I. ULUSLARARASI EGE SOSYAL BİLİMLER LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ KONGRESİ

1st INTERNATIONAL CONGRESS OF EGE SOCIAL SCIENCES GRADUATE STUDENTS

1 – 3
HAZİRAN / JUNE
2022

BİLDİRİLER
PROCEEDINGS

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları - 3

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

I. ULUSLARARASI EGE SOSYAL BİLİMLER LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ KONGRESİ

1st INTERNATIONAL CONGRESS OF EGE SOCIAL SCIENCES GRADUATE STUDENTS

1 – 3
HAZİRAN / JUNE
2022

BİLDİRİLER
PROCEEDINGS

EDİTÖRLER | *EDITORS*

Doç. Dr. Burcu TÜRKCAN
Dr. Öğretim Üyesi Aytekin ERDOĞAN
Arş. Gör. Dr. Ender ÖZBAY

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları - 3
İzmir, 2022

I. ULUSLARARASI
EGE SOSYAL BİLİMLER LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ KONGRESİ
(1–3 HAZİRAN 2022)
BİLDİRİLER

1st INTERNATIONAL CONGRESS OF EGE
SOCIAL SCIENCES GRADUATE STUDENTS
(JUNE 1–3, 2022)
PROCEEDINGS

EDİTÖRLER | EDITORS
Doç. Dr. Burcu TÜRKCAN,
Dr. Öğretim Üyesi Aytekin ERDOĞAN,
Arş. Gör. Dr. Ender ÖZBAY

E-ISBN 978-605-338-389-5

Ege Üniversitesi Üst Yayın Komisyonu'nun 06.12.2022 tarih ve 24/26 sayılı kararı ile yayınlanmıştır.

© Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi'ne aittir. Kitabın tamamı ya da hiçbir bölümü yazarının önceden yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla kaydedilemez, basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak olarak gösterilebilir.

Eserin bilim, dil ve her türlü sorumluluğu yazarına/editörüne aittir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 52149

Ege Üniversitesi Yayınları

Yayın
Ege Üniversitesi Basım ve Yayınevi
Bornova -İzmir
Tel: 0 232 342 12 52
E-posta: basimveyayinevisbm@mail.ege.edu.tr

Kitap Satış
Ege Üniversitesi Basım ve Yayınevi Şube Müdürlüğü
Merkez Kampüs Bornova-İzmir
Tel: 0 232 311 59 07
E-posta: egekitapsatis@mail.ege.edu.tr

Online Kitap Satış
https://egeuniversitesiyayinlari.ege.edu.tr

e-Yayın Tarihi: Aralık 2022

ONUR KURULU

Prof. Dr. Necdet BUDAK (Ege Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Mehmet ERSAN (Ege Üniversitesi Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER (Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü)

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Burcu TÜRKCAN (Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Yardımcısı)

Dr. Öğretim Üyesi Aytekin ERDOĞAN (Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Yardımcısı)

Arş. Gör. Dr. Ender ÖZBAY (Sosyal Bilimler Enstitüsü / Akademik Yayın, Veri Yönetimi ve Analizi Birimi)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Naime ÇAKIR MATTNER (Justus-Liebig- Universitat Giessen, Almanya)
Prof. Dr. Knud Erik JORGENSEN (Aarhus University – Danimarka)
Prof. Dr. Yüksel EKINCI (FH Bielefeld University of Applied Sciences, Almanya)
Prof. Dr. Vagif SULTANLI (Bakü Devlet Üniversitesi – Azerbaycan)
Prof. Dr. Edina SOLAK (Zenica Üniversitesi - Bosna – Hersek)
Prof. Dr. Burul SAGINBAYEVA (Manas Üniversitesi – Kırgızistan)
Prof. Dr. Marufcan YOLDAŞEV (Devlet Sanat ve Medeniyet Enstitüsü, Özbekistan)
Prof. Dr. Cappar İŞANKUL (Özbekistan Devlet Edebiyat Müzesi)
Prof. Dr. Güzelya XAZIYEVA (Kazan Devlet Kültür Enstitüsü – Tataristan)
Prof. Dr. Nadim MACİT (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Atilla SİLKÜ (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Eşref ABAY (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Kirami ÖLGEN (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Ziynet ÖNDOĞAN (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. İ. Pelin DÜNDAR (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Evrim Pelin BAYTEKİN (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. A. Ayşen KAYA (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Baise Şebnem TOPLU (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. G. Nazan GÜNAY (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Faruk YÜCEL(Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Aysun DOĞAN (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Zuhal ÖZEL SAĞLAMTİMUR (Ege Üniversitesi – Türkiye) ▼

Prof. Dr. F. Belma FIRLAR (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Semra DAŞÇI (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Vefa KURBAN (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Dilek YEŞİLTUNA (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Adnan TÜRKSOY (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Selami FEDAKAR (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Ali EROL (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Öcal ÖZBİLGİN (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Siret HÜRSOY (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Gonca ŞENOL (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Prof. Dr. Ali Osman KARATAY (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. Allahyar MURADOV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Jazira AGABEKIZI (Nursultan Nazarbayev Üniversitesi – Kazakistan)
Doç. Dr. Neriman HASAN (Constanta Ovidius Üniversitesi - Romanya)
Doç. Dr. Nevriye ÇUHADAR (Şumnu Üniversitesi – Bulgaristan)
Doç. Dr. Yasemin ZENGİN KARAİBRAHİMOĞLU (University of Gröningen-Hollanda)
Doç. Dr. Xhemile ABDIU (Tiran Üniversitesi – Arnavutluk)
Doç. Dr. Saniye UYSAL ÜNALAN (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet KUYURTAR (Ege Üniversitesi – Türkiye)
Doç. Dr. Şerife ÇAĞIN (Ege Üniversitesi–Türkiye)
Doç. Dr. Sıtkı Bahadır TUTU (Ege Üniversitesi–Türkiye)
Doç. Dr. Serap ÖZDÖL KUTLU (Ege Üniversitesi–Türkiye)
Doç. Dr. Aygül UÇAR (Ege Üniversitesi–Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Ece Nüket ÖNDOĞAN (Ege Üniversitesi–Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Şemseddin YAĞMUR (Ege Üniversitesi–Türkiye)
Dr. Alex REICHWEIN (Justus-Liebig- Universitat Giessen - Almanya)

Grafik Tasarım - Dizgi/Mizampaj - Teknik Koordinasyon

Dr. Ender Özbay
Tel.: 0232 311 2017
e-Mail: ender.ozbay@ege.edu.tr & ozbayender@gmail.com

İletişim:

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
0232 311 2507 - sosbilen@mail.ege.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Kongre Sunusu
Prof. Dr. Mustafa MUTLUER XV

Giriş Konuşması
Prof. Dr. Mehmet ERSAN XVII

BİLDİRİ ÖZETLERİ

ANADOLU SELÇUKLU YILDIZ ÇİNİLERİNİN MODA TASARIM FORMUNA YANSIMASI: KUBADABAD BÜYÜK SARAY KUŞ MOTİFLİ YILDIZ ÇİNİ ÖRNEĞİ
THE REFLECTION OF ANATOLIAN SELJUKS STAR TILES ON FASHION DESIGN FORM: THE EXAMPLE OF KUBADABAD GREAT PALACE BIRD PATTERN STAR TILE
Seray AKIN - Ziynet ÖNDOĞAN 1

ERMENİ-ETİYOPYA İLİŞKİLERİ TARİHİNDEN (MAŞTOTS YAZISI) / DİMİTRİY ALEKSEYEVİÇ OLDEROGGE
FROM THE HISTORY OF ARMENIAN-ETHIOPIAN RELATIONS (MAŞTOTS ARTICLE) / DİMİTRİY ALEKSEYEVİÇ OLDEROGGE
Oder ALIZADE (Rusçadan Çev.) 9

AN LUSHAN İSYANI VE ÇİN'DE İSLAMİYET'İN YAYILMASINDAKİ ETKİSİ
AN LU-SHAN REVOLT AND ITS IMPACT ON THE SPREAD OF ISLAM IN CHINA
Ayşe ARSLAN 15

FROM LEGENDARY TO CONTEMPORARY: MODERN REWRITINGS OF HOMER'S THE ILIAD AS FANFICTION
Gülcan Irmak ASLANOĞLU 21

ROMAN FINE WARES FROM KLAROS, PRELIMINARY REPORT: TERMINOLOGY, CRONOLOGY AND SPATIAL DISTRUBITON
Hakan AYCAN 27

EVRENSEL VE ULUSAL DEĞERLERLE ÇELİŞEN TÜRK DÜNYASI ORTAK ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION OF THE COMMON TURKIC PROVERBS WHICH CONTRADICT WITH THE UNIVERSAL AND NATIONAL VALUES
Tuğba AYDOĞAN 31

►

CRISIS OF POSTCOLONIAL IDENTITY AND IMMIGRATION; BUCHI EMECHETA'S *SECOND CLASS CITIZEN*

Gökçin Mina BEK 41

THE CONTEMPORANEOUS RELATIONSHIP BETWEEN NATURE AND HUMANITY: A POSTHUMANIST READING OF J. G. BALLARD'S *THE DROWNED WORLD*

Eylül BİNTEPE 47

ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİ VE OTİZMLİ ÇOCUKLAR

SOCIOLOGY OF CHILDHOOD AND CHILDREN WITH AUTISM

Pınar Ezgi BURÇ - Ebru ÇETİN 56

A PRINCESS' IDENTITY QUEST IN A. S. BYATT'S "THE STORY OF THE ELDEST PRINCESS"

Sinem ÇAPAR İLERİ 62

ARKEOLOJİDE MEKÂN ANALİZLERİ: YASSITEPE HÖYÜĞÜ 8 NO.LU YAPI ÖRNEĞİ

SPATIAL ANALYSIS IN ARCHAEOLOGY: EXAMPLE OF STRUCTURE NUMBER 8 IN YASSITEPE HÖYÜĞÜ

Özgen ÇELİK 68

DİVAN ŞİİRİNDE PEYGAMBERLERİN ELE ALINIŞI: YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVİLERİ

THE HANDLING OF PROPHETS IN DIVAN POETRY: THE MASNAVI OF YUSUF U ZÜLEYHA

Ahmet ÇOLAK 78

EXTRATERRITORIALITY AS A PARADIGM OF THE 19TH CENTURY INTERNATIONAL RELATIONS: US – JAPAN CASE (1854-1894)

Merve DEMİRKAYA 95

PREVALENCE OF VİOLENCE AGAİNST CHİLDREN BY PARENTS: GENDER AND AGE DİFFERENCES

Duygu ESLEK - Rukiye KIZILTEPE - Türkan YILMAZ IRMAK 107

KÜLTÜREL SERMAYENİN ÇEVİRMEN KİMLİĞİNE ETKİSİ: TÜRKİYE'NİN İLK KADIN MÜZECİSİ SENİHA SAMİ MORALI'NIN ÇEVİRMENLİK SERÜVENİ

THE EFFECT OF CULTURAL CAPİTAL ON TRANSLATOR IDENTİTY: TRANSLATİON JOURNEY OF TURKEY'S FİRST FEMALE MUSEOLOGİST SENİHA SAMİ MORALI

Rabia EŞİYOK 114

►

IONIAN REVOLT

Sara FOROUTAN PAHMEDANI 124

TWITTER'DA AKTİVİST HAREKETLERİ DİYALOGSAL İLKELER, HALKLA İLİŞKİLER MODELLERİ, ETKİLEŞİM VE KULLANICI TUTUMU ÇERÇEVESİNDE İNCELEME: HAYKONFED ÖRNEĞİ

EXAMINATION OF ACTIVIST MOVEMENTS ON TWITTER WITHIN THE FRAMEWORK OF DIALOGICAL PRINCIPLES, PUBLIC RELATIONS MODELS, INTERACTION AND USER ATTITUDE: THE CASE OF HAYKONFED

Sezen GARİP 133

GELİŞİMSEL BAKIŞ AÇISI İLE ERGENLERDE KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

PERSONALITY DISORDERS IN ADOLESCENTS WITH DEVELOPMENTAL PERSPECTIVE

Gizem GEDİK 145

RECURRING STORY: EU'S NEW MIGRATION PACT

Muharrem GİRGİN 151

NEW FRENCH EXTREMITY CINEMA AND BAUDRILLARD: TRAUMA AND HYPERREALITY IN GASPAR NOÉ'S *CLIMAX* (2018)

Hilal Başak GÖLÇEK 156

REVEALING GENERATIVE DESIGN SOLUTIONS USED IN THE DESIGN PROCESS

Sedef Betül GÜL 162

CENGİZ MOĞOLLARI VE HÂRİZMŞAHLAR İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON THE BEGINNING OF THE RELATIONS WITH THE CHENGIZ MONGOLS AND KHWARAZMSHAHS

Zehra GÜNEŞ 175

ANCIENT ARTIFACT DOCUMENTATION METHODS IN ARCHAEOLOGICAL STUDIES IN THE 19th CENTURY OTTOMAN EMPIRE

Oğuzhan İLERİ 184

KADIN CİNSELLİĞİ VE KÜLTÜR

FEMALE SEXUALITY AND CULTURE

Ayşe İZCİ 196

►

ZUKUNFTSSORGEN IM SPIEGEL DYSTOPISCHER ERZÄHLFORM

Ertuğrul KARAGÖZ 205

ORTAÇAĞ'DAN RÖNESANS'A SON AKŞAM YEMEĞİ SAHNELERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

TRANSFORMATION OF LAST SUPPER SCENES FROM THE MIDDLE AGES TO THE RENAISSANCE

Deniz KARAKURUM 212

COGNITIVE DISSONANCE IN CONTEXT OF GLOBAL CLIMATE CHANGE: CRITICAL PERSPECTIVE TO BUSINESSES' GREEN SUSTAINABILITY POLICY

Selahattin Semih KARAKURUM 223

RELATIONALISM AND REALISM TENSION IN THE CONTEXT OF DISCUSSIONS OF THE NEW METAPHYSICS

Oğuz KARAYEMİŞ - Dilan ALATAŞ 229

PANOPTİKON BAKIŞ ALTINDAKİ KADININ TOPLUMSAL CİNSİYET NORMLARINA SANAT YOLUYLA DİRENİŞİ: AFİFE JALE'NİN ÖYKÜSÜ

THE RESISTANCE OF WOMEN UNDER THE PANOPTICAL GAZE TO GENDER NORMS BY ART: THE STORY OF AFIFE JALE

Ayla KAVALA YEMENİCİOĞLU 236

AKUT AEROBİK EGZERSİZİN İKİ DİLLİ VE TEK DİLLİ BİREYLERİN YÜRÜTÜCÜ İŞLEVİ ÜZERİNDEKİ KOLAYLAŞTIRICI ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF FACILITATING EFFECTS OF ACUTE AEROBIC EXERCISE ON EXECUTIVE FUNCTION OF BILINGUAL AND MONOLINGUL INDIVIDUALS

Melis Perihan KESKİN 246

NUR SULTAN BİKE'NİN SİYASİ FAALİYETİ

POLITICAL ACTIVITY OF NUR SULTAN BİKE

Dina KHAIRULLINA 258

THE EFFECT OF INTRINSIC MOTIVATION ON POSITIVE WORD OF MOUTH: THE *INVESTIGATION ON THE SALES AND MARKETING EMPLOYEES*

Buket KILIÇ 267

TANKLARIN DEVRİ BİTTİ Mİ? UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI ÖRNEĞİ

IS THE AGE OF TANKS OVER? THE CASE OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN WAR

Faruk KILIÇ 277

►

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME DISTRIBUTION AND INSTITUTIONAL STRUCTURE IN TURKEY

M. Bahri KIRIKÇI 287

KURGUSAL BİR METİN OLARAK BÜYÜ VE BÜYÜNÜN "KRONOTOP"U

MAGIC AS A FICTIONAL TEXT AND THE "CHRONOTOPE" OF MAGIC

Velimert KOÇER 294

İNFORMEL SOSYAL KONTROLÜN SAĞLANMASINDA DİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ON THE IMPORTANCE OF RELIGION IN ENSURING INFORMAL SOCIAL CONTROL

Melih KONURALP 304

BİZANS SIRLI SERAMİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE ARKEOMETRİ ÇALIŞMALARININ ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF ARCHAEOMETRY STUDIES IN THE EVALUATION OF BYZANTINE GLAZED CERAMICS

Emine Merve KUNT 311

ÇEVİRMEN KİMLİĞİ İLE ORHAN BURİAN

ORHAN BURIAN WITH TRANSLATOR IDENTITY

Nurdan MARAL 324

TÜRKİYE'DE TRANSSEKSÜEL KADINLAR ÜZERİNE YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

AN ASSESSMENT OF POSTGRADUATE THESIS ON TRANSEXUAL WOMEN IN TURKEY

Yusuf NAR - Esra ATLIĞ 330

FEAR OF MISSING OUT: A LITERATURE REVIEW IN THE CONTEXT OF MARKETING

Mehtap ODABAŞ SARGIN 341

NARRATIVES OF HOPE AND OPTIMISM IN BARBARA KINGSOLVER'S ECO-FICTION PRODIGAL SUMMER

Mine ÖMERALİ USLU 350

KAZAKÇADA GÖRÜNÜŞ KATEGORİSİ ÜZERİNE

ON THE CATEGORY OF ASPECT IN KAZAKH

Munise ÖNER DEMIR 359

►

KAZAK AYDINI SABİT MUKANOV'UN HİKÂYELERİNDE KADIN VE KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

WOMEN AND THEIR PLACE IN SOCIETY IN THE STORIES OF KAZAKH INTELLECTUAL SABİT MUKANOV

Demir Tezcan ÖZAKAYDIN 366

ÇOCUKLARIN OLUMSUZ DUYGULARI İLE BAŞ ETME ÖLÇEĞİ ÖĞRETMEN FORMU'NUN TÜRKÇEYE UYARLANMASI VE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

ADAPTATION OF THE TEACHER'S FORM OF THE COPING WITH CHILDREN'S NEGATIVE EMOTIONS SCALE TO TURKISH AND INVESTIGATION OF THE PSYCOMETRIC PROPERTIES

Dilara ÖZSOY - F. Cansu PALA DEDEOĞLU 373

MAKEDON HANEDANI DÖNEMİNDE BİZANS'IN ARMENİA'DAKİ DİN POLİTİKASI

RELIGIOUS POLICY OF BYZANTINE IN ARMENIA DURING THE MACEDONIAN DYNASTY PERIOD

Engin ÖZTÜRK 379

HYPERREALITY IN VIRTUAL WORLD: DIGITAL SELF AND SELF-IMAGE CONGRUENCE IN CONSUMPTION

Berceste RİH 385

CENGIZ DAĞCI`NIN "KORKUNÇ YILLAR" ROMANINDA TÜRKÇÜLÜK ÖĞELERİ

ELEMENTS OF TURKISM IN CENGIZ DAĞCI'S NOVEL "THE TERRIBLE YEARS"

Lalazar SARKHANOVA 390

ETHNIC TERROR AND WOMEN SUICIDE BOMBERS: LIBERATION TIGERS OF TAMIL EELAM

Hülya SAVUT 403

SCRIPTS FROM THE MARGINS: DETERRITORIALIZATION OF LANGUAGE IN SEVİM BURAK'S *EVEREST MY LORD* AND SARAH KANE'S *4.48 PSYCHOSIS*

Aslı SEKENDİZ 420

1920'DEN GÜNÜMÜZE İRAN KADINLARININ SOKAK MODASI

IRAN WOMEN'S STREET FASHION FROM 1920 TO THE PRESENT

Nazanin SOUDMAND - Serkan BOZ 425

POLITICAL VIOLENCE THROUGH PRINTED MEDIA: LGBTQIA+ SAMPLE

Ahmet Emirhan ŞAŞMAZ 439

►

KAPTOLOJİ- TEKNOLOJİNİN İKNA GÜCÜ VE AMAZON TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

CAPTOLOGY- THE CONVINCING POWER OF TECHNOLOGY AND EXAMPLES FROM AMAZON TURKEY

Arda ŞENGEL 452

A RESEARCH ON THE TRANSFORMATION OF PAGAN ELEMENTS IN THE CHRISTIAN DEPICTION TRADITION

Settar TARMAN 464

WOODEN DOOR WINGS OF SURP ARAKELOTS MONASTERY DECORATED WITH ISLAMIC MOTIFS

Hale TELLİ 470

YENİ GÜVENLİK TEHDİTLERİ KAPSAMINDA NATO'NUN STRATEJİK DÖNÜŞÜMÜ VE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

NATO'S STRATEGIC TRANSFORMATION AND TURKEY'S ROLE IN THE SCOPE OF NEW SECURITY THREATS

Duygu TEMİZ - Berkay KARLIDAĞ 481

HOCA MES'ÛDUN SÜHEYL Ü NEVBAHÂR ADLI MESNEVÎSİNİN RONALD B. TOBİAS'IN 20 TEMEL KURGUSU BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF HOCA MES'ÛD'S MUSNAVI NAMED SÜHEYL Ü NEVBAHÂR IN THE CONTEXT OF RONALD B. TOBİAS' 20 MASTER PLOTS

Beyza TERZİ SARI 487

WRITING HER-STORY: DOUBLE COLONIZATION OF WOMAN IN BUCHI EMECHETA'S SECOND CLASS CITIZEN (1974) AND THE JOYS OF MOTHERHOOD (1979)

Ömercan TÜM 499

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE İSİM TAMLAMASI TÜRLERİNİN ADLANDIRILMASI

NAMING TYPES OF NOUN PHRASES IN TURKEY TURKISH

Güldemet YAVUZ 505

ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GÜNCEL SORUNLARI VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA YAŞATILARAK KORUNMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

A EVALUATION ON THE CURRENT PROBLEMS OF THE MINSTREL TRADITION AND ITS SAFEGUARDING BY KEEPING IT ALIVE UNDER THE CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Yarkın YENİCE 509

►

ORYANTALİST RESSAM HENRİETTE BROWNE'IN RESİMLERİNDE DOĞULU KADIN İMGESİ

IMAGES OF EASTERN WOMEN IN ORIENTALIST PAINTER HENRIETTE BROWNE'S PAINTING

Sena YİĞİT 513

USER BEHAVIOR ANALYSIS AND ANOMALY DETECTION OF INTERNAL ACTORS IN ENTERPRISES USING MACHINE LEARNING ALGORITHMS

Erhan YILMAZ 523

OTURUMLARDAN ENSTANTANELER | VIEWS FROM SESSIONS 529

EGE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ 533

Köklü bir geçmişi bulunan Ege Üniversitesi özellikle son beş yıldır akademik ve idari anlamda büyük mesafeler kaydetmiş, araştırma üniversitesi olma, eğitim öğretimde kaliteyi artırma ve öğrenci odaklılık hedefleri doğrultusunda ciddi ilerlemeler sağlamış, Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından 5 yıl süre ile "Kurumsal Akreditasyon" almaya hak kazanmış ve "Araştırma Üniversitesi" olmuştur. Bu ciddi ilerlemelerin yanı sıra rektörümüz Sayın Prof. Dr. Necdet BUDAK var olan üç hedefin dışında üniversitemize yeni hedef ve vizyonlar da ortaya koymuştur. Bu yeni hedef ve vizyonun temel argümanlarının Dünya sorunlarını çözmeye dönük bilgi üretmek bağlamında "Uluslararasılaşmak" ve "dijital tarzda bir dönüşümü yakalamak" olduğu anlaşılmaktadır.

Üniversitemizin ve hatta Türkiye'deki diğer üniversitelerin akademik seviyelerinin yükselerek, Dünya sıralamalarında ilk 500, hatta ilk 300 gibi üst basamaklara tırmanması, akademik ve pedagojik tipte bir kurumsal değişim ve dönüşümle mümkündür. Bu çerçevede Yükseköğretim Kurulu'muzun yaptığı çalışmalar da takdire şayandır. Bu kapsamda Yükseköğretim Kurulu tarafından 11 Şubat 2022 tarihinde Ankara'da yapılan "Doktora Öğretiminin İyileştirilmesi Çalıştayı" önemli bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Bu çalıştayın raporu Nisan 2022'de yayımlanmış ve içeriği kamuoyu ile de paylaşılmıştır. Bu rapora göre Sosyal Bilimler alanında 5 ana başlık altında çok sayıda görüş ve öneri dile getirilmiştir. Bunlardan bazıları Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü olarak yıllardır dile getirdiğimiz konulardır. Bunlara örnekler vermek gerekirse özellikle

Program Açma ve Öğrenci Kabulü başlığı altında;

- Doktora programları açılırken, ülkenin ve şehrin stratejik ihtiyaçları gibi ilgili temel ihtiyaçlar dikkate alınarak karar verilmelidir.
- Sektör odaklı doktora programlarının belirlenmesine yönelik çalıştaylar düzenlenmelidir.
- Doktora programlarında, üniversitelerin toplum ve sanayi gibi paydaşlarla iş birliğini artıracak doktora tez konuları, alandaki ihtiyaçlara göre planlanmalıdır. Gibi öneriler,

Öğretim Süreçleri başlığı altında;

- Doktora programını tamamlamak için gereken toplam ders sayısı azaltılmalı, derslerin niteliği artırılmalı, araştırma ve uygulama süreçleri ile bütünleştirilmeli ve bu yönde tasarlanmalıdır.
- Doktora eğitiminde bilim etiği ve bilim felsefesi dersleri zorunlu olmalıdır. Gibi öneriler,

Danışmanlık başlığı altında;

- Öğrenciler doktoraya başladığı andan itibaren alanı ile ilişkili alternatif fon kaynakları, burslar, sivil toplum kuruluşları, yurt içi ve yurt dışı kariyer olanakları, ulusal ve uluslararası değişim programları hakkında düzenli olarak bilgilendirilmelidir.
- Öğrenciler doktoraya başladığı andan itibaren alanı ile ilişkili alternatif fon kaynakları, burslar, sivil toplum kuruluşları, yurt içi ve yurt dışı kariyer olanakları, ulusal ve uluslararası değişim programları hakkında düzenli olarak bilgilendirilmelidir. Gibi öneriler.

İdari Süreçler başlığı altında;

- Öncelikli alanlar arasında uyum sağlanmalıdır. Seçilen alanlar spesifik olabilir (göç, kentsel dönüşüm vb.) fakat bunların çoğunun doğrudan kendi adıyla yüksek lisans ve doktora programı bulunmamaktadır. Öncelikli alan hangi anabilim dalı altında açılmışsa öğrenciler o anabilim dalı altındaki programa kayıt yaptırmalıdır.
- Sektör ve üniversite işbirliğini sağlayan programların açılması desteklenmeli ve bu uygulamaya mevzuatta yer verilmelidir. Gibi bazı öneriler.

Nihayet beşinci olarak Araştırma ve tez süreci başlığı altında da;

- Bilimsel Araştırma Programı (BAP) desteğinin kapsamı ve destek kalemleri, öğrencilerin ihtiyaçlarına göre (kongre giderleri, yazılım programları alımı, bilgisayar ve ilgili donanım alımları vb.) çeşitlendirilmelidir.

- Tez önerileri TÜBİTAK 1001 ya da 3005 proje öneri formatına uygun olarak hazırlanmalıdır.
- BAP kapsamında gerçekleştirilen projelerde öncelikli alanlardan gelen projeler ön plana alınmalıdır
- Herhangi bir işte çalışmayan doktora öğrencilerinin desteklenmesi için yeni burslar, projeler ve finansman imkanları oluşturulmalıdır.

Yukarıda örneklerini sıraladığımız öneriler ve raporda yer alan diğer önerilerin gerçekleşmesi aslında sıkça vurguladığımız gibi akademik ve pedagojik tipte bir kurumsal değişim ve dönüşümle mümkündür. Yukarıda bahsettiğimiz bulgular bu kurumsal değişimi de zaten zorunlu kılmaktadır.

Ege Üniversitesi'nin akademik kalitesini daha da yukarılara çekerek seçkin Dünya üniversiteleri arasında yerini alması gerçekleştirilemeyecek bir hayal değildir ve mevcut mevzuat koşulları çerçevesinde de bu iki yolla mümkündür. Bu iki yoldan birincisi; lisans ve özellikle lisansüstü ders programlarının gelişmiş Dünya üniversitelerindeki ders programlarıyla eşleştirilip güncellenmesidir. İkincisi ise üniversitemizde yapılan her türlü akademik yayınlarında, BAP projelerinde ve özellikle de doktora tezlerinde ele alınan konuların Dünya'nın, bölgemizin ve ülkemizin 11. Kalkınma Planı'nda da vurgulanan sorunlarına odaklanmasıdır.

Önümüzdeki dönemde lisansüstü tezlerin kalitesinin artırılması konusunda da hedeflerimiz doğrultusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamında ve lisansüstü eğitimin kalitesini arttırmak amacıyla tüm lisansüstü, özellikle de doktora tezlerinin aynı zamanda TÜBİTAK ya da BAP projesine dönüştürülmesini teşvik etmek üzere Ege Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde bir revizyon çalışması yürütmekteyiz. Burada amacımız lisansüstü tezlerin aynı zamanda ve mutlak surette bir proje kabulü almış olması değildir. Elbette tezlerin bir projeye dönüşmüş olması çok büyük bir kazanç olacaktır. Bizim buradaki asıl amacımız ise tez öneri formlarının proje başvuru formatı şeklinde hazırlanmasıyla sosyal bilimler alanında zaten çok zayıf olan proje yazma kültürünün tüm lisansüstü öğrencilerimize kazandırılmış olmasıdır.

Lisansüstü tez kalitemizin artırılması kapsamındaki önemli hedeflerimizden birisini geçtiğimiz yılın sonunda "Bilim Şenliği" programını başlatmakla gündeme taşıdık. Bilim şenliği etkinliğimiz önümüzdeki yıllarda da devem edecektir. Bu gün yeni bir başka etkinliğe de imzamızı atıyoruz. Bu etkinlik bu yıl içinde Enstitümüzce planlanan ve olgunlaştırılan uluslararası bir faaliyettir.

Şu anda açılış programını gerçekleştirdiğimiz etkinlikte 1 açılış dersi, 10 ayrı salonda, 33 oturum ve bu oturumlarda da Türkçe, İngilizce ve Almanca olmak üzere toplam 130 bildiri sunulacaktır. Yurt içinden ve yurt dışından farklı üniversitelerde lisansüstü eğitim gören türk ve yabancı tez konularıyla ilgili bildirilerini farklı anabilim dalları akademisyenleri ve öğrencileri önünde sunacaklardır. Program sonunda sunulan bildirilerin bir hakem kurulunun süzgecinden geçirilerek yayımlanmasını planlamaktayız.

Değerli katılımcılar programın gerçekleştirilmesinde Enstitümüz personeli yoğun çaba harcamışlardır. Bu kapsamda;

Müdür Yardımcısı Doç. Dr. Burcu TÜRKCAN'a, Müdür Yardımcısı Dr. Öğretim Üyesi Aytekin ERDOĞAN'a, Enstitü Sekreterimiz Koray KULEYİN'e, tek akademik personelimiz Dr. Ender ÖZBAY'a teşekkür ediyorum.

Ayrıca bizim açımızdan çok büyük değer taşıyan "1. Uluslararası Ege Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi" etkinliğimize destek sunan Anabilim dalı başkanlarımıza, öğretim üyelerimize ve lisansüstü öğrencilerimize de şükranlarımı sunarım.

Kongremize katılımıyla bizi onurlandıran Sayın Rektör Yardımcımız ve meslektaşım Prof. Dr. Mehmet ERSAN'a yürekten teşekkür ediyorum.

Saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Mustafa MUTLUER
Enstitü Müdürü

Değerli katılımcılar,

Konuşmama başlarken öncelikle E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenmekte olan 1. Uluslararası Ege Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi'ne katılan tüm lisansüstü öğrencilere başarılar diliyorum.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü 1982–1983 eğitim–öğretim döneminden bu yana binlerce öğrenciye lisansüstü eğitim vermiştir ve halen kaliteli eğitim yaklaşımıyla 33 anabilim dalında lisansüstü eğitim süreçlerini yürütmektedir. Bu yıl 40. yılını kutlamakta olan enstitümüz, üniversitemizin öğrencilere etkin olarak çalışabilecekleri ortamlar yaratma hedefi kapsamında ilk lisansüstü öğrenci kongresini organize etmektedir. Uluslararası bir organizasyon olarak düzenlenen kongre kapsamında 130'a yakın lisansüstü öğrenci bildirisi sunulacak ve öğrencilere çalışmalarını olgunlaştırmaları için etkin bir ortam yaratılmış olacaktır. Üç gün sürecek kongre süresince sosyal bilimler alanındaki farklı anabilim dallarında hazırlanmış Türkçe ve İngilizce bildiriler sunularak, çeşitliliğe dayalı ve aktif bir bilimsel platform oluşturulacaktır.

Başta Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Mustafa MUTLUER olmak üzere bu değerli organizasyonu gerçekleştiren ekibi kutluyor, katkısı olan herkese teşekkür ediyorum. Bilimsel gelişim süreçlerinde böyle bir organizasyonda yer alarak bildirilerini sunacak tüm lisansüstü öğrencilerimize de çalışmalarında başarılar diliyorum.

Prof. Dr. Mehmet ERSAN
Rektör Yardımcısı

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
1982

BİLDİRİLER

PROCEEDINGS

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
1982

ANADOLU SELÇUKLU YILDIZ ÇİNİLERİNİN MODA TASARIM FORMUNA YANSIMASI: KUBADABAD BÜYÜK SARAY KUŞ MOTİFLİ YILDIZ ÇİNİ ÖRNEĞİ

♦ ◆ ♦

THE REFLECTION OF ANATOLIAN SELJUKS STAR TILES ON FASHION DESIGN FORM: THE EXAMPLE OF KUBADABAD GREAT PALACE BIRD PATTERN STAR TILE

Seray AKIN* ve **Ziynet ÖNDOĞAN****

ÖZET

Anadolu Selçuklu sanat eserleri, Türk kültürünün dönemsel moda anlayışının önemli bir simgesini oluşturmaktadır. Anadolu Selçuklu çinileri ile ilgili tasarım çalışmaları söz konusudur. Yapılan bu çalışmalar, çini motiflerinin kumaşlar üzerine desen olarak kullanılması ya da seramik ve halı yüzey tasarım alanlarında görülmektedir. Bu çalışmada; Anadolu Selçuklu Dönemi çini sanatı baz alınarak, çini desenlerinin moda tasarım alanında kullanımı değerlendirilmiştir. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Beyşehir Gölü kıyısında yaptırdığı Kubadabad Sarayı çinilerinden kuş figürlü duvar çinisinin desen formunun, üç boyutlu giyim eşyasına moda tasarım ögesi olarak yansıması incelenmiştir. Tasarımda, Anadolu Selçuklu kıyafet modasında en çok tercih edilen kaftan formu temel alınmıştır. Kuş deseninin detayları, bir kaftan üzerinde kurgulanarak üç boyutlu forma getirilmiştir. Kuş motifi vücut detayları ile uyumlanarak, kaftanın bölümlerine uygun halde moda tasarım formu kazandırılmıştır. Tasarımda sürdürülebilir malzemeden geleneksel yöntemler ile üretilen kumaş ve keçe malzeme kullanılmıştır. Kaftan tasarımında kuş motifinin kanat ve kuyruk formunu temsil eden alanlarda keçe malzeme, diğer alanlarda ise ipek ve pamuklu kumaşlar tercih edilmiştir. Desen tasarımında ise çini plakanın fonunu süsleyen hayat ağacı motifinin bitkisel bezemeleri tercih edilmiştir. Bu çalışma ile kültürel sürdürülebilirliğin form ve desen açısından moda tasarım ürününe yansıma süreci kurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çini, Moda, Tasarım, Anadolu Selçuklu*

ABSTRACT

Anatolian Seljuks artworks constitute an important symbol of the periodical fashion understanding of Turkish culture. There are design studies on Anatolian Seljuks tiles. These studies are seen in the use of tile motifs as patterns on fabrics or in ceramic and carpet surface design areas. In this study; Based on the tile art of the Anatolian Seljuks Period, the use of tile patterns in the field of fashion design has been evaluated. The reflection of the pattern form of the bird-figure wall tile, one of the tiles of Kubadabad Palace, which was built by the Anatolian Seljuks Sultan Alaeddin Keykubad I on the shores of Beyşehir Lake, on a three-dimensional clothing item, as a fashion design element has been examined. The design is based on the most preferred caftan form in Anatolian Seljuks clothing fashion. The details of the bird pattern were designed on a caftan and brought into a three-dimensional form. The bird motif is harmonized with the body details and a fashion design form has been gained in accordance with the parts of the caftan. Fabric and felt materials produced with traditional methods from sustainable materials were used in the design.

In the caftan design, felt material was preferred in the areas representing the wing and tail form of the bird motif, while silk and cotton fabrics were preferred in the other areas. In the pattern design, the floral ornaments of the tree of life motif that adorns the background of the tile plate were preferred. With this study, the reflection process of cultural sustainability in terms of form and pattern on the fashion design product was designed.

Keywords: *Tile, Fashion, Design, Anatolian Seljuks*

* Yüksek Lisans, Ege Üniversitesi, Endüstriyel Tasarım, Türkiye. (e-mail: serayakin.ege@gmail.com)

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Endüstriyel Tasarım, Türkiye. (e-mail: ziynet.ondogan@ege.edu.tr)

1. GİRİŞ

Anadolu Selçuklu sanat eserleri, Anadolu Selçuklu dönemi moda anlayışını temsil etmektedir. Çalışmanın amacı Anadolu Selçuklu Sultan'ı I. Alâeddin Keykubad'ın Beyşehir Gölü kıyısında yaptırdığı Kubadabad Büyük Saray kuş motifli yıldız çini örneği üzerinde yer alan motiflerin moda tasarım ürününe form olarak yansımasıdır.

Kubadabad Sarayı yıldız çini örneklerinin üzerinde yer alan motifler hem bezeme hem de form açısından kullanılarak Anadolu Selçuklu Sanatının kültürel sürdürülebilirlik içerisinde moda endüstrisine kazandırılması hedef alınmıştır. Oluşturulan tasarımlarda sürdürülebilir malzemeden, geleneksel yöntemler ile üretilen dokuma kumaşlar, boyar maddeler ve keçe tercih edilerek kültürel sürdürülebilirliğe katkı sağlaması hedeflenmiştir.

2. KUBADABAD SARAYI, BÜYÜK SARAY YILDIZ ÇİNİLERİ

Kubadabad; eski adıyla Hoyran, günümüzde Beyşehir'e bağlı Gölkaya isimli kasabanın 3 km kuzeyinde yer almaktadır.

Kubadabad Sarayı, 1226-1236 yılları arasında Sultan Alâeddin Keykubad'ın emri ile aynı zamanda mimar olan vezir Sâdeddin Köpek'e yaptırılmış büyük bir saray külliyesidir. (Erdemir, 2001, s.123., Kesik, 2008, s. 392.), (Şekil 1.).

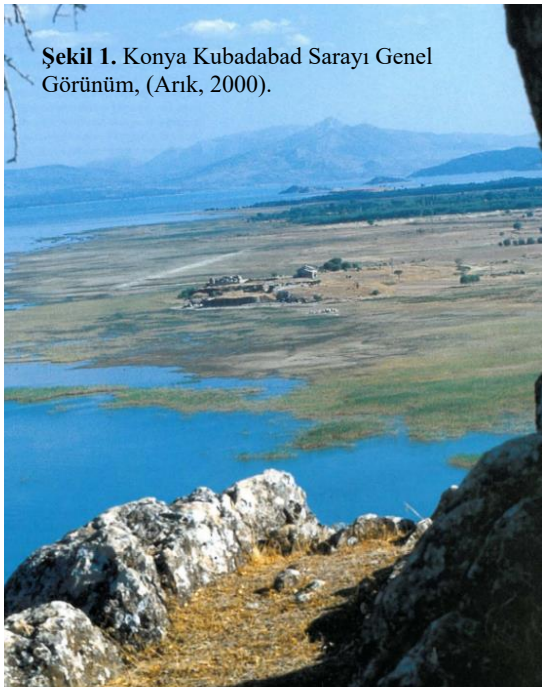

Şekil 1. Konya Kubadabad Sarayı Genel Görünüm, (Arık, 2000).

İbn Bibi, Selçukname adlı eserinde Kubadabad'ın kuruluşunu şu sözlerle anlatmaktadır:

"1. Alaaddin Keykubad'ın Antalya-Alanya seferinde, o zamanki adıyla Buhayre-i Gurgurum (yani bugünkü Beyşehir Gölü) kıyısında konakladı. Burada, süt gibi tatlı suyu yeşil renkli bir göl vardı. Üzeri kadifenin kıvrımları gibi dalgalarla dolu göle hayran olan sultan, mimar Saadeddin Köpek›e, güzellikte cennete benzeyecek bir saray yapılmasını buyururken, parlak zekasıyla binanın planını çizerek onun üzerinde açıklamalar yaptı ve sarayı resmetti. Onun üzerine Saadeddin Köpek güzel görüntü yerleri, iç açıcı havuzları bulunan, kemerinin kavsi yüksek göğün çatısıyla yarışan, çok süslü, geniş ve çok eşyaya sahip olan köşkleri, kısa bir zamanda Sultanın emrine uygun olarak yaptı" (İbn-i Bibi, s. 62-63).

Çalışmanın konusunu oluşturan yıldız çinilerin yer aldığı "Büyük Saray" Kubadabad yapı kompleksinin en büyük yapısıdır. 50m x50m ölçülerinde göle bakan teras alana kuruludur (Arık, 2000, s.27) (Şekil 2.). Yapının duvarları insi tu çini levhalar ile kaplıdır.

Anadolu Selçuklu seramik ve çini sanatının en güzel örnekleri Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubad'ın Beyşehir Gölü kıyısında yaptırdığı Kubadabad Sarayı Çinileri oluşturmaktadır (Gülaçtı, 2012, s.36).

İbn-i Bibi, Kubadabad çinilerinden şu şekilde bahsetmektedir:

" ... duvarlarının güzelliği kıskançlıktan gök kuşağının rengi ni solduran, firuze ve lacivert renklerdeki döşemeleri ... "

Hamur ve sır özelliğine göre temel olarak ayrılan çiniler, süsleme özellikleri açısından çeşitli tekniklerde üretilmiştir. Ayrı ayrı renklerde sırlanmış ve fırınlanmış çini tabakalardan kesilen motifler beyaz alçı zemine kakma yöntemi ile uygulanmıştır. Kobalt mavi, firuze, mor ile bu renklerin kahverenginden siyaha doğru tonlarında, kare, altıgen, sekizgen, artı formunda çiniler üretilmiş ve beyaz alçı zemin üzerinde kontrast oluşturulmuştur. (Yetkin, 1972, s.2).

Şekil 2. Kubadabad Büyük Saray, (Arık, 2000).

Şekil 3. Konya Kubadabad Büyük Saray Selçuklu Çinisi, Karatay, (Arık, 2000).

Kubadabad Sarayı çinileri 23x24 cm ebatlarındadır. Duvar yüzeylerine boşluk bırakmayacak şekilde yıldız (sekizgen) ve ara çiniler yerleştirilmiştir (Arık, 2000).

Çalışmada örnek olarak ele alınan yıldız çini, taht odasının yanında divan olduğu düşünülen odada yer alan sekizgen çini grubunda yer almaktadır. Sır altı tekniğiyle üretilmiş olan söz konusu çinilerin desen programında çeşitli av hayvanları, bitkisel motifler, çiçekli kûfiler, kuşlar, balıklar, siren, sfenks gibi fantastik yaratıklar, göğsünde 'es sultan' yazılı çift başlı kartal figürü ve saraylı insanlar resmedilmiştir (Arık, 2000, s. 51), (Şekil 3.).

Kubadabad Sarayında da görülen Anadolu Selçuklu dönemine ait dini ve sosyal yapıları süsleme unsurlarında oluşan üslup birlikteliği, dönemin sanat anlayışını geliştirmesi açısından önem teşkil etmektedir (Yetkin, 1972, s.2).

2.1. Kubadabad Büyük Saray Kuş Motifli Yıldız Çini Örneği

Kuşlar Anadolu Selçuklu süslemesinde hayat ağacı üzerinde de görülmektedir. Türk mitolojisinde hayat ağacı evrenin eksenini simgelemektedir.

Hayat ağacı motifi öte dünyaya geçişi sağlayan bir merdiven, ölümsüzlüğü temsil eden hayat ağacının koruyucusu olan kuşlar ise bu geçişte refakatçi olarak tasvir edilmiştir. (Öztürk, 2008)

Çalışmada ele alınan yıldız çini üzerindeki hayat ağacı simgesi, çini yüzeyini tam ortada ikiye bölmektedir. Tam tepe merkezinde stilize palmet motifi ile son bulan hayat ağacı, kıvrım dal şeklinde çini yüzeyine yayılarak tasvir edilmiştir. Her iki yanında simetrik olarak yerleştirilen iki kuş figürü yer almaktadır. Uzun kuyrukları ile birbirlerine bakar pozisyonda duran iki kuş, hayat ağacının yapraklı dal motifleri ile çevrelenerek ağaçta tünemiş izlenimi yaratmıştır (Deniz, 2012; Öztürk, 2008), (Şekil 3.).

Şekil 3. Konya Kubadabad Büyük Saray Kuş Motifli Yıldız Selçuklu Çinisi, Karatay, (Arık, 2000).

Beyaz zemin üzerine tasarlanan kompozisyonda, kuş figürlerinin baş ve kuyruk kesimlerinde lacivert tonu kullanılırken şişkin karın kısmında turkuaz tercih edilmiştir. Hayat ağacı motifi ve çiniyi çevreleyen bordürler siyah renkte bezenmiştir. Kuşların kanatları kahverengi tonlarda, kanatlar üzerinde yer alan tiraz bantları ve kuyruğu ortadan simetrik bölerek tüy izlenimi veren hatlar beyaz renkte bezenmiştir (Arık,2000, s.8).

2.2.Kubadabad Büyük Saray Kuş Motifli Yıldız Çini Örneğinin Moda Tasarım Formuna Yansıması

Çalışma kapsamında tasarlanan giysi modeli için Kubadabad Büyük Saray Kuş Motifli Yıldız Çini üzerinde yer alan kuş figürü ve hayat ağacı olarak tasvir edilen bitkisel bezemenin bazı bölümleri ele alınmıştır (Şekil 4, Şekil 5).

Tasarımın formunun esinlenildiği Kubadabad Büyük Saray, çift kuş desenli yıldız çinisinde hayat ağacının iki yanında karşılıklı duran iki kuş figürü yer almaktadır. Kuş figürünün formu değerlendirilerek giysi formuna dönüşümü tasarlanmıştır. Tasarım aşamasında kuş motifili çini üzerinde yer alan kuş figürünün kanat ve kuyruk bölümleri form açısından değerlendirilerek kaftan modeli temelli tasarım hareketlendirilmiştir. Kuş motiflerinin kanat formları tasarımın kol boyunda kullanılarak ikinci bir katman oluşturulmuştur. Kuş motifinin kuyruk formu ise giysi tasarımının arka bedeninin üzerinde ikinci bir katman olarak kullanılmış ve arka bedenden daha uzun bırakılarak kuyruk formu korunmuştur.

Kubadbad Büyük Saray'a ait, kuş motifli yıldız çini üzerinde yer alan figür ve motiften esinlenerek oluşturulan tasarımın ana malzemesini keçe oluşturmaktadır (Şekil 6.).

Keçecilik Sanatı İskitlerden itibaren, Türklerin yaşadıkları dönemler boyunca oluşturdukları moda kültüründe yer edinmiştir. Keçecilik Anadolu Selçukluları ile Anadolu'ya getirilmiştir (Ilgın, 2011, 21.). Anadolu Selçuklu Dönemi hamamlarında keçelerin pişirildiği özel bir bölüm ve şehirde keçeciler çarşısı yer aldığı bilinmektedir. Çoğunlukla elde bulunan materyaller ışığında üretilen bu ürünler yerel ve kültürel üretim tekniklerini simgelemesi açısından önem taşımaktadır (Begiç, 2015). Geleneksel tepme Keçe günümüzde de aynı yöntemler ile üretilmektedir (Begiç, 2017).

Büyük Selçuklu dönemi tekstil geleneği, saray yaşantısı etrafında şekillenen kültürel birikim ile Anadolu'ya taşınmıştır. Hükümdarlar ve büyük devlet erkânı, ipek kumaştan üretilen kıyafetler kullanmıştır (Salman, 2013).

Selçuklular devrinde Anadolu'daki *"Lâdikî"* adıyla bilinen bir pamuk türünden bahsedilmektedir (İbn-i Batuta, 2015). Bu dönemde Erzincan, Muş ve Mardin'de *"bukasi"* adıyla pamuk üretimi yapıldığı bilinmektedir (Turan, 2014). Avrupa ülkelerine pamuklu kumaş ticareti yapıldığı yazılı kaynaklarda geçmektedir (İnalcık, 2008, s.78).

◄
Şekil 4.
Konya Kubadabad Büyük Saray
Kuş Motifli Yıldız Çininin
Bitkisel Motifinden Detay.

►
Şekil 5.
Konya Kubadbad Büyük Saray
Kuş Motifli Yıldız Çininin Kuş
Figürü.

Pamuk lifinin nem taşıma kapasitesi nedeniyle giyim konforu yüksektir (Önder, Sarıer, 2006, Utkun 2010, Sweeney ve Branson, 1990, Li, 2001). Pamuğun bu özelliği tekstil alanında kullanımını arttırırken, kolay ulaşılabilir olması nedeniyle her gelir durumundaki giysi kültüründe yer edinmiştir.

Anadolu Selçuklu dönemi kültürünün yansıtılması hedeflenen bu tasarımda Selçuklu döneminden bu yana tercih edilen tekstil yüzeyi üretim tekniklerinden malzemeler tercih edilmiştir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Giysi tasarımının moda çizimleri yapıldıktan sonra, kuş figürünün kanat ve kuyruk bölümlerinin giysi tasarımında konumlanacağı alan ve formu değerlendirilerek Gerber 2 Boyutlu Kalıp programında kanat formu kol üst parçası, kuyruk ise giysi tasarımının arka üst bölümünü oluşturacak şekilde 38 beden ölçülerinde model kalıpları çıkartılmıştır. Kanat ve kuyruk bölümleri Anadolu Selçuklu kaftanları tarzında temel kalıp üzerine ikinci bir kat olarak tasarımı tamamlayacak şekilde tasarlanmıştır (Şekil 7.).

Ön bedenler, üst kollar ve arka beden kısımlarında 0.5mm keçe malzeme kullanımı tasarlanmıştır. Keçenin sert dokusu kanat formundaki üst keçe kolda ve kuyrukta verilmek istenen katmanlı form için uygunluk teşkil etmektedir Kaftanın kol kısmı 100- 150gr/m² %100 pişmiş ipek kumaş olarak tasarlanmış ve bedene üst keçe kol ile montajı yapılmıştır. Kaftanın iç astarı 125-165 gr/m² %100 pamuklu poplin beyaz kumaştan tasarlanmış ve arka bölümde yer alan kuyruk kısmı ön ve arka bedenler birleştirilirken montajı sağlanmıştır. Tasarımın kollarında yer alan tiraz çizgileri, kenar bordürleri, kuyruk bordürü ve sağ ön beden, kol ve sağ arka bedende yer alan bitkisel bezeme keçe malzemeden el dikişi ile aplik edilmesi ve

Şekil 6. Konya Kubadabad Büyük Saray, Kuş Motifli Yıldız Çiniden Esinlenilerek Hazırlanan Moda Tasarım Dijital Çizimleri.

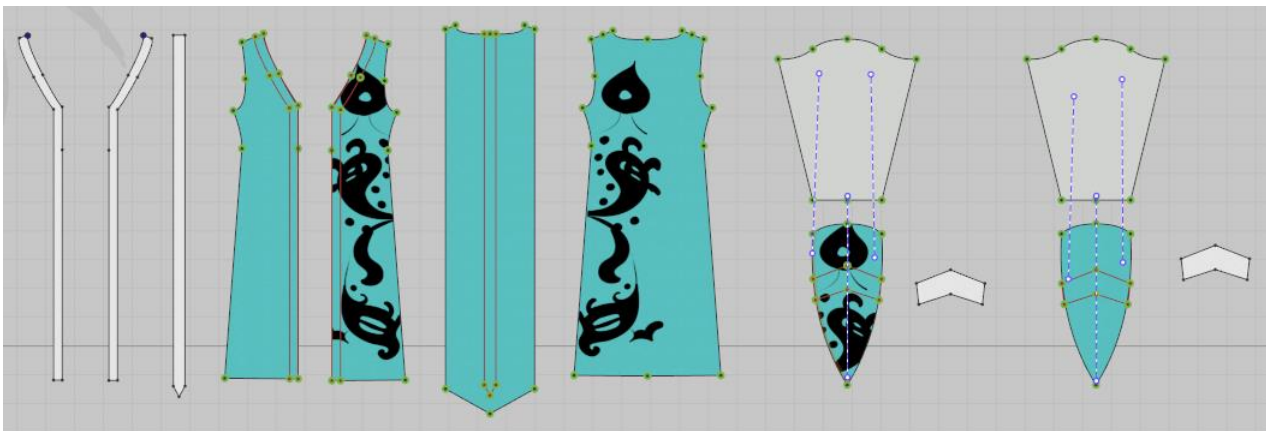

Şekil 7. 38 beden ölçülerinde model kalıpları.

keçe malzeme hazırlanmadan önce ham yünler hazırlanarak indigo ile mavi tonlarında, meşe palamudu ve yarpuz ile ise gri tonlarında boyama yapılması önerilmektedir.

Tasarımın moda çizimleri doğrultusunda Gerber kalıp çizim programlarında kalıpları çıkartılarak DXF formatında kaydedilen kalıplar, Masterkey CLO3D programına aktarılarak sanal manken üzerine yerleştirilmiştir. Sanal ortamda dikim işlemleri yapılmıştır (Şekil 8.). Renklendirme ve desenlendirme aşamaları tamamlanarak üç boyutlu sanal giydirme gerçekleştirilmiştir (Şekil 9.).

Sonuç olarak Anadolu Selçuklu çini sanatının moda tasarım formuna yansıma sürecinin ele alındığı bu çalışma kültürel, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği destekler niteliktedir (Goodland, 2002.) Anadolu Selçuklu çini ve giysi sanatını baz alması kültürel sürdürebilirliği sağlarken kullanılan malzemelerin %100 doğal ve atölye işi olması kırsal kesimi canlandırıma stratejisine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda tasarım aşamasında kullanılan üç boyutlu sanal giydirme ile önlenen numune, malzeme, üretim israfı ekonomik sürdürülebilirlik açısından örnek teşkil etmektedir (Morelli, 2011, s.3, Türkoğlu, 2020., s.117-143).

Çalışmanın sonucunda geleneksel kültürün devamlılığı ve sürdürülebilirliği için günümüz moda tasarımına uyarlanabilecek üç boyutlu sanal giydirme yöntemi ile ürün oluşturulmuştur. Kültürel mirasın günümüz teknolojisine uyarlanmasını içeren bu çalışma vesilesi ile Türk modası yansıtılabilecek ve Türk kültür mirası korunup yaşatılarak tanıtımı sağlanmış olacaktır.

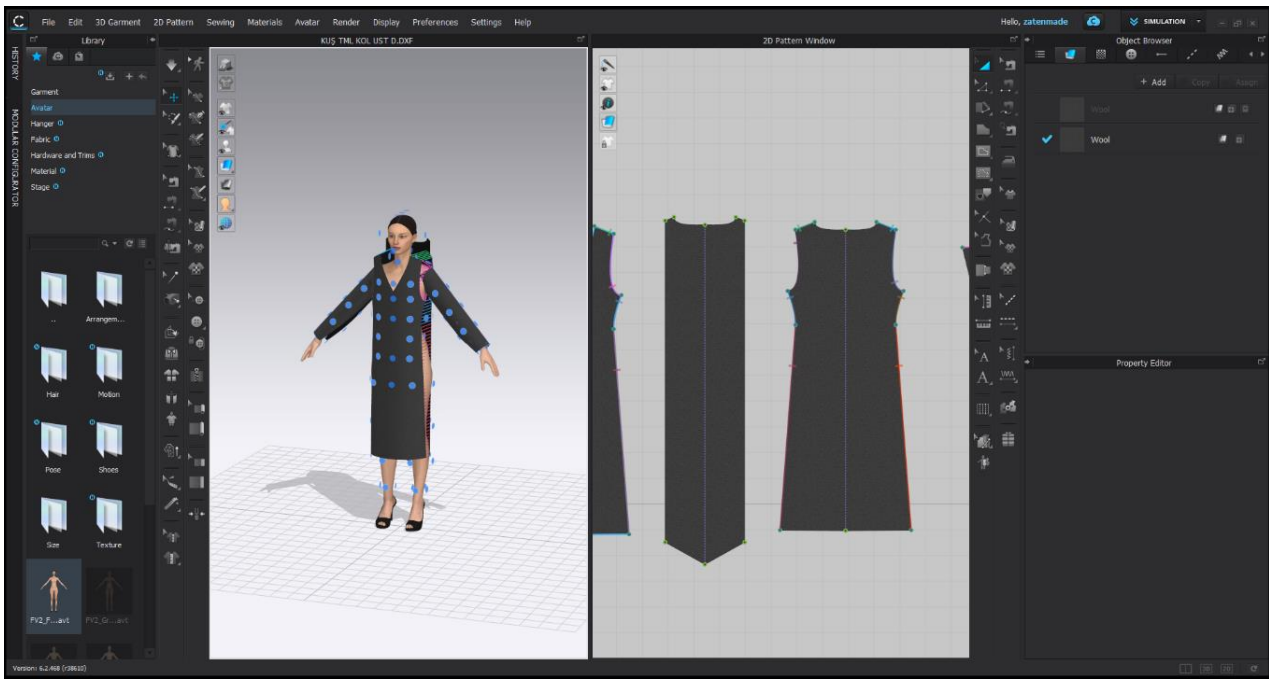

Şekil 8. Masterkey CLO3D Programı, Sanal Giydirme Aşaması.

Şekil 9. Masterkey CLO3D programı ile Sanal Giydirme

KAYNAKÇA

Arık, R. (2000), *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, Ankara: 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Begiç, H. N., (2017), *Türk Keçecilik Sanatı,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, s.181.

Begiç, H. N., (2015). Konya Müzelerinde Bulunan Keçe Ürün Örnekleri, **İdil** 4.15. ss.155-180.

Deniz, Y. (2012). *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Goodland, R., (2002). Sustainability: Human, Social, Economic and Environmental, Ted Munn (Ed.), *Encyclopedia of Global Environmental Change*, içinde, 2, John Wiley&Sons Ltd.

Gülaçtı N., (2012). Selçuklu Dönemi Figüratif Dekorlu Seramik ve Çini Örneklerinin Cumhuriyet Dönemi Kütahya Figüratif Çinileriyle Karşılaştırılması, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, cilt 1, sayı.1 ss.36-48.

Morelli, J., (2011). Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals, *Journal of Environmental Sustainability*, sayı.1.1.

Muharrem, K. (2008) Sadeddin Köpek, *TDV İslam Ansiklopedisi*, https: //islamansiklopedisi.org.tr/sadeddin-kopek (06.07.2022).

Önder, E., Sarıer, N. (2006). *Sıcaklık Düzenleme İşlevi Olan Akıllı Tekstil Ürünlerinin Tasarımı*, *TÜBİTAK Projesi*. No: MİSAG-238, İstanbul.

Öztürk, M. (2008). *Konya ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerinde Kullanılan Bitkisel Motiflerin Dili ve Resim Egitimi Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Ana Bilim Dalı Resim İş Öğretmenliği Bilim Dalı, (T.C. Yüksek Öğretim Kurulu Dökümantasyon Merkezi). Tasarımlar Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Salman, F. (2013). *Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar Türklerde Kıyafet Biçimleri,* Zafer Ofset Matbaacılık, Erzurum.

Türkoğlu, İ., (2020). Sürdürülebilir Kalkınmada Kültür Mirasının Yeri Ve Önemi, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10/20, Temmuz 2020, s. 117-143.

Ilgın, Ö. (2011). 21. Yüzyıl Başında Tepme Keçe Ürünlerinin Geleneksel ve Çağdaş

İbn-i Bibi (1996). El-Hüseyi n bin M u hammed bin Ali el-Caferi er - Rugardi), *El-Evamirü 'l-Ala'iyeft'/-Umur ü 'l-Ala 'iye / Selçukname I,* (hazırlayan: Mürsel Öztürk), Ankara.

İnalcık, H.(2008) *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Li, Y. (2001), The Science of Clothing Comfort. Textile Institute Publications, *Textile Progress.* 31, 1/2. Manchester, UK.

Sweeney, MM., Branson, DH. (1990). Sensorial Comfort, I: A Psychophysical Method for Assessing Moisture Sensation in Clothing, *Textile Research Journal*, 60, 7, pp. 371-377.

Utkun, E. (2014). Giyim Konforunun Tahminlenmesinde Yapay Sinir Ağları Sistemlerinin Kullanımına Yönelik Bir Literatür Araştırması, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt 20, Sayı 7, ss. 272-280

Yaşar, E., (2001). *Karatay Çini Eserler Müzesi*, Konya. T.C.Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Yetkin, Ş. (1972). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ERMENİ-ETİYOPYA İLİŞKİLERİ TARİHİNDEN (MAŞTOTS YAZISI) / Dimitriy Alekseyeviç Olderogge

♦ ◆ ♦

FROM THE HISTORY OF ARMENIAN-ETHIOPIAN RELATIONS (MAŞTOTS ARTICLE) / Dimitriy Alekseyeviç Olderogge

Rusçadan Çeviren: Oder ALİZADE*

ÖZET

Ermeni yazısı ile oluşturulduğu dönemden başlayarak tarihçilik açısından önemli eserler yazılmıştır. V. yy'dan itibaren değiştirilmeden günümüze kadar ulaşmış olan Ermeni yazısının kökeni birçok araştırmacı tarafından tartışılmış ve farklı fikirler iddia edilmiştir. Söz konusu yazının oluşumu ile ilgili ilk bilgiyi Erken dönem Ermeni kaynağı olan Koryun'un "Maştots'un Hayatı" eserinde bulabiliyoruz. Günümüz araştırmacıları ise Koryun'un vermiş olduğu bilgilerle yetinmeyerek, karşılaştırma ve inceleme ile farklı fikirler ortaya koymaktadırlar. Bu araştırmacılardan biri de çalışmasını çevirdiğimiz D. A. Olderogge'dir. Araştırmada ilk olarak Ermeni yazısının oluşumu ile ilgili Koryun'un eserinde geçen bilgiler sunulmakta, ardından V. yy. Ermenistan'ın ve civar ülkelerin medeni durumu kısa bir şekilde gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda Ermeni yazısının Arami, Sami, Pehlevi yazılarından esinlenilerek oluşturulması ihtimali de değerlendirilmiştir. Müellife göre Maştots, yazısını oluştururken kuşkusuz kendi zamanında var olan halkların yazılarını da dikkate almak zorunda kaldı. Şüphesiz özellikle de Moisey Horenatsi'nin de işaret ettiği gibi Armeniya'nın bazı bölgelerinde Maştots'tan çok önce Yunan veya Pers (Sasani) yazıları kullanıldığı için bu ihtimal doğrudur. Olderogge, Etiyopya ve Armeniya arasındaki bağları Hristiyanlık üzerinden ilişkilendirmektedir. Bunun yanı sıra Ermeni kilisesi ile Etiyopya kilisesi arasındaki mezhepsel yakınlık da iki toplum arasında medeni ilişkilerin oluşmasını şartlandıran sebepler arasında değerlendirilmektedir. Müellif, her iki ülke arasında var olması ihtimal dahilinde olan medeni ilişkilerin olasılığını vurguladıktan sonra yazılar arasındaki benzerliği, doğrudan yazıların kendisini inceleyerek göstermeye çalışmaktadır. Bu hususta benzerliği daha yüksek olan harfler karşılaştırılmış, harflerin ses değerleri oluşumu verilmiştir. Bunun yanı sıra Ermeni yazısının ne tür bir metotla Etiyopya yazısından esinlenilerek oluşturulduğu da gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ermeni yazısı, Mesrop Maştots, Etiyopya yazısı.*

ABSTRACT

Since the period when Armenian writing was formed, important works have been written in terms of historiography. The origin of the Armenian script, which has remained unchanged since the 5th century, has been discussed by many researchers and different claims have been put forward. We can find the first information about the formation of the aforementioned writing in the Early Armenian source Koryun's "Life of Mashtots". Today's researchers, on the other hand, are not satisfied with the information given by Koryun, they present different ideas by comparison and examination. One of these researchers is D. A. Olderogge, whose work we translated. In our study, first; Information about the formation of Armenian writing in Koryun's work is presented. Then, the marital status of the 5th century Armenia and the surrounding countries is tried to be explained briefly. In this context, the possibility of creating the Armenian script by being inspired by the Aramaic, Semitic and Pahlavi scripts has also been evaluated. According to the author, Mashtots had to consider the writings of the peoples that existed in his time, while presenting his work. Especially as Moisey Horenatçi points out; This possibility is true, as some parts of Armenia used Greek or Persian (Sassanid) scripts long before Mashtots. Olderogge relates the ties between Ethiopia and Armenia through Christianity. In addition, the sectarian closeness between the Armenian church and the Ethiopian church is also considered among the reasons that condition the formation of civil relations between the two communities. After emphasizing the possibility of possible civil relations between the two countries, the author tries to show the similarity between the texts by directly examining the texts themselves. In this regard, the letters with higher similarity were compared and the formation of the sound values of the letters was given. In addition to this, it has been tried to show what kind of method the Armenian script was inspired by the Ethiopian script.

Keywords: *Armenian script, Mesrop Mashtots, Ethiopian script.*

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Doktora Programı, Türkiye. (e-Mail: oder.kutluer@gmail.com)

ERMENİ YAZISININ KÖKENİ

Ermeni yazısının kökeninin tarihi, diğer halkların yazılarının tarihinden kıyaslanmayacak kadar iyi bilinmektedir. V. yy. başında Ermeni yazısını hazırlayan Mesrop Maştotsun faaliyetleri hakkında bilgilerimizi, Ermeni tarihçilerine, özellikle de Movses Horenatsi'ye ve hepsinden önemlisi elbette Koryun'a borçluyuz. (Koryun, 1962). Bununla birlikte Maştotsun bu önemli alfabesini hazırlamak için kullandığı kaynaklar bilinmemektedir. Eski epigrafik anıtlarda tamamen bitmiş bir biçimde karşımızda görünen Ermeni yazısının kökeni hakkında bilimde şimdiye kadar kesin bir görüş yoktur. Maştotsun hazırladığı yazı iki sebepten dolayı dikkat çekmektedir. Birincisi, bu yazı Ermeni dilinin fonetik yapısını doğru bir şekilde ifade etmesi yönünden araştırmacıları şaşırtmaktadır. Esasen, V. yy.'da oluşturulmasından bu zamana kadar, 36 özgün harften oluşan bu yazıya yalnızca iki yeni işaret eklendi. Bu anlamda söz konusu yazının Maştots'un ana dilinin karmaşık ses biçimlerinin tüm tonlarını nasıl yakaladığını merak etmek gerekiyor. Maştots'un yazısının grafik olarak kusursuzluğu, daha az dikkat çekici olmayan ikinci özeliği olarak kabul edilmelidir. Bu bakımdan, bu yazı çevredeki dünyanın tüm Doğu (halklarının) yazıları arasında ayrı bir yerde durmaktadır.

Maştots, yazısını oluştururken kuşkusuz kendi zamanında var olan halkların yazılarını da dikkate almak zorunda kaldı. Şüphesiz özellikle de Moisey Horenatsi'nin işaret ettiği gibi Armeniya'nın bazı bölgelerinde Maştots'tan çok önce Yunan veya Pers (Sasani) yazıları kullanıldığı için bu ihtimal doğrudur. Hatta Maştots'un Psikopos Daniel'in yazısından haberdar olduğu da bilinmektedir. Koryun, Maştots hakkında yazdığı kitabında "adı Daniel olan ve iyi bir Psikopos olarak bilinen bir Süryani, aniden Ermeni dilinin yazısını bulan" diye bir ifade kullanmaktadır. (Koryun, 1962: 89). Armeniya kralı Varamşapuh, halkı için bir yazı yaratmak ihtiyacından endişe duyarak, Süryani Psikopos Danile'e yakın, Ortodoks Kilisesinde rütbeli bir rahip olan Abel'in yanına gönderdi. "Varamşapuh'un bu isteğini öğrendikten sonra Abel hemen Daniel'in yanına gitti ve ona bu mektupları sordu, sonra da onları ondan alarak Armeniya kralına gönderdi. Saltanatının beşinci yılında ise ona (Vahriç yazısını) getirdi. (Haduni söz konusu dönemde Mezopotamiya'da Hristiyan bir kraldı. Çev. O. Alizade). Armeniya kralı, aziz Saak (Aziz Saak o zamanlar "Büyük Armeniya" Katogigosu idi) ve Maştots ile birlikte Abel'den mektup aldıktan sonra çok sevindiler." (Koryun, 1962: 89). Koryun'un bildiridiğine göre bundan sonra Maştots bu yazıları kullanarak iki yıl öğretmenlik yaptı ve ders verdi, "fakat bu yazıların Ermeni dilinin bütün hecelerini ifade etmek için yeterli olmadığı görüldüğünde", özellikle bu yazılar başka bir dilde ifade edildiği ve sonra canlandırıldığı için daha sonra yine aynı şey için endişelenmeye başladılar ve bir süre bu durumdan ortak çıkış yolu aradılar. Daha sonra kutsanmış Maştots, kralın emriyle ve aziz Saak'ın onayıyla yanına bir grup genç aldı ve kutsal heyeti ile biri birine veda ederek, Armeniya kralı Vramşapuh'un saltanatının beşinci yılında yola çıktılar ve Aram ülkesinde birincisi Edessa, ikincisi Amid olan iki Süryani şehrine gittiler." (Koryun, 1962: 90-91). Vardapet Maştots, (Çev. Alizade. Gregoryan Ermeni Kilisesi'nde sekiz kademede görevliler vardı. Vardapet, Baş Rahip veya Doktor görevinde olan kişiler için kullanılmaktaydı. Arslan, 2013.) daha sonra öğrencilerini iki gruba ayırdı, bazılarını Edessa'daki Süryani yazılarını incelemek için bıraktı, diğerlerini ise Samosat şehrinde Grek yazısını öğrenmek için gönderdi. Böylelikle Maştots'un kendisine verilen görevi çok ciddiye aldığını görüyoruz. Aslında Maştots'un misyonu bir yazı oluşturulmasını amaçlayan dünyada ilk gerçek bilimsel bir dilsel keşif gezisidir. Bundan sonra Koryun'un da dediği gibi, birçok sıkıntıya göğüs gerdi, ama sonra ona öyle bir mutluluk verildi ki, "bir baba gibi yeni ve harika bir çocuk doğurdu – Ermeni dilinin yazısını. Ve orada aceleyle yazdı, isimler verdi ve düzenledi (sırasıyla yazılı olarak) onları hecelere göre düzenledi." (Koryun, 1962: 92).

Bundan sonra Samosat'a gitti ve orada adı Ropanos olan Grek yazısının hattatını buldu ve onun yardımıyla yazıların (harflerin) tüm farklılıklarını tasvir etti – ince ve kalın, kısa ve uzun, tek ve çift – ve çevirmeye başladı… (Koryun, 1962: 92). Maştots, iki öğrencisinin de yardımıyla İncil'in çevirisine başladı. "Maştots'un Hayatı"na dair Koryun tarafından derlenen ve tüm Ermeni araştırmacıları tarafından en iyi bilinen bilgiler bunlardır.

Ermeni yazısının kökenini Sami halklarının yazılarına ve Avesta'ya bağlayan Avusturya'lı ünlü bilim adamı Müller'in söz konusu yazının kökeni ile ilgili çalışmasının üzerinden yüz yıl geçmiştir. Müller'in bu görüşü tekrarlanmıştı ve hâlâ da bir çok Armenolog tarafından tekrarlanmaktadır. Zamanla bu sorunun açıklığa kavuşmasında iki fikir ortaya çıktı, bunlardan birincisi R. Lepsisus da dahil olmak

üzere bazı araştırmacılar Maştots yazısının temelinin Grek yazısı olduğunu kanıtlamaya çalıştılar. Örnek olarak Ermeni yazısındaki Aib (Ա) harfinin, Grek yazısındaki Alfa harfinin alt yarısından başka bir şey olmadığını, yine Ermeni Ben (Բ) harfinin değiştirilmiş bir Betta olduğunu, Eç'in (Ե) kesilmiş bir Epsilon olduğunu ve vs. iddia ettiler. Çoğunlukta olan diğer bilim insanları ise, Maştots yazısının Pehlevi ve Arami yazılarından alındığını iddia ettiler. İkinci sıraya dahil olan bu araştırmacılar içerisinde çok ciddi Oryantalistler vardır, bunlardan Markvart, Yunker ve belki de daha yakın zamanda Peters Yunan etkisi olasılığı ile birlikte düşünmektedirler. Tüm bu çalışmaların sonuçlarını değerlendiren Ensen, (Tanınmış bir Oryantalist, Eski Ermeni Dilinin Grameri kitabının yazarı olan Ensen, yazı tarihi hakkında çok çalışmış ve bu konuda geniş kapsamlı çalışmaya yapmıştır.) bu sorunun henüz kesin bir şekilde çözülmediğini itiraf etmektedir. O, Maştots yazısının Avesta yazısının bir sıra işaretlerinin eklenmesi ile Aramice yazı türlerine ait Pehlevi Orta Fars alfabesine mi dayandığını, yoksa Ermeni yazısının Aramice ve Yunan kalıplarının bilinen etkisi altında Maştots'un bağımsız bir eseri mi olduğunun belirsizliğini koruduğunu ifade etmiştir. (Jensen, 1958: 411-419). Yakın zamana kadar konuyla ilgili çalışmaların durumu bu idi.

Ancak daha yakın zamanlarda Ermeni bilim insanı Gurgen Sevak, Maştots yazısının güney Sami kökenli olduğu ihtimalini öne sürmüştür. "Mesrop'un yazısının tarzı, Ermeni, Eski Gürcü ve Ağvan yazılarının tasvirinin doğası Fars, Süryani ve Yunan yazılarına benzemiyor. Ermeni, Eski Gürcü ve Ağvan yazılarının biçimi diğer yazılardan o kadar farklıdır ki, aralarında benzerlik bulmak, hatta onlarla karıştırmak için hiçbir neden yoktur." (Sevak, 1962: 42). Bu üç farklı dilin yazılarının görünüşü, imgeleri, üslupları o kadar açık bir benzerliğe sahip ki, bir el yazısının ya da bir elin damgasını taşıdığına şüphe yoktur. Aynı zamanda birlikte ele alındığında, şimdiye kadar kullanılan yazılardan çok farklıdırlar. Bilim insanları (Yunan, Süryani, Fars, Pehlevi, Avesta, Sasani) üsluplarının, kalıplarının ve biçimlerinin diğer, daha uzak halkların yazılarında aranması gerektiğini karşılaştırırlar."

"Ermeni-Gürcü-Ağvan yazıları dünyanın bütün dillerinin yazıları arasında, üslup ve taslaklarındaki, yalnızca Fenike kökenli ve Mesrop zamanında artık hiç kullanılmayan Geez, Sabey, Amharca olmak üzere Güney Samilerinin yazılarına benzer. Bunlardan sadece Ahmar yazısı, Etiyopya'da varlığını sürdürmektedir. Bu yazıların üslubunun Ermeni-Gürcü-Ağvan yazılarının üslubu ile benzerliği oldukça açıktır." (Sevak, 1962: 46). Sonuç olarak, Gurgen Sevak bu benzerliğin Mesrop'un bilinçli seçiminin sonucu mu, yoksa bazı eski kökleri mi olduğu sorusunu gündeme getiriyor. Aynı zamanda, araştırmacının kendisi ikinci varsayımın lehine eğilimlidir. Etiyopya ve Ermeni yazı sistemlerini tanımaya yönelen ve istemeden her iki dilin ana hatlarının benzerliğinden etkilenen her hangi biri için Prof. Sevak'ın ifade ettiği fikirler çok ilginçtir. G. Sevak teorisini destekleyecek herhangi bir kanıt sunmamakta ve bunu Mesrop yazısını araştıran bilim insanlarına bırakmaktadır. Bununla birlikte, Mesrop'un iki yıl boyunca öğrencilerine öğrettiği Daniel yazılarının Ermeni dilinin yazıları olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Açıkçası tarzlarında kesinlikle benzersiz olmalıydılar ve Yunan, Süryani, ve Fars yazılarına benzememeliydiler. Bu arada, Mesrop ve elbette Sahak ve muhtemelen Vramşapuh şüphesiz Yunan, Pehlevi ve Arami yazılarını biliyorlardı. Bu nedenle, "Daniel yazıları" büyük olasılıkla Etiyopya yazısının harflerinden, ya da G. Sevak'ın yazdığı gibi Güney Sami, yâni Sabey, Aksum ve Geez Ahmar - "unutulmuş ve kullanılmayan" - yazılarından başka bir şey değildi.

G. Sevak'ın varsayımı son derece cesurdur. V. yy. başlarında Ermenistan'ı çevreleyen halkların çeşitli yazı sistemlerinde yazıların kökenini aramak yerine, Sevak uzak bir güney ülkesine yönelir ve onun düşüncesine göre bu ülkenin yazısı Ermeni yazısının oluşturulmasını etkilemiştir. İki husus bu fikri kanıtlamaktadır: 1. yazıların genel görünümünün benzerliği, 2. "Daniel yazıları" ile Suriye-Aramice ve Pehlevi yazıları arasındaki keskin fark.

Özellikle yazı ve yazı sistemlerinin gelişim tarihi ile ilgilenen iki bilim adamının çalışmaları dikkat çekicidir - üç ciltlik "La grande invention de l'écriture et son évolution" çalışmasının yazarı Marcel Cohen ve yazı tarihi üzerine "Geschichte der Schrift" adlı çalışmanın yazarı Hans Jensen - Biri büyük bir Samiolog ve Etiyopist bilgin, diğeri Armenolog bir bilim adamıydı ve bu sistemlerin benzerliğine dikkat çekmeyi gerekli görmediler. Sorun, Koryun ve diğer çağdaş kaynakların onlar hakkında bildirdikleri dışında "Daniel yazıları" hakkında gerçekten hiçbir şey bilmememiz nedeniyle daha da karmaşıklaşıyor. Bununla birlikte, Gurgen Sevak'ın, Maştots'un zamanındaki Güney Sami

yazılarının Daniel tarafından uzun zamandır unutulduğu ve diriltildiği varsayımının yanlış olduğunu not ediyorum. Aslında, IV.-V. yy.'da ve belki daha önce, Etiyopya yazısı oluştu. Bu yazı bugüne kadar geldi ve şimdi modern Etiyopya'nın devlet dili olan Amhar dilinin yazısı oldu.

Maştots zamanında ve Afrika'nın kuzeydoğu köşesinde, Kızıldeniz'e bitişik bölgelerde, Bab el-Mendeb Boğazı'nın biraz kuzeyinde, merkezi Aksum olan bir devlet yükseldi. III. yy. sonu, IV. yy. başlarında Aksum kralının Etiyopya dilinde, Sabeyce ve Yunanca büyük zafer yazıtları vardı. Bu yazıtlarda Aksum kralı, hem batıda Nil kıyılarına, hem de doğuda güney Arabistan sınırlarına yapmış olduğu seferlerden bahsediyor. O zamanın olaylarından söz etmişken, Aksum'un tarihini özetleyen B. A. Turaev şöyle yazıyordu: "Roma ve Part güçleriyle birlikte, o sırada dünyanın üçüncü büyük gücü idi. Aksum'un "krallar kralı" Roma imparatoru ve Pers kralı ile eşit olan büyük bir devletin güçlü bir yöneticisidir: her ikisine de eşit şekilde davranıyordu. Kendi resimleriyle bir madeni para basıyordu."

(İstoriya Drevnovo Vostoka, 1913: 353-355). Ülkenin ana ticaret limanı Adulis, Kızıldeniz, Hind ve Part ticaretinin yoğunlaştığı bir yerdi ve Mısır'dan Hindistan'a giden deniz yolunun üzerindeydi.

(Pigulevskaya, 1966, Kobişanov, 1966). VI. yüzyılda Aksum siyasi gücünün zirvesine ulaştı ve Adulis Hindistan ile deniz ticaretinde önemli hale geldi. Ünlü coğrafya tarihçisi araştırmacı R. Hennig, VI. yy. ortalarına atıfta bulunarak yazıyor: "Aksum'un gücü Güney Kızıldeniz'in her iki kıyısına da yayıldığında, Aksum limanları Mısır limanlarında daha önemli oldu. Doğu'nun ticari ilişkilerinde üstün bir konuma sahip olan İskenderiye bile görünüşte arka plana itildi ve eğer 570'te Sasanilerin yeniden canlanan büyük gücü müreffeh Arabistan'ı ele geçirmemiş ve oradaki Aksum'un egemenliğine son vermemiş olsaydı, Adulis'in üstünlüğü uzun süre devam edecekti." (Khennig, 1961: 69).

Böylece, IV. ve V. yy. başında yaşayan Maştots, Aksum'un büyüyen gücünün çağdaşıydı. III. yy. sonu, IV. yy. ortaları Aksum'un ekonomik ve kültürel yükseliş dönemidir. Bizans imparatorlarının Negus'a (Etiyopya krallığının feodal unvanlarından biridir. Etiyopya imparatoru için de kullanılmıştır. Çev. Alizade). büyük, eşit krallar olarak davranması tesadüf değildir. Böylece, 357 yılında imparator Constantius, Aksum Negus'una Pisikopos Afanasius'un neden olduğu dini kargaşa hakkında yazar ve onlara Hristiyan kardeşler der. VI. yy. başında, I. Yustinus, Aksum Negusu Ella Asbah'a yardım etmek için gemilerini gönderdi. 535'te Yustinianus, Nonnos'u, 564'te ise Yulianus'u elçisi olarak Aksum'a gönderdi. Hıristiyan Bizans, bu yıllarda Perslere karşı mücadelede bir müttefik bulmaya çalışıyordu. Etiyopya'nın Hıristiyanların gözünde Paganizme karşı mücadelede bir kale olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bununla birlikte, Maştots'un yaşadığı ve faaliyet gösterdiği zaman, Hristiyan kilisesini parçalayan şiddetli dini anlaşmazlıkların yaşandığı bir zamandı. 431'de Nasturi "sapkınlığını" kınayan Efes Konsili toplandı, 451'de Kadıköy Konsili Monofizitliyi kınadı ve Kadıköy Konsili karşıtları arasında Ermeniler, Kıptîler ve Etiyopyalılar da vardı. Her ne kadar konsey Maştots'un ölümünden sonra gerçekleşmiş olsa da, kuşkusuz, Konsilde ifade edilen görüşlerin birliğinin bu tarihten çok önce gelişmesi gerekiyordu.

Bu nedenle, ülkesinin saray çevrelerine yakın, kilise hiyerarşisinin en üst katmanlarında birçok destekçiye sahip, iyi eğitimli bir adam olan Maştots'un, Etiyopya'da bir Hristiyan devletinin varlığını bilmesi ve Etiyopya'da yazılmış belgeleri görmesi gerektiğine inanmak için her türlü nedenimiz var. Bu, Aksum'un o zamanın uluslararası yaşamındaki büyük rolü ve hem Kıptî, hem Ermeni ve muhtemelen Etiyopyalı din adamlarının yer aldığı kilise tartışmalarında desteklenmektedir.

Maştots zamanında Aksum yazı sistemi nasıldı? Etiyopya'da, Aksum ve çevresinde bulunan ilk arkeolojik buluntulardan bu yana, Etiyopya yazısının Güney Arap yazısından türediği görüşü kesin olarak oturuşmuştur. Bununla birlikte, son yıllarda, hem Güney Arabistan, hem de Etiyopya'daki yeni buluntularla bağlantılı olarak, Rikmans, bu yazının mezar taşları ve diğer anıtlar üzerinde onaylandığı biçimde doğrudan Güney Arap yazısından değil, bir tür Yahudi dini metinleri olan Talmut yazısından türetildiğini öne sürmüştür.Onun bu hipotezi itirazla karşılanmıştı. Etiyopya yazısının iki tür hece yazısına dayandığına inanan M. Höfner'in haklı olduğunu düşünüyorum. O, Etiyopya yazısının iki tür hece yazısına dayandığını düşünüyordu. Bunlar resmi, anıtlar üzerinde korunmuş ve Etiyopya hece harflerinin şeklinin gelişimini etkileyen el yazısıdır. Her halükarda IV. yy. Güney Arap yazısından farklı olan Etiyopya yazısının oluşmuş olduğuna şüphe yoktur:

a) Yazının soldan sağa doğru yazılması **b)** Sesli harflerin varlığı **c)** Özel bir yazı olması

Bu harflerin şekli, prototiplerinin parşömen üzerinde kullanılan harfler olduğunu göstermektedir. Anıtların kendileriyle ilgilenen arkeologlara göre, Aksum'un muzaffer yazıtlarının bazılarındaki harflerin şekilleri, parşömen üzerine yazıldığı kadar oyulmamıştır. Etiyopya yazısının en karakteristik özelliği şüphesiz sesli harf olarak kabul edilmelidir. Bu sesli harfler kendine özgüdür ve çok tutarlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Etiyopyalılar, kendi yazılarını oluştururken ünsüz Sami yazısına sesli harfler ekleyerek değil, hece oluşturarak yaptılar. Tüm heceler yedi adla adlandırılarak bölünmüştür. Etiyopya yazısı, kısa "A" ile hecenin ses değerine sahip bir yazıya dayanmaktadır. Bizim bakış açımızdan, ünsüzün şekillendirilmemiş biçiminden devam etmemiz gerektiği anlaşılıyor, ancak bu tür ünsüzler vurgulanmamış ve sesli harfi çıkaran hecelerle birleştirilmiştir. Birinci derecedeki harfler yazının temelini oluşturur. İkinci dereceden harflerin ortasında ek bir kısa çizgi vardır, yani "U" üzerindeki sesli harf belirtilir. "İ" sesli harfi olan üçüncü dereceden harflerin altında da aynı tire çizgi bulunur. Bununla birlikte, harflerin bacakları yoksa da, bu çizgi doğrudan harflere değil, özel bir bağlantı çizgisine eklenir ve işaretin yazıtı şeklini önemli ölçüde değiştirir.

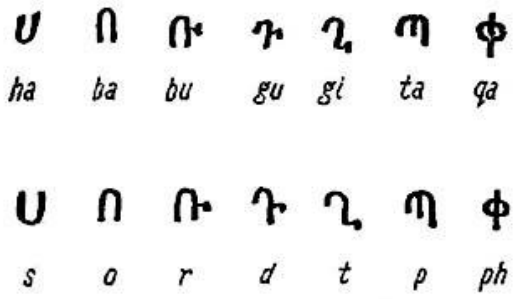

I. Tablo. Etiyopya ve Ermeni yazısının karşılaştırılması.

II. Tablo. Etiyopya hece yazıları ile Ermeni yazısı harflerinin karşılaştırılması

Dördüncü dereceden harflerin - A'daki sesli harf - sağ bacağı uzatır. Beşinci dereceden harflere - E üzerindeki sesli harf - altına bir halka eklenir. Altıncı derecedeki harfler - sesli harf sıfır veya "O" üzerindedir - tabloda görülebileceği gibi en fazla sayıda değişikliğe uğrar. Son olarak, yedinci dereceden harfler ya sol bacağı uzatır ya da üstte fazladan bir daire alır. Harflerdeki en tutarlı değişiklikler ikinci, üçüncü ve beşinci derecelerdedir. Yakın zamana kadar, sesli harfin Aksum'daki Ezan yazıtı döneminde tanıtıldığına inanılıyordu. Bununla birlikte, yeni yazıtların bulguları, daha önce kurulmuş olan görüşü yeniden gözden geçirmeye zorladı ve şimdi sesli harfin Ezan'dan çok önce, belki de M.S. I. yy. tanıtıldığını gösteriyor. Böylece; Bu nedenle, cevapsız yazının kullanıldığı Geez'deki veyâ Etiyopya'daki dördüncü yüzyılın başlarındaki yazıtlar arkaizim olarak görülmelidir.

Şimdi Maştots yazısına dönelim. Bildiğiniz gibi, Ermeni yazısı, Etiyopya yazısı gibi, soldan sağa doğru yazılır. Zaten Maştots yazısına ilk üstünkörü bakışla, Etiyopya yazısıyla hem biçim hem de harflerin doğası bakımından benzerliklere sahip olduğunu görebiliyoruz. Bunun göz önünde bulundurulması, yedi ana hattın neredeyse gerçek benzerliğini kurmamızı sağlar. (I. Tablo).

Yazıya daha yakından bakıldığında, Etiyopya yazısının yapısına göre tire ekleyerek bazı harflerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. (II. Tablo).

Ermeni yazısının harflerinin varsayımsal bir analitik tablosunu derlemeye çalışırsak, bunları çizgilerin şekli ve yönü ilkesine göre düzenlersek, Maştots alfabesinin 22 veya 23 harfini, yani alfabenin neredeyse üçte ikisini içeren aşağıdaki tabloyu elde ederiz. Tüm bu karşılaştırmalarda, yalnızca harflerin ana hatlarının (şekillerinin) genel doğasının benzerliğinden ve harflerin temel ana hatlarını değiştirme ilkesinden bahsediyoruz. Bir karşılaştırma, bu harflerin hiçbirinin Etiyopya alfabesinin hece harfleriyle aynı ses değerine sahip olmadığını göstermektedir. Ermeni dilinin karakteristik özelliklerinin tamamının veyâ hemen hemen tamamının ve onu Sami dillerinden ayırmanın kendine özgü bir biçime sahip olduğunu ve tabloda dikkate alınan yazıt sayısına dahil edilmediğini belirtmek gerekir. Bunlar Ermeni alfabesinin ZA, ÇA, DJE, TSO, KE harfleridir.

SONUÇ

Sonuç olarak Maştots, Ermeni yazısını oluştururken, Etiyopya yazısının esaslarını biliyordu. Etiyopya yazısındaki bir harfin üstüne, ortasına ve altına kısa çizgiler veya halka eklemenin belirli bir anlamı vardır: Bu işlem sesli harfi değiştirmek için kullanılır. Maştots yazısında, aynı değişim ilkesini görüyoruz: harfin ana hattına tire ve halkaların eklenmesi. Bununla birlikte, toplama sistemi sesli harfteki bir değişiklikle ilişkili değildir - böyle bir ihtiyaç yoktu. Maştots'un Ermeni yazısı tamamen alfabetik bir yazıydı. Kendi yazısını oluşturan Maştots, bir dereceye kadar ek çizgiler ekleme ilkesini uyguladı.

Muhtemelen, yazısının harflerini oluşturduğu malzeme, zamanında Ermenistan'ın kendisinde ve ona bitişik ülkelerde, yani çeşitli türlerde, Aramice veyâ Pehlevi kökenli alfabetik simgelerde var olan yazılardı. Bununla birlikte, Maştots yazısına Etiyopya yazısının genel karakteri hakkında bilgi veren kesin olarak tanımlanmış bir biçim verdi.Tek tek harflerin ana hatlarını oluşturan Maştots, işlevsel bir anlamı olan Etiyopya yazısının temeli olan harfleri değiştirme ilkesini kullandı.

Bu nedenle, Ermenistan-Etiyopya ilişkilerinin varlığından Kalkedon Konsilin'in toplanmasından önce bile konuşabiliriz. Bildiğiniz gibi bu konsilde Ermeniler ve Etiyopyalılar kendileri Ortodoks akımına karşı durdular. 451'de Monofizit akımı sapkın ilan edilerek kınandı. Gelecekte, "Büyük Ermenistan"ın Monofizit Etiyopya ve Mısır ile ilişkileri esas olarak Kudüs üzerinden devam etti. Akademisyen V. A. Turaev şöyle yazmıştır: Kıpti Patrikhanesi ve ona bağlı olan Habeşistan, Afrika›ya kadar terk edilmiş, Kalsedon karşıtlarının büyük Ermeni kolunu unutmamıştır; ve Ermeniler de yabancı dindaşlarına olan ilgilerini kaybetmediler. Buluşma yeri elbette her şeyden önce Kudüs'tü, şimdi (1910'da) Habeş rahipleri Ermeni Patriği'ne bağlıydı. (Turayev, 1912: 3-15). B. A. Turayev'ın "Etiyopya Tarihinin Azizlerin hayatı ile ilgili Kaynakları Alanında Bir Çalışma" (St. Petersburg, 1902), "Ermeni-Habeş İlişkilerinden" eserlerinde, E. Cherulli'nin "Meryem Ana'nın Mucizelerinin Etiyopya Kitabı" (Cerulli, 1943). araştırmasında ve diğerlerinde Ermenistan'ın Etiyopya ile ilişkileri hakkında birçok tanıklıklar buluyoruz. İncelenmesi gereken bu bağlantılar ve diğerleri ncelenmelidir. Bu baçlışmalar bir yandan Armenologların, Etiyopya araştırmacılarının ve diğer yandan Orta Çağ Etiyopya tarihi uzmanlarının çalışmalarıdır. Öte yandan (Afrika araştırmacıları için) aşağıdaki sonuca varılabilir: Eğer Maştots, Etiyopya yazısının ana hatlarının şekliyle yönlendirilen yazısını oluşturduysa, o zaman IV.-V. yy. başında bu Etiyopya yazı sisteminin daha sonraki bir zamanın el yazmaları tarafından onaylanan biçimlere sahip olduğu el yazmaları zaten vardı. Aksum döneminin el yazmaları bize ulaşmadı, ancak epigrafik anıtlardan IV. yy.'da zaten İncil'in Etiyopya diline çevirilerinin olduğunu biliyoruz. Bu yüzden, Saro'daki yazıtlardan birinde, Mezmur 140'tan, bir diğerinde, kral Ella Şahel zamanından kalma, Yuhanna İncili›nden Eyüp kitabından ve İşaya peygamberinden bir alıntı buluyoruz. (Kobişanov, 1964: 178-198). Bu, hazırlayanların görünüşte parşömen üzerine yazılmış çevirileri kullandıklarını gösterir. IV. yy. bazı anıtlarındaki harf yazıtlarını, hazırlayanların parşömen üzerine yazılmış mektupların yazılarını taş üzerinde yeniden ürettiğini düşünmek için bir neden verdiğini yukarıda belirtmiştim.

KAYNAKÇA

Arslan, A. (2013). Kadim Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar, İdil Yayıncılık, İstanbul, s. 16.

Cerulli, E. (1943). Jl libro etlopico del Miracoli di Maria e le sue fonti nelle letterature del Medio evo Latino, Roma.

Jensen, H. (19589. Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart, Berlin, s. 411-419,

Корюн, (1962). Житие Маштоца (Çev. Ш. В. Смбатяна ve К. А. Мелик-Оганджаняна), Ереван, «История Древнего Востока», Cilt. II, Petersburg., 1913, s. 353-355.

Пигулевская, Н. В. (1951). Византия па путях в Индию, Moskova.

Кобищанов, Ю. М. (1966). Аксум, Moskova.

Тураев, Б. А. (1912). Из армяно-эфиопских сношений, — «Записки Восточного отделения Императорского Русского Археологического общества», Cilt. XXI, Baskı, I, ss. 03-015.

AN LUSHAN İSYANI VE ÇİN'DE İSLAMİYET'İN YAYILMASINDAKİ ETKİSİ

♦ ◆ ♦

AN LU-SHAN REVOLT AND ITS IMPACT ON THE SPREAD OF ISLAM IN CHINA

Ayşe ARSLAN*

ÖZET

Kadim bir geçmişe sahip olan Orta Asya coğrafyası, çok çeşitli milletlerin, kültürlerin ve dinlerin kesiştiği, birbiri ile etkileşime girdiği bir bölge olmuştur. Bu bölge içerisinde başta Türk, Çin ve Moğol olmak üzere farklı pek çok siyasi otoriteler bölgenin kaderinin şekillenmesinde öncü rol oynamışlardır. Bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde nüfuzlu sülaleler tarafından yönetilen Çin'de Tang Hanedanı (618-907) yönetimdedir. Çin tarihi için önemli ve yönlendirici bir sülale olan bu hanedan dönemi içerisinde birçok gelişme gerçekleşmiştir. Bu önemli olaylardan birisi de An Lushan (703-757) önderliğinde başlatılacak olan başkaldırı hareketidir. An Lu-shan liderliğinde başlayarak Çin'in iç bölgelerine kadar yayılan bu isyan hareketi, Çin'i siyasi, adli, ekonomik, dini, kültürel ve askeri gibi birçok açıdan olumsuz etkilemiştir. Böylelikle yönetimde bulunan T'ang Sülalesi bu süreç içerisinde zayıflamış ve otoritesi sarsılmıştır. Ayrıca kurulan "*Büyük Yen Devleti*" de bu isyan hareketinin ne derece başarılı ve etkili olduğunu gösterir niteliktedir. Bu isyanın meydana geldiği dönemde Arap yarımadasında yayılmaya başlayan İslam dininin ortaya çıkışı ve yayılma süreci çağdaştır. Yeni dinlerini farklı bölgelere yaymayı ve taraftar toplamayı hedefleyen Araplar, bu dönem içerisinde Orta Asya'da cihat politikaları gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte otoritesini korumakta zorlanan Tang Hanedanı isyanı bastırabilmek için Türklerden ve Araplardan yardım almak zorunda kalmıştır. Fakat bu durum Arapların dini inançlarını Çin coğrafyasına rahatça yaymasını ve Müslüman sayısını arttırmasını kolaylaştırmıştır. Tarih boyunca neredeyse her devlet içerisinde birçok değişik nedenlere bağlı halk isyanları, başkaldırıları görülmüştür. Buna bağlı olarak bunlardan biri olan ve çalışmamızın ana konusu olan An Lu-shan'ın kim olduğu, kişisel özelliklerinden bahsedilerek, isyana giden süreç ele alınacaktır. Bu isyanın Çin'de halk içerisinde neden destek gördüğü, buna yol açan sebeplerin neler olduğu detaylandırılarak, Tang Hanedanı'nı ne derece etkilediği, hangi sonuçlara yol açtığı tartışılacaktır. Çin tarihinde gerçekleşen bu isyan hareketinin devletin gücünü ne oranda etkilediği ve İslam dininin bu coğrafyaya yayılışı arasındaki ilişki tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çin, Tang Hanedanı, An Lushan, İslamiyet*

ABSTRACT

Central Asian geography, which has an ancient past, has been a region where various nations, cultures and religions intersect and interact with each other. Many various political authorities, particularly Turkish, Chinese, and Mongolian, had a key role in defining the region's history. In this context, the Tang Dynasty (618-907) was in power in China, which had been ruled by powerful dynasties throughout history. The resistance movement led by An Lushan is one of the most significant of these occurrences (703-757). This resistance movement, which began under the leadership of An Lushan and extended throughout China's interior, had a number of negative consequences for China, including political, judicial, economic, religious, cultural, and military. As a result, the Tang Dynasty, which was in charge of the government, was weakened and its authority was shattered. Furthermore, the establishment of the "Great Yen State" demonstrates the success and effectiveness of the revolt movement. The emergence and spread of Islam, which began spreading across the Arabian peninsula around the time of this revolution, is current.Besides, the Tang Dynasty was having difficulty retaining its control, had to enlist the support of Turks and Arabs to put down the revolt. This condition, on the other hand, made it simpler for Arabs to spread their religious views throughout China and expand the number of Muslims. Throughout history, public revolts have occurred in practically every state for a variety of reasons. Accordingly, one of these rebellions, and the study's major topic, An Lushan, will be explored, as well as who he is and his personal qualities, as well as the procedure that led to the rebellion.The extent to which this rebellion movement in China's history influenced the state's power and the relationship with the growth of Islam in this region will be explored.

Keywords: *China, Tang Dynasty, An Lushan, Islam*

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Türkiye. (e-Mail: ayse.arslaan@outlook.com)

1. GİRİŞ

Tarihi boyunca sülaleler tarafından idare edilen Çin, An Lushan isyanı vuku bulduğunda Tang Hanedanı tarafından yönetiliyordu. Çin tarihinin önemli sülalelerinden birisi olan Tang devrinde gerçekleşen bu isyan, devleti her yönüyle etkilemiştir. Siyasi ve ekonomik yıkıcı sonuçlar dışında gerçekleşen İslam dininin bölgeye girişi çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

An Lushan önderliğinde başlayan bu başkaldırı hareketi devlet kurumlarını olumsuz etkilemiş ve adeta bir duraklama devrine neden olmuştur. Bilhassa Orta Asya coğrafyasında çok yönlü bir değerlendirme yapacak olursak, siyasi birliğini yeni tamamlamış olan Uygur Devleti, (745-840) bölgedeki siyasi istikrarsızlığı kendi lehine çevirmeyi bilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde An Lushan'ın kim olduğu, gençliği ve Çin tarihi için ne konumda olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Devam eden bölümlerde ise isyanın genel nedenleri, isyana giden süreç ele alınarak yapılan hazırlıklar ve sonuçları detaylandırılmıştır.

An Lushan isyanının bölgede İslam dininin yayılmasındaki etkisine son bölümde değinilmiştir. Böylece İsyan ve İslam'ın yayılmasındaki etkisi ilişkilendirilmiştir.

2. AN LUSHAN

An Lushan Çin'in kuzey doğusunda Kore yakınlarında bugünkü Liao-ning eyaleti P'ing-lu şehri yani bugünkü Ch'ao-yang şehrinde 703 yılı birinci ayın 22 sinde doğmuştur. Babası K'ang soyadlı yani Semarkandlı bir Soğd'dur. Pulleybank de onun babasının Soğdlu bir asker olduğunu kabul etmiştir (Pulleybank, 1955: 19). Annesi ise Göktürklerin A-shih-te soyundan bir kam olmakla birlikte kehanetle uğraşmaktaydı. Bu boy, kağanlarının mensup olduğu A-shih-na boyundan sonra ikinci derecede önemli olan boydur. Göktürklerin 7. Yüzyılın son çeyreğindeki diriliş sürecinde bu boy, liderlik vasfı ile her zaman göz önünde olmuştur (Baykuzu, 2013: 57).

An Lushan ile ilgili isyan hareketinin anlatıldığı kaynaklarda, doğumu ile ilgili çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Bunlardan biri olan bir efsanede ise kam olan annesinin tanrıya bir erkek evlat için yalvardığı ve tanrının bu isteğini yerine getirdiği yönündedir. Bu efsaneye göre doğumu esnasında etrafın aydınlandığı, kuşların ötmeye, hayvanların ulumaya başladığı yazılır. Kamlar bu durumu uğurlu bir olay olarak yorumlarlar ancak bunun üzerine askeri bir vali olan Fan-yang, An Lushan'ın kendisi için ileride bir tehlike oluşturacağını düşünür ve emri altındaki adamları onu öldürmeleri için görevlendirir fakat görevi başaramazlar. Kurtulmaları için dua ettiği ruhun onları korumasına yoran annesi büyük bir minnetle ona bu savaş ruhunun adı olan "Ya Luo-Shan" adını verir (Baykuzu, 2013: 59).

Konunun uzman araştırmacılarından biri olan Pulleybank da eserinde bu durumdan bahsetmektedir. Doğumuyla ilgili efsanelerin kaynağı olan Çin yıllıklarında da bu meseleye değinilmiştir. Yıllıklar genel olarak onun bir melez bir barbar olduğunu anlatmakta ve çocukluk isminin Ya-lo-shan olduğu yönündedir. Annesinin kam olduğu ve tanrıya yalvarış hikâyesinden bahseder. Astrologlar için bu çadıra düşen ışığın şeytani ve olumsuz bir manası vardır. Buna karşılık onu öldürmeye çalışmışlar fakat kaçmayı başarmıştır. Bunun üzerine annesi ona hem ilahi olan hem de Türklerin önemli savaş tanrılarının ismi olan Ya-lo-shan adını vermiştir. Devam eden süreçte ise An Lushan annesi ile Türk topraklarına sığınmıştır. Annesi daha sonraki yıllarda general olan An Po-Chu'nun büyük kardeşi olan Yen-yen ile evlenmiştir (Pulleybank: 1955:8).

An Lushan'ın babası hakkında ise hiçbir kaynak kesin bir bilgi sunmamaktadır. Fakat yapılan okumalar neticesinde bazı tarihçiler onun Soğdlaşmış bir Türk olduğunu söyler (Roux: 2001: 200). An Lushan'ın çocukluk süreci kuzeydoğu Çin'de geçmiştir. Gençlik dönemine geldiğinde ise geniş omuzlu, ince belli, gür sakallı ve kıvrak zekâlı özellikleriyle dikkat çekmeye başlamıştır. Aynı zamanda altı dil bilmektedir (Baykuzu: 2013: 60).

An Lushan 20 yaşlarına geldiğinde koyun hırsızlığı suçundan yakalanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. Fakat infazı gerçekleşecekken verdiği cesur tepkiden dolayı Chou valisi olan Chang Shou-kui'nin dikkatini çekmiştir ve bu cesur genci takdir etmiş, onu bağışlamıştır. Süreç bununla da kalmamış, An Lushan zamanla girişkenliği ve güvenilirliği sayesinde kendisini sevdirmiştir. Bununla

beraber Chang Shou-kui onu himayesi altına alarak yetiştirmiştir (Baykuzu, 2013: 61). 733 yılında otuzlu yaşlarına gelen An Lushan, "Dış Sol Atlı Muhafızlar Komutanı", daha sonra ise "General" olmuştur. 736 senesinde ilk seferini Kitanlar üzerine yapacak ve kararlı duruşuyla sarayın dikkatini de çekmeyi başarmıştır (Baykuzu, 2013: 61). 742 senesine gelindiğinde An Lushan Çin imparatoruyla tanışmış ve onun güvenini kazanmıştır. Bu güveni ve geldiği mevkii iyi kullanmış, Çin sarayına istediği şekilde girip çıkmıştır. Bu durumdan iyi şekilde istifade eden An Lushan, Tang dönemi hükümdarı olan Hsüen Tsung'un (685-762) gözüne girmeyi başarmış ve kendisinden asla şüphe ettirmemiştir. Kıvrak zekâsıyla dikkatleri üzerine çeken An Lushan, fiziksel olarak da geniş omuzlu, ince belli ve gür sakallıdır. Kaynaklarda ölümüne yakın çok fazla kilolu olduğu abartılı ifadelerle kaynaklarda belirtilmiştir (Baykuzu, 2013: 60).

3. AN LUSHAN İSYANI

Tang Hanedanı döneminin en sarsıcı olaylarından biri olan bu isyan araştırmacılar tarafından farklı boyutlardan analiz edilmektedir. Batılı araştırmacılar bu başkaldırı hareketine bir isyandan çok bir bağımsızlık mücadelesi çerçevesinden bakmaktadırlar. Çünkü dönemin ekonomik, siyasal durumu karşılaştırıldığında bir isyan durumuna neden olacak sonuçlara ulaşamamışlardır. Bilhassa askeri, ekonomik ve Tang dönemi siyasal durum değerlendirildiğinde bu isyan hareketinin daha güçlü cereyan etmesinde etkili olduğunu söylemek kaçınılmaz olmaktadır.

3.1. İsyanın Sebepleri

Tarih boyunca ulusal veya daha uzun ölçekte ulusları etkileyen başkaldırı hareketlerini tek bir sebebe bağlamak doğru olmayacaktır. An Lushan'ın çıkarttığı bu isyan hareketinin de birden fazla nedeni bulunmaktadır.

7. yüzyılda Çin'in kuzeydoğu sınırlarındaki Türk ve Kitan istilaları dönemin siyasi sorunlarından birisi olmuştur. Bölgedeki istilalar burada yaşayan köylüyü olumsuz etkilemekle birlikte göç etmelerine neden olmuştur. Bu göçle beraber vergi toplayacak olan yönetimin, köylüyü yerinde bulamaması ve vergilerin toplanmasının zorlaşması ekonomik açıdan bir olumsuzluktur. Tang dönemi başa gelen hükümdarların ve imparatoriçelerin devlet hazinesini kendi servetlerine katmaları gibi durumlar, halk tarafından hoş karşılanmamış, iyi bir intiba bırakmamıştır. Özellikle imparatoriçe Wu (624-705) devrinde görülen bu olaylar dolayısıyla halkın yönetime karşı olan güveni sarsılmıştır (Baykuzu, 2013: 51). Tabii Hsüen Tsung'un tahta çıkması ve bu duruma son vermesini belirtmek gerekmektedir. Tsung'un son verdiği diğer bir durum ise Tang devri içinde Budist ve Taoist din adamlarının vergiden kaçmak için askere alındığı ve devlet içerisindeki işlerini ücret karşılığında devretme olayıdır (Pulleybank, 1955: 26).

Devletler çıkan isyan hareketlerini askeri ordularını kullanarak bastırmaya çalışırlar. Tang devrinde, isyanın çıkış sürecinde askeri sistemdeki bozukluklar bir diğer sebeptir. Çin, tarih boyunca her daim geniş topraklara ulaşma arzusu içinde olmuştur. Mamafih bu da güçlü ve kalabalık bir askeri ordu gerektirmektedir. Ordunun kaynağı olan halk, topraklar genişledikçe zorlanmaya başlamış ve evlerinden çok uzak noktada bulunan sınır bölgelerine gitmekte güçlük çekmiştir. Bunun sonucunda asker kaçaklarının arttığı ve devletinde çözüm olarak askerlik görevini ücretli askerliğe çevirdiği görülmektedir (Takuda, 2010: 66). Ekonominin çöküş yaşadığı noktalardan biri de taşımacılık noktasıdır. Sui Hanedanı, (581-618) döneminde devlet içerisinde büyük sulama kanalları inşa ettirmiştir. Kanalların yapımında harcanan maddiyatın ve insan gücünün fazla olması halkın tepkisine neden olmuştur. Yine ticaretin o dönem içerisinde tek yönlü olması da diğer bir olumsuzluktur (Dokur, 2017: 210).

3.2. İsyan Hazırlıkları

Bir yandan kalkışacağı isyanın detaylarını düşünen An Lushan, diğer taraftan isyan için gerekli hazırlıklara başlamıştır. Ancak burada en önemli konu, An Lushan'ın yapmış olduğu hazırlık hareketinin imparator tarafından dikkat çekmemiş olmasıdır. Altı dil bildiği söylenen ve kıvrak zekâsı ile süslü diliyle Hsüen Tsung'a duymak istediği kelimeleri, övgüleri söyleyen An Lushan, bu hazırlıkları dikkat çekmeden çok koordineli bir şekilde yapmıştır.

Yaptığı ilk hazırlık girişimlerinden birisi Pekin şehrinin kuzeyindeki sur duvarlarını tamir ettirmesidir. Burada oluşabilecek her türlü saldırı durumunu düşünmüştür. Bunlara ek olarak bölgenin en güçlü at cinslerinden olan "Ch'an-yü" ve "Hu-chen" atlarından 30.000 adet, isyan anında ihtiyaç duyulacak 50.000 tane ise koyun, sığır gibi hayvan yetiştirmiştir (Baykuzu, 2013: 82). Ordusuna da büyük özeni gösteren An Lushan, yabancılardan oluşan "yeh-luo-ho" denilen seçkin 8 bin askeri ordusuna katmıştır (Baykuzu, 2013: 81). Ordusunun bir başka ihtiyacı olan ok ve yay gibi silahları ev kölelerine öğreterek yaptırmıştır (Baykuzu, 2013: 83).

An Lushan, isyan sürecindeki harcamalar için ticaret gelirlerine de önem vermiştir. Soğdlular ile ticareti sıklaştırmış ve iyi bir servet oluşturmuştur. Aynı zamanda Hsüen Tsung'un gözündeki konumunu iyi değerlendirmiştir. Hükümdardan belirli sıklıklarla kendi askerlerinin atamalarını istemiş ve istediğini de elde etmiştir. An Lushan sessiz hazırlığına dikkatli bir şekilde devam etmiş ve hazır olduğunda isyanı kaçınılmaz olmuştur.

3.3. İsyan Süreci

Hazırlıklarını tamamlayan An Lushan, 755 senesi Aralık ayında isyanını başlatmıştır (Dokur, 2017: 212). İsyanının ilk aşamasında generalleriyle görüşerek iş bölümü yapmış ve isyan güzergâhını belirlemiştir. Sınır bölgesinde bulunması sebebiyle An Lushan'ın ordusunun çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. An Lushan'ın ordusu çok kuvvetli birliklerden oluşuyordu ve kısa sürede Çin ordusu üzerinde etkili olmuş, 756 senesinde Luo-yang'ı ele geçirmiştir. An Lushan 756'da Luo-yang'ı ele geçirdikten hemen sonra burada "*Büyük Yen Devleti*"ni kurmuştur. Çin'deki bu durumdan faydalanan Tibetliler sınır Çin kentlerini zapt etmeye başlamıştır. Luo-yang'ın ele geçirilmesinin ardından Tang ordusu Ch'ang-an'ın doğusuna gelerek burada mevzilenmiştir. Bunun üzerine An Lushan ordusunda çıkan karmaşayı çözüme kavuşturduktan sonra imparator Hsüang Tsung'u mağlup edip Ch'ang-anı'ı ele geçirmiştir. Gelişen bu olaylar karşısında imparator sinirlenerek önemli askerlerini öldürmüştür. Böylece böylesi bir güçlü isyanın karşısında iyi bir askeri ordusu bulunmayan Çin, öncelikle Türgiş asıllı Ko-shu-han'dan yardım istemiştir. Fakat yaşlı ve hasta olan Ko-shu-han bu teklifi kabul etmemiştir. 756 yılında tahtın başına Su Tsung'un geçmesiyle onu tebrik etmeye gelen Uygurlar (745-840) bu süreç için dönüm noktası olmuştur. İmparatorun tahta çıkışını kutlamak amacıyla Çin ülkesine gelen yabancı devletler yardım teklifinde bulunmuş ve çaresi olmayan Çin bunu kabul etmiş, Uygurlar ve Araplar'dan yardım istemiştir.

Uygur devleti, isyanın başladığı süreçte siyasi birliğini yeni tamamlamış, devletin teşkilatlanması henüz tamamlanmamıştır. Moyen Çor (747-759) oğlu Ulug Bilge Yabgu'yu 757 senesinde güçlü ordusuyla birlikte Çin ülkesine göndermiştir. Uygurlar kuşkusuz bu isyanın bastırılmasında çok etkilidir. Çin ülkesine gelen Uygur ordusu, An Lushan'a arka arkaya yenilgiler yaşatmıştır (Gömeç, 2011: 74). Bu durumla birlikte zor zamanlar yaşayan An Lushan'ın ordusunda çözülmeler başlamıştır. Kuşkusuz bunun devamında isyanın diğer bir dönüm noktası An Lushan'ın adamları tarafından öldürülmesidir. An Lushan'ın ölümünden sonra eski gücünü kaybeden isyan, oğlu tarafından devam ettirilmeye çalışılsa da onunda öldürülmesiyle son bulmuştur. Uygurların sırasıyla yaptığı seferler sonucunda istila edilen yerler geri alınmıştır. 762 senesinin bahar aylarında isyan tamamen bastırılmıştır (Dokur, 2017: 214).

3.4. İsyanın Sonuçları

An Lushan isyanı Tang Hanedanı'nı oldukça zor bir duruma sokmuştur. Bu hareketle birlikte Tang sülalesi duraklama devrine girmiştir. İsyanın yarattığı büyük sorunlar yüzünden 72 yaşındaki yaşlı imparator Hsüen Tsung ve bütün ailesi ülkenin batısına kaçmak zorunda kalmıştır (Baykuzu, 2014: 377).

İsyanın getirdiği ekonomik problemler devletin kendini toplaması açısından büyük bir istikrarsızlık yaratmıştır. Ekonomik olarak problemler yaşayan Tang sülalesi, aynı zamanda Uygurlara yardımları karşılığında birçok hediye göndermiştir. İsyanı bastırmaları karşılığında 10.000 top ipek vermişlerdir, buna ek olarak yılda 20. 000 top ipek vermeyi kabul etmişlerdir (Eberhard,2019: 212). Bu da bozuk olan ekonomiyi daha da sarmıştır.

Bu isyan sadece Çin'i değil bu bölgede yeni kurulan devletlerin, bu siyasi boşluktan faydalanmasını da sağlamıştır. MS. 756 yılında Uygur Devleti'nin kurulmasından on beş yıl sonra

bu büyük isyan Çin'de meydana gelmiştir. Uygurlar Çin bu isyanla sarsılırken, yeni kurduklarını devletlerini geliştirme fırsatı yakalamıştır. İsyandaki yardımlarıyla da Çin-Uygur arasında diplomatik ilişkilere zemin oluşturulmuştur.

İsyanın Uygur devletin açısından da önemli sonuçları olmuştur. Uygurlara ait olan Karabalgasun yazıtına göre bu isyan sonucunda Uygular, mani rahipleri ile tanışmışlardır. Aynı zamanda bu rahipler aracılığıyla da Uygur ülkesinde bu din yayılma imkânı bulmuştur (Orkun, 1986: 146).

İsyanın bastırılmasında diğer önemli sonuçlardan biri de Arapların bölgeye girişidir. Çinliler isyanın bastırılması için yalnızca Türklerden değil Araplardan da yardım talep etmiştir. Böylece Arap kültürü ve dini de bölgede yayılmıştır.

4. AN LUSHAN İSYANI'NIN İSLAMİYET'İN YAYILMASINDAKİ ETKİSİ

Çinliler tarih boyunca birçok dini kabul etmişlerdir. İslamiyet'in Çin'de yayılışı ile ilgili çeşitli iddialar vardır. Bunlardan biri Hz. Muhammed dönemine kadar dayandırılan görüştür. Bu hususlarda ilim âleminin münakaşasına sunulan ve fakat daha kesinleşmemiş bir kısım görüş ve rivayetler vardır. Bu konu ile ilgili rivayetler arasında Hz. Peygamber'in muhtelif hükümdarlara kendilerini İslam'a davet eden mektupları arasında Çin imparatoruna hitaben de bir mektup yazdığı, hatta elçinin cevapla birlikte Medine'ye döndüğü bildirilmektedir. Kaynaklarda kimliği belli olmayan bu elçinin, 7. yüzyıldan itibaren yeni bir din olan İslamiyet ile tanışmışlardır. İslam dini Çin'de zamanla kabul görmüş ve geniş sahalara yayılmıştır. Çin'de İslam dininin yayılması çeşitli yollarla olmuştur (Kitapçı, 1989: 100).

Çin'in İslamiyet'le ilk tanışması kara ve deniz ticaretleri aracılığıyla olmuştur. 7. yüzyılda, Çin ile Araplar arasında ticari münasebetler başlamış ve Arap tüccarları Hindistan yoluyla Çin'e kadar gidip oradan aldıkları malları Avrupa içlerine kadar götürmüşlerdir. Deniz yoluyla Çin'e gelen Müslüman tüccarlar ise, Kanton şehrini kendilerine mesken edinmişlerdir (İzgi, 1980: 58). Çin kaynaklarının belirttiğine göre, deniz yoluyla gelen Müslümanlar arasında dört İslam mürşidi bulunmaktadır ve bunlardan birisi olan Sa'd İbn Vakkas, Kanton şehrinde bir cami yaptırmıştır. Yine Çin rivayetlerine göre bu cami Çin'de yaptırılan ilk camidir (Celaleddin, 1960: 160). Fakat bu rivayetin doğruluğu hakkında net bir bilgi yoktur.

Çin'i İslamiyet'le karşılaştıran diğer durum ise savaşlardır. Bunlardan ilki Talas Savaşı (751) olmuştur. Bu muharebe sonucunda Çinliler mağlup olmuştur (Kafesoğlu, 2012:127). İslam dininin bu coğrafya da yayılmasının, Arapların bölgeye ikinci gelişi ise An Lushan isyanıdır. Çin topraklarında gerçekleşen An Lushan isyanı ile Çin, Uygurların yanı sıra Araplardan da yardım almış, Halife Abu Cafer tarafından oluşturulan bir Arap ordusu bölgeye yollanmıştır (Eberhard, 1987: 212). Bu durum ilk aşamada siyasi bir yardım olduysa da daha sonra bölgeye Arapların girmesiyle dini bir etkileşimin önünü açmıştır. Hizmetlerinin mükâfatı olarak Müslüman askerlere Çin'in merkezinde toprak verilmiştir (İzgi, 1980: 142).

Çinliler Araplara büyük yakınlık göstermiş ve kendilerinin Çin'de kalmalarına müsaade etmişlerdir. Böylece Araplar Çin kızları ile evlenmiş ve bunların büyük bir kısmı Hsi-an-fu şehrine yerleşmişlerdir. Bu şehirlere yerleşen aileler, Çin sarayından aylık almışlar ve kendi ülkelerine dönmemişlerdir. An Lushan isyanının neticesinde, Çin'e gelen Müslümanlar bugünkü Çin Müslümanlarının esasını teşkil etmiştir. (İzgi, 1980: 142). Araplar ve Çinliler arasında bir taraftan siyasi ve ekonomik münasebetler gelişirken, diğer taraftan da kültürel münasebetler ve özellikle İslam dini, ilmî ve edebî münasebetlerde hızla ilerlemiştir. (Lee, 1991: 45). İslamiyet'e Çinliler tarafından "Hui-he" denmeye başlanmıştır. Çin'de İslamiyet'in gelişmesi ancak Moğollar devrinde olmuştur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Devletlerin hâkimiyet alanlarında gerçekleşen savaşlar veya isyan hareketleri sadece o devletin siyasi durumunu etkilemez. Yapılan her savaş, göç, ticaret gibi olaylar kültürlerin aktarımında birer köprü görevi görür. Çin'de gerçekleşmiş olan An Lushan isyanı da Çin'i öncelikle siyasi olarak sarsmıştır. Bu isyan Çin'de büyük yankı bulmuş ve devletin siyasî nüfuzunun azalmasına neden olmuştur. Çinliler bu isyanı bastırabilmek için Uygur ve Araplardan yardım alarak farklı toplumlarla ilişki içine girmişlerdir. Arapların yardımları neticesinde Çinliler bu topluluğa sıcak

bakmış ve ülke sınırları içerisinde olmalarına ses çıkarmamıştır. Bunun neticesinde de inanmış oldukları İslam dini, Çin topraklarında yayılma fırsatı bulmuştur. An Lushan'ın çıkartmış olduğu bu isyan Çin'de İslam dininin yayılmasını dolaylı yoldan sağlamıştır. Çıkarılan bir isyan neticesinde kültürel aktarımlar gerçekleşmiştir. İslam dinini tanıma fırsatı bulan bazı Çinliler de bu dine mensup olacaklardır. İslamiyet, Çin toprakları içerisinde yayılma imkânı bulmuştur.

KAYNAKÇA

Baykuzu, Tilla D. (2014)."T'ang Hanedanlığının Büyük Türk Generali Pu-Ku Huai-En". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.* Cilt: 54. s. 377-400.

Baykuzu, Tilla D. (2013). *An Lu-Shan İsyanı ve Büyük Yen Devleti*. Konya: Kömen Yayınları. 2013.

Celaleddin, W. Zin-shan.(1960). "Çin'de İslamiyet". İslam Tetkikleri Enstitü*sü Dergisi*. Cilt: I. Sayı: 2-4. s.150-160.

Dokur, İbrahim D. (2017). "An-Lu Şan İsyanının Sebepleri". Umut Üren, Didem Çatalkılıç. (Ed.). *EÜ TDAE Türk Tarihi Anabilim Dalı 25. Yıl Armağanı*. s. 210-213.

Eberhard, W. (1987). Çin Tarihi. Ankara: TTK.

Liu, En-Lin. (1972). "Talas Seferi Hakkında Yapılan Bir İnceleme". *VII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler*. Ankara: TTK. s. 414-420.

Foltz, R. C. (2006). *İpek* Yolu Dinleri. (Aydın Aslan, Çev.). İstanbul: Medrese Yayınları.

Gömeç, Saadettin.(2011). *Uygur Türkleri Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınları.

İzgi, Özkan. (1980). "Çin'de İslamiyet'in Yayılışı ve Gelişmesi". *Milli Kültür Dergisi*. Cilt: II. Sayı: I. s. 58-61.

Kafesoğlu, İbrahim. (2012). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kitapçı, Zekeriya. (1989). *Orta Asya'da İslamiyet'in Yayılışı ve Türkler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Lee, Hee-Soo. (1991). İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğuya Yayılması. Ankara: TDV.

Orkun, Hüseyin N. (1986). *Eski Türk Yazıtları.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Pulleybank, Edwin G. (1955). *The Background of The Rebellion of An Lu-shan*. London: Oxford University Press.

Roux, J. P. (2001). *Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*. (Lale Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Tokuda, Hisaji. (2010). *Uygur-Çin Ticari İlişkilerinin Gelişimi (8 Ve 9. Yüzyıllarda),* Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

FROM LEGENDARY TO CONTEMPORARY: MODERN REWRITINGS OF HOMER'S *THE ILIAD* AS FANFICTION

♦ ◆ ♦

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE: HOMER'İN İLYADA'SININ MODERN EDEBİYATTA YENİDEN ANLATIMLARI VE FANFİCTİON EDEBİYATI

Gülcan Irmak ASLANOĞLU*

ABSTRACT

Retelling has been used for storytelling since the beginning of oral history. Many of the myths that survived since the oral tradition has influenced other literary works across cultures. Homer's epic poem *The Iliad* is known to trigger the curiosity of many philosophers, scientists, artists, and writers throughout history. According to Julian Jaynes and his theory of the bicameral mind, all the influences of gods and goddesses in The Iliad are the consciousnesses of the mortal characters making major decisions. In other words, the story itself personifies the decision-making processes of certain characters who interact with deities. In this regard, the importance of each side character is open for re-evaluation. On the other hand, the accumulated history of humankind allows contemporary artists and writers to interpret the original stories with their own takes. As the authors gain more autonomy over their works, the language of love, war, and human connections get reshaped as well. This freedom allows the modern readers of these classical texts to rewrite the stories through different narratives. In this paper, I will elaborate on how contemporary rewritings of Homer's epic poem *The Iliad* use different narratives according to the accumulative history of humankind, and the perception of the young writers of the modern age.

Keywords: *Homer, The Iliad, Fanfiction, Rewriting, Narrative*

ÖZET

Yeniden anlatım her zaman için popüler bir öykü anlatı aracı olmuştur. Bugün bildiğimiz birçok mit, sözlü gelenekten günümüze kadar gelmeyi başarırken tarih boyunca farklı kültürleri de etkilemiştir. Özellikle Yunan mitlerinin kültürlerarası doğurganlığı ve etkinliğinin günümüzde dahi etkilerini hissedebilmekteyiz. Homer'in epik şiiri İlyada da medeniyet tarihi boyunca felsefecilerin, bilim insanlarının, artistlerin ve yazarların merakını tetiklemeyi başarmış ve günümüze kadar erişen, belki de en ünlü mitik anlatımlardan biridir. Bu eserin günümüze kadar güncelliğini koruyabilmesinin sebebi içerdiği öykülemelerin evrenselliği olduğu kadar, günümüze kadar farklı yüzyıllarda birçok dönemsel eserde yeniden zamanötesiliğini yansıtılabilmeleridir. Yeniden anlatım ve uyarlamalarda gözlemlenen anlatımsal farklılıklar ise yazıldıkları dönemlerdeki antropolojik ve sosyolojik gelişmelerin izlerini taşımaktadır. 20. Yüzyılın önemli psikologlarından Julian Jaymes, İki Bölümlü Aklın Analizinde Bilincin Kökeni adlı araştırma kitabında bu değişimlerin sebebini insan beyninin gösterdiği evrime bağlamaktadır. Bu teori ile Jaymes, İlyada'daki doğaüstü etkilerin aslında insan beyni evrilmeden önce kavrayamadığımız iç seslerimiz olduğunu savunarak sözlü edebiyattan beri varlığını korumuş hikayelerdeki yan karakterlerin önemini tartışmaya açmış olur. Öte yandan, insanoğlunun bilgi birikimi ve ortak geçmişi tarihin farklı dönemlerinde artist ve yazarların bu orijinal hikayeleri kendi açılarından yorumlamalarına olanak sağlamıştır. Yazım dili özgürleştikçe anlatı biçimleri de değişmiş; modern okuyucuların klasik edebiyat eserlerini farklı anlatı biçimleri kullanarak yeniden yazmasının önünü açmıştır. Bu makalede, Homer'in epik şiiri İlyada'nın günümüzdeki yeniden anlatımları ve modern dönem okuyucularının görüşlerini fanfiction kültürü ele alınarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Homer, İlyada, Fanfiction, Yeniden Anlatım, Anlatı*

* MA., Ege University, English Language and Literature, Turkey. (e-Mail: gulcanirmak95@hotmail.com, irmak_aslan@outlook.com)

1. INTRODUCTION

Retelling has always been a popular tool in storytelling. It used to be an effective form of recording history and finding entertainment. What is known as myths today were essentially just stories that were retold repeatedly, which would explain the existence of multiple versions for most of the surviving myths. The aim of this study is to define the importance of retelling stories, as well as to analyze the shift in the demands of the audience over time, in order to answer why rewritings of myths are needed to keep the human experience in these stories more relatable. In this article, the adaptation of myths as modern rewritings, which have increased in quality and quality in the last two decades, will be analyzed by using Homer's *The Iliad* and its rewritings as novels or fanfiction.

2. MYTHS AS RETELLING

2.1. What Makes a Myth

Many of the myths that survived since the oral tradition have influenced other literary works across different cultures as well. Even in today's world, we especially feel the thumbprints of Greek mythology for example, which has always had intercultural fertility and impact in the Western World. To further explain, Homer's epic poem *The Iliad* is known to trigger the curiosity of many philosophers, scientists, artists, and writers throughout history. The reason for this text to preserve its popularity even in the modern times is not just the universal narratives that it contains. The reflexibility of the timelessness of *The Iliad* can also be viewed through many popular periodical retellings. In other words, these grand narratives are reshaped and represented in the adaptations of the original, in this case *The Iliad*, which then becomes fitting, and thus relatable to the contemporary issues of the day.

2.2. Mythicized Stories

Before delving into retellings, the definition of "story" must be laid out. Meriam-Webster defines the word story as "an account of incidents or events, a fictional narrative shorter than a novel, and falsehood." They're all different definitions. But all these definitions meet and separate from each other in the form of myths, which are stories that survived through time and place, and became the cultural inheritance of the next generations to come. The snippets of truth from a certain perspective, or a group of perspectives that come from Fictionalized events served as a cathartic experience for people of the time. These myths, as we all know, and as it always is in every culture, acted as an outlet from the mundanity of the daily life and helped to resolve personal feelings as well as genuine human curiosity through the aforementioned cathartic process. In other words, storytelling has always been needed, and all stories silently echo one another because they all deal with the human experience from different perspectives.

Like stories, retellings are also affected by the time's conditions, literary movements, social events, sociopolitical developments, international interactions, and of course natural events, which then help the new telling of the story to reshape the characters and the plots in the original account with these influences. It can also be observed in all the rewritings of *The Iliad.* Depending on the time they're written in, each retelling focuses on a different aspect of the human interactions in the plot, and represents the narratives of love, adventure, and war under a different light. However, there is also one more variable in this equation other than the conditions of the time, which needs to be addressed, analyzed, and used by modern scholars for reinterpretations of the text, and that is the human mind.

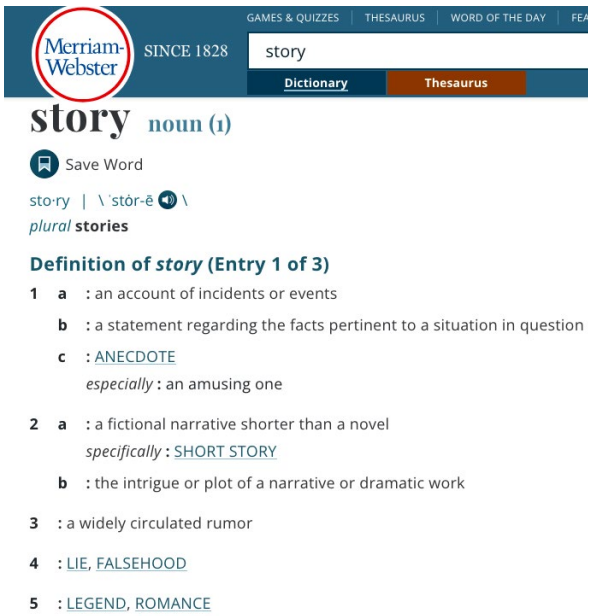

Fig. 1. Screen capture from Merriam Webster defining "story" (2022)

3. MYTHS AND EVOLUTION

3.1. Bicameral Mind and Mythification

According to Julian Jaynes and his theory of the bicameral mind, all the influences of gods and goddesses in *The Iliad* are the consciousnesses of the mortal characters making major decisions. Because human mind was not yet developed enough to understand the inner voices in our heads, the stream of consciousness and internal debates were sort of externalized. In other words, the story itself personifies the decision-making processes of certain characters who interact with deities.

As human brains evolve, the way we perceive stories change as well, and our accumulated history helps us to see the World differently than our ancestors. In this regard, the importance of each side character is open for re-evaluation depending on how civilized and socially evolved humans are at the time of this analysis. This proves that through time, the contemporary reader must need certain adjustments to the story that they are telling or that they are told, in order to be able to relate to it. Or at least, the way that they think of certain aspects of it must change. For example, the first audience of *The Iliad* might have wholeheartedly believed that Apollo brought calamity upon the Greeks after Agamemnon refused to return Chryseis, but the modern reader normalizes the powers of Apollo, mainly because we have a better understanding of how to stay healthier, and we just link the sicknesses in a big warzone like that to the unsanitary and sort of primitive living conditions.

3.2. Retelling Myths

Although the importance of rewritings for the modern reader has been explained, the reason for the popularity of this tool in storytelling throughout history has yet to be discussed. Instead of elaborating on the discussion of how character types, plot points and narratives of these myths should be reanalyzed and re-discussed in the stories, one must look into the tradition of retelling stories since the beginning of recorded history in order to understand the difference between what it meant for the ancient audience, and what it means for the modern readers. Stories, as they always have, create the foundation of identity, whether it be personal, or societal. Stories are retold to recount and reinforce history as a form of entertainment, no matter how fictionalized the truth might have become over time. Over time, these retellings of events became mythicized, and became the stories that are still told today.

Retelling stories was not only for entertainment and educational purposes, however, as it was also used to assimilate the people whose lands were conquered by the Greeks. In oral tradition, (this is how they did it) stories like *The Iliad* were told by traveling bards in the form of songs as a form of deductive entertainment, which were sung and memorized with the help of rhyme schemes. Every bard most likely had their own unique performance as they retold their stories, which can be likened to different audiobook narrators in today's world. In audiobooks, you can hear the change in the register of the narrator as they voice the lines of different characters, so much so that if the point of view in the story shifts, you can understand it solely by the change in the register of the narrator's voice as they continue to read.

3.3. The Iliad and Retelling

In the case of *The Iliad*, it is known that the blind bard's version of the story was the most well liked among the others Even Alexander the Great slept with a copy of *The Iliad* under his pillow, which of course happened after the version of Homer's story was written down by someone else as what we call *The Iliad today.* This great conqueror slept with this story under his pillow because he believed that his destiny to reach fame and become immortal could only be explained by his blood relation with Achilles. This goes to show that this epic poetry was not only inspiring, but also relatable to a patriotic and militaristic mind like that of Alexander the Great. In the meantime, it mustn't be forgotten that the mistakes of Agamemnon towards Achilles, and Achilles' companionship with Patroclus were also very relatable topics to the people of that time, because Greeks believed that your good name after you die was what made you immortal. And how can a anyone preserve a good name for themselves as a soldier, if they do not honor their promises, stay loyal to their companions, and live the life of any other honorable soldier who will listen to, read or just enjoy their life story?

In order to exemplify the importance of relatable content in myths, more examples can be supplied from the plot of *The Iliad*. Aside from the dilemma that Achilles finds himself in the story, the context of Achilles' relationship with Patroclus has always been a topic of debate among philosophers, about which even Plato had something to say. However, there wasn't a consensus on the limits and perimeters of the relationship between Achilles and Patroclus, mainly because there wasn't a dominant voice in this matter. Even Homer romanticized his descriptions of Achilles' grief for Patroclus through his choice of words, but he never directly addressed the nature of the relationship as a romantic one either. Although it has been in the scope of many philosophers since ancient history, it was never an issue that needed further explanation among the audience of the time, because there was simply no strong discourse against it.

As history presents, pederasty in ancient Greece was very common, which means that these subtle hints at the possibility of a romantic relationship between Patroclus and Achilles did not really become a point of focus amongst the audience of the time, because it wasn't an issue that needed any resolving. The issue, for that audience, was the code of honor, and bringing an explanation to all the inexplicable moments and events in the ten-year long war that took place overseas from the point of Greek people. With this point in mind, the conflict between Agamemnon and Achilles makes much more sense, since the listener of the time would agree that a successful soldier had the right to take a concubine, and there were no regards to the feelings of the women in captivity. In fact, it is not even the prayers of Chryseis herself that saves her, but rather the prayers of her father, and the punishment of Apollo by sending plague to the Greeks, because the audience did not try to relate to a woman who was "rightfully" enslaved as bounty.

MODERN REWRITINGS OF *THE ILIAD*

4.1 Understanding the Mindset of the Audience

The mindset of the audience in ancient Greece registered *different* aspects of *The Iliad'*s narratives as important, which do not align with what seems to be the most important in the modern discourse. This happens, because as authors gain more autonomy over their works; the language of love, war, and human connections gets reshaped as well. Differently than the original audience, the accumulated history of the humankind allows the contemporary artists and writers to interpret the original stories with their own takes.

With what our recent history, specifically the 20th century, contributed to our intellectual and societal developments, people started to focus more on the issue of equality rather than finding the most honorable ways to immortalize one's name. The people of the modern time began to focus on the rights of minorities and the oppressed, because storytelling, or writing stories for large audiences, ceased to be a difficult job. Finally, mass production allowed each and every class to acquire knowledge in a very fast and simple way, and the two world wars in just half a century drove many people away from the militaristic and patriotic discourse.

As a result, people started to look for other perspectives in the stories that they grew up with, siding with the characters that were deemed unimportant beforehand, or were never given a thought before. Instead of the stories of the strongest, people focused on the perspectives of the others, and began producing rewritings of stories by asking the question "what if."

4.2. Rewriting Myths in the 21st Century

With the minimizing of the world thanks to the internet, it has become easier for people with the same interests to come together and form online communities about their shared likes. The abundance of any form of content for any genre or literary work, gave birth to what we call fandoms today, which, according to Mark Duffett means, "a wide range of ordinary people who [have] positive emotional engagement with popular culture" (Understanding Fandom: 29). This engagement between the fans and the content deepens as people re-evaluate the plot of the story, which can be in any format, and represent it by creating an alternative work that draws attention to a completely different dynamic that may not be the focus of the original story.

What makes it easier to find the right audience or the content of choice is the internet. Online fandom communities such as "Archive of Our Own" are defined as "local and international networks of fans that develop around a particular program, text or other media product and which foster the sharing of responses to the source material, including the production of novel fan-generated content." This statement shows that the influence of any text or form of media can find itself a huge masses of fanbases all over the world. While back in the day, there were book clubs in which a selected number of people would read the same manuscript and discuss the contents of it amongst each other; in the digital era, people create online communities, and share their thoughts about any book or story that they like, with whoever they want in less than a second.

4.3. Fanfiction as a Form of Rewriting Myths

When the content that is created by a fan is in written form and retells the story in a unique adaptation or builds upon the original text, it is called "fanfiction." In the case of *The Iliad,* there are over a thousand literary texts, which are all fanfiction, on Archive of Our Own. These retellings usually rewrite the romantic relations and redefine the character dynamics in any way that the author pleases. While each one of them is different in terms of style and content, most of these rewritings prove to be inspired by certain plot points which the fanfiction authors wish to better explain than the original text. For instance, as of May 2022, there are exactly 1046 works labeled as fanfiction of Homer's *The Iliad,* while the number of fanfiction that are not necessarily about the original text, but the relationship between Patroclus and Achilles rises up to 2328. How can there be more works about the relationship between two characters than the actual text?

Fig. 2. Screen capture from Archive of Our Own, showing the number of fanfiction works written with the label "The Iliad – Homer".

Fig. 3. Screen capture from Archive of Our Own, showing the number of fanfiction works written with the label "Achilles/Patroclus".

A quick filtered search on the website shows that many of these works are not directly inspired by the actual text, but a retelling of it, which is Madeline Miller's debut novel entitled *The Song of Achilles.* Miller is a high school teacher who likes to focus on the narrative of the side characters in myths, rather than the protagonists. Even though the book's title carries Achilles' name, the protagonist of the novel is Patroclus, who is at very least a life-long comrade of Achilles. The plot of the novel is shorter than but loyal to Homer's version of *The Iliad,* which means that not only does she have a very similar plot diagram, but she also has less descriptions of the war narrative in her rewriting than the original text.

The reason for the much bigger fame of this rewriting of *The Iliad* is not a better plot or, because they share the same one, a better language, because both are very entertaining to read. The defining factor is the much clearer description of the relationship between Patroclus and Achilles. This rewriting of *The Iliad* also changes the nature of the relationship between Briseis and Achilles, painting the Greek hero as a less barbaric and more likeable character in the eyes of the modern reader. The changes that are done to the long-assumed dynamics between these characters made *The Song of Achilles* a much more influential text in the fandom than *The Iliad.* Upon looking at the number of fanfiction written for this book, a decline in the number of works that are labeled as related to *The Song of Achilles* can also be observed, in comparison to the number of fanfiction written about Patroclus and Achilles. However, almost all the works under this label are about this duo, more so than the ones related to *The Iliad.* This search proves that the focus of the rewriting is far more interesting to the contemporary reader. Rewritings of old stories and myths are proven to have better outreach than their originals because they are modified to match the taste of the readers of the time, giving them exactly what they want to read in fiction.

CONCLUSION

No matter how relatable and entertaining the rewritings can be, we mustn't forget that it is the original text's success that anyone can find it or make it relatable depending on what they want to read. People will always be able to find something that touches their hearts in the grand narratives of *The Iliad.* Even if the grief of Achilles, the sacrifice of Patroclus, the greed of Agamemnon or the courage of Hector cease to make any sense to the humankind one day, the epic will always be a part of humanity's cultural inheritance, and an important part of the literary history. Rewritings may stir the interest of the contemporary reader in the time in which it's written but there is no say that the success of *The song of Achilles* will continue in the future like its original, because we cannot say that people will always be interested in the narratives that this novel focuses on and alters in its own way.

As explained before, adaptations are inspired by the day's conditions, and they are only successful as long as the changes or additions that are made to the original story are in demand by the current readers. Therefore, the debut novel of a high school teacher from the United States can become a global phenomenon, while *Troilus and Cressida,* a play that revolves around the story of *The Iliad* written by William Shakespeare, can be considered his least successful play until the last few decades. Both names portray Patroclus and Achilles as more than comrades, and they both do so as best as the conditions of the time would allow them. Shakespeare's work flopped compared to the rest of his plays because it was not well understood by the time's audience, while Miller's novel succeeded beyond imagination because the readers of the time could find a lot of points in the plot which they found relatable.

And isn't that the point of reciting stories?

REFERENCES

Archive of Our Own. (n.d.). Screen Capture of "*The Iliad – Homer.*" In *archiveofourown.org*. Retrieved May 5, 2022, from https://archiveofourown.org/tags/The%20Iliad%20-%20Homer/works

Archive of Our Own. (n.d.). Screen Capture of "Achilles/Patroclus." In *archiveofourown.org*. Retrieved May 5, 2022, from https://archiveofourown.org/tags/Achilles*s*Patroclus/works

Block, N. (1977). review of Julian Jaynes, Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind. *Boston Globe*.

Duffett, M. (2013). *Understanding fandom: An introduction to the study of media fan culture*. Bloomsbury Publishing USA.

Kuijsten, Marcel. (2016). Gods, Voices, and the Bicameral Mind: The Theories of Julian Jaynes.

Menise, T. (2020). *Fairy tales in transmedia communication: fanfiction* (Doctoral dissertation, Tartu University).

Merriam-Webster. (n.d.). Story. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved May 1, 2022, from https://www.merriam-webster.com/dictionary/story

Salcburger, F. (2019). *Retelling as a Form of Adaptation in Neil Gaiman's Norse Mythology* (Doctoral dissertation, Palacký University Olomouc).

ROMAN FINE WARES FROM KLAROS, PRELIMINARY REPORT: TERMINOLOGY, CRONOLOGY AND SPATIAL DISTRUBITON

♦ ◆ ♦

KLAROS'TAN KALİTELİ SERAMİK GRUPLARI, ÖN RAPOR: TERMİNOLOJİ, KRONOLOJİ VE MEKANSAL ORGANİZASYON

Hakan AYCAN*

ABSTRACT

Klaros has been an important religious center from its establishment until its abandonment. Additionally, the sanctuary experienced its most popular time during the Roman Period. Therefore, YK Sector, which was used in that times with propylon, takes hand in a vital role in the Roman imperial period, which can be called the heyday of Klaros. Since the complex is one of the most important buildings and its wares are significant findings at that time in Klaros while the project was being carried out, YK Sector was taken into account and its pottery was considered especially. Roman sherds from YK Sector adhere to other findings that are assumed essential goods. Found and classified prominent groups are as follows: Eastern Sigillata A, B, C, Italian Sigillata (Putoeli and Arezzo), local (?) sigillata, Phokaia, Africa and Light Colored red slip wares. The first impression about fine wares is the quantity of these groups was directly bound to the distance to the production centers. However, while eastern sigillata a, b, c, and even local examples are quite abundant, it is interesting that there are different groups that were produced far more distant than others, such as Italian and African wares. In addition, the spatial distribution of all kinds of fine wares also focuses on the complex, not other buildings. The arguments put forward by this study are still questionable not only because of the continuing excavation at the complex but also because of the nature of archaeology. However, the first observations and studies on the pottery bring about to some extent the date, function, and feature of the complex with other findings. In addition, it promises great contributions to the study of Roman pottery in Asia Minor. Consequently, the fine wares from YK Sector have the significance that can draw conclusions about the history of Klaros in Roman times and have also the importance that can put forward a substantial part of Roman pottery research.

Keywords: *Klaros, fine wares, terra sigillata, red slip wares*

ÖZET

Klaros, kuruluşundan terk edilişine kadar önemli bir dini merkez olmuştur. Ayrıca, kutsal alan en popüler dönemini Roma Dönemi'nde yaşamıştır. Bu nedenle, propylon ile kullanılan YK Sektörü, Klaros'un en parlak dönemi olarak adlandırılabilecek Roma imparatorluk döneminde hayati bir rol üstlenmektedir. YK Sektörü isimli kompleksin Klaros'ta en önemli yapılarından biri olması ve o döneme ait önemli buluntulara sahip olması nedeniyle proje yapılırken YK Sektörü dikkate alınmış ve özellikle seramikleri ele alınmıştır. YK Sektörüne ait Roma seramikleri, diğer buluntularla tabaka açısından uyumludur. Bulunan ve sınıflandırılan seramiklerden öne çıkan gruplar arasında: Doğu Sigillata A, B, C, İtalyan Sigillata (Putoeli ve Arezzo), yerel (?) sigillata, Phokaia, Afrika ve Açık Renkli kırmızı astarlı seramikler yer almaktadır. Kaliteli seramiklerle ilgili ilk izlenim, bu grupların miktarının üretim merkezlerine olan mesafeyle doğrudan bağlı olduğudur. Ancak, doğu sigillata a, b, c ve hatta yerel örnekler oldukça fazla sayıda iken, İtalyan ve Afrika seramikleri gibi diğerlerinden çok daha uzaklarda üretilmiş farklı grupların olması ilginçtir. Ayrıca, kutsal alanda kaliteli seramiklerin mekânsal dağılımı diğer yapılara değil komplekse odaklanmaktadır. Bu çalışmanın öne sürdüğü argümanlar, yalnızca komplekste devam eden kazılar nedeniyle değil, aynı zamanda arkeolojinin doğası nedeniyle hala tartışmalıdır. Ancak, seramikler üzerine yapılan ilk gözlem ve çalışmalar, kompleksin tarihini, işlevini ve özelliğini diğer bulgularla birlikte bir ölçüde ortaya koymaktadır. Çalışma, Anadolu'daki Roma seramiklerinin araştırılmasına büyük katkılar sağlamaktadır. Sonuç olarak YK Sektörüne ait seramikler, Klaros'un Roma dönemindeki tarihi hakkında çıkarımlarda bulunabilecek ve aynı zamanda Roma seramik araştırmalarının önemli bir bölümünü ortaya koyabilecek bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Klaros, kaliteli seramik grupları, terra sigillata, kırmızı astarlı seramik*

* Ege University, Classical Archaeology, Turkey. (e--Mail: hakan.aycan@hotmail.com)

1. INTRODUCTION

Klaros was an important religious center in the Ionia Region. The sanctuary gained a popularity that reached its peak with the Roman Imperial Period. Excavations in the sanctuary, whose early periods are better known, have focused on trying to understand the Roman period, especially in the last five years. At this point, YK Sector, where the finds of the study subject were obtained, is in a unique place for the sanctuary because the complex is an important building with the context of the period. In addition, both the YK Sector and the Roman ceramics were found here are original finds that have not been published before. On the other hand, there is no other publication on Roman pottery from Klaros in previous years. The subject of the study is to get an idea about the Roman pottery found in Klaros and the complex in which they were found.

2. YK SECTOR

The YK sector and the RYB sector are two different significant structures with a strong Roman layer in Klaros (Plan 1). The first excavation started in YK Sector[2], in 2005, in the west of the complex to unearth the remaining structural parts of the propylon. However, after finding of remaining of wall belongs to YK Sector, the excavation was continued until 2008 in the area. The excavation in the eastern part started in 2018 and is still continuing. As a result of the studies carried out so far, it has been determined that the complex has a peristyle both on the west and east sides and has more than twenty spaces in total (Plan 2). It is also presumed that the complex was used to host those in charge of the temple, city officials (such as agaranomos), and elite guests.

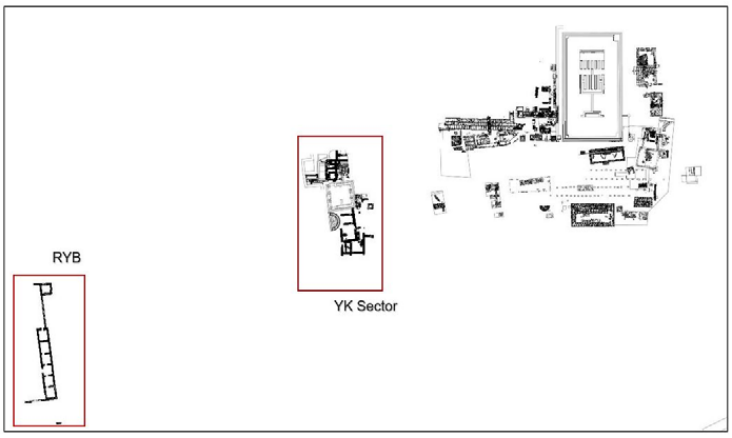

Plan 1.

Plan 2.

Among the cultural material found in the complex are bone hair pin, necklace, and ring gems, and coins from different periods ranging from the Hellenistic Period to the Late Roman Period. The complex also has elaborately painted frescos, some of which have been unearthed. In addition, there are two different "Leitra" were found in the complex. One of them was found in the west part of the complex in 2006 and it was half preserved, and other was unearthed in east and as a whole part in 2021. These two lead findings, which can be called the Agaranomos[3] identity, provide valuable information about the function and nature of the complex. YK Sector is at a very important point with the two Leitra mentioned, jewelry with gems, elaborate frescoes, coins from different periods and its large capacity.

In the studies carried out in the complex in 2021, stratigraphically significant data were also determined. The room in the east of the complex and was assigned for it number 8 was uncovered with its

2 For the excavation reports in the complex, see the KST (Kazi Sonuclari Toplantisi) published in the relevant years.

3 They certainly had charge of the city finances: Peter 2005, 61.

roof tile layer. Roof tiles layer enabled the determination of the phases that could date the usage stages for the Room 8 and thus for the whole complex. Along with the other finds and coins found at the same level, the Roman pottery is primary of the finds that help dating. Among the ceramics, there are cooking wares, amphorae, and service pots. The subject of the study consists of fine wares without thin walled groups among these groups.

3. FINES WARES AND THEIR DISTRIBUTION

The scope of the study includes only fine wares (except thin walled) and their terminology and production center. These ceramics consist of two main groups: sigillata and red slip ware. Along with these two groups, there is also a possible local production group. Possible local production group is most significant pottery group among them because it can reveal ceramic production in the near region after archaeometric analysis[4] on the group. The first observations on the pottery groups, coins, and findings with inscriptions made so far have enabled us to identify three different phases in the complex:

1. Late Roman Period - 7th to 4th Centuries AD,
2. Roman Period - 4th Century AD-2nd Century BC,
3. Hellenistic Period - 2nd to 4th BC. Centuries.

The previous two of the mentioned 3 layers contain important Roman pottery groups. The largest Roman ceramic groups across Klaros were found in the YK sector. The pottery typology and terminology in the study are based on Hayes' seminal works which are Late Roman Pottery[5] and Roman Pottery: Fine Wares from Athenian Agora[6]. The typology study on roman pottery continues. However, the shapes manufactured were mostly open: plates, cups, and bowls. Each groups share common shapes and form features and therefore, it can be deceptive to distinguish with this way. The separation of the groups was made by evaluating the clay and slip color and clay texture.

3.1. RED SLIP WARES

Red slip wares are found only above the roof tile layer except a few examples from deep level. The groups include Phocaean (LRC), African, Light Colored, and possible local pottery. These groups are dated between 4th-7th AD. Phocaean red slip wares are the major group of red slip wares in the Klaros. The group, whose production center is near Çandarlı, is distinguished by its reddish-orange clay color and one-tone darker slip. The local group is the second large group after the Phocaean ceramics that were evaluated under the title of Possible Local Production. The third group is the African group that draws attention with their thin slip structure and light red clay color. The last group is the Light Color group, which is represented by only a few examples. The buff clay color and yellowish-orange slip of the group are very common for these group. The production center of this group is suggested by the specialist as the Troas region and its surroundings. This suggestion is supported by the fact that these groups are not common in Klaros and Ionia.

3.2. SIGILLATA WARE

Along with and below the roof tile layer, sigillata groups were unearthed. Eastern sigillata A, B, C, Italian sigillata were found between the sigillata ware. These groups are dated between from 4th Century AD to 2nd Century BC. The most common group among sigillata is ESB, whose production center is Tralleis. Between the ESB, we have examples of the ESB 2 group dated from 3rd to 1st centuries AD. A thick red slip and orange-red clay color are common in this group. The ESB 1 group, whose layer cannot be separated clearly but it has been recovered from a certain level. ESB 1 group specimens have a better-preserved slip and a more elaborate form. Some of them also has a stamp. Among these, one of them is the handle of the closed container. The only group with a closed form example is ESB. Group

4 The pXRF method was applied on certain groups in 2021, the results are still being evaluated. It is planned to implement different archaeometric managements in the next year.

5 Hayes 1972.

6 Hayes 2008.

ESC, whose production center is in Çandarlı and Pergamon, is the second largest group. It has fine firm gloss and lustrous in red color. The third large group is also possible local production sigillata and it will be evaluated in the relevant title. Other group is ESA, production center is North Syria and Hatay, in southeast of Turkey. Its color is rather variable-generally yellow-cream to light pinkish to reddish. An intentionally mottled ESA red gloss, obtained by wiping at the slip with a damp sponge before firing is common. The last group for this layer is Italian sigillata. Some of them have stamp and they are from different part of Italy.

3.3. POSSIBLE LOCAL PRODUCTION

With all these mentioned wares, there is a different group thought to have been produced at a vicinity close to Klaros. The form features of the group are similar to other sigillata and red slip wares. We can see the form similarity and clay color difference, when compare the especially ESB group. The slip is almost non-existent or very poor quality in possible local pottery. In addition, as known from conducted excavations in Klaros, soil texture has abundant micaceous clay, like the roof tiles, bricks and especially supposedly local pottery. With all these features, it is possible that they came from a nearby production center. A definite conclusion will be reached after archaeometry.

CONCLUSIONS

When we evaluate Roman ceramics, Roman ceramics from a center that has not been studied and published before is vital for Roman pottery studies. Klaros will take its position on the map as one of the essential parts of the overall picture of Roman pottery studies. Roman pottery, which is investigated in terms of terminological and quantity, is directly associated with the distance of the production centers. Therefore, ESB and Phocaean are the most common groups in Klaros. However, the existence of different groups such as ESA, C, Italian and African is significant for Roman pottery studies. Different groups may indicate a cultural trend or some commercial relations in the pottery market.

In the following years, projected to apply archaeometry to pottery as a starting point for determining production center and commercial relations. Then, if possible, planned to conduct a survey between Notion and Kolophon, near the Klaros and look for a possible ceramic kiln there. As the distribution of Tralleis pottery (ESB) via the port of Ephesos, it is possible that the pottery found in Klaros, which is thought to have been produced nearby, was distributed in the port of Klaros or Notion. In this case, it is very important to identify a possible new Roman pottery group in the close region.

During third century ad, the sanctuary adopted the cult of Theos Hypsistos (Highest God), which was associated with monotheism[7]. It is possible to note that the building was used uninterruptedly from the 4th century BC to the 7th century AD, especially based on the ceramic finds. Therefore, the date range of the complex shows that it was very active in this period which was a coincidence with Theos Hypsistos.

Finally, the spatial distribution of pottery has showed that the complex had a domestic usage, and it was most probably one of the significant accommodation buildings in the Klaros. In addition, the complex has Roman pottery, which is in terms of the largest and most diverse groups in Klaros when compared to other sectors.

REFERENCES

Hayes, J., W., (1972), *Late Roman Pottery*, London.

Hayes, J., W., (2008), *The Athenian Agora, Vol. 32, Roman Pottery: Fine-Ware Imports.*

Mitchell, S., (2015), *A History of the Later Roman Empire, AD 284-641*.

Peter, W., (2005). The Cities and their Money. Howgego, C., Heuchert, V., and Burnett, A., (Ed.), *Coinage and Identity in the Roman Provinces* (ss. 57-68). New York.

7 Mitchell 2015, 250.

EVRENSEL VE ULUSAL DEĞERLERLE ÇELİŞEN TÜRK DÜNYASI ORTAK ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

♦ ◆ ♦

AN EVALUATION OF THE COMMON TURKIC PROVERBS WHICH CONTRADICT WITH THE UNIVERSAL AND NATIONAL VALUES

Tuğba AYDOĞAN*

ÖZET

Atasözleri, ait oldukları milletlerin karakterini ve düşünce dünyasını belirgin şekilde yansıtan sözlerdir. Yüzyıllar boyunca genetik bir kod gibi aktarılan ulusal değerleri ve bunlarla şekillenen evrensel değer yargılarını atasözleriyle açıklayabilmek mümkündür. Özkul Çobanoğlu'nun "Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü" adlı eserinde yer verdiği Türk milletinin kimliğini yansıtan Türk dünyası ortak atasözlerini incelendiğimizde, bu sözlerin büyük bir bölümünün Türk milletinin ulusal değerleri ve evrensel değerler ile örtüştüğünü görmekteyiz. Bununla birlikte, Türk dünyası ortak atasözleri arasında, evrensel ve ulusal değerlerle çelişen belli sayıda atasözü de mevcuttur. Bu makalede, öncelikle bir atasözünün ulusal karakteri yansıtmadaki rolünü tartışacağız. Bu konuda, çeşitli araştırmacılar tarafından öne sürülen görüşleri belirtip tartıştıktan sonra, bu atasözlerinin bir milletin büyük bir bölümünde ortak olmasının sebeplerini değerlendireceğiz. Akabinde, Rokeach'ın değerler sınıflandırmasını esas alarak bunlar ile çeliştiğini belirlediğimiz atasözlerinin, Türkiye Türkçesindeki kullanımları ve diğer Türk lehçe ve şivelerindeki kullanımlarını örneklendirdikten sonra bu atasözlerini söz konusu sınıflandırmaya göre değerlendirecek ve onların oluşum ve aktarım amaçlarını inceleyip tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Türk atasözleri, Atasözü, Türk dünyası, Evrensel değerler, İnsanî değerler, Rokeach*

ABSTRACT

Proverbs are sayings that prominently reflect the character and world of thought of the nations they belong to. It is possible to explain the national values conveyed as a genetic code for centuries, and the universal value judgments they created with their proverbs. When we examine the common proverbs of the Turkish world that reflect the Turkish nation's identity, which Özkul Çobanoğlu included in his work "Turkish World Common Proverbs Dictionary", we see that the vast majority of these sayings match up with the national and global values of the Turkish nation. However, among the common proverbs of the Turkish world, there are a certain number of proverbs that contradict universal values and national values of the Turkish nation. This article will discuss the role of a proverb in reflecting national character first. After we state and discuss the views proposed by various researchers on this issue, we will discuss the reasons why these proverbs are common to most parts of a nation. After sampling the use of proverbs in Turkish and their use in other Turkish dialects and dialects, which we determine to contradict Rokeach's values classification, we will evaluate these proverbs based on the classification in question and discuss their aims of formation and transfer.

Keywords: *Turkish proverbs, Proverb, Turkish world, Universal values, Human values, Rokeach*

* Ege Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Türkiye. (e--Mail: xtbx88@gmail.com)

Her milletin kendine özgü bir karakteri vardır. Bu karakter, milletlerin tarihi boyunca değişmeyen, tüm toplumun üzerinde birleşmiş olduğu kültürel kodlarını ve dünya görüşlerini yansıtır. Ulusların karakterleri, en belirgin şekilde halkın düşünce dünyasında ve bunların ifadeleri olan halk mahsulü sözlü kültür unsurlarında yaşar.

"Bir toplulukta, bir grupta, bir yöre halkında bireylerin uymakla yükümlü oldukları ya da uymaya zorlandıkları davranış kalıplarının ve tutumlarının tümüne 'töre' adı verilmektedir." (Örnek, 2000: 128). Töreleri diğer sosyal normlardan ayıran en önemli özellik, bir nevi hukuk sistemi görevini gerçekleştiren yaptırım gücüne sahip olmalarıdır. Bu törelerin, zaman içerisinde kalıplaşarak atasözlerine dönüştüğü görülmekte ve bu atasözleri kültürel aktarımın en önemli araçlarından birisi haline gelmektedir.

> "Bir söz, töre halini alabilmek için şüphesiz ki, mensup bulunduğu ulus arasında her sınıf halk tarafından türlü vesilelerle ve binlerle tekrarlanması, bu suretle bütün bir milletin tecrübe mihenginden ve vicdan süzgecinden geçtikten sonra ayarı tam altın gibi ortaya çıkması, revaç bulması lazımdır. Bugün bizlerin elimizde bulunan, hafızalarımızda yaşayan atasözlerinden birçoğu, bu şekilde vücut bulmuş, her fert tarafından benimsenerek vicdanlara nakşolunmuş sözlerdir" (Dilçin, 2000: IXX).

Atasözleri; Türk'ün töresi, karakteri ve kimliğidir. Türk atasözlerini incelediğimizde, onlara yansıyan değer yargılarının oldukça dikkat çekici olduğunu görmekteyiz. Örneğin; nasıl ki İngilizler siyasette, Yahudiler ekonomide özellikleri olan bir ulusun insanlarıysa Türkler de yiğitlik, mertlik, ağırbaşlılık, sabır ve misafirperverlik gibi sosyal yönü ağır basan bir hüviyete sahiptirler (Oy, 1972: 17).

Türk dünyasında, "Yiğide yetmiş türlü hüner az", "Aman diyene kılıç kalkmaz", "Ağır ol ki bey desinler", "Sabır acıdır meyvesi tatlıdır", "İyiliğe iyilik her kişinin işi, kötülüğe iyilik er kişinin işi", "Misafir gelse kısmetiyle gelir", "Sana taş atana aş at" … vb. gibi örneklerini çoğaltabileceğimiz evrensel değerler ile ve ulusal değerlerimizle örtüşen, bireyin diğer bireylerle etkileşiminde karşılıklı olarak olumlu etki yaratan atasözleri oldukça fazladır. Fakat sayıları az da olsa, bu değerlerle çelişen atasözleri de mevcuttur.

Bu sözlerin varlığı; ilk kez ne amaçla söylendiği, halk tarafından neden onaylandığı, hangi sebeplerle varlığını devam ettirerek nesilden nesle aktarılıp günümüze kadar ulaştığı, Türk dünyasının büyük bölümünde nasıl kullanıldığı ve Türk milletinin karakterini yansıtıp yansıtmadığı gibi konularda birtakım soruları akla getirmektedir. Söz konusu soruların cevapları ise, bu atasözlerinin işlevi, yaratılış ve icra bağlamında gizlidir. Fakat bu konuya geçmeden önce atasözlerinin ulusal karakteri yansıtıp yansıtmadığı konusundaki fikirleri tartışmak daha doğru olacaktır.

Bir toplum içerisinde yaşayan insanların oluşturduğu sözlü bir kaynak olarak atasözleri, yaratıcılarının ulusal karakterlerine ve geleneklerine ulaşmak için kullanılabilir mi? Backstrom ve Raymond (akt. Başgöz, 2006: 87) bu soruya evet cevabını vermektedir. Onların bakış acısıyla atasözleri, ulusal karakter ve gelenekleri sadakatle yansıtır. Çünkü bu sözler, kendilerini yaratan toplumun başat tavır, tutum ve kültürel örüntüleriyle örtüşmektedir.

Ömer Asım Aksoy'un bu konudaki görüşleri ise, Backstrom ve Raymond ile büyük benzerlik göstermektedir. Aksoy (1984: 27)'a göre,

> "Her ulusun atasözleri, kendi varlığının ve benliğinin aynasıdır. Atasözlerinde bir ulusun düşünceleri, yaşayışları, inanışları, gelenekleri görülür. Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler, derin felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, sert taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır."

Dehri Dilçin (2000: IXX)'e göre ise, bir ulusun toplumsal ve kültürel alanda ne gibi evrelerden geçtiği, nasıl bir başkalaşım yaşadığı ve bugün ne durumda olduğu öğrenilmek istenirse, o milletin tarihi ve diğer özel varlıklarının yanı sıra atasözleri de incelenmelidir.

Birbiriyle benzerlik taşıyan bu görüşlerde, atasözlerinin, milletlerin karakterini yansıttığı hatta bu işleve sahip en önemli türlerden biri oldukları ifade edilmektedir. Fakat farklı düşünceler de mevcut-

tur. Örneğin Röhrich ve Mieder (2006: 239), atasözleri ve milletler arasındaki ilişkiye farklı bir yönden bakmaktadır. Onlara göre, atasözlerinin "millet ruhunun aynası" olarak bir milletin karakterini ifade etmesi mümkün değildir. Örneğin, *Ehrlich währt am längsten.* (Doğru her zaman doğrudur.) ya da *Ohne Fleiß kein Preis.* (Çalışmayana para yok.) gibi atasözlerinden hareketle, benzer atasözlerinin Almanca'ya oldukça uzak olan dillerde bile var olduğunu belirterek bu sözlerin, Alman milletinin tipik dürüstlük ve çalışkanlık karakterini yansıtmadığını belirtirler. Atasözlerinin, millî karakteri yansıtmada tam anlamıyla başarısız olduklarını fakat bu sözlerin, evrensel genel geçerliğe sahip ifadeler olduğunu düşünürler.

Bu noktada, ortak bilinçdışı kavramından bahsetmek doğru olacaktır. Jung tarafından üretilen bir kavram olarak ortak bilinçdışı, kalıtımsal bir olgu olup soydan gelen bir beyin yapısının sorunudur. İnsanoğlunun, tarihsel çağlara, toplumlara ve ırklara bakmaksızın ilk zamanlardan beri evrensel durumlara karşı gösterdiği kalıp tepkiler bu bağlamda değerlendirilir (Jung, 2006: 33). Yani, birbirinden oldukça uzak toplumlarda ve farklı kültürlerde görülen benzerlikleri, insanoğlunun kolektif bilinçaltı ile açıklayabiliriz. Nasıl ki birçok halkın kültürlerinde ortak tema ve figürler söz konusu ise, benzer durumlar karşısında söylenmiş olan atasözlerini de bu bağlamda değerlendirebiliriz. Sadece söz konusu benzerliklerden yola çıkarak, bu anlatı ya da sözlerin millî karakteri yansıtmadığı sonucuna da varamayız.

Birbirinden uzak coğrafyalardaki aynı etnik kökenden gelen milletlerin, benzer ya da aynı halk ürünlerine sahip olmalarını, psikanalitik kuram gibi yayılma kuramıyla da açıklayabiliriz. İnsan toplulukları, üzerinde yaşadıkları toprağı işleyip vatan tutarken aynı zamanda toprak da onların hayat tarzını ve dünya görüşünü belirlemede oldukça etkili olmuştur. Toprak ile karşılıklı etkileşim kuran insanlar, tarih içerisinde "vatan" belirledikleri coğrafî mekanları bazen bütün üyeleriyle bazen de bir kısım üyelerini geride bırakarak çeşitli sebeplerle başka topraklara göç ederler. Kimileri gittikleri yerlerde diğer etnik grupların arasında kaybolup giderken kimileri de yerleştikleri yeni topraklara kimliklerini korumak için hâkim olmaya çalışırlar. Göç edilen topraklar, eski vatanda yaratılan kültür ile kültürlenir, eski hatıralar yeni vatan toprakları üzerinde yaşamaya devam eder (Yıldırım, 2016: 201-203). Bu hatıralar, Türk kültürünü yansıtan maddî ve manevî tüm unsurları kapsamaktadır. Fakat kültürün şifahi unsurlarının, bir kesintiye uğramadan yeni topraklara adaptasyonu diğerlerine kıyasla daha kolay gerçekleşmektedir. Yeni topraklarda yaşatılmaya devam eden bu kültür unsurları içerisinde atasözleri oldukça önemlidir. Birbirinden oldukça uzak coğrafyaları vatan haline getiren Türkler, atasözlerindeki düşünme tarzının tek bir kaynaktan beslenmesi nedeniyle, aynı sosyal psikolojiyi paylaşmışlardır. Bu nedenle Türk atasözleri; coğrafya, lehçe gibi farklılıkların ötesinde ulusal kodlarımızı yansıtması sebebiyle büyük değer teşkil ederler (Çobanoğlu, 2004: 1).

Özkul Çobanoğlu'nun "Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü" adlı eserini incelendiğimizde burada yer alan atasözlerinin, Türk milletinin özelliklerini ve düşünce dünyasını incelikleriyle yansıttığını görmekteyiz. Bu sözlerin çok büyük bir bölümü olumlu özelliğe sahipken 16 atasözünün, daha sonra belirteceğimiz bazı değerler ile çeliştiği tespit ettik. Bu atasözlerinin, Türkiye Türkçesindeki ve diğer Türk lehçe ve şivelerdeki karşılıkları şu şekildedir:

1. ***"Ağzı eğri olsa da, zenginin oğlu söylesin."***

   Dobruca Türkçesi – "Avızı kıyış bolsa da, bay balası konışsın."

   Özbek Türkçesi – "Ağzi kuygan bolsa ham, baynin oğli sözlesin."

   Türkmen Türkçesi – "Agzı gışık da bolsa, bay oğlı geplesin." (Çobanoğlu, 2004: 64).

2. ***"Bana dokunmayan yılan kırk yıl yaşasın."***

   Karay-Kırımçak Türkçesi – "Maa tıymegen yılan bin yaşasın."

   Musul-Kerkük Türkçesi – "Mene degmiyen ilan yüz il yaşasın."

   Urumlu Türkçesi – "Maña tiymegen yılan biñ yaşasın." (Çobanoğlu, 2004: 131-132).

3. ***"Bedava sirke baldan tatlı olur."***
Deliorman Türkçesi – "Kelepi sikê baldan tatlıdıı."
Gagavuz Türkçesi – "Menfaat, sirke de olsa baldan tatlıdır."
Güney Azerbaycan Türkçesi – "Havayı sirke baldan şirin olar." (Çobanoğlu, 2004: 139-140).

4. ***"Boyu uzun olanın aklı kısa olur."***
Dobruca Türkçesi – "Boyı uzın, akılı kıska."
Deliorman Türkçesi – "Boyu uzun olanın aklı kısa olû."
Karaçay-Malkar Türkçesi – "Adamnı uzunu calkav bolur." (Çobanoğlu, 2004: 168).

5. ***"Dayak cennetten çıkmıştır."***
Makedonya-Kosova Türkçesi – "Çütek cennetten enmiştir."
Dobruca Türkçesi – "Tayak cennetten şıkkan diy."
Türkmen Türkçesi – "Tayak Jennetten çıkıpmış." (Çobanoğlu, 2004: 199).

6. ***"Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar."***
Altınordu Türkçesi – "Tovra aytkandi tokuz koyden kuvganlar."
Çuvaş Lehçesi – "Türi kalakan tivanne yurayman."
Kırgız Türkçesi – "Tuura söz tuuganga cakpayt." (Çobanoğlu, 2004: 219).

7. ***"Erkeksiz avrat, yularsız at."***
Oğuz Türkçesi – "Kebinsiz övret yularsız eşek kibidir."
Kumuk Türkçesi – "Ersiz katın, yügensiz at."
Uygur Türkçesi – "Ersiz hotun yügensiz at." (Çobanoğlu, 2004: 246-247).

8. ***"Her koyun kendi bacağından asılır."***
Çağatay Türkçesi – "Her koyını öz ayağı birle as."
Dobruca Türkçesi – "Koynu koy bacagından, kuzunun kuzu bacagından asarlar."
Kırım-Tatar Türkçesi – "Er koy ozü bacağından asılır." (Çobanoğlu, 2004: 287).

9. ***"Kadın kısmının saçı uzun olur aklı kısa."***
Altay Türkçesi – "Kadın kijinin çaçı uzun, agılga kıska."
Başkurt Türkçesi – "Sesi ozon, akılı kıska."
Karay-Kırımçak Türkçesi – "Hatınlarnın seçı uzun bolır, akıl kıska." (Çobanoğlu, 2004: 319).

10. ***"Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez."***
Bulgaristan Türkçesi – "Kaz gelecek yerden tauk esirgenmez."
Deliorman Türkçesi – "Kazın gêlcê yêdên tavık kıskanılmas."
Gagavuz Türkçesi – "Kaz gelecek erden tavuu kıskanma." (Çobanoğlu, 2004: 331).

11. ***"Kızı kendi gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır, ya zurnacıya."***

Altınordu Türkçesi – "Kızını öz haline taşlasan ya davulcıga ya zurnacıga barır."

Ahıska Türkçesi – "Kızı kendi kendine koyarsani ya halvaçıya, ya davulçiya köçer."

Dobruca Türkçesi – "Kızını özün bilgenıne taşlasañ ya zurnacıga barar ya davulcuga." (Çobanoğlu, 2004: 348-349).

12. ***"Kızını dövmeyen dizini döver."***

Karay-Kırımçak Türkçesi – "Evvelden balanı urmasañ, soñ ozın tuzın urarsın."

Kırım-Tatar Türkçesi – "Balasın koteklemegen tizin kotekler."

Kaşkay Türkçesi – "Kızını vurmayan, dizini vurar." (Çobanoğlu, 2004: 350).

13. ***"Merhametten maraz doğar."***

Dobruca Türkçesi – "Merhametten maraz bolır."

Kıbrıs Türkçesi – "İyilikten maraz doğar."

Kırım-Tatar Türkçesi – "Merametten ders asıl olur." (Çobanoğlu, 2004: 379).

14. ***"Ne şiş yansın ne kebap."***

Oğuz Türkçesi – "Ne et yana vü ne göyine şiş."

Gagavuz Türkçesi – "Ne şiş yansın ne kebab."

Kerkük Türkçesi – "Ne şiş yansın ne kebap." (Çobanoğlu, 2004: 388-389).

15. ***"Parayı veren düdüğü çalar."***

Altınordu Türkçesi – "Paradi bergen düdükdi çalar."

Bulgaristan Türkçesi – "Para veren düdüğü çalar."

Türkmen Türkçesi – "Pul beren tüydügi çalar." (Çobanoğlu, 2004: 408).

16. ***"Üzümünü ye bağını sorma."***

Suriye-Bayırbucak Türkçesi – "Üzümü ye bağını sorma."

Kazak Türkçesi – "Miyvasın cep, bavın süristirme."

Uygur Türkçesi – "Bégini sorimay, üzümini yeñ." (Çobanoğlu, 2004: 458-459).

Örneklerde gördüğümüz üzere bu atasözleri birebir aynı ya da birbirinden küçük farklarla ayrılmakta olup bazı değerler ile zıtlık taşımaktadır. Bu noktada, "değer" kavramı ile ne ifade ettiğimizi açıklamamız gerekmektedir.

Değer kavramı; sosyoloji, felsefe, psikoloji ve antropoloji başta olmak üzere diğer sosyal bilimler literatüründe sıkça yer almakta olup bu konu ile ilgili çok sayıda araştırma ve inceleme yapılmaktadır. Sosyologlar tarafından yapılan tanımlarda, "değer"in sosyal ilişkilerin hedefini gösteren bir kavram olduğu noktasında fikir birliğine varıldığını görmekteyiz. Daha net bir ifade ile değer, bir sosyal grubun veya toplumun kendi devamını sağlamak için üyelerinin büyük bir çoğunluğu tarafından doğru kabul edilen, bu kişilerin ortak duygu, düşünce ve amaçlarını yansıtan ahlakî ilke ve inançlardır (Erdoğmuş vd. aktaran Yazıcı, 2014: 211).

Sosyal bilimlerde değer üzerine yapılmış olan çalışmalarda araştırmacılar, kendi değer tasniflerini ortaya koymuşlardır. Bu tasniflerden biri de Milton Rokeach'a aittir. Rokeach (1973: 28), İnsani Değerlerin Doğası (The Nature of Human Values) adlı eserinde bu değerleri şu şekilde tasnif etmiştir:

Milton Rokeach'ın Değerler Tablosu

Kod	Amaç Değerler (Terminal Values)	Kod	Araç Değerler (Instrumental Values)
A1	Aile güvenliği (sevdiklerine ilgi göstermek)	B1	Bağımsız (kendine güvenen, kendine yeten)
A2	Başarı duygusu (kalıcı bir katkı)	B2	Bağışlayıcı (başkalarını affetmeye istekli)
A3	Bilgelik (olgun bir yaşam anlayışı)	B3	Cesur (inançları için ayakta duran)
A4	Dünya barışı (savaş ve çatışmadan uzak)	B4	Dürüst (samimi, doğrucu)
A5	Eşitlik (kardeşlik, herkese eşit fırsat)	B5	Bilge (zeki, yansıtıcı)
A6	Gerçek dostluk (yakın arkadaşlık)	B6	Geniş fikirli (açık fikirli)
A7	Güzellik dünyası (doğa ve sanatın güzelliği)	B7	Hayal gücü kuvvetli (cesur, cüretkâr, yaratıcı)
A8	Heyecan verici bir yaşam (uyarıcı bir aktif yaşam)	B8	Hırslı (çalışkan, hevesli)
A9	İç uyum (iç çatışmadan uzak)	B9	İtaatkâr (hürmetkâr, saygılı)
A10	Kendine saygı (özsaygı)	B10	Kendini kontrol eden (ihtiyatlı, öz disiplinli)
A11	Konforlu bir hayat (refah bir hayat)	B11	Kibar (nazik, terbiyeli)
A12	Mutluluk (memnuniyet)	B12	Mantıklı (tutarlı, rasyonel)
A13	Olgun aşk (cinsel ve ruhsal yakınlık)	B13	Neşeli (endişesiz, sevinçli)
A14	Özgürlük (bağımsızlık, özgür seçim)	B14	Sorumluluk sahibi (güvenilir, emin)
A15	Selamet (kurtarılmış, sonsuz hayat)	B15	Sevecen (sevgi dolu, şefkatli)
A16	Sosyal onay (saygı, beğeni)	B16	Temiz (muntazam, düzenli)
A17	Ulusal güvenlik (saldırıya karşı koruma)	B17	Yardımsever (başkalarının iyiliği için çalışan)
A18	Zevk (keyifli, sakin bir yaşam)	B18	Yetenekli (yetkili, etkili)

Yukarıda belirttiğimiz Türk dünyası ortak atasözlerinin, Rokeach'ın belirlediği 36 değerden 10 tanesiyle çeliştiğini tespit ettik. Bu atasözlerini ve hangi değerler ile çeliştiklerini kısaca şu şekilde izah edebiliriz:

"Ağzı eğri olsa da zenginin oğlu söylesin" atasözünde, maddi durumu iyi olan kişilerin ağızlarından çıkan lafların doğruluğunun ve güvenilirliğinin bir önemi olmadığı belirtilmekte maddi durum, söz konusu değerlerin üzerinde tutulmaktadır. Bu sözün, bilge kişilerin söyleyebileceği bir söz olmadığını böylelikle "dürüstlük" ve "bilgelik" değerleri ile çeliştiğini söyleyebiliriz. "Bana dokunmayan yılan kırk yıl yaşasın", "her koyun kendi bacağından asılır" ve "parayı veren düdüğü çalar" gibi atasözlerinin; kişilerin kendisine zarar gelmediği sürece olumsuz olaylara karşı sessiz kalabileceği, herkesin sadece kendi yaptıklarında sorumlu olduğu ve bir kişinin parası ile her istediğini elde edebileceği gibi olumsuz anlamlara da sahip olmaları sebebiyle adaletle yani Rokeach'ın "eşitlik" değeriyle çeliştiğini ifade edebiliriz. "Bedava sirke baldan tatlı olur" atasözünde, emek verilmeden elde edilen şeylerin her şeyden daha değerli görülmesi söz konusu olduğu için, bu sözün çalışkanlık yani

Rokeach'ın "hırslılık" değeriyle çeliştiğini söyleyebiliriz. "Boyu uzun olanın aklı kısa olur", "kadın kısmının saçı uzun olur aklı kısa", "kızı kendi gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır ya zurnacıya" ve "kızını dövmeyen dizini döver" gibi atasözlerinin geniş fikirli bir bakış açısından yoksun sadece önyargı ile söylenen sözler olması sebebiyle "geniş fikirlilik" değeri ile çeliştiğini söyleyebiliriz. "Dayak cennetten çıkmıştır" atasözünde ise, tavsiye edilen şiddetin, barış içerisindeki bir dünyada yeri olmadığı için bu sözün "dünya barışı" değeri ile çeliştiğini söyleyebiliriz. "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar" atasözünün, doğru söyleyen kişilerin kimi zaman toplum tarafından dışlanabileceğini, bu sebeple her şartta doğruyu söylemeyi tavsiye etmediği ifade için "dürüstlük" değeriyle çeliştiğini söyleyebiliriz. Bir diğer atasözü olan "erkeksiz avrat, yularsız at", kadınların hür iradelerine ve saygı görme haklarına karşı söylenmiş cinsiyetçi bir ifade olması sebebiyle "bilgelik" ve "sosyal onay" değerleriyle çelişmektedir. "Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez" ve "ne şiş yansın ne kebap" atasözlerinin, kişilerin şahsi çıkarlarını önemsemeleri gerektiğini belirttiği için bağımsız ve özgür seçimler yapabilecekleri "özgürlük" değeriyle çelişmektedir. İnsanlara iyilikle yaklaşan kimselerin bu durumdan zarar görebileceklerini belirten "merhametten maraz doğar" atasözü, "sevecenlik" değeri ile çelişmektedir. Son olarak, "üzümünü ye bağını sorma" atasözü ise, kişilerin birtakım nimetlerden sorgulamadan faydalanması gerektiğini tavsiye eder nitelikte olması sebebiyle ihtiyatlı davranmayı gerektiren bir değer olan "kendini kontrol etme" ile çelişmektedir.

Burada, Rokeach'ın değerler tablosunu ele alarak incelediğimiz atasözlerinin, sadece bu olumsuz anlamları içermediğini söylememiz gerekmektedir. Bu atasözlerinin, söz konusu değerlerle çelişen anlamları gibi uyarı, yerme, taşlama, kara mizah gibi amaçlarla da söylenebileceğine makalenin devamında değineceğiz.

Bu bilgiler ışığında ve Rokeach'ın değerler tablosundan hareketle, Türk dünyası ortak atasözlerinden tespit ettiğimiz 16 atasözünün hangi değerlerle çeliştiğini şöyle bir tablo ile gösterebiliriz:

	Atasözünün Türkiye Türkçesindeki Karşılığı	**Çeliştiği Değer**
1	"Ağzı eğri olsa da zenginin oğlu söylesin."	B5-Bilgelik, B4-Dürüstlük
2	"Bana dokunmayan yılan kırk yıl yaşasın."	A5-Eşitlik
3	"Bedava sirke baldan tatlı olur."	B8-Hırslılık
4	"Boyu uzun olanın aklı kısa olur."	B6-Geniş fikirlilik
5	"Dayak cennetten çıkmıştır."	A4-Dünya barışı
6	"Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar."	B4-Dürüstlük
7	"Erkeksiz avrat, yularsız at."	B5-Bilgelik, A16-Sosyal onay
8	"Her koyun kendi bacağından asılır."	A5-Eşitlik
9	"Kadın kısmının saçı uzun olur aklı kısa."	B6-Geniş fikirlilik
10	"Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez."	A14-Özgürlük
11	"Kızı kendi gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır, ya zurnacıya."	B6-Geniş fikirlilik
12	"Kızını dövmeyen dizini döver."	B6-Geniş fikirlilik
13	"Merhametten maraz doğar."	B15-Sevecenlik
14	"Ne şiş yansın ne kebap."	A14-Özgürlük
15	"Parayı veren düdüğü çalar."	A5-Eşitlik
16	"Üzümünü ye bağını sorma."	B10-Kendini kontrol etme

Yukarıdaki örneklerde ve açıklamalarda gördüğümüz üzere bu atasözlerinin; bilgelik (1,7), eşitlik (2,8,15), hırslılık (3), geniş fikirlilik (4,9,11,12), dünya barışı (5), dürüstlük (1,6), sosyal onay (7), özgürlük (10,14), sevecenlik (13) ve kendini kontrol etme (16) gibi değerlerle açıkça çelişmektedir.

Bu atasözlerinin, tıpkı bu diğer atasözleri gibi uzun bir gözlem ve tecrübe sonucunda yaratıldığı ve toplum tarafından benimsenip nesilden nesile aktarımının sağlandığı halde diğerlerinden ne sebeplerle farklı oldukları merak uyandırmaktadır. Bu noktada, çeşitli araştırmacıların bu konudaki görüşlerine yer vermemiz faydalı olacaktır.

Pertev Naili Boratav (2014: 143), bu konuyu "Atasözleri değişmez gerçekleri mi söyler?" başlığı altında ele alıp, atasözleri arasında çelişkili yargıları bildirmiş olanların bulunmasını, bu sözleri ilk söyleyenlerin aynı kanıda olmadıklarının göstergesi olarak değerlendirir. Aynı zamanda, atasözlerinin kutsal ve şaşmaz gerçekler olarak değerlendirilmesini yersiz bulur. Boratav'a göre atasözleri, ait oldukları toplumun ve zamanın düşünüş ve davranışlarını dile getirirler. Ahlak kurallarının birçoğunun, donmuş ve değişmez yasalar olmadığı ise bir gerçektir. Tüm atasözlerini, kutsal ve şaşmaz gerçekler bilip, söylenen ne olursa olsun onları zorunlu kurallar gibi görmek yersiz bir davranıştır.

Ömer Asım Aksoy (1984: 29-30), ulusal ve evrensel değerlerle çelişen atasözlerini çelişik atasözleri başlığı altında ele almıştır. Aksoy, doğru kabul edilebilecek bir yargı bulunmayan bu atasözlerini; ya toplumla alay, ya taşlama, ya uyarma, ya yerme ya da kötümserlik ve öfke anlatımının bir sonucu olarak değerlendirir. Atasözleri, doğru oldukları ve toplumca benimsenmiş genel ruh hallerini yansıttıkları için kullanılırlar. Fakat "devlet malı deniz, yemeyen domuz" örneğinde olduğu gibi, bu sözlerin arasında taşlama, bir tür öfke anlatımı ya da inanılarak söylenmiş sözler de olabilir.

Mehmet Çevik (2006: 436)'e göre, atasözleri için her ne kadar "genel kural" değerlendirmesi yapılsa da bu özelliği taşımayan atasözleri de mevcuttur. Hatta aynı durum ve olay karşısında söylenmiş birbiriyle çelişen atasözleri gibi olumsuz yargı bildiren atasözleri de vardır.

Eyup Sertaç Ayaz (2012: 839-840)'a göre bu atasözleri, toplum ve birey eğilimlerinin mizah unsuru kullanılarak yerilmesi ile ortaya çıkmıştır. Yerme, uyarı ve tespit içeren ve evrensel ve ulusal değerlerle çelişen bu atasözleri, öğüt vermek amacıyla söylenmezler. Az önceki örnekten (devlet malı deniz yemeyen domuz) hareketle, bu atasözünden "devletin malını çalın" gibi anlamlar çıkarılması kesinlikle söz konusu olamaz. Burada asıl düşündürülmek istenen, toplumda yer bulan fakat ahlaka uygun olmayan bu tür davranış ve düşünce yapılarına dikkat çekmek, bu durumla alay etmek ve bu durumdan hoşnutsuzluğu dile getirmektir.

Tülay Uğuzman (2014: 209)'a göre ise; "Bazı atasözlerini, insanları yanlış biçimde yönlendirdiği ya da yönlendirebildiği şeklinde yorumlayabilmek, bunları olumsuz yargılı atasözü veya deyimler olarak değerlendirebilmek de mümkündür. Bununla birlikte, bu gibi sözler hakkında yorumlamalar yaparken; bu örneklerin bazen bir alay, sitem, taşlama, uyarma bazen de bir yerme ve öfke anlatımı olduğunu da gözlerden uzak tutmamak gerekir."

Uğuzman'ın ifadelerinden hareketle Nail Tan, olumsuz yargı belirten atasözlerinin toplum bilimi ve halk bilimi aynasından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Tan (2014: 136) 'a göre, az kelime ile çok anlam ifade etmeye çalışan atasözlerinde, ironi/kara mizah ve ters öğüt yaygın olarak kullanılmaktadır. "Doğru olma, ok gibi yabana atarlar seni / Eğri ol ki, yay gibi elde tutsunlar seni." örneğinde olduğu gibi düz öğütten anlamayan bir insana "Doğru ol!" yerine "Doğru olma!" denir. Ayrıca Türk milletinin homojen bir toplum yapısı ve yüzeysel bir tarihî geçmişi yoktur. Yüzyıllar öncesine ait atasözlerinde, döneminin toplumsal yapısı ve inanç sisteminin etkisi net bir şekilde görülebilir. Halk-medrese aydını, köylü-şehirli, zengin-yoksul, kadın-erkek, genç-yaşlı gibi toplumsal grupların ve etnik grupların olayları algılayışı ve değerlendirmesi arasında farklar olması toplum bilimi kuralıdır.

Bu konuda, Bedri Sarıca'nın ifadeleri diğer araştırmacıların temas etmediği bir yönü vurgulaması sebebiyle önemlidir. Sarıca (2016: 98), bütün atasözlerinin sadece terbiye amacıyla söylenmediğini, bunların bir kısmının eleştiri ya da mevcut olumsuzlukların tespiti bir kısmının da gerçekten kötü bir ahlakın yansıması olduğunu belirtmektedir. Yani bu atasözlerinin; alay, ironi, taşlama, yerme gibi mecazî bir anlatıma sahip olmaları gibi gerçek bir anlatımla bilinçli olarak söylenmeleri de olasıdır.

Çağdaş Uygurcadaki olumsuz içerikli atasözlerini tespit eden Zemire Gulcalı (2018: 357)'nın düşünceleri ise, Sarıca ile büyük benzerlik taşımaktadır. Gulcalı'ya göre bu tür atasözleri, bazı kişilerin olumsuz ahlakî düşüncelerini temsil etmektedir ya da bu atasözlerinin oluşumuna sebep olan düşünceler sadece belli bir çağın yansımasıdır.

SONUÇ

Türk dünyasında ortak kullanılan yaklaşık 1000 atasözünü, Rokeach'ın değerler tablosunu esas alarak incelediğimizde, bu atasözlerinden 16 tanesinin bilgelik, eşitlik, hırslılık, geniş fikirlilik, dünya barışı, dürüstlük, sosyal onay, özgürlük, sevecenlik ve kendini kontrol etme gibi 10 farklı değer ile çeliştiğini tespit ettik.

Türk milletinin millî karakterini yansıtmayan ve genelgeçer ahlakî kurallar ile çelişen bu atasözlerinin ne amaçla söylendiği ile ilgili araştırmacılar birçok fikir ileri sürmüşlerdir. Bu fikirler ve yapılan araştırmalar ışığında "evrensel ve ulusal değerlerle çelişen atasözleri"nin, mecazî anlama sahip olanları gibi gerçek anlamlı olanlarının da var olduğunu belirledik.

Mecazî içeriğe sahip olanlar, genellikle bir konu ile ilgili alay, taşlama, yerme, uyarma ve ters öğüt şeklinde ifade edilmişlerdir. Örneğin, "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar" atasözü yalan söylemeyi meşru göstermek amacıyla değil, bu konuya dikkat çekmek ve söz konusu duruma bir eleştiri getirmek amacıyla da söylenmiş olabilir. Yine, "Bana dokunmayan yılan kırk yıl yaşasın" atasözü, adaletsizliğe sessiz kalınması gerektiğini öğütlemek amacıyla söylenmemiş, bu şekilde davranış sergileyenlere karşı sitem için söylenmiş olabilir. Fakat bu durum, bu atasözlerinin olumsuz anlamları da içerdiğini ve bu amaçla da kullanıldıklarını söylememize engel değildir.

Ulusal ve evrensel değerlerle çelişen Türk dünyası ortak atasözleri içerisinde, mecazî içeriğe sahip olan atasözleri gibi gerçek anlamda söylenmiş atasözleri de mevcuttur. Bu atasözlerini, kötü bir ahlâkın yansıması, olumsuz düşüncelerin bir tezahürü ya da toplumun küçük bir bölümünün düşüncesi olarak değerlendirilebiliriz. Örneğin, "Kadın kısmının saçı uzun olur aklı kısa", "Boyu uzun olanın aklı kısa olur", "Kızı kendi gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır, ya zurnacıya" gibi atasözlerinin gerçek anlamlı olarak yaratılmış olabildiğini, bu sözlerin, olumsuz düşüncelere sahip bir azınlık tarafından yaratıldığını ve birçok farklı unsurdan meydana gelen Türk toplumunda bu düşünceye sahip kişilerin de var olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum ise, her atasözünün değer içeren genel bir kuralı yansıtmadığını, bazı atasözlerinin yaratılış ve işlev açısından kimi değerler ile çelişen özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Türklerin kültür hazinesi içerisinde evrensel ve ulusal değerler ile çelişen atasözlerinin sayılarının oldukça az olmasına rağmen bulunduğunu, bu sözlerin, kolektif bir anlayışı yansıtmaktan ziyade genellikle mecazi olarak, az da olsa azınlık düşüncelerinin bir dışavurumu sonucu meydana geldiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 - Atasözleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayaz, E. S. (2012). "Türk Atasözlerinde Çelişki", *Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu* (s. 833-841). Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Başgöz, İ. (2006). "Atasözleri Hakkında Atasözleri ya da Atasözlerinin Toplumsal Anlamı", *Millî Folklor*, S. 70, s. 85-91.

Boratav, P. N. (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* Ankara: Bilgesu Yayınları.

Çevik, M. (2006). "Anlamca Çelişen ve Olumsuz Yargı Bildiren Atasözleri", *Folklor/Edebiyat,* C. 12, S. 48, s. 433-444.

Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri 1.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gulcalı, Z. (2018). Çağdaş Uygurcadaki Olumsuz İçerikli Atasözleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,* C. 66, S. 2, s. 351-362.

Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji.* (çev. E. Gürol) İstanbul: Payel Yayınları.

Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Röhrich, L. ve Wolfgang M. (2006). "Atasözü "Millî Karakter"i Yansıtır Mı?", (çev. A. O. Öztürk), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. s. 239-240. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values.* London: The Free Press.

Sarıca, B. (2016). "Atasözlerinde Olumsuz Öğretiler Üzerine", *Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat,* (s.90-101). içinde Ankara: Padam Yayınları.

Tan, N. (2014). "Atasözlerine ve Deyimlere Yansıyan Türk Halk Düşüncesi (Yayın Değerlendirme)", *Türk Dili*, s. 134-136.

Uğuzman, T. (2014). *Atasözlerine ve Deyimlere Yansıyan Türk Halk Düşüncesi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yıldırım, D. (2016). "Coğrafyadan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi". *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yazıcı, M. (2014). "Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi", Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 24, S. 1, s. 209-223.

CRISIS OF POSTCOLONIAL IDENTITY AND IMMIGRATION; BUCHI EMECHETA'S *SECOND CLASS CITIZEN*

♦ ◆ ♦

POSTKOLONYAL KİMLİK VE GÖÇÜN KRİZİ: BUCHİ EMECHETA VE İKİNCİ SINIF VATANDAŞ

Gökçin Mina BEK*

ABSTRACT

Post-war colonization, immigration, resettlements, exiles, and mass refugee movements have shaped the global culture and changed the national concept of identity. Especially after the breakdown of the colonial powers in the second world war, the known appearance of the stereotypical and national identity of the European society was dislodged by the experience of decolonization. The colonization and decolonization initiated a new process of self-and other relations for the European colonizing power. The colonized subject demanded liberation from the estrangements of colonial legacy and necessitated the reconstruction of identity. The repressed colonial subject found an opportunity to express his personal, social and political past through the present which is characterized later on as Postcolonialism. However, the concept of freedom from western oppression was not an adequate choice to eradicate the impacts of the savage mindset. Individuals tussled to resettle themselves with the political and economic turmoil that colonized had left and were positioned to acknowledge an improved way of life through immigration. Such consequences created a multicultural and fluctuated society made up of hybrid identities that are filled with displacements, in-betweenness, ambiguity, and a dilemma of diasporic personalities. Post-colonial writing re-contextualizes the relation between European-self and colonial-other. Buchi Emecheta, flanked between the worlds of two territories, reflects such experiences of identity conflict of the colonial and postcolonial eras in her work, the *Second Class Citizen*. The protagonist, Adah, is involved in a cultural clash of the western (England) and non-western (African) boundaries. Hence, in this paper, I will elaborately examine how postcolonial structure is predisposed to the process of identity transformation through immigration and its reflection on diasporic consciousness.

Keywords: *Buchi Emecheta, Second Class Citizen, Postcolonial, Identity, Immigrant.*

ÖZET

Savaş sonrası sömürgecilik, göç, sürgünler, kitlesel mülteci hareketleri ve iskanları küresel kültürü şekillendirmiş ve ulusal kimlik kavramını değiştirmiştir. Özellikle, ikinci dünya savaşı sonrasında sömürge devletlerinin parçalanmasıyla, Avrupa toplumunun benimsediği basmakalıp ulusal kimliğin görünümü, sömürgesizleştirme deneyimiyle yeni bir bakış açısı kazanmıştır. Sömürgecilik ve sömürgesizleştirme, Avrupa sömürgeci güçler için benlik ve öteki ilişkisinde çağcıl bir süreç başlatmıştır. Sömürgeleştirilen özne, sömürge mirasının yarattığı yabancılaşmadan kurtuluş yolu aramış ve kimliğinin yeniden inşasını gerekli kılmıştır. Bastırılmış ve sömürgeleştirilmiş birey, kişisel, sosyal ve politik geçmişini ifade etme şansını bulmuştur ve bu durum daha sonra Postkolonyalizm olarak nitelendirilmiştir. Fakat, batı baskısının sonucuyla doğan özgürlük kavramı, vahşi sömürge zihniyetinin etkilerini kaldırmaya yeterli olmamıştır. Sömürgeciliğin bıraktığı siyasi ve ekonomik kargaşa, bireylerin uyumunu zorlaştırmış ve daha iyi bir yaşam sürmek amacıyla göçü zorunlu kılmıştır. Bu yaşanılan göçler, yersizlik, arada kalmışlık, belirsizlik ve diasporik karakterlerin ikilemiyle dolu melez kişiliklerden oluşan çok kültürlü ve değişken bir toplum yaratmıştır. Bu bağlamda, Post-kolonyal yazı, Avrupa-benlik ve sömürge-öteki arasındaki ilişkiyi yeniden konumlandırır. Göçün yarattığı ikilem durumunu yaşamış olan Buchi Emecheta, *İkinci Sınıf Vatandaş* adlı eserinde, sömürge ve sömürgecilik sonrası dönemlerde yer alan kimlik çatışma sürecini konu alır. Kadın başkahraman olan Adah, batı(İngiltere) ve batı dışı(Afrika) sınırları arasında kültürel kaos ikilemindedir. Siyahi bir kadın ve bir göçmen olarak mutlak ötekidir ve bu durum kimliğinin şekillenmesinde rol alır. Bu bağlamlar sonucunda, postkolonyal yapının göç yoluyla kimlik oluşum sürecine etkisi ve diasporik bilinçte nasıl şekillendiği ayrıntılı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Buchi Emecheta, İkinci Sınıf Vatandaş, Postkolonyal, Kimlik, Göçmen*

* MA English Language and Literature, Ege University, Turkey. (e--Mail: gminabek@hotmail.com)

1. INTRODUCTION

The vicious fusion of Western societies during the colonial period resulted in dramatic changes for the oppressed communities. The social, political, and economic values were shattered by the colonial powers in order to culturally integrate the colonized ones and exploit them for the sake of the west, especially Britain's superiority. The marginalization of the non-western individuals as dark, exotic, and even nonhuman was deeply imposed on the perception of the othered groups. It was not just an occasion that degraded the beliefs and morals of the marginalized ones, but also caused rivalries of ethnicity, the spread of diseases, and environmental corruption. However, after World War II, during the decolonization period, the oppressed mentality was withdrawn due to the bankruptcy of economic forces, pressure from the international rulers, and the long-lasting rivals that many wished to attain freedom from the chains of the colonial powers. Through long-suffering and yearning for liberty, the colonized found their way to achieve independence. However, facing a new unorganized country, brought chaos and challenges. With the little political experience they had, newly claimed countries found it difficult to use elections and had to deal with the lack of economic diversification, which triggered poverty created by importation. The hypercompetitive global economy was too harsh to handle for independent countries. Thus, the gradual historical changes in the world worsened the struggles of some countries. The postcolonial unrest enabled ethnic tensions to grow, leading to discrimination, violence, and finally genocide. In fact, the promise of democracy faded, and this situation pushed people to form more separate countries with diverse values. Individuals found it hard to follow the alteration of society and wanted to erase the turmoil they felt, within the chaos of independence. Therefore, they demanded to discover better conditions of life through immigration. This issue enabled to break down of the Eurocentric, settled identity of the oppressors and allowed the reshaping of the colonial boundaries of the past as a representation of transformative identity in the postcolonial period.

The historical experiences and the social forces created a process by which "previous notions of identity were challenged, redefined, and individually selected and used" (Foner et al., 2018, p.2). The formerly colonized individuals were disappointed by the encounter of "arduous processes of nation-building that resulted in ad hoc regulatory frameworks coinciding with chaos, violence and institutional borrowing from colonial or imperial practices" (Sadiq & Tsourapas, 2021, p.890). Seeing the corrupted values of decolonization and recalling the constant thought of the colonial legacy, immigration to the west, especially Britain, was the only way to become one to be appreciated. The large scale of immigration to the land of hopes, created a multicultural structure of diasporic postcolonial identities. In this way, England became an interstitial gap for the cultural integration of dissimilar individuals with diverse backgrounds. However, encountering the so-called superior race's country that includes different personalities, created a dilemma between the identities. Individuals became trapped and lost in their search for themselves because they were unable to adapt to the cross-cultural process and the in-betweenness caused by fluctuating identity. Although, one achieved integration in the acculturation process, one regretted accepting the instability and continued to live under assimilation. In light of this claim, Buchi Emecheta's *Second Class Citizen* portrays a "sociological handbook" (Silkü, 2010) of her experiences as a postcolonial Nigerian immigrant in England. Displaced due to the hardships of racial discrimination and class struggle, Emecheta recreated her life story through the main protagonist, Adah Ofili. The character's adventures both in Nigeria and England propose a "torn between a world lost and a world becoming, a world destroyed and a world indestructible. With Western diachronicity and traditional African synchronicity, Emecheta chronicles the personal dilemma of the African confronted and lured by Western time and Western culture. The novel demonstrates Adah's struggle along with her husband Francis to find the place in this world in these times" (Barthelemy, 1989, p. 559).

2. BEFORE IMMIGRATION TO ENGLAND: COLONIAL AND POSTCOLONIAL INFLUENCES ON IGBOS AND ADAH

Despite being born into a country filled with the essentialized traits of the Manichean mentality, the protagonist, Adah Ofili, questions the traditional norms of the postcolonial metropolis of Lagos. Through the protagonist, Emecheta explores the alterations and fluctuations of African identity from childhood to adulthood. Almost immediately, the character is described as a "disappointment to her

parents, to her immediate family, to her tribe" (Emecheta, 1975, p. 6). Due to the disillusionment of predicting a boy, her parents forgot to record ther birth because she was an insignificant girl, but "One thing was certain, though: she was born during the Second World War" (Emecheta, 1975, p.6). Intending an apt way to initiate the novel's plot, Emecheta stresses the sexist claims of the Ofili clan values that are motivated by the colonial ideology, since "the iniquities that Adah endures as she grows up are not simply the product of African patriarchy, as the ideologues of colonialism tended to suggest as they sought to pulverize traditional kinship systems" (Cooper,1996 as cited in Dawson 2007, p.99). The strategical logic behind gender discrimination and its modification into a postcolonial space appears to be an ongoing representation of the colonial legacy. For instance, the "meritocracy established by the postcolonial state, which is given to those educated according to European standards, exacerbates the gender-based inequalities of the traditions that Adah's family brought with it when her parents immigrated from rural Ibuza to Lagos" (Cooper, 1996 as cited in Dawson 2007, p. 99). Adah's parents' continuation of that system through utilizing the scarce resources to educate Adah's brother stems from the fear of losing the Igbo identity that was reclaimed with outbreaks of violence. The colonial influence that caused her parents to be displaced, forms a cycle of displacements in which Adah is alienated from her origin, "Whenever Adah was told that Ibuza was her town, she found it difficult to understand" (Emecheta, 1975, p. 1). Ibuza is far from being a home, but the constant remembrance of it as heaven made her feel in a position of other. Since she has only knowledge of the unhomely space, her Igbo identity has been rejected due to her exposure to the dominant culture integrated into the place of Lagos. The colonial values that are inherited within the traditional African patriarchy of her parents and other Igbos were dislocated in the consciousness of Adah due to a lack of physical, social, and cultural attachment and experience. However, the alienation that resulted from that dislocation unconsciously forced her to find a relocation of her identity in postcolonial influences.

The general impression of Lagos being a bad place to raise children decentres Adah's existence in place and creates a desire to exist in that center. Acknowledging alienation from the very start, Adah grows up hearing about England as a land of opportunities in Lagos. Therefore, her only core memory of the past is associated with "the time of the return of the first man from her village to receive schooling as a lawyer in the United Kingdom" (Husain, 2013, p.3). The appreciation of the lawyer Nweze's comeback as "God's Holiest of Holies" (Emecheta, 1975, p .8) by Adah's father, and the Igbo women preparing for his arrival dressed up as European women, is the continuation of the inferiority integrated by the colonial mentality. The formerly colonized felt they had to pay respect to the superiority of the west and hybridized their issues into their culture in the postcolonial era. Igbo identity continued to be influenced by the oppressors' subjectivity, but this was reshaped through Adah's "pinnacle ambition to go to the United Kingdom one day" (Emecheta, 1975, p. 16). With the yearning for an Igbo elite to satisfy the postcolonial dream, Adah becomes determined to acquire education from the Europeans. "Adah's exposure to Western education and its associated influences leaves her more responsive to the prospect of both self-development and self-assertion" (Raphael 1992). Therefore, she alters the boundaries of a stereotypical colonized African woman's identity to achieve her ultimate goal. However, trapped between the postcolonial outlook of her mother, who regrets the hybridity and the colonial legacy, "She stands in the way of Adah attending school, resulting in Adah turning to men for guidance and support" (Bavington, 1998, p. 42). With a great dedication to follow her dream, Adah, accepts marrying Francis, who was wrapped in colonial mentality on the inside and created a traditional African patriarchal identity on the surface. Since Adah regarded Europeans as "God-forsaken missionaries! who taught her all the niceties of life" (Emecheta, 1975, p . 30), she was unable to see a shattered reality that associated Francis as a representation of colonial ideology. Therefore, Adah Obi completely dismisses Francis' flaws and agrees to see him go to the land of success alone on his parents' advice.

3. IMMIGRANT IN ENGLAND: THE CLASS STRUGGLE AND RACIAL DISCRIMINATION OF ADAH AND FRANCIS

Stuck in the adoption phase of the fixed identity of the colonial powers, Francis accepts the inferiority complex structured within the west. Encountering the problems of where to belong, Francis disregards his uprooting in order to follow the rerooting of his identity. By unquestionably accepting the

second-class citizen category in England, he unconsciously tries to find a logical solution to his identity crisis as an immigrant. However, upon arriving in England with a cold welcome, Adah was awakened immediately by the falsified representation.

> If Adah had been Jesus, she would have passed England by. Liverpool was grey, smoky, and looked uninhabited by humans. It reminded Adah of the loco-yard where they told her Pa had once worked as a moulder. In fact, the architectural designs were the same. But if, as people said, there was plenty of money in England, why then did the natives give their visitors this poor, cold welcome? (Emecheta, 1975, p. 38)

Torn between the two distinct worlds of Nigeria and England, Adah experiences the liminal space that proposes intense cultural hybridity. Although the disappointment she feels in the in-between of hybridization, she refuses to regard the land as a tragic outcome since she sacrificed a lot to be here. Nevertheless, realizing the difference between Francis and his force to make her enjoy the category that colonized acknowledged was never welcomed due to Adah's class consciousness. The negative acculturation imposed by Francis as "the day you land in England, you are a second class citizen"(Emecheta, 1975, p .43) became a warning for her not to be known by that subjugation. Being unable to integrate into England's culture, she tried to repress the chaos she felt. Instead of rejecting one of the cultures she is exposed to, her identity fluctuates as she learns new issues about England. The racial discrimination embedded in her mind in a very short period , made her feel different, leading to a sense of loss.

> The other girls were assistants, very young with long, skinny legs; most of them seemed to be all legs to Adah. ... They made Adah feel out of place, so she never really became too familiar with them. They made her feel inferior somehow (Emecheta, 1975, p .47)

She starts the accept the fact that she was conditioned to feel inferior, since "anything beautiful and pure. .. was for the whites, not for the blacks" (Emecheta, 1975, p .71). The realization of the skin color as something to be ashamed of due to Francis' constant association of black equaling evil made Adah unable to distinguish the thin line between being different physically and the unlogical strategy of discrimination through differentiation. Therefore, the signs of "no coloreds" (Emecheta, 1975, p .77). began to feel like the destiny of being a black immigrant in every part of England life.

Although Adah slowly internalizes the black positioning like Francis without questioning, she tries to reclaim her Nigerian values of identity rather than spotting herself as an immigrant in the hospital. Attempting to be noticed as an individual regardless of her skin, she wishes to prove that she is more than just an appeareance, but the cultural distance inhibits a balance between one and other.

> Do you know, I'm making another one!' she volunteered, to show the nurse how good a wife she was. The nurse, who either did not understand or whose idea of a good and valuable wife was different from Adah's, nodded but said nothing (Emecheta, 1975, p .68)

The dissimilar values arose to confuse the acculturation process of Adah. The inferiority position began to adapt itself into a blurred copy of the colonizer to be accepted and respected as a human being because the origin and its reflection were seen as wicked.

> She had it all planned in her head. She had worked and talked for almost six months in London, so she was beginning to distinguish the accents. She knew that any white would recognize the voice of an African woman on the phone. So to eradicate that, she pressed her nostrils together as if to keep out a nasty smell. She practiced and practiced her voice in the loo, and was satisfied with the result. The landlady would definitely not mistake her for a woman from Birmingham or London, yet she could be Irish, Scots, or an English-speaking Italian. At least, all of these people were white (Emecheta, 1975, p .80)

Adah attempts to survive in the ambiguous concept of identity by mimicking rather than capturing herself in that assimilation process. However, Francis, enjoys being seen as savage, uncivilized figure

of the immigrant because that positioning enables him more freedom from the Nigerian community. He had no pressure to be suitable for a college-educated wife since they were all second-class citizens in England. As a result, he seeks to reject any transformation and accuses those who wish to relocate.

4. AFTER IMMIGRATION: RESISTANCE AND ACCEPTANCE OF POSTCOLONIAL UNSTABLE IDENTITY

By understanding the distinct interactions of the west, Adah grasps a better adaptation to culture. Getting used to the dynamic of work and its advantages, she enjoys fulfilling the desire of her childhood. However, Francis's inability to balance the Nigerian tradition and the west's vision, prevents Adah from reaching and appreciating the complexity of her identity. He advertently demonstrates an Igbo, or western masculine discourse emergence, by emotionally degrading Adah and dragging her to fully live a life as a woman who constantly takes care of the children. Francis, who had once forced Adah to work for money for the sake of the children, became aggressive when Adah succeeded in changing her identity during a brief visit to England rather than him. Regardless of the constant physical, sexual, and emotional abuse of Francis, Adah is able to stand up to the struggles of life that prevented her from claiming and balancing her sense of self and the other. By improving her perspective, she acknowledges other women, immigrants, and black writers as Flora Nwapa, and due to her, she believes in appreciating her identity in flux rather than accepting the values that are attributed by the ex-colonizers. Therefore, the former meaningless thoughts remains a cultural phase to discover her sense of belonging.

> Looking back at that time, she still wondered why she never thought it odd that she should be doing all the worrying about what they were going to live on, why she, and she alone, always felt she was letting those she loved down if she stayed away from work, even for the sake of having a baby. The funniest thing was that she felt it was her duty to work, not her husband's. He was to have an easy life, the life of a mature student, studying at his own pace (Emecheta, 1975, p .104)

Adah's enthusiasm for change ends up in the courage to write a manuscript called The Bride Price. Recalling the chaos and crisis of the identity she had, remains a hybrid memory to be celebrated since "she was different. Her children were going to be different. They were all going to be black, they were going to enjoy being black, be proud of being black, a black of a different breed" (Emecheta, 1975, p.154).

The useless attempts of the unsatisfied identity of Francis by threatening and burning the pages of the books do not foster a viable restriction on Adah's future since she "emerges from her trials a prouder and wiser woman, potentially a melange of progressive African and western cultural modes, increasingly free from the reactionary baggage of both cultures and embarking on a journey of transcendence and the self-definition" (Iyer, 1996).

5. CONCLUSION

The cultural differentiation started in the colonial period, altered the perception of the colonized reality. This reality was again shattered by the turmoil of the fragmented decoloniality and reshaped through the emergence of the postcolonial issues . The burden of the past was not an adequate choice to be eradicated by the values of the present. Therefore, many formerly colonized individuals were imprisoned in the colonial legacy, the rejection of that mentality, and wished to perform a better social condition in the west to dismiss the post-independence economic and political chaos. Although, the image created by the England, offered a more glorifying and attracting concept for accommodation, it presented a hidden threat of cultural racial segregation to the misinformed persons.

Buchi Emecheta's *Second Class Citizen* enabling the consequences of these contexts, displays the identity formations by creating a bridge between colonizer and colonized culture through immigration. Experiencing both British and Nigerian's dissimilar morals, and rules, The *Second Class Citizen* depicts displacement, ambivalences, alienation stemming from the class struggle, racial discrimination of the

crisis of the immigrant. Adah, being the representative of the Igbo culture on the island of the postcolonial Lagos, is decisive to do anything to achieve her dreamland of success in becoming the Igbo elite. By disobeying her vows, she chooses marriage to break from traditional values in order to immigrate to England. However, marriage to Francis and the falsified perception of the reality of England dislocates and prevents Adah to control the structure of the in-betweenness. Seeing Francis unbalanced identity and the rejection of the other culture, at first motivates Adah to pursue inferiority, but her readiness to adapt to transformation enabled her to appreciate the fluidity of her postcolonial identity rather than accepting what Francis did to lead her identity into a more corruptive manner. He showed a resistance to acculturation, but Adah "celebrated and privileged chaos of postcolonial immigrant identity as a kind of superior cultural intelligence owing to the advantage of in-betweenness, the straddling of two cultures and the consequent ability to negotiate the difference" (Hoogvelt ,1997 p.158).

The multifaceted development of the identity formation occurs to be reccurent experience rather than theoretical concept. Especially for the postcolonial representators who were suppressed under the long lasting rule of the harassing activites, the identity appears to be recognizable, reconstructable organism that strecthes in accordance with the every social interaction of the other. It's complex value, has capability to alter the perception, makes itself hard to eradicate and to integrate.As for the situation in Adah and Francis,identity exists to lead to both act of malignity and benignity, an interchangeable concepts that creates a path to countless of various decisions.

REFERENCES

Barthelemy, A. (1989). Western Time, African Lives: Time in The Novels of Buchi Emecheta. *Callaloo*, *40*, 559–574. https://doi.org/10.2307/2931303

Bavington, G. (1998) *Buchi Emecheta and Ruby Slippe jack: Writing in the Margins to Create Home* [Master Thesis , Memorial University of Newfoundland]. MUN Library. https://research.library.mun.ca/7101/

Dawson, A. (2007). *Mongrel Nation: Diasporic Culture and the Making of Postcolonial Britain*. University of Michigan Press. https://doi.org/10.2307/j.ctv3znzng

Emecheta, B. (1975). *Second- Class Citizen*. London: Allison & Busby.

Hoogvelt, A. (1997). Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Husain, K. (2013) Towards Socialism with a Small "s": Buchi Emecheta's *Second Class Citizen* and the Reconsideration of Welfare State Nostalgia. *Postcolonial Text 8(2),* 1-3. https://www.postcolonial.org/index.php/pct/article/viewFile/1553/1552

Iyer, L. H. (1996). The Second Sex Three Times Oppressed: Cultural Colonisation and Coll(i)u)sion in Buchi Emecheta`s Women. John Hawley, Rodopi (Ed.), *Writing the Nation: Self and Country in Postcolonial Imagination* (pp.123-138).

Foner, N., Deaux, K. & Donato M., K. (2018). Introduction: Immigration and Changing Identities. *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, *4*(5), 1–25. https://doi.org/10.7758/rsf.2018.4.5.01

Raphael, M. G. (1992). *Tied to tradition: The silenced rage of the African woman in selected novels of Buchi Emechata* [Master Thesis Edith Cowan University] . ECU Research Online . https://ro.ecu.edu.au/theses_hons/418

Sadiq, K. & Tsourapas, G. (2021). The postcolonial migration state. *European Journal of International Relations*, 27(3), 884–912. https://doi.org/10.1177/13540661211000114

Silkü. R. K. (2010). Postcoloniality, Knowledge, and Creativity in BuchiEmecheta's Early Autobiographical Fiction :*In the Ditch* and *Second-Class Citizen*. Turkey: Izmir University.

THE CONTEMPORANEOUS RELATIONSHIP BETWEEN NATURE AND HUMANITY: A POSTHUMANIST READING OF J.G. BALLARD'S *THE DROWNED WORLD*

♦ ◆ ♦

DOĞA VE İNSANLIK ARASINDAKİ EŞ ZAMANLI BAĞ: J.G. BALLARD'IN THE DROWNED WORLD *ADLI ROMANININ POSTHÜMANİST PERSPEKTİFTEN OKUMASI*

Eylül BİNTEPE*

ABSTRACT

Addressing a plethora of subjects and themes in his works, J.G. Ballard manages to bring a new perspective to our contemporary society by touching upon the concerns of the Anthropocene. The Drowned World (1962), the second novel of the Cli-fi quartet, sets a perfect example for the climate change novels that presents a post-apocalyptic world in which human beings try to adapt to the severe conditions of the natural metamorphosis. The anthropogenic environmental catastrophe depicted in the novel challenges the boundaries between human/non-human, culture/nature and technology/power, and puts human beings in an obscure position. The hierarchy between humans, animals and nature is threatened by the severe climate change and its consequences. At the stake is not only a matter of survival, but whether the current crisis of humanity will disclose a new human condition, the posthuman. Thus, the human/nature dualism encourages the reader to reevaluate the position and privilege of human in nature. Therefore, the aim of this study is to reveal that Ballard's emphasis on the inevitable relationship between nature and human shares the same theoretical foundation as posthumanist theory.

Keywords: *posthuman, nature, climate, space, transformation*

ÖZET

Eserlerinde pek çok konuya ve temaya yer veren J.G. Ballard, Antroposen Çağı'nın kaygılarına değinerek çağdaş toplumumuza yeni bir bakış açısı getirmeyi başarmıştır. Cli-fi dörtlemesinin ikinci romanı olan The Drowned World (1962), post-apokaliptik bir dünyada iklim değişikliği sonucu dönüşen doğanın zorlu koşullarına maruz kalan insanlığın uyum sürecini anlatan etkileyici bir romanıdır. Romanda betimlenen antropojenik çevre felaketi, insan/insan olmayan, kültür/doğa ve teknoloji/iktidar gibi kavramların arasındaki sınırları zorlar ve insanın bu kavramlar arasındaki konumunu belirsizleştirir. İnsanlar, hayvanlar ve doğa arasındaki hiyerarşi, şiddetli iklim değişikliğinden dolayı tehdit altındadır. Romanda söz konusu olan sadece bir hayatta kalma meselesi değil, aynı zamanda insanlığın mevcut krizinin 'posthüman' özneyi ne şekilde tanımlayacağıdır. Böylece romanda bahsi geçen insan/doğa ikilemi okuyucuyu insanın doğadaki konumunu ve ayrıcalığını yeniden değerlendirmeye teşvik etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, Ballard'ın doğa ile insan arasındaki kaçınılmaz ilişkiye yaptığı vurgunun, posthümanist teori ile aynı teorik temeli paylaştığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *posthüman, doğa, iklim, uzam, dönüşüm*

* Ege University, English Language and Literature, PhD Program, Turkey. (e--Mail: eylulbintepe@gmail.com)

1. INTRODUCTION

James Graham Ballard has been a pioneer in literature reflecting the transformation of human and the resurrection of nature. Addressing a plethora of subjects and themes in his works, Ballard manages to bring a new perspective to our contemporary society by touching upon the concerns about environmental alterations and their impacts on humans. In his Cli-fi quartet, which consists of four novels entitled *The Wind from Nowhere* (1961), *The Drowned World* (1962), *The Burning World* (1964) and *The Crystal World* (1966), Ballard anticipates a major change that occurs because of the decline of civilization resulting from the catastrophic destruction of air, water, fire and earth. No matter how his works are written long before the emergence of the theories of the Anthropocene and posthumanism, Ballard manages to foreshadow the effects of the forthcoming climate change and natural disasters that will be one of the main topics of discussion for ecocritics by the beginning of 1990's. Ballard's prescient insights are based on his own childhood memories in Shanghai, where he witnessed the severe consequences of World War II. The atrocity of war and the pressures of displacement strongly influenced his imagination and provoked him to experiment with the future forms of human and life. Accordingly, Ballard's journey into the unknown universe of science fiction started and his powerful imagination rendered him one of the most important writers of the genre.

Ballard's *The Drowned World*, the second in a sequence of novels entitled the Cli-fi quartet, sets a perfect example for a dystopian science fiction, presenting a post-apocalyptic world in which human beings try to adapt to the severe conditions of the natural metamorphosis. Set in London in 2145, the novel depicts the aftermath of a severe natural disaster caused by the enlargement of the Van Allen belts. Consequently, the glaciers melt down, sea levels rise, cities are submerged and humans struggle to survive in extreme high temperatures (Aykanat, 2018, p. 38). Owing to the sudden climate change, London transforms into a site of "adjacent lagoons" where the extinction of humans is followed by the reproduction of primordial animals and plants (Ballard, 1965, p. 7). Meanwhile, a group of scientists work in a testing station to create maps of the submerged areas of the city. The protagonist of the novel, Kerans, makes research on the changing flora and fauna of this new environment. While some scientists decide to head towards the north due to the forthcoming temperature rises, Kerans resolves to stay with some others, however, their seclusion is interrupted by a lagoon raider, Strangman. At the end of the novel, Kerans leaves the city and sets out on a journey towards the south where he can become "a second Adam" (Ballard, 1965, p. 171). Considering Kerans's transformation into a new person through natural disasters, it is possible to state that Ballard's novel can be read from a posthumanist perspective which enables us to see the substantial relationship between nature and human. In this respect, this study acknowledges Kerans as a posthuman subject whose metamorphosis underlines the inseparable relation between nature and human. Accordingly, Ballards's *The Drowned World* attempts to redefine the aspects of being human and construct a new set of relations between human and nature in a posthuman universe.

Before analyzing the posthumanist reflections in *The Drowned World*, it is critical to pay attention to the genre of the novel, which reveals the process of becoming a new human. One cannot help but ask: 'What is science fiction?' and 'How is it related to posthumanism?' In *Biopunk Dystopias* (2016), Lars Schmeink defines science fiction as a literary genre which provides "a direct interaction with contemporary culture that lies at the nexus of technological, scientific, critical, and social thought in that it determines what we conceive of as possible in and for our future" (p. 19-20). Science fictions, as Ballard's *The Drowned World*, include unidentified creatures, different types of civilizations and new technological devices that are the products of its author's imagination. This genre particularly deals with the future forms of life that is inspired by the scientific developments and the enhanced integration of technology and human. Science fiction is "an essential mode of imagining the horizons of possibility" which enables the existence of different universes, giant alligators and spaceships and thus, this genre stimulates a "desire to imagine a collective future for the human species and the world" (Csicsery-Ronay, 2008, p. 1).

The oscillation between fantastic perceptions and factual reality in sf leads to a search for a new definition of human being whose unity is threatened by the inquisitive nature of science. Accordingly, the fundamental questions of humanism, 'What makes us human?' or 'What is human nature?' have become

the primary focus of science fiction. Thus, it is possible to establish strong connections with science fiction and posthumanism as both discusses the new ways of becoming human. Clearly, Ballard's fiction shares the same concern about the newly emerging concept of 'human': on the one hand, he underlines human's exploitation of nature for strategic interests, on the other hand, he investigates how nature can modify human beings. In Ballard's *The Drowned World*, the skeptical nature of sf is doubled by the employment of dystopian fiction. Dystopia can be defined as a depiction of an alternative reality that usually carries negative implications. This parallel universe leaves "fragmented, diverse, and multiple futures for the reader to explore" (Schmeink, 2016, p. 65). It must be noted that *The Drowned World* is one of the "critical" dystopias in which "texts can both elucidate that world and help to develop the critical capacity of people to know, challenge, and change those aspects of it that deny or inhibit the further emancipation of humanity" (Moylan, 2000, p. 199). As Moylan suggests, the discourse of dystopia underlines the entrails of human conduct and its possible consequences. For Brian Aldiss, sf can be defined as "the search for a definition of man and his status in the universe which will stand in our advanced but confused state of knowledge" (1973, p.8). In science fictions, the condition of being human is challenged by monsters, aliens and mutated animals in order to express "the subversive potential of the foreclosed non-human other" and examine "whether it could lead to alternative non-humanist notions of humanity and non-humanity" (Herbrechter and Callus, 2008, p. 98). Other forms, other existences, other ways of being human are always possible and science fiction is probably the greatest genre among all to prove the heterogeneity of human beings and their permeable boundaries.

The climatic twist of Ballard's science fiction boils the central elements of science, nature and human in one single pot. Considering the human-induced climate change and the transformed nature, it can be stated that Ballard's *The Drowned World* touches upon the fundamental concerns of the Anthropocene. While science fiction underlines the inseparable bond between human and technology, the notion of the Anthropocene reminds us that nature is a vital part of humans as they are not complete entities but constantly changing structures that consist of several indispensable parts. The term was coined by a chemist, Paul Crutzen, who studies the impacts of the "ozone-depleting compounds" (Kolbert, 2015, p. 99). Interestingly, Ballard's novel focuses on the cataclysmic consequences of the natural disasters after the ozone layer was destroyed. Thus, the Anthropocene can be defined as a new geological era in which "we currently find ourselves, and which is the most recent link in the chain of geochronological periods employed so far" (Raffnsøe, 2017, p. 3). The starting point of the Anthropocene is considered to be the beginning of "the Industrial Revolution and James Watt's 1784 refinement of the steam engine" (Lewis and Maslin, 2015, p. 173). Nowadays, most of the critics and writers who claim to be interested in nature declare that we live in the Anthropocene, which opens up the relationship between nature and humanity for discussion. According to Lewis and Maslin, this relationship undergoes a drastic change because "human activity has clearly altered the land surface, oceans and atmosphere, and re-ordered life on Earth" (2015, p. 175-6). It is clear that the Anthropocene forces us to question our role in nature. From past to present, human has accepted his or her role in nature as "progeny, partner, steward, gardener, or destroyer" (Ellis, 2018, p. 28). Therefore, the global impacts of humans on the Earth are innumerable: we change the climate; plunder and pollute the oceans and cause the extinction of species (p. 29). In short, nothing is left undamaged. At this point, technology and science serve as the major means to possess, manipulate and master nature (Raffnsøe, 2017, p. 9). However, along with the emerging awareness of people in the Anthropocene, a misguided belief in human superiority over nature has been disproved by nature's execution of its immense and unpredictable power which can bring about the end of humankind.

The ideology of this geological era has inspired several theories to reconsider the paradigm of being human, and posthumanism is one of them. Growing under the influence of the Anthropocene, posthumanism puts the transforming notion of human at the center of its discussions. The women's attempt to reclaim their rightful positions and shake the grounds of the anthropocentricity proved that men are not the sovereign power of the universe. Furthermore, science fictions and dystopias reminded the critics that human is not a stable entity, but an existence in flux: constantly keeping in touch with ecology, other species, and the world. Thus, posthumanism aimed to reconstruct the ideology of humanism which put human at the center of the universe. On this subject, Neil Badmington underlines

the imperfect nature of human and asserts that 'human' does not need to "be toppled or left behind with a giant leap, because "he" is already a fallen or falling figure, and the task of the critic or artist committed to posthumanism therefore becomes one of mapping and encouraging this fading" (2012, p. 375).

The discussions on human's place on the Earth arises some questions within the scope of posthumanism, such as 'What is it to be human?' or 'What are the limits of the human?' At this point, posthumanism aims to examine the limitlessness of being human by revealing the fact that human is a multidimensional being, "an amalgam, a collection of heterogeneous components, a material-informational entity whose boundaries undergo continuous construction and reconstruction" (Hayles 1999, p. 3). For Donna Haraway, the heterogeneous nature of posthuman subjects resemble to "chimeras, theorized and fabricated hybrids of machine and organism; in short, […] cyborgs" (2006, p. 118). Thus, the boundaries between nature, humans, animals and machines blur and new life forms emerge. Rather than the concrete definitions of humanism, posthumanism creates kaleidoscopic images and interconnected relations. Posthumanism is an extensive theory, providing endless discussion for its readers to reconsider the existence of human, however, taking a closer look at posthuman subjects by analyzing a dystopian science fiction, as Ballard's novel, would be a remarkable opportunity to discuss its tenets from a various perspective.

2. *THE DROWNED WORLD* AND POSTHUMANISM

Ballard's *The Drowned World* studies humanity's confrontation with catastrophic climate change that redefines human's position in the universe. First of all, the novel starts with a highly detailed explanation of nature that has been transformed by the regulations of its inhabitants. Owing to the extreme high temperature, the icecaps melt and the sea levels rise. The novel demonstrates the picture of London as a site of skyscrapers and department stores emerging out of lagoons which remind the panorama of Shanghai, the place Ballard lived till 1946 (Matthews, 2016, p. 9). In this respect, he establishes a connection between his childhood experience in China and the landscape of the novel, since Ballard remembers Shanghai "as a place filled with abandoned buildings, empty swimming pools and collapsed irrigation systems" (p. 9). In addition, Ballard elaborates on the changing environment of the novel and claims that the mutated flora and fauna threaten the lives of the scientists who live in an area that is infested by alligators, lizards with "gigantic dorsal fin[s]" (1965, p.9), mosquitoes "in the size of a dragon-fly" (p. 10), "large hammer-nosed" bats (p. 18) and "giant water" spiders (p. 10). Also, the walls of the submerged city is invaded by "groves of giant gymnosperms" (p. 7). Clearly, the mutation of flora and fauna caused by the damaged ozone layer makes the Earth a dangerous place. Thus, the readers are introduced to a world alien to humans. However, one should not forget the fact that nature does not start devolving by itself, rather, it was forced to change by "a profoundly disruptive force", which is regulated by humans (Ellis, 2018, p. 38).

Even if Ballard does not explicitly blame humans for destroying the ozone layer, it is obvious that some scientific regulations trigger the process. According to the critics, the intensive uses of "nitrogen-rich fertilizers" and dangerous chemicals increase the damage on the ozone hole (Ellis, 2018, p. 52). Indubitably, the novel hints the fact that humans are the catalysts for the climate change. Nonetheless, it must be noted that the changing nature is a precursor of the transformation of set of rules that kept human beings chained to strict definitions. By destroying the rigid boundaries of civilization and turning us back to our original state, the novel is freeing nature from the constraints of Western civilized man and offering a new way of being which celebrates multiplicity and heterogeneity rather than harmony and stability. According to Umberto Rossi, the world constructed by human beings is drowned because it turned into an "organic, living, non-human element" that loses "the natural vs artificial opposition embodied by those walls which were the last defense of European cities. Walls enclosed and defined, creating urban spaces by cutting across the original continuum of prehuman space" (1994, p. 82). However, it must be claimed that the transformation of nature is not one-sided; rather, nature and human conduct contemporaneous relationship in order to acknowledge one another.

Abandoning his hope of survival, Karens decides to greet a change with enthusiasm which may bring his death but can also "bring a rebirth and a completely different way of being" (Klonowska, 2018,

p. 78). During the period of adjustment, Kerans undergoes several transformations. First of all, extreme high temperature affects his appearance and habits. The narrator suggests that:

> Although he was only forty, Kerans' beard had been turned white by the radio-fluorine in the water, but his bleached crew-cut hair and deep amber tan made him appear at least ten years younger. A chronic lack of appetite, and the new malarias, had shrunk the dry leathery skin under his cheekbones, emphasizing the ascetic cast of his face. (Ballard, 1965, p. 11)

It is essential to note that Kerans is a divergent character: unlike others, he fosters an acceptance of the new environment (Stephenson, 1992, p. 52). Kerans's transformation reveals the essential posthuman body: "one that is at once deconstructed and augmented, and linked both to an eternal, universal past and to elements of a future physical landscape" (McAulay, 2008, p. 38). His transformation starts physically and continues mentally, and his altering body and mind reveal his different attitude towards nature. Indubitably, Kerans becomes a posthuman subject who can be seen "as an assemblage, co-evolving with other forms of life, enmeshed with the environment" (Nayar, 2017, p. 13). According to Ballard, Kerans is the only conscient character in the novel: his determination to stay in the base, to reconcile with his inner transformation and to comprehend the essence of his connection with the shifting environment is absolutely a sensible course of action (Ballard, 2014, p. 51). Considering the evolution of Kerans, Ballard claims that *The Drowned World* is "about the discovery by the hero of his true compass bearings, both mentally and literally" (p. 51).

The bodily transformation of Kerans blurs the rigid definition of human and it proves the possibility of the existence of other forms. Hence, the novel shows that "the superiority of the 'human' over the 'nonhuman' or of 'culture' over 'nature' or of 'civilized' over 'indigenous'" have lost their importance by the emergence of the Anthropocene (Chandler, 2020, p. 6). In *The Drowned World*, the narrator signals the reappearance of the primeval animals and plants. It is essential to note that nature is not alien to these animals and plants: they belong to the Triassic prehistoric period, and once again they "become the dominant form of life" (1965, p.18). At this point, the Earth and its inhabitants devolve into a primordial past and this process can be defined as a "gradual but inescapable surrender of the city to the wilderness, to an un-human or pre-human state" (Rossi, 1994, p. 82). In an interview, Ballard himself asserts that *The Drowned World* explores

> the return of the entire planet to the era of the great Triassic forests […] [and] how human beings likewise regress into the past. Finally, they reach the absolute past, which on one hand represents the birth of life itself in the hot womb of the primeval jungle, and which in another sense represents their own origins and birthplace in the mother's womb. I show humanity face to face with the difficulty of making sense of this decline in their status to non-entities. (Ballard, 2004, p. 14)

According to Ballard, the process of devolution reveals the necessity of recovering the natural state for adapting to the new conditions in the dinamic landscape of *The Drowned World*. The novel creates such a powerful portrayal of nature that it turns back into its primaeval state and denies humans mastery over itself. Thus, the scientists know that the climate change is not avoidable, hence, they keep living, "fundamentally altered by the experience" (Clarke, 2013, p. 9). The environmental catastrophes and difficult living conditions do not lead to a simple adaptation process for human: these shifts force them to question their existence on the Earth. Through his portrayal of nature, Ballard shows that "the posthuman is also the prehuman, as the future he imagines for humanity looks very similar to the world before humans existed" (McAulay, 2008, p. 31).

Another matter that must be taken into consideration is the relationship between the human psychology and the metamorphosis in nature. According to Serenella Iovino, our mental state plays a fundamental role in understanding our relation to nature. She claims that mental illnesses create a kind of "wilderness zone" which challenges the idea of being human (1970, p. 55). Thus, our chaotic mental state provokes us to reconsider 'the other', which we attribute to nature, however, when we become the other, we also become integrated with nature (p. 55). On this subject, Ballard brings a new dimension

to the idea of environmental disasters by establishing connections between the issues raised by the Anthropocene and human psychology (Aykanat, 2018, p. 37). Therefore, it is possible to state that *The Drowned World* encompasses the aspects of ecopsychological perspective. The term, ecopsychology, underlines the psychological problems humans face with when they disconnect from nature (p. 37). To put it in another way, humans undergo transformations and become unstable when the environment shifts. In *The Voice of the Earth*, Theodore Roszak defines ecopsychology as a study which underlines the bound between nature and "the submerged, unborn, in hiding, the infant, the shadow, the savage" parts of humanity (2001, p. 320).

In *The Drowned World*, natural transformations generate psychological metamorphosis in the characters: almost all the characters suffer from nervous breakdowns and mental disorders due to the climate change. Throughout the story, Ballard implies that the balance of humanity depends on the balance of nature: when nature loses her balance, every single element in the universe collapses. Kerans also proves the idea that "human identity and personal fulfilment depend on our relationship to nature" since "the influence of the natural world on our emotional, cognitive, aesthetic, and even spiritual development" is undeniable (Kellert, 1993, p. 42). In *The Drowned World*, dreams play a fundamental role in understanding the characters' psyche since their psychological breakdowns become apparent in their dreams. Most of the characters in the novel complain about having dreamlike visions. In this respect, the narrator suggests that these dreams almost drive the characters out of their minds. These dreams blur the distinction between real and fantasy "as the distinction between the latent and manifest contents of the dream had ceased to be valid, so had any division between the real and the super-real in the external world" (Ballard, 1965, p. 72). Most of the time, their dreams consist of prehistoric landscapes and giant animals which threaten their lives during their dreams. On the subject of the prehistoric dreams, Dr. Bodkin comes up with an explanation and he states that "[these] are the oldest memories on Earth, the time-codes carried in every chromosome and gene. Every step we've taken in our evolution is a milestone inscribed with organic memories" (Ballard, 1965, p. 42).

At this point, it can be claimed that the repressed prehuman state is reflected through dreams. Indubitably, the characters' collective unconscious manifest itself through their dreams which remind them their true origins and bonds. Having a dream opens the gates of human psyche, which is deeply connected to nature. Ballard's *The Drowned World* reminds the fact that human beings "have lost contact with their collective heritage, but it resurfaces in dreams especially during moments of ecological catastrophes" (Aykanat, 2018, p. 61). While Bodkin underlines the psychological devolution of the human psyche, he asserts that people "are now being plunged back into the archaeopsychic past, uncovering the ancient taboos and drives that have been dormant for epochs" (Ballard, 1965, p.43). It is obvious that the transitory values force us to forget our bonds with nature, but these bonds transcend the boundaries of time and space: the bond between humanity and nature is eternal as human belongs to nature. In the novel, Ballard establishes a connection between "the temporal fluctuations of the exterior landscape to the human brain and psyche" and thus the characters realize that "humans carry within them submerged memories of a prehistoric time when they were at the mercy of predatory animals" (McAulay, 2008, p. 32). In addition, the landscape, especially the water, keeps reminding the characters of the memories they cannot remember, or lost, as Kerans states: "these sunken lagoons simply remind me of the drowned world of my uterine childhood" (Ballard, 1965, p. 28). It is clear that Ballard entangles the narrative threads very carefully by connecting every single detail in nature with the characters psyche. In this respect, the novel seeks to remind us of our primeval existence and inevitable bonds with nature.

It is evident that the novel challenges the idea of what it means to be human amidst the primeval nature. Kerans's acceptance of his new identity is no surprise: he is a conscious man who celebrates the change offered by nature. At some point, his transformation becomes inevitable, since "humanity has ended up" and nature "obliges the human species to re-identify with and reinvent itself" (Raffnsøe, 2017, p. 11). Therefore, Kerans enters into a "zone of transit" which he himself defines as "a careful preparation for a radically new environment, with its own internal landscape and logic, where old categories of thought would merely be an encumbrance" (Ballard, 1965, p. 14). At the end of his spiritual journey,

Kerans acquires a different kind of consciousness which enables him to regard the disasters fall upon the Earth as a process of purification from the corruption of humanity. He believes the catastrophes to be the rebirth of the Earth, and he is "a second Adam searching for the forgotten paradises of the reborn Sun" (Ballard, 1965, p. 171). The narrator indicates that the transformational phase "will ultimately become universal, as humankind begins to undergo 'a major metamorphosis' (Ballard, 1965, p. 14) by evolving a new psychology" (Stephenson, 1992, p. 47).

Hence, *The Drowned World* provides probabilities for new becomings which can be the substantial outcome of the metamorphosis in the posthuman subject's body and mind. As Alex McAulay suggests, the transformation of landscape triggers "a radical alteration in the thoughts and behavior patterns of the human characters" (2008, p. 33). As a life-saving strategy, Kerans must detach himself from "normal time and space" (Ballard, 1965, p. 15) and "prepare a new 'internal landscape' (Ballard, 1965, p. 14) to match the altered exterior landscape" (McAulay, 2008, p. 33). Hence, Kerans takes on the role of "an advocate for the changing nature of the planet and of humankind" (p. 33). His realization about the importance of the role of nature in his life and identity forces Kerans to become integrated with nature, rather than trying to subjugate it. Ballard accepts that *The Drowned World* is written intentionally to underline the inseparable bond between nature and human and their mutual transformations. In an interview with David Pringle, he states that:

> The heroes, for psychological reasons of their own, embrace the particular transformations. These are stories of huge psychic transformations… and I use this external transformation of the landscape to reflect and marry with the internal transformation, the psychological transformation of the characters. This is what the subject matter of these books is: they're transformation stories rather than disaster stories. (Goddard, 1976, p. 25)

In this respect, "transformation" becomes the substantial term of the novel: as the time passes, nature reclaims its rightful power and humans, as an integral part of it, undergo alterations. As a rhizomic structure, the posthuman subject transcends the boundaries of the Anthropos and proves that new forms of lives are possible.

3. CONCLUSION

Ultimately, Ballard's *The Drowned World* functions as a means of rediscovering one's archaic bond with nature. In the interim between civilization and nature, human beings discover their origins at the edge of losing their selves. Kerans's environmental turn reveals that his salvation depends on his reconciliation with nature, otherwise the invincible power of nature can annihilate him mercilessly. In order to strengthen the relationship between nature and human, Ballard creates a universe in which "interior landscape" of human is "exteriorized" since the environment holds a mirror up to human's convoluted psyche (Stephenson, 1992, p. 50). Considering the relationship between nature and human in the novel, one cannot help but ask whether the Anthropocene is "necessarily a catastrophe—an environmental disaster and the end of humanity—or could there be a 'good Anthropocene' in which both humans and nature might thrive together into the deep future?" (Ellis, 2018, p. 30). In the novel, only Kerans cultivates an acceptance of the unbreakable relationship between nature and humanity: he reconciles with the catastrophic conditions of nature and holds out a tiny glimmer of hope in his heart. He believes that if we return to our origins and remember our archaic relationship with nature, it will give us a second chance and unite with us in a posthuman universe. In this respect, Ballard underlines the hope carried by the posthumanism, the hope of reunion in an independent environment. Consequently, Ballard's *The Drowned World* reveals the contemporaneous relationship between nature and humans in the era of the Anthropocene. Their relationship proves that the transformation of nature triggers the physical and psychological transformations of humankind due to the fact that posthuman is an inseparable part of nature. And their mutual metamorphosis is the foremost evidence of it.

REFERENCES

Aldiss, B.W. (1973). *Billion Year Spree: The True History of Science Fiction*. Garden City: Doubleday.

Aykanat, F. (2018). The British Climate Change Fiction in the Age of the Anthropocene: Ecocritical readings of J.G. Ballard's "The Drowned World", Maggie Gee's "The Ice People" and Ian Mcewan's "Solar" (pp. 36–63). *Hacettepe University*.

Badmington, N. (2012). "Posthumanism." *The Routledge Companion to Literature and Science*, edited by Bruce Clarke and Manuela Rossini, Routledge, London, (pp. 374-384).

Ballard, J. G. (1965). *The Drowned World*. Penguin Books.

Ballard, J. G., et al. (2014). *Extreme Metaphors: Selected Interviews with J.G. Ballard, 1967-2008*. Fourth Estate.

Chandler, D. (2020). Biopolitics 2.0: Reclaiming the Power Of Life in The Anthropocene. *Contemporary Political Theory 19*, 14–20.

Clarke, J. (2013). Reading Climate Change in J.G. Ballard. *Critical Survey, 25*(2), 7–21. http://www.jstor.org/stable/42751031

Cohen, T. (1994). Coda: Post-Humanist Reading. Anti-Mimesis from Plato to Hitchcock, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 260–264.

Csicsery-Ronay, I. (2008). *The Seven Beauties of Science Fiction*. Middleton: Wesleyan UP.

Ellis, E. C. (2018). *Anthropocene: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.

Firsching, L. J. (1985). J. G. Ballard's Ambiguous Apocalypse. *Science Fiction Studies* 12.3, 297–310.

Goddard, J., & Pringle, D. (1976). *J.G. Ballard: The First Twenty Years*. Middlesex, UK: Bran's Head Books.

Haraway, D. (2006). A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late 20th Century. *The International Handbook of Virtual Learning Environments*, 117–158.

Hayles, K. (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. The University of Chicago Press.

Herbrechter, S., & Callus, I. (2008). What Is a Posthumanist Reading? *Angelaki*, vol. 13 (1), (pp. 95 111). https://doi.org/10.1080/09697250802156091.

Herbrechter, S. (2013). *Posthumanism: A Critical Analysis*. Bloomsbury.

Iovino, S. (1970). The Human Alien. Otherness, Humanism, And the Future of Ecocriticism. *Ecozon@: European Journal of Literature, Culture and Environment*, vol. 1 (1).

Kellert, S. (1993). The Biological Basis for Human Values Of Nature. *The Biophilia Hypothesis*. Eds. Stephen R Kellert, and Edward O. Wison. London: Shearwater, 43-68.

Klonowska, B. (2018). Strange New Harmony: A Posthumanist Utopia in J. G. Ballard's *Crystal World*." *Roczniki Humanistyczne*, vol. 66 (11) Zeszyt specjalny, 73–85. https://doi.org/10.18290/rh.2018.66.11s-6.

Kolbert, E. (2015). *The Sixth Extinction: an Unnatural History*. Bloomsbury.

Lewis, S., Maslin, M. (2015). Defining the Anthropocene. *Nature* 519, 171–180.

Matthews, G. (2016). J. G. Ballard and The Drowned World of Shanghai. *J. G. Ballard: Landscapes of Tomorrow*, by Elizabeth Stainforth et al., Brill, 9–22.

McAulay, A. (2008). Surfing the INTERZONES: Posthuman Geographies in Twentieth Century Literature and Film. *Thesis / Dissertation ETD*, University of North Carolina at Chapel Hill.

Moylan, T. (2000). *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia.* Boulder: Westview.

Nayar, P. K. (2017). *Posthumanism*. Polity Press.

Pringle, D. (1979) *Earth Is the Alien Planet: J.G. Ballard's Four-Dimensional Nightmare*. Borgo Press.

Raffnsøe, S. (2017). *Philosophy Of the Anthropocene: The Human Turn*. Palgrave Pivot.

Roszak, T. (2001). *The Voice of the Earth: An Exploration of Ecopsychology*. Michigan: Phanes P.

Stephenson, G. (1992). *Out of the Night and into the Dream: a Thematic Study of the Fiction of J.G. Ballard*. Greenwood Press.

Schmeink, L. (2016). Dystopia, Science Fiction, Posthumanism, and Liquid Modernity. In *Biopunk Dystopias: Genetic Engineering, Society and Science Fiction* (pp. 18–70). Liverpool University Press. http://www.jstor.org/stable/j.ctt1ps33cv.5

Umberto Rossi, & R. M. P. (1994). Images from the Disaster Area: An Apocalyptic Reading of Urban Landscapes in Ballard's "The Drowned World" and "Hello America." *Science Fiction Studies*, 21(1), 81–97. http://www.jstor.org/stable/4240309

ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİ VE OTİZMLİ ÇOCUKLAR

♦ ◆ ♦

SOCIOLOGY OF CHILDHOOD AND CHILDREN WITH AUTISM

Pınar Ezgi BURÇ* - Ebru ÇETİN**

ÖZET

Çocukluk sosyolojisi, sosyolojinin en yeni alt alanlarındandır. Çocuk ve çocukluk kavramlarını sosyolojik açıdan tartışan çocukluk sosyolojisi, özel gereksinimli çocukları da araştırma konularına dahil etmektedir. Bu doğrultuda, otizm kavramı ve otizmli çocuklar sosyolojik açıdan betimlenmelidir. Otizm, nöro-gelişimsel bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır ve çok geniş kapsamlı bir kavram olduğundan, her çocukta farklı seviyelerde görülmektedir. Otizmli çocuklar tipik gelişim gösteren çocuklardan farklı olarak sosyal beceri, konuşma ve iletişim eksiklikleri yaşayabilmekte, bu sebeple bu gibi alanlarda farklı gelişimsel özellikler gösterebilmektedir. Bu yönüyle otizm, sosyolojik bir olgu olarak ele alınabilecek niteliktedir. Çünkü otizmli çocukların toplumun bir parçası olması ve önce aile içerisinde başlayan sonra ise sosyal çevre ve okul ile devam eden sosyalleşme sürecine dahil olabilmesi sosyolojik bir süreçtir. Bu çalışmada literatürde yer alan yurtdışı kaynaklı araştırmalar incelenecektir. Böylece çocukluk sosyolojisi ışığında otizm ve otizmli çocukların tanıtılması, toplum içindeki farkındalık düzeyini yükseltecek ve otizmli çocukların sosyalleşmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Otizmli çocukların sosyal ortamlara katılması, onların toplumun bir parçası olarak kabul görmesinde etkili olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çocukluk sosyolojisi, çocukluk, otizm, otizmli çocuklar, sosyalleşme*

ABSTRACT

Childhood sociology is one of the newest sub-fields of sociology. Childhood sociology, which discusses the concepts of child and childhood from a sociological perspective, also includes children with special needs in its research topics. In this direction, the concept of autism and children with autism should be described sociologically. Autism is defined as a neuro-developmental disorder and since it is a very comprehensive concept, it is seen at different levels in every child. Children with autism may experience deficiencies in social skills, speech and communication, unlike children with typical development. Therefore, they may show different developmental characteristics in such areas. In this respect, autism can be considered as a sociological phenomenon. Because it is a sociological process for children with autism to be a part of the society and to be included in the socialization process that first starts in the family and then continues with the social environment and school. Foreign studies in the literature on this subject will also be examined and presented. Thus, in the light of childhood sociology, the introduction of autism and children with autism will raise the level of awareness in the society and contribute to the socialization of children with autism. Participation and inclusion of children with autism in social environments will be effective in their acceptance as a part of society.

Keywords: *Sociology of childhood, childhood, autism, children with autism, socialization*

* Ege Üniversitesi, Doktora, Türkiye. (e-Mail: ezgiburc@gmail.com)

** Dr. Öğr. Üy., Ege Üniversitesi, Türkiye. (e-Mail: ebru.cetin@ege.edu.tr)

1. GİRİŞ

Bu çalışma, çocukluk sosyolojisi ile otizmli çocukları betimlemeyi amaçlamaktadır. Çocukluk kavramının yeni bir alt alan olmasının yanı sıra otizmli çocukları konu alması da yenidir. Bu doğrultuda otizmli çocukların taşıdığı özelliklerin açıklanması ile otizmli çocukları çocukluk sosyolojisi içinde ele almak, literatüre önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Otizmin nöro-gelişimsel bir olgu olmasının yanında sosyolojik açıdan önem taşıyan birçok niteliğe sahip olduğunu ortaya koymak, araştırmanın başlıca amacını oluşturmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın yanıt aradığı soru, otizmli çocukların çocukluk sosyolojisi açısından nasıl göründüğü ve ele alınabileceğidir.

Çalışmada, çocukluk kavramı başlığı altında öncelikle "çocukluk", genel olarak betimlenecektir. Böylece çocukluk olgusunun tanımlanması, araştırmanın ana konusunu oluşturan "otizmli çocuklar"ın anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bir sonraki başlıkta, "çocukluk sosyolojisi" betimlenecek ve bu alandaki mevcut bakış açısı ortaya koyulacaktır. Daha sonra otizm kavramı açıklanarak, otizmli çocukların taşıdıkları özellikler tanıtılacak ve bu alanda yapılmış çalışmalara yer verilecektir. Son olarak araştırmanın genel bir değerlendirilmesi yapılarak, literatür taraması aracılığıyla yapılan derlemelerle ulaşılan sonuç paylaşılacaktır.

2. ÇOCUKLUK KAVRAMI

Çocukluk kavramı, sosyolojinin yakın geçmişte araştırma konusu edindiği bir olgudur. Bu bağlamda, çocukluğun genel itibariyle tek bir tanımı yapılamamaktadır. Çünkü çocukluk, topluma ve kültüre göre değişkenlik gösteren bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple de mevcut norma dayalı olan çocukluk profili farklılaşmaktadır.

Antropolog Barnouw'a göre, sosyo-kültürel yapılar, evlenme biçimleri, toplumsal ve siyasal örgütlenmeler gibi açılardan bazı farklılıklar göstermektedir. Bu toplumsal yapının içine doğan çocuklar da bu sosyo-kültürel değerlere uymalıdır (Barnouw, 1975, s. 331-341). Bu tanım doğrultusunda çocukluğun sosyo-kültürel yapılar dahilinde dönüştüğü öngörülse de artık sosyolojik açıdan çocukluğun bir araştırma öznesi olması ve bu sebeple de bağımsız bir yapıya sahip olması gerektiği savunulmaya başlanmıştır.

Çocukluk çocukların merkezde bulunduğu sosyal diyalog aracılığıyla çoklu yorumlarla kendilerini tanımlayabilecekleri ve kendini yeniden kuracak bir inşa olduğundan, çocukluğun ne olduğu hala bilinmemektedir. Bu doğrultuda yetişkinin çocuğu ve çocukluğu tanımlaması bir paradokstur ve çocuk ile yetişkin arasında bir dikotomi oluşturur (Aydoğmuş-Ördem, 2020:.49-50). Bu nedenle çocukluk şu anda toplumda kabul gören her normdan ve kavramdan bağımsız şekilde tanımlanma ve çalışılma durumundadır.

Cunningham (1998, s. 1) insan olarak "çocuklar" ile değişen düşünceler kümesi şeklinde ele alınan"çocukluk" arasında bir ayrım yapmanın önemini vurgular. Modern çocukluk paradigmasından kasıt, çocukluk adı verilen insan gelişiminin bu ilk evresinin "keşfi"dir. Bireyi, toplumu, doğayı –içinde bulunduğu evreni analitik olarak analiz ederek – tanımlamaya ve sınıflandırmaya dayanan ve tanımladığı kategorileri pozitivist ve evrimci – ancak çoğu zaman Avrupa merkezli ve ataerkil kalıplar içindeki –temel bir anlayışın çerçevesinde, büyük kuramsal anlatılarda birleştiren Avrupa modernleşmesi sürecinde, çocukluk bir merak ve inceleme nesnesi olarak gündeme gelmiş, çocukluğa dair anlayış ve söylemler bu süreçte oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle, bugün çocukluk üzerine olan düşüncelerini anlamak ve değerlendirmek için moderniteye bakmak; başka bir deyişle, "çocukluğun" kökenini "modernite"de aramak gerekmektedir.

Modernitenin bir ürünü olarak karşımıza çıkan çocukluk kavramı, kendi içinde lineer bir çocuk profiline sahip olmamakla beraber, tüm sosyo-kültürel yapılarda genel-geçer kabul almış olan bir çocukluk anlayışı da bulunmamaktadır. Gelis'in de belirttiği üzere, aynı zaman zarfında ve/veya aynı toplumda birbirine zıt olan çocukluk tecrübeleri ve imgeleri görülebilmektedir (Öztan, 2013, s. 3).

Çocuğun bir doğası ve özü olduğu fikri modernitenin üst anlatılarıyla çocuk-yetişkin dikotomisi üzerinden düşünülmüştür. Ayrıca dinsel olarak kötülüğün kaynağı olarak görülen çocuk, geleneksel eğitimin değişimiyle yerini masum, sevgi gösterilen bir varlık algısına bırakmıştır. Yeni eğitim anlayışı

okulla yakın ilişkili aile yapısını da desteklemiştir (Aydoğmuş-Ördem, 2020, s. 23). Otizmli çocukların normdan ayrılan özellikleri bu bağlamda önem kazanmaktadır. Çünkü normal gelişim gösteren çocuklar için öngörülen tanımların ve süreçlerin her biri otizmli çocuk söz konusu olduğunda değişmektedir. Bu doğrultuda, otizmli çocukları ele alan sosyolojinin alt alanı olan çocukluk sosyolojisi, sunduğu bilgilerle, önemli bir arka plan oluşturmaktadır.

3. ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Çocukluk sosyolojisi, çocukluk kavramını farklı açılardan ve farklı bir bakış açısıyla ele alan sosyolojinin alt alanıdır. Tarihsel açıdan bakıldığında sosyolojinin çocukluğu araştırma konusu edinmesi ilgi çekici görünmektedir. Yine bu alanda dikkat çeken bir başka nokta, toplumun oluşturduğu kavramın toplum bilim tarafından değiştirilmesidir.

Yaşanılan değişimler sebebiyle çocuğu ve çocukluğu tanımlamak karmaşık ve zor bir hal almıştır. Bu tanımlamaların içeriği alt üst oldukça çocuklukla ilgili paradigmalar ortaya çıkmıştır (Aydoğmuş-Ördem, 2020, s. 30). Çocuk sosyolojisinin araştırma konuları, küreselleşme ile birlikte genişlerken, toplumsal ve kültürel olarak, farklı önceliklere sahip olabilmektedir. Çocukluk algısı, toplumsal ve kültürel yapıya bağlı olarak farklılaşmakta ve toplumsal yaşam biçimlerine göre değişebilmektedir.

Önceki dönemlerde sosyal bilimler çocuk ve çocukluk üzerine yapılan çalışmalar, uzun süre boyunca özellikle psikolojinin öncelediği gelişim ve sosyalleşme dahilinde ele alarak çocuğu yetersiz, yönlendirilmeye ihtiyaç duyan, pasif olarak tanımlamıştır. Bu sebeple, çocuk bir an önce yetişkin forma dönüştürülmesi gereken olarak görülmüştür (Heywood, 2003, s. 9). Çocuklar üzerine çalışmak, nesnel gözlem yapma yeteneği ve sabır gerektirmektedir. Eski dönemlerde yapılan araştırmalarda gözlem grubu küçük olmakta ve öznel gözlemler yapılmaktaydı. Genele dair açıklamalar yapabilmek için hem geniş bir gözlem grubuna sahip olmak hem de ulaşılan bilgilerin farklı kültürlerdeki çocuklarda gözlenebilir olması gerekmektedir (Morris, 2013, s. 10). Bu sebeple sosyoloji bilimi, gelişim psikolojisinin evrimsel ve evrensel çocuk algısının dışına çıkarak çocukları bağımsız bir araştırma alanı olarak yakın dönemde ele almaya başlamıştır (Işık, 2019, s. 180).

Çocukluk sosyolojisinde, 1980'li yıllarda ortaya çıkan 'yeni çocukluk sosyolojisi' alanında yapılan çalışmalar çocukluğa klasik sosyolojiden farklı bir bakış sergilemesi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu perspektiften çocuğa bakıldığında, çocuk aktiftir ve toplumsal bir aktördür. Böylece Ortaçağ'daki yetişkin çocuk anlayışı ile modern dönemin evrensel ve norma uygun çocuk profilinden farklılaşan bir çocuk ve çocukluk algısı yerleşmeye başlamıştır (Işık, 2019, s. 192).

Çocukluk ile ilgili yeni paradigmaların çıkması, bu disiplinin alanını ve çerçevesini genişleterek artık çocukların merkezi konumda yer alması gerekliliğini vurgulamıştır (Aydoğmuş-Ördem, 2020, s. 48). Bu doğrultuda sosyologlar, çocukların sosyal konumunu veya statüsünü tanımlama ve çocukluğun belirli bir toplumda sosyal olarak nasıl inşa edildiğini veya konumlandırıldığını ilişkin inceleme yöntemlerine sahip olmaktadır. Sosyologlar, daha iyi yöntemler geliştirmek ve çocukların yaşamlarını açıklayan teorileri geliştirmek için diğer disiplinlerden çocukluk araştırmacılarıyla ortak bir zemin bulmaya devam edebilirler. Disiplinler arası çocukluk çalışmaları alanındaki gelişmeler, çalışmalarını çocuklara odaklayan sosyologların araştırmalarının güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Aynı şekilde, 1990'lardan bu yana disiplinler arası çocukluk çalışmaları alanındaki zorluklar, çocukların davranışları ve çocukların yaşamları için yararlı eleştiriler ve iyileştirme noktaları sağlamıştır (Bass, 2010, s. 342).

Disiplinler arası çalışmalar ışığında sosyoloji, psikoloji ve antropoloji alanlarının ortak çalışmaları, uluslararası politikalar, kurumsal merkezler ve bu alanda geliştirilen projeler, çocuk odaklı çocukluk araştırmalarının öne çıkmasında itici bir güç olmakta ve çocukluğa dair her konunun temele alındığı, tartışıldığı, böylece önemsendiği bir ortamın oluşması çocukluk incelemelerinin gelişimi açısından önem arz etmektedir (Işık, 2019, s. 192).

Çocukluk sosyolojisi disiplini son yıllarda ortaya çıkmış ve sayıca az da olsa alana ilişkin farklı görüşler, çeşitli çalışmalar ve kuramsal açıklamalarda bulunmaktadır. Bu bağlamda çocukların, okul ve aile dışında da her türlü ekolojik, çevresel, sosyal ve politik konulara duyarlı şekilde yetiştirilmesi ve bu konularda söz söyleme hakları bulunması da sosyolojinin çocukluk açısından temel alması gereken

konulardandır. Bu disiplinin sınırları, çerçevesi ve diğer disiplinlerle ilişkisi yeni olması sebebiyle net olarak çizilememektedir (Aydoğmuş-Ördem, 2020, s. 16-17). Yine de çocukluk sosyolojisi son yıllarda çıkmış olmasına rağmen, disiplinler arası çalışmalarla da literatüre katkı sağlamaktadır. Otizmli çocuklar da çocukluk sosyolojisinin katkı sağlamayı amaçladığı alanlardan biridir.

4. SOSYOLOJİ VE OTİZMLİ ÇOCUKLAR

Sosyoloji bilimi ilk dönemlerinde, çocukluk kavramını ya başka bir konu üzerinden ele almış ya da üzerinde ayrıntılı olarak çalışılabilecek bir konu olarak ele almamıştır. Mikro sosyolojinin ön plana çıkmasıyla daha özel konulara odaklanma, çocukluk sosyolojisinin ortaya çıkmasına yardımcı olmuş ve çocukluk sosyolojisinin de farklı alt alanlara ayrılarak çocukluğun da farklı açılardan ele alınmasına katkı sağlamıştır.

Otizm ise engelli çocukluk sosyolojisi alt alanında ele alınabilecek çok yeni bir olgudur. Amerika ve Kıta Avrupası'nda "otizm sosyolojisi" alanı bu çalışma alanına örnek olarak gösterilebilir. Otizm sosyolojisinde de çocukluk sosyolojisinde olduğu gibi otizmin disiplinler arası çalışılması gerektiğini vurgulayan araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar aynı zamanda, ortaya koydukları sonuçlar bakımından farklı alanlarda yapılmış olsa da sosyolojik veriler sağlamaktadır. Otizmin sosyolojik bir olgu olarak görülebilmesine sebeplerden biri de budur.

Son dönemlerde fazlaca görünür olan otizm hakkında yazılan kitaplarda, yapılan haberlerde, otizm ile ilgili tanı-tedavi-eğitim süreçlerini konu alan gazete ya da çevrimiçi yazılarda ve bunun gibi birçok alanda karşımıza çıkmaktadır (Eyal vd., 2010, s. 9).

Otizm, günümüzde yalnızca bireyleri etkileyen bir olgu olmaktan çıkmış, dünyanın her tarafında ve toplumların her alanını etkileyen ve giderek alanını genişleten bir sosyal olgu haline gelmiştir (Mengi, 2019, s. 12).

Amerikalı çocuk psikiyatristi Leo Kanner otizmi ilk olarak 1943 yılında 'Erken çocukluk otizmi' olarak adlandırmıştır. Ona göre otizmli çocuk; çok iyi bir belleğe sahip, aynı şekilde tekrarlanan bir seri hareket dizisi bulunan, aynılığı koruma isteği olan, insanlarla ilişki kurmada zorluk yaşayan, sınırlı oranda kendiliğinden başlattığı davranışları olan, cansız nesne veya resimleri tercih eden, kendine yöneltilen sözel ifadeleri sıklıkla aynı ses tonu ve vurguyla tekrar eden, kişi zamirlerini birbiri yerine kullanan ve gecikmiş dil gelişimi olan çocuklardır (Darıca vd., 2017, s. 17).

Otizm nöro-gelişimsel bir bozukluktur. Bu yönüyle otizm, bireylerin ilgi ve faaliyet aralığını büyük ölçüde kısıtlamakta, iletişimini, başkalarıyla kurduğu ilişkiyi, dış dünyaya uygun yanıt verme yeteneğini etkilemektedir. Otizmin şiddeti değişiklik göstermektedir. Konuşma ve zekâların bir bozulma olmamış otizmli bazı bireyler yüksek fonksiyonları yerine getirebilirken, ciddi bilişsel bozuklukları ve dil gecikmeleri olan bazıları ise hiç konuşamazlar. Otizm yaşam boyu süren bir bozukluktur. Sosyal beceriler, eğitimsel başarı ve mesleki potansiyel açılarından geleceğe yönelik bir şey söylemek uzmanlar için zordur (Quinn, 2017, s. 20).

Son dönemde yapılan çalışmalara göre otizmdeki temel problem zihinsel gelişim alanında gerçekleşmekte, tartışmalar zihinsel yetersizliğin ilk olarak dil ve iletişim problemlerine sebep olurken ikinci olarak davranışsal ve duyusal güçlüklere yol açtığı yönünde yoğunlaşmaktadır (Darıca vd., 2017, s. 61). Çocukların 2-5 yaş arasında aynı gelişim aşamalarından geçtiği düşünülse de her çocuk kendine özgüdür ve böylece birbirinden farklıdır. Çünkü bu gelişim aşamaları da çocuklar tarafından farklı hızlarda deneyimlenmektedir. Çocuklar arasında farklı alanlarda (fiziksel, zihinsel vb.) belirgin bir farklılık olduğunda profesyonel destek alınmalıdır (Morris, 2013, s. 10).

Yapılan araştırmalar vaka hikayeleri doğrultusunda otizmli çocuklarla normal gelişim gösteren çocukların maruz kaldığı uyaran ve çevre açısından belirgin bir fark olmadığını, fakat otizmli çocukların kendi kendine mevcut çevreden bilgi ve becerileri öğrenmesini zorlaştıran bir engelden kaynaklanan yetersizlik olduğunu ileri sürmektedir (Darıca vd., 2017, s. 28).

1943'te Kanner otizmi tanımlarken 'sosyal çekingenlik' kavramını vurgulamış, diğer sosyal özellikleri olarak fiziksel temastan kaçınma, göz teması kurmama, insanların farkında olmama ve

çevreye karşı ilgisizlik, sosyal kuralları anlama ve oyun becerilerindeki yetersizlikler şeklinde belirtilmiş ve günümüzde de benzer şekilde kabul görmektedir. Sosyal yaşamla ilgili problemler dili kullanma, karşılıklı iletişim, düşünme, kavrama ve aile ilişkilerini sekteye uğratan özelliktedir (Darıca vd, 2017, s. 41). Bu çalışma yaklaşık 20 yıl önceki durum tespiti üzerinden yorumlasa da genel durumda bu konuda gözle görülür bir değişiklik olmadığı dikkat çekmektedir.

Otizmli bir çocuğu olan ebeveynin karşılaştığı en zor görevlerden biri, otizm tanısına verilen yanıttır. Otizm tanısı konmuş bir çocuğu yetiştiren ebeveyn için en önemli düzenleme, tipik olarak gelişen bir çocuk yetiştirmenin orijinal beklentilerini başarılı bir şekilde değiştirmek ve çocuğu ve çocuğun benzersiz gelişim yörüngesini ve davranışsal farklılıklarını kabul etmektir. Otizmli çocuğun ebeveyni için zorluklar burada görülmektedir. Otizmli bir çocuğa bakan aile için, zorluk somuttur ve durumun kalıcı olması nedeniyle aile sisteminde daha önemli değişiklikler yaratır. Kültürel faktörler, ailenin çocuğu kabul etme yeteneğini etkiler ve çocuğun uyum ve gelişimini desteklemek için gerekli kaynakları sağlar (Bernier vd., 2010). Ailelerin otizmin ne olduğuna ve teşhis sürecinin ne anlama geldiğine ilişkin algısı üzerinde kültürün önemli etkisi bulunmaktadır. Birçok kültürde aileler, otizmin değerlendirilmesi ve tedavisi için gerekli hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadır. Tanısal değerlendirme ile birlikte süreç hakkında otizmin kültürel algılarıyla tutarlı bir şekilde iletişim kurarak, aileleri bilgilendirmek önemlidir.

Literatürde bu alanda yapılmış çalışmalara bakıldığında, otizmin farklı özelliklerinin sosyolojik açıdan nasıl göründüğü daha da netleşmektedir. İlk olarak, Rakib ve Azad'ın (2016) 'Otizm Sosyolojisine Doğru: Ebeveynleri Üzerine Bir Vaka Çalışması, Dhakka Şehrindeki Otistik Çocuklar' adlı çalışmasında, otizmi sosyal bir sorun olarak ve toplum üzerindeki sonuçlarını anlama üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, yapılandırılmış anket gibi nicel teknikler kullanılarak Dhakka şehrinin dört kurumundan veri toplamak için toplam 240 otistik çocuğa sahip ebeveyn seçilmiştir. Çalışmada, otistik çocukların çoğunun dil ve iletişim sorunuyla karşı karşıya olduğu (%40.83) ortaya çıkmıştır. Otistik çocukların günlük yaşamlarında karşılaştıkları en önemli sorun uykudur (%28,33). Çalışma ayrıca otistik çocukların ebeveynlerinin günlük yaşamlarında stres başta olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını (%47.08) göstermektedir. Ayrıca, ankete katılanların yüzde 90'ı, otistik çocuklarının toplum için bir yük olarak etiketlenmemesi için ne yapısal düzeyde ne topluluk düzeyinde ne de STK'lar tarafından desteklenmediklerini düşünmektedir.

Bir başka çalışma ise Leveto'nun (2018) 'Otizm ve Nöroçeşitlilik Sosyolojisine Doğru' isimli çalışmasıdır. Bu çalışma, otizm araştırmalarının disiplinlerarası söyleme sahip olması gerektiğini savunmuş, sembolik etkileşimcilik üzerinden sosyolojinin otizm çalışmalarını biçimlendirdiğini öne sürmüştür. Kanner, Asperger ve DSM 5 üzerinden otizmin evrimini ve sosyal inşasını ortaya koymayı amaçlamıştır. Otizm alanında geliştirilen programların otizmli bireylerin deneyimlerini öncelemesi gerektiğini belirtmiştir.

Öte yandan, Maynard ve Turowetz (2019) 'Soyutlama Yapmak: Otizm, Teşhis ve Sosyal Teori' başlıklı çalışmasında artan otizm vakalarına Foucault ve Goffman arasında bir konum belirleyerek sosyo-tarihsel bir bakışla yaklaşmıştır. Teşhis sürecinin sahip olduğu anlatısal yapıyı, otuz yıla ait vaka verileri, anlatı uygulamaları ve değişen tanı terminolojilerinin tarihsel değişime uyum sağlamasına bağlamıştır. Bu doğrultuda, yapılan analizin otizm sosyolojisine, teşhis sosyolojisine, soyutlama sosyolojisine ve sosyal teoriye katkıda bulunduğunu ifade etmiştir.

Alanda yapılmış olan çalışmalar bakıldığında, otizmin tanı aşamasından otizmli çocuğun toplumsallaşma sürecine kadar pek çok alanda sosyolojik açıdan ele alınabilecek konular olduğu açıkça görülmektedir. Bu da çalışmanın en önemli savı olan 'otizm sosyolojik bir olgudur' iddiasını kanıtlar niteliktedir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çocukluk kavramının topluma ve kültüre göre değişen ve şekillenen bir kavram olması, tek bir çocukluk kavramı yapmayı zorlaştırmaktadır. Tüm dünyada çocukluk konusunun ele alınma biçimi, genel olarak demografik etmenler, sosyo-kültürel ve ekonomik koşullar açısından farklılaşabilmekte

ve çocuklar her toplumda farklı bir sosyal yapı içinde gelişimlerini sürdürebilmektedir. Otizme dair genel-geçer özellikler bulunmakla birlikte, otizmli çocukların da birbirinden farklı olduğu, bu konudaki literatür incelendiğinde açık olarak görülmektedir. Nedeni tam olarak bilinmese de nöro-gelişimsel bir bozukluk olarak kabul edilen otizmin, her çocukta farklı alanı ve/veya farklı derecelerde etkilemektedir. Bu doğrultuda çocukları bir araştırma öznesi olarak görmeyi amaçlayan çocukluk sosyolojisinin, disiplinler arası çalışması hem otizmli çocukların tanıtılmasına hem de otizmli çocukların toplumun bir parçası olmalarına katkı sağlayacaktır.

Otizmli çocukların sayıca artması toplumdaki otizmli bireylerin varlığı ve otizmli çocukların bir ailenin, dolayısıyla da toplumun ve kültürün bir parçası olması da otizmli çocukları sosyolojik araştırma öznesi haline getirmektedir. Otizm tanısını alan bir çocuğa sahip olan ailenin, eğitim ve sağlık masrafları sebebiyle maddi ve tanıyı kabullenme sürecinde yaşadıkları manevi zorluklar sosyolojik birer yansıma olarak değerlendirilebilir. Otizmli çocukların toplumsal ve kültürel yapı içerisindeki gelişim ve öğrenme süreçleri, toplumların bu çocuklara yönelik bakış açısı ve farkındalık oluşturma yönünde çalışmalara bağlı olarak değişebileceği söylenebilir. Bu konu üzerinde ileride yapılacak olan çalışmaların literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydoğmuş-Ördem, Ö. (2020). *Çocukluk Sosyolojisi: Paradigmalar, Paradokslar, Eleştiriler*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Barnouw, W. (1975). *An Introduction to Anthropology*. Vol. 2, Ethnology. U.S.A.: The Dorsey Press.

Bass, L. E. (2010). Childhood in Sociology and Society: The US Perspective. Current Sociology. *Sage Publication*. 58(2): 335–350.

Bernier, R., Mao, A. & Yen, J. (2010). ''Psychopathology, Families, and Culture: Autism.''. *Child Adolescence Psychiatric Clinic Magazine*. *19*(2010), 855–867. doi:10.1016/j.chc.2010.07.005

Cunningham, C. (1998). *Children and Childhood in Western Society since 1500*. London & New York: Longman.

Darıca, N., Abidoğlu, Ü. & Gümüşcü, Ş. (2017). *Otizm ve Otistik Çocuklar*. 6. Basım. İstanbul: Özgür Yayınları.

Eyal, G., Hart, B., Öncüler, E., Oren, N. & Rossi, N. (2016). *Otizm Salgını: Otizm Salgınının Toplumsal Kökenleri.* (Çev. Erdem Gökyaran). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Heywood, C. (2003). *Baba Bana Top At! Batı'da Çocukluğun Tarihi* (Çev. E. Hoşsucu). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Işık, E. (2019). Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi. *Çocuk ve Medeniyet*, *4*(7), 179-194.

Leveto, J. A. (2018). Toward a Sociology of Autism and Neurodiversity. *Sociology Compass*, Volume 12, Issue 12. **https://doi.org/10.1111/soc4.12636**

Maynard, D. W. & Turowetz, J. (2019). Doing Abstraction: Autism, Diagnosis and Social Theory. *Sociological Theory*. *37*(1):89-116. doi:10.1177/0735275119830450

Mengi, A. (2019). *Sosyolojik Boyutlarıyla Otizm*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Morris, D. (2013). *Çocuk*. (Çev. Çağlar Sunay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öztan, G. G. (2013). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. 2. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Rakib, A. & Azad, A. K. Azad (2016). Towards Sociology of Autism: A Case Study on the Parents of Autistic Children in Dhaka City. *Journal of Governance and Innovation* Vol. II, No. 2, July-December

Quinn, C. (2017). *100 Soruda Otizm: Aileler ve Uzmanlar İçin El Kitabı*. (Çev. Ed. Ümit Şahbaz). 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.

A PRINCESS' IDENTITY QUEST IN A. S. BYATT'S "THE STORY OF THE ELDEST PRINCESS"

♦ ◆ ♦

A. S. BYATT'IN "EN BÜYÜK PRENSESİN HİKAYESİ"NDE BİR PRENSESİN KİMLİK YOLCULUĞU

Sinem ÇAPAR İLERİ*

ABSTRACT

A. S. Byatt's (1936-) short story collection The Djinn in the Nightingale's Eye (1994) can be categorized as a fairy tale in which the reader can trace the plot's resemblance to Arabian Nights One Thousand and One Nights. The storytelling in the collection is about what it means to tell a story that connects the reader with Western and Eastern forms of the tale. A S. Byatt focuses on the human fate, especially, mortality and Byatt as a writer puts emphasis on women's lives in her storytelling. In it, the reader can make a connection between the canonical works like Gilgamesh, Paradise Lost, Shakespeare's plays and Coleridge's "Rime of the Ancient Mariner". That is the reason, the intertextuality between A. S. Byatt's story collection "The Djinn in the Nightingale's Eye" and these canonical works is apparent in the text. This kind of interrelationship between the texts, works as a medium for Byatt since the writer aims to create a magical reality where the plot consists of a feminist, political and literary framework. A. S. Byatt as a writer depicts this story collection as a fairy tale for adults where she merges with the elements of the supernatural and the natural at the same time. It is initially published in 1994 and these five stories reflect Byatt's intellectual imagination. These five stories are "The Glass Coffin", "Gode's Story", "The Story of the Eldest Princess", "Dragon's Breath" and lastly "The Djinn in the Nightingale's Eye". Thus, A. S. Byatt's "The Story of the Eldest Princess" depicts the eldest princess' quest where she questions her own role as a pattern in a quest motif who is doomed to be saved by a prince. This article's intention is to analyze the metafictional, folkloric and narrative elements in the storyline that contribute to the A. S. Byatt's princess' identity quest.

Keywords: *English literature, fairy tale, identity, quest, A. S. Byatt*

ÖZET

A. S. Byatt'ın (1936-) kısa hikâye seçkisi Bülbülün Gözündeki Cin (1994), okuyucunun olay örgüsünün Binbir Gece Masalları›na benzerliğini fark edebileceği bir peri masalı olarak kategorize edilebilir. Eserdeki hikâye anlatımı, okuyucuyu masalın Batı ve Doğu biçimleriyle buluşturan bir hikâye anlatmanın ne anlama geldiğine dair bir anlatıdır. A S. Byatt insan kaderine, özellikle ölümlülüğe odaklanır ve bir yazar olarak hikâye anlatımında kadınların yaşamlarına vurgu yapar. Bu eserde, okuyucu, Gılgamış, Kayıp Cennet, Shakespeare'in oyunları gibi kanonik eserler ile Coleridge'in "Yaşlı Gemici" arasında bağlantı kurabilir. Bu nedenle A. S. Byatt'ın Bülbülün Gözündeki Cin adlı hikâye seçkisi ile bu kanonik eserler arasındaki metinlerarasılık metinde belirgindir. Metinler arasındaki bu tür karşılıklı ilişki, yazar olay örgüsünde feminist, politik ve edebi bir çerçeveden oluşan büyülü bir gerçeklik yaratmayı amaçladığı için, bir tür araç işlevi görür. A. S. Byatt bir yazar olarak bu hikâye koleksiyonunu yetişkinler için bir tür peri masalı olarak tanımlarken doğal ve doğaüstü unsurları da bir araya getiriyor. Bu eser, ilk olarak 1994'te yayınlandı ve içerisindeki beş hikâye Byatt'ın entelektüel hayal gücünü yansıtıyor. Bu beş hikâye "Cam Tabut", "Denizcinin Öyküsü", "En Büyük Prenses'in Öyküsü", "Ejderhanın Soluğu" ve son olarak "Bülbülün Gözündeki Cin"dir. Bu nedenle, A. S. Byatt'ın "En Büyük Prenses'in Öyküsü", bir prens tarafından kurtarılmaya mahkûm olan en büyük prensesin yolculuk motifinde bir kalıp olarak kendi rolünü sorguladığı kimlik yolculuğunu anlatır. Bu makalenin amacı, A. S. Byatt'ın prensesinin kimlik yolculuğuna katkıda bulunan üstkurmaca, folklorik ve anlatısal unsurları analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İngiliz edebiyatı, peri masalı, kimlik, yolculuk, A. S. Byatt*

* Araştırma Görevlisi, Ege Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Doktora Programı, Türkiye. (e-Mail: sinem.capar@ege.edu.tr)

1. INTRODUCTION

A.S. Byatt, (Dame Antonia Susan Byatt) who was born in August 24, 1936, Sheffield, England is an English novelist and literary critic. She was educated at several distinguished universities like the University of Cambridge and the University of Oxford. Later, she became a lecturer at University College, London in the 70s. After a while, she decided to leave her career as a lecturer in order to become a full-time writer. Ever since then, she has fully dedicated herself to writing. Her first novel, *The Shadow of the Sun*, was published in 1964. Some of her significant novels include *The Virgin in the Garden* (1978), *Possession: A Romance* (1990), *Babel Tower* (1996), *The Biographer's Tale* (2000) and *The Children's Book* (2009). Her story collections have a great variety of topics. For instance, *Sugar and Other Stories* (1987), *The Djinn in the Nightingale's Eye* (1994) and *Elementals: Stories of Fire and Ice* (1998) can be given as examples.

In this article, an example from her story collection *The Djinn in the Nightingale's Eye* which is entitled as "The Story of the Eldest Princess" is intended to be analyzed. This analysis contains the eldest princess' identity quest, where she questions her own role as a pattern in a fairy tale. She is the eldest born of the three sisters, who is "pale and quite" (Byatt, 1997, pp. 41).

2. THE BEGINNING OF THE ELDEST PRINCESS' QUEST

The story begins with the description of the sky's colour. It is said that when the eldest princess was born it was sky blue, But after the years had passed, the sky's colour changed into green. Once, people in the kingdom blamed the King and Queen. Despite knowing that "...as it is deep in human nature to suppose human beings, oneself or others, to be responsible for whatever happens" (pp. 43) and that they were not guilty, the king and queen attempted to solve the problem and accept responsibility for it. They consulted priests, chief ministers, generals and lastly witches and wizards. Wizards offered "the quest" as the solution to the problem and their solution was considered acceptable. A powerful and taciturn wizard offered that:

> …someone must be sent along the Road through the Forest across the Desert and into the Mountains, to fetch back the single silver bird and her nest of ash branches. The bird, he added, was kept in the walled garden of the Old Man of the Mountains, where she sipped from the crystal fountain of life, and was guarded by a thicket of thorns- poisonous thorns- and an interlaced ring of venomous fiery snakes. He believed that advice could be sought along the way about how to elude their vigilance, but the only advice he could give was to keep to the Road, and stray neither in the Forest, nor in the Desert, nor in the rocky paths, and always to be courteous. (Byatt, 1997, pp. 44)

Considering this quotation above, the quest for the eldest Princess began. The King's decision was to favour the eldest Princess since "she was the first, and could best remember the blue sky" (pp. 45). As a response to the King, the eldest Princess said "she was quite happy to set out that day, if that was what the council believed was the right thing to do" (pp. 45). Then, she began her quest with the sword she was given who "travelled quickly along the Road" (pp, 46). In the beginning of her journey, "there was nobody on the Road to whom she could be courteous, except the old woman, or women, buddling along from time to time a long way ahead" (pp.48).

3. THE QUEST'S THEORY: ANALYZING THE HERO AND THE HEROINE

In consideration of the eldest princess' quest, defining "the quest" and "the journey" is significant. Thus, in the Introduction of Joseph Campbell's *The Hero's Journey,* the term "monomyth" that Campbell asserts lies at the core of the universal mythology in which it can be summarized as "the hero's journey". This journey is "the route of individuality", "the road of original experience" and "the path of destiny". (Campbell, 1991, pp. XVI) It is a "monomyth" that becomes the core of Campbell's theory about mythology. In the Collins Dictionary the term "monomyth" is defined as "a major theme that occurs in many different mythologies" and it is "coined by James Joyce in the novel *Finnegans Wake*, and popularized by the US literary critic Joseph Campbell (1904–87)". ("Monomyth," n.d.)

Moreover, it can be derived that this "monomyth" becomes a "philosophical reading of the unity of humankind's spiritual history. The Story beyond the story" (pp. XVI). Thus, it symbolizes "a universal quest for self-transformation" (pp. XVI) and it can be said that "the journey of the hero is about the courage to seek the depths; the image of creative rebirth" (pp. XVI). That is the reason, "the hero's journey is a symbol that binds, in the original sense of the world, two distant ideas, the spiritual quest of the ancients with the modern search for identity" (pp. XVI). He theorized the hero as the man and considers that the woman can be "the mother of the hero or the goal of the hero's achieving, also she can be "the protectress of the hero" (Campbell 1991, pp. 92) but she cannot be a "hero" of her own story. In the Collins Dictionary the term "monomyth" is defined as "a major theme that occurs in many different mythologies" and it is "coined by James Joyce in the novel *Finnegans Wake*, and popularized by the US literary critic Joseph Campbell (1904–87)".

On the other hand, in *The Heroine with 1,001 Faces* (2021) by American academic Mary Tatar, the heroine's quest is depicted. This book is a significant work due to the fact that it is one of the first and most comprehensive books that explains the woman's side of the journey. It is also a contemporary work that was published in 2021. Maria Tatar examines heroines from Odyssey's Penelope to Wonder Women anthologically. That is the reason, I think this book will be beneficial for my analysis. Furthermore,Tatar expresses the necessity of recognizing the women as true heroines:

> Today we are reframing many stories and histories from times past, recognizing that women were also able to carry out superhuman deeds, often without ever leaving (or being able to leave) the house. Their quests may not have taken the form of journeys, but they required acts of courage and defiance. Like Penelope in *The Odyssey* or Scheherazade in *The Thousand and One Nights*, they used their homespun storytelling craft or drew on arts related to textile production to mend things, offer instructions, and broadcast offenses, all in the service of changing the culture in which they lived. They are rising up now to take their places in a new pantheon that is reshaping our notion of what constitutes heroism. It requires not just intelligence and courage, but also care and compassion: all the things it takes to be a true heroine. (Tatar, 2021, pp., xviii- xix)

Also, Mary Tatar mentions the significance of Clarissa Pinkola Estés' important book, *Women Who Run with the Wolves: Myths and Stories of the Wild Woman Archetype* (1992). This book becomes a symbolic work that encourages female readers to embrace the "wild woman" in themselves. Similar to *Women Who Run with the Wolves*, Mary Tatar expresses the need for "heroic possibilities" for the "wild women" who are "socially marginalized, economically exploited, and sexually subjugated" in order to create a meaningful life for them. (Tatar, 2021, pp., xviii)

4. THE ELDEST PRINCESS' IDENTITY QUEST IN THE LATER PART OF THE STORY

Thus, it can be said that the eldest princess as a heroine has the courage to begin her journey by herself with her sword. On the other hand, she is aware of the fact that she is a pattern in a story line, as she says: "I am in a pattern I know, and I suspect I have no power to break it, and I am going to meet a test and fail it, and spend seven years as a stone" (48). Her awareness as a fictional character in the story is a proof that it is a metafictional element. As it is asserted in Patricia Waugh's book *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction* (1984), metafiction is depicted as a form of fiction that it is self aware and either indirectly or directly emphasizes its condition as an artifact (pp. 2). So, as the eldest princess is aware of the fictionality of her condition, she mentions that she has read many stories about princes and princesses whose quests are portrayed. Similar to these princesses in other stories, "… they all had in common … was a pattern in which the two elder sisters, or brothers, set out very confidently, failed in one way or another" (pp.48). Later, as she mentions, these princesses are either "turned to stone" "or imprisoned in vaults, or cast into magic sleep, until rescued by the third royal person, who did everything well, restored the first and the second, and fulfilled the Quest" (pp. 47-48). Considering these lines from the story, it can be derived that the eldest princess knows that she is in a pattern she is familiar with. So as being the eldest sister, she is aware of the fact that she is doomed to fail

if the pattern works but her younger siblings will fulfill her destiny as she says: "…I am not the princess who succeeds, but one of the two who fail and I don't see any way out." (50) So, as a metafictional element, the eldest princess cannot see a way out of the pattern but she continues her quest either way.

In the later part of the story, she befriends the Cockroach, the Toad and the Scorpion who become her helpers along the road. For instance, they help her to find a good amount of food: "The creatures told the Princess where to find a variety of nuts, and herbs, and berries, and wild mushrooms she would never have found for herself" (pp. 56-57). Moreover, they introduce her the Fowler, the Hunter and the Woodcutter. Initially, the Fowler is a person who uses a whistle for the purpose of hunting birds. The princess "was filled with unreasoning fear at this picture … (pp. 57) and she escapes from him. As a second minor character in the story, the Hunter is a person as the Toad says "who travels through the wood with cold corpses of birds and beasts strung together and cast over his shoulder" (pp. 57-58). Then the Toad adds "You must keep away from him" (pp. 57-58). Lastly, the Woodcutter is a person who is a "tall, brown-skinned man, naked to the waist, with black curly hair, leaning on a long axe, and singing" (pp. 57-58). But the Cockroach warns her about the Woodcutter that "He has five young wives buried in the garden, whom he attacked in his drunken rage … Keep away from the Woodcutter, if you value your life." (58-59) To summarize the importance of these minor characters, there are all men whose characters can be harmful to the eldest princess and that is the reason, her friends (the Cockroach, the Toad and the Scorpion) warn her about these possible harmful consequences. So, she avoids confronting them and continues her quest as a solo traveler. Thus, in my analysis, the lack of male characters, is a deliberate choice which A. S. Byatt made. The eldest princess even though she is aware of the fact that she is doomed to follow her part in a pattern, chooses to be a solo female traveller. Lastly, as a solo female traveller, with the help of the Cockroach, she reaches "the Last House" as it is where they are going (pp. 62).

Considering the identity quest of the eldest princess, her quest or her journey changes her behavior towards her identity as a princess. She is aware of the fact that she is a pattern in a story but she has a courage to change her condition to a "solo female traveler". This condition is not a common feature in traditional fairy tales. Also, she avoids the help of the male counterpart with her choice, she rejects the traditional characteristic of "being the damsel in the distress" who is in need of a savior. So, her identity shifts to a more nontraditional type of princess. Thus, in "the Last House", "she was suddenly afraid- she had got used to solitude and contriving and going on-" (pp. 62-63) but she knocks the door either way. An old woman opens the door and says "We have been waiting for you" and "We put the candle in the window for you every night for the last week." (pp. 62-63).

This old woman has the characteristics of a healer who belongs to Mother Nature. She uses the cathartic effect of expressing oneself in an open way: "… the Old woman put the creatures on the table, and healed them in her way. Her way was to make them tell the story of their hurts, and as they told, she applied oinments and drops with tiny feathery brushes and little bone pins …" (pp. 64*)*. Furthermore, in the influential book *Witches, Midwives, and Nurses: A History of Women Healers*, the wise woman or witch-healers like the old woman in the story is mentioned: "witch-healers were often the only general medical practitioners for a people who had no doctors … the wise woman, or witch, had a host of remedies which had been tested in years of use. Many of the herbal remedies developed by witches still have their place in modern pharmacology" (Ehrenreich and English, 1973, pp., 10-11). So, aside from the history of the unjust witch hunt through the ages, the significance of the wise woman is depicted in A. S. Byatt's story within the characterization of the old woman.

As, the old woman becomes a symbol for the figure of the wise woman or witch, she also asks the princess' story for the purpose of healing her with words and the princess tells her tale. While telling her story she has an epiphany moment when realizing she is doomed to fail at the end of the story. On the other hand, the old woman sums up the eldest princess' identity quest throughout the journey:

> "You are a born storyteller," said the old lady. "You had the sense to see you were caught in a story, and the sense to see that you could change it to another one. And the special wisdom to recognise that you are under a curse – which is also a blessing – which makes the story more interesting to you than the things that make it up. There are young women

> who would never have listened to the creatures' tales about the Woodman, but insisted on finding out for themselves. And maybe they would have been wise and maybe they would have been foolish: that is *their* story. But you listened to the Cockroach and stepped aside and came here, where we collect stories and spin stories and mend what we can and investigate what we can't, and live quietly without striving to change the world. We have no story of our own here, we are free, as old women are free, who don't have to worry about princes or kingdoms, but dance alone and take an interest in the creature." (65-66)

Considering these lines about the princess, it can be said that the old wise woman tells her that she is gifted in storytelling who is aware of the fictiveness of the fiction. According to old wise woman, the princess has created her own story while choosing to listen the creatures' warnings about three male figures and she chooses to come to the old woman's house with her own will. She concludes her lines that "they are free here" since "they don't have to worry about princes or kingdoms" anymore. Similar to the old woman, princess begins to feel free even though she is a little restless about the incomplete task of "turning the sky into the blue again". But in fact, the eldest princess chooses to complete her identity quest without having an active role of the heroine. Instead, she wants to be with the old woman who symbolizes Mother Nature, live quietly and accept the sky's colour as green. Moreover, the color green symbolizes accepting Mother Nature's transformations without interfering like the old lady who says: "The green is a very beautiful colour… said the old lady…Why should things be as they always were?" (pp.66). On the other hand, at the end of the story, the old woman also narrates the two possible stories of the second and the third princesses. The second princess completes the quest and the sky transforms into blue again. The third princess at the same time, without the purpose of completing the quest, lives an idle life. The old woman offers her to meet her true love but she refuses to meet him, since this situation brings and end to her story. Instead, the third princess wants a "real story" of her own and accepts the offer of the Old Woman who gives her a "thread" which is "glittered and twisted, and the Princess began to roll it neatly in, and took a few steps along it, and gathered it, and rolled it into a ball, and followed it…but that is another story" (pp. 70).

5. CONCLUSION

In my analysis, the second princess becomes a traditional hero who stay within the limits of the heroic pattern and completes her deeds. On the other hand, the third princess refuses to limit herself to the be "the damsel in the distress" and creates an alternative reality for herself. Her story revolves around the symbolic thread that the old wise woman gives to her. This thread leads to the new beginnings, leaving the text with an open ending for the third princess.

At the end of the story line, the eldest princess remembers her journey's beginning when she noticed an old woman ahead of her as she says: "Tell me one thing," said the eldest Princess to the Old Woman, when they had all applauded her story… "Tell me one thing. Was that you, ahead of me in the road, in such a hurry?" (pp. 70). She answers her instantly:

> There is always an old woman ahead of you on a journey, and there is always an old woman behind you too, and they are not always the same, and may be fearful or kindly, dangerous or delightful, as the road shifts, and you speed along it. Certainly I was ahead of you, and behind you too, but not only I, and not only as I am now (pp. 70-71).

Considering these lines, I assert that the old woman symbolizes the sisterhood of all women throughout the ages who created and continue to create a world for healers, wise women and storytellers. Thus, the old woman guides the younger generation like these three princesses and gives them a space to create for themselves and feel free. Lastly, at the end of this story, the eldest princess similarly feels free with the old wise woman but tells her to "stop telling stories until the morning, which will bring its own changes" (pp. 71). So, it can be deduced that the story will continue because storytelling will continue. Thus, there will always be someone courageous enough to be a healer, wise woman and storyteller in this world like the old wise woman or A. S. Byatt herself.

REFERENCES

Byatt, A. S. (1997). *The djinn in the Nightingale's eye: Five fairy stories*. New York: Random House.

Campbell, J. (1991). *The hero's journey*. United States: HarperSanFrancisco.

English, D., & Ehrenreich, B. (1973). *Witches, Midwives, and Nurses: A History of Women Healers*,. New York: Feminist Press.

Estés, C. P. (1992). *Women who run with the wolves: Myths and stories of the wild woman archetype*. New York: Ballantine Books.

Monomyth definition and meaning: Collins english dictionary. (n.d.). Retrieved May 20, 2022, from https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/monomyth

Tatar, M. (2021). *Heroine with 1,001 faces*. S.l.: Liveright Publishing.

Waugh, P. (1984). *Metafiction: The theory and practice of self-conscious fiction*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.

ARKEOLOJİDE MEKÂN ANALİZLERİ: YASSITEPE HÖYÜĞÜ 8 NO.'LU YAPI ÖRNEĞİ

♦ ◆ ♦

SPATIAL ANALYSIS IN ARCHAEOLOGY: EXAMPLE OF STRUCTURE NUMBER 8 IN YASSITEPE MOUND

Özgen ÇELİK*

ÖZET

Arkeolojik kazılarda açığa çıkarılan mimari kalıntıları ve işlevlerini anlamak, her zaman için arkeolojik araştırmaların önemli sorularından biri olmuştur. Arkeolojide mimari kalıntıların işlevlerini, insan - mekân ilişkisini, mekân sakinlerinin gündelik yaşamlarını, eski toplulukların yerleşim sistemlerini ve hane organizasyonlarını açıklamak amacıyla çeşitli mekan analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Etnoarkeolojik çalışmalar, mekân dizim analizi, taban dizim analizi (taban buluntularının mekansal dağılımı), toprak kimyası analizi, fitolit analizi, mikroarkeoloji ve mikromorfoloji arkeolojik çalışmalarda uygulanan yöntemler arasındadır. Bu çalışmada söz konusu yöntemler hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

Yassıtepe Höyüğü, İzmir ili, Bornova ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. M.Ö. 3. bin yılın başlarına tarihlendirilen bu yerleşimde birbirine bitişik olarak inşa edilmiş çok sayıda yapı açığa çıkarılmıştır. Yapılar bir sokakla birbirine bağlanmaktadır ve yerleşimin etrafı bir sur duvarı ile çevrilidir. Bu çalışmada, yerleşimde gerçekleştirilen mekân analizleri "8 no.lu yapı" örneği üzerinden anlatılmaktadır. Yerleşimde kazısı yapılan alanların merkezinde yer alan 8 no.lu yapıda üç farklı kullanım evresi tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda yapıya ait birimlerin farklı kullanım amaçları saptanabilmiştir. Çalışmada uygulanan yöntem ve sonuçlar çizimler ve fotoğraflar ile sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yassıtepe Höyüğü, Erken Tunç Çağı, Mekân Analizi, Mimari, Hane*

ABSTRACT

Understanding the architectural remains and their functions unearthed during excavations has always been one of the important questions of archaeological research. In order to understand the functions of architectural remains, the human-space relationship, daily lives of the residents, the settlement systems and household organizations of ancient communities, various spatial analyses methods are used. Ethnoarchaeological studies, space syntax analysis, the analysis of house floor assemblages (spatial distribution of house floor assemblages findings), soil chemistry analysis, phytolith analysis, microarchaeology and micromorphology are among the methods used in archaeological studies. Here in this study, these methods will also be shortly explained.

Yassıtepe Höyüğü is located in Bornova district of Izmir province and dated to the early 3rd millennium BC. In this settlement, many structures built adjacent to each other have been unearthed. The buildings are connected by a street and the settlement is surrounded by fortification. This study describes the spatial analyses used in the "Structure Number 8" of the settlement. Three different building phases have been identified in Structure Number 8, which is located in the center of the excavated areas of the settlement. As a result of the analyses, the different function of units in the building could be determined. The methodology and results are presented with drawings and photographs.

Keywords: *Yassıtepe Mound, Early Bronze Age, Spatial Analysis, Architecture, Household*

* Ege Üniversitesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Doktora Programı, Türkiye, (e-Mail: ozgencelikk@gmail.com)

1. GİRİŞ

Barınma her zaman tüm canlılar için en temel gereksinimlerden biri olmuştur. Yaşamını avcı-toplayıcılıkla sürdüren göçebe insan uzunca bir süre kalıcı barınaklar yapmamıştır. Yerleşik yaşama geçişle birlikte insanın belli bir alanda konaklama süresi ve kapalı alanlar ile ilişkisi artmıştır. Bu yeni yaşam tarzı ile insanın ihtiyaçları da değişim göstermiştir.

Yerleşik düzende insana dair bilgiler onların arkalarında bıraktıkları izler sayesinde elde edilebilmektedir. Bu izler kimi zaman mimari ve mimari ile ilişki ögeler, kimi zaman sakinlere ait materyaller, kimi zaman ise gözle görülemeyen fakat kimyasal analizlerle tespit edilebilen mikro kalıntılardan oluşmaktadır. Mekanların düzeni ve organizasyonu, açık alanlar, iç düzenlemeler, inşa teknikleri ve kullanılan materyal yerleşimcilerin ihtiyaç ve beğenilerine göre şekillenmektedir. Bu nedenle söz konusu veriler bu bireylerin yaşantıları hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Arkeolojik kalıntılardan anlamlı veri elde edebilmenin bir yolu mekân analizleri yapmaktır. Bu çalışmada arkeolojide son yıllarda kullanımı sıklıkla artan mekân analizi yöntemleri tanıtılmaktadır. Çalışmanın ana konusunu ise İzmir Yassıtepe Höyüğü kazılarında gerçekleştirilen mekân analizleri oluşturmaktadır. “8 no.lu yapı”, merkezi konumu, boyutu ve neredeyse tamamının açığa çıkarılmış olması nedeniyle çalışmada örnek olarak seçilmiştir. İnşa, kullanım ve terk süreçlerinin birden fazla evre ile saptanabildiği, oldukça yoğun buluntu veren bu yapı, sakinlerinin ve Yassıtepe yerleşimcilerinin sosyal yaşantısı hakkında yorum yapmamıza olanak vermektir.

2. ARKEOLOJİDE MEKÂN ANALİZİ YÖNTEMLERİ

Eski toplulukların sosyal organizasyonu, yerleşim sistemleri, mimari ile materyal kültür öğeleri arasındaki bağlantı ve insan-mekân ilişkisini anlamak için başvurulan yöntemlere mekân analizi adı verilmektedir. Bu yöntem en genel tanımıyla mimari yapı ile mekânın organizasyonu arasındaki ilişkiyi incelemek olarak tanımlanır (Çevik, 2014, s. 109; Özdemir ve Özdemir, 2019, s. 37).

Arkeolojide bu amaç doğrultusunda çeşitli mekân analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Bunlar arasında etnoarkeolojik çalışmalar, mekân dizim analizi, taban dizim analizi (taban buluntularının mekansal dağılımı), toprak kimyası analizi, fitolit analizi, mikroarkeoloji, mikromorfoloji gibi yöntemler sayılabilir.

Etnoarkeoloji, günümüz toplumlarından elde edilen bilimsel bilgi ile eski toplumların yaşam biçimlerinin yorumlanmasıdır. Bu yöntem mimari ile ilişkili olarak inşa teknikleri, yapı işlevleri, iskân, terk ve terk sonrası süreçler, nüfus ve toplumların sosyal organizasyonunu araştırır (Çevik, 2014, s. 113-114).

Mekân dizim analizi, bilgisayar yazılımları kullanarak mekânsal düzenlemeyi saptayan ve yorumlayan bir yöntemdir. Bunlardan erişim analizi, hane içi ve küçük yerleşim yerlerinin kullanımını incelemede kullanışlı olması nedeniyle arkeolojide tercih edilmektedir. Bu yöntem alandaki olası hareket ve hareketsizlik modelleri incelenmektedir (Cutting, 2003, s. 3).

Arkeolojide sıklıkla kullanılan bir yöntem taban dizim analizleridir. Yöntem, bir yerleşimdeki iskân, terk ve terk sonrası süreçlerin anlaşılması amaçlanmaktadır. Birikme ve eksilme süreçleri taban üstü buluntular yardımıyla yorumlanmaktadır. Mekânsal dağılım tabloları oluşturulurken ise ArcGIS ve AutoCAD benzeri uygulamalardan faydalanılmaktadır (Çevik, 2014, s. 116-117).

Arkeolojide mekân sakinlerinin kullandığı malzemeler ve mimari kalıntıların yanı sıra çıplak gözle görülemeyecek kadar küçük buluntuların analizi için çeşitli analitik yöntemler uygulanmaktadır. Bu yöntemlerden mikromorfoloji, toprak ve sedimanlarda yer alan çok küçük buluntuların tanımlanması için kullanılmaktadır (Uzdurum ve Mentzer, 2017, s. 87). Mikroarkeolojik analizler ise yapı tabanlarına antropojenik faaliyetler sonucunda kırılıp gömülen maksimum 1.5 cm büyüklüğündeki buluntuların istatiksel olarak incelenmesidir. Bu mikro buluntuları tespit etmenin yolu yüzdürme işlemi sonrası kalan ağır çökeltinin ayıklanması ile mümkün olmaktadır (Özbal, 2014, s. 162).

Diğer bir analitik yöntem olan toprak kimyası çalışmaları (çoklu element analizi) insan faaliyetleri sonucunda yerleşim tabanlarında biriken katı veya sıvı artıklar ile toprağa dahil olan

elementleri incelemektedir. Bu yöntem ile muhtemel faaliyet alanları ve faaliyet çeşitlerini tespit etmek amaçlanmaktadır (Kalkan, Özbaşaran ve Özbal, 2020, s. 240).

Gözle görülemeyen buluntuların analizine bir diğer örnek fitolit analizleridir. Fitolit bitki hücresinde yer alan küçük boyutlu silika zerresi olarak tanımlanmaktadır. Ev tabanı, çöplük, ocak, fırın, gömü gibi konteksler ile diş tartarları, kemik, öğütme taşı, kerpiç bloklar ve kap yüzeyleri fitolit kalıntılarının bulunabileceği alanlardır. Fitolit analizleri ile bitkinin türü, yerleşimdeki zanaatlar ve yapıldıkları alanlar tespit edilebilmektedir (Ergun, Kabukçu ve Çilingir İpek, 2018, s. 233-235).

3. YASSITEPE HÖYÜĞÜ VE MEKÂN ANALİZİ ÇALIŞMALARI

İzmir ili, Bornova ilçesi sınırlarında yer alan Yassıtepe Höyüğü'nde çalışmalar 2010 yılından bu yana Doç. Dr. Zafer Derin başkanlığında yürütülmektedir. Kültür tabakaları höyüğün merkezinde, yüzeyin hemen 0.10 m altında başlamaktadır fakat yol ve tarım faaliyetleri nedeniyle alanın kısmen tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Höyükte 4 farklı kültür sürecini gösteren 15 tabaka tespit edilmiştir[2]. Höyüğün ilk ve son yerleşim süreçleri olan Neolitik ve Roma Dönemlerine ait tabakalar keramik buluntular ile temsil edilmektedir ve mimari kalıntıya rastlanmamıştır (Derin, 2020, s. 2).

Yassıtepe Höyüğü'nde mimari kalıntılar çoğunlukla Erken (IIB) ve Orta (IIA) Tunç Çağı yapılarına aittir. Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen kalıntılar sınırlı alanlarda yapılan çalışmalar ile açığa çıkarılmıştır. Erken Tunç Çağı I kalıntıları ise neredeyse höyüğün tümüne yayılmış durumdadır. Yerleşimin bu sürecinde 8 farklı yapı katı tespit edilmiştir. IIB1, IIB2 ve IIB3 yapı katlarına ait toplam 21 adet yapının açığa çıkarıldığı yerleşimde diğer beş katın kalıntıları sondaj kazılarından bilinmektedir (Derin, Erdem, Çelik ve Mamikoğlu, 2020, s. 62-63).

Tespit edilen yapıların büyük bir kısmı IIB2 yapı katına tarihlendirilmektedir. Yerleşim genel hatlarıyla birbirine bitişik uzun formlu ve çok odalı inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır. Yapılar önden arkaya doğru genişlemektedir ve olasılıkla ortada bir avluya açılmaktadır. Yapı bloklarının arasında ise uzun bir sokak bulunmaktadır ve yapıların bir kısmı bu sokağa bağlanmaktadır. Yapıların kendi içinde iletişimini ve sokağa bağlantısını sağlayan küçük dar geçitler bulunmaktadır. Ayrıca yerleşimin dışını çevreleyen bir sur duvarı da açığa çıkarılmıştır (Şekil 1).

Yassıtepe yerleşiminde günümüze kadar açığa çıkarılan yapıların işlevini ve mimariden yola çıkarak dönemin sosyal yaşantısını anlamak amacıyla mekân analizi çalışmaları yürütülmektedir. Yerleşimde yürütülen çalışmalardan biri toprak kimyası analizleridir. Henüz yeni uygulanmaya başlanan bu yöntemden elde edilecek

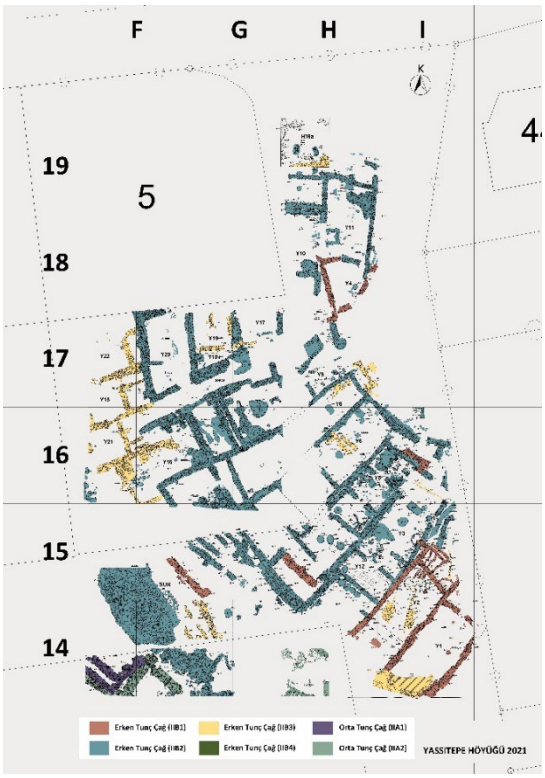

Şekil 1: Yassıtepe Höyüğü genel planı (Yassıtepe Höyüğü kazı arşivi)

2 I. Kültür Katı: Roma
II. Kültür Katı: Tunç Çağ
II0. Geç Tunç Çağı
IIA. Orta Tunç Çağı (1,2)
IIB. Erken Tunç Çağı I (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8)
III.Kültür Katı: Kalkolitik Dönem
IIIA. Orta Kalkolitik
IIIB. Erken Kalkolitik
IV.Kültür Katı: Neolitik (Geç?)

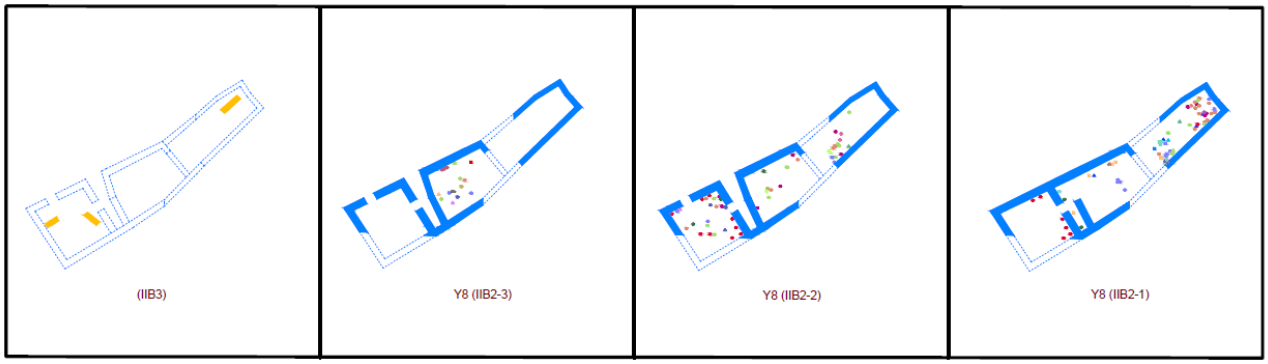

Şekil 2: 8 no.lu yapının evrelere göre değişimini gösteren çizim

sonuçlar arkeolojik çalışmaların kimyasal analizlerle desteklenmesine örnek oluşturacaktır[3]. Yerleşimde gerçekleştirilen diğer bir analiz yöntemi taşınmaz kalıntılar ile taban üstü buluntu dağılımının bir arada değerlendirildiği çalışmalardır. Buna göre yerleşimin merkezinde yer alan "8 no.lu yapı" örnek olarak seçilmiştir ve analizlere aşağıda detaylı olarak yer verilmiştir.

3.1. Yassıtepe Höyüğü 8 No.lu Yapı

8 no.lu yapı, yerleşimin merkezinde, 6, 9 ve 16 no.lu yapıların arasında konumlanmaktadır. Yapının uzun duvarları 6 ve 9 no.lu yapılar ile ortak kullanılmaktadır. IIB3 yapı katına ait mimari kalıntılar üzerine inşa edilmiş olan yapı kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu olarak uzanmaktadır. Yapının toplam uzunluğu 23 m'dir ve genişliği doğuda 2.56 m'den batıya 4.90 m'ye kadar artış göstermektedir. Yan yana iki sıra taş ile oluşturulmuş yapının korunabilmiş duvar yükseklikleri yer yer değişim göstermektedir (Derin, 2020, s. 5).

Bazı kısımları yürüme yolunun altında kalan yapının dört odası tespit edilmiştir. Odalar doğudan batıya doğru 1'den 4'e kadar numaralandırılmıştır. Odaların her birinde iki farklı kullanım evresi izlenebilmektedir. Diğerlerinden farklı olarak ikinci oda üç tadilat evresi geçirmiştir. Bu odanın ilk iki evresinin diğer odaların ilk kullanım evreleri ile çağdaş olduğu görülmektedir (Şekil 2).

3.1.1. IIB2-3 Evresi

Yapının yalnızca ikinci odasında izlenebilen bu evre taban ve duvar üzerindeki tadilatlar ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Odanın batısında ise aynı aks üzerinde birbirinin devamı iki farklı duvar izlenmektedir. Olasılıkla IIB2-3 evresinde yapının batısı iri taşlardan oluşturulmuş tek duvardan oluşmaktaydı fakat günümüze tahrip olarak ulaşmıştır. Bu evrede tespit edilen oda tabanı yanıktır. Odanın ortasında üst yapıyı taşıyan dikmeye ait bir taş altlık bulunmaktadır.

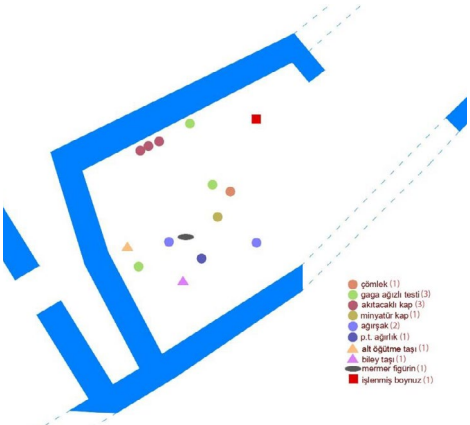

Şekil 3: İkinci odaya ait buluntu dağılımını gösteren çizim

Odanın yanık tabanı üzerinde ele geçen buluntular arasında bir çömlek, biri minyatür olmak üzere dört gaga ağızlı testi, üç akıtacaklı kap vardır. Akıtacaklı kaplar üniktir. Alandan iki ağırşak, bir ağırlık ile öğütme taşı, biley taşı ve işlenmiş bir boynuz bulunmuştur. Ayrıca baş kısmı korunamamış, keskin omuzlu, mermerden bir insan figürini bu odada tespit edilen diğer bir buluntudur.

Oda içinden ele geçen buluntulara bakıldığında sıvı tüketimi ile ilişkili gaga ağızlı testi ve akıtacaklı kap gibi buluntuların en yoğun grubu oluşturduğu görülmektedir. Bu alan hane halkının bir araya geldiği ve sosyalleştiği bir toplantı alanı olarak yorumlanabilir. Odada mermer bir figürinin varlığı ise bu alanda hane içi bir dini ritüelin varlığını akla getirmektedir. Kısıtlı sayıdaki diğer buluntulara bakıldığında ise üretim ve dokumacılık ile ilişkili faaliyetlerin varlığından da söz edilebilir (Şekil 3).

3 Yassıtepe Höyüğü'ndeki toprak kimyası analizleri ile ilgili proje, Konya Selçuk Üniversitesi Biyokimya Bölümü'nden Doç. Dr. İsmail Tarhan ile ortak olarak yürütülmektedir.

3.1.2. IIB2-2 Evresi

IIB2-2 evresi 8 no.lu yapının en yoğun kullanım gördüğü evredir. Bu evre yapının dört odasında da farklı inşa faaliyetleri, tadilatlar ve işlev farklılıkları ile izlenebilmektedir (Şekil 2). Yapının ilk kullanım evresinde birinci odaya ait üç duvar açığa çıkarılmıştır. Yapının batısında yuvarlak planlı, kerpiçten bir ocağın taban kalıntıları bulunmaktadır. Ocağın korunabilmiş boyutları 0.66 x 1.08 metredir. Odada yanık bir taban ve bu taban üzerinde çok sayıda buluntu yer almaktadır. Buluntu yoğunluğu yapının güneybatısında, ocağın arka kesiminde yoğunlaşmaktadır. Ocağın hemen yanında ise bir havan tespit edilmiştir. Ocak çevresinde çift kulplu küresel gövdeli iki çömlek, iki çanak, üç gaga ağızlı testi, iki pyxis bulunmuştur. Ayrıca pişmiş topraktan iki adet ağırşak ile iki adet düzeltili keramik vardır. Bu verilerden yola çıkılarak oda içinde besin hazırlama ve pişirme faaliyetlerinin gerçekleştiği belirgindir (Şekil 4).

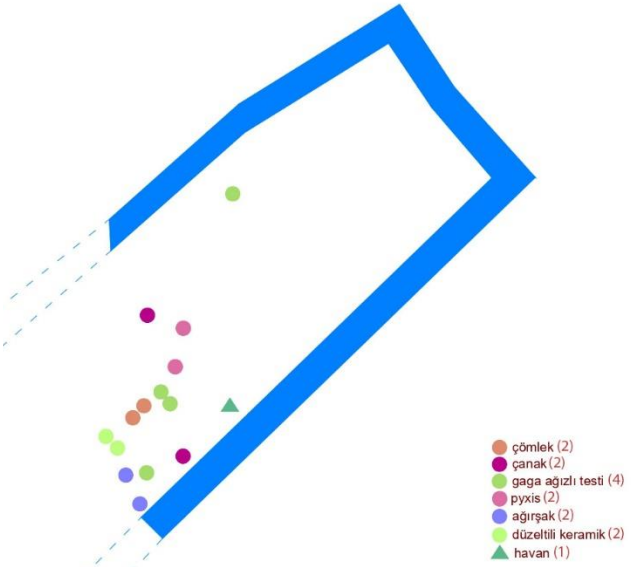

Şekil 4: Birinci odaya ait buluntu dağılımını gösteren çizim

Yapının ikinci odasında, ilk kullanım evresi olan IIB2-3 evresinden yapısal olarak bir farklılık görülmemektedir. Önceki evrede gerçekleşen yangının ardından odanın tabanının kireç ile sıvanarak yeniden kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yer yer kireç sıvalı taban üzerinde çok sayıda buluntu ele geçmiştir. Oda içinde farklı alanlara dağılmış durumda biri üç ayaklı iki çömlek, üç çanak, biri minyatür olmak üzere üç gaga ağızlı testi ile düzeltili keramik ve pişmiş toprak sapan taşı bulunmuştur. Oda içindeki mutfak kaplarının yoğunluğuna bakılarak bu alanın besin hazırlama ve besin tüketimi ilişkili bir kullanımının olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 5).

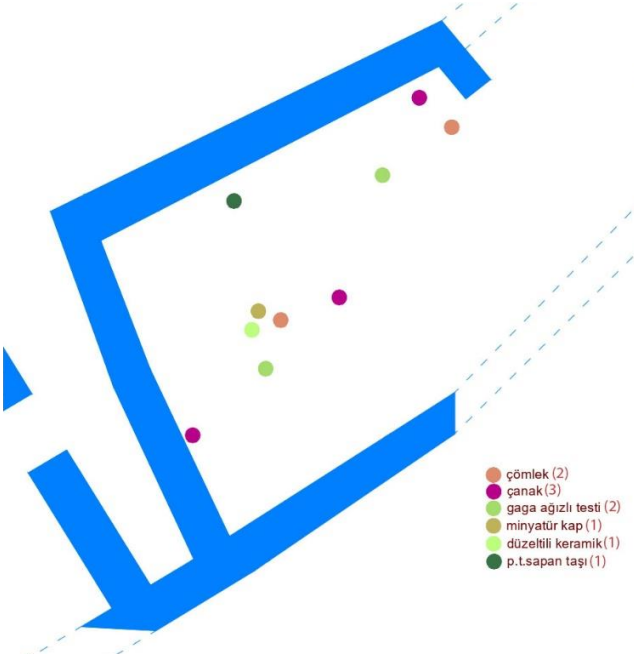

Şekil 5: İkinci odaya ait buluntu dağılımını gösteren çizim

8 no.lu yapının en küçük birimi olan üçüncü odanın içi IIB2-2 evresinde tamamen yanmış kerpiçle doludur. İçinde buluntuya rastlanmayan bu evrede alana ikinci odadan geçiş bulunmamaktadır. Bu evrede alana girişler batısındaki dördüncü odadan ve kuzeyindeki 1.50 m'lik açıklıktan sağlanmaktadır. Birim bu haliyle dördüncü odaya ve kuzeydeki 9 no.lu yapının arka kesimine açılan bir koridor görünümündedir (Şekil 6).

Şekil 6: Üçüncü oda - koridor yapısı (Yassıtepe Höyüğü kazı arşivi)

8 no.lu yapının son odasının güneybatısı yürüme yolu altında kalmaktadır fakat büyük bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Odaya geçiş koridor olduğu düşünülen dar kesimden 0.85 m'lik açıklık ve kuzeydeki kapı eşiğinden sağlanmaktadır. Kuzeydeki 1.00 m genişliğindeki kapı eşiğinin

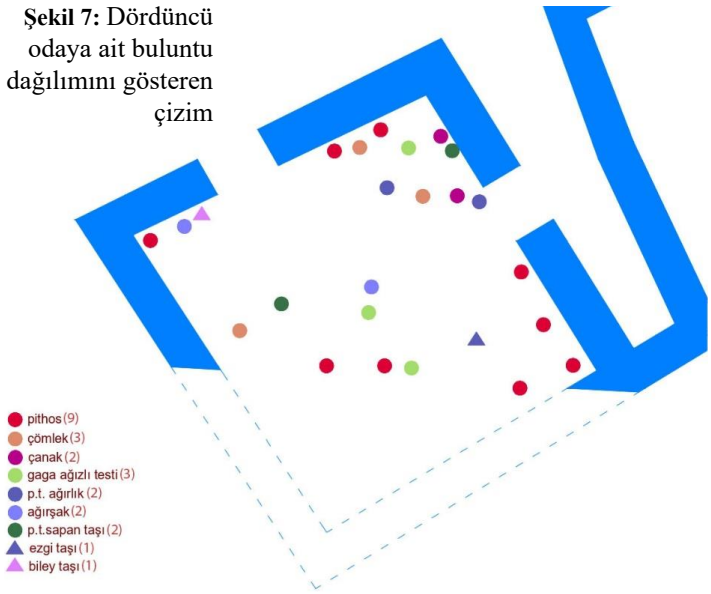

Şekil 7: Dördüncü odaya ait buluntu dağılımını gösteren çizim

hemen önünde söve taşı bulunmaktadır. Bu kapı eşiği ile kuzeydeki 16 no.lu yapıya geçiş sağlanabilmektedir.

Odanın güneyinde yer alan fırın yapısı dikkat çekicidir. Büyük bir pithosun gövdesinin yarısı, fırının tabanı olarak kullanılmıştır. Gövdenin iç kısmına yerleştirilen kırık çanak çömlek parçaları ile düz bir zemin hazırlanmıştır.

Bu evrede odanın doğu ve kuzey duvarları önünde sıralanmış büyük boyutlu pithoslar görülmektedir. Keramik döşeli fırının batısındaki pithos ağzına kadar gömülüyken diğer sekiz pithos yarıya kadar gömülü ve genellikle iyi korunmuş durumdadır. Kuzeydeki pithosların dibine büyük bir taş koyulduğu görülmüştür. Ayrıca yan yana bu iki pithostan batıdakinin içinde çömlek parçaları da bulunmuştur.

Odada tespit edilen diğer çanak çömlek buluntuların kuzeydoğu köşede konumlandığı görülmektedir. Biri boyunlu üç çömlek, iki çanak, üç gaga ağızlı testi, iki ağırşak, iki pişmiş toprak sapan taşı, bir ezgi taşı ve bir biley taşı alanda açığa çıkarılmıştır. Odada iki adet pişmiş toprak ağırlık bulunmuştur. Bunlardan biri dikdörtgen formu, üzerinde kazıma bezemesi, ortasında deliği ve alt kısmındaki yivi ile diğer örneklerden ayrılmaktadır. Tüm bu verilere bakılarak oda birden fazla işlev ile ilişkilendirilebilir. Odada yoğun bir depolamanın dışında kuzeydoğuda besin hazırlama, güneyde ise pişirme aktiviteleri yürütülmüş olmalıdır (Şekil 7).

3.1.3. IIB2-1 Evresi

Yapının son kullanım evresi olan IIB2-1'de önceki evreye göre yapısal farklılıklar oldukça belirgindir. Bu evrede yapı dışarıya kapalı fakat kendi içinde daha açık bir görünüme dönüşmüştür. Yapının kuzeydeki yapılar ile bağlantısı yeni örülen duvarlar aracılığıyla tümüyle kesilmiştir. Yeni açılan kapı açıklıkları aracılığı ile tüm odaların birbiri ile bağlantısı sağlanmıştır (Şekil 2).

Yapının birinci odasının ilk kullanımının küçük çaplı bir yangınla son bulmasının ardından ikinci kullanım evresinde odanın tabanı kireç ile sıvanarak tekrar kullanılabilir hale getirilmiştir. Odanın duvarları ise olduğu gibi kullanılmaya devam edilmiştir. Odanın özellikle doğusunda yoğun olmak üzere döküntü kerpiçler ve yoğun yanık izleri tüm alana yayılmıştır.

IIB2-1 evresinde, odanın batısında yer alan kerpiç ocağın kullanımı sonlandırılmış ve kuzey duvarına bitişik yeni bir fırın inşa edilmiştir. Dikdörtgen formlu kerpiç fırının boyutları 0.93 x 0.72 m, korunabilmiş yüksekliği ise 0.20 – 0.25 m'dir. Fırın, etrafındaki büyük çömlekler tarafından tahrip edilmiştir. Odanın doğu duvarı önünde küme halinde oldukça yoğun miktarda deniz kabuğu bulunmuştur. Büyük çömlekler ile birlikte tespit edilen kabuklar, deniz ürünlerinin depolanması hakkında bilgi vermektedir (Şekil 8).

Şekil 8: Birinci oda (Yassıtepe Höyüğü kazı arşivi)

Odanın doğusunda, kireç sıvalı taban üzerinde oldukça fazla sayıda çanak çömlek in situ olarak bulunmuştur. Doğu duvarının hemen önünde çanak çömlekler ile birlikte kırık pithos parçaları da vardır. Bu alandaki en yoğun buluntu grubunu çömlekler oluşturmaktadır. Alanda tespit edilen on üç adet çömleğin yedisi üç ayaklı, diğerleri ise çift kulplu küresel gövdeli formda büyük boyutlu çömleklerdir. Diğerlerinden farklı olarak bir adet dışa açılan ağız kenarlı boyunlu çömlek alanın batısında yer almaktadır. Odada dört çanak, beş gaga ağızlı testi ve hayvan (ördek) biçimli minyatür bir askos vardır. Tüm bu kapların yanı sıra tahribat sebebiyle formu belli olmayan çok sayıda çanak çömlek parçası da bulunmuştur.

Çanak çömleklerin yanı sıra üretim ile ilişkili çok sayıda alet odanın güneybatısında konumlanmıştır. Bu alandan altı adet ağırşak, üç adet balta, bir adet havaneli, iki adet perdah taşı, bir adet ezgi taşı, iki adet bız, bir adet mablak ve beş adet işlenmiş kemik ele geçmiştir. Odanın güneyinde ters biçimde bir havan in situ olarak açığa çıkarılmıştır. Tüm bunlara bakılarak odanın doğusu besin hazırlama, pişirme ve bunları depolama ile ilişkili tam anlamıyla bir mutfak görünümündeyken güneybatısında alet üretiminin gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Şekil 9).

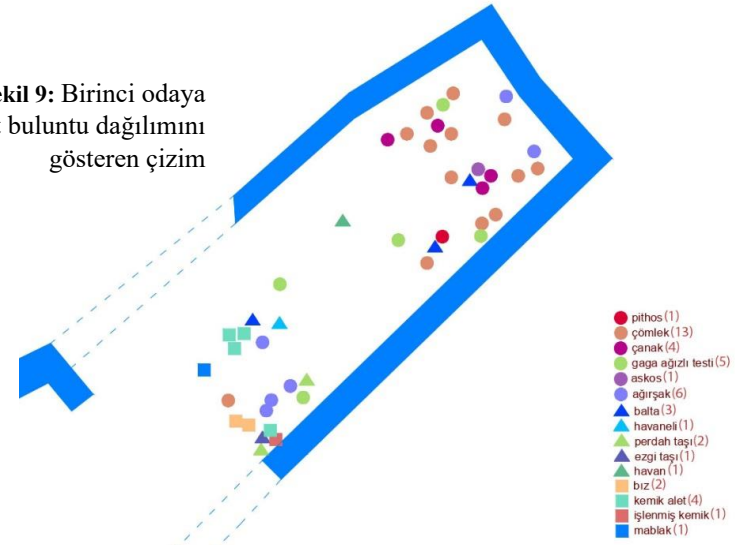

Şekil 9: Birinci odaya ait buluntu dağılımını gösteren çizim

İkinci odanın son kullanım evresinde tadilat geçirdiği anlaşılmaktadır. Odanın kuzeyindeki diğer yapıya geçişi sağlayan kapı kapatılmış, batıdaki üçüncü odaya geçişi sağlayan, 1.80 m genişliğinde bir açıklık bırakılmıştır (Şekil 2). Döküntü kerpiç ve oldukça yoğun yanık izleri odanın tamamına yayılmıştır ve söz konusu evrenin bitimi hakkında bilgi vermektedir.

Odanın bu evresinde buluntu yoğunluğu oldukça azdır. Yanık alan üzerinde kümeler halinde kaplara ait parçalar tespit edilmiştir fakat formları belirgin değildir. Alandan dört ağırşak, üç kemik bız, bir balta ve bir keski ele geçmiştir. Ağırşaklar alanın ortasında, diğer buluntular ise kuzeyinde konumlanmıştır. Odanın kullanımı hakkında yorum yapmak mümkün değildir fakat dokumacılık aktivitelerinin yürütüldüğü belirgindir (Şekil 10).

Şekil 10: İki, üç ve dördüncü odaların genel görünümü (Yassıtepe Höyüğü kazı arşivi)

Üçüncü odaya bakıldığında, ikinci odada olduğu gibi kuzeydeki geçişi sağlayan açıklığın kapandığı,

ikinci odaya bağlantıyı sağlayan kapı aralığının oluşturulduğu görülmektedir. Bu evrede alandan iki adet sapan taşı, bız ve delikli deniz kabuğu ele geçmiştir. Odanın işlevinde bir değişiklik olmadığı, odalar arası geçişi sağlayan bir koridor olarak kullanılmaya devam edildiği söylenebilir (Şekil 2 ve 10).

Dördüncü odanın son kullanımında ise yapının tamamında olduğu gibi kuzeydeki kapı bağlantısının sonlandırıldığı görülmektedir. Odanın kuzeydoğu köşesinde çakıl döşeli bir taban tespit edilmiştir. IIB2-1 evresinde, ilk evrede kullanılan pithosların tekrar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu taban seviyesi ile eş altı adet pithos alanda in situ olarak korunmuştur. Odanın yalnızca depolama amaçlı kullanıldığı belirgindir (Şekil 2 ve 10).

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Arkeolojik mekân analizlerinde incelenen yapıya ait tüm verilerin bir bütün halinde ele alınması önem taşımaktadır. Yassıtepe Höyüğü 8 no.lu yapının fiziksel yapısı, buluntu durumları ve buluntuların sayısal yoğunluğu, evreler arası değişim ve dönüşümler bir arada değerlendirilmiştir. Buna göre; yapının kullanım evreleri, kuruluş, tadilat ve yıkım süreçleri, inşa teknikleri, diğer yapılarla ilişkisi ve iletişimi, işlevi, hane yapısı ve ekonomisi hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur.

8 no.lu yapı kuruluş aşamasında IIB3 yapı katı kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Alt tabakaya ait yapıların 8 no.lu yapı ile paralel aksta olduğu yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır. Yerleşimde yapılan diğer çalışmalar sayesinde iki tabaka arasında yerleşim düzeninde benzerlikler olduğu da bilinmektedir.

Yapı yerleşim gördüğü süreç boyunca artan hane nüfusu, hanenin ihtiyaçları ve yaşanan felaketler nedeniyle çeşitli tadilatlar geçirerek tekrar kullanılmıştır. Yapıda en az iki tadilat evresinin varlığı yapılan kazılar ile saptanmıştır. Erken ve geç olarak tanımlanan bu kullanım evreleri yapıdaki dört odanın her birinde izlenebilmektedir. Bunun yanı sıra yapının ikinci odasının diğerlerinden farklı olarak üç kez kullanım gördüğü anlaşılmıştır. Bu odanın ilk iki evresinin diğer odaların ilk kullanım evreleri ile çağdaş olduğu tespit edilmiştir. Yapının her iki kullanım sürecinin de sonu küçük boyutlu bir yangın ve yıkımla olmuştur.

Gerek 8 no.lu yapıda gerekse yerleşimdeki diğer yapılarda aynı inşa malzemeleri ve tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Yerleşimdeki yapılar çok odalı ve uzun formdadır. Yapıların inşasında oval formlu dere taşları kullanılmıştır. Duvarların korunan yüksekliklerine bakılarak yapıların çatıya kadar taş duvarlarla örülü olduğu söylenebilir. Yan yana iki sıra halinde dizilmiş taşların araları çamur harç ile doldurulmuştur. Duvarların dış yüzeyi ise çamur ya da kerpiçle sıvanmış, kimi zaman ise kireçle boyanmıştır. Yapıların uzun duvarları ortak kullanılarak birbirine bitişik yapı kümeleri elde edilmiştir. Bu yapıların bir kısmı ortak bir avlu ve sokağa açılmaktadır. Yerleşimin etrafı ise oldukça kalın bir su duvarı ile çevrelenmiştir.

Tüm bu belirli bir düzen içinde ve oldukça sağlam inşa edilmiş yapılar Yassıtepe yerleşimcilerinin inşaat konusunda ustalaştıklarını göstermektedir. Ayrıca yüksek ve uzun duvarlar ile büyük savunma sisteminin inşasında gerekli iş gücü dikkate alındığında yerleşimcilerin sosyal organizasyonu en iyi şekilde sağladıklarını söylemek mümkündür.

Yapıların fiziksel özellikleri hane yaşantısındaki değişimlere bağlı olarak ihtiyaçlar çevresinde şekillenmektedir. 8 no.lu yapı erken kullanım evrelerinde dışa açık bir yapısal düzene sahiptir. Yapı, kuzeyindeki 9 ve 16 no.lu yapılar ile bağlantılıdır. Üç yapı arasında kapı açıklıkları ile sağlanan bir iletişim söz konusudur. Bu iletişim ve açıklık yapıların işlevlerine de çok çeşitlilik olarak yansımıştır. Yapı birden fazla hanenin günlük yaşantısını sürdürebileceği şekilde çok sayıda aktivitenin yürütüldüğü alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ikinci oda hem mutfak hem bir toplantı alanı; dördüncü oda ise mutfak, üretim ve depolama alanı olarak tanımlanmıştır (Şekil 11).

Yapının son kullanım evresinde ise önceki yapısal düzenin tam tersi gözlenmiştir. Yapının kuzeyi, uzun duvar boyunca iri taşlarla örülmüştür ve yapının 9 ve 16 no.lu yapılar ile bağlantısı tümüyle sonlandırılmıştır. Çevre yapılarla ilişkisi kısıtlanmış olmasına rağmen yapı kendi içinde iletişimin arttığı açık bir yapıya dönüşmüştür. Daha önce odalar arası iletişimin kısıtlı olduğu yapıda kapı açıklıklarının eklenmesi ile tüm odalar birbirine bağlanmıştır. Bu dışarıya kapalı mimari düzenle birlikte birimler önceki evrenin aksine tek ya da oldukça az işlevle tanımlı hale gelmiştir. Örneğin dördüncü oda başta 9 ve

16 no.lu yapıların ortak kullandığı çok işlevli bir alan iken daha sonra yalnızca 9 no.lu yapı sakinlerinin kullandığı bir depo odasına dönüşmüştür (Şekil 11).

8 no.lu yapı üzerinde gerçekleştirilen mekân analizi çalışmalarında yapısal özelliklerin yanı sıra taban üstü buluntuların sayısı, yoğunluğu ve niteliklerinden de faydalanılmıştır. Odaların çoğunlukla günlük yaşamsal faaliyetlerin bir arada yürütüldüğü alanlar olduğu tespit edilmiştir. Oda içlerinde her bir eylem için farklı kullanım alanlarının oluşturulduğu görülmektedir. Örneğin odanın bir köşesinde besin pişirildiği, diğer bir köşesinde ise alet üretiminin gerçekleştiği birinci odadaki buluntu durumlarından anlaşılmaktadır (Şekil 11).

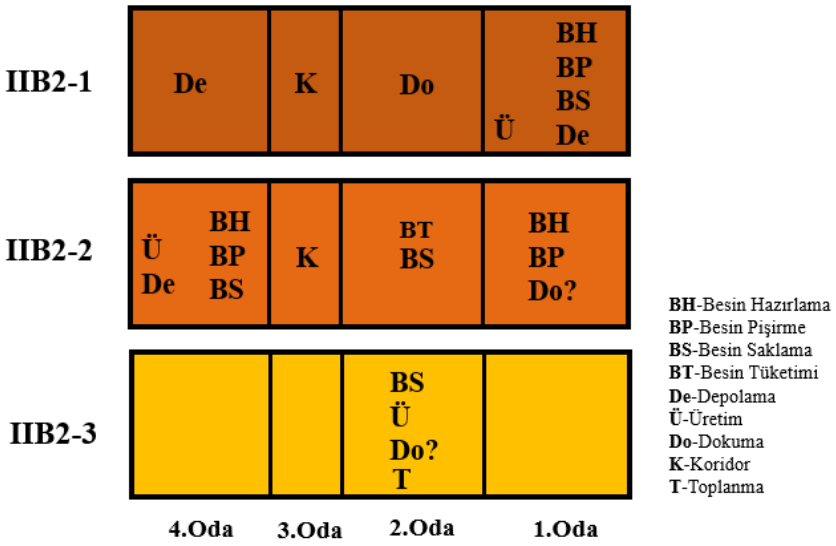

Şekil 11: Yapı işlevlerini gösteren tablo

Mekân analizi çalışmaları ile hanenin yapısı, büyüklüğü ve ekonomisi hakkında da yorum yapmak mümkündür. 8 no.lu yapının çok sayıda odadan oluşması, çanak çömlek gibi günlük kullanım kaplarının yoğunluğu ile depolamanın büyüklüğüne bakılarak burada çok sayıda bireyden oluşan bir geniş ailenin yaşadığı söylenebilir. Son kullanım evresinde ise yapının dışarıya kapalı durumu, kendi iç düzeninde mahremiyetin artmış olması ve buluntulardaki azalışa bakılarak buranın bir çekirdek aileye ait olduğu düşünülebilir.

Yapıya ait bir depolama biriminin olması ve öğütme taşı, ezgi taşı, havaneli gibi üretim aletlerinin yoğunluğu hanenin geçim kaynaklarından birinin çiftçilik olduğuna işaret eder. Yerleşimdeki diğer yapılardan varlığı bilinen tahıl ve üzüm kalıntıları ise bunu destekler niteliktedir. Ayrıca söz konusu depo odası, yapı sakinlerinin kendi hane içi üretimlerini sağlayabildiklerini ve buna ek olarak artı ürün de elde edebildiklerini göstermektedir.

Yapıda lüks tüketim malları ele geçmemiştir fakat figürin, akıtacaklı kap, askos ve bezemeli kaplar gibi özel ve özenli buluntular vardır. Yapının büyüklüğü, merkezi konumu ve hanenin kendi kendine yetebilen ekonomik gücü bu yapıda orta sınıf bir ailenin yaşadığını düşündürmektedir.

Gerek mimari kalıntılar gerekse yapı içindeki çanak çömlek grupları ile küçük buluntular bir arada değerlendirildiğinde 8 no.lu yapı sakinlerinin yaşantısı hakkında yorum yapmak mümkün olmuştur. Mekân analizlerinde yapıların, bu örnekte olduğu gibi, tek başına değerlendirilmesi oldukça önemli veriler sunmaktadır ancak yerleşimdeki yapıların tamamını bir bütün halinde ele almak ve birbirileri ile ilişkileri üzerinden değerlendirme yapmak daha kapsamlı verilerin elde edilmesini sağlayacaktır.

Teşekkür

Yassıtepe Höyüğü mimarisi ve mekân analizleri konusunda çalışmama olanak sağlayan Yeşilova Höyüğü kazı başkanı ve değerli danışmanım Doç. Dr. Zafer Derin'e destekleri için içten teşekkürlerimi sunarım. Yerleşimin açığa çıkarılması ve tüm verilerin işlenmesinde emeği geçen Yeşilova Höyüğü kazı ekibine teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Cutting, M. (2003). The Use of Spatial Analysis to Study Prehistoric Settlement Architecture. *Oxford Journal of Archaeology, 22*(1), 1-21. doi:10.1111/1468-0092.00001

Çevik, Ö. (2014). Türkiye Arkeolojisi'nde Mekân Analizi: Sorun ve Yöntemler. Ö. Çevik ve B. Erdoğu (Ed.), *Yerleşim Sistemleri ve Mekân Analizi, Tematik Arkeoloji Serisi 1* (s. 109-122). İstanbul, Türkiye: Ege Yayınları.

Derin, Z. (2020). Bornova Yassıtepe Höyüğü 2010-2019 Yılı Çalışmaları. *Arkeoloji Dergisi*, *XXV,* 1-42. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1325220

Derin, Z., Erdem, M.A., Çelik, Ö., ve Mamikoğlu, M. (2020). Yassıtepe Höyüğü. *İzmir Araştırmaları Dergisi, 12*, 61-74. https://izmiraum.ege.edu.tr/tr-5780/yayinlarimiz.html

Ergun, M., Kabukçu, C., ve Çilingir İpek, C. (2018). Arkeobotanik: İnsan ve Bitki Çerçevesinde Gelişen Bir Bilim Dalı. S. Ünlüsoy, C. Çakırlar ve Ç. Çilingiroğlu (Ed.), *Arkeolojide Temel Yöntemler* (s. 221-270). İstanbul, Türkiye: Ege Yayınları.

Kalkan, F., Özbaşaran, M., ve Özbal, R. (2020). Tarihöncesi Mekanlarda Gerçekleştirilen Faaliyetlerin Tanımlanmasında Toprak Kimyası Analizinin Rolü: Aşıklı Höyük Örneği. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *50,* 240-254. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1161074

Özbal, R. (2014). Hane Arkeolojisinde Haneyi Tanımlamanın Zorlukları. Ö. Çevik ve B. Erdoğu (Ed.), *Yerleşim Sistemleri ve Mekân Analizi, Tematik Arkeoloji Serisi 1* (s. 157-174). İstanbul: Ege Yayınları.

Özdemir, A., ve Özdemir, A. (2019). Arkeolojide Hane, Mekân ve Mekân Analizi: Teorik ve Pratik Yaklaşımlar. *Academic Knowledge, 2(1)*, 28-49. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ak/issue/46616/546731

Uzdurum, M., ve Mentzer, S.M. (2017). Aşıklı Höyük Yerleşmesi ve Mikromorfoloji Analizleri. C. Keskin (Ed.), *33. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt* (s. 87-98). Bursa. https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/60211,33arkeometri2pdf.pdf?0

DİVAN ŞİİRİNDE PEYGAMBERLERİN ELE ALINIŞI: YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVİLERİ

♦ ◆ ♦

THE HANDLING OF PROPHETS IN DIVAN POETRY: THE MASNAVI OF YUSUF U ZULEYHA

Ahmet ÇOLAK*

ÖZET

Türk edebiyatı şair ve nasirleri eserlerini ortaya koyarken içinde bulundukları toplumun yanı sıra çevre, siyasi atmosfer ve dinî unsurlardan da etkilenmişlerdir. Toplum da şair ve nasirler gibi bu unsurları benimsemiş, gelenek-görenek çerçevesinde dil ve kültür aracılığıyla geleceğe aktarmıştır. Divan şairleri de bu atıfları yapmış ve eserlerini bütün bu ögelerle zenginleştirmiştir. Özellikle İslamiyet sonrası gelişme gösteren divan şiirinde dinî ve tasavvufi unsurları daha sık görmek mümkündür. Bunların başında da muhakkak dinî kahramanlar olan peygamberler gelmektedir. Divan şiirinde peygamberlerin bazen doğrudan kendilerine bazen de öne çıkan özelliklerine değinilmiştir.

Şairler, klasik Türk şiirinin anlam dünyasını geliştirmek ve anlatımını güçlendirmek için pek çok kahramandan yararlanmışlardır. Yazmış olduğu nazım şekline veya türüne göre bu isimleri tercih etmişlerdir. Özellikle Yusuf u Züleyhâ kaleme alan şairler, mesnevilerinde peygamber kıssalarına önemli oranda yer vermişlerdir. Çalışmamızda farklı şairler tarafından kaleme alınmış Yusuf ile Züleyha/Zeliha adlı eserlerde peygamberlere ait isimler ve bu isimlerden ne şekilde istifade edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu isimlerin tespiti için 15 farklı Yusuf ile Züleyha/Zeliha adlı eser taranmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yûsuf, Züleyhâ, Zelîha, Peygamber, Yûsuf u Züleyhâ.*

ABSTRACT

While Turkish literature poets puting forward their studies, they were influenced by the environment, political atmosphere and religious elements as well as the society where they live. The society has adopted these elements like poets and transferred them to the future through language and culture within the framework of tradition. These works of Divan poets have been enriched with these elements by making references. Religious and mystical elements are seen more frequently, especially in divan poetry that developed after Islam. Prophets can be shown as examples of religious heroes, which are at the forefront of these. In Divan poetry, sometimes the prophets are mentioned directly and sometimes their prominent features are mentioned.

Many heroes are used to develop the meaning world of classical Turkish poetry and to strengthen its expression. These names were preferred according to the form or type of verse written As an example of the studies in which the stories of the prophets are given a significant place in the masnavis, especially the poet who wrote Yusuf Züleyha is shown. In our study, it has been tried to determine the names of the prophets in the works named Yusuf ile Züleyha/Zeliha written by different poets and how these names were used. In order to determine these names, 16 different works named Yusuf and Züleyha/Zeliha were scanned.

Keywords: *Yusuf, Züleyha, Zeliha, Prophet, Yusuf and Züleyha.*

* On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Programı, Türkiye, (e-Mail: ahmetsafacolak@gmail.com)

GİRİŞ

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra kendilerinden önce Müslüman olan Farsların ve Arapların edebiyatlarından etkilenmişlerdir. Çünkü klasik Türk edebiyatının başlangıcı kabul edilen 12-13. yüzyıla gelindiğinde Fars ve Arap edebiyatı önemli şairlere, yazarlara ve eserlere sahip hâldedir. Bu etkilenme sonucu önce Türkçeye terüme ederek eserler de vermeye başlayan şairler, zamanla öykünme ile telif eserler de kaleme almışlardır. Özellikle Fars edebiyatından etkilenen şairler ölçü, şekil, tür gibi konuların dışında; his, sanat anlayışı, mazmun gibi konularda da Farslarla benzerlik göstermişlerdir.

İslam dinine mensup farklı milletlerin edebî ürünlerinde benzerlik ve yakınlık olmasının başlıca sebebi aynı dinin konularından yararlanıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Edebiyatın ve dolayısıyla klasik Türk edebiyatının başlıca konuları arasında Kur'ân-ı Kerim, hadisler ve kelâm-ı kibar, peygamber-evliya hikâyeleri ve tasavvuf gelmektedir. Türk şairler, bu konuları Türk kimlikleri ile beraber işleyerek zamanla edebî söyleyiş tarzı yakalamışlardır.

Türk şairlerin ve nâsirlerin eserlerindeki İslamî konuların başında ise özellikle peygamber kıssaları gelmektedir. Sadece Kur'ân-ı Kerim'de yer almayıp Tevrat ve İncil'de de anılan bazı peygamberler, şairler tarafından sıklıkla işlenmiştir. Bütün dinlerin ortak konusu olması ve hayatları hakkında İslamî kaynaklar dışında da bilgi bulunması divan şairlerinin peygamber kıssalarından daha çok istifade etmesine vesile olmuştur. İslam dini, klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklarından biri olurken peygamberlerin hikâyeleri de bu kaynak içerisinde en çok tercih edilen konuların başında gelmiştir. Müslüman bir kimsenin bu dinin peygamberinin hayatına dair bilgisi olduğunu da bilen şair, peygamberlerin hayatına telmihte bulunmuş ve anlatmak istediğini kolaylıkla anlatmıştır.

Peygamber kıssaları Müslümanlar tarafından bilinen, bir kısmı Kur'ân-ı Kerim'de de anlatılan, üzerine nesirler ve şiirler yazılan konulardır. Bugün hatta bazı peygamberlerin hayatını konu edinen filmler de yapılmıştır. Divan şairleri de bu hikâyelere önem vermişler ve şiirlerde her fırsatta peygamber kıssalarına telmihlerde bulunmuşlardır.

Peygamberler Allah tarafından seçilen ve Allah'ın emirlerini anlatmak için yeryüzünde görevlendirilen elçilerdir. Onlar, Cebrail vasıtasıyla kendilerine gelen vahiyleri insanlığa anlatmak ve aktarmakla yükümlüdür. Bu vazifeleri esnasında da hayatlarında pek çok zorlukla karşılaşmışlar ve bu zorluklarla mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler esnasında yaşadıkları zorluklar peygamberin kendisi ile anılan bir olay hâline gelmiştir. Telmihe konu olan bu olaylar dışında da peygamberlerle ilgili olarak anılan ve peygamberlere has bazı özellikler de öne çıkmıştır. Bu özellikleri de bünyesinde barındıran peygamber hikâyeleri, İslam dinine inanan Müslüman toplumların ortak bir parçasıdır. Şairler ve yazarlar bu hikâyelere sosyal, kültürel ve ahlakî olarak değişik anlamlar yüklemişler ve bu anlamlarla beraber kendi duyuş ve düşüncelerini aktarmışlardır.

Çalışmada ise Yûsuf u Züleyhâ adlı mesnevilerden hareketle peygamberlerin ve peygamber kıssalarının ele alınışı incelenmiştir. Yûsuf ve Yakûb peygamberlerin hayatı ise çalışmanın dışında tutulmuştur. Zira Yûsuf u Züleyhâ adlı mesnevilerin ana konusunu Yûsuf peygamberin ve beraberinde babası Yakûb peygamberin hayatı oluşturmaktadır. Peygamber isimleri tespit edilirken 15 farklı Yûsuf u Züleyha mesnevisi taranmıştır. Tespit edilen peygamber isimleri bazen bir konu etrafında anlamsal bütünlük içinde telmih unsuru olarak mesnevide yer alırken bazen de peygamber şecereleri bölümünde sadece ismen geçmiştir. Konu her ne kadar Yûsuf peygamber ve Yakûb peygamber etrafında gelişse de mesnevi türünün vakaya dayalı olması müelliflerin diğer peygamberlerin kıssalarına da atıfta bulunmasını sağlamıştır. Konunun uzun olması, kafiye zaruriyeti gibi hususlardan ötürü şair, hem duygu aktarım aracı olarak hem de anlamı pekiştirmek amacıyla peygamberleri eserleri içerisinde anmışlardır.

Taranan Yûsuf kıssalı mesneviler ve müellifleri şunlardır:

- *Abdurrahman Gubârî, Yûsuf u Züleyhâ.*
- *Şerîf, Kıssa-i Yûsuf.*
- *Yahyâ Bey, Yûsuf ve Zelîhâ.*
- *Şeyyad Hamza, Yûsuf ve Zelîhâ.*
- *Molla Hasan, Yûsuf u Züleyhâ.*

- *Diyarbakırlı Ahmedî, Yûsuf u Züleyhâ.*
- *Erzurumlu Mustafa Darîr, Kıssa-i Yûsuf.*
- *Garîb, Yûsuf u Züleyhâ.*
- *Nahifî, Yûsuf u Züleyhâ.*
- *Oflu Bilal Efendi, Kıssa-i Yûsuf u Züleyhâ.*
- *Şemsî, Yûsuf u Züleyhâ.*
- *Hamîdî-i Belhî, Yûsuf u Züleyhâ.*
- *Ali, Kıssa-i Yûsuf.*
- *Hamdullah Hamdi, Yûsuf u Züleyhâ*
- *Çâkerî, Yûsuf u Züleyhâ.*

PEYGAMBERLER

Kur'ân-ı Kerim'de yirmi beş peygamberin adı yer almaktadır. İsimleri yer alan peygamberler sırasıyla şunlardır: Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Salih, İbrâhim, Lût, İsmâil, İshâk, Yâkup, Yûsuf, Şuayb, Eyyûb, Zülkifl, Mûsâ, Hârun, Dâvud, Süleymân, İlyâs, Elyesâ, Yûnus, Zekeriyâ, Yahyâ, Îsâ, Muhammed. Kur'ân-ı Kerim'de adı geçmediği halde İslamî kaynaklarda nebî olduğu düşünülen şahsiyetler de vardır. Halk tarafından önemsenen bu şahsiyetler zaman zaman peygamber olarak da anılmışlardır. Lokmân Hekim ve Şît o şahıslardan ikisidir.

Yûsuf u Züleyhâ adlı mesneviler, peygamber isimlerinin sıklıkla anıldığı edebî türdür. Ancak taranan on beş mesnevide Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen peygamberlerin hepsinin ismine bahsi geçen mesnevilerde rastlanmamıştır. Tespit edilebilen örneklere ise çalışmada yer verilmiştir. Bir peygamber ismi aynı mesnevi içerisinde birkaç kez zikrediliyorsa da sadece bir örnek çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmanın amacı Yûsuf u Züleyhâ adlı mesnevilerde peygamberlerin ele alınış biçiminin incelenmesi olduğundan ve bütün örnekleri çalışmaya dâhil etmek çalışmanın boyutunu da aşacağından ötürü seçme beyit örneklerine yer verilmiştir.

Âdem

"Ebü'l-beşer" olarak anılan Âdem peygamber insanlığın ilk atası olup "Safiyullah" unvanıyla anılmıştır. İlk insan ve peygamber olan Âdem, İslam kaynaklara göre topraktan yaratılmıştır. Hakkında Tevrat'ta da bilgi bulunan Âdem peygambere meleklerin secde ettiğine dair bilgi Kur'ân-ı Kerim'de yer alır. Tevrat'a göre 930 yıl yaşamıştır (Bolay 1988: 358).

İlk peygamber olması, ilk insan olması, cennete konulması, cennetten çıkarılması, Havvâ ile evliliği, şeytanın iğvasına uyması, Hâbil ile Kâbil hâdisesi gibi birçok açıdan divan şiirine konu olmuş ve hayatına şairler telmihte bulunmuştur.

Sıdı şeytân bir emrüñ la'net itdüñ

Günâhın bildi Âdem rahmet itdüñ

Çâkerî/115

(Şeytan emrine uymadı, ona lanet ettin. Âdem günahını bildi, ona rahmet ettin.)

Çün Âdem çıkdı cennetden aña didi ki yâ Âdem

Semâvâtı ü arzı hem cibâli eyledüm ikâz

Molla Hasan/21

(Çünkü Âdem cennetten çıktı. 'Yâ Âdem! Gökyüzünü, yeryüzünü ve dağları îkâz ettim' dedi.)

Dahi añılmamışdı Âdem adı

Ol idi cümlenüñ hayrü'l-ibâdı

Taşlıcalı Yahyâ/129

(Âdem'in adı henüz anılmamıştı. O her varlığın ve kulların en hayırlısı idi.)

Çâkerî, Âdem peygamberin günahına tövbe edip rahmet görmesine, Molla Hasan cennetten kovulmasına, Taşlıcalı Yahyâ ise en hayırlı kul oluşuna telmihte bulunmuştur.

Lokmân

Kur'ân-ı Kerim'in 31. sûresi Lokmân adını taşımaktadır. Fakat bu sûrede Lokmân'ın kişiliğine dair bilgiler yer almaz. Aynı sûrede Lokmân'a hikmet verildiği bildirilse de peygamber olarak anılmaz. Kur'ân tefsircileri Lokmân'ın peygamber değil de "filozof-hekim" olduğu görüşündedirler (İntepe 2014: 28).

Lokmân, her ne kadar peygamber olarak kabul görmese de hikmet sahibi, hekim, öğüt verici gibi özellikleri ile İslam coğrafyasının kutsal isimlerinden biri olmuştur (Harman 2003: 206). Divan şairleri de özellikle filozof ve hekimlik yönü ile Lokmân'a telmihte bulunmuşlardır.

Kamu mahlûk durur anuñ güvâhı

Sühanver kıldı Lokmâna giyâhı

Çâkerî/116

(Bütün yaratılmışlar onun (Allah'ın) şahididir. (Allah) Lokmân'a otları güzel konuşturdu.)

Hak tapuñı eyle hâzık itdi

Kim senden umar şifâyı Lokmân

Hamdullah Hamdi/230

(Allah, hizmet için seni ustalaştırdı. Ki Lokmân bile senden şifâ bekler.)

Çâkerî, onun hekimlik yönüne değinip otların Allah tarafından onun için dile getirilişine değinir. Hamdullah Hamdi de Çâkerî gibi Lokmân'ın şifa dağıtıcılığına değinip Hz. Muhammed ile mukayese ederek Hz. Muhammed'i yüceltmek için eserinde ona yer verir. Hz. Muhammed'in de Lokmân gibi tıbba dair bilgileri vardır ve bu bilgiler "Tıbb-ı Nebevî" adıyla anılmış ve üzerine bilimsel araştırmalar yapılmıştır (Tekineş 1998: 57).

Şît

Âdem peygamberin Hâbil ve Kâbil'den sonraki üçüncü oğludur. İslami kaynaklara göre Şît'e "Hibetullah" adı verilmiştir. Bu adın verilişi Hâbil'în karşılığında Allah'ın bir bağışı olarak kabul görülmesinden dolayıdır. Yine peygamber olduğu, babasına indirilen suhufu derlediği, Allah'ın ona da sayfalar indirdiği aktarılır. Hatta Hz. Muhammed'in şeceresinde Şît de yer alır. Ayrıca, 912 yaşında vefat emiştir (Gündüz 2010: 215). Kur'ân-ı Kerim'de Şît peygamberden bahsedilmezken Tevrat'ta Tekvin bölümünde Şît'ten bahsedilir.

Şît'in berberlik yaptığı rivayet edilir ve edebiyatımızda genellikle bu özellikleri ile yer alır. Hatta kaynakların aktardığına göre yeryüzünde ilk defa kumaş dokuyan da Şît'tir (Aktaş 2006: 38). Dokumacılık ve berberlik gibi özelliklerinin dışında Kâbe'yi ilk defa taştan yapması, ilk defa kılıcı bulup kılıçla kâfirlere karşı savaşması gibi kendine has özellikleri de bilinmektedir (Demirbağ 2020: 294).

Cihândan Şît dahı rihlet itdi

Anuñçün halk-ı 'Âlem rikkat itdi

Çâkerî/505

(Dünyadan Şît bile göçtü. Onun için Allah merhamet etti.)

Çü togdı bir güzel oglı adını virdi Şît anuñ

Hibetu'llah dimek olur yüzi ak gözleri mâzâg

Molla Hasan/202

(Bir güzel oğlu oldu ve ona Şît adını verdi. Gözleri sarı, yüzü beyaz olana Hibetullah denilmişti.)

Şît kitâbın okır-ıdı dün gün ol

Bildürürdi bilmeyene togru yol

Şeyyad Hamza/109

(Gece gündüz Şît kitabını okuyup bilmeyenlere doğru yolu gösterirdi.)

Çâkerî, Şit'in uzun ömürlü oluşuna; Molla Hasan, Hâbil'in yerine gönderildiği için Hibetullah adını alışına; Şeyyad Hamza ise babası Âdem'e inen suhufu toparlayıp kitap hâline getirişine telmihte bulunur.

İdrîs

Şît peygamberin torunu, Nûh peygamberin büyük dedesidir. Allah ona 30 sayfa indirmiştir. Kabiloğulları'na peygamber olarak gönderilse de kavmi onu dinlememiştir. Kur'ân-ı Kerim'de "Biz onu yüce bir mekâna yükselttik (Meryem/19)" ayetinden dolayı ruhunun kabzedildiğine veya cennete yükseltildiğine inanılmaktadır (Harman 2000: 479).

Yeryüzündeki ilk terzi İdrîs peygamberdir. Yine kalemle ilk yazı yazan da odur. Çeşitli kaynaklar onun ilm-i nücûma ve tıbba da ilgisinin olduğunu aktarmaktadır. Divan şiirinde ise genellikle terziliği ile anılmaktadır (Uçar 2006: 15). Terziliğinin yanı sıra kimsenin ona inanmayışını da yine şairler şiirlerine konu etmişlerdir.

Çün irdi nevbet İdrîse Hudâdan

Halâs oldı cihân halk[ı] belâdan

Çâkerî/506

(Halk belâdan kurtulup özgür oldu çünkü Allah'tan peygamberlik İdrîs'e gönderildi.)

Kanu Hârût kanu Mârût (kanı) şuh
Kanı İdrîs kanı Eyyûb kanı Nûh
Darîr/2216

(Hani Hârût hani Mârût, hani güzel, hani İdrîs, hani Eyyûb, hani Nûh.)

Nevha-i Nûh ü hikmet-i İdrîs
Cem' olup anda halka ola re'îs
Hamdullah Hamdi/778

(Nûh'un figanı ve İdrîs'in hikmeti bir olup insanlığa önder olsun.)

Yûsuf u Züleyha isimli mesnevilerden tespit edilen örneklerde İdrîs peygamberin mesleki özelliklerinin dışında doğrudan peygamberliğine ve yüce oluşuna değinildiği görülmektedir. Çâkerî, insanlığı beladan kurtarışına; Darîr, kutlu oluşuna; Hamdullah Hamdi ise önderliğine telmihte bulunmuştur.

Nûh

Kur'ân-ı Kerim'de "ülü'l-azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden biridir. 71. sûre onun adını taşır ve Kur'ân'da 43 kez adı zikredilir. Kendisine inanmayan halkı tufanla cezalandırılmıştır ve bu tufan Nûh tufanı şeklinde anılmaktadır.

Allah, Nûh'un duasını kabul etmiş ve ona inanmayan kavmini tufanla cezalandırılacağını bildirmiştir. Nûh da kendisine inananları kurtarmak için gemi inşa etmeye başlayınca kavmi kendisi ile alay etmiştir. (Harman 2007: 225) Divan şiirinde özellikle tufan, deniz ve gemicilik gibi konularda Nûh'a telmih olunur.

İdindi mesken İdrîs âsmânı
Gelüp Nûh oldı dînüñ pâsbânı
Çâkerî/507

(İdrîs gökyüzüne yükselince Nûh gelip dinin koruyanı oldu.)

Râh-ı cûdın Hakk itdi çün meftûh
Oldı Cûdî Makarr-ı keştî-yi Nûh
Hamdullah Hamdi/170

(İyilik yolunu Allah açtı çünkü Nûh'un gemisinin durduğu yer Cudi idi.)

Bi-hakk-ı rifat-i İdrîs ü İsâ

Bi-hakk-ı mâcerâ-yı Nûh u Mûsâ

Taşlıcalı Yahyâ/230

(Îsâ'nın ve İdrîs'in yüceliğinin hakkı için, Mûsâ ve Nûh'un maceralarının hakkı için.)

Çâkerî, İdrîs'ten sonra peygamberliğin Nûh'a verilişine; Hamdullah Hamdi, Nûh'un gemisi ile insanları kurtarışına; Taşlıcalı Yahyâ ise zorlu şartlarda peygamberlik vazifesini ifâ edişine değinir. Nûh, İdrîs peygamberden sonraki peygamberdir. Kavmi ona inanmamış ve tufanla cezalandırılmıştır. Şairler de bu hâdiselere değinip inşa etmiş olduğu gemi ile insanlığı kurtarışına telmihte bulunmuştur.

Hûd

Âd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir. Bu kavim, imana gelmediği için kasırga ile helak edilmiştir (Güler 2006: 50).

Klasik Türk şiirinde Hûd peygamberin adı Âd kavmi, Şeddâd ve İrem bağları bağlamında işlenmektedir. Bunların dışında kasırga ile beraber de Hûd peygambere telmihte bulunulan örnekler vardır.

Yüzi nûrlı aksakallı ol hümâm

Geldi Yûsuf katına virdi selâm

Gubârî/305

(Yüzü nurlu, aksakallı himmetli kimse Yûsuf'un yanına gelip selâm verdi.)

Bundan akdem hazret-i Hûd Yûsufun na'tın bulur

Didi ey Cebbâr-ı 'âlem Yûsufı görsem biraz

Oflu Bilal/97

(Ondan önce Hz. Hûd, Yûsuf'un na'tını bulur ve ey âlemlerin güçlüsü biraz Yûsuf'u görsem dedi.)

Ki Hûd elinde ol olmuşdı müslim

Be-gâyet Hûda olmış idi teslîm

Şemsi/584

(Ki o Hûd peygamberin eliyle Müslüman olmuştu ve ona teslim olmuştu.)

Gubârî, Hûd'un Yûsuf'a selam verişine; Oflu Bilal, Yûsuf'u görmek arzusuna; Şemsî ise Yûsuf'un atalarının Hûd peygamber vasıtasıyla Müslüman oluşuna değinmiştir. Yûsuf u Züleyha mesnevilerinde en dikkat çekici karakterlerden biri Hûd peygamberdir. Okumuş olduğu kitapta Yûsuf peygamberin güzelliğinden bahsedilmektedir. O da bu güzelliğe şahit olmak için Allah'a dua eder. Duasının karşılığı olarak Yûsuf'un atılacağı kuyuya gidip beklemesi emredilir. Uzun bir süre o kuyuda

sabırla Yûsuf peygamberin kardeşleri tarafından kuyuya atılmasını bekler. Muradına erdiğinde ise dünya hayatı son bulur.

İbrâhim

Kur'ân'da en çok bahsedilen "ülü'l-azm" peygamberlerden biridir ve 14. sûrenin adı İbrâhim'dir. Nîsâ sûresinde "Allah, İbrâhim'i dost edinmiştir" denilmektedir. "Halil ve Halilullah" diğer adlarıdır. İsmâil ve İshâk'ın babasıdır (Harman 2000: 270).

İbrâhim peygamber divan şiirinde oğlunu kurban etmek istemesi, putları kırması, halkı uyarması, babasının iman etmemesi gibi hâdiselerle telmih unsuru olarak kullanılır.

Yakûb oglı Yûsuf'am bil ey hoca

İbrâhîm İshâk'dur aslum yüce

Gubârî/1081

(Ey hoca, ben Yakûb oğlu Yûsuf'um. İbrâhim ve İshâk benim atalarımdır.)

ona virmişdi ez-cennet Hudâvend

bir İbrâhîm Halîle hil'at-ı çend

Şemsi.156

(Allah, cennetten Halil İbrâhim'e birkaç giysi vermişti.)

Gubârî, İbrâhim peygamberin Yûsuf'un büyük dedelerinden olduğunu aktarırken Şemsî onun Allah dostu oluşuna ve Allah'ın ona cennetten hediyeler verdiğine telmihte bulunur. Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde en çok anılan peygamberlerden biri de İbrâhim peygamberdir. Hem Yûsuf'un İbrâhim'in soyundan gelmesi hem de İbrâhim'e ait kıymetli eşyaların Yûsuf'a hediye edilmesi şairlerin andığı konulardandır.

Lût

İbrâhim peygamberin kardeşi Harran'ın oğludur. Sedûn bölgesine peygamber olarak gönderilmiştir. Gönderildiği kavim Allah'ı tanımayan günahkâr bir topluluktur. Allah depremle köylerini yıkıp başlarına taş yağdırarak helâk etmiştir. Sadece Lût ve ailesi hayatta kalmıştır (Bozkurt 1981: 10).

Lût peygamber klasik şiirde kavminin helak olması, gökten taş yağması gibi konularla telmih unsuru olarak kullanır. Ayrıca hilyelerde de Lût peygamberden bahsedilen örnekler vardır.

Bu kasâvetle tañ mı size eger

Lût kavmi gibi yagarsa hacer

Hamdullah Hamdi/1466

(Bu üzüntüyle eğer size Lut kavmi gibi taş yağsa ayıp olmaz.)

Hamdullah Hamdi, Lût peygamberi dinlemeyen günahkâr kavmin başına taş yağması hâdisesine değinir. Yûsuf'a kötülük eden kardeşleri yine Yûsuf'un kardeşi olan Yehuda "Lût kavmi gibi başımıza taş mı yağsın?" diyerek uyarmıştır.

İsmâil

İbrâhim peygamberin büyük oğludur. Cürhüm kabilesine peygamber olarak gönderilmiştir. İbrâhim, rüyasında İsmâil'in kurban edilmesi gerektiğini görür. İsmâil de bunu kabul eder. Tam İsmâil kurban edilecekken Allah onlara bir koç gönderir ve İsmâil'in yerine koçu kurban etmesini emreder. Ayrıca İsmâil'in çocukluğunda susuz kalınan bir dönemde Merve Dağı'na tırmanırken kazdığı yerden de zemzem çıkmıştır (Harman 2001: 41).

Klasik Türk şiirinde zemzemi bulması, babası ile beraber Kâbe'yi inşâ etmesi, kurban edilecek olması gibi hususlarla telmih unsuru olarak anılır.

Babamun kardaşı İsma'îl nebî

Kim Zebî'ullâh olubdur merkebi

Darîr/1346

(Babamın kardeşi İsmâil peygamberdir. Onun bineği Zebîullah'tır.)

Bir oglınuñ adı İsmâ'îl anuñ

Muhammed geldi neslinden bil anuñ

Gubârî/63

(Bir oğlunun adı İsmâil'dir. Muhammed onun soyundan gelmiştir.)

Emmim İsmâil dilidir bu dedi

Gine 'İbrânice aña söyledi

Molla Hasan/1989

(Bu emmim İsmâil'in dilidir dedi ve yine İbrânice ona cevap verdi.)

Darîr, Zebîullah (Allah'ın kurbanı) kelimesi ile İsmâil'in kurban edilmek istenmesine; Gubârî, Hz. Muhammed ile aynı soydan olmasına; Molla Hasan ise Yûsuf peygamber ile aynı soydan gelmesine değinir.

İshâk

İbrâhim peygamberin ikinci oğludur. Lût kavminin helak olduğu gece doğacağı müjdelenmiştir. Babasının ölümü üzerine Şam dolaylarına peygamber olarak gönderilmiştir. 'Iys ve Yakûb'un babasıdır. Yaşlılığında gözleri kör olmuştur (Uçar 2006: 31).

Klasik Türk şiirinde gözlerinin görmeyişi ve babasına benzemesiyle anılmaktadır.

Min ṣahf içre okub irdim kelâm

Yaʿnî ki İshâk ʿaleyhi's-selâm

Hamîdî-i Belhî/144

(Bin kitap içinde okudum yani İshâk peygamberi.)

Didi vallâhi vardur nesl-i İshâk
Bu dîvânda dahi Ya'kûb mutlak
Oflu Bilal/1228

(Yakûb burada sende vallahi İshâk soyu var dedi.)

Atam İshâkuñ yanına koyasız
Olmayasız beni bunda koyasız
Şerîf/1827

(Büyüğüm İshâk'ın yanına götürün. Beni burada bırakmayın.)

Hamîdî-i Belhî, Oflu Bilal ve Şerîf, İshâk peygamberi peygamber soyundan gelmesiyle şiirlerinde anmışlardır. Yûsuf'un ve Yakûb'un da aynı şecereden gelmelerinden dolayı Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde sıkça bahsi geçen isimlerdendir.

Eyyûb

İshâk peygamber neslinden gelip Şam'a peygamber olarak gönderilmiştir. Mal varlığı ve ailesinin kalabalıklığından ötürü zenginliği meşhurdur. Allah da bu zenginliğine karşın onu imtihana tâbi tutmuştur. Önce mal varlığını ve çocuklarını kaybeder. Sonunda ise hastalanır. Kalp ve dili ile kulluk görevini yerine getiremeyince Allah'tan şifa diler ve duası kabul olur. (Dikmen 2003: 239)

Eyyûb peygamber, başına gelen belalar ve bu belalara karşı göstermiş olduğu sabrının dışında hastalığı ile de divan şiirinde sıklıkla telmihte bulunulan bir isimdir.

Nübüvvet gevherinün kânı Yakûb
İderdi hasret ile sabr-ı Eyyûb
Taşlıcalı Yahyâ/540

(Yakûb, peygamberlik hazinesinin devamıdır. O ayrılığa Eyyûb sabrı ile sabrederdi.)

Yakûb peygamber, Yûsuf kaybolduktan sonra ayrılık acısı ile görme duyusunu kaybetmiştir. Taşlıcalı Yahyâ da Yakûb peygamberin içinde bulunduğu duruma karşı gösterdiği sabrını Eyyûb peygamberin dertlerine karşı gösterdiği sabra benzetmektedir.

Mûsâ

Kur'ân'da adı en çok geçen peygamberdir. Dört büyük kitaptan Tevrat ona vahyedilmiştir. Firavun, gördüğü rüya üzerine İsrailoğulları'nın doğan bütün erkek çocuklarını öldürtür. Bunun üzerine Mûsâ'nın annesi Mûsâ doğunca öldürülmemesi için bir sandık içinde Nil nehrine bırakır. Mûsâ'yı Firavun'un karısı veya cariyesinin bulduğu rivayet edilir. Böylelikle Mûsâ öldürülmeden Firavun'un sarayında yaşamaya başlar. Mûsâ'ya sütanne aranır ve yine öz annesi gizlice süt annesi olmuştur. Büyüyen Mûsâ kaza sonucu Mısırlı bir kıbtîyi öldürünce Firavun'un gazabından korkup Medyen'e kaçmıştır. Tûr Dağı'nda kendisine peygamberlik verilen Mûsâ peygamber Mısır'a dönmüştür. Mısır'da Firavun'u hak dine davet etmiştir. Firavun iman etmeyince güvenliğinden endişe duyan Mûsâ peygamber Süveyş

Denizi kenarına gelmiştir. Burada Firavun askerleri ile ona baskın verince Mûsâ, asasıyla denizi ikiye bölüp beraberindekilerle ikiye yarılan denizden karşıya geçmiştir. Firavun ve askerleri ise peşinden gidince denizde boğularak ölmüştür (Harman 2020: 207-213).

Mûsâ peygamber, klasik şiire en çok konu olan peygamberlerden biridir. Allah ile konuşması nedeniyle "Kelimullah" olarak anılması, denizi bölen asası, koynuna soktuğunda elinin beyazlaşması, Tur dağında bulunması, asasının yılana dönüşmesi gibi özellikleri pek çok şairin Mûsâ peygamberin hayatına telmihte bulunmasına sebep olmuştur.

Kanı Mûsâ kim kelimu'llâh idi

Kanı 'İsâ kim rûhu'llâh idi

Darîr/2110

(Hani Mûsâ ki o Kelimullah idi. Hani 'İsâ ki Rûhullah idi.)

Gitdi Yûsuf Mûsâ dünyâya gelür

Tañrı'dan Mûsâ'ya hem bir ün gelür

Gubârî/2914

(Yûsuf ölünce Mûsâ dünyaya geldi. Allah'tan da ona bir ses geldi.)

Geldi Hakdan aña o dem bu nidâ

Nazar it saga sola yâ Mûsâ

Hamdullah Hamdi/2020

(O an Allah'tan ona bir ses geldi. "Ey Mûsâ sağına soluna bak.")

Darîr, Mûsâ peygamberin "Kelimullah" olarak anılmasına; Gubârî, Yûsuf'tan sonra peygamber oluşuna; Hamdullah Hamdi de Gubârî gibi peygamberliğin Mûsâ'ya verilişine değinir.

Dâvûd

İsrailoğulları'na gönderilmiş peygamberdir. Amerikalılardan Calut isminde bir düşman İsrailoğulları'na tasallut olur. Dâvûd'da onu öldürür ve Filistin topraklarını ele geçirir. Bunun üzerine ülkenin hükümdarı Dâvûd olur. Dâvûd peygamber hükümlerinde çok adaletli ve zengin bir hükümdardır. Allah, Dâvûd'un kavminden biri suç işlediğinde ona bildirmektedir. Zebûr ona indirilmiştir (Dikmen 2003: 390-396).

Dâvûd peygamberin sesi birçok telmihe konu olmuştur. Sesinin güzelliğinden ötürü bütün hayvanlar onunla Dâvûd peygamberle beraber Allah'ı tespih etmiştir. Bu nedenle pürüzsüz seslere Dâvûdî ses denilmiştir (Aydemir 1996: 152).

Kanı Dâvûd ol halîfe geldi bil

Ya Süleymân tahtını götürdi yil

Darîr/2109

(Hani Dâvûd, o halife olarak geldi bil ve Süleymân, tahtını rüzgâr götürdü.)

Sen şâhidisin o meclisüñ kim

Dâvûd nebîdür anda hoş-hˇân

Hamdullah Hamdi/229

(Sen o meclisin şahidisin ki o güzel sesli Dâvûd peygamberdir.)

Darîr, Dâvûd'un peygamber oluşuna ve öldükten sonra tahtına oğlu Süleymân'ın geçişine telmihte bulunur. Hamdullah Hamdi ise Dâvûd'un güzel sesine değinir. Yûsuf u Züleyha adlı eserlerde genellikle Yûsuf'un sesi Dâvûd peygamberin sesine benzetilmiştir.

Süleymân

İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerdendir. Babası Dâvûd peygamberden hem peygamberliği hem de hükümdarlığı teslim almıştır. Kur'ân'da üstün, sâlih, hâkim, zeki, bilgili ve hikmetli gibi sıfatlarla 16 yerde ismi zikredilmektedir (Harman 2010: 56-60).

Süleymân peygamber edebiyatımızda en çok anılan peygamberlerdendir. Mührü, kuşdilini bilmesi, hayvanlarla konuşması, karınca ile diyaloğu, rüzgârın emrine âmâde olması, kuşlardan ordusunun olması, sahip olduğu Hüdhüd adlı kuşu vb. birçok özelliği hem klasik edebiyatımızda hem de modern edebiyatta telmih unsuru olarak kullanılmıştır.

Halîle nâr-ı Nemrûdı gül itdüñ

Süleymâna sabâyı Düldül itdüñ

Çâkerî/30

(Halîle, Nemrûd'un ateşini gül, Süleymân'a rüzgârı binek ettin.)

Gelüp taht urdı cânumda maʿânînüñ Süleymân'ı

Hızır gibi hayât içdi bugün İskenderî elfâz

Molla Hasan/6

(Mânâ, canıma gelip Süleymân gibi taht kurdu. İskenderî sözler, Hızır gibi ölümsüzlük suyu içti.)

Dehânıdur meger möhr-i Süleymân

Anuñ agzına bakar ins ile cân

Taşlıcalı Yahyâ/1559

(Meğer ağzı Süleymân mührüymüş. İnsanlar ve cinler onun ağzına bakardı.)

Çâkeri, Süleymân peygamberin rüzgârı binek olarak kullanmasına telmihte bulunurken Molla Hasan onun tahtına değinir. Taşlıcalı Yahyâ ise Süleymân'ın meşhur yüzüğüne ve bu yüzüğün cin tarafından çalınmak istenmesi hâdisesine telmihte bulunur.

Yûnus

Ninova halkına 30 yaşlarındayken peygamber olarak gönderilmiştir. 33 yıl boyunca kendisine sadece iki kişi inanınca, halkına başlarına gelecek azabı anlatır ve şehri terk eder. Yûnus şehri terk edince şehirde siyah bulutlar ve dumanlar yükselir. Halk bu musibet için Allah'a yalvarır ve samimi yakarışları kabul olur. Bu esnada Yûnus bir gemi ile şehri terk eder. Gemide çekilen kura ile Yûnus denize atılır ve bir balık onu yutup karaya çıkartır. Tekrar peygamber olarak gönderildiği halkla bir araya gelir, onlara emirleri ve yasakları öğretir (Dikmen 2003: 436-437).

Yûnus, divan şiirinde balığın karnında kalması, balığın onu kurtarması ve halkını bırakıp gitmesi gibi hususlarla şiirlerde telmih unsuru olarak yer alır.

Ol balıguñ biri Yûnus'ı yudar

Biri Süleymân yüzügini yudar

Gubârî/777

(Balığın biri Yûnus'u yutar. Biri Süleymân'ın yüzüğünü yutar.)

Birisi mühr-ü Süleymân ṣakladı

Birisi Yûnusı yutdı sakladı

Şerîf/376

(Biri Süleymân'nın mührünü sakladı. Birisi Yûnus'u yutup sakladı.)

Balık karnındagı Yûnus misâli

Halâs itdi Hudâ-yı Zü'l-celâli

Taşlıcalı Yahyâ/4331

(Allah, balık karnındaki Yûnus gibi onu özgürleştirdi.)

Gubârî, balığın Yûnus peygamberi yutup kurtarmasına değinmiştir. Şerîf de hemen hemen Gubârî'nin beytindeki anlamla birebir olacak şekilde Yûnus'u balığın ve Süleymân mührünü de devenin yutmasına telmihte bulunur. Taşlıcalı Yahyâ ise Yûnus'un balık tarafından yutulmasını hayata açılan bir kapı olarak değerlendirmiştir.

Yahyâ

Zekeriyya peygamberin oğludur. Annesinin Hz. Meryem ile akraba olduğu rivayet edilir. Küçük yaşta kendisine Allah tarafından himmet, kalp yumuşaklığı ve sâfiyet verilmiştir. Filistin hükümdarı Herod, Yahyâ peygamberi öldürtmüştür. 30 yaşında olan Yahyâ peygamberin ölümüne neden olanlar Allah tarafından cezalandırılmıştır (Aktaş 2006: 152).

Yahyâ peygamberin şehit edilişi ve akan kanı klasik şiirde bir mazmun haline gelmiş ve telmih unsuru olarak kullanılmıştır.

Eşki-y-içün dü-çeşm-i Yahyânuñ

Zulm-ile dökilen kanıyçün anuñ

Hamdullah Hamdi/148

(Yahyâ'nın iki gözünden akan yaşı için, zulm ile dökülen kanı için.)

Hamdullah Hamdi kaleme almış olduğu mesnevinin münâcât bölümünde "Yahyâ'nın akan gözyaşı ve dökülen kanı için" diyerek Allah'tan mağfiret dilemiş ve Yahyâ peygamberin başına gelen üzücü olaya telmihte bulunmuştur.

Îsâ

İsrailoğulları'na gönderilmiş son peygamber olup İncil kendisine indirilmiştir. Cebrâil'in Meryem'e ilâhî ruh üflemesiyle babasız olarak dünyaya gelmiştir. Üç yıl boyunca halkını imana davet etmiş ve sadece 12 kişi iman etmiştir. Îsâ'nın mucizeler göstermesi gibi nedenlerden ötürü onu öldürmek istemişlerdir.

Edebiyatımızda Meryem'in ona gebe kalması, ölüleri diriltmesi, kendi söküğünü dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi ve göğün dördüncü katında bulunması gibi özellikleri ile telmihe konu olmuştur.

Kanı Mûsâ kim kelimu'llâh idi

Kanı 'İsâ kim rûhu'llâh idi

Darîr/2110

(Hani Mûsâ ki o Kelimullah'tır. Hani Îsâ ki o Rûhullah'tır.)

Zülfi su'bânı âyet-i Mûsâ

Lebleri yâdigâridür 'Îsâ

Hamdullah Hamdi/2402

(Mûsâ'nın alameti yılan gibi saçları, İsâ'nın hatırası dudaklarıdır.)

O bâlâya idüb Îsâ gibi yol

Anâsır çâr-mîhinden berî ol

Taşlıcalı Yahyâ/352

(O, mecliste çarmıhtan İsâ gibi göğe yükselip gitti.)

Darîr, İsâ'nın ölüleri diriltme özelliğine; Hamdullah Hamdi ruh üflemesine; Taşlıcalı Yahyâ ise ölmeyip göğe yükselmesine telmihte bulunmuştur.

Muhammed

İnsanlığa gönderilmiş son peygamberdir. Kur'ân kendisine indirilmiştir. M.S. 571 yılında doğan peygamber M.S. 632 yılında vefat etmiştir. Doğmadan babasını, doğduktan sonra 6 yaşında annesini kaybetmiştir. Hayatı zorluklar içerisinde geçmiştir. Değişik zamanlarda on iki eşi olmuştur. Hatice, Sevde bint Zem, Aişe, Hafsa, Zeynep bint Huzeyme, Ümmü Seleme, Cüveyriye bint Hâris, Zeynep bint Cahş, Ümmü Habîbe, Safiyye bint Huyeyy, Meymûne bint Hâris eşlerinin isimleridir. Hz. Muhammed'in dördü erkek, dördü kız olmak üzere sekiz çocuğu olmuştur. Kâsım, Zeynep, Rukiyye, Ümmü Külsüm, Fatıma, Tayyip, Tahir ve İbrâhim çocuklarının isimleridir. Hz. Muhammed'in soyu kızı Fâtıma'dan olma torunlarıyla devam etmiştir (Fayda 2020: 406-421, Kandemir 2020: 421-426).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra İslam dini ile beraber Türk edebiyatının en önemli konularından biri Hz. Muhammed'in hayatı olmuştur. Her türlü özelliği hem klasik Türk edebiyatında hem modern edebiyatta en ince ayrıntısına kadar işlenmiştir. Hatta na't, mevlid, bi'setnâme, hicretnâme, hilye gibi Hz. Muhammed'e has pek çok edebî tür ortaya çıkmıştır.

Şerî'at kal'asına pâsbânlar
Muhammed ümmetine mihrbânlar
Çâkerî/166

(Şeriat kalesinin koruyanları Muhammed ümmetinin sevgi ile gözetenleridir.)

Kanı ol Fahr-ı cihân hayrü'l-beşer
Ol Muhammed Mustafâ kim iy püser
Darîr/2111

(Hani cihanın övüncü hayırlı insan ki o çocuk Muhammed Mustafa'dır.)

Rûh-ı Ahmed ki rûh-ı a'zamdur
Rûhlar ceyşine mukaddemdür
Hamdullah Hamdi/159

(Ahmed rûhudur ki yüce ruhtur ki ruhlar ordusuna öncüdür.)

Çâkeri, Darîr ve Hamdullah Hamdi Hz. Muhammed'in nübüvvetine değinmişlerdir. Beyitlerinde onu yüceltmişler ve senâ ile anmışlardır. Yûsuf u Züleyhâ adlı mesnevilerin na't bölümünde Hz. Muhammed'in değişik isimleri sıklıkla anılır. Hz. Muhammed'den şefâat isteyen şairler, telmih unsuru olarak değil de âlemlerin peygamberi oluşundan bahsetmişlerdir.

SONUÇ

Peygamber hikâyelerinin Yûsuf u Züleyha mesnevilerine ne şekilde yansıdığını tespit etmek için taradığımız mesnevilerde kıssaların veya peygamberlerle ilişkili olayların telmih ve teşbih sanatı vasıtasıyla mesnevilerde anıldığı görülmektedir.

Şairler, peygamberleri öne çıkan özellikleri ve mucizeleri ile şiire konu etmişlerdir. Hz. Muhammed dışında diğer peygamberlerin dinî özelliklerinden ziyade mucizeleri ve yaşadıkları olaylar çerçevesinde mesnevilere yansıdığı görülmektedir.

Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde Âdem, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Îsâ, Mûsâ, Muhammed ve Hûd ismi en çok zikredilen peygamberlerdir. Yakûb ve Yûsuf peygamberler çalışmaya dâhil edilmediği için burada isimleri zikredilmemektedir.

Peygamber isimleri genellikle mesnevilerin ana konuya girilmeden önce yer alan giriş bölümünde yer almaktadır. Ana bölümde yer alanlar ise genellikle bir özelliği ile teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Özellikle Yûsuf peygamberin yaşamış olduğu olaylar başka bir peygamberin yaşamış olduğu üzücü olayla karşılaştırılmıştır. Peygamberlere ait öne çıkan bir özelliği yine Yûsuf'a nispetle telmih unsuru olarak mesnevilerde yer almıştır.

Açıklamaları ile beraber verilen beyit örnekleri tespit edilen örneklerden oldukça azdır. Ancak çalışmanın hacmini aşacağı için örnekler arasından özellikle telmih sanatına başvurulanlar tercih edilmiştir. Bir başlıkta bir veya iki örnek yer almışsa bu taranan mesnevilerde var olan bütün örneklerin çalışmaya dâhil edildiğini, ikiden fazla örnek yer almışsa örnekler arasından seçim yapılarak çalışmaya eklendiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed Cevdet Paşa (1981). Peygamberler ve Halifeler Tarihi (Haz. Metîn Muhsin Bozkurt). İstanbul: Çile Yayınları.

Aktaş, H. (2006). Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Aktaş, H. (2006). Çağdaş Türk Şiirinde Peygamberler. Edirne: Yort Savul Yayınları.

Ay, H. (2015). Şerîf'in Kıssa-i Yûsuf Mesnevîsi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Esntisüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Aydemir, A. (1996). İslam Kaynaklarına Göre Peygamberler Tarihi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bolay, Süleymân H. (1988). Âdem. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3:358-363.

Çavuşoğlu, M. (1979). Yahyâ Bey, Yûsuf ve Zelîhâ, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.2435.

Demirbağ, A. (2021). Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr (78. Cilt)'inde Peygamber Kıssalarına Telmihler. Littera Turca, 7/2: 288-307.

Dikmen, Mehmet. (2003). Peygamberler Tarihi. İstanbul: Nesil Yayınları.

Dilçin, D. (1946). Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doğan, R. (2005). Ahmedî-i Âmidî'nin Yûsuf u Züleyhâsı (Metin ve İnceleme). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.

Fayda, M. (2020). Muhammed I. Hayatı. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 30: 406-421.

Güler, Z. (2006). Divan Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler. Malatya: Uğurel Matbaası.

Gündüz, Ş. (2010). Şit. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 39: 214-215.

Harman, Ömer F. (2000a). İbrâhim. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 21: 266-272.

Harman, Ömer F. (2000b). İdrîs. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 21: 478-480.

Harman, Ömer F. (2000c). Îsâ. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 22: 465-472.

Harman, Ömer F. (2001). İsmâil. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 23: 76-80.

Harman, Ömer F. (2003). Lokmân. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 27: 205-206.

Harman, Ömer F. (2007). Nûh. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 33: 224-227.

Harman, Ömer F. (2010). Süleymân. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 38: 56-60.

Harman, Ömer F. (2020). Mûsâ. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 31: 207-213.

İntepe, N. (2014). Lokmân Hekim Gerçek Kişi midir, Kült müdür?. Lokmân Hekim Dergisi, 4/2: 27-31.

Kabaloğlu, Mahi B. (2018). Yûsuf u Züleyhâ, Molla Hasan (YK 58a-110). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi..

Kadıoğlu, İ. (2009). Diyarbakırlı Ahmedî, Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme, Metin, Dizin, Sözlük). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Kandemir Mehmet Y. (2020). Muhammed II. Şahsiyeti. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 30: 421-426.

Karahan, L. (1985). Erzurumlu Mustafa Darîr, Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Tezi.

Karakaya, B. (2012). Garîb'in Yûsuf u Züleyhâ'sı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin). Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Yüksek Lisans Tezi.

Kaşkaya, M. (2004). Nahifî, Yûsuf u Züleyha. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kuzubaş, M. (2010). Kıssa-i Yûsuf u Züleyha, Oflu Bilal Efendi. İstanbul: Karadeniz Dergisi Yayınları.

Mercan, G. (2018). Molla Hasan, Yûsuf u Züleyhâ 1-55 Sayfa Aralıkları. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Şemsî, Yusif ve Züleyxa, Azerbaycan İlimler Akademiyası Mehemmed Füzuli Adına El-yazmaları Enstitüsü, B-6924/8549.

Şemsî, Yusif ve Züleyxa, Azerbaycan İlimler Akademiyası Mehemmed Füzuli Adına El-yazmaları Enstitüsü, B-1978.

Şemsî, Yûsuf u Züleyhâ, Tebriz Milli Kütüphanesi, 2671.

Tekineş, A. (1998). Alternatif İslam Tıp "Tıbb-ı Nebevî". Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, 4: 57-72.

Türk, Ş. (2014). Hamîdî-i Belhî'nin Yusuf u Züleyha Adlı Tercümesi ve Tahlili. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Uçar, M. (2006). Klasik Türk Şiirinde Peygamberler. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Uygur, S. (2003). Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'u (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Esntitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Üstün, Mehmet C. (2014). Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisi (Gramer-Metin-Dizin). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Yazıcı, C. (2020). Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.

Yıldız, A. (2017). Çâkerî, Yûsuf u Züleyhâ. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.Bu bölümde konu ile ilgili genel bilgiler verilmeli, amaç, araştırma sorusu ve çalışmanın ana hatlarıyla bölümleri açıklanmalıdır.

EXTRATERRITORIALITY AS A PARADIGM OF THE 19TH CENTURY INTERNATIONAL RELATIONS: US – JAPAN CASE (1854-1894)

♦ ◆ ♦

19. YÜZYILDA BİR ULUSLARARASI İLİŞKİLER PARADİGMASI OLARAK EXTRATERRITORIALITY: ABD – JAPONYA ÖRNEĞİ (1854-1894)

Merve DEMİRKAYA*

ABSTRACT

Despite the fact that the United States of America (USA), whose interest in East Asia increased with the development of fishing and transportation activities in the Pacific region from the beginning of the 1850s, President Millard Fillmore emphasized in the Congress that they did not have colonization purposes. At this stage, America's successful attempt about brought Japan into a semi-colonial state was interpreted as a remarkable development. In this context, the extraterritorial rights acquired by the United States, which led to the semi-colonialization of Japan with the treaties made in this context, and how these rights were implemented by the United States will be subjected to a comprehensive examination and evaluation. This is important in terms of 19th century imperialism studies. Because, at the beginning of the 19th century, the imperialism that dominated international relations and the imperialist policies implemented by the countries caused competition and conflict of interest. Extraterritoriality, whose roots date back to ancient times, and extraterritorial rights obtained by treaties, on the other hand, provided the states with the guarantee of legally applying their own law in the field of judiciary and economy and protecting their citizens in this competitive environment. The concept of sovereignty continued to be questioned in the post-Westpahalia period. Extraterritoriality, on the other hand, can be interpreted as a violation of the sovereignty of the states with which the treaty is signed. Extrality was a key feature of 19th-century imperial control, often as a result of unequal treaties, not just coerced but legally obtained. The extraterritorial rights demanded not only by America but also by other European states in the 19th century are of great importance, although they are limited in scope. The claim to be limited in scope is based on the unequal treaty signing with non-civilized or semi-civilized nations and Pagan or Muslim nations as the only condition deemed appropriate. Extrality, long leading the European imperialist practice, could be asserted by a state strong enough to force it to occupy this local sovereignty over a weak state. The unequal treaties signed at this point both formed a legal basis and caused many discussions.

Keywords: *extraterritoriality, extrality, consular jurisdiction, Japan, United States of America*

ÖZET

1850'lerin başından itibaren Pasifik'te balıkçılık ve taşımacılık faaliyetlerini geliştirmesi ile birlikte Doğu Asya'ya ilgisi artan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin, 1852 yılında Başkan Millard Fillmore'un Kongre'de sömürge elde etme amaçlarının olmadığını vurgulamasına rağmen, Japonya'yı yarı-sömürge durumuna getirmesi dikkat çekici bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda yapılan antlaşmalarla birlikte Japonya'nın yarı-sömürge haline gelmesine neden olan Amerika'nın elde ettiği extraterritorial haklar ve bu hakların ABD tarafından nasıl uygulandığı kapsamlı bir incelemeye ve değerlendirmeye tabi tutulması 19. yüzyıl emperyalizm çalışmaları açısından önemlidir çünkü 19. yüzyıla girilirken uluslararası ilişkilere hakim olan emperyalizm ve ülkelerin uygulamaya koyduğu emperyalist politikalar rekabet ve çıkar çatışmasına neden olmuştur. Kökleri eski çağlara kadar dayanan extraterritoriality ve antlaşmalarla elde edilen extraterritorial haklar ise bu rekabet ortamında devletlere yasal olarak yargı ve ekonomi alanında kendi hukukunu uygulama ve vatandaşlarını koruma garantisi sağlamıştır. Öte yandan, her ne kadar Westpahalia sonrası dönemde egemenlik kavramı sorgulanmaya devam etse de extraterritoriality beraberinde antlaşma sağlanan devletlerin egemenliğinin ihlali şeklinde yorumlanabilir. Extrality, sadece zorlamayla değil, yasal olarak elde edilen, genellikle eşitsiz antlaşmaların bir sonucu olarak 19. yüzyıl emperyal kontrolünün kilit bir özelliğiydi. Sadece Amerika için değil, diğer Avrupa devletleri tarafından da 19. yüzyılda talep edilen extraterritorial haklar kapsam olarak sınırlı kalmakla birlikte büyük önem taşımaktadır. Kapsam olarak sınırlı kalması iddiası, uygun olarak görülen tek şartın, medeni olmayan veya yarı medeni uluslar ile Pagan veya Müslüman olan uluslarla eşitsiz antlaşma imzalanmasına dayanmaktadır. Uzun süre Avrupa emperyalist pratiğine öncülük eden extrality, zayıf bir devlet üzerinde bu yerel egemenliği işgal etmeye zorlayacak kadar güçlü bir devlet tarafından öne sürülebilmekteydi. Bu noktada imzalanan eşitsiz antlaşmalar hem yasal bir dayanak oluşturmuş hem de birçok tartışmaya neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *ekstra-territoriyalite, extraterritoriality, konsolosluk yargılaması, Japonya, Amerika*

* Ege Üniversitesi, International Relations, PhD Student, Turkey. (e-Mail: merve.dmrky@gmail.com)

1. INTRODUCTION

If we start with an evaluation in terms of terminology, Akipek states that in addition to the term "ülke-dışılık" (Meray, 1965: 28) used by Seha Meray in Turkish, concepts such as "hariç-ez-memleket" (Kınlı, 2009: 4), "memleket dışı" (Alsan, 1955: 28), "yurttan dışılık" (Çelik, 1965: 28) are also preferred. The word was first used as "extraterritorialitas" by Wolff in 1749. It was translated into French as "exterritorialité" and into German as "exterritorialitaet" by G. F. Martens (Satow, 1917: 28). The concept that embodied in English as "ex-territoriality" and "extraterritoriality" will be used in the form of extrality (Scully, 2001: 2) according to the distinction of meaning in this paper. Instead of the privilege of diplomatic officials expressed by ex-territoriality, the subject of this article is formed with the concept of "extraterritoriality" which is used to define consular jurisdiction.

Throughout history, great powers have widely used the law for their own imperialist interests. With the developing legal systems, they have found the opportunity to embody their aims together with legal practices. In particular, while entering the 19th century, the imperialist policies of the great powers that dominated international relations caused great conflicts of interest. Westerners have increased their contact with the Far and Middle East societies in this century. Along with their merchant ships, they claimed to bring law, justice, politics, and civilization to these societies, as Parker points out (Parker, 1838: 7-10). For this, they applied the system known as extrality, whose roots date back to ancient times. States such as the Ottoman Empire, Japan, Korea, Iran, Siam and China benefited from legal discourse to embody their existence and extrality. When historical processes are examined, it can be concluded that although there are differences from country to country in the implementation of legal systems, especially in terms of extrality, generally the structure of legal systems is similar throughout the world.

Like English law, American law has been seen by its citizens, merchants, and commercial companies as the protector and guarantee of their civilization and freedom. For example, it was emphasized that western and non-Christian states would be civilized through treaties defined as unequal treaties at the point of imposing the American type of extrality. In this process, the argument that western citizens should be subject to their own laws has been used. Under the civilizing mission, this type of imperialism provided economic and legal privilege without the need for territorial conquest. In this case, countries in which extraterritorial rights are exercised are not defined as colonies. However, they were still exposed to the indirect effects of foreign powers. Unlike the colonial arrangements, practices and institutions implemented by imperialist states under an entire territorial sovereignty; extraterritorial rights show the indirect power of the imperialist state and the partial violation of sovereignty of the state party to the treaty.

In the current discussions, extrality is generally handled within the framework of the concept of sovereignty. Sovereignty, in its simplest terms, is the exclusive jurisdiction that a state has over individuals and actions within its borders. The main reason extrality is considered a violation is that states have the right to judge their own citizens according to their law even if they are in the foreign country as a result of unequal treaties. Although these nations were labeled as barbarians; in the basic term, extrality meant the inability of a state to exercise its sovereign right over persons within its borders. As a result, the extraterritorial rights applied alongside the domestic law created a multilateral judicial environment in the states. This situation has led to various discussions. For example, forty-four consular courts were operational in Japan in the 1880s alongside the local courts. For this reason, when it comes to extrality, which is seen as a deviation in international law, the territorial sovereignty of the national states has been an emphasis in the context of the subject.

Extrality gave rise to a range of economic, political and legal privileges to the great powers without the need for any territorial conquest. This situation did not turn the unequal treaty signed states into colonies; however, it has caused non-Western states to be exposed to the indirect effects of great powers. Thus, with the power gained by the great powers and partial violations of the sovereignty of uncivilized states; this system was completely different from the colonial system in which the great powers had all sovereign rights over certain territories and jurisdiction over all matters and institutions. There is no uniform extraterritorial system because the provisions of each state and treaties are different. There are similarities in terms, processes and systems with every state that has signed an unequal treaty. But every extraterritorial system is unique.

Extrality is the visible manifestation of foreign imperialism in Japan. In this context, the extraterritorial rights acquired by the United States, which led to the semi-colonialization of Japan with the treaties made in this context, and how these rights were implemented by the United States will be examined and evaluated. In time, the process from Commodore Matthew C. Perry's arrival in Uraga, the southern tip of Tokyo Bay in 1853 until 1894, when the treaty revision aimed at eliminating extraterritorial rights was finalized, is the focus of the article. In addition to the similarities in six different countries (Ottoman Empire, China, Japan, Siam, Iran, Korea) as of the period, Japan, as the chosen example to understand the structure of a system implemented in six different ways, has a special position in terms of international relations. As far as extrality is concerned, we can say that a situation has arisen where the strategic interests of many great powers come together in the Mediterranean and to a lesser extent in China. In the face of the increasing interest of one big power within the treaties; the remaining powers acted together, either achieving equality or resisting. The basis for the so-called unofficial empires of the great powers, which extrality granted privileges, was created by treaties. This whole system was internationalized with foreign settlements, and was created by the extraterritorial rights and consular jurisdiction included in the treaties. There was only one exception to this whole system. After 1869, when Japan inserted its own state into the reform process, it used the impositions of imperialism for its national empowerment and achieved something that only European colonizers or ex-colonialists could achieve, establishing itself among the great powers and becoming a colonial power (Robinson, 1986: 277). Oppenheim accepted Japan as a civilized state after Europe and America and described Japan as a great power while talking about the trials in uncivilized countries (Oppenheim, 1905: 622).

2. EXTRATERRITORIALITY AND AMERICAN CONSULAR JURISDICTION

Extrality is at the center of the debate whether unequal treaties were seen as a problem because they abolished official colonial relations due to the period they emerged, or were they perceived as a development that solved the problems arising from colonial relations due to their emergence as a new form of treaty. While concluding the previous section, we mentioned that the presence of consular jurisdiction in treaties is the most prominent feature that distinguishes unequal treaties from other trade treaties. With the unequal treaties signed, Western merchants had the opportunity to trade with the specified regulations at the treaty ports established on the territory of the signatory states. However, for foreign traders residing in the ports of this treaty, consular institutions were allowed to be established and direct communication with local authorities could be provided through these institutions, in accordance with the treaty article containing extraterritorial rights (Cassel, 2012: 5). Thus, the most important system provided by the treaties was that the foreign guests in the country were subject to the jurisdiction of their own consuls. This arrangement is called extrality or sometimes consular jurisdiction.

Extrality can be understood as the combination of the absolute state of diplomatic protection and the extension of sovereign authority. The situation in which the sovereign authority exercises its power geographically in regions outside its own territory is defined as almost impracticable. The reason for this is that the system established with extrality envisages a three-stage relationship: the state and its citizens abroad; resident aliens and local authorities; two national governments (Borchard, 1925: vi-viii; Scully, 2001: 3). In the case of these two national governments, the sovereign rights of the state that signed an unequal treaty with the great power are restricted (Jones, 1931: 1).

In connection with the fact that the sovereign authority maintains its power geographically in a region outside its own territory, extrality simply refers to the ability of the state to expand its jurisdiction beyond its borders. It is distinct from the term, which can mean both jurisdiction and privilege, and which clearly denotes ex-territoriality, that is, the privileges enjoyed by diplomatic representatives in the countries in which they are stationed. At this point, extrality should be evaluated separately from diplomatic protection and the purpose of states to protect the rights of their citizens living abroad; because, although there is an intervention, there is no restriction on the jurisdiction of another state in such cases. Therefore, in this case, we can state that the sovereign authority appears in a personal character (Jones, 1931: 1). However, jurisdiction is an element of sovereignty. It is precisely the positioning of jurisdiction that distinguishes the two concepts from each other. The simplest principle of extrality is that "while valid for all cases, the nationality of the defendant determines which country the case will

be heard under and who will be the trial judge" (Piggott, 1892: 82). In other words, in the context of the US-Japan example, all crimes committed by American citizens would be prosecuted by the American authorities, and civil cases against American citizens would still be decided by the American authorities. Conversely, crimes and civil actions committed by all local citizens against American citizens would be under the jurisdiction of the local courts. Therefore, the concept of ex-territoriality, which refers to the rights that embassy and consulate employees have in the countries where they work; and the concept of extrality, which refers to all of the rights provided by treaty between countries are diffrent. When considered from this point of view, the privileges of monarchs, embassy officials and armies are different from the economic and political privileges that individuals obtain through treaties in a foreign country. Persons holding the extraterritorial privilege are not treated as if they had never left their country. For example, an ambassador cannot be considered treason against the local ruler because he is treated as not in foreign lands. However, despite the privileges he has obtained and his jurisdiction in his own country, a person in foreign territory can commit this crime (Baty, 1927: 83).

Although in theory it predates the Renaissance, in practice it was not a valid system even in Europe before the French Revolution (Keeton, 1969: 155). Extrality's origin debate has been linked to imperialism by some historians and jurists; based by some on private letters between Greek Christian rulers in Constantinople; it is associated with Muslim conquerors by some, and the subject of Italian city-states in the 11th and 12th centuries by others (Lo, 1925: 230). The belief that foreigners should be prosecuted according to their own law rather than the local judicial system in the land in which they reside has an older origin than the territoriality of law. The territoriality of law is derived from the relatively modern theory of sovereignty. In ancient times; law, while universally personal in nature, consisted of traditions that were inextricably intertwined with religious ceremonies and rituals. Participation in legal rights and obligations was seen as an integral part of citizenship that could not be extended to foreigners, regardless of city, country, or tribe (Jones, 1908: 2).

This view continued to exist as a general European tradition throughout the Middle Ages and became stronger with Islam. At the height of the Ottoman Empire's power, extraterritorial rights were generously granted, allowed to be exercised even if no treaty was concluded. They were unaware of the violation of state power by exempting a few foreign merchants from their jurisdiction, as law was perceived as personal rather than territorial in the Ottoman Empire. It was considered natural and correct that the infidels who were given capitulation should not benefit from Muslim law (Jones, 1931: 3).

As European merchants were able to apply their own laws without encountering any restrictions when they were dealing with trade in the Near East, they wanted to achieve the same privilege when they started to trade in the Far East (Liu, 1925: 67-70). Together with the British East India Company, they had given jurisdiction to the Dutch East India Company of Siam in 1664 as a result of the treaty they signed. In Japan, at the beginning of the 17th century, Portuguese, Spanish, English and Dutch merchants were making use of their own laws (Liu, 1925: 79). According to Anghie, the capitulations seen in the Near East were part of the system that the unequal treaty regime applied to the signatory states and were often associated with the rights to trade and to own leasing (Anghie, 2004: 86). Continuing by quoting Alexandrowicz, Anghie stated in the original that capitulation practices were accepted voluntarily, especially in Asia. The natives of Asia, who had a sympathetic approach to the situation of foreign traders, tried to facilitate trade in solving the problems faced by traders with foreign cultures through capitulations. However, the conditions of this situation were equally accepted. The capitulations at this stage did not mean inequality and humiliation, unlike the capitulation practice seen in the 19th century (Anghie, 2004: 86).

The Bowring Treaty, signed between Siam and England in 1855, stipulated the opening of foreign representations in Bangkok, the extrality system and the definition of international trade rules with the opening of the Siam market (Terwiel, 1989. 40-45). The Parker Treaty, signed in 1857 with its supplementary annexes, was the treaty in which the semi-colonial system was created for Siam, with clear similarities with China and the Ottoman Empire (Horowitz, 2004: 446). After this date, Siam has been tried to be adapted to the international society dominated by Europe in the form of a semi-colony. The break between the practice of interstate relations in the Asian region for Siam, like other semi-

colonial states, took place after this date. The reason for this is that international law and diplomacy dictate to the states that international law and accordingly diplomacy should be applied in a certain way (Horowitz, 2004: 447). Sir John Bowring was involved in treaty negotiations for both the Ottoman Empire and China and Siam. According to Horowitz, if we start from Bowring, the relations established with the Ottoman State first set a model for European states in negotiating with non-Christian Asian states. This model was imposed on China by the Treaty of Nanking, and later paved the way for treaties signed with Siam and Japan (Horowitz, 2004: 448).

Geographical discoveries in the 15th century progressed as a result of economic and political competition in Western Europe. Transatlantic voyages contributed to the transformation of the medieval concept of frontiers. The Anglo-Saxon domination of North America, which started with thirteen colonies, then began to grow and show itself in different targets. With the establishment of the United States of America, expansionism started its course; The national borders of the United States not only connect the lands of the East with the uncivilized Midwest and Far West. From this point on, the domestic and foreign policy of the United States presented a mono-ethnic national identity that claimed Westward expansion (both the continental and overseas) was the Manifest Destiny (Denizarslanı, 2014: 210-211). In this context, consular representation was provided for the first time for the United States, with the first consul appointed to France in 1780, following the Treaty of Friendship and Commerce signed with France in 1778 (Kınlı, 2009: 64-103). Since the 1830s, as a result of the development of America's trade with foreign countries, a regular growth/progress is seen in the consular service, its geographical distribution and the authority of the consuls. With an important law enacted in 1860, foreign affairs and consular employees were given extraterritorial jurisdiction in certain countries, including the Ottoman Empire. First, the precise definition of the concept of extraterritorial right for America was with the 1844 treaty signed with China (Kınlı, 2015: 272). America, which has become an important negotiation target at the point of having the privilege of exemption from local jurisdiction and signing treaties with the East, signed treaties first with Islamic states, then with China, Siam, Japan and Korea. It signed agreements with Morocco in 1787, with Algeria in 1815, with Muscat (Zanzibar) in 1833, with Iran in 1856, with the Ottoman Empire in 1830, with China in 1844 and with Japan in 1858, which included extraterritorial rights (Hinckley, 1906: 19-40).

3. JAPAN AND AMERICAN CONSULAR JURISDICTION

It is stated that Japan's first contact with Europe was for a short period between the end of the 16th century and the beginning of the 17th century. The date when the Japanese government de facto cut off all contact with the West, the Tokugawa (Edo) Bakufu, is 1639. The reason for the policy of total introversion is expressed as "the desire to stay out of the potentially destructive influence of Christianity, which has now become clear that it is not possible to isolate from commercial contacts". At this stage, the requested foreign contacts were seen as a threat to political stability (Hunter, 2002: 33-34). For a long time, the part that was officially connected with Europe was the island of Deshima in Nagasaki, which had previously entered into relations with the Netherlands, England, Spain and Portugal. This island was a small Dutch trading post (Hunter, 2002: 34). It is stated that official relations increased in the 1840s, although the efforts of Western nations to gain influence were hindered from the 1790s (Hawks, 1856: 56-57).

Periodically, there were two great powers that were closely interested in the opening of Japan to trade; these states were the USA and Russia. It is argued that the policies of Russia and America for Japan have similar aims. The Russians were particularly interested in the border settlement, while the Americans developed policies to protect their sailors and supply purchases. The desire of both states was to establish relations with Japan first before other powers. Again, both states had expectations of a broad concession from this relationship they established (Franz, 2005: 69). According to Hawks, who conveyed the desire of both states to "own" Japan, the following points were important for Russia: After the Western expansionism in China, the commercial relationship to be established with Japan; entering into a friendly communication; maintaining and securing its position in the Far East. According to Hawks, if Russia had owned Japan, it would have had a chance to control the trade of the Pacific on the way to becoming an unrivaled power with its abundance of ports and resources. Russia had no commer-

cial interests in Japan. However, the fact that it became a commercial power and was in a more advantageous position than other powers made the acquisition of Japan important. Because Russia thought that the Japanese acquisition would fulfill her purpose (Hawks, 1856: 78-80; Tomes, 1857). Russia, located on the other side of the hemisphere, also meant the competitor on the other side of the islands for America, considering Japan. The Pacific Ocean was predicted to be the scene of intense commercial ownership strategies. America was able to exclude Russia at the point of easy access to the Atlantic.

Commodore Perry was officially appointed in 1853 to initiate official relations between America and Japan. In June 1853, Perry arrived at Uraga, at the southern end of Tokyo Bay, on four ships (Tomes, 1857). He was led by the Japanese to Nagasaki. Japan used to refer troubled and unrestful foreigners to Nagasaki "as a traditional way of stalling" (Hunter, 2002: 34-36). Perry rejected this proposal, presenting an ultimatum demanding an agreement to "met the needs of American ships, deal with the casualties of American seafarers, and improve official relations" (Hunter, 2002: 36). Perry, who said he would return with a larger navy before leaving, returned in 1854 with a larger navy of nine ships (Hunter, 2002: 36), and Bakufu agreed to "open Hakodate and Shimoda as havens, allow the return of sailors, and appoint consuls at a later date." (Ward et al., 1909: 829-830).

The consular institution envisaged to be established between America and Japan, in the fourth article of the first treaty signed between the parties, dated 1857; it is stated that "Americans who commit crimes in Japan will be punished by the American Consul General or the American Consul in accordance with American law." (Scidmore, 1887: 1) The article, which later entered the text of the final treaty made in 1858, was expressed as follows:

> Article 6 – "Americans who committed crimes in Japan will be tried in the American Consular Court and if found guilty they will be punished according to American law. Consular Courts will be open to Japanese creditors to facilitate claims against American citizens" (Jones, 1931: 170)

In addition, the ninth article contained a provision that the American consuls would request the Japanese authorities to arrest deserters, fugitives, jailbreakers or refugees (Jones, 1931: 172). The conclusion to be drawn from these two articles is that Americans have not been granted any mediation rights in civil cases in Japan.

However, in accordance with the ninth article of the Treaty of Kanagawa signed in 1854; if the Japanese government signs a treaty with one or more states in the future in which it promises certain privileges and advantages that it has not previously granted to the United States, the same privileges and advantages will be granted to the American government and to the United States without delay (Bevans, 1972: 351). It has been decided that it will also be provided to its citizens. However, as we mentioned in earlier, Japan gave America the most favored nation right with the 1854 treaty. For the full force and effect of this article to come into effect, Japan had to sign treaties with other states as well. Japan has signed an agreement with the United States to open its country to trade with sixteen states: England, United States of America, France, Germany, Austria-Hungary, Belgium, Denmark, Hawaii, Italy, Netherlands, Peru, Portugal, Russia, Spain, Sweden, Norway and Switzerland (Chang, 1984: 4). For example, as a result of the treaty signed with England in 1858, it was stated that all British citizens, regardless of property or person, were under the jurisdiction of the British authorities. The power to adjudicate any offense committed by British nationals against Japanese nationals is vested in the consuls as well as any authorized public official (Bevans, 1972: 351). With the 1869 treaty signed with Austria-Hungary, which had the widest privileges in Japan, the scope of consular jurisdiction was expanded. According to this; all matters that might arise between the citizens of Austria-Hungary and Japan regarding rights, whether property or person, were to be settled under the jurisdiction of the Empire. Japan would have no right to say whatsoever in disputes or lawsuits that might arise in Japan between the citizens of Austria-Hungary and the citizens of other treaty states. Any crime committed by Austro-Hungarian nationals against Japanese citizens or citizens of other nations would first be brought to the consular office and be sentenced according to their own laws (NARA, Vol. 1). Benefiting from the most favored nation registration with this treaty, the United States thus gained a comprehensive privilege in terms of consular jurisdiction (NARA, Vol. 1).

According to the statute published by the USA for the consular courts in Japan; officers in the consular court: the consul (consul general or consul), the vice-consul or vice-consul who may accompany the consul during his absence, the members of American citizens who will appear in the courts with the consular officer under certain special conditions (NARA, Vol. 15). A marshal was also present at the court, serving under the commission appointed by the American President, whose duties were similar to those of a sheriff. The Marshal's job was to carry out the duties assigned to him by the Secretary of the United States of America in Japan or the consul in his port of residence. Under his command were the following persons: the deputy field marshal he had chosen, the prison officers and the guards. A court official who is recognized as a court clerk and appointed by the consul; he was in charge of keeping and preserving the seal and registry records of the court, the annulment of the court documents and keeping the record of the evidence. The translator, who deals with the translation of documents in Japanese or other languages into English, is also a consular court official. Finally, lawyers also served as officials of the consular court. The most important requirement for lawyers was to be an American citizen, to take the oath of attorney, to declare their loyalty to the United States and to be approved by the government. For this reason, foreigners could not serve as lawyers in the courts (Status at large, No.25).

Although there are many examples that show that American consular officials tried to establish friendly relations in relations with Japan; the most important of these is that the United States paid $785,000.87 of the $1,837,823.78 Shimonoseki compensation due as a result of Japan's war with China (NARA, Vol. 48). In addition, after the opium trade was banned by Japan for non-pharmacist use (Yeneroglu et al., 2020), it was welcomed that the American ship Halcyon, which wanted to enter Japanese ports, informed the Japanese authorities before entering the port (NARA, Vol. 18). Japan, which does not want opium, which is widely used in China, to be used as a drug in its own country, has strictly prohibited Chinese citizens from purchasing opium, as it has specifically stated. Regarding the implementation of this ban, Japan again asked the United States not to withhold its aid (NARA, Selected Records, 1855-1912). Even though the United States was involved in the event, the Japanese authorities opposed the involvement of the United States in the case regarding exile, after the Japanese authorities denied the residence of a British citizen named George W. Lake, who came from Shanghai and was expelled from Japan due to his illegal actions. However, it has been reported that no harsh sanctions were applied with the involvement of the United States (NARA, Vol. 6). Another example used to create public opinion and protect prestige is the Vice Consul General G.H., who saved a citizen named Yamada Yasunosuke from drowning in 1889. It's Scidmore (NARA, Vol. 18). Japan's sense of gratitude was high for the vice-consul general, who managed to save the citizen who jumped into the sea from the ship "City of Rio de Janeiro" in the Gulf of Yedo to commit suicide (NARA, Vol. 18).

Although corruption such as fraud, nepotism and bribery are not seen in the decisions given in the American consular courts as in the British consular courts; there were many complaints about the American consuls. The excess of authority, the collection of fines and fees higher than determined, and the excesses in the behavior of the consuls were striking. Not being able to provide sufficient financial support to the consulates of the USA, the consuls trying to ensure the financial situation with the fees they collect, and the appointment of the officials regardless of whether they have received legal education are listed as visible reasons. Therefore, American citizens residing in treaty ports complained to their consuls. (Chang, 1984: 12-13).

The case that was committed on the day that Japan was liberated from extraterritorial rights and which resulted in the deaths of two Japanese citizens and three people is considered significant. The Robert Miller case was filed because a Japanese resident named Charles S. Arthur threatened the manager of Yokohama's largest hotel, the Grand Hotel. He was judged to be mentally ill because of his strange and distressing behavior. In the report dated July 28, 1899 sent from the Consulate on July 17, it is not known when the criminal case will be heard, but the prosecution of the Japanese government, which was published in the newspaper called Japan Gazette, was conveyed to the United States. In this important case, which was Japan's first test, the Kanagawa police acted hastily, the death penalty was given and his execution was carried out despite his mental illness. No intervention was made by the United States in the death penalty of an American citizen. However, the fact that such a harsh stance was taken in the first decision taken by the civilized judicial system after the reforms was understood

as evidence of the anger of the Japanese citizens at the injustice of extrality and the ongoing anti-Westernism in Japan (NARA, Vol. 2).

Japan's attitude towards the missionaries continued in a distant manner. In an article published in 1873, it was mentioned that missionary activities were limited to foreign settlement only in open ports and that the imperial edict against Christianity had just been deleted from public bulletins. Although the official attitude towards Christianity has clearly disappeared, it is said in the article that this situation can still be felt and prevailed in society. The Sunday-schools were somehow prevented by the government from hiring a suitable place to preach in any foreign town, so that no personal violence would occur. The government, which especially wanted to prevent foreigners from gathering together, was dispersing foreign groups gathered in the market place or any public place through the police, who were constantly on the alert, and the speakers were left without an audience. However, incomplete Japanese translations of the Bible, although criticized by local scholars, were eagerly sought after by the people and could be found in bookstores in many places along with Yeddo (NARA, Vol. 25).

Many citizens expressed their opinions, with Western states reluctant to finalize the treaty revision and liberate Japan from extraterritorial rights. Although America gave the impression of being on the side of Japan, American citizens hosted anti-revision meetings in Kobe and Yokohama (NARA, Vol. 62). In the anti-revision meetings led by American citizens, the citizens of the signatory states made an effort to take into account the protection of their rights. As a result, the already existing xenophobia among the Japanese people was fueled and attacks increased (NARA, Vol. 62). Among American citizens, it was the American missionaries who gave a positive opinion on the completion of the revision of the treaties. The missionaries, who stated that they did not see any harm in being governed by the new laws of Japan in accordance with international law, stated that they knew that America always cared about the opinions of its citizens, and therefore, they reached a positive consensus as a result of the meeting held in Osaka. Stating that religious and civil liberties were recognized with the new constitution, the missionaries stated that Japan had the right to treaty revision in accordance with the principles of international law. As a result of the meeting statement signed by 47 British and American missionary societies, it was stated that citizens who have a certain position with extraterritorial rights also needed regulations in the new order. Noting that their different positions for 25 years as of 1890 required at least some privileges, the communities demanded that the necessary arrangements be made by the governments (NARA, Vol. 62).

It is stated that in the ongoing war between China and Japan, the Japanese gained the appreciation of the great powers after 30 years of reform. By comparing the situation of China and Japan, the death penalty of Japanese citizens in China, even with the slightest suspicion, has been interpreted as China's resistance to reforms (Friend, 1901). On the other hand, Japan, which insisted on the revision of the treaty against the great powers that had the right to extrality with the treaty signed with the United States in 1858 and the treaties signed with Austria-Hungary lastly in 1869, abolished the extraterritorial rights with a treaty signed in 1894 and entered into force in 1899 (Ker, 1928: 1). At a time when anti-Western movements were more felt in Japan, the Meiji government was also trying to get rid of the burdens of unequal treaties (NARA, Vol. 33). Due to the MFNc in the first treaty, it made it impossible to terminate all treaties separately. After five unsuccessful attempts, the Meiji government, which decided that all treaties should be terminated at once, achieved its national purpose with legal manipulations over time (NARA, Treaty Drafts, 1872).

4. CONCLUSION

Japan, which has kept its relations with the West quite limited throughout a long historical process, could not maintain this isolation as a result of the globalization of international capitalism, which is one of the inevitable results of the industrial revolution. The management, regulation and termination of this reluctant encounter with the Western world and international capitalism has drawn attention to legal expansionism, which has not found a place in the discussions in international relations. Extrality, which has been associated with a wide variety of practices starting from the early period, has become a tool of great powers as imperialism entered a different world order and accumulation process since the second half of the 19th century. The ignorance of legal expansion and the globalization paradigm of the judiciary concealed the coercion and exploitation inherent in legal capitalist accumulation.

Extrality was a key feature of 19th-century imperial control, often as a result of unequal treaties achieved not only by coercion but also legally. The extraterritorial rights demanded not only by America but also by other European states in the 19th century are of great importance, although they are limited in scope. The claim to be limited in scope is based on the unequal treaty signing with non-civilized or semi-civilized nations as well as with Pagan or Muslim nations as the only condition deemed appropriate. Extrality, long leading the European imperialist practice, could be asserted by a state strong enough to force it to occupy this local sovereignty over a weak state. The unequal treaties signed at this point both formed a legal basis and caused many discussions.

It is obvious that consular institutions, which gave a special legal status to foreigners, were not a new invention of the 19th century, but acquired a new character in the 19th century, although their origins can be traced back to Antiquity. Extrality, which we see early examples with capitulations, was based mostly on the personality of laws. The consular jurisdiction became a public competence of the sovereign state with the existence of the principle of territoriality.

Although America has signed unequal treaties with many states, the most well-known among them are China, the Ottoman Empire and Japan. In addition, it has entered into similar agreements with many states. One of the most important of these states is Japan. America, which wanted to realize the East Asian expansion as a result of fishing and transportation activities in the Pacific, started with a speech he made in Congress in 1852, although President Millard Fillmore emphasized that they did not have colonization purposes. After this speech, the coasts of Japan were visited by Comodore Perry and it was demanded that Japan be opened to foreigners in a harsh manner. This is important in terms of showing America's determination to expand in the 19th century.

It is noteworthy that in Japan the news that was published about the signed treaties, extrality is seen as "making fun of" local law, not paying taxes, and working freely wherever foreigners who come to their ports want. However, providing police protection to foreigners and the local government's provision of many conveniences for foreigners caused anger. It is stated that mostly British citizens reside in port cities. Beside from that, the persistent definition of this reaction against extrality as "emotional complaint" by some authors was met with displeasure. Practices that make the Japanese think that there can be no real justice in the treaty ports: the acceptance that there may be mistakes in the established consular system (NARA, Vol. 48) and the differences in law with many confusions, the unequal punishments in the cases especially in the British consular courts, the disagreements about the citizenship of the accused person, the judicial inadequacies, the conflict of the authorities, the ministry initiatives etc. With the English courts mocking the justice and stating that injustice is encouraged, Japan has also stated that extrality is not acceptable because it is a judicial "torture" rather than unjust because of Westerners' presence in barbarian lands (NARA, Vol. 50).

For this reason, the tyranny in the beginning the process for America, which added Japan to world capitalism, was not sustainable. United States, which did not continue its harsh attitude at the beginning, made policy changes to make permanent the privileges she had gained through bullying. America has also been a supporter of superstructure reforms in Japan, especially Japanese modernization, in order to prevent Japan from approaching its global rivals. American officials, who tried to act as a "good partner" in transforming relations, did not hesitate to gain the sympathy of the Japanese public. This includes the benevolence of consuls in public places, and minor acts of heroism such as rushing to the aid of a drowning person. In addition to such behavior and actions that would be sympathetic to the Japanese people, it is also important that America paid Japan's loan for the compensation of Shimonoseki. This payment proved to be a part of international law as well as international capitalism for Japan. However, Japan was also aware that America could be just as selfish as Japan when a dangerous situation came to harm America's interests, along with the difficulties encountered during customs negotiations (NARA, Vol. 48). An example of this is the understanding that this treaty cannot come into effect without the Japanese signing an annulment treaty with all their treaty powers, even though the pioneer treaty was signed "in good faith" during the treaty revision.

To the extent that it can be traced in the article, it has also been observed that the American consuls and other authorized bodies act as an effective mediator in regional tensions, especially in the com-

petition with China. During the periods when diplomatic relations were cut between China and Japan, the American telegraph system was used in the negotiations with China until 1896, when relations were almost re-established. Such an engagement was interpreted by Japan as America's goodwill and was meticulous about the payment. As of 1894, Chinese citizens came under American consular protection. Even in this case, the most important point seen in the correspondence was that such extraterritorial coercion could not be made without the consent of the Japanese government. The idea that America, which does not want to lose its "good reputation" in the negotiations with Japan on this issue, would help to show that Japan could remain civilized and lead "humanity" even in the event of war against China is quite interesting. Especially in the context of the mobility of the labor force, the legal processes that are the subject of Chinese and Japanese citizens, particularly in the field of fishing and shipping, have been closely followed. Occasionally, events that can be considered as factual have been observed and evaluated at the level of the embassy and ministry.

The importance that America gives to Japan in the context of Pacific dominance has also been observed through the sensitivity of its diplomatic services. In a short time, the number of consulates increased drastically. In addition to consulates serving in the five treaty ports, America also owns the largest number of ships entering ports. When the monthly data are examined, it is a remarkable element that the ship visited at a level competing with England. It can be observed in the postal service report published monthly, though not regularly, that the correspondence between Japan and the United States has increased annually. This also means an increase in the number of residents in treaty ports. Until 1892, the fact that foreigners were not given the right to own property in Japanese territory and to lease outside certain regions also played an important role in observing this situation.

Hatoyama Kazuo, one of the famous judges who contributed to the upbringing of Japan, stated that "the residence of European and American citizens in open ports is very small in practice and stated that he does not think that extrality has a harmful effect" (Chang, 1984: 136). Kazuo stated that "what matters is that, in principle, it is not an acceptable practice by the highly sensitive Japanese society" (Chang, 1984: 136). The rapid implementation of reforms also accelerated the revision of the treaty, as Japan constantly complained about the unfairness of the treaty provisions that bound it to the Western powers, and the concepts such as morality, justice and interest came to the fore in the discussions, and persistently stated that Japan was dissatisfied with the treaties.

The issue of extraterritorial rights has become a matter of honor for the Japanese nation. Almost forty-five years after the first treaty signed with the United States in 1854, Japan terminated all its treaties with the great powers as of 1899. In the last two decades of this path, which the Japanese nation described as "torture", Japan had been busy understanding the unilateral MFNc added to the first treaty by the Western states and its consequences. After a series of reforms and five unsuccessful treaty revisions by the Meiji Government, Japan was able to regain its sovereignty and custom autonomy. This tiring and difficult experience for Japan, which learned the dominant codes of international capitalism from its powerful and rude interlocutors, would enter a different turn in the first quarter of the 20th century. Japan used its experiences first as a nation-state building and then becoming as a regional power. With the unequal treaties it signed with China, Japan sided with the imperial states.

REFERENCES

July 15, 1856-Aug. 20, 1878. July 15, 1856-Aug. 20, 1878. MS Despatches from U.S.

Consuls in Hakodate, Japan, 1856-1878 Register. National Archives (United States).

GALE Nineteenth Century Collections Online. Web. 9 Oct. 2014.

July 15, 1856-Dec. 31, 1869. July 15, 1856-Dec. 31, 1869. MS Despatches from U.S.

Consuls in Hakodate, Japan, 1856-1878 Volume 1. National Archives (United States).

GALE Nineteenth Century Collections Online. Web. 9 Oct. 2014.

Jan. 1, 1870-Aug. 20, 1878. Jan. 1, 1870-Aug. 20, 1878. MS Despatches from U.S.

Consuls in Hakodate, Japan, 1856-1878 Volume 2. National Archives (United States).

GALE Nineteenth Century Collections Online. Web. 9 Oct. 2014.

1861 – 1897, MS Despatches from U.S. Consuls in Kanagawa, Japan, National Archives

(United States). GALE Ninteenth Century Collections Online, Web. 9 Oct. 2014.

1860 – 1906, MS Despatches from U.S. Consuls in Nagasaki, Japan, National Archives

(United States), GALE Nineteenth Century Collections Online, Web. 9 Oct. 2014.

1868 – 1906, MS Despatches from U.S. Consuls in Osaka and Hiogo (Kobe), Japan,

National Archives (United States), GALE Nineteenth Century Collections Online, Web. 9 Oct. 2014.

1868 – 1906, MS Despatches from U.S. Consuls in Yokohama, Japan, National Archives (United States), GALE Nineteenth Century Collections Online, Web. 9 Oct. 2014.

March 11-July 22, 1872. March 11 -July 22, 1872. MS Minutes of Treaty Conferences

between U.S. and Japanese Representatives, and Treaty Drafts, 1872 March 11 -July 22,

1872. National Archives (United States). GALE Nineteenth Century Collections Online.

Web. 10 Oct. 2014.

May 22, 1858-August 13,1906. May 22, 1858-April 5,1875. MS Notes from the Japanese Legation in the United States to the Department of State, National Archives (United

States). Nineteenth Century Collections Online. Web. 11 Oct. 2014.

1856 - 1873. MS Selected Records of the U.S. Legation in Japan, 1855-1912. National

Archives (United States). Nineteenth Century Collections Online. Web. 14 Oct. 2014.

Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776-1949, Volume 9: Iraq-Muscat, Charles I. Bevans (complied by), Washington: Department of State Publication, March 1972.

Statutes at large, 41st Congress, 3rd session, Ex. Doc. No. 25.

Mason, Isaac. "Correspondence." *Friend* 22 Feb. 1901: 125+. Nineteenth Century Collections Online. Web. 27 Oct. 2014.

Akipek, Ö. İ., "Ülke-Dışılık", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIV, Sayı 1-4, 1967.

Alsan, Z. M., *Yeni Devletler Hukuku*, 2. basım, Cilt I, İstanbul: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1955.

Anghie Anthony, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, New York: Cambridge University Press, 2004.

Baty T., D.C.L., L.L.D., 1 Hong Kong U. L.J. 83, 1927.

Borchard E. M., *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad*, New York: The Banks Law Publishing, 1925.

Cassel P. K., *Grounds of Judgment: Extraterritoriality and Imperial Power in Nineteenth-Century China and Japan*, New York: Oxford University Press, 2012.

Chang R. T., *The Justice of the Western Consular Courts in Nineteenth-Century Japan*, London: Greenwood Press, 1984.

Çelik, E. F., *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları, 1965.

Denizarslanı, Y., "A Contemporary Review on Sense of Place and Border in Nineteenth Century Narratives of American Expansionism*", International Journal of Language Academy*, Vol. 2, Issue 1, 2014.

Franz E., Philipp Franz von Siebold and Russian Policy and Action on Opening Japan to the West in the Middle of the Nineteenth Century, Germany: IUDICIUM, 2005.

Hawks F. L., *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan, Performed in the Years 1852,185 and 1854 under the Command of Commodore M. C. Perry, United States Navy, by Order of the Government of the United States*, New York: D. Appleton and Cmpany, 1856.

Horowitz Richard, "International Law and State Transformation in China, Siam, and the Ottoman Empire during the Nineteenth Century", *Journal of World History*, Vol. 15, No.4, December 2004.

Hunter J. E., *Modern Japonya'nın Doğuşu, 1853'ten Günümüze*, Translated by: Müfit Günay, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Jones F.C., *Extraterritoriality in Japan and the Diplomatic Relations Resulting in Its Abolition 1853-1899*, New York: Ams Press, 1931.

Keeton, G. W., *The Development of Extraterritoriality in China*, New York: Howard Fertig, 1969.

Ker W. P., "Treaty Revision in Japan, A Survey of the Steps by which the Abolition of Foreign Privilege was Accomplished in the Island Empire", Pacific Affairs, November 1928.

Kınlı Onur, "Sam Amca'nın Diyar-ı Gurbet Memurları: 19. yy'daki Amerikan Konsolosluk Hizmetlerine Genel Bakış", *Kebikeç*, Vol. 39, 2015.

Kınlı, O., 19.Yüzyıl'da Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilimdalı, Doktora tezi, İzmir, 2009.

Liu S. S.*, Extraterritoriality Its Rise and Its Decline*, 1925.

Lo, R. Y., "Extraterritoriality in China", *9 Chinese Soc. & Pol. Sci. Rev*. 230, 1925.

Meray, S. L., *Devletler Hukuku'na Giriş*, 3. basım, Cilt II, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1965.

Oppenheim L. L., *International Law A Treatise*, Vol.1 Peace, Longmance Grren and Co., 1905.

Parker P.*, Journal of an Expedition from Sincapore to Japan, with a Visit to Loo-Choo; Descriptive of these Islands and their Inhabitants; In an Attempt with the Aid of Natives Educated in England, to Create an Opening for Missionary Labours in Japan*, London: Smith, Elder and Co., Cornhill, 1838.

Robinson R., "The Excentric Idea of Imperialism, with or without Empire", Wolfgang J. Mommsen and Jürgen Osterhammel, *Imperialism and After: Continuities and Discontinuities*, London: Allen&Unwin, The German Historical Institute, 1986.

Satow, E., *A Guide to Diplomatic Practice*, Vol. 1, New York: Longmans, Green and Co., 1917.

Scidmore G. H., LL. B., *Outline Lectures on the History, Organization, Jurisdiction and Practice of the Ministerial and Consular Courts of the United States of America in Japan*, Tokio: Igirisu Horitsu Gakko, 1887.

Scully, E. P., *Bargaining with the State from Afar, American Citizenship in Treaty Port China, 1844-1942*, New York: Columbia University Press, 2001.

Terwiel, B.J., "The Bowing Treaty: Imperialism and the Indigenous Perspective", *ASAA, CAS, ISEAS Conference*, Singapore, 1-3 February 1989.

Tomes R., *The Americans in Japan: An Abridgment of the Governement Narrative of the U.S. Expedition to Japan, under Commodore Perry*, New York: D. Appleton&Co., 1857.

Ward A. W., Prothero G. W., and Leathes S. (edited by), *The Cambridge Modern History*, Volume XI, The Growth of Nationalities, 1909.

Yeneroglu E.; Kınlı, O.; Demirkaya M., "Afyonun Japonya Serencamı ve Japonya'nın Afyon ile İmtihanı (1853-1895)", Kebikeç, Vol. 49, 2020.

PREVALENCE OF VIOLENCE AGAINST CHILDREN BY PARENTS: GENDER AND AGE DIFFERENCES

♦ ◆ ♦

EBEVEYN ŞİDDETİNİN YAYGINLIĞI: CİNSİYET VE YAŞ FARKLILIKLARI

Duygu ESLEK* - Rukiye KIZILTEPE - Türkan YILMAZ IRMAK*****

ABSTRACT

Exposure to parental violence is a growing public health concern with adverse long-term consequences on children's development. The aim of this study was to explore the prevalence of parental violence against children and to examine gender and age differences in this phenomenon. We collected the data from 282 adolescents aged 11-14 years (M = 12.59, SD = 1) through a demographic information form and the Conflict Tactics Scale Parent-Child (CTSP-C). Of the participants, 48.6% were girls, and 51.4% were boys. The findings showed that 75.2% of the participants reported having experienced at least one type of parental violence at least once. The participants reported the prevalence of emotional violence to be 72%, physical violence to be 51.8%, and neglect to be 35.5%. When it comes to gender differences, while the girls reported the prevalences of these types of parental violence to be 73%, 47.4%, and 34.3%, respectively, the boys reported them to be 71%, 55.9%, and 36.6%, respectively. Besides, the prevalence of parental violence by age ranged from 69% to 74% for emotional violence, from 45% to 56% for physical violence, and from 25% to 40% for neglect. Overall, we concluded that parental violence against children was highly prevalent; therefore, prevention programs aimed at such violence are critically needed. Further research may investigate the developmental paths of parental violence among different age groups.

Keywords: *violence, parental violence, neglect, prevalence*

ÖZET

Ebeveyn şiddetine maruz kalma, çocukların gelişimi üzerinde uzun vadeli olumsuz sonuçları olan, bir halk sağlığı sorunudur. Bu çalışmanın amacı, çocuklara yönelik ebeveyn şiddeti yaygınlığını araştırmak ve bu durumdaki cinsiyet ve yaş farklılıklarını incelemektir. Veriler 11-14 yaşları arasındaki 282 ergenden (Ort = 12.59, SD = 1) demografik bilgi formu ve Çatışma Çözümüne Yaklaşım Ölçeği Ebeveyn-Çocuk (CTSP-C) aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcıların %48,6'sı kız, %51,4'ü oğlandır. Bulgular, katılımcıların %75,2'sinin en az bir kez en az bir tür ebeveyn şiddeti yaşadığını göstermektedir. Katılımcılar duygusal şiddet yaygınlığını %72, fiziksel şiddeti %51,8 ve ihmali %35,5 olarak bildirmişlerdir. Cinsiyet farklılıklarına bakıldığında, ebeveyn şiddetine maruz kalmayı kızlar sırasıyla %73, %47,4 ve %34,3 olarak bildirirken, oğlanlar sırasıyla %71, %55,9 ve %36,6 olarak bildirmiştir. .Ayrıca yaşa göre ebeveyn şiddeti yaygınlığı duygusal şiddet için %69 ile %74, fiziksel şiddet için %45 ile %56 ve ihmal için %25 ile %40 arasında değişmektedir. Genel olarak, çocuklara yönelik ebeveyn şiddetinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Bu nedenle, ebeveyn şiddetine yönelik önleme programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Gelecek araştırmalarda, farklı yaş grupları arasında ebeveyn şiddetinin gelişimsel arayolları araştırılabilir.

Anahtar Kelimeler: *şiddet, ebeveyn şiddeti, ihmal, yaygınlık*

* Ege University, Ph.D. Program in Psychology, Turkey. (e-Mail: duygu.eslek@gmail.com)

** Pamukkale University, Turkey. (e-Mail: rukiyekiziltepe@gmail.com)

*** Ege University, Turkey. (e-Mail: turkan.yilmaz.irmak@ege.edu.tr)

1. BACKGROUND

Violence against children is a significant public health problem that draws the attention of many researchers worldwide. Parental violence against children is defined as using various types of violent behaviors to correct and manage the child's behavior (Straus, 2010) and appears in three types: physical violence, emotional violence, and neglect. Physical violence includes all kinds of behaviors that harm the child's body (e.g., hitting, kicking, and biting), while emotional violence covers psychologically harmful behaviors such as hurting, mocking, humiliating, and embarrassing the child. Neglect, on the other hand, is denoted as not meeting the developmentally essential needs of the child. Behaviors such as preventing the child from attending school, not letting them see a doctor, and not providing prescribed medicine for them can be considered examples of neglect (Krug et al., 2002; Polat, 2015; Straus et al., 2017).

Previous studies consistently indicated that exposure to parental violence might give birth to adverse consequences for children. Children exposed to parental violence are likely to exhibit some developmental problems such as poor academic engagement and risk-taking behaviors (Holt et al., 2008; Lim & Lee, 2017). In addition, these children are at risk of developing internalizing and externalizing behavior problems (e.g., social withdrawal and aggressive behaviors) (Bender et al., 2007; Kızıltepe et al., 2020; Peltonen et al., 2010). Exposure to parental violence during childhood also increases the possibility of developing psychological problems in adulthood (Caetano et al., 2013; Holt et al., 2008).

Although parental violence against children happens in every country and culture, it is often uttered that it is more widespread in low- and middle-income countries, including Turkey (Çatak et al., 2021; Douki et al., 2013; Omaç Sönmez et al., 2020). A study in Turkey indicated that 75% of children had been exposed to parental violence (Oğuztürk et al., 2019). In addition, Omaç Sönmez et al. (2020) found that nine out of ten moms were found to use physical and psychological violence against their children.

Yet, the literature offers conflicting results considering the variability in the prevalence of parental violence by sociodemographic characteristics. Although some studies did not report any difference in parental violence by gender (Briere & Elliott, 2003; Stoltenborgh et al., 2012), others showed that boys are exposed to physical violence more often (Giles-Sims et al., 1995; Turla et al., 2010). When it comes to age, it was previously suggested that the rate of exposure to parental violence increases with age (Finkelhor et al., 2009).

1.1. Current Study

This study primarily aimed to determine the prevalence of parental violence. Although there are studies examining the phenomenon in Turkey (Oğuztürk et al., 2019; Omaç Sönmez et al., 2020), only a limited number of studies has attempted to explore age and gender differences in it so far (e.g., Omaç Sönmez et al., 2020). Therefore, the secondary aim of the study was to evaluate the prevalence of parental violence by gender and age.

2. METHOD

2.1 Participants

In this study, we collected the data from 282 adolescents (48.6% (n = 137) girls and 51.4% (n = 145) boys) aged 11-14 years (M = 12.59, SD = 1). The students reported their perceived socio-economic status (SES) as follows: 19.5% (n = 55) with a low SES, 18.1% (n = 51) with a lower-middle SES, 29.4% (n = 83) with a upper-middle SES, 33% with a high SES (n = 93). The parents of 87.9% (n = 248) were living together, while 9.6% (n = 27) had divorced and 2.5% (n = 7) had separated parents. The participants' sociodemographic characteristics are presented in Table 1.

Table 1

Participants' sociodemographic characteristics

	n	*%*
Gender		
Girl	137	48.6
Boy	145	51.4
Age		
11 years-old	35	12.4
12 years-old	117	41.5
13 years-old	58	20.6
14 years-old	72	25.5
Maternal education		
No school	18	6.3
Elementary school	60	21.3
Secondary school	51	18.1
High school	76	27
College or higher education	72	25.6
Paternal education		
No school	7	2.5
Elementary school	54	19.1
Secondary school	56	19.9
High school	95	33.7
College or higher education	67	23.8
Maternal employment		
Unemployed	141	50
Casual employee	27	9.6
Retired	9	3.2
Employee	101	35.8
Paternal employment		
Unemployed	12	4.3
Casual employee	10	3.5
Retired	23	8.2
Employee	226	80.1

2.2. **Procedure**

Two bilingual (English-Turkish) research assistants independently translated the Conflict Tactics Scale Parent-Child (CTSP-C) into Turkish. In the case of inconsistencies, the research team compared the translation works and agreed on the one appearing to be the most appropriate for the study. As an extra level of quality control, fifteen secondary school students were requested to fill out the scale and mark any unclear sentences or terms. We then went over any confusing sentences or terms and modified items as needed. After the Ege University Scientific Research and Ethics Committee granted ethical approval to this study, a letter outlining the research was delivered to the parents and caregivers. Besides, we obtained parents' written consent and adolescents' oral consent prior to the study. In this study, we gathered the data in a classroom setting using self-report instruments.

2.3. **Instruments**

We generated a demographic information form to collect data on the participants' age, gender, SES, and marital status of their parents.

Conflict Tactics Scale Parent-Child version (CTSP-C): Straus, Hamby, Finkelhor, Moore, and Runyan (1998) developed this 27-item scale to assess violent behaviors perpetrated by parents or guardians in the lifetime. With response categories ranging from "never" (0) to "more than 20 times," the instrument assesses both violent (emotional, physical, and neglect) and nonviolent disciplinary tactics.

3. **RESULTS**

3.1. **Participant's reports of exposure to violence**

Our results showed that 75.2% of the participants reported having experienced at least one type of violence by parents at least once. The participants reported the prevalence of emotional violence to be 72%, physical violence to be 51.8%, and neglect to be 35.5%. Besides, 94.5% of those who were exposed to physical violence and 99% of those who were exposed to neglect were exposed to emotional violence.

3.2. **Parental violence by gender**

The prevalence reported by girls was 73% for emotional violence, 47.4% for physical violence, and 34.3% for neglect. The prevalence reported by boys was 71% for emotional violence, 55.9% for physical violence, and 36.6% for neglect. We performed an independent sapmles t-test to seek whether parental violence differs by gender. The results yielded that the participants did not differ significantly in reporting emotional violence, neglect, and total violence by gender ($t(280) = -1.466$, $p > .05$; $t(280) = -1.227$, $p > .05$; $t(280) = -1.891$, $p > .05$, respectively). Nevertheless, we found the boys to report significantly more physical violence than girls ($t(280) = -2.373$, $p = .02$).

3.3. **Parental violence by age**

We explored whether parental violence differs by age through a one-way analysis of variance (ANOVA). Accordingly, we found that the participants did not differ significantly in reporting emotional violence, physical violence, and total violence by age. (F (3, 278) = 1.865, $p > .05$; F (3, 278) = 1.938, $p > .05$; F (3, 278) = 2.285, $p > .05$, respectively) (see Table 2). Results showed that there was a significant differences on neglect (F (3, 278) = 2.757, $p = .04$), however, post-hoc results indicated that there was not significant differences according to age groups.

Table 2

Participants' report of exposure to parental violence

	Emotional Violence	Physical Violence	Neglect	Total
Gender				
Girl	73%	47.4%	34.3%	75.9%
Boy	71%	55.9%	36.6%	74.5%
Age				
11	71.4%	45.7%	25.7%	77.1%
12	74.4%	51.3%	40.2%	75.2%
13	70.7%	50%	29.3%	70.7%
14	69.4%	56.9%	37.5%	77.8%
Total	72%	51.8%	35.5%	75.2%

4. DISCUSSION

The present study attempted to determine the prevalence of parental violence and evaluate its prevalence by the participating adolescents' gender and age. Our findings demonstrated that 75.2% of the participants reported being exposed to parental violence. This rate also overlaps the prevalence rates documented by other Turkey-based studies (Battaloğlu-İnanç et al., 2013; Çatak et al., 2021). We may list some possible reasons for the high prevalence of parental violence, particularly in Turkey. First, the prevalence of all kinds of violence in Turkey seems to be related to the idea that "violence begets violence" (e.g., Aytaç et al., 2016; Kızıltepe, 2021). Secondly, we believe that violence is normalized and even reinforced through various cultural practices and sayings in our country. Third, since children are perceived as the "property" of their parents in our country, violence is adopted as an effective and appropriate method for disciplining children (Kızıltepe, 2021; Öztürk Can ve Yılmaz Irmak, 2016). In addition, the participants reported being exposed to emotional violence the most, which is also consistent with the literature (e.g., Gooding et al., 2015). The literature suggests that emotional violence is more common when compared to other types of violence.

Considering the prevalence of parental violence by gender, we found that the boys were exposed to physical violence more frequently, while there were no gender differences among other types of violence. Although the literature hosts conflicting findings on parental violence by gender, a substantial body of research concluded that boys are exposed to physical violence more. Parents may punish their boys more since it is known that they have higher educational and financial expectations from their sons, especially in patriarchal communities and communities with poor education and socioeconomic levels (Hannum et al., 2009; Sunar, 2002).

Contrary to expectations, we did not conclude that exposure to violence increase with age. Among the likely reasons for this finding, adolescents are more likely to stop violence and avoid violent environments with age. In addition, the cross-sectional design of the study made it impossible to explore intra-individual age differences. Second, the participants may have fallen into reporting bias with increasing age. In other words, adolescents may have remained hesitant to report such adverse experiences because they may have felt ashamed and ignored them. Moreover, since evaluating age differences in a narrow age range, we may not have determined age-related prevalences in this study.

4.1. Limitations

This study is not free of a few limitations. First, we carried out the study with adolescents attending a secondary school in a district of Izmir; therefore, the generalizability of our findings is limited to the participants. Secondly, we employed a cross-sectional design in this study; thus, longitudinal research is needed to reveal cause-effect relationships between the variables and examine intra-individual age differences. Finally, we collected the data through a self-report scale. It should be noted that there may be reporting bias while exploring sensitive issues such as violence.

4.2. Conclusion

Considering the high prevalence of parental violence in this study, which is consistent with previous findings, it seems important to investigate individual, familial, and societal risk factors known to be associated with parental violence in addition to age and gender. It may also be recommended that relevant preventive interventions be developed and implemented to alleviate parental violence.

REFERENCES

Aytaç, S., Eteman, F. S., Aydın, G. Ç., Reçber, B. ve Sezen, H. K. (2016). Kadına yönelik şiddetin dünü, bugünü, yarını: Kestirim tabanlı bir araştırma. *Sosyoloji Konferanslari, 54*, 275-297.

Battaloğlu-İnanç, B., Çifçi, S., & Değer, V. (2013). Mardin ili ilköğretim okulu öğrencilerinin fiziksel şiddete maruziyetleri ve yaklaşımları. *Türk Pediatri Arşivi*, *48*(3), 226-234.

Bender, H. L., Allen, J. P., McElhaney, K. B., Antonishak, J., Moore, C. M., Kelly, H. O. B., & Davis, S. M. (2007). Use of harsh physical discipline and developmental outcomes in adolescence. *Development and Psychopathology*, *19*(1), 227-242.

Briere, J., & Elliott, D. M. (2003). Prevalence and psychological sequelae of self-reported childhood physical and sexual abuse in a general population sample of men and women. *Child Abuse & Neglect*, *27*(10), 1205-1222.

Caetano, R., Field, C. A., & Nelson, S. (2003). Association between childhood physical abuse, exposure to parental violence, and alcohol problems in adulthood. *Journal of Interpersonal Violence*, *18*(3), 240-257.

Çatak, B., Evran, M., Kaya, F., & Evran, M. (2021). Prevalence of exposure to violence and related factors among high school students in Turkey. *Eastern Mediterranean Health Journal*, *27*(7), 718-727.

Douki, Z. E., Esmaeili, M. R., Vaezzadeh, N., Mohammadpour, R. A., Azimi, H., Sabbaghi, R., ... & Shahhosseini, Z. (2013). Maternal child abuse and its association with maternal anxiety in the socio-cultural context of Iran. *Oman Medical Journal*, *28*(6), 404.

Finkelhor, D., Turner, H., Ormrod, R., Hamby, S., & Kracke, K. (2009). National Survey of Children's Exposure to Violence. Juvenile Justice Bulletin. *Office of juvenile justice and delinquency prevention*. Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED506963.pdf

Giles-Sims, J., Straus, M. A., & Sugarman, D. B. (1995). Child, maternal, and family characteristics associated with spanking. *Family Relations*, 170-176.

Gooding, H. C., Milliren, C., Austin, S. B., Sheridan, M. A., & McLaughlin, K. A. (2015). Exposure to violence in childhood is associated with higher body mass index in adolescence. *Child Abuse & Neglect*, *50*, 151-158.

Hannum, E., Kong, P. ve Zhang, Y. (2009). Family sources of educational gender inequality in rural China: A critical assessment. *International Journal of Educational Development, 29*(5), 474-486.

Holt, S., Buckley, H., & Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect*, *32*(8), 797-810.

Kızıltepe, R., Yılmaz Irmak, T., Eslek, D., & Hecker, T. (2020). Prevalence of violence by teachers and its association to students' emotional and behavioral problems and school performance: Findings from secondary school students and teachers in Turkey. *Child Abuse & Neglect*, *107*, 104559.

Krug, E. G., Dahlberg, T. T., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Lozano, R. (2002). *World report on violence and health*, World Health Organization, Geneva.

Lim, Y., & Lee, O. (2017). Relationships between parental maltreatment and adolescents' school adjustment: Mediating roles of self-esteem and peer attachment. *Journal of Child and Family Studies*, *26*(2), 393-404.

Oğuztürk, Ö., Demir, N., Bülbül, S., Türkel, Y., & Ünlü, E. (2019). Exposure to domestic violence and its effects on adolescents: A survey among Turkish students. *Journal of child and adolescent Psychiatric Nursing*, *32*(4), 210-219.

Omaç Sönmez, M., Genç, M. F., & Karaoğlu, L. (2020). Violent discipline behaviors in mothers of preschool children in Malatya, East Anatolia. *Journal of Interpersonal Violence*, *35*(23-24), 5292-5310.

Öztürk Can, H. ve Yılmaz Irmak, T. (2016). Yenidoğan dönemde çocuk istismarı ve ihmali. R. E. Genç ve H. Özkan (Ed.), *Ebeler için yenidoğan sağlığı ve hastalıkları kitabı* içinde (ss. 590-594). Elazığ: Anadolu Nobel Tıp Yayınevleri

Peltonen, K., Ellonen, N., Larsen, H. B., & Helweg-Larsen, K. (2010). Parental violence and adolescent mental health. *European Child & Adolescent Psychiatry*, *19*(11), 813-822.

Polat, O. (2015). *Şiddet.* Ankara: Seçkin Yayıncılık

Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Alink, L. R., & Van Ijzendoorn, M. H. (2012). The universality of childhood emotional abuse: a meta-analysis of worldwide prevalence. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, *21*(8), 870-890.

Straus, M.A. (2010) Prevalence, societal causes, and trends in corporal punishment by parents in world perspective. Law Contemp Probl [Internet], 31, 1–30. Available from: http://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol73/iss2/2

Straus, M. A., Gelles, R. J., & Stienmetz, S. K. (2017). *Behind closed doors: Violence in the American family*. Routledge.

Straus, M. A., Hamby, S. L., Finkelhor, D., Moore, D. W., & Runyan, D. (1998). Identification of child maltreatment with the Parent-Child Conflict Tactics Scales: Development and psychometric data for a national sample of American parents. *Child Abuse & Neglect, 22*(4), 249–270. doi:10.1016/S0145-2134(97)00174-9

Turla, A., Dündar, C. ve Özkanli, Ç. (2010). Prevalence of childhood physical abuse in a representative sample of college students in Samsun, Turkey. *Journal of Interpersonal Violence, 25*(7), 1298-1308.

Sunar, D. (2002). Change and continuity in the Turkish middle class family. R. Liljestrom (Ed.) *Autonomy and dependence in family: Turkey and Sweden in critical perspective* içinde (ss. 217-238).London: Routledge

KÜLTÜREL SERMAYENİN ÇEVİRMEN KİMLİĞİNE ETKİSİ: TÜRKİYE'NİN İLK KADIN MÜZECİSİ SENİHA SAMİ MORALI'NIN ÇEVİRMENLİK SERÜVENİ

♦ ◆ ♦

THE EFFECT OF CULTURAL CAPİTAL ON TRANSLATOR IDENTITY: TRANSLATION JOURNEY OF TURKEY'S FIRST FEMALE MUSEOLOGIST SENİHA SAMİ MORALI

Rabia EŞİYOK*

ÖZET

Çevirmenler bulundukları kültürlerde dizgelerin gelişmesini sağlayan etkin öznelerdir ve çevirmenlik süreçlerinde kimi zaman edindikleri kültürel sermaye (Bourdieu, 1986) çevirmen kimliklerini de etkilemektedir. Türkiye'nin ilk kadın müzecisi olarak anılan ve Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Cumhuriyet döneminde yaşamış etkin bir karakter olan Seniha Sami Moralı hem klasik eserler ve tarih metinleri çevirisiyle hem de eğitim alanında yapmış olduğu yazılı ve sözlü çevirileriyle döneme kültürel kimliğiyle katkı sağlamış bir isimdir. Bu çalışma da Osmanlı'da saray mürebbiyesiyken çevirileri ve müzeci kimliğiyle cumhuriyet reformlarına ve yazın dizgesine katkı sağlamış olan ve kültürlü bir aileden gelen Moralı'nın çevirmen kimliğini öne çıkararak bu yolculuğundaki kültürel sermayesinin rolünü açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Seniha Sami'nin yaşamı, kimlikleri ve çevirdiği eserler; yaşadığı dönemin ihtiyaçlarını karşılama gayesiyle çeşitli katkılar sunduğu kültür planlaması (Even-Zohar, 1997) bağlamında incelenmiş ve çevirdiği eserler tür ile dönem bağlamında ele alınarak Moralı'nın hem eser seçimleri hem de yaşadığı dönemdeki özne konumu kültürel sermayesi bağlamında sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Seniha Sami Moralı, çeviri, müzecilik, kültürel sermaye, cumhuriyet dönemi*

ABSTRACT

Translators are active agents of their cultures where they contribute to their developments; and their cultural capitals (Bourdieu, 1986) may affect their translators' identities during these translation processes. Seniha Sami Moralı, who is known as the first female museologist of Turkey and lived in the last period of Ottoman Empire and the Early Republican Era of Turkey, contributed to the period through her cultural identity by both translating historical and classical works and working as a translator and interpreter in the field of education. This study attempted to reveal the role of cultural capital of Seniha Sami Moralı, who made a significant contribution to the republican reforms and literary system via her museologist identity and her translations, through her translation journey by highlighting her translator identity. Thus, Seniha Sami's life, identities, and her translations have been interpreted within the context of culture planning (Even-Zohar, 1997), which she played a role in order to meet the needs of the period. Her cultural capital has also been analysed in an attempt to question her text choices for translation within the scope of text types and the period.

Keywords: *Seniha Sami Moralı, translation, museology, cultural capital, republican period*

* Ege Üniversitesi, Çeviribilim Bütünleşik Doktora Programı, Türkiye. (e-Mail: rabiaesiyok@gmail.com)

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Cumhuriyet döneminde yaşamış etkin bir karakter olan Seniha Sami Moralı (Seniha Rauf[2]), Türkiye tarihindeki ilk kadın müzeci olarak yer edinmiştir. Kültürlü bir aileden gelen Moralı alaylı olarak müzecilik alanında çalışmış olsa da sadece bununla sınırlı kalmamıştır. Seniha Sami aynı zamanda hem çeşitli klasikleri hem de tarihi metinleri çevirerek dilimize kazandırmıştır. Bunların yanı sıra Cumhuriyet döneminde reform hareketleri sırasında etkin bir rol oynayan Moralı, eğitim alanında gerek yazılı çevirileri gerek sözlü tercümeleriyle yapılması planlanan yeniliklere katkı sağlamıştır. Yurtdışından getirilen eğitimcilerin Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü ile olan konuşmalarına tercüman olarak eşlik etmiş, yine eğitim reformları için çeşitli yazıları Türkçeye aktarmıştır.

Osmanlı döneminde hem kendisi özel hocalardan yabancı diller öğrenen hem de sarayda dil eğitimi veren Seniha Sami, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde de edindiği dil birikimiyle yazın ve eğitim alanına katkılar sunmuştur. Müzecilik ve tarih alanında hem telif hem tercüme çeşitli eserler kazandıran Moralı, aynı zamanda yazın alanında da başta Shakespeare olmak üzere birçok eseri de Türkçeye çevirmiştir. Hem tarih ve müzecilik alanında yaptığı çalışmalar ve çeviriler ile hem de edebi çevirileri ile yaşadığı dönemde toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

Bu çalışma da Seniha Sami Moralı'nın kariyeri incelenerek yetiştiği ortam ve kurmuş olduğu ağlar/bağlantılarla *kültürel sermayesinin* (Bourdieu, 1986) nasıl oluştuğunu irdelemeyi amaçlamaktadır. Dönemin reformlarına olan katkılarıyla *kültür planlamasında* (Even-Zohar, 1997) da rol oynayan Moralı'nın bir kadın olarak yaşadığı dönemdeki özne konumu sorgulanacaktır. Bu bağlamda yapmış olduğu çeviriler de tür özelinde incelenerek Moralı'nın eser seçimleri çevirmen kimliği kapsamında yorumlanacaktır.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ ÇEVİRİ FAALİYETLERİ VE KÜLTÜR PLANLAMASI

Türkiye'de cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni bir ulusun inşası çeşitli reformları da beraberinde getirmiştir. Milli kimliği koruma ve millet bilinci oluşturmanın yanısıra Batıcı bir anlayışla ülkenin modernleşmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu çaba bağlamında girişilen reformlardan birisi de edebiyat alanında çeviriler yoluyla batılı bir anlayış oluşturmak olmuştur. Tercüme Bürosu[3] medeniyeti geliştirme, dili zenginleştirme ve Türk hümanizmasını oluşturma gibi hedefler doğrultusunda çeviri seçkileri oluştururak dönemin *kültür planlaması* (Even-Zohar, 1997) hareketine önemli katkılar sağlamıştır.

Cumhuriyet döneminde yapılan çeviriler yalnızca edebiyat alanıyla sınırlı kalmamış reformların uygulanacağı, değişikliklerin yapılacağı birçok alanda Batı kaynak alındığı için farklı alanlardan da eserlerin çevirilerinin yapılması söz konusu olmuştur. Modern bir eğitim sistemi oluşturma gayesinden ötürü Batıdan aktarımların yapıldığı alanlardan birisi de eğitim olmuştur. Türk eğitim sistemini dönüştürmek ve geliştirmek maksadıyla dönemin hükümetinin attığı adımlardan birisi de Batılı ülkelerden uzmanlar getirterek onların bilgi ve birikimleri doğrultusunda yeni bir sistem oluşturma çabası olmuştur. Bu bağlamda da ülkeye gelen yabancı eğitimciler Türkiye'deki eğitim sistemine dair incelemelerde bulunarak çeşitli raporlar oluşturmuşlardır. Bu raporların neşredilmesini sağlayan dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel 1924 yılında John Dewey'den iki raporu, 1925 yılında Alman Ticaret ve Sanayi Nezareti Müşaviri Kühne'den tekniki eğitim üzerine raporu, 1927'de Belçika Teknik Eğitim Uzmanlarından Omer Buyse'nin açılması planlanan teknik okullar üzerine rapor ve teklifleri, 1934 yılında ise bir dönem Ankara'da Maarif Mektebi'nde de çalışmış olan Amerikalı uzman Mis Parker'in raporu, 1932 yılında üniversite reformları için gelen İsviçreli Profesör Albert Malche'nin raporu ve de 1933 ile 1934 yıllarında Walker D. Hines, C.R. Whittlesey, Brehon Somervell gibi çeşitli uzmanların iktisadi değerlendirmeleri sonucu oluşturdukları rapor olmak üzere yabancı mütehassısların raporlarına

2 Evliliği sonrası "Rauf" soyadı almış ve eşinin ölümüne kadar bu isimle anılmış olduğundan bazı kaynaklarda Seniha Rauf adıyla geçmektedir.

3 Makale kapsamında Cumhuriyet dönemi Seniha Sami Moralı'nın çevirileri kapsamında ele alınacağından dönemin çeviri hareketlerine ve Tercüme Bürosuna kapsamlı olarak değinilmemiştir. Cumhuriyet dönemi çeviri hareketleri ve Tercüme Bürosu hakkında geniş kapsamlı incelemeler için bkz. Paker (1998); Gürçağlar (2003), (2008); Berk (2006).

ve bu raporların neşrine değinir (Yücel, 1939: III-VI)[4]. Çeşitli Avrupa ülkelerinden ve Amerika'dan gelen bu uzmanlardan alanları çerçevesinde Türkiye'deki eğitim sistemi hakkındaki izlenimlerine dair öneriler istenilmiştir. Eğitim alanındaki odak, yayıncılık piyasasına da yansımıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yayıncılık açısından çok verimli olmasa da, yayımlanan eserlerin çoğu teknik ve eğitim alanında devlet eliyle gerçekleştirilmiştir (Gürçağlar, 2008:143). Sonrasında ise uzun yıllar eğitim ve okul kitapları özel yayın evlerinin gelir kaynağını oluşturmuştur (a.g.e. 144). Türkiye'ye davet edilen eğitimcilerin/uzmanların raporları ülkedeki çeviri hareketinin yoğunlaşmasına da katkı sağlamıştır. John Dewey yabancı dillerden çeviri yapılarak eğitimin geliştirilebileceğini ve eğitim alacak çocukların iyi türden eserler okuyabilmesinin faydalı olacağını belirtmiştir (Haleva ve Kıvanç, 2015:1331). Bu da çevirilerin eğitimi geliştirme yolunda ivme kazanmasını sağlamıştır.

Tercüme Bürosuyla beraber o dönemde aktif olarak faaliyet gösteren birçok özel yayınevi de repertuvarların oluşması ve yeni eserlerin çeviri yoluyla aktarılmasında rol oyanmıştır. Büronun misyonuyla eşdeğer şekilde ilerleyerek Batı klasiklerini çeviren yayınevlerinin yanısıra, birçok yayınevi de popüler edebiyat eserlerini çevirmişlerdir. Popüler eserlerin çevirileriyle halkın okuma ihtiyacını da karşılama maksadı güdülmüştür. Özellikle 1940 ve 1950'li yıllarda özel yayınevlerindeki eğilim ağırlıklı olarak çağdaş eserlerin çevirilerine yönelik olduğu ve piyasada İngiliz ve Amerikan edebiyatlarından çevirilerin ağırlık kazandığı görülmektedir (Gürçağlar, 2008:168). Bu dönemde özel yayınevlerinin yayımladığı çeviriler incelendiğinde her yayınevi bazında farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür fakat hepsi tercüme hareketine bir şekilde katkı sağlamıştır. Zaman zaman ekonomik kaygıların da etkilediği yayınevleri, bu süreçte çeşitli seriler altında eserler çıkarmış, farklı türlerde eser çevirileriyle edebiyat dizgesinin gelişmesinde rol oynamıştır. Yapılan çevirilerde genellikle Batı klasikleri ya da çağdaş kanon eserler ağırlıklı olmuştur. 1940'ta devletin edebiyatı zenginleştirmek, dizgedeki boşlukları doldurmak maksadıyla başlattığı girişimin topluma yayıldığını ve kişiler ile özel kuruluşların –yayınevlerinin- hem devlet destekli hem de kendi çabalarıyla bu tercüme hareketine katkı sağladıkları görülmektedir.

3. BİR ÇEVİRİ ÖZNESİ OLARAK ÇEVİRMEN BAĞLAMINDA SERMAYE KAVRAMI

Çeviri incelemelerin metinsel düzlemden öteye geçip metni çevreleyen unsurlar ve farklı boyutlarıyla ele alınmaya başlaması çeviribilimde yaşanan paradigma değişimleriyle gündeme gelmiştir. Çevirinin kültürlerarası rolünün karmaşık yapısının ele alınmasıyla kültür, kültürü çevreleyen ve etkileyen unsurların incelenmesiyle yaşanan kültürel dönüş (Bassnett ve Lefevere, 1990) çeviribilimde sonradan ortaya çıkan farklı yaklaşımların da habercisi olmuştur.

Çevirinin toplumsal bir eylem olarak görülmesi ve çeviri sürecinin toplum bağlamında ele alınması da sosyolojik dönüş diye adlandırılabilecek çeviri sosyolojisi araştırmalarıyla başlamıştır.

Sosyolojik anlamda yaşanan bu dönüşümle de çeviri sürecindeki aktörler de araştırmaların konusu haline gelmiştir. Çevirilerin konumu, toplumun işleyişinde oynadıkları rol ve bu bağlamda çevirinin önemi ön plana çıkarak çeviri bir süreç olarak ele alınmaya başlamıştır.

Araştırmaların odağının metinden kültüre doğru geçmesi ve süreç ile toplumsal boyutlara odaklanılmasıyla beraber çeviribilimde özneler ve aktörler alanın gündemini oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda da çeviri eyleminin ana öznesi olarak ele alınabilecek çevirmenler toplumsal boyutuyla incelenmeye başlamış ve sosyolog Pierre Bourdie'nun kavramları da çeviribilim alanına entegre edilmiştir. Bourdieu'nün sosyoloji alanına kattığı alan, habitus ve sermaye kavramları çeviribilim alanında uygulanmaya başlamıştır.

Bourdieu sermaye kavramını ele alırken ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye olmak üzere üç ana sermaye türünden bahseder ve bu üç sermaye türünü kapsayan dördüncü bir sermaye türü olan simgesel sermayeye değinir. Bu farklı türdeki sermayeler birbirine dönüşebilmektedir.

Sermayeyi ekonomi temelli değerlendiren Marx'ın aksine Bourdieu farklı sermaye türlerini de incelemiştir. Bourdieu'nun Marksizm düşüncesinden ayrıldığı nokta sermaye fikrini maddi, kültürel, sosyal veya simgesel olsun her türden gücü dâhil ederek genişletmesidir (Swartz, 1998:73). Ekonomik

4 John Dewey'in Türkiye Maarifi hakkında yazmış olduğu rapora Hasan Ali Yücel tarafından eklenen önsöz.

sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermaye olmak üzere dört farklı sermaye türünü açıklayan Bourdieu'nun bu kavramları çeviribilim alanında da özellikle aktörlerin incelemesinde yararlanılan kavramlar haline gelmiştir. Bu sermaye türlerinden ekonomik sermaye ise tüm diğer sermaye türlerinin bir çatısı niteliğindedir ve hatta ekonomik sermayenin dönüşüme uğramış halleridir ve simgesel sermaye de diğer sermayelerin başarılı bir şekilde kullanımından elde edilir. Ekonomik sermaye anında ve doğrudan paraya dönüşebilen ve mülki haklar olarak kurumsallaşabilen kaynakları kapsamaktadır (Bourdieu, 1986:242) ve genel itibariyle para gibi maddi kaynaklar olarak değerlendirilir.

Bireylerin sermayeye sahip olma ve sermayeyi himaye etme durumları habitusa ilişkin ve doğuştan gelen, yetiştiği aile ya da eğitim aldığı okullar aracılığıyla ortaya çıkan eylemlerin bir sonucudur denilebilir (Palabıyık, 2011:133). Ayrıca kişinin sahip olduğu sermayeler de onun hem toplumsal hiyerarşideki yerini hem de iktidarla olan ilişkilerini belirler (Gölbaşı, 2011:128).

Sermaye türlerinden kültürel sermaye ise toplumda bir hiyerarşi yaratabilme gücüne sahiptir ve Bourdieu bedenselleşmiş, nesneleşmiş ve kurumsallaşmış durumda olmak üzere üç farklı şekilde kültürel sermayenin inşa edilebileceğinden bahseder (1986:243). Kültürel sermaye kişinin sosyal alanda edinmiş olduğu kültürel birikimini (eğitim vb.) kapsar ve belirli şartların sağlanmasıyla da bu kültürel sermaye ekonomik sermayeye de dönüştürülebilmektedir.

Bourdieu'nün farklı sosyal sınıflardaki çocukların eşit olmayan akademik başarılarından yola çıkarak ele aldığı kültürel sermaye kavramı ile öncelikli olarak eğitim durumu akla gelmektedir. Entelektüel birikimi barındıran bu sermaye türü beraberinde mali gücü de getirir. Kültürel sermaye sosyal, siyasal ve kültürel hayatta söz sahibi olmak için gereken entelektüel birikimi temsil eder.

Sosyal sermaye de yine belirli şartların sağlanması halinde ekonomik sermayeye dönüştürülebilen ve unvan, saygınlık gibi formları kapsayan bir diğer sermaye türüdür ve sosyal ağlardan/bağlantılardan oluşur (Bourdieu, 1986:242).

Çevirmenler de özne konumlarıyla beraber çeşitli sermaye türlerine sahip olabilir (Gölbaşı, 2011:128). Ekonomik, kültürel, sosyal ve de simgesel sermaye dışında Bourdieu'nün ele aldığı sermaye türlerinden birisi de bir ya da birden fazla dili ustalıkla ve doğru biçimde kullanma becerisine sahip olmanın getirdiği 'dilsel sermaye'dir. Çeviri öznesi olan çevirmenlerin de kültürel sermayenin de bir parçası olan dilsel sermayeye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

4. TÜRKİYE'NİN İLK KADIN MÜZECİSİ SENİHA SAMİ MORALI

4.1. Seniha Sami Moralı'nın Yaşamı (1886 – 1982)

Türkiye'nin ilk kadın müzecisi olarak adını duyurmuş olan Seniha Sami Moralı (1886 – 1982), cumhuriyetin ilk yıllarında aynı zamanda sözlü ve yazılı çeviriler yaparak dönemin edebi ve eğitim hayatına da katkı sağlamış bir çevirmendir.

Maarif Teşkilatının kurucusu ve ilk Milli Eğitim Bakanı Abdurrahman Sami Paşa'nın torunu olan Seniha Sami'nin babası da yine döneminde Maarif Bakanı olarak görev almış Abdüllatif Suphi Paşadır. Moralı'nın anne tarafından büyükbabası da dönemin Dışişleri Bakanı olan Mehmet Raşit Paşadır. Ebeveynleri gibi kendisi de kültürlü bir ortamda yetişen Moralı, mürebbiyeler ile özel hocalardan İngilizce, Fransızca ve Farsça eğitimleri almıştır (Yurdal, 2020:72). Bu dillerin edebiyatlarıyla da ilgilenmiş ve edebiyat ile kültür tarihi konusunda çeşitli tercümeler yapmış, telif eserler üretmiştir. Yapmış olduğu tercümeler haricinde düzenli olarak da *Hayat* dergisi başta olmak üzere çeşitli yayınlar için çoğunlukla edebiyat ve tarih üzerine yazılar yazmıştır. Bu dergide yazmış olduğu yazılar Tennyson, Lord Byron gibi öne çıkan İngiliz şairler hakkında olmuştur. Ayrıca dergide zaman zaman çeşitli İngiliz yazar ve şairlerden kesitler halinde hikayelerin ya da haklarında yazılan yabancı kaynaklı yazıların çevirilerinin de olduğu görülmektedir. Moralı'nın kültürel sermayesinin inşası yolunda ailesinin sosyal statüleri ve almış olduğu eğitim ile öğrendiği diller etkili olmuştur. İlerleyen yıllarda mesleğinin şekillenmesinde ve müzecilik alanına adım atmasında ise yine ailesinin, özellikle arkeoloji ve meskutat (madeni paralar) alanında eğitim almış olan dedesi Suphi Paşa'nın etkisi olduğu görülmektedir. [5]

5 http://www.gazetekadikoy.com.tr/yazi-dizisi/tarih-yazan-kadinlar-14-h17764.html (Erişim tarihi: 4 Ocak 2022)

Seniha Sami dönemin entelektüellerinden olduğu bilinen Mehmet Rauf Bey ile evlenmiştir. Eşi gibi birden fazla yabancı dil bilen[6] ve Batı dilleri ile edebiyatı alanında profesörlük yapan Mehmet Rauf'un da yine Moralı gibi çeşitli dergilerde yazılar yazdığı bilinmektedir (a.g.e.). Asker bir baba ile şair bir annenin oğlu olan Mehmet Rauf, Babıali'de memurluk yapmış, İtalyan ve Yunan edebiyatı tarihi hocası olarak çalışmıştır (İhsanoğlu, 2001:14). Edinmiş olduğu dil becerileri ile birikimleri Moralı'nın ve eşinin de dilsel sermaye sahipleri olduğunu ortaya koymaktadır. İhsanoğlu, Seniha Moralı ve eşini kültür zenginliği içinde yetişmiş dönemin örnek bir çifti olarak tanımlar ve bu çiftin kültürel bağlamda Osmanlı Devleti'ndeki aydınların özelliklerine sahip olduklarını belirtir (a.g.e.). Eşini kaybetmesinin ardından edebiyat yazılarına ve çevirilere daha çok odaklanan Moralı, aynı zamanda Osmanlı sarayında mürebbiyelik yapmış ve İngilizce dersler vermiştir.[7] Seniha Sami'nin Mehmet Rauf Bey ile olan evliliğinden iki kızı da ebeveynleri gibi dil alanında çalışmış isimlerdir. Kızlarından Nesrin Moralı Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde eğitmen olarak çalışmış ve tarih ile edebiyat ile ilgilenen bir yazardır. Diğer kızları Münevver Moralı'nın ise çevirmenlik ve ressamlık yaptığı bilinmektedir (Toros, 1994:70).

Bir kültür ailesinin yetiştirdiği kız olarak anılan Moralı, Türk müzecilik tarihinin öncü isimlerinden birisi olan Halil Ethem Bey'in katkısıyla müzecilik alanına adım atmıştır. İlk olarak tasnif memurluğu kadrosunda görev yapan Seniha Sami, daha sonra arkeolog kadrosuna alınmış ve ilk kadın müzeci/arkeolog olarak anılmaya başlamıştır (Toros, 2000:89).

Osmanlı döneminde müzecilik tarihine bakıldığında yabancı uzmanlar ve arkeologların yardımlarıyla müze koleksiyonlarının kayıtları, katalogları ve sergilemelerinin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir[8]. Yine bu aşamada müzelere dair bilgi verici yazılar yazan ya da müzeler hakkındaki kayıt bilgilerini Türkçeye aktaran isimlerden birisi de Seniha Sami olmuştur.

Seniha Sami hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde kültür ve eğitim hayatında etkin olarak rol almış bir kadın çevirmendir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni ülke yaratma düşüncesiyle siyasiler ve aydın kesimin çabalarıyla eğitimden gündelik yaşama, sanat ve edebiyata kadar birçok alanda çeşitli reformların gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Batılı anlamda bir eğitim sistemi kurma düşüncesiyle yine bu dönemde ülkeye Avrupa'dan eğitimciler getirilerek eğitim alanında yenilikler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Seniha Sami de yalnızca Türk edebiyatına çeviriler aracılığıyla katkı sağlamakla kalmamış aynı zamanda Cumhuriyet'in erken yıllarında eğitim alanında yapılacak bu reformlarda Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ve İsmet Bey (İnönü) için John Dewey gibi isimlerle olan görüşmelerde tercümanlık yapmıştır (a.g.e.).

Cumhuriyetin ilk yıllarında hem Maarif Vekilliği'nin hem de Türk Tarih Kurumu'nun teklif ve talepleri üzerine eserler tercüme etmiş, müzecilik ve tarih alanında telif eserler kaleme almıştır. Bunların yanı sıra yazın alanında da dilimize birçok eser kazandırmış, başta *Hayat* dergisi olmak üzere çeşitli dergilerde edebiyat ve dünyaca ünlü yazarlar hakkında makaleler yazmıştır.

Seniha Sami Moralı dönemin etkin bir kadın karakteri olarak Türkiye'yi milletler arası kongrelerde de temsil etmiş ve Türk kadınının sesini duyuran öncülerden birisi olarak anılmıştır. 1931 yılında Belgrad'da yapmış olduğu konuşması uluslararası basında yer alan Moralı, sonrasında 1933 yılında da Fransa'daki Milletlerarası Kadınlar Barış Kongresi'nde de Türkiye'yi temsil ederek İngilizce ve Fransızca konuşmalar yapmıştır (Toros, n.d.; Toros, 2000:89). Kadınlar Halk Fırkasının kurucusu ve kadın hareketi öncüsü olan Nezihe Muhiddin[9], Türk Kadınlar Birliği üyeleri Latife Bekir ile Lamia Refik, International Alliance of Women direktörü Corbett Ashby gibi isimlerin ise Seniha Sami'nin yakın dostları olduğu bilinmektedir[10].

---

6 Mehmet Rauf Bey'in dokuz dil konuşup yazdığı bilinmektedir (bkz. Yurdal, 2020). Bu dillerden bazıları Farsça, Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Yunancadır (bkz. İhsanoğlu, 2001)

7 Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı – Mesleklerinde Öncü Kadınlar, İlkler Yayını (2003)

8 https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-69904/turkiye39de-muzecilik.html (Erişim tarihi: 13 Aralık 2021)

9 Nezihe Muhiddin Türkiye'de kadın hakları savunucusu olarak öne çıkan bir isimdir ve kadınların siyasal hakları için mücadele edip kadın hareketinde öncü olmuş bir kişidir. Hakkında daha detaylı incelemeler için bkz. Ayhan (2021); Budak (2018); Baykan ve Baskett (2016).

10 http://www.istanbulkadinmuzesi.org/seniha-sami-morali/?tur=Alfabetik

Moralı'ya dair arşivler incelediğinde diğer öne çıkan bir özelliği ise milliyetçi bir kimlik bürünerek çeşitli yabancı gazetelere mektuplar yazarak Türklere dair yapılan haberlerdeki 'yanlış' olduğunu düşündüğü algıları düzeltmeye çalışmasıdır. Gazetelere yazmış olduğu mektuplarda Türklerle ilgili soykırım ya da ülkenin kültürüne yönelik haberler hakkında eleştirilerini dile getirmiştir[11]. Yine Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilere de mektuplar yazan Seniha Sami, bu yayınlarda kelimelerin yanlış kullanımı, Türk kültürüne dair ögelerin yanlış aktarımı gibi konulardaki eleştirilerini dile getirmiştir.

4.2. **Bir Çevirmen Olarak Seniha Sami Moralı**[12]

Türkiye'nin ilk kadın müzecisi olarak anılan Seniha Sami, Türk kültür dizgesinde bu yönüyle öne çıkan bir isim olsa da yapmış olduğu çevirilerle hem Türk edebiyatına hem de erken cumhuriyet dönemindeki eğitim hayatına katkı sağlamıştır. Tarih konusunda bilgilendirici metinlerin çevirisi, ülkeye reform amaçlı gelen yabancı eğitimcilerin notları ve edebi metinlerin çevirisini yapmış olan Moralı, aynı zamanda eğitim alanında reformlar yapılırken ülkeye gelen eğitimciler ile bakanlar arasında sözlü tercüme de yapmıştır. Cumhuriyetin ilanı sonrasında ülkede eğitimin geliştirilmesi için batılı uzmanların ülkeye getirilmesi söz konusu olmuştur. 1924 yılında ünlü eğitimci John Dewey'in davet üzerine Türkiye'ye gelmesinin ardından, Dewey dönemin cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve başbakanı İsmet İnönü ile de görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde Seniha Sami tercüman olarak görev almıştır (Toros, 2000:86). Dewey'in yapmış olduğu incelemeler sonrası oluşturduğu rapor da yine Moralı tarafından tercüme edilmiştir. Bu raporda Dewey, Türk eğitim sisteminin geliştirilmesi için yabancı kaynaklardan çeviriler yapılmasına ve öğrencilerin eğitiminde bu çevirilerin önemli olacağına değinmiştir (Haleva ve Kılınç, 2015:1331). Bu görüşmelerin ve oluşturulan raporların çevirmenliğini yapan Moralı, aynı zamanda dönemin etkin bir öznesi olarak raporda da önemine değinildiği üzere çeşitli yayınevleri için çağdaş ve popüler edebiyat eserlerinin ve zaman zaman da Batı klasiklerinin çevirilerini yapmıştır. Moralı'nın bu görüşmelerde tercüman olarak görev almasında da ağ ilişkilerinin ve kültürel birikiminin etkisi olduğu söylenebilir.

Seniha Sami'nin kültürel sermayesinin etkisi yapmış olduğu diğer çevirilerde kendini göstermektedir. Tarih ve müzecilik alanında çevirdiği eserler genellikle dönemin öne çıkan kurum ya da kişilerinin talep ve teklifleri doğrultusunda olmuştur. Maarif Vekilliği'nin teklifiyle Edward G. Browne'un "İran Edebiyatı Tarihi" adlı eserinin çevirisini yapan Seniha Sami, aynı zamanda Türk Tarih Kurumu'nun ricası üzerine de Barthold'un "Moğol İstilası Devrinde Türkistan" adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. Moralı ayrıca Samuel N. Kramer'in "Sümer Edebiyatı'nın Yeniden İhyası" adlı eserini de Türk tarih repertuarına katan kişi olmuştur (Toros, 1994:72). Moralı'ya bu eserlerin çevirilerinin talep edilmesinin nedeni olarak kendisinin o dönemde tarih bilgisiyle öne çıkan bir aydın olması ve de onu tanıyan kişilerin müzecilik yaşamında olduğu gibi tercümeler konusunda ona güvenip bu işlerde kendisine önayak olmalarıdır.

Moralı'nın yazın alanında yapmış olduğu çevirilerde öne çıkan isim ise William Shakespeare'dir. Shakespeare'nin Hamlet, Julius Ceasar, Kral Lear, Coriolanus Faciası, Richard III Faciası, Antonius ile Kleopatra eserlerini çevirerek Türkçeye kazandırmıştır (Toros, 2000:86). Erken Cumhuriyet Dönemindeki kültür planlaması hareketi çerçevesinde hem lise klasikleri serisi kapsamında hem de MEB tiyatro klasikleri kapsamında çevirilerine ağırlık verilen Batılı yazarlardan birisi de Shakespeare olmuştur. Yapmış olduğu Shakespeare tercümeleriyle de Moralı'nın bu planlamaya katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Moralı'nın bilgilendirici metin çevirileri ile yazın alanında Shakespeare eserleri haricinde çevirdiği diğer yazarlar ise birbirinden farklı çeşitli isimler olmuştur. Bu çevirilerinin ortak noktası ise genel olarak Cumhuriyet döneminde bilhassa özel yayınevlerinde sıkça karşılaşılan çağdaş kanon eserler ya da popüler yayınlar olmasıdır. Moralı'nın çevirisini yaptığı "Aşk Senfonisi (*The Constant Nymph*)", "Kadınlar Paviyonu (*The Pavillion of Women*)" gibi eserlerde öne çıkan temanın aşk olduğu

11 Seniha Sami Moralı'nın yabancı gazetelere yazmış olduğu mektuplar için bkz. "Taha Toros Arşivi" (http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/125305)

12 Seniha Sami Moralı'nın çevirdiği eserlerin listesi için bkz. EK-1

ve başkarakterlerin kadın karakterler olduğu görülmektedir. Genellikle karmaşık aşk ilişkilerini konu edinen bu kitapları, çevrildiği dönemde kadın okurları hedef alan popüler romanlara örnek olarak göstermek mümkündür. Seniha Sami'nin çevirisini yaptığı bu popüler ve çağdaş kanon romanların çoğunluğu ise Ahmet Halit Kitabevi tarafından basılmıştır. Ahmet Halit'in 1940'lı yıllarda "Şarktan Garptan Seçme Eserler" adlı serisinin dönemin öne çıkan çeviri serilerinden olduğu bilinmektedir ve ağırlıklı olarak Batı'dan çağdaş kanon eserler ile klasiklerden oluşan bir seridir (Gürçağlar, 2008:169-170). Dönemin aktif yayınevlerinden birisiyle çalışan Moralı'nın çevirmiş olduğu bu çağdaş eserlerle de yine cumhuriyet döneminin ihtiyaçları doğrultusunda edebi dizgeye katkılar sunduğu görülmektedir. Moralı'nın çevirisini yaptığı eserlerden John Dickson Carr'ın "Hapisane Gelini (*The Bride of Newgate*)" de Ahmet Halit Kitabevi tarafından "Macera ve Polis Romanları" serisi adı altında basılmıştır. Bu seri ile ilgili dikkat çeken nokta ise yine erken cumhuriyet dönemindeki özel yayınevlerinin çeviri anlayışını yansıtan bir örnek olmasıdır. O dönemde özel yayınevlerindeki popüler edebiyat ve çağdaş kanon eserleri çevirmenin yaygın olduğu bilinmektedir ve bu popüler edebiyat türlerinden en çok öne çıkanlardan birisi de polisiye/cinai romanlar serileri olmuştur.

Moralı'nın Shakespeare'den yapmış olduğu çevirilerin bir kısmı ise Hilmi Kitabevi tarafından basılmıştır. Hilmi Çığıraçan'ın[13] kurmuş olduğu bu kitabevi de Babıali döneminden başlayarak Cumhuriyet döneminde de etkin bir şekilde yayıncılık dünyasında rol oynamış ve farklı alanlardan çeşitli çeviriler yayımlamıştır.

Seniha Sami'nin çevirileri incelendiğinde dikkat çeken bir husus da çevirilerde ve eser türlerinde yaşanan değişimdir. İlk yaptığı çevirilerin genellikle çalıştığı alana yönelik bilgi verici türden metinler ve Fransızcadan çevrilmiş eserler olduğu görülürken yıllar içerisinde çevirilerde bir değişim gözlenmiş ve Moralı'nın daha çok popüler edebiyat eserlerine ve İngilizce kaynak dilden çevirilere yöneldiği görülmüştür. Birden fazla dil bilen Seniha Sami'nin çeviri yaptığı eserlerde de bu durum kendini göstermektedir. Çoğunlukla Fransızca ve Türkçe dil çiftiyle İngilizce ve Türkçe dil çifti arasında yazılı eser çevirileri yapan ve devletin resmi görüşmelerinde tercümanlık rolünde olduğu görülen Moralı'nın dilsel sermaye sahibi olduğunu da söylemek mümkündür.

Çevirilerinde öne çıkan bir diğer husus da Moralı'nın toplumun ihtiyacına göre bu eserleri sunmuş olmasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gerek Tercüme Bürosu gerekse özel yayınevleri tarafından yapılan çeviriler genellikle dönemin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Batılılaşma ekseninde gerçekleşen reformlarla birlikte her bir alan için hem dizgeye yeni eserler tanıtılmaya çabalanmış hem de alanlar geliştirilmeye çalışmıştır ve bu bağlamda da çeviriler büyük rol oynamıştır. Devlet kontrolü ve desteği ile yapılan çeviriler olduğu gibi bireysel olarak da öznelerin alanlara çevirileriyle katkı sağladığını söylemek mümkündür. Moralı da kültürel sermaye sahibi ve dönemin etkin bir öznesi olarak hem bilgilendirici türde yaptığı çeviriler ile müzecilik ve tarih alanına katkı sağlamış hem de özel yayınevlerinden çıkan popüler eser çevirileriyle halkın okuma ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. Dergilerde yayımlanan yazıları dahi döneme ayna tutacak niteliktedir. Erken cumhuriyet dönemindeki birçok aktif öznede görüldüğü gibi, Seniha Sami de dergilerdeki yazı ve çevirileriyle Türk okuruna Batı kültürünü ve bu kültüre ait edebiyatçıları tanıtma amacını gütmüştür. *Hayat* dergisinde Lord Byron, Tennyson, İbsen, Keats gibi yazarlar üzerine kaleme aldığı yazılar ve çeviriler[14] de bu durumun örnekleridir. Moralı'nın Lord Byron'dan yaptığı "Mazeppa/İhtar", "Waterloo" çevirileri, Henrik İbsen'den "Büyük Adamlar" çevirisi, Gustave Le Bonn'dan "Vakaların Dersi: Cihan Anarşisi ve Düşüncelerde İhtilal" çevirisi dergilerde yayımlanan çevirilerine örneklerdir. Moralı'nın dönemin kültürel sermaye sahibi bir aktörü olarak hem çevirilerle hem de bilgilendirici yazılarla İngiliz ve İskoç şairleri ile yazarlarını Türk okuruna tanıtma gayesinde olduğu görülmektedir.

Üst düzey bilgi ve yetenek gerektirdiği belirtilen bir göreve getirilen Moralı, ilk uzmanlık alan kadınlardan birisi olarak müze tarihinde öne çıkmış bir isimdir. Müzede büyük bir özveriyle çalışan Moralı görevini yalnızca bununla sınırlı tutmamış, müzecilik alanında bir eksiklik ve ihtiyaç olduğu düşüncesiyle alanla ilgili ve tarih üzerine metinlerin çevirilerini de yapmıştır. Bu çevirilerin bir kısmı

13 Bkz. Ocak (2003).

14 Bkz. EK-2 Seniha Sami'nin Dergilerde Yayımlanan Yazıları

ise tıpkı alaylı olmasına rağmen edindiği ağlar sayesinde gelen müzecilik teklifi gibi dönemin üst düzey devlet çalışanları tarafından talep edilmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun talebi üzerine Barthold'un "Moğol İstilası Devrinde Türkistan" eserini ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın isteği üzerine de Edward G. Browne'un "İran Edebiyatı Tarihi" eserini tercüme eden Moralı'nın, tarih alanında mevcut dönemdeki çeviri ihtiyaçlarına karşılık verdiği söylenebilir. Tarih alanı dışında çevirmiş olduğu bilgilendirici türdeki diğer metinler ise, yıllarca çalışıp uzmanlık aldığı müzecilik alanında olmuştur. Bu alanda yaptığı çevirilere bakıldığında yalnızca Türkçeye aktarımlar yapmayıp aynı zamanda Türkçeden Fransızcaya da eserler çevirdiği görülmektedir.

Moralı ayrıca "İstanbul Asarıatika Müzeleri Resimli Rehberi" ve "Asarıatika Müzesi Tunç Eserler Rehberi" adlı iki eseri Fransızcadan Türkçeye aktarmıştır. Seniha Sami'nin çevirilerinde dikkat çeken noktalardan birisi de çeviri yaptığı dil çiftidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Fransızcanın etkisi diğer dillere kıyasla daha fazla olmuştur ve yapılan çevirilerin de daha çok Fransızcadan yapıldığı bilinmektedir. Moralı'nın çevirilerinde de dönemin yansımaları daima kendini göstermektedir. Başlangıçta yapmış olduğu çeviriler Osmanlı'nın son dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarına tekabül etmektedir ve Fransızca etkisi Türk edebiyatını etkilediği gibi Moralı'nın çeviri dil çiftinde de etkili olmuş ve o zamanlarda yaptığı çevirilerin diline ve türüne de bu durum yansımıştır. İlerleyen yıllarda İngiliz ve Amerikan edebiyatının Türk edebi dizgesinde etkisinin artmasıyla beraber Fransızcadan ziyade İngilizce çevirilere ağırlık verildiği bilinmektedir. Moralı'nın bu dönemde yaptığı çevirilerde de dönemin değişen etkisinin izleri görülmektedir. Kendisi de o yıllarda İngilizce kaynaklardan çevirilere ağırlık vermiş ve hem eser seçimlerindeki türlerde hem de çeviri dil çiftinde değişiklik yaşandığı görülmüştür.

SONUÇ

Erken Cumhuriyet Dönemi, Türkiye tarihinde reform ve modernleşme bağlamında öne çıkmaktadır ve çeviriler de bu gelişimi destekleyen temellerden olmuştur. Gerek Tercüme Bürosunun planlı tercüme hareketi gerek dönemin özel yayınevleri, yayınlamış olduğu çeşitli türden çevirilerle hem yazın dizgesinin genişlemesine katkı sağlamış hem de eğitimin gelişmesine önayak olacak eserlerin yayınlarını yaparak reformların gerçekleştirilmesinde rol oynamıştır. Tercümeler söz konusu olduğunda kurumların yanı sıra bu yayınların etkin özneleri çevirmenler de incelemenin odağı olmaktadır. Hem Osmanlı'nın son dönemlerinde saray mürebbiyesi olan hem de cumhuriyet döneminde kültürel arka planı sayesinde tercüme ve müzecilik alanında etkin olarak görev alan Seniha Sami Moralı, dönemin kültürel sermaye sahibi etkin bir çevirmenidir. Yapmış olduğu çeviriler de kültürel bağlamda cumhuriyet döneminde tercümelerdeki eser ve tür seçimleri konusunda dönemin aynası niteliğinde olmuştur. Kültürlü bir aile ortamında yetişmiş olmasından ve yine çevresindeki nüfuzlu, kültürel birikimi olan dönemin aydınları ya da öne çıkan isimleriyle olan yakınlığı da kurmuş olduğu ağlar açısından Moralı'nın kültürel sermayesini ortaya koymaktadır. Moralı'nın çevirileri dönemin yansıması olmasının yanısıra aynı zamanda toplumun ihtiyaçları doğrultusunda da şekillenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında modernleşme yolunda yapılan çevirilerde dil seçimi ağırlıklı olarak Fransızca iken ilerleyen yıllarda İngiliz ve Amerikan edebiyatından çeviriler artmıştır ve bu durum Seniha Sami'nin çevirilerine yansımış, başlangıçta Fransızca – Türkçe dil çiftinde çeviriler yaparken ilerleyen yıllarda bu çevirilerin İngilizceden olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde Moralı'nın çevirilerindeki eser türü seçimleri de döneme göre şekillenmiş, öncelikli olarak etkin olarak çalıştığı müzecilik alanını geliştirmek istediğinden alana katkıda bulunmak amacıyla tarih ve müzecilik alanında bilgilendirici metinlerin çevirisini yaparken, sonrasında edebi türlere yönelmiş, Batı klasiklerinin ağırlıklı olarak çevrildiği yıllarda Shakespeare'in eserlerinden Türkçeye çeviriler yapmış ayrıca çalıştığı özel yayınevleri kapsamında da çeşitli çağdaş kanon veya popüler edebiyat eserlerinin de çevirilerini yapmıştır. Bu eserlerden özellikle tarih alanında Türkçeye aktarmış olduğu çeviriler ise Moralı'nın ağ ilişkileri dolayısıyla tarih ve müzecilik alanındaki bilgisine güvenen dönemin bakanları, kurum başkanları tarafından kendisinden talep edilmiştir.

Türkçeye aktarmış olduğu eserlerde döneme ayna tutan Moralı'nın eser seçimleri dil ve tür bağlamında kendisinin toplumun ihtiyaçlarına göre çevirilerini şekillendiren bir çevirmen olduğunu göstermektedir. Ayrıca yer yer birbiriyle bağlantıları da olan çevirmenlik ve müzecilik kariyerinde de kurmuş olduğu ağ ilişkileri bağlamında yaptığı çeviriler de kendisinin kültürel sermayesinin çevirmenlik serüveninde nasıl rol oynadığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Ayhan, Ö. (2021). Nezihe Muhittin'i Nasıl Bilirsiniz? *Türk Dili, 70*(833), 62-67.

Baykan, A., & Baskett, B. Ö. (2016). *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Berk, Ö. (2006). Translating the 'West': The Position of Translated Western Literature within the Turkish Literary Polysystem. *RiLUnE*(4), 1-18.

Bourdieu, P. (1986). Forms of Capital. In J. Richardson, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-58). Westport: Greenwood.

Budak, C. (2018). Türkiye'de Feminist Hareketin Dünü ve Yarını. *Journal of Business in the Digital Age*(1), 38-50.

Even-Zohar, I. (1997). The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer. *Target, 9*(2), 355-363.

Gölbaşı, Ç. A. (2019). Karanlıkta Kalmış Bir Kadın: "Hölderlin Çevirmeni" Melahat Togar. Ş. T. Gürçağlar içinde, *Kelimelerin Kıyısında: Türkiye'de Kadın Çevirmenler* (s. 125-154). İstanbul: İthaki Yayınları.

Gürçağlar, Ş. T. (2003). The translation bureau revisited: Translation as symbol. *Apropos Ideology*, 113-130.

Gürçağlar, Ş. T. (2008). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960.* Amsterdam, New York: Rodopi.

Haleva, B., & Kıvanç, A. (2015). Türkiye'de Çeviri Politikaları ve Yayınevleri Üzerine Dönemsel Bir Kesit İncelemesi. *Turkish Studies, 10*(8), 1325-1344.

İhsanoğlu, E. (2001). Modern Türkiye ve Osmanlı Mirası. *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim* (s. 3-22). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.

Lefevere, A., & Bassnett, S. (1990). *Translation, History and Culture.* London: Pinter Publishers.

Ocak, B. (2003). *Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıraçan.* İstanbul: Müteferrika Yayınları.

Paker, S. (1998). Turkish Tradition. In M. Baker (Ed.), *Routledge Encylopedia of Translation Studies* (pp. 571-582). London & New York: Routledge.

Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine. *Liberal Düşünce, 16*(61-62), 121-141.

Swartz, D. (1998). *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu.* Chicago & London: The University of Chicago Press.

Toros, T. (1994). Turkey's First Woman Museologist / İlk Kadın Müzecimiz Seniha Sami. *Skylife*, 68-72.

Toros, T. (2000). *O Güzel İnsanlar.* İstanbul: Aksoy Yayıncılık.

Yücel, H. A. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor (John Dewey).* İstanbul: Maarif Vekilliği.

Yurdal, M. O. (2020). Saray Mürebbiyesi Cumhuriyet Müzecisi Seniha Sami Moralı. *Tarih*(70), 72-74.

EK-1: Seniha Sami Moralı'nın Çevirdiği Eserler[15]

YIL	ESERİN ADI	YAZARI	SERİ /YAYINCI (Dergi/ Yayınevi)	NOTLAR
1923	Aşk Hikâyesi	Lord Beaconsfield (Benjamin Disraeli)		(Henrietta Temple: Love Story)
1933	Guide du Musee de Smyrne	A. Aziz	Guide d'Izmir	Fransızcaya çeviri
1933	Abraham Lincoln: Amerika'nın en büyük reisi cumhuru	W.E. Barton	Gençlik Kütüphanesi -Selamet Matbaası	1951 – yeniden basım
1934	La statue en bronze d'Adana	Aziz Ogan	Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi	Fransızcaya çeviri
1934	Les fouilles de Topkapı Saray	Aziz Ogan	Belleten	Fransızcaya çeviri
1934	Fouilles de Rhegion	Aziz Ogan	Belleten	Fransızcaya çeviri
1934	İstanbul Asarıatika Müzeleri Resimli Rehberi	?		Fransızcadan çeviri
1937	Asarıatika Müzesi Tunç Eserler Rehberi	?		Fransızcadan çeviri
1942	Coriolanus Faciası	William Shakespeare	Hilmi Kitabevi	
1945	Aşk Senfonisi	Margaret Kennedy	Güven Basımevi	Ölmez Eserler (The Constant Nymph)
1946-7	Kıralın Generali	Daphne du Maurier	Ahmet Halit Kitabevi – Kenan Matbaası	Şarktan Garptan Seçme Eserler
1946	Richard III Faciası	William Shakespeare	Ahmet Halit Kitabevi – Kenan Matbaası	Şarktan Garptan Seçme Eserler
1946	Antonius ile Kleopatra	William Shakespeare	Hilmi Kitabevi	
1947	Kadınlar Paviyonu	Pearl S. Buck	Ahmet Halit Kitabevi – Kenan Matbaası	Şarktan Garptan Seçme Eserler
1951	Hapishane Gelini	John Dickson Carr	Ahmet Halit Kitabevi - Güven Basımevi	Macera ve polis romanları serisi
1952	Üç Silahşörler	Alexander Dumas	Ahmet Halit Kitabevi	
1973 (?)	Moğol İstilası Devrinde Türkistan	Vasiliy Vladimiroviç Barthold		
?	İran Tarihi Edebisi	Edward Browne		
?	Sümer Edebiyatının Yeniden İhyası	Samuel N. Kramer		

EK-2: Seniha Sami'nin Dergilerde Yayımlanan Yazıları

-1928 Şimdiki Fransız hikâyecileri (Osmanlıca)	-1928 Garp edebiyatı – Mersiye – Shelly'nin Adonisi (Osmanlıca)
-1928 Ibsen - Büyük Adamlar / çeviri (Osmanlıca)	-1928 Byron - Waterloo / çeviri (Osmanlıca)
-1928 Cihan Edebiyatının Meşhur Simalarından "Lord Byron" (Osmanlıca)	-1928 İki Cihan Arasında Münazaa ve Medeniyetin Müstakbel Şekilleri – Gustave Le Bonn / çeviri (?) (Osmanlıca)
-1928 Cihan Edebiyatının Meşhur Simalarından "Bir İskoç Şairi" (Osmanlıca)	-1929 Vakaların Dersi: Cihan Anarşisi ve Düşüncelerde İhtilal – Gustave Le Bonn / çeviri
-1928 Nakd Meseleleri – İngiltere'de Romantik Şairler – Gül Şairleri (Arap harfleriyle)	-1929 Ecnebi Edebiyatı - "Tennyson"
-1928 On Dokuzuncu Asırda İngiliz Hikaye nev'leri (Osmanlıca)	-1929 Figaronun İzdivacı Üzerine
-1928 İngiltere'de Romantik Şairler III: İhtilalciler ile Keats (Osmanlıca)	-1929 Mazeppa/Ihtar - Lord Byron / çeviri (tefrika)

15 Çeviri listesi Taha Toros Arşivi ve Milli Kütüphane Verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

* *Seniha Sami'nin çevirmiş olduğu bazı eserler Osmanlı dönemine ait olduğu için Latin harfleriyle yazılmamış olan çevirileri incelenememiştir.*

IONIAN REVOLT

♦ ◆ ♦

İONİA AYAKLANMASI

Sara FOROUTAN PAHMEDANI*

ABSTRACT

One of the main characters in the sixth century B.C. in Anatolian history are the Persians. After this powerful society take down the Lydian Kingdom, a short time after it was the turn of the Greek cities in Western Anatolia. By the time of the middle of the sixth century B.C., all Western Anatolia came under the domination of the Persians, except Miletus, which had a treaty with the Persians. These cities were attached to the satrapy established by the administrative center and were independent in their internal affairs by paying taxes to the central state.

At the beginning of the fifth century B.C., it witnessed an unsuccessful revolt in Western Anatolia that would shake the balance. The most important source about the revolt is Herodotus and according to his narrative; When Aristagoras, Tyrant of Miletus, lost the war he entered with the support of Persia, he started the revolt by provoking the surrounding cities in order to not to be punished.

This revolt is referred to as the "Ionian Revolt" in the literature, but apart from the Ionian cities; we see that cities from Caria, Cyprus and Hellespont participated. Apart from written sources, thanks to archaeological data, we can see the traces of this uprising in capital cities such as Miletus. No matter how detailed the narrative of Herodotus is, modern researchers find loopholes in the narrative and have discussed the causes and result of the revolt and propose different opinions. In this research, it is aimed to give information about the process of the revolt, the reasons and results, how effects in Western Anatolia and Central Greece.

Keywords: *Persian Empire, West Anatolia, Ionian Revolt, Ionia, Herodotus.*

ÖZET

Anadolu tarihinin MÖ. altıncı yüzyıldaki ana karakterlerinden biri Perslerdir. Bu güçlü toplum Lydia Krallığı'nı ele geçirdikten sonra kısa bir zaman sonra da sıra Batı Anadolu'daki Yunan kentlerine gelmiştir. MÖ. altıncı yüzyılın ortalarına geldiğinde Perslerle antlaşması olan Miletos dışında bütün Batı Anadolu Perslerin egemenliğinin altına girmiştir. Bu kentler idari merkez tarafından kurulan satraplığa bağlanmışlar ve merkezi devlete vergi ödeyerek kendi iç işlerinde bağımsızlardır.

MÖ. beşinci yüzyılın başlarında Batı Anadolu'da bu dengeyi sarsacak başarısız bir ayaklanmaya şahit olmuştur. Ayaklanma hakkında günümüze ulaşan en önemli kaynak Herodotos'dur ve aktarımına göre; ayaklanmayı Miletos Tyranı Aristagoras, Pers desteği ile girdiği savaşı kaybedince ceza almamak için çevre kentleri kışkırtarak başlattırmıştır.

Bu ayaklanma literatürde "İonia Ayaklanması" olarak geçer fakat İon kentleri dışında; Karia, Kıbrıs ve Hellespontos'tan da bir çok kentin katıldığını görmekteyiz. Yazılı kaynaklar dışında arkeolojik veriler sayesinde bu ayaklanmanın izlerini Miletos gibi baş kentlerde görebilmekteyiz. Herodotos tarafından bize aktarılan bilgiler ne kadar detaylı olsa da günümüzdeki araştırmacılar bu detaylada eksiklik olduğunu düşündüğünden ötürü özellikle ayaklanmanın sebepleri ve sonuçları hakkında incelemeler yapıp farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bu çalışmada ayaklanmanın süreci, tahmini sebepleri, Batı Anadolu ve Kıta Yunaninstan'da etki yaratan sonuçları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Pers Krallığı, Batı Anadolu, İonia Ayaklanması*

* Ege University, Classical Archaeology, Turkey. (e-Mail: saraforoutan73@gmail.com)

1. INTRODUCTION

After fall down of Lydian Kingdom in 547 B.C., The next target of Persian Empires expedition were the Greeks near to the sea, by taking Ionian under their rule alongside Phoenician, Persians had access to land and sea power and became one of the strongest powers of the time. By the time of 545 B.C. we see that all of the Asia Minor fall in the hands of Persians. From all the Greeks, Miletus had his early privileges as when he had with Lydians. After calm 50 years under authority of Persians, Miletus the most privileged one of the Ionians started a revolt against Persians under the name of Freedom for Greeks and got support of some other cities.

Our primary source of the events and its results is Histories of Herodotus, through the passages of Ionian Revolt, we can sense that there are some unfair points in the story against Ionians and revolt. Story began with Naxian asking Help from Miletus and Aristagoras aiding them in favor of gaining support from Persian King to become the Tyrant of Naxos and his failure of capturing the city; and after that from fear of Persian King starting a revolt against Persian Empire. How much the story of revolt looks lingering and completed in the Histories, there are not exact information about fighting sides and their reasons, or about progress of the 'Revolt' and there are not any military details in description of so-called name 'Ionian Revolt'. The revolt took place between 499-494/3 B.C. and ends with failure of Greeks in Asia Minor.

Many researchers through the years discussed about Herodotus biased against Ionian cities and validation of the information that he presented to us about revolt throughout the book and tried to fill up the holes in the story and possible reasons of the Ionian Revolt, the key figures, and the outcome of it. We will look at the Herodotus's account of the Ionian Revolt and argue about reasons of the revolt and its outcome.

2. ACCOUNT OF IONIAN REVOLT

The history of the revolt has been interrupted by three major digressions, on Spartan history (5.39-48), the Royal Road (5.52-4), and Athenian history (5.56-96). If we take out these parts, we have left with an account of the outbreak of hostilities and of the preparations (5.28-37), some aspects of its course including the careers of Histiaeus and Aristagoras (5.99-6.21) and finally the outcome (6.22-41).[2]

The military operations of the revolt began with the exploits of Athenians and Eretrians, who are the real protagonists of an attack on Sardis, caused a fire that burns the temple of Cybele, suffered a defeat at Ephesus, and then withdraw and leave for their cities (5.97.3-103.1). In the next part (5.103-6.5), one third of the way through the story, we finally find the Ionian, acting on their own as a group. After losing their powerful ally they get succeed to gain support of the cities of Hellespont and some parts of Cyprus and Caria and achieve a short-lived success[3], but at the end in 494 B.C. Ionians lose the fight against Persian in the battle of Lade and Miletus paid a big price for revolt.

Our two important figures of revolt are Aristagoras, the regent in Miletus, nephew and son-in-law of the city's absent tyrant Histiaeus, and second one is Histiaeus himself. Through the narrative we see that they both are in favor of Persian-supported Ionian tyranny, and also Aristagoras boast that he is a philos of Artaphernes, who is the satrap of Sardis and brother of the king, and he embraces uncles' relationship of xenia to the Naxian oligarchs.[4]

2.1. Attack on Naxos

The account of 'revolt' began with conflict in Naxos, some of islanders formed a democratic party and banished some members of aristocratic party, the exiled group ask Miletus for help. We see through the passage that Aristagoras accept the Naxians help call in seek of an opportunity to establish his rule over the island. But he didn't have much of military power to attack Naxos, so he seeks help from his big supporter Persians. He went after Artaphernes, satrap of the Sardis and persuade him with the wealth of the island and its geographical positions in the Aegean Sea for Persians next exploits. (5.30-31)

2 Neville 1979, 272.

3 Munson. 2007. 148.

4 Munson 2007. 157.

The opportunity looked good in the eyes of Artaphernes, as Darius was in favor of extending his empire into the islands and Greeks of mainland. Aristagoras was successful in gaining Persians support and been provided with two hundred triremes for his attack against Naxos. Once the Persian fleet of near 42,600 men under command of Megabates arrived at Miletus, per decision of Aristagoras they travelled to north, towards the Hellespont and secretly dock at the bay of Kaukasa, Chios, the fleet would then change directions and travel southwest toward Naxos. Chios was twenty miles closer to Naxos from Miletus; launching an attack against Naxos from Chios would decrease the travel time and giving advantage of attacking during the day also it allowed fleet to attack Naxos directly from north.[5]

While docked at Chios, Megabates the commander of Persian fleet saw that there were no guards posted aboard a Myndian trireme, the commander asked his personal guards to bring the Capitan Scylax to him and he implemented a 'field punishment'. The news of Punishment gets in ears of Aristagoras, then he released the Capitan and he told Megabates that he overstepped his Position, and the real power holder was himself, out of pride or anger Megabates sends some of his man to the Naxians about their plan and get them ready for the attack. (5.33)[6]

The Naxians preparation pay of well, Aristagoras who thought that taking Naxos was swift job quickly run out of money, food and supplies and had to come back to Miletus, the failure of Naxos had jeopardized the long-lasting alliance between Miletus and Persians.(5.34) In next few months Aristagoras looks for a new way to come to power in İonia and escape the consequences of his failure and punishment of Persian king, so as a result he decided to lunch a revolt against of Persians and gain support from other cities.

As Joyner mentions the story of Megabates treachery show us the tension that was between the Ionians and the Persians, some scholars believe that story of Megabates was created after the failure of invasion. It doesn't look so satisfactory that an elite Persian commander and nephew of the king would risk his possible accomplishment through attack and take a heavy punishment just for anger and pride over some words of Aristagoras, and Megabates notification was not the only way the Naxians could learn about upcoming attack.

Naxos was one of commercial community in ancient times and import many goods to other cities it was possible that one of traders saw the big fleet and warned the city against it or the other possibility is one of exiled Naxians in favor of going back to city warned the city of Aristagoras and Persians plan before head. These assumptions are more valid than Megabates treacherous act because if we take the account of Herodotus, we saw that Naxian must have been warned months before to stockpile their food supply and reinforce their walls.[7]

Keaveney is against this general view and tries to look from Herodotus narrative. He disagrees with Long's suggestion about Naxians preparation before Megabates and early warnings through some Greeks as lack of real evidence about the expedition, he suggest that through the narrative of Herodotus we could see that Histiaeus was favored by the King Darius and Persians nobility like Artaphernes wasn't happy about it as we shall see through next pages of this paper so as his regent Aristagoras possibly wasn't more favorable than his uncle for Persians and the act of Megabates could be seen as he not accepting power of a mere Greek over himself as a Persian nobility through at expedition and revenging for humiliation that he endured from Aristagoras.

2.2. Ionian Revolt

Aristagoras gets support from his uncle tyrant of Miletus, Histiaeus for revolt and as his first action of revolt, sends an envoy to arrest the pro-Persian Ionian tyrants accompanying the fleet. Next, he steps down of his tyrannical power and establishes in Miletus a nominal isonomie, a 'theoretical state' of equality before the law, so that citizens could voluntarily join the rebellion. He also orders each of the cities to establish strategoi, and then leaves to seek support from Sparta and Athens (5.36-38).[8]

5 Joyner 2010. 10-11.

6 Joyner 2010. 11-12.

7 Joyner 2010. 12-13.

8 Munson 2007, 160.

First, he goes after Sparta and offer same things that in earlier passages he offered to Artaphernes, these time the subject of wealth was Anatolia and Persia and ask for help to rescue Ionians from Persian slavery. Cleomenes ruler of Sparta after requesting for some time to think, asks about the length of journey through the land and gets answer of three months. The answer made Cleomenes to reject the offer and his support for the 'Revolt'. Lateiner believes three months campaign for the Spartans was impossible in 499, for four reasons: there was constant danger of Helot revolt; previous Spartan maritime ventures had failed; lines of communication would be unsustainable; and Argos was actively hostile and could not be trusted while a large portion of the Spartan army was overseas. In truth, Cleomenes believed that supporting Ionians was a bad investment (5.49-51).[9]

Despite his masterful speech and empty promises, Aristagoras achieved nothing and left for Athens. In there he presented himself before the assembly and repeated same speech as he delivered in Sparta but this time it was successful, and they send twenty triremes out of total seventy to help the Ionians. And Eretria give Miletus five ship in return of their old favor (5.97).

Joyner wrote through her research that De Souza states reason behind the Athenians assistance could be because of the existence of "a greater kinship with the Ionians… they shared dialect, religious festivals, and ancestry". Other scholars believe that the reason for Athens' support was not as noble. Ehrenberg believes that this opportunity also provided the Athenians with a means to gain access to the trade route from the Bosporus Straits to the Black Sea, which was in Persian control Dandamaev disagrees with Ehrenberg; he believes that although the Persians had gained control over the Black Sea, they did not impede trade. The author maintains that the Persians did not desire to cause any hardship on the towns of Asia Minor of the Black Sea littoral. In fact, the Persians delegated the patrolling of the Black Sea area to the Phoenicians, who did not have a major economic interest in the region.[10]

With gaining Athens and Euboea as allies, Aristagoras was able to convince other cities to mobilize. The mobilization of Athens and Euboea gave a false sense of protection to the smaller cities who thought that this revolt would be worth the risk. Unlike these two cities, the small Ionia city-states were not able to remove themselves from the rebellion once the situation collapsed. Aristagoras returned to Miletus and sent a message to the Paeonians. This tribe had been deported from the valley of the Strymon in Thrace to Phrygia in Asia Minor by Megabyzus twenty years earlier. Aristagoras proposed that if they join to the rebellion, they could regain their freedom and return to their homeland (5.98).[11]

The Greeks first attack was on Sardis they even had a win and got through half the city and somehow a soldier fire a house and fire and the flames take the city destroyed the temple of Cybele, in result Lydians and Persians resisted together against Greeks and made them step back from the city. Persians near Sardis hear the news come to the aid of people of city when they didn't find Ionians in the city they went after them to The Ephesus and killed most of them following this defeat Athenian leaves Ionian alone, went back to their land and got ready for upcoming Persian attack. Persians later use the burning of Sardis as a reason for later attack plans (5.100-103).

After attack of Sardis, Darius confronted Histiaeus concerning his involvement with the Ionians and asserted that Ionians could not have succeeded without his help. Histiaeus replied that had he been in Ionia, this would have never happened. This chaos provided Histiaeus with the opportunity to leave Susa; Histiaeus assured the king that he could restore order and deliver the instigator to him if he returned home. Darius believed him and allowed him to return to Miletus. Histiaeus promised that he would end the revolt and turn Aristagoras over to him. It was a ruse for he was simultaneously planning to make matters more difficult for the King (5.105-107).[12]

The Ionians no longer had Athens and Euboea as their allies, they continued their hostilities with the King. The Ionian rebels subdued Byzantium and other cities, secured the greater part of Caria as their ally, and attracted the Kaunians, from Kaunos, a city in Caria. The Kaunians joined after hearing that the Ionians had burned Sardis. Caria was incorporated into the Persian Empire as a satrapy in

9 Lateiner. 1982. 137-138, Joyner 2010. 21.

10 Joyner 2010. 22-23.

11 Joyner 2010. 23-24.

12 Joyner 2010, 25.

545/4. Its most important city was Herodotus' home, Halicarnassus. Not long afterwards, Cyprus joins the revolt (5.103-104), Cypriots presented the Ionians with two alternatives: they could either fight the Persians on land or the Phoenicians at sea on their choice. The Ionians maintained control of their ships. In 497, the Persians, commanded by Artybius, goes against the Onesilos the leader of Cypriots. At the end Cypriot lost its freedom and Ionians get back to their land (5108-116). [13]

As the Persians pursued the Ionians, Aristagoras proved himself to be coward. Worried about the outcomes of his action, he escaped from Miletus and somewhere in Myrkinos, Aristagoras and his supporters were killed in a raid (5.124-126). After Aristagoras death the narrative changes to Histiaeus, He arrived in Sardis in 496, Artaphrenes' doubt about his involvement in the revolt made Histiaeus anxious; he therefore fled Sardis for Chios. The Chians were suspicious that Histiaeus was working for King Darius and imprisoned him. During his detainment, the Chians asked him why he had encouraged Aristagoras to revolt from the King. Histiaeus tells them a lire story about King Darius plans to relocate the Phoenicians to Ionia and to move the Ionians to Phoenicia (6.1-3).[14]

Later, Histiaeus sends a letter to his Persian allies in Sardis. Before delivering the message the content of it was discovered by Artaphrenes. When Artaphrenes found Histiaeus' plot, he told the messenger to continue with the plan, but inform him first of the Persians' reply. Through this deceit, Artaphernes was able to discover and put to death the Persians involved in the coup, but Histiaeus was able to escape to Miletus. In Miletus, he attempted to force the Milesians into submission; but he was wounded in the thigh by one of the citizens and driven from the polis. Histiaeus made his way to Chios yet failed to receive any assistance. Next, Histiaeus sailed to Lesbos and persuaded the Lesbians to give him eight triremes; from there he made his way to Byzantium. In Byzantium, Histiaeus created a base of operations and blockade any ships in the Black Sea. Histiaeus lived in Byzantium until he received news of the Battle of Lade (6.4-5).[15]

The revolt continued for five years, one of the leaders was dead and the other one was on the run there weren't any head of revolt at the time, on the other side taking back each revolted city one by one was useless so Persians set eyes on the source of revolt and mobilize an attack on Miletus. In 494, the Persians decide to launch an attack against Miletus at Lade Island. When the Ionians learned of the Persians' attack against Miletus, they sent delegates to Panionium, in Mykale. The common decision-making body consisted of representatives (probouloi) from the following poleis: Miletus, Priene, Myus, Teos, Chios, Erythrae, Phocaea, Lesbos, and Samos. These nine cities decided to send contingents to the battle of Lade. The probouloi decided to assemble every available ship, including those triremes acquired after the failed Naxos Expedition of 500/499 at Lade Island. The defense strategy of Miletus required each polis to appoint its own navy commander and raise its own army. The Ionian navy force numbered about 353 triremes. But as always, the lack of organization and the inability to appoint a supreme commander was a basic weakness of the Ionian alliance against Persians (5.7-8).[16]

At Lade Miletus had the right wing for three reasons: she began and led the revolt; the fight was in her home waters; the command wanted to avoid the crossing of lines of communication while waiting for the Persians. Thus, the Samians were on the far left, fifteen miles from home and nearest to the Persians and their messengers of treason. Chios with the largest fleet held the center. The Ionians had agreed to muster all ships, and they further agreed to yield command to Dionysius the Phocaean.[17]

Through the preparations for war Samians did not see a future for victory of the fleet and at the last second decide to turn their back against Greek and turn to the Persian king for an arrangement that at the proper moment Samian would turn back and sail to their home. At the Lade when the time comes Samians leave their position and sailed home, the lesbians who were next in line, were exposed to the enemy so they retreat. Because of two cities stepping back from the fight, other cities did not saw any hope for victory, so they did the same. The only city how fought until his last was Chian but at the

13 Joyner 2010. 26-29.

14 Joyner 2010. 30.

15 Joyner 2010. 31.

16 Joyner 2010. 34.

17 Lateiner 1982,149-150.

end Persians became victorious at Lade. After the battle, the Persians immediately turned against the city of Miletus itself, using saps and machines, the Persian besieged metropolis for some times before capturing it in 494 B.C. Herodotus states that the Persian treatment was brutal. They destroyed all the city and killed men and move women and children as slaves and relocated to the Red Sea in the town of Ampe on the Persian Gulf. That is the end of narrative of Herodotus about the Ionian Revolt.

Archaeologists have identified an unmistakable layer of ash and destruction of conforming to the Persian destruction of Miletos in 494 B.C. Virtually nothing was left standing as the Persians exacted their vengeance for the Ionian Revolt. The Oracle fell silent when Miletus was sacked in 494 B.C. and Didyma fell with it (the Sanctuary at Didyma, both the temple building and the oracle, was raided and burned) Evidence of the raid has been discovered at the Susa, the capital of Persia, where archaeologist have found a curious huge knucklebone weighting 98 kg it has a handle on one end and is inscribed with a dedication to apollo. Because of the Ionic script, the letter for, and the proper names used in the dedication, it has been concluded that this knucklebone was one of a pair that was dedicated in the first half of century to Apollo of Didyma and stolen by the army of Darius and moved to Susa.[18]

3. Origins of Revolt

There are some questions about the reasons of the Ionian revolt, 1) Was the revolt has happened as how Herodotus explain it? 2) Who was the actual leather of revolt Aristagoras or Histiaeus and what was their real reason of the revolt? 3) What was the other possible reasons for the revolt?

The causes of the revolt were as varied as the individuals and cities involved; there are different opinion between researchers like Munson and Joyner are in favor of Herodotus Anti-tyrant scenario and Greeks fight for freedom on the other side others tried to look under trivial details of the narrative and suggest different possible reasons for the revolt.

Manville suggests that Aristagoras and Histiaeus was not at trustful to each other as it was suggested to be in before and it is better to see them as each other's rivals. At Naxos expedition he seek a chance for himself to be free from his uncle and seeks help of Artaphernes who is jealous about King Darius trust and taking Histiaeus as his advisor, maybe Artaphernes see this opportunity to bring down Histiaeus with family rival and bring himself glory in the eyes of king by getting Naxos under control of Persian so its acceptable when Aristagoras lost to Naxian be feared of consequences of his acts.[19]on the other hand Neville is against the fight of Ionia for democratic freedom against Imperialism of Persia under leadership of Aristagoras who first seek aid from Persian in hope of becoming Tyrant of Naxos.[20]

Although Lang suggest that the revolt was an old plan of Aristagoras and Histiaeus from the beginning of the Scythian expedition, that Histiaeus was gaining favor of the king and use it to forward his plan and on the other side Aristagoras was in connection with him and even its possible that Aristagoras himself warned the Naxian about expedition but this theory is not acceptable on many aspects.

3.1. Aristagoras and Histiaeus

In the narrative of Histories how much that Herodotus does not like him we can see that Aristagoras is a figure with good speech talent and is big opportunist that knows how to get on his way and gain support for his plan; however, when things go sour from fear of punishment, he makes a mess in Ionia. But at the time of attack on Sardis he stays at Miletus and when things get hard again, he ran away for his life and leave Miletus and Ionian alone at the revolt.

Manville writes about Aristagoras and Histiaeus being rivals, the first note is the beginning of the Naxos expedition as when Naxian came to Miletus they seek for their old friend Histiaeus but instead the find Aristagoras and he without any consultation with Histiaeus the Tyrant of Miletus he gave them his word in favor of himself becoming Tyrant of Naxos instead to be regent of Miletos and he seeks help from Artaphernes who as Herodotus tells us is jealous of Histiaeus.[21]

18 Gorman ,195.

19 Manville 1977, 83.

20 Neville 1979, 273.

21 Manville 1977, 83.

The other character is Histiaeus, who is involvement is a mystery as at that time of revolt he was in Susa and advising the King Darius and after accusation the king, he asks to get back to the Miletus and put stop on the revolt, according to Manville The story of tattooed scalp on the Histories for sending message to Aristagoras seems to romantic to be true but its possible that he had use another way to send his message to Aristagoras but at the same time the timing of the message is so perfect as exactly same time that Aristagoras had thought about revolt the message arrived, but its not impossible that the effect of Naxos failure bring a lot of tension so that both of them came to the same taught.[22]On the other hand he suggest maybe it was better for Aristagoras to tell the people that absent tyrant was in favor of revolt.

Manville suggests that Histiaeus reasons for coming back was as he told to the King Darius stabling the situation in Ionia and taking back Miletus under his control but when he came to Sardis, Artaphrenes was tired from dealing with Greeks and didn't have a place for a peace talk and at a time Aristagoras fled from Miletus and revolt looked doom so there was no need for Histiaeus present. Artaphrenes accusation of his involvement made him ran from Sardis to gets help from other Greek cities but even his city Miletus doesn't take him back and at the end he will die on the hand of Artaphrenes.[23]We can see through the papers that Manville believes Histiaeus was a sensible ruler who had been robbed of possessions in Thrace and Miletus by the Jealousy of Persians nobility and lost his life.

Also Evans same as Manville is supporting Histiaeus and Mentions the relation of him and King Darius at Scythian expedition, how that he was loyal to the Persian king and his conversation with his fellow Greeks that the reason of their easy tyranny is Darius if he goes down they couldn't possibly rule over their cities.[24]so it's not exactly acceptable to think that Histiaeus gives a revolt sign to Aristagoras whose first act was to bring down tyranny.

CONCLUSIONS

From start The Greeks' relationship with Persians was characterized by mutual benefit. The Persians had a strong personal interest in individual Greeks, who volunteered to be of services in reasonable expectations of gaining power and rewards. For some Greeks lending temporarily aid to the Persian King, in hope of his future favor was a calculated gamble to achieve their political ambitions. through work of Herodotus, we see lots of tyrants that try to gain favor from Persian kings as in the beginning of the story Aristagoras hoped after taking Naxos, he could be the tyrant of Naxos and when he loses his chance of success according to Herodotus, he starts a revolt in the name of democracy across Asia Minor.[25]

Joyner talks about how The Ionian and Cypriot Revolt reveals the internal struggle for power among the Greeks. It also shows how the Greeks used the Persians to gain power and then when it suited them, betrayed the relationship. In both revolt, readers will notice that the Ionian leaders had remarkable success in the first stage of their planning, such as gaining support from mainland Greece. Yet, the Ionians failed to remain loyal to each other and to see their strategy to its conclusion, such as the attack on Sardis, which the Athenians and Euboeans left once it appeared the Ionians were losing.[26]

Neville looks at Herodotus bias against the Ionian and his view of Ionian, Herodotus believes the Ionians were the weakest of Greek ethnic due to his viewpoint, any possible success regards the revolt was by luck or was ignored by him, he regards the burning of Sardis only as an accidental act and not one that possibly renewed the spirits of other Ionians to revolt against Persia. Herodotus' failure to emphasis the tremendous success of the Ionians in putting the Persians on the defensive in their stronghold is a prime example of his bias toward the Ionians, he also failed to credit Aristagoras with an uncanny ability to create new alliances when it was necessary. Herodotus was uncomfortable about giving praise to Aristagoras, who used the idea of democracy to avoid consequences from Persia, rather than participating in the genuine principles of freedom and Greek unity[27] we see through every passage

22 Manville 1977, 84.

23 Manville 1977, 87.

24 Evans 1963, 115.

25 Joyner 2010. 3.

26 Joyner 2010, 31-32.

27 Joyner 2010. 26.

that Aristagoras in every situation tried to turn the table for his benefit and a last we he saw there isn't any hope for victory he flees and die at the end of story.

Joyner writes about Water' suggestion that Herodotus' account of Aristagoras' lengthy speech to Cleomenes was purposely written to present not only Aristagoras as overplaying his hand but also to inform readers against Spartans unwillingness to send forces far from home was a real reason behind the failure of the Ionian Revolt.[28]

On the other side Lateiner suggest about Athenians quick withdrawal after their lost in Ephesus in favor of come clean sooner than later, its possible that Athenians advised the Ionian, and themselves chose back to their naval strategy or they came to realize that the easy victory that Aristagoras Promised wasn't easy at all.[29]Their self-interest as well as fears concerning Aegina nearer home most satisfactorily explanation about their sudden change of heart. In fact, the failure of the Ionian Revolt seems to have significantly increased Athenian commerce with the Near East.[30]When Neville doubt that Athenian after Aristagoras' speech believed that they could conquer Asia with just twenty warships.[31]

The Ionian Revolt is an example of the importance of sea power for the Greeks. In the revolt, sea power was an underlying theme: the Naxian Expedition supposedly failed due to an unmanned post on the ship of Captain Scylax; the Cypriot Rebellion enjoyed a temporary victory after the navy defeated the Persians; and finally, the Battle of Lade was a Persian victory because the Persians understood that they lacked the sea power necessary to defeat the Greeks. Having realized this, the Persians initiated an alliance with the Ionians that were not completely committed to the cause and use it for their benefit. In later time we see importance of sea power in Greek-Persian wars.[32]

The biggest problem or reason of failure of the revolt was the Ionian city themselves, each city had their commander they didn't exactly go under one name, even if we look at the name it goes by the name of 'Ionian revolt' but not all the twelve city joined the cause, cities like colophon and Lebedos hasn't mention at all on the other hand rule of clazomenai is unclear and Ephesus doesn't wanted to get involved. But at the other hand we see that joined members easily get back from Lade and leave revolt.

The battle of Lade was the first battle in which triremes were used. Although, the Ionian were defeated as how Joyner clarify the one of important facts of the revolt was that Ionians were not able to provide 353 triremes and the necessary manpower for the ships. Another point is that Greeks recognition of Persians weakness on sea power and use it at their advantage in the time of revolt and later in Greco-Persian wars.[33]

Herodotus, or his informants, in retrospect may have underplayed the accomplishment of the Greeks and Carian alliance. The united Greeks issued a uniform electrum coinage, perhaps to pay their soldiers and sailor, of which the standard fabric, weight, color, and reverse, and obverses symbolize independence in federation, federalist cooperation, and freedom from tyranny of Persian gold.[34]

The revolt affected Persia, mainland Greece, the Cycladic islands, the Black Sea littoral, and the towns of the Mediterranean Sea, such as those in Phoenicia and Cilicia. Aristagoras' call for democracy affected economic, political, and military strength of Ionia and Persia. [35] one achievement of the Ionians Revolt endured: the people had revolted against their tyrants, and now Persia was remedying this cause for discontent, but the Milesians could not enjoy the change, since they did not survive the revolt as a political unit.

At the end we can say that Aristagoras and Histiaeus had helped Persians to take their expedition plans to Greece, and the revolt was the beginning stones for Greco-Persian wars and after on freedom of

28 Joyner 2010. 21-22.
29 Lateiner 1982, 142.
30 Lateiner 1982, 143.
31 Neville 1979, 272.
32 Joyner 2010. 42.
33 Joyner 2010. 40.
34 Lateiner 1982, 145.
35 Joyner 2010. 42.

Greeks from Persians, and we must look at that at time of when Herodotus was drafting his book there was many stories under circulation and there was many informants taking the other sides and blame other ones for failure of the revolt. We could say that he did a decent job on collecting more realistic parts of the story and maintaining a decent history accuracy of the events of Revolt and pass it down to us as a whole story.

REFERENCES

Browns, T. S. (1981). Aeneas Tacticus, Herodotus and the Ionian Revolt. *Historia:Zeitschrift für Alte Geschichte*, 4 th Qtr., 1981, Bd. 30, H. 4(4th Qtr., 1981), 385-393.

Evans, J. A. S. (1963). Histiaeus and Aristagoras: Notes on the Ionian Revolt. *The American Journal of Philology*, Apr., 1963, Vol. 84, No. 2(Apr., 1963), 113-128.

Gorman, B. V. (2001). *Miletos, the Onament of Ionia: A History of the City to 400 B.C.E.,* University of Michigan Press.

Herodotus, (2007) *The Landmark Herodotus: The Histories*. Edited by Robert Strassler. New York: Panthon Books.

Joyner, M. D. (2010). Ionian Revolt, Reconsidered. (Master of Art in History Thesis) East Carolina University. East Carolina.

Keaveney, A. (1988). The Attack on Naxos: A 'Forgetten Cause' of the Ionian Revolt. *The Classical Quartly*, 1988, Vol. 38, No. 1, 76-81.

Lang, M. (1968). Herodotus and the Ionian Revolt. *Historia:Zeitschrift für Alte Geschichte*, Jan., 1968, Bd.17, H. 1, 24-36.

Lateiner, M. (1982). The Failure of the Ionian Revolt. *Historia:Zeitschrift für Alte Geschichte*, 2nd Qtr., 1982, Bd. 31, H. 2 (2nd Qtr., 1982), 129-160.

Manville, P. B. (1977). Aristagoras and Histiaios: The Leadership Struggle in the Ionian Revolt. *The Classical Quartly*, 1977, Vol. 27, No. 1, 80-91.

Munson, R. V. (2007) The Trouble with the Ionians: Herodotus and the Beginning of the Ionian Revolt (5.28-38.1) Irwin, E. & Greenwood, E. (Ed.), *Reading Herodotus: A Study of the Logoi in Book 5 of Herodotus' Histories*. Cambridge University Press.

Nevile, J. (1979). Was there an Ionian Revolt?. *The Classical Quartly*, 1979, Vol. 29, No. 2, 268-275.

TWITTER'DA AKTİVİST HAREKETLERİ DİYALOGSAL İLKELER, HALKLA İLİŞKİLER MODELLERİ, ETKİLEŞİM VE KULLANICI TUTUMU ÇERÇEVESİNDE İNCELEME: HAYKONFED ÖRNEĞİ

♦ ◆ ♦

EXAMINATION OF ACTIVIST MOVEMENTS ON TWITTER WITHIN THE FRAMEWORK OF DIALOGICAL PRINCIPLES, PUBLIC RELATIONS MODELS, INTERACTION AND USER ATTITUDE: THE CASE OF HAYKONFED

Sezen GARİP*

ÖZET

Kurumlar yaşanılan dijital çağa ayak uydurarak aktivizm hareketlerinde sosyal medya platformları üzerinden hedef kitlesine ulaşmaktadır. Kurumların sosyal medya platformlarını verimli kullanıp, gerekli etkileşimi sağlayıp sağlayamadıkları önemli bir konudur. Bunun yanı sıra belirlenen hedef kitlenin kuruma karşı tutumu ve kendi arasındaki etkileşimi de üzerinde tartışılması gereken bir konu olarak görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada hayvan hakları alanında faaliyetlerine devam eden Haykonfed kurumunun, Twitter paylaşımlarında diyalogsal ilkelerden hangilerini kullandığı ve halkla ilişkiler modellerinin yer alıp almadığı incelenmiştir. Bununla birlikte Twitter paylaşımlarının etkileşimselliği, hedef kitlesi, hedef kitlesinin etkileşim sürecinde ortaya çıkan konu başlıkları ve hedef kitlenin kuruma karşı tutumunu ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmada belirlenen tarihler arasında atılan Tweet'ler (n=111) üzerinde niceliksel ve niteliksel (tematik) içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, diyalogsal ilkelerin yapılan paylaşımlarda yer aldığı görülmüştür. Nitekim bunun yanında halkla ilişkiler modellerinden basın ajansı ve kamuoyu bilgilendirme daha sık yer almıştır. Elde edilen bulgularda, ilgili kurumun hedef kitlesinin genel halk kitlesi olduğu görülürken, kurumun yaptığı paylaşımların etkileşim düzeyinin düşük olduğu dikkat çekmiştir. Hedef kitlenin kendi arasında gerçekleşen etkileşim sürecinde ise; duygusal tepki, yetkililere ulaşma ve yönlendirme konu başlıkları ortaya çıkmıştır. Diğer bir önemli bulgu ise hedef kitlenin kurumun paylaşımlarına karşı olumlu bir tutum sergilemesidir. Sonuç olarak bu araştırma özelinde incelenen kurumun, Twitter paylaşımlarında diyalogsal ilkelerin kullanılması, çift yönlü simetrik model ve etkileşim düzeyi bağlamında karşılık bulmamaktadır. Buna rağmen hedef kitlenin kuruma karşı pozitif tutumu oldukça önemli görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Diyalogsal İlkeler, Halkla İlişkiler Modelleri, Etkileşim, Twitter, Aktivist Hareketler*

ABSTRACT

It is an important issue whether institutions can use social media platforms efficiently and provide the necessary interaction. In addition, the attitude of the determined target audience towards the institution and the interaction between them is seen as a subject that needs to be discussed. In this direction, in this study, it was examined which of the dialogic principles and whether public relations models are included in the Twitter posts of Haykonfed, which continues its activities in the field of animal rights. In addition, it is aimed to reveal the interactiveness of Twitter shares, the target audience, the topics that arise during the interaction process of the target audience and the attitude of the target audience towards the institution. Quantitative and qualitative (thematic) content analysis was conducted on the Tweets (n=111) sent between the dates determined in the research. According to the results of the research, it was seen that the dialogic principles were included in the posts. As a matter of fact, press agency and public information, among the public relations models, took place more frequently. In the findings, it was observed that the target audience of the relevant institution was the general public, while the interaction level of the posts made by the institution was low. In the interaction process that takes place among the target audience; emotional response, reaching and directing the authorities. Another important finding is that the target audience has a positive attitude towards the shares of the institution. As a result, the use of dialogic principles in the Twitter posts of the institution examined in this research does not find a response in the context of the bidirectional symmetric model and interaction level. Despite this, the positive attitude of the target audience towards the institution is considered very important.

Keywords: *Dialogueal Principles, Public Relations Models, Interaction, Twitter, Activist Movements*

* Ege Üniversitesi, İletişim Araştırmaları, Türkiye. (e-Mail: sezengarip24@gmail.com)

1. GİRİŞ

Bireylerin sosyal medyada yeni bir yaşam alanı yaratmaları ve bu alanda aktif olarak var olmaları sivil toplum kuruluşlarının (STK) da dikkatini çekmiştir. Çevrimdışı olarak isteklerini, eylemlerini gerçekleştiren STK'ların, birer aktivist grup olarak faaliyetlerini dijital ortamlarda gerçekleştirmeye başladığı görülmüştür. Alanyazında STK'ların dijital aktivist eylemlerini ele alan araştırmalarda ise özellikle sosyal medyayı nasıl kullandığına (Brimacombe, Kant, Finau ve Tarai, 2018; Kurniawan ve Rye, 2013; Lovejoy, Waters ve Saxton, 2011) odaklanılmıştır. Aynı zamanda STK'ların sosyal medya kullanımını halkla ilişkiler modelleri (Yeniçeri Alemdar ve Kocaömer, 2020; Boztepe, 2014; Briones, Kuch, Liu ve Jin, 2011; Dondurucu, 2016; Seo, Kim ve Yang, 2009; Waters ve Jamal, 2011) ve diyalogsal ilkeler (Bortreea ve Seltzerb, 2009; Özdemir ve Yamanoğlu, 2010; Yeniçeri Alemdar ve Kocaömer, 2020) açısından ele alan çalışmaların olduğu da görülmüştür.

Konu kapsamında yapılan araştırmaların sayısındaki artışa rağmen, Türkiye'de STK'ların Twitter kullanımını hem diyalogsal ilkeler hem de halkla ilişkiler modelleri ile birlikte ele alan bir araştırmaların niceliksel ve niteliksel açıdan yeterli olmadığı söylenebilir. Konu kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında Yeniçeri Alemdar ve Kocaömer'in (2020) yaptığı araştırmada Instagram'da yer alan çevreci STK'ların hem diyalogsal ilkeler hem de halkla ilişkiler modelleri ile değerlendirildiği görülmektedir. Diğer bir önemli çalışma olan Beverly'nin (2013) yapmış olduğu araştırmada, üniversitelerin Twitter paylaşımlarının diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri açısından incelenmesidir. Bu çalışmalar ilgili araştırmanın yapılmasının önünü açmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'de söz konusu araştırmalarda nicel ve nitel analizin az olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma bu boşluğu doldurmak üzere tasarlanmıştır.

Sözü edilen araştırmalardan hareketle, hayvan hakları alanında etkinliklerini sürdüren Hayvanların Yaşam Hakları Konfederasyonu (Haykonfed)'nun Twitter hesabı çalışma kapsamında analiz edilmiştir. Bu kurumun Twitter'ı Kent ve Taylor'ın (1998) diyalogsal ilkeleri ve Grunig ve Hunt'ın (1984) dört halkla ilişkiler modeli bağlamında nasıl kullandığı değerlendirilmiştir. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu araştırmada; Tweet'lerin etkileşimselliği ve kurumun hedef kitlesi üzerinde de durulmuştur. Bunun yanında hedef kitlenin kendi arasında geçen etkileşim sürecine de odaklanılmıştır. Bu etkileşim sürecinde ortaya çıkan konu başlıklarının neler olduğu merak edilmiştir. Son olarak da kurumun paylaşımlarında diyalogsal ilkelere ve halkla ilişkiler modellerine yer vermesi veya vermemesi bağlamında hedef kitlenin kuruma karşı tutumunu ortaya çıkarmanın alanyazına katkı vereceği düşünülmektedir.

2. ALANYAZIN ÇERÇEVESİ

İletişim teknolojilerinde yaşanan değişimler ve dönüşümler, dünyanın küresel bir köy haline gelmesiyle birlikte çoğu insanın gündelik hayatına entegre olmuştur. Çevrimdışı olarak düşüncelerini, isteklerini, eylemlerini gerçekleştiren bireyler, birer aktivist olarak bu faaliyetlerini çevrimiçi ortamlarda gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu durumda dijital aktivizm kavramını ortaya çıkarmıştır. "Dijital aktivizm, dijital platformu kullanan her türlü aktivizm örneğidir" (Sivitanides, 2011, s.2). Diğer bir tanıma göre dijital aktivizm, ortak talepler doğrultusunda bir araya gelen bireylerin, otoriteye karşı seslerini duyurmak için dijital medyayı kullanmasıdır (Howard, 2013). Yapılan çalışma kapsamında ele alındığında dijital aktivizm, STK'ların yenilikçi hedefleri için yeni medyayı kullanarak faaliyetlerini gerçekleştirmesidir (Karatzogianni, 2015). Dolayısıyla, yeni medya sayesinde ortak görüşlere sahip insanların bir araya gelerek, aktivist faaliyetlerin oluşumunu ve yayılmasını hızlandırdığı söylenebilir.

Sosyal medyanın popülerliğinin artması, işletmelerle birlikte STK'larında ilgisini çekmeye başlamıştır. Kamuoyunda yer almak isteyen STK'ların, yeni iletişim hareketlerine uyum göstererek, sosyal medyanın avantajlarından yararlanmak istediği görülmektedir. Greenberg ve MacAulay'e (2009) göre STK'ların amacı; ortak paydada bir araya gelen bireylerin, toplumsal bir sorunun savunuculuğunu yaparak seslerini kamuoyuna duyurmak ve daha çok bireyin katılımını sağlamaktır (s.67). STK'lar ilgilendikleri konu kapsamında hedef kitleleri tarafından fark edilmek (Şen ve Kök, 2017), ayakta kalabilmek için bağış toplamak, fon sağlamak, sürekli ilişki kurmak, eyleme geçirmek, gönüllülere ulaşmak (Aksu, 2017; Boztepe, 2014; Dondurucu, 2016; Saatçioğlu, 2017; Tani ve Taşkıran, 2018) için

çalışmaktadır. Bu amaçlarını gerçekleştirmek isteyen STK'ların, geleneksel medyadan yeni medyaya geçtiği görülmektedir. Kaplan ve Haenlein (2010) de, sosyal medyanın kullanıcılara; hızlı, maliyeti düşük ve geribildirim imkanını özgür bir alan içinde verdiğini belirtmektedir (s.67). Dolayısıyla geleneksel medyaya kıyaslandığında, grupların fark edilmeleri kolaylaşmaktadır. Aynı zamanda sosyal medya cazip etkili bir araç haline gelmektedir. STK'ların edindikleri misyon ve vizyonu gerçekleştirebilmeleri için, sosyal medyayı diyalogsal halkla ilişkiler yaklaşımında kullanmaları gerektiği görülmektedir.

Kent ve Taylor (2011) diyalogsal halka ilişkiler yaklaşımını, bu süreci yöneten kişinin hem kendi değerini hem de etkileşimde bulunduğu diğer kişilerin öz değerini kabullenerek, sürdürülebilir ilişkiler yaratma olarak görmektedir (s.55). Özdemir ve Yamanoğlu (2010) da Kent ve Taylor'ın (1998) diyalogsal ilkelerini esas alarak yaptıkları araştırmalarında, 50 STK'nın web sitesini nicel içerik analizi ile değerlendirmiştir. Araştırma sonucuna göre, 50 kurumun web sitesinde, diyalogsal ilkelerden sadece kullanım kolaylığı ilkesi baskın bir şekilde karşılanmıştır. Dikkat çeken bir diğer sonuç da diyalogsal döngüyü sağlayan ölçütlerin çok düşük bir oranda kullanılmasıdır. Boztepe (2014) ise, 16 STK'nın web sayfasını fon sağlama aracı olarak ve bağışçı ilişkileri açısından incelemiştir. Yazarın çalışmasında kullandığı temalar; erişilebilirlik, hesap verebilirlik, eğitim, etkileşim ve güçlendirme çerçevesinde nicel içerik analizi yapmıştır. Bu temalara göre, örnekleme dahil olan kurumların fon sağlama aracı olarak web sayfalarını doğru bir şekilde kullanamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Halkla ilişkiler bağlamında Amerikan Kızılhaç Örgütü'nün sosyal medyayı nasıl kullandığını araştıran başka bir çalışmada, örgüte üye olan 40 kişiyle görüşme yapılmış ve elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu analizden sosyal medyada örgütün iki yönlü bir diyalog kurduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda hedef kitlesiyle daha hızlı hizmet sağladığı, paydaşlarından olumlu ve olumsuz geri bildirimleri aldığı sonucuna ulaşılmıştır (Brionesa ve diğerleri, 2011). Waters ve Jamal (2011) ise araştırmalarında, ABD'de 27 STK'nın Twitter hesaplarını Grunig ve Hunt'ın (1984) dört halkla ilişkiler modeli (basın ajansı modeli, kamuoyu bilgilendirme modeli, iki yönlü asimetrik model ve iki yönlü simetrik model) üzerinden değerlendirmiştir. Kısaca değinmek gerekirse, basın ajansı modelinde amaç; tanıtımı yapılan konunun doğru veya yanlış enformasyon ile medyada fark edilmesini sağlamaktır. Subjektif bilgilerle yapılan abartılı tanıtımlar nedeniyle temelinde propaganda yer almaktadır (Grunig, 2005, s.309). Kamuoyu bilgilendirme modeli ise, tek yönlü iletişim doğrultusunda hareket ederek, kurum hakkında doğru enformasyonun medyada yer almasını hedeflemektedir (Okay ve Okay, 2014, s.150). Çift yönlü asimetrik model her ne kadar karşılıklı bir iletişim ağının olduğunu gösterse de kurumun lehine hareket etmektedir. Hedef kitleden aldığı geri bildirimler doğrultusunda yine hedef kitleyi ikna ederek kurumun lehine çalışmaktadır (Bıçakçı, 2016, s.106). Çift yönlü simetrik model gerçek anlamda halkla ilişkiler yönelimini yansıtmaktadır. Çift yönlü iletişim süreci ile hem kurumun hem de hedef kitlenin istekleri gözetilmektedir. Ortak bir amaç doğrultusunda hareket edilerek fayda ve uyum sağlanmaktadır (Okay ve Okay, 2014, s.206). Waters ve Jamal (2011) kurumların bu modellerden hangilerini kullandıklarını belirlemek için bir şema geliştirmiş ve bu şema üzerinde verileri kodlayarak analiz etmiştir. Kuruluşlar için sosyal medyada diyalog ve topluluk oluşturmak daha kolay olmasına karşın bu doğrultuda hareket etmedikleri görülmüştür. Kuruluşların tek yönlü iletişim modelini kullanma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dondurucu (2016) ise, Türkiye'de hayvan hakları alanında faaliyet gösteren Haytap'ın sosyal medya kullanımını halkla ilişkiler açısından değerlendirmiştir. Yazar, kurumun sosyal medya üzerinden halkla ilişkiler çalışmalarının yeterli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Özellikle lobicilik, dijital aktivizm, etkinlik yönetimi ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin eksik olduğunu vurgulamaktadır.

Sözü edilen araştırmalardan hareketle, STK'ların Twitter kullanımlarının diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri bağlamında birlikte değerlendiren çalışmalara odaklanılmıştır. Nitekim Twitter bağlamında olmasa da diğer bir sosyal medya platformu olan Instagram alanında faaliyet gösteren STK'ların paylaşımlarının diyalog, etkileşim ve iletişim yönü temelinde ele alındığı görülmüştür. Bu araştırmada da örnekleme alınan STK'ların diyalogsal iletişimi yansıttıklarına rağmen kamuoyu bilgilendirme modelini esas aldıkları ortaya çıkmıştır (Yeniçeri Alemdar ve Kocaömer, 2020). Twitter bağlamında ilgili konu kapsamında bir çalışmaya rastlanmasa da Beverly'nin (2013) araştırması bu çalışmaya referans olmuştur. ABD'ndeki kolejler ve üniversitelerin Twitter kullanımını diyalogsal

ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri açısından analiz eden yazar önemli sonuçlara ulaşmıştır. Örnekleme aldığı kurumların, ziyaretçilerin elde tutulması ilkesine öncelik verdiği görülmüştür. Takipçileriyle orta düzeyde etkileşim sağlayarak, basın ajansı ve kamuoyu bilgilendirme modeline yer vermişlerdir.

Kurumlar sosyal medya platformlarında aktivist hareketleri gerçekleştirirken etkileşim faktörüne daha çok dikkat etmeleri gerekmektedir. Sosyal medya platformlarında kurumların yaptıkları paylaşımlarda diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modellerinin yer alması etkileşim süreci hakkında bilgi vermektedir. Yang ve Taylor'a (2010) göre kurumların web siteleriyle kurulan etkileşimin süreci kullanıcının tutumunu da etkilemektedir. Olumlu bir etkileşim olumlu bir tutumu da beraberinde getirmektedir. Bu durumda kullanıcıyı tekrar etkileşime girmeye motive edebilmektedir. Etkileşimin gerçekleşme düzeyinin etkisi kurumların sosyal medya platformlarındaki hesapları için de geçerlidir. Hedef kitle sosyal medya platformlarında kurumla etkileşime girdikçe tutumu da değişebilmektedir (Abeza, O'Reilly ve Reid, 2013). Bir kurum için hedef kitlenin olumlu tutumu oldukça değerli ve kurumla hedef kitle arasında arzu edilen bir durum olarak görülmektedir.

Söz konusu bu araştırmada ise, Türkiye'deki hayvan hakları alanında faaliyet gösteren Haykonfed'in Twitter kullanımı diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri bağlamında birlikte değerlendirilmiştir. Aynı zamanda kurumun paylaşımlarının etkileşim düzeyi üzerinde de durulmuştur. Alanyazındaki diğer çalışmalara ek olarak bu araştırmada hedef kitleye odaklanılarak, hedef kitlenin kendi arasındaki etkileşim süreci de ele alınmıştır. Aynı zamanda hedef kitlenin diyalojik ilkeleri, halkla ilişkiler modelleri ve etkileşimi ön planda tuttuğu varsayılan kuruma karşı olan tutumunun ortaya çıkartılmasının gelecekte yapılacak araştırmalara da önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Aktivist gruplar olarak Türkiye'deki hayvan hakları alanında faaliyet gösteren kurumlar, daha fazla gönüllüye ulaşabilmek, yetkililere seslerini duyurabilmek ve hedef kitlelerini eyleme geçirebilmek için Twitter'ı kullanmaya başlamışlardır. Çalışma kapsamına, Twitter'ı aktif olarak kullanan Haykonfed kurumu alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; bir aktivist grup olan bu STK'nın yeni iletişim teknolojileri açısından Twitter kullanımını, diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri bağlamında nasıl kullandığını ortaya çıkarmaktır. Aynı zamanda bu kurumun Twitter paylaşımlarının etkileşimselliği, hangi hedef kitleye odaklandığı, hedef kitlenin kendi arasındaki etkileşim süreci ve hedef kitlenin kuruma karşı tutumunu ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Araştırma amacı kapsamında araştırma soruları (A.S.) şu şekilde belirlenmiştir:

A.S.1: Kurumun Twitter paylaşımları hangi diyalogsal ilkeler ile açıklanabilir?

A.S.2: Kurumun Twitter paylaşımlarında hangi halkla ilişkiler modelleri yer almaktadır?

A.S.3: Kurumun Twitter paylaşımlarının etkileşim düzeyi nasıldır?

A.S.4: Kurumun Twitter paylaşımlarında hangi hedef kitleye odaklanılmaktadır?

A.S.5: Kurumun paylaşımlarına yorum yapan hedef kitle arasında gerçekleşen etkileşim süreci hangi konuları içermektedir?

A.S.6: Kurumun diyalogsal ilkeleri ve halkla ilişkiler modellerini kullanması ya da kullanmaması ile etkileşim düzeyi, hedef kitlesinin tutumunu pozitif-negatif ve nötr olma bağlamında nasıl etkilemektedir?

Bu araştırma, nitel araştırma geleneği perspektifinde yapılandırılmıştır. "Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" (Yıldırım ve Şimşek, 2008 s.39) olarak tanımlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemine göre yapılandırılan araştırmada, elde edilen Twitter verileri niceliksel ve niteliksel içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın amacına uygun olarak amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Hayvan Hakları Federasyonu, Anadolu Hayvan Hakları Federasyonu ve Ege Hayvan Hakları Federasyonu'nu tek bir çatı altında toplayarak ulusal bir nitelik kazanan Haykonfed ("HayKonfed Hayvanların Yaşam

Hakları Konfederasyonu", 2015) Twitter'ı aktif olarak kullandığı için tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında seçilen STK'nın, 2021 Eylül, Ekim ve Kasım ayında paylaştığı 111 Tweet analiz edilmiştir.

"*Kurumun Twitter paylaşımları hangi diyalogsal ilkeler ile açıklanabilir?*" araştırma sorusu, Kent ve Taylor'ın (1988) diyalogsal ilkelerine dayanmaktadır. Kod tablosu için ise, Köseoğlu ve Köker (2014)'in; Kent ve Taylor (1988), Rybalko ve Seltzer (2010) ve Baumgerten'nın (2011) çalışmalarından yararlanarak hazırladıkları kod düzeni kullanılmıştır. Analiz edilen Tweetler SPSS programında var (1) ve yok (0) şeklinde kodlanmıştır. Birden fazla olan gönderiler de "n" ile gösterilmiştir. "*Kurumun Twitter paylaşımlarında hangi halkla ilişkiler modelleri yer almaktadır?*" araştırma sorusu için, Grunig ve Hunt'ın (1984) dört halkla ilişkiler modeli esas alınmıştır. Bu analiz için Waters ve Jamal'ın (2011) araştırmalarında oluşturdukları kod şemasından ve Beverly'in (2013) çalışmasında yaptığı kodlama tablosu kullanılmıştır. "*Kurumun Twitter paylaşımlarının etkileşim düzeyi nasıldır?*" araştırma sorusu için ise, Beverly'in (2013) çalışmasından yararlanılmıştır. Tweet'lerin düşük, orta veya yüksek etkileşim düzeyine bakılmıştır. "*Kurumun Twitter paylaşımlarında hangi hedef kitleye odaklanılmaktadır?*" araştırma sorusu için McAllister ve Taylor (2007) ve Beverly'in (2013) çalışmasından yararlanılarak niceliksel içerik analizi yapılmıştır. Atılan Tweetler'de birden fazla hedef kitlesinin olduğu görülmüştür. Araştırmacının subjektif görüşüne göre, atılan Tweet'te daha fazla hangi hedef kitlenin önemsendiği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda hedef kitleye yönelik niceliksel içerik analizi yapılmıştır. "*Kurumun paylaşımlarına yorum yapan hedef kitle arasında gerçekleşen etkileşim süreci hangi konuları içermektedir?*" araştırma sorusu için hedef kitlenin birbirine gönderdiği mesajların yer aldığı Tweet'ler, niteliksel (tematik kodlama) içerik analizine tabi tutulmuştur. Son olarak "*Kurumun diyalogsal ilkeleri ve halkla ilişkiler modellerini kullanması ya da kullanmaması ile etkileşim düzeyi hedef kitlesinin tutumunu pozitif-negatif ve nötr olma bağlamında nasıl etkilemektedir?*" araştırma sorusu için ise hedef kitlenin Tweet'leri üzerinde pozitif, negatif ve nötr durumları düşünülerek niceliksel bir içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

A.S.1: Kurumun Twitter paylaşımları hangi diyalogsal ilkeler ile açıklanabilir?

Tablo 1: Diyalogsal İlkelere Yönelik Frekans Tablosu

	Diyalogsal İlkeler	Haykonfed
A. Diyalogsal Döngü	-Kullanıcılara Twitter ortamında ya da Twitter yoluyla verilmiş bir dış link (örgütün blog'u, resmî web sayfası, Facebook hesabı vb.) üzerinden ilgili bir konuda tartışmaya davet etmek	1 (n=17)
	-Kullanıcıları örgüt yöneticileri ile temasa geçmeye özendirmek (yöneticilerin sosyal medya hesaplarını takibe özendirme, e-posta gönderme vb.)	0
	- Kullanıcıları kendi içeriklerini (video, resim, haber vb.) göndermeleri konusunda özendirmek	1 (n=7)
	- Kullanıcılara basit ve net sorular sormak	0
	-Kullanıcılar tarafından sorulmuş sorulara yanıt vermek	0
	-Kullanıcıların örgütle ilgili bir konuda anket ya da araştırmaya katılmalarını sağlayacak linkleri Tweetlemek	1 (n=6)
	-Kullanıcıların Tweetlerini tekrar Tweetlemek	1 (n=7)
Toplam		**%57**

B. Enformasyonun İşe Yararlılığı	**Profil Bilgileri** -Profil Fotografı /Logo	1
	-İsim (Örgütün ismi)	1
	-Başlık Resmi (Header)	1
	-Yer Bilgisi (Location)	1
	-Resmî Web Sitesi Adresi	1
	-Bio (Biyografi) Bölümü: (Örgütün Kendini Tarifi, Örgütün Twitter adresini işlevi hakkında bilgi ve Profil Kimin tarafından yönetiliyor bilgisi)	0
	-Örgütün diğer iletişim ve sosyal medya adresleri	1
	Medya İçin Bilginin İşe Yararlılığı -Genel olarak örgütün resmî web sitesine ve sitedeki Sanal Basın Odasına verilen linkler (Basın bültenleri, örgüt yöneticilerinin konuşmaları, indirilebilir grafikler, örgüt politikaları, iş ortakları hakkında bilgi, yıllık raporlar vb.)	1 (n=5)
	Örgüt Kamuları İçin Bilginin İşe Yararlılığı -Örgütün felsefesi, misyon ve vizyonu hakkında Tweet mesajları	1 (n=7)
	-Kampanyalara katılım hakkında (Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Tüketici Kampanyaları, yarışmalar vb.) bilgilendirme Tweetleri	1 (n=7)
	-Örgüt ve çevresine ilişkin son gelişmeler hakkında bilgilendirme Tweetleri	1 (n=26)
	-Kullanıcıların ürün ve/veya hizmetler hakkında verdiği yararlı bilgileri tekrar Tweetleme	1 (n=8)
	-Örgüte nasıl üye olunacağına dair web sitesine verilen linkler	0
	-Örgütte kariyer olanakları hakkında bilgilendirme Tweetleri ve verilen linkler	0
Toplam		**%78,5**
C. Tekrar Ziyaretlerinin Artırılması	-Takipçi olmayanlara örgütün Twitter hesabını takip etmeleri için çağrı	0
	-Örgütün yakın gelecekte Twitter üzerinden yapacağı önemli açıklamalara ve sunulacak fırsatlara ilişkin meraklandırıcı ön bilgi	1 (n=12)
	-Örgütün gelecekteki olay takvimine ilişkin Tweet mesajları ya da bu konuda resmî web sitesine verilen linkler.	1 (n=5)
	-Örgütün daha ayrıntılı bilgi gerektiren konularda resmî web sitesinin belirli bölümlerine verilen linkler.	1 (n=1)
	-Ana akım medyada yer alan örgüt haberlerine verilen linkler.	1 (n=1)
	-Örgütün web sitesindeki ya da blogundaki sık sorulan sorular ve tartışma bölümlerine verilen linkler.	0
Toplam		**%66**
D. Ziyaretçilerin Elde Tutulması	-Zemin çalışması (Twitterın standart görünümünden uzaklaşma – Kişiselleştirme)	0
	-Twitter'da Fotoğraf (View Foto) ve (View Media) Video paylaşma (Zengin Medya Özelliklerini Kullanma)	1 (n=103)
	-Ürün ve/veya hizmetler hakkında yararlı ipuçlarının ayrıntılarının yer aldığı resmi siteye verilen linkler.	1 (n=24)
	-Örgütün diğer sosyal medya hesaplarına verilen linkler (Facebook, You Tube, blog, RSS vb.)	1 (n=5)
	-Güncellenme; Profilinin ilk sayfasındaki son gönderinin (20. Tweet) tarihi son 24 saat içinde ise profil yeni güncellenmiş olarak işaretlenir.	0
Toplam		**%60**

A.S.2: Kurumun Twitter paylaşımlarında hangi halkla ilişkiler modelleri yer almaktadır?

Tablo 2: Halkla İlişkiler Modellerine Yönelik Frekans Tablosu

Halkla İlişkiler Modelleri	Açıklama	Haykonfed
Basın Ajansı	* İkna edici ve ön yargılı bir dil kullanımı ile duygu durumlarını ifade etme,	1 (n=74)
	* Bir olayı-programı tanımlamak veya tanıtmak	1 (n=37)
Toplam		**%100 (n=111)**
Kamuoyu Bilgilendirme	*Kurum hakkındaki duyurular, güncellemeler,	1 (n=19)
	* Fotoğraf-video-afiş-link paylaşımları	1 (n=92)
Toplam		**%100 (n=111)**
İki Yönlü Asimetrik	* Çevrimdışı ortamda buluşma talebi	1 (n=8)
	*Bir ankete katılım isteme-imza kampanyalarına katılım	1 (n=8)
	*Kurumun diğer sosyal medya hesaplarıyla ilgilenmeleri için yönlendirme	0
Toplam		**%67 (n=16)**
İki Yönlü Simetrik	* Çatışma/sorunları çözme girişimleri	1 (n=26)
	* Sohbete yönelik @ işlevini içeren doğrudan diyalog biçimi yaratma	0
Toplam		**%50 (n=26)**

A.S.3: Kurumun Twitter paylaşımlarının etkileşim düzeyi nasıldır?

Tablo 3: Etkileşim Düzeyine Yönelik Frekans Tablosu

Etkileşim Düzeyi	Açıklama	Frekans (n)	Yüzde (%)
Düşük	* Tweetlerin bağlantıları veya @ yanıtları	64	57,7
Orta	* Tweetlerde videolara, resimlere ve diğer web sitelerine bağlantılara yer vermek	25	22,5
Yüksek	*Tweetler, diğer kullanıcılara verilen @ yanıtlardan oluşur.	22	19,8
Toplam		**111**	**100**

A.S.4: Kurumun Twitter paylaşımlarında hangi hedef kitleye odaklanılmaktadır?

Tablo 4: Hedef Kitleyi Gösteren Frekans Tablosu

Hedef Kitlesi	Frekans (n)	Yüzde (%)
Genel halk	55	49,5
Medya	8	7,2
Diğer STK	2	1,8
Siyasi Liderler	16	14,4
Devlet Kurumları	30	27,1
Toplam	**111**	**100**

A.S.5: Kurumun paylaşımlarına yorum yapan hedef kitle arasında gerçekleşen etkileşim süreci hangi konuları içermektedir?

Tablo 5: Elde Edilen Tema ve Kategoriler

Kategoriler	Temalar
• ***Üzüntü*** duyma • Kızgınlık • Kınama • Mutlu olma	**Tema 1: Duygusal Tepki**
• Yetkililere seslenme • Yetkilileri etiketleme • Yetkililere yapılan hatalar hakkında bilgi verme • Yetkililere öneri sunma	**Tema 2: Yetkililere Ulaşma**
• Başka bir aktivist harekete yönlendirme • Aktivist harekete davet • Bir aktivist hareketi bıraktırma • Yeni bir aktivist hareket başlatma	**Tema 3: Yönlendirme**

A.S.6: Kurumun diyalogsal ilkeleri ve halkla ilişkiler modellerini kullanması ya da kullanmaması ile etkileşim düzeyi, hedef kitlesinin tutumunu pozitif-negatif ve nötr olma bağlamında nasıl etkilemektedir?

Tablo 6: Hedef Kitlenin Kuruma Olan Tutumuna Yönelik Frekans Tablosu

Haykonfed Twitter Hesabı		**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Takipçi Yorumunun Tutumu	Olumlu	52	46,9
	Olumsuz	32	28,8
	Nötr	27	24,3
Toplam		**111**	**100**

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

STK'ların Twitter'da gerçekleştirdikleri dijital aktivist eylemlerini diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri çerçevesinde değerlendiren bu çalışmanın, araştırma soruları perspektifinde ulaşılan sonuçları, alanyazındaki diğer araştırmalar ile karşılaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Konu kapsamında Türkiye'de niceliksel çalışmaların artmasına rağmen konunun kısır döngüde kaldığı söylenebilir. Aynı zamanda yöntem bilimsel açıdan da eksikliklerinin olduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu bu çalışmada, niceliksel ve niteliksel analiz ile diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri ile kullanıcı tutumu bağlamında konuya farklı bir bakış kazandırılmaktadır. Alanyazındaki diğer çalışmalar ile de benzerlik ve farklılıkları üzerinde de durulmaktadır.

Yapılan analizler sonucunda, Haykonfed kurumunun 3 aylık süre içinde attığı 111 Tweet'in %57 oranında diyalogsal döngüyü sağladığı görülmektedir. Enformasyonun işe yararlılığı ilkesini %78,5 oranında karşılamaktadır. Tekrar ziyaretlerin artırılması ilkesini %66 oranında karşılarken,

ziyaretçilerin elde tutulması ilkesini %60 oranında karşılamaktadır. Kurumun attığı Tweetler diyalogsal ilkeler açısından değerlendirildiğinde, en yüksek oranı %78,5 ile enformasyonun işe yararlılığı ilkesinin aldığı görülmektedir. Diğer ilkelerinde %50 ve üstünde değerler almasına rağmen Twitter paylaşımlarında çoğunlukla basın ajansı (%100) ve kamuoyu bilgilendirme (%100) halkla ilişkiler modelleri yer almaktadır. Bu sonuçlar alanyazın açısından ele alındığında, Türkiye'de STK'ların Twitter paylaşımlarını diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri bağlamında karşılaştırmasını yapan bir araştırmanın olmadığı dikkat çekmektedir. Fakat konuyu Instagram mecrasında değerlendiren bir çalışmada, benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmada Instagram'da yer alan STK'ların diyalogsal ilkeleri Instagram paylaşımlarında kullanmalarına rağmen halkla ilişkiler modelleri bağlamında kamuoyu bilgilendirme modelinin ön planda olduğu tespit edilmiştir (Yeniçeri Alemdar ve Kocaömer, 2020, s.323). Twitter mecrasını ele alan Beverly'in (2013) yapmış olduğu çalışmada ise ABD'ndeki kolejlerin ve üniversitelerin Twitter paylaşımlarını diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri açısından incelemiş ve bu çalışmadaki gibi benzer sonuçlara ulaşmıştır. Araştırma sonuçlarında diyalogsal döngünün yeterli düzeyde sağlanamadığı görülmektedir. Paylaşımlarda en çok basın ajansı ve kamuoyu bilgilendirme modelleri yer almaktadır. STK'ların Twitter paylaşımlarını sadece halkla ilişkiler modelleri bağlamında değerlendiren başka bir çalışmada da Twitter'da kurumların tek yönlü iletişim ekseninde hareket ettiği görülmektedir (Waters ve Jamal, 2011).

Haykonfed kurumunun hedef kitlesinin çoğunlukla genel halk (%49,5) ve devlet kurumları (%27) olduğu görülmektedir. Kurumun bu hedef kitlesine yönelik attığı Tweet'lerde iki yönlü asimetrik modelin (%67) yer almasını; çevrimiçi ortamda buluşma talebi (n=8) ve bir ankete katılım isteme-imza kampanyalarına katılım (n=8), etkileşiminin çoğunlukla düşük (%57,7) ve orta (%22,5) düzeyde olmasını açıklamaktadır. Düşük düzeyde etkileşime sahip kurumun paylaşımları altında bir araya gelen hedef kitle ise kendi arasında bir etkileşim süreci yaşamaktadır. Yaşanılan bu etkileşim sürecinde ortaya çıkan konuları tartışabilmek adına niteliksel (tematik) içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre hedef kitle kendi arasında; duygusal tepki, yetkililere ulaşma ve yönlendirme temaları çerçevesinde bir etkileşime girmektedir. Bu bulgu doğrultusunda hedef kitlenin kendi arasında ilgilendikleri aktivizm konularını çözüme ulaştırmak adına çaba gösterdikleri sonucuna varılabilir. Bu durumun da kurumun hedef kitlesiyle etkileşiminin çoğunlukla düşük (%57,7) olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Araştırma kapsamında diğer önemli bir konu ise hedef kitlenin kuruma olan tutumudur. Yapılan niceliksel içerik analizine göre çoğunlukla düşük ve orta düzeyde bir etkileşime sahip kurum hesabına %46,9 (n=52) oranı ile hedef kitle olumlu bir tutum sergilemektedir. Öte yandan kuruma karşı sergilenen olumsuz (%28,8) ve nötr (%24,3) tutumu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Profesyonel hesapların incelendiği bir çalışmada da diyalogsal ilkelerin katılımı, etkileşim olasılığını ve tutumu nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada orta düzeyde bir etkileşime sahip bir profesyonel Twitter hesabına kullanıcıların olumlu tutum gösterdiği tespit edilmiştir (Watkins, 2016, s.6).

Genel olarak araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, diyalogsal döngünün %57 oranında gerçekleşmesi ile halkla ilişkiler modellerinden iki yönlü asimetrik (%67) ve iki yönlü simetrik (%50) modelin paylaşımlarda yer alması, diyalogsal sürecin yüzeysel olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Çünkü kurumun paylaşım içeriklerinde takipçileriyle gerçek anlamda diyalogsal bir sürecin işlenmediği söylenebilir. Kurumun yaptığı 111 paylaşımdan sadece 26 paylaşımında, çatışma ve sorun çözme girişiminde olduğu görülmektedir. Bu girişimlerde de takipçilerin yapmış olduğu yorumlara karşılık verilmediği görülmüştür. Diğer bir deyişle herhangi bir diyalog yaratılmamıştır. Dolayısıyla yapılan analizde elde edilen yüzdelik oranların aslında diyalogsal ilkeleri ve iki yönlü simetrik modeli gerçek anlamda karşılamadığı sonucuna varılabilir. Bunun yanında kurumun hedef kitlesiyle etkileşiminin düşük düzeyde olması bu sonucu destekler niteliktedir. Bu bağlamda hedef kitle kendi arasındaki etkileşim sürecinde yetkililere ulaşma ve yönlendirme temalarını ortaya çıkartma eğiliminde hareket etmektedir. Tüm bu bulgulara rağmen hedef kitlenin analiz edilen Tweetler çerçevesinde kuruma çoğunlukla olumlu bir tutum içerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Özetle, örnekleme alınan kurumun diyalogsal ilkeleri ve halkla ilişkiler modellerinden iki yönlü simetrik modeli gerçek anlamda karşılamamasına rağmen hedef kitle, kuruma karşı olumlu tutuma sahiptir.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki bu araştırma tek bir kurum özelinde yapılmıştır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar genel değil konu özelinde değerlendirilmektedir. Örneklemi oluşturan Haykonfed

kurumunun Twitter kullanımı diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri açısından geleneksel medya ekseninde hareket ettiği söylenebilir. Genel olarak STK'ların, geleneksel medya ekseninden çıkıp, kendilerini daha iyi tanıtmaları için çaba göstermeleri gerekmektedir. Twitter'ı takipçilerini kaybetmemek ve daha da arttırmak için yüksek düzeyde etkileşimli, diyalogsal ilkeleri karşılayan ve iki yönlü simetrik halkla ilişkiler modeli doğrultusunda, sorun çözme odaklı diyalog oluşturmak amaçlı kullanmaları önerilmektedir. Bunun yanı sıra analiz edilen paylaşımların azlığı bu çalışmada önemli bir sınırlılıktır. Diğer bir sınırlılık, çalışmanın tek bir araştırmacı tarafından yapılmasıdır. Birden fazla araştırmacı ile daha fazla paylaşım analiz edilerek daha net sonuçlar elde edilebilir. Aynı zamanda çalışmada kullanılan kod cetvellerinden Kent ve Taylor'ın (1998) diyalogsal ilkelerinin sosyal medyanın değişimi doğrultusunda revize edilmesi gerektiği görülmektedir. Benzer şekilde Grunig ve Hunt'ın (1984) basın ajansı ve kamuoyu bilgilendirme modellerinin sosyal medyaya yönelik yapılan analizlerde işlerlik kazanmadığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu iki kod cetvelinin yeni iletişim teknolojileri hareketleri bağlamında güncellenmesi veya yeniden geliştirilmesi önerilmektedir. Daha da önemlisi gelecekte yapılacak araştırmalarda diyalogsal ilkeler ve çift yönlü iletişim startejileri içerik bağlamında düşünülmekten ziyade sosyal medya platformlarının kendi iç dinamiklerini düşünerek bir yaklaşım yaratılabilir. Her platformun kendine has bir özelliği ve hedef kitlesi bulunmaktadır. Dolayısıyla diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri bu doğrultuda düşünülerek kullanılması gerekmekte ya da yeni yaklaşımların geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abeza, G., O'Reilly, N., ve Reid, I. (2013). Relationship marketing and social media in sport. *International Journal of Sport Communication, 6*, 120-142.

Aksu, O. (2017). Yeni toplumsal hareketler bağlamında sosyal medya kullanımı analizi: Kadın dernekleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 3*(3), 146-159.

Beverly, J. A. (2013). *Public relations models and dialogic communication in the twitterverse: An analysis of how colleges and universities are engaging their publics through twitter* [Unpublished doctoral dissertation]. The University of Southern Mississippi.

Bıçakçı, İ. (2016). *Halkla ilişkilerin kurmaca dünyası ve hakikatin direnişi*. Ankara: Ütopya.

Brimacombe, T., Kant, R., Finau, G., ve Tarai, J. (2018**).** A new frontier in digital activism: An exploration of digital feminism in Fiji. *Asia & Pacific Policiy Studies*, 1-14. doi: 10.1002/app5.253

Briones, R. L., Kuch, B., Liu, B. F., ve Jin, Y. (2011). Keeping up with the digital age: How The American Red Cross uses social media to build relationships. *Public Relations Review, 37*, 37-43.

Bortree, D.S., ve Seltzer, T. (2009). Dialogic strategies and outcomes: An analysis of environmental advocacy groups' Facebook profiles. *Public Relations Review, 35*, 317-319.

Boztepe, H. (2014). Sivil toplum kuruluşlarında halkla ilişkiler: Kurumsal web sayfalarının bağışçı ilişkileri açısından fon sağlama aracı olarak kullanımı. *Erciyes İletişim Dergisi, 3*(4), 150-168.

Dondurucu, Z. B. (2016). *Sivil toplum kuruluşlarının sosyal medya üzerinden halkla ilişkiler çalışmaları: Haytap örneği* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/57728.pdf

Greenberg, J., ve Macaulay, M. (2009). NPO 2.0? Exploring the web presence of environmental non-profit organizations in Canada. *Global Media Journal, 2*(1), 63-88.

Grunig, J. E., ve Hunt, T. (1984). *Managing public relations*. New York, NY: Dryden Press.

Gruning, J.E. (2005). *Halkla ilişkilerde ve iletişim yönetiminde mükemmellik.* (E. Özsayar, Çev.) İstanbul: Rota Yayınları.

Hayvanların Yaşam Hakları Konfederasyonu. (2015). *Biz kimiz?* http://www.haykonfed.org/2015/05/06/biz-kimiz/

Howard, P. (2013). *Report on digital activism and non-violent conflict*. http://digital-activism.org/2013/11/report-on-digital-activism-and-non-violent-conflict/

Kaplan, M. A., ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizon, 53,* 59-68.

Karatzogianni, A. (2015). *Firebrand waves of digital activism 1994–2014*. Londra: Palgrave Macmillan.

Kent, M., ve Taylor, M. (2011). How intercultural communication theory informs public relations practice in global settings. N. Bardhan, & C.K. Waver, (Ed.). *Public relations in global cultural contexts multi-paradigmatic perspectives* (ss. 50-76). New York: Routledge.

Kent, M., ve Taylor, M. (1998). Building dialogic relationships through the world wide web. *Public Relations Review, 24*(3), 321-334.

Köseoğlu, Ö., ve Köker, N. E. (2014). Türk üniversiteleri Twitter'ı diyalogsal iletişim açısından nasıl kullanıyor: Beş Türk üniversitesi üzerine bir içerik analizi. *Global Media* Journal, 4(8), 213-239.

Kurniawan, N. I., ve Rye, S. A. (2013). Online environmental activism and internet use in the indonesian environmental movement. *Sage Journals, 30*(3), 200-212.

Lovejoy, K., Waters, R., ve Saxton, G. D. (2011). Engaging stakeholders through Twitter: How nonprofit organizations are getting more out of 140 characters or Less. *Public Relations Review.*

Okay, A., ve Okay, A. (2014). *Halkla ilişkiler kavram strateji ve uygulamaları* (7. baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Özdemir, B. P., ve Yamanoğlu, M. A. (2010). Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları web sitelerinin diyalojik iletişim kapasiteleri üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(2).

Rybalko, S., ve Seltzer, T. (2010). Dialogic communication in 140 characters or Less: How fortune 500 companies engage stakeholders using Twitter. *Public Relations Review*.

Saatçioğlu, E. (2017). Sivil toplum örgütlerinin sosyal medya kullanımları: Greenpeace Türkiye Facebook sayfası örneği. *Selçuk İletişim, 10*(1), 158-187.

Seo, H., Kim, J. Y., ve Yang, S. U. (2009). Global activism and new media: A study of transnational ngos' online public relations. *Public Relations Review, 35*, 123-126.

Sivitanides, M., ve Shah, V. (2011). *The era of digital activism, conference for information systems applied research proceedings*. USA: Wilmington North Carolina.

Şen, A. F., ve Kök, H. (2017). Sosyal medya ve feminist aktivizm: Türkiye'deki feminist grupların aktivizm biçimleri. *Atatürk İletişim Dergisi, 13*, 73-86.

Tani, E., ve Taşkıran, H. B. (2018). Çevreci sivil toplum kuruluşlarının dijital aktivizm faaliyetlerine yönelik bir araştırma. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 47*.

Yang, A., ve Taylor, M. (2010). Relationship-building by chinese ENGO's websites: Education, not activation. *Public Relations Review, 36*, 342-351. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.pubrev.2010.07.001

Yeniçeri Alemdar, M., & Kocaömer, C. (2020). Çevreci sivil toplum kuruluşlarının Instagram paylaşımlarını diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri bağlamında okumak. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences, 59*, 299-331. doi: https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2020-0026

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Waters, R. D., ve Jamal, J. Y. (2011). Tweet, Tweet, Tweet: A content analysis of nonprofit organizations' Twitter updates. *Public Relations Review, 37*, 321-324.

Watkins, B. A. (2016). Experimenting with dialogue on Twitter: An examination of the influence of the dialogic principles on engagement, interaction, and attitude. *Public Relations Review*, 1-9. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.pubrev.2016.07.002

GELİŞİMSEL BAKIŞ AÇISI İLE ERGENLERDE KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

♦ ◆ ♦

PERSONALITY DISORDERS IN ADOLESCENTS WITH DEVELOPMENTAL PERSPECTIVE

Gizem GEDİK*

ÖZET

Literatürde yetişkin kişilik bozukluklarına yönelik birçok çalışma olmasına rağmen çocuk ve ergenlerde kişilik bozukluklarına dair çalışmalar oldukça az sayıda ve muğlaktır. Kişilik bozukluğu yapısının çocuklara ve ergenlere uyarlanması hakkındaki tartışmalar ise hala devam etmektedir. Ergenlikte anormal kişilik gelişimi üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan tanı kriterleri, yetişkinler için kullanılan DSM kriterlerine dayanmaktadır ve birçok uzmana göre bu değerlendirme şekli yeterli değildir. Ergenliğe özgü olan davranış, tutum ve özellikler dikkate alınmadığında çocuklara yanlış tanı konulma ihtimali oldukça yüksektir. Bu nedenle ruh sağlığı çalışanlarının ergenlik döneminde kişilik bozukluklarını teşhis etmede uzun süre isteksiz kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, son yıllarda kişilik bozukluklarına neden olan bu karmaşık süreci anlamak için artan bir ilgi söz konusudur.

Kişilik bozukluklarının öncüllerini belirlemek, bu patolojinin seyrini ve görünümünü anlamayı geliştirmek için hem normatif hem de patolojik süreçler üzerinde daha fazla boylamsal araştırmalar gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı öncelikle ergenlerde kişilik bozukluklarının gelişimi, koruyucu ve risk faktörleri hakkında literatür bilgisi sunmaktadır. Sonrasında ise çocuklarda ve ergenlerde kişilik bozuklukları üzerine yapılan boylamsal çalışmaları değerlendirerek alanda çalışan uzmanlara çıkarımda bulunabilecekleri bir kaynak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Gelişimsel bakış açısı, kişilik bozuklukları, ergenlik, risk faktörleri, koruyucu faktörler.*

ABSTRACT

Although there are many studies on adult personality disorders in the literature, studies on personality disorders in children and adolescents are very few and vague. Discussions about the adaptation of the personality disorder structure to children and adolescents still continue. The diagnostic criteria used in studies on abnormal personality development in adolescence are based on the DSM criteria used for adults, and according to many experts, this form of assessment is not sufficient. When the behaviors, attitudes and characteristics specific to adolescence are not taken into account, the probability of misdiagnosing children is quite high. For this reason, it is seen that mental health professionals are reluctant to diagnose personality disorders in adolescence for a long time. However, in recent years there has been increasing interest in understanding this complex process that causes personality disorders.

Longitudinal studies on both normative and pathological processes are necessary to identify the causes of personality disorders and to improve our perspective on the course and manifestation of this pathology. The aim of this study is primarily to provide literature information about the development of personality disorders, protective and risk factors in adolescents. Afterwards, it is to evaluate the longitudinal studies on personality disorders in children and adolescents and to provide a resource for experts working in the field from which they can make inferences.

Keywords: *Developmental perspective, personality disorders, adolescence, risk factors, protective factors.*

* Ege Üniversitesi, Klinik Psikoloji Doktora Programı, Türkiye. (e-Mail: gizemgedik92@gmail.com)

Introduction

Discussions about the possibility of personality disorders in adolescents began nearly two decades ago, with the onset of discussions about the diagnosis of personality disorders in children and adolescents (Lenkiewicz et al., 2015). Although there are no definite results on this subject, the possible reasons come from the studies conducted in childhood and adolescence (Shiner, 2009). Research on the relationship between adolescent personality traits and personality disorders is quite limited. In addition, increasing evidence about the heritability of personality disorders and the adaptability of the five-factor personality model to children has encouraged researchers to more systematically examine from a developmental perspective and early signs of personality disorders (Klein et al., 2014).

After the DSM-IV encouraged psychologists and psychiatrists to evaluate personality disorders from a developmental perspective the DSM-5 Personality Disorders Working Group proposed a hybrid-dimensional categorical system included as an alternative model under the name "Emerging Measures and Models" to solve the problems encountered in evaluating personality disorders in adolescents (Skodol et al., 2011).

One of the important points to be considered is to evaluate the personality disorder in adolescents instead of evaluating only the situations without personality disorder; because personality disorder in adolescents is not consistent and normative (Shiner, 2013). It is stated by Elliot and others (2011) that personality is still in the formation stage during childhood and adolescence and is not in a continuous structure. Despite this, there is increasing evidence that personality disorders: (1) can be identified in adolescents, (2) personality disorders are as common in adolescents as they are in adults, (3) it has been found that adolescence is highly similar to adulthood in terms of structure and stability over time (Chanen et al., 2004; Grilo et al., 2001; Johnson et al., 2000; Westen & Chang, 2000; Westen et al.,2003).

This study includes which personality disorders are most studied in the field and their causes. In addition, information on the protective and risk factors of some personality disorders will be mentioned. Finally, table consisting of a study among psychologists and longitudinal studies on personality disorders in adolescents will be presented. The main purpose of the study is to ensure information about personality disorders in adolescents and to present literature information about protective and risk factors. Then, by evaluating the longitudinal researches on personality disorders in children and adolescents, it is to provide a resource for experts working in the field to make inferences.

Most Studied Personality Disorders

As a result of the literature review, the most discussed personality disorders are Borderline Personality Disorder (BPD) and Antisocial Personality Disorder (ASPD). Because both of these personality disorders have very important individual and social consequences and they have the highest prevalence rates. In addition, both are associated with an increased risk of depression and suicide (Beauchaine et al., 2009). In a study by Krabbendam and others (2015), the predictive effect of trauma and mental health problems of detained women on the development of antisocial and borderline personality disorder was investigated. Participants consisted of 229 adolescent girls (mean age = 15.5) evaluated for various traumatic experiences and mental health problems. After 3 to 6 years, a semistructured interview revealed that 40% of these individuals (15.8% antisocial personality disorder, 9.2% borderline personality disorder and 15.2% both antisocial and borderline personality disorder) had antisocial and borderline personality disorder. Depressive symptoms, posttraumatic stress and dissociation have been found to increase the risk of borderline personality disorder in adulthood.

Risk Factors and Protective Factors

Studies on the relationship between child and adolescent personality traits is quite limited (Widiger et al.,2009) but when the studies in the literature are examined, it has been determined that there are many protective and risk factors. Data on risk factors for personality disorders come

mainly from studies in adult populations. The most important risk factors in early childhood are social isolation, inadequate health conditions, behavioral problems; In adolescence, it is stated that there is low social competence, introversion, and high emotionality. In addition, risk factors independent of age include maladaptive parental behaviors, sexual, emotional and physical abuse (Cohen et al.,2005).

Physical and emotional abuse is among the risk factors for the development of C cluster (avoidant, dependent and obsessive-compulsive) personality disorders (Cohen et al., 2005). Of the adolescents with cluster B personality disorder, 28% were diagnosed with depressive disorders, 37% with anxiety disorders, and 47% with behavioral disorders (Kasen et al., 1999). Borderline personality disorder was diagnosed more frequently in people with eating disorders and substance abuse (Bornovalova et al., 2009). However, exposure to sexual abuse during childhood and adolescence increases the risk of cluster B personality disorder; It has been found to be associated with increased anxiety, depressive disorders and destructive behaviors in adolescence and early adulthood (Cohen et al., 2005). On the other hand, being exposed to physical neglect during this period was found to be a risk factor for the development of borderline or narcissistic personality disorders (Johnson et al., 2000). As a result of a longitudinal study by Johnson and others (2001), it was found that children who were verbally abused by their mothers during childhood were three times more likely to have borderline narcissistic, obsessive-compulsive and paranoid personality disorders during adolescence or early adulthood than those who did not experience verbal abuse.

Certain personality variables and some psychosocial factors are thought to be protective factors that increase or decrease the effects of stressors (Steinhausen and Metzke, 2001). Some of these factors are the child's cognitions about self, coping capacity, perceived parental behavior, school environment and social environment. The main point is how the child perceives parental behavior. Developmental progress in adolescence depends on parental acceptance, empathy and support (Avison and McAlpine, 1992). However, it is known that parental upbringing styles also have a great influence on the development of the child. The rejection of the child and the lack of emotional warmth can trigger feelings of loneliness and lack of self-confidence and cause antisocial behaviors in the child. Conversely, democratic parenting attitude contributes to a better sense of self, social responsibility and academic performance (Cicchetti and Beeghly, 1987; Lamborn et al.,1991; Millon and Davis, 1995).

Studies on Personality Disorders in Adolescents

Although personality disorders are a very important topic, studies and findings in the field are still insufficient to provide an outline for experts. When we examine the literature, we see that the studies appear in various forms. First of all, there are studies in which psychologists or psychiatrists differ in diagnosing personality disorder in adolescents. However, in longitudinal studies, there are some studies obtained by comparing genders in various age ranges. When we look at the common results of these studies, it can be said that there is still no consensus on the diagnosis of personality disorder in adolescents and it is complicated and difficult to determine the antecedents of the diagnosis. In addition, although the debate continues about whether a diagnosis of personality disorder can be made in adolescents, many admit that adolescents have personality disorders. Despite this, the rate of diagnosis of personality disorder in adolescents is low. Some studies from the literature are listed in the table below. As can be seen in the conclusion of the studies, there is no consensus on this issue yet.

Table.1 A Study among Psychologists and Longitudinal Studies on Personality Disorders in Adolescents

Study	Sample	N	Method	Measurement	Results
(Levy et al.,1999)	Subjects were drawn from adolescent inpatients hospitalized at the Yale Psychiatiic Institute between 1986 and 1990.	165 72: Female 93: Male	By means of baseline and follow-up assessments (assessment were conducted by doctoral and master's level clinicians who had been trained to high level of reliability.	The Personality Disorder Examination (Loranger, 1988), The Functional Interview (Edell, 1987), Global Assessment of Functioning Scale.	The diagnosis of personality disorder in adolescent inpatients has good concurrent validity however, the predictive validity of the diagnosis is mixed.
(Johnson et al., 2008)	Community-based sample of 568 individuals in 1983(mean age:14),1985-1986(mean age:16), 1991-1993(mean age:22),and 2001-2004 (mean age:33).	The present findings are based on data from 568 individuals from two counties in State of New York.	Longitudinal survey (with measurement in 4 different date ranges: 1983, 1985-1986,1991-1993 and 2001-2004).	Personality Diagnostic Questionnaire and the Structured Clinical Interview for DSM-III-R Personality Disorders (SCID-II).	The cumulative prevalence of PD, based on series of interviews conducted during adolescence and adulthood may be substantially higher than the point prevalence of current PD based on a single assessment interview.
(Laurenssen et al., 2013)	Participants were psychologists from Netherlands and Belgium, recruited through their respective Professional organizations NIP and VVKP.	566 429: Female 137: Male	Online survey	The survey contained demographical questions (age, gender, profession, work setting) and specific questions related to PD in adolescence.	Only a small percentage of them diagnose PD (8.7%) during adolescence and recommend a treatment that specifically targets PD pathology (6.5%) despite the majority of psychologists working with adolescents accept the existence of PD in adolescents (57.8%).

Sources: Johnson et al., 2008; Laurenssen et al.,2013; Levy et al.,1999.

Conclusion

Although child psychologists and psychiatrists find it difficult to accept that the symptoms of personality disorders are present in the first years of life, in the 21st century there has been a growing interest in understanding the characteristics of both the child and the environment in order to understand the development of adult personality disorder. With the introduction of the concept of personality disorder in childhood or adolescence, it is very important not to evaluate the development of children with these characteristics from a pessimistic perspective. Instead, it is necessary to encourage researchers to focus on the causation of these risk factors and to identify genetic and social transmission effects that explain why some children develop forms of psychopathology while others

do not. This perspective will help achieve the main goal of child psychologists and psychiatrists: to follow vulnerable children at the earliest stage of development (DeClercq and DeFruyt, 2007). When we look at the personality disorder literature, it is seen that there are very few studies and findings in adolescents and children. In fact, in order to prevent a possible personality disorder that may occur in adulthood, it can be intervened in advance by conducting more comprehensive studies on risk and protective factors in childhood and adolescence.

REFERENCES

Avison, W. R., & McAlpine, D. D. (1992). Gender differences in symptoms of depression among adolescents. *Journal of health and social behavior*, 77-96.

Beauchaine, T. P., Klein, D. N., Crowell, S. E., Derbidge, C., & Gatzke-Kopp, L. (2009). Multifinality in the development of personality disorders: A Biology × Sex × Environment interaction model of antisocial and borderline traits. *Development and Psychopathology, 21*, 735–770.

Bornovalova, M. A., Hicks, B. M., Iacono, W. G., & McGue, M. (2009). Stability, change, and heritability of borderline personality disorder traits from adolescence to adulthood: A longitudinal twin study. *Development and psychopathology*, *21*(4), 1335-1353.

Chanen, A. M., Jackson, H. J., McGorry, P. D., Allot, K. A., Clarkson, V., & Yuen, H. P. (2004). Two-year stability of personality disorder in older adolescent outpatients. *Journal of Personality Disorders, 18*, 526–541.

Cicchetti, D., and Beeghly, M. (1987). Symbolic development in maltreated youngsters: An organizational perspective. In Cicchetti D., and Beeghly, M. (Eds.), *Atypical Symbolic Development.* Jossey-Bass, San Francisco.

Cohen, P., Crawford, T. N., Johnson, J. G., & Kasen, S. (2005). The children in the community study of developmental course of personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, *19*(5), 466-486.

DeClercq, B., & DeFruyt, F. (2007). Childhood antecedents of personality disorder. *Current Opinion in Psychiatry, 20*, 57–61.

Edell WS, Dipietro S: Functional Interview. New Haven, Conn, Yale University, 1987.

Elliott, T., Tyrer, P., Horwood, J., & Fergusson, D. (2011). Assessment of abnormal personality in childhood: A Delphi survey of questionnaire data. *Journal of Personality Disorders*, *25*(1), 89.

Grilo, C. M., Becker, D. F., Edell, W. S., & McGlashan, T. H. (2001). Stability and change of DSM-III-R personality disorder dimensions in adolescents followed up 2 years after psychiatric hospitalization. *Comprehensive Psychiatry, 42*, 364–368.

Johnson, J. G., Cohen, P., Kasen, S., Skodol, A. E., & Oldham, J. M. (2008). Cumulative prevalence of personality disorders between adolescence and adulthood. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *118*(5), 410-413.

Johnson, J. G., Cohen, P., Kasen, S., Skodol, A., Hamagami, F., & Brook, J. (2000). Age-related change in personality disorder traits levels between early adolescence and adulthood: A community-based longitudinal investigation. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 102*, 265–275.

Johnson, J. G., Cohen, P., Smailes, E. M., Skodol, A. E., Brown, J., & Oldham, J. M. (2001). Childhood verbal abuse and risk for personality disorders during adolescence and early adulthood. *Comprehensive Psychiatry*, *42*(1), 16-23.

Kasen, S., Cohen, P., Skodol, A. E., Johnson, J. G., & Brook, J. S. (1999). Influence of child and adolescent psychiatric disorders on young adult personality disorder. *American Journal of Psychiatry*, *156*(10), 1529-1535.

Krabbendam, A. A., Colins, O. F., Doreleijers, T. A., van der Molen, E., Beekman, A. T., & Vermeiren, R. R. (2015). Personality disorders in previously detained adolescent females: A prospective study. *American Journal of Orthopsychiatry*, *85*(1), 63.

Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development, 62,* 1049–1065.

Laurenssen, E. M. P., Hutsebaut, J., Feenstra, D. J., Van Busschbach, J. J., & Luyten, P. (2013). Diagnosis of personality disorders in adolescents: a study among psychologists. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, *7*(1), 1-4.

Lenkiewicz, K., Srebnicki, T., & Bryńska, A. (2015). Personality disorders in adolescence. *Psychiatr. Pol*, *49*(4), 757-764.

Levy, K. N., Becker, D. F., Grilo, C. M., Mattanah, J. J., Garnet, K. E., Quinlan, D. M., ... & McGlashan, T. H. (1999). Concurrent and predictive validity of the personality disorder diagnosis in adolescent inpatients. *American Journal of Psychiatry*, *156*(10), 1522-1528.

Klein, D. N., Bufferd, S. J., Dyson, M. W., & Danzig, A. P. (2014). Personality pathology. In *Handbook of developmental psychopathology* (pp. 703-719). Springer, Boston, MA.

Loranger, AW., Susman, VL., Oldham, JM., Russakoff, M., (1988) The Personality Disorder Examination (PDE) Manual. Yonkers, NY, DV Communications.

Millon, T., Davis, R. D. (1995). The development of personality disorders. In Cicchetti, D., and Cohen, D. J. (Eds.*), Risk, Disorder and Adaptation.* Wiley, New York.

Shiner, R. L. (2009). The development of personality disorders: Perspectives from normal personality development in childhood and adolescence. *Development and psychopathology*, *21*(3), 715-734.

Skodol, A. E., Clark, L. C., Bender, D. S., Krueger, R. F., Morey, L. C., Verheul, R., et al. (2011). Proposed changes in personality and personality disorder assessment and diagnosis for DSM-5 Part I: Description and rationale. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment,* 2(1), 4.

Steinhausen, H. C., & Metzke, C. W. (2001). Risk, compensatory, vulnerability, and protective factors influencing mental health in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, *30*(3), 259-280.

Westen, D., & Chang, C. (2000). Personality pathology in adolescence: A review. *Adolescent Psychiatry, 25*, 61–100.

Westen, D., Shedler, J., Durrett, C., Glass, S., & Martens, A. (2003). Personality diagnoses in adolescence: DSM-IV Axis II diagnoses and an empirically derived alternative. *American Journal of Psychiatry, 160*, 952–966.

Widiger, T. A., De Clercq, B., & De Fruyt, F. (2009). Childhood antecedents of personality disorder: An alternative. *Development and Psychopathology, 21* ,771–791.

RECURRING STORY: EU NEW MIGRATION PACT

Muharrem GİRGİN*

ABSTRACT

The European Union (EU) New Migration and Asylum Pact was announced in October 2020. With this new pact announced by the European Commission (EC), the aim is to restructure the inefficient EU migration policies that have continued until today, enabling the member states to act with a spirit of 'solidarity' and increasing the cooperation of the member states for the migration problem. The Pact, which is presented as a 'fresh start' on immigration, includes several different procedures and especially emphasizes the fair responsibility of member states in the asylum problem and ensuring effective returns. In this paper, a critical evaluation of this Pact will be presented, and it will be discussed whether it should be rearranged or completely changed. Firstly, it will be stated how this Pact is incompatible with European identity and how it carries human rights violations against refugees. This section will focus on the monitoring and border procedures included in the agreement and brief analysis of Greek refugee camps will be presented. Secondly, there will be discussions on how the Pact failed to provide a fair mechanism of responsibility and solidarity, and deficiencies in cooperation with uncertain sponsor states and third countries will be pointed out. In the last part, alternative solution scenarios will be proposed instead of the Pact.

Keywords: *Asylum, European Union, Migration, New Pact on Migration and Asylum*

1. Introduction

'This Package reflects a fair and reasonable balance between responsibility and solidarity among the Member States. We all share the benefits, we all share the burden" – Von D. Leyen (Commission, 2020).

The European Union (EU) 'New Migration and Asylum Pact' was announced by the European Commission (EC) on 23 September 2020, just two weeks after the fire in the Moria refugee camp in Greece. In the document published by the EC and in the statements of EC President Von der Leyen, it is stated that "the 2015-2016 refugee crisis affected the member states at different levels and that this Pact offered a 'fresh start' by changing the ineffective migration policies in recent years" (Commission, 2020). The content of this Pact can be examined in two different structures. Firstly, the Pact covers new legislative procedures such as compulsory border screening, asylum, and return to the border (PICUM, 2021). The other structure of the Pact is that it reforms the Dublin regulation and introduces a new 'solidarity' mechanism between the states. Three different forms of this new solidarity mechanism are relocation, return sponsorship, and capacity-building (Romeo, 2021). This part of the Pact is aimed to make the solidarity between the member states more mandatory, to share the responsibility that is accumulated on the first arrival countries of immigration such as Greece, Italy, and Spain, and to push cooperation for all members for the migration crisis. Of course, these arrangements brought by the Pact, especially the return of asylum seekers, depending on the necessity of cooperation with 'third states'. In addition to these structures, the Pact also defines search and rescue operations and new regulations for asylum seekers under the age of 12.

Since the Pact was published in September 2020, it has not been a solution to the immigration crisis against all the new regulations it has brought to the present. In fact, with the Belarus-EU border crisis in 2021, this immigration crisis in the EU has deepened even more. Thus, this Pact, which has had question marks since the day it was published, has become even more debatable. In this position paper, why this Pact is insufficient and far from providing a solution for EU migration policies will be presented with different arguments. First of all, it will be discussed how this pact is relocation and

* MA International Relations and Regional Studies, University of Tartu, Estonia.. (e-Mail: muharremgirgin35@gmail.com)

exclusion rather than a solution. As the second argument, it will be argued that how this pact conflicts with the EU identity and main norms and that the procedures it brings contain human rights violations. Thirdly, arguments will be presented on the failure of the 'Solidarity mechanism' aimed at reforming the Dublin regulation and the deficiencies in resettlement and return procedures for asylum seekers. Fourthly, the competence of the Pact against the new immigration pressures created by other developing crises will be discussed. Lastly, some suggestions that can be included in the rearrangement of the Pact will be given.

2. Failures of the Pact

When we examine the structure of the Pact, which is claimed by the EC to contribute to the solution by providing solidarity and rapid assistance against the immigration crisis, we realize that this Pact includes repatriation and exclusion procedures rather than solution arrangements. The frequent emphasis on the ''return of asylum seekers'' in the text of the Pact and the introduction of the new system as a "rational and pragmatic management of migration" for all member states show that the priority in the Pact is not the rights of asylum seekers and refugees (Commission, 2020). The frequent emphasis on the ''return of asylum seekers'' in the text of the Pact and the expression of the new system as a "rational and pragmatic management of migration" for all member states proves the exclusionary policy of the Pact rather than a solution (Dalkıran, 2020). On the other hand, we see that the Pact takes a 'deterrent' form rather than making EU migration policies solution-oriented. The fact that more than half of the asylum requests are rejected and sent back to their countries, there is not enough effort to improve the bad conditions in the camps, and the long and arbitrary 'detention' period within the scope of the compulsory monitoring procedures proposed by the Pact stand out as deterrents against immigrants (Riegert, 2020). Because of these factors, the Pact does not appear to be a solution to the crisis, but with a policy that is a deterrent and excludes asylum seekers.

The other argument for the EU New Migration Pact is that the text of the Pact is full of violations of human rights, asylum seekers, and refugee rights and contradicts EU identity and norms. The Pact's lack of reference to the United Nations (UN) Migration Pact, and fundamental European standards, such as the right to protection from inhuman or degrading treatment or punishment, are seriously violated during the procedures proposed by the Pact, such as border scanning (Digidiki & Bhabha, 2020). There are serious criticisms against the pact from international human rights organizations and many other organizations that it is nothing but strengthening the 'fortress Europe' and that it creates a 'hot spot' for refugees instead of a safe environment (Vatandaş, 2020).

Another serious human rights violation caused by the Pact is the return procedures. Focusing on accelerating the return of asylum seekers, the Pact offers a "safe third state" or "original state of the asylum seeker" solution, sponsored by the member states. While it is not clear what the 'safe' state criterion is here, for example, there is no human rights explanation for sending an asylum seeker who fled the civil war in his or her country and took refuge on the EU border to Turkey on the grounds that it is a 'safe' country. Likewise, resettlement of an asylum seeker to any country within the EU without the request or consent of the asylum seeker does not comply with human rights and contradicts the EU's 'personal freedom' norm. In addition, the Pact's emphasis on the 'externalization' of immigration control increases the pressure on first arrival countries such as Greece, rather than reducing it, and increases 'xenophobia' at local levels (Digidiki & Bhabha, 2020).

The final argument in this study is the failure of the reform of Dublin regulation and the 'solidarity mechanism' proposal, and the deficiencies in the return and resettlement procedures. The inadequacy of the 2013 Dublin regulations (Dublin III) for the solution of the immigration issue led to the need for new regulations. On top of that, with new regulation, it is aimed to share the responsibility on the first host states with the member states in a more equitable way. However, there are different opinions about the relationship of this new Pact with the reform of Dublin regulation. Despite the EC President Von der Leyen's words "we will abolish the Dublin Regulation" (Brzozowski & Michalopoulos, 2020), the Greens group in the European Parliament criticized that the Pact did not take into account the Dublin regulations, while others argued that the new Pact brought a renewal for Dublin regulations instead of abolishing them completely (Ağaoğlu, 2021, p. 1428).

Instead of Dublin regulations, the "mandatory but flexible solidarity mechanism" brought by this Pact has not been successful in reducing the severity of the migration crisis since the Pact was announced. According to this solidarity mechanism, member states will either accept asylum seekers and enable them to resettle within the EU or they have to sponsor their sending to third safe countries. The rate of support for this mechanism is calculated based on the size of the country's population and total GDP (Gasparini, 2021, p. 30). The third option for member states in the solidarity mechanism is capacity-building. Although it is not fully detailed in the Pact, it covers operational and external dimensions in the return of asylum seekers (Commission, 2020). Despite all these alternatives, the fact that some member states, such as the V4 countries (Hungary, the Czech Republic, Poland, and Slovakia) escaped from solidarity operationally, if not legally, and those new regional developments such as the Afghanistan crisis created new migration waves, destroyed the effect of this mechanism. The aim of easing the responsibility on the first arrived countries with this Pact instead of Dublin regulations did not relieve these countries due to the increase in the number of asylum seekers with new regional crises.

As the last dimension of this argument, we can talk about the relations with the 'third so-called safe countries' within the scope of return sponsorship. The agreements made by the member states and the EU with third countries seem to be extremely self-interested and problematic. The EU has made informal agreements with third countries and has made some commitments to ensure returns. For example, with the EU's deal with Turkey in 2016, the start of visa liberalization procedures and financial assistance were promised in return for the readmission of asylum seekers in Greece. In addition, the EU promised Jordan "export facilitation" in return for sending asylum seekers (Carrera & Geddes, 2021, p. 83). Besides the deficiencies of the legitimacy of these deals and their conflict with EU norms, it is also a question mark how long these third countries can continue to accept refugees with the increasing xenophobia in the region.

3. Impact of Other Crises and Structural Change Proposals

All the criticisms aforementioned were made within the framework of the immigration situation at the time the Pact was published in 2020. Considering the current situation, the EU is facing a more serious immigration problem today. The developments in the Middle East have increased the pressure on immigration to the EU through third states, and many conflicts and crises within Europe have also been added to this pressure. Especially the EU-Belarus Border crisis and Russia's occupation of Ukraine have triggered new migration waves. Although this situation has increased the pressure on migration to the member states, it has contributed to the solidarity of the member states on migration as suggested by the Pact. It is seen that the V4 countries, which do not want to take responsibility for migration in particular, share significant burdens on migration in the Ukraine crisis. However, it is clear that this solidarity is against Russia, the 'common enemy', and that solidarity on immigration cannot be sustained. The pact was also insufficient against these new crises, and it was not possible for the member states to follow a policy as a whole.

Despite all this loss of prestige, the Pact, which could not bring a functional solution, needs to be rearranged or even changed as soon as possible. In here are some alternative policy recommendations for the rearrangement of the Pact. Firstly, this Migrant Pact needs to have a strategic plan and a clear budget, similar to the EU's other key policy objectives like the 'Green Deal'. Secondly, instead of sponsoring member states' bilateral relations with safe third countries or informal relations of the EU as part of return procedures, it is necessary to ensure that all member states have a common position towards third countries (Bruycker, 2020, p. 39). Thirdly, the right of asylum seekers should not be overlooked during resettlement, and it may be beneficial to involve civil society in this process, similar to the Canadian example (Garnier, 2021, p. 29).

4. Conclusion

Although nearly 19 months have passed since September 2020, when the Pact was published as a 'fresh start', we see that the Pact failed to play an important role in the migration crisis faced by the EU. The measures brought by the pact to alleviate the migration pressure of the first destination countries did not satisfy almost any group, including these countries. The EC, which tried to prepare a

Pact compatible with the interests of all member states, violated the rights of asylum seekers and caused the EU to contradict its own norms and standards.

Finally, beyond all these recommendations, it is clear that this Pact is problematic in terms of human rights and functionality and that broad structural changes should go beyond what is mentioned in this position paper. Despite all these shortcomings, the Pact, which could not be a solution to migration pressure, did not succeed in improving the EU's migration policies. In addition to the criticisms and new crises mentioned in this position paper, 'climate change-induced migration', which is considered as a potential security threat by many international organizations. It is widely accepted that the EU will be one of the most important problems of the future. As a result, the EU needs a broader migration mechanism and new policies that will not harm its most important weapon, its normative power, that are more effective, and that cover potential risks.

REFERENCES

Ağaoğlu, C. (2021, December 21). Assessments on the European Union's New Migration and Asylum Pact and Its Regulations on Migrant Children. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1424-1446. doi: DOI:10.33433/maruhad.995208

Bruycker, P. D. (2020). The New Pact on Migration and Asylum: What it is not and what it could have been. *EU Immigration and Asylum Law and Policy*, 33-41. Retrieved from https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783748931164-33/the-new-pact-on-migration-and-asylum-what-it-is-not-and-what-it-could-have-been

Brzozowski, A., & Michalopoulos, S. (2020, 09 16). *Mandatory relocation still point of contention in new EU migration pact*. Retrieved from EURACTIV: https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/mandatory-relocation-still-point-of-contention-in-new-eu-migration-pact/

Carrera, S., & Geddes, A. (2021). The EU Pact on Migration and Asylum in light of the United Nations . *European University Institute*, 81-90.

Commission, E. (2020, 09 23). *European Commission* . Retrieved from Press statement by President von der Leyen on the New Pact on Migration and Asylum: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_1727

Commission, E. (2020). *on a New Pact on Migration and Asylum.* Brussels: European Commission.

Dalkıran, M. (2020, 10 13). *AB'nin Yeni Göç ve İltica Paktı Aslında Bir Geri Gönderme Paktı mı?* . Retrieved from PERSPEKTIF: https://www.perspektif.online/abnin-yeni-goc-ve-iltica-pakti-aslinda-bir-geri-gonderme-pakti-mi/

Digidiki, V., & Bhabha, J. (2020, December). EU Migration Pact Fails to Address Human Rights Concerns in Lesvos, Greece. *Health Hum Rights, 22*(2), 291–296. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7762917/

Garnier, A. (2021). The Pact and Refugee Resettlement:Lessons From Australia and Canada. In S. Carrera, & A. Geddes, *The EU Pact on Migration and Asylum in light of the United Nations Global Compact on Refugees* (pp. 25-36).

Gasparini, A. (2021). *Solidarity between Member States in the New EU Pact on Migration and Asylum.* LUISS.

PICUM. (2021, 01 18). *PICUM.* Retrieved from The EU migration pact:Questions and answers: https://picum.org/eu-migration-pact-questions-answers/

Riegert, B. (2020, 09 26). *Opinion: EU migration pact has already failed*. Retrieved from DW: https://www.dw.com/en/opinion-eu-migration-pact-has-already-failed/a-55059684

Romeo, G. (2021). *The new Pact on Migration and Asylum.* Brussels: EuroMed Rights' Migration & Asylum .

Vatandaş, S. (2020, 10 1). *AB'nin Yeni Göç Paktı: Kale Avrupa Yükseliyor*. Retrieved from Sivil Sayfalar.Org: https://www.sivilsayfalar.org/2020/10/01/abnin-yeni-goc-pakti-kale-avrupa-yukseliyor/

NEW FRENCH EXTREMITY CINEMA AND BAUDRILLARD: TRAUMA AND HYPERREALITY IN GASPAR NOÉ'S *CLIMAX* (2018)

Hilal Başak GÖLÇEK*

ABSTRACT

New French Extremity is a term coined by critic James Quandt for a collection of transgressive, controversial films made by French directors at the turn of the 21st century. These films aim to shock the audience through images, sounds, colors, violence, the usage of sensitive themes and disturbing topics. They alienate the audience in a way that it makes them feel uncomfortable, causing them to leave their comfort spaces and rethink, requestion even their perception of reality. According to Baudrillard, we live in a postmodern world where we no longer have an original reality. Everything is a copy of a copy. The representations of reality have now replaced the reality itself. The distinction between these copies, or Simulacras as Baudrillard puts it, and the real have become so blurry that the real cannot be distinguished from its representations anymore. It is impossible to tell what is real and what is unreal. Baudrillard uses the term Hyperreality to define this situation. This paper proposes the idea that living in a hyperreal postmodern world is a traumatic experience and that this trauma manifests itself in media and literature through fragmented narratives, repetitions, distortion in time and place, unpredictability, themes of paranoia. The aim of this paper is to analyze Gaspar Noé's postmodern movie, that is also an example of New French Extremity Cinema, *Climax* through Baudrillard's concept of Hyperreality and how the trauma of no longer having an original real triggered or had an influence over the birth of a type of cinema that is called New French Extremity.

Keywords: *Baudrillard, Hyperreality, Extremity, Climax, Postmodern*

1. INTRODUCTION

Postmodernism is a term that came into being in the late twentieth century as a reaction against Modernism and modernist ideas. It does not have a clear cut definition. Its approach to everything has been known to be sceptical. Postmodernism challenges the idea of absolute truth. "No narrative can be a natural master narrative: there are no natural hierarchies; there are only those we construct" (Hutcheon 13). There is no objective reality, everything is constructed. It does not necessarily reject truth but it states that it is not possible to get access to it since there are only constructed, mediated versions of it. Postmodernism sees the world as decentered and chaotic. Unlike Modernism it chooses to play with the chaos instead of lamenting over it. Postmodernism celebrates the meaningless void and believes that the truth is relative; reality is constructed and depends on perspective.

Jean Baudrillard argues that in the postmodern world, people have lost the ability to tell what is real and what is not real. It is a world that is devoid of an original reality. Everything is a copy now. The postmodern world is itself a copy. Baudrillard uses the word simulacra to define the copies. Reality is something that can be reproduced over and over again. He believes that media plays a very significant role in shaping the postmodern world. Media/tv does not represent or reflect the reality anymore but it creates a new reality that is Hyperreality; it becomes the real, it becomes more real than the real.

In a world where meaning and reality are recreated under different forms, a new type of cinema that is called New French Extremity emerges to redefine the very same concepts. In these movies concepts like reality, violence, life, death, meaning, gore are reproduced and observed from a new perspective. New French Extremity movies provoke the audience with its shocking, raw approach to humanity.

This paper aims to present the idea that the trauma of a simulacra world makes its symptoms visible in media, triggering the birth of New French Extremity Cinema; not dealing with the trauma, that is also a simulacra, but reproducing the trauma through representations in movies, literature. In this

* Ege University, MA, English Language and Literature, Turkey. (e-Mail: hilalbasakgolcek1@gmail.com)

paper the postmodern world shall be examined through its relation to Baudrillard's theory of Simulation and Hyperreality. Proposing the idea that to live in a simulacra world is traumatic, I shall connect that trauma to the birth of New French Extremity Cinema. Later I shall discuss how this trauma is reflected on a postmodern New French Extremity Cinema example, Gaspar Noé's *Climax* (2018).

2. BECOMING THE VOID: LIVING IN A POSTMODERN WORLD IS A TRAUMATIC EXPERIENCE

The word trauma can be defined as a deeply distressing or disturbing experience. What happens if we define the whole life as one big disturbing experience? Postmodern world opens up an opportunity for reimagining meanings of everything. In the light of this opportunity, the idea of trauma or what is considered trauma has now evolved, altered and turned into something more layered and complicated. The new world, that is the postmodern world, has now become the new trauma.

In *The Evil Demon of Images,* Jean Baudrillard argues that "In a universe where no more explanations are possible, all that remains is to play with the pieces. Playing with the pieces, that is postmodernism" (29). It is an accurate way to put what postmodern works do, which is to play with the pieces but it also underlines a very significant point which is one of the core ideas of postmodernism; we live in a world where it is impossible to come up with an explanation. The inability to explain only leaves people with questions and confusion. It does not necessarily mean that there is no explanation but because there are too many possible explanations, a one right answer becomes unattainable. The era causes people to question not only their surroundings and accepted beliefs but their very own identities as well. It gives birth to questions like what is real, who am I, why am I? Not being able to find a straight answer forces people to see the cracks in the illusion of reality. The confusion and the questions lead to bigger and more complex questions and all of it turns into a sort of a void and to live in this void becomes a traumatic experience. Because in the postmodern world, where everything and anything is available to be consumed and reproduced; things start to fall apart and turn into empty concepts without any deeper meaning under the surface. Everything becomes a trend, a fashion and because of the fact that the consumers identify themselves with what they are consuming; eventually these empty concepts replace consumers. This situation can be read as the transformation of people into the void.

When Baudrillard talks of playing with the pieces, in other words playing with the chaos or the void, he means that postmodern works recreate, reproduce everything. They play with what they have; they turn it, twist it, bend it, rebrand, rewrite it. They use the void to play with the void. In *A Poetics of Postmodernism* Linda Hutcheon defines postmodernism as follows: "Postmodernism is a contradictory phenomenon, one that uses and abuses, installs and then subverts, the very concepts it challenges" (4). Be it in literature or cinema, postmodern works aim to subvert and challenge conventional narratives, dismantle boundaries. They tend to be fragmented, playful, chaotic, complex, experimental, unstable, hyperreal, ambiguous. In these works, time is usually nonlinear. The usage of words, or colors and directing styles, if it is a film, usually causes a distortion of time and place, creating a hyperreal experience. It is interesting to note that the characteristics of Postmodern works resemble the effects of trauma. A traumatized mind often sees the world fragmented. Events that are so disturbing may split the mind, change the way you perceive the world, hiding the extreme sides of the traumatic experience to protect itself. It may even fabricate some details of the traumatic experience to make it easier to live with. The traumatized mind creates a new version of reality which can be seen as hyperreal. If living in a world that is devoid of an original reality is a traumatic experience, then we can say that the products of that reality, literature or film, can be seen as an embodiment of the trauma; a reflection of the fragmented, traumatized mind.

Another significant detail of postmodern works is that they are almost always open-ended because it is preferred to include the reader or the audience in the process of making sense of the work. They are expected to pick their own truths, their own versions of meaning at the end. Activating the reader/ audience, involves them, makes them a part of the story, and doing that fictionalizes them. Even though this act seems like it gives power to the reader/ audience, it really does not. It gives them the illusion of having a chance to choose a path of their own in the story but by fictionalizing them it takes the power back from them and gives it to the fiction itself. By doing that it acknowledges the fact that

fiction is not defined by reality but reality is defined by fiction. Furthermore, fiction has now replaced reality.

Baudrillard believes that media plays a huge role in shaping reality. He states that "TV is watching us, TV alienates us, TV manipulates us, TV informs us" (19). Before the postmodern era, the function of media was merely to reflect reality but now media establishes and forms reality, becoming more real than the real; "A real without origin or reality: a hyperreal" (Baudrillard 1). Baudrillard suggests that the real is something that can be produced and reproduced infinite times. "It no longer needs to be rational, because it no longer measures itself against either an ideal or negative instance", in other words, there is no original reality that can be produced. There are only copies of it now. So the reproduced real is not really the real anymore but "it is a hyperreal, produced from a radiating synthesis of combinatory models in a hyperspace without atmosphere" (1-2). He later compares hyperreality to "the faces in funeral homes" (7). The original real is dead now, unattainable but a hyperreal makes it look like it is alive, creating an illusion that is so vivid, alluring and glittering that it makes you forget that it is just a simulacra.

To live in a heightened reality and to lose the ability to distinguish fiction from reality interestingly resembles Psychosis which is defined as losing touch with reality. Psychosis is not considered a mental illness but is seen as a symptom and it is caused by a mental illness, abuse or trauma. In that case, we can suggest that the trauma of the postmodern world can be the cause of losing contact with reality. It is a traumatic experience to exist in a world where reality and fiction are fused together. Reality has now melted into fiction and we have lost its traces; it is gone forever. All that we have now is copies of reality. Recreated versions of it.

Depressing as it sounds, postmodernism does not present its audience a dark, gloomy picture of reality. Instead it presents an excessively colorful, exaggerated, hyperreal version of the trauma of simulacra world. It still is a trauma but the way it is presented, narrated makes all the difference.

2.1. Reproducing Trauma: New French Extremity

There is no doubt that New French Extremity Cinema is a product of its era, the postmodern world. The origin of the movement can be traced back to Antonin Artaud's Theatre of Cruelty in the late 1930s. His theatre's purpose was very similar to New French Extremity Cinema, to shock the audience through violence, images, gestures, sounds. It is also possible to see the footprints of World War II and its effects on human psychology and its grip on French society.

On a broader perspective, the traces of these major events are actually steps to the birth of the postmodern world. Although it is crucial to remember the impact of the war and Theatre of Cruelty, the main focus should be on the era that shaped the very foundations of New French Extremity. This new type of cinema uses violence to the extreme point and aims to shock the audience with its disturbing, sexual, explicit details and with its depiction of raw humanity mostly based on body horror.

Critic James Quandt states in his article "Flesh & Blood: Sex and Violence in Recent French Cinema" that New French Extremity movement makes its goal to break every taboo, "to wade in rivers of viscera and spumes of sperm, to fill each frame with flesh, nubile or gnarled, and subject it to all manner of penetration, mutilation, and defilement". The movement received a lot of controversy. Some liked it and believed that in these films, the depiction of sex and violence was presented through an aesthetic perspective and defended that it was art; an elevated, sophisticated version of these controversial topics. Some hated it, called it torture porn and claimed that it was exploitative. Alexandria West rejects the idea that New French Extremity Cinema uses violence for the sake of it and states in her book that these films are not "violent films but rather films about violence and its larger impact on the world" (12).

The reactions to the New French Extremity Cinema are very much like a reaction to a trauma. Some people choose to face it, acknowledge it, find a way to live with it, and some people choose to deny it, ignore it, reject it. Whether people like it or not, what New French Extremity basically does is to take the trauma of the postmodern world and put it on the screen; reproducing the trauma by representing it.

Gaspar Noé is one of the most well known directors of New French Extremity Cinema. His film *Climax* (2018) ticks all the boxes of the movement and offers the audience a very disturbing,

uncomfortable experience, giving them a chance to choose a way to react to this trauma. They can willingly let it creep under their skin or fight and criticize its cruel, striking take on redefining what it means to be human.

On so many levels, New French Extremity films bear a resemblance to postmodern literary works. They are fragmented, confusing, experimental. Instead of words, the focus is on what you see through the camera which can be described as the eyes of the traumatized mind that let you peek into the depths of your unanswered questions. It does not offer an explanation but it offers an aesthetic nightmarish distraction.

Climax (2018) had a three page script and there were not any dialogues written, actors were given the chance to pick their characters' names and the actors in the film were not really actors but dancers. Noé's decision to give these dancers with no acting backgrounds a free space where they can react to conflicts in the film however they liked, creates an even more real experience not just for the audience but for the actors as well. Therefore, the hyperreal experience that aims to confuse the audience and block their minds from differentiating the real from the fiction now also becomes the actors' experience. It presents a hyperreal trauma. Gaspar Noé not only removes the barrier between the audience and the film but also removes the barrier between the film and the actors.

Climax (2018) is a story of a bunch of dancers having a party in an abandoned school. The party soon turns into a chaotic nightmare after the revelation that the sangria they are drinking is spiked with LSD. As the night progresses, the dancers' journey to a dark rabbit hole begins. Everything turns upside down. The chaotic world that they are trapped in under the influence of LSD is a reflection of the postmodern simulacra world. It is the reproduced glamorous version of that trauma. Since the film claims that it is based on a real event, the film is a simulacra of a simulacra event and that simulacra event is a simulacra of something else. The cycle never ceases to exist.

The film opens up with Gary Numan's rearrangement of Erik Satie's Trois Gymnopédies: No. 1, Lent et douloureux. From the very first second into the film, the audience is introduced to a recreation of a classical music piece which is a postmodern trait and the camera shows from a high angle shot, a woman crying out in snow who is covered in blood. High angle shot technique is used many times in the film to give the impression that these characters are in a vulnerable position; they are powerless to a higher perspective that looks down upon them. Later the camera spins, slowly moving away from the woman. A disclaimer says that the film is based on real events that happened in France in winter 1996. The film admits to its audience that it is a copy of an event, a simulacra.

The opening scene of the film is actually the ending scene. The scene takes place towards the end but it is shown at the beginning. The film starts with ending credits. The beginning is the end. This technique is also another postmodern trait, the film does not present its audience a linear narrative, it is fragmented and meant to be confusing.

Next, the music distorts, giving way to a blurry message in French that says "Existing is a fleeting illusion" and it disappears quickly. Throughout the film, the scenes are cut with messages like this one, breaking the illusion to remind the audience that it is fiction and right after that; it drags the audience back into the nightmare, disconcerting them. The audience is left to deal with questioning the nature of the experience, constantly wondering if it is fiction or real.

The scene moves on to a TV screen. On the right and left side of the TV there are VHS tapes and books. On the TV screen, there is a video of the dancers being interviewed. Gaspar Noé said in an interview he gave in 2019 that the books and the VHS tapes in the scene belonged to him, indicating that the fictional nature of the film is mixed with reality. The usage of a TV screen backs up Baudrillard's views on media constituting its own altered version of reality. The audience is watching the film through a screen and in the screen there is a video that is being watched through another screen. Furthermore, since the VHS tapes and books in the film are copies of real movies and books, *Climax* (2018) uses another postmodern trait which is giving references to other fictional works.

What the dancers present in the interview is their versions of the truth. However, under the influence of LSD, the audience sees a twisted and different version of their reality. Siren sound cuts through the scene, following the music and the party starts. The function of the siren sound is to disturb the

audience, warn them, aiming to keep them on their toes. Soon after there is another message that breaks the illusion. The message is "Naître est une opportunité unique" meaning being born is a unique opportunity. These messages and their possible meanings are left to interpretation. The film does not offer any explanation after this technique that reminds of the famous French director Jean-Luc Godard's cinema.

Climax (2018) moves along with some random scenes; dancers talking about life, religion, political issues, and questioning things. The conversations are very natural and close to life. As it is established from the opening scene, the film uses a nonlinear narrative and after 45 minutes into the film, the names of the actors suddenly emerge on the screen like the movie is just getting started. The font of the names is different every time and they are very colorful, eye-catching. Actors' names are followed by the names of the songs that were used in the film. The name of the director makes an appearance in different fonts and colors. One version of the name is written upside down, creating a chaotic and confusing look. After the opening credits that were shown in the middle of the film, the LSD spiked sangria begins to show its effects. The color red that is heavily present in the film looks even darker. The dancers are distressed, uncomfortable and they start to feel out of place, noticing that something is clearly wrong. Step by step, *Climax* (2018) leads the audience on a bizarre journey, paralyzing its viewers with flashy lights and music; trapping them in a splendiferous hell. As the color red commands the whole building, it becomes even more clear that every each one of them is a product of the postmodern era; all of them a simulacra of a trauma, trying to cope with the very existence of their emptied reality but failing miserably. Instead of dealing with it, they dance around it, lose control to madness, play with the void as the postmodern era instructs.

The film pushes the boundaries even more at every step. It places graphic, shocking images in every corner without really focusing on them. The shots are random and chaotic. It does not attempt to tell the audience what to think. The tone is not didactic, the camera is just there to capture everything as it happens. One of the girls pees on the ground, another one's hair caughts fire. Some people laugh, some people cry, some people just keep dancing. Eventually the dancers realize the drink is spiked and try to find out who did it. But none of them behave rationally and start randomly accusing people. They throw out one of the dancers believing he is responsible, later causing him to freeze to death outside. The night slowly turns into pure chaos and to make the characters' experience the audience's experience, Gaspar Noé uses more excessively flashy, flickering red lights. The atmosphere is very dark and gloomy. The setting is discombobulating with its long claustrophobic corridors.

As their mind loses its grip on reality, the camera movements accommodate. Some scenes are shot upside down. The camera constantly spins, following each dancer into their own twisted Wonderland. One of the dancers has a kid who accidentally drinks the spiked sangria and his mother locks him up in an electrical closet hoping to protect him from others. Later she loses the key, the camera shows her frantically looking for the key. The film breaks the illusion for a moment. The music stops. The electricity goes out, meaning that the kid touched the electrical wires and he is dead. It is crucial to note that the film, as an example of New French Extremity Cinema, does not romanticize the death of the child, it does not lament over it. It just presents it as cruel as it is and moves on. The film also features a pregnant woman, kicked in the stomach mercilessly for being suspected of spiking the drinks. She tries to tell them that the reason she did not drink is because she is pregnant but no one believes her and starts to close in on her like an angry mob, chanting, telling her to kill herself and the baby. Bringing her to the edge, they convince the pregnant woman to hurt herself. As she mutilates herself, the crowd cheers maniacally. The music is back on. Camera constantly spins, matching the mental state of the dancers and spreading the madness to the audience. Another message appears and says "Vivre est une impossibilité collective" meaning living is a collective impossibility. Again, it does not present an explanation for the quote. The madness continues until the morning. The door finally opens. An upside down shot shows a couple of men with dogs. Music is still on. Someone is still dancing. Another person is crying. Some people are passed out. Some are screaming and some are dead. The camera shows the dead kid in the electrical closet and his mother lying in a pool of her own blood right in front of the electrical closet door. She appears to have killed herself. Another message appears but it is written upside down this time. It reads "Mourir est une expérience extraordinaire" and this message can be translated as death is an extraordinary experience. Death is usually seen as something so traumatic, so dark, unknown and so

scary but living is actually what is traumatic. Life is so bleak, chaotic and meaningless; death becomes something to be celebrated. It becomes an extraordinary experience. Nevertheless, every quote in the film is open to interpretation. None of the quotes have a one single decided meaning.

The film ends with the scene of Psyche, one of the dancers, using LSD eye drops and the screen goes white with the name of the movie appearing at the end. The film does not say who spiked the drinks, but leaves some hints to the audience. Maybe it is Psyche, the girl who uses LSD eye drops, or maybe Taylor, the guy who is attracted to his sister. Since Taylor is never seen consuming the spiked sangria, his behavior can be perceived as intentional in the expectation of having sex with this sister. The ending is open to interpretation.

Throughout the film, it is not just the characters who are high on LSD but it is also the audience. Because of the way Gaspar Noé uses lights and camera, viewers are forced to use LSD through the screen. It distorts the sense of time and place, presenting a hyperreal experience. The viewers cannot tell what is real and what is not, how much of it is fiction. Simulacra becomes the audience's experience. With the help of colors and sounds, Noé creates a ritualistic scenery that haunts not only the characters but also the audience as well. As the characters get lost in their own minds, they reveal another side of them which is primal, raw, brutal. Even though the scenes are extremely violent, the music and the colors make it look so glamorous, so hyperreal.

The movie itself is a reproduced trauma of a reproduced trauma that is the postmodern world because the postmodern world is also a simulacra. What the New French Extremity Cinema does is playing with the trauma that is to live in a simulacra world by reproducing the trauma.

3. CONCLUSION

There is no way out of the simulacra world. There is no way to find an explanation that will unlock hidden meanings of the universe. We are left with copies, signifiers that can be linked to nothing; fictionalized realities replacing other fictionalized realities. All there is left, as Baudrillard suggests, is to play with the void and that is what the New French Extremity Cinema aims to do by reproducing the postmodern world as fragmented, chaotic, dark but playful, violent and raw which can be identified with the concept of trauma.

As the chaos progresses, and the long claustrophobic corridors of the postmodern world close in on us, there will be new types of cinema and literature to describe or constitute a whole new version of reality. Every new era with its own unique kind of trauma will eventually give birth to a recreation of that trauma in the form of art, literature, and cinema. There will be different types of storytelling, different attempts to question. In the era of relative truth, certainty is made of sand.

REFERENCES

Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. Michigan, US: University of Michigan Press.

Baudrillard, J. (2006). *The Evil Demon of Images*. Sydney, Australia: Power Institute Publications.

Hutcheon, L. (188). *A Poetics of Postmodernism.* London, UK: Routledge.

Quandt J., (2004). Flesh and Blood: Sex and Violence in Recent French Cinema. https://www.artforum.com/print/200402/flesh-blood-sex-and-violence-in-recent-french-cinema-6199

Thrillist. (2019). 'Climax' Director Gaspar Noé Doesn't Believe in Death. https://www.thrillist.com/entertainment/nation/climax-movie-review-gaspar-noe-interview

West, A., (2016). *Films of the New French Extremity: Visceral Horror and National Identity.* North Carolina, US: McFarland & Company.

Weill, E., Maraval,V., & Grandpierre, R. (Producers), & Noé, G. (Director). (2018). Climax [Motion Picture]. France: Wild Bunch.

REVEALING GENERATIVE DESIGN SOLUTIONS USED IN THE DESIGN PROCESS

Sedef Betül GÜL*

ABSTRACT

Generative design is becoming a big part of the technology shift known as the Industry 4.0. This research paper examines what generative design exactly is, what are the roles of it in design processes, in which stage could generative design take place within the design process, how can it contribute to the designer, the swot analysis of generative systems and several design examples using generative design. The aim of this research is adapting to the new innovations&solutions in design processes which are occurring with the technology developing and make design processes more efficient. This study presents the needs and effectiveness of adopting new solutions of generative design research area. This work proposes an artificial intelligent (AI) based deep generative design framework that is capable of generating numerous design options which are not only aesthetic but also optimized for engineering performance. As a result; generative design approaches are a support to the designers and help them to find viable solutions that satisfy requirements such as load environments, aesthetics and ergonomics in the design processes.

Keywords: *Generative design, design process, machine learning, role of designer, design within generative systems*

1. INTRODUCTION

The industrial design industry has been seriously affected by the development of technology, the changing world and increasing needs&wants as they affect every sector. The ability to produce accelerated outcomes, market demands, product requirements and many other factors that come with innovations have shaped and evolved the process of design development.

Generative approaches are recently becoming more and more applied in a variety of technical fields. By implementing artificial intelligence (AI) tools, they can elaborate and propose to a human user a series of reasonable solutions for a design problem. The proposed alternatives are the result of an iterative exploration of the related solution space that is guided by an artificial intelligence (Buonamici, Carfagni, Furferi, Volpe & Governi, 2020).

There are lots of different technologies that are using/contributing in/with the design processes and it is a decision-making phase to determine/choose which technology should use in a design process. Generative design, which is one of these technologies, is generally a machine learning issue that contributes designers in different senses. It is an experimental process for design. In the generative design software, designers or engineers input design requirements, along with parameters such as efficiency or structural specifications, components, development processes and cost constraints. The software explores all of a solution's possible variations, creating design alternatives quickly. From each iteration, it checks and discovers what works and what doesn't.

The research question is worked on for answer these following questions; what generative design exactly is, what is the role/roles of it in a design process, in which stage could generative design take place within the design process, the methodologies of generative design, how can it contribute and collaborate with the designer while designing and which products/designs are made in World with the help of generative design. Accordingly, this article aims at a practical and effective description of generative design. As explained in the remainder of the paper, the case study was selected from the literature review in order to be able to compare the results.

This research paper is mainly consisting 3 parts. In the first part, the definition of design process, the stages of a design process and the design process for an industrial designer's perspective are given.

* Ege University, Industrial Design, Turkey. (e-Mail: sedefbgul98@gmail.com)

In the second part, what generative design exactly is, methodologies of it and the system framework are explained. And in the last part, the relation between generative design technology and industrial design profession by looking at the roles of generative design in a design process and the product/ design examples from different art&design professions which are designed with using generative design technology are examined.

During this research, it is understood that generative design technology which will be also an efficient tool for future's designers, is a beneficial tool to use while designing&producing products.

2. DESIGN PROCESS

In this chapter, what a design process is and how designers define it, design process stages and a design process from an industrial designer's perspective in detailed are given.

2.1 Definition of Design Process

Design method is an approach to breaking down a complex project into chunks that can be handled. The design method is used by architects, engineers, physicists, and other designers to address a variety of problems.

The concept thinking process is quickly adopted by some of the world's leading brands such as Apple, Google, Samsung, and General Electric. This design thinking's ultimate purpose is to help designers develop products, programs, systems, techniques, spaces, architecture, and interactions.

Functional thinking allows designers to create realistic and imaginative solutions to their challenges. It is a human-focused, prototype-driven, imaginative method of design. Methods and techniques for design thinking are part of every level of the design process. Design thinking, though, is not an exclusive attribute of designers; it has been exercised by all the great innovators in literature, fashion, music, technology, engineering, and industry.

What's unique about design thinking is that the work processes of designers and designers may help us systematically extract, educate, study, and apply these human-centered methods in our designs, in our organizations, in our countries, and in our lives in an imaginative and inventive way to solve problems (Aquino, 2017).

2.2 Stages in the Design Process

A design process is consisting of 6 steps in general, which are; defining the problem, collecting information, brainstorming and analyzing the ideas, developing solutions, gathering feedbacks and improvement. The first step in the process is; to define what the problem exactly is. Secondly, collecting information such as collecting sketches, taking photographs and gathering data to getting inspirations. After that, brainstorming and analyzing the ideas is the beginning of sketching and studying so it would be a good start to understand how all the data and information collected may impact the design. Then, developing solutions with taking preliminary design ideas, form multiple small-scale design solutions. Later, gathering feedbacks with presenting the design ideas to many people such as: friends, teachers, professionals, and any others who could give insightful comments. And lastly, improvement with reflecting on all of the feedbacks, deciding on what extent it should be incorporated. It is often helpful to take solutions back through the design process to refine and clarify them ("What is the Design Process? Why is it helpful?" n.d.).

2.3 Design Process for Industrial Design

In this part; some explanations and figures are given to understand how important is 'Industrial Design' to a product and what are the needs of a designed product. Needs of a product (according to the level of importance) is examined with asking some questions to it from 2 different parameters; aesthetic and ergonomic needs.

Here are the general questions to be asked for finding solutions to the aesthetic needs of a product; is visual differentiation required, how important are pride of ownership, image and fashion and/

or will an aesthetic product motivate the team? In addition, here are the general questions to be asked for finding solutions to the ergonomic needs of a product; how important is ease of use, how important is ease of maintenance, how many user interactions are required, how novel are the user interaction needs, what are the safety issues (Altıntaş, 2006).

2.3.1 The Industrial Design Process

An industrial design process is consisting of some issues that designers have to think and search about on which are generally; investigation of the customer needs&wants, conceptualization, preliminary refinement, further refinement and final concept selection, control drawings, coordination with engineering and manufacturing&vendors (Altıntaş, 2006).

2.3.2 Management of Industrial Design Process

Management of a design process is a paradigm that should run in some limited resources. So that; up to different product types, the way of manage a process can be changed in some cases. At that point; products are classified into 2 groups according to their focuses; technology-driven products and user-driven products. The product development activity is changing according to this product-classification.

3. AN OVERVIEW OF GENERATIVE DESIGN

This chapter presents an overview of generative design technology that focuses at what it is, how it operates, how it is used, and why the way we design the next generation of things is transforming.

3.1 Definition of Generative Design

Generative design allows engineers to generate thousands of design alternatives using artificial intelligence (AI) tools and cloud computing power by simply defining their design problem - inputting basic parameters such as height, weight, strength, and material options that it would serve.

Generative design uses artificial learning to emulate the evolutionary design approach of existence. Input design parameters (such as components, scale, weight, power, development processes, and cost constraints) by designers or engineers through generative design software and the software examines all the potential variations of a solution, creating hundreds or even thousands of design choices easily. From there, programmers or developers may sort out the findings to better suit their needs and pick them (McKnight, 2016).

The general cycle of generative systems is be formed as generation of the design, setting of new constraints by designer/system and evaluate it.

3.2 Methodologies for Generative Design

Generative design is an interface where instead of beginning a CAD template based on the thoughts in your head, saying what the designer wants to do or what problem he/she is trying to solve. For example, while designing a chair, it's enough to tell the machine that the chair carries x amount of weight, costs x a lot, and uses x materials instead of designing it from the beginning.

The machine then will offer hundreds or thousands of technically and conveniently produced design choices that all conform with these specifications and are certainly options that a designer might not think of on his/her own. That is the effectiveness of generative design. There are 3 methodologies for generative design/systems. First one is self-organization and self-assembly and it consists of large numbers of relatively basic, relatively simple systems. Autonomous elements that collaborate to create large-scale artefacts or objects to solve problems collectively, they can communicate with each other. The second one is evolutionary systems which are based on simulating the natural process of a machine, collection and replication. This approach has been shown to be wide application for computer animation and graphics in architecture, but also in computer animation and graphics project for architecture, industry and engineering. And the third one is generative grammars which based approaches include a mapping specification between a character string and the object to be built. The characters in the string

are taken from the possible alphabet with the characters. These characters may represent elements of the artifact directly built to be (McCormack, Dorin & Innocent, 2004).

3.2.1 Machine Learning

Generative design is an algorithm-based technique that takes variables such as power, weight, and cost of input design and uses them to create possible designs in its products such as Fusion 360. The organization helps designers not only to create more innovative choices, but also to identify projects that better suit their needs by applying machine learning into the mix.

In this new paradigm, it is important to evaluate the design alternatives generated by the generative design methodology for the best one which could involve searching through hundreds of outcomes. Machine learning is where this comes in. If the hundreds of designs that match the input requirements have been defined by generative design, machine learning may direct the designer towards designs that share those similar features, such as form and style.

3.3 Generative Design Framework

The iterative design experimentation is the application of topology optimization and generative models to generate new designs, and the uniqueness and primary characteristics of new designs are quantified and assessed by design assessment (Oh, Jung, Kim, Lee, Kang, 2018).

A deep framework for generative modeling was introduced, which combines optimization of topology and generative models.

4. GENERATIVE SYSTEMS AND DESIGN

In this chapter, the role/roles of generative design in design process, several generative design examples from all around the World (also Turkey) in different art&design disciplines and a swot analysis of generative systems are presented.

4.1 The Role of Generative Design in Design Process

In real-world implementations, generative-design techniques have already demonstrated that these techniques can greatly improve performance. However, their full potential will not be achieved until these ideas are implemented at scale by design companies/designers, making them an important part of the processes of product creation.

A part of the approach is the creation of the right software equipment. Designers will need to know how to best use the new technologies, thoroughly knowing their strengths and constraints. While innovative, non-intuitive solutions can be generated through generative design techniques, engineers must also verify the performance by testing or analysis and must ensure that the design can be produced using the planned method. It is seen that generative design can save time, effort, material, cost and weight when the design processes of different products are compared and examined.

4.2 Generative Design Examples from Different Design Disciplines

This part includes several generative design examples from all around the World; 2 examples are selected from Turkey and 10 selected from the World (12 examples in total). These examples are collected from different fine arts&design disciplines in order of; Industrial Design(5), architecture(2), fashion design(2), visual communication design(1), city and regional planning(1) and generative art(1).

In Figure 1; a good design example which is Philippe Starck's A.I. Chair is launched during Milan Design Week 2019 at the Salone del Mobile furniture fair, the chair was designed by Starck using prototype generative design tools created by Autodesk (Jordahn, 2019). Philippe Starck (2019) said that "This is the first chair in production created by artificial intelligence in collaboration with human beings."

Figure 1. Philippe Starck's A.I. Chair for Kartell https://www.dezeen.com/2019/04/11/ai-chair-philippe-starck-kartell-autodesk-artificial-intelligence-video/

In Figure 2; the Autodesk bike created with generative design that reduces the number of parts, and creates a lighter and stronger body.

Figure 2. Autodesk Bike https://www.lovethatdesign.com/article/generative-design-no-more-machine-see-machine-do/

Generative design was also used on the microbus project as shown in Figure 3, to re-imagine the steering wheel, as well as the support structure for the rear bench seating and the external side mirror mounts. While steering wheels are not heavy components, optimizing it gives people a sense of how strong these parts can be in an object people will touch and use.

Figure 3. Electric VW Bus https://adsknews.autodesk.com/news/autodesk-volkswagen-generative-design-electric-showcase-vehicle

The Elbo chair in Figure 4, was designed using Project Dreamcatcher generative design technology. Project collaborators included Brittany Presten, John Hutchinson and the Fusion Render team, and Carl Bass. Image courtesy of Autodesk (Respini-Irwin, 2017).

Figure 4. Elbo https://gallery.autodesk.com/

In Figure 5; in order to reimagine an internal partition for its A320 aircraft, aircraft manufacturer Airbus used generative design and created an elaborate design that essentially shaved 45 percent (Akella, 2018).

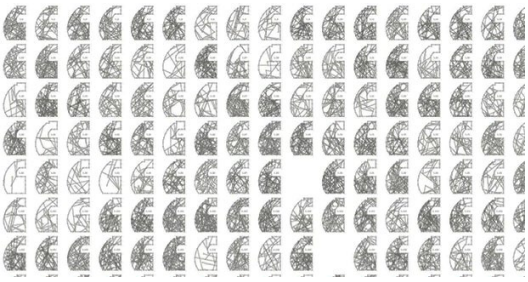

Figure 5. Airbus 320 https://www.newequipment.com/research-and-development/article/22059780/what-generative-design-is-and-why-its-the-future-of-manufacturing

One of the most popular architects known for using innovative techniques of architecture was the late Zaha Hadid in Figure 6. And one of her most well-known inventions is the Heydar Aliyev Center.

Modern instruments have made it possible to come up with such a shape that satisfies all criteria of construction. This adapts, especially for certain modern techniques, to the topography of the land.

Figure 6. The Heydar Aliyev Centre https://archistar.ai/blog/4-examples-of-generative-design-in-action/

In Figure 7; a good example of generative design in action is Autodesk's Toronto offices. The first AI-designed offices of that stature were when Autodesk introduced their latest office building in 2017.

Autodesk has its own system called Project Exploration for generative design. The company used the capacity of this instrument to design the office room.

Figure 7. Autodesk Technology Centre Toronto https://www.autodesk.com/technology-centers/toronto

Under Armor sports within software developed by Autodesk for productive design cage for sneakers model architect by clothing company, 3D printing produced the structure in Figure 8.

Figure 8. Under Armour (Armağan, 2019)

Pınar Yanardağ&Emily Salvador designed and produced this little black dress in Figure 9 by using generative design software.

Figure 9. Little Black Dress https://www.cbc.ca/radio/spark/spark-444-1.5178304/an-algorithm-for-style-how-ai-is-reimagining-fashion-design-1.5178308

Nutella launched 7 million jars with using generative design. Database where dozens of colors and patterns are defined and all this 7 million designs unique to the other with the support of the algorithm that synthesizes the information alternative has been produced as shown in Figure 10.

Figure 10. Nutella Unica Packaging (Armağan, 2019)

The ultimate goal of the project in Figure 11 is; adapting existing pattern of Gaziantep to new living and city circumstances by using the traditional pattern (Gürbüz, Çağdaş, Alaçam, 2003).

Figure 11. A Generative Design Model for Gaziantep's Traditional Pattern (Gürbüz, Çağdaş & Alaçam, 2003)

In Figure 12; Michael Hansmeyer used generative design to help create the grotto set for Mozart's opera in the image above. Hansmeyer (2010) said that "The design process strikes a balance between the expected and the unexpected, between control and relinquishment. While the processes are deterministic, the results are not foreseeable. The computer acquires the power to surprise us."

Figure 12. A Grotto Set for Mozart's Opera https://aiartists.org/generative-art-design

4.3 The SWOT Analysis of Generative Design/Systems

In this chapter, I made the SWOT Analysis of 'Generative Designs/Systems' for analyzing the system's strengths, weaknesses, opportunities, and threats. This contributes the research to see what is well, what is lacking, what are the risks and to what are the greatest possible advantages while using generative systems in design process.

As strengths; the creation of new designs is relatively fast and the new designs can be created using computational methods or conforming to computable constraints that are difficult or impossible for humans to use. Designs are specified at a predictable and well-understood level of completeness, abstraction and detail and they can be displayed in ways that suits the user, for example in pictures or schematic diagrams, and if appropriate in a variety of different forms for different purposes. These designs are specified precisely and unambiguously at the built-in level of description. Generative algorithms can offer value at multiple points in the journey of a product from concept to market; initial concept, detailed design and engineering, manufacturing, product improvement and procurement. Initial concept is testing new shapes and geometries, translating innovative ideas from the designer's mind into a tangible product. A detailed design and engineering are achieving new levels of product performance while minimizing cost. Manufacturing is assessing candidate geometries for manufacturability and, where applicable, enabling and accelerating the use of additive-manufacturing processes. Product improvement is supporting design-to-cost, -value, and -weight efforts, unlocking additional value and margin improvement. And lastly, procurement is structuring complex tender processes to improve tradeoffs among pricing, technical capabilities, traceability, risk, sustainability, and other factors.

As weaknesses; one of the first difficulties is likely to be the approval of the resulting pieces and goods by stakeholders; generative algorithms generate prototypes that could be significantly different from their counterparts created by humans. They are also considered "alien" or upsetting by some observers. That can discourage the acceptance by internal stakeholders of generative solutions, even though the designs proposed are technically superior. Similar acceptance problems are created by the use of generative design for customer-facing components, although some companies are now capitalizing on the approach of producing goods with a distinctive and strongly distinguished look.

As opportunities; companies need to think about how generative methods can fit with current systems in engineering, information networks, and toolchains. The fast speed of generative-design technology growth means that firms will possibly require greater flexibility to use various equipment from different manufacturers, and the potential to share and update their design tools as technology progresses. That requires transparent, adaptable systems and a high degree of agility in both the functions of product production and IT.

And as threats; the large-scale implementation of generative approaches in the product development function could change the requirements of an organization for expertise, information and capital. Generative solutions, for instance, may require less time from skilled developers and designers, which may allow shorter periods of product growth. This raises concerns about organizational architecture and distribution of capital for existing players, and theoretically reduces the entry barriers for new competitors (White, Brossard, Gatto, Gentile, Merle & Wlezien, 2020).

5. METHODOLOGY

'Generative design is an iterative design process that uses the power of cloud computation and machine learning to explore a whole set of new solutions. In this case; in which stage can generative design take place within the design process? How can it contribute and collaborate with the designer while designing?' based on that research question, I collected data and made a detailed literature review about generative designs/systems, their working principles, their system frameworks, their processes, their advantages&disadvantages in design processes, their contributions to designers and the products/designs which are designed/developed with the help of generative systems.

As research family; I made a detailed literature review(documentation) to understand how generative system these operations runs and how the system works. Because I combined and compared different generative design examples (from different art&design fields) together, it is a qualitative and deskwork research. To increase the scope of the research; the generative design examples/products are collected from different art&design fields (5 from Industrial Design, 2 from Architecture, 2 from Fashion Design, 1 from Visual Communication Design, 1 from City and Regional Planning and 1 from Art).

3 of the generative design examples out of 12 (from the literature review) are selected from industrial design field (Figure 8; Philippe Starck's A.I. chair for Kartell, Figure 11; Elbo Chair by Hans J. Wegner&Berkeley Mills and Figure 12; Airbus A320). The reason that I select these 3 products from the literature review is because they all from industrial design field and it is more efficient to compare same/similar type of products in each other by looking at their processes. That is why I selected 2 different chairs and 1 aircraft as product. I made the first comparison in between the chairs (same product type) and the second comparison in between chair&aircraft (different product types). I made a survey with the products and made a case study and survey as research analysis. I examine these 3 product design processes in detailed and made a comparison between them by looking at the stage of using generative system in the design process and how. To do this comparison, I made a survey by preparing a set of questions to ask to the products. I compare the using of generative design/systems in design processes by asking the questions given in Table 1 to the products' processes. Here is the set of questions to be asked in order;

Table 1. ***Survey Questions of Products***

How the design process starts, goes and ends according to the product type?
Which technologies are used in the design process rather than generative design?
In which stage/stages the generative design/system issue needed?
In which stage/stages the generative design/system issue used?
How generative design applied into the process? What it exactly does?
What are the advantages of using generative design at that stage to the product/process?
Is the generative design/system stages contributes/collaborates with the designer? How?
If this technology did not used while designing, how the design process would change?

6. ANALYSIS AND EVALUATIONS OF THE FINDINGS

The comparison of 3 generative design products according to the survey responses is given in the Table 2.

Table 2. ***Survey of Products***

SURVEY OF PRODUCTS	**ANSWERS**		
	PRODUCTS		
QUESTIONS	Philippe Starck's A.I. chair for Kartell	Airbus A320	Elbo Chair by Hans J. Wegner and Berkeley Mills
How the design process starts, goes and ends according to the product type?	not applicable	not applicable	The design was inspired by Hans Wegner's iconic Round Chair and Lambda Chair from Berkeley Mills design studio. Then they determined how much weight the chair should support. The software has produced hundreds of designs and optimized everything. Then he shaved the dead weight and adjusted the joint placement to create more complex structures.
Which technologies are used in the design process rather than generative design?	The chair is produced via injection moulding, a manufacturing technique that the software was taught about so it would take the constraints of the process into account when coming up with the design.	Design team began working with Autodesk Research, using generative design to develop the design.	As another used design tool in the process, Dreamcatcher provides solutions that not only meet certain load conditions, but also aesthetic, manufacturing and comfort constraints.
In which stage/stages the generative design/ system issue needed?	It was needed in the part of making changes after the design is exported by the traditional CAD programs.	Airplane manufacturer Airbus, needed generative design to reimagine an interior partition for its A320 aircrafts.	Elbo was needed to calculate load case parameters based on the weight of an average person sitting in a chair.
In which stage/stages the generative design/ system issue used?	It was after the design is exported and with traditional CAD programs typical complex shapes were found and corrected for imperfections.	Airbus used generative design to reimagine an interior partition for its A320 aircrafts.	Their goal to design a chair with the seat 18-inch off the floor and weighing capacity of 300 lbs was fulfilled with this generative design concept.

How generative design applied into the process? What it exactly does?	The overall objective consists in reducing the weight of the component within the limits set by the design requirements.	More than 100 separate pieces, made of a high-strength metal alloy developed by Airbus, were 3D-printed and then assembled. The resulting bionic partition is more than meets the Airbus team's requirements: stronger, thinner, and lighter than the partition it will replace.	Generative design software was used not only to create an aesthetically pleasing and functional chair, but also to be made using wood and CNC router.
What are the advantages of using generative design at that stage to the product/process?	'Minimize mass' and 'Maximize stiffness' are the goals of using generative design. Designer should provide also a target mass that the optimization should achieve.	Using generative design came up with an intricate design that ultimately shaved off 45 percent of the weight off the part.	Elbo has 18 percent less material than the hybrid model the designers started with, and shows fewer signs of stress in its joints.
Is the generative design/system stages contributes/collaborates with the designer? How?	It collaborates with the designer in the selection process. Designer determines and exports the design that best suits the desired behavior from the visualization environment.	The design team digitally mapped the thousands of options created in the generative design process against weight, stress, and strength parameters to decide which to prototype. To make the partition, the team used 3D printing in which physical objects are created by depositing material in layers, based on a digital model.	Elbo, Harsuvanakit and Presten collaborated with Dreamcatcher, Autodesk's generative design CAD system. They fed the software a digital, 3-D model of a chair inspired by Hans Wegner's iconic Round Chair and the Lambda Chair, from the design studio Berkeley Mills. Then, they stipulated how much weight the chair must support and insisted that the arms clear a human body. With that, Dreamcatcher started iterating.
If this technology did not used while designing, how the design process would change?	There would be some production restrictions. They can be controlled by the designer with the help of generative design to guide analysis. The shapes that can be produced using a specific process therefore reduce production costs for part manufacturing.	The weight decrease did result in a massive reduction of jet fuel consumed and a reduction of hundreds of thousands of tons of carbon dioxide emitted when applied across its fleet of planes. If this technology didn't use in the design process usage of resources would be more.	Without the use of software, the carrying capabilities would not be improved, a design with thicker, more complex structures formed dead weights and incorrect joint placement would result.

After the comparison between generative design products and the analysis of the results; this study expose/finds out the stage/place of generative design in design processes, how this technology contributes designers while designing and how the designing process is evolving by generative design/ systems.

7. CONCLUSION

Generative design tools become a collaborator in the design process, allowing the designer to explore viable solutions that meet criteria such as load conditions, aesthetics, and ergonomics. The research question was looking for some answers to the following questions; what generative design exactly is, what are the roles of it in design processes, in which stage could generative design take place within the design process, how can it contribute to the designer. In the literature review part, these questions were searched in detailed and it is given the swot analysis of generative systems and several design examples using generative design. Using generative design technology in the design process has a lot of contributions to the product itself, to the design process and also to the designer, as well as it has some negativities. During the swot analysis, it is seen the using of generative systems in design processes provides difficult or impossible solutions instantly as strengths. Consequently, it is a design decision of using or not using generative design/systems during/before designing a product. This decision should consider some data and agree on the expectations of the design. The answers of the survey questions show that generative design could use for different aims in the design processes. The aim of using generative system differs on the product type that it going to produce/design. The type of the product and the expectations of that product challenges the whole process and the way of using generative systems. Implementing different uses of generative design paths into the design process with the same inputs could get different results from the product.

What is learned from this research is that generative design/system is driving a new design area. The designer of today is required to create forms that are guided by their experience of how the design can work under load situations. Then, through simulations, the designer needs to evaluate their design and continue to iterate and improve their design. Generative design methods substitute this iterative method by suggesting performance-considering alternatives to the designer. In the design process, generative design tools are also a companion, helping the designer to explore feasible options that satisfy requirements such as load conditions, esthetics and ergonomics and it will continue to be a convenience that will contribute to the designer in all respects in the future. According to my estimates, it will be possible to make serial designs and productions in a short time period without a physical designer in the nearly future.

REFERENCES

Akella, R. (2018). What Generative Design Is and Why It's the Future of Manufacturing, *NED(New Equipment Digest)*

Altıntaş, S. (2006). Lecture 9: Product Design & Development [Lecture notes]. Retrieved from MSLAB Materials Science & Manufacturing Technologies Group, Engineering and Technology Management, ETM551, Industrial Design website: http://www.mslab.boun.edu.tr/docs/ETM551Lecture09.pdf

Aquino, A. (2017). What is the Design Process? *Medium*

Armağan, Y. (2019). Mobilya Tasarımında Yapay Zeka: Tasarım ve Ar-Ge Merkezleri Üzerinden Bir Değerlendirme (Master's thesis). Retrieved from Openaccess (11655/8804)

Brossard, M., Gatto, G., Gentile, A., Merle, T., & Wlezien, C. (2020). How generative design could reshape the future of product development. *McKinsey&Company*

Buonamici, F., Carfagni, M., Furferi, R., Volpe, Y., & Governi, L. (2020). Generative Design: An Explorative Study (Master's thesis). Retrieved from ResearchGate. DOI: https://doi.org/10.14733/cadaps.2021.144-155.

Castro, G. (2012). TetraScript: A responsive pavilion, from generative design to automation. *Architectural Computing*, 1(10), 87-104.

Eckert, C., Kelly, I., & Stacey, M. (1999). Interactive Generative Systems for Conceptual Design. *Analysis and Manufacturing*, 13, 303-320.

Emdanat, S., Stiny, G., & Vakalo, E. G. (1999). Generative Systems in Design. *Cambridge University Press*, 13(4), 239-240. doi10.1017/S0890060499134000

Gürbüz, E., Çağdaş, G., Alaçam, S. (2003). A Generative Design Model for Gaziantep's Traditional Pattern (Master's thesis). Retrieved from CumInCAD (eCAADe 28)

Hansmeyer, M. (2010). Generative Art Guide: Examples, Software and Tools to Make Algorithm Art. *AIArtists.org*

Innocent, T. (1999). First Iteration: A Conference on Generative Systems in the Electronic Arts, *CEMA*, pp. 92-104.

Jordahn, S. (2019). Philippe Starck, Kartell and Autodesk unveil "world's first production chair designed with artificial intelligence". *Dezeen*

Krish, S. (2011). A practical generative design method. *Computer-Aided Design*, 43(1), 88-100. doi10.1016/j.cad.2010.09.009

Lawson, B. (1980). How Designers Think: The Design Process Demystified. Retrieved from https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=7pNxxZRCLmcC&oi=fnd&pg=PR1&dq=design+process&ots=Vv8i4WQ0eP&sig=_-Ba5rAQdldaMAiMRYDSmuVoabI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Machine Learning Takes the Guesswork Out of Design Optimization. [n.d.]. Retrieved from https://www.wired.com/brandlab/2019/08/machine-learning-takes-guesswork-design-optimization/

McCormack, J. & Dorin, A. (2001). Second Iteration: A conference on Generative Systems in the Electronic Arts, *CEMA*, pp. 67-81.

McCormack, J., Dorin, A. & Innocent, T. (2004). 'Generative Design: a paradigm for design research' in Redmond, *Proceedings of Futureground*

McKnight, M. (2016). Generative Design: What it is? How is it Being Used? Why it's a Game Changer! *Knowledge E,* doi: 10.18502/keg.v2i2.612.

Nordin, A. (2018). Challenges in the industrial implementation of generative design systems. *Analysis and Manufacturing*, 32(1), 16-31. doi10.1017/S0890060416000536

Oh, S., Jung, Y., Kim, S., Lee, I., Kang, N., (2018). Deep Generative Design: Integration of Topology Optimization and Generative Models (Master's thesis). Retrieved from arXiv.org (1903.01548)

Prokhorova, A. (2019). What is the design process and why every designer should know about it. *UX Collective*

Respini-Irwin, C. (2017). Autodesk Announces Its First Commercial Generative Design Product. *Cadalyst*

Taura, T. (2016). In Creative Design Engineering. *ScienceDirect*

What is the Design Process? Why is it helpful? [n.d.]. Retrieved from https://discoverdesign.org/handbook

Wittrock, M. C. (1974). Learning as a generative process. *Journal of Educational Psychology*, 67, 484-489.

4 Examples of Generative Design in Action. [n.d.]. Retrieved from https://www.newequipment.com/research-and-development/article/22059780/what-generative-design-is-and-why-its-the-future-of-manufacturing

CENGİZ MOĞOLLARI VE HÂRİZMŞAHLAR İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

♦ ◆ ♦

AN ASSESSMENT ON THE BEGINNING OF THE RELATIONS WITH THE CHENGIZ MONGOLS AND KHWARAZMSHAHS

Zehra GÜNEŞ*

ÖZET

Cengiz Han XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğollar arasında birlik kurmuş ve fetihlerini yaşadığı toprakların çok ötesinde Çin'e kadar genişletmişti. Asya'nın daha batısındaysa kısa süre önce gücünün zirvesine ulaşmış ancak fethettiği yerlere henüz kendi mührünü vuramamış bir Hârizmşahlar Devleti vardı. İki ülkenin arasında da artık yıkılmak üzere olan Karahıtaylar Devleti bulunuyordu. Zayıflayan bu devletin Moğollar tarafından yıkılışı ile Cengiz Han ve Sultan Alâeddin komşu haline geldiler. Ancak onlar Karahıtayların çökmesinden önce birbirlerini az da olsa tanımaktaydılar. İki devlet arasındaki münasebetler ilk elçilik heyetinin gittiği 1215 yılından Hârizmşahlar Devleti'nin son hükümdarı Celâleddin'in 1231'deki ölümüne kadar sürdü. On altı yıl devam eden bu ilişkilerde Moğolların batıya olan akınlarına başlamadan önceki dört yıllık süreci oldukça karmaşıktır. Moğol istilasının hemen öncesindeki olaylar hakkında çağdaş kaynaklarda verilen bilgilerin zaman zaman çelişmeleri ve süreci eksik anlatmaları karmaşıklığın temel nedenlerindendir. Bu çalışmada konu edilen dört yıllık süreçte ilgili meselelerin kronolojisi üzerinde durulacak ve ek olarak tarafların maksatlarına ilişkin tartışmalar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sultan Muhammed, Bahaeddin er-Râzî, Otrar, İnalcık, Cuci.*

ABSTRACT

Genghis Khan established unity among the Mongols in the first quarter of the 13th century and extended his conquests to China far beyond the lands he lived in. In the far west of Asia, there was a State of the Khwarazmshahs, which had recently reached the peak of its power, but had not yet put its seal on the places it had conquered. Between the two countries was the Qara Khitai State, which was about to collapse. Genghis Khan and Sultan Ala'al-Din became neighbors with the collapse of this weakened state by the Mongols. However, they knew each other a little before the collapse of the Qara Khitai's. The relations between the two states lasted from 1215, when the first embassy delegation went, until the death of Jalal al-Din, the last ruler of the Khwarazmshah State, in 1231. In these relations, which lasted for sixteen years, the four-year period before the Mongols began their raids to the west is quite complicated. The fact that the information given in contemporary sources about the events just before the Mongol invasion sometimes contradicts and explains the process incompletely is one of the main reasons for the complexity. In this study, the chronology of the related issues will be emphasized in the four-year period and additionally, the discussions on the aims of the parties will be discussed.

Keywords: *Sultan Muhammad, Bahaeddin er-Razi, Otrar, Inalcık, Cuci.*

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Orta Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Türkiye. (e-Mail: g.zehra.366@gmail.com)

Hârizmşahlar XI. yüzyılın sonlarında Büyük Selçuklulara bağlı bir güç olarak ortaya çıktılar. 1157'de Sultan Sencer'in ölümüyle birlikte bu devlete olan bağlılıkları da sona erdi. Ancak hâlâ bağımsız değillerdi çünkü 1141 yılında Katvan Savaşı'nı kazanıp Mâverâünnehir topraklarının bir kısmına yerleşen Karahıtaylara vergi ödüyorlardı (Taneri, 2019, 20-26). Vasallık bağına rağmen bölgenin en güçlü devletlerinden biri olan Hârizmşahların sınırları Siriderya'dan Irak-ı Arab'a kadar uzanıyordu (Taneri, 1997, 229). Moğollar ise bugünkü Doğu Moğolistan'da Onan ve Kerülen nehirleri arasında yaşamaktaydılar (Biran, 2019, 48). XII. yüzyılın ikinci yarısında doğan Timuçin 1206 yılında Cengiz Han unvanını alarak Moğolların hükümdarı oldu ve kısa sürede Moğol kabilelerini birleştirerek yeni fetihlere yöneldi (Özgüdenli, 2020, 225).

Hârizmşahlar ve Moğollar arasında Karahıtaylar Devleti bulunmaktaydı. Moğol kökenli bu devletin kurucuları Kuzey Çin'e hükmeden Liao Hanedanı'na mensuplardı. Bu hanedanın yöneticisi olduğu Kitan Devleti, Mançurya'dan gelen Cürcenler tarafından yıkılınca Prens Yeh-lü-ta-şi batıya giderek 1130 yılında Balasagun'da Karahıtay Devleti'ni kurdu. 1141'de gerçekleşen Katvan Savaşı ile bölgedeki devletlere kendilerini kabul ettiren Karahıtaylar, XIII. yüzyılın başlarında zayıflamaya başladılar. Vasalları olan Hârizmşahlar ile mücadele etmekte zorlanan son Karahıtay hükümdarı Ch'e-lu-ku'ya son darbe damadı Küçlük'ten geldi. Nayman soylusu olan Küçlük, Cengiz Han'dan kaçmış ve babasının ölümünün ardından Karahıtaylara iltica etmişti. Karahıtay hükümdarını baskı altında tutan ve kızı ile evlenen Küçlük, onun 1213 veya 1214'teki ölümünden sonra devletin tek hâkimi haline geldi (Taşağıl, 2001, 415-416).

Cengiz Moğolları ve Hârizmşahlar hızla büyüyen iki devletti. Birbirileri ile iletişim kurmaları ilk elçinin gittiği 1215 yılında değilse bile muhtemelen birkaç yıl sonra gerçekleşecekti. Çünkü belli bir coğrafya üzerinde sınırları genişleyen devletlerin birbirleri üzerine ilerledikçe karşı tarafı tanıma ihtiyaçları da artardı. Sultan Alâeddin'in Cengiz Han ile doğrudan iletişime geçmesi onun Cengiz'i tanıma merakından ileri geldi. Bu merak ise Çin'in bir kısmının Moğollar tarafından ele geçirilişinden kaynaklanıyordu. Cûzcânî'nin verdiği bilgiye göre Çin hakkında anlatılan zenginlik hikâyelerinden etkilenen Alâeddin, bu ülkeyi ele geçirmek gibi bir hayale kapıldı (Cûzcânî, 2015, 136). Ancak danışmanları bile bunun mümkün bir hedef olmadığına onu ikna edememişlerdi. Neyse ki Çin hedefinin gerçekleşemeyeceğini kısa sürede öğrendi. Cengiz Han daha yakın bulunması sebebiyle ondan çok daha önce davranmış ve 1215 yılında Pekin'i ele geçirmişti. Bunun gerçekliğini teyit etmek isteyen Sultan Alâeddin, saygın bir kişi olan Bahaeddin er-Râzî'yi elçi olarak Cengiz Han'ın huzuruna Pekin'e gönderdi. Cengiz Han elçiyi oldukça iyi karşıladı. Han, Sultan Alâeddin'e gönderdiği haberde dünyanın ikisi arasında paylaşıldığını, doğunun kendisine batının ise Alâeddin'e ait olduğunu söyledi. Cengiz Han ticaretin geliştirilmesini istiyor hatta bu sebeple batı yolları üzerinde karakollar kuruyordu. Alâeddin'in niyeti ise ticaretten ziyade Çin'i ele geçiren adamı tanımak ve onun hakkında fikir sahibi olmaktı (Kafesoğlu, 1984, 229-232; Bünyatov, 2003, 153-154).

İbrahim Kafesoğlu Çin'e gidip gelen tacirlerin getirdikleri haberlerin Sultan Alâeddin'i etkilediği ve bu durumun onu Çin'i ele geçirme hayallerine sürüklediğini söylemektedir (Kafesoğlu, 1984, 229). Ancak Sultan'ın neden böylesine büyük bir hedefe odaklandığını anlamak kolay değildir. Esasında Sultan Alâeddin Gurlular, Karahanlılar ve Bâvendîler gibi köklü hanedanların yönetiminde olan devletleri ele geçirmiştir, dolayısıyla daha fazlasını hedefleyebilir. Fakat Çin'e giden yol üzerinde bulunan ve çete savaşı veren Küçlük'ü yenememiş bu yüzden de Mâverâünnehir'deki şehirleri tahliye ve tahrip etmek durumunda kalmıştır. Alâeddin'in Küçlük'ü tamamen ortadan kaldırmadan ya da sindirmeden Çin'i ele geçirmeyi hedeflemesi mantıklı görünmemektedir. Çin hevesi iki şekilde açıklanabilir. Bu istek İbrahim Kafesoğlu'nun da gösterdiği gibi Sultan Alâeddin'in dengesiz ruh halinin bir tezahürü olarak görülebilir. Bununla birlikte Çin'in zenginliğine dair efsanelere fazla inanmış, lojistik sorunlar üzerine uzun uzun düşünmemiş ve muhtemel bir sefer için yapılacak masrafların hesabını hiç tutmamıştır. Böyle bir durumda Sultan'ın ruh halinden dolayı mantık aranmamalıdır (Kafesoğlu, 1984, 229). Birinci görüşün aksine ikinci yoruma göre Alâeddin'in Çin'i fethetme düşüncesine temkinli yaklaşılmalıdır. Eskiden beri bozkır halklarının gözünde büyük bir hedef olan Çin'in başka bir hükümdar tarafından ele geçirilmesinin Sultan'ın dikkatini çekmesi olağandır. Esasında bu dönemde Çin, Cengiz Han tarafından bütünüyle ele geçirilmemiştir. Ancak Cengiz'in elçisi Harîzmli Mahmud'un Alâeddin ile yaptığı

görüşmede onu yanıltması yüzünden Sultan, Çin'in tamamen fethedildiğini sanmaktadır. Aslında Çin'deki ahvali anlamak için daha öncesinde Cengiz Han'ın huzuruna Bahaeddin er-Râzî gönderilmişti ama Râzî gördüğü cesetler karşısında o kadar dehşete düşmüştü ki muhtemelen Moğolların Çin'i ne ölçüde ele geçirdiklerinin farkında olamadı. Durumu tam olarak idrak edebilseydi Sultan Alâeddin muhtemelen Cengiz'den gelen elçi Mahmud'a Çin'in bütünüyle ele geçirilip geçirilmediğini sorma ihtiyacı hissetmeyecekti. Ayrıca Sultan Alâeddin'in Cengiz Han'ın Pekin'i aldığı 1215 yılında ve aynı yıl başlayan ilk diplomatik temaslarının arifesinde birdenbire Çin'i hedeflemesinin nedeni de açıklanamamaktadır. Çin'in ele geçirildiğini duyduğunda bu ülkeyi fethetmeyi aklına koymuş gibidir fakat bu yıl içinde Gur topraklarının fethi bile yeni tamamlanabilmiştir ve doğuda dindirilemeyen bir Küçlük kasırgası vardır. Muhtemelen Sultan Alâeddin'in dikkatini çeken şey Çin'in zenginliği değil, Çin gibi Asya'da kızıl elma haline gelmiş bir ülkeyi ele geçirmeyi başaran kişinin kim olduğu, neler yapabileceği ve kendisi için ne tür bir tehdit oluşturabileceğidir.

1215'te Bahaeddin er-Râzî'nin Cengiz Han'ı ziyaret edişinin ardından Hârizmli Mahmud, Buharalı Ali Hoca ve Otrarlı Yusuf Kenka'dan oluşan bir elçi heyeti Han tarafından Sultan Alâeddin'e gönderildi (Kafesoğlu, 1984, 233). Özkan İzgi bu heyetin 1214'te Alâeddin'in Irak Seferi'nden dönüşünde karşılandığını belirtir ki (İzgi, 2020, 230) bu tarihlendirme doğru olmasa gerekir. Çünkü 1214 tarihi Irak Seferi için erken bir tarihtir. Sultan'ın 1217'de sefere çıktığı bilinmektedir (İbnü'l Esir, 2019, 167). Ancak heyetin sefer sonrasında karşılandığı doğrudur ve elçilerin geldikleri tarih de 1217 civarı olmalıdır.

Cengiz Han bu heyet vasıtası ile Sultan'ın batıdaki hükmünü tanıyor ve ona "en sevgili oğul" şeklinde hitap ediyordu. Elçilik heyetinin huzura kabulünde söylediklerinden rahatsız olan Sultan Alâeddin, Hârizmli Mahmud ile özel bir görüşme gerçekleştirdi. Elçiye Çin'in gerçekten ele geçirilip geçirilmediğini soran Alâeddin "evet" yanıtını alınca çok sinirlendi. Bununla birlikte Cengiz'in ne cüretle kendisine "oğul" şeklinde hitap ettiğini sordu. Dönemin diplomatik dilinde "oğul" hitabı rütbece daha aşağıda görülen kimseler için kullanılırdı (D'ohsson, 2021, 83). Durumun aleyhine ilerlediğini gören Hârizmli Mahmud, Alâeddin'e güven telkin edici sözler söyledi. Cengiz Han'ın ordusunun Alâeddin'in ordusu yanında çok zayıf kalacağını ifade ederek Sultan'ı sakinleştirmeye çalıştı. Mahmud'un durumu iyi idare etmesinin ve bundan sonraki görüşmelerin daha ılımlı geçmesinin ardından Hârizm'den Moğol topraklarına bir ticaret heyeti gitti (Nesevî, 1934, 28-29; Kafesoğlu, 1984, 233-234). Bu heyettekiler Moğolların çok ihtiyaç duydukları kumaşları satacaklardı. Kafileyi Hocentli Ömer ve Ahmet Balçiç yönetiyordu. Korakçı adı verilen Moğol gümrük memurlarının kontrolünden geçen Hârizm kafilesi Cengiz Han'ın huzuruna vardı. Tacirlerden Ahmet Balçiç on dinarlık mala iki yüz yirmi beş dinar (üç bâliş[2]) isteyince ortam gerildi. Cengiz Han, tacirin kendisini dolandırmaya çalıştığını anlayarak adamı azarladı. Korkuya kapılan diğer tacirler mallarını hediye etmek istediler ancak Cengiz Han bunu kabul etmeyerek onların mallarını yüksek fiyattan satın aldı (Cüveynî, 2013, 116-117). Bu olay Cengiz Han'ın ticareti geliştirmek için samimi bir uğraş verdiğini gösteren delillerdendir.

Cengiz Han'ın ticareti geliştirmek için çaba sarf etmesinin nedenleri bulunuyordu. Halkının ticari mallara, özellikle de giysilere ihtiyacı vardı. Cüveynî bu konuyla ilgili olarak Moğolların belli başlı şehirleri olmadığı için tacirlerin onlara pek fazla uğrayamadığından bahsetmektedir. Moğolların kumaşa ihtiyaçları vardır ve ticaret yapıldığı takdirde çok kârlı çıkılacaktır (Cüveynî, 2013, 116). Ayrıca bu dönemde Müslümanlar pek çok egzotik metayla birlikte kaliteli çelik üretiyorlardı (Weatherford, 2018, 161). Çin ile daha batısındaki ülkeler arasındaki ticareti Müslüman tacirler kontrol ediyordu, dolayısıyla onlar ile iyi ilişkiler kurmak elbette Cengiz Han'ın yararına olacaktı. Cengiz'in gönderdiği elçilerin Müslüman ve bazılarının da Hârizmli olması onun Müslüman tacirler ile ne kadar iyi ilişkiler kurduğunu da gösterir niteliktedir (Kafesoğlu, 1984, 233). Müslüman tacirler vasıtasıyla hem Sultan Alâeddin'in gözünde daha ikna edici görünmek hem de niyetinde samimi olduğunu hissettirmek istediği de düşünülebilir.

XIII. yüzyılın başlarında Basra Körfezi'ndeki birtakım siyasi olaylar neticesinde deniz ticareti gerilemiş ve Türkistan'da kara ticaretinin önemi ile hacmi artmıştı. Hârizmli tacirler Küçlük tehlikesi

2 Moğolların para birimidir. Bir bâliş ortalama yetmiş beş dinara denk gelir ancak kaynaklar bu denklik konusunda tutarsızdır (Barthold, 2017, 409).

yüzünden daha doğuda bulunan Moğol topraklarına doğrudan girememişler kuzey yollarından geçitler aramışlardı. Sultan Alâeddin ticarete vurulan bu sekteyi aşamadığı gibi Küçlük konusunda da ilgisiz görünmeyi tercih etmişti (Barthold, 2017, 408-409; Biran, 2019, 83). Halbuki Basra'dan Moğol yurduna ve Çin'e kadar uzanan kara ticaretinde hem Hârizmşahlar hem de Moğollar büyük bir kâr elde edebilirdi fakat Sultan Alâeddin kârını hesap edememiş ve Cengiz'in gücünü yanlış tartarak onunla güç mücadelesi içine girmiştir.

Elçi heyetleri iki hükümdar arasında mekik dokurken Cengiz Han ve Hârizmşahların sınır komşusu haline gelmesi Küçlük vasıtası ile oldu. Doğuda baskıyı arttıran Küçlük, Kaşgar hâkimini öldürüp oğlunu serbest bırakarak topraklarına gönderdi. Amacı onun vasıtası ile Kâşgar ve civarını daha iyi bir şekilde itaat altına almaktı. Ancak bu atamayı kabul etmeyen Kâşgar ileri gelenleri şehrin yeni yöneticisini öldürdüler. Yaşanan bu olayın ardından Kâşgar üzerindeki Küçlük baskısı daha da arttı. O, şehrin iaşesini kesip açlığa mahkûm ettiği gibi kendi askerlerinin bakımını da ahaliye yükledi (Cüveynî, 2013, 108). Bununla da yetinmeyen Küçlük aynı zamanda bölgeye psikolojik bir savaş açtı. Esasında kendisi Hristiyan'dı ama sığındığı Karahıtay Devleti'nden ve eşinin inancından etkilenerek din değiştirip Budist olmuştu. Hem halkı cezalandırmak ve direnişi kırmak hem de yeni girdiği dinin verdiği heyecanla kendi inancını halka zorla kabul ettirmeye çalıştı. (Cüveynî, 2013, 107-108; Kafesoğlu, 1984, 225-227).

Küçlük, Kaşgar'ı kontrol etmesinin ardından Cengiz Han'a bağlılığını ilan eden Almalık hükümdarı Buzar'ı öldürdü (Grousset, 1980, 230-231). Bu kişinin Cengiz ailesi ile sıhriyet bağı vardı ve Cengiz Han'ın koruması altındaydı. (Roux. 2018, 175.) Küçlük'ün doğudaki tiranlığının sürdüğü bu süreçte Halife Nâsır Lidînillah ile uğraşmakta olan Sultan Alâeddin, Kâşgar olaylarına hiç müdahale etmedi. Bu ilgisizliğin sebepsiz olduğu ya da batıda Halife Nâsır ile meşgul olmaktan kaynaklandığı düşünülmekle birlikte, başka nedenler de olabilir. Karahıtaylar, Küçlük'ün gelişinden önce doğu sınırında baskı oluşturan Moğol kavimleri yüzünden zarar görmüş ve zayıflamışlardı (Barthold, 2017, 374-375). Karahıtay Devleti, Hârizmşahlar ile uzun süren vasallık bağına ve bunun doğurduğu düşmanlığa rağmen Cengiz Han ve Sultan Alâeddin arasındaki tampon bölgede hüküm sürüyordu. Bu durumda Sultan Alâeddin'in Cengiz ile kıyaslandığında eski gücünü kaybeden Karahıtayları ve Küçlük'ü "ehvenişer" olarak görmesi de ihtimal dahilindedir.

Doğudaki Müslümanlar Alâeddin'den yardım beklerken Küçlük sorununu Cengiz Han çözdü. 1217'de Han'ın askerleri batıdaki Naymanlar üzerine yöneldiler. Cebe Noyan'ın kumandanlığında yirmi bin kişilik ordu Küçlük'ü yakalamak için hazırlandı. Kâşgar ve Hoten'i ele geçiren Cebe, halkı inancında serbest bıraktı. Ahali onları büyük bir kurtarıcı gibi gördü. Cebe Noyan'dan kaçan Küçlük ise Bedehşan civarındaki bir dağ geçidinde sıkıştırıldı. 1218 yılı başında da Pamir civarında bulunan avcılar tarafından yakalanarak Cebe Noyan'a teslim edildi. Kafası Cengiz'e götürülürken onunla birlikte Karahıtay Devleti de sona ermiş ve Moğollar Hârizmşahların sınır komşusu haline gelmişti (Cüveynî, 2013, 109; Bünyatov, 2003, 153-154).

Küçlük'ü bir türlü yenemeyen Sultan Alâeddin, Cengiz Han'ı hiçbir zaman ona karşı bir müttefik olarak görmemişti. Halbuki Cengiz Han en az kendisi kadar Küçlük'e düşmandı. Ancak bu konuda Sultan Alâeddin yukarıda bahsedildiği gibi kötünün iyisi şeklinde bir ayrım yapmış olabilir. Sultan'ın Küçlük'ün saf dışı edilmesine tam olarak nasıl tepki verdiği bilinmemektedir. Fakat bir türlü yenemediği bu düşmanı ortadan kaldıranlar hakkında endişeli olduğu düşünülmektedir çünkü muhtemel yeni bir düşmanla arasında tampon bölge yoktur. Ayrıca üzerinde hak iddia ettiği bölgeler Cengiz'in eline geçmiştir.

Otrar Olayı (1218)

Cengiz Han Hârizm'den gelen son tacir kafilesinin ardından yeni bir ticaret kervanını Hârizm'e gönderdi. Bu ticaret kervanında Otrarlı Ömer Hoca, Hammal Merâgî, Buharalı Fahreddin Denzekî ve Emineddin Herevî gibi Müslüman kimseler bulunuyordu (Nesevî, 1934, 29). Ayrıca kafilenin içinde Cengiz'in elçilik vazifesi ile görevlendirdiği ve başında Uhuna adında bir Moğol'un bulunduğu heyet de vardı (*Moğolların Gizli Tarihçesi*, 2018, 201). (Cüveynî, 2013, 117). Dört yüz elli kişiden oluşan kafile Hârizm'e gelirken Moğollar ile Hârizmşahlar arasında ilk sıcak temas da gerçekleşti.

Irak Seferi'nden sonra Buhara'da ikâmet eden Sultan Alâeddin, Cengiz Han'ın gönderdiği bir ordunun Kıpçak bozkırlarına kaçan Merkitlerin peşinde olduğunu öğrendi. 1218'de yola çıkan Sultan hem Kıpçaklar üzerine baskınlar yapacak hem de Moğol ordusunu ele geçirecekti. 20-30 bin kişiden oluştuğu tahmin edilen Moğol ordusunun[3] başında Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci ile kumandanları Subutay, Bagatur ve Tohuçar Noyanlar bulunmaktaydı. Sultan Alâeddin, Moğolları Yuğur'da yakalayarak onlarla savaşa tutuştu[4]. Hârizm ordusunun sol tarafının geri çekilmesiyle oldukça zorlu bir pozisyonda bırakılan Sultan Alâeddin, içine düştüğü kıskaçtan oğlu Celâleddin sayesinde kurtulabildi. Moğol askerleri Hârizmşahlar ile çatışmaya yetkili değillerdi. Bu sebeple akşam olduğunda Moğol askerleri pek çok ateş yakarak sayılarını daha fazlaymış gibi göstermişler ve ateş hilesi sayesinde takip edilmekten kurtulmuşlardı. Sultan Alâeddin adı net olarak konulamayan yenilginin acısı ile ertesi sabah Semerkant'a döndü. Savaşın galibi belli olmamasına rağmen Hârizmşahlar ağır bir darbe almışlardı. Cuci karşısında alınan mağlubiyet Alâeddin'in dengesini iyice bozdu (Kafesoğlu, 1984, 238-239). Durumu haber alan Cengiz Han ise çatışmayı savaş sebebi saymadı. Daha yeni bir ticaret ve elçi kafilesi göndermişti. Ticaret akışını sağlayan yolların kapanmasını ve Müslüman tacirlerin ayaklarının ülkesinden kesilmesini istemiyordu (Çakmak, 2002, 908).

Savaşı kaçınılmaz hale getiren olay yukarıda bahsettiğimiz dört yüz elli kişilik kervandaki insanların katledilmesinden sonra meydana geldi. Otrar'a gelen ticaret kervanı Terken Hatun'un akrabalarından olan Gayır Han unvanlı İnalcık[5] tarafından durduruldu. Gayır Han şehrin yöneticisiydi (Taneri, 2019, 37-38). Olayların bundan sonraki gidişatı için farklı rivayetler vardır.

Nesevî'nin (ö. 1249-1250) bildirdiğine göre Gayır Han tacirlerin malına göz dikmiş ve Sultan Alâeddin'e bu adamların casus olduklarını yazmıştı. Sultan kervan hakkında bir karara varıncaya kadar Gayır Han çoktan herkesi öldürmüş ve mallara el koymuştu. Nesevî olayın devamını anlatırken Sultan Alâeddin'in, annesi Terken'in ordunun ekseriyetini teşkil eden akrabalarından korktuğu için Gayır Han'ı cezalandıramadığını söylemektedir[6]. Alâeddin'in Gayır Han'ın idamını ya da teslimini isteyen elçiyi katletmesi konusunda ise yumuşak davranılması durumunda Cengiz Han'ın cüretkâr bir tavırla hareket edeceğini düşünen Sultan'ın bu eylemi gerçekleştirdiğini belirtir (Nesevî, 1934, 29-30).

İbnü'l Esîr'in (ö. 1233) verdiği bilgiye göre Otrar'a gelen kervan durduruldu. Gayır Han kervan ve taşıdığı değerli mallar ile ilgili mektubunu Alâeddin'e gönderdi. Sultan Alâeddin, ne yapması gerektiği hakkında haber bekleyen Gayır Han'a "herkesi öldür ve malları gönder" emrini verdi. Görevi yerine getiren Gayır Han, öldürülen tacirlere ait olan kıymetli emtiaları Sultan'a gönderdi. Bu mallar Semerkant ve Buhara tüccarına satıldı (İbnü'l Esîr, 2019, 214). Cûzcânî (ö. 1266 sonrası) malların satışı haricinde olayın akışını İbnü'l Esîr'e uygun olarak vermektedir (Cûzcânî, 2015, 136). Ebu'l Ferec (ö. 1286) ise yine bu gruba dahil olarak suçun Sultan Alâeddin'de olduğunu ve tacirlerin mallarına göz dikerek onların ölüm emrini verdiğini söyler (Abû'l-Farac, 1987, 482).

Cüveynî'nin (ö. 1283) anlattıklarına göre Gayır Han kervanda bulunan Hintli bir tacirin kendisine yeterince saygı göstermediğini düşünerek herkesi durdurmuş ve Alâeddin'e haber göndererek

3 Ziya Bünyatov buna karşılık Sultan Alâeddin'in ordusundaki asker sayısını 600.000 kişi olarak vermektedir (Bünyatov, 2003, 156). Bu asker sayısı doğru olmasa gerekir çünkü Hârizmşahların hiç bu kadar yüksek sayıda askeri olmamıştır. Ayrıca Sultan Alâeddin Irak Seferi'ndeyken Esedâbâd geçitlerinde kış şartları ve eşkıya saldırıları sebebiyle ağır kayıplar vermişti. Hârizm ordusunun Moğol ordusundan daha kalabalık olması kabul edilebilir ancak Sultan'ın 600.000 kişi ile yola çıkıp mağlup olması mümkün değildir.

4 Özkan İzgi, Cuci-Alâeddin çatışmasını 1216 yılına koyar ve Cengiz Han'ı dolandırmaya kalkan Ahmet Balçiç'in de 1218'de ticaret maksadıyla gönderildiğini söylemektedir (İzgi, 2020, 229, 231). Ancak buradaki kronoloji olayların gidişatına uymamaktadır. Ticaret heyeti Cuci ile çatışmadan önce yola çıkmıştır. Hatta Otrar'da öldürülecek olan kervan da bu çatışma sırasında yolda olmalı ya da hazırlık aşamasında yola çıkmak üzeredir. Cuci ile çatışan ve bu çatışma ile iyice sarsılan Sultan Alâeddin'in olaydan iki yıl gibi geç bir zamanda ticaret kervanı göndermesi için sebep yoktur.

5 Nesevî onun Sultan Alâeddin'in dayısının oğlu olduğunu belirtir (Nesevî, 1934, 29).

6 Leon Cahun, Gayır Han'ın Alâeddin'in annesi ile anlaştığını söyleyerek Terken Hatun'u suçlamaktadır (Cahun, 2006, 175). Jack Weatherford da onunla aynı görüşü paylaşarak Terken'in, yeğeni Gayır'ın cezalandırılması konusunda oğluna izin vermeyip savaşı önlemediğini düşünmektedir (Weatherford, 2018, 166). Muhtemelen bu düşünce anne-oğul arasında daha önceden başlayan gerilimden kaynaklanmaktadır. Cengiz'in anne-oğul arasında kurduğu mektup kumpaslarına kadar Terken Hatun'un Moğol istilasına doğrudan bir etkisinin olduğu görülmemiştir.

ne yapması gerektiğini sormuştur. Sultan Alâeddin ise herkesin öldürülerek mallara el konulmasını emretmiş ve emri de uygulanmıştır (Cüveynî, 2013, 117-118; Hartog, 2003, 89).

Nesevî'nin rivayeti doğru olmasa gerektir çünkü burada hükümdarı aklama gayreti vardır. Bunu yapmasının sebebi ise onun hanedana bağlı yüksek bir bürokrat olmasıdır (Doygun, 2019, 80). Sultan Alâeddin'in Cuci ile olan çatışmasında zafere ulaşamaması onda şok etkisi yaratmış ve çok öfkelenmiş olmalıdır (Kafesoğlu, 1984, 238-239). Bu yüzden Cengiz'e karşı savaş bahanesi aramış ve elinden geldiğince güç gösterisinde bulunmuştur[7]. Fakat Nesevî elçi katliamının bütün sorumluluğunu bir valiye yüklemeye çalışmıştır. Nesevî'nin belirttiği gibi Alâeddin gerçekten de annesinin gittikçe güç kazanan akrabalarından çekinmektedir, ancak Gayır Han'ı savunması ve hatta işi elçi öldürmeye kadar vardırması için bir sebep yoktur.

İbrahim Kafesoğlu, Nesevî'nin Alâeddin'in lehine olan rivayetine pek inanmış görünmez ve ne olursa olsun bu kafilenin başına gelenlerden dolayı devlet başkanı olduğu için Sultan Alâeddin'i sorumlu tutar. Cüveynî'nin rivayetini onaylar görünmekle birlikte, esas olarak İbnü'l Esîr'den yana durmaktadır. İbnü'l Esîr Buhara olaylarını oradan kaçan bir fakihten duymuştur. Müellifin kaynağını açıklaması ve konu hakkında ayrıntılı bilgi vermesi nedeniyle İbnü'l Esîr'in rivayetinin doğru olduğunu kabul etmektedir. (Kafesoğlu, 1984, 241-242; Barthold, 2017, 412).

Cüveynî ve İbnü'l Esir karşılaştırıldığında ise iki müellif de sonuç olarak aynı noktaya varmaktadırlar. Yalnızca başlangıçları farklıdır. İbrahim Kafesoğlu olayın başlangıcı hakkında hangi kaynağın daha doğru bilgi verdiği hususunda izahat vermemiştir ancak bu konuda da İbnü'l Esir'in rivayeti daha doğru görünmektedir. Cüveynî'nin Gayır'ın mektubunun Irak'a gönderildiğini söylemesi onu İbnü'l Esîr'in bir adım gerisine atmaktadır. Alâeddin mektup geldiğinde Irak Seferi'nde değildi. Gerçekten de İbnü'l Esîr Hârizm coğrafyasına uzak olmasına rağmen Otrar hadisesi ile ilgili en doğru rivayeti veren kişi olarak görünmektedir[8].

Cengiz Han, olayı haber aldıktan sonra çok sinirlendi ancak yakınlarının savaş başlatma önerisine karşı durarak önceden Sultan Alâeddin'in babası Tekiş'in emrinde bulunan İbn Kefrec Buğra'yı Alâeddin'e gönderdi. Elçi vasıtası ile katliamı kınadı ve Gayır Han'ın kendisine teslim edilmesini talep etti. Sultan ise bu talebe karşılık elçiyi idam ederken heyetin diğer üyelerinin de saç ve sakallarını kestirerek[9] Cengiz Han'a gönderdi (Bünyatov, 2003, 158-159; Barthold, 2017, 412). İbrahim Kafesoğlu, Sultan'ın dengeyi tamamen kaybederek bu eylemi gerçekleştirdiğini söylemektedir (Kafesoğlu, 1984, 243).

Cengiz'in elçileri geldiğinde Celâlettin Mengüberti babasına itidalli olmasını tavsiye etti ve Gayır Han'ın elçilere teslim edilmesini önerdi fakat Sultan Alâeddin meselenin kılıçla çözüleceğini söyleyerek bu öneriyi kestirip attı (Bünyatov, 2003, 158-159). Muhtemelen Sultan Alâeddin yaptığı şeyin bir savaşa yol açacağını biliyordu. Nesevî'nin iddia ettiği gibi Otrar'daki katliamdan haberi olmasa bile burada açıktan açığa bir elçinin canını almıştı. Savaş istemeyen bir hükümdar suçu tespit edilen bir devlet görevlisini teslim etmek istemese de en azından elçileri çok iyi ağırlar ve başka yollarla gönüllerini almaya çalışırdı. Fakat Sultan bu yolu takip etmedi.

Sultan Alâeddin 1210 yılı civarında bir Karahıtay elçisini öldürmüş ve ardından bu devlete çok

7 Jean Paul Roux Alâeddin'in Cengiz ile savaşmak istemediğini belirtir. Bu düşüncesini onun İslam dünyası içindeki saygınlığının azalmasıyla ve savaşı bir cihat savaşına dönüştüremeyeceğinden korkmasıyla ilişkilendirir. Öte yandan Cengiz'in saygınlığı İslam dünyasında gittikçe artmaktadır (Roux, 2018, 178). Sultan Alâeddin gibi birinin Cengiz Han'a karşı yapacağı muhtemel bir sefer için halkın onayını alma ihtiyacı duyması pek gerçekçi görünmemektedir. Sultan, devletin daha zayıf olduğu ve ölüm kalım savaşı verdiği zamanlarda bile gayrimüslim düşmanlarına karşı cihat argümanını pek fazla kullanmamıştır. Küçlük'e karşı da cihat kozunu kullanmamış hatta onun baskısına uğrayan dindaşlarını yalnız bırakıp Halife Nâsır ile mücadeleye girişmişti.

8 İbnü'l Esir de bu döneme ilişkin her yönüyle doğru bilgi veren bir kaynak değildir. Zaten o Moğol istilasına giden süreci 1220 yılı içinde toplayarak bir bütün halinde vermektedir. Cuci-Alâeddin çatışmasını Otrar hadisesinden sonra anlatmıştır ki bu savaşın Otrar katliamından önce gerçekleşmiş olması gerekir. Ancak yukarıda sadece Otrar bahsi için kaynaklar ele alınmış ve değerlendirilmiştir. İlişkilerin ilk dört yılına dair bilgi veren hiçbir kaynak kronoloji ve güvenilirlik açısından bütünüyle doğru değildir.

9 Saç ve sakalın kesilmesi Orta Çağ Türk devletlerinde yaygın görülen bir ceza yöntemiydi. Suçluları aşağılamak için yapılan bu eyleme ek olarak ceza alan kişiler eşeğe bindirilerek sokaklarda teşhir edilir hatta bazen yüzlerine boya sürülerek kadına benzetilirdi (Kanat, 2017, 34).

ağır bir darbe vuran Ilâmış Savaşı'nı kazanmıştı (Kafesoğlu, 1984, 184). Belki de Moğolların bu farklı koluna karşı ikinci büyük bir Ilâmış zaferi kazanmak niyetindeydi. Alâeddin ülkesindeki iç dinamiklerden kaynaklanan sorunları bilmesine rağmen ordusuna her zaman güvenirdi. Yaşadığı ihanetlere rağmen defalarca aynı ordu ile birçok yere seferler düzenlemişti. Sultan'ın savaşma isteği korkusundan daha ağır basıyordu. Alâeddin'in hayatını zor kurtardığı Kıpçak Seferi'nin -Cuci ve Subutay'a karşı- rövanşını almaya niyetlenmesi ihtimal dahilindedir.

Olaya Moğollar gözünden bakıldığında elçi katliamının kolay kabul edilebilir bir yanı yoktu. Cengiz Han'ın yasalarına göre elçi öldürmek kesinlikle idamla cezalandırılması gereken bir suçtu. Üstelik Hârizmşahlar aynı zamanda ticaret antlaşmasını da bozmuşlardı (Roux, 2018, 177). Cengiz'in askerî ve siyasal yaşamı gösterdiği üzere elçi katline en ılımlı yaklaştığı hadise buydu. Doğrudan savaşa gitmemiş ve önce katli gerçekleştiren kişinin iadesini talep etmişti. İkinci gönderdiği elçinin de öldürülmesi Cengiz için bardağı taşıran son damla oldu ve büyük bir sefer için hazırlanmaya başladı. Halbuki Cengiz Han, koruması altında olan Almalık hükümdarını öldüren eski düşmanı Küçlük üzerine sadece birkaç kumandanını göndermişti (Kafesoğlu, 1984, 228-229). Otrar meselesinden sonra ordusunun başında sefere çıkması elçilerin Cengiz nazarında ne kadar önemli bir yerinin olduğunu gösterir niteliktedir.

Cengiz'in batıya yönelme amacı uzun yıllar boyunca tarihçiler arasında tartışma konusu olmuştur. Bazı araştırmacılar batı fetihlerinin kaçınılmaz olduğunu düşünürken bazıları da tetiklendiği görüşündedirler. V. V. Barthold ve B. Spuler, Cengiz Han'ın ne olursa olsun batı topraklarına doğru sefere çıkacağını düşünmüşlerdir. Barthold hiçbir sebep olmasa da Moğolların İslâm topraklarına saldıracaklarını söylemiştir (Barthold, 2017, 413). Spuler ise görüşünü Cengiz'den önceki batı akınları ile temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre Türkistan fatihleri her zaman İran sahasına doğru gitmeye meyillidirler. Bu durum onların "cihangirlik" düşüncesinden ileri gelmektedir (Spuler, 2011, 32). David Morgan da onlar ile aynı fikirdedir ve eninde sonunda Hârizm'in Moğol işgaline uğrayacağını belirtmiştir. Morgan, Han'ın elçilerinin katledilmesinin batıya açılan yolda Moğollar tarafından bir bahane olarak görüldüğünü düşünmektedir (Morgan, 2001, 68).

Fuad Köprülü ve Özkan İzgi ise Barthold ve diğerlerinin iddia ettiği gibi Cengiz'in batıya doğru hareket etme konusunda o kadar da istekli olmadığı görüşündedirler. Köprülü'ye göre Çin'in fethini henüz tamamlayamamış olan Moğolların dışarıdan güçlü görünen Hârizmşahlara saldırması pek mümkün değildi. (Köprülü, 2006, 200) İzgi ise Cengiz'in bu sefere çıkmasındaki amacın gidebildiği her yeri yakıp yıkmak ve hükmetmek değil, sadece elçisinin intikamını almak olduğunu belirtir (İzgi, 2020, 234). Moğol tarihi ve Cengiz Han üzerine çalışan ve önde gelen tarihçilerden Michal Biran, Leo de Hartog, Ratchnevsky ve Timothy May'e göre de Cengiz'in aklında batı yönünde büyük fetihler yapma tasarısı yoktu (Ratchnevsky, 1992, 121-122; Hartog, 2003, 87-88; Biran, 2019, 95; May, 2021, 102, 107).

Kuzey Çin'de yapılan savaşlar kesin bir sonuca ulaşamamıştı. Ayrıca 1216 yılının başlarında Hoi-yin İrgin ayaklanması çıkmıştı ve bir türlü bastırılamıyordu. Bu süreçte Cengiz'in isteyeceği en son şey batıda güçlü görünen bir devlete savaş açmak olurdu ki bu yüzden sürekli diplomasi yolu arandı (May, 2021, 102, 107). Cengiz'in, halkına mal getirecek Müslüman tacirlerin gelip gitmesine ihtiyacı vardı ve sanılanın aksine Çin bütünüyle fethedilmemişti. Cürcenler hâlâ Kuzey Çin'de direnmekte ve bazı şehirleri geri almaktaydılar. Cengiz Han, komutanlarından Mukali'yi kazanımlarını kaybetmemek için bırakmıştı. Batıya yürümek iki cephede birden savaşmak demekti (Roux, 2018, 178). Ayrıca Ratchnevsky, Cengiz'in daha öncesinde gönderdiği ve Alâeddin'e "oğlum" şeklinde hitap ettiği mektuba da temkinli yaklaşmaktadır. Bu kaydın sadece Nesevî'de geçtiği ancak Cüveynî ya da Cüzcânî de geçmediğine dikkat çekmiştir (Ratchnevsky, 1992, 121-122.). Ratchnevsky konu hakkındaki görüşünü açıkça belirtmemiştir. Fakat süzeranlık belirten "oğul" hitabından memnun kalmayan ve dönemin diplomatik anlayışında rahatsızlığını göstermeye hakkı da olan Alâeddin'in öfkesinin Nesevî tarafından aklanmaya çalışılması muhtemeldir. Zaten bu dönemi çalışan her tarihçi özellikle Nesevî'nin verdiği malumata dikkatli yaklaşılması gerektiğini bilir. Çünkü Nesevî iktidarın yanı başındadır, diplomatik dilin nasıl kullanılacağının ve ne tür sonuçlar doğuracağının farkındadır. Ayrıca Cengiz Han hiçbir zaman Sultan Alâeddin'in kendisine vasal olmasını talep etmemiştir. Ticareti geliştirmek isteyen Han'ın "oğul" ifadesini kullanması ve bu söylemin ardından oluşacak gerginliği tahmin etmemesi mümkün görünmemektedir.

Elçi ve tüccar gidiş gelişlerine rağmen iki taraf bu süreçte hiçbir zaman birbirini iyi tanıyamamış ve karşı tarafın gücünü iyi ölçememiştir. Muhtemelen Cengiz Han, Hârizmşahların zayıflığının farkında değildir (Roux, 2018, 178). Cengiz'in yanında hem Müslüman hem de Hârizmli olan Mahmud Yalavaç vardır. Ayrıca Tekiş'in eski emirlerinden olan Kefrec b. Buğra da onun hizmetindedir. Zayıflık açık bir şekilde görülüyor ya da bu kişiler tarafından biliniyor olsaydı Cengiz'in bu durumdan haberdar olmaması mümkün değildi. Zaten Terken Hatun-Sultan Alâeddin mücadelesi devlete sirayet etmiş olsa bile hanedan içinde meydana gelen sıra dışı bir güç savaşıydı. Meseleyi dışarıdan bir kimsenin kavraması kolay değildi. Düşmanının zaafına daha sonrasında vakıf olan Cengiz Han, anne-oğul arasında bir mektup kumpası kurmuştu ama bu hadise onun harekete geçmesinden sonra gerçekleşti. Ayrıca sefer için yoğun bir hazırlık yapıldı ve diğer savaş hazırlıklarından farklı olarak Cengiz Han kendisine bir halef tayin etti. Tarihçiler bu tayini Cengiz'in yaşına ve zor bir sefere çıkışına bağlamaktadırlar (Biran, 2019, 85). Cengiz Han belki de geri dönebileceğini hiç düşünmemiştir.

Sonuç

Moğol istilasının Mâverâünnehir ve Hârizm sahasına yayılışı ile sonrasındaki süreç hakkında pek çok kaynağın ayrıntılı bilgi vermesine rağmen bu hareketin hemen öncesinde gerçekleşen ve Cengiz'in batı akınını tetikleyen olaylara ilişkin yeterince bilgi yoktur. Var olan kaynaklar da detaylı bilgi vermemekle birlikte güvenilirlik açısından sorunludur. Bazı tarihçiler münasebetlerin 1214 yılında Cengiz Han tarafından başlatıldığını söylemektedirler. Buna göre Sultan Alâeddin Irak Seferi'nden dönüşte Cengiz'den gelen heyeti karşılamıştır. Ancak 1214 yılı hem erken bir tarihtir hem de Sultan Alâeddin'in Irak Seferi'ne çıkmasına birkaç yıl daha vardır. İlk heyet 1215 yılında Sultan'ın emriyle yola çıkmıştır. İlişkilerin başladığı 1215 ile Otrar olayının yaşandığı 1218'e kadar taraflar arasında üç heyet gidip gelmiş, dördüncü heyet de Sultan Alâeddin'in huzuruna varamadan Otrar'da durdurulmuştur. Otrar meselesinde çağdaş kaynaklar birbirleriyle çelişmektedir. Nesevî diğer müelliflere göre bölgeye ve olayın zamanına en yakın bulunan kimsedir. Ancak onun verdiği malumata temkinli yaklaşılması gerekir çünkü Sultan Alâeddin'i bütünüyle aklamaktadır. Diğer kaynaklar içerisinde hem kronolojik olarak hem de güvenilirlik açısından en sağlıklı bilgi veren eserin İbnü'l Esîr'e ait olduğu görülmektedir.

Cengiz Han ve Sultan Alâeddin'in birbirilerine olan bakış açıları ve eylemlerinin altında yatan amaçlar uzun yıllar boyunca tarihçiler arasında tartışma konusu oldu. Cengiz Moğolları ile Hârizmşahları karşı karşıya getiren olay Cengiz'in merkez topraklarından çıkıp bir başka ülkeyi ele geçirme teşebbüsüydü. Cengiz'in Çin'i ele geçirdiği haberi batıda Sultan Alâeddin'i tedirgin etti. Genelde Sultan'ın Çin'i fethetmeye niyetlendiği söyleniyorsa da bu bilgiye şüpheyle yaklaşılmalıdır. Muhtemelen Sultan Alâeddin Çin'i ele geçirmekten ziyade karşısında beliren tehlikeyi anlamaya çalışıyordu. Öte yandan aksi yönde fikirler bulunsa da Cengiz Han'ın bu süreçte hassas bir konumda olduğu ve batı seferine çıkma gibi bir amacı esasında taşımadığı görüşü ön plana çıktı. Pek çok tarihçinin de ifade ettiği gibi Cengiz Han soluğu Dicle Nehri'nde almak için yola çıkmamıştı. Barış için tüm çareleri tüketen kendisi değil Sultan Alâeddin'di. Cengiz'in 1219'da çıktığı batı seferinden önce dört başı mamur bir devleti yoktu. Ne Çin tamamıyla onundu ne de yeni düşmanını bütünüyle tanıyordu. Yine de uzun vadede Cengiz Moğollarının batıya akacağı görüşü de yanlış değildir. Çin'i ele geçirdikten sonra batıyı bırakıp doğuya gitme ihtimalleri düşük görünmektedir. Denizin ötesindeki adalarda onların dikkatini çeken pek fazla şey yoktur. Moğolların Çin'i tam olarak itaat altına aldıklarında batıya akmaları doğal karşılanabilir ama bu tarihin 1219 olması mümkün görünmemektedir. Çünkü Moğollar büyük bir sefer için henüz hazır değillerdir. Fakat Cengiz Han bu tarihte Hârizmşahların üstüne gitmeseydi belki de hiçbir zaman tanıdığımız Cengiz Han olamayacak ve halefleri Çin ile diğer topraklara böylesine güçlü bir şekilde hükmedemeyecekti.

KAYNAKÇA

Alaaddin Ata Melik Cüveynî (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Bar Hebraeus Abû'l-Farac (1987). *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, çev. Ömer Rıza Doğrul, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Barthold, V.V. (2017). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan,* Haz. Hakkı Dursun Yıldız, 3. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul.

Biran, Michal (2019). *Cengiz Han*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.

Bünyatov, Ziya (2003). *Hârezmşâhlığı ve Enuştekinler Devleti*, çev. Tural Rızayev, Derin Yayınları, İstanbul.

Cahun, Leon (2006). *Asya Tarihine Giriş Kökenlerden 1405'e, Türkler ve Moğollar*, çev. Sabit İnan Kaya, Seç Yayın Dağıtım, İstanbul.

Çakmak, Mehmet Ali (2002). "Moğol İstilası ve Harezmşahlar İmparatorluğu'nun Yıkılışı, *Türkler*, C. 4, Edt, Hasan Celâl Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 904-916.

De Hartog, Leo (2003). *Cengiz Han Dünyanın Fatihi*, çev. Serkan Uzun, Dost Yayınları, Ankara.

D'ohsson, Abraham Constantin Mouradgea (2021). *Moğol Tarihi*, çev. Mustafa Rahmi, Günümüz Türkçesine Aktaran ve Notlandıran: Ekrem Kalan, Selenge Yayınları, İstanbul.

Doygun, Meryem (2019). *Hârezmşahlar-Moğol Münasebetleri ve Hârezmşahlar Devletinin İnkırazı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Grousset, Rene (1980). *Bozkır İmparatorluğu Attila/Cengiz Han/Timur*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

İzgi, Özkan (2020). "Moğolların Batı İstilası ve Türk Tarihi Bakımından Önemi", *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Haz. Erkin Ekrem, Serhat Küçük, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 225-243.

İzzeddin İbnü'l Esîr (2019). *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, C. 10, çev. Abdulkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, B. Eryarsoy, Ravza Yayınları, İstanbul.

Kafesoğlu, İbrahim (1984). *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kanat, Cüneyt (2017). *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.

Köprülü, M. Fuad (2006). "Hârizmşahlar", *Tarih Araştırmaları I*, Haz. Yahya Kemal Taştan, Akçağ Yayınları, Ankara.

May, Timothy (2021). *Moğol İmparatorluğu*, çev. Ülkü Evrim Uysal, Kronik Yayınları, İstanbul.

Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî (2015). *Tabakât-ı Nâsırî (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmşahlar)*, çev. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Moğolların Gizli Tarihçesi (2018). çev. Mehmet Levent Kaya, 2. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul.

Morgan, David (2001). *The Mongols*, Blackwell Publishers, Malden (MA/USA).

Nesevî (1934). *Sîret-i Sultan Celâleddin Mengüberti,* çev. Necip Asım, Devlet Matbaası, İstanbul.

Özgüdenli, Osman G. (2020), "Moğollar" mad., *DİA*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s. 225-229.

Ratchnevsky, Paul (1992), *Genghis Khan His Life and Legacy*, çev. Thomas Nivison Haining, Blackwell Publishers, Cambridge (USA).

Roux, Jean-Paul (2018). *Moğol İmparatorluğu Tarihi,* çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Spuler, Bertold (2011). *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Taneri, Aydın (2019). *Harezmşahlar*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Taneri, Aydın (1997). "Hârizmşahlar" mad., *DİA*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 228-231.

Taşağıl, Ahmet (2001). "Karahıtaylar" mad., *DİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 415-416.

Weatherford, Jack (2018). *Cengiz Han*, çev. Sermin Karakale, 2. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul.

ANCIENT ARTIFACT DOCUMENTATION METHODS IN ARCHAEOLOGICAL STUDIES IN THE 19th CENTURY OTTOMAN EMPIRE

Oğuzhan İLERİ*

ABSTRACT

Documentation of antiquities, collection methods and practices in the Ottoman Empire was very significant for both the Ottoman state and other states under the conditions of that day. In the evaluation of archaeology as a scientific discipline and especially in the 19th century Ottoman, the use of new transportation options such as the railway which was used, was important in terms of revealing the archaeological artifacts in Ottoman land. Spreading railways in the Ottoman land made it easier to reach distant cities for Europeans who were interested in archaeology. For example, after the British who started the construction of the railway in 1863, J. T. Wood initiated the project that were going to transform into the excavation of Ephesus. Likewise, the Bergama excavation was shaped after the result of railway construction. In addition, photography is one of the new methods that is used in documenting and transmitting information. Osman Hamdi Bey who is considered to be one of the first archaeologists in the Ottoman Empire also benefited from the art of photography and he documented and presented various civilizations that had reigned in the past. During the reign of Sultan Abdulhamid, photography was one of the methods used in the field of documentation in the Müze-i Hümayun. Because a photo documents various archaeological excavation sites and transports them to remote areas, and at the same time, it is the evidence of the experiences of excavation staff in different cultures. For instance, in order to prove his claim about finding Priam's treasure, German archaeologist Heinrich Schliemann used a photo of his wife wearing the jewels he had found in Troy. The purpose of this article is to examine the ancient artifact documentation methods used in the excavations of the 19th century Ottoman Empire, thus the evaluation of the contributions of these methods to the history of culture and civilization.

Keywords: *ottoman empire, archaeology, documentation methods, 19th century*

1. INTRODUCTION

Ottoman archeology has emerged as a newly researched and developed subject in our country in recent years. The absence of such a course in the archeology departments of universities is seen as a major shortcoming. Especially in the 19th century, it was important to have information about the studies carried out by foreigners in the Ottoman lands and the archaeological research carried out by the Ottomans themselves. In addition, understanding the perspective and interest of the Ottomans on ancient artifacts in this century and knowing the laws enacted to protect ancient artifacts should be mandatory for everyone working in the field of archeology today. Although there are various studies and theses on the aforementioned subjects, this subject still stands before us as a new field. In the field of Turkish-Islamic Archeology, Ottoman period artifacts are studied from an archaeological point of view. However, in this study, the archaeological research carried out by both foreigners and the Ottoman State in the 19th century in the Ottoman lands and the documentation methods of the artifacts found during this research will be examined. Laws enacted in this period and archaeological research have been examined in many studies. However, there is a lack of in this research and documentation of the unearthed artifacts. Therefore, the documentation methods used in the research conducted in this study will be examined. These methods primarily consist of making copies of the artifacts, drawing them, and photographing them.

In the first part of the study, the interest of foreigners and the Ottoman Empire in archeology in the 19th century and the studies carried out in the Ottoman lands will be briefly mentioned. In the second and main part, the techniques used in these studies and the documentation methods of the artifacts will be mentioned. In the conclusion part, the development of these techniques and methods and their effects on archaeological research with their results will be shared.

* Res. Asst., Ege University, Classical Archaeology, PhD Program, Turkey. (e-Mail: oguzhan.ileri@ege.edu.tr)

2. THE DEVELOPMENT OF ARCHAEOLOGY IN THE OTTOMAN LAND IN THE 19TH CENTURY

Since the Renaissance, the interest of Europeans, especially in the Greek and Roman world, has been quite high. In this period, the philosophical and artistic ideas of Greek and Roman came to the fore and had a great influence in every field of art. In addition, antiquities were quite common in this period (Özkan, 2019: 2). The increasing interest in the past with this system of thought laid the foundation of the science of archeology. Increasing interest with the Enlightenment Period, in the 19th century, Europeans were left to the idea that they were the heirs of Greek and Roman civilizations (Timur, 1985: 139). As a result, Europeans focused on identifying and bringing all ancient Greek and Roman artifacts to European lands. However, the fact that most of the ancient artifacts that the Europeans identified or wanted to investigate were in the Ottoman lands brought a new breath to this subject. Claiming that the Europeans generally regarded the Ottomans as vandals and that they did not have the knowledge to own and examine these artifacts, they wanted to conduct research in these lands, both illegally and with the permission of the Sultan, and brought the artifacts to the museums in their own countries (Verninanc Saint-Maur, R. and Baptiste). , J. 1835). Many Europeans with this view have addressed this issue in their writings. During this period, there are other reasons behind the great amount of archaeological research. The goal is not just to collect ancient artifacts. In Europe, especially with the collapse of the Holy Roman-Germanic Empire, states with a specific language and culture began to form. One of the founding purposes of these states was to bring the concept of nation to the fore. Proving that these new nations existed in the past has become an indispensable tool for creating national consciousness. For this reason, it has gained importance to reveal concrete data that will prove the nation in the historical process. The importance of these archaeological researches carried out in the efforts to raise national awareness has also been great. In most of the nations that left the empires in the recent times, it is seen that the archaeological studies started immediately. When we look at the Ottoman Empire, it is seen that the concept of a nation has not yet been formed. The fact that there are people from many different ethnic origins and religions in the empire prevents this situation. It can be said that the increasing interest in archeology in the Ottoman Empire, especially in the 19th century, is not related to the concept of nation. The fact that some of these studies were in the Ottoman lands and they were influenced by the West can be shown among the reasons (Özdoğan, 2011: 117-125).

As a result of the desire of Europeans to collect especially Greek artifacts from the 18th century, travels to Greece and the Aegean Islands increased. These people, consisting of various occupational groups, came to the Ottoman lands to see the ancient artifacts and took what they could to their countries. Travelers sometimes traveled alone and sometimes in groups. The members of the Dilettanti Society, which was founded by a group of art lovers in London in 1732, organized regular trips to Western Anatolia and even excavated (Chandler, 1971. and Özkan, 2019: 6). The purpose of these researches, which were carried out at the beginning, was not scientific, but completely in the form of detecting and removing ancient artifacts. Excavations in the period before the Tanzimat (1839) were generally carried out by European scholars, art lovers, merchants or wealthy people. As mentioned in these excavations, there was no scientific understanding and the aim was to obtain ancient artifacts. Researches were mainly carried out in Greece, Cyprus, Egypt and the Aegean. Apart from the Europeans, the Russians also continued their efforts to obtain ancient artifacts in this period. Many excavations were made by the order of Tsar Peter the Great. Many artifacts from these excavations were collected in the palace. Today, these and many other artifacts obtained by the Russians are exhibited in the State Hermitage Museum in St. Petersburg (Özkan, 2019: 33). Over time, these researches gained a more scientific form and the purpose of use, forms, dating and cataloging of the artifacts were carried out.

In order to facilitate access to Ottoman lands and ancient artifacts due to these developments, railway projects, which were generally undertaken by foreigners, were put into operation. This situation has brought a new dimension to the rivalry for sovereignty over historical artifacts. The British got permission from the state to build the Izmir-Aydin line in 1856. Thus, the acquisition of historical artifacts from this date depends on the excavations necessary for the construction of the railway. With the completion of this railroad in 1863, J.T. Wood starts the work in Efes. Pergamon excavations started in this period with the construction of a railway to Bergama. Damascus-Hama and Baghdad railway

projects in Syria are important in this context (Shaw, 2004: 180 et al.). While the railways can easily take people to the places where the historical artifacts are, they also facilitate the transportation of these artifacts to various places. In addition, since the owners of these projects are foreigners, there have been various legal problems regarding the historical artifacts to be found during the works. All that means railway constructions mean archaeological excavation and archaeological artifact smuggling.

In the Ottoman Empire, there was almost no interest in ancient artifacts until the 19th century (Koçak, 2011, 21 et al.). The Ottomans' interest in antiquities was accompanied by the work of foreigners in the Ottoman lands. For this reason, Özdoğan adopted the view that archeology is an "imported" discipline (Özdoğan, 2008: 32). In this century, some intellectuals, who were affected by the developments in Europe and the researches carried out in the Ottoman lands, also carried out excavations on ancient artifacts and pioneered the establishment of museums in order to protect the artifacts. In the pre-Tanzimat period, there were no museum studies in the Ottoman Empire. Military materials were collected only in Hagia Irene as a Military Museum (Real, 1999: 347 et al.). After Sultan Abdülmecid's accession to the throne, Tanzimat was declared in 1839. In this way, it was aimed to bring innovations in the Western style in the Ottoman Empire. This situation was reinforced with the Ottoman Reform Edict of 1856. In this period, apart from many other innovations, the idea of establishing a museum was put forward for the first time. In 1845, a new movement in the sense of museology started when Sultan Abdülmecid had the marble stones with Constantin written on the ground removed and sent to Istanbul during his trip to Yalova. These pieces, brought to Istanbul, were moved to the place where the military supplies were stored in Hagia Eirene by Fethi Ahmed Pasha, who was a high ranking officer in Tophane-i Amire. This shows that the sultan also embraced this place. In addition, the sultan became one of the founders of Eski Eserler Cemiyeti established in Copenhagen with these studies (Karaca, 2004: 382). It is understood from the records that some archaeological artifacts from various parts of the Ottoman lands began to be preserved here (Ortaylı, 1985: 1599). In 1846, Fethi Ahmed Pasha created two separate collections with artifacts from Hagia Eirene. These collections were opened as "Mecma-i Esliha-i Atika" and "Mecma-i Asar-ı Atika" exhibition places (Eldem, 2011: 281 et al.). This place, which was initially closed to the public, was opened to visitors in 1869 under the name of "Müze-i Humayun". Thus, the term "museum" was used for the first time in the Ottoman archives. The director of this museum was E. Goold, who was a history teacher at Galatasaray High School. Artifact collection, preservation and collection studies were carried out in the museum (Kuruloğlu, 2010: 45 ff.). Soldiers undertook the protection of the artifacts in a gap of about twelve years (Ogan, 1947: 4).

Ahmet Vefik Pasha, who was the Minister of Education in 1872, re-established the museum directorate and the works started again. Ahmet Vefik Pasha appointed Anton Dethier, the director of the Istanbul Austrian High School, as the director of the museum. Since 1870, excavation and research activities in the country's territory have increased. When we look at those who led these excavations, we see that there are no consuls and wealthy people as before. Now, scientists such as archaeologists, architects, experts in ancient languages are managing these excavations and approaching the artifacts from a more scientific point of view. The excavated artifacts were published in various places after the documentation processes (Özkan, 2019: 59).

The need for a new space arose as the artifacts stored in Hagia Irene could no longer fit here. As a result, the artifacts were first moved to Çinili Köşk. With the completion of the relocation in 1881, the new museum was opened to the public with a ceremony. Unfortunately, there are very few people who are knowledgeable about the artifacts that will work in this museum and in the excavations. Thereupon, there were attempts to establish a museum school called Izzeddiniye. Although the Sultan gave permission, this school could not be opened. Thanks to this school, new experts in the field of archeology and museums could be trained. However, due to the fact that the school could not be opened, personnel issues continued to be experienced. Teachers affiliated to the Ministry of Education generally worked in the excavations. In this period, excavation commissioners were appointed from the region in distant places and from the center in close places (Kocabaş, 1969: 74 et al).

In this period, Abdul Hamid II became the Sultan in Ottoman Empire. As a result of the rapprochement with the German Empire, the excavations of the Germans in the Ottoman lands

increased. In addition, some privileges were given to the Germans. Despite the law, many antiquities were given to the Germans. In addition, in this period, after Dethier's death in 1881, Osman Hamdi Bey was appointed as the director of the Museum Humayun. Thus, the archaeological studies in the Ottoman Empire increased considerably during his time. Excavations were made in many places and the artifacts were tried to be brought to the museum in Istanbul. Among his most important researches are the Mount Nemrud tumulus survey, the Çandarlı (Pitane) excavation, and the Arslantaş Tumulus in Syria today. Osman Hamdi Bey' earned reputation after the excavation he made in Sayda (Sidon) in 1887. Here, the sarcophagus of Alexander, Satrap, Lycian and Crying Women, which are the best of their kind, were unearthed and brought to the museum in Istanbul (Eldem, 2010a: 458 et al.). In addition to archaeological studies, Osman Hamdi Bey wanted to open a school on fine arts, as he was also a painter. As a result, Sanayi-i Nefise Mektebi (Fine Arts School) was opened (Eldem, 2010a: 454 et al.). Here, lessons such as painting and sculpture were obtained from the field of fine arts. This school has trained many artists.

Warehouses and exhibition areas began to fill up, especially with the arrival of some of the artifacts to the museum in Istanbul that was obtained during the works of Osman Hamdi Bey. As a result, it was necessary to construct a new museum building. With the support of Grand Vizier Kamil Pasha and the financial contributions of Osman Hamdi Bey, a new building was built opposite the Tiled Kiosk. The first part of the museum was completed in 1891 and started to serve (Fig. 1). The building, which has been inadequate over the years, has been enlarged with new additions until today. Many artifacts are exhibited and stored in the museum. In addition, there is a photography room where the photographs of the artifacts are taken and a workshop area where the conservations and reproductions of the artifacts are made. New museums were opened as a branch of the Müze-i Humayun in Jerusalem, Bursa, Konya and Aleppo. In addition, new museums were opened in places such as Adana, Ankara, Kayseri, Konya, Çanakkale, Crete, Kos, and Varna (Özkan, 2019: 83-86).

It is possible to summarize the state of the 19th century archeology in the Ottoman lands in this way. Lastly, another issue that should be mentioned is the Ottoman Regulations on antiquities in the legal sense. In this period, the fact that the artifacts unearthed during the increasing archaeological researches in the Ottoman lands were taken abroad, in time, attracted the attention of the Ottoman authorities. They tried to resist this situation with the regulations that were issued at various times. Although the subjects were included in the Regulations that were issued at the beginning, it cannot be said that taking away artifacts can be prevented. Until the (Regulations) Nizamname in 1869, legal decisions on ancient artifacts were determined according to the principles of fiqh in the Ottoman Empire (See. Madran, 1985: 542). After various developments, I. Asar-ı Attica Regulation came into force in 1869. In this regulation, the importance of ancient artifacts was stated and it was said that one of the artifacts that were duplicated should be given to the state. It was stated that those who would do research in the Ottoman lands should apply to the Ministry of Education and get permission. Uncovered artifacts on its own land will belong to the landlord and it is forbidden to export works abroad. (Karaduman, 2004: 73 et al.). Despite this arrangement, a new Regulation was issued in 1874 against foreigners who were not complied with and evaluated the deficits in the Regulation. Accordingly, all the antiquities identified will belong to the state. One third of the artifacts detected on private land will belong to the landowner and the remainder to the state. The diggers can take pictures of the finds or make copies of them (Koçak, 2011: 85). With Osman Hamdi Bey becoming the museum director in 1881, archaeological studies on behalf of the Ottoman Empire increased. In 1884, a new regulation was required. This Regulation was prepared in a more comprehensive way than the others, and the deficiencies of the old Regulations were tried to be eliminated. It also represents a management approach of the Ottoman Empire that cares about the political change of cultural artifacts (Shaw, 2004: 145). In the first part, what the artifact is comprehensively is defined and it is stated which things are to be considered as artifacts. One of the most radical changes is the decision that all of the artifacts will belong to the state, no matter what. Taking artifacts abroad is also prohibited without exception. In addition, it was emphasized that the excavators and museum representatives should record the artifacts on a daily basis. Illegal excavations are completely prohibited and it is stated that research should only be done with official permission. It is forbidden for the land and property owner to damage the old artifacts on their land (Koçak, 2011: 100-

102). In the early 1900s and in the Republic of Turkey, various regulations and laws were enacted for antiquities. However, since our subject is the 19th century, it would be appropriate to finish the subject at this point.

3. ANCIENT ARTIFACT DOCUMENTATION METHODS IN THE 19th ARCHAEOLOGICAL STUDIES

In the science of archeology, it is necessary to document the ancient artifacts that emerged after the researches. Thus, the identification of the artifacts, its drawings, photographs, etc exetra. Even if the artifact is lost or destroyed for any reason in the future, information about that artifact can be provided in this way. As can be understood from various records and studies, gravures, drawings, identification, photographing, and copying the artifact are among the main documentation methods. Thanks to these methods, we can at least recognize artifacts that are unknown or have disappeared today.

3.1. Notes and Gravures

When we look at the methods mentioned as the documentation methods, travel notes and gravures attract attention first. Although many of them were not for scientific purposes, people took notes about the ancient artifacts they saw during their travels. While the notes were sometimes simple, sometimes these artifacts were defined in detail. Drawings were used by some to visualize these artifacts (Fig. 2). In gravures, the desired image is depicted on a solid ground, the low and high layers formed by scraping are painted and the desired image is obtained by printing on materials such as leather, cloth, and paper (Kahraman and Gülaçtı, 2015: 377). Aside from foreign-made gravures, the number of artifacts created with the gravure technique increased in the Ottoman Empire, particularly in the nineteenth century. Travels to the Ottoman lands were made for a variety of reasons, and such studies were carried out. In addition to gravures on a wide variety of subjects, a large number of gravures showing historical artifacts were made. There are many gravures of historical artifacts found in Egypt, Mesopotamia, Anatolia, and Greece.

In these gravures, tombs, temples, monuments, towers, walls and ancient cities are generally depicted (Fig. 3). Sometimes detailed information about the ancient work can be provided in these detailed descriptions. Artifacts sometimes do not reach the present day or a part of it may have been destroyed and disappeared. Thanks to gravures and drawings, we can have an idea of what these works look like nowadays.

3.2. Reproduction

Reproduction is another method used in documentation studies. At that time, it was frequently used both in scientific studies and in touristic travels. Plaster castings or paper models and copies are the most commonly used reproduction techniques. With these techniques, the ancient artifact can be copied and reproduced in accordance with its original. Thus, it also reduces the desire to own the artifact itself. In the 19th century, foreigners introduced these artifacts by taking copies of many artifacts abroad by using these techniques. At the same time, these artifacts were exhibited in museums. It is the method most frequently used by foreigners, especially with the Ottoman Empire's prohibition of taking antiquities abroad. With the development of archeology not only by foreigners but also by the Ottomans, workshops for plaster castings were established in the Museum-i Humayun. While these copy artifacts are exhibited in foreign museums, it is an important detail to display the originals in the Museum-i Humayun. However, with the increasing interest in the copy, there is also the opinion that there is no difference between the real and the copy, and it will be beneficial especially for educational purposes. However, at the end of the 19th century, the desire of foreigners to have the original artifact increased (Shaw, 2004: 1878 et al.).

Accepting artifact reproduction as a method of documentation raises some concerns. People have made these copies for various purposes. It can be accepted as a method of documentation mainly because of the copying of archaeological artifacts and their documentary feature. The use of this technique in archaeological excavations or catalog studies in the museum strengthens the accuracy of this idea (Fig. 4). Salomon Reinach, one of the first archaeologists of the period and who had close

relations with the Muze-i Humayun, states in his handbook for archaeologists researching artifacts in Greece that one of the main tasks of the traveling archaeologist is to document the artifact (Reinach, 1886.). It is understood from this that documentation was considered as one of the basic tasks to be done in research at that time. Reinach especially recommends traveler archaeologists to copy all the inscriptions they come across. For this reason, he has included examples of alphabets that they may encounter in Greece and Anatolia in his book.

3.3. Photography

Photography is the way in which all material assets and shapes that exist in nature and can be seen with the naked eye are detected on surfaces that have been sensitized to light with the help of chemical substances. As a result of the studies carried out by the French Daguer and Joseph Niépce, image acquisition methods were developed for the first time. This development was announced to the whole world by the French Academy of Sciences in 1839 (Kanburoğlu, 2007: 26). This development was also announced by the newspaper Takvim-i Vekayi in the same year. As a result, the invention of photography spread throughout the Ottoman Empire (Ark, 1953: 3).

With photography, people were able to see more realistic and first-hand images. This was a revolutionary development for that period. When we look at the Ottoman Empire, photography begins to be used to satisfy the orientalist fascination and touristic curiosity impulses. Later, it functioned as a means of representing the state itself. Especially during the Abdul Hamid II period, photography was used in many fields. In addition, it was used both in excavations and in museums by leaving the field of art and entering the field of documentation (Shaw, 2004: 190-191).

The use of photography in the field of archeology is also very important in this period. Due to the heavy and large structure of the first cameras, it was very difficult to use them in the field. Still, photographs of ancient artifacts have been taken and documented in many places. Thanks to these documented photographs, the artifacts in the Ottoman lands could be known by other people. The photograph is also important for proving the possession of an archaeological artifact. One of the most important events of that period is that Schliemann found in Troy what he thought were the treasures of Priamos. He photographed many of the jewels he found with his wife wearing them, and tried to prove to the world that he had found the treasure (Fig. 5-6). Thus, it causes an international competition to start (Akinsha and Kozlov, 1995: 6-11). Archaeologist Reinach, who was mentioned earlier and has a handbook for traveling archaeologists, also has suggestions about photography. One of the most important images in his book is the gravure depicting an archaeologist carrying a camera. Thus, the artifact emphasizes the importance of the archaeologist's use of photography in documentation. It is very important to document the ancient artifact through photography, especially in the period when it becomes difficult to take an artifact abroad (Shaw, 2004: 194-195).

In addition to taking photographs of archaeological sites, there are also photographs of the processes here. When examined in detail, it is understood that these photographs also have a meaning. For example, during the Bergama excavations, it is seen that archaeologists had their photographs taken in front of the temporary shelter (Fig. 7). The presence of the German imperial seal on the shelter indicates that the photograph was also used for propaganda purposes. It is seen that archaeologists are usually photographed in groups, and the workers are not included in these photographs or stand separately from the archaeologists. Thus, the distinction between European intellectual archaeologists and workers is clearly stated and a unilateral property right on the artifacts has been attempted to be stated. When we look at the Ottoman Empire, the works of Osman Hamdi Bey attract attention for this period. It is attempted to demonstrate that the Ottomans own the property rights to the artifacts, particularly the photographs he took and published during the Sayda excavations. It is attempted to explain why foreigners are lack of these artifacts. Again, the researches carried out by Osman Hamdi Bey on Mount Nemrud are also important. He demonstrated to the entire world that the artifacts belonged to the Ottoman Empire by traveling to the region before anyone else, conducting research, and publishing photographs of them. The photographs taken during the Ottoman excavations differ from the photographs of foreigners in that the excavating archaeologists and workers are together. It attempts

to explain the common property rights in the old artifacts by depicting the intellectual elite alongside the working locals. However, as an intellectual who has seen Europe, in Osman Hamdi's photographs, workers are usually seen in a sitting position, while Osman Hamdi is photographed standing on or next to the artifacts (Fig. 8). This shows the class position among themselves (Shaw 2004, 199 vd.).

As can be seen, with the use of photography in the field of archeology, artifact documentation has gained a new dimension. The photographs were used to document large and small artifacts in archaeological excavations. In the same way, photography workshops were established in museums and the documentation of the works in the museum was done here. Thus, people who had seen the works only through drawings and gravures had the chance to see the work itself as real, thanks to the photographs. Today, photography is still among the most important documentation methods used in documenting artifacts.

4. CONCLUSION

Within the scope of this study, the development of archeology in the Ottoman lands in the 19th century was examined. In addition, ancient artifact documentation methods in archaeological research carried out by foreigners and Ottomans in the Ottoman lands were also evaluated separately. The first researches did not have a scientific purpose and consisted only of collecting ancient artifacts. People who are after these works sometimes mentioned the works they saw in their notes. While some of them made their drawings, some of them documented these works with gravures. Later, as archaeological studies became more scientific, the importance of documentation methods increased. These processes, which were previously done by researchers, travelers or artists, are now carried out in detail by the research team. The catalogs of the works were created by applying these techniques both in research and museum studies. Notes, gravures, drawings and reproduction techniques have been the most used methods in this context. After the invention of photography, in some researches, photographs of the works or the area were taken and recorded. Especially with the invention of photography, it was also ensured that ancient artifacts were introduced to other societies. These techniques, which were used extensively in the 19th century, laid the foundations of today's archaeological studies. Today, notes, drawings, copies of artifacts, and especially photography, are the main methods used in archaeological research.

BIBLIOGRAPHY

Acar, S. (2015). Capturing Constantinople: Travel Albums 1884-1910, (Unpublished PhD Thesis) Middle East Technical University Institute of Social Sciences History The Department of History of Architecture, Ankara.

Akinsha, K. and Kozlov, G. (1995). *Beautiful Loot*, New York.

Arık, R. O. (1953). *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*,İstanbul.

Dorrell, C.P. (1994). *Photograpgy in Archaeology and Conservation*, Cambridge.

Dündar, S. (2010). *II. Mahmud Dönemi'nde (1808-1839) İstanbul'da Gündelik Hayatın Gravürlere Yansıma Biçimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Eldem, E. (2010a). *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, İstanbul.

Eldem, E. (2010b). *Le Voyage a Nemrud Dağı D'osman Hamdi Bey et Osgan Efendi 1883*, İstanbul.

Eldem, E. (2011). Huzurlu bir ilgisizlikten sıkıntılı bir kaygıya: Osmanlı'nın gözünde eski eserler. Z. Behrani, Z. Çelik ve E. Eldem (Ed.), *Geçmişe Hücum Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914* (ss. 281-329). İstanbul.

Gerçek, F. (1999). *Türk Müzeciliği*, Ankara.

Kahraman, M.E. ve Gülaçtı, İ.E. (2015). Osmanlı Devleti Dönemi Gravürlerinde İstanbul Betimlemeleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 8 (39)*, 376-383.

Kanburoğlu, Ö. (2007). *A'dan Z'ye Fotoğraf*, İstanbul.

Karaca, A. (2004). Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Bilinci (1837-1909) (ss. 381-391), (2000, 18-22 Eylül), *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri Çeşme*, Ankara.

Karaduman, H. (2004). Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi, *Belgeler 29 Cilt: 25*, Ankara, 68-83.

Kocabaş, R. (1969). Müzecilik Hareketi ve İlk Müze Okulunun Açılışı, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi 21*, 74-78.

Koçak, A. (2011). *The Ottoman Empire and Archaeological Excavations: Ottoman Policy from 1840-1906, Foreign Archaeologists and the Formation of the Ottoman Museum*, İstanbul.

Kuruloğlu, F. (2010). Osmanlı Devletinde Müzecilik. (ss. 45-61), *Tarih Okulu VI*.

Ortaylı, İ. (1985). Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (1599-1600). İstanbul.

Madran, E. (1985). Osmanlı Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler, *Belleten 195 Cilt: 49*, Ankara, 503-546.

Ogan, A. (1947). *Les fontaines d'Istanbul*, İstanbul.

Özdoğan, M. (2008). Türkiye Cumhuriyeti ve Arkeoloji, Siyasi Yönlendirmeler-Çelişkiler ve Gelişim Süreci, *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları I* (ss. 30-49). İstanbul.

Özdoğan, M. (2011). *Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Toprak Hafriyatı mı?*, İstanbul.

Özkan, S. (2019). *Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazılar ve Müzecilik*. İzmir.

Pınar, İ. (2017). *Gravürlerde Yaşayan İzmir*, İzmir.

Shaw, W.M.K. (2004). *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*. Esin Soğancılar (Çev.), İstanbul, 2015.

Rosenblum, N. (1984). *A World History of Photography*, New York.

Schulz, F.E. (1840). Mémoire sur le Lac de Van et ses environs, *Journal Asiatique III/9,* 257-323.

Reinach, S. (1886). *Conseils aux voyageurs archeologiques in Greece et dans l'Orient hellenique*, Paris.

Texier, F.M. (1839). *Description de l'Asie Mineure*, Paris.

Timur, T. (1985). Osmanlı ve Batılılaşma*, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt I* (ss.139-146), İstanbul.

Verninanc Saint-Maur, R. and Baptiste, J. (1835). *Voyage du Luxor en Égypte: entrepris par ordre du Roi pour transporter de Thèbes à Paris, l'un des obélisques de Sésostris*. Paris.

Yegül, F.K. (2020). *The Temple of Artemis at Sardis*, Cambridge.

TABLE OF FIGURES

Figure 1: Müzei- Humayun Building, (Acar 2015, 202, Fig. 3114)

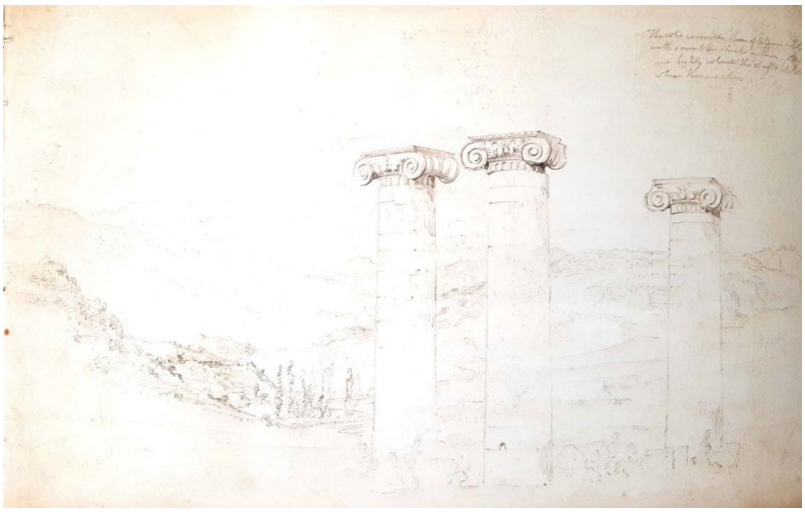

Figure 2: Drawings of Temple of Artemis, Sardis, (Yegül 2020, 22, Fig. 1.26)

Figure 3: Smyrna Agora, (Pınar 2017, 186)

Figure 4:
Ancient Artifact
Reproduction Process,
(Eldem 2010, 126)

Figure 5: Photograph of Schliemann's Troy Excavation, (Daniel 1971, 186)

Figure 6:
Photograph of Schliemann's
Wife and Priamos Treasure,
(Daniel 1971, 185)

Figure 7: Researchers from Pergamon Excavation, (Shaw 2004, 200)

Figure 8: Nemrud Excavation and Osman Hamdi Bey, (Shaw 2004, 202)

KADIN CİNSELLİĞİ VE KÜLTÜR

♦ ◆ ♦

FEMALE SEXUALITY AND CULTURE

Ayşe İZCİ*

ÖZET

Cinsellik tüm canlılar için en önemli içgüdü olmanın yanı sıra yaşam enerjimizi simgelemektedir. Cinsellik; bu denli önem taşısa da hep yadsınmış, gerekli önemi görmemiştir. Doğum öncesi başlayan, aşk, arzu, yakınlık, aitlik, üreme gibi birçok kavramı kapsayan cinsellik, kültürden kültüre hatta bazen aynı kültür içinde bile değişiklik göstermektedir. Bu nedenle kadın cinselliğini kültürden bağımsız değerlendirmek pek de doğru olmaz. Kadın cinselliği tarihsel bağlamda ele alınmış; zaman, mekân ve kültürden her zaman etkilendiği görülmüştür. Bu çalışmada, kadın bedeni ve cinselliği, ilkçağ, ortaçağ ve günümüz modern toplumunda değerlendirilmiştir. Tarihsel dönemlere ve toplumlara özgü bazı örnekler ele alınmıştır. Eski çağlarda farklı coğrafyalarda cinsel ilişki şekilleri araştırılmıştır. İlk çağda tapınma ve kutsallık derecesinde önemli olan kadın bedeni, sonraki hiçbir dönemde bu önemi görememiştir. Ortaçağda kadın ciddi bir boyutta cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmış, özgürlüğü kısıtlanmıştır. Günümüz modern toplumunda bile kadın bedeni nesne olmaktan kurtulamamış, tüketim toplumunun parçası olmuş, erkeğe hizmet eden haz kaynağı olarak görülmüştür. Bu incelemeler göstermektedir ki ister geleneksel toplum olsun ister modern toplum, kadın cinselliği her zaman denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bu denetim mekanizmasının en önemli aktörlerinden biri de kültür olmuştur. Kadın cinselliği üzerindeki denetim, yaptırım, sınır ve tabuların zaman içerisindeki değişiminin anaerkil toplumdan ataerkil topluma geçiş ile doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Cinsellik, Kadın cinselliği, Kültür, Tarihsel süreçte kadın cinselliği, Modern toplumda kadın*

ABSTRACT

Sexuality is not only an important instinct for all living being but it also symbolizes libido for humanbeing. Despite being so important, sexuality has always been denied and not considered highly important. Sexuality, which starts before birth and covers many concepts such as love, desire, intimacy, belonging, reproduction, varies from culture to culture, sometimes, even within the same culture. Therefore, it would not be right to evaluate female sexuality independently of culture. Female sexuality has been dealt within a historical context and has always been influenced by time, place and culture.The female body and sexuality are examined in ancient, medieval periods and modern societies nowadays. Some examples specific to the period and society have been examined. Forms of sexual intercourse in ancient times have been investigated indifferent geographies. The female body, which was considered essential in terms of worship and sanctity in ancient times, has not been attributed to this importance in any period then. Women in mediavel times were exposed to serious gender discrimination and their freedom was restricted. Even in today's modern society, the female body, a part of the consumer society and a source of pleasure serving to another, can not be escaped from the idea of being an object. These researches show that whether it is traditional society or modern society, female sexuality has always been under control. One of the most important actors of this control mechanism has been culture. It has been seen that the change of control, sanction, boundaries and taboos on women's sexuality over time is directly related to the transition from matriarchal society to patriarchal society.

Key Words: *Sexuality, Female sexuality, Culture, Female sexuality in historical period, Women in modern society*

* Ege Üniversitesi, Kadın Çalışmaları, Türkiye. (e-Mail: ayizci@hotmail.com)

1. GİRİŞ

Cinsellik, ömür boyu devam eden, insanların değerleri, inanışları, duyguları, kişilikleri, sevdikleri ve sevmedikleri şeyler, tutumları, davranışları, fiziksel görünümleri ve içinde yaşadıkları toplumlara göre şekillenen bir kavramdır. Yalnızca cinsel organları değil, tüm bedeni ve aklı içerir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre cinsellik; fiziksel, duygusal, entelektüel ve sosyal yönlerin kişiliği, iletişimi ve aşkı zenginleştirici etkilerinin bileşiminden oluşur. Cinsel bir varlık olarak insanın sadece bedensel değil; duygusal, düşünsel ve toplumsal bütünlüğü sağlayan, kişilik gelişimi, iletişim ve sevginin paylaşımını olumlu yönde zenginleştiren ve arttıran sağlıklılık halidir. Cinsellik; psikolojik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel, hukuki, tarihi, dini, biyolojik ve ruhsal faktörlerden etkilenmektedir (Bozdemir ve Özcan, 2011:37). Cinselliğin bireyler ve toplumlar tarafından nasıl tanımlandığı çok önemlidir. Cinselliği sadece biyolojik, anatomik boyuta indirgemektense daha bütüncül, kapsayıcı bir şekilde tanımlamak doğru olacaktır.

Cinsellik yaşamak, var olmak, varlığını sürdürmek türünden içgüdüsel yönelimli olan temel üreme eyleminin gerçekleşmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Cinsellik, tüm canlılar gibi insanın da içinde bulunduğu koşullarda çoğalma ve üremesinin temelini oluşturmaktadır. Ancak insan, diğer canlılardan farklı olarak söz konusu çoğalmasını, kendi toplumsallığında ürettiği kültürel ilke ya da kurallara uygun olarak yapar. Ancak cinsellik, canlı olmanın ve yaşamın temeli olmakla birlikte, insanın her eyleminde gizli amaç olarak belirlenip hedeflendiği halde, yaşamın temel eylemi olma bağlamında düşünülmemiş, onun üzerinde ve sonradan kurulmuş süreçlerin denetimine sokulmuştur(Veysal, 2010:52).

Cinselliğin denetim altına alınması bu konunun bireysel ve toplumsal açıdan mahrem bir alanda olması ile bağlantılıdır. Bir taraftan canlı olmanın biyolojik ve fizyolojik göstergesi olan cinsellik diğer taraftan toplumsal ve kültürel bir varlık olarak bireyin var oluşunda da önemli bir unsurdur. İnsan sürekli bu çatışma içerisinde bireysel var oluşunu oluşturmaya çalışır. Bunu insanda varolan ölüm ve yaşam iç güdüleri ile açıklamak doğru olacaktır. Eros; yaşamak, hayata tutunmak, çoğalmak için mücadele ederken karşı tarafta thanatos; yok etmek, yıkmak, ölmek anlamına gelecektir. İşte cinsellik var olmak, cinselliğin yaşanamaması ölüm anlamında yorumlanabilir.

Cinsellik tarihsel ve coğrafi bağlamda ele alındığında ne fizyolojik ne de ruhsal gereklilik olarak doğal sürecinde yaşanmadığı dönemler çoğunluktadır. Bu durumun gözlenmesinde bir çok sebep vardır.

Cinselliğin denetimine sokulduğu süreçlerden biri kültürdür. Kültürü; tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan tüm maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere aktarmada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü detayların bütünü, bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü olarak tanımlamak doğru olacaktır (Kaya ve Aslan, 2013:214).

Kadın cinselliği, hem toplumsal olanı etkileyen, hem de ondan etkilenen bir kavram olarak; kadın yaşamında belirleyicidir. Toplumsal kültür ise hem kadının hem de erkeğin cinsel sağlığının oluşmasında ve devam ettirilmesinde önem taşır (Avcı ve Özdedeli, 2015:224). Kültür bir taraftan insan davranışlarını ve insanlar arası ilişkileri düzenlemeye çalışırken aynı zamanda insanın en doğal güdüsü olan cinsellikle de çatışma halinde olur.

Bu çalışma da kadın cinselliği ve onu en çok etkileyen faktörlerden biri olan kültür incelenecektir. Kadın cinselliğine tarihsel bağlamda bakılacak, kültür ilişkisi gözden geçirilecektir.

2. KADIN CİNSELLİĞİ VE KÜLTÜR

Cinsiyet kültürü, cinsellik ile ilgili bütün tanımlamaları içine alan bir kavramdır ve kültürün cinsiyete yönelik geliştirdiği değer hükümleri olarak adlandırılmaktadır. Toplum içerisinde önemli bir yere sahip olan ve cinsiyete yönelik davranışları şekillendiren bu kültür, insanlar arası ilişkilerde de düzeni sağlar. Bir toplumda kadına ve erkeğe yönelik tanımlamaları, bunlara ilişkin davranış kalıpları, cinsiyete dair kimlikler, cinslerin birbirlerine karşı olan ilişki biçimleri, tutumları, evlenme adetleri, aile tiplerini de içine alan çok geniş bir alanı kapsar. Toplum insanlardan cinsiyet farklılıklarına ait rolleri yerine getirmesini beklemektedir (Ersoy, 2009:215).

Cinsellik, hem toplumsal olanı etkileyen, hem de ondan etkilenen bir olgu olarak; kadın yaşamında belirleyici bir rol oynar. Kadın cinsel sağlığı üzerinde kültür, gelenek ve göreneklerin ne tür etkileri olduğu açık olarak bilinmemekle beraber tüm kültürlerde zorlama, ayrımcılık, aldatma, insan ticareti ve/veya şiddetin negatif etkileri olduğu açıktır (Dinçer, 2007:56).

Kadınlar, tüm tarihsel süreçte cinsiyet ayırımcılığı ile yüz yüze kalmışlardır. Toplumsal eşitliğe yönelik gelişmeler olmasına rağmen, kadınlar günümüzde bile ayrımcılığa maruz kalmakta, cinsel istismara uğramaktadırlar. Bu konuda geleneksel cinsiyet rollerinin ve bu rollerin öğrenildiği sosyalleşme sürecinin etkisi büyüktür (Demirbilek, 2007:38).

Kadın cinselliğinin denetlenmesi ataerkil toplumların bir özelliğidir. Ataerkil toplumların kadından beklediği rol saflığını korumasıdır. Daha küçük bir çocukken kendi bedenlerinin aileleri açısından ne anlama çocuklar onu titizlikle koruması gerektiğini öğrenir, karşı cinsle ilişkiler konusunda endişe ve utanç taşırlar (Kahraman, 2010:30). Anaerkil yapıdan ataerkil düzene geçiş kadının hem bireysel hem toplumsal önemini yitirmesine sebep olmuş, doğal olarak kadın cinselliği de bu durumdan etkilenmiştir. Özellikle cinsellik kadını denetlemede ciddi bir araç olarak kullanılmıştır.

Ayrıca Avcı ve Özdedeli'nin çalışması da yukardaki bilgileri destekler niteliktedir. İlk çağlarda ve farklı coğrafyalarında kadınlar tüm tarihsel süreçte cinsiyet ayırımcılığı ile karşılaşmışlar ve cinsel perhizin erdemlilik algısı, kadın sünneti, namus cinayetleri, aile içi şiddet ve tecavüz gibi birçok cinsel baskıyla karşı karşıya kalmışlardır (Avcı ve Özdedeli, 2015:224). Kadın bir şekilde çocukluktan itibaren bedenini koruması gerektiği duygusunu bilinçsiz bir şekilde de olsa içselleştirmiştir. Bunun sonucu olarak değinilen baskılara boyun eğmiştir.

Ayrıca Dinçer'e göre, bekaretini kaybetme korkusu sebebiyle kadın, kendi isteğiyle oluşabilecek cinsel ilişkiden kaçınırken, rızası dışında gerçekleşebilecek cinsel temasları da engellemek için bedeni üzerindeki denetimi bir erkekle paylaşır ya da kendisi üstlenir. Böylece hem kadın bedeni, hem de kadın cinselliği bir şekilde denetlenmiş (2007:38).

Cinsel ilgi ve aktiviteler kısıtlanır. Bazı kadınlar cinselliğin günah ve ayıp olduğu yönünde ki öğretilerle büyütülürler. Erişkin olduktan sonra da doğal olarak hissedecekleri cinsel arzularını bastırmaları gerektiğini düşünürler. Cinsel ilişkilerde sorumluluğun gelişmesine izin vermezler ve cinsellikle ilgilenmemeyi yüceltirler. Bu tür kişilerde cinsellik bir sıkıntı kaynağıdır. Cinsel ilgi ve ilişkilerin hepsinde suçluluk ve utanç ortaya çıkar. Bütün bunlar kadın cinselliği üzerinde toplumsal kontrolün ne denli baskın olduğunun kanıtıdır (Avcı ve Özdedeli, 2015:225).

Bu örneklerin hepsi kadının sağlıklı bir cinsellik yaşamasından ne kadar uzak olduğunun göstergesidir. Başka bir deyişle sağlıklı bir yaşam sürmesinin mümkün olmadığını örnekler niteliktedir. Her biri travmatik deneyimler içermektedir.

Bu çalışma özellikle cinsellik olgusunu tarihsel süreçte ele almaktadır, aynen bir arkeolog gibi geçmişin kalıntıları, izleri incelenmeye çalışılacaktır. Kadın bedeni ve cinselliği toplumsal, sosyal bir inşanın ürünüdür. Özellikle yirminci yüzyılda kapitalizm ve ataerkinin iş birliği ile kadın hep erkeğin bakışından konumlandırılmış ve onun memnuniyeti öncelik kazanmıştır. Kadın bedeni nesneleştirilmiş, cinsel bir objeye indirgenmiştir. Bu kavram zamana, mekâna, kültüre göre değişse de bunun izleri hem geleneksel hem modern toplumlarda kendini göstermiştir.

Aynı zamanda erkeklik ve kadınlığın geleneksel toplumlarda doğrudan ataerkil kültür içerisinde cinsellik aracılığıyla kurgulandığı da ileri sürülebilir. Modern toplum tiplerinin tümünde de örtük bir biçimde de olsa bu ataerkil kültürün devam ettiği söylenebilir. Hatta geleneksel toplumsal cinsiyet düzenlerinin beden politikalarına, kadınlık, erkeklik ve cinselliği nasıl oluşturulduğuna ve ne tür sosyal anlamlandırmalar çerçevesinde inşa edildiğine baktığımızda, bu geleneksel toplumsal yapının modern topluma önemli söylemler, toplumsal cinsiyet yaklaşım algılamaları ve pratikleri, bedeninin cinsel inşası politikaları alanında önemli deneyimler ve kültürel kodlar bıraktığını söyleyebiliriz. Eğer bugünü anlamak istiyorsak, geçmişteki sosyal eğilimler hakkında yeterince bilgi sahibi olmak gerekir. Çünkü günümüzdeki başlıca sosyal, kültürel eğilimler tarihsel gelişim sürecinde her ne kadar sürekli değişip ve yeniden biçimlendirilseler de geçmişten kalıntılar, izler taşımaya devam ederler (Bilgin, 2016:221-222).

Köybaşı, bu konuyu Freud'un makalesine yer vererek kültür ve cinsellik olgularını şöyle değerlendirir:

Freud 1908 yılında yayımlanan Kültürel Cinsel Ahlak ve Modern Sinirlilik adlı makalesinde, kültürün en genel anlamıyla güdülerin baskılanması üzerine kurulu olduğunu, aile ve din aracılığıyla da bunun kurumsallaştığını iddia eder (2017:18-23). Burada toplumun kadın ve erkeğe eşit davranmadığının altını çizer ve şöyle devam eder: "…birçok ailede erkekler sağlıklı ancak sosyal açıdan istenmeyecek bir ölçüde ahlaksızdır, kadınlar ise soylu ve aşırı incelmiş olmakla birlikte ağır bir sinirlilik sergilemektedir. Kültürel standart herkesten cinsel yaşamı sürdürülmesini talep ediyor, bu talebi birisi kendi örgütlenmesi sayesinde hiç zahmete girmeden başarıyla sürdürürken diğeri en ağır bedeli ödemek zorunda kalıyorsa, o zaman bunun da diğerlerinin yanı sıra sosyal bir adaletsizlik olduğu aşikârdır…" (2017: 28-29).

Freud'un ilk kez bu makalesinde, kadın ve erkeğin ruhsal durumlarını değerlendirirken, toplumsal konumlarının etkilerine yer verdiği görülmektedir. Kadınların ruhsal açıdan yaşadığı kimi sorunları toplumsal eşitsizliğin bir sonucu olarak değerlendirir. Her ne kadar kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin kadın ruh sağlığına olumsuz etkisinden bahsetmiş ve kadın cinselliğinin konuşulabilir olmasına katkı sunmuş olsa da kadınlardaki ruhsal sıkıntıların kaynağını cinsel dürtülerin baskılanmasına indirgemiş toplumun kadın ve erkeğe eşit davranmadığını, cinselliğin yaşanmasında kadınların çok daha fazla baskı altında olduğu tespitiyle birlikte kadınların daha fazla ruhsal hastalığa yakalanmalarında bu etkenlerin rolüne vurgu yapmıştır (Köybaşı, 2018:207).

3. KADIN CİNSELLİĞİNİN TARİHSEL SÜREÇTE İNCELENMESİ

3.1. İlk Çağ ve Kadın Cinselliği

Elimizde ki arkeolojik veriler, ilk çağda kadının değeri ve bedeni ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Hâkim kültür kadın cinselliğini doğrudan etkilemektedir. Bu dönem de kadına gerekli değerin atfedildiği örnekler içermesi bağlamında büyük önem taşır.

İnsanın ilk sanatsal gösterileri, çiftlerle ya da toplulukla değil yalnızca kadınla ilgiliydi. Menton yakınlarında Landes'ta bulunan yirmi bin yıllık resimler büyük kalçalı bir Venüs'ü gösterir. Willendorf'ta bulunan resimlerde ise cinsiyeti açıkca belirgin kırmızı bir oyuncak kız bebek yer almaktadır. Koitusla ilgili en eski resim Laussel Mağarası'nda bulunmaktadır. Daha yeni bir başka resimdeyse, uzun boylu bir kadının önünde bir erkeği yalvarma/hayran olma şeklinde gösterir. Böylece kadına karşı duyulan aşırı saygı ve sevginin daha o devirlerden başlayarak kurulmuş olması muhtemeldir ki bu tapınmanın yapısı dini olmaktan çok cinseldir (Morali-Daninos, 1980:12-23).

Üst Yontma Taş Devri ve Buzul Çağı arasında; kadınların sosyal konumları erkeklerden daha önemli olmuştur. Bu arada peşpeşe üç evre görülmüştür: hayvanlarınkine benzer doğal "tek eşlilik"; fırsatların artmasına ve sosyal kuralların ortaya çıkmasına bağlı çok eşlilik ve ikincil çok kocacılık; son olarak da kabilenin yararına olan örgütlü tek eşlilik evresi. Buzul çağın sonunda bu devrin cinsel sosyolojisi, birey ve ülke adlarının ortaya çıkmasıyla belirgindir. Alınan ilk adlar, kadınla ilgilidir (Morali-Daninos,1980:12-23).

3.2. Eski Çağlarda Farklı Coğrafyalarında Cinsel İlişki Örnekleri

Her milletin ve her kabilenin kendilerine göre çeşitli seksüel inanışları vardır; mesela Andaman adalarında, Avusturalya'da, Yeni Kaledonya'da, Polinezya'da ve Afrika'nın içindeki en vahşi kabilelerde bile genç kızlar cinsel serbestiyete sahiptiler (Noonan, 1997:200). Eski çağlarda Japonya'da aileler kendi kızlarını para karşılığı genelevlere kiralamakta, aileler bu şekilde hareket etmek suretiyle kızlarının seksüel bilgiye sahip olarak erkeklerini mutlu edeceklerine inanmaktaydılar. Avusturalya'da yanyana çadır kurmuş olan kabilenin erkekleri gece vakti birbirlerinin çadırlarına girerek kadınlarını değiş tokuş yapmaktaydılar. Yeni Kaledonya'da seksüel anlayış Avusturalya kabilelerinde olduğu gibiydi, fakat burada tecrübesiz genç delikanlılar, yaşlı kadınlarla cinsel ilişkiye girerek seksüel bilgi kazandıktan sonra genç kızlarla birlikte olurlardı (Sungurgil, 1970:50). Polinezya'da seksüel yaşantıda tam bir serbestiyet vardı, evli erkekler kendi eşlerini veya kızlarını yabancı erkeklere kiraya verirlerdi. Kendi adalarına gelmiş olan denizcilere para veya hediye karşılığında kızlarını ve kadınlarını kiraya veriyorlardı, pazarlık

fiyatı kadınların yaşlarına ve güzelliklerine göre değişiyordu, denizciler memleketlerinden getirmiş oldukları renkli kumaşları, oyuncakları, konserve ve bisküvileri vermek suretiyle istedikleri kadını kiralayabiliyorlardı. Bilhassa çeşitli boydaki çiviler yerliler için çok kıymetli meta idi, bir avuç çivi ile en güzel kadın ya da kızı almak mümkün oluyordu. Yeni Zelanda'da seksüel temas, aile reislerinin veya evli kadının kocasının müsaadesi ile yapılabiliyordu, kadına bir ipek bluz veya bir kilo çivi verilmesi gerekiyordu (Noonan, 1997:203). Tahiti Adası'nda bir genç kız veya kadını yabancı bir erkeğe takdim etmek en basit nezaket kurallarından birisiydi. Kadınlar erkeklerle temasa geçmeden önce muz ve ekmek ağacı meyvelerinin yağı ile yağlanırlardı. Tahiti kadınları bazı defalar erkek değiştirebilmek için başka adalara seyahat ederlerdi. Tahitili kadınlar gayri meşru olarak veya evlilikten meydana gelen çocuklarını doğum yaptıktan yarım saat sonra boğarlardı. Bu şekildeki hareketleri ile kendilerini çocuk bakma külfetinden kurtararak istedikleri gibi serbest yaşamak için yaparlardı. Samoa Adası'nda kabile şefleri kendi kızlarının yanına yaşlı kadınları vererek onların kaçamak yapmalarını önlerlerdi (Surungil, 1970; Morali-Daninos, 1980; Noonan, 1997). Habeşistan'da evlenme ve boşanma hiçbir seremoniye bağlı değildi. İki sevgili rahatça sevişebilmek için bir kenara çekilirler, bu yer yine herkesin gözü önünde olan bir yerdir. Bu çiftler uygunsuz bir durum yarattıkları zaman orada bulunan insanlar üzerlerine bir palto veya battaniye atarlardı. Habeşlerin komşusu olan Mısır'da Heredot zamanında sevişmeler destanlaşmıştır. Eski Mısırlılar'da yakın akrabalar arası cinsel ilişki yasak değildi, kız kardeşle erkek kardeşin evlenmeleri yasaldı (Morali-Daninos, 1980:12-23). Amerika da seksüel ilişkiler bakımından Afrika'dan geri kalmamaktadır. Ancak çok soğuk olan bu bölgelerde seksüel ihtiyaçlar fazla hissedilmemektedir. Eskimolarda seksüel alışkanlıklar oldukça farklıdır. Kadın, erkek ve çocuklar bir arada çıplak yatarlar, eğer yabancı bir misafir gelirse ona da yer verebilmek için sıkışırlardı. Antilles Adaları'nda yabancılara siyahi (afroamerikan) bir kız takdim edilmesi gelenekleri icabıydı. Chili'nin başkenti Santiago'da kadınlar evlerin zemin katlarını işgal ederek sokaktan gelen geçenleri evlerine davet ederlerdi (Surungil, 1970; Morali-Daninos, 1980; Noonan, 1997). Moğollar'da erkek karısını son derece kıskanmaktaydı, ihanetini gördüğü zaman eşini partneri ile birlikte öldürürdü. Malezya'da evlenmemiş kadınlarla genç kızlar son derece serbesttiler. Fakat Asya'nın bazı yerlerinde zina yapan kadınlar sırt sırta bağlanarak timsahlara atılırlardı. Vietnam ve Japonya'da evli kadınların kocalarına bağlılıkları ün salmıştır. Çin'de zengin kimseler genç ve güzel kızları satın alırlardı(Sungurgil, 1970:55).

3.3. Orta Çağ'da Genç Kızlar ve Cinsellik

Orta çağlarda genç kızlar büyük bir baskı altında yaşıyorlardı. Anneler hiç bir zaman kızların erkeklerle oynamasına izin vermezlerdi. Bakire kızlar küçük yaştaki erkek çocuklarla bile oynatılmazlardı. Genç kızlar yolda giderlerken bir erkek gördükleri zaman başlarını eğip geçerlerdi. Gençlerin birbirine bakması cinselliğe yol açtığı için tehlikeli sayılırdı. Kızlar geceli gündüzlü annelerinin veya mürebbiyelerinin yanlarından ayrılmazlardı. Kendilerine ayrılmış olan odalarda kız arkadaşlarıyla veya yalnız olarak vakitlerini geçirirler, evli kadınların toplantılarına götürülmezlerdi. Bir genç kız yolda giderken bir kız arkadaşına rastladığı zaman yalnız olarak onunla konuşmasına müsaade edilmezdi, kıza refakat eden yaşlı kişi de bu konuşmayı dinlerdi. On yedinci asırda da genç kızların bir baloya veya davete götürülmeleri kanunen yasaklanmıştı. Kızlar evde kalırlar, pencereden bile dışarı bakmazlardı, kızların şarkı söylemeleri, dans etmeleri ve çalgı çalmaları da yasaklanmıştı (Surungil, 1970; Morali-Daninos, 1980).

Bu devirde kızlar ve kadınlar çok sade giyinirlerdi. Ev kadınlarının da aşk romanları ve seksüel kitaplar okumaları yasaklanmış, ancak macera ve ve savaş romanları okumalarına izin verilmişti. 24.04.1520 tarihinde Roma'da yürürlüğe giren bir kanunla genç kızlar, nişanlı bile olsalar, başlarını peçe ile örtme mecburiyeti vardı, yalnızca aile büyüklerinin refakatinde dışarı çıkabilirlerdi. Bu usül Roma'da iki asır kadar devam etmiştir. Venedik'te de durum aynı idi, genç kızlar yüzlerini ve vücutlarını göstermezlerdi (Surungil, 1970; Morali-Daninos, 1980).

Orta çağlarda kadının konumlandırılmasında baş rollerden birisi, dindir. Hristiyanlık ile kilisenin gücü yaşamın tüm alanlarında kendisini göstermiştir. Özellikle kadın, kadın cinselliği ve kadın bedeni kilisenin tahakkümü altına alınmaya çalışılmıştır. Bedeninin kontrolünü elinde tutan kadınlar cadı sıfatıyla etiketlenmiş ve cadı avları başlatılmıştır.

Geleneksel Hıristiyan öğretisi cinsellikte zevk almayı kirli hale gelmekle özdeşleştirmektedir. Cinsel birleşmede esas olan çocuk yapmaktan başka bir fikre sahip olmamadır. Böylece cinsellik hep kirliliğin yanında ve kutsalın karşı tarafındadır (Arpacı, 2013:141-143).

Tarih öncesi ve ilk çağlarda erkeğin kadına yaklaşımı, büyük bir saygı ve sevgi, hatta bir tür dinsel olmayan cinsel tapınma şeklinde iken ilerleyen yıllarda, özellikle Orta Çağ'da doruğa çıkan bir cinsiyet ayrımcılığı, cinsel perhizin erdemlilik algısı, günümüzde sahra altı ülkelerde halen devam eden kadın sünneti ve dünyanın farklı coğrafyalarında başka adlandırılsa da ülkemizde namus cinayeti olarak tanımlanan kavram ile git gide olumsuzlaşmıştır. Denetim mekanizmalarının adı değişse de tüm bu olumsuz uygulamalar aynı eril zihniyetin ürünü olmuştur. Kadınlar, tarih boyunca cinsiyet ayırımcılığı ve eşitsizliklerle karşı karşıya kalmışlar, erkeklerden daha düşük statüde görülmüşler ve erkeklere nazaran daha az hak ve şansa sahip olmuşlardır. Birçok ülkede eşitliğe yönelik gelişmeler kaydedilmesine rağmen kadınlar hala cinsel ayrımcılığa maruz kalabilmekte, cinsel istismar ve aile içi şiddete/ tecavüze uğrayabilmektedirler. Bunda geleneksel cinsiyet rollerinin ve bu rollerin öğrenildiği sosyalleşme sürecinin etkisi büyüktür (Surungil, 1970; Morali-Daninos, 1980).

3.4. Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Kadın Cinselliği

Modernite ile birlikte beden, benlik algısının ve kimlik kazanmanın merkezine yerleşmiştir. Yani beden artık verili değildir, onu inşa etmek mümkündür. Bu sebeple de esasında modernitenin özgür kılmak istediği beden erkekten daha ziyade kadın bedenidir, denilebilir (Şişman, 2013:19- 20). Fakat bu özgür kılma sürecinde, kadın geleneksel baskı mekanizmalarından kurtulmaya çalışırken, bedene hapsedilmiş kadın bu seferde estetik, haz, tüketim nesnesine dönüştürülmüştür. Başka bir deyişle hiç de özgür olmamıştır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları bile modern öncesi dönemde birbirinden ayrılmaz olarak kabul ediliyordu ve bu sebeple de farklı kavramlarla ifade edilmiyordu. Hem cinsiyet hem de ona atfedilen toplumsal rol –çocuk doğurma ve çocuk büyütme- doğal, ilahi ve evrensel olduğuna inanılmaktaydı (Şişman, 2013:50). Sanayi devrimi ile beraber ekonomik yapı değişime uğradı ve kadın-erkek rolleri de bu durumun gereklerine göre değişti. Illich'e göre bu durumun sebebi modern ekonominin "cinsiyetsiz" yani "unisex" bir yapıyı temel almasından kaynaklanmaktadır. Modern ekonomik yapı zorunlu cinsiyet rolleri olmayan erkek ve kadın rollerini birbirinden çok fazla ayırmadığından cinsiyetsiz bir ekonomik düşün temel tezine dayanmaktadır (Illich, 1996:13)

Çabuklu da biraz farklı bir yaklaşımla geleneksel toplumlarda olduğu gibi modern paradigmanın da yer yer eril ideolojiye göre oluşturulduğunu iddia etmektedir. Ona göre eril ideoloji kadın bedenini bir nesne olarak kurmak istemektedir. Erkek olma hali temelde akıl bağlamında kurulduğundan, erkek "kendiliğinden olumlu niteliğe sahip nötr bir beden" olarak kurulmaktadır. Bunun aksine kadın bedeni toplumsal cinsiyetin ayırımcı birçok damgasını taşıyan "kusurlar" ile daha çok ön plana çıkarılmaktadır (Çabuklu, 2006:55). Belki de modern toplumlarda kadının bedenine bu kadar fazla yoğunlaşması, çaba göstermesi, acılara ve masraflara katlanması, kadının kendi bedenine ilişkin oluşturulan "kusurluluk" iddiasına, ideolojisine veya oluşturulan "kültürel kodu" kabullenmiş olmasına da bağlanabilir. Bu sebeple de modernite için özgür kadın, karşıt cinsi baştan çıkaran, kışkırtan, seksi ve kendini bedenini mükemmelleştirme ve sınırsız kullanma hakkına sahip kişi olarak tarif edilmesine toplumsal zihinde oluşturulan "kusurluluk" iddiasıyla ilişkilendirilebilir(Bilgin, 2016:227).

Aslında kadın ve erkeği iki zıt kutuba yerleştiren, erkeği olumlayan kadını daha değersizleştiren ikircikli düşünce sistemi modernite ile boyut değiştirip erkek bedenini nötr kabul etmiştir. Kavramlar değişmiş fakat hala erkeğin daha makbul bir cinsiyet olduğu fikri değişmemiştir. Kadın hala hiyerarşik düzenin altında konumlanmıştır.

Modern toplumda insanların gittikçe daha fazla kendilerinin farkında olmaları ve her şeyi olduğu gibi kabullenmemeleri de beden ile ilgili kuramcılar tarafından vurgulu bir biçimde anlatılmaktadır. Bu konuyla ilgilenen kuramcılar, insanın bu derece kendinin öz farkındalığının, her şeyi denetleyebileceğine olan inancı arttırdığını ve bu durumun da insanın kendi fiziksel kişiliği üzerinde odaklanmasına yol açtığını vurgulamaktadırlar (Bilgin, 2016:228).

Modern toplumlarda cinsellik yeraltına sürülmez. Tersine, sürekli tartışılmaya ve araştırılmaya başlanan bir olgusal durum haline gelmiştir. Hatta Giddens, Foucault'nun 'seks daha önceki hiçbir toplumsal düzenin zihnini bu kadar ısrarla, bu kadar yaygın bir biçimde hiç meşgul etmiş midir?' sorusunu tekrar ederek cinselliğin modern toplumdaki dönüşümü hakkındaki düşüncesini kanıtlamaya çalışır (Giddens, 2010:23).

Tarihsel süreçte ve hatta modern zamanlarda hem kadın hem de erkek bedeni, estetik ve erotik değişim değerine indirgenmiştir. Cinselliğin tüketim nesnesine dönüşmesi yeni haz arayışlarının cinsellik üzerinden yapılmasını ve ifade edilmesini sağlamaktadır. Yeni cinsel ilişki biçimlerini deneme isteği ve alışkanlığı da bu bağlamda değerlendirilebilir(Bilgin, 2016:234). Modern zamanlarda "güzellik","hoş, enfes, çekici" gibi ifadeler bile "ideal ve seksi bedenle" ilişkilendirilmektedir. Güzel kavramı artık beden üzerinden adlandırılmaktadır Bu noktada, kadın kendi bedeniyle oyuncu konumuna indirgendiğinde, kadın, bu ideal bedenle mutluluk ve haz duymaya başlayacaktır. Bu kadının bu düşünce ve konumu sağlayabilmesinin yani kendi bedeniyle oynayabilmesinin aracı estetik cerrahi olmuştur. Başka bir yönüyle de kadınlar için bedenlerini daha özgür kılma tercihine gitme yolu bir anlamda başka bir kölelik değil midir? (Kesim ve Kar, 2010:182-183). Yani bedensel dönüşümle sağlanan güzelliğin temel niteliği hazcı bir cinsellik görünümüyle kendisini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Dün anne olarak tasarlanan kadın bedeni, bugün haz, cazibe, seksilik açısından tasarlanmaktadır. Bu yüzden de kadın bedenine ilişkin estetik ölçüler de farklılaşmaktadır (Bilgin, 2016:234-235).

Yanıkkaya'ya göre, popüler kültür ürünleri - müzik ve video- beden dilini cinsellik söylemi içine yerleştirir. Popüler kültürde erkekler baskınlık ve şiddetle, kadınlar ise fiziksel görünüm ve cinsel arzuya çağırışım yapan bir biçimde yeniden çoğaltılmaktadırlar. Bu yaklaşımda kadın bedeninin her bir parçası cinselliği ve erkek arzusunu kışkırtan bir bağlamda betimlenir (2009: 50-51). Aslında cinselliğin anahtarını ellinde tutan ve erkeğin iğneleyici bakışına maruz kalan kadın, cinsel bir objeye ve aynı zamanda tüketim kültürü piyasasının esir aldığı bir köleye dönüşmektedir. Bu tüketim piyasası böyle bir tutumla kadın bedenini açıp yerlere sermekte, allayıp pullamakta, giydirip süslemekte, arzuların, hazın, cinselliğin bir nesnesi haline getirmekte herhangi bir sakınca görmemektedir (Gülkaya, 2009: 108).

Günümüzde bir cinsel devrim yaşanmakta ve bu söz konusu devrim 1960-1970'lerin toplumsal hareketlerin yönlendirdiğinden farklılık arz etmektedir. Yaşanmakta olan bu cinsel devrim temelde evlilik, aile, heteroseksüellik ve cinsel ifadeyi (arzu) birbirinden ayıran bir yapıdadır. Kısmen tüketimci cinselliğin yükselişte olduğu görülmektedir. Normatif cinsel ilişki biçimi üremeye dönüktür. Ancak günümüzde bu cinsel yönelim biçimleri giderek ilişkisel (arkadaşlık) ve eğlenceye dönük (cinsel hazza yönelen) bir eğilim kazandığı belirtilmektedir (Castells, 2013: 373-376).

Modern toplumun birey yaşamında yarattığı hayal kırıklıkları (toplumsal karmaşa, bireysellik, yalnızlık, kendin için yaşama, hayatın geçiciliği veya bir defa yaşanacağı kanaati) nedeniyle bireyler kendilerinden beklenenleri kendi bireysel yaşamında gerçekleştirme çabası içine girmektedirler. Modern zamanlarda kadın bedeni ve cinselliğinin salt bir tutku nesnesine ve anlık kişisel tatmin aracı olarak düşünüldüğünü gündelik yaşamın birçok alanında gözlemlemek, deneyimlemek olasıdır (Bilgin, 2016:234).

Aslında modern toplumda da, geleneksel toplumdan hiç de farklı olmayan bir şekilde kadın yine nesne konumundadır. Modern toplumda kadın bedeni ve cinselliğinin denetimi biraz daha üstü kapalı, farkedilmeyen bir şekilde olmaktadır. Tüketim kültürü kadını nesneleştirmiş ve kadın cinselliğindeki özgürlüğü kısıtlamıştır. Kadın modern kültürün gölgesinde, beklentiler ve idealize edilen bazı kalıplar doğrultusunda cinselliğini yaşamak zorunda kalmaktadır.

4. SONUÇ

Cinsellik hayatın merkezinde, vazgeçilmez bir parçadır. Varolmak, yaşamı sürdürmek kavramlarıyla iç içe geçmiştir.

Fakat insanlık için bu denli vazgeçilmez bir kavram olan cinsellik, hep baskı altına alınmaya çalışılmış, doğallığı yadsınmıştır. Bu en çokta kadın için yapılmıştır.

Tarih öncesi ve ilk çağlarda kadının konumu belki de daha sonra hiç görülmeyecek denli hak

ettiği ölçüdedir. Yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalar erkeğin kadına yaklaşımı, büyük bir saygı ve sevgi, hatta bir tür dinsel olmayan cinsel tapınma şeklindedir. Fakat anaerkil yapıdan ataerkil yapıya geçiş kadını her anlamda avantajsız bir durumda konumlandırmıştır. Orta Çağ'da cinsiyet ayrımcılığı inanılmaz olumsuz örneklerle karşımıza çıkmıştır. Bekaretin önemi, cinsel perhizin yüceltilmesi, kadın sünneti, tecavüzler, zorla evlendirme, namus cinayetleri gibi olumsuz örnekler hep aynı zihniyetin ürünü olarak karşımıza çıkmıştır.

İnsanın hem bireysel hem toplumsal, hem cinsiyetler bağlamında rollerini ve davranışlarını düzenleyen kültür nesilden nesile aktarılmıştır. Ne yazık ki bu kültürel ögeler hep kadının masumiyetini, saflığını koruması ve bunu hem kendi tahakkümü hem de erkeğin tahakkümüne vererek aktarılmıştır.

Modernleşme ile bu durum boyut değiştirmiş ama kadın bedeni ve cinselliği popüler kültürün denetimi altında olmaya devam etmiştir. Kadın bedeni nesneleştirilmiş, tüketim toplumunun parçası olmuş, kadın cinselliği haz temelli bir boyuta indirgenmiştir.

Zaman ve mekân değişse de kadın cinselliği var olan kültürden bağımsız düşünülemez. Ne yazık ki bu kültür daha çok kadın cinselliğini insanın fizyolojik ve ruhsal ihtiyaçlarının gereği görmekten çok uzaktır.

KAYNAKÇA

Arpacı, Murat. (2013). Modernitenin Eşiğinde Toplumsal Cinsiyet Rejimi: Pastoral İktidar, Beden Politikaları ve Evlilik, *Doğu Batı*, 2013, 63: ss. 131-146.

Avcı, K.ve Özdedeli, K. (2015).Kadın cinselliği ve kültürel farklılıklar. *Kadın Cinsellik Sağlığı, 17, 224-230.*

Bilgin, R.(2016).Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 219-244.*

Bozdemir, N.ve Özcan, S. (2011). Cinselliğe ve cinsel sağlığa genel bakış. *Turkish journal of family medicine and primary care, 5(4).*

Castells, Manuel. (2013). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, II. Cilt, Kimliğin Gücü, Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çabuklu, Yaşar. (2006). *Bedenin Farklı Halleri*, 1. Baskı, İstanbul: Kanat Kitap-Pusula Yayınları.

Demirbilek S.(2007). Cinsiyet ayrımcılığının sosyolojik açıdan incelenmesi. *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar;44(511): 25.*

Dinçer, Ö. (2007). *Namus ve Bekaret: Kuşaklar Arasında Değişen Ne? İki Kuşaktan Kadınların Cinsellik Algıları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara

Giddens, Anthony. (1999). *Toplumun Kuruluşu*, Çev. Hüseyin Özel, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Giddens, Anthony. (2010). *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm, Çeviren: İdris Şahin, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.*

Gülkaya, Timurturkan. Meral. (2009). "Güzellik İdeali Etrafında 'Biçimlenen ve Biçimlendirilen Bedenler", Toplumbilim Dergisi, Sayı: 24,İstanbul: Bağlam Yayınları, 105-109

Illich, Ivan. (1996*). Gender*, Çeviren: A. Fethi, Ankara: Ayraç Yayınları.

Kahraman S.(2010) *Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik görüşlerinin* belirlenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi ;3(1): 30-35

Kaya, Y., ve Aslan, E. (2013). Kadın cinselliğinde gelenekler ve kültür. *Androloji Bülteni, 54(1), 214.*

Kesim,Sevim.ve Kar,Altan.(2010). *Plastik Cerrahi, "Tanrım Beni Baştan Yarat!.."* İstanbul:

Metaforunu Mümkün Kılabilir Mi?, içinde Kadın ve Bedeni Edt:Yasemin İnceoğlu-Altan Kar,Ayrıntı Yayınları:171- 196.

Kingsberg SA, Janata JW. Female sexual disorder: assessment,diagnosis and treatment. Urol Clin N Am 2007;34: 497–506

Köybaşı, G. P. Histeriden Oedipus'a Freud Teorisinde Kadınlık ve Cinsellik Madde, Diyaliktik ve Toplum,Cilt 3, Sayı 3, *bilim ve aydınlanma org*.

Letourneau, C. (1970). İlksel Toplumlarda Seksüel Yaşantılar. (Çeviren: G. Sungurgil). İstanbul: Yaylacık Matbaası.

Moralli-Daninos, A. (1980). *Cinsel İlişkiler Tarihi*. (Çeviren: İ. Yakupoğlu) İstanbul: İletişim Yayınları.

Noonan, R. J. (1997). *The international encyclopedia of sexuality* (Vol. 1). R. T. Francoeur (Ed.). New York: Continuum.

Şişman, Nazife.(2013). *Emanetten Mülke: Kadın-Beden-Siyaset*, 3. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.

Veysal, Ç. (2010). Cinsellik, sevgi ve aşkın diyalektiği. *FLSF/Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Dergisi*, *5*(9), 49-76.

ZUKUNFTSSORGEN IM SPIEGEL DYSTOPISCHER ERZÄHLFORM

Ertuğrul KARAGÖZ*

ABSTRACT

Over time, humanity has encountered a variety of epidemic and diseases such as smallpox, the plague, Spanish flu, cholera, etc. They have been taken under control in various ways, e.g., government measures, medical developments, or restrictions. However, the state mechanism and legal system would be questioned due to the impact of diseases on people. The coronavirus that broke out at the end of 2019 is also one of these epidemics. This time, the literature that uses such events as material turns out to be a prophecy by the writer Juli Zeh. In that way, this refers to the novel Zeh's *Corpus Delicti*, which was written ten years before the pandemic. Juli Zeh, who works as a constitutional judge in Brandenburg, describes a vision of the future in the 21st century in which health dictatorship and the simplest diseases exist no longer on the basis of high technology. Furthermore, the developed "method", which is based on an idea of prevention, aims to discipline human life. At this point, the way of the life from the variety of hygienic and health obligations such as sleep reports, nutrition reports, urine test etc. and the restrictions such as sexual contact associates the measures during the corona pandemic. For example, the protagonist Mia Holl, who resists this structure of domination in Corpus Delicti, becomes the voice of people who turn in to victims in the totalitarian organized social order. The novel, which has been boomed in the wake of the pandemic has critical potential. Thus, the artistic talent of the writer is linked to political message. Zeh's vision of the future make readers think about the present.

Keywords: *biopolitics, freedom, society, body, health*

1. EINLEITUNG

Der Roman *Corpus Delicti*, den die Dichterjuristen Zehn ursprünglich als Theaterstück verfasst hat, handelt sich um eine Welt der nahen Zukunft, in der die Menschen sich von Keimen und Krankheiten befreien. Die Gewohnheiten im täglichen Leben sind eher gesundheitsorientiert als willkürlich. In diesem Sinne beziehen die Legislative, Exekutive und Justiz sich auf soziale Gesundheit. Das menschliche Leben steht beispielsweise unter der Kontrolle des staatlichen Überwachungssystems, das tägliches Leben, Ernährung sowie Sexualkontakt scharf unter Lupe nimmt. Die entwickelte „Methode" ist auf der Such nach dem Privatleben zu beseitigen und alles transparent zu machen. Es gibt keine Privatangelegenheiten mehr. Der Körper, der als das wesentliche Gut des Menschen angesehen wird, steht unter Beobachtung. Das heißt, „[das] Leben des Individuums ist von einer Fülle sanktionsrechtlich abgesicherter Mess-, Melde- sowie sonstigen Handlungs-, und Unterlassungspflichten durchgezogen" (Müller, 2011: 87). Die Schriftstellerin Zeh stellt diese Zukunftsvorstellung aus rechtlicher und gesellschaftlicher Perspektive dar. Die Einschränkung bürgerlicher Rechte und der Angriff auf die Freiheit sind weiterhin auch die Hauptthemen des Romans. Die vorliegende Studie setzt sich mit dem Zusammenhang zwischen der aktuellen Situation, bzw. Corona-Pandemie und der Gesundheitsdiktatur basierend auf Biopolitik und entindividualisierte Gesellschaftsordnung in *Corpus Delicti* auseinander. Dabei wird in der Studie insbesondere den Fragen nachgegangen,

1. wie die Schriftstellerin auf den „disziplinierten Körper" auf der Grundlage von Bio-Macht eingeht,
2. wie die menschliche Existenz angesichts Dekadenzphänomen erneut definiert wird und
3. wie die Missachtung der persönlichen Freiheiten und die Verletzung persönlicher Autonomie die Menschenwürde unter dem Deckmantel der Gesundheit beeinträchtigen.

Die Studie gliedert sich somit in 4 Teile. Zu Beginn wird die Gattungsdefinition erläutert. Darauf aufbauend, geht der zweite Teil auf die Biopolitik ein, die den Gehalt des ganzen Romans prägt. Im Fokus des dritten Teils steht die politische Botschaft der Schriftstellerin. Schließlich wird das gegenwärtig umstrittene Thema „die körperliche Souveränität diskutiert. Und ein Fazit beschließt die Studie.

* Ege Universität, Die Abteilung für deutsche Sprache und Literatur, die Türkei. (e-Mail: ertugrul.ege59@gmail.com)

2. GATTUNGSDEFINITION

Definitionsgemäß der Dystopie bedeutet „fiktionale, in der Zukunft spielende Erzählung o. Ä. mit negativem Ausgang“ (Duden-Online Wörterbuch). An dieser Stelle unterscheidet der Erzählstil, der im Allgemeinen die Negativität im Vordergrund steht, sich von der Utopie. Dystopie stellt sich nämlich als Gegenteil der Utopie heraus. Utopie, die im Griechischen für Nicht-Ort steht, zeigt einen perfekten Ort in der Zukunft, wo eine ideale Gesellschaft mit einer besseren Lebensweise abseits von Krieg, Hunger, Armut usw. harmonisiert wird. In einer Dystopie wird hingegen die üblichen Themen des Zeitalters wie Katastrophe, Krankheit, Umwelt, Herrschaftssystem usw. aus negativer Sicht geschildert. Die dystopische Erzählform, die die Schattenseiten der Zukunft durch ein fiktives totalitäres Staatsmodell und einen dehumanisierten Gesellschaftsentwurf zur Sprache bringt, verfügt zudem über eine kritische Intention. In den Dystopien wird die finstere Seite der Realität durch Fiktion erzählt und wird auch eine neue Welt gestaltet. In diesem Sinne setzt man sich mit den Dystopien in Bezug auf ihre Merkmale in zweierlei Hinsicht auseinander.

> Einerseits handelt es sich bei Dystopien um einen gehaltvollen Gegenstand der ideengeschichtlichen Untersuchung und aktuellen Reflexion, […]. Andererseits aber kann dystopisches Argumentieren oder Erzählen selbst, in Form von Szenarienbildung und Gedankenexperimenten, als Modus politischen Denkens genutzt werden […] (Hausteiner, 2020: 31).

Des Weiteren bieten Utopie und Dystopie auch die Möglichkeit zum Nachdenken. Die beiden Erzählformen, die sich mit den perfektionierten oder schlechten Facetten des Geschehens in der Zukunft befassen, fungieren somit als „Spielwelten zwischen Wunschbild oder Warnbild“ (Kruschel, 1995). Gerigk bringt ohnehin zum Ausdruck, dass Dystopien als Gegenstand in der Literaturwissenschaft unter dem Titel „Utopie“ behandelt werden (vgl. Gerigk, 2015: 6). Was den historischen Hintergrund betrifft, beruht die Herausbildung der Dystopie auf den Fortschrittpessimismus im 19. Jahrhundert. Angesicht der skeptischen Konsequenzen der Industrialisierung und einer beschleunigten Modernisierung entwickelt sich eine negative Form der Utopie, d.h. Anti-Utopie oder Dystopie (vgl. Metzler, [3]2007: 796). Inhaltlich betrachtet stellt die dystopische Erzählstil, die quasi eine zukunftsorientierte Mahnung dient, ein Held ins Zentrum, das die Animosität gegen System hat und sich als die Stimme der gespalteten Gesellschaft entpuppt. In *Corpus Delicti* erscheint die Protagonistin Mia beispielsweise als eigensinnige Figur im sogenannten perfekten Gesundheitssystem und in der entindividualisierten Gesellschaftsordnung.

3. BIOPOLITIK

Die Bio-Macht bezeichnet die Einbeziehung politischer Strategien ins menschliche Leben und sie zielt dementsprechend darauf ab, die Kräfte der Bevölkerung durch die Verbreitung von Hygiene und die Medikalisierung der Gesellschaft zu vermehren (vgl. Ludwig, 2020: 108). Die im Roman entwickelte Methode, die einen Beitrag zum Wohl des Menschen leistet, konzentriert sich vor allem auf Gesundheit. Jedoch besagt die Gesundheit nicht nur ein krankheitsfrei körperlicher Zustand, sondern auch eine geistige und soziale Harmonie, die die Ordnung des Einzelnen in der Gesellschaft gewährleistet. Zeh definiert zum Beispiel die Gesundheit wie folgt. „Gesundheit ist ein Zustand des vollkommen körperlichen, geistigen sozialen Wohlbefindens und nicht die bloße Abwesenheit von Krankheit“ (Zeh, 2009: 6). Im Wesentlichen beruht diese Definition von Gesundheit im Vorwort des Romans sich auf die Verfassung der Weltgesundheitsorganisation und lautet folgendermaßen. „Die Gesundheit ist ein Zustand des vollständigen körperlichen, geistigen und sozialen Wohlergehens und nicht nur das Fehlen von Krankheit oder Gebrechen“ (Verfassung der WHO). Basierend auf diese Auffassung zielt die entwickelte Methode, die auf eine Präventionsidee zurückführt, durch Schlaf-, und Ernährungsbericht, Sportpensum, Blutdruckmessung, Urintest usw. darauf ab, menschliches Leben zu perfektionieren. Der Mensch wird nämlich als ein Lebewesen aus Blut und Fleisch „im Namen des Staatskörpers“ (Finger, 2009, Die Zeit) angesehen. „Zielscheibe der Bio-Macht ist ein neuer Körper: ein multipler Körper mit zahlreichen Köpfen“ (VG 289): die Bevölkerung“ (Ludwig, 2020: 108). Die in allen Lebensbereichen dominierende Prävention versucht somit, die Zukunft der Bevölkerung in Sicher zu bringen. Die Schriftstellerin macht aus der Präventionsidee einen Erzählstoff und sie schildert eine

Gesundheitsdiktatur in der Mitte des 21. Jahrhunderts (vgl. Geyer, 2009, FAZ). Durch Körper-Thematik befasst der Roman sich mit einer totalitären Gesellschaft, die eine Gesundheitsdiktatur ins Zentrum stellt. An dieser Stellt kommt „Entwicklungstendenzen einer Gesellschaft“ (Navratil, 2022: 448) zur Sprache. Das anti-individualistische Staatsmodell in dem fiktionalen Roman verfolgt eine konstruktive Politik gegenüber dem menschlichen Körper. Die zunehmende Obsession mit dem Körper rückt heute auch in den Fokus von Politik. So wird deutlich, dass die Einhaltung der Gesundheit in der Gegenwart zur individuellen Auflage wird und der Körper auch durch Fitness, Schönheit, Diät usw. idealisiert wird. Zeh artikuliert streckenweise die zukünftige Gefahr. Gemeint ist damit einen „utopischen Körper“. Foucault bringt seinen Gedanken über den Körper wie folgt zum Ausdruck. „Der Körper ist ein Phantom, das nur der Spiegelwelt mit ihren Trugbildern angehört, und das auch nur in Bruchstücken“ (Foucault, 1966). Es steht aber fest, dass die automatenhafte Körperwahrnehmung in der Zukunft unumgänglich ist. „Der Körper ist eine Maschine, eine Fortbewegungs- Nahrungsaufnahme, -und Kommunikationsapparat […]“ (Zeh, 2009: 76). Encke vertritt auch die Ansicht, dass der Mensch eine Körpermaschine und ein Stück biologisches Wesen ist (vgl. Encke, 2020, FAZ). Auf diese Ansicht folgt daraus, dass das Dasein der Einzelnen in der körperfixierten Gesellschaft nur durch disziplinierten Körper möglich ist. Die Körperbeherrschung ist dagegen auf menschlichen Willen angewiesen.

> Der Körper läuft, handelt, lebt, begehrt, lässt sich widerstandslos von all meinen Absichten durchdringen. Aber das auch nur, bis es mir schlecht geht, bis mein Magen sich umdreht, bis der Schleim meine Brust verstopft und mich in der Kehle würgt, bis Zahnschmerzen sich in meinem Mund ausbreiten (Foucault, 1966).

Die neue Weltordnung basierend auf Bio-Macht lehnt die Widerstandskraft ab und führt gegebenenfalls dazu, dass die Position des Einzelnen infrage gestellt wird. Mit der entfachten Diskussion darüber, was standardisierter Gesundheitsbegriff ist und was der Einzelne als gesund empfindet, wird die Entscheidungsfreiheit auch beeinträchtigt (vgl. Navratil, 2022: 448). Ob der Einzelne körperlich und geistig gesund ist, wird nur durch Routinetests des Systems festgestellt. Genau wie die Menschen, die heutzutage einen PCR-Test machen lassen, um nachzuweisen, ob sie infiziert sind. Zeh macht ein Gedankenspiel in der Fiktion, das mit der Realität einhergeht (vgl. Encke, 2020, FAZ). Die Gesundheit wird als kollektive Auflage erblickt, während die Vernachlässigung der eminenten Pflichten und das Kranksein ein Vergehen sind. Gesunder Mensch ist nämlich orientierungsfähig. Ein gesunder Organismus oder die Gesundheit ist erforderlich für Vollkommenheit nicht nur den Einzelnen, sondern auch gesellschaftliches Zusammensein (vgl. Zeh, 2009: 6). Die Sozialstruktur und die Funktion des Individuums innerhalb der Gesellschaft assoziieren die Theorie der Dekadenz von Paul Bourget, in der berichtet wird, dass die Dynamik der Ganzheit und Totalität verschwinden. Bourget gibt seine Theorie wie Folgt an:

> Das Individuum ist die gesellschaftliche Zelle. Wenn die Energie der Zellen unabhängig wird, so hören ebenso die den ganzen Organismen bildenden Organismen auf, ihre Energie der gesamten Energie unterzuordnen, und die Anarchie, die sich dann einstellt, bedeutet den Verfall des Ganzen (Bourget, 1881).

Die Zelle als kleinster Bestandteil des Organismus weist hier auf den Einzelnen hin. Das heißt der kleinste Teil des Sozialen. Die Dekadenztheorie fußt auf der Annahme, dass die Gesellschaft ihre Totalität einbüßt, sofern der Einzelne autonom macht. Der zerstörte Gesamtorganismus führt zur Anarchie, die sich mit dem Verfall des Ganzen mitbringt. Anders gesagt, bewirken der Verstoß gegen entwickelte Methode und die Vernachlässigung der Auflagen den Verfall nicht nur des Systems, sondern auch der ganzen Gesellschaft. Der einzelne Körper bildet nämlich den Gesamtkörper, mit dem anderen Worten Volkskörper (vgl. Navratil, 2022: 454). Die Figuren, die Freiheitsrechte verteidigen und gegen Gesundheitsdiktatur revoltieren, werden deswegen im Roman als „Methodenfeinde“ oder „Anti-Methodismus“ bezeichnet. Mia Holl und ihr Bruder Moritz lassen sich als Beispiel dafür anführen. „Sie sind verdächtigt der methodenfeindlichen Umtreibe sowie der Führung einer methodenfeindlichen Vereinigung“ (Zeh, 2009: 144). Der Werteverfall ist daneben in *Corpus Delicti* schon erfolgt. Und zwar verlieren Nation, Familie, Religion an Bedeutung.

4. ZEHS POLITISCHE BOTSCHAFT

Die politisch engagierte Schriftstellerin thematisiert politische, gesellschaftliche und moralische Fragestellungen in ihrem Werk (vgl. Navratil, 2022: 439). Die politische Dimension ihrer literarischen Produktion zeigt sich immer, aber Zeh hält wenig von der Definition der Politik in der Literatur. Ihre künstlerische Begabung steht nur mit einer politischen Botschaft in Zusammenhang, weswegen die politischen Fragen Zehs bei der „Sinnproduktion fiktionaler Literatur" (ebd.) die bezogen auf Situation und Epoche zurückhaltend bleiben. Mithilfe des Gedankenspiels projiziert die Schriftstellerin in der Regel ihre Politik-, und Gesellschaftskritik auf literarische Produktion. Mia ist beispielsweise auf der Suche nach strafrechtlichen, strafprozessualen, kriminal-, und gesundheitspolitischen Fragen (vgl. Müller-Dietz, 2011: 85). Sie verteidigt zwar das Recht auf Krankheit, körperliche Souveränität, Genuss usw., aber die Einwendung gegen Auflage, bzw. „Vernachlässigung gesundheitlicher Meldepflichten und medizinischer und hygienischer Vorsorge" führen zu einem Straffprozess. Die Protagonistin, die über gemischte Gefühle verfügt, setzt sich über diese Pflichten hinweg. Anstatt wie mittelalterliche Hexe vor einem Inquisitionsgericht hingerichtet zu werden, wird die Protagonistin „auf unbestimmte Zeit in einem Tiefkühlfach eingefroren" (Höbel, 2009, Der Spiegel). Das Strafverfahren assoziiert *Malleus Maleficarum*, den *Hexenhammer* von Heinrich Kramer. Die Zukunftsentwurf Zehs teilt im Wesentlichen die gleiche Ideologie wie Frühneuzeit. Und zwar geht es um „Ausgrenzung und Verfolgung Andersdenkender" (Navratil, 2022: 462). Hieraus ergibt sich, dass „die Fragilität zivilisatorischer Errungenschaften" (ebd.) mit den Themen wie Foltermethode, Bedrohung der Menschenrechte im 21. Jahrhundert erneut in den Vordergrund gerückt ist. Die Schriftstellerin kommt zum Ergebnis, „Mittelalter ist keine Epoche. Mittelalter ist der Name der menschlichen Natur" (Zeh, 2009: 222). Bemerkenswert beliebt, dass es im Roman nicht um die üblichen Delikte des Zeitalters, vielmehr um die Verletzung körperlicher Unversehrtheit und Strafen geht. Die Verurteilung von Moritz wegen Vergewaltigung steht exemplarisch dafür. Schließlich „[ist] die 'Bestimmung des Menschen' seine Gesundheit; der aufklärerischen Vervollkommnungsgedanke wird ideologisiert und auf den Körper fokussiert" (Graff, 2016: 401). Des Weiteren beseitigen die entwickelte Methode und der Straffprozess durch Körper das dynamische Verhältnis zwischen Gesundheit und Menschen. Gemeint ist damit, dass der Körper menschlich ist, die Gesundheit hingegen eine Notwendigkeit ist. Dafür strebt die Gesundheitsdiktatur danach, die Gesundheit als Synonym für Normalität betrachtet zu werden (vgl. Zeh, 2009: 137). Neben der fiktionalen Welt strebt auch die Politik einiger asiatischen Staaten in der Gegenwart danach, die Gesundheit des Einzelnen mit der Methode von Bestrafung und Belohnung zu kontrollieren und damit den Körper zu disziplinieren. „Social Crédit System in China" und „Smart Nation in Singapur" lassen sich als Beispiel dafür anführen (vgl. Encke, 2020, FAZ). Dies ist auch ein Beweis für Tendenz des demokratischen Systems zur totalitären Herrschaftsstruktur im Gesundheitswesen. Es sollte auch nicht unerwähnt bleiben, dass Zeh faktuale Themen in einer fiktionalen Welt harmoniert. Die Ereignisse in der fiktionalen Welt Zehs sind nah an der realen Welt des Lesers. Zeh bedient sich nämlich der „realweltlichen Sachverhalte" (Navratil, 2022: 134). Dies führt jedoch zur Erörterung, „wie realistisch oder wie fiktiv kritische Darstellungen der Zeitläufe sind" (Müller, 2011: 86). Zwei kurze Beispiele können dabei helfen, die Intention der Schriftstellerin zu verdeutlichen. Der Artikel der Gesundheitsordnung im Roman wie Paragraph 12 GStPO assoziiert Gestapo, d.h. geheime Staatpolizei des NS- Regimes. Ein anderes Beispiel sind die Menschen für Schlafbericht, Ernährungsbericht, Urintest usw. in *Corpus Delicti* verantwortlich, während die Menschen im Laufe der Pandemie die Abstands- und Hygieneregeln einhalten, Mund- und Nasenschutz beachten oder impfen lassen müssen. Aufgrund der Verpflichtungen und Beschränkungen, die im Namen des Schutzes sowohl persönlicher als auch gesellschaftlicher Gesundheit auferlegt werden, wirft Zeh dem Staat vor, der Bevölkerung Angst einzuflößen. „Angst reagierte das Leben der Einzelnen, Angst reagierte die große Politik" (Zeh, 2009: 85). Auch wenn der Gehalt des Romans als Prophezeiung der Schriftstellerin zum Vorschein kommt, äußert Zeh sich im Interview mit dem Rezensenten des Wochenmagazins *Stern* ganz anders. „Ich [Juli Zeh] wollte keine Zukunftsvision schreiben und sagen: In so und so viel Jahren sieht es so und so aus" (Gernert, 2009, Stern). Abgesehen davon, dass Zeh die Zukunft erahnt, übt sie im Roman Kritik an dem biopolitischen Gesundheitssystem, dem Angriff auf individuelle Freiheit und der Ausgrenzung und Verfolgung des politischen Andersdenkenden. *Corpus Delicti* lässt sich deswegen als literarische Inszenierung des Politischen im Text bewerten (vgl. Navratil, 2022: 473).

5. DIE KÖRPERLICHE SOUVERÄNITÄT

Das Recht auf körperliche Unversehrtheit gehört zu den Menschenrechten und es wird auch durch Grundgesetzt garantiert. Jedoch ist der Mensch im Laufe der Geschichte zum Opfer der Ideologien und Politik geworden. Moritz, der Bruder Mias, wird vorgeworfen, eine junge Frau namens Sybille vergewaltigt zu haben. Im Ermittlungsverfahren wird seine Schuld durch DNA-Identitätsfeststellung und genetischen Fingerabdruck festgestellt und nach der Verhaftung begeht er zum Selbstmord oder im Sinne Mias wird ihr Bruder zum Opfer des Systems. Es wird eine „METHODE" entwickelt, um den individuellen und kollektiven Überlebenswillen zu verstärken. Und diese entwickelte Methode zielt grundsätzlich darauf ab, das Leben jedes Einzelnen möglichst keimfrei, lang, schmerzlos und glücklich zu gestalten (vgl. Zeh, 2009: 35). Unter dem Deckmantel der Gesundheit versucht aber das System, sowohl eine Kontrollmacht über den Menschen umzusetzen und als dies auch zu legitimieren. Foucault (1966) nennt dies als „Biopolitik". Die Biopolitik sei die Einbeziehung des natürlichen Lebens des Menschen in die Mechanismen und das Kalkül der Macht, so Foucault. Die Priorität des Herrschaftssystems im Roman ist die Sicherheit der Menschen. Aus diesem Grund sind die Anhänger der Methode der Meinung, dass die staatliche Kontrolle über den Menschen erforderlich für soziale Gleichheit ist. Betrachtet man diese Auffassung jedoch aus einem anderen Blickwinkel, so wird deutlich, dass die menschliche Existenz in Frage gestellt wird. Der Mensch ist ebenfalls ein Wesen, das zwar in der Gesellschaft weiterführt, aber kein privates Leben hat. „Der moderne Mensch ist ein Tier, in dessen Politik sein Leben als Lebewesen auf dem Spiel steht" (Foucault, 1977 zit. nach Agamben, [13]2021: 127). Am Rande sei auch erwähnt, dass „[der] Mensch als Lebewesen sich nicht mehr als Objekt, sondern als Subjekt der politischen Macht [repräsentiert]" (vgl. Agamben [13]2021: 9). Die Frage liegt allerdings in der Luft, wie Vorkehrungen für Menschenwürde und körperliche Unversehrtheit in der nahen Zukunft getroffen werden. Im Art. 1 Abs. 1 GG für die Bundesrepublik Deutschland geht es beispielsweise um die Menschenwürde. „Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt" (Art. 1 Abs. 1 GG.). Im Gegensatz dazu stellt die Methode im Roman „Wohl" über „Würde" des Menschen. So steht es auch in der Grundregel des Systems. „Die Methode dient dem Wohl des *Menschen*, Artikel eins der Präambel" (Zeh, 2009: 105). Der Mensch hat deswegen kein Recht auf Krankheit. Dabei reguliert die Methode anthropologische Konstanten wie Liebe, Hass, Trauer gedanklich. Mit einer streng kontrollierten Lebensweise verheißt das System ein keimfreies, schmerzfreies und leidfreies Leben. Heinrich Kramer, Vordenker der Methode, gibt folgendermaßen an, wie das System funktioniert. „Wir gehorchen allein der Vernunft, indem wir uns auf eine Tatsache berufen, die sich unmittelbar aus der Existenz von biologischem Leben ergibt" (Zeh, 2009: 35). Mit diesen Worten plädiert Kramer für biopolitisch motiviertes Überwachungs-, und Gesundheitssystem und er übersieht die Würde des Einzelnen in der entindividualisierten Gesellschaft. Die Vernunft begründet nicht die Würde *des Menschen*, sondern den absolut gesetzten Überlebenswillen *der Menschen*, der auf den Einzelnen im Zweifelsfall keine Rücksicht nimmt (Graff, 2016: 401). Das Überleben hängt jedoch mehr von systembedingten Maximen als vom menschlichen Willen ab. Diese Maximen sind eine ausgewogene Ernährung, ein alkohol- und rauchfreier Lebensstil, Sport usw. Da die Vernachlässigung gesundheitlicher Pflichten als die Gefährdung der Mitmenschen zu deuten ist, darf der Einzelne auch kein Verbrechen gegen seinen eigenen Körper begehen. Daraufhin schildert Moritz, wie ein Mensch trotz aller Zwänge des Systems sein Dasein erfahren kann:

> Ich [Moritz] kann Sex haben, ohne mich vermehren zu wollen. Ich kann Substanzen zu konsumieren, die mich für eine Weile von der sklavischen Ankettung an den Körper erlösen. Ich kann den Überlebenstrieb ignorieren und mich in Gefahr bringen, […]. Der Mensch muss sein Dasein *erfahren*. Im Schmerz. Im Rausch. Im Scheitern (Zeh, 2009: 89).

Nicht zu vergessen ist, dass Juli Zeh mit dem Titel des Romans das Verhältnis zwischen der Körperthematik und dem Vergehen hervorhebt. Das Wort „Corpus Delicti", das in der Rechtssprache als Beweisstück fungiert, stammt aus dem Lateinischen. Im Lateinischen steht „Corpus" für Körper und „Delicti" bedeutet das Vergehen oder das Verbrechen. Hier sei noch einmal hervorgehoben, dass die Protagonistin Mia den „Körper des Verbrechens" verkörpert. Und „Corpus ist *ein doppelgesichtiges Wesen, das sowohl Träger der Unterwerfung unter die souveräne Macht als auch der individuellen Freiheit ist*" (Agamben, [13]2021: 133).

6. FAZIT

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass Juli Zeh in ihrem Roman die Gesellschaftsordnung, Gesundheit und Politik in der nahen Zukunft durch Körper-Thematik reflektiert. Die Herrschaftsstruktur entwirft eine „Methode“ und die Vordenker stellen programmatisch fest, wie die gesundheitsorientierte Politik mit dem menschlichen Leben zusammengebracht werden kann. Das nennt man die Biopolitik, die den Gesundheitsbegriff erneut definiert. Dementsprechend wird die Gesundheit als eine Harmonie des körperlichen und geistigen Zustands angesehen. Der Mensch setzt nämlich seine Existenz zwischen Leben und Tod oder zwischen Körper und Geist fort. Der Körper, der als Kompass des Menschen fungiert, steht immer im Zentrum aller Bemühungen des Systems. In den Artikel des Gesetzes wird der Vorsatz des Systems der Bevölkerung auch proklamiert. Der perfektionierte und disziplinierte Körper wird beispielsweise in der Zukunft als Ergebnis der Bio-Macht par excellence angesehen. Aber die Autonomie des Menschen kommt abhanden. An dieser Stelle zeigt die Protagonistin Mia sich als ein klares Muster jener, die sich gegen die staatlichen Maßnahmen wehren. Sie empfindet ihre Geborgenheit in der Biopolitik nicht mehr. *Corpus Delicti* befasst sich zudem mit einem Staatsmodel, in dem das Individuum desozialisiert ist, aber die individuellen Entscheidungen soziale Konsequenzen haben. Dafür ist die Gesundheitsdiktatur sich darüber im Klaren, die Diskrepanz zwischen denen, die sich an die gesundheitsorientierten Gesetze halten, und denen, die gegen die Gesundheitsregeln verstoßen, zu beseitigen. Im Gegensatz zu Hertzka kommt somit ein anti-soziales Zukunftsbild zum Vorschein (vgl. Hertzka, 1890). Daraus lässt sich folgende Schlussfolgerung ziehen, dass dieses Zukunftsbild im Roman als ein Spiegelbild des 21. Jahrhunderts ist.

LITERATURVERZEICHNIS

Agamben, G. (2002). *Homo sacer. Die Souveränität der Macht und das nackte Leben.* Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

Bourget, P. (1881). „Théorie de la décadence.“ In: Bergengruen, M., Neumann, G., Renner, U., Schnitzler, G., Wunberg, G. (Hrsg.) (2015): *Hofmannsthal Jahrbuch zur Europäischen Moderne Band 23/2015*. Freiburg: Rombach Verlag KG. S. 253-263.

Duden (o. D.). Abgerufen am 20. April 2022, von https://www.duden.de/suchen/dudenonline/Dystopie.

Encke, J. (2020). *Bloß nicht bewegen*. FAZ.NET. Abgerufen am 1. April 2022, von https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/neues-buch-von-juli-zeh-ein-buch-ueber-die-corona-pandemie-16793883.html?printPagedArticle=true.

Finger, E. (2009). *Zukunftsvision: Das Buch der Stunde.* ZEIT ONLINE. Abgerufen am 2. April 2022, von https://www.zeit.de/zustimmung?url=https%3A%2F%2Fwww.zeit.de%2F2009%2F10%2FL-Zeh%2Fkomplettansicht.

Foucault. M. ([3]2017). *Die Heterotopien. Der utopische Körper.* Berlin: Suhrkamp.

Gerigk, A. (2015). „Ideale Geliebte- Utopische Erzählformen im Spiegel neuer Dystopien (Zeh, Dath, Kracht).“ *Studien zur deutschen Sprache und Literatur 2015/2*, S. 5-16.

Gernert, J. (2009). *Plädoyer gegen die Fitness-Diktatur*. STERN. Abgerufen am 10. Mai 2022, von https://www.stern.de/kultur/buecher/interview-mit-juli-zeh-plaedoyer-gegen-die-fitness-diktatur-3432820.html.

Geyer-Hindemith, C. (2009). *Geruchlos im Hygieneparadies*. FAZ.NET. Abgerufen am 1. April 2022, von https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/juli-zehs-neuer-roman-geruchlos-im-hygieneparadies-1774442.html?printPagedArticle=true.

GG - Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. (1949). Abgerufen am 25. Mai 2022, von https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html.

Graff, M. (2016). „Menschenwürde im digitalen Zeitalter: Körper, Datenschutz und Menschenbild bei Juli Zeh“. *Colloquia Germanica 49/4*, S. 391- 422.

Hausteiner, E. M. (2021). „Mehr Dystopie wagen? Zukunftsperspektiven einer politiktheoretischen Zukunftsforschung“. *Zeitschrift für Politische Theorie 2021/1*, S. 31-40.

Hertzka, T. ([2]1890). *Freiland: Ein soziales Zukunftsbild.* Dresden: Pierson.

Höbel, W. (2009). DER SPIEGEL, Hamburg, Germany. Abgerufen am 4. Februar 2022, von https://www.spiegel.de/kultur/hexe-im-tiefkuehlfach-a-2665919b-0002-0001-0000-000064283877.

Immanuel, N. (2013). „Der disziplinierte Körper- Ethik, Prävention und Terror in Juli Zehs „Corpus Delicti. Ein Prozess“. *Zeitschrift für Germanistik & Literatur 2013/24,* S. 79-84.

Kruschel, K. (1995). *Spielwelten zwischen Wunschbild oder Warnbild. Eutopisches und Dystopisches in der SF-Literatur der DDR in den achtziger Jahren.* Passau: Edition Digital.

Ludwig, G. (2020). „Im Innern einer Macht über Körper und Leben“. In: Vogelmann, F. (Hrsg.) (2020). „Fragmente eines Willens zum Wissen“: Michel Foucaults Vorlesungen 1970-1984“. Berlin-Heidelberg: Springer. S. 103-118.

Müller, D. H. (2011). „Zur negativen Utopie von Recht und Staat- am Beispiels des Romans von Juli Zeh“. In: *Juristen Zeitung* 66/2, S. 85-95.

Navratil M. (2022). *Kontrafaktik der Gegenwart. Politisches Schreiben als Realitätsvariation bei Christian Kracht, Kathrin Röggla, Juli Zeh und Leif Randt*. Berlin- Boston: De Gruyter. S. 438- 476.

Schweikle, G., Schweikle, I., Burdorf, D., Fasbender, C., Moenninghoff, B. ([3]2010). *Metzler Lexikon Literatur: Begriffe und Definitionen*. Stuttgart: J. B. Metzler.

Verfassung der Weltgesundheitsorganisation (1946). Abgerufen am 14.04.2022. URL: SR 0.810.1 (admin.ch).

Zeh, J. (2009). *Corpus Delicti. Ein Prozess*. Frankfurt am Main: Schöffling& Co.

ORTAÇAĞ'DAN RÖNESANS'A SON AKŞAM YEMEĞİ SAHNELERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

♦ ◆ ♦

TRANSFORMATION OF LAST SUPPER SCENES FROM THE MIDDLE AGES TO THE RENAISSANCE

Deniz KARAKURUM*

ÖZET

Ökaristi ayini İsa'nın bedeni ile kanını sembolize eden ekmek ve şarabın kutsanması ve ayine katılan inananlara dağıtılmasıdır. Hristiyan inancının ana ibadet şekillerinden biri olan bu ritüel İncil'de geçen havarilerin ilk komünyonunun bir canlandırması gibidir. Kanonik İncillerde yer alan bu kısımda, İsa'nın havarileriyle birlikte Fısıh yemeği yediği sırada içlerinden birinin kendisine ihanet edeceğini açıkladığı anlatılır. Bu hadise, 6. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bir ikonografik tema haline gelmiş, Avrupa sanatında Ortaçağ ve Rönesans boyunca sıklıkla işlenmiştir. Bu çalışmada Ortaçağ ve Rönesans'ta bu sahnenin sanatçılar tarafından ikonografik ve üslupsal açıdan ne şekilde ele alındığı, Ortaçağ'dan Rönesans'a geçişte konunun, dönemin düşünsel ve sanatsal vizyonundan nasıl etkilendiği ortaya konmuştur. Bu doğrultuda konu, dönemin malzeme, teknik ve tür olarak farklılık gösteren eserleri üzerinden örneklerle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Son Akşam Yemeği, ikonografi, Ortaçağ, Rönesans, sanat*

ABSTRACT

The Eucharist is the consecration of the bread and wine that symbolizes the body and blood of Jesus and their distribution to the believers who attend the service. This ritual, which is one of the main forms of worship of the Christian faith, is like a reenactment of the first communion of the apostles in the Bible. In this part of the canonical gospels, it is said that while Jesus was having a meal for the celebration of the Passover with his apostles, he announces to them that one of them would betray him. This event has become an iconographic theme that has become widespread since the 6th century and was frequently used in European art throughout the Middle Ages and the Renaissance. In this study, it is revealed how this scene was handled iconographically and stylistically by the artists in the Middle Ages and Renaissance, and how the subject was affected by the intellectual and artistic vision of the period in the transition from the Middle Ages to the Renaissance. In this context, the subject has been examined with examples through the works of the period that differ in material, technique and genre.

Keywords: *Last Supper, iconography, Middle Ages, Renaissance, art*

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu Ortaçağ ve Rönesans dönemlerine ait "Son Akşam Yemeği" betimleri oluşturmaktadır. "Son Akşam Yemeği", "İsa'nın Çilesi" olarak adlandırılan kısım içerisinde geçen İsa'nın ölüp hayata geri getirilmeden önce Fısıh Bayramı kutlamaları kapsamında havarileriyle beraber yediği son yemektir. Bu sahne, dini yapıların resim programlarında yer bulmuş olup, el yazması kitap, mozaik, rölyef, resim, vitray gibi çeşitli sanat formlarında karşımıza çıkar. Çalışmada Ortaçağ ve Rönesans boyunca işlenmiş bu sahneyi konu edinen epey fazla örnekten bazı özellikleriyle diğerlerinden ayrılan, alışılmışın dışında olmasına özen gösterilerek seçilen altı tanesi üzerinden dönemsel farklılıklar, sanatçıların getirdiği yorumlar, betimlerde değişen nitelikler değerlendirilmiştir. Ortaçağ ve Rönesans'ta sanat anlayışları ve "Son Akşam Yemeği" başlıklar altında mercek altına alındıktan sonra katalog kısmında örnekler incelenmiştir. Değerlendirme ve sonuç kısmında Ortaçağ ve Rönesans resmi karşılaştırılmış, "Son Akşam Yemeği" sahnelerinde oluşan değişim ve nedenleri üzerinde durulmuştur.

* Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Türkiye. (e-Mail: 92210002584@ogrenci.ege.edu.tr)

2. ORTAÇAĞ'DA SANAT ANLAYIŞI

Erken Hıristiyan Çağı ve Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen dönem "Karanlık Çağlar" olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmanın sebebi göçler, savaşlar ve ayaklanmalarla dolu insanlık tarihi için karanlık bir dönem olmasından ileri gelir. Ayrıca bu kavram, Antik Çağın bitişi ve bu dönem boyunca karmaşa halindeki Avrupa hakkında elimizde fazla bir veri olmadığını ifade etmek amacıyla da kullanılmıştır (Gombrich, 2011: 157). Tarih sınırlaması konusunda tartışmalar mevcuttur. Geç Antik Çağ, Peter Brown tarafından M.S. 150 ile 750 arasına, Oxford Geç Antik Çağ El Kitabı'nda ise M.S. 300 ile 700 arasına tarihlenmiştir. Garth Fowden, "İlk Bin Yıl" gibi bir kavram öne sürmüştür (Kaçar, 2018: 5). Kısacası Antik Çağ'ın bitişi ile Ortaçağ'ın başlangıcı ve bitişi arasında kati bir tarih sınırlaması yapmak doğru olmaz. Tarihleri dahi tartışmaya açık olan bu iki çağın sanatlarını birbirinden ayrı değerlendirmek güçtür. Kaldı ki Ortaçağ felsefe anlayışı da Antik Çağ ve Hristiyanlığın harmanlanmış halidir. İsa'dan sonra ilk yüzyıllarda Hıristiyanlığı kabul etmiş düşünürlerin çoğu Yunan geleneği içinde eğitim almış, Yunan felsefesine aşina paganlardır.

3. ve 4. yüzyıllara gelindiğinde sanatçılar hem pagan hem Hristiyan alıcılar için çalışıyordu. Doğal olarak klasik sanattan ögeler sanatçılar tarafından Hristiyanlaştırılarak kullanılmıştır. Mevsimlerin kişileştirilmesi veya alegori oluşturmak için Cupid figürlerinin kullanıldığını, Hristiyan lahitlere Triton ve Nereid figürlerinin işlendiğini görmek mümkündür. Genç İsa'nın Helios Apollo gibi tanrı figürleri üzerinden modellendiği, 4. yüzyılda daha ciddi ifadeli ve görkemli bir sakala sahip İsa'nın Zeus, Asklepios veya büyük filozofların büstlerinden faydalanılarak betimlendiği de Yunan ve Roma sanatının evrilerek yaşamaya devam ettiğinin göstergesidir (Kitzinger, 1983: 14).

Ortaçağ sanatında bir üslup birliği söz konusu değildir. Bu uzun yüzyıllar içerisinde net, açık, sabit bir sanat anlayışı mevcut olmamıştır, onun yerine kültürlerin ve sanatların bir karışımı ve çatışması söz konusudur. Bu dönemde rahipler ve din adamları eğitimli ve bilgili olduklarından dolayı yüksek mevkilere gelmiş ve antik sanata hayranlık duyan bu sanatsever kimseler değerli sanat eserlerini manastırlarda saraylarda saklama imkânı bulmuş, sanatı canlı tutmak istemişlerdir. Ne var ki bu çaba, Cermen kabileleri, Got, Sakson, Viking, gibi bambaşka sanat anlayışına sahip "barbar" işgalcilerin istilaları sırasında yağmalanıp yok edilmiştir (Gombrich, 2011: 158). Savaş ve kaosun hâkim olduğu bu yıllarda çatışma beraberinde etkileşimi de getirmiştir. Kelt İrlandası ve Sakson İngilteresi'nde Hristiyan rahipler kuzey sanatını Hristiyan sanatıyla harmanlamaya çalışmışlardır. M.S. 700'den önceye tarihlenen Lindisfarne İncili buna verilebilecek en güzel örneklerden biridir. Norveç'te bulunan M.S. 820 civarına tarihlenmiş Oseberg buluntularındaki motiflere benzer iç içe geçmiş, hayranlık verici bir düzen ve simetri ile birbirine bağlanmış kıvrımlı ejder ve yılanların oluşturduğu girift kompozisyonlar bu İncil'i benzersiz kılmıştır.

8. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun devamı olduğunu ileri sürerek Papa III. Leo'nun kutsamasıyla tahta çıkan Frank kral Charlemagne hüküm sürdüğü yıllar boyunca eğitime, sanata önem vermiş bugün "Karolenj Rönesansı" olarak adlandırdığımız reformları gerçekleştirmiştir. Bu dönem sanatında işlenen konular daha geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterir: Yeni Ahit ikonografisi İsa'nın çocukluğu ve İncil yazarları ile sınırlı değildir, Eski Ahit'ten sahnelerin yanı sıra İsa'nın mucizeleri ve "İsa'nın Çilesi" sahneleri detaylı bir şekilde işlenmiştir. Figürler canlı görünür, manalı jestler yapar haldedir. Plastik etki vardır ve giysileri ayrıntılı modellenmiştir. Karolenj sanatında Bizans sanatı ve Akdeniz etkisi görülür: Muhtemelen Charlemagne çeşitli bölgelerden sanatçıları sarayına davet etmiştir (Kitzinger, 1983: 52).

7 ve 8. yüzyıllarda genellikle mimaridense el sanatları öne çıkmıştır. Kilise tarafından el yazması, fildişi eserler gibi taşınabilir sanat eserleri tercih edilmiştir. 11. yüzyıldan itibaren ise anıtsal resim sanatı ve heykel gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde bir mimari tarz olarak ortaya çıkan Romanesk yuvarlak kemerleriyle, masif, ağır görünen yapılarıyla tanınır. Mimarlar Romanesk olarak adlandırdığımız dönemde tüm kiliseyi kaplayan taş tonozlarla duvarları birbirine bağlamış bir bütünlük sağlamaya çalışmıştır. Bütün bunları sağlamak için kullanılan kemer, sütun ve sütun başlıkları dekorasyonda heykel kullanımını beraberinde getirmiş, portaller, kapı lentoları ve alınlıkları rölyeflerle süslenmiştir. Bu heykeller elbette gelişigüzel yerleştirilmemiş bir mesaj iletmesi, bir şeyi sembolize etmesi için belli bir düzenle konumlandırılmışlardır: Bir katedralin sundurması üzerindeki Eski Ahit peygamberlerinin

omuzları üzerinde duran havariler temelleri Eski Ahit olan Hristiyan kilisesini sembolize etmiştir (Kitzinger, 1983: 91). İnananın kiliseye girerken İsa'nın yargısını üzerinde hissetmesi, Tanrı'nın evine girerken onun öğretilerine bağlı kalıp kalmadığını sorgulaması için kapının alınlığında tahtında oturan İsa betimlenmiştir. Nefleri ayıran sütun başlıklarını süsleyen Eski ve Yeni Ahit sahneleri ise inanan kişiye bir anımsatıcı görevi görmektedir.

13. yüzyılda teoloji, felsefe, hukuk ve doğal bilimler üniversitelerde ayrı ayrı bölümler halinde ele alınmış ve tartışılmıştır. Adnan Turani'nin yazdıklarına göre (1983: 208) Fransiskan ve Dominikan papazların üniversiteye girmesiyle skolastik en olgun halini almış bunun yanı sıra Tanrı ile birleşme özleminden bir mistik görüş ortaya çıkmıştır. Bu güzel sanatlara yansımış, çok sayıda "Madonna" ve ibadet tasvirleri yapılmıştır. Sanat tarihinde Gotik Dönem olarak adlandırdığımız bu dönemde papalık ve krallar arasında güç ve otorite savaşı olmuştur. Krallar dini gücü de kendi ellerinde barındırmak istemişlerdir. Bu durum papanın 1309-1378 arasında Avignon'a sürgün edilmesine kadar varmıştır. Krallar kendi çıkarları doğrultusunda papa seçmiş, 1378-1417 yılları arasında üç papa karşı karşıya gelmiştir (Turani, 1983: 209). Bu dönem dini yapıları ince uzun iskeletimsi bir görünümdedir. Hayli yüksek olan bu yapılarda kullanılan kaburgalar, sivri kemer, uçan payanda, vitraylarla süslenmiş yüksek pencereler Gotik mimariye özgü unsurlardandır. Katedrallerin yapımında göğe yani Tanrı'ya uzanma gibi daha mistik ve daha uhrevi manalar gözetilmiş, yapılar baş döndürücü yüksekliklerde inşa edilmiştir. Romanesk üslupta olduğu gibi bu dönemde de mimariye bağlı olarak heykel sanatı uygulanmıştır. Figürlerin yüzlerinde önceki dönemlerde görülmeyen insan orantılarına uygunluk vardır. Strasbourg Katedrali'nin güney çapraz nefinin giriş kapısının üstündeki "Meryem'in Ölümü" konulu rölyefte figürlerin yüzlerinden okunan keder, giysilerin vücuda uygun şekilde yapılmış kıvrımlar erken Ortaçağ'da gördüğümüzden farklı olarak gerçekçilik ve canlılık gösterir (Gombrich, 2011: 192). Bu da Avrupa sanatında Antik Çağ özelliklerinin tekrar gündeme gelmeye başlandığının göstergesidir. Ayrıca bu dönemde vitray sanatı gelişmiş, Reims, Amiens, Chartes gibi katedrallerde kullanılacak vitrayları sağlamak için büyük vitray atölyeleri kurulmuştur.

3. RÖNESANS'TA SANAT ANLAYIŞI

Gerçekten de karanlık diyebileceğimiz Ortaçağ boyunca mutlak güce ve otoriteye sahip kilise tarafından karanlıkta bırakılmış insan, yavaş yavaş kendisinin farkına varır. Yani Rönesans dendiğinde hepimizin bildiği anlamıyla "yeniden doğuş", antikitenin tekrar gündeme gelmesinin ötesinde insanın yeniden doğuşunu, uyanışını da ifade eder. Gotik dönemde Tanrı'yı temsil eden apsis tarafındaki kulenin, kralları sembolleştiren batı tarafındaki kulelerden daha alçak yapılması Ortaçağ insanının artık kendi görüşüne ve değerlendirmesine daha fazla önem verdiğinin bir göstergesidir. (Turani,1983: 329). Yani Ortaçağ içinde bile din kurumlarının ortaya koyduğu dünya görüşüne karşı olan anlayışlar gelişmeye başlamış; halk, din, sanatçı birliğinde çatırdamalar meydana gelmiştir.

Bu dönemde gerçekleşen aydınlanmada skolastik düşünceye ters düşen hümanizmin payı vardır. Hümanizm sözlükte geçtiği kadarıyla şöyle tanımlanabilir: "İnsanın düşünsel, duygusal ve fiziksel yapısını temel ölçü olarak alan bir düşünce sistemi ya da ideoloji olarak tanımlanabilir. Doğrudan doğruya sanata ilişkin bir kavram olmadığı halde Rönesans'ta tüm sanatsal yaratmayı yönlendiren ana etmen Hümanizm olmuştur" (Sözen ve Tanyeli, 2010: 138). Hümanizm kelimesi ilk kez Alman eğitim bilimciler tarafından Latince «humanista» kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime 15. yüzyıl sonlarında bir kavram olarak "studia humanistatis" adı altında toplanan bir dizi dersin öğretmenlerini ifade eder. Bu kullanılış biçimiyle kökü Cicero›ya kadar inen bu kavram esasen gramer, retorik, tarih, şiir ve ahlak felsefesi gibi disiplinlerin bütünüdür ve bir eğitim programıdır (Çörekçioğlu, 2019: 48-49).

Bu dönemde insan kendisini ve çevresini incelemeye başlamıştır. Sanatçılar figürleri insan gözünün algıladığı haliyle, hacim vererek ve fonda ilahi ışığın temsili altın yaldız kullanmak yerine perspektif kurallarına uygun bir mekân içerisinde tasvir etmeyi tercih etmiştir. Gözlem gücüne dayanarak resmetme sayesinde fiziksel ve psikolojik açıdan daha etkili daha gerçekçi betimler ortaya çıkmıştır. Ortaçağ resminde nesneler temsili, bir varlığı sembolize eden bir işaretken Rönesans resminde optik açıdan doğru, insanın gördüğü haliyle, doğrudan yansıtılmıştır. Hristiyanlık Tanrı'dan korkmak yerine Tanrı'yı sevmek olarak değerlendirilmeye, onun yarattığı doğaya geniş bir sevgi duyulmaya başlanmış,

sanatçılar doğayı da resmin konusu etmişlerdir. Buna paralel olarak 15. yüzyılda doğanın yanı sıra insanın ve insan vücudunun da gözlemlendiği, insan yüzünün kişisel özellikleriyle yansıtıldığı ve buna bağlı olarak portre sanatının ortaya çıktığı görülmektedir. Natürmort ve manzara resmi başlı başına birer tür olarak gelişmiştir. "Landscape" (landshaft) kelimesi ilk kez Albrect Dürer tarafından Joachim Patinir'i "the good landscape painter" olarak tarif ederken kullanılmıştır (Harbison, 2012: 138). Bu da sanatçıların belli alanlarda uzmanlaşmaya başladıklarının göstergesidir. Genel anlamda Rönesans sanatçısı doğanın ve kendisinden önce yaşamış sanatçıların da ötesine geçmeye çalışmış, mükemmelin peşinde koşmuştur. Sanılanın aksine Rönesans Yunan-Roma sanatına öykünme, klasik olarak tabir ettiğimiz sanatın canlanması değildir, orijinal bir sanat ortaya konmuştur.

4. "SON AKŞAM YEMEĞİ"NE DAİR

"Son Akşam Yemeği" İsa'nın ölmeden önce havarileriyle beraber yediği son yemektir. Bu yemek sırasında İsa, öğrencilerine yaklaşan ihanetin haberini verir. Kanonik İncillerin tümünde yer alan bu kısım hemen hemen aynıdır. Yemeğin Matta İncili'nde Mayasız Ekmek Bayramı'nın ilk günü, Markos İncili'nde Fısıh kurbanının kesildiği Mayasız Ekmek Bayramı'nın ilk günü yendiği yazmaktadır. Luka İncili'nde *"Fısıh kurbanının kesilmesi gereken Mayasız Ekmek Günü geldi."* şeklinde ifade edilirken Yuhanna İncili'nde "*Fısıh Bayramı'ndan önceydi*." şeklinde belirtilmiştir. Matta ve Markos İncillerinde İsa içlerinden birinin kendisine ihanet edeceğini açıkladıktan sonra havarilerin her biri *"Beni demek istemedin ya?"* diye sorar. Yuhanna İncili'nde ise farklı bir anlatım vardır: *"Öğrenciler kimden söz ettiğini merak ederek birbirlerine baktılar. Öğrencilerden biri İsa'nın göğsüne yaslanmıştı. İsa onu severdi. Simun Petrus bu öğrenciye kimden söz ettiğini İsa'ya sorması için işaret etti. O da İsa'nın göğsüne yaslanmış durumda 'Ya Rab kimdir o?' diye sordu."*. İsa'nın hainin kim olduğunu açıklaması İncil'lere göre üç şekildedir: Markos İncili'nde *"Elindeki ekmeği benimle birlikte sahana batırandır."*; Yuhanna İncili'nde *"Lokmayı sahana batırıp kime verirsem odur."*; Matta İncili'nde ise Yahuda'nın *"Ben miyim?"* sorusuna İsa'nın *"Söylediğin gibidir."* cevabını vermesiyle gerçekleşir. Ardından ekmeği kutsayıp havarilere pay ederek *"Alın ve yiyin bedenimdir bu."* der. Sonra bir kadeh şarabı da kutsayıp "*Bundan hepiniz için, çünkü bu birçoklarını kapsayan günahların bağışlanması için akıtılan antlaşma kanımdır."* diyerek konuşmasına devam eder. Luka İncili'nde İsa ekmek ve şarabı kutsayıp masadakiler arasında dağıttıktan sonra ona ihanet edecek olanın elinin kendi eliyle aynı masada olduğunu söyler. Yuhanna İncili'nde ekmek ve şarabın kutsanıp havariler arasında dağıtıldığı yazmaz. İsa'nın ekmeği sahana batırıp Yahuda'ya verdiği ve Yahuda'nın lokmayı alır almaz şeytanın onun içine girdiği ve onun hemen dışarı çıktığı anlatılır. (Matta 26:17-29, Markos 14:12-25, Luka 22:7-23, Yuhanna 13:21-30).

Bu "Son Akşam Yemeği" sanat eserlerine İsa'nın ihanet edecek olanın kimliğini açıklayışı veya ekmek ve şarabı havarilere verişi şeklinde yansımıştır. Konu, litürjik boyutun öne çıktığı "Litürjik Son Akşam Yemeği" ile İsa'nın havarilerine yaklaşan ihaneti açıkladığı anı gösteren, figürlerin kimliğinin daha belirgin olduğu "Tarihsel Son Akşam Yemeği" olmak üzere iki kompozisyon şemasında betimlenmiştir. "Litürjik Son Akşam Yemeği" 6. yüzyıldan itibaren bilhassa Bizans mozaik sanatı üzerinden gelişmiştir. Ortaçağ boyunca kitap resimlerinde kullanılmaya devam edilmiş olan bu şemada figürler bir masanın etrafında antik Roma yemek kültürüne uygun şekilde kollarını masaya dayayarak uzanmış haldedirler (Tükel ve Yüzgüller, 2018: 218).

"Tarihsel Son Akşam Yemeği" şemasında dikdörtgen bir masasın genellikle merkezine yerleştirilen İsa, ellerini iki yana açmış havarilerine gerçekleşecek olan ihaneti haber verir şekildedir. Havarilerin şaşkınlığı, söylenilenleri yadırgama hali yüzlerinden ve jestlerinden belli olmaktadır. İsa'nın göğsüne veya koluna yaslanmış ya da kolunun altında olan figür Yuhanna'dır. Sanatçılar Yahuda'nın hangi figür olduğunu belirtmek için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Bazen hâlesiz tasvir edilmiş, bazen masanın diğer tarafında veya ayağa kalkmış, bazen de izleyiciye arkasına dönmüş biçimdedir. Genelde betimlerde İsa'nın uzattığı ekmeği alır vaziyette ya da kendisi ekmeğe uzanmaktadır. Bazen elinde ihanetinin karşılığı olarak aldığı otuz gümüşe işaret eden para kesesi ile tasvir edilmiştir. Bu şema ile Leonardo da Vinci'nin ünlü betiminde olduğu gibi 14. ve 15. yüzyıllarda manastır yemekhanelerinin duvarlarına boyanmış fresklerde karşılaşırız (Tükel ve Yüzgüller, 2018: 219).

5. KATALOG

5.1. Ravenna San Apollinare Nuovo Bazilikası'ndaki Mozaik

Ravenna'daki San Apollinare Nuovo Bazilikası orijinalinde Ostrogot kralı Theuderic tarafından Aryan katedrali olarak inşa ettirilmiş, 570'te Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. Bazilikanın mozaikleri arasında İsa'nın çile ve diriliş, mucize sahnelerinin en eski örnekleri bulunmaktadır (Britannica, 2020). Ayrıca nefleri ayıran kemerlerin üzerindeki kadın ve erkek azizlerin betimlendiği mozaikler dikkat çekicidir. "Son Akşam Yemeği" betimli bir mozaikte yukarıda bahsedilen "Litürjik Son Akşam Yemeği"nin bir örneği görülmektedir (Resim 1). İsa ve havarileri yarım daire şeklinde verilmiş, üzeri geometrik biçimlerle hareket kazandırılmış püsküllü bir örtüyle örtülü bir masanın etrafında yüksekçe bir sekinin üstüne uzanmış haldedirler. Roma tarzı giysiler içinde olan figürlerin arasında koyu giysileriyle İsa havarilerinden ayrılır. Sadece İsa'nın başında hale vardır ve elini hafifçe öğrencilerine doğru kaldırmıştır. İfadesiz yüzlü havarilerin kimlikleri belli edilmemiştir. İsa'nın hemen yanında oturan elini göğüs hizasında yan tutan figür Matta İncili'nde "Ben miyim?" diye soran Yahuda olabilir. Yine de havarilerin kimlikleri öne çıkmamıştır.

5.2. "Havarilerin Ayaklarının Yıkanması" ve "Son Akşam Yemeği" Tasvirli El Yazması Sayfa, 1250-70

1250-70 arasına tarihlenen bu resimli sayfa İngiliz soylularına ait bir ciltli kitaptandır. 23.1 cm uzunluğunda 16.9 cm genişliğindeki bu sayfa parşömen üzerine tempera tekniği ve altın kullanılarak yapılmıştır. Son akşam yemeği sahnesinde beyaz örtülü uzunca bir masanın gerisinde havarileriyle İsa görülmektedir. Yüzünü görebildiğimiz altı havariden bize göre en soldaki bir elindeki sürahiden öteki elindeki kadehe içki dökmektedir. Gri saçlı ve sakallı bu figür aşağıdaki "Havarilerin Ayaklarının Yıkanması" sahnesinden yola çıkılarak Petrus olmalıdır. Onun sağındaki havari elindeki ekmeği bir bıçakla dilimlerken hemen onun sağındaki figür elindeki ekmeği ya da yemeği ağzına götürmüş haldedir. Bu figürün sağında İsa'nın solunda kalan figür öğretmeninden izin isteyen bir öğrenci gibi işaret parmağını havaya kaldırmış, İsa'nın açıklamasını sorgular gibidir. İsa'nın kolunun altında, başını onun göğsüne, dirseğini masaya doğru yaslamış, bir eliyle yanağını tutan gözleri kapalı figür Yuhanna İncili'ne göre İsa'nın en sevdiği havari Yuhanna olmalıdır. Resim düzleminde masanın karşısında oturan figür kuşkusuz Yahuda'dır. İsa, sağ eliyle onun ağzına doğru bir ekmek parçası uzatmaktadır. Yerde Yuhanna'nın ayağına kapanmış uzun saçları ve daha feminen bir vücuda sahip olduğundan dolayı bir kadın olduğunu düşündürten figürün kimliği belirsiz kalmakla beraber Fısıh yemeğinin yendiği evin hizmetçisi olabileceğini düşünmekteyim (Resim 2).

5.3. Almanya Naumburg Katedrali Koro Yerindeki Rölyef, 13. Yy

13. yüzyıla tarihlenen Naumburg Katedrali'nde bulunan koro yerini süsleyen İncil sahneli rölyefler arasında "Son Akşam Yemeği" tasvirli olan dikkat çekicidir. Alışılmışın dışında nitelikler taşıyan bu rölyefte beş havari vardır. İsa dikdörtgen masanın merkezinde oturmaktadır. En solda dalgalı saçları ve sakalından tanıdığımız Petrus, onun sağında İsa'nın hemen yanında genç sakalsız Yuhanna durmaktadır. Öteki tarafta elinde tuttuğu kâseden şarap içen yüzünün büyük bir kısmı kâse tarafından kapanmış olan tanımlayamadığımız bir havari ile yine tanımlayamadığımız önündeki tabaktan balık alan bir başka havari yer almaktadır. Yan yana oturan bu beş figürün karşısında sırtı bize dönük Yahuda'nın eli ekmek dolu bir kâseye uzanmış, İsa'nın sağ eliyle ona uzattığı ekmeği almak üzere yüzü hafifçe ona dönük bir şekilde durmaktadır (Resim 3). Bu betimde alışılmadık olan nitelik ise İsa ve havarilerinin soylu bir tavırdan uzak sıradan köylüler gibi resmedilmesidir.

İlk izlenimi bu şekilde olan betimi sanat tarihçileri Wilhelm von Bode ve August Schmarsow rüstik yaşamın basit bir tasviri olarak değil halelerinden arınmış kutsal kişiliklerin gerçekçi bir tutumla verilişi olarak değerlendirdiler (Jung, 2003: 42). Bunun da ötesinde onların dikkatini çeken nokta imgenin gerçekçiliğinden çok bedenlerin duruşunda, jestlerinde, giysilerin işlenişinde gösterilen estetik duyarlılıktı. Rölyeflerin sanatçısı bunu kasıtlı olarak yapmış, bu kutsal sahneyi bu şekilde yansıtmayı tercih etmişti. Ancak bu görüşler, aynı bazilika içinde on iki adet bağışçı Sakson aristokratın figürlerinin de bulunduğu bu rölyefin nasıl Ortaçağ'da var olabildiği sorusunu akla getiriyordu ve bir sanatçının İsa ve havarilerini nasıl bu şekilde tasvir etmeye cüret edebildiğine açıklık getirmiyordu. Georg Dehio 1915'te kilisede biri soylu figürlerinden öteki rölyeften sorumlu olan iki ayrı sanatçının çalıştığını

ifade etmiştir. Rölyefi yapan sanatçının, alt sınıfa yani halka duyduğu sempati ve yakınlığın, kutsal kişilikleri köylü gibi resmetmesine yol açmış olabileceğini ileri sürmüştür (Jung, 2003: 44). Bu sav Ernst Lippelt'in sanatçıyı Waldesian bir kafir, Paulus Hinz'in ise proto-Protestan olarak değerlendirmesine zemin hazırlamıştır (Jung, 2003: 44).

Görünüşlerinden ziyade davranışları duruşları kaba görünen bu figürler aslında 13. yüzyıl içinde değerlendirildiğinde göze batmamaktadırlar. O dönemde yazılmış masa adabına, nezaket kurallarına dair eğitici kitaplar göz önüne alındığında figürlerin davranışları uygundur: İsa'nın solunda yer alan elindeki şarabı bir sarhoşun edasıyla içmekte olan gözleri masaya bakarken dalmış gibi görünen figür bile. Tam aksine bu figür Thomasin of Zercleare'in belirttiği gibi saray çevresine girmek isteyen birinin yerine getirmesi gerektiği şekilde kaba ve açgözlü görünmemek için gözlerini tevazu ile önüne indirerek nezaket kurallarına bağlı kalmaktaydı (Jung, 2003: 51). O dönemde yemeklerin ve içeceklerin servis kapları masadakiler arasında ortak kullanıldığından dolayı elleri ve ağzı temiz tutmak, masada muntazam bir duruş sergilemek çok önemliydi. İsa'nın sol eliyle giysisinin yenini tutması bu tutumla ilişkilendirilebilir. Ayrıca hain Yahuda'nın elini görgüsüzce kâsenin içine daldırmasına da mantıklı bir açıklama getirebilmektedir. Bu şekilde Yahuda'nın kötü karakteri vurgulanmıştır.

5.4. Santa Maria Delle Grazie Manastırı Yemekhanesindeki Son Akşam Yemeği, 1495- 1498

Son Akşam Yemeği sahnesinin şüphesiz en ünlü betimi Leonardo da Vinci'nin Milano Santa Maria delle Grazie Manastırı yemekhanesinin duvarına resmettiğidir. Sanatçı İsa'yı masanın ve resmin merkezine yerleştirmiş, havarileri altısı sağda altısı solda, üçer kişilik gruplar oluşturacak şekilde konumlandırmıştır. Figürler soldan sağa Bartolomeus, Küçük Yakup, Andreas, Yahuda, Petrus, Yuhanna, İsa, Tomas, Büyük Yakup, Filipus, Matta, Taddeus ve Gayyur Simun'dur (Resim 4).

Yuhanna'nın bize göre solunda olan figür Petrus'un duruşu oldukça ilginçtir. Bir elini Yuhanna'nın omzuna koymuş olan Petrus, beline koyduğu elinde bir bıçak tutmaktadır. Bu bıçak İsa'yı tutuklamaya gelindiğinde havarilerden birinin İsa'yı savunmak adına salladığı kılıçla baş kâhinin kölesinin kulağını uçurmasına bir göndermedir (King, 2012: 228). Bartolomeus'a doğru bakan bu bıçak onun barbarlar tarafında canlı iken derisinin yüzülerek martir (şehit) edilmesine işaret etmektedir. İsa'nın hemen solundaki "şüpheci" Tomas'ın yukarıyı işaret eden işaret parmağı karşısındakinin yeniden hayata getirilmiş İsa olup olmadığından şüphe ederek çivi izlerine parmağıyla dokunmadıkça inanmayacağını söyleyeceğinin habercisi gibidir. Bu resimde Yahuda, Petrus'un bize göre hemen solunda elini İsa ile aynı sahana uzatmış olan esmer figürdür. Fakat Yahuda burada sol elini uzatmıştır, yani Leonardo gibi solaktır. Hıristiyan inancında vücudun sağ tarafı üstün ve Tanrı tarafından korunuyor kabul edilir. St. Augustine'e göre sol el insanın ölümlü, hata yapmaya müsait dünyeviliğini temsil eder (King, 2012: 233). Bu yüzden çift portrelerde hiyerarşik olarak üstün kocası sağa bakarken kadın sola bakar haldedir. İsa'nın çarmıh sahnelerinde İsa her zaman yüzünü sağa çevirmiştir. Yani burada Yahuda'nın sol elini kullanması manidardır. Ayrıca Yahuda'nın kimliğinin belirtilmesinde kullanılan para kesesini bu betimde görmekteyiz.

5.5. Hollandalı Sanatçılar Tarafından Yapılan Altar Panosu, 1515-20

Bu altar panosunda çalışan sanatçıların isimleri bilinmemekle beraber en az üç sanatçının çalıştığı düşünülmektedir. Ahşap üzerine yağlı boya kullanılarak yapılmış bu panonun orta kısmı 119.4 x 85.7 cm boyutlarındayken Melchzizedek'i Abraham'a ekmek ve şarap vermesini tasvir eden sol panel 119.4 x 42.9 cm, gökten mana yağmasını canlandıran sağ panel 119.4 x 43.2 cm'dir. Son akşam yemeği sahnesinin olduğu panelde fonda oldukça ayrıntılı biçimde verilmiş bir oda mevcuttur (Resim 5). Sağdaki açık kapıdan kubbeli bir yapı ve bir kule ile şehirden bir kesit görülmektedir. Yemek masasının olduğu odaya kemerlerle birbirine bağlanmış üç sütunlu bir giriş açıklığından girilmektedir. Bu sütunlara yeşil bordürlü altın sarısı ve kırmızıyla işlenmiş soyut çiçek desenli bir örtü gerilmiştir. Merkezde oturan İsa bu örtünün ortasına denk gelmektedir. İsa'nın hemen üstündeki sütunun başlığına boynuzları ve elinde "On Emir" in bulunduğu tabletiyle Musa heykelciği oturtulmuştur. Figürlerin orantısı bozulmuş yüzleri güdük bedenleri Maniyerist etkiyi yansıtmaktadır. Merkezde duran İsa'nın karşısında ona doğru hafifçe eğilmiş ve ellerini iki yana açmış kişi Yuhanna olmalıdır. İsa elindeki ekmeği Yahuda'nın açık ağzına uzatmaktadır. Sol elinde para kesesi tutan Yahuda'nın ayağının dibinde yerdeki kemiklere yoğunlaşmış köpeğin varlığı manidardır. Sadakat sembolü olan köpek burada sadakatsizliğe işaret eder.

5.6. Bernard van Orley Tarafından Tasarlanmış Duvar Halısı, 1525-1528

Muhtemelen Hollandalı Pieter de Pannemaker tarafından örülmüş, Bernard van Orley tarafından tasarlanmış boyutları 335x350 cm olan bu eserde yün, ipek, gümüş ve yaldızlı malzeme kullanılmıştır. Alba Dükü için hazırlandığı düşünülen eser "İsa'nın Çilesi"ni betimleyen dört duvar halısından biridir. Kuzeyli sanatçıların detaycılığı ve dekoratif ayrıntıya olan düşkünlüğü, zengin Flaman yüzey süslemeciliği, masa örtüsünde, duvar kağıtlarında, mermer sütunlarda ve sütun başlıklarında kendisini göstermektedir (Resim 6). Sahneyi çevreleyen bordür, kıvrımlı dallarla bir akış içinde nar, asma yaprakları ve üzümün yanı sıra kabak, ayçiçeği, bezelye gibi bitkilere benzer natüralist üslupta bitkisel motiflerle süslenmiştir. Görkemli bir haleyle taçlandırılmış İsa masanın merkezinde durmaktadır. Onun sağ kolunun altında Yuhanna bulunmakta, sol eli diğer havarilerin sahip olduğu dantel gibi haleden yoksun Yahuda'yı işaret etmektedir. Sahnenin önünde dikkat çeken bir postürle duran, zengin giyimli, Yahuda gibi halesi olmayan, havarilerden birinin bardağına elindeki ibrikten içki döken figür ev sahibi olmalıdır.

Bu eserdeki bazı detaylar Protestan bir yorumla düzenlendiğini göstermektedir: Masanın ortasında üst kısmı şarapla dolu, alt kısmı boş iki katlı bir çanak ve ekmekler vardır ama kurban edilmiş kuzu eti yoktur. Bu da Martin Luther'in kurban etme ritüeli onaylamayan ancak ökaristeyi kabul eden inancıyla örtüşmektedir. Sahnede Fısıh yemeğinin gerçekleştiği odada bir tarafı paye bir tarafı önünde sütun bulunan bir paye ile sınırlanmış iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu iki pencereden oldukça ayrıntılı bir şekilde verilmiş yapılar gözükmektedir. Bize göre sağdaki pencerede baldeken kuruluşta bir yapının içinde bir grup insan görülmektedir. En sağda kıvırcık saçlı ve sakallı bir figür ve onun ayağına doğru eğilmiş uzun saçlı bir başka figür göze çarpar. Bu sahne "Havarilerin Ayaklarının Yıkanması"nı akla getirir. Öyle ise bu aynı resim içinde birden çok sahnenin verilmesi geleneğini sürdürmüştür.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Erken Hristiyanlık Dönemi sanatı genel olarak öğretici olmuştur. 6. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Papa Gregorius Magnus'un da dediği gibi "Yazılar okuma yazma bilenler için ne ise, resimler de okuma yazma bilmeyenler için aynı şeydir." (Gombrich, 2018: 135). İncil'den sahneler Hristiyan öğretisinin pekiştirilmesi ve vurgulanması, akılda kalıcılığı sağlamak adına resmedilmiştir. Amaç kutsal öyküyü ve onun verdiği mesajı iletmek olduğundan dolayı bu resimlerde pek de estetik kaygı güdülmemiştir. Ancak tabi ki bu betimlerin estetik olmadığı anlamına gelmez. Rönesans Dönemi'nde dini resmin amacı Rogier van der Weyden'in Beaune Hospice (düşkünler evi) için yaptığı "Son Yargı" betimli altar panosunda olduğu gibi inanan kimseye ilham vermek, Hristiyan öğretisini anımsatmaya evrilmiştir. Geraldine A. Johnson'a göre "…Aslında bu dönemde genel olarak sanatın temel işlevlerinden biri görsel yollarla çağdaş izleyicilerine, metin, vaaz ya da sözle olabileceğinden daha canlı daha akıllda kalıcı ve çekici yollarla öyküler anlatmak, fikirler aktarmaktır" (2005: 61). Bu bakımdan Ortaçağ'dan Rönesans'a değişen bir şey olmamıştır. Rönesans Dönemi'ndeki resimde eseri sipariş veren kişi ya da kurumun kişisel, siyasi, politik hedefleri doğrultusunda olması bu dönem resmini farklılaştırmıştır. Napoli Kralı II. Alfonso, Guido Mazzoni'ye ait "Yas" adlı eserine portresini ekleterek kendisini yüceltmiş, Francesco Sassetti, Santa Trinata Kilisesi'ndeki Sassetti Şapeli'ne Domenico Ghirlandaio'ya yaptırdığı Aziz Francesco'nun hayat hikayesini anlatan fresklere Lorenzo de'Medici'nin portresini ekleterek bünyesinde çalıştığı Medici bankasının başındaki Lorenzo'nun gözüne girmek istemiştir (Johson, 2005: 54-57). Günümüzde büyük sanatsal değer taşıyan müzelerde galerilerde özen ve dikkatle saklanan eserlerin Rönesans'ın sürdüğü yıllarda sanat eseri olarak değil, kutsal veya dindışı sayılan işlevsel nesneler olarak algılandığını da not düşmek gerekir.

Başlangıçta Hristiyanlık her türlü imgeye karşıydı, onu putperestlik olarak görmesinin yanı sıra dünyevi ihtişam ve lüksün bir simgesi olarak reddediyordu. Ancak klasik sanattan pek çok unsur dönüşerek Ortaçağ boyunca hayatta kalmaya devam etmiştir. Hiç şüphesiz çağlar ilerledikçe eserlerdeki estetik değer artarak değişmiştir. Son Akşam Yemeği sahnesi söz konusu olduğunda Ortaçağ'a ait betimlerde bunu görmek mümkündür. Örneğin 6. yüzyıla tarihlenen San Apollinare Nuovo Kilisesi'ndeki "Litürjik Son Akşam Yemeği"ne örnek teşkil eden betim, masa örtüsünün gri taşlarla verilen kıvrımlar, İsa'nın ve havarilerin giysileri, masanın üstündeki balıkların üç boyutlu görünümü ile sanatsal değer taşımaktadır.

Betimler arasında çeşitli farklılıklar görülmektedir: San Apollinare Nuovo Kilisesi'nde havariler ve İsa at nalı şeklinde bir masanın etrafında dizilmişken 11 ile 13. yüzyıl arasına tarihlendirilen Göreme Karanlık Kilise'deki betimde masa dikdörtgendir. 1250-1270 arasına tarihlendirilen İngiltere'de yapıldığı düşünülen soylularına ait ciltli bir kitaptaki el yazmasında da karşımıza çıkan uzun dikdörtgen masaya ilk olarak Prag'da 10. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir İncil'de rastlanılmıştır (Palli ve Hoffscholte, 1970, aktaran Tanburoğlu, 2001: 130). Ortak kullanım için sehpalar üzerine tahta konularak oluşturulan büyük yemek masaları orijinal olarak Kuzey Avrupa kabilelerince kullanılmış ve Ortaçağ'dan 18. yüzyıla kadar genelde tercih edilen masa formu olmuştur. 15. yüzyılda mobilya üreticileri iki destek üzerine oturan dikdörtgen şekilli Roma tarzı masalar imal ederek bu tarzı yeniden gündeme getirdiler. Bu masa şeklini Leonardo da Vinci'nin betiminde görmekteyiz. Ancak bu masalar Roma'da olduğu gibi mermerden değil tahtadandı, üstü mermer masalar geç 16. yüzyılda tekrar moda olmuştur. Varlıklı hanelerde ev sakinleri masanın bir tarafına oturur, hizmetkarlar onlara masanın diğer tarafından servis yaparlardı. "Son Akşam Yemeği"ne katılan her figürün yüzü, duruşları ve jestlerini ayrı ayrı betimlemeyi mümkün kıldığından dolayı bu düzen sanatçılar için kullanışlı olmuş, tercih edilmiştir. Ancak masa Pieter Bruegel'in Köy Düğünü adlı eserinde olduğu gibi köylüler veya halk tarafından kullanıldığında masanın her iki tarafı da dolu betimlenmiştir (Campbell, 2003: 741). Bunun dışında. İsa ve havarileri Nicholas of Verdun, Jean Fouquet, Pietro Lorenzetti gibi sanatçıların eserlerinde gördüğümüz gibi tam yuvarlak masa etrafında da betimlenmiştir (Erdi, 2012: 5-20). İncillerde masanın şekli ya da İsa ve havarilerinin oturuş düzeni hakkında bir bilgi verilmemiştir. İsa erken dönem betimlerinde masanın ucunda yer alırken sonraları masanın merkezine yerleştirildiğini görürüz. Ökariste ayininin uygulanışı dönemden döneme değişiklik göstermiştir. 313 Milano Fermanı ile Hristiyan inancı yasal bir hale gelmiş, seremoniler kilise yapılarında gerçekleştirilmeye başlandığından domestik kimliğinden sıyrılmış daha ciddi bir atmosfere sahip olmuştur. Bu döneme ait Mystagogical Catecheses adlı metinde yeni vaftiz olmuş kişiye komünyon sırasında nasıl davranması gerektiği yazılmaktadır. Metinde kişiye kolları ve parmakları açık bir şekilde durmamaları sol eli sağ elin altına koyarak uzatmaları "İsa'nın bedenini" teslim aldıktan sonra "Amen" demeleri öğütlenmiştir (Bradshaw ve Johnson, 2012: 65). Yani sanatçılar bu sahneyi yaşadıkları dönemin özelliklerine göre uyarlamış olmalıdır. Ayrıca bölgeden bölgeye farklılık ve çeşitlilik gösteren yemek kültürü de değişime uğramıştır. Mesela Grek-Roma kültüründe varlıklı kimseler tarafından düzenlenen ziyafetlerde konuklar odanın üç tarafına yerleştirilmiş koltuklarda oturur, önlerindeki alçak masalardan ortak bir kaba konulmuş yemekleri elleriyle yerlerdi. Sıradan halk ise bugün hala Orta Doğu'da görülebilen bir gelenek olan yerde ya da minderlere oturarak yemek yerlerdi (Bradshaw ve Johnson, 2012: 2-3). Kısaca "Son Akşam Yemeği" sahnelerinde görülen değişiklikler bölgesel ve dönemsel faktörlere bağlı olarak gelişmiş olmalıdır.

"Son Akşam Yemeği" özelinde konuşmak gerekirse Ortaçağ betimlerinin Rönesans betimlerine kıyasla sade kaldığı söylenebilir. Rönesans Dönemi'ne ait betimlerde figürlerin bu dünyadan olmayan kutsal hali daha az hissedilir. Mesela Leonardo da Vinci'nin eserinde hiçbir figürün halesi yoktur. Naumburg Katedrali'ndeki betim Ortaçağ'a ait olmasına rağmen figürler halktan insanlar gibi resmedilmiştir. İsa ve havarilerinin bilinçli olarak bu denli gerçekçi bir tutumla betimlendiği Naumburg Katedrali'ndeki rölyef bu bakımdan özeldir. Bernard van Orley'in tasarladığı duvar halısı ise ince işçiliği, detaycı işlenişiyle Kuzey Rönesansı'nı yansıtır ve Protestan bir yorum getirmesiyle ayrılır. San Apollinare Nuovo Bazilikası'ndaki betim Bizans mozaiklerinde gelişen "Litürjik Son Akşam Yemeği" sahnelerine örnek teşkil eder. Hollandalı sanatçıların yapmış olduğu altar panosu ise Maniyerist etkileri yansıtması ve ayrıntılı bir şekilde işlenmiş mimari unsurlar içermesiyle dikkat çeker.

Rönesans bireyin öne çıktığı, Ortaçağ felsefesinin sınırlayıcılığından biraz olsun kurtulmuş insanın belli bir farkındalık seviyesine ulaştığı bir dönem olmuştur. Buna bağlı olarak sanat daha özgür sanatçının yorumuna açık bir hale gelmiştir. Her ne kadar sanatçı sipariş veren sanat hamisinin beğenisi, arzusu doğrultusunda hareket etse de sanatçının eskiye oranla daha özgür olduğu söylenebilir. Bu çalışmada ele aldığım eserlerde de görüldüğü üzere Rönesans'tan önce gelen Gotik Dönem'de, Ortaçağ'da ana otorite olan Kilisenin sanatçılar üzerinde eskisi kadar baskın olmadığı açıktır. Kutsal kabul edilen sahneler ve kişilikler insani yönleriyle ortaya konmaya başlanmıştır. Figürlerde insanlık belirtisi olan duygu, tepki ve jest yoğunluk kazanmıştır. Kilise içinde yaşanan ve yine bir insan tarafından başlatılan ayrılık sanat eserlerine de yansımıştır.

KAYNAKÇA

Bradshaw, P. F., Johnson, M. E. (2012). *The Eucharictic Liturgies, Their Evolution and Interpretation*. United States of America: Liturgical Press

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2020). Ravenna. *Encyclopedia Britannica*. https://www.britannica.com/place/Ravenna-Italy , (E.T. 17.06.2022)

Campbell, G. (2003). Tables. *The Oxford Dictionary of the Renaissance* içinde. New York: Oxford University Press

Çörekçioğlu, H. (2019). *Rönesans'ın Doğası*. İstanbul: Say Yayınları

Erdi, B. (2012). *Resim Sanatının Tarihinin Gelişimi İçinde İspanyol Resminde Son Akşam Yemeği*. (Sanatta Yeterlilik Eser Metni), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Gombrich, E. H. (2011). *Sanatın Öyküsü*. (E. Erduran, Ö. Erduran, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Harbison, C. (2012). *The Art of the Northern Renaissance*. Londra: Laurence King Publishing

Johnson, G. A. (2005). *Rönesans Sanatı*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

Jung, J. E. (2003). Peasant Meal or Lord's Feast? The Social Iconography of the Naumburg Last Supper. *Gesta*, 42(1), 39–61. https://doi.org/10.2307/25067074

Kaçar, T. (2018). Geç Antik Çağ Nedir?. *Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi*, İstanbul: Ege Yayınları, 4-6

King, R. (2012). *Leonardo and the Last Supper*. New York: Bloomsbury Publishing

Kitzinger, E. (1983). *Early Medieval Art*. London: British Museum Publications

Kutsal Kitap- Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil). (2016). Yeni Yaşam Yayınları

Sözen, M., Tanyeli, U. (2010). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Tanburoğlu, N. (2001). *Kapadokya Bölgesi Göreme Vadisinde Bulunan Karanlık Kilise Duvar Resimleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Turani, A. (1983). *Dünya Sanat Tarihi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Tükel U., Yüzgüller, S. (2018). *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi

Web Kaynakları

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/459205 , (E.T. 27.05.2022)

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/466370 , (E.T. 12.06.2022)

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/437213 , (E.T. 17.06.2022)

Resim 1-
San Apollinare Nuovo Bazilikası'ndaki betim. (King, 2012, 38.)

Resim 2-
"Havarilerin Ayaklarının Yıkanması" ve "Son Akşam Yemeği" Tasvirli El Yazması Sayfa, 1250-70 (https://www.metmuseum.org/art/collection/search/466370)

Resim 3-
Naumburg Katedrali'ndeki rölyef, 13. Yy. (https://worldheritagegermany.com/naumburger-dom/)

Resim 4-
Leonardo da Vinci, Maria della Grazia Manastırı yemekhanesi duvarındaki betim, 1495-1498
(https://cenacolovinciano.org/museo/le-opere/ultimacena- leonardo-da-vinci-1452-1519/)

Resim 5-
Hollandalı sanatçılar tarafından yapılmış altar panosu, 1515-1520
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/437213)

Resim 6-
Bernard van Orley tarafından tasarlanmış duvar halısı, 1525-1528
(https://www.metmuseum.org/art/collection/search/459205)

COGNITIVE DISSONANCE IN CONTEXT OF GLOBAL CLIMATE CHANGE: CRITICAL PERSPECTIVE ON BUSINESSES' GREEN SUSTAINABILITY POLICY

Selahattin Semih KARAKURUM*

ABSTRACT

Coginitive dissonance theory was proposed by Festinger placed in aspect of social psychology research. The theory explaining when there is a inconsistency between mental and behaviour, attitude or belief makes individuals feel discomfort, which highligths in interdisciplinary issues. Cognitive dissonance theory is used in managerial and behavioural sides of marketing in which understanding consumers' behaviour and attitude at marketplace is one of the assessed theories in marketing. If firms' mission and vision statement are dissimilar from reality, they could be creating inconsistency, thus consumers who are in marketplace is affected directly, therefore the firms' value could be shaked. Global climate crisis is one of the prominent subjects is being evaluated in different perspectives, such as, environmental, political, economics. Due to global climate change, firms speak out publicly about their green sustainability policy in operational process; however, when the firms do not apply the policy, they would be causing inconsistency in their consumer groups. In spite of businesses try to switch their positions in context of global climate crisis, and when they do not apply green sustainability policy, they be using "greenwashing" to influence consumers. Companies producing animal meat or testing of animals are being introspected by current consumers because of they have no consistency. Animal industries are an aspect of global climate change. In addition, when these industries care about recycling for environment make consumers confused. In this research, inconsistency of businesses has evaluated by assessing global climate change in critical perspective for marketplace.

Keywords: *Cognitive Dissonance, Climate Change, Environment, Green Sustainability, Greenwashing*

INTRODUCTION

In history of science, theories or perspectives could be prominent because of they may be creating inconsistency or being seen braveful (Cooper, 2019: 2). Cognitive dissonance theory (CDT) is the one that is one of the most impactful as well as discussed theory by research area in social-psychology (Kaaronen, 2018: 2). A few theories of social-psychology put forward that a pattern is amid construct of reality and human's spirit, and CDT is crucial in this area (Vaidis and Bran, 2019: 2).

CDT has gotten attention in aspect of communication and social psychology (Michel, 2018: 4). Between the 1970s and 1980s, environmental psychology and education research has been affected by research of social psychology and dissonance (de Meyer et al., 2021: 4). Cognitive dissonance suggests that cognitive change should be supported with person's current behaviour (Zhang et al., 2018: 3). "Cognition" comes from "cognoscene" in Latino (Akpan, Beard and Notar, 2018: 1).

"Inconsistency" and "cognitive" terms exist like connection of elements (Festinger, 1962: 9). Inconsistency exists in 2 elements which are not compatable each other (Anderton, Pender and Asner-Self, 2011: 264). This theory reflects why consistency is needed between attitude and behaviour (Dwivedi et al., 2018: 6760). Between scope of perceived performance and main belief representing 2 types of cognitive and that condition could be described by CDT (Marikyan, Papagiannidis and Alamanos, 2020).

CDT's one of the most prominent aspect is being felt negativity that is created by inconsistency (Carpenter, 2019: 2). When individuals experience cognitive dissonance increasingly, they play their cope mechanism to attenuate cognitive dissonance (van der Kolk and Kaufmann, 2018: 98). Cognitive

* Ege University, PhD in Marketing, Turkey. (e-Mail: semihkarakurum01@hotmail.com)

dissonance irritating and disturbing (Akpan et al., 2018: 3). Theories which based on individual help out to explain space of attitude-behaviour (Schrems and Upham, 2020: 2).

Based on cognitive, it describes like the way of supporting inconsistency faces instructions of mind exist in emotions (Yücel and Çizel, 2018: 150). Individuals live in inconsistency in context of cognitive and behavioural make cognitive dissonance visible causing disturbed (Árnadóttir, Czepkiewicz and Heinonen, 2021: 283). CDT is seen in green sustainability issues, especially consumers who try to be environmentalist.

1. COGNITIVE DISSONANCE IN CONTEXT OF GREEN SUSTAINABILITY

Climate change is, from perspective of socioecological and economical, one of the most criticizated issue in 21st century (Singh and Singh, 2017: 296). Especially, airflights' effect has been discussed in context of climate crisis since the early 2020s. In widespread publishes, in context of climate change and airflights, results of change of behaviour is limited (Gössling, Humpe and Bausch, 2020: 2). Friday for Future and Extinction Rebellion are 2 movements placed in global media trying to get attention greenhouse gas and consumption practices (Gössling et al., 2020: 1).

People think about language and it revolves in environment where changes (Becken et al., 2021: 1454). People buy more when supermarkets identifying themselves as "environmentalist", furthermore, they go holiday by airplane because of they were riding bicycle, and they do not throw their waste to recycle owing to they start Meatless Monday (Sörquist and Longeborg, 2019: 1). People would like to be helpful for environment; but their behaviour and attitude can be more dangerous when they have not got an idea what they do. By using social media, showing off is going viral, and some people cannot think about what they do. Environmental issues could be used for getting attention. This condition might makes businesses to apply "greenwahing". Greenwashing is state of "acting like".

Firms try to attract some customers endeavouring to be supportive for environment. A lot of businesses' green sustainability policy is inconsistent with their actions. For instance; firms explain that they are supportive for their production with adopted green sustainability process; but actually they might be harmful by their "real" production. This situation is what greenwashing means; business' wastes can be poisonous for environment; but firms highlight that they are very supportive for environment. Greenwashing could be confusing for consumers.

Forrests that are the point for climate change problems and the resolve of the problems (Paim, 2021: 220). Increased deforesting in Amazon Rainforests at Brazil is causing concern about global climate change politics which is leading highly greenhouse gas (Zaman, 2022: 1). Organizations like Friday for Future and Extinction Rebellion explain that flights are harmful for climate which is not related to societies where have a target to decrease impacts of climate change (Gössling et al., 2020: 2). "Flight-shame" is visible due to using of airflight (Becken et al., 2021: 1451).

2. PRODUCING ANIMAL MEAT AND BELIEVING CLIMATE CHANGE

CDT can be shaped for understanding of animal meat paradox (Dowsett et al., 2018: 287). There are some constructs, describes, and criterias about animals like how people feel, think and care (Randler et al., 2021: 3). While lots of people possess pleasure to eat animal meat, some people do not satisfy for harming or killing animals having cognitives, and this discomfort creating "animal meat paradox" simultaneously, when people do not like harm to animals, they like eating animal meat (Laugjnan, Haslam and Bastian, 2010: 156). Additionally, producing animal meat is one of major reason for global climate change, and those identifying themselves as a environmentalist cannot know the contribution.

Cognitive is a flow that based on personal belief system is knowledge process (Akpan et al., 2018: 1). People who experienced dissonance focus on decreasing inconsistency because they want to decrease negative atmosphere or avoide there (Carpenter, 2019: 2). When individuals conflict between their value, behaviour or belief, the individuals could experience state of discomfort (Anderton et al., 2011: 264). Discomfort can create conflicts between individuals for their lifestyle and personal preferences.

Ethical eating construct clear communication between knowledge and behavioural change (Cairns and Johnston, 2018: 569). CDT which settled in hundreds of researches and their ingredient is very fruitful (Vaidis and Bran, 2019: 5). Cognitive dissonance is visible in animal meat paradox (Benningstad and Kunst, 2020: 1). Dissonance is lack of understanding, inconsistent between persons'actions and beliefs (Akpan et al., 2018: 1). Consumer who is in dissonance could be unsatisfied consumer (Yücel and Çizel, 2018: 152). Eating animal meat can be seen like basic, automatic and not containing inconsistency behaivor; lots of people are not vegetarian (Rothgerber and Rosenfeld, 2021: 2).

Most of people eating animal meat and those know animal meat comes from animals, and aware of this situation causes lost of animals' lives (Laughnan, Bastian and Hasmlam, 2014: 104). Cognitive dissonance is related to animal meat describing a person's (as a eater of animal meat) behaviour, value, belief and attitude and contrary to doing situations like love of animal (Rothgerber, 2020: 2). Denying to negatively effect of producing animal meat on animals, simultaneosly, praticly has a meaning of defending to seperate morality to the behaviour (Monteiro et al., 2017: 52).

Differencies between animal, environment and nature, through from general to specific attitude is getting clear (de Boer and Aiking, 2022: 5). Values adding to products (like animal welfare standard, organic, fair trade etc.) generally more expensive (Barkfelt et al., 2015: 1068). Ethical food market seperated to consumers who motivated has variety ethical segmented to human welfare, animal welfare, and environmentalist (Schröders and McEachern, 2004: 169). When animal meat alternatives are more important to be accessible and visible, strategy of cognitive dissonance that is related to animal meat hard to stay exist (Rothgerber, 2020: 13).

When our values differs from those who are in social relationship with us, we motivate throught to inconsistency (Gehlbach, Robinson and Vriesema, 2019: 134). Sometimes, breaking cognitive barriers is hard because people may not be ready to cope with problem whose source is not known what is (Söravist and Langebarg, 2019: 4). Veganism is rising day by day especially in 2020s. Veganism is a subtype of vegetarianism. There are 4 motivators in vegetarianism; ethics, health, environment and spiritual (Jamieson, 2017: 19). Climate change is visible now, and individuals who are conscious of the change are trying to apply sustainable methods. If global climate change is evaluated a problem in aspect of environment, veganism's environment motivator is being embraced by lots of people in 2020s. People's moral identity are not only about their ethical decisions, but also can shape their issue of decison-visibility (Welsch, 2021: 3).

Persons cannot always be successful to express themselves or do not agree with same inconsistency issues rasyonalized (Festinger, 1962: 2). Plant-based diet is an aspect of veganism; but in marketplace veganism and plant-based diet create discomfort for some consumers. For instance; a person who eats only plants; however, wears real fur which comes from an animal. The person is not vegan for using real fur, because veganism reject products come from animals. Fur factories are contributing global climate change, as well. A lot of animals get killed in these factories and result of these animals' feeding process is causing environmental pollution.

When people are conscious of they are in inconsistency, they experience cognitive dissonance which causes discomfort in their mental and makes them find out a way to be avoidable and motivating to decrease cognitive dissonance (Metzger, Hartsell and Flanagin, 2020: 4). If people who are environmentalist do not go vegan, cognitive dissonance will be appeared. Because, those believing climate change and consume products derived from animal ingredients cause environmental pollution and aggravate natural sources.

CONCLUSION

CDT is one of predominant theories in many studies at marketing research area. CDT is considered by state of consistency in attitude are getting similar, thus, creating discomfort predicting similar strategy of refuse (Michel, 2018: 3). Cognitive dissonance expects individuals do not like inconsistency and some strategies (an attitude could change to be adaptable to another one owing to they would be whole) try to decrease dissonance (Tandoc Jr., Takashi and Thomas, 2018: 843). Feeling

inconsistent can make consumers disturbed. Especially, rising of social media have changed people's lifestyle. Some reality is widespread by the Internet. In marketing, CDT is generally being used for assessing consumer behaviour in marketplace.

With visiblity of climate change, green sustainability policies went mainstream. Many sectors are trying to adopt variety green policies in their workplace. Applying environmentalist policies can render some businesses a liar. For exaple; they express that their firms are really care about environment; but reality could be different, therefore consumers' attitude and behaviour might change against to the businesses. By setting inconsistency, brands are able to be stronger their image on consumers who expect environmentalist approach from businesses. Effect of climate change is perceptible day by day, especially in 2020s, and businesses should not create an image which is "environment-friendly" if they producing harmful output for environment. This inconsistent situation's name is "greenwashing" and 2020s consumers might not like greenwashing marketing.

With the Internet, individuals can interact to each other, hence, they are able to learn everything they need. Consumers who are in marketplace have a power named "boycott" causing deconstruct of big brands and firms. In this context, businesses and brands should be care about their advertsing and production chain. When inconsistent is perceptible between their mission or vision and their production process, they go greenwashing automatically is dangerous for their future due to consumers' education level. If people who endeavor to help environment notice greenwashing apply might be risk for the businesses. Because environmental activism is valid almost in every country and this conditions can threaten for firms that have greenwashing practices. Decreasing of cognitive dissonance is needed to exist for costumer satisfaction (Yücel and Çizel, 2018: 161).

Veganism is growing in 2020s. Especially, Western consumers would like to see vegan products and services for fighting to climate change and be supportive for animal rights. If firms want to keep safe their loyal consumers as well as pull new ones, they need to invest green products and services. Consumers who are in marketplace have a power to change market. Environmental activism is accelerating very quickly and firms should not underestimate all types of activisms.

REFERENCES

Akpan, J., Beard, L., & Notar, C. E. (2018). Cognitive Dissonance: The bane of value systems. Reason, 1(6).

Anderton, C. L., Pender, D. A., & Asner-Self, K. K. (2011). A review of the religious identity/sexual orientation identity conflict literature: Revisiting Festinger's cognitive dissonance theory. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 5(3-4), 259-281.

Árnadóttir, Á., Czepkiewicz, M., & Heinonen, J. (2021). Climate change concern and the desire to travel: How do I justify my flights?. *Travel Behaviour and Society*, 24, 282-290.

Becken, S., Friedl, H., Stantic, B., Connolly, R. M., & Chen, J. (2021). Climate crisis and flying: social media analysis traces the rise of "flightshame". *Journal of Sustainable Tourism*, 29(9), 1450-1469.

Benningstad, N. C., & Kunst, J. R. (2020). Dissociating meat from its animal origins: A systematic literature review. *Appetite*, 147, 104554.

Borkfelt, S., Kondrup, S., Röcklinsberg, H., Bjørkdahl, K., & Gjerris, M. (2015). Closer to nature? A critical discussion of the marketing of "ethical" animal products. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 28(6), 1053-1073.

Cairns, K., & Johnston, J. (2018). On (not) knowing where your food comes from: meat, mothering and ethical eating. *Agriculture and Human Values*, 35(3), 569-580.

Carpenter, C. J. (2019). Cognitive dissonance, ego-involvement, and motivated reasoning. *Annals of the International Communication Association*, 43(1), 1-23.

Cooper, J. (2019). Cognitive dissonance: Where we've been and where we're going. International Review of Social Psychology, 32(1).

de Boer, J., & Aiking, H. (2022). Considering how farm animal welfare concerns may contribute to more sustainable diets. *Appetite*, 168, 105786.

De Meyer, K., Coren, E., McCaffrey, M., & Slean, C. (2020). Transforming the stories we tell about climate change: from 'issue'to 'action'. *Environmental Research Letters*, 16(1), 015002.

Dowsett, E., Semmler, C., Bray, H., Ankeny, R. A., & Chur-Hansen, A. (2018). Neutralising the meat paradox: Cognitive dissonance, gender, and eating animals. *Appetite*, 123, 280-288.

Dwivedi, Y. K., Shareef, M. A., Mukerji, B., Rana, N. P., & Kapoor, K. K. (2018). Involvement in emergency supply chain for disaster management: a cognitive dissonance perspective. *International Journal of Production Research*, 56(21), 6758-6773.

Festinger, L. (1962). A theory of cognitive dissonance. *Stanford university press*. 2.

Gehlbach, H., Robinson, C. D., & Vriesema, C. C. (2019). Leveraging cognitive consistency to nudge conservative climate change beliefs. *Journal of Environmental Psychology*, 61, 134-137.

Gössling, S., Humpe, A., & Bausch, T. (2020). Does 'flight shame'affect social norms? Changing perspectives on the desirability of air travel in Germany. *Journal of Cleaner Production*, 266, 122015.

Jamieson, A. (2017). Vegan Yaşam for DUMMIES (Çev. İlze, T.), Ankara: Nobel Yaşam, (Living Vegan for DUMMIES).

Kaaronen, R. O. (2018). A theory of predictive dissonance: Predictive processing presents a new take on cognitive dissonance. *Frontiers in psychology*, 9, 2218.

Loughnan, S., Bastian, B., & Haslam, N. (2014). The psychology of eating animals. *Current Directions in Psychological Science*, 23(2), 104-108.

Loughnan, S., Haslam, N., & Bastian, B. (2010). The role of meat consumption in the denial of moral status and mind to meat animals. *Appetite*, 55(1), 156-159.

Marikyan, D., Papagiannidis, S., & Alamanos, E. (2020). Cognitive dissonance in technology adoption: a study of smart home users. *Information Systems Frontiers*, 1-23.

Metzger, M. J., Hartsell, E. H., & Flanagin, A. J. (2020). Cognitive dissonance or credibility? A comparison of two theoretical explanations for selective exposure to partisan news. *Communication Research*, 47(1), 3-28.

Michel, C. (2018). Cognitive dissonance resolution strategies after exposure to corporate violence scenarios. *Critical criminology*, 26(1), 1-28.

Monteiro, C. A., Pfeiler, T. M., Patterson, M. D., & Milburn, M. A. (2017). The Carnism Inventory: Measuring the ideology of eating animals. *Appetite*, 113, 51-62.

Paim, M. A. (2021). Zero deforestation in the Amazon: The Soy Moratorium and global forest governance. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 30(2), 220-232.

Randler, C. et al. (2021). Animal Welfare Attitudes: Effects of Gender and Diet in University Samples from 22 Countries. *Animals*, 11(7), 1893.

Rothgerber, H. (2020). Meat-related cognitive dissonance: A conceptual framework for understanding how meat eaters reduce negative arousal from eating animals. *Appetite*, 146, 104511.

Rothgerber, H., & Rosenfeld, D. L. (2021). Meat-related cognitive dissonance: The social psychology of eating animals. *Social and Personality Psychology Compas*s, 15(5), e12592.

Schrems, I., & Upham, P. (2020). Cognitive dissonance in sustainability scientists regarding air travel for academic purposes: a qualitative study. *Sustainability*, 12(5), 1837.

Schröder, M. J., & McEachern, M. G. (2004). Consumer value conflicts surrounding ethical food purchase decisions: a focus on animal welfare. *International Journal of Consumer Studies*, 28(2), 168-177.

Singh, R., & Singh, G. S. (2017). Traditional agriculture: a climate-smart approach for sustainable food production. *Energy, Ecology and Environment*, 2(5), 296-316.

Sörqvist, P., & Langeborg, L. (2019). Why people harm the environment although they try to treat it well: An evolutionary-cognitive perspective on climate compensation. *Frontiers in psychology*, 10, 348.

Tandoc Jr, E. C., Takahashi, B., & Thomas, R. J. (2018). Bias vs. Bias: How Fox News anchors discussed Pope Francis' stance on climate change. *Journalism Practice*, 12(7), 834-849.

Vaidis, D. C., & Bran, A. (2019). Respectable challenges to respectable theory: cognitive dissonance theory requires conceptualization clarification and operational tools. *Frontiers in psychology*, 10, 1189.

van der Kolk, B., & Kaufmann, W. (2018). Performance measurement, cognitive dissonance and coping strategies: Exploring individual responses to NPM-inspired output control. *Journal of Management Control*, 29(2), 93-113.

Welsch, H. (2021). How climate-friendly behavior relates to moral identity and identity-protective cognition: Evidence from the European social surveys. *Ecological Economics*, 185, 107026.

Yücel, E. & Çizel, B. (2018). Bilişsel uyumsuzluk teorisi üzerine kavramsal bir inceleme: satın alma perspektifi. *Journal of Yaşar University*, 13(50), 150-163.

Zaman, K. (2022). Environmental cost of deforestation in Brazil's Amazon Rainforest: Controlling biocapacity deficit and renewable wastes for conserving forest resources. *Forest Ecology and Management*, 504, 119854.

Zhang, L., Xia, Y., Liu, B., & Han, L. (2018). Why Don't I Help You? The Relationship between Role Stressors and Helping Behavior from a Cognitive Dissonance Perspective. *Frontiers in psychology*, 8, 2220.

RELATIONALISM AND REALISM TENSION IN THE CONTEXT OF DISCUSSIONS OF THE NEW METAPHYSICS

Oğuz KARAYEMİŞ* and **Dilan ALATAŞ****

ABSTRACT

This study aims to critically analyse the main arguments of the two camps about the fabric of reality, which have come to the fore in the discussions of new metaphysics that have started to spread in the humanities since the 1990s. These two camps are speculative realism, of which Graham Harman and Manuel Delanda are prominent spokesmen, and relationalism, in which Karen Barad and Donna Haraway stand out. The main contention of this debate is whether the existence of individual entities can be fully explained by their relations. In other words, as a continuation of the debate between idealism and empiricism, are singular terms fully constituted and determined by their relations "internal to them", or should we see relations as "external" to the terms they relate to and accept that there are properties in terms that cannot be explained by their relations? The distinction between "internal" and "external" relations is a distinction between the absence and existence of relative autonomy of terms from their relations. For the emergence of any whole, relations are organized in a "systematic" that gives the whole its compositional specificity. If these relations are considered "internal" to the individual entities that constitute the whole, as advocated by various variants of idealism, these individual entities have no autonomy and are wholly determined by the whole. Empiricism, by contrast, argues that the terms associated with relations have relative autonomy in terms of systematic determination. This discussion has dozens of effects, from field research practices in the humanities to ecology studies, from text analysis to art studies. Considering this wide scope, this presentation aims to analyse the recent arguments that emerged in the new metaphysics, measure the distance and closeness of the parties, and finally point out the possible solutions and deadlock points of the tension here.

Keywords: *humanities, new metaphysics, posthumanism, realism, relationalism*

1. INTRODUCTION

New metaphysics, which is composed of new materialisms, object-oriented philosophies, and speculative realisms, has been growing in humanities since the mid-90s. There are some common themes and problems in this field of philosophy, although there are significant differences and disagreements. The common themes can be formulated as two major claims:

1. The world, in ontological or substantial terms, cannot separate into two major subworlds as humans and non-humans, as subjects and objects, as knowers and knowns, etc. There is no substantial difference between humans and non-humans, mind and world, thought and thing.
2. The main concern of philosophy cannot be humans. Philosophy must account for all beings and relations between these beings, and treat them as equals on its ontology, without treating humans as if they are at the centre of the world, or presuming that we can never talk about the world without humans.

These two main claims are also two significant features that make new metaphysics both posthuman and, neither modern nor postmodern, but non-modern (Harman, 2018). Thereby, new metaphysics corresponds to a breakthrough of researches in humanities as well as of thought in philosophy. These researches both refocus the looks of researchers on the new fields and reconfigure them in the way that one can see new entities and relations in existing fields.

On the other hand, these claims expand the horizons of philosophy in directions that were never known before. Especially, the issues like an environmental or ecological crisis, emergence and emergent properties, the creation of the new, the mechanisms that produce reality on different levels, are, though

* Ege University, Philosophy PhD. Student, Turkey. (e-Mail: oguzkarayemis@gmail.com)
** MA. Sociologist, Turkey. (e-Mail: dilan.alatas1@gmail.com)

they are not new concerns for neither philosophy nor more generally social sciences, the new central challenges and problems for new metaphysics.

Our main concern in this presentation is, however, not these common themes. We're interested in the points of disagreement, especially in the tension between relationalism and realism. This tension could be articulated as follows: do the individual entities have relative autonomy with respect to their relations? Or, are all of them completely constituted and explained by their relations? In more traditional philosophical terms, are relations internal or intrinsic to the *relata*, or external or extrinsic to them? In this way, this problem is closely related to the idealism-empiricism tension in the history of philosophy (DeLanda & Harman, 2017), although we won't examine these roots in this study. Instead, we'll look at this tension in the context of new metaphysics by discussing the main relationalist arguments from Karen Barad (and partly Donna Haraway) and showing the speculative realist ontologies of Graham Harman and Manuel DeLanda as counter-examples. But we hope this restriction enables us to show how profound the problem is.

In the second chapter, we will show how Barad interprets quantum mechanics and builds her relational ontology. In this way, we can see to what degree this interpretation and her ontology are interrelated for Barad. In the third chapter, we will try to address criticisms regarding Barad's interpretation of quantum mechanics and Bohr. This discussion will set us free to discuss the direct philosophical implications of relationalism, and especially to show that relationalism not so much cares about relations in the ontological terms, which are the main aims of the fourth chapter. For our understanding, relationalism doesn't have a pedagogy of relations. By pedagogy, we mean a deep understanding of what a relation means and how it works from an ontological point of view. Finally, in the fifth chapter, we will try to demonstrate an appropriate way of building an ontology that has a genuine pedagogy of relations.

2. THE RELATIONALIST ONTOLOGY OF BARAD

Karen Barad is the clearest and bravest voice in the defence of relationalism. She is a physicist as well as a philosopher. So, she takes her fundamental influence from physics, especially quantum mechanics. We don't want to try to give a detailed account of the basics or history of quantum mechanics. But we should introduce a very fundamental notion, quantum indeterminacy or measurement problem.

In a very brief summary, to measure a subatomic particle one must set up an experimental apparatus. Say, we want to measure both the momentum and the position of an electron. But, we cannot do that. Because these two measurements require two distinct arrangements. One arrangement can only measure the momentum, the other one the position. But, never both in one measurement. Therefore, these two properties are said complementary to one another (Bohr, 1961), in other words, they exclude one another.

One can say that this case of measurement problem shows us there are no determinate beings before the interaction between measured beings and measuring experimental apparatus, whereas the opposite idea is the most basic belief of classical physics. Hence, this feature of quantum physics would be known as "the indeterminacy principle" (Barad, 2007).

This "indeterminacy" is the main point of departure for Karen Barad's relationalism (Barad, 2007; Faye and Jacksland, 2021). Barad says that she's "interested in understanding the epistemological and ontological issues that quantum physics forces us to confront, such as the conditions for the possibility of objectivity, the nature of measurement, the nature of nature and meaning-making, and the relationship between discursive practices and the material world" (Barad, 2007, p. 24). And in doing so, she avoids "using an analogical methodology" (Barad, 2007, p. 24). So, to achieve these aims, she builds a four-step argumentative ground regarding her quantum interpretation:

1. Quantum mechanics must be thought of as "the correct theory" of nature;
2. Quantum mechanics must be applied to every scale of nature, not just to small objects;
3. Bohr's interpretation of quantum indeterminacy and, in general, quantum physics is right;
4. Her ontological interpretation of Bohr's interpretation is consistent with Bohr's.

We'll come back to these claims. But first, we must see how Barad's relational ontology emerges from her unique account of quantum physics.

Following the quantum indeterminacy, Barad argues that there is no particle, wave, or any kind of entity with determinate properties prior to the measurement (Barad, 2007). Hence, on the ground of this "fact", we shouldn't say that an experimental arrangement relates two distinct, self-contained, individual entities, but we should say that any entity or property of this nature comes into existence through this very experimental arrangement (Barad, 2007). Barad concludes as follows:

> Since individually determinate entities do not exist, measurements do not entail an interaction between separate entities; rather, determinate entities emerge from their intra-action. I introduce the term ''intra-action'' in recognition of their ontological inseparability, in contrast to the usual ''interaction,'' which relies on a metaphysics of individualism (in particular, the prior existence of separately determinate entities). (Barad, 2007, p. 128)

Intra-action is the key concept for Barad. She draws this concept from her interpretation of quantum physics and implements it in her ontology to take into account the universe in all aspects (Harman, 2016). In this regard, these claims are derived from the initial arguments:

5. There are no interacting autonomous, individual entities prior to their mutual intra-acting, but intra-action means that every single piece of beings comes into existence through their relations;
6. Relations produce and explain their relatas throughout;
7. Matter and meaning are always in an entanglement (which is another quantum term she employs), and we cannot talk about matter or meaning without the other half. This principle must apply to all other dualities in which one polar is a human property, such as subject-object, society-nature, and discourse-matter.
8. Change must be understood as the emergence of new entities, distinctions, and properties from their intra-actions; not the other way around;
9. Realism is not about asserting the reality of self-contained, autonomous entities. But, it is "about the real consequences, interventions, creative possibilities, and responsibilities of intra-acting within and as part of the world" (Barad, 2007, p. 93). This kind of realism is called "agential realism" by Barad.

With the first four, these nine claims or principles constitute Barad's ontology. First, we should examine the criticisms regarding the first four claims.

3. THE CRITICISMS THAT BARAD'S INTERPRETATION OF THE QUANTUM MECHANICS RECEIVED

Regarding the first claim, the expression of "the correct theory of nature" is a very ambiguous one. Newtonian gravity theory, for instance, was the correct theory for centuries. We don't want to resort to a relativist epistemological position. Quite the contrary, we want to indicate that, in physics, numerous scientists believe there must be a more fundamental theory to explain the nature of the universe. For example, Lee Smolin (2013), a prominent physicist, qualifies the quantum theory just as a theory that is "doing physics in a box" as Newtonian gravity theory. It means that theories we have so far are peculiar to just a part of the universe (especially to a laboratory arrangement) and nothing but an approximation to the truth. We'll return Smolin's idea in the end.

As for the second claim, it is closely related to the first one, though there is a significant difference. The second claim is composed of two distinct suggestions: A) A theory of physics should account for all of, at least, physical phenomena; B) Quantum theory is a theory of this kind. But we've just seen there is significant doubt about B. Therefore, even if A is true, there is nothing necessary to make us say that the quantum theory is the last word of science.

Now, here comes the truly sharp and more direct criticism. When it comes to the third claim, Barad never mentions the other and self-consistent interpretations of quantum indeterminacy. Even, criticisms such as Faye and Jacksland's (2021) and Jacksland's (2021) accuse her of not being informative about theories which are not quite in line with hers. A lot of scientific and/or philosophical interpretations

present a kind of entity realism, which is quite opposite to Barad's, but she hardly mentions and never elaborates them (Jacksland, 2021; Faye & Jacksland, 2021). Regarding the fourth claim, Jacksland (2021) suggests that Bohr's interpretation is not quite easily in line with Barad's. The core suggestion of Barad's interpretation of Bohr is that Bohr uses the word phenomenon in an ontological sense. To Barad, Bohr suggests that phenomenon is ontologically the first and composed of objects in question and apparatuses to observe them. This means, for her, "apparatuses provide the conditions for the possibility of determinate boundaries and properties of 'objects' within phenomena, where 'phenomena' are the ontological inseparability of objects and apparatuses" (Barad, 2007, p. 128). But Bohr's writings themselves tell a different story: "the impossibility of any sharp separation between the behaviour of atomic objects and the interaction with the measuring instruments which serve to define the conditions under which the phenomena appear" (Bohr, 1961, p. 96). The problematic side of Barad's interpretation is to inject the interaction into the phenomena, but quite the opposite, for Bohr, the interaction is external to the phenomena and, in this way, constitutes the condition for the phenomena. With this fundamental change, Barad twists the landscape entirely. Of course, we're not discussing now whether one can claim "the conditions/relations are internal to the phenomena", but we're trying to show that Barad's reading of Bohr's claims is an example of misuse and misreading. She needs this slight misreading for her philosophical aims since her methodological decision requires using quantum mechanics not as a metaphor or an analogy but as a literal ground (Barad, 2007; Faye & Jaksland, 2021).

In a conclusion, to us, these criticisms indicate not an absolute failure of grounding agential realism but a specific strategic inadequacy regarding reading the results of quantum mechanics to build an ontology. To us, Barad's implication that her peculiar interpretation is the only valid interpretation is the very source of this inadequacy.

4. AN ONTOLOGICAL CRITIQUE OF RELATIONALISM

This presentation of the criticisms aiming at the "quantum foundations" of agential realism is, of course, insufficient for a comprehensive criticism. We hope, however, we could have shown that we should try to discuss relationalism on a more ontological, epistemological, and also practical level. By "more practical", we mean taking ethical and political issues, and problems regarding field research in humanities into account. With this turn, we will discuss the rest of the claims.

We should handle first the ninth claim since it implies the philosophical/ethical aims of not just Barad's ontology but the contemporary relationalisms in general.

The ninth claim tells us that the aim of agential realism is accountability, responsibility, and being aware that we're a part of the reality which we would face consequences while configuring and reconfiguring (Barad, 2007). These are driving themes of agential realism. But also driving themes of, for example, Haraway's (2016) way of thinking. So, we can regard this claim as a central theme of relationalism. There lie ethical concerns at the core of relationalism. Thus, we should check its claims on this ground, too.

This claim tries to convince us realism is not about asserting the reality of individual entities. It's kind of a base claim of relationalism. Almost every single relationalist doesn't believe a self-contained, autonomous and individual entities. But, Barad's move is a bit different from any other relationalist. Barad names her relationalism realism. As Harman (2016) points out, this sense of realism is the opposite of its traditional sense. At the most fundamental level, realism is about asserting the reality of the world outside the human mind. But notions such as entanglement, and intra-action, just like Haraway's 'natureculture', are not capable of thinking of mind-independent reality (DeLanda and Harman, 2017). Once the mind in a discursive, semiotic, cultural, or whatever form comes into the world, everything existing has to be dependent on the mind, or they should be interdependent with each other. Of course, from the posthumanist point of view, both Barad and Haraway want to affirm the importance and forces of non-humans. But, in their relationalist ontology, emergent humanity begins to play a black hole role no sooner than it emerges. Attributing ontological firstness and constructivity to relations makes everything mixed up with culture, discourse, or language as soon as they're related to humans. One pole once is a human property, it's whether or not an emergent property, we cannot affirm any reality that doesn't have any human component, whereas we should be able to think of non-human

realities without any human component for realism. This means that the seventh claim must be wrong or misleading as well. There are parts of realities in which matter and meaning are related. But also, there are meaningless parts or meaningful but incorporeal parts in the semiotic sense of meaning.

The fifth and the eighth claims are deeply connected. New metaphysics has been built around the problem of emergence. When it comes to the issue of how we should understand the phenomenon of emergence, relationalism and realism go their separate ways. In a relationalist argumentation, there are several presumptions embedded between the lines: relations are instant, reciprocal, symmetrical, and effortless which constitute the base principles of accounting for the emergence.

The instantaneity is a deep assumption of relationalism. We can formulate it as follows: A cause produces its effects right away, and there is no latency. This notion comes from the lack of entities prior to their relations. If there is no entity before its being related, then there is nothing receiving. To receive an effect of a cause, in a relationalist ontology, takes no time. Ultimately, there is no receiving in this kind of world. But for receiving, there must be something prior to the relation, because to be related is to affect and to be affected (DeLanda, 2019). In principle, the more something is complex the more time is needed to receive an effect and produce a reaction, even in the tiniest physical systems such as an electron-photon system.

The reciprocity presumption says that every relation must mutually relate its terms. It may look like making sense. Everyday relations usually share approximate space and time sections like a house or a city in a definite moment. Thus, the objects that occupy these space-time sections seem like having reciprocal relations. But not every relation has this approximation. Let's think of a historical event, like the Gezi Parkı events. The Gezi has a relation with us. It has a lot of effects on today and will have on the future. We can study it in numerous ways, we can use different conceptual frameworks to some extent. But we cannot affect what happened during the event. What happened had happened. The arrow of time allows only one-way relation to the past events. When it comes to spatial huge distances, the same is also true. We can observe a distant galaxy, but our observation doesn't change anything about it. But this kind of non-reciprocity doesn't peculiar to temporal or spatial distances. In most cases, what we perceive as reciprocity isn't real reciprocity. Because, even if they are in the same species class, beings may have different kinds of capacities to affect and to be affected.

We can say the exact same thing about symmetry. For relationalism, since both or multiple terms of a relation are born out of the relation and are nothing more, symmetry means that a relation equally affects its terms (Harman, 2018). Symmetry becomes a question only when a relation has reciprocity. For instance, two celestial bodies have a reciprocal relation in terms of gravity. But the relation is rarely symmetrical. In this situation, the matter is not the kind but the force of capacities. The force of celestial bodies' capacities to affect and to be affected are proportional to their masses. A light body receives a larger gravity effect than a heavy body.

The effortlessness is a side effect of the relational worldview. Since there is nothing prior to its relations, nothing is resisting. Every kind of relation produces effects without any struggle, whereas we know that there is every kind of resistance in reality. Things resist any effect of any cause as far as they can. Therefore relations require making an effort and spending time and energy.

These embedded presumptions are not just wrong but also dangerous. Because, even just from a field research point of view, conducting research means discovering resistances, thresholds for change, asymmetries of power, and so on. Demonstrating entities as being constituted totally by their relations forbids us to see these resistances, thresholds, asymmetries, and especially, to understand change. Despite the fifth and the eighth claims, in the world of relationalism, there is no change, since there is no individual, self-containing entity that could change. Because neither of the emergent entities has any stable properties and self-consistency more than their constituent relations. Everything, in this kind of world, is created and recreated by the way of constituted and reconstituted relations.

As a result, in our opinion, relationalism doesn't care about relations in themselves so much. Therefore, we need a pedagogy of relations in our ontologies based on our objections to the embedded claims of relationalism.

5. A WORKABLE REALIST ALTERNATIVE TO THE RELATIONALISM

The true main drives for relationalism are anti-representationalism, posthumanism, and anti-essentialism (Barad, 2007; Haraway, 2016). But they are also real concerns for speculative realism (DeLanda, 2013, 2019; Harman, 2018). But realism solves and goes beyond these concerns in a very different way.

First of all, we should never equalise affirming the reality of individual entities with affirming a kind of essentialism. Quite the contrary, speculative realism asserts that individual entities cannot be reduced to either their relations or their constituent parts. An entity, as a whole, has emergent properties which its components don't have. For instance, Harman's object-oriented ontology, even affirms the existence of a kind of essence, this essence is never known and was withdrawn from any contact with any object including humans (Harman, 2016). On the other hand, DeLanda's assemblage theory even doesn't use the notion and explains an individual whole by way of assembled individual components producing emergent properties by their interactions (Delanda, 2013 and 2019). In these ontologies every entity has a twofold disposition toward stability and change, hence has its resistances, thresholds for change, and capacities to affect and to be affected (DeLanda, 2019; DeLanda & Harman, 2017; Harman, 2016, 2018). Also, our theories, in this kind of realism, are thought of as a translation and production with respect to the world, not as some kind of representation. So our theories change while the world and our approaches change, and we change the world based upon our theories, not in a symmetrical or reciprocal way but in a problematic way. The world continuously throws us new phenomena which become new problems, and, in turn, our approaches and eventually theories will have to change. As Smolin (2013) said, we are not at the end of even the scientific knowledge, and probably will never be. This is not because our technical possibilities and scientific methodologies are inadequate, but because we're not able to reach the world entirely, and the world itself changes constantly (DeLanda, 2013; Harman, 2018).

These are the fundamental ideas of speculative realism. These ideas establish a kind of entity realism in which entity means an emergent whole or object. But, unlike agential realism, this emergent whole is not a totality in which the relations completely determine its constituent parts and the whole, but an autonomous whole in which emergence doesn't mean that there is nothing beyond the relations that render the emergence possible. Quite the contrary, the emergence is the very beyond of the relations, and also of the constituent parts. Thus, every single part is relatively autonomous from the whole, and the whole is relatively autonomous from its parts. In this context, "relatively" means a kind of compositional consistency which endures a degree of loss of its parts or of adding new parts. Hence, this is the meaning of the exteriority of relations, as DeLanda (2019) suggests:

> In other words, the exteriority of relations implies a certain autonomy for the terms they relate, or as Deleuze puts it, it implies that 'a relation may change without the terms changing'. Relations of exteriority also imply that the properties of the component parts can never explain the relations which constitute a whole, that is, 'relations do not have as their causes the properties of the [component parts] between which they are established…' although they may be caused by the exercise of a component's capacities. (p. 11)

Capacities have an ontological role in this line of argumentation. The relative identity of any entity is composed of actual and virtual capacities that it has. The relations between various entities actualise their capacities of them so that they make a whole emergent (DeLanda, 2019). But also, they can leave the relation and protect their identity to some degree. Thus, non-human entities have autonomy and cannot be reduced to their relations with either humans or each other.

6. CONCLUSION

We have tried to present two distinct ways of getting rid of anthropocentrism, humanism, representationalism and essentialism on which modern philosophy has relied. These ways of seeing the world are composed of two distinct final decisions: 1) Individual entities have a relative autonomy and independency from their relations, or 2) they are derivative to the relations and hence there are no autonomous, self-subsistent entities. Speculative realism, in line with the first decision, explains the

processes of emergence as processes in which everything, whether is corporeal or not, has a degree and a kind of power to affect and to be affected autonomous from relations. The change results from gaining new kinds and degrees of power and rendering a new whole possible/real. Agential realism, as opposite, and in line with the second decision, recognises no genuine change in this world, and change means for it a kind of creation and recreation of entities. An entity does not change, but a new entity is created by intra-actions.

We think, behind this distinctness, there is a difference between the ethical approaches of the two theories. Barad (2007, p. 392) says, "Before all reciprocity in the face of the other, I am responsible." The motivation behind her ontology is responsibility ethics. This very pursuit of responsibility makes the ontology far more focused on relations than any usual ontology, but in a wrong way. Following what we said about reciprocity, we will suggest that, on the contrary, the non-reciprocity between entities, asymmetry of forces of beings, the latency between an effect and a reaction, all those processes under which an entity change their states and properties, transform them, make us responsible in and for reality. Since our words and acts change the realities that contain no words, and our words and bodies are changed under the influence of the other humans and non-humans, we can take responsibility for our actions, and the real relations with human and non-human entities. And we should be in search of building a more equal, stable, respectful, and watchful wholes such as new ecosystems other than our existing ones. In this search, we cannot assume that relation is costless and easy, immediate and instant. Quite the contrary, a relationship means making effort and spending energy, labour, and time; understanding the very thresholds for change of the others, their resistances and opennesses. With this kind of pedagogy of relations, we think a speculative realist approach is the right way we can go beyond anthropocentrism, humanism, representationalism, and essentialism.

REFERENCES

Barad, K. M. (2007). *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham: Duke University Press.

Bohr, N. (1961). *Atomic Theory and the Description of Nature*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

DeLanda, M. (2013). *Intensive science and virtual philosophy* (Paperback edition). London ; New York: Bloomsbury.

DeLanda, M. (2019). *A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity*. London: Bloomsbury Academic.

DeLanda, M., & Harman, G. (2017). *The rise of realism*. Cambridge, UK: Polity.

Faye, J., & Jaksland, R. (2021). Barad, Bohr, and quantum mechanics. *Synthese*, *199*(3–4), 8231–8255. doi: 10.1007/s11229-021-03160-1

Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.

Harman, G. (2016). Agential and Speculative Realism: Remarks on Barad's Ontology. *Rhizomes: Cultural Studies in Emerging Knowledge*, (30), 1–1. doi: 10.20415/rhiz/030.e10

Harman, G. (2018). *Object-oriented ontology: A new theory of everything*. London: Pelican Books.

Hegel, G. W. F. (2002). *Science of logic* ([Nachdr. der Ausg.] Allen & Unwin 1969; A. V. Miller, Trans.). London: Routledge.

Jaksland, R. (2021). Norms of Testimony in Broad Interdisciplinarity: The Case of Quantum Mechanics in Critical Theory. *Journal for General Philosophy of Science*, *52*(1), 35–61. doi: 10.1007/s10838-020-09523-5

Smolin, L. (2013). *Time reborn: From the crisis in physics to the future of the universe*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

PANOPTİKON BAKIŞ ALTINDAKİ KADININ TOPLUMSAL CİNSİYET NORMLARINA SANAT YOLUYLA DİRENİŞİ: AFİFE JALE'NİN ÖYKÜSÜ

♦ ◆ ♦

THE RESISTANCE OF WOMEN UNDER THE PANOPTICAL GAZE TO GENDER NORMS BY ART: THE STORY OF AFIFE JALE

Ayla KAVALA YEMENİCİOĞLU*

ÖZET

Toplumsal cinsiyet tüm dünyada kadınların negatif ayrımcılığına neden olan en temel faktördür. Bu ayrımcılık sadece gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda değil, bazı gelişmiş ülkelerde dahi kadın haklarına karşı büyük bir engel oluşturmaktadır. Bu ayrımcılığa maruz kalan bazı kadınlar toplumsal normlardan kaynaklanan bu ayrımcılığa direniş göstermekte, ancak bu durum kadın ve erkek arasında güç savaşlarına neden olmakta bunun sonucunda ya kadın haklarında kısıtlamaya ya da şiddete dönüşmektedir. Foucaultcu yaklaşımla *"gözün iktidarı-iktidarın gözü"* şeklinde tanımlanan "*panoptikon"* bakışıyla çerçevelenen ve kısıtlanan kadınların bazıları sanatı bir araç olarak kullanıp bu normlara "*yıkıcı"* bir yaklaşım sergileyerek kendi haklarını kazanma çabasına girişmişlerdir. Bunlardan biri olan Afife Jale sahneye çıkan ilk Müslüman Türk kadını olarak kendini bu yolda feda etmiş ve Türk kadınına rol model olmuştur. Afife Jale Osmanlı toplumunda toplumsal cinsiyet normlarına sanat yoluyla direnen ilk kadın olması nedeniyle önemli bir kişiliktir. Genellikle ataerkil toplumlarda kadını çerçeveleyen sınırlamalar Foucault'nun *"panoptikon"* yaklaşımı ile kadın ve erkek arasında *"iktidar"* savaşlarına dönüşmektedir. Foucault'ya göre iktidarlar halklarını kontrol altında tutmak için otoriter sistemler uygulamaktadır. Panoptikon bakışı da bu kontrol modellerinin biri olarak kadınlara karşı uygulanan toplumsal cinsiyet ayrımcılığını açıklamak için kullanılabilir. Bu çalışmada Osmanlı toplumunda din ve gelenekler yoluyla oluşturulan sosyal norm ve hukuk kurallarına Afife Jale'nin sanat yoluyla direniş öyküsü bir *"metin"* olarak yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısı dikkate alınarak Derrida'nın "*yapıbozum"* okuma metoduyla okunmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Afife Jale, tiyatro, toplumsal cinsiyet, kadın*

ABSTRACT

The gender is a primary factor causing negative discrimination of women all over the world. This discrimination forms a huge barrier against women's rights not only in majority of underdeveloped and developing countries, but even in some developed countries. Some women exposed to discrimination show disobedience, but this starts an unjust power war between man and woman, resulting mostly with evolution of discrimination into violence or strict framing of women' rights. Some of the women who were framed and restrained as in the *"panopticon eye-eye of the power"* of Foucaultian approach, showed *"destructive"* practices through using art of theatre as a tool in their struggle to gain their rights. Afife Jale who was the first Muslim Turkish woman on stage sacrificed herself for this struggle and became a role model for modern Turkish women. Since Afife Jale's case is unique in that she is the only woman showing disobedience in the Ottoman society against gender based discrimination of women and struggling against social rules and laws formed by religion and traditions. In general, the restrictions framing women in the patriarchal society with Foucaultian *"panopticon"* (eye of power or power of eye) approach, turn a power war between man and woman. According to Foucault the enthusiasm to reach power and to apply an authoritarian system aims taking control of people. Panopticon gaze was one of the important models that could be used to explain the gender discrimination against women. In this study, the biography of Afife Jale has been analyzed as a *"text"* with the view of Derrida's *"deconstruction"* reading methods considering social structure of period she had lived.

Keywords: *Afife Jale, theatre, gender, panopticon, woman*

* Kapadokya Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı, Türkiye. (e-Mail: aylayemenicioglu@gmail.com)

1. GİRİŞ

Türk kadını ve tiyatrosu için bir milat olan Afife Jale tiyatro sahnesine çıkan ilk Müslüman ve Türk kadındır. Kadının sosyal hayatta ve tiyatroda özgürlük kazanması için verilen mücadelenin baş kahramanı olan Afife Jale'nin büyük bir tutku ve aşkla bağlı olduğu kariyeri ve mücadeleci hayat hikayesi Türk kadınları için bir rol model olmuştur. Afife Jale, kadınların Osmanlı toplumunda sabitlenmiş rol modelinin dışına çıkarak konulan yasaklara meydan okumuş ve yaşadığı dönem itibarıyla Türk kadınının toplum içindeki yerinin görünürlük kazanmasında önemli rol oynamış bir kadın sanatçıdır. Afife, o döneme damgasını vuran bu tutum ve davranışlarıyla ailesini bile göz ardı ederek kadının her alanda önemli bir yeri ve rolü olduğunu ispatlamıştır. Afife'nin dramatik yaşam öyküsünde başından geçenlerin yanısıra biyografisinin yapıtaşlarını oluşturan sosyo-kültürel etmenleri Derrida'nın *"yapıbozum"* metoduyla incelerken ortaya çıkan tablonun aslında bütünün bir parçası olduğu gözler önüne serilmektedir. Bunun bütün dünyada yerleşik olarak kadına yönelik uygulanan bir algı yönetimi olduğu söylenebilir. Söz konusu algı yönetiminde erkek iktidarının temel söylemlerine karşı başkaldırıyı kadının bir sanat dalı kanalıyla varoluş protestosunda görmek mümkündür. Derridacı okuma metoduyla analiz edilen bu yaşam modelinde kadına yönelik inşa edilen yaşam pratiklerine karşı kadınların varoluşsal görünürlüklerini türlü kanallardan yürüttükleri bilinmekte olup Afife Jale'nin de bir sanat dalı olan tiyatro kanalıyla bu mücadelenin içinde yer aldığı belirtilebilir. Foucault'nun panoptikon metaforuyla anlamlandırdığı söz konusu bakış açısına göre erkek egemen toplumun kadını çevreleyen ve çerçeveleyen yapısı ve toplumsal cinsiyet normlarını şekillendiren unsurların kadının sanat hayatına yansımalarının Afife Jale'nin yaşam metni üzerinden incelenmesi hedeflenmiştir.

2. AFİFE JALE'NİN YAŞAM ÖYKÜSÜ

1902 yılında İstanbul-Kadıköy'de doğan Afife Jale, Dr. Sait Paşa'nın torunudur. Annesi Methiye Hanım, babasının Hidayet Bey idi. İstanbul Kız Sanayi Mektebinde okurken sürekli tiyatroda oyuncu olmak isteyen Afife'nin tek hayali sahneye çıkmaktır. Müslüman kadınların sahneye çıkmalarının *"günah"* sayıldığı bir dönemde ailesinden gizli Darülbedayi'nin sınavlarına girer. 1914 yılında okul olarak faaliyete başlayan Darülbedayi, 1916 yılında tiyatro topluluğuna dönüşmüş ve ilk profesyonel temsilini *"Çürük Temel"* adlı oyunla sergilemiştir. 1934 yılında bu kurumun adı İstanbul Şehir Tiyatrosu olarak değişmiş ve kurum bugün hala aktif halde bulunmaktadır. Asıl adı Dârü'l-bedâyi-i Osmânî olan ve *"güzellikler evi"* anlamına gelen bu isim Ali Ekrem (Bolayır) tarafından konmuştur. Dârülbedâyi 1931'de Şehir Tiyatroları adını almıştır. Avrupaî kültüre değer veren İstanbul Belediye Başkanı Cemil Paşa (Topuzlu) ünlü tiyatrocu André Antoine'ı Fransa'dan İstanbul'a getirterek bir konservatuvar kurulmasını sağlamıştır (Türk-İslam Ansiklopedisi,1993, s.515-516).

Şekil 1. Afife Jale. İstanbul Kadın Müzesi. "Sanatın ruhuma verdiği güzel sarhoşluk içindeydim."

Şekil 2. Darülbedayi (Kültür.İstanbul)

Şekil 3. İstanbul Şehir Tiyatrosu (Darülbedayi). (Kültür. İstanbul)

Afife Jale tiyatro tutkusuyla Darülbedayi'nin açtığı sınavı kazanır ancak bu durum evde hiç hoş karşılanmaz. Özkaya Duman (2015, s.72) tiyatroda ilk defa mümessilliğe terfi eden Afife'nin Tahsin Nahit Bey'in Fransızca'dan çevirdiği *"Rakibe"* piyesindeki Leyla rolünden sınava tabi tutularak beş yüz kuruş aylıkla "mülazım artist" tayin edildiğini belirtmektedir. Afife, tiyatro oyunculuğunda direnince babası Hidayet Bey Afife'yi evlatlıktan reddeder. Ama bu Afife'yi durdurmaz. Afife hayallerinin peşinden giderek evi terkeder. Darülbedayide tüm oyunların provalarına katılan Afife, sanat aşkıyla yanıp tutuşmakta ve sahneye çıkmayı sabırsızlıkla beklemektedir. Afife bu dönem on beş yaşındadır. Bir sene kadar bazı eserlerin provalarında bulunur. İlk yirmi aday oyuncu kadrosuna kabul olunan beş lira aylıkla Afife olmuştur Özkaya Duman (2015, s.71-72). 1916'da Darülbedayi kuruluş amacı olan tiyatro eğitiminin yanısıra bir tiyatro topluluğu niteliğiyle çalışmalarına başlamıştır. Bu dönemin en önemli olaylarından biri, o döneme dek Türk kadını sahneye çıkamazken, 1920 yılında cesaretli Türk kızı Afife Jale'nin, Hüseyin Suat (Yalçın)'ın *"Yamalar"* adlı oyununda sahneye çıkmasıdır. Bu yönde ilk önemli adım bu şekilde atılmıştır (And, 1996, s.2510). Oyunun başoyuncusu Ermeni Eliza Binemenciyan'ın Paris'e gitmesi ile bu başrol Afife'ye verilir. Afife böylece heyecanla beklediği sahneyle buluşmuştur. Kadıköy'deki Apollon Tiyatrosu'nda sahnelenen oyunda sahneye *"Emel"* rolüyle Afife Jale çıkar. Müslüman kadınların sahne yasağı olduğundan, oyundan sonra bir polis baskını olur ve Afife arkadaşının yardımıyla arka bahçeden kaçararak kurtulur. *"Jale"* takma adıyla *"Emel"* rolüne çıkan Afife için tiyatroya gelen polis, sahneye çıkarılmaması için tiyatro yöneticilerine uyarıda bulunur. Oyundan sonra herkes Afife'nin başarısını konuşur. O dönemde basın yerel ve uluslararası ölçekte Osmanlı Devleti'nde Türk kadının sahneye çıkamadığını, ancak Dünya savaşı sonrası Türk kadınının hemen her meslekte görülmeye başladığını bu nedenle sahne hayatında da yer almasının mümkün olabileceğine dair haberlere yer vermiştir (Özkaya Duman, 2015, s.71).

Nutku (1969, s.140) 27 Temmuz 1964 tarihli Dünya gazetesine Halit Fahri Ozansoy'un yazdığı yazıda, Afife'nin kaçırılması üzerine anısını şöyle aktarmaktadır:

> "…Afife'ye gelince bir gün yine tevkif edilmek ihtimali düşünülerek, kendisine ait bazı talimat verilmek için Kadıköy'de emin bir yerde iki idare heyeti murahhası ile… Konuşması haberi Üsküdar'da saklandığı yere iletilmişti. Düşündüler, taşındılar ve karar verdiler: en emin yer benim Şemsitap Mahallesindeki pansiyondu… Karşımda siyah çarşaflı ve yine siyah peçeli bir kadın… Afife! …Bu öncü kıyafetine de tanınmamak için girmişti."

Afife Jale, ortalık durulunca değişik isimlerle Burhanettin Tepsi Kumpanyası ve Fikret Şadi'nin Milli Sahne'siyle Anadolu turnesine gider. Yeni Tiyatro Topluluğu ile Kadıköy'de de tekrar sahneye çıkar. Ancak Müslüman kimliğini gizlemeden sahneye çıkan Afife'nin her oyununda polisler tiyatroyu basar ve Müslüman kadının sahne yasağını hatırlatır. Afife, Darülbedayi'den ayrılmak zorunda kalınca yaşadıkları üzerine söylediklerini Nutku (1996, s.118) şöyle aktarmaktadır:

> " O zaman Eliza Paris'ten İstanbul'a gelmişti, kendisini tekrar Darülbedayiye almak istediler. Afife'yi çıkarın, o zaman gelirim, dedi. Bunun üzerine meclisi idare azasından bir zat –Afife hanım bu zatın ismini de söylüyor- Şeyhülislam'a gidiyor, tahrik ediyor, oradan Dâhiliye nezaretine, oradan da Şehremanetine yazılıyor, Müslüman kadınların sahneye çıkmaları adabı İslamiyet'e mugayir olduğu için benim Darülbedayiden çıkarılmam icap ettiği bildiriliyor, Şehremaneti de Darülbedayiye tebligat yapıyor… Darülbedayiden çıktıktan sonra Burhanettin kumpanyasına girdim, Kadıköyünde, Tepebaşında, Varyetede temsillere iştirak ettim… Benim tavassutumla Seniye isminde bir Türk kadını daha Burhanettin kumpanyasında sahneye çıktı. Burhanettin Türkiye'den ayrılıp gittikten sonra ben de İbnirrefik Ahmet Nuri Bey'in yaptığı 'Yeni Tiyatro' heyetiyle Kadıköy'de temsillere iştirak ettim, sonra polis müdürü değişti, gene menettiler…"

Müslüman ahlakına aykırı davrandığı için Afife mahkemeye verilerek, bu olaylar manzumesi sonrasında Darülbedayi, Cumhuriyet dönemine kadar Müslüman hiçbir kadını tiyatroda oynatmamıştır (Caporal, 1982, s.149). Fikret Şadi'nin Milli Sahne adlı tiyatrosu ile Afife, Anadolu turnesine başlamıştır. Afife'nin 1926 yılında, Refik Ahmet Sevengil ile gerçekleştirdiği *"hayatımda mesud olduğum ilk gece"* başlıklı konuşmasını And (1970, s.153), şöyle aktarmaktadır:

> "Hayatımda mesut olduğum ilk gece (...) Sanatın, ruhuma verdiği güzel sarhoşluk içinde idim. Rol aldığım piyeste güzel bir sahne vardır; ağlama sahnesi... Orada taşkın bir saadetle ağladım. Sahiden ağladım... Alkış, alkış, alkış... Perde kapandı; açıldı, bana çiçekler getirdiler. Muharrir Hüseyin Suat Bey, kuliste bekliyormuş; ben çıkarken durdurdu; alnımdan öptü: 'Bizim sahnemize bir sanat fedaisi lazımdı; sen işte o fedaisin.' dedi."

1928 yılında Kuşdili Çayırı'nda gittiği bir Hafız Burhan konserinde ona tamburuyla eşlik eden Selahattin Pınar ile tanışır. Selahattin Pınar ve Afife Jale henüz 25 yaşlarındadır. Selahattin Pınar, Afife Jale'ye aşık olarak Fuat Edip Baksı'nın şiirini tamburuyla hicaz makamında bir şarkıya dönüştürür.

> Bir bahar akşamı rastladım size
> Sevinçli bir telaş içindeydiniz
> Derinden bakınca gözlerinize
> Neden başınızı öne eğdiniz?

"Çalgıcı" diye babası tarafından dışlanan Selahattin ile tiyatro sahnesine çıktığı için yine babası tarafından evlatlıktan reddedilen Afife çok geçmeden evlenirler. Ceylan (2021) nikahta sadece Mustafa Nafiz ve birkaç yakın arkadaşının haberi olduğunu, haberin hızla yayılması nedeniyle ikisi de bir süre evden çıkmayıp Mustafa Nafiz'e göre *"iki sessiz bir okyanus"* gibi yaşadıklarını belirtmektedir. İkisi de aileleri tarafından toplumsal koşullar nedeniyle reddedilmiştir. Evlilikleri güzel başlar. Selahattin Pınar'ın eserleri günden güne parlamaktadır. Afife ise bıkıp usanmadan tüm tacizlere rağmen her seferinden polisten kaçarak sahneye çıkmaya devam eder. *"Dinini, milletini unutan sen misin?"* diyerek Afife'ye sahne yasağı çok sert bir şekilde polisler tarafından hatırlatılır. Bu olaydan sonra Afife'nin Darülbedayi'deki ücretli görevine son verilir. Afife'nin sahne ve tiyatrodan uzak kalması sinir sistemini fazlasıyla bozar. Korkunç baş ağrıları başlar. Doktorunun onun şiddetli baş ağrılarını morfinle tedavi yoluna gitmesi onu uyuşturucu bağımlısı haline getirir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 yılında Türk kadınının sahne yasağını kaldırsa da sağlığı o çok sevdiği sahnelere dönmesine engel olur. Eşi Selahattin Pınar da onu bağımlılıktan kurtarmak için çok uğraşır. Bu sebeple evliliklerinde büyük sorunlar baş gösterir. Selahattin Pınar ise her şeye rağmen eşini hala çok sevmekte ve çareler aramaktadır. Hatta eşini anlayabilmek ve bu aşkı yaşatmak için kendisi de morfine teşebbüs eder. Ama Afife eşini çok sevdiği halde boşanmak ister ve boşanırlar. Afife Jale bir düşkün olup izini kaybettirerek, aşevlerinden karnını doyurur ve sokaklarda yaşamaya başlar. En sonunda Bakırköy Ruh Hastalıları Hastanesi'ne yatırılır. Ama aklında hala tiyatroda oynadığı sahneler olan Afife Jale'nin en yakınları eşi Selahattin Pınar dahi beş yıla yakın kendisinden haber alamaz, izine ulaşamazlar. Afife bir gün radyodan eşinin kendi sesiyle *"Hatıralar"* şarkısını söylediğini duyarak duygulanır ve şarkıyı söyleyenin eşi olduğunu belirtir. Doktorlar ve hemşireler bu kadının Afife değil, *"Afife Jale"* olduğunu anlarlar. Afife Jale, bu olaydan sonra ölümüne az bir zaman kala Bakırköy Ruh Hastalıkları Hastanesi'nden gazeteci Nusret Safa, eşi Selahattin Bey ve erkek kardeşine haber ulaştırır. Eşi ile görüşürler ve eşinin kendisi için bestelediği *"Bir bahar akşamı"* şarkısını birlikte söyleyerek vedalaşırlar.

3. TOPLUMSAL CİNSİYETE SANAT YOLUYLA BAŞKALDIRI

Özkaya Duman (2015, s.69) Müslüman kadınların sahnede görünmeleri *"günah"* sayıldığı için Cumhuriyet dönemine kadar, kadın rollerinin Ermeniler tarafından oynandığını, belirtmektedir. Afife Jale; sahneye çıkan ilk Müslüman Türk kadını olarak, Bedia Muhavvit, Suzan Sururi, Neyyire Neyir, Cahide Sonku gibi Türk kadın tiyatrocuların ve Türk kadınının yolunu hayatı pahasına açmıştır. Bütün toplumu karşısına almış, evlatlıktan reddedilmiş, parasız kalmış, mutsuz olmuş ama hiç yılmamış hayatına mal olsa da sahneye çıkan ilk Müslüman Türk kadını olmayı başarmıştır. Afife Jale, tiyatro tutkusu için tutuklanmayı, cezalandırılmayı ve hatta karalanmayı göze alarak Türk kadın tiyatrocuların önüne bir meşale yakmıştır. Afife Jale'nin yaşam sürecini Derrida'nın dekonstrüksiyoncu (yapıbozumcu) okuma yöntemiyle incelemek o dönemin şartlarını evrensel olarak anlamaya yardımcı olacaktır. And (1996, s. 109) Almanya'da 24 Mayıs 1918 tarihinde yayınlanan *"Theater-Courier"* dergisindeki *"Türk Oyunculuğu"* başlığıyla çıkan yazıyı şu şekilde aktarmaktadır:

> "…Neue Orient'in bir muhabiri (Türk tiyatrosunun) en büyük eksikliklerinden biri olarak henüz hiçbir gerçek Türk kadının sahneye çıkmadığını ve bunun esas sorunlarından biri olduğunu,

ancak bunun da yakında halledileceğini belirtmektedir. Özellikle, Dünya Savaşı'ndan sonra Türk kadınının hemen her meslekte görülmeye başlanması… Yakın bir gelecekte onun sahneye de çıkması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Tabii ki, Türk aktörleri ve aktrisleri önce Batı tiyatro sanatını esaslı bir şekilde öğrenmek zorundadırlar."

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı kültür ve sanat alanlarında önemli katkılar sunmuştur. Tanzimat ile batılı devletler Osmanlı Devleti üzerinde etkisini arttırmıştır. Bu dönemde sosyal ve siyasi hayatta batılılaşma hareketleri başlamıştır. Böylece yeni ile eski arasında yeni yaşam pratikleri ortaya çıkmıştır. Tanzimat ile başlayan batılılaşma hareketleri Meşrutiyet yıllarında büyük bir hızla devam etmiştir. Afife Osmanlı döneminde her türlü engele rağmen adım atmasında bir Türk ve Müslüman kadınına rol model olmuştur. Bu mücadelesini sürdürürken hayatı büyük bir dram ile son bulmuştur.

Bilindiği üzere tiyatro dünyayı en iyi temsil eden sanat formlarından biridir. Dünyada yaşayan iki insan cinsiyetinden biri olan kadının tiyatroda ve diğer alanlarda temsili ne yazık ki tüm dünyada olduğu gibi ülkemiz tarihinde de çok zayıf bir gelişim göstermiştir. Bu durum tarihsel açıdan hem Avrupa'da hem ülkemizde bazı dönemlerde toplumda kadının sesinin erkek sesiyle eşit bir zemine oturma yönündeki eksikliklerde paralel yansımalar mevcuttur. Bu da toplumsal cinsiyet sosyolojisine bakış açısında kadının toplum içinde sabitlenmiş belli roller biçildiği halde sanatta herhangi bir rol verilmemesi sonucuna neden olmuştur. Post-yapısalcı düşünür Derrida'ya göre bir metnin temel kavramlarını tespit ederek bunları yapıbozuma uğratırken amaç bu anlamı geçersiz hale getirmek değil, onları başka bir formda yeniden üretmektir (Ayaz, 2016, s.63). Derrida'ya göre metnin doğru anlamı diye bir şey yoktur. Önemli olan doğruyu bulmak değil, yorumdur. Dolayısıyla farklı yorumlar, metnin farklı üretimleridir. Derrida'ya göre metin içindeki anlamı okuyucu kendi bakış açısıyla belirler. Söz konusu hayat hikayesinde Afife Jale dönemin sosyo-kültürel yapısında, gelenek ve din çerçevesinde sabitlemiş toplumsal cinsiyete bir direniş gerçekleştirerek Osmanlı toplumunu yapıbozuma uğratmış ve sanatta cinsiyet kavramının geçerli olmadığını ve kadının da yeri olduğunu ispatlamıştır. Bu yaşam sürecini (metnini) tersten okuyup, Derridacı yöntemde metnin derin yapılarını ayrıştırmayı hedefleyen yaklaşımla analiz etmek, döneme ait toplumsal yapının neden-sonuç ilişkilerinin kod çözümünü anlamamıza yardımcı olacaktır. Derrida'ya göre, göstergeler zinciri bağlamdan bağlama değişerek anlamın da bu değişim döngüsüne girmesine neden olur. Afife Jale'nin yaşam sürecindeki her bir gösterge de farklı göstergelere gönderme yaparak başka bağlamların izini taşır. Bu bağlamların izi sosyal normların biçimlenişinde görülmekte olup Afife Jale'nin "hayat metni"ndeki anlam dizgesinde tiyatro eylem pratiğine yansımıştır. Baran ve Demiriz'e (2018, s.86) göre, bir sanat dalı olarak tiyatro; kadının direnme biçimi şeklinde okunabilmesini sağlamış kadın kimliğinin yine kadınlar tarafından yeniden üretilmesinde etken olmuştur. And (1983, s.119), bu dönemde yazarların büyük çoğunluğunun toplum içindeki yerinin sağlamlaşması için Türk kadınının sahneye çıkmasını istediğini belirtirken, kadının sahneye çıkmasını ya da kadınların erkeklerle birlikte oyunları izlemelerini savunan yazıların önemli bölümü sansür edildiğine de dikkat çekmektedir. Bu durumda ataerkil düzendeki aydın erkeklerin kadının haklarını elde etmesinde önemli etkileri olduğu söylenebilir. Baran ve Demiriz'e (2018, s.86) göre, tiyatro, ataerkillikle şekillenen; politik, kültürel ve toplumsal inşalar yapıbozuma uğratılırken kadınların kendi kimliklerinin farkına vararak bilinçlenmesinde bir metafor olabilmektedir. Bu bilinçlenme kadınların toplumsal pratikler ve iktidar ilişkilerinde her türlü ezilmişliklerini bozarak alt üst etmek ve bu ezilmişliği ortadan kaldırmak için gereken mücadele gücünü sağlamaktadır. Baran (2016, s. 137-138) Türk Tiyatrosu tarihinde kadının sahne üzerinde yer almasını ve görünürlüklerini engelleyen toplumsal baskı mekanizmalarının yer aldığını belirtmektedir. Baran bu olayı Murat Tuncay'ın "Kadının Sahne Özgürlüğü" yazısından şöyle aktarmaktadır:

"İlk oyunundan bir hafta sonra Tatlı Sır'da sahneye çıkan Afife'nin bu ikinci sahne kaçamağı artık –sır- olmaktan çıkmıştı. Polisler tiyatroyu basmışlar. Salon boşaltılmış. Sanatçı apar topar arka bahçeden kaçırılınca polisler de bulabildikleri bir iki Darülbedayi yönetim 138 kurulu üyesini nöbetçi karakol komiserinin karşısına çıkarmışlardı. Nöbetçi komiser öfkeliydi. Aralarında içli şair Celal Sahir"in de bulunduğu karşısındakilere köpürerek böyle bağırıyordu: -Avradımı Şano'da görmüş gibi oluyorum. Vallahi hepinizi mahvederim!"

3.1. Kadının Osmanlı Toplumunda Temsili ve Yeri

Yılmaz (2010, s.200) Osmanlılarda kadın kimliğinin öncelikle din ve geleneksel toplum yapısına göre ve kadının "edilgen" olduğu düşüncesine dayanarak biçimlendirildiğini belirtmekte, ancak Batı'daki toplumsal değişimlerle birlikte Osmanlıların bu değişimi nasıl içselleştirdiği ile ilgili eleştirilerin artması nedeniyle Osmanlı'da kadın hakları 19. yüzyılda arttığına dikkat çekmektedir. Şemşek (2020, s.199-200) ilk Müslüman Türk devletlerinde ve Osmanlı devletinde kadının erkeğe göre ikinci planda tutulmasının kadının ötekileştirildiği ve ona değer verilmediğinden değil, tam tersi kadının çok ön planda olmasının ona zararı dokunacağı düşüncesinden doğduğunu belirtmektedir. Özkaya Duman (2015, s.69-70) Türk kadınının sahneye çıkması sorununun 1908 yılında hissedilmeye başlandığını ancak Müslüman kadının sahnede görünmesi büyük günah olarak görüldüğünden aydınlarının bile Türk kadınının sahneye çıkmasını olanaksız gördüğüne dikkat çekmektedir. Özkaya Duman (2015, s.70-71) Müslüman kadının sahneye çıkma sorununu Muhsin Ertuğrul'un, "Mösyö Sege'nin Keçisi" adını verdiği yazısından şöyle aktarmaktadır:

> "…kadınsızlıktan tiyatro eserimiz yok….Epeyi uzun zamandan beri oyun oynamıyorum. Bunun yegâne manisi Türk aktris yok. Türk hanımlarından biri ibraz-ı cesaret edip de benimle oynayıncaya kadar oynamayacağım. Bu fikrimi geçen gün bir mahfilde söylerken biri bana, muhakkak Sebilür Reşat karilerinden olacak: sahne üzerinde baş açık mı oynamasını istiyorsunuz?, dedi. Hazırun arasında bir göz geçirdim, ekseriyet benim fikrimde olanlardı. Hayır, dedim, sahnenin önüne bir kafes koyacağız, arkasından da yaşmaklı, feraceli, çarşaflı hanımlar oynayacaklar, Bu cümleyi gülmem takip etti. Muhatabıma bu sefer ciddice: Elbet baş açık, diye bir parça hararetli başladım. Aşağı yukarı atideki cümleleri sarfettim: Eğer biz bu kadar felaketten sonra, adam olmak istiyorsak milel-i medeniyenin esasatını kabul etmeye mecburuz. Onların iyi dediklerine biz fena, onların beyaz dediklerine biz siyah diyecek olursak, böylece yerde sürünmekten kurtulamayacağız."

Yazıda özellikle sanat ve tiyatro alanında önemli yol almış olan Batı medeniyetinin kabul gördüğü uygulama ve kararların Türk tiyatrosu için de uygulanması gerektiği vurgulanmıştır Özkaya Duman (2015, s.70-71). Kadının belirli kısıtlamalarla arka planda tutulması ve ötekileştirilmesi yıllar boyu eleştiri konusu olmuştur. Fakat Şemşek'in (2020, s.199) belirttiğine göre, Osmanlılara göre bu husus kadının aşağılanmasından dolayı değil bilakis kadının çok ön planda ve hayatın her alanında olmasının ona zarar getireceği düşüncesinden kaynaklanmış, olup, birçok alanda kadınlara özel haklar tanınmış onlara destek olan kanunlar dahi çıkartılmıştır. Gülsevin Ersöz (2020, s.226) kadın haklarına yönelik sıkıntıların evrensel olduğunu çok eski çağlardan beri doğu ve batı medeniyetlerinde kadınların ötekileştirilmesine yönelik kısıtlamalarla çeşitli hak kayıpları yaşadıklarını belirtmektedir. Gülsevin Ersöz (2020, s. 228) yenileşme döneminin yazarlarında genellikle kadın özgürlüğüne ilişkin en büyük kaygının kadının ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla aile kurumunun zarar göreceği algısı olduğunu belirtmiş, bu kaygıyla ilgili birçok erkek yazarın yazısında kadınlara ilişkin sınırlı bir özgürlük anlayışının yansıdığına dikkat çekmiştir. Erkek egemen bir toplumda hak ve özgürlüklerinin erkekler tarafından çerçevelenerek kadınların iktidar mekanizmasında kontrol altında tutulduğunu belirtmek mümkündür. Gülsevin Ersöz (2020, s. 228) Şemseddin Sami'nin yazdığı "Kadınlar" isimli kitabın toplumda kadının varlık kazanması açısından etkili olduğunu, Sami'nin modernleşmenin kadının eğitimi ile başarılacağını savunduğunu belirtmektedir. Aydın yazarlar o dönemde kadınların haklarının iyileştirilmesi yönünde çaba sarf etmişler, görünürlük kazanmasında rol oynamışlardır. Afife Jale'nin tiyatro hayatına başlaması da yine bir erkek tarafından desteklenmiş ancak babasının tepkisine neden olmuştur. Bu iktidar mekanizmaları sanatta kadın pratiklerini hem doğu hem batı dünyasında kısır bir döngüye girmesine neden olmuş bir kanal arayışına giren kadını daha da mücadeleci bir hale getirmiştir. Şahmaran Can (2015, s.96) kadın sanatçıların sisteme karşı geliştirdikleri bu tür direnişlerin zamanla eğitim sistemini, sanatsal eleştiri ve uygulamaları etkilediğini ve sonrasında bu uygulamaları erkek sanatçıların da benimsedikleri stratejiler haline geldiğini belirtmektedir. Kadınların kendini ifade edecekleri kanal arayışına girdiklerinde sanatla buluşmaları batı toplumundaki gelişmelerin de etkisiyle, erkek egemenliğine karşı bir duruş sergilediklerini ve sanatın da bu bağlamda kadını nesne olmaktan özne olmasına doğru evrildiğini belirtmek mümkündür.

3.2. Tarihsel Gelişimde Dünyada Kadının Tiyatrodaki Yeri

Atik Arıkan (2015) antik Yunan tiyatro geleneğinde kadınların sahnede yer alamadığını belirterek, tiyatrodan Roma devrinde erkek kölelerin yaptığı bir sanat olarak söz etmektedir. Bu dönemlerde kadın rollerini, erkekler canlandırıyordu. Kadın kölelere eğlencelik seyirlerde bir çeşit "striptiz" gösterisi yaptırılıyordu. Ortaçağ'da ise kadınlar kilise baskısı nedeniyle sahneye çıkamazlardı. Nutku (2010, s.137) ilk kadın sanatçıların, İ.Ö. IV. yüzyılda helenistik çağ tiyatrosunda, rahibelerden kurulu kadınlar korosunda yer aldıklarını, Roma ve Bizans döneminde ise, kadınık daha çok bir eğlence aracı olarak açık saçık pantomimlerde görüldüğünü belirtmektedir. Kilisenin yönetiminde olan dini oyunlarda kadın rollerini erkek kilise görevlileri oynuyordu ve kadın karakterleri oynayanlar başına bir mendil koyup bir cübbe giyerdi And (1973, s.60). Roma Tiyatrosu'nun ardından Elizabeth Tiyatrosu da kadın kısıtlamalarına sahne olarak bu dönemde kadının tiyatrodaki varlığı dini gerekçelerle engellenmiştir (Çakmak, 2013, s.24). Sosyolojik açıdan bakıldığında kadının tiyatroda temsil edilememesi yaşadığımız dünya bir tiyatro sahnesi olarak düşünüldüğünde metaforik bir tiyatral senaryoya şahit olmaktı. Akkent (2021), Shakespeare'in Juliet'i, Cleopatra'sı ve Desdomana'sının genç erkekler olduğuna vurgu yaparak Hristiyan dini yayılmaya başladığında, kilisenin striptiz yapmaya zorlanan kadın köleleri koruma altına aldığını ve Hristiyan kadınlara tiyatroda oynama yasağı getirildiğini belirtmiş, bu yasağın giderek toplumsal bir kural haline geldiğine dikkat çekmiştir. Böylece sahnedeki kadın batı dünyasında da toplumsal konumunun yanı sıra ikinci defa ötekileştirilmiştir. Doğuda ve batıda kadınlar tiyatro sahnesine ilk kez XVII. yüzyıl başlarından itibaren çıkabilmiş bizde ise Türk kadının sahneye çıkması kaçak olarak II. Meşrutiyet'ten sonra, yasal olarak da Cumhuriyet ilânıyla mümkün olabilmiştir (Nutku, 2010, s.137). Atik Arıkan (2015), kadın oyuncunun sahneye çıkma özgürlüğünün *"Rönesans"* yıllarında Commedia dell'Arte ile İtalya'dan çıkarak Avrupa sahne sanatlarında kadın oyuncuları da kapsayan bir akımla yenilik getirdiğini belirtmektedir.

4. PANOPTİKON BAKIŞI İLE ÇERÇEVELENEN KADIN İMGESİ

Sosyokültürel yapının nesnesi olmaktan öznesi olmaya doğru giden Türk kadınının sanatla direniş yolculuğu tez-antitez bağlamında değerlendirilirken, dünyanın o dönemdeki kadına bakışı ve konumlandırılışı da göz önüne alınmalıdır. Kadın haklarına ilişkin yaşanan süreçlerin tüm dünyada benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Eski çağlardan itibaren hem doğu hem batı uygarlıklarında kadınlar negatif ayrımcılığa dayanan kısıtlamalar ve çeşitli hak kayıpları yaşamışlardır. Özdel (2012, s.23) imparatorlukların 18. yüzyılda kendi halklarını kontrol altında tutabilmek amacıyla, otoriter kontrol sistemleri oluşturmaya çalıştıklarını vurgulayarak, tam bu dönemde Bentham'ın tasarladığı yepyeni bir yapı tipinin ortaya çıktığına dikkat çekmekte, 1785 yılında tasarlanan yapının "panoptikon" adıyla anıldığını belirtmektedir. "Pan" kelimesi bütün, "opticon" kelimesi ise gözetlemek anlamına gelmektedir. Bu nedenle yapı işlevine uygun olarak "bütünü gözetlemek" anlamına gelen "panoptikon" adını almıştır. Bu bir hapishane yapısıdır. Şahmaran Can (2015, s.101) Foucault'nun, söz ettiği bireyin günlük yaşamını planlandırmayı, çerçevelemeyi kısaca sınırlandırmayı hedefleyen iktidar mekanizmasındaki amacın otorite tarafından belirlenmiş düzene, kurallara ve otoriteye itaat eden, boyun eğen bir birey yaratmak olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda iktidar, bireyin engellenmeler ve baskı altındaki durumundan kaynaklanan şiddeti ile karşı karşıya kalmakta birey ise engellerden kurtulmak isteği ile Afife Jale örneğindeki gibi kuralları hiçe sayarak "yıkıcılığa" başvurmaktadır.

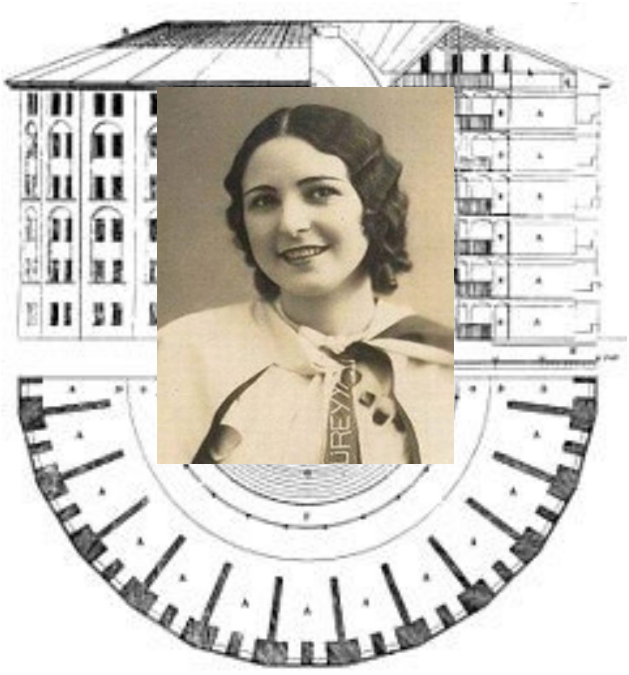

Şekil 4. Panoptikon yapı modeli ve Afife Jale (NTV, Wikipedia)

20. yüzyılın en önemli sosyologlarından Foucault, iktidar kavramını, *"panoptikon"* metaforuyla ilişkilendirerek, modern iktidarların görünmezliği ve iktidarın gözü üzerine çalışmalar yapmıştır. Foucault'ya göre gözetim altında tutmak ve cezalandırmak egemen olmaktır. Böylece modern iktidar çocuğu okul, hastayı hastane, deliyi tımarhane, askeri ordu, suçluyu hapishaneyle çerçeveleyip kaydederek egemen olmuştur. Böylece herkes bir yerde kayıtlı hale getirilerek gözetim altında alınmakta ve iktidarın denetimi sağlanmaktadır (Spahıu 2002, s.275). Cinsler arası iktidar kavramı bağlamında ele aldığımızda kadın ve erkek arasında yaşanan iktidar savaşlarının sonucunda Stuart Hall'ün temsil teorilerinden "yıkıcılığa" başvurulduğu görülmektedir. Erkek egemenliği ve baskısı altında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan kadınlar da farklı kanallardan bu duruma *"yıkıcılık"*la karşılık vermektedir. Sonuçta her iki cins bağlamında da bu hegemonyal etkinin tepkiye neden olduğunu belirtmek mümkündür. Sanat dahil her alana hükmederek kadınları tahakküm altına almayı isteyen ataerkil toplumda bir iktidarsızlık durumu yaşayan kadınlar iktidara ortak olmak amacıyla aynı duruşla karşılık verebilmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kadınların yüzyıllar boyunca sanatsal üretimin bir öznesi değil de sadece nesnesi olarak kullanılmaları onları sanatta özgürleşmek için bir başkaldırıya yöneltmiştir. Bu nedenle sadece güzellik ve cinsellik üzerinden bir nesne olmaktan çıkıp sanatın öznesi olma çabası içine girmişlerdir. Bu girişimlerde batının da kadın hakları yönünden gelişim göstermesi etkili olmuştur. Kadınların toplumsal cinsiyet normlarına başkaldırı eylemleri günümüzdeki kadının statüsünde önemli bir rol oynamıştır. Bu başkaldırılar kimi zaman kadının hayatına mal olmuş kimi zaman kadının iki defa *"ötekileştirilmesine"* sebep olmuştur. Kadınlar bu yolda verdikleri her kanaldan mücadeleler ile önlerindeki engeli aşmak için adım adım ilerlemişler ve bugünkü duruma ulaşmışlardır. Kadının sanatın öznesi haline geçişi de böylece sanatta eksik kalan bir yönün tamamlanmasını sağlamıştır. Sanata kadın eli ve emeği değdikten sonra sanatın anlam ve kavram değişikliğine uğradığı ve gerçek anlamına kavuştuğu ifade edilebilir. Böylece hem kadın sanatı, hem de sanat kadını dönüştürmüştür. Kadının sanatla buluşması sanatı da bağımsızlaştırmış ve kadını hem metalaştırılmaktan hem de ötekileştirilmekten kurtarmıştır. Afife'nin hayat metninde, *"panoptikon"* bakışıyla çerçevelenen kadınlık pratiklerinde kadının sanat kanalıyla direnerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini protestosu yer almaktadır. Bu noktada Afife Jale'nin tüm kuralları ve toplumsal yapıyı hiçe sayarak Hall'ün temsil teorilerinden *"yıkıcı"* yaklaşımla meydan okuması, sahneye çıkmaya devam etmesi ve ardından yaşadığı olaylar kendi hayatına mal olmuş ancak Türk kadınına yeni ufuklar açmıştır. Hayatı pahasına tiyatroya tutkusundan vazgeçmeyen Afife Jale'nin adı 1997 yılından bu yana anısına her yıl verilen *"Yapı Kredi Afife Ödülleri"* ile yaşatılmaktadır.

Nezihe Araz'ın kaleminden Afife şöyle seslenmektedir: *"Beni acıyarak değil, düşünerek severek, kucaklayarak hatırlayın."* Toplum hayatında ilk olmak; diğer bir deyişle *"ilk ateşi yakmak", "ilk aşkı yaşamak ya da ilk direnişi başlatmak"* bunun her zaman bir bedeli vardı. İlkler de hep bu bedeli ödediler.

KAYNAKÇA

Akkent M. (2021). *Dünya tiyatro günününde tiyatronun kadın tarihi.* https://m.bianet.org/bianet/sanat/241462-dunya-tiyatro-gunu-nunde-tiyatronun-kadin-tarihi adresinden 23.04.2022 tarihinde alınmıştır.

And M. (1996). Cumhuriyetten önce Türkiye'de tiyatro, *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi*. Cilt 9. İstanbul: İletişim Yayınları

Araz, N. (1987). *Afife Jale* (Senaryo). Devlet Tiyatrosu Dramaturji Bürosu metni, Ankara

Atik Arıkan, S. (23 Mayıs 2015). Bir zamanlar tiyatroda kadına bakış nasıldı?. *Yeni Söke Gazetesi*. 20.04.2022 tarihinde https://yenisokegazetesi.com/makale/4367617/sermin-atik-arikan/bir-zamanlar-tiyatroda-kadina-bakis-nasildi adresinden alınmıştır.

Ayaz, B. (2016). Jacques Derrida, Richard Rorty ve doğruluk . *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*,1 (2), 57-68 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader/issue/28203/299483

Balcıgil, O. (2019). *Nefesi tutku olan kadın: Afife Jale*. İstanbul: Destek yayınları

Baran, B. H. (2016). *Kadının özgürleşmesinde bir protesto aracı olarak sanatın kullanımı*:Ankara Tiyatro Öteki Yüz örneği. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi

Baran, B. H. & Demiriz, G. (2018). Tiyatro eylem pratiğinde bir direnme biçimi olarak "kadınlık deneyimleri". *Akdeniz kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet dergisi ,* 1 (1) , 77-96 Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ktc/issue/37170/417715

Biyografi.info (2022). https://www.biyografi.info/kisi/afife-jale adresinden 20.04.2022 tarihinde alınmıştır.

Editorial, Türk-İslam ansiklopedisi. https://islamansiklopedisi.org.tr/darulbedayi adresinden 20.04.2022 tarihinde alınmıştır.

Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm sonrasında Türk kadını* (1919-1970). Ankara: Türkiye İş Bankası

Ceylan, Ö. (2021). Ömürlük şarkılar şarkılaşan ömürler. İstanbul: Kesit Yayınları.

Çakmak, B. (2013). Batı'da feminist tiyatronun oluşum süreci. *Yedi* , (9) , 23-33. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/yedi/issue/21842/234837

Gökçen Şahmaran C. (2015). Kadının sosyo-kültürel mücadele sürecinde sanata müdahalesi ve günümüz sanatına yansımaları. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*

Gülsevin Ersöz, F. (2020). Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde kadın haklarına ilişkin basın odaklı genel değerlendirme . *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi , Gürsoy Akça Özel Sayısı* : 225-234. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/nosyon/issue/59339/794914

İstanbul Kadın Müzesi, *Afife Jale.* 25.04.2022 tarihinde Afife Jale (istanbulkadinmuzesi.org) adresinden alınmıştır.

Nutku, Ö. (1969). *Darülbedayi'nin elli yılı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No 191, s.140.

Nutku, Ö. (2010). Kadın ve sanat. *Yedi*, (4), 137-142. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/yedi/issue/21837/234803

Özdel, G. (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve "panoptikon" ile "iktidarın gözü" göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication.* 2 (1), 22-29. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13008/156730

Özkaya Duman, O. (2015). Darülbedayi'den tiyatroya atipik modernist bir kadın: Afife Jale dönemi. *Journal Of History School, 8*. DOI : 10.14225/Joh757

Şemşek, V. (2020). Osmanlı döneminde kadının yeri üzerine. *International journal of social and humanities sciences,* 4 (3), 191-200. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijshs/issue/59252/853215

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Şekil 1. İstanbul Kadın Müzesi - *Afife Jale* (istanbulkadinmuzesi.org) adresinden 25.04.2022 tarihinde alınmıştır.

Şekil 2. Darülbedayi. İstanbul kültür, (2022, Mart). *Darülbedayi'den şehir tiyatroları'na.* 22.04.2022 tarihinde https://kultur.istanbul/darulbedayiden-sehir-tiyatrolarina/ adresinden alınmıştır.

Şekil 3. İstanbul Şehir Tiyatrosu (Darülbedayi). İstanbul kültür, (2022, Mart). *Darülbedayi'den şehir tiyatroları'na.*. 22.04.2022 tarihinde https://kultur.istanbul/darulbedayiden-sehir-tiyatrolarina/ adresinden alınmıştır.

Şekil 4. Panoptikon yapı modeli ve Afife Jale. *Afife Jale kimdir, ci ile gündemde.* https://www.ntv.com.tr/yasam/afife-jale-kimdir-ci-ile-gundemde,M9v7r5kqc0OotVoIYgHFQg adresinden 24.04.2022 tarihinde, *panoptikon* https://tr.wikipedia.org/wiki/Panoptikon adresinden 24.04.2022 tarihinde alınmıştır.

AKUT AEROBİK EGZERSİZİN İKİ DİLLİ VE TEK DİLLİ BİREYLERİN YÜRÜTÜCÜ İŞLEVİ ÜZERİNDEKİ KOLAYLAŞTIRICI ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

♦ ◆ ♦

INVESTIGATION OF FACILITATING EFFECTS OF ACUTE AEROBIC EXERCISE ON EXECUTIVE FUNCTION OF BILINGUAL AND MONOLINGUL INDIVIDUALS

Melis Perihan KESKİN*

ÖZET

Araştırmalar, iki dilli olmanın ve akut aerobik egzersizin, yürütücü kontrol süreçlerin avantajlara yol açtığını göstermektedir. İki dillilik ve akut aerobik egzersizin, etkili dikkat mekanizmalarını aktif hale getirdiğine dair geniş bir literatür olsa da bu iki bağımsız değişkenin yürütücü işlev süreçlerini tam olarak nasıl ve hangi koşullarda etkilediği tam olarak anlaşılamamıştır. Bu çalışmada, orta yoğunlukta bir akut aerobik egzersiz manipülasyonunun, iki dilli ve tek dilli bireylerin yürütücü işlev kontrolü üzerinde yaratacağı etkinin araştırılması hedeflenmiştir. Araştırmanın deseni 2 Müdahale (egzersiz, kontrol) X 2 Dillilik (tek dilli , çift dilli) X 2 Zaman (ön test, son test) olarak tasarlanmıştır. İki dilli ve tek dilli bireyler, ilk 5 dakikası ısınma ve son 5 dakikası soğuma olmak üzere 30 dakikalık orta yoğunlukta bisiklet egzersizi (aerobik egzersiz) koşulundan hemen önce ve 15 dakika sonra yürütücü işlev ölçümü için Flanker görevini tamamlamışlardır. Tek dilli ve çift dilli bireylerin, akut aerobik egzersiz müdahalesinden önce ve sonra tepki süresi fark ortalamaları (Flanker etkisi) incelendiği zaman anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Dillilik bağımsız değişkeni hesaba katılmadığı zaman, Flanker görevinin uyumsuz denemeleri için egzersiz öncesi ve sonrası bireylerin tepki süresi ortalamaları incelendiği zaman elde edilen bulguların literatürle tutarlı olacak şekilde, egzersizin reaksiyon süresini kısaltmaya yardımcı olduğu bulunmuştur. Buradan hareketle egzersizin bilişsel süreçlerde çatışma yaratan uyaranlara karşı etkili olduğu; fakat çatışma yaratan ve yaratmayan uyaranlar arasında geçiş yapmaktan kaynaklı ödenen süre bedeline karşı etkili olmadığı sonucuna varılabilir. Aynı zamanda, iki dillilik değişkeninin daha yapılandırılmış formlarda incelenmesi ile bundan sonraki çalışmalarda daha sağlıklı ve etkili sonuçlar bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Flanker, yürütücü işlev, akut aerobik egzersiz, iki dillilik, reaksiyon süresi*

ABSTRACT

Studies show that being bilingual and acute aerobic exercise lead to advantages in executive control processes. Although there is a large literature on bilingualism and acute aerobic exercise that activates effective attention mechanisms, it is not fully understood how and under what conditions these two independent variables effect executive function processes. In this study, it was aimed to investigate the effect of moderate-intensity acute aerobic exercise manipulation on executive function control of bilingual and monolingual individuals. The research design was designed as 2 Interventions (exercise, control) X 2 Linguistics (monolingual, bilingual) X 2 Time (pretest, posttest). Bilingual and monolingual individuals completed the Flanker task fort he measurement of executive function just before and 15 minutes after the 30-minute moderate-intensity cycling exercise (aerobic exercise) condition, with the first 5 minutes warming up and the last minutes cooling down. When the mean response time difference (Flanker effect) of monolingual and bilingual individuals before and after acute aerobic exercise intervention was examined, it was observed that there was no significant difference. When the independent variable of linguistics was not examined, when the mean response times of individuals before and after exercise were examined for incongruent trials of the Flanker task, the findings were consistent with the literature, and it was found that exercise helped to shorten the reaction time. From this point of view, it is started that exercise is effective is against stimuli that create conflict in cognitive processess; however, it can be concluded that it is not effective against the time cost paid for switching between conflicting and non-conflicting stimuli. At the same time, it is though that more healthy and effective results will be found in future studies by examining the bilingualism variable in more structured forms.

Keywords: *Flanker, executive function, acute aerobic exercise, bilingualism, reaction time*

* Ege Üniversitesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Türkiye. (e-Mail: miliskeskin@gmail.com)

1. GİRİŞ

Tüm hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da yaşamın temel göstergelerinden biri hareket etmektir. İlk başlarda avcı-toplayıcılıkla uğraşan insan, tarım devrimi ile daha sedanter olan yerleşik ve hareketsiz yaşama geçmeye başlamıştır. Birçoğumuz için günlük yaşam çok az hareket içermekte ya da hiç hareket içermemektedir. Dünyadaki gelişmeler hayatımızı birçok yönden kolaylaştırdıysa da fiziksel ve zihinsel iyi oluş için gerekli olan doğal ve düzensiz egzersizleri ortadan kaldırmaktadır. Obezite, kardiyovasküler sistem hastalıkları gibi fiziksel rahatsızlıklar; dikkat sorunu, unutkanlık, Alzheimer gibi zihinsel rahatsızlıklar günümüz hareketsiz yaşamında gün geçtikçe daha da artmaktadır. Sağlıklı bireylerin ve sağlıklı toplumların gelişimi için yaşam boyu spor etkinlikleri ve egzersiz, bireylerin gündelik hayatına çözüm olarak sunulmaktadır.

Hareketli olmanın ve egzersiz yapmanın tüm vücut fonksiyonlarını ve sağlığı koruyucu etkileri vardır. Somatik yararların yanı sıra fiziksel egzersizin beyin fonksiyonları üzerine olumlu etkileri de pek çok çalışmayla gösterilmiştir (Fordyce ve ark., 1993; Arcelin ve ark., 1998; Cotman ve ark., 2002; Kubesch ve ark., 2003; Tomporowski ve ark., 2003; Kramer ve ark., 2007; Coles ve ark.,2008; Pontifex ve ark., 2009; Chang ve ark.,2012; Roig ve ark., 2013; Chen ve ark.,2014; Basso ve ark.,2015; Park ve ark., 2019). Son yıllarda hem hayvan hem de insanlar üzerinde yapılan araştırmalar egzersizin bilişsel işlevler için yararlı olabileceğini ortaya koymaktadır. Egzersiz bellek ve kavrama işlevlerini güçlendirmektedir (Fordyce ve ark.,1993; Kramer ve ark.,1999). Fiziksel aktif yetişkinlerin sedanterlere göre daha kısa reaksiyon zamanına sahip oldukları gösterilmiştir (Spirduso ve ark.,1988). Egzersiz programlarına katılım yaşlılarda zihinsel yeteneği geliştirmektedir (Kramer ve ark.,1999). Egzersizin yaşlanmayla ortaya çıkan zihinsel bozulmaya karşı direnç sağladığı gösterilmiştir (Laurin ve ark.,2001).

Birçok çalışma egzersizin beyin fonksiyonlarını ve davranışı iyileştirdiğini göstermektedir. Egzersiz, beyin plastisitesini koruyan ve destekleyen, moleküler ve hücresel basamakları aktive eden temel ve oldukça uygulanabilir bir davranıştır (Cotman ve Engesser-Cesar,2002).

İnsanlarda akut egzersiz çalışmaları yaygındır. Bu çalışmaların büyük kısmında bilgi işleme, reaksiyon süresi, dikkat, kristalize zekâ, yürütücü işlevler gibi prefrontal kortekse bağlı fonksiyonlar incelenmektedir. İnsanda akut egzersizin etkileri ile ilgili bireysel çalışmalar pozitiften negatife geniş bir yelpaze rapor etmesine rağmen; bu literatürün meta analiz çalışmaları akut egzersizin öğrenme, bellek ve biliş üzerindeki olumlu etkilerini rapor etmektedir (Tomporowski,2003; Chang ve ark.,2012; Roig ve ark.,2013).

Akut egzersiz, bireylerin çalışma belleği kapasitelerini değiştirmez fakat bireylerin bilişsel süreçleri organize etmesine ve zihinsel işlemlerine hız kazandırmasına yardım eder (Coles ve Tomporowski, 2008). Bilginin sürekli etrafımızda olduğu bir dünyada, bilgiyi etkili olarak işleyebilmek günümüzün en önemli koşullarından birisi haline gelmiştir. Bilgi artık her yerdedir ve internetin de etkisiyle hepimizin çok fazla maruz kaldığı bir konumdadır. Burada önemli olan nokta bilginin işlenebilmesi ve yararlı hale dönüştürülmesi olmuştur. İnsan zihninin birleştirici gücü ve etkin hali olmadan bilginin çok da anlamı olmadığı söylenebilir. Eğer maruz kaldığımız bilgiyi filtreleyemez ve önemli olan noktaları birleştirip bütün hale getirmezsek bilgi bizim için bir yığın olmaktan öteye geçemez. Bugünün dünyasında, esas olan bilgiyi alabilmek ve gereksiz olan bilgiyi elimine edebilmek, ardından uygun bilgiyi bireyin kendisine ve dünyaya yararlı bir şekilde organize edip sunabilmesi çok değerlidir. Bu bulgulardan hareketle, akut egzersiz ile yaratılan fiziksel ve zihinsel uyarılmışlığın, ilgili uyaranları işlemeyi kolaylaştırmaya ve çatışma yaratan ilgisiz uyaranları bastırmaya yardımcı olarak bellek süreçlerinde güçlendirici bir etkide bulunacağı düşünülmektedir.

Literatürün oldukça büyük bir bölümü entelektüel, sosyal ve fiziksel olarak uyarılmanın bilişsel yaşlanmaya karşı tampon görevi üstlendiğini göstermektedir (Bialystok ve Craik, 2014). Aynı zamanda yürütülen paralel çalışmalarda elde edilen bulgular, yaşam boyu bilişsel kontrol ve dikkati geliştirmede iki ya da daha fazla dilin sürekli kullanımının da etkili olduğunu göstermektedir (Freedman ve ark.,2010). İki dillilik sadece etkili dikkat kontrol mekanizmasının gelişmesine katkıda bulunmamakta aynı zamanda bilişsel yaşlanma ile ilişkili bozulmaların gecikmesine de katkıda bulunmaktadır (Costa ve ark.,2008). İki dillilik doğuştan getirdiğimiz bir özellik olmadığından dolayı insanların büyük çoğunluğu iki dilli değildir. Fakat günümüzde artık iki dilli olmak bir gereklilik haline gelmiştir.

Yürütücü işlevler (engelleme, plan yapma, görev değiştirme gibi) günlük işlerimiz için önemli bir fonksiyondur. Normal yaşlanma ile bilişte de bazı değişimler meydana gelir. Yürütücü işlevler de bu değişimden etkilenir. Bialystok ve ark. (2014) yaptığı çalışmada iki dilli olmanın Alzheimerda görülen semptomların başlangıcını ertelediğini bulmuştur (akt. Kousaie ve ark.,2014). 184 demans tanısı almış hasta ile yapılan farklı bir çalışmada sonuçlar, tek dilli bireyler için demans başlangıç yaşını 71.4 gösterirken; iki dilli bireyler için demans başlangıç yaşını 75.5 göstermiştir. Yani iki dilli olma durumunun, demans semptomlarını göstermeye karşı yaklaşık 3-4 yıl koruyucu bir etki sağladığı söylenebilir (Freedman ve ark.,2010). İki dillilik bilişsel rezerve katkı sağlar ve bu durum doğrudan gecikmiş demans ile ilişkilidir.

Literatüre bakıldığı zaman hem iki dillilik hem de akut aerobik egzersizin yürütücü kontrol süreçlerinde avantaj sağladığı görülmektedir. İki dillilik ve akut aerobik egzersizin etkili dikkat mekanizmalarını aktif hale getirdiğine dair geniş bir literatür olsa da bu iki bağımsız değişkenin yürütücü işlev süreçlerini tam olarak nasıl ve hangi koşullarda etkilediği tam olarak anlaşılamamıştır. Literatürdeki bu eksikliği gidermek adına atılacak bir adım olarak görülen bu çalışmanın temel amaçlarından birisi iki dillilik ve egzersizin hangi durumlarda ve müdahale koşulları altında, bireylerin yürütücü işlev süreçlerini etkilediğini ortaya koymaktır.

Gelişmiş prefrontal korteks işlevinden dolayı bilişsel psikolojinin yürütücü işlev görevlerinde, iki dilli bireylerin tek dilli bireylerden; akut egzersiz koşuluna maruz kalan bireylerin dinlenme koşuluna maruz kalan bireylerden daha iyi olacağı düşünülmektedir. Giderek artan sayıda çalışma iki dilliliğin ve akut aerobik egzersizin ayrı ayrı, bireylerin yürütücü işlev performanslarında avantaj sağladığını göstermektedir.

Sibley ve Beilock'un (2007), çalışma belleği daha düşük ve daha yüksek olan bireylerle yaptığı çalışmada, çalışma belleği düşük olan bireyler bir egzersiz manipülasyonundan daha çok etkilenmiştir. Egzersiz manipülasyonundan sonra, çalışma belleği düşük olan bireylerin performansı, yüksek olan bireylere göre daha fazla artmıştır.

Drollette ve arkadaşlarının (2014) 9-10 yaşındaki 40 katılımcıyı Flanker test performansına göre yüksek ve düşük başarı gruplarına göre ayırdığı çalışmada, 20 dakikalık orta şiddetli egzersiz manipülasyonundan sonra, düşük test performansına sahip bireylerin egzersiz sonrası doğruluk oranları, yüksek test performansı grubuna göre anlamlı düzeyde artış göstermişlerdir.

Bu çalışmalardan ve literatürden yola çıkarak, çift dilli bireylerin yürütücü işlev performansı tek dilli bireylere kıyasla daha yüksek kabul edilmiş ve hipotez buna yönelik oluşturulmuştur.

İkinci dilden dolayı iki dilli katılımcılar zaten bellekte yüksek performans düzeyine ulaşmışlarsa, egzersizin herhangi bir etki yaratması için bellekte çok az yer olacağından; tek dilli bireylerin, akut aerobik egzersiz manipülasyonundan, iki dilli bireylere göre daha fazla etkilenmesi beklenmektedir.

H: Akut aerobik egzersiz müdahalesinden sonra Flanker görevinde, tek dilli bireylerin performansı çift dillilere kıyasla daha fazla artacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, orta yoğunlukta bir akut aerobik egzersiz manipülasyonunun, iki dilli ve tek dilli bireylerin bilişsel kontrolü üzerinde yaratacağı etkinin araştırılmasıdır. Bu çalışma ile, kapsamlı araştırmalara rağmen fikir birliği olmayan fakat yürütücü işlevleri etkilediğine dair geniş bir literatüre sahip olan iki bağımsız değişkenin bir arada incelenmesi planlanmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda elde edilecek veriler ile ikinci dil öğrenmenin ve egzersizin beyne etkisini anlamak adına önemli bir adım atılacağı düşünülmektedir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Yürütücü İşlev

Yürütücü işlevler, Alan Baddaley'in sözel ve görsel kısa süreli depolama sistemi ve bu sistemler arasında çalışan bir merkezi yöneticiden bahsettiği bir modelden gelmektedir. Yürütücü işlev, diğer işlemlerin çalışmasını değiştiren ve belirli bir amaca ulaşmak adına zihinsel aktiviteyi koordine eden bir üst işlemdir. Baddeley (1996), yürütücü işlevi "dikkat kontrolü" olarak tanımlar. Her yürütücü işlev bir

üst işlevdir ancak her üst işlev bir yürütücü işlev değildir. Çünkü üst işlev zihinsel aktiviteyi koordine ve kontrol etmiyor olabilir (Goldstein, 2013, s.245)

Yürütücü işlev, hedefe yönelik davranışı kontrol ve organize eden bilişsel süreçleri kapsayan bir bileşendir (Banich,2009). Yürütücü işlev merkezi bir kontrol merkezi olarak düşünülebilir. Dolayısıyla yürütücü işlev, insanın aynı anda hem araba kullanıp hem de cep telefonuyla konuşmaya çalışması gibi görevlerde temel rolü oynar. Yürütücü işlevin dikkati denetlemesinin bir örneği de dikkatin "ilgili" uyarıcılara odaklanırken "ilgisiz" uyarıcıların göz ardı edilmesi gereken durumlardır (Goldstein, 2013, s.246)

Bilişsel kontrol, çevresel zorluklarla yüzleşirken davranışın görev taleplerini yerine getirmek için uyum sağlayabilen bir şekilde değişebilme kabiliyetini belirtir. Laboratuvar çalışmalarından bilişsel kontrolü incelemek için kullanılan yöntemlerden birisi de uyumluluk görevidir. Bu kontrol mekanizması, laboratuvar ortamında çeşitli testler aracılığıyla incelenmiştir. Uyumluluk görevinde uyarıcıların ilgili ve ilgisiz olmak üzere iki boyutu vardır. Katılımcılar uyarıcılardan ilgili olana tepki verirken, ilgisiz olanı yok sayarlar. Stroop ve Flanker gibi görevler sıklıkla kullanılan uyumluluk görevlerindendir (Mısırlısoy ve ark.,2018).

Bu çalışmada da bir ölçüm aracı olarak kullanılacak olan Flanker görevinin uyumlu denemelerinde, hedef ve yanındaki uyarıcılar aynı iken; uyumsuz denemelerinde hedef ve yanındaki uyarıcılar farklıdır. Uyumluluk görevlerinde yaygın bir bulgu, uyumlu denemelere uyumsuz olanlara kıyasla daha hızlı tepki veriliyor olmasıdır. Uyumlu ve uyumsuz denemeler arasındaki tepki süresi farkı uyumluluk ya da bir başka deyişle Flanker etkisidir. Flanker etkisinin büyüklüğündeki değişimler ise dikkat lensini belirli bir noktaya odaklayabilmenin yani odaksal dikkatin kontrolünün bir göstergesidir. Flanker görevi ile dikkatin otomatik kontrolü incelenir. Buradan elde edilen sonuçlar bilişsel kontrolün altında yatan süreçlerin anlaşılmasına katkıda bulunur. (Mısırlısoy ve ark.,2018).

Çocukluktan yetişkinliğe doğru gelişmeye devam eden bu üst düzey bilişsel süreçler bilişsel ve sosyal gelişimde kritik rol oynar (Miller,2005). Yürütücü işlev aynı zamanda sosyal yeterlik, ahlaki davranış ve okula hazır bulunuşluk gibi pozitif gelişim yönleriyle de ilişkilidir (Carlson ve Meltzoff,2008). Aynı zamanda yürütücü işlevde hasar, Otizm ve Dikkat Eksikliği/Hiperaktivite Bozukluğu gibi çok sayıda çocukluk dönemi bilişsel rahatsızlık ile de ilişkilidir. Bu eksiklik bir bireyin hayatında birçok alanda ciddi yan etkilere sebep olabilir. Yürütücü işlevleri iyileştirmek için araştırmacılar pozitif ve problem çözücü yaklaşımlar geliştirmeye odaklanmalıdır.

Hayatlarının ileri dönemlerinde bireyler uzun süreli bellek, çalışma belleği ve işleme hızını da kapsayan çeşitli bilişsel alanlarda eksilme deneyimleri yaşamaktadır. Yürütücü işlev yaştan oldukça etkilenen bir üst biliş türüdür. Bu durum yaş aldıkça prefrontal kortekste gri maddenin azalmasıyla ilişkilendirilmektedir (Chang ve ark.,2019). Fakat yürütme işlevleri şekillendirilebilir ve ortamlar onların gelişimini destekleyebilir. Eğitim müfredatı, yapılandırılmış fiziksel egzersiz ve bilgisayar temelli eğitim gibi çeşitli yaklaşımlar yürütme işlevlerini geliştirebilir (Serpel ve Esposito,2016).

2.2. Akut Aerobik Egzersiz ve Yürütücü İşlev

Bilim insanları 1950'lerden beri tek seanslık (akut) ve uzun süreli katılım gerektiren (kronik) egzersizin bilişsel performansa potansiyel yararları konusunda araştırmalar yapmaktadır. Egzersiz psikologları çok uzun zamandır aerobik egzersizin biliş üzerinde anlık ve gecikmiş etkilerini araştırmaktadır. Chang ve ark. (2012) yaptığı meta analiz sonuçlarına göre yürütücü işlevin, egzersizin hemen ardından ya da biraz gecikmiş olmasına bağlı olmadan iyileştiği gözlenmiştir (akt. Chang ve ark.,2019).

Araştırmalar yürütücü işlev ve onunla ilişkili beyin yapılarının egzersiz gibi çeşitli faktörler ile değiştirilebileceğini göstermiştir (Chang ve ark.,2019). Egzersizin bilişsel fonksiyonlara etkisi nörogörüntüleme ile daha önce birçok çalışmada incelenmiştir. Bu inceleme genel olarak akut egzersiz, ardından beyindeki ilgili bölgelerdeki aktivasyonu incelemek ve egzersizden etkilenen beyin bölgeleri üzerine çıkarım yapmakla olmuştur. Nörogörüntüleme dışında da fiziksel aktivite-biliş etkileşimi, egzersiz ve ardından bilişsel test bataryalarından alınan görevler yardımı ile reaksiyon zamanı, doğruluk vb. kavramları incelemekle yapılmıştır.

Alan yazın bize akut orta şiddette egzersizin belli yürütücü fonksiyonları geliştirebileceğini göstermektedir. Pontifex ve arkadaşlarının (2009) yaptığı çalışmada akut aerobik egzersizin ardından verilen çalışma belleği görevinde katılımcılar daha kısa tepki süresi gösterirken; aynı etki güç egzersizinden sonra gözlenmemiştir (akt. Alves ve ark.,2012).

Genel olarak araştırmalar akut egzersiz sonrası bilişsel performansın geliştiğini, egzersiz esnasında ise bilişsel performansın negatif yönde etkilendiğini desteklemektedir. Egzersizin yürütücü işlev üzerindeki etkileri çeşitli şekillerde incelenmektedir: davranışsal görevler ve nöroelektriksel ölçümler. Bu çalışmaların çoğu büyük etki büyüklükleri rapor ederken; bir kısmı ise başarısız sonuçlar elde etmektedir (Chang ve ark.,2011). Yürütücü işlevler için bu tutarsız bulguların, yürütücü işlevin geniş yapısından ve egzersizin bu fonksiyon üzerindeki farklılaşan etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Aerobik egzersizin, sağlıklı ve DSM-4'e göre majör depresif olan katılımcılar üzerinde yürütücü işlevlere etkisinin incelendiği bir çalışmada, katılımcılara bisiklette VO2max ölçümlerinin %60 ve %40 kadar yük verilmiştir. Çalışmanın sonucunda sağlıklı olan katılımcıların yürütücü işleve yönelik yaptığı görevlerde reaksiyon zamanları arasında anlamlı fark çıkmaz iken; majör depresif olan katılımcıların VO2max ölçümlerinin %60'ı kadar yükün verildiği aerobik egzersiz sonucunda reaksiyon zamanlarının kısaldığı gözlenmiştir (Kubesch ve ark.,2003). 30 dakikalık aerobik egzersizin depresif hastaların yürütücü işlevlerinde pozitif etkisi olduğu söylenebilir.

Dikkatsizlik semptomları, nörodavranışsal çocuk hastalıklarında yüksek derecede yaygındır. Amerika'da DSM-4 kriterlerine göre, okul çağındaki çocukların yaklaşık %8,7'si Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite semptomlarını karşılamaktadır. Toplumda DEHB'nin etkisi ekonomi, aile yaşamı, akademik performans ve zihinsel sağlık gibi durumlarla doğrudan ilişkilidir. Stroop, Wisconsin Kart Sıralama Testi gibi nöropsikolojik testler de bu yürütücü işlev bozukluklarını ölçmek için kullanılmaktadır. DEHB de bir yürütücü işlev bozukluğudur ve bu durum dopaminerjik ve noradrenerjik sistemler arası dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Psikolojik uyarıcılar yürütücü fonksiyonu ve nöropsikolojik performansı arttırabilir. Fakat azalmış arzu, uyku problemleri ya da kişilik değişimleri gibi yan etkileri olabilir. Egzersiz ise beyin yapısı ve nörotransmitterler arasındaki ilişkiyi düzenleyerek hiçbir yan etkisi olmaksızın yürütücü işleve yararlı katkı sağlar (Chang ve ark., 2012).

Baskılama kontrolü (inhibitory control), baskın ya da alışılmış yanıtı ketleme (yanıt baskılama) ve görev performansı için ilgisiz yanıtı kontrol etme (çatışma kontrolü) içeren yürütücü işlev bileşenidir. Birçok çalışma, orta şiddette akut aerobik egzersizin baskılama kontrolü üzerindeki etkisini incelemiştir ve kanıtlar akut aerobik egzersizin baskılama kontrolü ile ilgili bilişsel süreçlerde seçici etkisi olduğunu göstermektedir. Araştırmalar başka bir yürütücü işlev olan çalışma belleği üzerinde egzersizin etkisini inceledikleri zaman çok farklı sonuçlar bulmaktadır. Araştırmacılar bunu bireylerin uygunluğuna ve farklı çalışma belleği kapasitesine bağlamaktadır (Weng ve ark.,2014).

Budde ve ark. (2010) yüksek ve düşük çalışma belleği kapasitesine sahip insanlarla yaptığı çalışmada, sadece düşük çalışma belleği kapasitesine sahip insanların bilişsel performanslarının egzersizden yararlanabildiğini bulmuşlardır (akt. Park ve Etnier,2019). Sibley ve Beilock (2007) da düşük çalışma belleği kapasitesine sahip olan bireylerin, bir egzersiz manipülasyonundan daha fazla etkilendiğini bulmuşlardır.

Drollette ve ark. (2014), 9-10 yaşındaki 40 katılımcıyı Flanker test performanslarına göre yüksek ve düşük başarı gruplarına ayırmışlardır. Sonrasında katılımcılar, karşıt dengeli olarak 20 dakikalık orta şiddetli egzersiz ve istirahat koşullarına alınmışlardır. Bu koşulların hemen sonrasında Flanker testi uygulanmıştır. Düşük test performansına sahip bireylerin egzersiz sonrası doğruluk oranları, dinlenme koşuluna ve yüksek test performansı grubuna göre anlamlı düzeyde artış göstermiştir (akt. Bayar ve Çakaloğlu, 2018). Hillmann ve ark. (2003) yaptığı çalışmada, Flanker görevinin uyumlu koşulları ile karşılaştırıldığı zaman akut egzersizin uyumsuz koşullar için daha iyi performans sağladığı bulunmuştur (akt. Chen ve ark.,2014).

Çok uzun zamandır bilişsel performansta egzersizin iyileştirici etkisi onaylanmış olmasına rağmen meta analiz çalışmalarında akut egzersizin bilişsel süreçler üzerinde anlamlı etkisinin pozitif yönde fakat oldukça küçük etki büyüklüklerine sahip olduğunu göstermektedir. Akut egzersiz ve bilişsel

süreçler arasındaki ilişkinin karmaşık olmasında bu sürece aracılık eden birçok faktör vardır: bilişsel görevin türü, görevin süresi ve yürütülmesi, egzersizin türü (aerobik ya da anaerobik), egzersizin süresi ve yoğunluğu.

Bu çelişkili sonuçlar çok çeşitli metodolojik farklılıklardan veya bu çalışmaların zayıflığından kaynaklandığı düşünülmektedir (Chang ve ark.,2012). Örneğin bazı çalışmalar rastgele (randomize) bir deney tasarımı kullanarak akut egzersiz ile bilişte önemli iyileşmeler gözlemlerken (Arcelin ve ark.,1998; Tomporowski&Ganio,2006; Pontifex ve ark.,2009; Basso ve ark.,2015) diğer çalışmalar ya denek içi tasarım kullanmış ya da kontrol grubu yer almamaktadır (yani sadece egzersiz öncesi ve sonrası skorlar karşılaştırılmıştır). Önceki çalışmalar ile ilgili en sık rastlanan problemlerden bazıları şunlardır: küçük örneklemler nedeniyle (10 veya 20) düşük etkiler bulunması, düşük yoğunluklu egzersizler veya yüksek yoğunluklu fakat çok kısa süreli egzersizler (3,6 veya 10 dakika gibi) kullanılması, katılımcıların bilişsel performansı ölçülmeden önce istenen göreve uygun temel bir bilişsel dikkat ölçümünün alınmaması ve egzersizden çok kısa bir süre sonra belki de daha bireyin fizyolojik ölçümleri başlangıç noktasına dönmeden önce bilişsel performansın test edilmesi, sayılabilir.

Son dönemde yürütülmüş olan deneysel çalışmalar bireyleri üst düzey biliş olan yürütücü işlev için, orta yoğunluklu-enerjik aerobik egzersize teşvik ediyor gibi görünmektedir**.** Araştırmalar orta yoğunlukta egzersizin, yüksek yoğunlukta egzersizden ve kontrol koşulundan daha faydalı olduğunu göstermektedir (Chang ve ark.,2019). Egzersiz yoğunluğu ve bilişsel performans arasında ters U ilişkisi vardır. Ters U modeline göre nörofizyolojik değişimler bilişsel gelişmeye karşılık gelen optimal noktada uyarılmayı ve katekolamin seviyesini arttırmaktadır; devam eden artış nöral duyumu ve performansı bozmaktadır. Sonuç olarak ters U hipotezine göre orta yoğunlukta şiddete sahip bir egzersizdeki fizyolojik uyarılma (kalp atışı gibi) hafif ve çok şiddetli egzersize kıyasla daha iyi bilişsel performans sağlamaktadır (Hung ve ark.,2013). Hitterman ve Memmert (2014), ters U ilişkisini sadece atlet olmayan bireylerde bulmuştur; uzman atletlerin (elit sporcuların) fiziksel egzersiz esnasında egzersizin yoğunluğundan bağımsız performanslarını sürdürebildiği bulunmuştur (akt. Mehren ve ark.,2019).

Yürütücü işlev ve egzersiz arasındaki ilişkide, majör bileşenlerden birisi de akut egzersiz programının tasarımıdır. Buradaki önemli değişken bilişsel performansın egzersizden ne kadar sonra ölçülmesi gerektiğidir. Derleme çalışmaları, araştırmaların büyük çoğunluğunun bilişsel fonksiyonu egzersizden sonra ölçtüğünü göstermektedir. Tersine çok az çalışmanın egzersiz esnasında bilişsel ölçüm uyguladığını göstermiştir. Meta analiz çalışmaları akut egzersizin bilişsel fonksiyonları, egzersiz sonrası (egzersiz esnasında olanın aksine) iyileştirdiğini göstermektedir (Chen ve ark.,2014). Araştırmalar aynı zamanda egzersizin baskılamadaki yararlı etkisinin en çok egzersizden hemen sonra ve egzersizden sonra 52 dakikaya kadar olduğunu göstermektedir (Hung ve ark.,2013).

Dietrich ve Sparling (2004) yaptığı çalışmada, egzersiz esnasında bilişsel fonksiyonun bozulmasının nedeninin prefrontal korteksin hasara uğraması olduğunu belirtmişlerdir. İnsan bilinci hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Hiyerarşik yapının en altı biyolojik süreçler (beden hareketi gibi) ile ilgili kısmı oluştururken; tam tersi olarak bilinçli yapının en üstü yürütücü süreçler ile ilgilidir. Egzersiz esnasında bu yapının büyük bir kısmı beden hareketleri kontrolü ile ilgili olduğu için aynı esnada yürütücü işlev fonksiyonu azalabilmektedir (akt. Wang ve ark.,2013).

Seçici dikkat ve seçici engellemeyi içeren, tepki vermek için hazır bulunma gibi becerileri içeren yürütücü işlevler fiziksel egzersiz eksikliğinden en çok etkilenen bölgelerdendir. Yürütücü işlevler akademik başarı için kritik olduğundan, öğrencilerin iyi olmasını isteyen bir toplumun, insanın farklı bölümlerinin temelde birbiriyle ilişkili olduğunu ciddiye alması gerekir. Duygusal, sosyal veya fiziksel ihtiyaçlar göz ardı edilirse, karşılanmayan bu ihtiyaçlar yürütücü işlevselliği ve akademik performansı da etkileyecektir (Diamond,2013).

O'leary ve arkadaşlarının (2011), aktif video oyunu oynama (exergaming) ve aerobik egzersizin yürütücü işlevler üzerine etkilerini incelediği çalışmada, aerobik egzersizin aktif video oyunu oynamaya kıyasla bireylerin dikkat mekanizmalarını daha etkili hale getirdiği bulunmuştur. Aktif video oyunu gibi uygulamalar fiziksel aktivite katılımını arttırsa da beyin ve bilişin gelişimi için bireylerin daha geleneksel fiziksel aktivite davranışlarına ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Yürütücü işlevler, davranışı düzenleyen ve organize eden üst düzey bilişsel süreçlerdir. Yabancı olunan durumlarda amaç yönelimli davranışı optimize etmeye yardımcı olurlar. Yürütücü işlev benzeyen ve farklılaşan birçok bileşene sahiptir. Bu konudaki araştırmaların çoğu farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların egzersiz ve bilişsel görevin parametrelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Her ne kadar bu konuda fikir birliğine varmak zor olsa da akut egzersizin bireylere yeni olaylara yönelme, alışkanlık ve otomatik hareketlerin üstesinden gelme, çevresel ve dışsal faktörlere yanıt verme imkânı sağladığı birçok araştırma ile kanıtlanmıştır. Akut egzersiz ve yürütücü işlev arasındaki ilişkiyi karakterize etmek bu çizgideki diğer konuların da anlaşılmasına aracılık edeceği düşünülmektedir.

2.3. İki Dillilik ve Yürütücü İşlev

Bican (2017) iki dillilik kavramını şu cümlelerle açıklamıştır:

> İki dillilik ve çok dillilik (*multilingualism*) kavramları genel olarak iki ya da daha çok dilin anlaşılması, işlenmesi ve üretilmesi çalışmalarıyla ilgilidir. İki dillilik kavramının alan yazında kullanımı hem iki dilliliği hem de çok dilliliği karşılayacak şekildedir. Kısacası iki dillilik terimi, şemsiye bir kavram olarak hem iki dilliliği hem de çok dilliliği kapsayacak şekilde kullanılır. İki dillilik olgusu tek dilliliğin aksine daha karmaşık, bireysel, sosyal, kültürel, psikolojik ve eğitimsel boyutlar içermektedir. Bu nedenle İki dillilik, dilbilimle sınırlı olan ve dil ekseninde yapılan çalışmalardan ibaret değildir. Bu olgunun farklı akademik alanları kapsaması, iki dillileri tanımlamak ve sınıflandırmak üzere kullanılan ölçütleri önemli ölçüde arttırmıştır. Kuramcılar iki dilli bireyleri tarif ederken kullanılmak üzere açık ve detaylı bazı ölçütler ortaya koymuştur. Bu ölçütler içinde en çok üzerinde durulan akıcılık, dil yeterlilik düzeyi ve dil kullanımıdır. Fakat iki dilliler homojen bir yapı oluşturmazlar ve bundan dolayı kuramcılar, iki dillilik olgusunun karmaşık ve değişken karakterinden dolayı iki dilliliğin tanımına yönelik herkes tarafından benimsenen standart bir çerçeve ortaya koyamamışlardır (Bican,2017).

İki dillilik çalışmalarındaki kritik bir sorun, kimlerin iki dilli kabul edileceği konusunda tam bir tanımın olmamasıdır. Standart olarak kabul edilmiş objektif bir iki dillilik ölçeği bulunmamaktadır. Grosjean (1994) iki dilliliği, "İki ya da daha fazla dilde anlamlı sözcükler üretme becerisi, diğer dilde en az bir dil becerisine (okuma, yazma, konuşma, dinleme) hâkim olmak" şeklinde tanımlamaktadır. Bazı araştırmacılara göre ise iki dillilik, bireyin her iki dilde de iletişim kurabilmesi ve sahip olduğu diller arasında geçişleri sorunsuz bir şekilde yapabilmesidir (akt. Akkaya ve İşçi,2016).

Görüldüğü gibi iki dillilik teriminin genel, kapsayıcı ve herkesçe kabul görmüş net bir tanımı yoktur. Farklı akademik alanlardan (sosyoloji, psikoloji, dilbilim, antropoloji, pedagoji vb.) gelen bilim insanları, iki dillilik çalışma sahasına kendi alanlarıyla bağlantı kurmak üzere farklı yaklaşımlar, açıklamalar, ölçütler ve yöntemler getirirler. Araştırmacılar, amaçlarına göre bu yaklaşım ve yöntemlerden kendilerine uygun olanı seçerler (Bican, 2017).

İki dilliliğin negatif sonuçlar doğurduğu ve çocuklarda zihinsel gerilik yarattığı tartışılırken Peal ve Lambert'in (1962) iki dillilerin tek dillilere kıyasla oldukça geniş bağlamda iyi performanslar gösterdiğini bulması, modern iki dilli araştırmaların başlangıcı olmuştur. Bu dönemde "İki dillilik deneyimi potansiyel olarak beyni ve zihni değiştirebilir mi?" sorusu araştırılmaya başlanmıştır (akt. Bialystok ve Craik, 2014).

İki dilliliğin yürütücü işlevlere etkisi konusunda iki olasılık vardır: İki dillilik yürütücü işlevlerde avantaj sağlar ya da iki dilliliğin bilişsel bir faydası yoktur. İki dillilik çalışmalarında sosyal bilişsel gelişime etki eden ve kontrol edilmesi gereken birçok faktör vardır. Yürütücü işlevlerdeki pozitif etki iki dilliliğe ek olarak, yüksek SED (sosyo ekonomik düzey), göç durumu, egzersiz, müzik eğitimi, video oyunu oynamada aktif deneyim veya eğitim seviyesi gibi faktörlerden de kaynaklanabilir (Valian,2015).

Toplumda müzik öğrenme ya da ikinci dil konuşma gibi aktivitelerin bireyleri daha akıllı yaptığı yönünde yaygın bir inanış vardır. Bu inanışı destekleyecek çalışmalar da literatürde mevcuttur. Bu iki aktivite (müzik eğitimi almak ve ikinci dil öğrenme) çok uzun zamandır ayrı ayrı çalışılmaktadır fakat hala bilişsel olarak avantaj sağlayıp sağlamadığı net olarak ortaya konulamamıştır. Müzik yapabilmek ya da ikinci dili konuşabilmek dikkatte artışa yol açtığı için bireylere bilişsel yarar sağlayabilir.

Yanıt baskılama, hedef yönelimli yüksek düzey bilişsel işlevlerden biridir. Müzisyenler ve müzisyen olmayanlar arasında yapılan bazı çalışmalarda, yanıt baskılamanın müzisyenlerde müzisyen olmayan insanlardan daha iyi olduğu bulunmuştur. Fakat son zamanlarda bu bulgular replike edilememektedir. Bilişsel yetenek konusunda yapılan araştırmalarda da iki dilli insanların tek dilli insanlara göre birçok yürütücü işlev görevinde (Simon, Stroop, Flanker gibi) daha iyi performans gösterdiği bulunmuştur. Fakat son zamanlarda iki dillilik avantajını test etmede de birçok görevin başarısız olduğu bulunmuştur (D'Souza ve ark., 2018).

Yürütücü işlevler, hedefe yönelik davranışta kullanılan yukarıdan aşağıya süreçleri ifade eder. İki dillilerin tek dillilere göre, yukarıdan aşağı işleme mekanizmasında pozitif yanlılık göstermesi beklenmektedir. Bundan dolayı iki dillilerin davranışta ani değişim gerektiren algısal ve bağlamsal değişimlere daha az reaksiyon gösterecekleri düşünülür. Örneğin aynı anda araba sürmeyi ve telefonla görüşmeyi gerektiren çoklu bir görev düşünüldüğü zaman, iki dilli bireylerin tek dillilere kıyasla her iki görevde de daha iyi performans göstermesi ve dış dünyadan gelecek ani bir duruma daha az reaksiyon göstermesi beklenir. İki ya da daha fazla dil konuşabilen insanlar (çok dilliler), yaşamlarında birden fazla dili sürekli olarak yönetirler. Daha fazla başarılı dil kontrolü davranışsal olarak daha güçlü yukarıdan aşağı işleme yanlılığı ve nörolojik olarak prefrontal aktivasyonda daha güçlü bazal ganglia etkisi ile sonuçlanır (Stocco ve ark., 2014).

Katılımcıların tek dilli, erken iki dilli ve geç iki dilli olarak kategorize edildiği bir çalışmada, yürütücü işlev fonksiyonunu ölçmek için Flanker görevi kullanılmıştır. Bu çalışmada dil edinim yaşı ile Flanker etkisi arasında pozitif korelasyon bulunmuştur (Luk ve ark.,2011). Yani, katılımcıların ikinci dildeki aktif deneyimleri arttıkça bilişsel kontrol avantajının arttığı söylenebilir.

Genel olarak bakıldığında, iki dilli katılımcıların tek dilli olanlara göre dille ilgili işlevlerde çoğunlukla dezavantajlı, yönetici işlevlerde ise çoğunlukla avantajlı olduğu söylenebilir. Dille ilgili işlevler sözcük dağarcığı ile yakından ilişkilidir. İki dilli (örn., Türkçe ve İngilizce dillerini bilen) ve tek dilli (örn., Türkçe dilini bilen) katılımcıların ortak dillerinde (örn., Türkçe) bildiği sözcüklerin sayısı karşılaştırıldığında iki dilli katılımcıların daha az sayıda sözcük bildiği rapor edilmiştir. Özet olarak, iki dilli kişiler, başlıca dilsel kaynaklara hızlı ulaşılması gerektiren ve dilsel kaynakların kontrolüne ilişkin talebi görece düşük olan görevlerde (örn., resim adlandırma, kategori akıcılığı) tek dilli kişilerden daha başarısız, ancak başlıca dilsel kaynakların kontrol edilmesini gerektiren görevlerde (örn., kelime akıcılığı ve üst dil farkındalığını incelemeye yönelik görevler) daha başarılı performans gösterirler (Yahya,2020).

Yukarıdaki çalışmalardan da yola çıkarak iki dilli katılımcıların tam olarak hangi yürütücü işlev/ işlevlerde avantajlı olduğunu belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar hala net sonuçlar vermemiştir. İki dillilik literatürünün çok küçük bir kısmı iki dillilik avantajı bulmakta; çok büyük bir kısmı çok az avantaj bulmakta ya da hiç avantaj bulamamaktadır. Paap ve arkadaşlarının (2015) derleme çalışmasına göre, iki dillilik literatürünün %80'i örneklem büyüklüğü 40'tan fazla olmasına rağmen anlamlı etki bulamamıştır (akt. D'Souza ve ark.,2018). Bu alanda daha çok yapılandırılmış ve sistematik araştırmaya ihtiyaç vardır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanların maruz kaldığı deneyim sayısı arttıkça, bilişsel süreçler bu deneyimlere bağlı olarak etkilenmektedir. Bu deneyimler; yabancı dil öğrenmek, müzik eğitimi almak, egzersiz yapmak veya video oyunu oynamak olabilir. Bu çalışmada insanlarda yürütücü işlev süreçlerini potansiyel bilişsel geliştirici bir unsur olarak etkileyen iki bağımsız değişken birlikte araştırılmıştır. İki dilli olma ve aerobik egzersiz deneyimi bir arada daha önce herhangi bir çalışmada birlikte incelenmemiştir. Bu iki bağımsız değişken ayrı olarak çalışıldığı zaman da gerek yürütücü işlev süreçlerinin çok yönlü doğasından dolayı gerek çalışılan deney paradigmalarının sınırlılıklarından dolayı küçük ya da orta etki büyüklükleri ile rapor edilmiştir.

Bu çalışmada iki dilli ve tek dilli bireylerin yürütücü işlev performansının, akut bir aerobik egzersiz manipülasyonundan nasıl etkileneceği araştırılmıştır. İki ya da daha fazla dil konuşabilen insanların yaşamlarında birden fazla dili sürekli olarak yönetmesinden kaynaklı, prefrontal aktivasyonlarındaki

artışa bağlı olarak (Stocco ve ark., 2014), dikkat mekanizmalarının tek dilli bireylere kıyasla daha güçlü olabileceği varsayılmıştır. Bu yüzden tek dilli bireylerin yürütücü işlev performansının, daha hiç egzersiz müdahalesine maruz kalmadan önce çift dilli bireylere göre daha düşük olacağı düşünülmüştür. Bu yüzden tek dilli ve çift dilli bireylerin Flanker görevinin uyumsuz denemelerine verdikleri tepki süreleri, hiçbir müdahaleye maruz kalmadan önce (egzersiz) karşılaştırılmıştır. Fakat elde edilen bulgular, çalışmanın varsayımıyla uyumsuz olacak şekilde anlamlı olacak şekilde farklılaşmamıştır. Buradan hareketle, çalışmaya katılan tek dilli ve çift dilli katılımcıların benzeşik olduğu ve dillilik açısından herhangi bir farklılaşma göstermediği söylenebilir.

İki dillilik kavramı, dilbilimciler tarafından hala tartışılan bir kavramdır. İki dilliler homojen bir yapı oluşturmazlar ve bundan dolayı kuramcılar, iki dillilik olgusunun karmaşık ve değişken yapısından dolayı iki dilliliğin tanımına yönelik herkes tarafından benimsenen standart bir çerçeve ortaya koyamamışlardır (Bican,2017). Aynı zamanda iki dillilik çalışmalarındaki kritik bir diğer sorun, kimlerin iki dilli kabul edileceği konusunda net bir tanımın olmamasıdır. Standart olarak kabul edilmiş objektif bir iki dillilik ölçeği de bulunmamaktadır. Literatürde, iki dillilik kavramının standart bir çerçeveye oturtulamamasından ve buna yönelik yeterli bir ölçek oluşturulamamasından kaynaklı olarak, bu çalışmada çift dilli katılımcılar Ege Üniversitesinde %100 İngilizce bölüm okuyan Amerikan Kültür ve İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümlerinden seçilmiştir. Fakat dil edinim yaşı yani, katılımcıların ikinci dildeki aktif deneyimleri arttıkça bilişsel kontrol avantajının arttığı bulgusu (Luk ve ark., 2011) göz önünde bulundurulursa; bu çalışmanın temel sınırlılıklarından birinin çalışmaya ikinci yabancı ana dili İngilizce olan katılımcıların alınmaması olduğu ve bu durumun çalışmanın bulgularını etkilediği söylenebilir. Katılımcıların hiç egzersiz müdahalesine maruz kalmadan, Flanker görevinin uyumsuz denemelerinde tepki sürelerinin farklılaşmamasının nedeninin, dillilik açısından farklılaşmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sibley ve Beilock'un (2007), çalışma belleği daha düşük ve daha yüksek olan bireylerle yaptığı çalışmada, çalışma belleği düşük olan bireyler bir egzersiz manipülasyonundan daha çok etkilenmiştir. Egzersiz manipülasyonundan sonra, çalışma belleği düşük olan bireylerin performansı, yüksek olan bireylere göre daha fazla artmıştır.

Drollette ve arkadaşlarının (2014) 9-10 yaşındaki 40 katılımcıyı Flanker test performansına göre yüksek ve düşük başarı gruplarına göre ayırdığı çalışmada, 20 dakikalık orta şiddetli egzersiz manipülasyonundan sonra, düşük test performansına sahip bireylerin egzersiz sonrası doğruluk oranları, yüksek test performansı grubuna göre anlamlı düzeyde artış göstermişlerdir.

Bu çalışmalardan ve literatürden yola çıkarak, çift dilli bireylerin yürütücü işlev performansı tek dilli bireylere kıyasla daha yüksek kabul edilmiş ve ana hipotez buna yönelik oluşturulmuştur. İkinci dilden dolayı iki dilli katılımcılar zaten bellekte yüksek performans düzeyine ulaşmışlarsa, egzersizin herhangi bir etki yaratması için bellekte çok az yer olacağından; tek dilli bireylerin, akut aerobik egzersiz manipülasyonundan, iki dilli bireylere göre daha fazla etkilenmesi beklenmiştir. Akut aerobik egzersiz müdahalesinden sonra Flanker görevinde, tek dilli bireylerin performansının çift dillilere kıyasla daha fazla artacağı hipotez edilmiştir fakat akut aerobik egzersiz ve çift dillilik birlikte incelendiği zaman elde edilen bulgular, araştırma için oluşturulan hipotezi desteklememektedir. Çalışmada Flanker etkisi uyumlu ve uyumsuz denemeler arasındaki tepki süresi farkı ile elde edilmiştir. Tek dilli ve çift dilli bireylerin, akut aerobik egzersiz müdahalesinden önce ve sonra tepki süresi fark ortalamaları (Flanker etkisi) incelendiği zaman anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Aynı zamanda literatürdeki çoğu araştırmadan farklı olarak, aerobik egzersiz ve çift dilli olmanın, Flanker etkisi üzerinde ana etkisi de bulunmamıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi, en başta dil gruplarının benzeşik olması nedeniyle çift dilli olmanın, potansiyel bilişsel geliştirici bir unsur olarak çalışmanın bulgularına etki etmemiş olabileceği düşülmektedir.

Dillilik bağımsız değişkeni hesaba katılmadığı zaman, Flanker görevinin uyumsuz denemeleri için egzersiz öncesi ve sonrası bireylerin tepki süresi ortalamaları incelenmiştir ve elde edilen bulguların literatür ile tutarlılık gösterdiği bulunmuştur. Akut egzersiz, bireylerin çalışma belleği kapasitelerini değiştirmez fakat bireylerin bilişsel süreçleri organize etmesine ve zihinsel işlemlerine hız kazandırmasına yardım eder (Coles ve Tomporowski, 2008). Bu bilgiler ile tutarlı olarak, bu çalışmada da

egzersizden sonra katılımcıların uyumsuz denemelere verdikleri tepki süresi kısalmıştır; yani egzersizin katılımcıların çatışma çözme becerisini etkilediği ve katılımcılara işlem hızı kazandırdığı söylenebilir. Etkinin egzersiz ile sağlanıp sağlanmadığını kontrol etmek için, kontrol grubu incelendiği zaman aynı etki kontrol grubunda gözlemlenmemiştir.

Katılımcıların davranışsal performansları değerlendirildiği zaman egzersizden sonra çatışma yaratan uyaranlara karşı reaksiyon süreleri kısalırken, çatışma yaratan ve yaratmayan uyaranlar arasında geçiş yaparken ödedikleri bedele karşı (Flanker/müdahale etkisi) reaksiyon süreleri anlamlı düzeyde değişmemiştir. Bu çalışmanın bulgularına göre, orta şiddetli akut bir aerobik egzersizin Flanker etkisi (müdahale etkisi) için potansiyel bir performans geliştirici olmadığı söylenebilir. Yürütücü işlevin geniş yelpazesi ve egzersizin bu fonksiyon üzerindeki farklılaşan etkisinden kaynaklı olarak daha yapılandırılmış çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Daha iyi tasarlanmış bir deney paradigması ile çalışma tekrarlanırsa daha farklı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir.

Son olarak bir başka davranışsal performans değişkeni olan doğruluk incelendiği zaman, tek dilli ve çift dilli bireylerin akut aerobik egzersiz müdahalesinden önce ve sonra doğru tepki sayısı ortalamaları anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır. Fakat dillilik hesaba katılmadığında, akut aerobik egzersiz müdahalesinin doğru tepki sayısı ortalamaları üzerinde anlamlı etkisi bulunmuştur. Literatürdeki bilgilerle tutarlı olarak, egzersizin bireylerin dikkat mekanizmasını etkili hale getirip getirmediğini öğrenmek için kontrol grubu da incelenmiştir. Aynı etki kontrol grubunda da gözlemlendiği için, etkinin aşinalık kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Yukarıdaki bulgulara ek olarak, katılımcılarda dillilik avantajı bulunamamasının bir başka nedeninin de tek dilli katılımcıların potansiyel bilişsel geliştirici başka bir aktivite ile ilgilenebilmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Bu durum gruplar arasındaki benzeşiklik oranını arttırmış olabilir. Bundan sonraki çalışmalar için karıştırıcı değişkenlerin daha fazla kontrol edilip grupların olabildiğince homojen oluşturulmasının daha sağlıklı bulgular verebileceği düşünülmektedir.

Yürütücü işlevler için literatürden farklı bulunun bu bulguların, yürütücü işlev ve bellek süreçlerinin çok yönlü doğasından; egzersizin ve çift dilliliğin bu fonksiyon üzerindeki farklılaşan etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çocukluktan yetişkinliğe doğru gelişmeye devam eden üst düzey bilişsel süreçler, bilişsel ve sosyal gelişimde kritik rol oynar (Miller,2005). Yürütücü işlev de bu üst düzey bilişsel süreçlerdendir ve akademik başarı için kritik olduğundan, en temelde öğrencilerinin iyi olmasını isteyen bir toplumun ciddiye alması gereken bir bileşendir. Bu bileşen şekillendirilebilir ve ortamlar bu bileşenin gelişimini destekleyebilir. Yapılandırılmış fiziksel ve zihinsel egzersizler ile bireylerin yürütücü işlevi geliştirilebilir. Yürütücü işlev aynı zamanda sosyal yeterlik, ahlaki davranış ve okula hazır bulunuşluk gibi pozitif gelişim yönleriyle de ilişkilidir (Carlson ve Meltzoff, 2008). Yürütücü işlevleri iyileştirmek için araştırmacılar pozitif ve problem çözücü yaklaşımlar geliştirmeye odaklanmalıdır.

KAYNAKÇA

Akkaya, N. ve İşçi, C. (2016). Akademik çevrenin iki dillilik kavramı hakkındaki görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 5(2),* 328 – 343.

Alves,C.R.R., Gualano, B., Takao,P.P., Avakian,P., Fernandes, R.M., Morine, D. ve Takito, M.Y. (2012). Effects of acute physical exercise on executive functions: A comparison between aerobic and strength exercise. *Journal of Sport&Exercise Psychology,34*,539-549.

Arcelin, R., Delignieres,D. ve Brisswalter,J.(1998) Selective effects of physical exercise on choice reaction processes. *Perceptual and Motor Skills, 87*, 175-185.

Banich, M.T. (2009). Executive Function: The search for an integrated account. *Current Directions in Psychologyical Science, 18,*89-94.

Basso,J.C., Shang,A., Elman,M., Karmouta,R. Ve Suzuki,W.A. (2015). Acute exercise improves prefrontal cortex but not hippocampal function in healthy adults. *Journal of the International Neuropsychological Society,21*,791-801.

Bayar, P. Ve Çakaloğlu, E. (2018). Çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar çerçevesinde aerobik egzersiz, fiziksel aktivite ve yönetici işlevler. *Spormetre,16(2),*6-15.

Bialystok, E. ve Craik, I.M. (2014). Cognitive and linguistic processing in the bilingual mind. *Current Directions in Psychological Science,19(1),*19-23.

Bialystok, E. (2015). Bilingualism and development of executive function: The role of attention. *Child Development Perspectives*, 1-5.

Bican, G. (2017). İki dilliliğin tanımlanması: Kuramsal tartışmalar ve güncel yaklaşımlar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi.* 5(2), 353-366.

Carlson, S.M. ve Meltzoff, A.N. (2008). Bilingual experience and executive functioning in young children. *Developmental Science, 11(2),* 282-298.

Chang, Y., Tsai, C., Hung, T., So, E.C., Chen, F. ve Etnier, J.L. (2011). Effects of acute exercise on executive function: A study with a tower of London task. *Journal of Sport&Exercise Psychology, 33,* 847-865.

Chang, Y., Liu, S., Yu, H. ve Lee, Y. (2012). Effect of acute exercise on executive function in children with attention deficit hyperactivity disorder. *Archives of Clinical Neuropsychology, 27*, 225-237.

Chang,Y.K., Labban, J.D. Gapin, J.J., ve Etnier,J.L.(2012). The effects of acute exercise on cognitive performance: A meta analysis. *Brain Research,1453*,87-101.

Chang, Y., Chen, F., Kuan, G., Wei, G., Chu, C., Yan, J., Chen, A. ve Hung T. (2019). Effects of acute exercise duration on the inhibition aspect of executive function in late middle-aged adults. *Frontiers in Aging Neuroscience, 11.*

Chen, A., Yan, J., Yin, H., Pan, C. Ve Chang, Y. (2014). Effects of acute aerobic exercise on multiple aspects of executive function in preadolescent children. *Psychology of Sport and Exercise, 15,* 627-636.

Coles,K., ve Tomporowski,P.D.(2008). Effects of acute exercise on executive processing, short-term and long-term memory. *Journal of Sports Sciences, 26*,333-344.

Costa, A., Hernandez, M. ve Sebastian-Galles, N. (2008). Bilingualism aids conflict resolution: Evidence from the ANT task. *Cognition, 106*, 59-86.

Cotman,C.W. ve Engesser-Cesar,C. (2002). Exercise enhances and protects brain function, *Exerc. Sport Sci. Rev., 30,* 75-79.

Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology, 64*, 135-168.

D'Souza, A.A., Moradzadeh, L. ve Wiseheart, M. (2018). Musical training, bilingualism and executive function: Working memory and inhibitory control. *Cognitive Research: Principles and Implications, 3(11)*, 2-18.

Fordyce,D.E. and Wehner,J.M.(1993). Physical activity enhances spatial learning performance with an associated alteration in hippocampal protein kinase C activity in C57BL/6 and DBA/2 mice, *Brain Res., 619*, 111-119.

Freedman, M., Bialystok, E. ve Craik, I.M. (2010). Delaying the onset of Alzheimer disease: Bilingualism as a form of cognitive reserve. *Neurology, 75*, 1726-1729.

Goldstein, E.B. (2013). *Bilişsel psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınevi.

Hung, T., Tsai, C., Chen, F., Wang, C. Ve Chang, Y. (2013). The immediate and sustained effects of acute exercise on plannning aspect of executive function. *Psychology of Sport and Exercise, 14*, 728-736.

Kousaie, S., Sheppard, C., Lemieux, M., Monetta, L. Ve Taler, V. (2014). Executive Function and bilingualism in young and older adults. *Frontiers in Behavioral Neuroscience, 8*.

Kubesch, S., Bretschneider, V., Freudenmann, R., Weidenhammer, N, Lehmann, M., Spitzer,M. ve Grön,G. (2003). Aerobic endurance exercise improves executive functions in depressed patients. *J Clin Psychiatry, 64:9.*

Kramer,A.F., Hahn,S., Cohen,N.J., Banich,M.T., McAuley,E., Harrison,C.R., Chason,J., Vakil,E., Bardell,L., Boileau,R.A. and Colcombe,A. (1999). *Ageing, fitness and neurocognitive function, Nature, 400*, 418-419.

Kramer,A.F. ve Erickson,K.I. (2007). Capitalizing on cortical plasticity influence of physical activity on cognition and brain function. *Trends in Cognitive Sciences, 11(8).*

Laurin,D., Verreault,R., Lindsay,J., MacPherson,K. and Rockwood,K. (2001). Physical activity and risk of cognitive impairment and dementia in elderly persons, *Arch. Neurol., 58,* 498-504.

Luk, G., De Sa, E. ve Bialystok, E. (2011). Is there a relation between onset age of bilingualism and enhancement of cognitive control? *Language and Cognition,14,* 588-595.

Mehren, A., Luque, C.D., Brandes, M., Iam, A.P., Thiel,C.M., Philipsen,A. ve Özyurt,J. (2019). Intensity-dependent effects of acute exercise on executive function. *Neural Plasticity,17.*

Miller, K.J. (2005). Executive functions. *Pediatric Annals,34(4),*310.

Park, S. ve Etnier, J. (2019). Beneficial effects of acute exercise on executive function in adolescents. *Journal of Physical Activity and Health,16(6),* 423-429.

Pontifex,M.B., Hillman, H.C., Fernhall, B.,Thompson,K.M. ve Valentini,T.A.(2009). The effect of acute aerobic and resistance exercise on working memory. *Medicine&Science in Sport&Exercise.*

Roig, M., Nordbrandt, S., Geertsen,S.S. ve Nielsen,J.B.(2013). The effects of cardiovasculer exercise on human memory: A review with meta-analysis. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews,37,*1645-1666.

Serpel, Z.N. ve Esposito,A.G. (2016). Development of executive functions: Implications for educational policy and practice. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*,1-8.

Sibley, B.A. ve Beilock, S.L. (2007). Exercise and working memory: An individual differences investigation. *Journal of Sport & Exercise Psychology, 29,* 783-791.

Smith, E. ve Kosslyn, S. (2013). *Cognitive psychology: Mind and brain.* Pearson Education.

Spirduso,W.W., MacRae,H.H., MacRae,P.G., Prewitt,J. and Osborne,L. (1988). Exercise effects on aged motor function, *Ann. N. Y. Acad. Sci., 515*, 363-375.

Stocco, A., Yamasaki, B., Natalenko, R. ve Prat C.S. (2014). Bilingual brain training: A neurobiological framework of how bilingual experience improves executive function. *International Journal of Bilingualism, 18(1),* 67-92.

Tomporowski,P.D.(2003). Effects of acute bouts of exercise on cognition. *Acta Psychologica,112*,297-324.

Tomporowski, P.D. ve Ganio,M.S.(2006). Short-term effects of aerobic exercise on executive processin, memory and emotional reactivity. *IJSEP,4*,57-72.

Valian, V. (2015). Bilingualism and cognition. *Bilingualism: Language and Cognition, 18(1),* 3-24.

O'leary, K.C., Pontifex, M.B., Scudder, M.R., Brown, M.L. ve Hillman, C.H. (2011). The effects of single bouts of aerobic exercise, exergaming, and videogame play on cognitive control. *Clinical Neurophysiology, 122(8),* 1518-1525.

Vogel,E.K., McCollough,A.W. ve Machizawa,M.G.(2005). Neural measures reveal individual differences in controlling access to working memory. *Nature Publishing Group, 438*.

Wang, C., Chu, C., Chu, H., Chan, K. Ve Chang, Y. (2013). Executive function during acute exercise: The role of exercise intensity. *Journal of Sport&Exercise Psychology, 35*,358-367.

Weng, T.B., Pierce, G.L., Darling, W. G. ve Voss, M.W. (2014). Differential effects of acute exercise on distinct aspects of executive function. *Medicine &Science in Sports &Exercise,47(7),* 1460-1469.

NUR SULTAN BİKE'NİN SİYASİ FAALİYETİ

♦ ◆ ♦

POLİTİCAL ACTİVİTY OF NUR SULTAN BİKE

Dina KHAIRULLINA*

ÖZET

Makale, üç devlet - Kazan, Kırım Hanlıkları ve Moskova Knezliği - arasındaki ilişkilerde önemli bir siyasi rol oynayan Nur Sultan Bike'nin hayatı ve faaliyetlerine ayrılmıştır. Büyük Orda'nın beylerbeyinin - Timur'un, babasının elinde bir enstrüman olan Nur Sultan Bike, Kazan Hanı - Halil ile evlenerek, Büyük Orda ile yeni kurulan Kazan Hanlığı arasında ittifak kurması gerekiyordu, ancak genç hanın aniden ölüm bu ittifaka gelişme sağlamamıştır. İkinci eş statüsünde yeni Kazan Hanı İbrahim ile müteakip evlilik, Nur Sultan'ın herhangi bir faaliyet yürütmesine izin vermemiştir. Ancak, ikinci kocasının ölümünden sonra, Nur Sultan sadece Kırım Hanı Mengli Giray'ın ilk karısı olarak değil, aynı zamanda iki varis ve sonraki Kazan hanlarının annesi olup, Muhammad Amin ve Abdul Latif, aktif siyasi ve diplomatik ilişkilerine Kırım, Kazan Hanlıkları ve Moskova Knezliği arasında girmiştir. Nur Sultan Bike, III. İvan - Moskova Büyük Prensi ile Nur Sultan'ın oğulları - Kazan hanları bir bağlantı oldu ve Moskova Knezliği ile Kazan Hanlığı arasındaki müttefik ilişkilerin diplomatı ve garantörü olarak görev yapmıştır. Mengli Giray Han ile evlenerek, sadece Büyük Orda'nın (Altın Orda'nın varisi statüsünü resmen talep eden) büyük beyinin kızı olarak değil, aynı zamanda iki hanın dul kadını ve Kazan hanlarının annesi olarak, Altın Orda sonrası alanda Kırım hanın pozisyonun güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Ancak Nur Sultan Bike'nin Kazan ve Kırım hanlıklarının siyasi tarihindeki rolü tarih literatüründe az yer kaplamaktadır. Makalede kullanılan araştırma yöntemleri genel bilimsel ve genel tarihseldir. Makale, Altın Orda sonrası dönemde han'ın karısının ve Cengiz Han'ın soyundan gelen anne imajının zayıflamasının ardından «hatun» un rolündeki değişiklikleri tartışmaktadır. Nur Sultan Bike, Moğol İmparatorluğu'nun ve Altın Orda'nın kraliyet geleneklerinin «normlarının» sadece resmi olarak değil aynı zamanda gerçekte uygulandığı, kadınlar için «cengizid» geleneğinin son temsilcilerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: *Nur Sultan, Moskova Knezliği, Kazan Hanlığı, Mengli Giray*

ABSTRACT

The article is devoted to the life and activities of Nur Sultan Bike, who played an important role in the political relations between the three states - the Kazan, Crimean Khanates and the Grand Duchy of Moscow. She was an instrument in the hands of her father, the grand bey of the Great Horde - Timur, by marrying the Kazan Khan Khalil. She was supposed to make an alliance between the Great Horde and the newly formed Kazan Khanate. However, the young khan's sudden death did not give development to this alliance. Subsequently, marriage with the new Kazan Khan Ibrahim in the status of the second wife led to the inaction of Nur Sultan. Nevertheless, after the death of her second husband, Nur Sultan actively enters into political relations between the Crimean, Kazan Khanates and the Grand Duchy of Moscow. Nur Sultan bike was a link between Ivan III and the Kazan khans, acting as a diplomat and mediator. By marrying Mengli Giray Khan, not only as the daughter of the grand bey of the Great Horde, which formally claimed the status of the heir of the Golden Horde, but also as a widow of two khans and the mother of Kazan Khans, she contributed to strengthening the position of the Crimean Khan in the post-Horde space. However, the role of Nur Sultan Bike in the political history of the Kazan and Crimean Khanates is underestimated in historiography. The article discusses the changes in the role of «khatun» in the post-Horde period, when the image of the khan's wife and the mother of descendants of Genghis Khan weakened. Nur Sultan is one of the last representatives of the «chingizid» traditions for women.

Keywords: *Nur Sultan, Kazan Khanate, Grand Duchy of Moscow, Mengli Giray*

---

* Ege Üniversitesi, Doktora Programı, Türkiye. (e-Mail: dina_khair92@icloud.com)

1. GİRİŞ

'Doğu' her zaman mahremiyet ve ataerkillik ile ilişkilendirilmiştir, ancak kadın göçebeler kocalarının refakatçı veya genç oğulları ile hükümran kraliçeler olarak açıkça siyaset yapma haklarıyla ayırt edilmiştir. Sözü tartışılmaz olan parlak temsilciler Börte - Cengiz Han'ın ana ve ilk karısı, Töregene Hatun - Ögeday Han'ın karısı ve onun ölümünden sonra hükümdar, Oğul Kaymış - kayınvalidesinin örneğini takip eden ve Güyük Han'ın karısı, Çabi - Kubilay Han'ın ana karısı, imparatoriçe Ki - Çin'deki Moğol hanedanlarının son hanının Toghon-Temur'i karısı, Satıbey Hatun - İlhanlıların hükümdarı, Taydula - Altın Orda'nın hanlarının "yaratıcısı" ve tarihin zor dönemlerinde devletin dayanağı olan daha birçok isim vardır.

XV. yüzyıl Altın Orda'nın sonu olmuştur. 'Cucı Ulusu'nun Timur'a yenilmesi, yalnızca hanların sonsuz ardılığını ağırlaştırıp ulusu birkaç bağımsız devlete bölmüştür ve bu devletlerin her biri diğerinin seviyesinin üzerine çıkmak istemiştir.

İlk bakışta Kazan Hanlığı'nın ve daha sonra Kırım Hanlığı'nın Hanbike Nur Sultan'ın tarihi rolü çok net anlaşılabilir - birden fazla hanın karısıdır. Çoğu tarihçiler sadece Kazan Hanlığı'nın son hanbikesi - Süyümbike'yi- işaret ederler ve Nur Sultan'ın bir diplomat ve vizyon sahibi bir siyasi-stratejist olduğunu unutmaktadırlar. Sadece kendi hayatı ve oğulları ona bağlı değildi, aynı zamanda Büyük Orda ve Kazan Hanlığı ittifakı ve daha sonra Kırım Hanlığı ve Moskova Knezliği ittifakı Nur Sultan'a bağlıdır.

2. ALT ANA BAŞLIKLAR

2.1. Beylerbeyi Timur

Altın Orda'nın son meşru hükümdarları iki kişidir - Küçük-Muhammad ve Ulu-Muhammad. Sırayla birbirlerinin otoritesine meydan okumuşlardır. Bu iki hanın saltanatı sırasında beylerbeyinin yeri Yedigey'in torunları olan Mangıt klanının üyeleri tarafından sıkça işgal edilmiştir. Küçük-Muhammad'in saltanatı sırasında, bu pozisyon Yedigey'in oğulları Mansur, Nauruz ve Gazi tarafından işgal edilmiştir. Küçük-Muhammad Büyük Orda'nın kurucusu olarak adlandırılabilir. Bu ülkenin varlığı, onun çocukları Mahmud, Ahmed ve Mangışlak döneminde devam etmiştir. 1460'ta Mahmud, Ryazan'ı kuşatmış, ancak başarılı olamamıştır. Askeri işgalde bizim için bir isim önemlidir - Yedigey'in torunu Timur. Bu kişi, sonradan Ahmed'e Büyük Orda'nın tahtına çıkması için yardım etmiştir. K.V. Bazileviç ve V.E. Sıroeçkovsky'e göre Timur beylerbeyi olarak hizmet etmiştir (Syroechkovsky, 1940 32, 37.). Ayrıca Timur'un Orda'daki önemi Litvanya Büyük Dükalığı'nda da bilinmektedir. Böylece 1470'te sadece Ahmed Han değil, ayını zamanda beylerbeyi Timur da IV. Kazimierz Jagiellon'dan hediyeler almıştır. Litvanya Büyük Dükası onu kendi tarafına geçirmeyi ve Moskova Knezliğine karşı yardım etmeyi ummuştur (Trepavlov, 2016, 108.). Bununla birlikte Moskova Büyük Orda'nın beylerbeyiden korkup saygı duymuştur. Moskova Knezliği ile Büyük Orda'nın savaş halinde olmaları, iki tarafın da birbirine kardeş adı vermesini engellememiştir (Moskova Büyük Prensi III. Ivan ve beylerbeyi Timur) - «*Темир князь с тобою друг и брат был*»[2] (Trepavlov, 2016, 108.), «*с Темирем князем твои отец (Иван III) князь велики, любовь их меж себя и дружба опришно была*»[3] (Kırımlı Mangıt klanına ait Timur'un torunundan IV. Ivan'a olan mektubu, 1538) (Posolskiye knigi po svyazyam Rossii s Nogayskoy Ordoy. 1489-1549 gg., 1995, 209; Trepavlov, 2016, 108.). Ayrıca 1493'te Timur'un yeğeni III. İvan'a yazdığı mektupta «baba-oğul» ilişkisinden bahseder - «*Темерь князь тебе был отец, а ты ему был сын, а мы тебе были братья*»[4] *(Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41., 1884*, 180; Trepavlov, 2016, 108.). V.E. Sıroeçkovsky, Moskova Knezliği'nin Timur'a hanlara yakışan bir haraç gönderdiğini yazar (Syroechkovsky, 1940, 37; Trepavlov, 2016, 108; Posolskiye knigi po svyazyam Rossii s Nogayskoy Ordoy. 1489-1549 gg., 1995, 156.). Toplamda kırk

2 Rus. *Timur bey senin dostun ve kardeşindi.*

3 Rus. *Timur bey ile babanız Grandük III. Ivan arasında dostluk ve uyum vardı.*

4 Rus. *Timur bey senin baban, sen onun oğlundun ve biz senin kardeşlerindik.*

bin altından bahsedilir (Posolskiye knigi po svyazyam Rossii s Nogayskoy Ordoy. 1489-1549 gg., 1995, 156; Trepavlov, 2016, 108.).

Eski devleti restore etmek ve diğer hanlıkları yeniden ilhak etmek, kilit aktörün yani beylerbeyi Timur'un fikriydi. Hatta bir süre başarılı olmuştur. Ahmed Han'ın oğlu, Murtaza Kasım Hanlığı'nın Nur Devlet Han'a (I. Mengli Giray kardeşi) bu konuda böyle yazmıştır - «*с вашимь юртомь нашь юртъ какь бы одинь учиниль*»[5] *(Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41., 1884*, 69.). Daha sonra Kırım Hanlığı'nın tahtına oturan Nur Devlet, Büyük Orda'nın önceliğini kabul ederek Ahmed Han'dan «yarlık» (yönetme hakkı) sormuştur. Aynı zamanda Timur, kızını Nur Sultan'ı Kazan Hanlığı'na göndermiştir. Böylece Moskova Knezliğini korku içinde tutan Ulu-Muhammad'ın torunu Halil ile akraba olmuştur. Bu evlilik, Büyük Orda'nın himayesi altındaki toprakların toplanmasına katkı bulunabilir. Sonuçta, Nur Sultan bike kocasının aracılığıyla Kazan Hanlığı'nı ilişkilendirmeye ikna edebilmiştir. Böylece çok kısa bir süre içinde Timur'un Altın Orda'yı eski haline getirme planını gerçekleştirmeyi başarmıştır. Yine de Nur Devlet Kırım Hanlığı'nın tahtını uzun süre işgal etmeyip yerel beylerbeyi tarafından devrilmiştir. Onlar Osmanlı Padişahının himayesindeki Mengli Giray'ı davet etmişlerdir.

1480'de Ugra nehri üzerinde başarısız bir savaş gerçekleşmiş ve Ahmad Han'ın ölümünden sonra Timur, Kırım'a Mengli Giray Han'ın sarayına gitmiştir. Zaten 1485'te Mengli Giray bir rövanş alıp Timur'un Büyük Orda'nın merkezi olan karargahına saldırmıştır.

Timur, Mengli Giray'ın gücünü kabul etmiş ve bir barış jesti olarak kızını eş olarak vermiştir. Kırım Hanının kendisinin bu ittifaka ihtiyacı vardı. Böylece sadece Büyük Orda'nın kızıyla evlenmeyip aynı zamanda Kırım sarayının klanlarına direnebilecek için bir klan da eklemiştir.

2.2. Kazan Hanlığı

Moğol İmparatorluğu, toplumsal cinsiyet konularını incelemek için eşsiz bir olgudur. Kadınlar ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere Moğol toplumunda önemli bir rol oynamıştır. Bazı durumlarda, bir kadın bir orduya komuta bile edebilirdi. XIII. yüzyılın ilk yarısında, Cengiz Han'ın ölümünden sonra, kadınlar imparatorlukta önemli bir rol oynamıştır, «khansha» - dullar fiili olarak imparatorluğu ve ulusları yönetmiştir. Han evinin prensesleri kurultayda yer almıştır. Yerleşik yaşam tarzı ve İslamlaşma ile birlikte kadının konumu değişmiştir. Burada doğrudan seçkinlerin temsilcilerinden bahsetmekteyiz. Altın Orda'dan sonraki dönemde ve bireysel Türk hanlıklarının oluşumunun erken döneminde Cengiz ailesinin kadınlarının ekonomik fırsatları hakkında çok az şey bilinir. Bununla birlikte, bu dönemde parlak temsilcilerin yokluğu, Cengiz Han dönemindeki siyasi durumun ve bireyselliğin eksikliğinden kaynaklandığını varsaymak mantıklıdır. XIV. yüzyıl boyunca, kadınlar siyasi arenada sadece iki kez ortaya çıkmaktadır: Canike Hatun (1437 ö.) - Toktamış Han'ın kızı ve Nur Sultan (yaklaşık 1450 d.). Nur Sultan, Cengiz soyundan olmasa da, kendini göstermeyi ve üç devletin politikalarını etkilemeyi başarmıştır.

Kırım'dan Volga topraklarına gelen Ulu-Muhammed, yerli Kazan soylularını yerinden edip göçebe kampları için bu toprakları işgal etmiştir. Dahası, kış kampı esas olarak Nijni Novgorod'daydı ve Ulu-Muhammed'in oğlu Mahmut'un Kazan'da "yerleştiği" varsayılabilmektedir. Hem İdil Ön Bulgarları'nın tüm tarihinde hem de bu toprakların Moğollar tarafından ele geçirilmesinden sonra iktidarda bir kadından hiç söz edilmemiştir. Mahmut Han, Kazan mahkemesinin göçebe olmadığı faktörünü dikkate almıştır. Onun akıllı politikası ve Moskova prensini vasal bir konuma getirerek babasıyla Ulu-Muhammed'le birlikte elde ettiği zaferle iktidarı korumuştur. Ancak bu çok uzun süre devam edemezdi. Er ya da geç iktidarı güçlendirmek adına güce ihtiyaç duyulacaktı, evlilik konumunun kuvvetlendirilmesi buna katkıda bulunabilirdi. Atlanılmaması gereken bir nokta Mahmut'un, Bulgar emirlerinin ayrılıkçılığına karşı savaşmasına rağmen gelinlerini yerel Kazan aristokrasinden seçmemiştir. Eğer ki Mahmut gelinini yerel Kazan aristokrasinden seçmiş olsaydı, barış oluşabilirdi. Ölümünden

5 Rus. D*evletiniz bizimkiyle birleşti.*

sonra Kazan tahtına oğlu Halil geçmiştir. 1465'ten 1467'ye kadar üç yıllık kısa yönetimi tarihte birçok boş nokta bırakmıştır. Burada Kazan Hanlığı tarihindeki olaylara bakış açımızı sunacağız.

Kaynaklar Halil Han'ın yaşını belirtmemektedir; Fakat 1467'de tahta geçtiği zamanda kardeşi İbrahim'in bir eşi ve üç çocuğu olması, dolaylı olarak Halil'in genç olduğunu gösterebilir. Mahmut Han, Kazan tahtını en küçük oğluna bırakmıştır. Belki de gelinle yaşıtlardı, Nur Sultan 13-15 yaşlarında Kazan Cengiz evine girmiştir. Bu nedenle her iki eşin yaşının küçük olması nedeniyle mirası alamamışlardır. Böylece genç han, istikrarlı olmayan hanlık ile yalnız kalmıştır. Bir yanda, taht için bir yarışmacı olan ağabeyi İbrahim güçlü bir Nogay partisinden karısı Fatma ile; diğer yanda Kasımov Hanlığı'nın tahtısında oturan amcası Kasım. Ayrıca, Hisamutdin ibn Sharafutdin'in «Tavarihi Bulgaria»nde Ulu-Muhammed'in başka bir oğlu Mustafa'nın olduğu ve 1464/1465'te Orta Volga bölgesindeki Aksak-Timur'un, Mustafa Han'ı ziyaret ettiği bahsedilir *(Istoriya tatar s drevneyshih vremen v semi tomah. T.4 Tatarskiye gosudarstva v XV-XVIII vv.,* 2014, 293.). Dolaylı olarak, Han Mahmud'un beklenmedik bir şekilde öldüğü ve Kazan Hanlığı'nda kargaşa olduğu varsayılabilir. Ulu-Muhammed'in oğlu Mustafa tahtaya yukarı çıkıp aniden ölmüştür ve «partiler»den biri - göçebeler Mahmud'un en küçük oğlu Halil'i yetiştirmeye karar vermiştir. Genç «cengizid»den bir han yapan koalisyonun desteğe ihtiyacı vardı ve bu destek Halil'in Ahmed Han'ın beylerbeyi Timur'un kızıyla evlenmesiyle sağlanabilirdi. Büyük Orda'nın o sırada Kırım Hanlığı'nın kontrol sahibi olduğu ve aktif bir politika izlediği göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir akrabalık Kazan Hanı'nın pozisyonunu ve onun soyluluğunu güçlendirebilir ve hatta toprakları bir şekilde birleştirebilirdi.

Kazan Hanı Halil'in ölümünün sebepleri ve koşulları bilgi yetersizliği nedeniyle hala belirsizdir. Taht özlemi çeken kardeşi tarafından öldürülmüş olabilir. Boşalan taht, genç kraliçe (dul) ile birlikte İbrahim'e geçmiştir. Nur Sultan anavatanına dönebilirdi ama arkasında Büyük Orda olduğu için levirat hakkını kullanmamak mantıksız olurdu. Ayrıca Timur bey için bu şansı kullanmaması - kızını yeniden kraliçe yapıp, gerekirse onun üzerinden kendi politikasını uygulaması - mantıklı olacaktı. İbrahim Han, bu savaşta III. Ivan'dan yardım isteyen amcası Kasım tarafından da tehdit edilmiştir. Kargaşa, 1467'den 1469'a kadar -iki yıl- sürmüştür. Kazan'da Kasım'ı Han olarak görmek isteyen «parti» çok zayıftı, çünkü İbrahim Moskova ile yakınlaşmaya karşı çıkan Nogay klanı tarafından desteklenmekteydi. Kasım'ın ölümü kargaşayı durdurmadı, sadece tahta geçme sorununu ortadan kaldırmıştır. 1469'da Moskova prensi, K.A. Bezzubtsev'in önderliğinde Kazan'a karşı bir kampanya yürütmüştür. Şehre birkaç kere yaklaşılmıştır ve İbrahim Han, düşmanlıkları kaldırdıktan sonra barışı kabul etmiştir.

İbrahim Han ile evlendikten sonra Nur Sultan hakkında yalnızca iki oğlu olan Muhammed Amin ve Abdul Latif'in annesi olarak bahsedilmiştir. 1479'da han öldü ve iki kez Kazan hanların dulu Nur Sultan, iki varisi ile siyasi oyuna girerek onun selefi olan Moğol İmparatorluğu ve Altın Orda kraliçelerinin sahip olduğu gücü ve nüfuzu kazanmıştır.

2.3. Nur Sultan Bikenin siyasi faaliyetleri

Kazan Hanı İbrahim, Nogay Orda'sına ait iki eş arkasında bırakmıştır: Fatma Hatun - üç oğul annesi (Ali, Hudaykul ve Melik Tagir) ve Nur Sultan Bike - iki oğul. Kazan Hanı İbrahim'in baş karısının en büyük oğlu Ali, Kazan tahtına çıkmıştır.

Tarihte, ikinci kocasının ölümünden sonraki neredeyse yedi yıllık yaşamında Nur Sultan hakkında bahsedilmemiştir. Ancak, dul kraliçenin Kırım Hanlığı ile sınır bölgelerine yakın bir yerde kendi ordusuna ve babasına gittiği teorisine bağlıyız. Ve burada bir soru ortaya çıkmaktadır: Neden en büyük oğlunu ikinci kocasının bir çatışması olduğu III. Ivan'a «yetiştirmek» için vermiştir? Birçok tarihçi, gelecekte Muhammed Amin'in Kazan sarayında tahta çıkmasında destek olan Moskova partisi hakkında yazmaktadır. 1478'de yapılan barış görüşmelerinin, gelecekte oğullardan birini rehin - misafir olarak «gönderme» maddesini içermesinin ihtimali vardır ya da genel olarak kabul edilen «cengizid»lerin Moskova Knezliğ'ine hizmet etme uygulamasıyla ilgiliydi. Bu durumda, en büyük oğlu, kendisine toprak sağlanabilecek hizmete göndermek oldukça anlaşılmaktadır. Ayrıca III. İvan'ın Timur'la baba-oğul ya da kardeşlik ilişkileri olduğu gerçeğini de yukarıda yazdığımız gibi dikkate alabiliriz. Büyük ihtimal, Nur Sultan Bike Ugra nehrindeki olayından sonra oradaki olaylarla ilgili babasından haber alınca, genç cengizid Muhammed Amin'i «kazanan» Moskova prensine göndermiştir.

Nur Sultan'ın Giray evine girmesi, sadece Kırım topraklarındaki Mangıt klanını güçlendirmemiştir, aynı zamanda Timur klanını Kırım Hanlığı'nın yönetici elit kesiminde konsolide etmiştir. Yani Nur Sultan'ın yeğeni (Timur'un torunu, Hasan'ın kızı) Mengli Giray'ın oğlu I. Muhammed Giray ile, Muhammed Giray'ın kızı ise Hasan'la evlenmiştir. Nur Sultan'ın kardeşi de Kırım Han'ın divanında yerini almıştır. 1516'da I. Muhammed Giray, III. Vasili'den Timur'un oğlu olan damadı Hasan için iki kat daha fazla hediye göndermesini istemiştir *(Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41., 1884,* 300; (Trepavlov, 2016, 164.). İlginç bir gerçek şu ki, Kırım kraliçesi Nur Sultan, Kırım-Kazan ilişkilerini evlilik yoluyla güçlendirmeye başlamamıştır. Ne de olsa, daha önce yazdığımız gibi Nur Sultan'ın tüm akrabaları Kırım hanedanına ait mensuplarla evlenmiştir. Neden doğrudan çocukları bunu yapmamıştır? Böyle bir varisin var olma ihtimali, onun iki hanlıkta hüküm sürdüğünü iddia etmesine yol açabilirdi, dolayısıyla bu durum Kırım Hanlığı için tehlike oluşturabilirdi.

1487'de Moskova prensi III. İvan, Kırım kraliçesine, en büyük oğluna destek sunduğu, Kırım Hanı ile evliliği için tebrik ettiği ve Kırım ile Moskova arasındaki müttefik ilişkilerini onayladığı bir mektup göndermiştir (*Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41.,1884,* 59.). Genel olarak, Nur Sultan ile Rus prensi arasındaki tüm diplomatik yazışmalar, oğulları ve Altın Orda sonrası devletleri arasındaki ittifak meselesiyle ilgili olmuştur. Muhammed Amin babasının tahtını istedi ve «suzerain'ının» desteği ile Kazan tahtını üç kez başarılı bir şekilde «geri aldı»: önce üvey kardeşi Ali'den, sonra Kazan toplumu kendisinden. Zaten 1487'de, Nur Sultan'ın en büyük oğlunun ikinci gelişinde, Kazan üzerinde bir Moskova himayesi kurulmuştur (*Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41., 1884,* 61-62.).

Moskova prensinin yardımıyla büyük oğlu Kazan Hanı olduktan sonra, Nur Sultan Bike, en küçük oğlu Abdul Latif meselesini ele almıştır. Kraliçe, küçüğünün kaderi hakkında en büyük oğlunun fikrini sormuştur. «*Оть Нурсалтана Махметь-Аминю царю… нынъчя Абды Латыфь кь брату кь большому мыслить ъхати; ся земля лиха, блюстися ее ажь дасть Богь и сами хотимь отпустити, не въдаю, какь тебъ будеть пригоже… Да ещо, душа моя, на сей сторонъ салтань Баязыть, отець ми названной, кь нему послати доброго поминка не добыли есмя…*»[6] (*Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41.,1884*, 109.). Bu mektup, ayrıca Nur Sultan'ın «baba» dediği Osmanlı Padişahı II. Bayezid'e vereceği hediye koleksiyonu hakkında bilgiler de içermektedir. Bununla birlikte mektup, Nur Sultan'ın Kırım Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiye dair farkındalığını anlatmaktadır. Hac'a giderken Nur Sultan'ın İstanbul'da kalabilme ihtimali doğmuştur.

Kazan Hanı, küçük kardeşini kabul etmeye karşı değildi (*Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41., 1884*, 135.), ayrıca Kırım Hanı Mengli Giray da en iyi seçeneğin üvey oğlunu Kazan'a göndermek olduğuna inanırdı (*Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41., 1884,* 149-150, 174, 177.). Ancak Nur Sultan, küçük Cengizid'i kabul etmeye hazır olan 'kardeşinin' fikrini de sormuştur (*Pamyatniki*

6 Rus. *Nur Sultan'dan Muhammed Amin han'a... Abdul Latif şimdi ağabeyinin yanına gitmek istiyor; Bu senin için uygun mudur, bilmem… Bir de diğer tarafta benim babam, Sultan Bayezid vardır, ona hediyeler göndermem lazım.*

diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41.,1884, 74-75, 143.). Karar, Abdul Latif'in Moskova'da bulunmasından yana olduğundan Cengizid 1493'te Moskova'nın prensinin yanına gelmiştir. III. İvan ona Zvenigorod şehrini vermiştir. Muhammed Amin bir kez daha Kazan tahtını kaybettikten sonra ona Kaşira şehri geçmiştir. Her iki şehrin de Moskova prensinin oğulları tarafından sahiplenilmesi lazımdı: Kashira - en büyük oğlu, Zvenigorod - en küçüğü. III. İvan için kendi «çarını» Kazan'da tutması avantajlıydı ve 1497'de Abdul Latif'i Kazan tahtına yerleştirmiştir (*Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41., 1884*, 251.). Bununla birlikte, 1497'den 1502'ye kadar hüküm süren kraliçenin en küçük oğlu, Moskova'ya daha az bağımlı bir politika sürmüştür ve favorilerin arasından çıkmıştır. 1502'de Muhammed Amin tarafından tahtından indirilmiştir (*Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41., 1884*, 449.). Abdul Latif artık Moskova'da onurlu bir konuk ya da oğul olarak karşılanmayıp Beloozero'da rehin alınmıştır. Durum daha da kötüye gitmiştir. Kırım Hanı bir ültimatom vermiştir. Osmanlı padişahı Mengli Giray'i desteklediği için III. İvan Kırım Hanı'ndan korkuyor muydu - belki de. Büyük Orda tehdidi çoktan geçtinden müttefik ilişkileri anlamını yitirmiştir. Ancak komşuluk ilişkileri önemli bir siyasi karardı. Abdul Latif serbest bırakıldı ve Moskova Kremlin'e transfer edilmiştir. Daha sonra, diplomatik çabaların bir sonucu olarak, Abdul Latif'e Yuryev-Polsky verildi ve Moskova prensliğinin yeni hükümdarı III.Vasili, onu bir arkadaş ve kardeş olarak adlandırmıştır. Kırım Hanlığı'nın kraliçesi ve Kazan hanlarının annesi Nur Sultan, bu kurulan «barışı» pekiştirmek adına 1510'da küçük üvey oğlu Sahib Giray ile Moskova'ya ve Kazan'a gelmiştir. Bu «eylem» sadece geçici olarak Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı ve Moskova Knezliği arasındaki kırılgan ilişkilerin çözülmesine yardımcı olmuştur.

Kırım Hanı Mengli Giray'ın damadı I. Selim'in Osmanlı tahtına çıkmasıyla birlikte Kırım-Moskova ilişkileri tamamen bozulmuştur. Kırım Tatarları, Rusya'nın güney topraklarını sürekli işgal etmiştir. Moskova hükümeti buna askeri olarak karşılık verememiştir, öfkesini Kazan cengizid Abdul Latif'ten çıkarmıştır. 1515'te Kırım tahtı Muhammed Giray'in eline geçmiştir. Kraliçe Nur Sultan'ın etkisi azalmıştır. A.M. Nekrasov, Nur Sultan'ın ordusunun yeni hanın oğlu Alp Giray'e devredildiğini ve ayrıca, diplomatik mektupların artık hanın karısı olan Nurum'a ve hanın annesine gönderildiğini not etmektedir (Nekrasov, 2000, 215.); (Pamyatniki diplomaticheskih snosheny *Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 2-ya (gody c 1508 po 1521), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.95., 1895,* 391, 416, 487-488, 541, 584-585.).

Üç hanın dul eşi güç kaybediyordu ve Abdul Latif'in Moskova prensinin elinde bulunması siyasi oyunda bir pazarlık kozu haline gelmiştir. Bu nedenle, diplomatik tehditlerden sonra, III. Vasily, «arkadaşı ve kardeşi» Abdul Latif'i Kazan Hanı Muhammed Amin'e göndermeyi amaçlamıştır ama 19 Kasım 1517'de yoldayken Nur Sultan'ın ikinci oğlu Kaşira'da aniden ölmüştür. Bir yıl sonra büyük oğlu da dünyaya gözlerini yummuştur (18 Aralık 1518). Böylece Kazan-Kırım kraliçesinin gücü sona ermiştir.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Moğol İmparatorluğu'nda ve «ulus»larında kilit roller, iktidar merdivenlerini tırmanma ve çocuklarını yüceltme gücünü bulan kadınlar tarafından oynanmıştır. Böylece, hanlardan sonra ikinci olan Büyük Orda'nın beylerbeyinin kızı Nur Sultan, bir kadın olsa bile siyasi ilişkilerinde söze sahip olmuştur. Bu yüzden onun rolü, genç Kazan Hanı Halil ile evlenerek yeni devlet - Kazan Hanlığı ve Büyük Orda arasında bir ittifak kurmaktı. Bu ittifakın Volga bölgesindeki yeni hanedanın gücünü kuvvetlendirmesi gerekiyordu. Ayrıca ittifak, Altın Orda'nın gelecekteki yeniden inşası için karlı bir yatırım olacaktı. Halil Han'ın ölümünden sonra Kazan Hanlığı'nın bulunduğu koşullar - taht savaşı,

Moskova prensliğinin müdahalesi, yeni Kazan Hanı ile yeniden evlenme - Moskova ile Kazan arasında aktif ilişkilerin kurulmasına ama aynı zamanda Nur Sultan'ın baş karısı statüsünden çıkarılmasına, sonraki yıllarda gölgede kalmasına, babasının politikasını izlemesinin imkansız olmasına sebep olmuştur. İkinci eş pozisyonu Büyük Orda'nın beylerbeyinin kızına tam anlamda Kazan kraliçesi olmasına izin vermemiştir. Belki de bu nedenle modern tarihyazımında ve toplumunda, Nur Sultan Bikenin Kazan Hanlığı'ndaki rolünün önemi hafife alınmakta veya hiç bahsedilmemektedir**.**

Kazan Hanı İbrahim'in ölümü, Nur Sultan için itici güç olmuştur. Nur Sultan Bike çocuklarını tahta çıkarabilmek için Moskova prensinden destek almıştır. Hemen sonra prestij için evliliğe ihtiyaç duyan Mengli Giray'in karısı olmuştur. Bu olaylar Kazan Hanlığı'nın, Moskova Knezliği'nin ve Kırım Hanlığı'nın siyasetini etkilemiştir. Nur Sultan'ın Mengli Giray ile evlenerek onun baş karısı olduğunu not edelim. Bu kadın, iktidarı ailesinin elinde tutmak için her şeyi yapmıştır. Nur Sultan, Büyük Orda'nın kızı, Kazan Hanbike, Kırım Hanbike ve Kazan Hanlığının kurucusu Ulu-Muhammed'in hanedanından son hanların annesidir. Nur Sultan'ın ittifaklar oluşturma ve siyasi ilişkileri yürütme yeteneği, Kazan'ın fethedilmiş olmasını 1552 yılına kadar ertelemiştir ve Altın Orda'nın varisi olan Kırım Hanlığının statüsünü güçlendirmesini mümkün kılmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, S. (2013). *Kazan Hanlığı - Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*. Ankara: Türk tarihi kurumu.

Acar, S. (2017). XV Yüzyılda Deşt-i Kıpçak'ta İktidar Mücadelesi. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi Vol. 2,№2,* 22-34.

Alishev, S. H. (1995). *Kazan i Moskva: mezhgosudarstvenniy otnosheniya v XV — XVI vv.* (*Kazan ve Moskova: XV. - XVI. yüzyıllarda devletlerarası ilişkiler*). Kazan: Tatarskoye knizhnoe izdatelstvo.

Berezhkov, M. (1897). Nur-Saltan, tsaritsa Krymskaya (Nur-Saltan, Kırım Kraliçesi). *Izvestiya Tavricheskoy uchenoy arhivnoy komissii. №27*, 1-17.

Herberstein, S. (2008). *Zapisky o Moskovii: v 2 t. (Moskova Üzerine Notlar: 2 ciltte).* Moskova: Pamyatniki istoricheskoy misli.

Istoriya tatar s drevneyshih vremen v semi tomah. T.4 Tatarskiye gosudarstva v XV-XVIII vv. (*Eski zamanlardan Tatarlar tarihi yedi ciltte. Vol.4. XV.-XVIII. yüzyıllarda Tatar devletleri).* (2014). Kazan: Institut istorii im. Sh. Mardzhani AN RT.

Kravets, Maryna. (2005). From nomad's tent to garden palace: evolution of a chinggisid household in the Crimea. *History and society in Central and Inner Asia, Toronto studies in Central and Inner Asia №7,* 47-57.

Kurat, A.N. (1954). Kazan hanlığı 1437-1556, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Vol.12, 3-4*,.227-248.

Kurat, A.N. (2014). *Sobraniye sochineniy. Kniga 1. Yarliki i bitiki hanov Zolotoy Ordi, Kryma i Turkestana v arhive muzeya Topkopy (Toplu Eserler. Kitap 1. Altın Orda, Kırım ve Türkistan hanlarının Topkapı saray müzesi arşivlerindeki yarlıklar ve birikler).* Kazan: Institut istorii im. Sh. Mardzhani AN RT.

Mustakimov, I.A., Bayazitova R. (2005). K politicheskoy biografii Ulug-Muhammed hana (Ulug-Muhammed Han'ın Siyasi Biyografisi). *Asırlar Avazı, №2,* 205-216.

Nekrasov, A.N. (2000). Zhenshiny hansokogo doma Gireev v XV - XVI вв. (XV. - XVI. yüzyıllarda Giray hanlarının kadınları). *Drevneshiye gosudarstva vostochnoy Evropy* (s. 213-221), (Ed.:T.M. Kalinina). Moskva:Vostochnaya literatira.

Pamyatniki diplopaticheskih snosheny Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 1-ya (gody s 1474 po 1505), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.41 (*Büyük Dükler III. Ivan ve Vasily Ioannoviç döneminde Moskova devletinin Asya halklarıyla diplomatik ilişkilerinin anıtları: Kırım, Kazan, Nogaylar ve Türkiye. Bölüm 1 (yıllar 1474-1505), Rus İmparatorluk Tarih Kurumu Koleksiyonu. Cilt. 41)* (*1884).* Sankt-Peterburg: Tipografiya F. Elenskogo.

Pamyatniki diplomaticheskih snosheny *Moskovskoogo gosudarstva s aziatskimi narodami: Krymom, Kazanyu, Nogaytsami i Turtsiye za vremya Velikih knyazey Ioanna III i Vasiliya Ioannovicha. Chast 2-ya (gody c 1508 po 1521), Sbornik Imperaorskogo Russkogo istoricheskogo obshestva. T.95 (Moskova devletinin Kırım, Nogai ve Türkiye ile diplomatik ilişkilerinin anıtları, 2. bölüm (1508'den 1521'e kadar)*, *Rus İmparatorluk Tarih Kurumu Koleksiyonu. Cilt. 95).* (*1895).* Sankt-Peterburg: Tovaroshestvo «Pechyatny S.N. Yakovleva».

Pochekaev, R.Yu. (2010). *Tsari ordynskie: biografii hanov i praviteley Zolotoy Ordy (Ordanın Çarları: Altın Orda Hanlarının ve Hükümdarlarının Biyografileri).* Sankt-Peterburg: Evraziya.

Posolskiye knigi po svyazyam Rossii s Nogayskoy Ordoy. 1489-1549 gg. (R*usya'nın Nogay orda ile ilişkileri üzerine büyükelçilik kitapları.1489-1549).* (1995). Mahachkala: Dagestanskoye knizhnoe izdatelstvo.

Smirnov, V.D. (2011). *Krymskoe hanstvo XIII.-XV. вв. (XIII.-XV. yüzyıllarda Kırım Hanlığı).* Moskva: Veche.

Sultanov, T.I. (1978). Pisma zolotoordynskih hanov (Altın Orda Hanlarının Mektupları). *Tyurkologichesky sbornik 1976, 234-251*.

Syroechkovsky, V.E. (1940). Muhammed-Giray i ego vassaly (Muhammed-Giray ve vassalları). *Uchenye zapiski MGU, vyp.LXI,* 4-71.

Rahimzyanov, B.R. (2016). *Moskova i tatarskiy mir: sotrudnichestvo v epohu peremen, XV-XVI vv. (Moskva ve Tatar dünyası: değişim çağında işbirliği ve yüzleşme, XV-XVI yüzyıllar).* Sankt-Peterburg: Evraziya.

Rakhimzyanov, B.R. (2014). Kazanskiye chingizidy Muhammed-Amin i Abdul-Latif mezhdu Krymom i Moskvoy (1485–1518 gg.) (v poiskah slagaemyh pozdnezolotoordynskogo prostranstva) (Kazan Cengizidler Muhammed-Amin ve Abdul-Latif Kırım ve Moskova arasında (1485–1518) (Geç Altın Orda uzayının bileşenlerini aramak için). *Drevnyaya Rus. Voprosy medievistiki. № 2 (56)*,63-74.

Trepavlov, V.V. (2016). *Istoriya Nogayskoy Ordy. (Nogai Orda tarihi.)* Kazan: izdatelskiy dom «Kazanskaya nedvizhimost».

Zhao, G.Q. (2008). *Marriage as political strategy and cultural expression: Mongolian royal marriages from world empire to yuan dynasty.* New York: Peter Lang Publishing Inc.

THE EFFECT OF INTRINSIC MOTIVATION ON POSITIVE WORD OF MOUTH: THE INVESTIGATION ON THE SALES AND MARKETING EMPLOYEES

Buket KILIÇ*

ABSTRACT

In this study, the concept of intrinsic motivation was evaluated within the framework of marketing literature and it was studied together with word of mouth variable. It was investigated to the effect of intrinsic motivation in the scope of self determination theory of sales and marketing employees on positive word of mouth. The study was examined in January 2020 in a company operating in durable consumer goods sector and the sample of implementation is the 66 white-collar employees work in 12 different city from Turkey in the shop sales, field sales, overseas sales and marketing departments. Intrinsic motivation was measured with WEIMS (Work Extrinsic and Intrinsic Motivation Scale) developed by Tremblay, Blanchard, Taylor, Pelletier, and Villeneuve (2009) and extended and translated from English to Turkish by Turker (2013) and e-WOM scale developed by Goyette et al. (2010) and translated from English to Turkish by Simsek (2017) was used for measurement of positive word of mouth. According to results obtained, it has been seen that employees with high intrinsic motivation have positive word of mouth marketing levels related to their companies. In future studies, intrinsic and extrinsic motivational factors that increase the positive word of mouth tendency of the employees can be examined by qualitative analysis.

Keywords: *Intrinsic Motivation, Positive Word Of Mouth, Self Determination Theory, Sales and Marketing*

1. INTRODUCTION

Self Determination Theory provides a dialectical and organismic framework for individual growth and development studies. The concept of basic needs provides a critical way of thinking for organism opposites. It also provides a basis for making predictions about personality development and quality of behavior for all outcomes in certain situations. Within this theory, intrinsically motivated behaviors do not change and require an internal perception of causality. If factors leading to an external causality emerge, there is a decrease in intrinsic motivation (Ryan ve Deci, 2004: 6, 8, 10).

On the other hand, although word of mouth is not a new concept in marketing, it has become a more applicable and researchable concept and field thanks to the developing technology and social networks established on the internet (Atılgan-İnan, 2012: 195). With the emerging technological tools, the importance of word of mouth marketing has been rediscovered by the entire commercial world (Barber and Wallace, 2009: 36). The impact of word of mouth marketing in social sharing and communication environments has become more important as the internet factor has gained importance in consumers' perspective. Social sharing and communication channels allow consumers to share their ideas, choices and experiences, enabling the use of various word-of-mouth marketing strategies (Atılgan-İnan, 2012: 191,192). Word of mouth marketing on social media is also seen as an opportunity for consumers to communicate with others (Li, Wu, Li ve Fan, 2019: 15).

Looking at past studies in the marketing literature, it is surprising that the role of intrinsic motivation in consumer behavior is overlooked. In fact, intrinsicly motivated employees may be more willing to engage in positive word of mouth marketing (Gilal, Zang, Paun and Gilal, 2019: 40). Based on this view, the effect of intrinsic motivation of sales and marketing employees of a company operating in the durable consumer goods sector on positive word of mouth marketing is examined within the scope of this study.

* Dokuz Eylul University, Graduate School of Social Sciences, PhD Student in Management, Turkey. (e-Mail: sbuketkilic@outlook.com.tr)

2. LITERATURE REVİEW

2.1. Word of Mouth

Word of mouth; face to face, telephone, e-mail, mail or any other means of communication that regard the product or service is a form of informal (Goyette, Ricard, Bergeron, Marticotte, 2010: 9). On the other hand, it can be defined as increasing the effects of communication between consumers in marketing with professional marketing techniques (Kozinets, Valck, Wojnicki ve Wilner, 2010: 71). In particular, it works functionally when new and actual passions are reflected (Barber and Wallace, 2009: 37).

Word of mouth is an common, important and effective marketing tool for centuries (Thickstun, 2016: 42; Berger, 2014: 603). Internet access, use and transparency are strengthening marketers interested in word of mouth communication more than ever (Kozinets, Valck, Wojnicki ve Wilner, 2010: 71). It is a common practice and occupies an important place in the marketing strategies of companies thanks to its information dissemination and its ability to influence sales. It offers a field of knowledge suitable for nourishing and sprouting within the framework of consumer psychology and marketing science. (Berger ve Schwartz, 2011: 877, 878).

In order to achieve product success, it is especially important to initiate instant word of mouth communication. In particular, it may be useful to determine when exactly more word of mouth communication needs to be done according to the product characteristics to shape market plans within the campaign. In addition, it is possible to answer certain questions on the agenda by analyzing the rich data obtained from the word of mouth communication channels realized in social media and online environments by means of appropriate tools (Berger ve Schwartz, 2011: 871,878). Beside this, word of mouth communication is also critical for companies to find answers to their quest for new customer acquisition. (Trusov, Bucklin ve Pauwels, 2009: 99). Because of the presence of information asymmetry, people rely on word of mouth communication, which is a good social learning tool (Park, Lee and Borle, 2018: 308). It can also happen in different time periods. Soon after a word of mouth, the user may also want to experience the product and become the first to learn, and weeks or months may have passed (Berger ve Schwartz, 2011: 871). Word of mouth marketing has a more lasting impact than traditional marketing activities (Trusov, Bucklin ve Pauwels, 2009: 99). Although it has not been on the agenda for various reasons in the past, it has gained the distinction of being a much preferred method instead of traditional tools, especially as it is a cost effective method of reaching consumers (Atılgan-İnan, 2012: 191). Some of the features that make it preferred to use word of mouth marketing can be listed as follows (Barber and Wallace, 2009: 37):

- Instant and simultaneous realization
- Useful for people
- Open and faith-based
- Easily understandable by willing people
- Customer-oriented

Word of mouth strategies are particularly capable of handling customer resilience through rapid access and low costs associated with technology (Trusov, Bucklin ve Pauwels, 2009: 90). Social learning through word of mouth communication is one of the most impressive sources of information for consumers who decide to buy (Campbell, 2013: 2496). There are two important outcomes of customer to mouth communication. The first is that it triggers the consumer's purchase, and the other is motivating others to engage in word of mouth marketing (Baker, Donthu and Kumar, 2016: 226). On the other hand, although it is revealed that word of mouth communication has important results, marketing campaigns and consumer speeches of companies actually create and increase word of mouth communication (Berger ve Schwartz, 2011: 877). In other words, the satisfied customers in word of mouth marketing return as sales force (Barber and Wallace, 2009: 37). Word of mouth serves five functions: Impression Management, Emotion Regulation, Information Acquisition, Social Bonding, and Persuading Others. The components of these functions and their effects when shared are shown in the Table 1 (Berger, 2014: 588,589).

Table 1: Functions of Word of Mouth

Function	Function Components	Effects On Sharing
Impression Management	Self-Enhancement	*Entertaining content *Useful information *Self-Concept relevant things *High status things *Unique and special things *Common ground *Accessible things *When aroused Shapes content valence
	Identity-Signaling	
	Filling Conversational Space	
Emotion Regulation	Generating Social Support	*Emotional Content *Arousing Content Shapes content valence
	Venting	
	Facilitating Sense Making	
	Reducing Dissonance	
	Taking Vengeance	
	Encouraging Rehearsal	
Information Acquisition	Seeking Advice	*Sharing when decisions are important or uncertain *Sharing when alternative info is unavailable or untrustworthy
	Resolving Problems	
Social Bonding	Reinforcing Shared Views	*Common Ground Content *Emotional Content
	Reducing Loneliness and Social Exclusion	
Persuasion	Persuading Others	*Polarized Content *Arousing Content

Source: (Berger, 2014: 588,589).

It can be said that word of mouth communication has three basic components; social, emotional and functional. Each of these components has specific brand characteristics and the level of these characteristics determines the level of word-of-mouth. These factors and characteristics are shown in the Table 2 (Lovett, Peres and Schachar, 2013: 430,440).

Table 2: Factors and Characteristics of Word of Mouth

Word-of-Mouth Mentions (Online or offline)		
Social Quality Differentiation Premium Value Relevance Visibility	**Emotional** Excitement Satisfaction Involvement Perceived Risk* Involvement*	**Functional** Age Complexity Type of Good Knowledge Perceived Risk* Involvement*
**Hybrid characteristic*		

Source: (Lovett, Peres and Schachar, 2013: 430,440).

A strong pyramid structure that can guide marketing objectives according to customer statements is shown in the Table 3 in line with word of mouth communication messages. Within the framework of this structure, the expression content part presents the information qualitatively and quantitatively, while the expression intention component examines the message for the recipient and the sender (Reckmann ve Teichert, 2016: 30,31).

Table 3: Pyramid Structure of Word of Mouth Messages

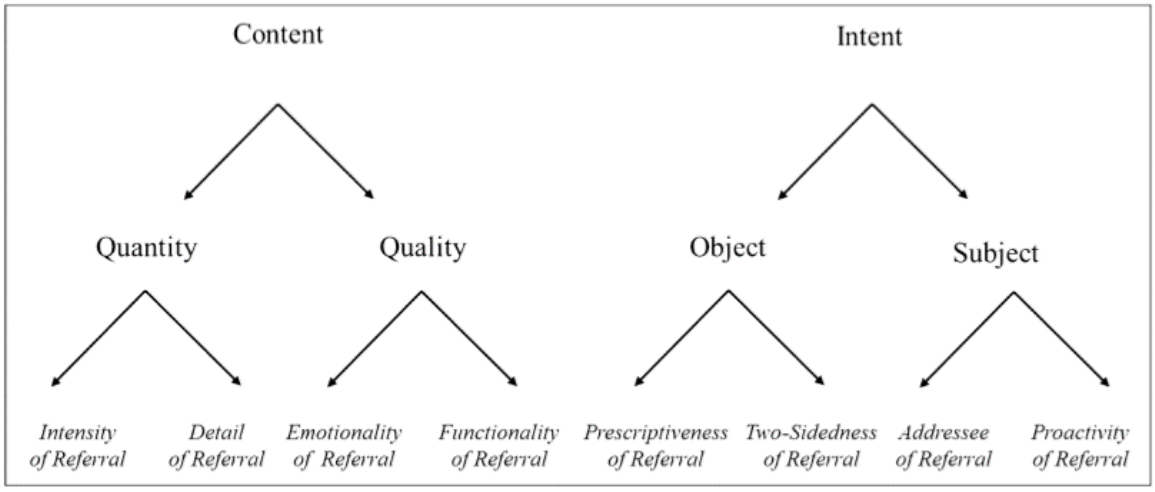

Source: (Reckmann ve Teichert, 2016: 30,31).

In the context of word of mouth marketing, the common components that affect the communication related statements in online environments can be expressed as social, cultural and psychological sources. In this context, the four strategies of social media communication can be expressed as evaluation, embracing, endorsement and explanation. Each of these strategies is influenced by character narrative, communications forum, communal norms and the nature of the marketing promotion factors. The dynamics of all these components are shown in the Table 4 (Kozinets, Valck, Wojnicki ve Wilner, 2010: 74,75).

Table 4: Dynamics of Word of Mouth

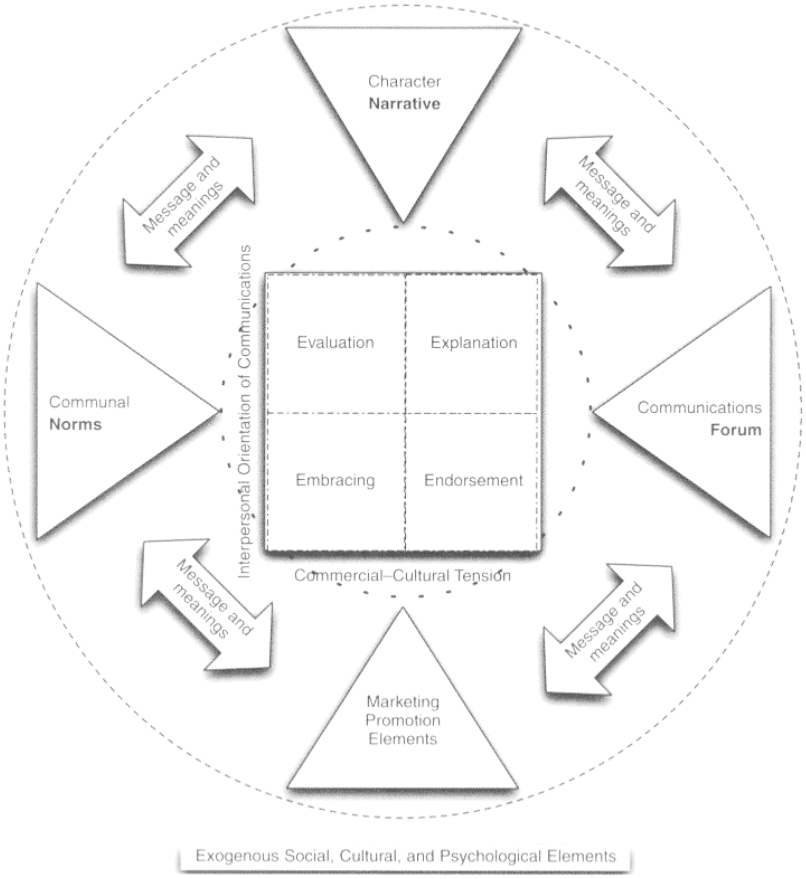

Source: (Kozinets, Valck, Wojnicki ve Wilner, 2010: 74,75).

2.2. Self Determination Theory & Intrinsic Motivation

Self Determination Theory is based on the assumption that all people have a natural, hereditary and structural tendency to develop a detailed and integrated insense. In line with this view, people are primarily willing to form links with other people and groups in their social world as well as with different aspects of their own souls. Another basis within the framework of Self Determination Theory is the dialectical relationship between active and integrated human nature and its social environment that feeds or puts barriers to it. At this point, the social environment can provide human development with the desire to integrate, or it can divide, interrupt or break up the development process by showing the dark side of humanity (Ryan and Deci, 2004: 5).

Self Determination Theory is a concept that organizes its basic psychological needs and speaks of three basic needs: autonomy, relationship building and competence. While the social circles that satisfy these three basic needs are expected to support the process in a healthy way, the factors that require conflict or threat are expected to take an opposite stance (Ryan ve Deci, 2004: 6,8; Roca ve Gagne, 2008: 1587).

Self Determination Theory is concerned with the development of factors of competence and autonomy that are important in the process of integration and internalization. It also emphasizes the need to establish relationships that are as important as these catheters. People tend to adopt the behavior and values of the people they connect with and trust (Ryan, Patrick, Deci, Williams, 2008: 2, 3).

Competence is not directly related to a particular skill or capacity, but to the results of actions and confidence. It takes people in search of struggle within their own capacities and enables them to continuously develop their capacity and talent development through specific actions (Ryan ve Deci, 2004: 6).

Relatedness is the desire to be with others in a secure community without specific outcomes and status expectations. Acceptance by others, communicating with others and integrating is related to a life prone (Ryan ve Deci, 2004: 6). People tend to adopt the behavior and values of the people they connect with and trust (Ryan, Patrick, Deci, Williams, 2008: 2, 3).

Autonomy comes from interests and integrated values. When people become autonomous, they see their behavior as an expression of self, even if influenced by external sources (Ryan ve Deci, 2004: 7).

According to Self Determination Theory, behaviors can be divided into three groups as intrinsic motivation, extrinsic motivation and amotivation. (Ntoumanis, 2001: 226). Intrınsic and extrinsic motivation is the opposite. While intrinsically motivated behaviors are a preliminary demonstration of self-determination carried out internally and entirely by self, extrinsicly motivated behaviors do not reflect self-determination. (Deci, Vallerand, Pelletier ve Ryan, 1991: 328).

Within Self Determination Theory theory, intrinsically motivated behaviors are full of excitement and interest (Markland, Ryan, Tobin and Rollnick, 2005: 817). It is a proactive initiative and is inherent in the development-oriented nature of people. The behaviors acted with intrinsic motivation are shaped within the framework of learning and development (Vansteenkiste, Lens and Deci, 2006: 20). For example, a child who reads a book in order to have a good time does this with an intrinsic motivation (Deci, Vallerand, Pelletier ve Ryan, 1991: 328).

According to the self-determination theory, the key to internal motivation is whether or not a task is selected and whether or not autonomous behaviors are acted. Intrinsic motivation in business life occurs when employees are involved and have fun while completing their jobs (Kanfer, Frese and Johnson, 2017: 340).

Externally motivated behaviors are instrumental. They are carried out not because interest is shown, but because certain results are achieved (Deci, Vallerand, Pelletier ve Ryan, 1991: 328). External rewards reduce the enjoyment and intrinsic motivation, of one's work for the sake of one's own good (Eisenberger, Rhoades, Cameron, 1999: 1026). Within the scope of the Self Determination Theory, it is possible to internalize extrinsic motivation, ie to regulate it autonomously. Internalization is one's behavior that internally regulates one's own goals and values rather than external factors such as reward or punishment (Roca and Gagne, 2008: 1588). In this direction, the top down order of self determination

from low to high level is given in the Table 5 (Ntoumanis, 2001: 226,227).

Table 5: Levels of Motivation In The Context of Self Determination Theory

Type of Motivaion	Features	Status of Control and Autonomy
Amotivation	This implies non-motivation.	-
External Regulation	They are actions to earn a reward, avoid a punishment, or deal with social pressure. It is like the prototype of extrinsic motivation.	There are controlled forms of motivation and people are controlled by factors such as avoidance or gain. They do not promise long-term commitment.
Introjected Regulation	Internal pressure within the ego is behavior that can be characterized by feelings of guilt, shame or excessive self-worth. It is intended to receive praise and approval or to avoid guilt and unacceptable behavior.	
Identified Regulation	Personal achievements are important and meaningful values and actions taken in line with the objectives.The importance or accuracy of the behavior occurs when it is personally defined.	These are autonomous forms of motivation. They are related to the realization and improvement of behavior change.
Integrated Regulation	They are behaviors shown for effective reasons such as achieving personal goals. Someone who exhibits these behaviors is compatible with not only his behaviors but also his lifestyle and basic values.	
Intrinsic Motivation	They are actions performed for a purpose other than pleasure.	

Source: (Roca and Gagne, 2008: 1588,1589; Ryan, Patrick, Deci, Williams, 2008: 3; Ntoumanis, 2001: 226,227)

3. RESEARCH METHOD

The study was examined in January 2020 in a company which is operating in durable consumer goods sector and the sample of implementation is employees work in 12 different city from Turkey in the shop sales, field sales, overseas sales and marketing departments. The survey with intrinsic motivation scale, positive word of mouth scale and demographic questions was shared with human resources department and unit managers of the company to share with 300 sales and marketing employees. As a result, 66 out of 300 employees participated. The following measurement tools were used for intrinsic motivation and positive word of mouth variables.

Intrinsic Motivation: WEIMS Scale developed by Tremblay, Blanchard, Taylor, Pelletier, and Villeneuve (2009) was used. This scale consists of 18 items to measure work motivation within the framework of Self-Determination Theory. The scale was implemented as 23 items by including 5 items adapted from the study of Kazakh (2004) and added by expert opinions in Türker's (2013) study. Within the scope of this study, it was used as a five-point Likert type considering the intrinsic motivation dimension of the scale, which contains 4 items.

Positive Word of Mouth: The scale used for word of mouth marketing measurement is the e-WOM scale developed by Goyette et al. (2010). While developing the scale, Goyette examined in detail 22 studies conducted between 1997 and 2007. In line with the information obtained, he developed the four dimensional scale consisting of 19 questions. Within the scope of this study, it was used as a five-point likert type, taking into account the positive word of mouth marketing dimension contains 6 items.

4. FINDINGS

Sample spesifications of gender, age, marital status, education, seniority, income status, region and department are shown in the Table 6. In this context, 22 of the participants are female and 44 are male. 7 of the participants are in the 18-25 age group, 37 are in the 26-35 age group, 19 are in the 36-45 age group, 2 are in the 46-55 age group and 1 is in the age group above 56. The number of married participant are 35 and the number of single participant is 31. There are 2 high school graduates, 9 associate degree graduates, 38 bachelor's degree graduates and 17 graduate graduates. In terms of income

status, 5 of the participants has income between 2001-300 TL, 20 has between 3001-4000 TL, 12 has 4001-5000 TL and 12 has income above 5001 TL. 13 of the participants has 0-1 years, 15 has 1-3 years, 12 has 3-5 years and 26 has more than 5 years of working experience in this company. Looking at the working regions; there are 3 participants in Adana, 1 participant in Aksaray, 4 participants in Ankara, 6 participants in Antalya, 2 participants in Batman, 1 participant in Bursa, 1 participant in Canakkale, 2 participants in Diyarbakir, 21 participants in Istanbul, 11 participants in Izmir, 1 participant in Kırklareli and 13 participants in Manisa. On the other hand, there are 26 participants in department shop sales, 21 participants in field sales, 7 participants in overseas sales and 12 participants in marketing.

Table 6: Demographical Analysis

Demographical Variables	Demographical Features	N	%
Gender	Male	44	66,7
	Female	22	33,3
Age	18-25	7	10,6
	26-35	37	56,1
	36-45	19	28,8
	46-55	2	3,0
	56 +	1	1,5
Marital Status	Single	35	53,0
	Married	31	47,0
Education	High School	2	3,0
	Associate Degree	9	13,6
	Bachelor's Degree	38	57,6
	Master's Degree	17	25,8
Seniorty (Year)	0-1	13	19,7
	1-3	15	22,7
	3-5	12	18,2
	5 +	26	39,4
Region	Adana	3	4,5
	Aksaray	1	1,5
	Ankara	4	6,1
	Antalya	6	9,1
	Batman	2	3,0
	Bursa	1	1,5
	Canakkale	1	1,5
	Diyarbakır	2	3,0
	Istanbul	21	31,8
	Izmir	11	16,7
	Kırklareli	1	1,5
	Manisa	13	19,7
Department	Shop Sales	26	39,4
	Field Sales	21	31,8
	Overseas	7	10,6
	Marketing	12	18,2
Income Status	2001-3000 TL	5	8
	3001-4000 TL	20	31
	4001-5000 TL	12	18
	5001 TL +	29	43

In reliability analysis, cronbach's alpha reliability coefficient is found to be 0.733 with 4 items included in the intrinsic motivation scale. Similarly, the cronbach's alpha reliability coefficient is found to be 0.707 with 6 items included in the positive word of mouth marketing scale. When regression analysis is examined in Table 7, it seems statistically significant that intrinsic motivation has a positive effect on positive word of mouth. It can be said that intrinsic motivation increases positive word of mouth marketing by 0.333 in line with B value.

Tablo 7: Coefficients of Model

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	2,917	0,309	-	9,438	0,000
Intrinsic Motivation	0,332	0,079	0,463	4,175	0,000

Dependent Variable: Positive Word of Mouth

CONCLUSION AND IMPLICATIONS

While the marketing literature includes extensive information on customer loyalty, the desire for positive word of mouth marketing, and the willingness to pay high wages for products that stimulate extrinsic motivation, the role of intrinsic motivation in consumer behavior has not been examined in detail (Gilal, Zhan, Paul ve Zang, 2019: 39,40). In this study, the concept of intrinsic motivation was evaluated within the framework of marketing literature and it was studied together with word of mouth variable.

As a result of the analysis, it can be said that sales marketing employees who are connected to positive intrinsic motivation have a tendency to positive word of mouth marketing of their company products. At this point, the reasons why employees make positive word of mouth marketing can be explained in different ways. Products can be made on the works, makes you feel the sense of seeing accepted by others. It is also possible for employees to feel competent, successful and self efficient (Gilal, Zhan, Paul ve Zang, 2019: 40). Employees, on the other hand, may tend to have positive word of mouth because their companies are affiliated.

In future studies, motivational factors that increase the positive word of mouth tendency of the employees can be examined by qualitative analysis. Intrinsic and extrinsic factors of these factors can be examined and their effects on positive word of mouth can be examined. Thus, the factors that reveal intrinsic motivation can be revealed in detail.

REFERENCES

Atılgan-İnan, E. (2012). İnternet Çağında ağızdan Ağıza Pazarlamanın Yeniden Yükselişi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2): 191-204.

Baker, A. M., Donthu, N. and Kumar, V. (2016). Investigating How Word-of-Mouth Conversations About Brands Influence Purchase and Retransmission Intentions. *Journal of Marketing Research*, 53(2): 225-239.

Barber, P. and Wallace, L. (2009). The Power of Word-of-Mouth Marketing. *American Libraries*, 40(11): 36-39.

Berger, J. (2014). Word of Mouth And Interpersonal Communication. *Journal of Consumer Psychology,* 24(4): 586-607.

Berger, J. ve Schwartz, E. M. (2011). What Drives Immediate and Ongoing Word of Mouth?. *Journal of Marketing Research.* 48(5): 869- 880.

Campbell, A. (2013). Word-of-Mouth Communication and Percolation in Social Networks. *The American Economic Review,* 103(6): 2466-2498.

Deci, E. L., Vallerand, R. J., Pelletier, L. G. And Ryan, R. M. (1991). Motivation and Education: The Self-Determination Perspective. *Educational Psychologist*, 26(3-4): 325-346.

Eisenberger, R., Rhoades, L. And Cameron, J. (1999). Does Pay for Performance Increase or Decrease Perceived Self-Determination and Intrinsic Motivation?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(5): 1026-1040.

Gilal, F. G., Zhang, J., Paul, J., & Gilal, N. G. (2019). The Role Of Self-Determination Theory İn Marketing Science: An İntegrative Review And Agenda For Research. *European Management Journal*, 37(1), 29-44.

Goyette, I., Ricard, L., Bergeron, J. Ve Marticotte, F. (2010). e-WOM Scale: Word-of-Mouth Measurement Scale for e-Services Context. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 27: 5-23.

Kanfer, R., Frese, M., & Johnson, R. E. (2017). Motivation Related To Work: A Century Of Progress. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 338-355.

Kozinets, R. V., Valck, K., Wojnicki, A., C. ve Wilner, S. J. S. (2010). Networked Narratives: Understanding Word-of-Mouth Marketing in Online Communities. *Journal of Marketing*, 74(2): 71-89.

Li, Y., Wu, R., Li, D. ve Fan, H. (2019). Can Scarcity Of Products Promote Or Restrain Consumers' Word-Of-Mouth İn Social Networks? The Moderating Roles Of Products' Social Visibility And Consumers' Self-Construal. *Computers in Human Behavior*, 95: 14-23.

Lovett, M. J., Peres, R. ve Schachar, R. (2013). On Brands and Word of Mouth. *Journal of Marketing Research*. 50(4): 427-444).

Markland, D., Ryan, R. M., Tobin, V. J. and Rollnick, S. (2005). Motivational Interviewing And Self-Determination Theory. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(6): 811-831.

Ntoumanis, N. (2001). A self-determination approach to the understanding of motivation in physical education. *British Journal of Educational Psychology*. 71: 225-242

Özdemir, A., Tozlu, E., Şen, E. ve Ateşoğlu, H. (2016). Analyses Of Word-Of-Mouth Communication And Its Effect On Students' University Preferences. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 235: 22-35.

Park, S. J., Lee, Y. R. ve Borle, S. (2018). The Shape of Word-of-Mouth Response Function. *Technological Forecasting & Social Change*, 127: 304-309.

Reckmann, T. ve Teichert, T. (2016). Decomposing Positive Word of Mouth. Marketing : ZFP-*Journal of Reseach and Marketing*, 38(1): 29-43.

Roca, J. C. and Gagne, M. (2008). Understanding E-learning Continuance Intention In The Workplace: A Self-Determination Theory Perspective. *Computers in Human Behavior*, 24: 1585-1604.

Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2004). Handbook of Self-Determination Research. E. L. Deci &, R. M. Ryan (Ed). 1: *Overview of Self-Determination Theory: An Organismic Dialectical Perspective*. University of Rochester Press.

Ryan, R. M., Patrick, H., Deci, E. L., Williams, G. C. (2008). Facilitating health behaviour change and its maintenance: Interventions based on Self-Determination Theory. *The European Health Psychologist*. 10: 2-5.

Şimşek, H. (2017). Marka Özgünlüğünün Ağızdan Ağıza Pazarlama ile İlişkisinde Müşteri Memnuniyetinin Aracılık Rolü: Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma. Institue of Social Sciences of Haliç University. Unpublish Doctorate Thesis.

Thickstun, K. (2016). It's all Your Business. *American Music Teacher*, 66(1): 42-44.

Tremblay, M.A., Blanchard, C.M., Taylor, S., Pelletier L. G., Villeneuve, M. (2009). Work Extrinsic and Intrinsic Motivation Scale: Its Value for Organizational Psychology Research. *Canadian Journal of Behavioural Science,* 41(4), 213-226.

Trusov, M., Bucklin, R. E. Ve Paulwels, K. (2009). Effects of Word-of-Mouth versus Traditional Marketing: Findings from an Internet Social Networking Site. *Journal of Marketing*, 73(5): 90-102.

Türker, M. (2013). The Medıatıng Role Of Motıvatıon Types In Employees' Organızatıonal Commıtment And Perceıved Leadershıp Styls Relatıonshıp. Institue of Social Sciences of Marmara University. Unpublish Doctorate Thesis.

Vansteenkiste, M., Lens, W. and Deci, E. L. (2006). Intrinsic Versus Extrinsic Goal Contents in Self-Determination Theory: Another Look at the Quality of Academic Motivation. *Educational Psychologi*st, 41(1): 19-31.

TANKLARIN DEVRI BITTI MI? UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI ÖRNEĞI

♦ ◆ ♦

IS THE AGE OF TANKS OVER? THE CASE OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN WAR

Faruk KILIÇ*

ÖZ

24 Şubat 2022 günü Rusya'nın saldırısı ile başlayan ve halen devam etmekte olan savaş başlamadan önce popüler anlatı, Rus güçlerinin birkaç gün içinde Ukrayna'yı saracağı ve savaşı kısa sürede sonlandıracağı yönündeydi. Bunun en büyük kanıtı olarak Rusya'nın sahip olduğu zırhlı kuvvetler olarak gösteriliyordu. Ancak savaşın başlamasından günümüze dört bir ayı geçen sürede bunun gerçekleşmediği görüldü. Kısa süre geçmeden muharebe alanından savaş dışı kalmış Rus tanklarının görüntüleri açık kaynaklarda dolaşıma girdi. Pek çok görüntüde Ukrayna güçlerinin elinde bulunan ABD yapımı FGM-148 Javelin ve Ukrayna yapımı Stugna-P güdümlü tanksavar roket ve füzelerinin Rus tanklarını nasıl yok ettikleri yer aldı. Sahada elde edilen başarı, bu silahların Ukrayna'nın kurtarıcısı olduğuna dair düşünceleri arttırdı. Yaklaşık maliyetleri 175 bin $ olan bu silahların kendinden yaklaşık 20-30 kat daha maliyetli bir savaş aracına karşı bu kadar etkili olması tankların günümüz savaşlarındaki yerlerinin sorgulanmasına neden oldu. Bu durum askeri teknoloji ilgilileri için alışık bir soru olmasına rağmen Ukrayna örneği şüphesiz tankların en çok sorgulandığı muharebe alanı oldu. Bazı askeri teknoloji uzmanı tankların devrinin bittiğini, Toyota Savaşı'nda olduğu gibi yerlerinin kolay ve az maliyetli bir şekilde dolabileceğini ve yatırımın insansız hava araçları, yüksek enerjili lazer hava savunma sistemleri gibi yeni nesil silahların üzerine yoğunlaşması gerektiğini öne sürerken, diğer bir grup ise tankların eşsiz özelliklerini ön plana çıkararak bunun asla mümkün olmayacağını iddia etmektedir. Bildiri, Ukrayna'da takların yaşadığı kötü tecrübelerin nedenlerini, 21. yüzyıl muharebelerindeki tankların yerlerini ve tank teknolojisinin gelecekte göreceğimiz olası evrimi ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ukrayna-Rusya Savaşı, Modern Muharebe, Tank, Tanksavar Roketler*

ABSTRACT

Before the start of the war, which started with the attack of Russia on February 24, 2022 and is still ongoing, the popular narrative was that the Russian forces would surround Ukraine in a few days and end the war in a short time. The biggest proof of this was the armored and mechanized forces owned by Russia. However, it was seen that this did not happen in the four months that passed since the beginning of the war. Not long after, images of out-of-combat Russian tanks from the battlefield were circulating in open sources. Many images showed how the US-made FGM-148 Javelin and Ukrainian-made Stugna-P anti-tank guided missiles in the hands of the Ukrainian forces destroyed Russian tanks. The success in the field has increased the idea that these weapons are the saviors of Ukraine. The fact that these weapons, with a cost of 175 thousand dollars, are so effective against a war vehicle that costs about 20-30 times more than themselves, has led to the questioning of the place of tanks in modern warfare. Although this is a familiar question for military technology enthusiasts, the Ukrainian example has undoubtedly been the battlefield where tanks are most questioned. While some military technologists argue that the era of tanks is over, they can be replaced easily and cost-effectively, as in the Toyota War, and that investment should focus on next-generation weapons such as UAV's and high-energy laser air defense systems, while another group argues that tanks are unique. It claims that this will never be possible by highlighting its features. The paper will address the reasons for the bad experiences of tanks in Ukraine, the location of tanks in 21st century battles and the possible evolution of tank technology that we will see in the future.

Keywords: *Ukraine-Russian War, Modern Warfare, Tank, Anti-Tank Guided Missiles*

* Ege Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Türkiye. (e-Mail: frukkilic@gmail.com)

GİRİŞ

Dünya, 24 Şubat 2022 sabahı, Euromaidan gösterilerini bitiren Onur Devrimi'nin 8. yıl dönümünde, diplomatik yollarla bir türlü çözüme vardırılamayan 2014 yılındaki krizi güç kullanarak çözmeyi amaçlayan Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik saldırısı ile uyandı. Tüm Batılı ülkelerin aksine, Rusya'nın savaş değil *"özel askeri operasyon"* olarak tanımladığı süreç böylece başlamış oldu. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Donbas bölgesine yönelik özel askeri operasyonu ilan ederken, operasyonun amacını *"sivilleri korumak ve NATO'nun Rusya'ya doğru tehditkâr yayılmacılığına karşı koymak*" olarak belirledi (The Wall Street Journal, 2022). Putin'in konuşması pek çok yönden gelmekte olan savaşın 2014'te yaşanandan farklı olacağını bize göstermekteydi. Kiev hükümetini Nazi olmakla suçlayan Putin, Ukrayna'da yaşayan Ruslara yönelik soykırım politikasının uygulandığını öne sürdü. Bu nedenle insanları korumak adına, eski bir Sovyet ülkesi olan Ukrayna'nın *askerden arındırmaya* çaba göstereceklerini ancak *Rusya'nın planlarının Ukrayna'yı işgali içermediğini* belirtti. Bu açıklama Rusya'nın savaş planının Ukrayna'nın belirli bir bölümünü değil, tamamını kapsadığını bize göstermektedir.

Henüz savaş başlamamışken ve savaşın ilk günlerinde güvenlik uzmanları, emekli veya muvazzaf askerler, akademisyenler, savaş gazetecileri, siyasetçiler, diplomatlar vb. arasındaki en yaygın beklenti, 2014 yılındaki kötü tecrübelerin aksine teçhizat ve tecrübe bakımından kabiliyetlerinin artmış olmasına rağmen Ukrayna Ordusu'nun sınırda bekleyen 175 bin kişilik iyi silahlanmış Rus Ordusu'na karşı dayanmasının zor olacağı ve kısa sürede savaşın sonuçlanacağı yönündeydi. Center for Strategic and International Studies'te Kasım 2021'de yayımlanan incelemede olası bir Rus işgaline karşı Ukrayna'nın sahip olduğu konvansiyonel araçların yetersiz olacağı ve hedeflenmesi halinde başkent Kiev'in birkaç saat içinde ele geçirilebileceği öngörülmüştü (Jones, Macander, & Bermudez Jr., 2021). Benzer bir varsayım Institute for Study of War'ın raporunda da görülmektedir. Rapora göre Rusların planı kısa sürede başkent Kiev, Ukrayna'nın Karadeniz kıyıları ve Dinyeper Nehri'ni sınır haline getirecek şekilde Ukrayna'nın doğusunu işgal etmektir (Kagan,vd. 2021, s. 10). Bu beklentilere içinde Rus ordusunun sahip olduğu iki önemli üstünlük ön plana çıkmaktaydı; hava araçları ve zırhlı birlikler. Buna göre işgalin başlamasını takiben Rus Hava Kuvvetleri kısa sürede Ukrayna hava sahasının kontrol altına alacak ve kara birliklerinin güvenli bir şekilde ilerlemesinin önünü açacak ve Rus Ordusu'nun sahip olduğu büyük zırhlı birlikler birkaç gün içinde işgali tamamlayacaktı. Daily Mirror'ın güvenlik ve savunma editörü Chris Hughes, bu beklentiyi Rusya'nın Ukrayna'ya karşı bir yıldırım harekatı *(blitzkrieg)* planladığı şeklinde tanımlamıştır (Hughes, 2022).

Savaşın geleceğine yönelik tüm bu varsayımların temelinde yer alan iki devlet arasındaki bariz güç farklılığı, Rusya tarafından savaşın gelişinin gizlenmesi gerekliliğini de ortadan kaldırdı. 17 Ocak 2022 günü Rusya ve Belarus orduları olası bir dış saldırının püskürtülmesini konu alan bir ortak askeri tatbikat düzenleyeceklerini ilan etti, Rus askerleri Belarus topraklarında konuşlanmaya başladı ve bu tatbikat Batılı ülkelerce Ukrayna'ya yönelik işgal tehdidi olarak algılandı (Reuters, 2022). Ortak tatbikat ile başlayan askeri hareketliliği Rusya'nın bu kez sınırın kendi toprakları tarafında gerçekleştirdiği askeri yığınak takip etti. 18 Şubat günü ABD'den yapılan açıklamada Rusya'nın Ukrayna sınırına 190 bin asker topladığı ve bunun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görülen en büyük askeri hareketlilik olduğu, bu yığınağın 90 binden fazlasının bir aydan kısa sürede gerçekleştiği öne sürüldü (The Guardian, 2022). Nitekim tüm bu açık emareler, tüm uluslararası uyarılara rağmen, 24 Şubat günü işgale dönüştü. İşgal dört ana güzergah üzerinden gerçekleşmeye başladı: i) Belarus sınırından Kiev'e; ii)İlhak edilen Kırım'dan Dinyeper nehri boyunca kuzeye ve Kherson, Melitopol ve Mariupol kentlerine; iii) İşgal altındaki Luhansk ve Donesk bölgelerinden batıya Dinpro kentine; iv) Rusya kenti olan Belgorod'tan Kharkov'a. İşgal aynı zamanda hava kuvvetleri ve Karadeniz'deki savaş gemilerince de desteklendi. Nitekim kısa sürede Ukrayna'nın hemen her yerleşim yerinde savaşın fiziki etkisi görülmeye başlandı.

Savaşın ilk günleri savaşın doğu cephesindeki ikmal, planlama vb. nedene dayanan birkaç münferit vaka dışında beklentilere uygun şekilde ilerledi. Özellikle Belarus üzerinden harekete geçen Rus birlikleri kısa sürede büyük ilerleme kat etti ve başken Kiev'in kuzeybatısındaki Antonov havaalanını ele geçirdi. Rus birliklerinin ilerlemesi ve Kiev'in kuşatılma ihtimalinin ortaya çıkması ile ABD hükümeti Ukrayna başkanı Volodimir Zelensky ve ailesi için tahliye teklifinde bulundu ancak teklif Zelensky tarafından reddedildi (New York Post, 2022). Savaşın dördüncü günü ABD firması Maxar Technologies

tarafından çekilen uydu görüntüleri, Kiev'e doğru hareket eden yaklaşık 65 kilometre uzunluğundaki Rus askeri konvoyunun ortaya çıkardı (CNBC, 2022). Söz konusu konvoyun görüntüleri savaşı takip edenler tarafından her an Kiev'in işgal edilebileceği şeklinde yorumlandı.

Savaşın ilerleyen günlerinde Kiev'in kuzey ve kuzey batı çeperinde bulunan Irpin ve Bucha'da yaşanan çatışmalar savaşın gidişatını derinden etkiledi. Yukarıda bahsedilen 65 kilometre uzunluğundaki askeri konvoy bir türlü söz konusu iki kasabayı geçip Kiev'e ulaşamadı. Yaşananlarla eş zamanlı olarak yok edilmiş Rus tankları ve onları yok etmekte kullanılan güdümlü tanksavar füzelerine, kısaca *ATGM (Anti-Tank Guided Missile),* ait görüntüler açık kaynaklarda yayılmaya başladı ve bu ATGM'lerden ABD yapımı FGM-148 Javelin ve Ukrayna yapımı Stugna-P silahları ön plana çıktı. Öyle ki FGM-148 Javelin Ukraynalı sosyal medya kullanıcıları tarafından, inançlı Hristiyanlara göre kurtuluşun simgesi olarak görülen Mecdelli Meryem ile özdeşleştirildi ve *"Ukrayna'nın Kurtarıcısı St. Javelin"* şeklinde kullanıma sokuldu ve Mecdelli Meryem'in Javelin füze fırlatıcısını elinde tuttuğu bir ikonografi oluşturuldu (Walsh, 2022). Ukrayna Ordusu'nun Irpin ve Bucha'da gösterdiği direniş, NATO üyesi devletleri daha hızlı reaksiyon almaya zorladı. Ukrayna'ya yönelik askeri, ekonomik, insani vb. yardımlar ve Rusya'ya yönelik ekonomik, siyasi, kültürel vb. hemen her alandaki yaptırımlar hız kazandı. Batı'dan gelen yeni ATGM'ler, savaş dışı bırakılan Rus tanklarına ait daha fazla görüntünün gelmesine neden oldu. Savaş alanında ATGM'lerin tanklara karşı elde ettiği başarıların yanında bu silahların tanklara kıyasla çok daha az maliyetle üretiliyor olması askeri teknoloji tarihinin önemli tartışmalarından birini yeniden gündeme getirdi: Tankların devri bitiyor mu?

Çalışmada Ukrayna-Rusya savaşı örneği üzerinden tankların devrinin bitip bitmediği tartışması irdelenecektir. Çalışmanın ilk kısmında tanklara yönelik eleştiriler ele alınacaktır. İkinci kısımda ise Ukrayna-Rusya Savaşı'nda tankların yaşadığı tecrübeler, bu tecrübelerin tanklara yönelik eleştirileri nasıl tetiklediği ele alınacak ve tankların devrinin bitip bitmediği konusu tartışılacaktır. Sonuç kısmında ise gelecek nesil tankların bulundurmasını beklediğim teknolojik özelliklerden bahsedilecektir.

TANKLARA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Tankların devrinin bittiğine başka bir deyişle tankların artık işlevsel savaş araçları olmadığına dair tartışmalar modern tankların ilkel örneklerinin görüldüğü Birinci Dünya Savaşı'na kadar gitmektedir. Yani bu tartışmanın tarihi söz konusu savaş aracının tarihi kadar eskidir. Tanklar ilk kez 1916 yılında İngilizler tarafından Somme Muharebesi'nde Almanlara karşı ilk kez savaş alanlarında kullanılmıştır. Stuart Crawford, tankların savaş tarihindeki gelişimini araçların sahip oldukları koruma seviyeleri ile bu korumayı aşmak için tasarlanmış silahların gücü arasındaki tahterevalli mücadelesinden ibaret olduğunu öne sürmektedir (Crawford, 2022). Örneğin ilk örneklerinde sahip oldukları çelik zırhlarla Alman makineli tüfeklerine karşı büyük bir avantaj kazanan tanklara karşı kısa süre içinde daha büyük ve daha ağır mermiler ateşleyen tanksavar tüfekleri tasarlanmış ve kullanıma sokulmuştur.

Almanların ürettiği tanksavar tüfeklerinden bugüne tahterevallide tankların havada olduğu her durumda tankların işlevsellikleri, gereklilikleri tartışılmaya açılmıştır. Tankların mevcudiyetine dair yapılan bu tartışmaya bütüncül bir açıdan yaklaştığımızda, tartışmanın temelinde tankların çok yüksek maliyetli savaş araçları olmalarının yattığını görmekteyiz. Örneğin tankların savaş meydanlarında ilk kez kullanıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda Büyük Britanya'nın ürettiği toplamda 10 varyanta sahip Mark serisi tankların her biri için en az 28.4 ton çelik kullanılmaktaydı (Cavanagh & Wilkson, 2017, s. 22,23). Savaş boyunca bu tanklardan toplamda 2 binden fazla tank üretmişti. 1918 yılında bu üretim ayda 160 ağır, 100 orta ve 40 tedarik tankı olmak üzere 300 adet kapasitesi ile gerçekleşiyordu ve Britanya'ya 8 bin ton çelik (ulusal çelik üretiminin %1'i) ve 1,4 milyon Sterlin'e mal oluyordu (Glanfield, 2013, s. 166). Bu maliyetlerle üretilen tanklara karşı Almanların ürettiği 13.2mm *Mauser 1918 T-Gewerh* anti tank tüfeklerinin maliyeti ise yaklaşık 1000 Mark'tı (Tank Encyclopedia, 2018). Örnekte de görüldüğü üzere tankların savaş meydanında kullanılmaya başladığı günden itibaren oldukça yüksek maliyetli savaş araçları olmasına karşılık ona karşı üretilen araçların ucuzluğu sürekli bir şekilde tankları eleştiriye açık halde bırakmıştır. İlerleyen zamanlarda ortaya çıkan tankların kabiliyetlerine dair eleştirilerde de tankların maliyeti katalizör görevi görmüştür. Örneğin, Amerikan tanklarının Vietnam ormanlarında direnişçi gerillaların vur-kaç saldırıları veya Sovyet tanklarının Afganistan'da mücahitlerin motosikletli birimlerinin kullandığı havan saldırılarına karşı ve bu coğrafyaların talep ettiği manevra kabiliyetini

gösterememesi bu kadar yüksek maliyetli araçların vazgeçilmez olup olmadığı sorusunu gündeme getirdi. Bu tecrübelerin üzerine Çad ile Libya arasındaki sınır anlaşmazlıklar neticesinde meydana gelen 1986-1987 yıllarındaki savaşta Çadlı askerlerin kullandığı kamyonetlere yerleştirilmiş ağır makineli silahlar veya uçaksavarların elde ettiği başarı bir açıdan tanklara yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştur. İsmini sıklıkla kullanılan Toyota kamyonetlerden alan bu yeni savaş yöntemi, tankların sahip olduğu zırh korumasını ve yüksek ateş gücüne sahip olmasa da yüksek manevra kabiliyetleri sayesinde ön plana çıkmıştı. Üstelik Çad ile Libya arasındaki savaş, yalnızca gerillalar için değil devletler arasındaki savaşlarda da askeri birimlerin yüksek hareketliliğe sahip olmak zorunda olduğunu göstermiştir.

Nasıl ki Birinci Dünya Savaşı'nın bir bakıma makineli tüfeklerin rekabeti ile geçtiyse, İkinci Dünya Savaşı'nın da en popüler savaş araçları olarak tanklar gösterilebilir. Ancak Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan nükleer savaş başlıkları, kıtalararası balistik füzeler, çok namlulu roketatarlar, nükleer deniz altıları, ses duvarını aşan süpersonik savaş uçakları vb. yeni savaş araçları hem tankların popülaritesini elinden almıştır. Böylece tanklara yönelik eleştiriler giderek daha sert bir hal almıştır. Nitekim günümüzde tankların mevcudiyeti sorgulanır hale gelmiştir. Ancak tüm bu tartışmalardan tanklar her seferinde mevcudiyetleri koruyarak çıkmayı başarmıştır. Söz gelimi Almanların tanksavar tüfeklerine karşı daha kalın dökme çelik zırhlar, dökme çelik zırhları delmek üzere tasarlanmış yüksek patlayıcı gücüne sahip füze başlıklarına karşı iki veya daha fazla malzemeyi bir araya getirerek daha fazla direnç sağlayan kompozit zırhlar, ardından dışarıdan gelen saldırının zırha ulaşmasını engellemek için geleneksel zırhların dışına yerleştirilen patlayıcılardan oluşan reaktif zırhlar ve Soğuk Savaş sonunda geliştirilen tanka atılan füze veya mermiyi ateşlendiği anda tespit eden ve araca ulaşmadan havada imha etmeyi amaçlayan aktif zırhlar…

Bugün yaşadığımız tanklara yönelik eleştiriler de şüphesiz yukarıda anlatılan büyük olgunun bir parçasıdır. Tankların çağdaş muharebelerdeki mevcudiyetine dair eleştirileri ise 4 alt başlıkta toplayabiliriz; *tanklar maliyetinin artması, ortaya çıkan yeni savaş araçları, savaşın uygulanmasında yaşanan değişimler, devletler arasındaki yeni çatışma alanlarının ortaya çıkması.* Yukarıda kısaca bahsedilen örneklerde de olduğu gibi tanklar ile onlara karşı geliştirilen silahların maliyetleri arasındaki farklar en önemli eleştiri noktasını oluşturmaktadır. Bu maliyet farklılığı bir bakıma tankların doğası gereği ortaya çıkan bir durumdur. Ancak askeri sanayide yaşanan yüksek teknoloji güncellemeleri tankları her zamankinden daha fazla maliyetli savaş araçlarına dönüştürmüştür. Öyle ki zırhlı araç tarihini şekillendiren tank ekollerinden olan, kolay üretim, az maliyet ve sayıca üstün olmaya dayanan Rus tank ekolünün ürettiği T-90 serisi ana muharebe tankının adet maliyeti 4.5 milyon dolardır (The National Interest, 2021). ABD yapımı M1A2 Abrahams 6,2 milyon$, İngiliz ChallengerII 7,2 milyon$, İsrail yapımı Merkava IV 5 milyon$ maliyete sahiptir. Bu alanda üretilmiş en pahalı ana muharebe tankı ise 8.5 milyon$ ile Güney Kore'ye ait K2 Black Panther'dir (Guinnes World Records, 2009). Örneklerde de görüldüğü gibi tankların artan maliyetlerinin sonucu olarak ordularda yeni nesil tankların kullanım oranı oldukça düşük kalmakta ve devletler envanterlerinin büyü kısmını modernize edilmiş eski nesil tanklara ayırmaktadır. Bu durum da tankların savunmasında zafiyetlere neden olmaktadır.

Tankların artan maliyetleri tanklara yapılan yatırımları da bir ölçüde etkilemiş, savaş endüstrisi yeni savaş araçları geliştirmeye yönelmiştir. Bu durum tankları hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilemektedir. Gerçekleştirilen yatırımların tankları kapsamaması teknolojik açıdan bu araçların gelişiminin yavaşlamasına neden olurken, tanklara yapılmayan yatırımların tanklara karşı kullanılabilecek silahları geliştirmesi tankları savaş alanında dezavantajlı konuma sürüklemektedir. Bu bağlamda 21. yüzyılda geliştirilen en önemli savaş araçları olarak insansız savaş araçları (İHA) ve güdümlü tanksavar füzeleri (ATGM) karşımıza çıkmaktadır. İHA'lar çağımızda savaşın çehresini hızla değiştirmektedir. İlk örnekleri istihbarat sağlamak üzerine odaklanırken gelişen versiyonlarda artan mühimmat taşıma kapasitesi bu araçları muharip bir pozisyona sürüklemiştir. Özellikle Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki son savaş bu noktada güzel örneklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İHA'ların sağladığı kabiliyetler dağlık savaş sahasında 1990'lardan beri Ermenistan'ın sahip olduğu coğrafi avantajları ortadan kaldırmıştır. Özellikle Ermenistan'ın stratejik yüksekliklerin savunmasında kullandığı tankların savaş dışı bırakılmasında İsrail yapımı kamikaze İHA'lar ve Türk yapımı SİHA'lar oldukça etkin bir şekilde kullanılmıştır. Azerbaycan'ın yaptığı İHA saldırıları sonucu yaklaşık 200 tank, 90 zırhlı personel taşıma aracı ve imha edilmiştir (Fahim, 2020). ATGM'ler ise doğrudan tanklara karşı üretilmiş araçlardır.

Bu silahların en önemli özelliklerinden biri taşınabilir olmalarıdır. İlk versiyonları oldukça maliyetli, kullanımı zor ve kısa menzilli olan bu silahlar gerçekleşen teknolojik gelişmeler ile artık çok daha ucuz ve etkili hale gelmiştir. Örneğin 1961 yılında Sovyetler Birliği'nce üretilen AT-3 Sagger füzeleri ateşlendiğinde başarılı bir saldırı gerçekleştirilmesi için füze operatörünün hedefi optik bir nişangah ile takip ederken füzeyi ufak bir lövye ile yönlendirmesi gerekmekteydi. Günümüzün en bilinen ATGM'si olan FGM-148 Javelin ise ateşle ve unut prensibi ile çalışmaktadır; operatör füzenin gideceği hedefi lazerle işaretler, hedefe bir kez kilitlenen füze ilave bir yönlendirmeye gerek duymadan hedefe ulaşır (Lockheed Martin). Üstelik geliştirilen patlama kapasiteleri de tankların savunma kabiliyetlerini de geçersiz kılmaktadır.

Tanklara yönelik diğer bir eleştiri noktası ise savaşın uygulanmasında yaşanan değişimler ile ilgilidir. Geçmişte gördüğümüz devletlere ait orduların gerçekleştirdiği konvansiyonel çatışmalara günümüzde pek rastlanmamaktadır. Bunun yerine çatışmaların çoğu devlet dışı aktörlere karşı gerçekleşmektedir. Devletler arasında yaşanan çatışmalar ise hibrit savaş şeklinde gerçekleşmektedir. Frank Hoffman, hibrit savaşı konvansiyonel kapasitenin yanı sıra düzensiz formasyonlar ve taktikler, şiddet ve zorlama içeren terörist faaliyetler gibi çatışmanın farklı şekillerini içeren geniş çeşitliliği barındıran çatışmalar olarak tanımlar (Hoffman, 2007, s. 8). Literatürde kavramın kapsamı zaman içinde sahte haber yayma, siber saldırılar, dış ülkelerdeki seçimlere müdahale etme vb. eylemleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu durum savaşı giderek daha az konvansiyonel hale getirmekte, başka bir deyişle savaşın asimetrik bir unsur haline gelmesine neden olmaktadır. Oysaki tanklar konvansiyonel savaş şartlarına uygun şekilde tasarlanmış ve geliştirilmiş savaş araçlarıdır. Örneğin Körfez Savaşı gibi konvansiyonel orduların karşı karşıya geldiği, elverişli arazi şartlarının görüldüğü ortamlarda tanklar oldukça etkili olmaktadır. Ancak günümüzde daha sık görülen ayrılıkçı örgütler, direniş grupları, devrimci hareketler gibi düzensiz savaş taktiklerini kullanan yapılara karşı gerçekleştirilen çatışmalarda veya hibrit savaşlarda tanklar aynı etkiye sahip değildir.

Devletler arasındaki yeni mücadele alanlarının ortaya çıkması meselesi de karşımıza siber güvenlik olarak adlandırılan konsept çıkmaktadır. Özellikle internet teknolojisindeki gelişime bağlı olarak gündelik, özel, bürokratik, siyasi, iktisadi, askeri vb. hemen her verinin dijitalleşmesi yeni birtakım tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tehditlerin bir kısmı bireyleri hedef alırken diğer bir kısmı ise doğrudan devletlerin bürokratik, asker veya iktisadi işleyişine yönelmektedir. Öyle ki bu tehditler zaman zaman devletleri hedef alan saldırılara dönüşmektedir. Bu saldırılardan ilginç örneklerinden birini 2007 yılında Estonya yaşamıştır. Ülkenin başkentinde bulunan ve Talin'e Kızıl Ordu'nun girişini simgeleyen "Talin'in Kurtarıcısı" heykelinin kent meydanından kaldırılıp askeri mezarlığa taşınması demografik açıdan önemli miktarda Rus etnik kökene sahip vatandaşı bulunan (nüfusun %26'sı) Estonya'da Ruslar ile Estonlar arasında gerginliğin artmasına neden olmuştur (Bıçakçı, 2014, s. 120). Bu durum kısa sürede sınır aşan bir boyut kazanmış Rusya'da yankı bulmuştur. Bir yandan Estonya'daki Rus halk sokaklarda protestolar düzenlerken, diğer yandan forum sitelerinde örgütlenen Rus *hacker* grupları Estonya'yayı hedef alan saldırılara başlamıştır. 27 Nisan günü başlayan ve 18 Mayıs'a kadar süren saldırılarda ülkenin internet altyapısını hedef alan *distributed denial-of-service(DDoS)* saldırıları gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılar neticesinde tüm bakanlıkların, iki büyük bankanın ve çok sayıda siyasi partinin internet sitesi kapatıldı (Herzog, 2011, s. 51). Bu saldırı devletlerin işlevlerini yerine getirmede siber güvenliğin ne kadar önemli olduğunun bir kanıtı haline geldi. Öyle ki 2008 yılında gerçekleştirilen NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde siber güvenlik, örgütün güvenlik anlayışı içine dahil edilmiş ve sonraki yıllarda gerçekleşen tüm NATO zirvelerinde kendine yer edinmiştir. Örnekte de görüldüğü gibi sıcak çatışmadan çok uzak olan bir konu, günümüz şartlarında güvenliğin temel öğelerinden biri haline gelebilmekte ve güvenlik örgütleri tarafından ele alınabilmektedir. Devletler arasındaki benzer çatışma alanlarının meydana gelmesi geleneksel bir savaş aracı haline gelen tanklara verilen dikkati azaltmaktadır.

UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI ÖRNEĞİ VE TANKLARIN GELECEĞİNE DAİR

Yukarıda anlatılan eleştirilerin son halkasını Ukrayna-Rusya Savaşı'nda Rus tanklarının kaldığı küçük düşürücü durum oluşmaktadır. İşgalden önce Rusya tank konusunda Ukrayna'ya karşı hem nicelik hem de nitelik bakımından üstünlüğe sahipti. Savaş sahasına ait açı kaynaklardan gelen verileri derleyen,

Stijn Mitzer ve Joost Oliemans gibi yeni nesil araştırmacıları bünyesinde barından Oryxspienkop araştırma grubunun verilerine göre 19 Haziran 2022 tarihi itibarıyla Rusya, Ukrayna'da toplam sayısı 786 tankını kaybetmiş durumdadır (Oryx, 2022). Şüphesiz ki bu kayıplar savaşın gidişatının Rusya'nın planlarına uygun olmayan bir şekilde gerçekleştiğini bize göstermektedir. Böylece geleneksel savaş yöntemleri ve (tankları da kapsayacak şekilde) geleneksel savaş araçlarının günümüzde geçerliliği yeniden tartışma konusu haline gelmiştir. Bu süreçte tanklara yönelik eleştirilerin temelinde tankların, neden olduğu yüksek maliyetlere kıyasla çok ucuz savaş araçlarınca savaş dışı kalmaları bulunmaktadır.

The Atlantic'ten Phillips Payson O'Brein, Ukrayna'da yaşanan ağır kayıplarının nedeni olarak Rus ordusunun temel yetersizliklerini göstermenin sürmekte olan daha derin bir meseleyi görmezden gelmeye neden olacağını iddia etmektedir. O'Brein'e göre Ukrayna'da 20. yüzyılın büyük ordularının giriştiği son savaşa tanık olabiliriz; savaşın değişken tabiatı ağır ve pahalı askeri araçları eskimeye itmekte ve yerine daha çevik, kullanımı kolay ve en önemlisi ucuz araçları koymaktadır ve bu geçiş en çok tanklarda belirgindir (O'Brien, 2022). O'Brein'in argümanı temel bir varsayıma dayanmaktadır; ucuz savunma araçlarının ateş gücünde görülen gelişim savaş alanında ileri hareketi zorlaştırmış ve saldırgan aleyhine savaşın dengesini değiştirmiştir. Böylece Ukrayna'nın kullandığı oldukça ucuz İHA ve ATGM'lerin Rus tanklarına karşı kazandığı üstünlük istisna değil norm haline gelecek ve 21. yüzyılda ordu formasyonlarından tanklar gibi çok yüksek maliyetli savaş araçları çıkarılacaktır.

O'Brein'in yaklaşımını ele aldığımızda ilk bakışta özellikle savaş araçlarının maliyeti konusunda pek çok haklı nokta gözümüze çarpmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'da en çok T-72, T-80 ve T-90 ana muharebe tanklarını kullanmaktadır. Bunlardan Soğuk Savaş yıllarından beri üretilen T-72 ana muharebe tankının maliyeti yaklaşık 2 milyon$, T-80'in 3 milyon, T-90'ın ise 4.5 milyon$'dır (Sputnik News, 2009). Rusya'nın tespit edilmiş toplam tank kaybının 786 olduğunu düşünürsek bu hasarın mali karşılığı ancak milyar dolarlarla ifade edilebilir. Buna karşılık Ukrayna'nın kullandığı araçlara bakacak olursak iki adet ATGM ve bir adet İHA ön plana çıkmaktadır: FGM-148 Javelin, Stugna-P ve Bayraktar TB2. Bu silahlardan 4m km menzile sahip, ateşle-unut prensibi ile çalışan, doğrudan veya tepeden atış (150 metre irtifaya çıkıp dalış yaparak hedefinin en zayıf yeri olan kulesini yok eden) yapabilen, omuzdan ateşlenme yeteneği ile her coğrafi koşulda kullanılabilen Javelin'in maliyeti 175 bin dolardır (Department of Defense, 2020) . Ukrayna'nın kendi ürettiği Stugna-P ATGM'si ise 5 km menzile sahiptir ve üzerindeki termografik kamera ile hem gece hem de gündüz atış yapabilmektedir. Stugna-P'nin maliyeti ise yalnızca 20 bin dolardır (Forbes, 2022). Ukrayna'nın en sık kullandığı silahlı İHA olan Bayraktar TB2 birim maliyeti ise yaklaşık 1-2 milyon dolardır (The Guardian, 2020). Üstelik söz konusu ATGM ve İHA'ların bir kısmının Ukrayna'ya Batılı ülkelerce hibe edilen masrafsız araçlar olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

ATGM ve İHA'ın tanklarla kıyaslandığında ortaya çıkan maliyet farklılıklarının yanı sıra bu silahları kullanan personelin güvenliği konusu da O'Brein'i destekler niteliktedir. Stugna-P'de ateşleme füzenin fırlatıldığı tripoddan 50 metre kadar uzayabilen kumanda yöntemi ile yapılmaktadır. Javelin'de ise her ne kadar fırlatma omuz üzerinden gerçekleşse de ateşle-unut prensibi henüz füze hedefe varmadan silahı kullanan askerlerin bölgeyi terk etmelerine olanak sağlamaktadır. Bayraktar TB2 ise 300 km haberleşme menzili içerisindeki herhangi bir yerden kontrol edilebilmektedir. Böylece pek çok durumda bu silahları kullanan askeri personeli düşman birlikler görememektedir. O'Brein'in argümanlarını destekleyen bu veriler önemli bir soruyu gündeme getirmektedir: Gerçekten de ateş gücü yüksek ve ucuz savunma silahları yüksek maliyetli savaş araçlarının miadının dolmasını sağlayabilir mi? Ancak bu soruya cevap verebilmek için başka bir soruyu gündeme getirmek gerekmektedir: Bir savaş aracının miadı nasıl dolar?

Bir savaş aracının miadının nasıl dolduğu ve o savaş aracının artık kullanılmaz olduğu sorusunun cevabı askeri teknoloji tarihi içinde aranmalıdır. Şüphesiz savaş tarihi birbirine rakip iki toplumun karşı karşıya geldiği insanlığın ilk çağlarından günümüze kadar uzanmaktadır. Bu süreçte savaşta kullanılan araçlar da tarihsel süreklilik içinde değişime uğramış, teknolojik gelişmelere bağlı olarak bazı savaş araçları kulanım dışına itilmiştir. Örneğin antik zamanlarda kullanılan kılıç, ok, cirit vb. düşmanı savaş dışı bırakmaya yönelik kullanılan araçlar, 15. yüzyıldan itibaren yerlerini daha işlevsel olan ateşli silahlara bırakmıştır. Söz konusu ateşli silahların ilk örneklerini oluşturan el toplarının yerini 16. yüzyıldan itibaren fitilli tüfekler almış, zaman içinde ağızdan doldurma sistemine dayalı yivsiz misket

tüfekler ise yerini yivli tüfeklere bırakmıştır, nitekim Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde makineli tüfek dahil modern tüfeklerin ortaya çıktığını görmekteyiz (Wills, 2014). Tüfeklerin bu evrim süreci günümüzdeki yarı-otomatik ve otomatik tüfeklere kadar gelmektedir. Her teknolojik atılımda ise bir önceki nesli oluşturan silahlar ordu envanterlerinden müze envanterlerine taşınmıştır. Bunun basit ve net bir nedeni olduğunu söyleyebiliriz; yeni nesil silahlar önceki neslin gerçekleştirdiği işlevleri daha iyi, ucuz ve etkili bir şekilde gerçekleştirmektedir. Buradan hareketle bir savaş aracının nasıl olurda miadının dolar sorusunun cevabı da burada yatmaktadır: Bir savaş aracı ancak onun işlevini daha iyi bir şekilde yerine getirecek yeni nesil araçların ortaya çıkması ile kullanım dışı kalır.

Tankların miadının dolup dolmadığı sorusuna dönecek olursak, O'Brein'in önermeleri askeri teknoloji tarihinin bize gösterdiği genellemelere uymamaktadır. Tankların güvenlik açıklarının olduğu, pek çok arazi türü için uygun olmadığı, manevra sorunları yaşadığı çok öncelerden beri bilinen bir gerçekliktir. Üstelik bir tankı savaş dışı bırakmanın O'Brein'in bahsettiğinden sayıca daha fazla yolu bulunmaktadır. Bir savaş alanında düşman tarafından gelecek top, tank ve füze atışları, İHA, ATGM, uçak ve helikopter saldırıları ve anti tank mayınları, özellikle şehir savaşında kullanılan el yapımı patlayıcılar, doğrudan piyade atışları vb. yöntemler tanklara zarar verebilmektedir (Öğünç, 2021, s. 27). Söz konusu sorunun cevaplanması için tankların savaş alanında gerçekleştirdiği işleve bakmak gerekir. Tanklar, piyadeler ile birlikte kara kuvvetlerinin muharebe birliklerini oluşturur, yani bir ordunun sahada düşman ile doğrudan çatışan birimleridir. Bir yandan sahip olduğu yüksek ateş gücü ile düşmana ağır zayiat verdiren tanklar, bir yandan da sahip olduğu yüksek zırh ile piyadelere aktif ve pasif koruma sağlamaktadır. Bunu piyadeler için tehlikeli olan savaş alanlarında düşmana yaklaşıp onu yok ederek (pasif koruma) veya çatışma alanlarında piyadeye siper sağlayarak (aktif koruma) sağlar. Kısacası O'Brein'in iddia ettiği gibi tankların devri onları imha etme kabiliyetine sahip ucuz araçların ortaya çıkması sonucu sonlanmayacaktır. Bu, ancak tankların işlevini daha iyi bir şekilde yerine getirecek yeni araçların ortaya çıkması ile mümkündür. O'Brein'in bahsettiği unsur ise tankların kendilerini hedef alan savunma araçlarına karşı teknolojik açıdan güncellenmesine neden olacaktır. Bu güncellenmenin neleri kapsayabileceğine sonuç kısmında değinilecektir.

SONUÇ YERİNE: GELECEK NESİL TANKLAR ÜZERİNE

Ukrayna-Rusya savaşı örneğine dönecek olursak, Rus tank kayıplarının suçlusu olarak tankları göstermek ve onları eskimiş bir savaş aracı olarak göstermek doğru olmayacaktır. Yalnızca, giriş bölümünde de bahsedilen tanklar ile tanksavar araçlar arasındaki tahterevalli mücadelesindeki tankların dezavantajlı olduğu bir dönemi yaşamaktayız ki bunu daha önce Vietnam'da, Afganistan'da, Somali'de de görmüştük.

Rus tanklarının yaşadığı dezavantaj ve kayıpların nedeni ise geleneksel askeri prensipler ile açılanabilir durumdadır. Rusların yaşadığı tank kayıplarının nedeni olarak savaşın ilk haftalarında uygulanan güçsüz strateji ve personelin yetersiz eğitimi gösterilebilir. Stratejik açıdan en önemli hata savaşın ilk zamanlarında Rusya'nın bir yıldırım harbi ile Kiev'i ele geçireceği düşüncesidir. Buna göre ani bir saldırı ile Batılı ülkelerden yardım gelmeden bir çeşit oldu bitti yapıp Ukrayna'nın kontrolü sağlanabilecekti. Düşman ordusunu küçük görmenin sonucu olarak ortaya çıkan bu strateji ile Ukrayna hava sahasının tamamen kontrolünü sağlamadan, topçu, helikopter vb. muharebe destek birlikleri kullanmadan tankların Kiev'e yöneldi. Rusya'nın öngördüğünden güçlü bir direniş gösterilmesi ve bir türlü Ukrayna hava sahasının kontrolünün sağlanamaması Rus zırhlı birliklerinin lojistik konusunda sorunlar yaşamasına neden oldu. İlk günlerde yakıt sorunları nedeniyle yolda kalan terk edilmiş Rus tankları bunun bir kanıtıdır. Rusya'nın yaptığı planlama hatalarından bir diğeri ise savaşın başlama tarihi ile ilgilidir. 2014'teki Onur Devrimi'nin yıl dönümünde başlayan harekât bir türlü istenildiği gibi gitmedi ve hava şartları önemli bir engel halini aldı. Beklenenin ötesinde gösterilen direniş Rus zırhlı birliklerinin ana yollar ve kentlerden uzaklaşıp kırsal alana gitmesine neden oldu. Ancak baharın gelmesi ile kışın donan toprakların çözülmesi özellikle kuzey bölgelerde Rus tanklarının çamura saplanmasına ve muharebeye girmeden savaş dışı kalmasına neden olmuştur. Ayrıca tankçı personelin yeterince eğitilmemesi de çok sayıda tank kaybına neden olmuştur. Örneğin, Kiev'i doğusunda yer alan Brovary kentinde Ukrayna topçularının hedefi olan Rus tankları açık alanda birbirine yaklaşma taktiğine yönelmiş böylece topçu atışlarına karşı savunmasız hale gelmiştir (Lee, 2022). Rus tanklarının

savaşın başlarında yaşadığı bu kayıplar savaşın tarafları arasında motivasyon farklılıklarını belirgin hale getirmiştir: Bir yanda ülkelerini korumak adına çatışan ve sahada önemli kazanımlar elde eden Ukraynalı birlikler; diğer yanda ülkesinden uzakta savaşan, sürekli olarak düşman atışı tehdidi altında hareket eden ve en önemlisi zamanı geldiğinde terhis olmayı bekleyen Rus askerleri. Taraflar arasındaki motivasyon farklılıklar özellik Bucha, Irpin gibi yerleşim yerlerinde yaşanan çatışmalarda etkili bir faktör olmuştur.

Ukrayna-Rusya Savaşı'ndan tanklar konusunda çıkarılacak en önemli ders tankların birleşik silah konfigürasyonları olmadan savunmasız kalan bir savaş aracı olduğu ve savunma sistemlerinin geliştirilmeye ihtiyaç duyduğudur. Tankların etkin bir şekilde kullanılması için topçu, hava ve istihbarat birlikleri gibi muharebe destek birimlerine ve kent savaşlarında iyi eğitilmiş piyade desteğine ihtiyaç duymaktadır. Nitekim Nisan ayı itibarıyla başlayan Kuzey cephesindeki çekilmeden sonra Doğu'da yoğunlaşan çatışmalarda elde edilen görece başarıda tanklar birleşik silah konfigürasyonları içinde kullanılmış ve oldukça etkili olmuştur. Ancak Ruslar bu koordinasyonu sağlamada çok geç kalmıştır.

Belirtildiği gibi tankların tanksavar araçlara arşı dezavantajlı bir konumda olduğu bir dönemi yaşamaktayız. Bu nedenle tankların savunma kabiliyetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada gelecekte görülebilecek teknolojik gelişimler için iki öngörüye sahibim: Aktif savunma sistemlerinin ve tank personelinin çevre hakimiyetini artıracak teknolojilerin daha yaygın bir biçimde kullanılması. Söz konusu teknolojiler halihazırda var ancak kısıtlı bir şekilde kullanılmaktadır. Bunların geliştirilmesi ve yaygınlaşması bugün tankların yaşadığı sorunların bir kısmına çözüm üretecektir.

Tanksavar silahların kazandığı ateş gücü düşünüldüğünde gelecek nesil tankları korumak için yalnızca pasif koruma sistemlerine güvenmenin yetersiz olacağı açık bir durumdur. Bu nedenle tanklar aktif savunma sistemleri ile donatılmak ve korunmak zorundadır. Aktif savunma sistemleri, sahip oldukları sensorlar aracılığıyla tanka yönelen tehditleri (ATGM, RPG, tank veya topçu atışı) havada tespit edip sahip olduğu ateş gücü ile bu tehditleri tanka ulaşmadan bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. 2008 yılında Rafael Advanced Defense Systems Ltd. tarafından geliştirilen ve İsrail'in Merkava III ve Merkava IV tanklarına yerleştirilen *Trophy* aktif savunma sistemi bunun başarılı örneklerinden biridir.

Ayrıca tanklara yönelik tehditlerin çeşitliliğinin artması, tankı idare eden personelin daha fazla inisiyatif almasını bunun için daha fazla çevre hakimiyetine sahip olmasını gerektirmektedir. Gelecek nesil tanklar da bu yönde teknolojik kabiliyetlere sahip olacaktır. Amerikan şirketi Lockheed Martin'in F-35 savaş uçakları projesi kapsamında geliştirdiği *head-up display* özelliğine sahip savaş kaskları bu noktada tanklara da entegre edilebilme potansiyelini taşımaktadır. Savaş aracının etrafına yerleştirilen kameralar yardımıyla savaş aracının görüntüyü kesen sınırlarını ortadan kaldıran ve çevrenin 360 derece görüntüsünü personele ulaştıran kask tam bir çevre kontrolü sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Bıçakçı, S. (2014). NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 10*(40), 101-130.

Cavanagh, K., & Wilkson, H. (2017). *The Tank Book.* Londra: Dorling Kindersley Limited.

CNBC. (2022, Mart 1). *Huge Russian convoy approaches Kyiv as fears of all-out assault on the city grow*. Mayıs 26, 2022 tarihinde CNBC Web Sitesi: https://www.cnbc.com/2022/03/01/huge-convoy-of-russian-vehicles-approaching-kyiv.html adresinden alındı

Crawford, S. (2022, Nisan 4). *The age of the tank is not yet over*. Mayıs 27, 2022 tarihinde UK Defence Journal Web Sitesi: https://ukdefencejournal.org.uk/the-age-of-the-tank-is-not-yet-over/ adresinden alındı

Department of Defense. (2020). *Department of Defense Fiscal Year 2021 Budget Estimates: Justification Book ofMissile Procurement, Army.* Department of Defense.

Fahim, K. (2020, Kasım 29). *Turkey's military campaign beyond its borders is powered by homemade armed drones*. Mayıs 30, 2022 tarihinde Washington Post Web Sitesi: https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/turkey-drones-libya-nagorno-karabakh/2020/11/29/d8c98b96-29de-11eb-9c21-3cc501d0981f_story.html adresinden alındı

Forbes. (2022, Ocak 11). *Ukraine's Homemade Anti-Tank Missiles Have Been Blasting More And More Rebel Vehicles*. Mayıs 30, 2022 tarihinde Forbes Web Sitesi: https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2022/01/11/ukraines-homemade-anti-tank-missile-has-been-blasting-more-and-more-rebel-vehicles/?sh=120ae17043ca adresinden alındı

Glanfield, J. (2013). *The Devil's Chariots: The Origins and Secret Battles of Tanks in the First World War* . Oxford: Osprey Publishing.

Guinnes World Records. (2009). *Most expensive tank*. Mayıs 30, 2022 tarihinde Guinnes World Records Web Sitesi: https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/most-expensive-tank adresinden alındı

Herzog, S. (2011). Revisiting the Estonian Cyber Attacks: Digital Threats and Multinational Responses. *Journal of Strategic Security, 4*(2), 49-60.

Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars.* Arligton, Virginia: Potomac Institute for Policy Studies.

Hughes, C. (2022, Şubat 5). *Putin plotting 'blitzkrieg' against Ukraine and 'nuclear blackmail on the West'*. Mayıs 25, 2022 tarihinde Daily Mirror Web Sitesi: https://www.mirror.co.uk/news/world-news/putin-plotting-blitzkrieg-against-ukraine-25863975 adresinden alındı

Jones, S. G., Macander, M., & Bermudez Jr., J. S. (2021, Kasım 21). *Moscow's Continuing Ukrainian Buildup*. Mayıs 22, 2022 tarihinde The Center for Strategic and International Studies (CSIS) Web Sitesi: https://www.csis.org/analysis/moscows-continuing-ukrainian-buildup adresinden alındı

Kagan, F. W., Bugayova, N., Barros, G., Stepanenko, K., & Clark, M. (2021). *Putin's Military Options.* Washington DC: The Institute for the Study of War.

Lee, R. (2022, Mart 10). *Rob Lee Twitter Hesabı*. Mayıs 30, 2022 tarihinde https://twitter.com/RALee85/status/1501895374939774977 adresinden alındı

Lockheed Martin. (tarih yok). *Javelin Weapon System*. Mayıs 30, 2022 tarihinde Lockheed Martin Web Sitesi: https://www.lockheedmartin.com/en-us/products/javelin.html adresinden alındı

New York Post. (2022, Şubat 26). *'I need ammunition, not a ride': Zelensky declines US evacuation offer*. New York Post Web Sitesi: https://nypost.com/2022/02/26/ukraine-president-volodymyr-zelensky-declines-us-evacuation-offer/ adresinden alındı

O'Brien, P. P. (2022, Mayıs 26). *War Will Never Be This Bulky Again*. Mayıs 30, 2022 tarihinde The Atlantic Web Sitesi: https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/05/ukraine-russia-putin-war/638423/ adresinden alındı

Oryx. (2022, Şubat 24). *Attack On Europe: Documenting Russian Equipment Losses During The 2022 Russian Invasion Of Ukraine*. Haziran 20, 2022 tarihinde Oryxspioenkop Web Sitesi: https://www.oryxspioenkop.com/2022/02/attack-on-europe-documenting-equipment.html adresinden alındı

Öğünç, G. İ. (2021). The Effectiveness of Armoured Vehicles in Urban Warfare Conditions. *Defence Science Journal, 71*(1), 25-33.

Reuters. (2022, Ocak 17). *Russian Forces Arrive in Belarus for Joint Military Drills*. Mayıs 25, 2022 tarihinde Reuters Web Sitesi: https://www.reuters.com/world/europe/russia-belarus-plan-joint-military-drills-february-lukashenko-2022-01-17/ adresinden alındı

Sputnik News. (2009, Ağustos 6). *Venezuela could order T-72 tanks from Russia*. Mayıs 30, 2022 tarihinde Sputnik News: https://sputniknews.com/20090806/155743859.html adresinden alındı

Tank Encyclopedia. (2018, Ocak 5). *Mauser Tankgewehr M1918*. Mayıs 30, 2022 tarihinde Tank Encyclopedia Web Sitesi: https://tanks-encyclopedia.com/ww1/Germany/AT-guns/mauser-tankgewehr-m1918/ adresinden alındı

The Guardian. (2020, Aralık 29). *UK wants new drones in wake of Azerbaijan military success*. Mayıs 30, 2022 tarihinde The Guardian Web Sitesi: https://www.theguardian.com/world/2020/dec/29/uk-defence-secretary-hails-azerbaijans-use-of-drones-in-conflict#:~:text=The%20UK%27s%20military%20is%20expected,in%20the%20Nagorno-Karabakh%20conflict. adresinden alındı

The Guardian. (2022, Şubat 18). *Russia has amassed up to 190,000 troops on Ukraine borders, US warns*. Mayıs 25, 2022 tarihinde https://www.theguardian.com/world/2022/feb/18/russia-has-amassed-up-to-190000-troops-on-ukraine-borders-us-warns adresinden alındı

The National Interest. (2021, Nisan 16). *Russia's T-90 Tank Just Got Better: Meet the T-90MS*. Mayıs 30, 2022 tarihinde The National Interest Web Sitesi: https://nationalinterest.org/blog/reboot/russia's-t-90-tank-just-got-better-meet-t-90ms-183015 adresinden alındı

The Wall Street Journal. (2022, Şubat 23). *Putin Announces Special Military Operation in Eastern Ukraine*. Mayıs 20, 2022 tarihinde The Wall Street Journal Web Sitesi: https://www.wsj.com/livecoverage/russia-ukraine-latest-news/card/putin-announces-special-military-operation-in-eastern-ukraine-BBbiFSHMKssPMTur01Vh adresinden alındı

Walsh, D. (2022, Mart 1). *Ukraine war: St Javelin and the missile that has become a symbol of Ukrainian resistance*. Mayıs 28, 2022 tarihinde Euronews Web Sitesi: https://www.euronews.com/next/2022/02/27/ukraine-war-st-javelin-and-the-missile-that-has-become-a-symbol-of-ukraine-s-resistance adresinden alındı

Wills, C. (2014). *The Illustrated History of Guns: From First Firearms to Semiautomatic Weapons.* New York: Skyhorse Publishing.

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE KURUMSAL YAPI İLİŞKİSİ

♦ ◆ ♦

THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME DISTRIBUTION AND INSTITUTIONAL STRUCTURE IN TURKEY

M. Bahri KIRIKÇI*

ÖZET

Kurumsal iktisat öğretisinin yaklaşım biçimi iktisadi faaliyetlerde kurumların önemli bir rol oynadığını vurgulanmaktadır. Bu çalışmada ekonomilerin önemli bir sorunu olan gelir eşitsizliğine kurumsal yapı perspektifinden bir yaklaşım amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye üzerine 1987-2019 yılları için gelir dağılımı kurumsal yapı ilişkisi ARDL sınır test yöntemi ile incelenmektedir. Kurulan modelde bağımsız değişken olarak gelir dağılımında adaleti temsilen GINI endeksi kullanılmaktadır. Bağımsız değişken olan kurumsal yapı göstergesini temsilen politik haklar endeksi kullanılmaktadır. Modelde kontrol değişken olarak enflasyon oranı, reel kişi başına düşen GSYİH ve reel kamu harcamaları değişkenleri kullanılmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular kısa ve uzun dönemli tahmincilerin sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Kısa dönem tahmincisi ile elde edilen bulgulara göre GINI endeksi ile politik haklar endeksi arasında istatistiki açıdan anlamlı negatif yönlü bir ilişki tespit edilmektedir. GINI endeksi ile reel kişi başına düşen GSYİH arasında istatistiki açıdan anlamlı negatif yönlü bir ilişki tespit edilmektedir. GINI endeksi ile enflasyon ve reel kamu harcamaları değişkenleri arasında istatistik açıdan anlamsız bir ilişki gözlemlenmektedir. Uzun dönemli tahminci ile elde edilen bulgulara göre ise GINI endeksi ile enflasyon oranı arasında istatistiki açıdan anlamlı pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmektedir. GINI endeksi ve diğer diğer değişkenler arasında istatistik açıdan anlamsız ilişki tespit edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de gelir eşitsizliğini azaltma yönünde uygulanacak politikalarda kurumsal yapılar önem arz etmektedir. Kurumların gelişmesi gelir eşitsizliğini azaltıcı bir rol oynayacaktır. Bu doğrultuda politika yapıcılar demokratik kurumların gelişimine önem vermelidir.

Anahtar Kelime: *Kurumsal Yapı, Gelir Dağılımı, ARDL Sınır Testi*

ABSTRACT

The institutional economics doctrine is emphasized that institutions play a key role in economic activities. This study aims to take an approach from the institutional structure perspective to income inequality, which is an important problem for economies. For this purpose, income distribution in Turkey form 1987- to 2019 is examined by the ARDL bond test method. The established model uses the GINI index, which represents justice in income distribution as an independent variable. The political rights index is used to represent the independent variable institutional structure indicator. The model uses control variables that inflation rate, reel GDP per capita, and reel government expenditure. The findings obtained from this study are evaluated based on the results of short and long-term guessers. According to the findings obtained by the short-term guesser, a statistically significant negative relationship is detected between the GINI index and the political rights index. A statistically significant negative relationship is detected between the GINI index and the reel GDP per capita. There is a statistically insignificant relationship between the GINI index, inflation rate, and reel government expenditure. According to the findings obtained by the long-term guesser, a statistically significant positive relationship between is determined the GINI index and the inflation rate. Statistically, the relationship between the GINI index and other variables is found to be insignificant. In this context, institutional structures are important in the policies to reduce income inequality in Turkey. The development of institutions will play a reducing role in income inequality. In this respect, policymakers should pay importance to the development of democratic institutions.

Keywords: *Institutional Structure, Income Distribution, ARDL Bounds Test*

* Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Doktora, Türkiye. (e-Mail: bahrikirikci@gmail.com)

1. GİRİŞ

Ülke ekonomileri için ekonomik büyüme kadar önemli olan gelirin adaletli bir şekilde dağılımıdır. Gelir eşitsizliği konusu ekonomik boyutlarıyla birlikte sosyal olgularıda beraberinde barındırmaktadır. Bu sebeple gelir eşitsizliği konusu ülke ekonomileri ve politika yapıcıları taraflıdan önemli bir konudur.

Siyasi kurumlar, demokratik yapı bağımsız bir yargı uzun dönemde ekonomik fırsatları imtiyazlı bir sınıfa değil, toplumun geneline yayılmasında önemli bir mekanizma görevi üstlenmektedir (Acemoğlu vd., 2005). Bu yaklaşım biçiminden hareketle çalışmanın ana motivasyonunu oluşturan adil bir gelir dağılımı için kurumsal yapıların etkinliğinin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda Kurumcu iktisat perspektifinden gelir dağılımına bir yaklaşım biçimi geliştirmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 1987-2019 gözlem aralığında ampirik bir analiz yapılmaktadır. Ampirik incelemede ARDL sınır test yönteminden faydalanılmaktadır.

Çalışma beş bölümden oluşmakta, sırsıyla çalışmanın genel hatlarının yer aldığı giriş bölümü, kurumsal yapı gelir dağılımı ilişkisinin incelendiği ampirik literatürün yer aldığı literatür taraması, çalışmada yapılan ampirik analizi için kullanılan serilerin, kurulan modelin ve kullanılan yöntemin anlatıldığı, model, veri ve yöntemin anlatıldığı üçüncü bölüm, çalışmada kullanılan ampirik analiz sonucu elde edilen bulguların değerlendirildiği dördüncü bölüm ve son olarak sonuç ve politika önerilerinin yer aldığı beşinci bölümden oluşmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmada kurulan modelde yer alan değişkenler ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik literatür sunulmaktadır. Kurumsal yapı gelir dağılımı ilişkisi ampirik literatürde genel itibariyle demokrasi ve gelir dağılımı ilişkisi üzerinden kurgulanmaktadır. Ampirik literatür incelendiğinde demokrasinin gelir dağılımı üzerindeki etkisi konusundan bir görüş birliğine varılmamakta, demokrasinin gelir dağılımı üzerinde gelir dağılımını bozucu, gelir dağılımı üzerinde olumlu ve istatistiki açıdan ilişkisiz olduğu yönünde bulgular mevcuttur. Diğer taraftan ampirik literatürde yer alan modellerde, teorik bir modele bağlı kalınmamakta, ticari açıklık, finansal gelişmişlik gibi çeşitli seriler kullanılmaktadır. Ayrıca ampirik literatürde yapılan analizler genel olarak panel veriye dayalı yöntemler kullanılmaktadır. Kurumsal yapı ve gelir eşitsizliğinin incelendiği ampirik literatür Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Demokrasi ve Gelir Eşitsizliğini İnceleyen Ampirik Literatür

Yazar	Gözlem-Dönem	Yöntem	Sonuç
Bollen ve Jackman (1985)	60 Ülke	İki Aşamalı En Küçük Kareler	İlişki Yok
Gradstein vd. (2001)	126 Ülke, 1960-1988	Panel EKK	Ülke Grubunun Dini İnanışına Göre Farklılaşmakta Yahudi- Hristiyan, Negatif Yönlü Müslüman-Konfüçyüs-Budist/Hindu Pozitif Yönlü
Reuveny ve Li (2003)	69 Ülke, 1960-1996	Panel Veri	Negatif Yönlü
Lee (2005)	64 Ülke, 1970-1974	Panel Veri	Demokrasi Düzeyine Göre Farklılaşmakta Güçlü Demokrasilerde Negatif Yönlü
Nassereddine (2012)	83 Ülke, 1975-1995	Panel Veri	Ekonomin Yapısına Göre Farklılaşmakta Kapalı Ekonomilerde İlişki Yok Açık Ekonomilerde Negatif Yönlü
Acemoğlu vd. (Acemoglu, Naidu, Restrepo, & Robinson, 2013)	184 Ülke, 1960-2010	Panel Veri	Güçlü İlişki Yok
Kotschy ve Sunde (2017)	96 Ülke, 1970-2010	GMM	Negatif Yönlü
Mukhtar vd. (2021),	Pakistan,1975-2016	FMOLS, ARDL	Pozitif Yönlü

3. MODEL, VERİ VE YÖNTEM

Gelir eşitsizliği üzerinde kurumsal yapıların etkinliğinin incelmesi hedeflenen bu çalışmada Türkiye'de üzerine 1987-2019 gözlem aralığında ampirik bir analiz yapılmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan ampirik analiz için kurulan modelin fonksiyonel form hali denklem 1'de yer almaktadır.

$$GINI_t = \beta_0 + \beta_1 INS_t + \beta_2 lnY_t + \beta_3 FDI_t + \beta_4 TR_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelde yer alan değişkenlerden GINI gelir dağılımını, INS kurumsal yapıyı, lnY reel GSYİH, FDI finansal gelişmişlik düzeyini, TR ticari açıklık oranını, ε hata terimini, β parametresi bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini t alt indisi zaman boyutunu ifade etmektedir. Gelir eşitsizliğini temsilen kullanılan Gini endeksi 0-100 arasında değer almakta, kurumsal yapıyı temsilen kullanılan ülkenin demokratikleşme düzeyini gösteren politik haklar endeksi 1-7 arasında değer almaktadır. Politik haklar endeksi 7'ye yaklaştıkça ülkenin demokratikleşme düzeyi artmaktadır. Ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan kişi başına düşen reel GSYİH 2015 sabit fiyatları dolar cinsinden, küreselleşmeyi temsilen kullanılan seri ticari açık oranı reel ihracat ile reel ithalat rakamlarının reel GSYİH oranı ile hesaplanmaktadır (ihracat, ithalat ve GSYİH rakamları 2015 sabit fiyatları dolar cinsinden). Finansal gelişmişlik için kullanılan seri IMF veri tabanından elde edilen finansal gelişmişlik endeksidir. Gelir eşitsizliğini gösteren Gini endeksi Solt (2021) tarafından oluşturulan SWIID 9.2 veri setinden elde edilmektedir. Kişi başına düşen reel GSYH, reel ihracat, reel ithalat, reel GSYH serileri Dünya Bankası tarafından yayınlanan World Development Indicators veri tabanından elde edilmektedir. Politik haklar endeksi Freedom House veri tabanından elde edilmektedir.

Çalışmada yapılan ampirik analizde ARDL sınır test yöntemi kullanılmaktadır. ARDL sınır test yönteminin temel avantajı seriler arasındaki uzun ve kısa dönemli etkileri ayrıştırması, serilerin farklı dereceden durağan olması durumda analize dahil edilebilmesi, otokorelaston ve içsellik sorununa karşı tutarlı sonuçlar üretmesidir (Pesaran ve Shin, 1997; Pesaran vd., 2001). Kurumsal yapı gelir eşitsizliğinin kurgulandığı 1 numaralı denklemin ARDL formuna uyarlanmış biçimi:

$$\begin{aligned}\Delta GINI_t = \alpha_0 &+ \beta_1 GINI_{t-1} + \beta_2 lnY_{t-1} + \beta_3 INS_{t-1} + \beta_4 FDI_{t-1} + \beta_5 TR_{t-1} \\ &+ \sum_{i=1}^{p} \gamma_{1,i} \Delta GNI_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{2,i} \Delta lnY_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{3,i} \Delta INS_{t-i} \\ &+ \sum_{i=1}^{p} \gamma_{4,i} \Delta FDI_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} \gamma_{5,i} \Delta TR_{t-i} + \varepsilon_t\end{aligned} \quad (2)$$

2 numaralı denklemde yer alan kısa dönemli etkiyi gösteren para metre (γ_1, γ_2, γ_3, γ_4, γ_5) ve uzun dönemli etkiyi gösteren para metre (β_1, β_2, β_3, β_4, β_5) şeklinde gösterilmektedir. Denklem 2'de yer alan p gecikme sayısını, Δ fark işlemini ifade etmektedir. Seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden boş hipotez $H_0 = \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = 0$ şeklinde, alternatif hipotez ise $H_1 \neq \beta_1 \neq \beta_2 \neq \beta_3 \neq \beta_4 \neq \beta_5 \neq 0$ şeklinde ifade edilmektedir.

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada yer alan serilerin durağanlık analizi Ng ve Perron (Ng & Perron, 2001) çalışmalarıyla geliştirilen birim kök testinden faydalanılmaktadır. Ng-Perron birim kök testinin ürettiği sonuçlara göre serilerin birim köke sahip olduğu şeklindeki boş hipotez GINI, lnY serileri için kabul reddedilmekte, alternatif hipotez kabul edilmekte, seriler düzeyde durağan olduğu tespit edilmektedir. INS, FDI ve TR serileri için boş hipotez kabul, alternatif hipotez reddedilmekte, serilerin düzey değerlerinde durağan olmadığı tespit edilmektedir. Bu değişkenler için fark alma işlemi gerçekleştirilmekte ve fark halleri için boş hipotez reddedilmekte, serilerin farkta durağan olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 2: Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	MZa	MZt	MSB	MPT
Düzey Değerleri				
GNI	-5.712*	-1.669*	0.292	4.350*
INS	-2.887	0.934	0.323	7.812
lnY	-6.039*	-1.666*	0.276	4.268*
FDI	0.302	0.226	0.750	36.668
TR	0.401	0.152	1.073	65.490
Fark Değerleri				
ΔINS	-15492***	-2.783***	0.179**	1.582***
ΔFDI	-15.084***	-2.746***	0.182**	1.624**
ΔTR	-15.433***	-2.757***	0.178**	1.664**
Kritik Değerler				
%1	-13.800	-2.580	0.174	1.780
%5	-8.100	-1.980	0.233	3.170
%10	-5.700	-1.620	0.275	4.450

Not: ***,** ve* simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyleri için istatistiki olarak anlamlılığı göstermektedir.

Bu çalışma da farklı dereceden durağan yapıya sahip olan serilerin kullanılmasına izin veren ARDL sınır test yönteminden faydalanılmaktadır (Pesaran & Shin, 1997). ARDL modelin için üretilen eş bütünleşme ilişkisinin varlığını test eden hipotezin varsayımları boş hipotez eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı, alternatif hipotez ise eş bütünleşme ilişkinini var olduğu yönündedir. Boş hipotez H_0 $\partial_t = 0$ şeklindeyken alternatif hipotez H_1 $\partial_t \neq 0$ şeklindedir.

Tablo 3'te ARDL sınır test sonuçları yer almaktadır. Üretilen bu sonuçlar değerlendirilecek olursa F-istatistik değerinin *I(0)* ve *I(1)* bandının %1 kritik değeri için üzerinde olduğu, bu bağlamda boş hipotez reddedilmekte, alternatif hipotez kabul edilmektedir. Dolayısıyla modelde yer alan seriler arasında eş bütünleşik bir ilişki gözlemlenmektedir.

Tablo 3: ARDL Sınır Test Sonuçları

Tahmin Edilen Model	Optimum Gecikme Uzunluğu	F-İstatistiği
$GINI_t = f(INS_t, lnY_t, FDI_t, TR_t)$	(3,3,2,0,3)	6.548***
Kritik Değerler	$I(0)$	$I(1)$
%1	3.88	5.30
%5	2.72	3.83
%10	2.17	3.19

Not: Tabloda yer alan kritik değeler Pesaran vd. (2001) de yer alan Tablo CI (i)'den elde edilmektedir. Optimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre belirtilenmektedir.

Çalışmada ARDL sınır test yöntemi ile elde edilen kısa ve uzun dönemli tahminci sonuçları değerlendirilmeden önce Tablo 3'te yer alan teşhis testleri değerlendirilmektedir. Teşhis test sonuçları değerlendirildiğinde Breusch-Godfrey LM testi (SERİAL) modelde otokorelasyonun varlığını test etmekte, modelde otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmaktadır. ARCH test modelde hata terimlerinin sabit varyansa sahip olup olmadığını test etmekte ve hata teriminin sabit varyansa sahip olduğu tespit edilmektedir. Jarque-Bera testi (NORMALITY) ile hata teriminin normal dağılıma sahip olup, olmadığını test edilmekte ve bu bağlamda hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ramsey testi modelde doğru fonksiyonel formunun kullanılma durumunu test etmekte ve test sonucuna göre modelde doğru fonksiyonel formun kullanıldığı tespit edilmektedir. CUSUM ve CUSUMQ test sonuçları ise katsayıların istikrar yapısını incelemekte ve Şekil 1'de yer alan grafikler göz önüne alındığında katsayıların istikrarlı bir parametreye sahip olduğu saptanmaktadır. Teşhis test sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde kullanılan modelin tutarlı olduğu ve model tahmincisinin ürettiği katsayıların güvenilir olduğu tespit edilmektedir.

Teşhis testlerinin değerlendirilmesinin ardından Tablo 4'te yer alan kısa ve uzun dönemli tahminci sonuçları ele alındığında Gini endeksi ve politik haklar endeksi arasında uzun dönemde pozitif yönlü, kısa dönemde istatistiki açıdan anlamsız bir ilişki olduğu saptanmaktadır. Bu bağlamda gelir eşitsizliği ve kurumsal yapı arasında uzun dönemde negatif yönlü bir ilişki vardır. Bağımsız değişkenlerden kişi başına düşen reel milli gelir ile Gini endeksi arasında kısa ve uzun dönemde negatif yönlü ilişki olduğu, finansal gelişmişlik endeksi ile Gini endeksi arasında kısa ve uzun dönemde pozitif yönlü ilişki olduğu, Gini endeksi ile ticari açık oranı arasında uzun dönemde istatistiki açıdan anlamsız, kısa dönemde negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmektedir. Modelde yer alan hata düzeltme terimi (ECT) katsayısı negatif ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu saptanmaktadır.

Tablo 4: Kısa ve Uzun Dönem Katsayı Tahminci Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-istatistiği
Uzun Dönem		
Sabit	-0.093***	-4.167
INS	0.275***	6.773
lnY	-0.296**	-2.199
FDI	4.705***	3.185
TR	1.402	0.716
Kısa Dönem		
ΔINS	0.010	0.350
ΔlnY	-0.026***	-1.66
ΔFDI	1.841***	3.157
ΔTR	-1.528*	-1.922
ECT(-1)	-0.393***	-7.054
Teşhis Testleri		
	F-istatistiği	Olasılık
SERİAL	0.105	0.408
ARCH	0.609	0.507
NORMALITY	0.763	0.682
RAMSEY	0.342	0.737
CUSUM	İstikrarlı	İstikrarlı
CUSUMQ	İstikrarlı	İstikrarlı

Not: ***,** ve* simgeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyleri için istatistiki olarak anlamlılığı göstermektedir

Şekil 1: CUSUM ve CUSUMSQ Parametre İstikrar Testleri

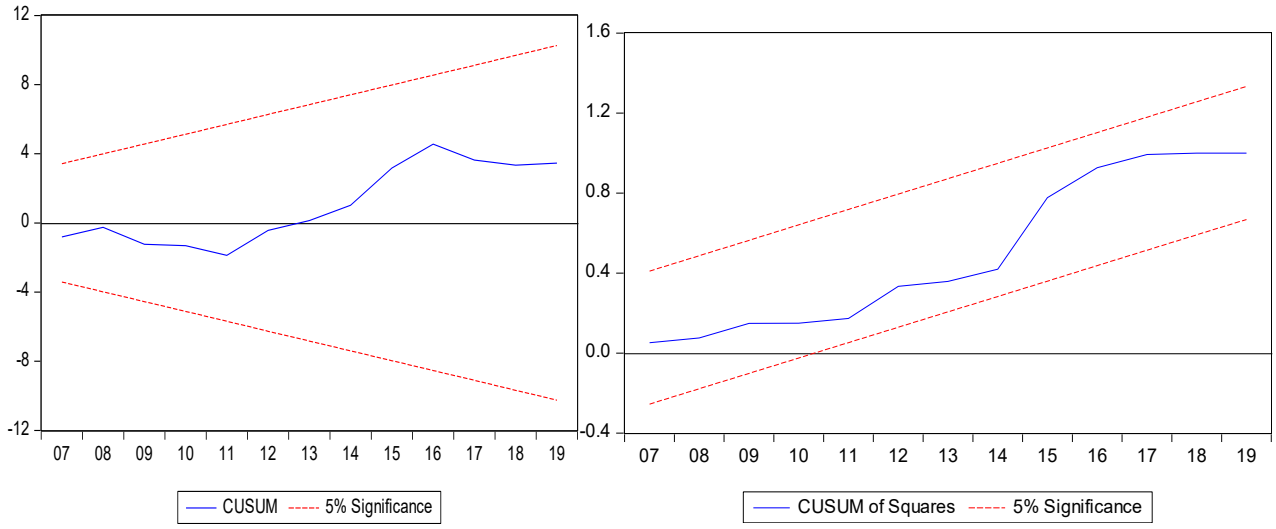

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelir eşitsizliği üzerinde kurumsal yapıların etkinliğinin incelendiği çalışmada Türkiye için 1987-2019 gözlem aralığında, ARDL sınır test yönteminden faydalanılarak ampirik bir analiz yapılmaktadır.

Çalışmada uzun ve kısa dönemli tahminci sonuçlarıyla gelir eşitsizliği üzerinde etki eden faktörler değerlendirilmektedir. Bu bağlamda uzun dönemde gelir eşitsizliği ile kurumsal yapı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmektedir. Güçlü demokratik kurumlar gelir eşitsizliği üzerinde olumlu katkı sağlamakta, gelirin adil bölüşümünde rol oynamaktadır. Diğer taraftan ekonomik büyüme gelir eşitsizliği üzerinde kısa ve uzun dönemde olumlu katkı sağlarken, finansal gelişmişlik gelir eşitsizliği üzerinde kısa ve uzun dönemde olumsuz yönde katkı sağlamaktadır. Finansal gelişmişlik düzeyi artıkça gelir dağılımını bozucu bir etki yaratmaktadır. Küreselleşme ve gelir eşitsizliği arasında uzun dönemde istatistiki olarak ilişki tespit edilememekte, diğer taraftan kısa dönemde negatif yönlü ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla küreselleşme arttıkça gelir eşitsizliği üzerinde olumlu bir etki oluşmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgulara dayanılarak Türkiye için bir takım politika önerileri sıralanacaktır. İlk olarak çalışmanın ana hedefini teşkil eden kurumsal yapı gelir eşitsizliği ilişki bağlamında politika yapıcılar güçlü demokratik kurumlara katkı verici, verimliliğini arttırıcı politikalar izlemelidirler. Bu sayede gelir eşitsizliği azalacak, gelir daha adil bir biçimde dağılacaktır. İkinci olarak gelir eşitsizliğini bozucu bir yapıya sahip finansal gelişmişlik düzeyi, politika yapıcıların göz önüne alması gereken bir durumdur. Politika yapıcılar etkin kredi kullanımı gibi faktörleri göz önüne alarak gelir yapısını düzenleyici bir yapı inşa etmelidir. Üçüncü olarak politika yapıcılar ekonomik büyüme planlarını kurgularken kısa dönemde küreselleşmeyi göz önüne alan kalkınma planlarını dikkatte alırsa gelir yapısını üzerinde olumlu bir katkı sağlamış olacaktır.

KAYNAKÇA

Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a fundamental cause of long-run growth. *Handbook of economic growth*, *1*, 385-472.

Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P., & Robinson, J. A. (2013). Democracy Redistribution and Inequality. *In Handbook of income distribution*, (2), 1885-1966.

Bollen, K., & JACKMAN, R. (1985). Political Democracy and the Size Distribution of Income. *American Sociological Review*, *50*. https://doi.org/10.2307/2095432

Freedom House, Country and Territory Ratings and Statuses, Erişim:https://www.freedomhouse.org/report/freedom-world

Gradstein, M., Milanovic, B., & Ying, Y. (2001). Democracy and Income Inequality. *The World Bank Development Research Group Poverty and Human Resources*, 50.

Inernational Moneytary Fund, IMF Data, Financial Develepmant Erişim: https://www.data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B

Kotschy, R., & Sunde, U. (2017). Democracy, inequality, and institutional quality. *European Economic Review*, *91*, 209-228.

Lee, C.-S. (2005). Income inequality, democracy, and public sector size. *American Sociological Review*, *70*(1), 158-181.

Mukhtar, T.,Bilquees, F., ve Yasmin, T. (2021). Political Regime, Shadow Economy and İncome Inequality: Evidence from Pakistan. *Pakistan Journal of Applied Economics*, *31*(2), 119-144.

Nassereddine, A. K. (2012). Democracy, Economic Freedom, and Income Inequality. *Middle Eastern Finance and Economics*, 67.

Ng, S., & Perron, P. (2001). Lag length selection and the construction of unit root tests with good size and power. *Econometrica*, *69*(6), 1519-1554.

Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1997). *An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis*.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001a). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, *16*(3), 289-326. https://doi.org/10.1002/jae.616

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001b). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, *16*(3), 289-326.

Reuveny, R., & Li, Q. (2003). *Economic Openness, Democracy and Income Inequality: An Empirical Analysis." Comparative Political Studies*.

Solt, F. (2021). *The Standardized World Income Inequality Database, Versions 8-9* [Data set]. Harvard Dataverse. https://doi.org/10.7910/DVN/LM4OWF

WDI (2022) . World Development Indicators, the World Bank. Erişim https://www.databank.worldbank.org/indicator

KURGUSAL BİR METİN OLARAK BÜYÜ VE BÜYÜNÜN "KRONOTOP"U

♦ ◆ ♦

MAGIC AS A FICTIONAL TEXT AND THE "CHRONOTOPE" OF MAGIC

Velimert KOÇER*

ÖZET

Mihail Bahktin tarafından oluşturulan kronotop kuramı, edebi metinlerde zaman ve mekân ögeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bahktin, kurguda kullanılan zaman ve mekân özelliğinin, rastgele seçilmediğini, bu ögelerin anlatılan olayla birlikte kültürel kodlarla da bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Bahktin bu kuramın her ne kadar folklor ürünleri üzerinde denenmediğini belirtse de bunun yapılamayacağını ifade etmemiştir. Büyü, günümüze kadar akademik dünyanın üzerinde çeşitli yönleriyle araştırma yaptığı insanlık kadar eski bir uygulamadır. Bu zamana kadar yapılan çalışmalar, genel olarak büyünün ritüel boyutu ve yapılış amacı üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle İslamiyet etkisinde gelişmiş büyü pratikleri metin boyutuyla fokloristik açıdan bir incelemeye tâbi tutulmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Mihail Bahktin'in edebi eserlerin zaman ve mekân kurgusuna yönelik oluşturduğu "Kronotop" kuramı çerçevesinde büyü metinlerini incelemektir. Büyünün metin ve ritüel boyutu kurgusal bir metin olarak değerlendirilmiş, zaman ve mekân vurgusu yapan büyü metinleri kronotop kuramı bağlamında incelenmiştir. Büyüye dair metin ve açıklamalar, PDF formatındaki büyü risaleleri ile Seyyid Süleyman el-Hüseynî'nin "Kenzü'l- Havas" adlı eserinden alınmıştır. Yapılan incelemede büyünün yapılma zamanı ve büyü yapılırken içinde bulunulan mekânın ya da büyünün yapıldıktan sonra saklandığı mekânın büyü için önemli olduğu görülmüştür. Bu bağlamda büyünün de tıpkı edebi bir metin gibi zaman ve mekânla sıkı bir ilişki içinde olduğu sonucuna varılmıştır. Büyü bağlamında tespit edilen kronotoplar ise, Cuma kronotopu, Pazartesi kronotopu, Gün Doğmadan Önce kronotopu, Tenha Yer kronotopu, Kıble kronotopu, Rüzgâr kronotopu, Dükkân-hane kronotopu, Eski mezar kronotopu ve Sokak kronotopu olarak sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Büyü, Kronotop, Mihail Bahktin, Kenzü'l-Havas.*

ABSTRACT

Chronotope theory, created by Mihail Bahktin, focuses on time and space elements in literary texts. Bahktin stated that the time and place features used in the fiction were not chosen randomly, and that these elements were also related to the cultural codes along with the event described. Although Bahktin stated that this theory has not been tested on folklore products, he did not state that this could not be done. Magic is a practice as old as humanity, on which the academic world has researched various aspects until today. Studies carried out so far have generally focused on the ritual dimension and purpose of magic. In particular, the magic practices developed under the influence of Islam have not been examined in terms of folklore in terms of text. The aim of this study is to examine magic texts within the framework of Mihail Bahktin's "Chronotop" theory for the time and space fiction of literary works. The text and ritual dimension of magic was evaluated as a fictional text, and magic texts emphasizing time and space were examined in the context of chronotop theory. The texts and explanations of magic are taken from the magic treatises in PDF format and from Sayyid Süleyman al-Husayni's "Kenzu'l-Hawas". In the examination, it has been seen that the time of the magic and the place where the magic is done or the place where the magic is hidden after the magic is important for magic. In this context, it was concluded that magic, like a literary text, is in a close relationship with time and space. The chronotopes determined in the context of magic are listed as Friday chronotope, Monday chronotope, Before Sunrise chronotope, Secluded Place chronotope, Qibla chronotope, Wind chronotope, Shop-house chronotope, Old grave chronotope and Street chronotope.

Keywords: *Magic, Chronotope, Mihail Bahktin, Kenzü'l-Hawas.*

* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi AbD., Doktora Prog., Türkiye. (e-Mail: velimertkocer@hotmail.com)

1. GİRİŞ

20. yüzyılın önemli düşünürlerinden Mikhail Bakhtin'in edebi metinlerden özellikle romanın, zaman-mekân ve anlam ilişkisini bir bütün halinde ortaya koymaya çalıştığı kronotop kavramı, kavramın ortaya çıkması ile yine özellikle roman ve hikâye olmak üzere pek çok edebi ürün üzerinde uygulamalı olarak gösterilmeye çalışılmıştır.[2] Bakhti' in kronotop kavramı Albert Eistein'in izafiyet teorisine dayandırılmaktadır.

Bakhtin'in ifadesi ile kronotop; "Edebiyatta sanatsal olarak ifade edilen zamansal ve uzamsal ilişkilerin içkin bağlantılılığına kronotop (uzam-zaman), matematikte kullanılmaktadır ve Einstein'in Görelelik Teorisi'nin parçası olarak geliştirilmiştir. Görelelik teorisinde barındırdığı özel anlam bizim amaçlarımız açısından önem taşımıyor; edebiyat eleştirisi için hemen hemen (ama tamamen değil) bir eğretileme olarak ödünç almaktayız. Bizim açımızdan taşıdığı önemse, uzam ve (uzamın dördüncü boyutu olarak) zamanın birbirinden ayrılamazlığını ifade ediyor olması. Kısacası, zaman-uzama edebiyatın biçimsel olarak kurucu kategorisi anlamını atfediyoruz; kültürün diğer alanlarındaki zaman-uzamla ise hiçbir ilgimiz yoktur" şeklinde açıklamakta ve sınırları çizilmektedir(Bakhtin, 2020: 296). Bu doğrultuda kronotop kavramı edebi bir metinde zaman ve mekânın, anlamı ortaya çıkaran iki temel öge olduğunu ifade etmektedir. Kavramın yalnızca edebi ürünler bağlamında işlevsel olduğu ifade edilmekte, kültürün diğer ürünleri için böyle iddiada bulunulmamaktadır.[3]

Bahktin'e göre bir yapıtın fiili bir gerçeklikle ilişkisi sanatsal bütünlüğü, zaman-uzamıyla tanımlanır. Bu bütünlük aynı zamanda duygu ve değerlerin izlerini de taşımaktadır(Bahktin, 2020: 296). Bu doğrultuda, belli fiiller belli yer ve zamanlarda anlam kazanmaktadır. Örneğin karşılaşma eylemi yol kronotopu ile anlam kazanır. Bu durum, "Zaman uzam anlatı düğümlerinin bağlandığı ve birleştiği yerdir. Anlatıyı biçimlendiren anlamın bu zaman-uzamlara ait olduğu, hiçbir çekince ilave edilmeksizin söylenebilir. Zaman-uzamın temsil etme bakımından taşıdığı önemden güçlü bir biçimde etkilenmekten kaçınamayız. Sonuçta zaman, zaman dokunulur ve görünür hale gelir; zaman-uzam anlatıdaki olayları somutlar, cisimleştirir onlara yaşam kazandırır."(Bahktin, 2020: 303-304) şeklinde ifade edilmiştir. Buna benzer şekilde romanlarda, misafir odaları ve salonlar, yatak odası, taşra kasabası, şato, eşik gibi kronotoplar bulunmaktadır. Bu kronotoplar sayısız şekilde daha başka kronotoplar üretebilir denmektedir(Bahktin, 2020: 297-302).

Yukarıda da ifade edildiği gibi kronotop kavramı esas itibariye, edebi metinlerde ve özellikle romanda aranan bir yapıyı ifade etmektedir. Büyü gibi rasyonel düşüncede karşılığı olmayan ve çoğu zaman bir metne dahi sahip olmayan uygulamanın kronotop bağlamında incelenmesi, kavram sınırlarının zorlanması olarak düşünülebilir. Ancak çalışmada büyü, uygulamaya dayalı bir pratik olmakla birlikte bir kurgu olarak kabul edilmiş ve bu kurgu oluşturulurken yani büyü yapılırken dikkat edilen zaman ve mekân ögeleri kronotop kavramı çerçevesinde incelenmiştir. Nitekim Titon da her anlatının bir metin olduğunu hatta insan eliyle yapılmış her şeyin bir metin özelliği gösterdiğini ifade etmektedir: "insan eliyle yapılmış herhangi bir nesne, diğer bir deyişle, metin kelimelerden oluşmak zorunda değildir; bir resim, bina ya da çanak gibi insan yapısı, bir ritüel gibi eylem ya da olay, bir ya da birden fazla kişi bile metin olabilir"(Titon'dan akt.: Kayalı-Orta, 2017: 56). Ayrıca Titon performansın da bir metin olduğunu ifade etmekte ve "Metin yerine performansı benimsemektense iki tür arasındaki ayrımı belirsiz kılarak ve böylece metnin anlamını, her türlü yorumlama nesnesini kapsayacak şekilde genişleterek metinleri performans ve performansları da metin olarak ele almayı yeğledik. Performanslar metine indirgenemez; aslında performanslar metindir."(Titon, 2015: 277) demektedir. Bu tanımlamaya göre büyü, çeşitli ritüellere haiz olması noktasında bir performans özelliği göstermekte ve dolayısıyla metin olarak nitelendirilebilmektedir. Böylece büyünün kendisi yazılı bir metin olmasa dahi bir metin işlevi görmektedir denilebilir.

---

2 Türk edebiyatı içerisinde çeşitli metinler kronotop bağlamında değerlendirilmiştir. Bkz; Özdemir, H. (2021). "KEREM İLE ASLI HİKÂYESİNDE KRONOTOP" . The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS) , 6 (3) , 257-270. Kuzay Demir, G. (2018). "Dede Korkut Kitabı'nın Kronotop Bağlamında İncelenmesi" . Asia Minor Studies , 6 (11) , 213-231.

3 Bu bağlamda incelediğimiz Camilla Asplund Ingemark'ın "The Chronotope of Enchantment" adlı makalesinde Finlandiya'da derlenen İsveççe efsane metinlerinden hareketle efsanelerdeki büyülü olaylar incelenmiştir. Ingemark makalesinde "Bakhtin'in "folklorik kronotop" kavramı (o ondan tekil olarak söz etme eğilimindedir) büyü efsanelerini açıklamak için yetersizdir." demektedir(Ingımark, 2006: 19). Bu nedenle makale örnek alınmakla birlikte, biz çalışmamızda direkt olarak büyü metinleri üzerine yoğunlaşmayı uygun gördük.

Çalışmada kullanılan büyü metinleri bilişim ağı içerisinde bulunan PDF büyü risaleleri Seyyid Süleyman el- Hüseyni'nin Kenzü'l-Havas adlı eserinden de derlenmiştir. Derlenen büyü metinleri, zaman ve mekân ögeleri üzerinden incelenmiştir. İncelemeye konu edilen büyülerde, uygulama boyutunda kronotop kavramı ile olarak zaman ve mekân ögelerinin belirtildiği büyü açıklamaları tercih edilmiştir. Bunla birlikte zaman ve mekân ögelerinin birlikte bulunmadığı kimi uygulamalar da büyüde zaman ya da mekândan birine vurgu yaptığı düşünüldüğünden araştırmada irdelenmiştir. Çalışmanın devamında, "Büyü: Hayatın Yeniden Kurgulanması", "Büyünün Kronotopu" ve "Sonuç" olmak üzere üç bölüm bulunmaktadır.

2. BÜYÜ: HAYATIN YENİDEN KURGULANMASI

Büyü kavramını bilinenin dışında bir şekilde tanımlamak çalışmanın kilit noktalarından biridir. Zira şimdiye kadar yapılan büyü tanımlarında büyünün amacına, uygulama mantığına ve kökenine dair açıklamalar getirilmiştir. Bu bağlamda yapılan büyü tanımlarından biri olarak Sedat Veyis Örnek'in büyü tanımı gösterilebilir. Büyü, Örnek tarafından; "Doğaüstü güçlerin yardımı sağlanarak belli bir ereği elde etmek ya da belli bir durumu yaratmak için uygulanan işlem ve eylemler. (…) Büyünün uğraşı alanına çocuk, mal-mülk, bol ürün edinmek, zararlı etkileri ve tehlikeleri uzaklaştırmak, insanlara iyilik ve kötülük yapmak vb. gibi dünyasal işler girer." (Örnek, 1971: 52-53) şeklinde tanımlanmıştır.

Yine alanın önemli isimlerinden biri olan Malinowski tarafından büyü için özetle; "büyünün en önemli özelliği tılsımdır, büyü hiçbir zaman doğmaz, oluşturulmaz ya da keşfedilmez, insanlığın başlangıcından beri vardır ve kişinin rasyonel eylemleri ve iradesi dışında kalan olayların başlıca tamamlayıcısı şeklinde var olmuştur, insan bedeni büyünün deposu ve taşıyıcısı konumundadır, belli bir soya ait olmayıp insandan insana aktarılabilir, pasif faaliyetsizlik insanın kabul edeceği bir şey olmadığından insanın telafi eylemine itilmesi sonucu doğmuştur, her büyünün karşı büyüsü vardır, bilime yakınlığı sebebi ile bilim gibi uygulanma yöntem ve ilkeleri vardır, bireye kritik anların aşılmasında, önemli görevleri yürütmede duygu durumlarında ruhun denge durumunu sağlamasında yardım eder." demektedir. (Malinowski, 2014: 71-95).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle büyü dinden de eski bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyü bireyin, aklı rasyonel olarak kullanamadığı dönemde çevresinde olan biten olayların basit anlamda dahi nedenselliğini çözemediği durumda, dışardan bir yardım olarak kabul edilebilir. Büyünün deposu insan vücudu olarak ifade edilmiştir. Bu durumda vücut yazının olmadığı dönemde bilginin zihinde muhafaza edilmesi düşünüldüğünde; büyü, ritüel ve tılsım formülünün deposu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu ifade yapılan tılsımların ileride Frazer'de görüleceği üzere tene temas eden nesne ile büyü yapılması ve yine yapılan tılsımın tene temas edecek şekilde taşınması sebebiyle vücut, büyü için bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine büyünün pasif faaliyetsizliğe tepki olarak ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Etrafında olanlardan etkilenen ve bunu değiştiremeyen insan, doğa karşısında pasif durumda kalmaktadır. Kendisine büyü yapılan büyünün etkisine girmesi dolayısıyla pasif olmakla birlikte büyücü, bireyi önce pasif duruma getiren daha sonra onun için yeni rol belirleyen kişi olarak belirmektedir. Bu noktada büyücü homo ludens- oyuncu insan" olarak kabul edilebilir. Nitekim And, Huizinga'dan aktararak homo luden'sin özelliklerini; "Oyun, oyun olmayan bir amaca varma amacına hizmet etmektedir. Dil, mitos ve ritüelin kökeninde hep oyun vardır. Oyun alanı ritüel gibi, ya fizik bakımından ya da uygunluk ve oyun kuralları bakımından belirlenmiştir: Oyun yeri, oyun masası, tapınak, sahne, perde-gerelti, ayak topu alanı, vb. Bunlar bir çeşit yasak bölgelerdir, dışardan içeriye belli kurallarla girilir, içerde de belli kurallar geçerlidir." (Akt.: And, 2012:28) şeklinde açıklamıştır.

And aynı eserin devamında, oyun ve büyü arasında bir ilişki kurmakta ve büyü sözcüğünün bügü şeklinden hareketle Şamanlar için böge sözcüğünün kullanıldığını belirmekte, Uygurca 'da bügü sözcüğünün hâkim, hikmet ve doğaüstü güç gibi anlamlara geldiğini ifade etmektedir. Moğolca'da şaman ya da büyücü için büge sözcüğünün kullanıldığını ve Divanû Lügatı't- Türk'te bügü kelimesinin akıllı anlamında geldiğini ifade etmektedir. Daha sonra bük-ü> bügü> doğaüstü güç ve büyü şeklinde bir çıkarımda bulunmaktadır(And, 2012: 38-40). And'ın yukarıdaki çıkarımı doğrultusunda büyücü, oyuncu insan yani "homo ludens" olarak ifade edilebilir. Sonuçta büyücünün, büyü yaptığı kişi üzerine

çeşitli etkiler meydana getirdiği ve kişinin hayatını, büyü yaptığı andan itibaren yeniden kurguladığını söylemek güç değildir. Nitekim Malinowski yukarıda da ifade edildiği gibi bazı durumlarda kontrol edilemeyen, aşk, öfke, hastalık vb. durumlarında ortaya çıkan psikolojik dengeyi yeniden sağlamak şeklinde ifade etmektedir. Yeniden dengeye getirmek de söz konusu işleyişe bir noktada müdahale etmek demektir.

Büyünün insan hayatındaki yeri ve önemi noktasında büyünün kökenine dair incelemeler yapılmış ve din ile büyü arasındaki ilişki irdelenmiştir. İngiliz Antropoloji Okulu üyesi James Frazer tarafından büyünün dinden daha eski olduğu görüşü savunulmuş ve bu konuda; "Günümüzde hakkında bilgi sahibi olduğumuz en ilkel insan toplumunda büyünün belirgin varlığına, dininse yokluğuna rastlıyorsak, dünyadaki medeni ırkların da tarihlerinin bir döneminde benzer bir entelektüel safhadan geçtiği, doğanın yüce güçlerine isteklerini zorla yerine getirtmeyi denedikleri, kısacası insan kültürünün maddi tarafında her yerde bir Taş Devri olduğu gibi, entelektüel tarafında bir yerde bir Büyü Devri yaşadığı çıkarımında bulunamaz mıyız?"(Frazer, 2021:287) ifadesi kullanılmıştır.

Yine Frazer tarafından büyünün ilkelerinin, cansız doğanın eylemlerini şekillendirdiği fikri; "Çünkü büyücü sanatını icra ederken kullandığı bu ilkelerin cansız doğanın eylemlerini düzenlediğine kesin bir inanç duyar." şeklinde açıklanmıştır. Bu durumda ilkel büyücü ya da genel anlamda büyücü, yaptığı eylemin doğaya hükmetmek için işe yaradığını düşünmekte ve genel işleyişe müdahale ettiğine inanmaktadır. Bu inanç kuvvetli ve kesindir.

Doğanın genel işleyişi, doğa bilimleri bağlamında bir takım kurallara bağlıdır. Mevsimlerin birbirini takibi, yağışların oluşması için uygun şartların oluşması, doğanın kendi işleyişi içerisinde kurallara bağlıdır. Yukarıdaki ifadeye göre büyücü, gerçekleştirdiği ritüel ve yaptığı tılsımlarla bu işleyişi değiştirdiğine dair kesin bir kanaate sahiptir. Büyücü bu noktada mevcut kurguyu değiştiren ve bunu yaptığı karşı kurgu ile başaran kişi olarak görülebilir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, büyüyü ritüel ve madde boyutunun yanında, manen insan hayatını yeniden kurgulama amacıyla yapılan yeni bir kurgu olarak değerlendirmek mümkün gözükmektedir. Nitekim dinlerin, büyüyü yasaklayan tavrının esas nedenini de burada aramak gerekmektedir. İlahi kaderin, insan eli ile yeniden kurgulanması için yapılan bu müdahale, ilahi kudret ve bilgiye yapılan bir saygısızlık olarak kabul edilmiş ve bu sebeple yasaklanmış olmalıdır. Nitekim dinlerin büyüyü batıl inanç olarak değil, var olan ve yasaklanan bir pratik olarak kabul ettikleri bilinmektedir. İslamiyet özelinde bakılacak olursa büyü, direk Allah'ın iradesine karşı gelmek ve müdahale etmek olduğundan bu işlerle uğraşanlar Kur'an'da kötü anılmıştır. Nitekim Maide suresi 90. Ayet[4] ve Bakara suresi 102-103. Ayetler[5] büyü konulu olup, büyünün yasaklı bir eylem olduğu, lanetlendiği ve Harut-Marut adlı iki melek ile büyünün öğretilmesi kıssası hakkında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda büyü İslamiyet içerisinde varlığı kabul edilen ancak ilahi kader ve kudrete bir başkaldırı olarak görülen ve bu sebeple yasaklanan bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yasağın hayatı yeniden kurgulama isteğinden ileri geldiği düşünülebilir.

3. BÜYÜNÜN "KRONOTOP"U

Büyü yukarıda da ifade edildiği şekli ile bu çalışmada bir kurgu (kurgu metin) olarak ele alınmıştır. Büyünün hayata yön verebileceği, bireyleri etkisi altına alması dahilinde; onları, kendileri için başkaları tarafından yeniden kurgulanmış olaylar ve süreç içerisinde aktif durumdan pasif duruma getireceğine dair inanış; büyü, ritüel ve büyü yazımı işlemini bir kurgu haline getirmektedir denilebilir.

Edebi metnin kurgusunda zaman ve mekân olmazsa olmaz yapı unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman ve mekânın reel bazda muğlak olduğu anlatı türü olan masalda dahi "evvel zaman içinde" ifadesi çok uzak bir geçmişi ifade ederken efsanevi "Kaf Dağı'nın ardı" mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

4 Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, 90. Ayet. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/759/90-91-ayet-tefsiri (Görülme:11.12.2021).

5 Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 102. Ayet. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/109/102-103-ayet-tefsiri (Görülme:11.12.2021).

Çelebi'ye göre İslam inancında gizli ilimlerin bir kolu olarak karşımıza çıkan "Havas"ın varlık türlerinin oluşumunu sağlayan elementlerin bilgisi ile ilgilendiği ifade edilir. Bazı maddelerin bileşenleri bilinirken bazı varlıkların bileşenleri ve bu bileşenlerin yapısı bilinmez. Söz konusu bilgi, varlığın ismi yazılırken kullanılan harflerin bir takım matematiksel formüller ile hesaplanması ile bulunur ve bu işlerle uğraşarak söz konusu sırrı açığa çıkaran kişiye de havas âlimi denmektedir(Çelebi, 1997: 517). İbnü'n-Nedim, gizli ilimlerin azaim, sihir, şa'beze, nirancat, hiyel ve tılsım çeşitlerine ayrıldığını ifade etmiştir. Bunlardan azaim ve sihir türlerinde cinlerin yardımcı olarak kullanıldığı söylenirken, tılsım, şa'beze gibi türlerde yıldızların gözlemlenip, taş, boncuk, yüzük gibi nesneler üzerine yazılar yazılıp işaretler çizilmek yoluyla işlemler yapıldığı aktarılmaktadır.(İbni'n-Nedim'den akt.: Çelebi, 1997: 518).

Havas ve büyünün zaman ve mekândan hâli olmadığına ilişkin ilk bilgiyi yine Kenzü'l-Havas'ın kendisi vermektedir: "Havas yazmak ve okumak hususunda burç ve kevakibin tesiri vardır. Mesela bir kimsenin muvaffakiyet temin etmesi, bir hastanın teşfiyesi, zevç ve zevcenin aralarını bulup ıslah edilmesi, evlenme işlerini temin etmek, celb ve teshir hususlarını temin etmek istenirse o kimsenin burcu ve yıldızı bulunup o burç ve yıldıza ve münasip gün ve saatte okunur ve yazılırsa tesir etmesinin muhakkak ve kati olduğunu havas âlimlerinden bazıları beyan edip bildirmişlerdir." (el- Hüseyni, 2014: 2/620). Bu açıklamadan sonra el- Huseynî, burç ve yıldızların dost ve düşman gün ve yıldızlarını üç farklı tablo halinde vermiştir(el-Huseynî, 2014: 2/621-623).

Bu bağlamda büyü ve tılsım yapmanın kendine has vakit ve zamanının olduğu yani kronotopu olduğu söylenebilir. Çalışmada, özellikle Kenzü'l-Havas ve farklı büyü risalelerinden hareketle tespit edilen büyü kronotopları aşağıda verilmeye çalışılacaktır.

3.1. Cuma Kronotopu

Cuma Müslümanlar açısından haftanın en mübarek günü kabul edilmektedir. Bu güne ait özel bir namazın olması ve bu namazın toplu halde kılınmak zorunda olması güne önem atfedilmesinin temel sebebidir. Kişilerin dileklerinin kabul edilmesi ya da başka kişiler üzerinde etkili olacak büyülerin yapılması için Cuma gününe ait gece, gündüz, cuma namazı vakti ve sonrası havas için önerilmiş vakitlerdir. Bahktin, belirlenen kronotopların daha alt kronotoplara ayrılabileceğini ifade etmektedir(Bahktin, 2021:326). Bu yolla cuma günü genel anlamda bir kronotop olarak kabul edilmiş, gündüzü, gecesi ve namaz vakitlerine dair ayrıntılara girilmemiştir. Cuma kronotopunun anlam bağlamı ise vaktin genel itibariyle hayırlı olması ve dilek kabulü için uygun kabul edilmesinden ileri geliyor denebilir. Ayrıca Müslüman topluluğun dini değerlerini yansıtması bağlamında da bir gösterge olarak düşünülmelidir. Cuma gününe dair havas örnekleri aşağıdaki gibidir;

Cuma günü yapılması tavsiye edilen uygulamalar hakkında aşağıdaki örnekler verilebilir; "Esmaü'l- Hüsnanın murabbalı hali verildikten sonra söz konusu vefk için "Bu esm-i şerife ile vefk-i şerifi, Cuma günü sabahleyin, kıbleye karşı oturup tertip ettikten sonra, yukarıda beyan edildiği üzere esma-i şerifeyi zikrederek başının üzerinde taşıyan kimseye Cenab-ı Vacib-i Vücud hazretleri izzet ve vakar ihsan buyurur."(el- Hüseyni, 2014:1/155).

"Bir kadının aşkına giriftar olup da onu celb ve teshir etmek ve taht-ı nikahına almak hususunda, araya giren ve perde olan bir takım manilerden dolayı muvaffak olmakta müşkülat yaşayan ve bir türlü muvaffak olamayan bir kimse, mezkur kadının saçından veya vücuduna temas eden elbisesinden bir parça alır ve Cuma gecesi sabaha karşı kalkarak abdest aldıktan sonra kıbleye karşı oturur ve o parçayı önüne alarak üzerine 1001 defa (…..)okur ve sonra o parçayı biraz erkek günlük ve öd ağacı ile beraber hafif bir ateşe koyarak yakarsa biiznillah Teâlâ, matlup olan teshir icra edilmiş olur ve o kadının nikahını icra etmekte artık müşkülatı kalmaz"(el-Hüseyni, 2014:1/389-390).

3.2. Pazartesi Kronotopu

İncelenen metinlerle sınırlı olmak üzere cuma gününden sonra en çok büyü ve tılsım gününün pazartesi olduğu görülmüştür. Örneğin pazartesi günü gündüz saat 6 için yapılan yorumda "Zühre'ye ait bir saat olup ondan vefk, tılsım ve nüsha yazmak iyidir"*(*el- Hüseyni, 2014: 12) denmektedir.

"Dalak ağrısı ve şişmeden ıztırap çekmekte olan bir kimseyi o rahatsızlıktan kurtarmak istenilirse pazartesi günü şu aşağıda yazılı olan vefk-i şerifi ince bir tahta levha üzerine yazıp hastanın üstüne

bir nüsha halinde konulursa biiznillahi teala hasta şifa bulur. Bu vefk Arabî ayının üçüncü gününden sekizinci gününe kadar ve bilhassa eşher-ü haramda yani Recep, Şaban, Ramazan, Zilhicce ve Muharrem'de yazılırsa daha iyi olur." (el- Hüseyni, 2014:2/509).

"Cebbar ism-i şerifi n duasını kendine vird edinen her gün ya da en azından Cuma ve pazartesi günleri sabah namazından evvel, veya sonra okumasına devam eden kimseye Cenab-ı Vacibü'l- Vücud Hazretlerinin avn ü inayetiyle hiçbir kimse cebir ve tazyik edemez."(el- Hüseyni, 2014: 2/288).

Pazartesinin, İsrailiyat kaynaklarında yer ve göğün yaratıldığı günlerden biri olması, Zühre, Harut ve Marut'a dair anlatı düşünüldüğünde yaratma ve büyüye dair ögelerin pazartesi gününde kesiştiği ifade edilebilir. Nitekim İsrailiyat kaynaklarına göre Tanrı dünyayı altı günde yaratmış ve yedinci gün dinlenmeye çekilmiştir. Yaratma eyleminin başladığı gün Pazar ve pazartesi olup(Gürkan, 2009: 256) bu bağlamda yeni bir kurgu için yaratılışın başladığı günlerinden birinin seçilmesi kronotop belirlemede uygun görülmüştür denilebilir. Ayrıca vefk örneği bazında pazartesinin Zühre yıldızına ait bir saat olarak ifade edilmesi, Zühre-büyü-Harut ve Marut kıssasına da atıf yapmaktadır denilebilir. Bu bağlamda cuma gününden sonra vefk ve tılsım yapmak için en uygun vaktin Zühre'ye ait olan bu vakitte yapılmasının tesadüfi olmadığı düşünülmektedir. Zühre'nin sihir ile olan ilişkisinin, kuvvetli tılsım yapabilme fiilini beraberinde getirdiği de düşünülebilir.[6]

3.3. Gün Doğmadan Kronotopu

İslamiyet'te yıl içerisinde tarihi belli olan ibadetler ayın evreleri baz alınarak yapılırken günlük ibadetler güneşin hareketleri baz alınarak yapılır. Özellikle güneşin doğuş ve batışından önceki zaman aralığı kerahet vakti olarak isimlendirilmekte, bu vakitlerde namaz kılınması haram kabul edilmektedir. Gün doğmadan ifadesinden kasıt imsak vaktinin evvelindeki bir vakittir. Bu vakit, havas için uygun görülmüş ve vakte ait bazı tarifler verilmiştir;

"Bir zalimin, cebbar ve gaddarın zulüm ve şerrine düşmüş veyahut onun zulmünden ve şerrinden korkan kimse sabahleyin güneş doğmadan evvel, abdest alarak her rekâtta bir Fatiha ve Kâfurun suresi ile iki rekât namaz kıldıktan sonra kıbleye karşı iki diz üzerine oturup 810 defa veya 8100 defa (Ya Muzill) dese sonra aşağıdaki dua ile Allah'a iltica eylese o zalim cabbar tedmire duçar olur."(el-Huseyni, 2014:2/412).

"Zayıf görmesinden şifayab olmak veyahut müptela olduğu göz ağrısından kurtulmak isteyen kimse ayın ilk gecesi aya baksın, eğer göremezse ikinci veya üçüncü gece baksın. Gördüğü zaman sağ eliyle özlerini mesh ederek başlangıcında besmele ve sonunda amin olmak üzere on defa fatiha-i şerifeyi üç defa ihlas suresini ve yine gözlerini mesh ederek yedi defa (…..) desin."(el- Huseyni, 2014:2/483).

Günün aydınlanmadığı ve karanlığın hâkim olduğu vakit, özellikle doğaüstü güçlerin akşam vaktinden güneş doğana kadar geçen vakitte serbestçe yeryüzünde dolanması bağlamında değerlendirilmelidir. Bu bağlamda bu taife ile ilişki kurulması, özellikle hüddam çağırma, rüya görmek için istihare yapma gibi eylemlerin de gece yapılması, büyülü eylemlerin gerçekleştirilmesi için uygun bir zaman olarak ifade edilmiştir.

3.4. Tenha Yer Kronotopu

Tenha yer, büyü için mekân seçiminde en tercih edilen yerdir. Dua edilmesi, havas ve tılsım yazılması, hüddam çağrılması gibi uygulamaların herkesten uzak, sessiz ve sakin bir odada ya da mekânda yapılması salık verilmektedir.

"Bir kimseye hatif irsal etmek ya da hadim tasallut etme hususunda Ayete'l Kürsinin garip hassaları vardır. İmam Gazali rahmetülbari buyurmuştur ki; bir kimseye hatif irsal etmek ya da hadim tasallut etmek istersen Cuma gece yarısından sonra abdest alıp tenha bir mahalde kıbleye karşı oturup yüz defa Ayete'l- Kürsi'yi oku ve sonra ayet-i kerimede bulunan beş ismi yani Ya Allah, Ya Hayy, Ya Kayyum, Ya Ali, Ya Azim isimlerini bin üç yüz yetmiş defa zikrettikten sonra tekrar yüz kere Ayete'l Kürsiyi oku ve sonra yine bu beş ismi bin üç yüz yetmiş defa oku ve arkasından matlup olan adamın

6 Zühre ve Harut-Marut Kıssası için bkz: PALA. İ.(2010), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü", 19. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, s.194.

annesinin adı ile aşağıdaki duayı oku. Sonra eline bir değnek veya harbe gibi bir şey alarak işaret eder ve sonra sallahu teala ayehi ve sellam Efendimize salat ü selam okuyarak yatarsın. Eğer ilk Cuma gecesi olmazsa tekrar edersin, yedi defaya kadar talep gerçekleşir." (el- Huseyni, 2014:1/259).

Yukarıdaki tarif hem zaman hem de mekân unsurunun metinde geçmesi bağlamında önem arz etmektedir. Bu noktada büyü malzemesi olarak bir değneğin de kullanılıyor olması kurguya yeni bir malzemenin katıldığı ve bunun kişiyi sembolize ettiği şeklinde düşünülebilir. Diğer kronotop örneklerinden başka olarak burada kişi için kötü bir işlem yapılması ak büyü kara büyü bağlamında bu örneği kara büyü sınıfına dâhil etmeyi gerektirir.

"Cuma gecesi yatsı namazından sonra tenha bir mahalle oturup 66 defa ihlas sure-i şerifesi ve 5631 ya Allah ve bin defa maaşallah ve bin defa salat u selam okuduktan sonra yatağına yatan kimseye bir melek gelip arzu ettiği, istediği şeyi hakkında ihbar eder, ona haber verir ve bilcümle umur ve hususunda ona rehberlik eder."(el- Huseyni, 2016:1/278).

Burada da büyüden ziyade doğaüstü bir gücü kendi amacı doğrultusunda kullanma girişimi söz konusudur. Zaman olarak Cuma gecesi, mekân olarak tenha bir yer teklif edilmesi iki kronotopu da beraberinde getirir. Tenha yer kişiyi psikolojik ve mental olarak konsantre olması yolunda teşvik eden bir unsur olarak düşünülebilir. Ayrıca tenha yer, yine doğaüstü güçlerin serbestçe dolaştığı bir yer olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda hem mental hazırlık hem de doğaüstü güç ile irtibat noktasında söz konusu mekân, eylemin gerçekleşmesi için önemli bir yere sahiptir.

3.5. Kıble Yönü Kronotopu

Kıble yönü büyülerde en çok tercih edilen yer yön bildiren ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Dua ve isteklerin büyük kısmının kıble yönüne doğru diz üstünde oturularak yapılması telkin edilmektedir.

"Abdest alıp tenha bir yere çekilmeli. Allah rızası için iki rekat namaz kılmayı müteakip kıbleye karşı diz üzerine oturup yüz defa İhlas sure-i şerifesini okuduktan sonra (…..) demeli. Bunu derken fülan kelimesinin yerine kahr u tedmiri istenen kişinin adı söylenmeli. Bu işlemi on kere tekrarlamalı. Bin defa ihlas-ı şerifi okuduktan sonra Resulullah efendimize salat ve selam getirerek nihayet vermeli. Biiznillah matlup hasıl olur."(el- Huseyni, 2014: 275).

"Bir kimsenin kalbini celb ve meylettirmek sureti ile onun şerrinden korunmak için Cuma gecesi gece yarısından sonra kalkıp kemal-i dikkat ve itina ile abdest alarak tahir bir yerde kıbleye karşı oturup otuz defa (….) oku. Cenab-i Vacibü'l Vücud hazretleri onun kalbini sana meclup kılar." (el- Huseyni, 2014: 444). Kur'an'da da kıbleye dönülerek ibadet edilmesi salık verilmiştir. Bu bağlamda kıble, duaların kabul olması yolunda önemli bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Müslüman topluluğun önemli bir değeri olan kıble, kronotopun topluluğun değeri bağlamındaki işlevine de uygunluk göstermektedir.

3.6. Rüzgârlı Yer Kronotopu

Bu kronotop örneğinde rüzgâr alan, güneş alan gibi alt başlıklar açılabilir. Nitekim bazı tılsımların yapıldıktan sonra rüzgâr ya da güneş gören bir yere asılması gerektiği belirtilmektedir.

"Uzakta bulunan ve nereye gitti bilinmeyen birisinin gelmesi için hayır sicili, bir kâğıda matlubun anası ve kendi ismi ile yazılır. Etrafına sure-i tarik huruf-u mukatta ile sonuna kadar yazılır. Ay, hava burçlarının birindeyken, kâğıt güneş gören bir yere asılır ve celculutiye 21 defa okunur, kişi gelir."[7]

Burada zaman Ay'ın hava burcunda olduğu bir vakit belirtilmiş ve daha sonra yazılan tılsım güneş gören yere asılmalıdır denmiştir. Bu büyü metininde zaman ve mekân unsuru birlikte bulunmakta olup kişiyi istenilen yere getirmek amaçlanmıştır.

Yine kaçmış bir kişinin getirilmesi için yukardakine benzer bir tılsımın rüzgâr esen bir yere asılması salık verilmektedir; "Kaçmış olan bir kişiyi celb ve iade etmek için temiz bir kâğıt üzerine birbirine girift olarak Çihar-ı Yar-ı Güzin hazretlerinin ism-i şeriflerini yazıp etrafına da şu aşağıda yazılı olan ayet-i kerimeyi yazdıktan sonra rüzgâra maruz bir ağacın dalına as."(el- Hüseyni, 2014: 569).

7 https://havassite.files.wordpress.com/2021/02/celcelutiyyeden-bueyue-buelent-kisa-16-sayfa.pdf (Erişim: 12.12.2021).

Rüzgâr kronotopu kaçmış kişinin getirilmesi yolunda bir mekân özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyatımız da rüzgâr , "Seher yeli nalı yâre bildir beni/ Düşmüşem elden ayaktan tut elimden kaldır beni" ifadesinde olduğu gibi aşığa yârinden haber getiren bir elçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda rüzgâr kronotopu kültürel anlamda bir elçi, büyü metninde de gideni getiren bir etkiye sahip olarak düşünüldüğünden büyü metninde kronotop olarak kavuşturma anlamını ifade etmektedir denilebilir.

3.7. Dükkân- Hane Kronotopu

Bazı tılsımların uğur getirmesi, hastalıktan haneyi ve hane halkını koruması, bazılarının ise haneye zarar vermesi amacıyla bir evin içine, bahçesine, ev içindeki kapının pervazına ya da kapı eşiğine saklanması gibi uygulamalarla büyü metinlerinde çokça karşılaşılmıştır. Başka büyü uygulamaları bu anlamda incelemeye tâbi tutulduğunda hane ve dükkân kronotopun daha alt kronotopları doğuracağı düşünülmektedir.

"Nahl suresi, bir kâğıt üzerine yazılıp Salı gecesi şafak sökmeden üzerine 306 defa Ya Kahhar okunduktan sonra bir zalimin hanesine konursa o zalim helak olur ve hanede bulunanlar yok olur"(el Hüseyni, 2014:1/330). Nahl sözcük olarak bal arası anlamına gelmektedir. Surenin ilk ayeti, kimi kaynaklarda kıyamet ile ilişkilendirilmiştir. Bal arısı anlamından ziyade ilk ayette kıyametten bahsetmesi ve kişinin hanesinin viran olması yolunda haneye saklanması arasında bir anlam ilişkisi olduğu düşünülebilir. Uygulama bu boyutu ile kullanılan metnin anlamı ve ritüelin amacı doğrultusunda uyum içerisindedir denilebilir.

"Ticari eşyanın, mal ve metanın hane ve meskenin, dükkân ve deponun, kiler ve anbarın sirkatten, telef ve yangından mahafazası için dört parça ateşe girmemiş kerpiç alarak birinin üzerine (Allah addeh), ikincisinin üzerine (İnne külli şiddeh), üçüncüsünün üstüne (Hasbiyallahu vaddeh), dördüncüsünün üstüne de (Eleysallahu bikafin abdeh) yazıp bunların birincisini hıfz ve sıyaneti istenilen mahalin kıble tarafına, ikincisini şimal tarafına, üçüncüsünü garp tarafına, dördüncüsünü ise şark tarafına defn et."(el- Huseyni, 2014: 1/433). Eşyanın zarar görmemesi için tercih edilen kerpiçlerin ateşte pişmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bir nevi kerpiçlerin zarar görmemesi ve ateşten selamette olmasını anıştırmaktadır. Zarar görmesi istenmeyen mahallin dört köşesinin Allah'ın ismi ile çevrilmesi ya da mühürlenmesi, Müslüman topluluğun inançları ile eylemsel olarak uygunluk göstermektedir.

"Bir düşmanı uykusunu bağlama suretiyle azaplandırmak murad edersen 25-25 santim uzunluğunda bir koyun bağırsağı alıp üzerine "kul ya eyyuhel kafirun" suresini oku. Her ayn gelince bir düğüm vur. Nihayetinde (….) söyle. Sonra bağırsağı bir şişeye koy, ağzını mühürle ve uykusundan etmek istediğin adamın eşiğinin altına göm, üzerinden geçtiği andan itibaren uyku uyuyamaz."(el- Hüseyn, 2014: 432-433). Eşik, literatürde değişimi ifade eden bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahktin'in de romanlarda eşik kronotopuna rastladığı çalışmanın başında ifade edilmiştir. Bu bağlamda eşik kronotoponun bir mekân ögesi olarak büyü uygulamasında da görülmesi büyüyü, bir kurgu olayına daha çok yaklaştırmaktadır. Ayrıca eşik değişimin gerçekleştiği simgesel bir mekândır. Kişinin normal uyku düzeninin bozularak kişiyi başka bir şekle büründürme anlamında eşiğin mekân olarak kullanımı, evrensel ve kültürel anlamlarla örtüşmektedir.

3.8. Eski Mezar Kronotopu

Eski mezar kronotopu, genel olarak bir şeyi bir şeyden ayırmak amacıyla kullanılan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde zina eden bir kadını bu eylemden vazgeçirmek ve iki kişiyi birbirinden ayırmak için hazırlanan tılsımlar eski bir kabir içerisine gömülmek suretiyle işlevsel hale getirilmektedir.

"Maide suresi birinci ayeti, zina eden erkek ya da kadının elbisesinden bir parça üzerine yazıp bu parçanın üzerine (…)duasını okuduktan sonra onu sahibi belli olmayan eski bir mezara göm ve gömerken de (…..) de."(el- Hüseyni, 2014: 1/337). "Biraz bal mumu alıp ondan iki insan şekli gibi bir şey yap, bunların her birinin üzerine ayırmak istediğin adamlardan her birinin ismini ve validesinin ismini yaz ve sonra büyükçe bir kâğıt alarak, münafikun suresini ve şu aşağıdaki duayı yaz. Sonra o kağıdın üzerine bal mumundan yapılmış insan şeklini arka arkaya gelecek şekilde koy, ve iki adet ufak dikiş

iğnesini bunların arasına koy. İğnenin uçları ve dipleri şekillere temas etsin, fakat batmasın. Sonra o kâğıdı ihtiyat ile şekillerin üzerine sar. Bir küçük paket haline getir ve bu paketi eski bir kabir içine göm."(el- Huseyni, 2014:2/421).

Mezarın ayırmak eylemi için bir mekân olarak seçilmesinin tesadüfi olmayacağı düşünülmektedir. Mezar kişinin bu dünyadan öteki dünyaya intikalinde bu dünyadan ayrılma anlamında ilk mekânıdır. Tasavvufta ölmenin esas itibariyle nefsin öldürülmesi olarak kabul edildiği bilgisi ile zina eden bir kadın için büyü mahali olarak mezarın seçilmesi, şehvet duygusunun öldürülmesi, köreltilmesi şeklinde anlam kazanmaktadır. Bu anlamda mezar, ölünün mekânı olması hasebiyle zina eden kadının nefsinin öldürülüp gömüldüğü mekân olarak görülmekte ayrıca kişinin bu dünyadan ayrılırken ilk durak olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle mezar kronotopu, inançsal ve kültürel boyutuyla büyü metinlerindeki anlamı dolayısıyla benzerlik göstermektedir denilebilir.

3.9. Sokak Kronotopu

Sokak kronotopu aşağıda verilen iki örnekte de kısmeti bağlı bir insanın kısmetini açmak için yapılan tılsımın çeşitli işlemlerden sonra bırakıldığı mekân olarak kaydedilmiştir. Bu durumun, sokağın kalabalık olması, gelen giden bakımından işlek bir mahal olması ve hareketliliği dolayısıyla olduğu düşünülmektedir.

"Mağmur bir mescidin toprağından biraz alıp temiz bir kap içerisine konulur. Üzerine yeteri kadar gül suyu dökülüp hamur gibi yoğrulur. Yassı ve yuvarlak şekilde yedi parçaya bölünür. Eski mecidiyeler şeklinde olan yedi parça hamur güneşte kurutulur. Sonra her birinin üzerine aşağıdaki verilen sure-i Hacc'ın 27. Ayeti yazılır ve bu parçalar muhafaza edilir. Bunlardan birisi Cuma günü biraz suya konularak o su ile izdivacı matlup olan kız ya da kadın yıkanır. Bu yıkanma bir leğen içerisinde olmalıdır ki su akıp telef olmasın. Sonra gelinip geçilmesi çok olan kalabalık bir sokağa dökülür. Ve ertesi Cuma diğer bir parça aynı şekilde icra edilerek yedi parça yedi Cuma günü istimal edilir."(el- Huseyni, 2014: 1/463).

"Kısmeti bağlı olan bir kız ya da dul kadının evlendirmesini kolaylaştırmak ve evlenmesini temin etmek istenirse bu niyet ile bin defa aşağıdaki salavat-ı şerifeyi okumalı ve yine yedi parça kâğıt alarak her birine aşağıda yazılı olan ayet-i kerimeyi gül suyu ile ezilmiş safran ve misk ile yazıp Cuma günü bu yedi kâğıttan birini su içine koyarak bu su ile kısmeti bağlı kız ya da dul kadın bir eğen içerisinde gusletsin bu leğen içinde biriken gusül suyunu akşam olup da ortalık karardıktan sonra, herkesin gelip geçtiği caddeye dökmeli. İkinci kâğıdı da ikinci Cuma günü bu şekilde kullanmalı. Yedi Cuma hitam bulmadan evvel yani o yedi parça kâğıtlar bitmeden evvel biiznillah kısmeti açılır."(el- Huseyni, 2014: 2/564).

Yukarıda da ifade edildiği gibi kişinin kısmetini açmak için tılsım karıştırılan suyun, sokağa dökülmesi tesadüfü değildir. Nitekim sokak insan kalabalığının bir şekilde diğer mahallerden fazla olduğu bir mekândır. Bir kimsenin kısmetinin açılması bu anlamda bir bereket olarak algılanırsa, sokaktaki insanların kalabalığı oranında kısmetin de artacağı düşünülebilir. Ayrıca sokağın çıkmaz sokak olmadığı düşünülürse neticede bir yere bağlandığı yani bir şekilde akar vaziyette olduğu düşünülebilir. Bu da kişinin kısmetinin önündeki engelin kaldırılması anlamında sokağın işlevsel olarak kullanıldığını göstermektedir.

4. Sonuç

Bu çalışmada büyü, ritüel ve metin bağlamında, kurgusal bir metin olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kişilerin havas, tılsım, büyü gibi işlerde burçlarının önemi, yapılacak havas, büyü ya da tılsıma göre zaman ve mekân seçimi arasında bağlantı olduğu görülmüştür. Büyü, ritüel ve metin boyutuyla hayatı yeniden kurgulama eylemi olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu yeni kurgu için de büyü malzemesinin yanı sıra büyünün yapılış zamanı ve yapıldığı ya da saklandığı mekânın önemli olduğu tespit edilmiştir.

Mikhail Bahktin, kronotop kavramını, anlatı metinlerinde kurguya ait bir yapı taşı olarak ifade etmiş ve bunun anlam boyutunun da olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu anlam, topluluğun içinde

bulunduğu kültür dairesinde mekân ve zamanla metne yedirilen değerler olarak kabul edilmektedir. Büyünün kurgusal anlamda yer ve zaman ögelerine sahip olması Bahktin'in kronotop kavramını büyü üzerinde incelemede kolaylık sağladığı ifade edilebilir. Bu bağlamda tespit edilen kronotoplar; Cuma, pazartesi, gün doğmadan evvel, tenha yer, kıble yönü, rüzgârlı yer, dükkân-hane, eski mezar ve sokak olarak sıralanabilir.

Söz konusu kronotopların büyü metinlerinde sadece zaman ve mekân özelliği katmadığı, bunun yanı sıra dini ve kültürel değerler ve taşıdıkları anlamlar ile de metne derinlikli bir yapı verdiği görülmüştür.

NOT:
Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Doktora Programı çerçevesinde, İleri Halkbilimi Metot ve Teknikleri I: Metin Merkezli Kuramlar dersi için üretilmiştir. Bu meyanda ders danışmanım Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU'na, teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKÇA

Kitap- Makale- Ansiklopedi Kaynakçası

And, M. (2012). *Oyun ve Bügü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Asplund Ingemark, C. (2006). The Chronotope of Enchantment, *Journal of Folklore Research*, Jan. - Apr., 2006, Vol. 43, No. 1, pp. 1-30

Bahtin, M. (2020). *Karnavaldan Romana*, (Çeviri: Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Çelebi, İ. (1997). Havas, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:16, s.517-521, Ankara.

El- Huseyni, S. (2014). Kenzü'l- *Havas*, (Çeviri: Süleyman Demir), Demir Kitabevi, İstanbul.

Frazer, J. G. (2021). İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük, (Çeviri: Onur Aydın, İrem Demirel), Kanon Yayınları, İstanbul.

Gürkan, S. L. (2009). Sebt, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:36, s.256-258, İstanbul.

Kayalı Orta, N. (2017). *Türk Anlatı Geleneğindeki Kahraman Tiplerinin 1980 Sonrası Türk Sinemasındaki Yolculuğu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Malınowskı, B. (2014). *Büyü, Bilim ve Din*, (Çevirin: Saadet Özkal), Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Örnek, S. V. (1971). *Etimoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.

Tıton, J. T. (2015). Metin, (Çeviren: Öykü Terzioğlu), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara.

İnternet-Kaynakçası

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/16-nahl-suresi (Görülme: 10.12.2021)

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/109/102-103-ayet-tefsiri(Görülme: 11.12.2021).

https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/759/90-91-ayet-tefsiri (Görülme:11.12.2021).

https://havassite.files.wordpress.com/2021/02/celcelutiyyeden-bueyue-buelent-kisa-16_sayfa.pdf (Erişim: 12.12.2021).

İNFORMEL SOSYAL KONTROLÜN SAĞLANMASINDA DİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

♦ ◆ ♦

A REVIEW ON THE IMPORTANCE OF RELIGION IN ENSURING INFORMAL SOCIAL CONTROL

Melih KONURALP*

ÖZET

Bireylerin içerisinde yaşadıkları toplumda düzenin, dayanışmanın ve güvenliğin sağlanabilmesi için o toplumu oluşturan fertlerin birtakım kurallara uyması kaçınılmazdır. Toplumsal hayatı sağlıklı bir şekilde devam ettirmek için toplumsal sistemi inşa eden bireylerin tavır ve davranışlarının kontrol altında tutulması gerekmektedir. Bu kontrol, insan eylemlerinin istenilen yönde hareket etmesini sağlamakla beraber, aynı zamanda kurulu olan düzeni bozma amacı güden çeşitli öznelerin belirli yaptırımlarla sınırlandırılmasını da içerir. Toplum içerisinde düzeni sağlayan, dayanışmayı inşa eden, bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyip asayişi temin eden; kurallardan sapmayı çeşitli cezalar ile kurallara uygun davranışları ise ödüllendirmeyle pekiştiren bu kontrol sürecine "sosyal kontrol'' adı verilmektedir. Sosyal kontrole dair pek çok yaklaşım bulunmakla birlikte bu araştırmada sosyal kontrol kavramı formel ve informel olmak üzere iki kısma ayrılmış ve bu iki yaklaşım içerisinden de informel sosyal kontrol üzerine yoğunlaşılmıştır. Toplumun mevcut değerleri, örf ve adetleri ile şekillenen informel sosyal kontrol için din olgusu oldukça önemli bir yere sahiptir. Etkisinin geniş alanlara yayıldığı bir toplumsal yapıda din; çoğu zaman, bireylerin toplumsal kuralların ve değerlerin sınırlarını aşmalarını engelleme görevi görmesiyle etkili bir informel sosyal kontrol mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca din, etki alanındaki bireyleri mevcut sistemi koruyan muhafızlara dönüştürmesi yönüyle de sosyal düzenin korunmasında oldukça önemlidir. Nitel yöntemlere bağlı olarak dokümantasyon tekniğine yer verilen bu çalışmada dinin informel sosyal kontrolün sağlanmasındaki yeri ve önemi anlaşılmaya çalışılmış ayrıca dinin, informel sosyal kontrolde nasıl ve ne şekilde kullanıldığını saptamak amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Din Sosyolojisi, Din, Toplum, Sosyal Kontrol, İnformel Sosyal Kontrol*

ABSTRACT

It is inevitable for the individuals who constitute the society to abide by some rules so as to provide order, solidarity, and security in the society in which individuals live. To maintain the social life in a healthy way, the attitudes and behaviors of the individuals who build the social system should be kept under control. While this control ensures that human actions work out as required direction, it also includes certain sanctions for limiting various subjects who have an aim to disrupt the establishing order. Control process which provides order in the society, builds solidarity, regulates the relations between individuals and ensures security, reinforces the deviation from the rules with various punishments and rewards the behavior in accordance with the rules are called "social control". Although there are many approaches to social control, in this study, the concept of social control is divided into two parts as formal and informal, and among these two approaches, informal social control is focused. The phenomenon of religion has a very important place for informal social control which is shaped by the existing values, customs, and traditions of the society. Religion, in a social structure where its influence spreads over wide areas, often appears as an effective informal social control mechanism that efficaciously serves to prevent individuals from exceeding the limits of social rules and values. Religion also is very important in the preservation of social order since it transforms the individuals in its sphere of influence into guards who protect the existing system. In this study, which includes the documentation technique depending on the qualitative methods, the place and importance of religion in providing informal social control is tried to be understood, and it is aimed to determine how and in what ways religion is used in informal social control.

Keywords: *Sociology of Religion, Religion, Society, Social Control, Informal Social Control*

* Trabzon Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Türkiye. (e-Mail: melih_konuralp21@trabzon.edu.tr)

GİRİŞ

Toplumsal düzenin sağlanması amacıyla sosyal hayat, insan eylemlerini ve davranışlarını örgütleyen bazı normlar ve kurallar tarafından sınırlandırılmıştır. Bilinen tüm toplumlarda bu tür sınırlılıkları içeren normların ve kuralların varlığına rastlanılmaktadır (Marshall, 1999). Toplumsal düzeni sağlama ve koruma gayesi taşıyan bu normlar ve kurallar her ne kadar bireylerin kendisine uymasını zorunlu kılsa da bu durum her zaman mümkün olmamıştır (Dönmezer, 2011). Bu sebeple toplumsal düzenin devamlılığını sağlamak için birtakım tedbirlerin ve denetimlerin varlığı kaçınılmazdır. Sapma davranışları engellemeye yönelik olarak geliştirilmiş tüm tutum ve davranışları içerisinde barındıran sosyal kontrol, gayri resmi ya da resmi mekanizmaları ile bu tedbir ve denetimi sağlama gayreti gösterir. Sosyal kontrol hedeflediği toplumsal düzeni sağlamak amacıyla sosyal kurumlar, normlar, kanunlar ve çeşitli yaptırımlar gibi birçok araçtan yararlanmaktadır (Scheerer ve Hess, 1997'den aktaran Bektaş ve Bakacak, 2009, s. 37). Bunlarla beraber sosyal kontrolün sıkça başvurduğu araçlardan biri de dindir.

İnsanlık tarihinin her aşamasında varlığını bir şekilde hissettirmiş olan din, toplumsal hayatı etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Dinin toplum içerisinde sebebiyet verebileceği bazı olumsuz etkileri bir kenara bırakırsak din, etkisi alanındaki bireylerin bütünleşebilmesi için gerekli olan ortak değer ve inançları sağlamasıyla son derece önemli bir toplumsal işleve sahiptir (Güneş, 2016). Bununla beraber din, tıpkı sosyal kontrolde olduğu gibi toplumun değerlerine aykırı hareket eden bireylere karşı çeşitli önlemler almakta ve yaptırımlar uygulamaktadır. Böylelikle din, sapma davranışının önünde bir engel teşkil etmektedir.

Genellikle karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunan sosyal kontrolün ve dinin, bireylerin kontrolü üzerindeki etkisini tespit etmek toplumsal yapının anlaşılabilmesi için son derece önemlidir. Bu önemine rağmen sosyal kontrol ve din ilişkisi sosyoloji literatüründe hak ettiği yeri bulamamıştır. Ülkemizdeki sosyal kontrol ve din ilişkisi üzerine yapılan birkaç çalışmadan bazıları güncelliğini kaybetmiş, bazıları da konunun kapsamına nispetle oldukça yetersiz kalmıştır (Özbay, 2007).

Sosyal kontrol kavramının kapsamına dair bir fikir birliğinin varlığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple sosyal kontrol genel olarak belirli boyutlar üzerinden incelenmekte ve bu sayede sınırlandırma sorununun aşılması hedeflenmektedir (Vural, 2011). Bu çalışmada da buna benzer bir tercih yapılmış ve sosyal kontrolün "informel" boyutu üzerinde yoğunlaşılmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın odak noktasını informel sosyal kontrolün sağlanmasında dinin ne tür fonksiyonlara sahip olduğunun tespiti oluşturmaktadır. Bu sayede dinin, toplumsal düzenin sağlanması noktasında sosyal kontrol tarafından kullanılan araçlardan biri olduğu ya da olmadığı gün yüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır.

1. SOSYAL KONTROL KAVRAMI

Sürekli olarak etkileşim içerisinde bulunan bireylerin yaşadıkları toplumda refah ve asayişin sağlanabilmesi için toplumsal düzeni inşa eden birtakım kuralların varlığı kaçınılmazdır (Burcu, 1992). Bu sebeple bilinen tüm toplumlarda bireylerin davranışlarını yönlendiren normlara ve kurallara rastlanılmaktadır (Kurum, 2021). Normlar her ne kadar kendilerine uyulmayı gerektirse de toplumda bulunan tüm bireylerin normlara mutlak olarak uyduğunu söylememiz mümkün değildir (Dönmezer, 2011). Dolayısıyla bir toplumda normlara uygun davranışlarda bulunulmasının yanı sıra o normları ihlal etme de söz konusudur. Toplumun, değer ve yargılarına uymamayı içerisinde barındıran bu ihlal, sosyoloji literatüründe "sapma" kavramı ile açıklanmaktır (Bektaş ve Bakacak, 2009). Bu noktada sosyal kontrol, toplumsal yaşamda ilişkileri düzenleyen normlardan sapmayı çeşitli ödüllendirme ve cezalandırma süreçleri ile önleyen ve bu yolla toplumda düzeni sağlayan bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır (İçli ve Burcu, 1993).

Sosyal kontrol, sosyal düzenin sağlanması veya mevcut düzenin korunması amacıyla tehlike teşkil eden davranışların önlenmesi için geliştirilen tüm sosyal ve teknik düzenlemeler, normlar, inanç sistemleri gibi mekanizmaları içerir. Bu durumda, sosyal kontrol mekanizmalarının; bireyleri, normlara uygun davranışlarda bulunmaya yönelten ve normlardan sapmalarını engelleyen araçlar olduğunu söylememiz mümkündür (Dönmezer, 2011).

Sosyal kontrol, mevcut değer ve normlara uymamak olarak tanımlayabileceğimiz sapma davranışlarının düzeni bozacak şekilde ortaya çıkmasıyla kendini hissettirir (İçli ve Burcu, 1993). Stanley Cohen sosyal kontrolü, "sapmış davranışları engellemeye yönelik olarak geliştirilmiş tüm tutum ve davranışları içeren girişimler" olarak tanımlamaktadır (Cohen 1996'dan aktaran Bektaş ve Bakacak, 2009, s. 35). Yani sosyal kontrol ve sapma kavramları iç içe geçmiş haldedir (Kurum, 2021). ''Bir grubun veya toplumun kendi varlığını, işleyişini, bütünlüğünü ve devamını sağlamak için üyeleri üzerindeki her türlü etki ve denetim tedbirleri'' şeklinde de tanımlanabilen sosyal kontrol, bu denetim ve etki sayesinde sapma davranışlarını gerçekleştiren bireyleri kontrol altına alarak sosyal düzeni tesis etmeye çalışmaktadır (Vural, 2011).

Sosyal kontrole ilişkin tanımlamalar içerisinde dikkat çeken hususlardan biri de toplumu oluşturan bireylerin hareketlerini belli bir alan içerisinde şekillendirerek onların eylemlerini öngörebilmektir. Sulhi Dönmezer'in sosyal kontrolü; "toplum mensuplarının diğerlerince beklenen tarz ve şekilde hareket etmelerini ve böylece başkalarının ne tarzda hareket edeceklerini önceden tahmin edebilmemizi sağlayan mekanizmalar, araç ve süreçlerdir'' şeklinde tanımlaması bu noktaya dikkat çekmektedir (Dönmezer, 2011).

1.2. Sosyal Kontrolün Boyutları

Toplumsal düzenin korunmasında önemli bir araç olan sosyal kontrol, sosyoloji literatüründe farklı yaklaşımlar ile ele alınmıştır. Sosyal kontrolle ilgili önemli çalışmalarda bulunan Stanley Cohen'e göre sosyal kontrol; politik, antropolojik, suç ve sapma olmak üzere üç farklı boyuttan oluşmaktadır (Cohen 1994'ten aktaran Bektaş ve Bakacak, 2009, s. 36). Bunlardan ilki olan politik boyutta sosyal kontrol, ancak yasalar yoluyla sağlanabilir. Sosyal düzenin sağlanması yasalar oluşturmaya ve siyasi otoriteyi en doğru şekilde kullanmaya bağlıdır. Bireylerin göstereceği her türlü sapma davranışı devlet tarafından oluşturulan kanunlarla denetim altına alınır. Bu yolla sapma davranışları cezalandırılarak bu davranışların tekrarlanmasının önüne geçilmeye çalışılır.

İkinci olarak antropolojik boyutta sosyal kontrol; toplumsallaştırma, uyum, normların içselleştirilmesi ve değerler hakkında bir uzlaşımı içerir (Bektaş ve Bakacak, 2009). Bu noktada tanımın daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için toplumsallaştırma kavramına kısaca değinmek yararlı olacaktır. En genel ifadesiyle, bireylerin toplumda kabul görmüş olan davranışları öğrenmesi ve uygulaması (Kurum, 2021) olarak tarif edebileceğimiz toplumsallaştırma, sosyal kontrol mekanizmalarının işlevini tam olarak yerine getirebilmesi için hayati bir öneme sahiptir. Başarılı bir toplumsallaştırma sürecinin sonunda, kişi etrafını kuşatan normları kabul etmekte ve kültürün tasvip olunan değer ve gayeleri artık kişi için duygusal birer ihtiyaç haline gelmektedir. Bu sayede başarılı bir toplumsallaştırma, kişilerin zorunlu olarak uyması gereken normları arzu ederek gerçekleştirmesini sağlayacaktır ki bu da sosyal kontrol sürecine olumlu yönde bir etkide bulunacaktır..

Üçüncü olarak sapma ve suç boyutu ise suç ve sapma alanında yapılan birçok çalışmayı içerir. Sapma ve suçun doğası, sapma davranışlarına verilen tepkiler, uygulanan cezai yaptırımlar ve bu konuda geliştirilen politika ve stratejiler araştırılır. Bu alanda özellikle hapsetme pratiğine ve hapishanenin tarihine ilişkin araştırmalar da söz konusudur (Cohen 1994'ten aktaran Bektaş ve Bakacak, 2009, s. 37).

Joseph Fichter ise sosyal kontrolü; olumlu-olumsuz kontrol, resmi-gayri resmi kontrol ve grup kontrolü-kuramsal kontrol olmak üzere toplam üç boyutta sınıflandırmıştır. Bu boyutlardan ilki olan olumlu-olumsuz kontrolde birey; ödüllendirme, eğitme, ikna çabaları gibi çeşitli olumlu söylemlerle birlikte toplumsal normların sınırları içerisinde tutulmaya çalışılır. Benzer şekilde; zorlama, tehdit, cezalandırma gibi olumsuz söylemlerle de bireyin sapma davranışları önlenmeye çalışılır. Böylece birey ödül almak için ya da cezadan kaçmak için toplumda kabul görülmüş davranışların gerektirdiği gibi davranır.

İkinci olarak resmî-gayri resmî kontrolde ise resmî kontrol boyutunu birçoğu mevcut iktidar tarafından belirlenmiş yasalar oluşturur. İktidarın otoritesini benimsemiş herkes tarafından bu yasalar kabul edilir. Gayri resmî kontrol ise yasal süreçlere bağlanmamış kontrol türlerini ifade etmek için kullanılır.

Son olarak grup kontrolü-kuramsal kontrol ayrımında ise grup kontrolü, kontrol eden ve kontrol edilen öznelerin birbirleri üzerinde bilinç, gönüllülük veya kasıtlı hareket yoluyla uyumun kurulmasına

dayanır. Kurumsal kontrol ise bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini bilinçsiz olarak kabul etmesidir (Fichter 2016'dan aktaran Kurum, 2021, s. 212).

Ivan Nye ise sosyal kontrolü dört boyutta ele almıştır. Bu kontrol boyutlarını da kısaca şu şekilde ifade eder: a) Geleneksel normlara uyumu sağlamak için ödül ve cezaya dayalı doğrudan kontrol b) Temel olarak geleneksel anlamda diğerlerine bağlı harekete dayalı dolaylı kontrol c) Kişilik, öz-denetim ve vicdana dayalı içselleştirilmiş kontrol d) Kısıtlı tercih ve alternatiflerle uyum sağlayarak fırsatlar üzerinde sağlanan kontrol (Nye 1958'den aktaran Altuntop, 2012 s. 2)

Görüldüğü üzere sosyal kontrol kavramı birçok farklı yaklaşımla ele alınmıştır. Ancak bu çalışma çerçevesinde, sosyal kontrol kavramının resmî ve gayri resmî ya da başka bir deyişle formel ve informel boyutları üzerinden bir ayrım yapılmış ve bu iki yaklaşım içerisinden de informel sosyal kontrol üzerine yoğunlaşılmıştır.

1.2.1 İnformel Sosyal Kontrol

Sosyal kontrole dair yaklaşımlarda formel ve informel ayrımı sık rastlanılan bir boyutlandırmadır. Formel sosyal kontrol genel olarak mevcut iktidarın yaptırım gücüne dayanan yasalar, kurallar, düzenlemeler gibi mekanizmaları içerirken informel sosyal kontrol bahsi geçen resmî mekanizmaların dışında kalan ve çoğunlukla toplumun değer yargıları, alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri ile şekillenen denetimleri ifade etmektedir (Vural, 2011). İnformel sosyal kontrol genelde sapma davranışı gösteren bireylere karşı etkisini dışlama, kınama, ilişkiyi kesme, yadırgama, toplumdan ihraç etme gibi toplumsal yaptırımlar şeklinde gösterir (Burcu, 1992). Bu sebeple informel sosyal kontrolde en etkili yaptırım gücünün "diğerlerinin" yani kamuoyunun elinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu sayede informel sosyal kontrol bireyin özellikle sosyal çevresindeki tavır ve davranışlarını denetim altında tutabilmektedir.

Nüfusu giderek artan ve çeşitli sebeplerden dolayı homojenliğini yitirmek zorunda kalan toplumlarda farklı görüş ve düşüncelerin etkinliğini arttırması kaçınılmazdır. Bununla birlikte bireylerin görüş ve düşüncelerindeki bu farklılık onların toplumla bütünleşmesinin önünde birtakım engeller oluşturabilir. Emile Durkheim'a göre bireyin toplumla bütünleşebilmesi için kişinin üzerinde baskı oluşturabilecek, toplumun tamamı tarafından uygulanan, bireysellikten bağımsız bir nitelik taşıyan ortak davranışların bulunması gerekir (Burcu, 1992) . Tam olarak bu noktada informel sosyal kontrol bireylere iyiyi, kötüyü; yanlışı, doğruyu; yapılabilir olanı, yapılamaz olanı bildirerek kişilerin toplumla bütünleşebilmesi için gerekli olan ortak zemini hazırlamaktadır. Etki alanının bu genişliğinden olsa gerek Taylor Buckner'e göre bütün insanlar informel sosyal kontrol tarafından yönlendirilmektedir (Buckner 1971'den aktaran İçli ve Burcu, 1993 s. 75).

Özet olarak ifade etmek gerekirse, informel sosyal kontrol toplumun düzenli akışını bozan etmenlere ve sapma davranışı gösteren bireylere karşı koyan sosyal güçleri ifade etmektedir (Burcu, 1992).

2. İNFORMEL SOSYAL KONTROL VE DİN

Din, insanlık tarihi kadar geçmişe sahip olan toplumsal bir olgudur. Bireysel olarak dine karşı ilgisiz tavır sergileyen ya da dine karşı çıkan eylemler görülse de tümüyle inançsız bir topluma rastlanılmamıştır (Cilacı, 1995). İnsanlık tarihinin her aşamasında bir şekilde varlığını hissettirmiş olan din, toplumsal hayatı etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuştur (Keskin, 2004). Dinin toplumsal hayat üzerindeki bu yoğun etkisinden dolayı olsa gerek kimi sosyologlar, toplumsal yapının doğrudan din tarafından belirlendiği görüşünü savunmuşlardır. Bunun karşısında ise dinin mevcut kültür ve toplum tarafından inşa edildiği görüşü yer almaktadır. Ancak bu iki olgudan sadece birini ön plana çıkarmak modern bilim anlayışında yeterli görülmemiştir. Bunun yerine din ve toplumun karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğu fikri çok daha isabetli olacaktır (Güneş, 2016). Fakat çalışmanın kapsamından dolayı ağırlıklı olarak dinin toplumsal yapıya olan etkisi üzerinde durulacaktır.

Dinin bazen karışıklığa, kutuplaşmaya, çatışmaya ve savaşlara sebebiyet verebilmesi gibi olumsuz etkilerinin de olabileceği gerçeğini bir kenara bırakırsak din; toplumu oluşturan bireylerin kaynaşması, dayanışması ve bütünleşmesi için son derece önemlidir (Güneş, 2016). Bununla birlikte dinin en önemli toplumsal işlevlerinden bir diğeri bireyleri toplumun değerleri çerçevesinde tutarak sosyal kontrolü sağlaması ve böylece sapma davranışlarının önünde engel teşkil etmesidir. Philip Vernon'a göre

dinler, toplumun sosyal düzenine ait değer yargılarına da tesir ettiklerinden, önemli ölçüde bir sosyal kontrol kuvveti sağlamaktadır (Keskin, 2004). Bu kontrol kuvvetinin sağlayıcısı olarak din, toplumsal düzenin korunması için kullanılan en önemli araçlardan biridir.

2.1. Sapmalara Karşı Din ve İnformel Sosyal Kontrol

İnsanlık tarihi boyunca, potansiyel insan eylemlerinin tümünü meşru olarak kabul eden bir medeniyet bulunmamaktadır. Kültürden kültüre değişmekle beraber mutlaka "sapma'' olarak kabul edilen birtakım insan eylemlerinin varlığına her toplumda rastlanılmaktadır. Farklı zamanlarda ve kültürlerde, farklı sebeplerden dolayı kimi davranışlar üzerinde tabular oluşturulmuştur (Dönmezer, 2011). Bu tabuların çiğnenmesi, toplum içerisindeki kabul edilebilir genel görüş ve davranış kalıplarının dışına çıkmayı ifade etmektedir ki sosyal açıdan onaylanmayan bu davranışlar sapma kavramına karşılık gelmektedir (Özbay, 2007).

Bir toplumda hangi davranışların sapma olarak kabul edilmesi gerektiğini belirleyen birçok etken bulunmaktadır. Din, bir kısım davranışları kutsallık fikri ile destekleyip teşvik ederken bir kısım eylemleri de günah olarak ilan etmekte ve yapılmasına engel olmaktadır (Güneş, 2016). Bu noktadan hareketle bir davranışın sapma olarak kabul edilmesinde etkili olan faktörlerden birinin din olduğunu söyleyebiliriz.

Tüm bireylerinin sadece kendilerinden beklenen davranışları yerine getirdiği bir toplumun varlığı henüz bilinmemektedir (Dönmezer, 2011). Bu nedenle sadece sapma davranışlarının belirlenmesi toplumsal düzenin sağlanması için yeterli değildir. Aynı zamanda istenilmeyen bu davranışların meydana gelmemesi için bazı kurallar ve yaptırımlar gereklidir.

2.2 Bir Yaptırım Aracı Olarak Din ve İnformel Sosyal Kontrol

Toplumu oluşturan bireylerin normlara uygun şekilde hareket etmelerini sağlamak üzere resmî olmayan araç ve süreçlerden oluşan informel sosyal kontrolün, sapmanın gerçekleşmemesi için ya da sapmanın gerçekleşmesinden sonra sıkça başvurduğu iki araç ödüllendirme ve cezalandırmadır (Dönmezer, 2011). Bir başka deyişle informel sosyal kontrol bu noktada olumlu ve olumsuz kontrol yaklaşımlarını kullanmaktadır.

Din de bu duruma benzer bir şekilde inanları vasıtasıyla toplumsal normlara itaat eden bireyleri; hoş karşılama, güler yüz gösterme, takdir etme, örnek gösterme, benimseme gibi olumlu pekiştirmelerle bahsi geçen bireylerin mevcut davranışlarını devam ettirmesini teşvik eder. Aynı zamanda birey istenilen yönde davranışlarını devam ettirmediği takdirde bu pekiştireçleri kaybedeceğini bilir ki bu durumda din kişiyi ikinci tip ceza süreçleri ile tehdit eder.

Bu olumlu kontrolün tersi olarak ise din, müminleri vasıtasıyla toplumsal normları ihlal eden bireyleri; kınama, alay etme, küçük düşürme, darılma, ilişkiyi kesme, yüzünü asma, dışlama gibi birinci tip ceza süreçleriyle mevcut davranışını terk etmeye davet eder. Birey bu noktada kabul görmeyen davranışlarından vazgeçtiği takdirde bu cezalardan kurtulacağını bilir ki bu durumda din, olumsuz pekiştirme süreçleri ile kişiyi normlara uygun hale getirmeyi hedefler.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda informel sosyal kontrolün ve dinin toplumsal düzeni sağlama noktasında iç içe geçmiş kavramlar olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu kavramlar bireylerin istenilen yönde kontrolünü gerçekleştirmek için birlikte hareket etmekte ve ortak yaptırım süreçleriyle toplumsal denetimi sağlama gayreti göstermektedir. Ancak görüldüğü üzere informel sosyal kontrol bireyi; grup baskısı, ayıplama, ilişkiyi kesme, alay etme gibi dış güdümlü yaptırımlarla kontrol altına almaya çalışırken din buna ek olarak iç güdümlü yaptırımlar oluşturma gücüne de sahiptir. Yani din, bireyi sadece dışsal olarak etkilemekle kalmaz aynı zamanda bireyin normları içselleştirmesini sağlayarak vicdana dayalı duyguları işlevsel hale getirir. Bu içselleştirme sayesinde bireyin kontrolü sadece dış güdümlü yaptırımlara maruz kalacağı, görünür ve duyulur çerçeveyle sınırlı kalmayacak buna ilaveten kapalı kapılar ardında dahi bireyin istenilen yönde kontrolünün gerçekleşmesi mümkün hale gelecektir. Berger'e göre de kurallar kişinin vicdanında köklü bir yer edinmedikçe, dıştan gelen kontrolün etkili olması pek düşünülemez (Berger, 1995). Tüm bunlar dinin informel sosyal kontrolün sağlanmasında ne derece büyük bir öneme sahip olduğunun açık bir göstergesidir.

2.3. Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak Din ve İnformel Sosyal Kontrol

Sosyal düzeni korumak amacıyla toplumsal yaptırımlara sıkça başvuran informel sosyal kontrolün işlevini tam anlamıyla yerine getirebilmesi için toplumu oluşturan farklı bireylerin değer ve yargılarında, olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarında, etik konularda ise iyinin ve kötünün algılanışında ortak bir bilince sahip olması gerekir. Bu ortak bilincin oluşması ise toplumdaki bireylerin kendilerinden beklenen hareketleri yerine getirecek şekilde sosyalleştirilmesine bağlıdır (Dönmezer, 2011). Böylece birey bahsi geçen sosyalleşme süreci ile mensubu olduğu toplumun yaşamına katılım için gerekli inanç, yetenek ve alışkanlıkları kazanarak toplumun bir üyesi haline gelir (Okumuş, 2014). Bu durumda sosyalleşme ya da başka bir isimlendirmeyle toplumsallaştırma (Okumuş, 2014), bireylerin toplumda kabul görmüş olan davranışları öğrenmesi ve tatbik etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kurum, 2021).

Toplumsallaştırmanın tüm bu işlevleri göz önünde bulundurulduğunda, informel sosyal kontrol ile aralarında güçlü bir dayanışmanın olduğu açıkça görülebilir. Benzer şekilde toplumsallaştırma ve din arasında da oldukça güçlü bir etkileşimden bahsetmek mümkündür.

Birey toplumsallaştırma sayesinde içerisinde yaşadığı toplumun dinî inancını, dinî ritüellerini; dinin emir ve yasaklarını, dindar olmayı ya da nasıl dindarca yaşanacağını öğrenir. Dolasıyla birey sosyalleşmeyle beraber toplumun dinini içselleştirir, biçimlendirir ve içinde bulunduğu çevreyi daha anlamlı bir hale getirir (Okumuş, 2014).

Din ise etki alanındaki bireyler sayesinde sosyal hayatın nasıl yaşanması gerektiğini belirler ve toplum içerisinde hangi davranışların kabul göreceğinin, ne tür davranışların öğretileceğinin sınırlarını çizerek toplumsallaştırmanın içeriğini inşa eder. Bu durum dinin etkili olduğu toplumsal bir düzende dinden bağımsız bir sosyalleşmeden bahsedilemeyeceğinin kanıtıdır (Okumuş, 2014). Ayrıca tüm bunlar göstermektedir ki toplumsallaştırma ve din arasında karşılıklı ilişkiye dayalı bir etkileşim söz konusudur.

Din bir toplumsallaştırma aracı olarak toplumu oluşturan çeşitli bireyleri ortak inanç, değer, yargı ve tutumlarla birbirlerine bağlantılı hale getirerek kolektif bilinci inşa eder. Bu noktadan itibaren bireyler kendilerini normların gerektirdiği şekilde hareket etmeye ve o normları gözetmeye mecbur hissederler ki bu his informel sosyal kontrolün gerçekleşebilmesi için en önemli içselleştirmelerden birini ifade eder. Nitekim başarı ile uygulanan bir sosyalleştirme süreci, kişilerin kendileri için uygulanması zorunlu olan normları arzu ederek gerçekleştirmesini sağlar (Kurum, 2021).

Dinin bir toplumsallaştırma aracı olarak kullanılmasındaki boyutlardan birinin de meşrulaştırma olduğu söylenebilir. Din, toplumsallaştırma süreci içerisinde toplum tarafından kabul görmüş olan inançları, düşünceleri, kişileri, norm ve değerleri anlamlı ve aşkın bir zemine oturtarak meşru hale getirir. Böylece din, topluma uygun eylemlerde bulunulması için kutsal bir sebep oluşturarak sapma davranışlarını azaltır ve bu yolla kontrolü kolaylaştırır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Toplumsal düzeni sağlama amacı güden sosyal kontrolün ve dinin aralarındaki ilişki oldukça dikkat çekicidir. Genellikle karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunan sosyal kontrolün ve dinin, bireylerin kontrolü üzerindeki etkisini tespit etmek toplumsal yapının anlaşılabilmesi için son derece önemlidir.

Çalışma göstermektedir ki din, bireyleri toplumun değerleri çevresinde örgütleyerek sosyal kontrolün sağlanmasında ve bu yolla sapma davranışlarının da engellemesinde oldukça önemli bir paya sahiptir. Bununla beraber din sadece sapmayı engellemekle kalmamakta aynı zamanda hangi davranışların sapma olarak kabul edileceğinin belirlenmesinde de oldukça etkili bir rol oynamaktadır.

İnformel sosyal kontrol ve din sapma davranışlarına karşı kimi zaman ortak yaptırım süreçleri ile müdahale etmektedir. Bu noktada informel sosyal kontrolün ve dinin toplumsal düzeni sağlama noktasında iç içe geçmiş kavramlar olduğunu söylememiz mümkündür. Sosyal kontrolün ve dinin ortak olarak kullandıkları yaptırım süreçlerine ek olarak din, toplumdaki değer ve normların içselleştirilmesini sağlamakta, bu içselleştirme sayesinde de birey kendisinden zorunlu olarak istenen kurallara gönüllü

olarak itaat etmekte ve böylece bireylerin istenilen yönde kontrolü çok daha kolay bir şekilde gerçekleşebilmektedir.

Dinin çeşitli bireyleri ortak inanç, değer, yargı ve tutumlarla birbirine bağlantılı hale getirdiği ve bu sayede kolektif bir bilinç inşa edebildiği görülmektedir. Bu durum açık şekilde dinin bir toplumsallaştırma aracı olarak da hizmet ettiğinin göstergesidir. Din bir toplumsallaştırma aracı olarak toplumun değer ve normlarına uygun eylemlerde bulunmak için kutsal bir sebep oluşturmakta ve bu sayede bireylerin informel açıdan kontrolünü gerçekleştirebilmektedir.

KAYNAKÇA

Altuntop, S. (2012). Suça Bakışta Kontrol Yaklaşımı ve Kontrol Teorileri. *Kriminoloji Dergisi*, 4(2), 1-15.

Bektaş, R. B. ve Bakacak, A. G. (2009). Modernitenin Sosyal Kontrol Söyleminin Değişen Görünümleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *26*(1), 33-48.

Berger, P. (1995). Dini Kurumlar. *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 425-465.

Burcu, E. (1992). *Sosyal değişme süreci içinde farklı sosyo-ekonomik ve kültürel yapıya sahip aileler arasında sosyal kontrolün etkinliği ve bazı sapmış davranışların nedenlerine ilişkin sosyolojik değerlendirmeler* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Cilacı, O. (1995). *Günümüz Dünya Dinleri*. Ankara: D.İ.B. Yayınları.

Dönmezer, S. (2011). Türk Toplumunda Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ceza ve Ödüllendirme. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, *48*(1-4), 295-315.

Güneş, A. (2016). Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *24*(1), 153-164.

İçli, T. G. ve Burcu, E. (1993). İnformal Sosyal Kontrolün Sağlanmasında Ailelerin Gelir ve Eğitim Düzeyinin Önemi: Ankara'da Uygulamalı Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 43-56.

Keskin, M. (2004). Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *4*(3), 7-21.

Kurum, M. A. (2021). Kur'an'da Sosyal Kontrol ve Sıla-i Rahim İlişkisi. *Journal of Analytic Divinity*, *5*(1), 205-225.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Okumuş, E. (2014). Relıgıon and Socıalızatıon. *Turkish Studies*, *9*(11), 429-454.

Özbay, Ö. (2007). Üniversite Öğrenciler Arasında Din ve Sosyal Sapma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, *31*(1), 1-24.

Vural, E. (2011). *Ütopya ve Distopyalarda Sosyal Kontrol* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

BİZANS SIRLI SERAMİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE ARKEOMETRİ ÇALIŞMALARININ ÖNEMİ

♦ ◆ ♦

THE IMPORTANCE OF ARCHAEOMETRY STUDIES IN THE EVALUATION OF BYZANTINE GLAZED CERAMICS

Emine Merve KUNT*

ÖZET

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan seramikler, üretildikleri toplumun sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına ışık tutmaktadır. Kazılar sırasında gün yüzüne çıkarılan seramikler kimi zaman bulundukları konteksin tarihlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Böylesine önemli bir rol üstlenen seramikleri sınıflandırırken, işlevlerine ve biçimlerine bakılarak ayırmanın yanı sıra disiplinlerarası bir çalışmayı da gerekli kılmaktadır. Bizans sırlı seramikleri hakkındaki ilk yayınlar; bezeme, hamur-sır rengi ve form özellikleri gibi görsel olarak algılanabilecek şekilde buluntuları katologlamaya yöneliktir. Söz konusu ayrım, geniş bir seramik repertuarını, sınıflandırıcı bir sistem haline getirse de seramiklerin üretim yeri ve kökenine dair sorulara yanıt vermemektedir. Sırlı seramik buluntuların mineralojik, kimyasal ve yapısal karakterizasyonu sonucunda ortaya çıkan üretim yerleri ve yapım teknolojisine dair soruların yanıtını, fen ve doğa bilimleri ile ilişkili olan arkeometri bilimi vermektedir. Bizans sırlı seramiklerinin analitik yöntem kullanılarak içerik analizlerinin yapılması günümüzde son derece yaygın hale gelmiştir. Söz konusu arkeometri araştırmaları, Orta Çağ Dönemi sırlı seramiklerine öznel düşünceden uzak nesnel bir şekilde yaklaşarak yerel üretim ya da ithal malların tespitine olanak sağlamıştır. Arkeometrik çalışmalar sayesinde, seramik araştırmacıları, benzer buluntularla karşılaştırma olanağının yanı sıra seramik üretim yerlerinin saptanması ve ham madde özelliği hakkında net çıkarım yapabilme fırsatı bulmuşlardır. Bu çalışmada, XRD, XRF and SEM-EDX tekniklerinin tanıtılmasının yanı sıra, bu tür çalışmalarda özellikle gerekli olan yüzey analizleri için Raman Spektroskopisi yöntemlerinin Bizans sırlı seramiklerinin değerlendirilmesindeki önemine değinilecektir.

Anahtar Sözcükler: *Arkeometri, Arkeometri Yöntemleri, Bizans, Sırlı Seramik, Üretim Yeri.*

ABSTRACT

The ceramics unearthed in archaeological excavations shed light on the socio-political, socio-cultural, and socio-economic structure of the society in which they were produced. The ceramics unearthed during the excavations sometimes play an important role in dating the context in which they were found. While classifying the ceramics that play such an important role, requires an interdisciplinary study as well as separating them by looking at their function and forms. The first publication on Byzantine glazed ceramics; is aimed at cataloging the finds in a way that can be perceived visually such as decoration, paste-glaze color, and form features. Although the said distinction turns a wide ceramic repertoire into a classifying system, it does not answer the questions about the production place and origin of ceramics. The science of archaeometry, which is related to science and natural sciences, gives the answers to the questions about the production places and production technology, which are revealed as a result of the mineralogical, chemical, and structural characterization of the glazed ceramic finds. Content analysis of Byzantine glazed ceramics using analytical methods has become extremely common today. These archaeometry researches, by approaching the glazed ceramics of the Middle Ages in an objective way away from subjective thought, enabled determination of locally produced or imported goods. Thanks to archaeometric studies, ceramic researchers had the opportunity to make clear inferences about the determination of ceramic production sites and raw material properties, as well as the opportunity to compare them with similar finds. In this study, besides the introduction of XRD, XRF, and SEM-EDX techniques, the importance of Raman Spectroscopy methods in the evaluation of Byzantine glazed ceramics for surface analysis, which is especiallt necesary for such studies, will be mentioned.

Keywords: *Archaeometry, Archeaometry Methods, Byzantine, Glazed Ceramic, Production Place.*

* Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi, Doktora Programı, Türkiye. (e-Mail: merveekunt@gmail.com)

1. GİRİŞ

Arkeolojik alanlarda ortaya çıkarılan; mimari kalıntılar, seramik, cam, kemik maden gibi zengin buluntu grupları; tanımlama, sınıflandırma ve tarihlendirme ile sınırlı tutulmamıştır. Bu sürecin yanı sıra söz konusu buluntulara döneminde ev sahipliği yapmış kültürleri, yaşadıkları doğal çevreden koparmadan araştırma yapan bir görüşe sahiptir. Bu anlayış da disiplinlerarası çalışmayı gerekli kılmıştır. Arkeoloji ya da sanat tarihi, fen ve doğa bilimi ile karşılıklı alışveriş halindedir. Söz konusu bilimdalları arasında yer alan arkeometri; arkeolojide fen ve doğa bilim dallarının matematiksel ölçüm ve analiz tekniklerinin kullanılması olarak tanımlanabilir (Esin 1995:1). Arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkarılan cam, maden, seramik, kemik, duvar resimlerinin boyaları ve çeşitli mimari kurguya sahip yapıların harçalarının içerik tayini kimyasal, mineralojik ve mikro-yapısal analizler sayesinde bilinmektedir. Kısacası, arkeometrik çalışmalar, arkeolojide görünenin ardındaki görünmeyeni aydınlatmada oldukça önemlidir. Usta ellerde şekil bulan seramiğin; içeriği, üretim teknolojisi, hangi bölgede üretildiği ve buna bağlı olarak ticari ilişkiler, üretim çağı, seramiğin hammaddesi olan kilin üretim merkezi olduğu düşünülen yere yakın kaynaklardan sağlanıp sağlanmadığını hakkındaki bilgilere arkeometri çalışmaları vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Bizans sırlı seramik buluntularının astar, sır, hamur yapılarının minerolojik, kimyasal ve mikro-yapısı hakkındaki bilgilere XRD, XRF, SEM-EDX ve Raman gibi yaygın analiz teknikleri ile ulaşılmaktadır. Söz konusu analizler; sırlı seramiklerin hammadde, pişirim dereceleri ve üretim teknikleri gibi özelliklere ışık tutmaktadır.

2. SERAMİKLERDE YAPILAN ARKEOMETRİ ÇALIŞMALARI

Tüm arkeometrik çalışmaların en yaygınları arasında yer alan kimyasal analizler, seramiklerin coğrafi kökenini ve yayılım alanlarını belirlemenin yanı sıra seramiğin içeriği ve üretim teknolojisini tespit ederek seramik üretim süreci hakkında bilgi vermektedir (Şekil.1).

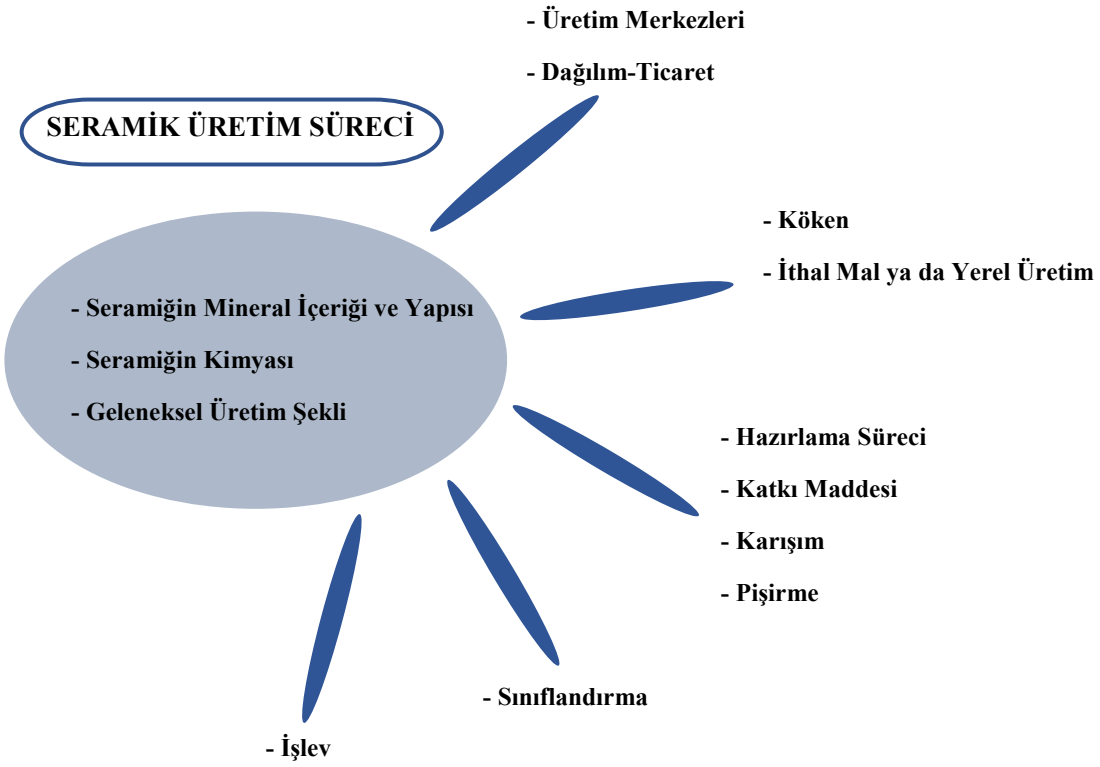

Şekil 1: Seramiğin analizlerle içeriğinin belirlenmesi ile ulaşılan bilgiler.

Analiz yaptırmak isteyen seramik araştırmacısı, belirli bir mesafeden yapılan kapların stiline benzeyen farklı bir stile sahip belirli bir çömleklerin o bölgeden mi ithal edildiği veya bu tarzın diğer stillerden esinlenerek yerel üretim olarak mı olduğu sorularına yanıt aramaktadır. Belirli bir bölgede yerel

olarak üretilen seramik parçalarının kompozisyonları ile uzak bölgelerde üretilen seramik parçalarının kompozisyonlarının karşılaştırılması, böyle bir sorunun doğrudan çözülmesi için yardımcı olmaktadır. Uzak coğrafyada üretilen seramiklerden farklı ama yerel çömleklere benziyorsa, yerel öykünmeyi düşündürür; uzak coğrafyada üretilen seramiklere benziyorsa ve yerel olanlardan farklıysa, o zaman ithal edildiği fikri araştırmacının zihninde canlanmaktadır. Seramiklerle ilgili arkeometrik çalışmalar çok sayıda olduğundan, seçilen elementlerin ve bunların ölçümlerinin kesinliği ve doğruluğunun tespit edilebilmesi için, analiz sonuçlarının karşılaştırılması adına oldukça büyük seramik analiz veritabanları oluşturulmuştur. Bu veritabanlarının yanı sıra analiz tekniklerinin yer aldığı kitaplar, makaleler ve tezler oldukça önemli bir yere sahiptir.

P. Rice seramik kapların analizine odaklanmış ve seramiklere uygulanabilen analizleri kategorilendirmiştir[2] (Şekil 2)[3].

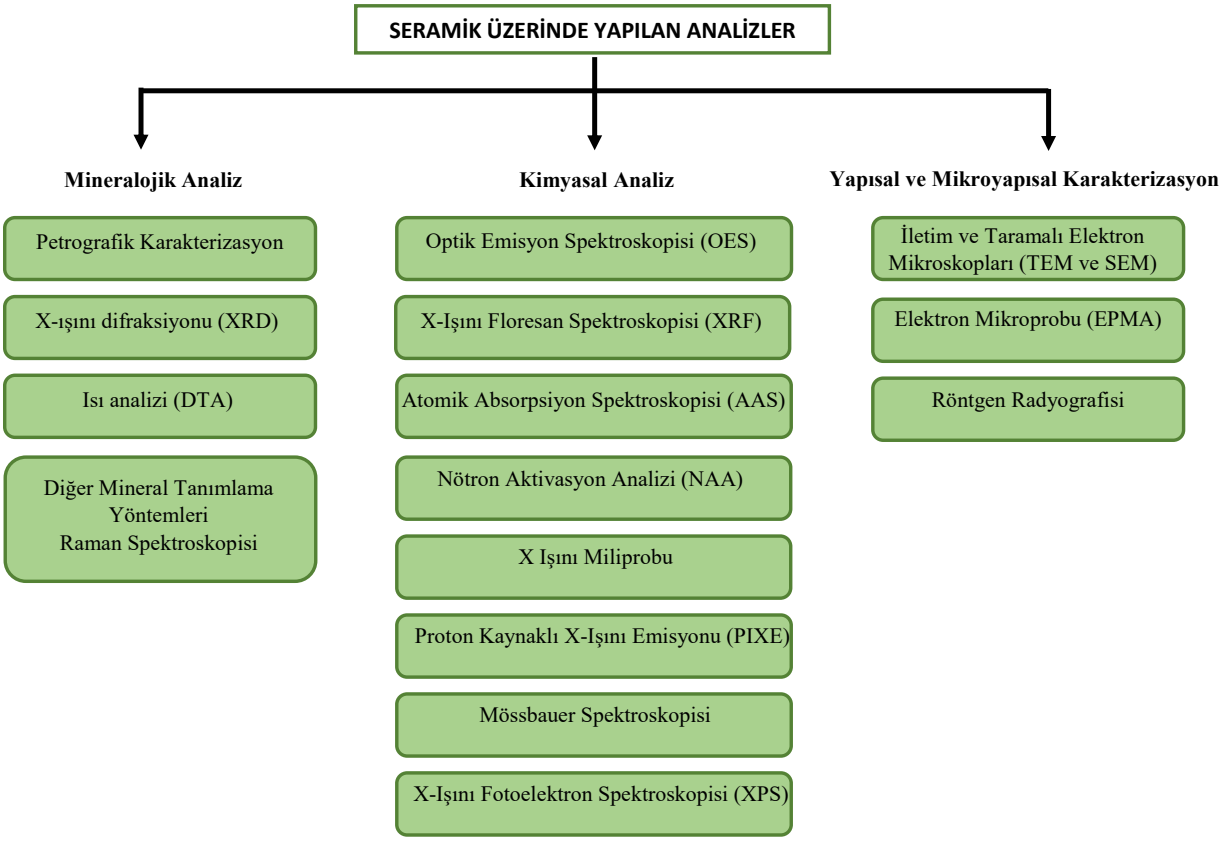

Şekil 2: Seramiklere uygulanan analiz teknikleri.

K. Barclay, arkeolojik seramiklere uygulanan analiz tekniklerini hakkında kısa bilgiler vermiştir[4]. R. E. Loehman seramiklerin analiz teknikleri ile belirlenen seramiklerin karektarizasyonu hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır[5]. D. Price ve J. H. Burton'un gibi yazarlar; seramik, taş, kemik, heykel, metal, cam, deniz kabuğu vb arkeolojik her türlü malzemenin hangi analiz tekniği ile ne gibi sonuçlar verebileceği üzerine odaklanmıştır[6]. D. A. Santacreu seramiklere uygulanan analiz tekniklerini

2 Rice, P.M., (1987). *Pottery Analysis*. The University of Chicago Press/Chicago and London.

3 Rice 1985 tarihli yayınında seramiklere uygulanabilcek analizleri alt başlıklar halinde detaylıca gruplandırmıştır. Şekil 1 temelde Rice'in görüşüne bağlı oluşturulmakla birlikte yeni analiz teknikleri de eklenerek E. M. Kunt tarafından düzenlenmiştir.

4 Deyalı bilgi için bkz. Barclay K. (2001). *Scientific Analysis of Archaeological Ceramics-A Handbook of Resources*. Oxbow Books, Park End Place, Oxford.

5 Loehman R. E. (2010). *Characterization of Ceramics*. Momentum Press, LLC, Newyork.

6 Detaylı bilgi için bkz. Price D. T. ve Burton H. J. (2011). *An Introduction to Archaeological Chemistry*. Springer Science-Business Media, London.

sınıflandırarak; hamur analizinin seramik üretimindeki önemi, seramik tekniği ve seramiğin üretildiği toplum konularına değinmiştir[7]. Söz konusu yayınlarda seramiklerin dönemi ayırt etmeksizin analiz teknikleri hakkında bilgi verilmiştir.

H. Maguire[8] ve A. Hunt'un[9] editörlüğünü yaptığı çalışmalar seramiklerin analiz sonuçlarını ve seramiklere uygulanan analiz sonuçlarına yönelik araştırmacıların düşüncelerini birarada görmemiz adına oldukça önemlidir.

Bizans seramiklerininin analizlerle üretim merkezleri; J.A. Scott ve D.C. Kamilli[10], A.H.S. Megaw ve R.E. Jones[11], A.J. Boas[12], R.B. Mason ve M.M. Mango[13], Y. Waksman[14] ve J.M. Spieser[15], P. Armstrong ve H. Hatcher[16], R. Sauer ve S.Y.Waksman[17] gibi araştırmacıların yayınlarında tespit edilmeye çalışılmıştır. Üretim merkezlerinin yanı sıra seramiklerin sır, astar ve hamur yapım tekniklerinin incelenip, üretim teknolojileri; S. Wiesseman[18], J. Henderson ve M.M. Mango[19], P. Armstrong vd.[20], V.

---

7 Seramiklere uygulanan analizler için ayrıca bkz. Santacreu D. A. (2014). *Materiality, Techniques and Society in Pottery Production The Technological Study of Archaeological Ceramics through Paste Analysis*. Published by De Gruyter Open Ltd, Warsaw/Berlin.

8 Ayrıntılı bilgi için bkz. Maguire H. (1997). *Materials Analysis of Byzantine Pottery*. Maguire H. (Ed.), Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C.

9 Hunt A. (2016). *The Oxford Handbook of Archaeological Ceramic Analysis.* Hunt A. (Ed.), Oxford: University Press.

10 Sardes'ten Geç Bizans seramik örneklerinin analiz sonucu için ayrıca bkz. Scott J.A., Kamilli D.C. (1981). Late Byzantine Glazed Pottery From Sardis. In*Actes du XVe Congres International D"etudes Byzantines II: Art et Archeologie, Athenes Septembre 1976,* Athenes, 679-696.

11 Farklı coğrafyalara ait seramik örneklerin analizi için ayrıca bkz. Megaw A.H.S., Jones R.E. (1983). Byzantine and Allied Pottery: A Contribution by Chemical Analysis to Problems of Origin and Distribution. *Annual of the British School at Athens, 78*, 235- 263.

12 Kudüs Haçlı Krallığı ve Kıbrıs'tan çeşitli arkeolojik alanlardan gelen seramiklerin analizi için ayrıca bkz. Boas A.J. (1994). The import of western ceramics to the Latin Kingdom of Jerusalem. *Israel Exploration Journal,* 44, 102-122.

13 Ashmolean Müzesi'nde yer alan beyaz hamurlu seramiklerin analizi için ayrıca bkz. Mason R.B., Mango M.M. (1995). Glazed Tiles of Nicomedia in Bithynia, Constantinople and Elsewhere. In *Constantinople and Its Hinterland*. Mango C. and Dagron G. (Eds.)*,* Variorum, Great Britain, 313-331.

14 Anaia/Kadıkalesi seramiklerinin analizi için ayrıca bkz. Waksman S.Y. (2013). Anaia Seramik Üretiminin Tanımlanması ve Dağılımı: Kimyasal Analiz Yoluyla Bir Ön Yaklaşım *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar- Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar.* Mercangöz Z. (Ed)*., Ege Yayınları, İstanbul,* 101-111*;* Thebes ve Chalkis seramiklerinin kimyasal analizi için ayrıca bkz Waksman, S. Y., Kontogiannis, N., Skartsis, S., & Vaxevannis, G. (2014). The Main 'Middle Byzantine Production' and Pottery Manufacture in Thebes and Chalkis. *The Annual of the British School at Athens* Vol. 109, British School at Athens, 379-422.

15 Bergama örneklerinin kimyasal analizi için ayrıca bkz. Waksman S.Y., Rossini I., Heitz C. (1996). Byzantine Pergamon:Characterization of the Ceramics Production Center. In *Archaeometry "94-The Proceedings of the 29th International Symposium on Archaeometry,* Ankara. Demirci Ş., Summers G.D., Özer A.M. (Eds.), TÜBİTAK, Ankara, 209-218; Waksman S.Y., Spieser J.M. (1997). Byzantine Ceramics Excavated in Pergamon:Archaeological Classification and Characterization of the Local and ImportedProductions by PIXE and INAA Elemental Analysis, Mineralogy and Petrography. In *Materials Analysis of Byzantine Pottery.* Maguire H. (Ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C., 105-133.

16 Armstrong P. and Hatcher H. (1997). Byzantine and allied pottery, phase 2: past work on materials analysis and future prospects. In *Materials analysis of Byzantine pottery.* Maguire H. (Ed.)*,* Dumbarton Oaks, Washington D.C., 1-8.

17 Efes seramiklerinin kimyasal analizi için ayrıca bkz. Sauer R., Waksman S.Y. (2005). Laboratory investigations of selected medieval sherds from the Artemision in Ephesus. In *Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos, Archäologische Forschungen Band 13*. Krinzinger F. (Ed.), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vienne, 51-66; Waksman S.Y. (2015). Mediavel Ceramics from the Türbe: An Archaemetric Viewpoint, *Die Türbe im Artemision-Ein frühosmanischer Grabbau in Ayasuluk/Selçuk un sein kulturhistorisches Umfeld, OAI 53*, Österreichisches Archäologisches Institut Wien, 293-311.

18 Serres Bizans seramik kimyasal analizleri için ayrıca bkz. Wisseman S. (1992). The Materials Analysis of Byzantine Pottery. In *Ceramic Art from Byzantine Serres.* Bakirtzis D.P., Maguire E.D., Maguire H. (Eds.), University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 66-69.

19 Seramiğin sır bünyesinin analizi için ayrıca bkz. Henderson J., Mango M.M. (1995). Glass at Medieval Constantinople Preliminary Scientific Evidence. In *Constantinople and Its Hinterland.* Mango C. and Dagron G. (Eds.), Variorum, Great Britain, 333-356.

20 Ayrıca bkz. Armstrong P., Hatcher H., Tite M. (1997). Changes in Byzantine glazing technology from the ninth to

Tanesvska[21], A.C. Charambous'un[22], B. Minceva-Šukarova vd.[23], B. Kırmızı[24] ve M. Budak Ünaler vd.[25] çalışmalarında XRD, XRF, SEM-EDX, Raman ve FTIR gibi seramikler üzerine uygulanan analiz tekniklerine yer verdikleri görülmektedir.

Seramik analizleri yalnızca kara kazıları ile sınırlı değildir aynı zamanda sualtından çıkan buluntular da analiz edilmektedir. Sualtı arkeolojisi işbirliğinde gerçekleşen çalışmalarda S.Y. Waksman vd[26]. çalışmalarında hem kara kazısından hem de sualtından çıkan buluntular karşılaştırılıp yayılım alanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.1. XRD (X-Ray Diffraction) Analiz Tekniği ve Bizans Sırlı Seramiği

Her bir kristalin fazın kendine has atomik dizilimlerine bağlı olarak X-ışınları karakteristik bir düzen içerisinde kırması esasına dayanan bu yöntem, bileşikler hakkında nitel ve nicel bilgi sağlayabilen analitik tekniktir (Skoog vd. 1992: 294). Minerallerin kristal yapılarına göre tanımlanmasına dayanan bir seramik karakterizasyon yöntemi olan XRD Bizans sırlı seramiğinin kil veya sırların mineral içeriklerini tanımlamada oldukça önemlidir (Rice 1987: 382). Seramiklerinin mineral içeriklerinin belirlenmesi, üretim tekniklerinin ortaya çıkarılmasına ve ulaşılan maksimum sıcaklık, pişirim ortamı ve çömlekçilerin kullandığı pişirim teknikleri gibi pişirim koşullarının tahmin edilmesine olanak sağlayacak önemli bir bilgi sağlar (Bartelino vd. 2009: 97).

Bizans sırlı seramiklerinde hamur kısmının mineralojik yapısı hakkında bilgiye XRD analiz tekniği ile ulaşılabilmektedir. XRD tekniği Bizans sırlı seramiğin hamuruna bakıldığında, seramiğinin pişme derecesi öğrenilebilmektedir. XRD yöntemiyle yüksek sıcaklıklarda oluşabilecek minerallerin tespit edilemediği durumlarda, pişirme sıcaklığının 850 dereceyi aşmadığına işaret ettiği bilgisine ulaşılmaktadır (Kırmızı 2013: 80). XRD ile analiz edilen numunelerdeki minerallerin tamamı kimi zaman farklı analiz sonuçları ile karşılaştırılabilir. Böylelikle XRD ile bulunan hamurun pişme derecesi farklı analiz tekniği ile çaprazlanarak ısı değer aralığı net bir sonuç vermektedir (Panagopoulou vd., 2021: 4488). Killer doğal olarak oluşan hammaddeler olduğu için, mineralojik içerikleri jeolojik koşullardan etkilenir ve genellikle karmaşık yapıya sahiptirler; XRD spektrumundaki küçük bir pik,

---

thirteenth centuries. In *La céramique médiévale en Méditerranée.* Actes du VIe Congres de l"AIECM2, Aix-en-Provence, 13-18 Novembre 1995,. Narration Editions, Aix-en-Provence, 225-229.

21 Makedonya'daki Bizans seramiklerinin Raman analizi için ayrıca bkz. Tanevska V., Colomban Ph., Minceva-Šukarova B., Grupče O. (2009). Characterization of pottery from the Republic of Macedonia I: Raman analyses of Byzantine glazed pottery excavated from Prilep and Skopje (12th – 14th century). *Journal of Raman Spectroscopy,* 40 (9), 1240-1248.

22 Kıbrıs, Limasol ve Paphos'ta bulunan Bizans seramiklerinin XRF, XRD ve SEM-EDX analizleri için ayrıca bkz. Charalambous A.C., Sakalis A.J., Kantiranis N.A., Papadopoulou L.C., Tsirliganis N.C. and Stratis J.A. (2010). Cypriot Byzantine glazed pottery: a study of the Paphos workshops. *Archaeometry,* 52 (4), 628-643.

23 Minceva-Šukarova B., İssi A., Raskovska A., Grupče O., Tanevska V., Yaygıngöl M., Kara A. ve Colomban P. (2011). Characterization of pottery from Republic of Macedonia. III. A study of comparative mineralogical detection efficiency using micro-Raman mapping and X-ray diffraction, *Journal of Raman Spectroscopy.*43(6),792-798.

24 Kadıkalesi/Anaia Bizans seramikleri analizi için bkz. Kırmızı B., Göktürk E.H., Türkmenoğlu A.G., Doğer L., Mercangöz Z., Colomban P. (2011). Kuşadası Kadıkalesi/Anaia'da Bulunan Bizans Seramiklerinde Arkeometrik İncelemeler. *26. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul,173-186; Anaia/Kadikalesi Zeuksippus Tipi seramiklerin analizi için ayrıca bkz. Burcu K. (2013). Kuşadası, Kadıkalesi Zeuksippus Seramiklerin Malzeme Özellikleri ve Yapım Teknolojilerine Bir Bakış. *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar- Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar*. Mercangöz Z. (Ed.), Ege Yayınları, İstanbul, 77-90.

25 Kadıkalesi/Anaia İnce Kazıma ve Kazıma seramikler için bkz. Budak-Ünaler M., Akkurt S. Doğer L ve Kozáková R. (2013). Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısından İnce Kazıma ve Kazıma (Kaba Kazıma) Seramiklerin Analitik Karşılaştırması. *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar- Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar,* Mercangöz Z. (Ed)., Ege Yayınları, 91-100.

26 Novy Svet Batığı için bkz. Waksman S.Y. ve Teslenko I. (2010). Novy Svet Ware, An Exceptional Cargo of Glazed Wares from 13th-Century Shipwreck Near Sudak (Crimea, Ukraine)-Morphological Typology and Laboratory Investigations. *The International Journal of Nautical Archaeology 39.* 357-375; Kavalliani Batığı için bkz. Waksman S. Y., Koutsouflakis G., Burlot J., Courbe L. (2018). Archaeometric investigations of the tableware cargo of the Kavalliani shipwreck (Greece) and into the role of the harbour of Chalkis in the Byzantine and Frankish periods, *Journal of Archaeological Science: Reports 21,* 1122-1129.

kilde az miktarda bulunan bir bileşenin en yoğun pikini veya daha bol mineralojik içeriğin düşük yoğunluklu bir pikini temsil edebilir. Ayrıca, tepe noktalarının örtüşmesi, spektrumlardan mineralojik bileşenlerin tanımlanmasını kolayca önleyebildiğinden seramik kapların mineralojik bileşenlerin değerlendirilmesinde sınırlama vardır. Bu durumlarda, XRD spektrumlarının yorumlanması genellikle tamamlayıcı karakterizasyon tekniklerine ihtiyaç duymaktadır (Minceva-Šukarova 2011: 795). Kimi zaman kara kazılarından gelen seramikler ile sualtından gelen seramikler yayılım alanını tespit etme amacıyla karşılaştırılmaktadır. Sualtından çıkan seramik buluntulara XRD analizi yapıldığında suyun altında uzun süre kalmalarından dolayı yüksek miktada magnezyum kalsit içerdikleri tespit edilmektedir (Waksman vd. 2018: 1125) (Şekil.3).

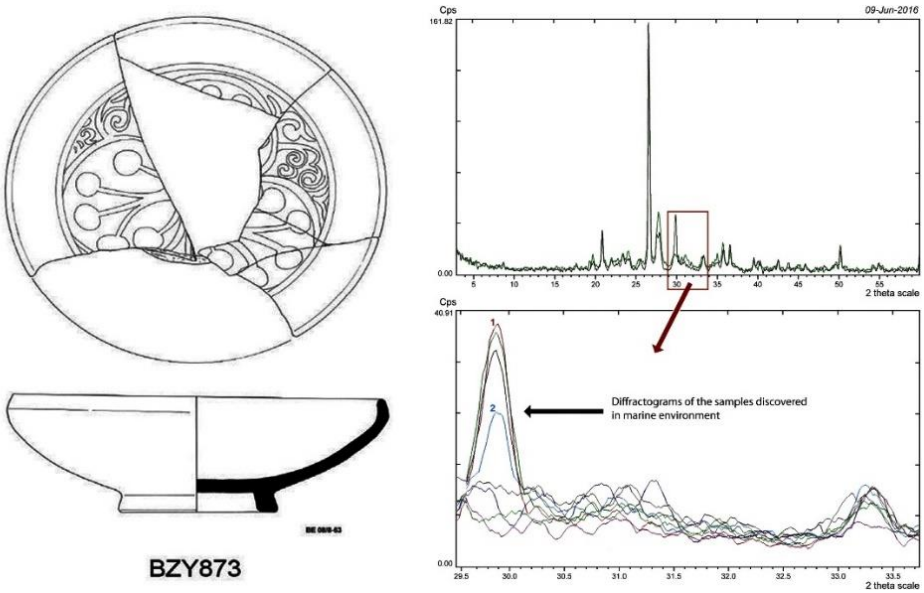

Şekil 3: Seramiğin yüksek miktarda magnezyum kalsit içerdiğini gösteren XRD analizi sonucu (Waksman vd. 2018: Fig. 2: 1124; Fig. 5: 1127)

2.2. XRF (X-Ray Fluorescence) Analiz Tekniği ve Bizans Sırlı Seramiği

Bu yöntemin genel prensibinde seramik örneği, bir X-ışını tüpüne alınarak, X-ışını tüpünden veya bir radyoaktif kaynaktan sağlanan X-ışını demetiyle ışınlanmaktadır (Skoog vd. 1992: 294). Element kompozisyonu hakkında nitel ve nicel bilgi veren X-ışınları floresans (XRF) yöntemi, atom numarası oksijenden büyük olan elementlerin nicel analizinde en çok kullanılan analitik yöntemlerinden biridir (Rouessac vd. 2000: 237). XRF'lerin başlıca kullanımı elementlerin tanımlanmasıdır (Loehman 2010: 287). Eserin kimyasal bileşimi hakkında fikir vermektedir. Bir seramiğin kimyasal bileşimini incelemek, onun menşei ve üretimi hakkında önemli bilgiler sağlayabilir, ancak bilimsel verilerin hamurdaki elementlerin kaynaklarını veya birbirleriyle olan ilişkilerini tanımlamadığını hatırlamak önemlidir. XRF analizi, seramiklerin yerel üretim ya da ithal olarak geldiği sorularına yanıt olabilmektedir (Tanevska vd. 2006) Bu nedenle kimyasal analiz ve mineralolojik çalışma birlikte optimal karakterizasyonu verebilir (Rice 1987: 390)

Eserler homojen olmadığından farklı bölgelerden alınan numunelerle analiz işlemi gerçekleştirilmesi daha sağlıklıdır.

Sırlı seramiklerde bulunan majör ve minör elementleri XRF ile tespit edilebilmektedir (Waksman 2013: 107). Seramik hamurun ve sırın elementel bileşimi XRF analizi ile ölçülmektedir. Seramiğin fırınlanması esnasında kurşun ve bakırın kimi zaman sırdan hamura geçtiği, seramik hamurunun içindeki yüksek miktarda kurşun ve bakır oranının XRF analizi ile tespiti ile bilinmektedir. Buna ek olarak, XRF analizi ile seramiğin sır yüzeyine bakıldığında, sırların pigmentleri oluşturan elementlerin yoğunluğu belirlenebilmektedir (Panagopoulou vd., 2021: 4478) (Şekil4).

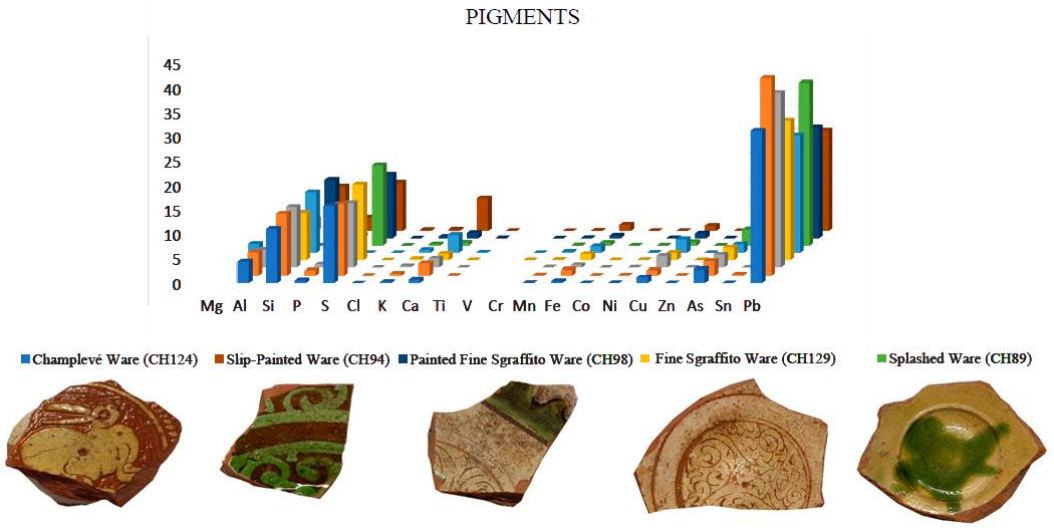

Şekil 4: Seramik gruplarına göre sır pigmentlerini oluşturan elementlerin yoğunluğunu gösteren XRF analizi (Panagopoulou vd. 2021: Fig. 2: (a), (c), (d), (e), (f), 4475; Fig.4: 4481).

XRF analizi hamura uygulandığında demirin ne derece yoğun olduğu gözlemlenebilirken, sır bünyeye uygulandığında ise kurşun içeriğinin yoğunluğu tespit edilebilmektedir (Tanevska vd. 2006). Farklı dönemlere ait (Bizans Dönemi ve Osmanlı Dönemi vb.) seramik parçalarının element bileşimindeki benzerlik ve farklılıklar XRF ile tespit edilebilmektedir (Minceva-Šukarova 2011: 792-793). Kara kazılarından gelen seramikler ile sualtından gelen seramiklerin yayılım alanını tespit etme amacıyla, seramikler çeşitli analizlere tabi tutulmaktadır. Sualtından gelen buluntular suyun altında uzun süre kalmalarından dolayı magnezyum kalsit tabakası ile kaplanmaktadır. Söz konusu tabaka XRF analizi yapılacağı zaman hamur bünyeden ayrıştırılsa bile, seramik hamurundaki yüksek magnezyum kalsitin nedeni olarak görülebilmektedir (Waksman vd. 2018: 1125).

2.3. SEM-EDX (Scanning Electron Microscope) Analiz Tekniği ve Bizans Sırlı Seramiği

Optik kolon, numune haznesi, görüntüleme sistemi ve enerji dağılımlı spektrometre (EDX) bağlantısı olmak üzere dört temel kısımdan oluşan SEM, odaklanmış bir elektron demeti ile seramiğin yüzeyini tarayarak görüntü elde etmemizi sağlayan bir elektron mikroskobudur (Oral 2017: 17). Taramalı Elektron Mikroskop'u numuneye bir elektron ışını numuneye hassas bir şekilde odaklanır ve katı bir yüzey üzerinde taranır. İncelenecek numune alanının büyütülmüş bir görüntüsünü sağlamanın yanı sıra, görüntüleme ile birlikte temel analiz yeteneği sağlamak için EDS gibi yardımcı bir teknikle kullanılır (Loehman, 2010: 279). X Işını enerjileri atom tanımlamasına izin verir. EDS uyarma kaynağı olarak SEM, TEM ve STEM'ler ile birlikte kullanılır (Loehman, 2010: 272). Seramiğin kristal yapısı hakkında daha fazla bilgi edinmek için burada XRD kırınım diyagramlarını ve Raman'ı EDX ölçümleriyle birlikte ele alınmaktadır (Piccinotti 2018: 29).

Bizans sırlı seramiklerin sır, astar ve hamur yapılarına ait kimyasal kompozisyonlar SEM-EDX analizi sayesinde tanımlanmaktadır. Seramik örneklerinin içerdikleri birincil ve ikincil elementlere ait kompozisyona karşılık gelen oksitler yüzdesel olarak sonuç tablosuna yansımaktadır SEM-EDX analizi sonucunda alkali ve alkalin elementler tanımlanmaktadır. SEM-EDX ile seramiklerin sır tabakasına bakıldığında sırın içindeki kurşun içeriğin miktarına bakılabilir (Budak Ünaler 2013: 97-98). Seramiklerin SEM-EDX analizi ile sır, astar ve hamur özelliklerinin belirlenmesi, seramik üretimi olduğu düşünülen bir bölgede farklı kil kaynağının kullanılıp, kullanılmadığına bakılabilmek adına oldukça önemlidir. Seramik ve üç ayak yapımında kimi zaman aynı kil kaynaklarından gelen hamurla yapıldığı SEM-EDX ile tespit edilebilmektedir (Ting vd. 2019: 5). Bizans sırlı seramik üretiminde içeriğin farklılığı o bölgeye has bir yapım teknolojisinin geliştiğinin göstergesidir. Söz gelimi, Kıbrıs'tan bir grup seramiğin sır, astar ve hamurunda az ya da hiç kalayoksit ve antimonpentoksit içermemesi kurşunun o bölgede[27]

27 Trodos Dağı eteklerindeki zengin bakır cevherlerinin bile alışılmadık derecede düşük kurşun içerdiği bilgisi için ayrıca

üretilen seramiklerde yaygın olmadığı SEM-EDX analizi sonucunda tespit edilmiştir (Ting vd. 2019: 8). SEM-EDX ile farklı iki gruba ait seramiklerin sır bileşenleri ve üretim tekniklerindeki farklılıklar tespit edilebilir (Şekil 5). Kilikya bölgesinde yürütülen yüzey araştırmalarında, Zeuksippus ve Port Saint Symeon seramik gruplarına ait parçalarının SEM-EDX analizi sonucunda, iki grubun seramik geleneklerine ait olmalarına rağmen benzer sır bileşimine sahip olduklarını anlaşılmıştır. (Tülek vd. 2020: 12).

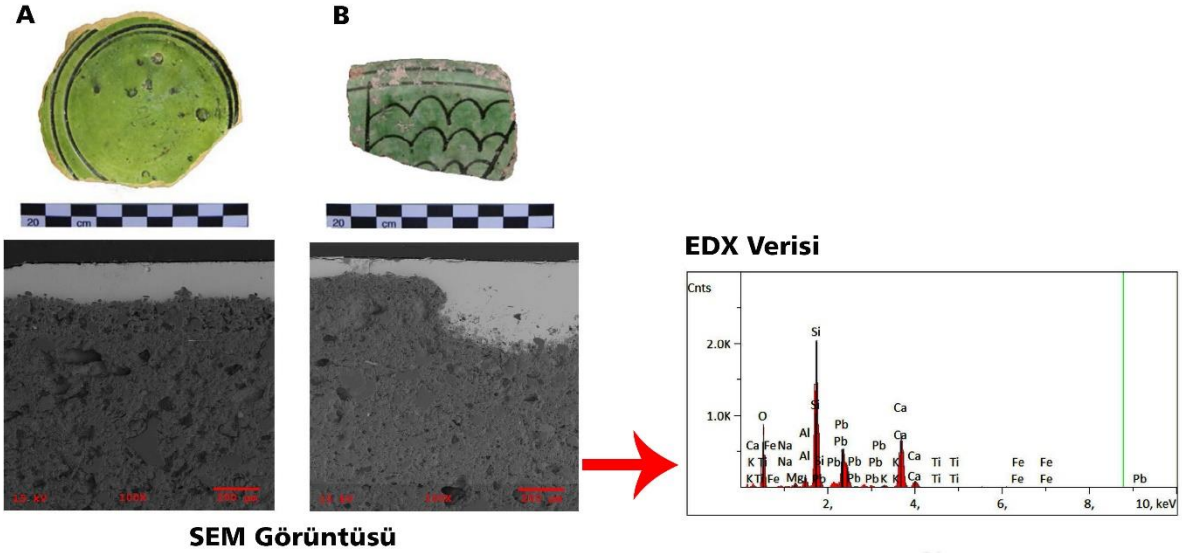

Şekil 5: Zeuksippus ve Port Saint Symeon seramik gruplarına ait parçalarının temsil ettikleri gruptan farklı içeriğe sahip olduklarını gösteren SEM-EDX analizi sonucu (Tülek vd. 2020: Tab. 1: OZW-4, 3; Tab. 2: OPW-3, 4; Fig. 5: (d), 8; Fig. 6: (c), 9, Fig.10: 13).

SEM-EDX analizi ile farklı gruplara ait sırlı seramiklerin pişme dereceleri tespit edilmesinin yanı sıra pişirim aşaması hakkında da bilgi vermektedir (Panagopoulou vd., 2021: 4493)

2.4. Raman Spektroskopisi Tekniği ve Bizans Sırlı Seramiği

Raman inorganik ve organik yapıların nicel ve nitel analizinde kullanılmaktadır. Mineralojik incelemelerde, seramiğin mineral içeriğine yönelik olarak kullanılan bu yöntemle çok doğru sonuçlar elde edilmektedir (Akçe ve Kadıoğlu 2020: 100). Raman analizi seramik arkeometrisinde genel olarak renklendirici oksitlerin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Sırlı buluntulardaki farklı renklerin hangi mineral, oksit veya elementten kaynaklandığı bilgisine ulaşılmaktadır. Seramiğin hamur yapısına bakıldığında renk veren doğal mineral genel olarak kilden gelen demirin türü (hematit, manyetit vb.) öğrenilir (Bayazıt vd. 2016: 663)[28]. Bu bilgi ışığında sonucunda ise seramiğin fırınlama koşulları hakkında bilgi vermektedir (Katherina 2001: 4). Raman spestrokospisi, XRD ölçümlerini desteklemek için ek yapısal bilgiler sağlamaktadır (Piccinotti 2018;29).

Raman spektroskopisi ile Bizans sırlı seramiklerin sırlarında renk oluşumunun nasıl sağlandığına bakılmaktadır. Kimi zaman da sır kısımlarında kullanılan hammaddenin niteliği Raman spektroskopisi ile bilinmektedir. Bizanslı ustaların seramik üretiminde kendilerine özgü bir reçetesi vardır. Kimi zaman sırın içine erime noktasını düşürmek adına kurşun eklemektedirler. Sır bünyenin içerisine eklenen

bkz. Bear, L.M., 1963. The Mineral Resources and Mining Industry of Cyprus. Ministry of Commerce and Industry, Geological Survey Department, Nicosia.

28 Raman spektroskopisi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Bayazıt, M., Akyol A. A., Ersan-Eruş H. Ö. ve Taşkıran G. (2016). Seramik Arkeometrisinde Spektroskopik Yöntemler (Ftır, Raman). *10. Eskişehir Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu 17 Eylül-2 Ekim 2016/10th International Eskişehir Terra Cotta Symposium 17 September-2 October 2016*, Eskişehir, 658-669.

kurşun Raman spektroskopisi sayesinde bilinmektedir (Kırmızı 2019:86). Raman spektroskopisi seramik sırların pigmentleri hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Örneğin, Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Zeuksippus Tip kaplarda Napoli Sarısı adı verilen pigmentin tespiti Raman analizi sayesinde olmuştur[29]. Seramik sırlarındaki pigment tespiti diğer coğrafyalarda yer alan seramiklerde de aynı pigment tespit edildiğinde karşılaştırma imkanı sağlamaktadır[30]. Farklı coğrafyalara ve farklı dönemlere ait (Bizans Dönemi ve Selçuklu Dönemi vb.) seramiklerin pişme dereceleri hakkında bilgi vererek karşılaştırma yapmamıza olanak sağlamaktadır (Taneska vd. 2006). A500/A1000 (Ip) oranı, seramikleri polimerizasyon derecelerine, yani pişme sıcaklıklarına göre Raman spektroskopisi ile sınıflandırılır (Taneska vd. 2006).

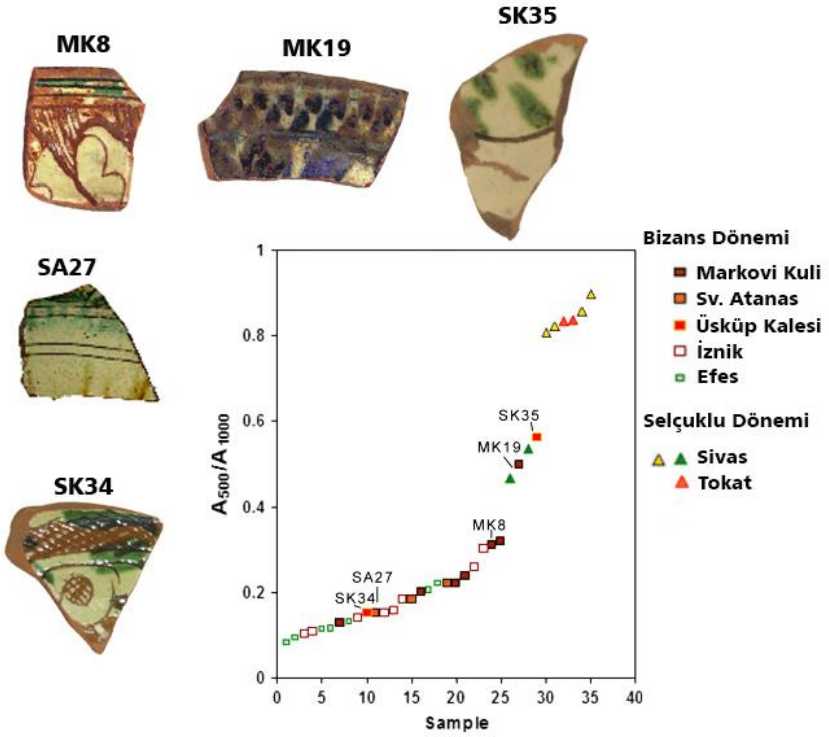

Şekil 6: Farklı coğrafyalara, yapılara ve farklı dönemlere ait seramiklerin pişirme derecelerinin Raman analiz sonucu (Tanevska vd. 2009: Fig. 1: MK8, MK19, SK35, SK34, 1242; Fig. 5: 1244; Minceva-Šukarova 2011: Fig. 1: SA27, 793).

Polimerizasyon derecesi de Ip <0.5, düşük sıcaklıklarda (<700 °C) işlenen kurşunca zengin silikatlara karşılık gelirken; 0.5<Ip<0.8, orta sıcaklıklarda (<800 °C) işlenen kurşun bazlı silikatlara karşılık gelmektedir (Şekil 6). Raman spestroskopisi sayesinde, kurşun içeriğinin seramiklerdeki pişme derecesine etkisi tespit edilebilmektedir (Tanevska vd. 2006). Raman spektroskopisi seramik çalışmalarında kilin mineral bileşimi hakkında bilgi edinmek ve aynı zamanda üretim sırasında termal dönüşüm tarafından üretilen mineralojik evreleri tanımlayarak üretim teknolojilerini incelemek için uygulanabilmektedir (Minceva-Šukarova vd. 2011: 792). Raman analizi kimi zaman kapların işlevi hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Örnek vermek gerekirse, sır yüzeyinde ve çatlaklarda yüksek oranda P2o5-fosfor pentoksit (asit) içeriğinin tespiti halinde, seramik kapların çevresel kontaminasyon veya et balık, kuruyemiş vb. gıdaların saklandığı ya da tüketildiği kanısına varılmaktadır (Tanevska vd. 2007).

29 Detaylı bilgi için bkz. Kırmızı B. (2013). Kuşadası, Kadıkalesi Zeuksippus Seramiklerin Malzeme Özellikleri ve Yapım Teknolojilerine Bir Bakış. *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar- Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar*. Mercangöz Z. (Ed.), Ege Yayınları, İstanbul, 77-90.

30 Raman analizi ile Napoli Sarısı pigmenti tespit edilen Makedonya örnekleri için ayrıca bkz. Tanevska V., Piccardo P., Colomban P., Grupče O. ve Minceva-Šukarova B. (2007).Characterization of Byzantine Glazed Ceramic Finds in Republic of Macedonia by Raman Spectroscopy and Scanning Electron Microscopy, *9th Europan Meeting on Ancient Ceramics, Hungarian National Museum,* Budapest, Hungary.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Seramiklerin minerolojisi, kimyasal yapısı ve mikro yapısını tanımlayan farkli türde analiz teknikleri vardır. XRD analiz tekniğiyle Bizans Dönemi sırlı seramiklerinde hamur kısmının mineralojik yapısı hakkında bilgiye pişme derecesi öğrenilebilmektedir. XRF analiz tekniği seçilen seramik örneğin elementel yapısı hakkında fikir sahibi olmamıza olanak tanımaktadır. Eserin kimyasal bileşimi hakkında fikir vermesi ve bir seramiğin kimyasal bileşimini incelemek, onun menşei ve üretimi hakkında önemli bilgiler sağlayabilir. Bizans Dönemi sırlı seramiğin sır, astar ve hamur yapılarına ait kimyasal kompozisyonlar SEM-EDX analizi sayesinde tanımlanmaktadır. SEM-EDX analizi ise Bizans sırlı seramiklerinin; sır, astar ve hamur özelliklerinin belirlenmesi, seramik üretimi olduğu düşünülen bir bölgede farklı kil kaynağının kullanılıp, kullanılmadığına bakılabilmek adına oldukça önemlidir. Raman spektroskopisi ile Bizans sırlı seramiklerin sırlarında renk oluşumunun nasıl sağlandığına bakılabilmektedir. Seramik sırlarındaki pigment tespiti ise diğer bölgelerde yer alan seramiklerde de aynı pigment tespit edilmesi halinde karşılaştırma yapabilme imkanı sunmaktadır. Çalışmamıza konu olan, tüm analiz teknikleri birbirinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Söz gelimi bir cihazın tanımlayamadığı minerali ya da elementi diğer cihaz tanımlayabilir.

Arkeometri çalışmaları, Bizans Dönemi sırlı seramiğin üslup, motif ve form gibi öznel olarak ayırt edilen sınıflandırıcı özelliklerinin çok daha ötesinde; seramiğin üretim merkezi, kökeni, hazırlama süreci, sınıflandırma ve işlevi gibi bilgileri açığa çıkarmada oldukça önemlidir. Farklı coğrafyalarda yer alan seramik araştırmacıları analiz çalışmalarının toplandığı veri tabanlarından ya da analiz sonuçlarının yer aldığı yayınlardan yararlanarak kendi çalıştıkları seramikler ile karşılatırma imkanı bulmaktadır.

Seramiklere uygulanan XRD, XRF, SEM-EDX ve Raman gibi analiz tekniklerinin sonuçları araştırmacılara hazır bir halde sunulmaz. Analizleri yorumlamak ve sonuçları karşılaştırmak araştırmacı tarafından yapılmaktadır. Arkeometrinin kendine has bir dili vardır. Arkeometri alanında uzmanlaşmış kişiler analiz sonuçlarını değerlendirirken arkeolog ya da sanat tarihçilerle iş birliği içerisinde olmasısı sonuçların iki bilimin terminolojisi ile daha anlaşılır hale gelmesine olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

Akçe M. A. ve Kadıoğlu Y. K. (2020). Raman Spektroskopisinin İlkeleri ve Mineral Tanımlamalarında Kullanılması, *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 99-115.

Armstrong P. and Hatcher H. (1997). Byzantine and allied pottery, phase 2: past work on materials analysis and future prospects. In *Materials analysis of Byzantine pottery.* Maguire H. (Ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C., 1-8.

Armstrong P., Hatcher H., Tite M. (1997). Changes in Byzantine glazing technology from the ninth to thirteenth centuries. In *La céramique médiévale en Méditerranée.* Actes du VIe Congres de l"AIECM2, Aix-en-Provence, 13-18 Novembre 1995, Narration Editions, Aix-en-Provence, 225-229.

Barclay K. (2001). *Scientific Analysis of Archaeological Ceramics-A Handbook of Resources*. Oxbow Books, Park End Place, Oxford.

Bayazıt, M., Akyol A. A., Ersan-Eruş H. Ö. ve Taşkıran G. (2016). Seramik Arkeometrisinde Spektroskopik Yöntemler (Ftır, Raman). *10. Eskişehir Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu 17 Eylül-2 Ekim 2016/10th International Eskişehir Terra Cotta Symposium 17 September-2 October 2016*, Eskişehir, 658-669.

Bear, L.M., 1963. *The Mineral Resources and Mining Industry of Cyprus. Ministry of Commerce and Industry*, *Geological Survey Department*, Bulletin No.1, Nicosia,

Bertolino S.R., Josa V.G., Carreras A.C., Laguens A., DeLaFuente G., Riveros, J.A. (2009). X-ray techniques applied to surface paintings of ceramic pottery pieces from Aguada Culture (Catamarca,Argentina), *X-Ray Spectrom 38*, 95–102.

Boas A.J. (1994). The import of western ceramics to the Latin Kingdom of Jerusalem. *Israel Exploration Journal,* 44, 102-122.

Budak-Ünaler M., Akkurt S. Doğer L ve Kozáková R. (2013). Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısından İnce Kazıma Ve Kazıma (Kaba Kazıma) Seramiklerin Analitik Karşılaştırması, *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar- Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar,* Mercangöz Z (Ed.), Ege Yayınları, 91-100.

Charalambous A.C., Sakalis A.J., Kantiranis N.A., Papadopoulou L.C., Tsirliganis N.C. and Stratis J.A. (2010). Cypriot Byzantine glazed pottery: a study of the Paphos workshops. *Archaeometry,* 52 (4), 628-643.

Esin U. (1985). Arkeolojide Kullanılan Arkeometrik Araştırmalara Genel Bir Bakış. *I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 24-28 Mayıs 1985, Ankara, 1-6.

Henderson J., Mango M.M. (1995). Glass at Medieval Constantinople Preliminary Scientific Evidence. In *Constantinople and Its Hinterland.* Mango C. and Dagron G. (Eds.), Variorum, Great Britain, 333-356.

Hunt A. (2016). *The Oxford Handbook of Archaeological Ceramic Analysis.*Oxford: Hunt A. (Ed), University Press.

Kırmızı B., Göktürk E.H., Türkmenoğlu A.G., Doğer L., Mercangöz Z., Colomban P. (2011). Kuşadası Kadıkalesi/Anaia'da Bulunan Bizans Seramiklerinde Arkeometrik İncelemeler. *26. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul,173-186

Kırmızı B. (2013). Kuşadası, Kadıkalesi Zeuksippus Seramiklerin Malzeme Özellikleri ve Yapım Teknolojilerine Bir Bakış. *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar- Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar*. Mercangöz Z. (Ed), Ege Yayınları, İstanbul, 77-90.

Loehman R. E. (2010). *Characterization of Ceramics*. Momentum Press, LLC, Newyork.

Maguire H. (1997). *Materials Analysis of Byzantine Pottery*. Maguire H. (Ed.), Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C.

Mason R.B., Mango M.M. (1995). Glazed Tiles of Nicomedia in Bithynia, Constantinople and Elsewhere. In *Constantinople and Its Hinterland*. Mango C. and Dagron G. (Eds.), Variorum, Great Britain, 313-331.

Megaw A.H.S., Jones R.E. (1983). Byzantine and Allied Pottery: A Contribution by Chemical Analysis to Problems of Origin and Distribution. *Annual of the British School at Athens, 78,* 235- 263.

Minceva-Šukarova B., İssi A., Raskovska A., Grupče O., Tanevska V., Yaygıngöl M., Kara A. ve Colomban P. (2011). Characterization of pottery from Republic of Macedonia. III. A study of comparative mineralogical detection efficiency using micro-Raman mapping and X-ray diffraction, *Journal of Raman Spectroscopy.*43(6),792-798.

Oral A.E. (2017). Manyetik Grafen Oksit ile Sulu Çözeltilerden La (III) İyonlarının Adsorpsiyonunun İncelenmesi. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Panagopoulou A., Vroom J., Hein A. ve Kilikoglou V. (2021). Production Technology of Glazed Pottery in Chalkis, Euboea, during the Middle Byzantine Period. *Heritage,* 4, 4473-4494.

Piccinotti D. (2018), *Chalcogenite Platrforms for Photonic Metamateirals*, University of Southapmton, Thesis for the degree of Doctor of Philosophy

Price D. T. ve Burton H. J. (2011). *An Introduction to Archaeological Chemistry*. Springer Science+Business Media, London.

Rice, P.M., (1987). *Pottery Analysis*. The University of Chicago Press/Chicago and London

Rouessac F., Rouessac A. (2000). *Chemical Analysis*, John Wiley & Sons, Ltd, New York.

Santacreu D. A. (2014). *Materiality, Techniques and Society in Pottery Production The Technological Study of Archaeological Ceramics through Paste Analysis*. Published by De Gruyter Open Ltd, Warsaw/Berlin.

Sauer R., Waksman S.Y. (2005). Laboratory investigations of selected medieval sherds from the Artemision in Ephesus. In *Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos, Archäologische Forschungen Band 13*. Krinzinger F. (Ed.),Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vienne, 51-66.

Scott J.A., Kamilli D.C. (1981). Late Byzantine Glazed Pottery From Sardis. In*Actes du XVe Congres International D¨etudes Byzantines II: Art et Archeologie, Athenes Septembre 1976* Athenes*,* 679-696.

Skoog D.A., Holler F. J, Nieman T. A. (1992). *Enstrümantal Analiz*, (Çev. E. Kılıç, F. Köseoğlu, H.Yılmaz), Bilim Yayıncılık, Öncü Basımevi, Ankara.

Tanevska V., Colomban P., Andric V., Grupče O., Minceva-Šukarova B. ve Tournie A. (2006). Study of Byzantine Glazed Ceramic Finds in Repuclic of Macedonia by Micro-Raman, IR and XRF Spectroscopy, *Cultural Heritage and Science-An Interdisciplinary Approach fort he Conservation of Museum Objects,* Ghent University, Belgium.

Tanevska V., Colomban Ph., Minceva-Šukarova B., Grupče O. (2009). Characterization of pottery from the Republic of Macedonia I: Raman analyses of Byzantine glazed pottery excavated from Prilep and Skopje (12th – 14th century). *Journal of Raman Spectroscopy,* 40 (9), 1240-1248.

Tanevska V., Piccardo P., Colomban P., Grupče O. ve Minceva-Šukarova B. (2007).Characterization of Byzantine Glazed Ceramic Finds in Republic of Macedonia by Raman Spectroscopy and Scanning Electron Microscopy, *9th Europan Meeting on Ancient Ceramics, Hungarian National Museum,* Budapest, Hungary.

Ting C., Vionisa A., Rehrenb T., Kassianidoua V., Cook H. Barker C. (2019). The beginning of glazed ware production in late medieval Cyprus *Journal of Archaeological Science: Reports 27*, 1-13.

Tülek F., Aktaş-Çelik G., Atabek Ş.H., Polat Ş. (2020). Characterization of medieval glazed ceramics of the East Plain Cilicia survey. *Journal of Archaeological Science: Reports 19,* 1-15.

Waksman S.Y., Rossini I., Heitz C. (1996). Byzantine Pergamon:Characterization of the Ceramics Production Center. In *Archaeometry "94-The Proceedings of the 29th International Symposium on Archaeometry,* Ankara. Demirci Ş., Summers G.D., Özer A.M. (Eds.), TÜBİTAK, Ankara, 209-218

Waksman S.Y., Spieser J.M. (1997). Byzantine Ceramics Excavated in Pergamon:Archaeological Classification and Characterization of the Local and ImportedProductions by PIXE and INAA Elemental Analysis, Mineralogy and Petrography. In *Materials Analysis of Byzantine Pottery.* Maguire H. (Ed.), Dumbarton Oaks, Washington D.C. 105-133

Waksman S.Y. ve Teslenko I. (2010). Novy Svet Ware, An Exceptional Cargo of Glazed Wares from 13th-Century Shipwreck Near Sudak (Crimea, Ukraine)-Morphological Typology and Laboratory Investigations. *The International Journal of Nautical Archaeology 39.* 357-375.

Waksman S. Y. (2013). Anaia Seramik Üretiminin Tanımlanması ve Dağılımı: Kimyasal Analiz Yoluyla Bir Ön Yaklaşım, Anaia. *Bizanslı Ustalar Latin Patronlar- Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar.* Mercangöz Z. (Ed.), Ege Yayınları, İstanbul, 101-111.

Waksman, S. Y., Kontogiannis, N., Skartsis, S., & Vaxevannis, G. (2014). The Main 'Middle Byzantine Production' and Pottery Manufacture in Thebes and Chalkis. *The Annual of the British School at Athens* Vol. 109, British School at Athens, 379-422;

Waksman S.Y. (2015). Mediavel Ceramics from the Türbe: An Archaemetric Viewpoint, *Die Türbe im Artemision-Ein frühosmanischer Grabbau in Ayasuluk/Selçuk un sein kulturhistorisches Umfeld, OAI 53*, Österreichisches Archäologisches Institut Wien, 293-311.

Waksman S. Y., Koutsouflakis G., Burlot J., Courbe L. (2018). Archaeometric investigations of the tableware cargo of the Kavalliani shipwreck (Greece) and into the role of the harbour of Chalkis in the Byzantine and Frankish periods, *Journal of Archaeological Science: Reports 21,* 1122-1129.

Wisseman S. (1992). The Materials Analysis of Byzantine Pottery. In *Ceramic Art from Byzantine Serres.* Bakirtzis D.P., Maguire E.D., Maguire H. (eds.), University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 66-69.

ÇEVİRMEN KİMLİĞİ İLE ORHAN BURİAN

♦ ◆ ♦

ORHAN BURIAN WITH TRANSLATOR IDENTITY

Nurdan MARAL*

ÖZET

Kültürlerarası iletişimin önemli araçlarından biri olan çeviri tarihsel olarak değerlendirildiğinde, toplumların gelişimine önemli bir katkı sağladığı görülmektedir. Türkiye'de gerçekleşen çeviri etkinlikleri incelendiğinde ise Tanzimat döneminden itibaren Batı eserlerinin Türkçeye çevrilmesi Cumhuriyet döneminde, özellikle 1940 yılında Hasan Ali Yücel tarafından Tercüme Bürosu'nun kurulmasıyla hız kazanmıştır. Batılı eserlerin Türkçeye çevrilmesi hareketi ile yeni bir kültür repertuarının oluşması hedeflenmiştir. Bu süreçte çalışmalarıyla ön plana çıkan çevirmenlerden biri olan Orhan Burian (1914-1953), yazı, eleştiri ve çevirileriyle Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatına ve kültürüne damgasını vuran üretken yazarlar arasında sayılabilir. Burian, günümüz okurları tarafından çok iyi bilinmemekle birlikte "akademisyen", "araştırmacı", "çevirmen", "dergi kurucusu", "oyun yazarı" kimlikleri de bulunmaktadır. Sadece çevirileriyle değil, aynı zamanda saygın Türk ve yabancı dergilerde sıkça yayınlanan çeviri üzerine eleştiri ve denemeleriyle teorik olarak çevirinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Geçiş dönemlerinde toplumların gereksinim duyduğu yenilikler açısından büyük olanaklar sunan çeviriler, sanatsal ve düşünsel devingenliğin artırılması konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Çeviribilim alanyazını incelendiğinde Orhan Burian'ın çevirmen kimliğini irdeleyen çalışmaların olmadığı görülmüştür. Bu çalışma Orhan Burian'ın hayatını ve çevirmen kimliğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Çeviribilim, Orhan Burian, çevirmen kimliği, çeviri tarihi, Cumhuriyet dönemi*

ABSTRACT

When translation, which is one of the effective tools of intercultural communication, is evaluated historically, it is clear that it contributes significantly to the development of societies. When the translation activities in Turkey are examined, it is clear that the translation of Western works into Turkish has accelerated since the Tanzimat period, particularly with the establishment of the Translation Bureau by Hasan Ali Yücel in 1940. It was hoped that by translating Western works into Turkish, a new cultural repertoire would be created. Orhan Burian (1914-1953), one of the translators who were prominent with his works in this process, was among the productive writers on Turkish literature and culture during the Republican era with his writings, criticisms, and translations. Although Burian is not very well known among today's readers, he also has the identities of "academic", "researcher", "translator", "journal founder", and "playwright". He contributed to the advancement of translation theory, not only through his translations but also with his criticisms and essays, which were frequently published in prestigious Turkish and foreign journals. Translations, which provide significant opportunities for the innovations required by societies in transition periods, play an important role in increasing artistic and intellectual mobility. When the translation studies literature is examined, it is seen that there are no studies examining Orhan Burian's translator identity. This study aims to reveal Orhan Burian's life and translator identity.

Keywords: *translation studies, Orhan Burian, translator identity, translation history, early republican period*

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim, Türkiye,. (e-Mail: nurdanmaral@gmail.com)

1. GİRİŞ

Kültürlerarası iletişimin önemli araçlarından biri olan çeviri tarihsel olarak değerlendirildiğinde, toplumların gelişimine önemli bir katkı sağladığı görülmektedir. Türkiye'de gerçekleşen çeviri etkinlikleri incelendiğinde ise Tanzimat döneminden itibaren Batı eserlerinin Türkçeye çevrilmesi Cumhuriyet döneminde, özellikle 1940 yılında Hasan Ali Yücel tarafından Tercüme Bürosu'nun kurulmasıyla hız kazanmıştır. Batılı eserlerin Türkçeye çevrilmesi hareketi ile yeni bir kültür repertuarının oluşması hedeflenmiştir. Bu süreçte çalışmalarıyla ön plana çıkan çevirmenlerden biri olan Orhan Burian (1914-1953), yazı, eleştiri ve çevirileriyle Cumhuriyet döneminin üretken yazarları arasında sayılabilir. Burian'ın yaptığı çalışmalar incelendiğinde akademisyen, araştırmacı, dergi kurucusu, oyun yazarı olarak farklı çalışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda Burian'ın çevirilerinin yanı sıra çeviri üzerine eleştiri ve deneme yazılarıyla da çeviribilim alanına katkı sağladığı görülmektedir (İçöz, 2015). Geçiş dönemlerinde toplumların gereksinim duyduğu yenilikler açısından büyük olanaklar sunan çeviriler, sanatsal ve düşünsel devingenliğin artırılması konusunda önemli bir yer tutmaktadır (Yücel, 2006).

Kültürler ve fikirler arasında bir köprü görevi gören çevirilerden, bazen yerel bir kültürün dilini ve edebiyatını geliştirmek için bir eğitim aracı, bazen de baskın güçlerle yüzleşmek, evrensel değerleri dolaylı olarak eleştirmek veya vurgulamak için bir kaynak olarak yararlanıldığı (Yücel, 2006) göz önüne alındığında toplumların değişmesinde ve gelişmesinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Genç Cumhuriyetin erken dönemlerinde başlayan Batılılaşma sürecinin çeviri olgusuna nasıl yansıdığı ve bu süreçte çevirinin toplumun aydınlanmasındaki belirleyici (Yücel, 2006) rolün tam olarak anlaşılabilmesi için bu dönemin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi gereklidir. Çeviribilim alanyazını incelendiğinde Orhan Burian'ın çevirmen kimliğini irdeleyen çalışmaların olmadığı görülmüştür. Bu çalışma Orhan Burian'ın hayatını ve çevirmen kimliğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

2. ORHAN BURİAN'IN HAYATI

Orhan Burian, 18 Mart 1914 tarihinde Üsküdar'da Bağlarbaşı'nda dünyaya gelmiştir (Arıkan 2002). Burian'ın babası Recep Paşa, annesi ise Agâh Paşa'nın kızı Mihriban Hanım'dır, iyi bir eğitim almıştır, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilmektedir (Arıkan 2002). Hem anne hem de baba tarafından geniş kültürlü bir aileden gelse de çocukluğu sıkıntı içinde geçmiş, Bursa'da birkaç okul değiştirmek zorunda kalmış, lise öğrenimini İstanbul Kabataş Lisesi'nde sürdüren Burian, burada özellikle edebiyat derslerinde oldukça başarılı olmuştur. O yıllardaki adıyla Orhan Recep'in okul gazetesinde bazı denemeleri de çıkmıştır (Arıkan 2002).

Burian, 1933 yılında Cambridge Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Bölümü'ne başlamıştır ve 1936 yılında mezun olduktan sonra bir araştırma için altı ay daha Cambridge Üniversitesi'nde kalmıştır; daha sonra ise Paris liselerinde üç ay İngilizce öğretim yöntemlerini izlemiştir (Arıkan, 2002).

1937 yılında Türkiye'ye dönen Burian, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde çalışmaya başlamış ve daha sonra araştırmalarını sürdürmek için 1947 yılında Amerika'ya giderek Princeton Üniversitesi'nde iki yıl Amerikan edebiyatı konusunda çalışmış ve Türkçe dersler vermiş ardından 1949 yılında Türkiye'ye dönen Burian Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesindeki görevine geri dönmüş ve çalışmalarında Türk İngiliz ilişkilerine ağırlık vermiştir (Arıkan, 2002).

3. ÇEVİRMEN OLARAK ORHAN BURİAN VE ESERLERİ

Orhan Burian'ın yazarlık ve çevirmenlik günleri Trinity Kolej'deki öğrencilik yıllarında başlamıştır (Arıkan, 2002). Burian'ın İngiltere'den gönderdiği çeviri ve yazılar Bursa Uludağ Halkevi dergisinde yayınlanmıştır (Arıkan, 2002). Hint şairi Rabindranath Tagore'dan çevirdiği öykü ve şiirler de Bursa Uludağ Halkevi ve *Yücel* dergilerinde yayımlanmıştır (Arıkan, 2002).

Orhan Burian'ın çevirilerinin önemli bir kısmını Shakespeare çevirileri ve oyunlar oluşturduğu söylenebilir. Burian, yaşamı boyunca tiyatro ile yakından ilgilenmiştir. Orhan Burian, ayrıca Joseph Addison, Aeschylus, Francis Bacon, Norman Cousins, Thomas de Quincy, James Joyce, John Keats, Charles Morgan, Hasketh Pearson'dan çeşitli kısa yapıt çevirileri yapmıştır. Bunların dışında yazarın

tamamlayamadığı "Türkçe Bir İngiliz Edebiyatı Antolojisi" çalışması için Blake, Byron, Donne, Milton, Pope, Shelley, Tennyson ve Wordsworth'ten yaptığı şiir çevirileri bulunmaktadır, ancak bu çalışmayı tamamlayamamıştır (Arıkan 2002). Orhan Burian'ın çeviri eserleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Orhan Burian'ın çevirisini üstlendiği eserler

Yıl	**Yazar**	**Eser Adı**	**Yayınevi-**
1938	Rabindranath Tagore	Bahçıvan	İstanbul 1938 Çituris Biraderler Matbaası. 62 S. Dağıtma yeri: İkbal Kütüphanesi."Yücel Kitapları: 10"
1940	W. Shakespeare	*Othello*	İstanbul 1940 Becid Basımevi. 302 S. Yücel Yayınevi.
1940	J. M. Synge	*Denize Giden Atlılar*	İstanbul 1940 Maarif Matbaası. 18 S. "Maarif Vekilliği Devlet Konservatuvarı Neşriyatı: 4"
1943	W. Shakespeare	*Beğendiğiniz Gibi*	Maarif Matbaası. 134 S. "Dünya Edebiyatından Tercümeler. İngiliz Klâsikleri: 4
1943	W. Shakespeare	*Othello*	Ankara 1943 Maarif Matbaası. 166 S. "Dünya Edebiyatından Tercümeler. İngiliz Klâsikleri: 3"*
1944	J. M. Barrie	*Kabahat Kendimizde*	İstanbul 1944 Maarif Basımevi. 171 S. "Maarif Vekilliği Devlet Konservatuvarı Neşriyatı: 15
1944	W. Shakespeare	*Atinalı Timon*	Ankara 1944 Maarif Matbaası. 121 S. "Dünya Edebiyatından Tercümeler. İngiliz Klâsikleri: 3 1 "
1944	W. Shakespeare	*Hamlet*	Ankara 1944 Maarif Matbaası. 179 S. "Dünya Edebiyatından Tercümeler. İngiliz Klâsikleri: 11
1945	Aldous Huxley	*Yeni Dünya*	Ankara 1945 Millî Eğitim Basımevi. 334 S. "Dünya Edebiyatından Tercümeler. Yeni İngiliz Edebiyatı: 2
1945	Eugene O'neil	*Karaağaçlar Altında*	Ankara 1945 Maarif Matbaası. 100 S. "Maarif Bakanlığı Devlet Konservatuvarı Yaynınları: 22
1945	W. Shakespeare	*Hamlet.*	Ankara 1945 Millî Eğitim Basımevi. XXXI+202 S. "Okul Klâsikleri: 3 "
1946	W. S Shakespeare	*Hamlet* 2. Basım.	İstanbul 1946 Millî Eğitim Basımevi. XXVIII+ 223
1946	W. Shakespeare	*Macbeth*	Ankara 1946 Millî Eğitim Basımevi. 102 S. "Dünya Edebiyatından Tercümeler. İngiliz Klâsikleri: 12
1952	Arthur Miller	*Satıcının Ölümü*	İstanbul 1952 Millî Eğitim Basımevi. 153 S. "Millî Eğitim Bakanlığı Modern Tiyatro Eserleri Serisi 6 1

(Özerdim 1958: 84)

Burian, İngilizceden Türkçeye çeviri yaptığı gibi, Türkçeden İngilizceye de çeşitli şiir çevirileri yapmıştır. Zeki Arıkan'a (2002) göre, Burian'ın özellikle tiyatro alanında yayımlanmamış daha birçok çevirisi bulunmaktadır. Orhan Burian, dil ve edebiyat konularında yaklaşık 110, kültür ve sanatla ilgili konularda 50 yazı kaleme almıştır. Türkçeye çevirdiği kısa yapıt sayısı ise 40'tır.

Orhan Burian bibliyografyası, Sami N. Özerdim tarafından iki kere hazırlanmıştır. İlk olarak yazarın ölümünden sonra *Devrim Gençliği* dergisinde, daha sonrasında ise gözden geçirilmiş ve yeniden derlenmiş haliyle 1958 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nde yayımlanmıştır. Bibliyografya iki bölümden oluşmaktadır: "Kitap Halindeki Eserleri" ve "Dergilerde Çıkmış Yazıları".

Özerdim'in (1958) hazırladığı bibliyografyaya göre, Burian, bazı yazılarını "Âli Âgâh", "An", "M. Ö. Engin" ve "O. B." takma adları ve kısaltmalarıyla imzalamış, bazen "Ufuklar" ve "Yücel" gibi kurumsal imzaları, bazen de "*" imini kullanmıştır. Özerdim (1958), yazarın özellikle *Ufuklar* ve *Yücel* dergilerinde imzasız yayımlanmış yazıları olduğu tahmin etmektedir. Yazarın Amerikan, İngiliz ve Türk edebiyatlarıyla ilgili İngilizce, Türkçe yazıları, çok sayıda kitap ve makale çevirisi, bilimsel araştırma yazıları, iki oyunun yanı sıra *Kurtuluştan Sonrakiler* şiir antolojisi ve *Ufuklar* dergisi vardır.

Yazar, ayrıca ünlü İngiliz doğubilimcisi Prof. Harold Bowen'ın kaleme aldığı British Contributions to Turkish Studies adlı çalışmasını, Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri (1946)

başlığıyla Türkçeye çevirmiştir, bu çeviri, imzasız olarak yayımlanmış, ancak Burian'ın dosyalarındaki belgelerden çevirinin Burian'a ait olduğu kesinlik kazanmıştır (Arıkan, 2002)

Orhan Burian, İngilizce olarak yazdığı makalelerle Türk edebiyatının yurt dışında tanınmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Yazarın 1951 yılında Oklahoma Üniversitesi'nin süreli yayını olan *Books Abroad'*da yayımlanan "Turkish Literature in Our Time" başlıklı makalesi, yurt dışında büyük ilgi görmüş, İspanyolca'ya da çevrilerek Arjantin'de Libros de Hoy dergisinde yayımlanmıştır (Arıkan 2002). Burian'ın ünlü tarihçi Richard Knolles'un Generall Historie of the Turkes adlı yapıtını incelediği bir makalesi Notes and Queries' de, "Turkish Prosody" başlıklı kapsamlı tanıtıcı yazısı Dictionary of World Literature: Criticism, Forms, Technique'te, "Interest of the English in Turkey as reflected in English Literature" başlıklı uzun makalesi Oriens'da, Perihan Çambel ile birlikte kaleme aldıkları "Theatre in Turkey" başlıklı yazısı ise May Players Magazine'de yayımlanmıştır. Yazarın aynı zamanda profesörlük tezine temel olan Modern Turkish Poetry başlıklı çalışması ise Turkish Information Office'in "Turkey Today" dizisinin 10 numaralı yayını olarak çıkmıştır (Arıkan 2002: 24-28).

Orhan Burian, dil ve edebiyat yazılarında çoğunlukla Türkçe ve sorunları, çeviri ve sorunları, edebiyat türleri (deneme, eleştiri, roman, şiir), dünya ve Türk klâsikleri, kültür ve sanat yazılarında ise ahlâk, bilim, eğitim, dünya ülkelerindeki sanatsal ve kültürel gelişimler, güncel kültürel sorunlar, hümanizm ve Rönesans, sinema, tarih, tiyatro ve yayıncılık konuları üzerinde yoğunlaşmıştır (Canpolat, 20035). Orhan Burian'ın kaleme aldığı eserler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Orhan Burian'ın eserleri

Yıl	Eser Adı	Yayınevi
1938	*Byron ve Türkler*	Ankara 1938 Recep Ulusoğlu Basımevi. 22 S. "Cumhuriyet Halk Partisi Yayını. Konferanslar. Seri: 1. Kitap: 12"
1938	*Mütarekeden sonrakiler.* 1918-1938	İstanbul 1938 Çituri Biraderler Basımevi.214 S."Yücel Kitapları: IX"
1946	*Kurtuluştan sonrakiler.* 2. Basım	İstanbul 1946 Pulhan Matbaası. XXXI+340 S. Yücel Yayınevi. "Herokur Kitapları: 3"
1952	*Babıâli nezdinde* *Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun muhtırası.*	*Ankara* 1952 Türk Tarih Kurumu Basımevi.

(Özerdim 1958: 84-85).

4. ORHAN BURİAN'IN ÇEVİRİ ANLAYIŞI

Çevirinin Türk edebiyatına kazandıracağı ivmenin farkında olan Burian, 1936 yılında "Edebiyatımızın Asıl Noksanı" başlıklı denemesinde " yabancı dillerin klasiklerini Türkçeye çevirtmek er geç Kültür Bakanlığımızın üstüne alacağı bir görevdir" (Burian 1993) demiştir. Burian, 1940 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Hasan Ali Yücel'in başlattığı çeviri faaliyetinde yer almıştır. Tercüme Bürosu'nun kurulmasıyla çeviri eserler sayesinde oluşturulacak kültür repertuarı ile genç, dinamik, ilerici, Batılı ve modern bir edebiyata hayat vermek amaçlanmıştır (İçöz, 2013). Burian'ın çeviri eserleri incelendiğinde bu dönemde aktif olarak rol aldığı görülmektedir.

Burian, Tercüme Bürosu faaliyetlerinde yer alsa da bu süreci eleştiren yazılar da kaleme almıştır. Orhan Burian'ın çalışmaları genel olarak incelendiğinde, Türkçe ve sorunları, çeviri ve sorunları, edebiyat türleri (deneme, eleştiri, roman, şiir), dünya ve Türk klâsikleri, dünya ülkelerindeki sanatsal ve kültürel gelişimler, güncel kültürel sorunlar, hümanizm ve Rönesans, sinema, tarih, tiyatro ve yayıncılık konularında yoğunlaştığı söylenebilir.

Orhan Burian çeviri konusundaki düşüncelerini paylaştığı "Tercüme ve Bizim İçin Manası" başlıklı yazısında çevirinin, bir düşünce sorunu olduğunu vurgulayarak ne kadar çevirmen varsa o kadar çeviri biçimi olduğundan söz etmiştir (1944). Başka bir deyişle kusursuz çeviri olamayacağını belirtmiştir.

Çeviri hareketinin doğusuyla batısıyla dünya edebiyatını kucaklaması gerektiğini düşünen (Arıkan, 2002) Burian, dönemindeki çeviri anlayışını eleştiren birçok yazı yazmıştır. Eleştirileri, eser, yazar ve yayıncı çerçevesinde ele almıştır (Burian 1993). Burian, dönemindeki çevirmenleri, çeviride amaçları olmamaları ve çeviri yaptıkların dilin edebiyatını bilmemeleri ve ilgisiz olmaları nedeniyle eleştirmiş ve tercüme edecekleri eserleri baskı sayısı ya da ilanlardan ilham alarak seçtiklerine işaret etmiştir (Burian, 1993).

Burian 1930-1940 yılları arasındaki çeviri faaliyetlerini değerlendirirken ise yabancı edebiyattan birçok yazarın çeşitli eserlerinin Türkçeye çevrilirken çevirmenlerin kaynak metinlere sadık kalmaya daha fazla önem verdiğini belirtmiştir (Burian 1993: 180). Aynı yazısında "eser, yazar ve yayıncı olmak üzere üç ana "eksiklik" olduğunu söylemiştir.

Tercüme Bürosu dönemi ile ilgili olarak Burian'ın dile getirdiği eleştirilerden biri de çevrilecek eserlerin rastgele seçilmiş olmasıydı, ona göre bu çevirilerin amacı, amaç olarak adlandırılmayı hak etmeyen hedeflerdi ve bu noktada Pearl Buck'ın sırf Nobel Ödülü aldığı için ve Wild'in hayatıyla öne çıktığı için tercüme edildiğini örnek vermiştir (Burian 1993). Yakın dönem eserlerin tercüme edilmesi konusunda ise bu eserleri henüz dünya edebiyatındaki yerini bulmadığına ve gelecekte de bulmama ihtimali olduğuna dikkat çekerek kaygılarını dile getirmiştir (Burian, 1993).

Çevirmenlerin edebiyat tutkusu ve sevgisinin olması gerektiğinin altını çizen Burian, aksi durumda çevirmenin kendi bildiği güzelliği başkasına aktaramayacağını söylemiş ve çevirmenin bu sevgi ve tutkuyla bir edebiyata hatta bir yazara tutunacağını da vurgulamıştır (Burian, 1993). Burian'ın çeviri eserleri incelendiğinde en fazla çeviriyi Shakespeare eserlerinden yaptığı göze çarpmaktadır. Bu noktada Burian'ın bu felsefeyle Shakespaere eserlerine bağlandığı söylenebilir. Shakespeare'in Hamlet, Machbeth, Othello, Atinalı Timon ve Nasıl İsterseniz adlı eserlerini Türkçeye çeviren Burian, aynı zamanda Shakespeare ile ilgili pek çok makale de yazmıştır (Arıkan 2002). Burian'ın Shakespeare çevirileri sürecinde, tüm eski metinleri gözden geçirdiği, kelimelere, cümlelere ve konuşmalara dikkatle karar verdiği görülmektedir (Burian, 1956). Çevirilerin okuyucuları dünyanın büyük eserleriyle tanıştırdığından söz eden Burian bu durumun çevirmenlerin de ellerindeki metin kadar Türkçenin yapısı konusunda da titiz çalışmalarını sağladığından söz etmiştir (Burian, 1993).

Her ne kadar çevirmenler ve çeviri eser seçimlerini belirli noktalarda eleştirse de yayıncıların kısa süre içinde az ücretle uzunluğu az eserler istemelerini de eleştirmiştir (Burian, 1993). Çevirmenlere, yayıncılara yönelik eleştirilerinin ve yaşanan sorunların karşısında Orhan Burian, somut çözüm önerileri de getirmiştir. Burian, çevirmenlerin ve yayıncıların çalışmalarını bir düzene sokmak için danışma kurulları oluşturulmasını, çeviri önsözleri konusunda uzmanlara danışılması gerektiğini önermiş, böylece çevirmenin yalnızca bir dile değil, edebiyata aşka bağlanacağını vurgulamıştır (Burian, 1993). Burian ayrıca yayınevleri arasında işbirliği sağlamak için bir yayınevi enstitüsü kurulabileceğini, yayınevlerinin, Doğu Dilleri, Yunanca ve Latin Dilleri gibi belirli bir alan seçebileceğini bunun sonucunda da çevirmenin yalnızca doğru ve hoş bir çeviriden sorumlu olacağını belirtmiştir (Burian, 1993).

Orhan Burian'ın çeviri konusunda ele aldığı noktalardan birisi de sansür konusudur. Burian, yeni Türkçeye ilk kez aktarılacak bir metnin tam olarak yayınlanması gerektiğini, daha sonrasında ise bunlardan yaşlara, ayrı gereksinimlere göre yontulmuş metinler çıkarılabileceğini önermiştir (Burian, 1993).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Genç Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan çeviri hareketi Batılılaşma yolunda atılmış bir adım olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde Türkiye'de çeviribilim alanında yapılan çalışmaları daha iyi kavrayabilmek için Türkiye çeviri tarihini de iyi incelemek gereklidir. Çeviri tarihi, geçmişteki olayların

yeniden anlatılmasının yan ısıra tarihsel verileri çevreleyen ve oluşturan söylemleri de ortaya çıkarmayı hedefler (Berk,2001). Ancak bu söylemleri inceleyebilmek için özellikle Tercüme Bürosu döneminde hem yazar hem de çevirmen olarak görevler üstlenen bireylerin tanınması önem arz etmektedir. Bu bağlamda çevirilerinin yanı sıra araştırmaları ile de çok sayıda eser üreten Orhan Burian'ın yaşamı ve çalışmaları incelendiğinde Batı kültüründe var olan yazın çevirisi söylemleri ürettiği söylenebilir. Bu çalışma gelecekte yapılması önerilen çeviri söylemi çalışmalarına ışı tutacaktır.

KAYNAKÇA

Arıkan, Z. (2006). Orhan Burian: Mektuplar", İstanbul: YKY

Arıkan, Z. (2004). *Cumhuriyet dönemi Türk aydınlanması ve Prof. Orhan Burian, 1914-1953.* Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan (ss 63- 74). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü.

Arıkan, Z. (2002). Kırkın kapısındaki genç: Orhan Burian. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Berk, Ö. (2001). Ulusların ve ulusal kimliklerinin oluşturulmasında çeviri yöntemlerinin rol ve işlevi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (4), 49-66

Burian, O. (1944). Tercüme ve bizim için manası üzerine. Ülkü 7(75) ,17-18.

Burian, O. (1956). Bir radyo söylevinden: Shakespeare. Yeni Ufuklar, 4(48), 441-446.

Burian, O. (1993). *Denemeler Eleştiriler* (Haz. Vedat Günyol). İstanbul: Cem Yayınevi.

Canpolat, M (2003). Türkiye'de deneme ve eleştirinin gelişiminde Orhan Burian'ın yeri. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü Ankara.

İçöz, N. (2013). 1940 yılı: Türk kültür ve edebiyatında çeviri ile açılan çığır. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(2)*, 335-344

İçöz, N. (2015). *Reflections of Humanism on Orhan Burian's Translation of Hamlet*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)Doğuş Üniversitesi

Özerdim, S. N. (1958). Prof. Orhan Burian bibliyografyası". *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 16(3-4)*, 83-95.

Yücel, F. (2006). Türkiye'nin aydınlanma sürecinde çevirinin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23(2), 207-220.*

TÜRKİYE'DE TRANSSEKSÜEL KADINLAR ÜZERİNE YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

♦ ◆ ♦

AN ASSESSMENT OF POSTGRADUATE THESIS ON TRANSEXUAL WOMEN IN TURKEY

Yusuf NAR* ve **Esra ATLIĞ****

ÖZET

1980'lerin sonlarından bugüne, Türkiye'de transeksüel kadınlar üzerine lisansüstü tezler yazılmaktadır. Farklı disiplinler tarafından yürütülen bu tezler örneklem ve yöntem gibi özellikleri bakımından farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın amacı konuya ilişkin yazılan lisansüstü tezlerin genel bir çerçevesini çizmektir. Transeksüel kadınlar üzerine yazılan lisansüstü tezlerin türlerini ve yöntemlerini (örneklem, analiz araçları vb.) ortaya koymak çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Transeksüel kadınlar üzerine yazılan lisansüstü tezler, bibliyometrik analiz tekniğiyle incelenmiştir. Çalışmanın veri kaynağı, Yüksek Öğretim Kurumu'nun erişime açık olan Ulusal Tez Merkezi veritabanıdır. Taramada kullanılan anahtar sözcükler, transseksüel, tran(s) seksüel, transeksüel kadın, transgender, travesti, trans kadın, LGBT, Queer ve (kuir) sözcükleridir. Ulaşılan tez sayısı 208'dir. Bunlardan 187'si trans nüfusu da içerecek şekilde genel olarak cinsel azınlıklar üzerineyken, 21 tanesi, örneklemini yalnızca trans kadınların oluşturduğu tezlerdir. 208 tez, trans kadınların konumuna, yılına, türüne, tezin yazılmış olduğu üniversitesine, üniversitenin bulunduğu şehre, diline ve akademik alanına göre kategorize edilmiştir. Akademik bilgi üretim mecralarından biri olan lisansüstü tezlerin sayısında son yıllarda dikkat çekici bir artış gözlense de çalışmaların yetersiz olduğu söylenebilir. Genel olarak toplumun tutumları üzerine çalışmalar kadar, doğrudan trans kadınların özne olarak alındığı çalışmalara da ağırlık verilmelidir. Yapılan az sayıdaki çalışma, İstanbul ve Ankara gibi köklü ve merkez üniversitelerin yer aldığı şehirlerde yoğunlaşmaktadır ve ağırlıklı olarak yüksek lisans tezi düzeyindedir.

Anahtar Kelimeler: *LGBTQ+, Transeksüel, Transeksüel Kadın, Transgender, Travesti, Lisansütü tezler, Türkiye*

ABSTRACT

Postgraduate theses have been written on transgender women in Turkey since late 1980s. Written in different academic disciplines, they differ in terms of their samples, methods and types. Our aim is to outline academic master thesis and PhD dissertations written on sexual minorities with a specific reference to transgender women in Turkey through bibliometric analysis. The data source of the study is the National Thesis Center online, open-access database of the Higher Education Institution. Key words used in the search include transgender, trans(s)sexual, transgender woman, transgender, transvestite, trans woman, LGBT, queer and (queer). Our search resulted in 208 academic theses that focus on sexual minorities whose sample also include transgender population. The sample of the 21 of them consisted only of transgender participants. 208 theses were categorized according to the year, type, the university and cities, language, academic field and type of sample. subject. Most of these academic works were conducted in the two big cities of Turkey, Istanbul and Ankara, that are home to biggest and oldest universities in Turkey and they are predominantly master theses. The number of such studies are still limited but in an increasing trend. Such graduate thesis must be extended more to include transgender population as main subject in their samples.

Keywords: *LGBTQ+, Transsexual, Transgender Women, Transgender, Transvestite, graduate thesis, dissertations, Turkey*

* Ege Üniversitesi, Kadın Çalışmaları ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, Türkiye. (e-Mail: yusufnar36@gmail.com)

** Ege Üniversitesi, Kadın Çalışmaları ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, Türkiye. (e-Mail: e.atlig@gmail.com)

GİRİŞ

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda pek çok farklı dezavantalı grup, farklı yönleriyle incelenmektedir. Dünyadaki en büyük dezavantajlı toplumsal gruplardan biri olan kadınlar üzerine, toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak dikotomik bir yaklaşım hakimdir. Bu durumun bir sonucu olarak, spesifik bir dezavantajlı grup olarak trans nüfus, daha özelde ise trans kadınlar üzerine odaklanan akademik çalışmaların, özellikle de lisansüstü tezlerin sayısı düşük kalmaktadır. Çalışmayı açıklamaya, anlatımda bir karmaşaya yol açmamak adına, temel birtakım kavramların tanımlarının verilmesiyle başlanacaktır. Bu bağlamda ele alınacak ilk kavram transseksüel kimliğin ne olduğudur.

Transseksüel kişiler, doğumda atanmış cinsiyetine ait hissetmeyen kişilerdir. Transseksüel kadın, doğumda atanmış cinsiyeti erkek olmasına rağmen, kadın beyanı olan kişileri tanımlamak için kullanılırken, transseksüel erkek ise doğumda atanmış cinsiyeti kadın olup beyanı erkek olan kişileri tanımlar. Burada önemli olan nokta kişinin cinsiyet kimliğine dair beyanıdır. Toplumda bu kavramlar pek çok kez karşımıza çıksa da kullanımları noktasında karmaşa yaşanmaktadır. Selek'e göre eşcinsel kimliği, cinsel yönelim temelinde tanımlanan kimlikler olarak gey ve lezbiyen kimliği iken, travesti ve transseksüel ise "transgender", yani dönüşmüş kimlikleri tanımlamak için kullanılan kavramlardır (2001:51). Daha çok cinsiyetle ilgilidir. Ülkemizde özellikle *travesti* kavramı transseksüel kadınları tanımlamak için sıkça kullanılmaktadır. Fakat bu iki tanım birbirinden tamamen farklı iki kimliği ifade eder. KAOS GL'nin yayınladığı İç İşleri Bakanlığı için LGBT Hakları El Kitabı'na göre, dış görünüşü ile ve davranışlarıyla karşı cinse ait olma isteği olan kişiler travesti olarak adlandırılırken, transseksüeller ise doğumunda atanan cinsiyetten farklı olarak kendini tanımlayan kişilerdir (2015:13). Bu noktada, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği kavramlarının farklı olduğu, birbirine karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmek gereklidir.

1. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

LGBT beyanı olan nüfus toplumun önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Nüfus miktarı tam olarak bilinmiyor olsa da bu konuda çeşitli tahminler ve hesaplamalar vardır. Örneğin Meerwijk ve Sevelius'un çalışmasına göre ABD'deki trans nüfusun 100.000 kişide 390, bir başka ifade ile toplam Amerikalı nüfusta yaklaşık 1 milyon kişi olduğu hesaplanmaktadır (2017:1). Prof. Dr. Sevil Atasoy, Türkiye'de 700 ile 800 bin arasında bir LGBT nüfustan söz etmektedir (Atasoy 2015). LGBT nüfus ve özelde de trans nüfus en dezavantajlı toplumsal grupların başında yer almaktadır. Pek çoğu toplumsal alandan dışlanmakta bu durumun sonucunda ise işsizlik, düşük eğitim düzeyi, düşük ortalama ömür gibi demografik niteliklerle karakterize olan problemlerle karşılaşmaktadırlar. Trans kadınlar sağlık hizmetlerine erişimde ve yaşlılığa ilişkin ciddi sorunlar yaşamaktadırlar ve oldukça düşük bir ortalama yaşam beklentisine sahiptirler (Rivera ve Bölükbaş 2022).

Bahsedilen nüfus, öldürülme de dahil olmak üzere pek çok nefret suçuna maruz kalmakta, bu durum onları toplumun en kırılgan kesimlerinden biri haline getirmektedir. Doğrudan trans kadın cinayetine yönelik bir veriye ulaşılamamakla birlikte, Transgender Europe isimli organizasyonun verilerine göre, Türkiye'de 2008 ile 2016 yılları arasında 43 trans öldürülmüştür (2016:3). Dolayısıyla da bu grubun yapısını, tecrübelerini ve sorunlarını ortaya koymak, görünür kılmak ve çözümler sunmak amacıyla akademik çalışmaların artması gereklidir. Bu çalışmada böyle bir motivasyonla bugüne kadar bu alanda ne gibi çalışmalar yapıldığını görmek amacıyla, akademik bilgi üretiminin önemli ancak gözden kaçan bir mecrası olan lisansüstü tezler üzerinden bir tarama ve değerlendirme yapmak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın yöntemi bibliyometrik veri analizi olarak belirlenmiştir. Sengupta'ya göre bibliyometri kavramının kökeni "kitap" anlamına gelen *biblio* sözcüğüne ve "ölçü bilimi" anlamına gelen *metrics* sözcüğüne dayanır (1992:72). Pritchard'a göre ise bibliyometri kavramı, matematiğin ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara, basılı kaynaklara ve diğer iletişim araçlarına uygulanma pratiğidir (1969:348). Bibliyometrik analizler niceliksel verilerin değerlendirilmesinde ve belirli bir alandaki

ilerlemenin tespitinde oldukça faydalıdır. Bu bağlamda, çalışmamızda kullanılan veriler Ulusal Tez Merkezi'nden alınmıştır[3].

İlgili tezlere ulaşmak için tarama yapılırken ''transeksüel, trans(s)seksüel, travesti, trans kadın, LGBT, queer, (kuir), transgender'' anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler önce trans kadınların katılımcı da bulunduğu, genel olarak cinsel azınlıklar üzerine tezler ile sadece örneklemi sadece trans kadınlardan oluşan, dolayısıyla asıl öznenin trans kadınların kendileri olduğu çalışmalar şeklinde ikiye ayrılmış, devamında ise her iki gruba ait veriler; trans kadınların konumu, yıl, çalışma türü, üniversite, üniversitenin bulunduğu şehir, dil ve konu kriterlerine göre incelenmiş ve bibliyometrik bir profil oluşturulmuştur. Bir diğer kriter olarak çalışmanın yöntemi ise sadece trans kadınları özne olarak çalışıldığı kaynaklara uygulanmıştır. Bir başka ifadeyle, örneklemlerini trans kadınların kendilerinin oluşturduğu tezler ele alınmıştır. Böylece bu alandaki gelecek çalışmalara bir kaynak oluşturulması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada yanıt aranılan **başlıca** sorular, hem genel olarak cinsel azınlıkları, hem de yalnızca trans kadınları örneklem olarak alan tezler açısından ayrı ayrı yanıtlanmak üzere, aşağıdaki gibidir;

1. Trans kadınların, ilgili tezlerin örneklemlerindeki yeri nedir?
2. İlgili tezlerin türlere dağılımı nasıldır (yüksek lisans, doktora vb.) ve ne tür yöntemlerden yararlanılmıştır?
3. İlgili tezlerin yıllara, akademik alanlara, yazıldıkları dillere ve üniversitelere (ayrıca daha geniş olarak illere) dağılımı nasıldır?

Bu sorular ekseninde, YÖK'ün tez veri tabanından elde edilen verilere dayanan tablo, şekil ve grafikler hazırlanmış; bu alanda yazılan tezlerin değişim seyrinin ortaya konması amaçlanmıştır.

3. BULGULAR

Tezlerin Yıllara Göre Seyri ve Örneklem Özellikleri

Şekil 1'de Ulusal Tez Merkezi'nden taranarak ulaşılan lisansüstü 208 tezin trans kadınların konumuna göre dağılımı verilmiştir. Bu 208 tezin 21'i (%10) sadece trans kadınları konu edinirken, 187 tez (%90) ise trans kadınların yanında diğer cinsel azınlıkları da konu edinmektedir. Tezler yıllarına göre incelendiğinde diğer cinsel azınlıkların ve trans kadınların birlikte konu edildiği tez sayısının 2011 sonrasında artışa geçtiği görülmektedir. 2011 yılı da dahil olmak üzere 1989 yılından itibaren 18 tez yazılmışken, 2011'den sonra ise 2022'nin 19 Mayıs'ına kadar –son tarama tarihi- 190 tez yazıldığı gözlemlenmiştir.

2019 yılında 46 tez yazılmış ve en yüksek sayıya ulaşılmıştır. Sadece trans kadınların özne olduğu tezler için durum farklılık göstermektedir. Diğer cinsel azınlıkların ve trans kadınların birlikte konu edildiği tezler 1989 yılından itibaren yazılmaya başlanmışken, sadece trans kadınların özne olduğu tezler 2001 yılı itibariyle yazılmıştır. Özellikle 2003-2010 yılları arasında yazılmış hiçbir tezin olmaması dikkat çekmektedir. 2001-2021 yılları arasında 21 tez yazılmış, bu tezlerde de 2011 ve sonrasında önemli bir artış gözlemlenmiştir. 2011 yılına kadar yazılmış tez sayısı 3 iken, 2011 ve sonrasında bu sayı 18'e yükselmiştir (Şekil 1).

Tezlerin Türü

Tüm tezler, yani trans kadınların yanında diğer cinsel azınlıklara da değinen tezler, türleri bakımından 4 farklı gruba ayrılmıştır. Bunlar arasında en fazla payı 174 tez ile yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Sadece trans kadınların özne olduğu tezler türleri bakımından diğer gruba nispeten daha dar bir çeşitliliğe sahiptir. Trans kadınların dahil olduğu tezlerde sanatta yeterlik ve tıpta uzmanlık türünde de tezler bulunmaktayken, sadece trans kadınların özne olduğu tezlerde bu durumla karşılaşılmamaktadır (Tablo 1 ve Tablo 2).

3 https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

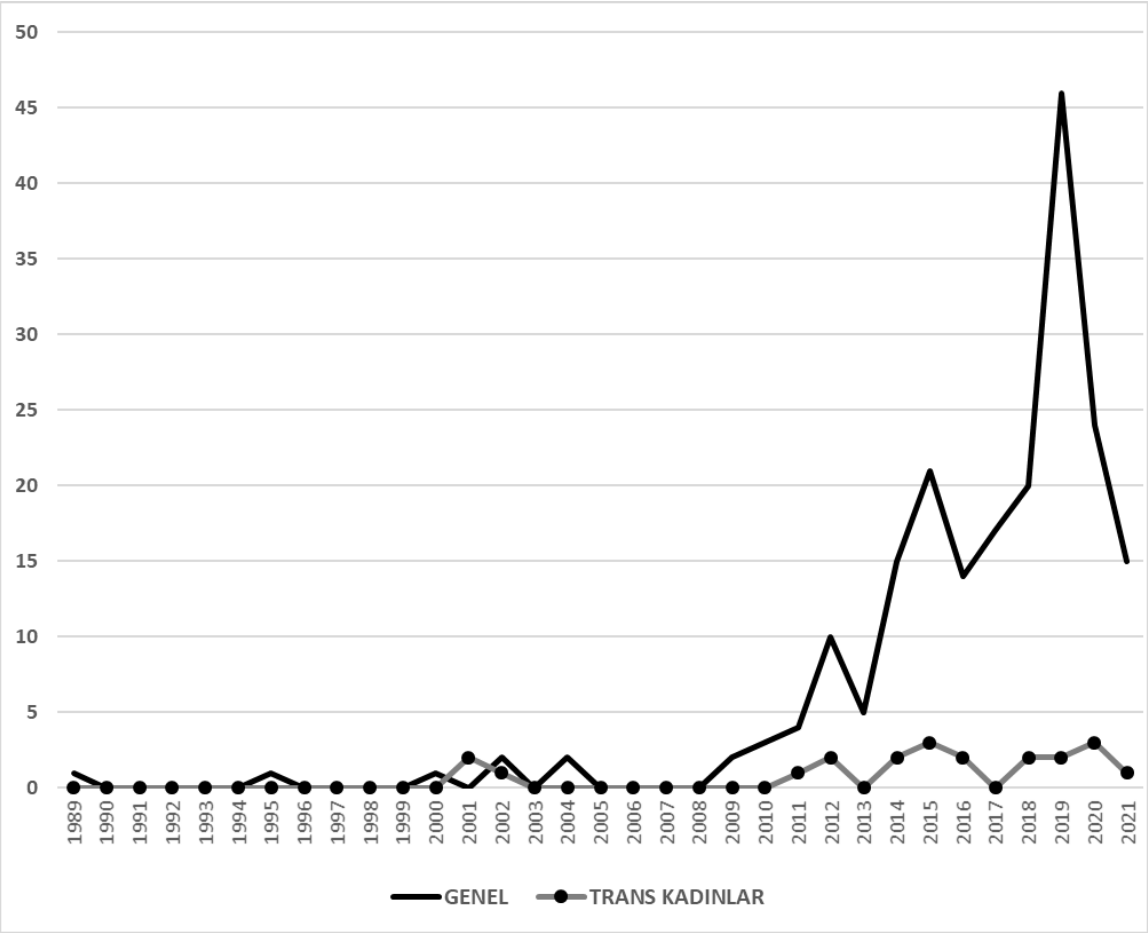

Şekil 1. *Tez sayısındaki zamansal değişim (1989-2021)*

Tablo 1. *Örnekleminde Trans Kadınların da Yer Aldığı Tezler*

Tezin Türü	Adet	%
Yüksek Lisans	174	83,65
Doktora	19	9,13
Tıpta Uzmanlık	14	6,73
Sanatta Yeterlik	1	0,48
Toplam	**208**	**100**

Tablo 2.*Örneklemi Trans Kadınlardan Oluşan Tezler*

Tezin Türü	*Adet*	*%*
Yüksek Lisans	19	90,47
Doktora	2	9,52
Toplam	**21**	**100**

Üniversitelere ve Şehirlere Dağılım

Örnekleminde trans kadınların da bulunduğu tezler, üniversiteleri bazında incelendiğinde, 68 farklı üniversitede bu konuda tez yazıldığı görülmektedir. Bu üniversitelerden Akdeniz, Ankara, Boğaziçi, Dokuz Eylül, Hacettepe, Bilgi, İstanbul, Marmara, ODTÜ ve Sabancı Üniversitelerinde 5'ten fazla tezle ilk sıralardadır. Bu durumda bahsedilen üniversitelerin köklü ve görece daha liberal kurumlar olmasının etkisi olduğu düşünülebilir. YÖK'ün denklik verdiği tezler kapsamında 5 farklı yabancı üniversitede de birer tez yazılmıştır. Örneklemi sadece trans kadınlardan oluşan tezler ise 14 farklı üniversitede yazılmıştır. Bunlardan biri yurtdışında bir üniversitedir. Bu açıdan, dört tez ile İstanbul Üniversitesi ilk sıradadır (Tablo 3 ve Tablo 4). Tüm tezler, yazıldıkları üniversitelerin bulunduğu şehirlere göre incelendiğinde 31 farklı şehir karşımıza çıkmaktadır. Tez sayısının Ankara, İstanbul ve İzmir'de yoğunlaştığı görülmektedir (Tablo 5, Şekil 2).

Cinsel azınlıklar üzerine (gerek onlara yönelik tutumların *toplumun başka kesimleri örneğinde* incelendiği, gerekse onların *esas örneklem* olarak alındıkları) tezler, ilgili harita ve tablodan izlenebileceği gibi büyük ölçüde İstanbul'da (95 adet tez) ve Ankara'da (48 adet tez) yoğunlaşmaktadır. Önde gelen bu iki şehir dışında, İzmir ve Antalya'daki üniversitelerde de bu araştırma alanına ilgi gösterildiği anlaşılmaktadır. Yalnızca trans kadınların örneklem olarak alındığı tezler ise büyük ölçüde İstanbul'daki üniversitelerde yazılmıştır.

Tablo 3.
Örnekleminde Trans Kadınların da Yer Aldığı Tezler

	Üniversite	Tez	Üniversite	Tez
11 ve üzeri	İstanbul	22	Abant İzzet Baysal	1
	Hacettepe	18	Ankara H. Bayram Veli	1
	İstanbul Bilgi	14	Ankara Yıldırım Beyazıt	1
6 ila 10 tez	Ankara	10	Atatürk	1
	ODTÜ	8	Aydın Adnan Menderes	1
	Sabancı	7	Başkent	1
	Akdeniz	6	Cumhuriyet	1
	Boğaziçi	6	Çukurova	1
	Marmara	6	GATA	1
	Dokuz Eylül	6	Gaziantep	1
5 ila 2 tez	Ege	5	İbn Haldun	1
	Kocaeli	5	İnönü	1
	Mersin	5	İstanbul Medipol	1
	Yeditepe	4	Kadir Has	1
	Anadolu	4	Koç	1
	Galatasaray	4	Manisa Celal Bayar	1
	Bilkent	4	Ondokuz Mayıs	1
	Muğla Sıtkı Koçman	4	Sakarya	1
	Fırat	3	Üsküdar	1
	İstanbul Aydın	3	Acıbadem M. Ali Aydınlar	1
	Mimar Sinan	3	Ardahan	1
	Bahçeşehir	3	Çanakkale Onsekiz Mart	1
	Beykent	3	Erciyes	1
	Haliç	3	İstanbul Okan	1
	İstanbul Arel	3	İzmir Ekonomi	1
	Yıldız Teknik	3	KTO Karatay	1
	İstanbul Teknik	2	Mardin Artuklu	1
	Atılım	2	Okan	1
	Uludağ	2	Sağlık Bilimleri	1
	Gazi	2	Selçuk	1
	Trakya	2	Van Yüzüncü Yıl	1

Tablo 4.
Örneklemi Trans Kadınlardan Oluşan Tezler

Üniversite	Tez
İstanbul	4
Bilkent	2
Boğaziçi	2
Hacettepe	2
Sabancı	2
Atılım	1
Ege	1
Bahçeşehir	1
İstanbul Teknik	1
Koç	1
Mimar Sinan	1
New York University	1
Mersin	1
Abant İzzet Baysal	1

** Her biri farklı üniversitelerden olmak üzere, 5 tez de yurtdışındaki üniversitelerde yazılmıştır.*

Tablo 5.
Örnekleminde Trans Kadınların da Yer Aldığı Tezler

Şehir	*Tez Sayısı*	*Üniversite Sayısı*	*Şehir*	*Tez Sayısı*	*Üniversite Sayısı*	*Şehir*	*Tez Sayısı*	*Üniversite Sayısı*
İstanbul	95	25	Edirne	2	1	Glasgow	1	1
Ankara	48	10	Konya	2	2	Grenoble	1	1
İzmir	12	3	New York	2	2	Kayseri	1	1
Antalya	6	1	Adana	1	1	Londra	1	1
Kocaeli	5	1	Ardahan	1	1	Malatya	1	1
Mersin	5	1	Aydın	1	1	Manisa	1	1
Eskişehir	4	1	Bolu	1	1	Mardin	1	1
Muğla	4	1	Çanakkale	1	1	Sakarya	1	1
Elazığ	3	1	Erzurum	1	1	Samsun	1	1
Bursa	2	1	Gaziantep	1	1	Sivas	1	1
						Van	1	1

Tablo 6.
Örneklemi Trans Kadınlardan Oluşan Tezler

Şehir	*Tez Sayısı*	*Üniversite Sayısı*
İstanbul	12	7
Ankara	5	2
Bolu	1	1
İzmir	1	1
Mersin	1	1
NewYork	1	1

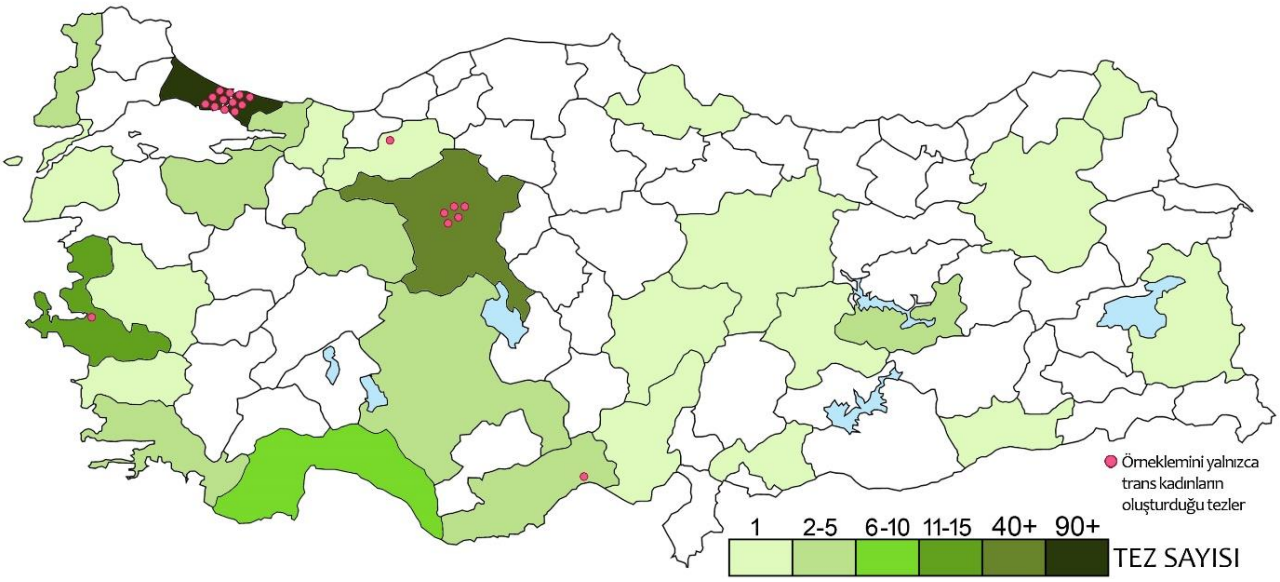

Şekil 2. *Tezlerin illere dağılımı (Yurtdışında yazılan tezler hariçtir.)*

Tezlerin Yazıldıkları Dillere Göre Dağılımı

Diğer cinsel azınlıklar ile birlikte trans kadınları konu edinen tezlerin dillerine göre dağılımı incelendiğinde 3 farklı dilde tez yazıldığı gözlemlenmiştir. Bu diller arasında en fazla tez, tüm çalışmalara %74,03 oranla, 154 adet olarak Türkçe dilinde yazılmıştır (Tablo 7). Trans kadınların özne olduğu tezlerde oranın neredeyse yarı yarıya olduğu görülmektedir. Fakat burada da Türkçe dilinde yazılan tezlerde %57,14 oranla bir hakimiyetin söz konusu olduğu söylenebilir (Tablo 8).

Tablo 7.

Örnekleminde Trans Kadınların da Yer Aldığı Tezler

Diller	*Tez Sayısı*	*%*
Türkçe	154	74
İngilizce	51	24,5
Fransızca	3	1,44
Toplam	**208**	**100**

Tablo 8.

Örneklemi Trans Kadınlardan Oluşan Tezler

Diller	Tez Sayısı	%
Türkçe	12	57,14
İngilizce	9	42,85
Toplam	**21**	**100**

Tezlerin Akademik Alanlara Dağılımı

Tüm tezlerin 77 farklı konuda yazıldığı görülmektedir (Tablo 9). Fakat bu tezler sosyoloji ve psikoloji konularında yoğunlaşmaktadır. Trans kadınların özne olduğu 17 farklı konuda tez yazılmıştır. Burada diğer cinsel azınlık grupların da yer aldığı tezlerden farklı olarak konularda eşit bir dağılımdan söz edilebilir (Tablo 10).

Tezlerde İzlenen Yöntem

Trans kadınların özne olduğu tezlerde yöntem genellikle yarı yapılandırılmış görüşme ve derinlemesine görüşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında bazı tezlerde çeşitli anket formlarının ve ölçeklerin kullanımıyla tarama modeli yöntem olarak seçilmiştir. Aynı zamanda bazı nitel araştırmalarda içerik analizi, doküman analizi gibi yöntemlerin de kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 9. *Örnekleminde Trans Kadınların da Yer Aldığı Tezler*

Alan	Adet	Alan	Adet
Sosyoloji	29	Din, Hukuk	1
Psikoloji	19	Eğitim ve Öğretim	1
Sahne ve Görüntü Sanatları	9	Eğitim ve Öğretim, Psikoloji	1
İletişim Bilimleri	8	Eğitim ve Öğretim, Sosyoloji	1
Psikiyatri	8	Ekonometri	1
Hemşirelik	7	Endokrinoloji ve Metabolizma Hastalıkları	1
Antropoloji	6	Felsefe	1
Gazetecilik	5	Felsefe, Siyasal Bilimler	1
Siyasal Bilimler	5	Felsefe, Sosyoloji	1
Sosyoloji, İletişim Bilimleri	5	Gazetecilik, Radyo-Televizyon, Sosyoloji	1
Hukuk	4	Gazetecilik, Sosyoloji	1
Siyasal Bilimler, Sosyoloji	4	Gazetecilik, Sosyoloji İletişim Bilimleri	1
Sosyal Hizmetler	4	Halk Sağlığı	1
YÖK'ün Denklik Verdiği Tezler	4	Halk Sağlığı, Hemşirelik	1
Adli Tıp	3	Halk Sağlığı,Klinik Bakteriyoloji&Enfeksiyon H	1
Antropoloji, Sosyoloji	3	Hemşirelik, Psikiyatri	1
Güzel Sanatlar	3	Hemşirelik, Sağlık Eğitimi	1
Hukuk, Sosyoloji	3	Hukuk, Kamu Yönetimi	1
İngiliz Dili ve Edebiyatı	3	Kamu Yönetimi	1
İşletme	3	Kamu Yönetimi, Sağlık Kurumları Yönetimi, Sosyoloji	1
Mimarlık	3	Kamu Yönetimi, Siyasal Bilimler, Sosyoloji	1
Radyo-Televizyon, İletişim Bilimleri	3	Kamu Yönetimi, Sosyoloji	1
Sosyal Hizmetler, Sosyoloji	3	Kamu Yönetimi, Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler	1
Deontoloji ve Tıp Tarihi	2	Klinik Bakteriyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları	1
Din	2	Kulak Burun ve Boğaz, Psikiyatri	1
Din, Sosyoloji	2	Kulak Burun ve Boğaz, Sağlık Eğitimi	1
Hemşirelik, Psikiyatri, Sağlık Eğitimi	2	Mikrobiyoloji	1
Psikoloji, Sosyoloji	2	Psikiyatri, Psikoloji	1
Radyo-Televizyon, Sahne ve Görüntü Snt.	2	Radyo-Televizyon	1
Sahne & Görüntü Sanatları,İngiliz Dili Ed.	2	Radyo-Televizyon, Reklamcılık	1
Sahne ve Görüntü Sanatları, Sosyoloji	2	Radyo-Televizyon, Sosyoloji, İletişim Bilimleri	1
Sosyoloji, İşletme	2	Sahne ve Görüntü Sanatları, Sanat Tarihi	1
Aile Hekimliği	1	Sahne ve Görüntü Sanatları, Sosyoloji, İletişim Bilimleri	1
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı	1	Sahne ve Görüntü Sanatları, Tarih	1
Bale ve Dans, Müzik, Tarih	1	Sosyoloji, Türk Dili ve Edebiyatı	1
Bilgi ve Belge Yönetimi	1	Spor	1
Coğrafya	1	Şehircilik ve Bölge Planlama	1
Coğrafya, Sosyoloji	1	Tarih	1
Dilbilim, Sosyoloji	1	Türk Dili ve Edebiyatı	1

Tablo 10. *Örneklemi Trans Kadınlardan Oluşan Tezler*

Alan	Sayı	Alan	Sayı
Antropoloji	2	İngiliz Dili ve Edebiyatı	1
Psikoloji	2	Kamu Yönetimi, Siyasal Bilimler, Sosyoloji	1
Sahne ve Görüntü Sanatları	2	Kulak Burun ve Boğaz, Psikiyatri	1
Sosyoloji	2	Kulak Burun ve Boğaz, Sağlık Eğitimi	1
Adli Tıp	1	Mimarlık	1
Antropoloji, Sosyoloji	1	Psikoloji, Sosyoloji	1
Bale ve Dans, Tarih, Müzik	1	Radyo-Televizyon, İletişim Bilimleri	1
Halk Sağlığı, Hemşirelik	1	Sahne ve Görüntü Sanatları, Sosyoloji	1
İletişim Bilimleri	1	**Toplam**	**21**

Tablo 11. *Yöntemlerine Göre Sadece Trans Kadınların Özne Olduğu Tezler*

Yıl	Araştırmacı	Tezin Adı	Yöntem
2001	L. P. Çoraklı	Cinsiyet değişikliğine esas olacak kriterlerin belirlenmesi	20 Transeksüel; Birebir karşılıklı konuşma tekniği; MMPI Testi
2001	P. Selek	Bir alt kültürün dışlanma mekanı: Ülker Sokak	Derinlemesine görüşme
2002	Y. Yerdigül	Türkiye televizyon haberciliğinde sıradışı kimliğin sunumu: Travesti konulu haberler	Travesti haberi yapan muhabir ve haber sorumlularıyla yüzyüze görüşme; Haberlerin sayısal analizi
2011	B. Şeker	Resignifying the mainstream: Transgender embodiment in cinema in Turkey (Ana akımı dönüştürmek: Türkiye sinemasında transgender tecessüm)	Gazete makaleleri, magazin dergileri ve çeşitli filmlerden içeriklerin analizi
2012	B. Cürül	Yurttaşlık kavramı ve Türkiye'de yurttaşlık bağlamında ötekileştirilen kimlikler: Transseksüeller	Derinlemesine görüşme
2012	O. Calap	Transgender subjectivity: Narratives on the self, the other and the nation (Trans bireylerin öznelliği: Benlik, öteki ve ulus üzerine anlatılar)	11 Transeksüel; 10 Homoseksüel CD; Derinlemesine görüşme ve katılımcı görüşme
2014	D. Çalışkan	Queer mothers and daughters: the role of queer kinship in the everyday lives of trans sex worker women in istanbul (Kuir anneler ve kızlar: kuir akrabalığın İstanbul'daki trans seks işçisi kadınların gündelik yaşamındaki rolü)	14 katılımcı ile derinlemesine yüzyüze görüşme
2014	D. Özcan	Cinsiyet kültürünün paradoksu: Dışlama ve içerme pratikleri ile trans kadınlar: Mersin örneği	Alan araştırması; 10 Trans kadın ile yarı yapılandırılmış görüşme
2015	E. Şekerci	Performing transgender experience: The case of Esmeray Özadikti (Transgender deneyimin performansı: Esmeray Özadikti örneği)	Performans analizi; Esmeray ile derinlemesine görüşme
2015	Ş. Nazlı Karalı	Türkiye'de sahnelenen yerli oyunlarda transseksüellik ve transfobi	İçerik analizi (tiyatro oyunu ve karakleri analizi)
2015	M. Avcı	Kocek: a genealogy of cross-dressed male belly dancers (dancing boys) from Ottoma n Empire to contemporary Turkey (Köçek: Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye'sine köçeklik geleneğinin soykütüğü)	Çalışmanın görüntülenme izni olmadığı için yöntemi tespit edilememiştir.
2016	T. Seleme Baştürk	What a drag? Popular culture & the commodification of 'feminine' - other bodies (Popüler kültür ve öteki - 'feminen' vücutların metalaştırılması)	İçerik analizi
2016	C. Balkan	İstanbul'un dışlanma mekânları: Cinsiyet odaklı altkültür incelemesi ve altkültürün kent parçaları ile ilişkisi	Söylemsel analiz; Derinlemesine görüşmeler; Gazete haberleri; Yerinde gözlem; Fotoğraflı gözlem
2018	H. Ahenk Aytan	Trans bireylerde beyan edilen fiziksel şiddet öyküsünün risk faktörleri açısından araştırılması	60 Transeksüel kadın; Derinlemesine yüzyüze görüşme modeli
2018	H. Göktaş	Identity construction of trans women in Turkey (Türkiye'deki trans kadınların kimlik inşası)	7 trans kadın; Katılımcı gözlem; Derinlemesine görüşme
2019	G.Hazal Yılmaz	Gökkuşağının görünmeyen yüzü: Seks işçisi transseksüel bireylerle ilgili fenomenolojik bir çalışma	10 seks işçisi trans kadın; Tanıtıcı bilgi formu; Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme; Veri analizi, içerik analizi
2019	A. Taşkın	Trans kadınlar için transseksüel ses ölçeği Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenirliğinin araştırılması	41 Trans kadın; Trans Kadınlar İçin Transeksüel Ses Ölçeği (TVQ) ve Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği (WHOQOL-BREF)
2020	S. Öztop Haner	Beyond sexuality: Transgender bodies in the novels of Virginia Woolf, Angela Carter and Jeanette Winterson (Cinsiyetin ötesinde: Orlando, The Passion of New Eve ve Written on the Body eserlerindeki cinsiyet değiştiren bedenler)	İçerik analizi
2020	S. Şimşek	Trans kadınların ses özelliklerinin algısal ve enstrümantal değerlendirme yöntemleri ile incelenmesi	48 trans kadın; Sağlıkla İlişkili Yaşam Kalitesi Ölçeği; (WHOQOL-BREF) ve Çeşitli Ses Değerlendirme ölçekleri
2020	A.G. Uysal	Transseksüel kadınlarda baba imgesi ve otoritenin projektif testlerle değerlendirilmesi	15 trans kadın; Rorschach testi ve TAT uygulanmıştır. Yarı-Yapılandırılmış Görüşme
2021	Ö. Şahin	Implications of femininity threat for support for transgender rights and gender-specific system justification (Kadınsılık tehdidinin trans bireylerin haklarını savunma ve cinsiyete dayalı sistemi meşrulaştırma üzerine etkileri)	Anket formu

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

1989 ve 2021 yılları arasındaki tarama döneminde, örneklemini yalnızca trans kadınların oluşturduğu 21 tez bulunmaktadır. Bu tezler yılı, türü, üniversitesi (ve şehir), dili, akademik alanı ve yöntemi açısından incelenmiştir. Bu açıdan 2011 yılı, bir kırılma noktası gibi görünmektedir. 2011'den sonra neredeyse her yıl, az sayıda da olsa tez yazıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların ülkenin köklü üniversitelerinde, dolayısıyla İstanbul ve Ankara'da yazıldığı, diğer şehirlerde ise sayının oldukça düşük

kaldığı ya da hiç çalışma yapılmadığı görülmektedir. İstanbul'daki üniversitelerde 12, Ankara'daki üniversitelerde 5 tez yazılmışken; Bolu, İzmir ve Mersin'de birer tez yazılmıştır.

Trans nüfus, toplumsal dezavantajların getirdiği bir zorunluluk bulunmadıkça, aslında belirli bir yere toplanmış, yere özgü bir nüfus kitlesi değildir, dolayısıyla aslında her şehirde bu konuda araştırma yapmak mümkün olabilir. Bununla birlikte, büyükşehirlerdeki yoğunlaşma ve bununla bağlantılı artan görünürlük, bir araştırma konusu olarak trans nüfusun akademik bir ilgi odağı haline gelmesini özellikle bu şehirlerde kolaylaştırdığı düşünülebilir. Büyük şehirlerdeki yoğunlaşma, toplumsal açıdan dezavantajlı bu grubun, belirli bir yerde yoğunlaştığını, aslında bir tür bir arada olma halini, ihtiyacını ve bunun coğrafi tezahürünü temsil ettiği de düşünülebilir. Bu durumda da neden belirli bir yerde toplanma ihtiyacı duyulduğu sorgulanabilir; söz konusu mekânsal tezahürde, dışlama mekanizmalarının rolünün ortaya konması amaçlanmalı, akademik çalışmalar bu konulara odaklanmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, örneğin İstanbul'da yazılmış bütün tezlerin, İstanbullu translar üzerine olmayabileceğidir. Başka bir ifadeyle, İstanbul'daki bir üniversitede yazılmış bir tez, örneğin Mersinli katılımcıları da içermiş olabilir. Dolayısıyla, trans kadın nüfusun göç ve hareketlilik eğilimlerinin de önemli bir araştırma konusu olabileceğinin altını çizmek istiyoruz.

Tezler nüfusla ilgili tezleri her akademik alanda yazmak mümkündür ve gereklidir. Tezler, ait oldukları akademik alanlardan açısından incelendiğinde, ilk tezlerin sağlık bilimleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin, Yılmaz (1989) ve Muzaffer (1995) gibi. İlerleyen yıllarda konularda çeşitlilik kısmi olarak sağlanmış olmakla birlikte sosyoloji ve psikoloji alanlarında yazılan tezler özellikle ön plana çıkmaktadır. Trans kültürünün ve tarihinin yazımıyla ilgili tezlerin de birkaç örneği bulunmaktadır. Örneğin, Avcı (2015) ve Çalışkan (2015) gibi. Bunların yanı sıra, alt kültür, dışlanma mekanları, ses, kimlik ve daha birçok spesifik noktada trans kadınların özne olarak alındığı tezler ortaya konulmuştur. Kanımızca, trans kadınların yasal ve sosyal kimlik inşasına yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Trans kadınların hem sosyal hem de mekânsal anlamda "periferiye" itilmelerine ilişkin oldukça sınırlı sayıda teze ulaşılabilmiştir. Öte yandan, sadece trans erkekler üzerine çalışmalar da son derece azdır. Ülkemizde -zorlu bir mücadele süreci geçirseler de- aktörlerinin trans kadınlar olduğu çeşitli STK ve dernekler bulunmaktadır. Bu alanlarda yapılacak incelemeler, trans kadınların mücadele tarihine önemli katkı sağlayacaktır. Yalnızca trans nüfus değil, genel olarak cinsel azınlıklar üzerine yapılacak çok yönlü akademik çalışmalar, bu konudaki bilimsel bilgi birikimini arttıracak, önyargıları ortadan kaldıracak doğru bilgiyi üretmek suretiyle, toplumumuzda homofobinin ve transfobinin azalmasına önemli katkı sağlayacaktır.

TEŞEKKÜR

Bildiri metnimizin geliştirilmesine olan katkısı ve Şekil 2'nin hazırlanmasındaki yardımı için Doç. Dr. İlkay Südaş'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Avcı, M. (2015). Kocek: a Genealogy of Cross-Dressed Male Belly Dancer (Dancing Boys) From Ottoman Empire to Contemporary Turkey. Doktora Tezi. New York University.

Aytan, H. A. (2018). Trans Bireylerde Beyan Edilen Fiziksel Şiddet Öyküsünün Risk Faktörleri Açısından Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Atasoy, S. 2015. *Yaşama Hakkı*. TEDxIstanbul. Youtube videosu. https://www.youtube.com/watch?v=3C7lBH_-ego (Son Erişim: 19/06/2022)

Balkan, C. (2016). İstanbul'un Dışlama Mekânları: Cinsiyet Odaklı Altkültür İncelemesi ve Altkültürün Kent Parçaları İle İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Baştürk, T. S. (2016). What a Drag? Popular Culture & The Commodification of ''Feminine'' – Other Bodies. Yüksek Lisans Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Calap, O. (2012). Transgender Subjectivity: Narratives on The Self, The Other and The Nation. Yüksek Lisans Tezi. Koç Üniversitesi, İstanbul.

Cürül, B. (2012). Yurttaşlık Kavramı ve Türkiye'de Yurttaşlık Bağlamında Ötekileştirilen Kimlikler: Transseksüeller. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Çalışkan, D. (2014). Queer Mothers and Doughters: The Role of Queer Kinship in the Everyday Lives of Trans Sex Worker Women in Istanbul. Yüksek Lisans Tezi. Sabancı Üniversitesi, İstanbul.

Çoraklı, L. P. (2001). Cinsiyet Değişikliğine Esas Olacak Kriterlerin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Göktaş, H. (2018). Identity Construction of Trans Women in Turkey. Yüksek Lisans Tezi. Sabancı Üniversitesi, İstanbul.

Güner Uysal, A. (2020). Transseksüel Kadınlarda Baba İmgesi ve Otoritenin Projektif Testlerle Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Karalı, Ş. N. (2015). Türkiye'de Sahnelenen Yerli Oyunlarda Transseksüellik ve Transfobi. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Kaos Gey ve Lezbiyen Kültür Araştırmalar ve Dayanışma Derneği. (2015). İç İşleri Bakanlığı İçin LGBT Hakları El Kitabı. Ankara.

Meerwijk, E. L. and Sevelius, J. M. (2017). Transgender Population Size in the United States: a Meta-Regression of Population-Based Probablity Samples. American Journal of Public Health, 107(2).

Muzaffer, A. (1995). Değişik Yaş ve Risk Gruplarında Hepatitis C Virus (HCV) İnfeksiyonu İnsidansının Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Özcan, D. (2014). Cinsiyet Kültürünün Paradoksu: Dışlama ve İçerme Pratikleriyle Trans Kadınlar: Mersin Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Mersin.

Öztop Haner, S. (2020). Beyond Sexuality: Transgender Bodies in The Novels of Virginia Woolf, Angela Carter and Jeanette Winterson. Doktora. Atılım Üniversitesi, Ankara.

Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics? Journal of Documentation, 25, 348-349.

Rivera, C:, S. Bölükbaş. 2022. "Queer Perspectives on Ageism, Homonormativity and Health" Paper presented at the *Ege University 18th Cultural Studies Symposium: Ageing, Surviving and Longevity*. 25-27 May 2022. İzmir.

Selek, P. (2001). Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekânı. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Sengupta, I.N. (1992). Bibliometrics, informetrics, scientometrics and librametrics: An overview. Libri. 42(2), 75-98.

Şahin, Ö. (2020). Implications of Femininity Threat For Support For Transgender Rights and Gender – Spesific System Justification. Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Şeker, B. (2011). Resignifying The Mainstream: Transgender Embodiment in Cinema in Turkey. Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Şekerci, E. (2015). Performing Trangender Experience: The Case of Esmeray Özadikti. Yüksek Lisans Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Şimşek, S. (2020). Trans Kadınların Ses Özelliklerinin Algısal ve Enstrümantel Değerlendirme Yötemleri İle İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Taşkın, A. (2019). Trans Kadınlar İçin Transseksüel Ses Ölçeği Türkçe Versiyonunun Geçerlik ve Güvenirliğinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

TvT Research Project. (2016). Trans Murder Monitoring results: TMM IDAHOT 2016 Update, Transrespect versus Transphobia Worldwide.

Yerdigül, Y. (2002). Türk Televizyon Haberciliğinde Sıradışı Kimliğin Sunumu: Travesti Konulu Haberler. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, G. (1989). HIV İnfeksiyonlu Kişilerin Risk Gruplarına Göre Dağılımları ve HIV İnfeksiyonu Tanısında Çeşitli Serolojik Yöntemlerin Karşılaştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, G. H. (2019). Gökkuşağının Görünmeyen Yüzü: Seks İşçisi Transseksüel Bireylerle İlgili Fenomenolojik Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

FEAR OF MISSING OUT: A LITERATURE REVIEW IN THE CONTEXT OF MARKETING

Mehtap ODABAŞ SARGIN*

ABSTRACT

With the development of technology, the internet and mobile phones have rapidly entered our lives. Parallel to this, the use of social media has become widespread. Thus, individuals can always follow the experiences of others through social media. Exposure of individuals to the experiences of others leads to the formation of a negative emotion. This negative emotion that occurs in individuals is explained as the fear of missing out (FoMO). It is determined as the intense anxiety of individuals that others will experience things that they would like to experience in environments where they are not present. FoMO also influences the behavior of individuals. In this context, it is stated that the fear of missing out is becoming more and more important in the context of consumer behavior. In addition, considering the fear of missing out in the literature, within the context of consumer behavior, highlights the importance of the issue in terms of marketing. For this reason, the place of FoMO in the literature has been a matter of curiosity. In this context, the purpose of this study is to examine FoMO by making a literature review. Within this scope, this study explains FoMO and examines the context in which studies on the subject deal with FoMO.

Keywords: *Fear of Missing Out, FoMO, Social Media, Consumer Behavior, Marketing*

INTRODUCTION

Today, with extensive usage of the internet and mobile phones, social media gained enourmous importance in our lives. With the penetration of social media, individuals both produce and consume content on social media. However, social media exposes individuals to a greater number and variety of social activity options than they can follow. For this reason, whenever individuals are connected to social media, they see that others have experiences in somewhere else that they are deprived of. This situation causes a negative emotion or feeling in individuals. In their study, Przybylski, Murayama, DeHaan, and Gladwell (2013) stated this negative emotion as FoMO, and described it as the aspiration of individuals to be in constant contact with others and the intense anxiety that others having good and beautiful experiences which they would like to have, in environments where they are not present. In this context, social media is effective in increasing FoMO from the point of providing an environment for individuals to evaluate others through their shares on social media and causing them to have negative thoughts about themselves (Moore & Craciun, 2021).

Fear of missing out is also expressed as an anxiety reflecting the fear of leaving a group or staying away from the group (Lai, Altavilla, Ronconi, & Aceto, 2016). In this context, fear of being deprived of the experiences of the communities in which the individuals live, such as family and friend groups, causes them to be consistent in their acts. However, the desire of belonging to a group and receiving a praise from others causes individuals to be constantly eager to follow the trends and to feel the fear of missing out (Abel, Buff, & Burr, 2016; Kang, Cui, & Son, 2019; Przybylski et al., 2013). That is to say, individuals feel FoMO when they thought that they will be excluded if they do not behave similarly to the communities they live in and if they do not follow the trends. In addition, fear of missing out appears when the individuals compare themselves with others (Dinh & Lee, 2021; Reer, Tang & Quandt, 2019). Therefore, individuals engage in behaviors aimed at improving their social status. As a result, individuals who feel fear of missing out may show different buying behaviors in order to be part of a group, to receive a praise or to improve their social status (Abel et al., 2016). For example, they may show impulse buying behaviors that they will regret after the purchase (Good & Hyman, 2021). Therefore, it is stated that the fear of missing out is becoming more and more important in the context of consumer behavior (Zhang, Jiménez, & Cicala, 2020).

* Ege University, Ph.D. Student, Marketing Program, Turkey. (e-Mail: mehtappodabass@gmail.com)

Due to the increasing importance of FoMO in the context of consumer behavior, the place of the subject in the literature has become a matter of curiosity. Therefore, the purpose of this study is to examine the studies on FoMO by making a literature review. In this context, the study explains the fear of missing out and examines the perspective from which the studies are being handled. In the study, firstly, the definition of FoMO is given, then the scope of FoMO is explained, and finally, studies in the literature on the subject are discussed.

DEFINITION OF FoMO

FoMO is described in dictionary as *"a feeling of anxiety that an interesting or exciting event is occurring elsewhere*" (Oxford University Press, n.d.). The theory of FoMO is identified as *"intense worry felt by an individual who is characterized by a constant desire to stay connected with what others are doing and occurred with the feeling that others may have experiences worth of doing in somewhere else where the individual is absent"* (Przybylski et al., 2013, p.1841). It is also expressed as a shape of psychopathology associated with worry arising from perceived deficiencies in psychosocial requirements like the need to be belonging to and social relationship (Tandon, Dhir, Islam, Talwar, & Mäntymäki, 2021a, p.188). FoMO is seen as an uncomfortable situation when individuals think that others take different actions from them and they missed it (Abel et al., 2016, p.33). In addition, Hayran et al. (2016), state that FoMO is the negative emotional situation which individuals are in, due to being aware of the experiences of others (cited in Yıldız & Biçer, 2021, p.195). In other words, it is stated that the theory of fear of missing out is similar to the feeling that investors, who want to earn more profit, feel when they will muff an opportunity if they don't make provisions urgently for it (Gupta & Shrivastava, 2021, p.4).

Although Voboril explained the theory of FoMO in 2010, Dan Herman examined the subject with regard to marketing in 2012 for the first time (Aydın, 2018a, p.2). Herman states that consumers are exposed to a large number of options and they are afraid of missing the developments while making their choices (cited in Çınar, 2021, p.118). It is stated that the fear of missing out may be the source of negative emotions because it negatively affects the person's thought that he or she has made the best decision (Przybylski et al., 2013, p.1842). However, it is also stated that FoMO is related to negative effects such as decreased quality of individuals' lives and problems with the usage of social media (Tandon et al., 2021a). In addition, fear of missing out leads other negative consequences like anxiety, deficiency in concentration, sleep disruption and addiction to social media to create satisfaction (Alutaybi, Al-Thani, McAlaney, & Ali, 2020). Individuals with high FoMO may be more willing to experience risky behaviors or enter risky social environments (Riordan, Flett, Hunter, Scarf, & Conner, 2015). In addition, individuals' fear of missing out might lead to overlooking well-matched activities with their personal targets, interests, and values (Kang, He, & Shin, 2020).

It is stated that the theory of FoMO is also evaluated as a personality characteristic that leads to various behaviors (Hodkinson, 2019). In addition, the fear of missing out varies according to the gender and age of the individual (Przybylski et al., 2013). It is also stated that, men have a lower level of FoMO than women (Beyens, Frison, & Eggermont, 2016). Similarly, another study revealed that women are more sensitive to the fear of missing out than men (Munawar, Bashir, Fahim, Rehman, & Mukhtar, 2021). Moreover, FoMO was found in a relation with both emotional stability and conscientiousness (two of the five major personality dimensions) and it was seen that people with high scores in these personality traits had a lower fear of missing out (Stead & Bibby, 2017). On the contrary, Milyavskaya, Saffran, Hope, and Koestner's study conducted in 2018 shows that FoMO doesn't have a relation with personality traits.

SCOPE OF FoMO

Today, with the internet's important place in our lives and extensive usage of mobile phones, social media has also become a part of our daily life. Thus, with the spread of social media, individuals have the opportunity to see and follow the experiences of others more, and therefore become much more aware of the experiences they miss in environments where they are not present (Kartol & Peker,

2020; Tandon et al., 2021a). Exposure of individuals to missed experiences through social media causes them to experience negative emotions such as dissatisfaction, anxiety, feelings of worthlessness and inadequacy (Abel et al., 2016). Individuals are worried because others are having experiences that they would also like to have in environments where they are not present, and they feel the fear of missing out. In this context, it is stated that the decrease in the welfare of individuals causes them to experience FoMO much more, which brings about an increase in usage of social media (Oberst, Wegmann, Stodt, Brand, & Chamarro, 2017). In addition, it is being revealed that the fear of missing out increases the stress in individuals with an increase in usage of social media (Beyens et al., 2016). Moreover, the increase in social media usage, caused by FoMO, leads individuals to be exposed to too much information through social media and to experience social media fatigue (choked with too much information received through social media) (Bright & Logan, 2018). On the other hand, it is stated that individuals with high fear of missing out are more interested in marketing content in social media, and therefore there may be differences in the attitude formation processes of these individuals (Jupowicz-Ginalska, 2019). In addition, it is stated that active social media users, who have a high fear of missing out, develop a positive attitude towards the product when they are exposed to content about the product (Neumann, Huddleston, & Behe, 2021).

While the fear of missing out causes individuals to feel lonely and try to fill this gap through social media, social media also creates a vicious circle by triggering individuals to distance themselves from face-to-face communication and increase the loneliness they feel (Yıldırım & Kişioğlu, 2018). While social media triggers FoMO, it is particularly attractive to individuals who feel fear of missing out, as it offers both social connection and participation (Stead & Bibby, 2017). In this context, FoMO causes an increase in the profile data of individuals in social networks, that is, increases the sharing of information about themselves and the number of people they communicate through social networks, while this increasing personal data in social networks causes vulnerability in individuals (Buglass, Binder, Betts, & Underwood, 2017).

The fear of missing out is felt more by individuals with a tendency for social comparison and causes an increase in negative emotions related with social deficiencies like decreased self-image (Reer et al., 2019; Tandon, Dhir, Almugren, AlNemer, & Mäntymäki, 2021b). In particular, individuals' evaluation of people by looking at their photos shared on social media causes them to have unrealistic thoughts about their lives and trigger negative feelings about themselves (Lup, Trub, & Rosenthal, 2015). In this context, individuals who evaluate people through their social media posts feel less privileged and this situation is effective in increasing the fear of missing out (Moore & Craciun, 2021). In other words, if the ability of individuals to consume the options they encounter is lower than the group they refer to, perceived shortcomings of the individual will reveal FoMO (Saavedra & Bautista, 2020).

It is stated that FoMO is distinguished by the two basic psychological characteristics; the desire to be part of and the fear of exclusion (Kang et al., 2019). In this context, it has been revealed that collectivism and ethnic identity are strongly correlated with the fear of missing out (Karimkhan & Chapa, 2021). The desire to be part of and the individual's desire to receive praise from others causes him or her to constantly follow the trends, to behave consistently with groups they belong to, and to feel FoMO (Abel et al., 2016; Kang et al., 2019; Przybylski et al., 2013). The fear of missing out is also related with social status, which may cause negative emotions such as inferiority and upset in individuals (James, Lowry, Wallace, & Warkentin, 2017). For this reason, individuals with high tendency for social comparison and low self-esteem may feel fear of missing out when they compare themselves to others, and as a result, they try to improve their social status by consuming products preferred by others (Dinh & Lee, 2021; Reer et al. , 2019). It means, when individuals think that they cannot follow the trends, they feel left out of the communities and this causes FoMO (Kang et al., 2019). In this context, a strong positive relationship emerges between FoMO and the probability of purchasing (Good & Hyman, 2020). For example, it is stated that FoMO is effective in the purchasing habits of Z generation consumers for accessible luxury branded products (Saavedra & Bautista, 2020).

The fear of missing out is also expressed as an anxiety embodied in the behaviors of individuals, reflecting the fear of leaving a group or staying away from a group (Lai et al., 2016). In this case,

individuals think that if they do not stay connected to the people around them, they will be deprived of others' experiences. For example, some investors are afraid of missing potential opportunities if they do not invest in markets similar to others', and therefore their financial decisions are affected by their fear of missing out (Gupta & Shrivastava, 2021). In such cases, individuals can make purchases and change their purchasing behavior different than ever, as they want to adapt to the community (Abel et al., 2016). For example, rumors in the close circle and between family members that the individual has missed out an opportunity causes FoMO, and this fear is reflected in individual's consumption (Good & Hyman, 2020).

FoMO is related with consumer purchasing decisions (Hodkinson, 2019). Herman (2011) states that FoMO is a consumer motivation to buy or consume products under the influence of scarcity (cited in Dinh & Lee, 2021). Consumers with high FoMO may show high brand loyalty towards certain brands and therefore stock the products of these brands (Kang et al., 2020). In this context, it is stated that the connotations of fear of missing out are used commercially to stimulate consumer demand for products such as beer, boutique clothing, real estate, and especially in travel campaigns by young and young adult consumers (Hodkinson, 2019).

On the other hand, due to the negative effect on the thought of making the best choice and questioning it, fear of missing out creates an obstacle to loyalty by reducing the individual's intention to repeat the existing experience and may devalue the existing experience for the individual (Hayran, Anik, & Gürhan-Canli, 2020). For example, the fear of missing out, triggered by tourists trying not to miss any opportunity to have a better experience during their holidays, compels them to prove that both the activity they choose is the best possible activity and the activities chosen are based solely on the location they choose, and therefore their intentions change when they see a superior alternative exists and their level of enjoyment from their activities is negatively affected (Hay, 2013). In addition, FoMO may cause impulse purchasing behavior that individuals will regret after purchasing (Good & Hyman, 2021).

STUDIES ABOUT FoMO IN LITERATURE

FoMO has been discussed before in many different ways. Today, due to widespread internet usage, social media, and mobile phone, individuals are constantly in touch with others, both sharing their experiences with others and following the experiences shared by others. In this context, studies show that FoMO is related to the internet usage, mobile phone and social media. In the study of Stead and Bibby (2017), it is seen that there is a positive relationship between problematic internet usage and FoMO. Wolniewicz, Tiamiyu, Weeks, and Elhai (2018) examined problematic mobile phone usage in their study and the findings revealed that there is a strong relationship between FoMO out and problematic mobile phone usage. In another study about this relationship, it is stated that individuals' problematic phone usage is associated with FoMO (Elhai, Levine, Dvorak, & Hall, 2016). In addition, regarding Facebook, which is one of the social media that has entered our lives with the spread of the internet, it has been observed that FoMO and rumination (repetitive thoughts turning around in the head) are related with problematic usage of Facebook and mediate the relationship between social anxiety and problematic usage of Facebook (Dempsey, O'Brien, Tiamiyu, & Elhai, 2019). On the other hand, in their study, Moore and Craciun (2021) suggested that FoMO has a meaningful positive effect on the attitude towards Instagram, on total account number in Instagram followed by the participants, and on tendencies in social media addiction.

In literature, FoMO has been related to internet usage, mobile phone and social media, as well as alcohol consumption, TV watching habits, performances of the employees, and investment decisions. Riordan et al. (2015)'s findings on university students reveal that high levels of FoMO is related to consuming high amounts of alcoholic beverages. In a similar study, it was concluded that Norwegian young adolescents who have a higher FoMO are more likely to consume alcohol excessively (Brunborg, Skogen, & Burdzovic Andreas, 2022). Another study stated that FoMO is a determinant in TV watching habits, especially in excessive watching and watching one-time programs, since it also affects the process of individuals' sharing with other people (Conlin, Billings, & Auverset, 2016). Fridchay and Reizer (2022) showed that individual differences in FoMO are related to relatively low-

level job performance. In addition, it has been concluded that there are significant relationships between the individual tendencies of the employees (sharing and following) and FoMO on the psychological (impulse use of social media) and behavioral consequences (delays and decreasing job performance) of social media usage while working (Tandon et al., 2021a). Gupta and Shrivastava (2021) examined the investment decisions of investors, reveal that investors' investment decisions are significantly affected by loss aversion, bandwagon effect and FoMO, and also reveal that FoMO partially mediates these relations.

In the literature, it is seen that the relationship between FoMO and the consumption behaviour of consumers is also examined. For instance, Kang et al. (2019) focused on consumers' FoMO to explain conformity consumption and found that for culture-related brands, increased stability and anxiety due to fear of missing out results in increased consumption response. In another study, it was stated that the desire to be part of and the anxiety of being alone, which are the two dimensions of the fear of missing out, affect the consumption results (Argan, Tokay Argan, Aydınoğlu, & Özer, 2022). The findings of Kang and Ma (2020)'s study, in which they matched high and low level fear of missing out with the luxury and need product categories where consumption behavior is caused by bandwagon effect, shows that consumption behavior in luxury product category is seen with high FoMO and the most strongest bandwagon effect.

Studies dealing with the relationship between FoMO and the purchasing behaviour of consumers draw attention. In this context, Dinh and Lee (2021), in their study, reveal that individuals' FoMO has an important role in explaining their purchasing intentions for products those were approved by social media phenomena. In addition, it has been revealed that social media content can increase FoMO on consumers and encourage them to buy, and in addition, purchasing decisions affected by FoMO can provide satisfaction for consumers (Ilyas, Rahmia, Tamsah, & Yusriadi, 2022). It is also stated that FoMO has a positive effect on purchasing motivation and intention of the Z generation consumers for accessible luxury branded clothing, and therefore it is also effective in influencing the purchasing behavior of the Z generation consumers towards accessible luxury branded clothing (Saavedra & Bautista, 2020). In another study, it is seen that FoMO has a significant effect on the purchasing decisions of Z generation consumers (Borshalina et al., 2022).

In another perspective, Aydın (2018b) reveals that FoMO affects the perception of scarcity and impulse buying behavior. However, it is stated that FoMO affects the impulse buying and that the impulse buying affects regret after purchasing (Çelik, Eru, & Cop, 2019). Ögel (2022), on the other hand, in his study on individuals' foreign exchange buying behavior, reveals that the fear of missing out affects the impulse foreign exchange buying behavior and post-purchase regret. In another study, it is revealed that high FoMO will increase the expected joy, expected regret, and the probability of purchasing a hedonic service (Good & Hyman, 2021). Moreover, it is stated that the effect of FoMO on the probability of purchasing hedonic services is mediated by expected joy and expected regret, and this differs between cultures and genders (Munawar et al., 2021).

Finally, in the literature, there are also studies on the relationship between FoMO and the consumers' purchasing behavior during Covid-19 pandemic. In a study conducted on Malaysian consumers, it is seen that FoMO on the first stage of the pandemic restrictions affected the consumers' purchasing behavior (Kaur, Kunasegaran, Singh, Salome, & Kaur Sandhu, 2020). In addition, in the study examining the effect of scarcity in medical protective products on consumers' impulse purchases during pandemic in China, it is seen that FoMO mediates the relationship between scarcity and impulse purchasing (Zhang, Jiang, Turner, & Pahlevan Sharif, 2021). However, in a study conducted on consumers who made panic purchases during the pandemic, it is seen that FoMO has no effect on panic buying (Prentice, Quach, & Thaichon, 2022).

As a result, as seen in the studies in literature, FoMO has been related to issues such as internet, mobile phone and social media usage, alcohol consumption, TV watching habits, job performance of employees, investment decisions, consumption and purchasing behaviors of consumers. Studies about the relationship between FoMO and the consumption and purchasing behaviors of consumers reveal the importance of the issue in terms of marketing. In this context, case studies on the fear of missing out will

contribute both to understanding the subject and to develop applications on the subject for marketers. For this reason, examining the relationship between FoMO and consumption and purchasing behaviors will guide marketers in developing promotion strategies for products and services.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Today, the intense presence of the internet, mobile phone and social media in our lives creates opportunities for individuals to follow the experiences of others. Exposure of individuals to the experiences of others causes a negative emotion. In this context, the intense anxiety of individuals that others might have good and beautiful experiences where they are absent and that they would like to do is expressed as FoMO (Przybylski et al., 2013). It is stated that FoMO is distinguished by the desire to be part of a group and the anxiety of exclusion from a group (Kang et al., 2019). Due to this, individuals try to be consistent with their communities such as family and friends, and to follow the trends (Abel et al., 2016; Kang et al., 2019; Przybylski et al., 2013). This situation also affects the consumption practices of individuals and causes them to engage in consumption behaviors that are different from the usual times (Abel et al., 2016). In other words, individuals who have FoMO think that they will be excluded from the group when they do not consume the products and brands consumed by the members of the group, and they will miss an opportunity if they did not consume the product that the group performed (Gupta & Shrivastava, 2021). For example, individuals who have FoMO may buy products and brands recommended by their group of friends.

In today's world of technology, FoMO was discussed in the context of the internet usage (for example; Stead & Bibby, 2017), mobile phone (for example; Wolniewicz et al., 2018) and social media (for example; Dempsey et al., 2019; Moore & Craciun, 2021) in the literature. In addition, the relationships between FoMO and alcohol consumption (for example; Brunborg, Skogen, & Burdzovic Andreas, 2022), TV watching habits (for example; Conlin et al., 2016), employee job performance (for example; Fridchay & Reizer, 2022) and investment decisions (for example; Gupta & Shrivastava, 2021) are also examined. Moreover, the relationships between the fear of missing out and consumption behaviors (for example; Argan et al., 2022; Kang & Ma, 2020), purchase intention (for example; Dinh & Lee, 2021; Saavedra & Bautista, 2020), impulse buying behavior (for example, Çelik, Eru & Cop, 2019), perception of scarcity (for example; Aydın, 2018b), and post-purchase regret (for example; Ögel, 2022) were also examined. This shows that the fear of missing out has a wide scope. In addition, considering FoMO in the context of consumer behavior highlights the importance of the issue in terms of marketing.

FoMO which has an impact on the consumer's shopping behaviour would be contributing to the promotion strategy that marketers will create for products and services. In this context, the study offers some suggestions those might support marketing professionals and researchers. Exposing target consumers to social media content for products and services may lead to the development of a positive attitude towards the product and service in active social media users who have a high FoMO. In addition, FoMO plays an important role in purchasing intentions for products approved by social media influencers. In this context, the use of social media phenomena in marketing campaigns for products and services can be effective in the purchasing behavior of consumers who have FoMO. Moreover, the practices of companies that lead to impulse buying can positively affect the purchasing intention of consumers who have FoMO. Additionally, FoMO encourages individuals to purchase products those are scarce. Therefore, campaigns that create the perception of scarcity of products and services may cause high purchasing intention.

REFERENCES

Abel, J. P., Buff, C. L., & Burr, S. A. (2016). Social media and the fear of missing out: Scale development and assessment. *Journal of Business & Economics Research (JBER)*, *14*(1), 33-44.

Alutaybi, A., Al-Thani, D., McAlaney, J., & Ali, R. (2020). Combating Fear of Missing Out (FoMO) on social media: the FoMO-R method. *International journal of environmental research and public health*, *17*(17), 1-28. doi:10.3390/ijerph17176128

Argan, M., Tokay Argan, M., Aydınoğlu, N. Z., & Özer, A. (2022). The delicate balance of social influences on consumption: A comprehensive model of consumer-centric fear of missing out. *Personality and Individual Differences*, *194*, 1-7. doi:10.1016/j.paid.2022.111638

Aydın, H. (2018a). Sosyal medya trendi olan FOMO'nun pazarlama alanında kullanımı üzerine literatür taraması. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 1-9.

Aydın, H. (2018b). Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun (Fomo) İçgüdüsel Alımlara Etkisinin Öz Belirleme Kuramı İle Açıklanması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 415-426.

Beyens, I., Frison, E., & Eggermont, S. (2016). "I don't want to miss a thing": Adolescents' fear of missing out and its relationship to adolescents' social needs, Facebook use, and Facebook related stress. *Computers in Human Behavior*, *64*, 1-8.

Borshalina, T., Tjahjar, A. R., Febrita, K. N., Aulia, R., Putra, S. A. A., Zulmartiansyah, M. R., & Sinaga, O. (2022). The Influence of Social Media And The Fear of Missing Out On Generation Z Purchasing Decision. *Central Asıa And The Caucasus*, *23*(1), 4059-4070. doi:10.37178/ca-c.23.1.304

Bright, L. F., & Logan, K. (2018). Is my fear of missing out (FOMO) causing fatigue? Advertising, social media fatigue, and the implications for consumers and brands. *Internet Research*, *28*(5), 1213-1227. doi:10.1108/IntR-03-2017-0112

Brunborg, G. S., Skogen, J. C., & Burdzovic Andreas, J. (2022). Fear of missing out and binge-drinking among adolescents. *Drug and alcohol review*, *41*(1), 230-237.

Buglass, S. L., Binder, J. F., Betts, L. R., & Underwood, J. D. (2017). Motivators of online vulnerability: The impact of social network site use and FOMO. *Computers in Human Behavior*, *66*, 248-255.

Conlin, L., Billings, A., & Auverset, L. (2016). Time-shifting vs. appointment viewing: The role of fear of missing out within TV consumption behaviors. *Communication & Society, 29*(4), 151-164.

Çelik, I. K., Eru, O., & Cop, R. (2019). The effects of consumers' FoMo tendencies on impulse buying and the effects of impulse buying on post-purchase regret: An investigation on retail stores. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, *10*(3), 124-138.

Çınar, D. (2021). An Overview of Fear of Missing Out Strategies Implemented By Brands. S. Ene (Ed.), *Current Marketing Studies and Digital Developments* (pp.117-134). Lyon: Livre de Lyon

Dempsey, A. E., O'Brien, K. D., Tiamiyu, M. F., & Elhai, J. D. (2019). Fear of missing out (FoMO) and rumination mediate relations between social anxiety and problematic Facebook use. *Addictive Behaviors Reports*, *9*, 1-7. doi:10.1016/j.abrep.2018.100150

Dinh, T. C. T., & Lee, Y. (2021). "I want to be as trendy as influencers"–how "fear of missing out" leads to buying intention for products endorsed by social media influencers. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 2040-7122. doi:10.1108/JRIM-04-2021-0127

Elhai, J. D., Levine, J. C., Dvorak, R. D., & Hall, B. J. (2016). Fear of missing out, need for touch, anxiety and depression are related to problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior*, *63*, 509-516.

Fridchay, J., & Reizer, A. (2022). Fear of Missing out (FOMO): Implications for Employees and Job Performance. *The Journal of Psychology*, *156*(4), 257-277.

Good, M. C., & Hyman, M. R. (2020). 'Fear of missing out': antecedents and influence on purchase likelihood. *Journal of Marketing Theory and Practice*, *28*(3), 330-341.

Good, M. C., & Hyman, M. R. (2021). Direct and indirect effects of fear-of-missing-out appeals on purchase likelihood. *Journal of Consumer Behaviour*, *20*(3), 564-576.

Gupta, S., & Shrivastava, M. (2021). Herding and loss aversion in stock markets: mediating role of fear of missing out (FOMO) in retail investors. *International Journal of Emerging Markets*, 1746-8809. doi:10.1108/IJOEM-08-2020-0933

Hay, B. (2013). From Leisure to Pleasure: societal trends and their impact on possible future scenarios for UK rural tourism in 2050. https://eresearch.qmu.ac.uk/handle/20.500.12289/3105

Hayran, C., Anik, L., & Gürhan-Canli, Z. (2020). A threat to loyalty: Fear of missing out (FOMO) leads to reluctance to repeat current experiences. *PloS one*, *15*(4), 1-17. doi:10.1371/journal.pone.0232318

Hodkinson, C. (2019). 'Fear of Missing Out'(FOMO) marketing appeals: A conceptual model. *Journal of Marketing Communications*, *25*(1), 65-88.

Ilyas, G., Rahmia, S., Tamsah, H., & Yusriadi, Y. (2022). Does fear of missing out give satisfaction in purchasing based on social media content?. *International Journal of Data and Network Science*, *6*(2), 409-418.

James, T. L., Lowry, P. B., Wallace, L., & Warkentin, M. (2017). The effect of belongingness on obsessive-compulsive disorder in the use of online social networks. *Journal of Management Information Systems*, *34*(2), 560-596.

Jupowicz-Ginalska, A. (2019). FOMO, Brands and Consumers–about the Reactions of Polish Internet Users to the Activities of Brands in Social Media (Based on CAWI Representative Research). *Social Communication. Online Journal, 2 (20),* 69-84. doi:10.2478/sc-2019-0011

Kang, I., & Ma, I. (2020). A study on bandwagon consumption behavior based on fear of missing out and product characteristics. *Sustainability*, *12*(6), 1-16. doi:10.3390/su12062441

Kang, I., Cui, H., & Son, J. (2019). Conformity consumption behavior and FoMO. *Sustainability*, *11*(17), 1-18.

Kang, I., He, X., & Shin, M. M. (2020). Chinese consumers' herd consumption behavior related to Korean luxury cosmetics: the mediating role of fear of missing out. *Frontiers in psychology*, *11*, 1-13. doi:10.3389/fpsyg.2020.00121

Karimkhan, F., & Chapa, S. (2021). Is fear of missing out (FOMO) a cultural construct? Investigating FOMO from a marketing perspective. *Journal of Cultural Marketing Strategy*, *5*(2), 169-183.

Kartol, A., & Peker, A. (2020). Ergenlerde sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu (fomo) yordayıcılarının incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *15*(21), 454-474.

Kaur, K., Kunasegaran, M., Singh, j., Salome, S. ve Kaur Sandhu, S. (2020). Impact of the First Phase of Movement Control Order during the COVID-19 pandemic in Malaysia on purchasing behavior of Malaysian Consumers. *Journal of Humanities and Social Sciences Research*, *2*, 131-144. doi:10.37534/bp.jhssr.2020.v2.nS.id1038.p131

Lai, C., Altavilla, D., Ronconi, A., & Aceto, P. (2016). Fear of missing out (FOMO) is associated with activation of the right middle temporal gyrus during inclusion social cue. *Computers in Human Behavior*, *61*, 516-521.

Lup, K., Trub, L., & Rosenthal, L. (2015). Instagram# instasad?: exploring associations among instagram use, depressive symptoms, negative social comparison, and strangers followed. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *18*(5), 247-252.

Milyavskaya, M., Saffran, M., Hope, N., & Koestner, R. (2018). Fear of missing out: prevalence, dynamics, and consequences of experiencing FOMO. *Motivation and Emotion*, *42*(5), 725-737.

Moore, K., & Craciun, G. (2021). Fear of missing out and personality as predictors of social networking sites usage: The Instagram case. *Psychological reports*, *124*(4), 1761-1787.

Munawar, S., Bashir, A., Fahim, S. M., Rehman, A., & Mukhtar, B. (2021). The Effect of Fear-of-Missing-Out (Fomo) on Hedonic Services Purchase in Collectivist And Restrained Society: A Moderated-Mediated Model. *Academy of Strategic Management Journal*, *20*, 1-20.

Neumann, D., Huddleston, P. T., & Behe, B. K. (2021). Fear of Missing Out as motivation to process information: How differences in Instagram use affect attitude formation online. *New Media & Society*, 1-23. doi:10.1177/14614448211011834

Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M., & Chamarro, A. (2017). Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out. *Journal of adolescence*, *55*, 51-60.

Oxford University Press. (n.d.) FoMO. In *Oxford learner's dictionaries*. Accessed: May 25, 2022, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/

Ögel, S. (2022). To Buy or Not to Buy Foreign Currency: The Interplay between Fear of Missing Out, Unplanned Buying Behavior and Post-Purchase Regret. *Journal of Applied And Theoretical Social Sciences*, *4*(1), 57-75.

Prentice, C., Quach, S., & Thaichon, P. (2022). Antecedents and consequences of panic buying: The case of COVID-19. *International Journal of Consumer Studies*, *46*(1), 132-146.

Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in human behavior*, *29*(4), 1841-1848.

Reer, F., Tang, W. Y., & Quandt, T. (2019). Psychosocial well-being and social media engagement: The mediating roles of social comparison orientation and fear of missing out. *New Media & Society*, *21*(7), 1486-1505.

Riordan, B. C., Flett, J. A., Hunter, J. A., Scarf, D., & Conner, T. S. (2015). Fear of missing out (FoMO): The relationship between FoMO, alcohol use, and alcohol-related consequences in college students. *Annals of Neuroscience and Psychology*, *2*(7), 1-7.

Saavedra, C. M. C., & Bautista Jr, R. A. (2020). Are you" in" or are you" out"?: Impact of FoMO (Fear of Missing Out) on Generation Z's Masstigebrand Apparel Consumption. *Asia-Pacific Social Science Review*, *20*(2), 106-118.

Stead, H., & Bibby, P. A. (2017). Personality, fear of missing out and problematic internet use and their relationship to subjective well-being. *Computers in Human Behavior*, *76*, 534-540.

Tandon, A., Dhir, A., Almugren, I., AlNemer, G. N., & Mäntymäki, M. (2021b). Fear of missing out (FoMO) among social media users: a systematic literature review, synthesis and framework for future research. *Internet Research*, *31(3),* 782-821.

Tandon, A., Dhir, A., Islam, N., Talwar, S., & Mäntymäki, M. (2021a). Psychological and behavioral outcomes of social media-induced fear of missing out at the workplace. *Journal of Business Research*, *136*, 186-197.

Wolniewicz, C. A., Tiamiyu, M. F., Weeks, J. W., & Elhai, J. D. (2018). Problematic smartphone use and relations with negative affect, fear of missing out, and fear of negative and positive evaluation. *Psychiatry research*, *262*, 618-623.

Yıldırım, S., & Kişioğlu, A. N. (2018). Teknolojinin Getirdiği Yeni Hastalıklar: Nomofobi, Netlessfobi, Fomo. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, *25(4),* 473-480.

Yıldız, S. Y. & Biçer, D. F. (2021). Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Teorisi. M. İ. Yağcı & S. Çabuk (Ed.), *Pazarlama Teorileri 2* (pp. 193-212). İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.

Zhang, J., Jiang, N., Turner, J. J., & Pahlevan Sharif, S. (2021). The Impact of Scarcity of Medical Protective Products on Chinese Consumers' Impulsive Purchasing during the COVID-19 Epidemic in China. *Sustainability*, *13*(17), 1-14. doi:10.3390/su13179749

Zhang, Z., Jiménez, F. R., & Cicala, J. E. (2020). Fear of missing out scale: A self-concept perspective. *Psychology & Marketing*, *37*(11), 1619-1634.

NARRATIVES OF HOPE AND OPTIMISM IN BARBARA KINGSOLVER'S ECO-FICTION PRODIGAL SUMMER

Mine ÖMERALİ USLU*

ABSTRACT

Barbara Kingsolver's novel, *Prodigal Summer* is a great example of American eco-fiction. Through the course of one extravagant summer, the characters in the novel find connections with each other and weave together their ideas upon nature and becoming a part of nature. The readers are presented with different types of natural and personal crises faced by each character and although crises vary, the book manages to show the hope that emerges from these crises. Characters' approaches to these natural crises and the solutions they seek highlight Buell's idea of "finding better ways of imagining nature and human's relation to it" (Buell, 1995, s.2). *Prodigal Summer,* presents us with hope even if all the characters start their journey with a loss, and in the end, all characters overcome their losses with hope and their paths weave together during this quest supporting the idea of "becoming with each other or not at all" (Haraway, 2016, 4). By focusing on these characters' lives Barbara Kingsolver manages to theorize hope and optimism not just for individuals but also for nature as well. The novel achieves this narrative of hope and optimism through its elaborate depiction of natural life, its many facts about biology, and its vivid references to the idea of anthropocentrism. In this work, our aim is to study the narratives of hope and optimism through the personal quest of characters, their perception of natüre, and their search for a better way to deal with nature.

Keywords: *Eco-fiction, Hope, Optimism, Loss, Nature*

Today our world is surrounded with many catastrophes. Every day we are facing environmental problems such as global warming, deforestation, pollution, loss of biodiversity, and natural resource depletion. While these environmental problems are becoming more and more severe each day, it becomes very significant to stay hopeful, and optimistic in the midst of these catastrophes. Human beings are a part of nature. Right now, nature is suffering, and so are humans. In order to end these sufferings, and have a better future, we should find better ways to approach these problems. Ecocriticism is a very significant form of art which presents us with these problems within literary works. As Lawrence Buell puts it:

> . . . acts of environmental imagination, whether anyone thinks to the contrary, potentially register and energize at least four kinds of engagement with the world. They may connect readers vicariously with others' experience, suffering, pain: that of nonhumans as well as humans. They may reconnect readers with places they have been and send them where they would otherwise never physically go. They may direct thought toward alternative futures. And they may affect one's caring for the physical world: make it feel more or less precious or endangered or disposable. All this may befall a moderately attentive reader reading about a cherished, abused, or endangered place. (Buell, 2001, 2)

We see that Barbara Kingsolver's ecofictional novel, *Prodigal Summer* is a great example that actually makes use of Buell's "four kinds of engagement with the world" (Buell, 2001, 2) and it also focuses on the theories of hope, and optimism within its plot. In the novel, the readers are presented with the personal struggles of several characters, and although different crises are explained through each character, the book manages to show the hope that arises from loss, and crises.

Prodigal Summer consists of three different chapter titles, and each title focuses on a different character. Through the course of one extravagant summer, the characters in the novel find connections with each other, weave together their ideas upon nature, and becoming a part of nature. The book serves as a great example that is based on Buell's idea of " . . . finding better ways of imagining nature and

* Ege University, American Culture and Literature Graduate Program, Turkey. (e-Mail: mineomerali@yahoo.com)

humanity's relation to it" (Buell, 2001, 2). The novel starts, and ends with the same sentence which goes on like this "solitude is only a human presumption. Every quiet step is thunder to beetle life underfoot" (Kingsolver, 2000, 1). This perception is highlighted in all chapters of the book. While we are presented with the personal crises of these characters, we also experience the natural crises which are mentioned by these characters. Although each one of these characters is faced with certain losses at the beginning of the novel, towards the end all characters manage to find better ways of dealing with their crises, and their paths weave together during this quest.

Prodigal Summer presents us with hope even if all the characters start their journey with a loss, and in the end, their paths cross, and they overcome their losses with hope supporting the idea of "becoming with each other or not at all" (Haraway, 2016, 4). By focusing on these characters' lives Barbara Kingsolver manages to theorize hope, and optimism not just for individuals but also for nature as well. The novel achieves this through its many facts about biology, and its vivid references to the ideas of biocentrism, and anthropocentrism. In this article, our aim is to study the theories of hope, and optimism in Barbara Kingsolver's *Prodigal Summer* through the personal quest of the novel's characters, their perception of nature, and their search for a better way to deal with nature.

In the novel, we have three different chapter titles: "Predators," "Moth Love," and "Old Chestnuts." "Predators," focus on the story of a divorcee called Deanna Wolfe, who works for the Forest Service. She is all alone working at Zebulon Mountain, and one day she encounters a young hunter called Eddie Bondo. Deanna is a very significant character as her encounter with Eddie Bondo changes her life, and she constantly explains Eddie Bondo the importance of predators. The second chapter of the book is called "Moth Love". In "Moth Love," we see a couple with highly different lives. While Lusa Maluf Landowski is a postdoctoral assistant with a degree in entomology, her husband Cole Widener is a farmer in Zebulon County. "Moth Love" is also very crucial in showing us how farming is becoming more and more anthropocentric, and how we can think of different ways to survive without falling against nature. The third chapter of the book is called "Old Chestnuts." Here we encounter two neighbours who are constantly fighting with each other. We have a widower called Garnett Walker, and we are presented with his neighbour Nannie Land Rawley who is trying to survive on organic farming. In all the stories, we are presented with two opposing views about nature. Every character presents us with an idea about nature, and through the conflict of these characters, we are shown different views and approaches toward nature. The personal quest of the novel's characters, their perception of nature, and their search for a better way to deal with nature are what actually make this novel so attractive to readers from any background, whether interested in eco-fiction or not.

When we focus on all the chapters of the book, we see that the protagonists start the novel with a different personal quest, and towards the end of the story, their lives take a different turn. In the chapter "Predators," Deanna starts her story as a divorcee who lives in the mountains working for the forest service yet her story takes on a different turn as she gets pregnant, and decides to live in the city with her step mother Nannie Land Rawley. Deanna was a character estranged from her own species. She led a solitary life, yet at the end of the novel, she also became a part of her society and decided to join her family. On the other hand, in "Moth Love," Lusa suffers a terrible loss. She loses her husband Cole very suddenly, and finds herself all alone in a place she doesn't belong. Before her husband's death, Lusa was struggling to make herself a space in Zebulon County. She never felt like a part of her husband's family, yet the death of her husband also changed her position with her husband's siblings. What is also significant about Lusa's quest is that, towards the end of the story, she adopts her sister-in-law's children. Thus Lusa starts her story as a married woman without any children, who doesn't feel welcomed or accepted in her new environment. However, she ends her story as a widow with two adopted children, and she finally feels happy, and well-achieved where she lives. The last chapter of the book is "Old Chestnuts," where two old neighbours are in a constant struggle with each other. Both Garnett and Nannie have their losses yet in the end, both are united with their grandchildren. Thus, through the personal quest of the novel's characters, we see that each one of them experiences a crisis or a certain loss, yet in the end, their paths cross, and they overcome their losses with hope supporting the idea of "becoming with each other or not at all" (Haraway, 2016, 4).

The personal quests of the novel's protagonists are very significant, and it gives the readers a very hopeful image, yet what we encounter as readers throughout the story is actually these characters' perception of nature. Different perceptions are presented to the readers from different points of view. While one character represents the anthropocentric point of view, the other character tries to fight this anthropocentric point of view by showing facts, and proof, and explaining how important it is to acquire a biocentric attitude towards nature. This also supports the idea of "becoming with each other or not at all" (Haraway, 2016, 4). Because protagonists like Deanna, Lusa, and Nannie see themselves as a part of nature, they do not consider themselves any better than the rest of the species. Lusa puts her ideas forward with the following quotation " 'You're nature, I'm nature. We shit, we piss, we have babies, we make messes. The world will not end if you let the honeysuckle have the side of your barn' " (Kingsolver, 2000, 45). Another protagonist that considers herself a part of the whole universe, and doesn't consider herself superior is Deanna. She supports this view with the following quotation "These trees were the lungs of her mountain- not her mountain, *nobody's* damn mountain, this mountain that belonged to scarlet tanagers, puffballs, luna moths, and coyotes" (Kingsolver, 2000, 100). Nannie also suggests the same ideas, when she writes to Garnett:

> . . . I do believe humankind holds a special place in the world. It's the same place held by a mockingbird, in his opinion, and a salamander in whatever he has that resembles a mind of his own. Every creature alive believes this: The center of everything is *me*. (Kingsolver, 2000, 215)

In all the above quotations we see how these characters see their position in nature. Each woman considers the position of humanity the same as the position of other life forms. All of them are against the anthropocentric point of view. While these female protagonists see themselves no better than the animals, and even plants in nature, the male characters seem like the opposite in certain perspectives. In the chapter "Predators," the male character is Eddie Bondo. Eddie is a hunter, and he absolutely detests predators like foxes and coyotes. He is from a family of sheep ranchers, so his idea is quite different from Deanna's idea about predators, and preys. In "Moth Love," Lusa's husband Cole was a farmer. Although, Cole looked for a different way he sadly learned how hard it is to survive in farming in an idealistic way. Cole's sister Jewel describes Cole's ideal as below:

> 'Oh, he was sixteen, maybe. Future Farmers of America and high school running-back star, what a combination. *Much* too interested in his good looks to smoke a cigarette, mind you, or grow plain old ordinary tobacco. He was going to set the world on fire. He tried red bell peppers one year and cucumbers the next, potatoes the next.' . . . 'I'm telling you. Right out here in Daddy's bottom field. Every year, whatever it was, it failed, and he had to eat a little more of his pride. He gave up in those three years, from dreamer to farmer. Gave up his pipe dreams and started smoking.' (Kingsolver, 2000, 123)

When the readers meet Cole, we see a very different person. He doesn't see himself as a part of nature, he tells Lusa the following:

> 'Lusa, honey, where you come from maybe they think it'd be nice to have a church full of bees. People get sentimental in a place where nature's already been dead for fifty years, so they can all get to mourning it like some relative they never knew. But out here he's alive and kicking and still on his bender.' . . . 'That's how it is. You have to persuade it two steps back every day or it will move in and take you over.' (Kingsolver, 2000, 44-45)

Cole is a very significant character who represents two opposing views within one person. He started farming with different ideals, yet he failed, and he had to give up his dream to try something different. Cole becomes a voice to all the farmers in the world who are trying to find a different way yet find it impossible to continue surviving and profiting in an unusual way.

Another protagonist who resembles Cole in certain ways is Garnett. In the chapter "Old Chestnuts," Garnett is always fighting with his neighbour Nannie, who is an organic farmer. While Nannie insists that there shouldn't be any spraying, not just because she can lose her certification, and but also because she has to breathe all those chemicals, and this might cause her to get lung cancer, Garnett believes the opposite when he thinks to himself:

> He knew very well, and had told her so, that without his constant spraying to keep them down, the Japanese beetles would overrun her orchards completely. She'd be standing out there in her calico skirt under leafless trees, wringing her hands, wondering what'd gone wrong in her little paradise. Success without chemicals was impossible. (Kingsolver, 2000, 87)

Garnett is a significant character as he spent his life trying to achieve his dream to produce a tree that could survive the chestnut blight.

> If he lived long enough he would produce a tree with all the genetic properties of the original American chestnut, except one: it would retain from its Chinese parentage the ability to stand tall before the blight. It would be called the Walker American chestnut. (Kingsolver, 2000, 130)

On the other hand, Garnett is considered the "regional goat maven" (Kingsolver, 2000, 206) as he was the livestock adviser in Four-H project. This also shows that Garnett was related to nature, he tried to show others how they could raise goats, and moreover, he himself wanted to keep the American chestnut alive, and he tried almost every possible way to achieve this.

As it is clear from the above quotations, all characters have a different perception of nature. The readers are presented with many different perspectives about nature. In *Prodigal Summer,* Barbara Kingsolver not only focuses on natural settings but also tackles issues such as chemical spraying, artificial selection, the Biotic pyramid, and the Volterra Principle. In the novel, Nannie refers to the Volterra Principle a few times. The Volterra Principle is very important as it teaches a highly crucial lesson about the ecological system, and how nature works. Nannie explains the Volterra Principle to Garnett with the following words:

> 'Predator bugs don't reproduce so fast, as a rule. But see, that works out right in nature because one predator eats a world of pest bugs in its life. The plant eaters have to go faster just to hold their ground. They're in balance with each other. So far, so good?' . . . 'All right. When you spray a field with a broad-spectrum insecticide like Sevin, you kill the pest bugs *and* the predator bugs, bang. If the predator and prey are balanced out to start with, and they both get knocked back the same amount, then the pests that survive will *increase* after the spraying, fast, because most of their enemies have just disappeared. And the predators will *decrease* because they've lost most of their food supply. So in the lag between sprayings, you end up boosting the numbers of the bugs you don't want and wiping out the ones you need. And every time you spray, it gets worse.' (Kingsolver, 2000, 275)

The above quotation is very significant as it explains to the readers how the ecological system works. The balance between predators, and prey or pests is so crucial that even a slight human interference can cause a whole different approach within the system. This balance within the system is also highlighted by Deanna in the following chapters of the book when she explains to Eddie Bondo the biotic pyramid.

> 'The life of a top carnivore is the most expensive item in the pyramid, that's the thing. In the case of a coyote, or a big cat, the mother spends a whole year raising her young. Not just a few weeks. She has to teach them to stalk and hunt and everything there is to doing that job. She's lucky if even one of her kids makes it through. If something gets him, there goes that mama's whole year of work down the drain.' She looked up, catching his eye directly. 'If you shoot him, Eddie, that's what you've taken down. A big chunk of his mother's whole life chance at replacing herself. And you've let loose and extra thousand rodents on the world that he would have eaten. It's not just one life.' (Kingsolver, 2000, 320)

Deanna explains the whole cycle with the following sentence "There's no such thing as killing one thing, that's what I'm trying to tell you. Every dead animal was somebody's lunch or somebody's population control" (Kingsolver, 2000, 325). A similar conversation takes place between Lusa and her adopted daughter Crys. When Crys tells Lusa that she could cut down the trees on her land, and make a lot of money, Lusa explains to her that about nineteen million bugs need trees because trees are their habitat. Crys then asks her who needs bugs, and Lusa explains to Crys that birds need the bugs, and human beings need birds.

Thus we can conclude that throughout the novel, while the readers learn many ecological facts, they are also presented with opposing views to have reasoning of their own. Barbara Kingsolver tackles issues such as chemical spraying, artificial selection, the Biotic pyramid, and the Volterra Principle in *Prodigal Summer*. All these facts are very crucial for all human beings as we are a part of the universe, and we need to understand these principles so as to keep the systematic balance of nature and maintain our species alive. Furthermore, the representation of the opposing views makes the novel very interesting to its readers as we get to learn about all these scientific facts within a conversation, rather than acquiring this information from a scientific article which would be much more difficult to understand because while Kingsolver's characters try to persuade the other characters about all these facts, we also get to learn these principles in their easiest possible way.

As suggested by Lawrence Buell in *Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond*: "The success of all environmentalist efforts finally hinges not on "some highly developed technology, or some arcane new science" but on "a state of mind":[2] on attitudes, feelings, images, narratives" (Buell, 2001, 1). This quotation is highly significant in showing us how important ecocriticism is in showing us the true spirit behind environmentalism. Barbara Kingsolver's *Prodigal Summer* is also very successful in achieving this. As readers, we can understand all characters' "state of mind" (Buell, 2001, 1) from their attitudes, and feelings towards nature. How the characters perceive nature in *Prodigal Summer* is very crucial in showing the readers different perspectives. The opposing views about nature represent the nature-culture dichotomy, and the protagonists' quests for a better way to deal with nature give readers the desired hope, and optimism for the future of our planet, and well-being.

The personal quest of the novel's characters and their perception of nature actually shape their search to find a better way to deal with nature. When we consider Deanna from the chapter "Predators," we see that her quest starts in nature however she is estranged from other humans yet in the end just like the coyotes she has a baby, and reunites with other humans to raise her baby. This is a sign of hope for Deanna as she experiences something that she wouldn't have experienced otherwise. The same situation applies to Nannie too, as Deanna will be living with Nannie, and Nannie will be having a grandchild in this case. Deanna's way to deal with nature can be considered very positive as she truly becomes a part of nature by living at the Zebulon Mountain, and she tries to teach others how the ecological system works. By living in nature, Deanna realizes the following, and tells it to Eddie Bondo:

> 'Voles matter more than you think. Beetles, worms. I guess to hunters these woods seem like a zoo, but who feeds the animals and cleans up the cage, do you think? Without worms and termites you'd be up to your hat brim in dead tree branches looking for a clear shot.' (Kingsolver, 2000, 11)

Another important conversation between Eddie Bondo, and Deanna also point out how Deanna suggests things could be different. When Eddie Bondo asks Deanna why she lives up on the mountain, is it because she can't stand how people are. Deanna responds with the following words:

> She weighed this, feeling its truth inside herself like damp sand. 'I don't *want* to feel that way,' she said finally. 'There's people I love. But there's so many other kinds of life I love, too. And people act so hateful to every kind but their own.' . . . She'd been thinking of people who refused to be inconvenienced for the sake of an endangered fish or plant or owl, not of coyote killers per se. (Kingsolver, 2000, 175)

Thus we see that towards the end of the novel, Deanna manages to achieve something very difficult for her. First, she tries to explain to Eddie her perception of nature, and afterward, she also manages to face her fears about going back to city life.

Another protagonist of the novel is Lusa from the chapter "Moth Love." Lusa is very important as she truly finds a better way to deal with nature. Lusa has a degree in entomology yet she doesn't know anything about farming. Once her husband dies, Lusa acquires the land owned by her husband, and she really wants to do something different, she explains this to her sister-in-law:

> 'Oh, I'm being stupid, I guess. Farm economics, what do I know? But half the world's starving, Jewel, we're sitting on some of the richest dirt on this planet, and I'm going to

> grow *drugs* instead of food? I feel like a hypocrite. I nagged Cole to quit smoking every day of our marriage.' . . . 'I know. It's the only reliable crop around here you can earn enough from to live off a five-acre bottom, in a county that's ninety-five percent too steep to plow. I *know* why every soul in this end of three states grows tobacco. Knowing full well the bottom's going to drop out any day now.' (Kingsolver, 2000, 122)

While Lusa tells her feelings to Jewel about planting tobacco, we see that both women agree that all those farmers are trapped, they cannot find a different way. Even the ones like Cole who actually tried to find a different way had to give up and adjust to the system. However, Lusa still thinks "I just wish I could be the one person to think of a door out of that trap" (Kingsolver, 2000, 123).

Another important decision of Lusa is about the timber on her newly inherited land. When Cole's family tells her that she can sell the timber, Lusa protests by saying:

> 'I will not cut down those trees. I don't care if there's hundred thousand dollars' worth of lumber on the back of this farm, I'm not selling it. It's what I love best about this place.' . . . 'The trees, the moths. The foxes, all the wild things that live up there. It's Cole's childhood up there, too. Along with yours and your sisters.' (Kingsolver, 2000, 123)

All the above quotations are very significant in telling us about Lusa's perception of the nature surrounding her. She truly respects the nature around her, and she wants to do something different. She wants to think outside the box so that she doesn't do something that she doesn't approve of just to get some profit.

Lusa's story is very important as she manages to find a better way. While having a conversation with her husband's nephew Rickie, she comes up with the idea to raise slaughter goats. Rickie tells Lusa about Garnett Walker who was considered the "regional goat maven" (Kingsolver, 2000, 206) and Lusa calls Garnett to get some information about goats, and how she can raise goats before Muslim's religious holiday Id-al-Adha. Garnett tells Lusa how she can get goats for free, and what she should be careful about when selecting the goats, thus Lusa starts her journey without the need to plant tobacco or sell the timber on her land. As she mentions to Crystal:

> She waved at the pasture. ' All the bugs you'll ever need, right there. Can you believe people spray insecticide all over their fields?' . . . 'Look at all the beautiful creatures that die. It's like dropping a bomb on a city just to get rid of a couple of bad guys. See, that's what's so great about my goats- I don't have to use any chemicals to grow them. I only have to kill fifty animals, not fifty thousand.' (Kingsolver, 2000, 299)

All the above quotations from the chapter "Moth Love," show the readers how Lusa perceives nature and finds a better way to deal with nature. Lusa's quest starts very badly. She doesn't feel a part of her husband's family, and afterward, she loses her husband very suddenly and acquires land that she has no idea how to use. She doesn't know anything about farming and feels so lost. Yet, her perception of nature enables her to find a better way because she rejects the idea to do something just because she is trapped. She really wants to find a different way to survive, and by thinking outside the box, she actually finds the right way to deal with nature by not fighting against nature but by embracing nature.

Apart from Lusa, another protagonist who succeeded in finding a better way to deal with nature is Nannie. Nannie is a farmer yet she also manages to think outside the box. Nannie is an organic farmer and even has a certificate thus she does her part in becoming a part of nature. Through her conversations with Garnett, the readers learn that Nannie strongly opposes spraying. Furthermore, when Garnett shares his thoughts about Nannie, the readers also learn some crucial information about Nannie's perception of nature:

> What made Nannie do the things she did, before God and Man and sometimes on Garnett's property? He suspected a connection between that long-ago birth of a deformed child and her terror of chemicals. The troubles had been evident at birth, the Mongol features and so forth, and Nannie had named it Rachel Carson Rawley, after that lady scientist who cried wolf about DDT. (Kingsolver, 2000, 136)

Thus, we learn that Nannie is a strong supporter of Rachel Carson's ideas, and believes that spraying causes all sorts of destruction to the environment. Her discussions with Garnett teach the readers many important facts about the ecosystem. When Nannie, and Garnett exchange letters about these issues we learn about Nannie's perception of nature with the following words "Well sir, the loss of one kind of salamander would be a tragedy on the same order to some other creature that was depending on it. It wouldn't be *you* this time . . ." (Kingsolver, 2000, 215). Furthermore, in the following chapters, Nannie, and Garnett talk about caterpillars, and Nannie tries to explain to Garnett that spraying only makes the matters worse, as it causes a caterpillar boom.

Thus all the above quotations teach us the same thing. The female protagonists of the novel believe in the principles of ecology. They all think that it is a perfect system that works in harmony, and every human interference leads to a different reaction with bigger impacts. While the female protagonists share a similar point of view, the male protagonists vary in their perceptions. Firstly, we meet Eddie Bondo. Eddie Bondo is a young hunter who comes from a family of sheep ranchers. He represents the perspective of ranchers, and Deanna believes that Eddie came to the Appalachians for the Mountain Empire Bounty Hunt which "had drawn hunters from everywhere for the celebrated purpose of killing coyotes" (Kingsolver, 2000, 29).

Apart from Eddie Bondo, in the chapter "Moth Love," we encounter various male characters who sustain their families by farming. Firstly we meet Cole, who had his ideals but had to give up his dream to become a farmer thinking outside the box. Apart from Cole, we have Cole's brother-in-law Herb who also works as a farmer. When Lusa asks Cole if Herb really killed a mother coyote, and her nursing babies, Cole responds by saying "Lusa, they were meat-eating animals setting up camp on a dairy farm. What do you think Herb's going to do, give his profits away to the wolves?" (Kingsolver, 2000, 43). Thus, we see that even though all these men are living by the profits of nature, they do not secure a biocentric attitude towards nature. Their perception is anthropocentric, and they don't even mind taking the life of another animal just to protect their own crops or animals.

Another male character who holds a significant position in the novel is Garnett. Garnett represents two different perspectives. While he is against Nannie's opposition to spraying, he also wants to save the American chestnut tree. He even wishes he had enough time to actually form a tree which could stand solid against the blight. Thus, the readers see how Garnett struggles to find a better way to save the American chestnut tree. Another significant quotation which shows that Garnett somehow feels sympathetic towards nature is what he thinks when he navigates Highway 6:

> Whatever happened to bobwhite? You never heard him anymore. Garnett had read something from the Extension about fescue's being the cause, the ordinary fescue grass people planted for hay. It grew too densely for the bobwhite chicks to find their way through. Garnett could remember when fescue hay was the latest thing and the government was paying farmers to convert their fields from their native grasses to this new kind from Europe or somewhere fancy. (They'd thought kudzu was a great idea back then, too-Lordy!) Now fescue was everywhere, and probably no one but Garnett even remembered the bunchgrasses that used to grow here naturally, the bluestem and such. It must seem strange to the animals to have a new world entire sprouting all around them, replacing what they'd known. What a sadness, the baby quails lost in that jungle with nowhere to go. But you had to have hay. (Kingsolver, 2000, 138)

The above quotation shows the readers that Garnett cares for the animals, and the trees surrounding him, yet regarding Nannie's ideas he also thinks the following:

> That these matters were not ours to control if we were, as she claimed, merely one more species among our brethren, the animals. And if we were not the equal of animals, if we were meant instead to be masters and keepers of Eden, as the Bible said, then "lizards" were put here for a man to go bass fishing with, and that was that. She couldn't have it both ways. It was all quite clear to Garnett. (Kingsolver, 2000, 139)

Thus we see that, while Garnett has an anthropocentric point of view toward nature, he also cares about the environment and feels sympathetic towards the trees, and the animals surrounding him,

yet he doesn't consider all the animals with the same value, and this is exactly what Nannie is trying to explain to him. Maybe a salamander doesn't change anything in Garnett's life, yet when we check the bigger picture, it actually holds a significant position within the ecosystem.

While the protagonists of the novel present their perceptions of nature, the way they deal with their crisis creates a hopeful, and optimistic narrative. The journey of each character begins in a sad way. Deanna starts her story as a divorcee who leads a solitary life in the mountains working for the forest service, Lusa struggles to make herself a space in Zebulon County. She feels unwanted by her husband's family, and she loses her husband Cole very suddenly and finds herself all alone in a place she doesn't belong. Both Garnett and Nannie start their journey as two old people who are all alone. Yet, at the end of the novel, Deanna has a baby and is reunited with Nannie, and the other people. Lusa manages to become a part of Zebulon County, and also feels a part of her recently deceased husband's family, she also adopts her sister-in-law's children who are also the grandchildren of Garnett. Lusa's path crosses with Garnett's as she seeks advice about raising goats, and although Garnett was not a part of his grandchildren's lives, he finally reunites with them as well. Thus, through the personal quest of the novel's characters, we see that each one of them experiences a crisis or a certain loss, yet in the end, their paths cross, and they overcome their losses with hope supporting the idea of "becoming with each other or not at all" (Haraway, 2016, 4). The way the personal crises of the characters are solved, and the way they manage to find a better way to deal with nature actually emphasize the hope that emerges from loss. We can conclude that in *Prodigal Summer,* Barbara Kingsolver presents us with hope, and optimism through the personal quest of the novel's characters, their perception of nature, and their search for a better way to deal with nature.

All in all, in Barbara Kingsolver's ecofictional novel *Prodigal Summer,* the readers are presented with the personal struggles of several characters, and although different crises are explained through each character, the book manages to show the hope that arises from loss and crises. Through the course of one extravagant summer, the characters in the novel find connections with each other, weave together their ideas upon nature, and becoming a part of nature. The book serves as a great example that is based on Buell's idea of "finding better ways of imagining nature and human's relation to it" (Buell, 2001, 2). The novel ends with the same sentence that it starts with, and the sentence goes on like this: "solitude is only a human presumption. Every quiet step is thunder to beetle life underfoot" (Kingsolver, 2000, 1). As readers, we see that this perception is highlighted in all chapters of the book. While we are presented with the personal crises of these characters, we also experience the natural crises which are mentioned by these characters. Although each one of these characters is faced with certain losses at the beginning of the novel, towards the end all characters manage to find better ways of dealing with their crises, and their paths weave together during this quest.

Through her ecofictional novel, Barbara Kingsolver presents us with hope even if all the characters start their journey with a loss, and in the end, their paths cross, and they overcome their losses with hope supporting the idea of "becoming with each other or not at all" (Haraway, 2016, 4). By focusing on these characters' lives, their perception of nature, and their search for a better way to deal with nature, Barbara Kingsolver manages to theorize hope, and optimism not just for individuals but also for nature as well. While reading the novel, the readers learn many facts about biology, chemical spraying, artificial selection, the Biotic pyramid, and the Volterra Principle, and the readers are also presented with references to the ideas of biocentrism, and anthropocentrism. The novel is a great example of eco-fiction, where the readers find themselves full of hope, and optimism for the future, as the characters don't stay trapped in the regular forms, and achieve better ways to deal with nature.

REFERENCES

Buell, L., Heise, U.K., & Thornber, K. (2011). Literature and Environment. *The Annual Review of Environment and Resources*, *36,* 417-440.

Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge: Harvard UP.

Buell, L. (2001). *Writing for an Endangered World: Literature, Culture and Environment in the U.S. and Beyond.* Cambridge: Harvard UP.

Haraway, D.J. (2016). *Staying with the Trouble*. Durham and London: Duke UP.

Heise, U.K. (2008). *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global*. Oxford University Press.

Kingsolver, B. (2000). *Prodigal Summer*, New York: HarperCollins Publishers Inc.

Marland, P. (2013). Ecocriticism. *Literature Compass, 10(11),* 846-868.

Oppermann, S. (Ed.). (2012). *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*. Phoenix Yayınevi.

KAZAKÇADA GÖRÜNÜŞ KATEGORİSİ ÜZERİNE

♦ ◆ ♦

ON THE CATEGORY OF ASPECT IN KAZAKH

Munise ÖNER DEMİR*

ÖZET

Görünüş, her dilde farklı şekillerde ifade edilen bir dilbilgisel kategoridir. Bu kavramın bütün araştırmacılarca kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Görünüş kategorisi üzerine tartışmalar da bu belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Türkçede görünüş kategorisinin varlığı konusunda halihazırda tartışmalar sürmektedir. Türkçenin bir kolu olan Kazakçada da görünüş kategorisinin varlığı konusu henüz netlik kazanmamıştır. Kazakçada görünüş kategorisinin varlığı, Kazak dilbilimcilerine göre tartışmalı bir konudur. Bazı araştırmacılar Kazakçada görünüş kategorisinin olmadığını savunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre ise görünüş kategorisi kılınışla ilgili bir kategoridir. Yine bazılarına göre bu konu tam anlamıyla çözülmüş değildir. Kazakçada görünüş kategorisinin olmadığı düşüncesinin Slav dillerindeki gibi bir sisteme sahip olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Ancak her dilin kendine has bir sistemi olduğu gerçeği burada göz ardı edilmektedir.

Bu çalışmada görünüş kategorisi üzerine uluslararası ve Kazak alanyazınında yapılmış olan çalışmalar hakkında genel bilgiler verilmiş ve Türk dil ailesinin farklı kollarına mensup dillerden örneklerle konu açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak farklı Türk dilleri üzerine yapılan çalışmalardan hareketle Kazakçada görünüş kategorisinin kendine has bir sistemi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Kazakça, Türkçe, görünüş.*

ABSTRACT

Aspect is a grammatical category that is expressed differently in each language. There is no definition of this concept accepted by all researchers. Discussions on the category of appearance also stem from this ambiguity. There are still discussions about the existence of the aspect category in Turkish. The existence of the aspect category in Kazakh, a branch of Turkish, has not yet been clarified. The existence of the aspect category in Kazakh is a controversial issue according to Kazakh linguists. Some researchers argue that there is no aspect category in Kazakh. According to some researchers, the category of appearance is a category related to disposition. Again, according to some, this issue is not fully resolved. It can be said that the thought that there is no aspect category in Kazakh is due to the fact that it does not have a system like in Slavic languages. However, the fact that each language has its own system is ignored here.

In this study, general information about the international and Kazakh literature on the aspect category has been given and the subject has been tried to be explained with examples from languages belonging to different branches of the Turkish language family. As a result, it has been concluded that there is an aspect category in Kazakh, based on the studies on different Turkic languages.

Key words: *Kazakh, Turkish, aspect.*

* Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, Türkiye. (e-Mail: muniseoner@hotmail.com)

1. 1.GİRİŞ

Görünüş kategorisi her dilde farklı şekillerde ifade edilen bir kategoridir. Bu kavramın bütün araştırmacılarca kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Görünüş kategorisi üzerine tartışmalar da bu belirsizlikten kaynaklanmaktadır.

Görünüş kategorisi üzerine literatürde yer alan tanımlardan bazıları şu şekildedir:

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde görünüş terimi "görünüş (Alm. Aspekt, Aktionsart, Fr. aspect, îng. aspect). Eylemin anlattığı iş, oluş, edim vb.ni konuşucunun nasıl gördüğünü belirten dilbilgisi ulamı. Zaman ulamından ayrılan görünüş, eylemin, bitmişliği, bitmemişliği, başlangıcı, gelişimi, sonucu, yinelenişi, vb. bakımın dan ele alındığını vurgular. Kimi dillerde görünüşün özel dilbilgisel öğeleri vardır" (Vardar, 2002: 105-106) şeklinde tanımlanmaktadır.

Dilbilim Sözlüğü'nde ise "görünüş (aspect, aspectuality, grammatical aspect) anlambilim, biçimbilim çoğunlukla eylemlerin çekimlenmesinde söz konusu olan ve eylemin gösterdiği iş veya oluştaki süremin iç düzenlemesini ve sürekliliğini belirleyen dilbilgisel ulam. Bitmiş, bitmemiş, süren, yinelemeli, noktasal vb. görünüş türleri vardır. Slav dillerinde eylemde bitmişlik ve bitmemiştik karşıtlığı vardır" (İmer, Kocaman, ve Özsoy, 2011: 142) olarak açıklanmıştır.

Türk Dil Kurumu resmî sitesinde (https://www.tdk.gov.tr/) yer alan Güncel Türkçe Sözlük'te ise görünüş; "Fiillerin belirttiği oluşların süresi, gelişmesi ve bitmesiyle ilgili bütün biçimleri kapsayan dil bilgisi kategorisi: *Atıldı atılacak, düştü düşecek; gelmiş olmak, gidecek olmak.*" şeklinde geçmektedir.

Bir başka kaynakta dil bilimsel bir terim olarak görünüş, fiil anlamlarının zamansal yapısını ve diğer içerik özelliklerini ifade eden ve birçok dilde yapısal olarak dilbilgiselleşmiş fiil kategorisi olarak tanımlanmaktadır (Aydemir, 2010: 16; Buβmann, 1990: 103).

"Görünüş, dil içinde eylemin kullanımına yansıyan ruhsal etkiler ve koşullarla ilgilidir; eylemle anlatılan işin, olay ya da oluşun konuşan tarafından öznel bir biçimde değerlendirilmesini gösterir." (Aksan vd., 1983: 208).

Comrie'ye göre görünüş, durum zamanını başka herhangi bir zaman noktasıyla ilişkilendirmekle değil, daha çok bir durumun içsel düzeniyle ilgilenir. Bunların arasındaki fark durum iç zamanı (görünüş) ve durum dış zamanı (zaman) arasındaki fark olarak ifade edilebilir (1976:5).

Johanson'a göre; görünüş, olayları kendi sınırları (başlangıç ve bitiş sınırı) bağlamında gözlemlemeye imkân veren öznel bakış açılarını ifade eden dilbilgisel bir kategoridir. Bir olayın süreç safhasında gözlemlenen, başlangıç ve bitiş sınırlarının gözlemlenmesine imkân veren intraterminallik; bir olayı kritik sınırı aşıldıktan sonra gözlemlemeye imkân veren postterminallik ve olayı zaman çizgisinde doğrudan ve bütün olarak gözlemlemeye imkân veren, yani bir olayı kritik sınıra ulaşıldığında gözlemleyen terminallik perspektifi olmak üzere üç tür perspektif vardır (Johanson, 1994: 247-266).

Huber, *Dilbilime Giriş* adlı eserinde çoğu doğal dilin eylemlerinde, dile getirilen olay ya da olgunun zamanına ilişkin olarak verilen bilgi dışında, olay ya da olgunun özelliğini ya da konuşucunun olguyu nasıl gördüğünü dile getiren bilgiler de verildiğini ve bu tür bilgilerin görünüşü bildirdiğinden bahsetmektedir. Örneğin, Mandarin Çincesi gibi bazı dillerde zaman işaretlenmezken görünüş işaretlenmektedir. Hatta Charles ve Thompson gibi araştırmacılara göre Mandarin Çincesindeki eylemlerde sadece görünüş işaretlenmektedir. Buna göre Mandarin Çincesinde -le eki bitmişlik; -guo eki yaşanılan olay; -zhe eki sürerlik ifade eden ekler olarak bilinmektedir. Huber, genel olarak görünüşün, bitmişlik, bitmemişlik, başlama, sona erme, sürme gibi kategorilere ayrıldığını ve en çok görünüş aktaran diller olarak Slav dillerinin gösterildiğini belirtmektedir (2008:260).

Fiil görünüşü üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda daha çok Rusça gibi Slav dillerinin baz alındığı görülmektedir. Görünüşün en çok Slav dillerinde araştırılmış olduğundan bahsetmek mümkündür. Ancak, Slav dillerinin haricindeki birçok dilde de görünüş ulamı ya da benzer dilsel olgular olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, günümüzde, Slav dillerinde görülen tamamlanmış/ tamamlanmamış karşıtlığına dayanan görünüş, dünya dillerinde çeşitli biçimlerle ifade edilen görünüşün özel durumu olarak değerlendirilmektedir (Akt. Lautsevich, 2016:3; Maslov, 2004:3).

Smith kendisinden önce yapılan çalışmaları da baz alarak görünüşü iki birleşen kuramı adı altında dilbilgisine ve sözlüğe dayalı görünüş olarak ikiye ayırmaktadır (Benzer, 2012: 42).

Benzer görünüş ile ilgili çalışmasında dilbilgisine dayalı görünüş ve sözlüğe dayalı görünüşe ek olarak aşama görünüşünden de (kılınış) bahsetmektedir (Benzer, 2012: 225).

Türkiye Türkçesi üzerine yazılan dilbilgisi kitaplarında görünüşün geleneksel bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir:

Banguoğlu görünüş terimini fiil çatısı bölümünde ele almıştır. Banguoğlu'na göre "Türkçede fiilin aldığı görünüşler çeşitlidir ve özel eklerle sağlanır. Fiil tabanının bu türlü çeşitlenmesine fiil çatısı (voix)" adı verilmektedir. Fiil çatısı altı görünüşten oluşmaktadır: yalın görünüş (döv-mek), olumsuz görünüş (döv-me-mek), edilgen görünüş (döv-ül-mek), dönüşlü görünüş (döv-ün-mek), karşılıklı görünüş (döv-üş-mek), ettirgen görünüş (döv-dür-mek) (Banguoğlu, 1974: 411).

Korkmaz, kılınışın yalnızca fiil kök ve gövdeleriyle ilgili olduğundan bahsederken görünüşün kip ve şahıs ekleri alarak çekime giren ve bir yargı bildiren bitmiş fiiller için söz konusu olduğunu belirtmiştir. Başka bir deyişle görünüş "çekime uğramış olan fiilin taşıdığı kavramda, süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşma yapmış olmasıdır. Dolayısıyla görünüş nesnel (objektif) değil öznel (subjektif)'dir" (Korkmaz, 2009: 576). Görünüşün öznelliği konusu Korkmaz'ın ilgili bölümde bahsettiği gibi tartışmalıdır.

…görünüş açısından başlıca şu üç özellik göze çarpar:

- Görünüş, fiillerin çekimli durumları ile ilgili bir gramer kategorisidir.
- Görünüş'te kip ekleri, zamanı ve işlev açısından asıl işlevleri ile değil, daha başka işlevler ile kullanılır.
- Çekimli fiillerde şekil ve zamanı içine alan kip eklerinin kendilerinden beklenen görev dışında kullanılması, konuşanın o yapıya yüklediği özel anlamla ilgilidir. Dolayısıyla görünüş'te bir "öznellik" (subjektiflik) vardır (Korkmaz, 2009: 577).

Karaağaç'ın Türkçenin Dil Bilgisi adlı eserine göre görünüş, geniş anlamıyla bütün bilgilerin, yani bütün varlık ve olayların özelliklerinin toplamı; dar anlamıyla eylemin var oluşundan gerçekleştirilme biçiminden veya gerçekleştirildiği ortamdan kaynaklanan özellikleri bildirmektedir. Görünüş bilgisi bütün dillerde vardır. Görünüş, sözlüklük görünüş veya kılınış ve söz dizimlik görünüş olarak ikiye ayrılmaktadır. Yazar, söz dizimlik görünüşte şu başlıklara yer vermektedir: Alışkanlık görünüşü, amaç görünüşü, anlık görünüşü, araçsallık görünüşü, belirsizlik görünüşü, bilinmezlik görünüşü, bitmişlik görünüşü, çıkarım görünüşü, dilek görünüşü, edilgen görünüş, emir görünüşü, etken görünüş, ettirgen görünüş, gereklilik görünüşü, girişmeli görünüş, işteşlik görünüşü, küçültme görünüşü, nicelemeli görünüş, olabilirlik görünüşü, olumluluk görünüşü, olumsuzluk görünüşü, sıklık görünüşü, sınırlandırma görünüşü, sonuç görünüşü, soru görünüşü, süreklilik görünüşü, süreksizlik görünüşü, tezlik görünüşü, uyum görünüşü, yaklaşma görünüşü, yeterlilik görünüşü, yinelemeli görünüşü, yoğunluk görünüşü (Karaağaç, 2012: 650-655). Karaağaç'ın bu sınıflandırması diğer çalışmalarda geçen sınıflandırmalara göre oldukça ayrıntılıdır. Ancak bu sınıflandırmada sadece başlıklar yer almaktadır.

Ertuğrul Yaman ise *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları* adlı eserinde görünüş ile ilgili literatürden bahsettikten sonra bunların aslında zaman kayması olabileceği görüşünü ileri sürmektedir. Ona göre konuyla ilgili eserler ya yetersizdir ya da farklı terimlerle farklı konulardan bahsedilmektedir. Görünüş ve kılınış terimlerinin karıştırılması hususuna Yaman da değinmektedir (Yaman, 1999: 32-35). Ancak Yaman'ın kendisinin de terimleri karıştırdığı görülmektedir.

Son zamanlarda yayımlanan dilbilgisi çalışmalarında görünüşün dilbilimsel yaklaşımla ele alındığı görülmektedir.

Sebzecioğlu'na göre görünüş yüklem dışındaki bütün birimleri kullanabilmesi yönüyle kip ile benzerdir. Örnek vermek gerekirse görünüşün gerçekleşme biçimi yönünden tümcede kullanılan belirteçlerin oynadığı rol büyüktür. '*Ali yemeğini yavaş yavaş yer*' örneğinde belirteç görevindeki '*yavaş yavaş*' ikilemesi görünüşün gerçekleşme biçimini göstermektedir (Sebzecioğlu 2017).

Caner Kerimoğlu, kiplik konusunu ele aldığı çalışmasında görünüş-kiplik ilişkisine değinmektedir. Görünüş; fiilin başlama, devamlılık, bitme ve tekrar etme gibi süreçlerin hangisine sahip olduğu ile ilgilidir. Slav dillerinde, özellikle Rusçada görünüşü işaretleyen özel biçimbirimler vardır. Diğer dillerde bu kategorinin bir şekilde işaretlenip işaretlenmediği ise araştırılan konulardandır. Görünüş konusu zaman konusuna göre daha yeni araştırılmaya başlanan bir konudur (Kerimoğlu, 2011: 76).

Erkman Akerson ve Ozil Türkçede sıfat işlevli yan cümleleri inceledikleri çalışmalarında fiillerde görünüş konusuna da yer vermişlerdir. Bu çalışmada görünüşün belirlenen zaman anlatımı içinde tamamlanmış-bitmiş, başlamış-sürmekte, sürekli yinelenmekte vs. olmasına göre adlandırılabileceğini belirtmişlerdir (Akerson & Ozil, 2014:48).

Zaman ve görünüş ayrımı konusunda aşağıdaki örnekler incelenebilir:

1. Posta kartını aldığımda, sana bir mektup yazıyordum.

1.a. Posta kartını aldığımda, sana bir mektup yazdım.

Süreklilik görünüşünün işaretlendiği ilk cümleyi incelediğimiz zaman -yor-du eklerini içeren bu cümlede mektup yazma işinin posta kartı geldiği sırada devam ettiği görülmektedir. Diğer cümlede ise posta kartı alındığı zaman mektup yazma işi sonlanmıştır, yani süreç tamamlanmıştır. Burada bitmişlik görünüşünden söz edilebilir. Görünüş ve zaman arasındaki fark deiktik olma veya olmama ile ilgilidir (Dahl, 1985: 24-26).

Kornfilt'in çalışmasına göre Türkçede görünüş ifade eden ekler bulunmakla birlikte bu ekler münhasıran görünüşsel işleve sahip değildir. Çünkü aynı zamanda zaman veya kip de ifade ederler (Kornfilt 1997:348-349). Buradan Kornfilt'in bir biçimbirimin birden fazla işleve sahip olabileceğini düşündüğünü anlıyoruz.

Uzun, Türkçenin eklemeli bir dil olmasından dolayı biçimbirimlerin tek bir işlevi olduğunu savunmaktadır. Uzun (1998)'a göre, Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda Türkçenin eklemeli bir dil olduğu unutulmaktadır. Bu nedenle Türkçeye uymayan yorumlar söz konusudur. Eklemeli dillerin kurallarına göre biçimbirimlerin tek bir işlevi olması gerekir. Tek ek-tek işlev kuralı, bu dillerin temel özelliklerindendir. Uzun'un düşüncesine göre Türkçede Geçmiş (+GEÇMİŞ) ve Geçmiş dışı (-GEÇMİŞ) olmak üzere iki zaman vardır. Türkçede sadece i- fiilinin üzerine gelen –DI işaretleyicisi, Uzun'a göre geçmiş zaman bildirmektedir. Diğer ekler ise geçmiş dışını ifade ederek kip ve görünüş bildiren eklerdir (Uzun 2004: 163).

Uzun'un tek ek-tek işlev ve iki zaman görüşü ve bu konudaki açıklamaları bizce kabul edilebilirdir. Ancak bu konu konumuz dışında olduğu için burada ayrıca irdelenmeyecektir.

Musaoğlu ve Kirişçioğlu, Türk dil biliminde görünüş kategorisinin incelenme tarihini ele aldıkları ve konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları değerlendirdikleri çalışmalarında Türkçede görünüş ve görünüşsellik olgusunun bir dil bilgisi kategorisi düzeyinde tanımlamasının yapılabilmesi için çeşitli dünya dillerinin malzemelerinden yararlanmak gerektiği görüşündedir. Söz konusu araştırmacılar görünüş kategorisinin diğer fiil kategorilerinin bir birleşeni olduğu fikrini ileri sürmektedirler ve bu düşüncenin Türkçenin eklemeli yapısına uygun olduğunu söylemektedirler (Musaoğlu & Kirişçioğlu, 2008: 3).

Yukarıda yer alan görünüş tanımlarını inceleyecek olursak her araştırmacının görünüş kategorisini farklı bir şekilde tanımladığını görürüz. Bütün araştırmacıların kabul ettiği bir tanımlama yapılmadıkça tartışmaların sürmesi de kaçınılmazdır. Kazakçada da benzer bir durum söz konusudur.

2. GÖRÜNÜŞ KATEGORİSİNİN KAZAKÇADAKİ DURUMU

Türkçenin bir kolu olan Kazakçada da görünüş kategorisi Kazak dilbilimciler arasında tartışmalıdır. Kazakçada bu kategori "körinis kategoriyası" olarak adlandırılmaktadır.

1956 yılında Almatı şehrinde Türk dillerinde görünüş kategorisi ile ilgili bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyuma SSCB'nin diğer bölgelerinden gelen Türkologlar ve Kazak araştırmacılar katılmışlardır. Sempozyuma katılan araştırmacıların bazıları şunlardır: B.A. Serebrennikov, N. A.

Baskakov, L.N. Haritonov, N. T. Sauranbayev, M.B. Balakayev, I. E. Mamanov, A. I. Harisov, N. Z. Gadjieva, M. Ş. Şiraliev, S. A. Amanjolov, G. G. Musabaev, A. A. Yuldaşev, I. P. Pavlov, V. G. Karpov vd. Sempozyumda bulunan araştırmacılardan bazıları Türk dillerinde görünüş kategorisinin olmadığı fikrini ileri sürmüşlerdir. Diğer yandan bir grup araştırmacı ise Türk dillerinde görünüş kategorisinin Türk dillerine özgü işaretleyicilerinin olduğunu savunmuşlardır (Kakzhanova, 2019: 517-518).

Bu toplantıdan sonra "körinis kategoriyası" yerine "kıymıldın ötüw sipatı kategoriyası" ilmi çalışmalarda yer almaya başlamıştır ve söz konusu terim unutulmuştur. İleriki zamanlarda bu konu hakkında araştırma yapanların konuya bakışı değişmiştir. Körinis kategoriyası terimini kabul eden araştırmacılar kıymıldın ötüw sipatı kategorisini kabul etmişlerdir (Orazbayeva vd., 2005: 331). Türkçede de görünüşle ilgili terimler için farklı farklı kullanımlar vardır. Bu duruma örnek olarak görünüş için aspekt, bakış ve görünüm gibi terimlerin kullanılması gösterilebilir.

K. Ahanov'un Grammatika Teoriyasının Negizderi adlı çalışmasında görünüş kategorisi "sipat kategoriyası" terimiyle geçmektedir. Bu çalışmada kategori hakkında terim harici bilgi bulunmamaktadır (2010).

A. İskakov görünüş kategorisi için "amaldın jüzege asuw (ötüw) sipatı kategoriyası" terimini kullanmaktadır (1991: 223).

I. Mamanov'un Kazak Til Biliminin Maseleleri adlı eserinde görünüş kategorisi "sipat kategoriyası" terimiyle adlandırılmaktadır. Mamanov, sipat kategoriyasını sozılınkı sipat ve ayaqtalgan sipat olarak ikiye ayırmıştır (2014: 72). Sozılınkı sipat terimi Türkçedeki süreklilik görünüşünü, ayaqtalgan sipat bitmişlik görünüşünü karşılamaktadır.

Mamanov'a göre Kazakçada kök fiiller tek başlarına hareketin bitmişlik veya süreklilik bildirdiğini göstermezler. Kök fiile zarf-fiil ekleri ve yardımcı fiiller eklenerek görünüş kategorisi işaretlenir (2014: 77).

Aşağıdaki tabloda Kazakçada süreklilik görünüşü ve bitmiş görünüş bildiren yapılara örnekler verilmiştir. Tablodaki örnekler Mamanov (2014)'dan alınmıştır.

Kök Fiil	Süreklilik Görünüşü	Bitmiş Görünüş
Oquw	Oqıp otıruw	Oqıp şıguw (boluw)
İşüw	İşip otıruw	İşip qoyuw (boluw)
Şirüw	Şirip jatuw	Şirip ketüw
Januw	Janıp jatuw	Janıp ketüw
Jatuw	Jatıp jatuw	Jatıp kaluw
Jazuw	Jazıp jürüw	Jazıp boluw
Aşuw	Aşıp jatuw	Aşıp tastaw
Satuw	Satıp jatuw	Satıp jiberüw
Sındıruw	Sındırıp jatuw	Sındırıp tastaw (aluw)

Kazirgi Kazak Tili adlı eserde görünüş kategorisi kıymıldın ötüw kategoriyası terimiyle geçmektedir. Fiil, iş ve hareketi bildirir. Fiiller hareketi bildiriyor olsalar da hareketin nasıl, ne gibi yollarla gerçekleştiğini bildirmez. Cümlede fiil kullanıldığında sadece hareketi bildirmesi yetersiz bir açıklamadır. Çünkü, objektif olarak bakıldığında hareketin gerçekleşmesi türlü türlü şekillerde olduğu görülmektedir. Hareketin gerçekleşmesinde çeşitli farklılıkları bildiren göstergeler vardır. Örneğin; "Olcas Almatı'da okıp jür." (Jalın), "Jastar tegis jazıp jatır." (H. Esenjanov). Bu cümlelerdeki okuw, jazuw fiillerinin burada süreklilik bildirdiği görülmektedir. Okuw, jazuw fiillerinin leksik anlamlarına eklenen süreklilik, burada -ıp jür, -ıp jatır analitik yapılarıyla bildirilmektedir. "Sonan keyin stolga otırıp jaza bastadı." (H. Esenjanov). "Jurttın köbi bostandıktı endi öz erkimen, özinşe tüsine bastadı." (S. Seyfullin). Buradaki cümlelerde jazuw, tüsiniw fiillerinde ise başlama anlamı vardır. Prof. N. Oralbayeva kıymıldın ötüw sipatı kategorisini şöyle açıklamaktadır: "Bu gramatikal kategori hareketin

gerçekleşmesine bağlı çeşitli anlamları, hareketin nasıl gerçekleştiğini ve konuşurun haber verdiği hareketin hangi aşamada, derecede olduğunu bildirir. Biz bu kategoriyi kıymıldın ötüw sipatı terimiyle adlandırdık." (Orazbayeva vd., 2005: 330-332).

Kıymıldın ötüw sipatı kategorisini işaretlemiyor olsa da yardımcı fiillerin hareketin nasıl gerçekleştiğini gösteriyor olduğunu fark ederek bunun Slav dillerindeki vid olmadığını ilk kez 1936 yılında K. Jubanov dile getirmiştir. K. Jubanov, yardımcı fiiller hareketin gerçekleşmesinde çeşitli anlam farklılıklarını bildirir şeklinde durumu açıklamıştır. Kazak dilbiliminde uzun bir müddet görünüş kategorisinin var olduğu kabul edilmiştir. Bu kategorinin varlığı her zaman tartışılmıştır. Onun varlığını savunanların fikirleri birbiriyle çelişmiştir. Bu fikir ayrılıklarının bazıları şu şekildedir. Fiilin kökünde görünüş anlamı vardır şeklinde fikirler de vardır. Örneğin; Kırgız dili uzmanı A. Batmanov, kır- fiilinin bitmiş görünüş, okı- fiilini bitmemiş görünüş ifade ettiğini söylemektedir. Batmanov ayrıca bu fiillerin belirli bir görünüşü yansıtsalar da bu fiillerin bağlama göre değişik anlamları ifade edebileceği görüşündedir. Araştırmacılardan bazıları görünüş kategorisi çoğunlukla analitik yapılarla işaretlendiğini, bazıları da sentaktik ve analitik yapılarla işaretlendiği görüşüne sahiptir. Yani görünüş kategorisinin işaretleyicileri hakkında da fikir birliği yoktur (Orazbayeva vd., 2005: 331).

Bizce Kazakçada yardımcı fiiller görünüş kategorisinin işaretleyicilerindendir. Demirci'nin Kazakçada tasvirî fiilleri ele aldığı çalışmasına baktığımızda Kazakçada B + qoy- yapısının aytıp qoy-, körip qoy-, oqıp qoy- birleşmeleriyle tamamlanmışlık/ bitmişlik görünüşü işleviyle ele alındığı görülmektedir. 'Senderdin üyge kirgenderindi körip qoydum' cümlesinde körip qoy- yapısı bitmişlik görünüşünü işaretlemektedir (2003: 129-130).

Yeni Uygurca ve Özbekçede B +qoy- yapısı Kazakçadakine benzer şekilde eylemin tamamlanması işleviyle karşımıza çıkmaktadır. 'Yeni Uyg. Yerim yil içide, Qumul we Urümçide bolup ötken bu weqeler, tökülüwatqan qanlar Tömür Helpini başqiya bir adem qilip qoydi' ve 'Özb. Semerqand dehkanlari açerçilikde uruglıq danlerni yeb qoygan emişler' cümlelerinde geçen qilip qoydi ve yeb qoygan emişler yapıları söz konusu eylemlerin tamamlanmışlığını göstermektedir (Gökçe, 2013: 151).

Kazakçadaki A +qal- yapısı "Osı kezde şeleğin saldırlatıp qasına Beysen de kele kaldı" örneğinde görüldüğü gibi ana fiildeki eylemin beklenmedik ve birdendire meydana geldiğini işaretlemektedir (Demirci, 2003: 151).

Anderson'a göre Hakas Türkçesinde B + xal- ve A + xal- yapıları bitmişlik görünüşünü işaretlemektedir (Gökçe, 2013: 144).

Türkmence görünüş sisteminde yer alan -(I)p yatı:r, -(I)p du:r, -(I)p otı:r, -(I)p yö:r yapıları gramerlerde somut şimdiki zaman (konkret hazirki zaman), present continious tense gibi terimlerle geçmektedir. 'Olar gadyr bilmez. Ine men Şasoltanyn gelinlerinin geyimlerini bejerip otyryn. Yene olaryn yanynda menin gadyrym yok. Emma Mamagüle çiğit yaly hyzmat etsen, ol senin gadyryny bilyar-diyip, gelin zeyrençli gürledi' cümlesinde bejerip otyryn yapısında tam konuşma anında gerçekleşen hareketin anlatıldığı görülmektedir (Aslan Demir, 2016: 99-101).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Geleneksel Türkçe gramerlerde yüklemleştiriciler salt zamancı bir yaklaşımla incelenmektedir. Johanson'un Aspekt im Türkischen adlı çalışması başta olmak üzere Türkçede zaman ve görünüş üzerine yapılan son zamanlardaki Türkoloji çalışmaları Türkçedeki yüklemleştiricilerin aslında zamansal işlevlerinin yanısıra görünüşsel işlevlerinin de olduğunu göstermektedir (Aydemir, 2019: 2-3). Zamancı yaklaşımla yazılan Türkçe gramerlerde görünüş konusuna hiç yer verilmediği görülmektedir. Kazakçada da kimi gramerlerde bu konuya hiç yer verilmezken kimi gramerlerde sadece terime yer verilmiştir. Bazı çalışmalarda ise konu ayrıntılı olarak açıklanmaktadır, ancak terimler çalışmadan çalışmaya farklılık göstermektedir.

Sonuç olarak Türk dilinin bir kolu olan Kazakçada görünüş kategorisinin var olduğu görüşündeyiz. Kazakçada görünüş kategorisinin olmadığı düşüncesi bize göre birkaç farklı nedenden kaynaklanıyor olabilir. Bunlardan birincisi görünüş kategorisinin Rusçadaki *vid* ile karşılaştırılmasıdır. İkincisi ise kılınış ile görünüş kategorisinin karıştırılması ve iki terimin çerçevelerinin Kazakçada da belirlenememiş olmasındandır diye düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

Ahanov, K. (2010). Grammatika Teoriyasının Negizderi.

Akerson, F. E., & Ozil, Ş. (2014). Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Tümceler. *İlmi Araştırmalar*, *6*, 367.

Aksan, D., Atabay, N., Kutluk, İ., & Özel, S. (1983). *Sözcük Türleri, TDK Yayınları*. Ankara.

Aslan Demir, S. (2016). *Görünüş Kategorisi: Türkmence Örneği*. Grafiker yayınları.

Aydemir, İ. A. (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Grafiker Yayınları.

Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin grameri*. Baha Matbaası İstanbul.

Benzer, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. Kabalcı Yayınevi.

Buβmann, H. (1990). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Kröner Verlag.

Comrie, B. (1976). *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems* (C. 2). Cambridge university press.

Dahl, Ö. (1985). *Tense and aspect systems*.

Demirci, K. (2003). *Descriptive verbs in Kazakh*. The University of Wisconsin-Madison.

Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme teorisi ve Türkçe fiil birleşmeleri: Oğuz Türçesine dayalı tarihsel-karşılaştırmalı bir inceleme*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Huber, E. (2008). *Dilbilime Giriş*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi.

İskakov, A. (1991). Kazirgi Kazak Tili Morfologiya. Ana Tili.

Johanson, L. (1994). Türkeitürkische Aspektotempora. İçinde Thieroff, Rolff & Ballweg, & Joachim (Ed.), *Tense systems in European Languages* (ss. 247-266).

Kakzhanova, F. A. (2019). The Kazakh language has the aspect category in its matrix. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, *10*(2), 513-521.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ.

Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılınış*. Divan Kitap.

Kerimoğlu, C. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. Dinozor Kitabevi.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu.

Kornfilt, J. (1997). *Turkish.* Londra-New York: Routledge.

Lautsevich, N. (2016). *Rusçada Görünüş ve Türkçede Veriliş Biçimleri* [Yüksek Lisans]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı.

Mamanov, I. (2014). Kazak Til Biliminin Maseleleri. Abzal-Ay.

Maslov, Ju. S. (2004). İzbrannyje Trudy: Aspektologija. İçinde A. V. Bondarko, T. A. Majsak, & V. A. Plungian (Ed.), *Obshchee Jazykoznanije*. Jazyki Slavianskoj Kul'tury.

Musaoğlu, M., & Kirişçioğlu, F. (2008). Türk Dil Biliminde Görünüş Kategorisinin İncelenmesi Üzerine. *Türkologiya*, 1-2.

Orazbayeva, Ş., Saġidolda, G., Qasım, B., & Qobılanova, A. (2005). Kazirgi Kazak Tili.

Sebzecioğlu, T. (2017). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. Kesit Yayınları.

TDK (2022) https://www.tdk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 19.06.2022).

Uzun, N. E. (1998). "Türkçede Görünüş, Kip, Zaman Üçlüsü". *Dil Dergisi,* 68, 5-22.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual.

Yaman, E. (1999). *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları* (C. 28). Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAZAK AYDINI SABİT MUKANOV'UN HİKÂYELERİNDE KADIN VE KADININ TOPLUMDAKİ YERİ

♦ ◆ ♦

WOMEN AND THEIR PLACE IN SOCIETY IN THE STORIES OF KAZAKH INTELLECTUAL SABİT MUKANOV

Demir Tezcan ÖZAKAYDIN*

ÖZET

Kadın; doğurganlığı, anaçlığı, şefkati ve her konuda göstermiş olduğu dirayeti ile her zaman farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu özellikleriyle kadın; kimi toplumlarda ön plana çıkarılmış, erkekle eşit seviyede görülmüş hatta devlet yönetimine kadar pek çok işte başarıyla görev almışken kimi toplumlarda ise -genellikle ataerkil toplumlarda- hak ettiği değeri görmemiş, en temel haklardan yoksun bırakılmış ve ötekileştirilmiştir. Edebiyat alanında da sanatçılar tarafından eserlerinde sıkça konu edinilen kadın; şiirlerde şairlere ilham kaynağı olurken roman ve hikâyelerde de kimi yazarlara başkahraman olmuşlardır. Kazak edebiyatını incelediğimizde de eserlerinde kadın kahramanlara yer veren birçok edip görmek mümkündür. Bu bağlamda Kazak edipler, genellikle kadınlara yapılan haksızlıkları, kadın-erkek eşitsizliği, kızların erken yaşta, kendinden yaşça büyüklerle başlık parası sebebiyle evlendirilmesi, kadınların eğitimsizlik sonucu cahil kalması, sosyal ve siyasî haklardan mahrum bırakılması gibi konuları işleyerek kadının toplumda hak ettiği yeri alması için çaba göstermişlerdir. Kazak edebiyatının önemli sanatçılarından biri olan Sabit Mukanov, edebî çalışmalarında kadın sorunlarını ele alan, bu nedenle de genellikle eserinde kadın kahramanlara yer veren bir yazardır. Makalede, Sabit Mukanov'un eserlerindeki kadın karakterlerden hareketle Kazak edebiyatındaki kadın kahramanlar incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Kadın Kahraman, Kazak edebiyatında Kadın, Sabit Mukanov ve Kadın, Kadın ve Toplum.*

ABSTRACT

Women have always been evaluated from a different point of view, with their fertility, motherhood, compassion and resilience in all matters. With these characteristics, while women have been brought to the forefront in some societies, seen at an equal level with men and even successfully employed in many jobs, including state administration; in some societies -usually in patriarchal societies- women have not been given the value they deserve, have been deprived of their most basic rights and have been marginalized.

Having frequently been discussed by artists in their works in the field of literature, women inspired poets in poems and became the protagonist of some writers in novels and stories.

When we examine the Kazakh literature, it is possible to see many characters that include female heroes in their works. In this context, Kazakh litterateurs worked hard for women to take the place they deserve in society by dealing with issues such as the injustice done to women, inequality between men and women, marriage of girls to older women at an early age due to bride wealth, women's ignorance as a result of lack of education, and deprivation of social and political rights. Sabit Mukanov, one of the prominent artists of Kazakh literature, is a writer who deals with women's problems in his literary works and therefore usually includes female heroes in his work. In this article, based on the female characters in Sabit Mukanov's works, the female heroes in Kazakh literature will be tried to be examined.

Keywords: *Female Protagonist, Woman in Kazakh literature, Sabit Mukanov and Women, Women and Society*

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları, Doktora, Türkiye. (e-Mail: d.t_ozakaydin@hotmail.com)

GİRİŞ

Eski Türklerde kadın, toplum içinde değerli bir yere sahiptir. Kadının erkekle eşit olduğu ve ona yardımcı olduğu bilinmektedir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle Türk kadının toplum hayatındaki konumu bazı değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklere sebep olarak Arap ve İran kültürlerinin etkisi ile İslamiyet'in yanlış yorumlanması gösterilebilir; çünkü Selçuklular dönemine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerine bakacak olursak Türk kadını sosyal ve siyasal etkinliklerini devam ettirdiklerini görürüz. Türkiye'de ise kadının durumu Kurtuluş Savaşı sürecinde büyük değişiklikler gösterir. Kadının gelişimi ve eğitimi Türkiye'nin tarihi gelişimine, Türkiye'nin gelişimi de kadının gelişimine etki etmiştir. Atatürk de bu döneminde erkeklerle ile birlikte vatanın kurtuluşu için mücadele eden Türk kadınını daima desteklemiş, Cumhuriyetin ilanından itibaren Türk kadınına birçok hak vermiştir. Bu bağlamda aile ve evlilik hayatında, siyasi hayatta, meslek hayatında, eğitim hayatında, kamunun her alanında yeni düzenlemelere gidilmiştir.(Güzelce, 2006, ss.20-22).

Çalışmamızda, kadim Türk kültüründe kadının yerinden ve öneminden hareketle Türk dünyasının önemli coğrafyalarından biri olan Kazakistan'da kadın konusunun edebiyata nasıl yansıtıldığını ortaya koymayı amaçladık. Bu amaçla, Kazak edebiyatında kadını, kadın sorunlarını işleyen, kahramanı kadın olan romanlara ve hikâyelere kısa kısa değindik. Konuya ilişkin olarak yüksek lisans tezimizde incelediğimiz Kazak edebiyatının önemli sanatçılarından biri olan Sabit Mukanov'un hikâyelerinden yararlanarak konuyu ayrıntılı biçimde açıklamaya çalıştık.

KAZAK EDEBİYATINDA KADIN

XIX. yüzyılın ortalarında, Kazak sosyal hayatında kadına karşı yapılan eşitsizlik ve haksızlıkları gündeme getirerek eleştiren ve eserlerinde kadının toplumdaki olumsuz konumuna değinen Kazak yazarları arasında ilk sırada Çokan Velihanov, Ibıray Altınsarin ve Abay Kunanbayev yer almaktadır. Bu yazarlar Batı'daki özgürlük düşüncelerinden ve Rus aydınlarının fikirlerinden etkilenerek eserler ortaya koymuşlar ve Kazak kadınların sosyal hayattaki eşitsizliklerini gündeme getirerek eleştirmişlerdir. (Özdemir, 2010, s.212).

XIX. yüzyılın sonlarında Alihan Bökeyhanov'un *"Kırgızların Kobılandı Destanında Kadın"* ve Muhtar Avezov'un "*Adamdık Negizi Ayel"* adlı makaleleri, Dönentayev'in, "*Kadın Erkek Eşitliğini Nasıl Anlayabiliriz?"* başlıklı yazısı kadın, kadın hakları, eşitlik konularının işlenmesi bakımından önem teşkil etmektedir. Yine, Köşke Kemengerulı'nın "*Okuv Kural"ı* (Derslik Kitabı) eserinin ikinci bölümü, kadınların haklarını fark edip bunlara sahip çıkmaları için eğitime ihtiyaç duyduklarını vurgulayan eserler arasında yer alır. (Junayeva, 2019, ss.44-47).

XX. yüzyılın başlarında Modern Kazak edebiyatında yazılmış roman ve hikâyelerde farklı birçok konu ele alınmış; bunların yanında kadın ve kadın haklarına da yer verildiği görülmektedir.

Kazak edebiyatında roman türünün ilk örneği Mirjakıp Dulatov'un "Bakıtsız Jamal" (*Bahtsız Camal)* (1910) adlı eseridir. Duvlatov, bu eserle hem nesir türünün temellerini atmış hem de Kazak kadınını eserlerine taşıyan ilk müelliflerden olmuştur.

Mirjakıp Dulatov, romanda Jamal tiplemesiyle o devirde yeni yeni uyanmaya başlayan "Kazak kadınını" vermeyi amaçlamıştır. Jamal'ın gözünü açar açmaz karşısında gördüğü, sevdiği delikanlı olan Galiy de Mirjakıp'ın idealindeki Kazak gencidir. Romanının konusu kısaca şöyledir:

> *Romanın başkahramanı Jamal'dır. Jamal'ın babası sert ve kaba biri insan olan Sersenbay, anası ise nazik ve akıllı bir kadın olan Şolpan'dır. Jamal'ın babasının zoruyla evlendiği kocası ise Juman'dır. Yazarın Juman'a uygun gördüğü sıfatlar "kel, kötü" sıfatlarıdır. Juman'ın babası kurt tabiatlı, merhametsiz köy idârecisi Bayjan'dır. Jamal'ın sevdiği gencin adı da Galiy (Ali)'dir. Jamal ile Galiy, herkesin sevdiği bir çifttir. Romanda bu iki genç, çok sevimli, birbirine çok yaraşan gençler olarak verilmiştir. Galiy (Ali), Jamal'ı alıp kaçar ve şehirdeki merhametli Tatar tüccar Patiyhullah'ın (Fethullah) evine saklanır. İki genç bu evde bir süre kalırlar. Galiy daha sonra Jamal'ı da alarak uzak bir yerde oturan dayısının yanına gider. Delikanlı burada aniden hastalanarak ölür. Sevgilisini kaybeden ve evsiz barksız kalan Jamal, kocasının evine dönmek zorunda kalır. Genç kız "Ateşe atsanız*

da gam yemem, ölüme bile razıyım; tek kalbimde Galiy kalsın yeter bana" der. Her türlü baskıya katlanmaya hazırdır. Fakat, Jamal'ı kocası kovar, babası da kabul etmez. Artık sabrı ve tahammül gücü tükenen Jamal, bir kış günü ata biner ve Fethullah'tan yardım istemek maksadıyla yola çıkar. Genç kız, karda tipide yolunu şaşırır ve bozkırın ortasında donarak ölür.(Özdemir, 1996, s.165).

Kadını konu edinen diğer romanlara Tayır Jomartbayev'in "*Kız Körelik"* (1912), Spandiyar Köbeyev'in "*Kalın Mal"* (1912), Sultanmahmut Toraygırov'un "*Kamar Suluv"* (1914) adlı eserlerini de örnek gösterebiliriz. (Junayeva, 2019, s.96).

Kazak edebiyatında hikâye türünün gelişiminde önemli rol oynamış yazarlardan biri olan Beyimbet Maylin, "Zeyneştin Serti"(Zeyneş'in Yemini) adlı hikâyesinde kadın haklarını ön plana çıkarmıştır. Hikâyede; on beş yaşında evlendirilmiş bir kızın kendisini aldatan kocasına karşı açtığı davayı kazanması anlatılmış ve bu bağlamda Kazak kadınlarına haklarını savunmaları konusunda kılavuzluk etmiştir. Maylin, "Kaynaga Ötirik Aytadı" (Kayınbirader Yalan Söyledi) adlı hikâyesinde kadın eğitimini işlemiştir. Eserde, köy kadınlarının modern hayata yönelmesi, eğitim almak istemesi ve bu isteklerine karşı gelen erkekleri ikna ederek amaçlarına ulaşmaları anlatılmıştır. Yine Maylin tarafından 1914 yılında yazılmış olan Şuganın Belgisi (Şuga'nın Mezarı) adlı eserde, Kazak geleneklerinin kurbanı olan kadının, sevgilisine kavuşamadığı için üzüntü içindeki ölümü anlatılmıştır. Yazar, 1927 yılında kaleme aldığı "Kurımbaydın Jigitşiligi" (Kurumbay'ın Yiğitliği) adlı hikâyesinde, anlatının kahraman olan Kulaş'ın ona kötü niyetle yaklaşan köyün polisi Kurımbay'dan aklını kullanarak kendini koruması ve sonra da kendi isteklerini elde etmesini anlatır. Kadının aklını kullandığında ne kadar güçlü olabileceği mesajının verildiği eserde Kulaş'ın güçlü bir kadın olarak tasvir edilmiş olması Kazak kadınlarına örnek olması yönüyle önemlidir. Maylin'in 1929'da yazdığı ve konu bakımından diğer eserlerinden farklı olan "Rauşan Komünist" adlı eserinde toplumdaki kadının güçlü konumu ve özgürlüğünün yanı sıra kadınların da erkeklerle aynı haklara sahip olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Sovyet hükümeti döneminde idareciliğe kadar yükselen kadının zorlu yaşam mücadelesi dile getirilmiştir. (Junayeva, 2019, ss.96-97).

Ekim Devrimi ile Kazak toplumundaki köy yaşamı değişmeye başlamıştır; şehirler de endüstri merkezi olma yolunda ilerlerken diğer yandan yeni insan tipi yaratma fikri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda demokratik düşüncelerin etkisiyle oluşan yeni edebiyat dairesindeki eserlerde Kazak kızları sosyal ve toplumsal sorumluluklar üstlenmiştir. Kazak hikâyesinin ustası sayılan Beyimbet Maylin, hikâyelerinde bir yandan kendi dengiyle evlenemeyen Kazak kızlarını destekleyip onlara moral verirken diğer yandan kadınların yaşadığı ağır hayat şartlarını ve sonrasında da bu olumsuz ortamdan nasıl kurtulduklarını dile getirerek onları cesaretlendirir. "Ayranbay", "Tüyebey", "Kedey teñdigi" hikâyeleri bu konulara örnek teşkil eden eserlerden bazılarıdır. (Koç ve Diğerleri, ss.510-511). Saken Seyfullin, 1917 yılında yazdığı "Cubatuv" (Teselli Etmek) adlı kısa hikâyesinde Kazak kızlarının çektiği tüm zorlukları Müslimcan karakteriyle yansıtmaya çalışmıştır. Kazak kadını hakkında yazdığı bu ilk eserin ardından Seyfullin, 1935 yılında kaleme aldığı ve artık eleştirel realist edebiyata da yansıyan Kazak kadının kaderini "Ğayşa" (Ayşe) adlı uzun hikâyesinde de ayrıca gözler önüne sermiştir. (Koç ve Diğerleri, s.504).

Kazak edebiyatının bir başka önemli ismi olan Mağcan Cumabayev'in 1923 yılında kaleme aldığı "Şolpan'ın Künasi"(Şolpan'ın Günahı) adlı eser, Kazak hikâyeleri arasında kadınların durumunu psikolojik açıdan anlatması yönüyle ayrı bir öneme sahiptir. Şolpan, Sarsenbay ile Kazak kızlarının aksine aşk evliliği yapmış ve mutlu aile hayatı yaşayan bir kadındır. Şolpan bu mutluluğa, doğacak bir çocuğun gölge düşüreceğini düşündüğü için Allah'a kendilerine çocuk vermemesi için dua eder. Ancak bir gün Sarsenbay'ın arkadaşlarının çocuklarından ve onların mutluluklarından bahsederken "Balalı ev pazar, balasız ev mezar" sözünden sonra Şolpan'ın fikri değişir. Mutlu hayatının bir mezara dönüşmemesi için artık Allah'a kendilerine bir çocuk vermesi için dua etmeye başlar; fakat bir türlü bu dileğinin gerçekleşmemesi nedeniyle kendisinin kısır olabileceğinden şüphelenir. Sonunda kocasının kısır olduğuna karar veren Şolpan, tek çare olarak -"Allah'ın rahmetine sığınarak"- çocuğuna baba olmaya layık bir adam aramaya başlar. Bunun için genç, yakışıklı ve asil bir erkek olan Azimbay'ı seçer. Ancak Azimbay'a bedenini geçici olarak verip hamile kalan Şolpan bu kez ona ruhunu da kaptırmıştır. Çevrede dedikoduların başlaması evde huzursuzluk yaratmıştır. Azimbay ile sık sık evde buluşan Şolpan, bir gün Sarsenbay'a yakalanır ve Sarsenbay'dan şiddetli bir dayak yer. Şolpan'ı Sarsenbay'ın

elinden komşu kadınlar kurtarır; bilincini kaybeden Şolpan bir ara kendine gelir gibi olur ve "Çocuğum nerede?" diye sorar ve kısa bir süre sonra da ruhunu teslim eder. Eserde dönemin popüler konusu olan Kazak kadının içtimai hayattaki yeri konusuna değinilmiştir. Kadın; ezilen, horlanan, aciz bir varlık olarak değil de hayalleri, ihtirasları ve acıları olan bir insan olarak yansıtılmaya çalışılmıştır.(Özdemir, 2014, ss.40-41).

Söylemez ve Azap, Sultanali Balbagayev'in *"Kuma Kadından Doğan Lider"* hikâyesinde; Kazakların şeceresini açıklarken birden fazla kadınla yapılan evliliğe ve bu iki kadından doğan çocukların bile farklı değer gördüğünü ortaya koymuştur. Öyle ki; verilen bu değer farkı, Kazakları farklı iki boya ayrılmaya kadar götürmüştür:

> *"Bütün insanların maymundan geldiğini söyleyen bir iddia var. Bunun yalan mı doğru mu olduğunu kim bilebilir. Fakat Komünizm köyü Kazaklarının ta başlangıçta Dombavıl denilen ihtiyardan geldikleri çok açık idi. Yani, eskiden Dombavıl denilen zengin bir adam, onun da Bulanbay ve Ulanbay adlı iki oğlu vardı. Komünizm köyü Kazakları işte bu iki oğulun evladları. Bu iki erkek çocuğun büyüğü Bulanbay, birinci hanımdan, yani beybişeden, küçüğü Ulanbay ikinci hanımdan, yani toqaldan dünyaya gelmiş. Feodalizm devrinde beybişeden doğanların toqaldan doğanları nasıl ezdikleri, Kazakistan'ın tarihini yazan tanınmış tarihçi âlimlerin eserlerinde çok güzel anlatılıyor. Bu eşitsizliğin neticesinde beybişe ve toqaldan doğan çocukların araları zamanla açılıp Bulanbay ve Ulanbay isimli iki ayrı boya bölünmüşlerdi."*(2016, s.149-150).

Modern Kazak edebiyatı yazarlarından Berdibek Sokpakpayev'in kaleme aldığı *"Çocukluk Dönemine Yolculuk"* adlı romanda, yazar kendi çocukluk yıllarında yaşadıklarını anlatır. Eserde komşu evdeki babanın karakter özelliklerini anlatırken özellikle anneye karşı olan davranışlarındaki acımasızlığı vurgulaması, Kazak aile yaşantısında kadının görmüş olduğu muameleyi açık biçimde gözler önüne sermektedir. Kadın kocasından dayak yer, aşağılanır, onuru, gururu ayaklar altına alınır ama yine de ses etmez. Her şey normalmiş gibi hayatına kaldığı yerden devam eden kadın, kocasına hizmetten de geri durmazdı:

> *"Babaları ikinci defa seslenmezdi. İkinci defa seslense iş bitti demekti, sopayla dayak yemeye hazır ol demekti. Köpekbay öyle böyle eşine de çok sertti. Hayatın zorluğunun öcünü kadından almak istiyormuş gibi bazen onu evden kovup döverdi. Eline ne gelse onunla vururdu. Yetiştiği yerde ayaklarıyla zavallı kadını tepip ayakaltına alırdı. Zavallı annelerini, babasının ayakaltından almak için Köpekbay'ın dört oğlu çok uğraşırlardı. Dayak yemeye alışan Aynek, bu darbelerden ölmezdi. Sanki hiçbir şey olmamış gibi kalkıp, ardından başı gözü morarmış bir şekilde ev işleriyle uğraşmaya başlardı. Köpekbay'a çay hazırlayıp verirdi."* (Sokpakpayev, 2020, ss.23-24).

SABİT MUKANOV VE KADIN

Kazak edebiyatının önemli kalemlerinden biri olan Sabit Mukanov da kadın konusuna eserlerinde sıkça yer vermiş ve onları roman ve hikâyelerinin ana kahramanı olarak okuyucuya sunmuştur. Bir bakıma kadın okuyuculara ilham kaynağı olmayı amaçlayan Mukanov, hayalindeki ideal Kazak kadın tipini de bu kahramanlar üzerinden tanımlama yoluna gitmiştir.

Sabit Mukanov, 1938 yılında yazdığı *Cumbak Calav* (Gizli Bayrak) romanını -yapılan eleştiriler ve tavsiyeler nedeniyle- sonradan değişiklikler yaparak 1957 yılında *"Botagöz"* adıyla yeniden yayımlamış ve konusu kadın olan bu eseriyle döneme damga vurmuştur. (Kınacı, 2016, s.198). Romanın ana kahramanı Botagöz fakirlik içinde büyümüş, Çarlık yönetimine karşı, Devrimci bir Kazak kızıdır. Romanda, onu okutmak için ağabeyinin yoksulluk içinde verdiği mücadele sonunda, şehirde aldığı eğitimle onun bir Bolşeviçka[2] olması anlatılmıştır. Öyle ki Botagöz fakirlik içinden çıkmış olsa da artık o, avulun cahil kızı değildir; çünkü eğitimlidir. Rusça ve Kazakça bilir bu da onun hitabetini güçlendirmiştir. Çarlık karşıtı bir devrim taraftarıdır; güçlüdür, bilgili, gayretli, adil, öğrenmeyi ve öğretmeyi seven, dost canlısı, namuslu, cesaretli, erkek gibi bir kızdır. Daha sonra Botagöz, Askar ile

2 Bolşevik kız

evlenip çocukları olunca çocuk bakımıyla ilgili kitaplar okur; çocuğunu bu bilgiler ışığında büyütür. Kazak kadınlarının okuma yazma bilme oranının düşük olduğu bir dönemde[3] yazar, Botagöz ile Kazak kadınlarına bir anlamda yol gösterici olmuştur. Aynı zamanda bu eserle Kazak halkı arasında yıkılmaya çalışılan bir başka görüş de kadınlara olan bakış açısıdır. Kazaklar kadınları hep "eksik etek" olarak adlandırmış; ancak Botagöz bu algıyı da erkeklerle silahlanıp Çarlık Rusya'sına karşı isyana katılarak yıkmıştır. (Özakaydın, 2019, ss.36-37).

Sabit Mukanov'un II. Dünya Savaşı dönemindeki halk yaşantısını yansıttığı ve 1948 yılında kaleme aldığı *"Sırderya"* adlı romanında da kadın kahramanlar yine önemli bir yer tutmaktadır. Botagöz romanındaki güçlü kadın kahraman gibi "Sırderya" romanında da Aybarşa ve Gülnar karakterleri dikkat çekmektedir. İki kız da Sovyet döneminin yeni neslindendir. Gülnar, eğitimini tamamlayıp doktor olmuş, evlenmiş ve sakin bir hayat sürmektedir. "Büyük Vatanseverlik Savaşı" başlayınca cepheye yazılarak Almanlara karşı savaşır ve savaşta bir bacağını kaybeder. Bebeğini ardında bırakarak vatanını savunmaya atılması Gülnar karakterinin kahramanlığını ortaya koyar. (Özakaydın, 2019, ss.37-38). Yazar, kadının fedakârlığını, çalışkanlığını, eğitilince neler yapabileceğini, topluma olan katkılarını bu karakterler aracılığıyla vurgulayarak halk arasında süregelen kadını aşağılayan, küçük düşüren söylemleri yok etme gayretinde olmuştur.

Sabit Mukanov'un 1924 yılında yazdığı *"Äsiya"* (Asiya) adlı hikâyesinde; dokuz yaşında olmasına rağmen tıpkı bir yetişkin gibi köydeki evin tüm işlerinin üstesinden gelen, küçük kardeşinin de bakımıyla bir anne gibi ilgilenen sevecen, azimli ve çalışkan Kazak kızı Asiya'nın yaşadığı zorluklar ve köyden şehirdeki okul sıralarına gidiş macerası anlatılmaktadır. Asiya'nın anne ve babası geçinmek için zenginlerin evinde çalışan yoksul insanlardır. Bu nedenle kendi evlerinin hemen hemen bütün işlerini Asiya tek başına yapar. Kardeşi Ömirtay ile birlikte evde yalnız kalırlar. Karlı ve soğuk kış günlerinde soba yakma, kardeşine yemek pişirip yedirme, evi silip süpürme, hayvanlara bakma gibi birçok işe koşmaktadır. Yaz geldiğinde de annesinin çalıştığı evin işlerine yardım etmektedir. Asiya'nın bir de şehirde okuyan ağabeyi Amirjan vardır. Tatil için eve döndüğünde Amirjan okulundaki kızlarla Asiya'yı ve onun yaptıklarını kıyasladığında hüzünlenir; çünkü küçük kardeşi çocukluğunu yaşayıp okumak yerine köyde gelinlik kızlar hatta yaşlı kadınlar gibi koca evi çekip çevirmektedir. Omuzlarında bir çocuğun kaldıramayacağı kadar ağır yük vardır. Amirjan, Asiya'nın da kendi yaşıtlarıyla aynı şartlarda yaşaması ve kendisi gibi okuması için onu şehre okula götürmeye karar verir. O andan itibaren Asiya'nın hayatı bir değişim sürecine girer. Ağabeyi ile şehre gidip okula başlayan Asiya, kısa süre içinde oradaki kızlara ve okula uyum sağlar. Öğretmenlerinin gözüne girerek bir başarı belirtisi olan kızıl kurdele almaya hak kazanır. Komünizmin mutluluğuna ulaşarak artık köyde ev işlerinde çalışmak yerine komünizmin inşası için çalışmaktadır. Şehirde okula başlayan Asiya'nın, okula kolay adapte oluşu; derslerindeki başarıları ve okulda tanıştığı komünizm ideolojisine sımsıkı bağlanarak onun ateşli bir savunucusu oluşu Mukanov'un Kazak kızlarına örnek vermek istediği prototip bir Rus-Kazak tipi olması açısından önem teşkil etmektedir. (Özakaydın, 2019, s.79).

> *"O günlerde artık Asiya okuldaydı. Okula başlayalı beş ay kadar olmuştu. Arıkovanı gibi gürültülü emekçi toplumun bir bireyi idi. Kendisi gibi çocuklarla koro halinde hepsi beraber şarkı söylediklerinde 'Biz emekçiler sınıfıyız' diye boynunu uzatarak söylüyordu. Şimdilerde de büyük bir kız 'Öncü' oldun diye Asiya'nın boynuna kırmızı bir kurdele bağlamıştı. Bundan beri Asiya öncülük grubundan ayrılmaz, her türlü oyunu öğrenir; 'Hazır ol!' diyen başkanlarının sözlerine başka çocuklarla birlikte 'Her Zaman Hazırız!' diyerek kollarını kaldırırdı. Siyah Frenk üzümü gibi gözleri parlayarak komünizmin mutluluğunu inşa etmeye hazır olduğunu belirterek söz vermiş olduğunu görülürdü."* (Mukanov, 2012, s. 353)

Asiya karakteri, hikâyenin başında Kazak kadınlarının çocukluktan başlayan sıkıntılı hayatını gözler önüne sererken Rus hükümetinin okullarında eğitim gördükten sonra bambaşka bir kimliğe bürünmelerini anlatması bakımından önemli bir rol üstlenmektedir. (Özakaydın, 2019, ss.77-80).

Sabit Mukanov'un 1928 yılında yazdığı *"Ker Zaman"* (Ahir Zaman) adlı hikâyesinde Devrim yıllarındaki zor zamanlarda Kazak toplumunda insanlara –özellikle kadınlara- önem verilmemesi

3 Kınacı, İmaj,

ön plâna çıkarılmıştır. Adı geçen hikâyede de Hacı'nın evinde hizmetçilik yapan Ulbosın adlı kadın kahramanın birçok kez haksızlığa kurban gitmesine rağmen hakkını arayamamasını okuyucuya sunulmuştur. Sabit Mukanov'un Sovyet iktidarını da övdüğü hikâyede, bu iktidar sayesinde kadınlara verilen haklar ve onlara güvenildiği takdirde onların nelere yapacağı ortaya konmuştur. Nitekim Ulbosın hizmetçilikten devlet adına vergi toplayan bir memurluğa geçmiştir ve artık kendi haklarının yanında devletin haklarını da savunan gözü pek bir kadın devlet memuru olmuştur. (Özakaydın, 2019, s.41). Ayrıca hikâyede Hacı'nın karısı Büyük Hanım'ın sözleri Kazak toplumunda kadına olan bakış açısının ispatı niteliğindedir:

"Evet, bu halk sen olmazsan ölürdü. 'Kadın yönetirse, o halk azar!' derlerdi atalarım; bundan sonraki günlerimiz sana kalırsa, o gün, batsın o gün! diye söylendi Büyük Hanım öfkesi daha da artarak." (Mukanov, 2012, s. 357).

Sabit Mukanov, 1942 yılında kaleme aldığı *"Alıp Aynaş"* (Kahraman Aynaş) adlı hikâyesinde yine kadının gücünü, azmini ve sabrını ön plâna çıkarmıştır. Kocası Aben ile köylerindeki kolhozda çalışan vatansever bir Kazak kızı olan Aynaş, Aben askere alınınca hem vatanı için hem de kocası için var gücüyle çalışır. Kocası cephede vatan toprağı için canını ortaya koyarken geride kadın başına toprağı işleyen, eşini kaybettiğinde çocuklarını babasız büyüten, türlü zorluklara göğüs geren nice Kazak kadınını temsil etmesi açısından Aynaş, yazar tarafından idealize edilmiş başarılı bir karakterdir. (Özakaydın, 2019, s.41). Aynaş, kolhozda çalışan tüm işçileri ve ustabaşını şaşırtan çalışma performansı ortaya koymuştur. Bu durum karşısında, ustabaşı şaşkınlığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bir kişinin günde yer kazma performansı altı metreküptür. Oysa Aynaş kazma işine geldiği günden beri günde ortalama olarak on beş metreküpten aşağıya inmedi. Bazı günler yirmi metreküpten de fazla kazdı." (Mukanov, 2012, s. 402).

Yazarın 1944 yılında yazdığı *"Batır Qız"* (Kahraman Kız) adlı hikâyesinde, yazarın bu anlatıyı ithaf ettiği Kazak kızı Manşuk Memetova'nın "Vatan Savaşı"nda gösterdiği büyük kahramanlığı anlatılmıştır. Manşuk, kahraman olarak adını tarihe altın harflerle yazdıran yaşamış gerçek bir karakterdir. O, Rus-Alman Savaşı'nda, Rus tarafında yer alan askerlere yol göstericilik yapan bir Kazaktır. Onlarla harekât öncesi konuşarak askerlere saldırı yöntem ve taktiklerini anlatır. Amatör denecek seviyede silahlı atıcılık deneyimi olan Manşuk, Rusların Almanları yok etmeyi planladığı saldırıda yer alır. Komutanın izin vermemesine rağmen o, nehrin karşısındaki birliklerine tüfek, mermi ve makineli silahları geçirmek için yüzme bilmediği halde suya girer ve karşı kıyıya malzemeleri taşımayı başarır. Düşmanla çatışmaya başlayan Manşuk, yakın arkadaşını mayına basması sonucu kaybeder. Çevrede kendi taburunda ondan başka sağ kimse kalmaz. Manşuk mermisi bittiği için yer değiştirirken ağır yaralanır. Güçlü Alman tankını da imha eden Manşuk, kendine siper ettiği mezar taşına silahı yardımıyla dayanmış, parmakları da tetikte kilitlenmiş halde bayılır. Daha sonra komutanlar onu bulur ama Manşuk ölmüştür. Albay, bir kızın daha adının tarih sayfalarında altın harflerle yazacağını belirterek onu Sovyetler Birliği Kahramanı ilan eder. Anlatıda daha önce kahramanlık yaparak Kazak tarihine geçen Kazak kızlarına atıfta bulunulmuş, hikâyenin sonunda o kahraman kızların arasına Manşuk Memetova da katılmıştır. Yazarın, hikâyede Manşuk karakterini yücelterek Kazak kızlarını yüreklendirip her birinin onu kendilerine kılavuz olarak almalarını amaçladığını söyleyebiliriz. (Özakaydın, 2019, ss. 121-123).

Ayrıca hikâyede, cephedeki askerlerle Manşuk'un arasında geçen diyalogda askerler kadınlar hakkında olumsuz ifadeler kullanmış; Manşuk da elinden geldiğince onlara karşı kadınları savunmuştur:

> "*-Demek öyle, deseniz ya bu kadınlar konuşmaya gelince erkekler kadar konuşurlar; fakat düşmanı öldürmeye gelince neden aynı sayıda öldürmezler?*
>
> *-Kadından kahraman olduğunu ne zaman gördün ki? dedi biri yüksek sesle.*
>
> *-Niye kahraman yokmuş? dedi Mânşuk. Zoya Kosmodemyanskaya[4]'ya ne dersin?*
>
> *-Bu doğru, dedi Mânşuk'a, Zoya kahraman kızdır. Sen onun gibi bir Kazak kızı bulup getirsene bize!*" (Mukanov, 2012, ss. 325-326).

4 Henüz 18 yaşındayken Naziler tarafından idam edilen Zoya Kosmodemyanskaya (1923-1941) (ölümünden sonra) Sovyetler Birliği'nin ilk kadın kahramanı unvanıyla millî hafızaya yerleşen Rus halkının vatansever olarak kabul ettiği isimlerden biridir. http://www.rusen.org/henuz-18-yasindayken-naziler-tarafindan-idam-edilen-zoya-kosmodemyanskaya-kimdir/ (E.T.:12.03.2022)

SONUÇ

Kadın; temelde tüm toplumlarda insanların doğması, büyümesi ve sağlıklı bireyler olarak büyüyebilmesi için ihtiyaç duyulan, kısaca neslin devamı için muhtaç olunan varlıktır. İnsan hayatında bu kadar önemli konuma sahip olan kadın âdete sonsuzluğa açılan bir dünyanın penceresidir. Hayatının her evresinde ve her bakımdan bu pencereden bakarak dünyayı öğrenmeye ihtiyaç duyan insanoğlu bazı devir ve toplumlarda onu hak ettiği değer ölçüsünde baş tacı yapmış; kimi zaman da onu ikinci plana atmış, unutmuş hatta yok saymıştır.

Kadim Türk kültüründe kadın; erkekle eşit tutulmuş, onlarla aynı haklara sahip olmuş, ülke yönetiminde söz sahibi olarak antlaşmalar imzalamıştır. Tarihte bu kadar önemli konumlarda var olan kadın yazın alanında da kendine yer bulmuştur. Şairlere ilham kaynağı olarak onların şiirlerini aşkla, özlemle süslerken; birçok yazarın da roman ve hikâyesinde kendini başkahraman olarak bulmuştur. Ancak Türklerin yerleşik hayata geçmeleri, inanç sistemlerinde olan değişiklikler vb. sebeplerle kadın-erkek eşitsizliği hâsıl olmaya başlamış, kadınlar çeşitli haksızlıklara uğramış, toplumda gördüğü değeri kaybetmiştir. Bunların yanı sıra kızların küçük yaşta kendilerinden büyüklerle başlık parası karşılığı evlendirilmesi, kadının eğitimsiz bırakılması ve buna bağlı olarak cahil kalması da her dönem, edebiyatta sanatçılar tarafından eserlerine konu edinilmiştir.

Modern Kazak edebiyatının en önemli aydınlarından biri olan Sabit Mukanov da yukarıda örnekleriyle ortaya koymaya çalıştığımız *"kadın, toplumda kadının yeri, kadın hakları, kadın eğitiminin gerekliği"* konularına roman ve hikâyelerinin genelinde mutlaka yer vermiştir. Sabit Mukanov'a göre toplumda kadın ve erkek eşit haklara sahip olmalıdır. Ayrıca diğer Türk toplumları gibi Kazak toplumunda var olan başlık parası, kızların küçük yaşlarda evlendirilmesi, yine Anadolu'da da yaygın olan levirat[5] evlilikleri Mukanov'un eserlerinde yakındığı konular arasında yer almaktadır.

Sanatçı toplumun içinde bulunduğu kültüre değer veren ama zaman içinde yozlaşmış olan gelenekleri değiştirmek için çabalayan kişidir. Toplumunu anlayan sanatçılar sayesinde bu çabalar sonuca ulaşmıştır. Bugün Kazak toplumunda kadının iyi bir konum almış olmasında pek çok etkenlerden biri de Kazak yazar Sabit Mukanov'un toplumunun kabul edebileceği kahramanlara yer vermiş olmasıdır. Onun yarattığı kadın karakterler toplumsal yapıya saygılı ama değişimin ilk olarak kendilerinde başlaması gerektiğini bilen kadınlardır.

KAYNAKÇA

Güzelce, I. (2006); Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Kadın Tipleri ve Kadın Eğitimi Unsuru, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Junayeva, N. (2019); Kazak Toplumunda Kadının Statüsü ve Kazak Edebiyatında Sorunsalı Kadın Olan Roman ve Hikâyeler Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kınacı, E. (2016); Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik, Ankara: Bengü.

Koç, K., İşina, A., Koranbekov, B. (2007); Kazak Edebiyatı-2, İstanbul: IQ Kültür Sanat.

Mukanov, S. (2012); Şığarmalar Jıynağı, Ölke Baspası, Almatı.

Özakaydın, D.T. (2019); Sabit Mukanov - Hayatı, Sanatı ve Hikâyeleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özdemir, A. (2014); Kazak Edebiyatında Hikâye, İstanbul: Ötüken.

Özdemir, A., "Kazak Türkleri'nin Büyük Edibi Mırjakıp Duvlatulı", Bilig-3/Güz-96, ss.162-170.

Özdemir, E. (2010); 20. Yüzyılın Başında Kazak Aydınlanmasında Kadın Teması, *Bilig, 54/Yaz*: 211-230.

Sokpakpayev, B. (2020); Çocukluk Dönemine Yolculuk, Ankara: Bengü.

Söylemez, O., Azap, S. (2016); Türk Dünyası Edebiyatları Hikâye Çözümlemeleri, İstanbul: Kesit.

5 Kocasının erkek kardeşlerinden birisiyle evlendirilmesi geleneği.

ÇOCUKLARIN OLUMSUZ DUYGULARI İLE BAŞ ETME ÖLÇEĞİ ÖĞRETMEN FORMU'NUN TÜRKÇEYE UYARLANMASI VE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

♦ ◆ ♦

ADAPTATION OF THE TEACHER'S FORM OF THE COPING WITH CHILDREN'S NEGATIVE EMOTIONS SCALE TO TURKISH AND INVESTIGATION OF THE PSYCOMETRIC PROPERTIES

Dilara ÖZSOY* ve **F. Cansu PALA DEDEOĞLU****

ÖZET

Erken çocukluk dönemi, doğumdan 8 yaşına kadar olan dönemi kapmsamaktadır. Bu dönemde, çocukların bilişsel ve duygusal becerileri önemli ölçüde gelişmektedir. Öğretmenler, yaşamın ilk yıllarında duygu sosyalleştirme süreçleri ile çocukların duygusal gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Duygu sosyalleştirme; ebeveyn ya da öğretmen gibi önemli yetişkinlerin çocuklar ile duygular hakkında konuşması, duyguları ifade etmesi ve çocukların duygularına verdiği tepkileri içerir. Bu çalışmada, alanyazında ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerini ölçmek için yaygın olarak kullanılan "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği"nin öğretmen formunu Türkçe'ye uyarlamak ve psikometrik özelliklerini incelemek amaçlanmaktadır. "Demografik Bilgi Formu", "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği", "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği", "Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği-Kısa Form (DDGÖ-16)" ve "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği"nden oluşan veri toplama araçları Türkçe okuma yazma bilen okul öncesi öğretmenlerine uygulanacaktır. Veriler, bilgilendirilmiş onam formunu okuyup çalışmaya katılmayı kabul eden 300 okul öncesi öğretmenden, rastgele ulaşılabilir örnekleme yoluyla ve çevrim içi anket ile toplanacaktır. Ölçeklerin doldurulması yaklaşık 30 dakika sürecektir.

Anahtar Kelimeler: *erken çocukluk dönemi, duygusal gelişim, duygu sosyalleştirme, okul öncesi öğretmenler, ölçek uyarlama*

ABSTRACT

Early childhood covers the period from birth to 8 years of age. During this period, children's cognitive and emotional skills develop considerably. Teachers play a critical role in the emotional development of children through emotional socialization processes in the first years of life. Emotion socialization involves important adults, such as parents or teachers, talking to children about emotions, expressing emotions, and reacting to children's emotions. In this study, it is aimed to adapt the teacher form of "The Coping With Children's Negative Emotions Scale" which is widely used in the literature to measure the emotional socialization skills of parents, into Turkish and to examine its psychometric properties. Data collection consisting of "Demographic Information Form", "Scale for Coping with Children's Negative Emotions", "Reactions to Children's Emotions Scale", "Difficulty in Emotional Regulation Scale-Short Form (DDQ-16)" and "Attitude Scale towards Teaching Profession" tools will be applied to pre-school teachers who can read and write in Turkish. Data will be collected from 300 preschool teachers, who read the informed consent form and agreed to participate in the study, by randomly available sampling and an online questionnaire. Filling the scales will take approximately 30 minutes.

Keywords: *early childhood, emotional development, emotion socialization, preschool teachers, scale adaptation*

* Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Türkiye. (e-Mail: dilaraozsoy@yahoo.com)

** Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fak., Psikoloji Bölümü, Türkiye. (e-Mail: cansu.pala@ege.edu.tr)

1. GİRİŞ

Doğumdan 8 yaşına kadar olan dönemi kapsayan erken çocukluk döneminde, çocuklar fiziksel, bilişsel, duygusal ve toplumsal alanda birçok beceriyi edinir ve bu beceriler yaşamın sonraki yılları için bir temel oluşturur (Bredekamp, 2015). Erken çocukluk döneminde gelişen bilişsel ve duygusal beceriler yaşam boyu önemli etkilere sahiptir.

Çocukların bilişsel ve duygusal yeterliliği, diğerleriyle kurdukları etkileşim sayesinde gelişir (Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, 1998). Ebeveynler, bebeklikten itibaren duygu sosyalleştirme davranışlarıyla çocukların duygusal yeterlilik kazanma sürecine katkıda bulunur (Eisenberg ve ark., 1998). Ebeveynlerin yanı sıra öğretmenler de yaşamın ilk yıllarında duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların duygusal gelişimi konusunda temel bir rol oynar (Curby, Brock ve Hamre., 2013; Housman, Denham ve Cabral 2018). Duygu sosyalleştirme; ebeveynlerin ya da öğretmenler gibi diğer önemli yetişkinlerin çocuklar ile duygular hakkındaki konuşmaları, kendi duygularını ifade etmesi ve çocuklarının duygularına verdikleri tepkiler olmak üzere üç süreci içermektedir (Eisenberg ve ark., 1998). Ebeveynler ve öğretmenler duyguları tanıtarak, duygular hakkında açıklamalar ve tartışmalar yaparak, çocukların duyguları anlamasına ve düzenlemesine katkıda bulunur (Fivush ve Wang, 2005). Alanyazında, çocukların duygusal deneyimlerine verilen tepkiler oldukça önem görmekte ve duygu sosyalleştirme davranışları sıklıkla "çocukların duygularına verilen tepkiler" ile incelenmektedir (Corapci, Aksan ve Yagmurlu, 2012; Rothenberg, Weinstein, Dandes ve Jent, 2019).

Yetişkinlerin çocukların duygularına verdikleri tepkiler destekleyici ve destekleyici olmayan tepkiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Eisenberg ve ark., 1998). Destekleyici tepkiler; olumsuz duygu deneyimleyen çocuğun daha iyi hissetmesine yardımcı olma (duygu-odaklı tepkiler), çocuğun duygularını ifade etmesini teşvik edici ve cesaretlendirici davranma (duyguların ifadesini teşvik edici tepkiler) ve yaşanan duyguya neden olan sorunun çözümüne yardımcı olma (problem-odaklı tepkiler) davranışlarını içermektedir. Destekleyici olmayan tepkiler ise yetişkinin çocuğun olumsuz duygularına endişe ile karşılık vermesi ve çocuğun ihtiyaçları yerine kendi sıkıntısına odaklanması (yetişkinde sıkıntı), çocuğun duygusal tepkilerini eleştirme, önemini azaltma veya yok sayma (küçümseyici tepkiler) ve olumsuz duyguları kontrol altına almak amacıyla ceza ile tehdit etme gibi (cezalandırıcı) işlevsel olmayan duygu sosyalleştirme davranışlarını kapsamaktadır. Çocukların duygusal yeterliliğini, destekleyici tepkiler olumlu yönde etkilerken, destekleyici olmayan tepkiler olumsuz etkilemektedir (Eisenberg ve ark., 1998). Çocuklar yetişkinlerin kendi duygularını nasıl deneyimlediğini gözlemleyerek, kendilerinin ve diğerlerinin duygularını tanımayı ve duygularını düzenlemeyi öğrenir (Eisenberg ve ark., 1998).

Yurtiçi ve yurt dışı alanyazın incelendiğinde, ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerisi yaygın olarak "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği" ile ölçüldüğü görülmektedir (Fabes, Eisenberg ve Bernzweig; 1990; Altan-Aytun, Yağmurlu ve Yavuz, 2013). Yurtdışı alanyazında, öğretmenlerin duygu sosyalleştirme becerileri için ise, bu ölçeğin geliştiricileri tarafından önerilen öğretmen formu kullanılmaktadır. Ancak ölçek geliştiricilerinin önerdiği öğretmen formunun Türkçe'ye uyarlama çalışmasının yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada, alanyazında yaygın olarak kullanılan "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği"nin öğretmen formunun geçerlik ve güvenirlik çalışmasının yapılması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Veri toplama araçları, Türkçe okuma-yazma bilen okul öncesi öğretmenlerine uygulanacaktır. Pandemi koşulları çevrimiçi anket ile veri toplanması planlanmaktadır. Katılımcılar, çeşitli sosyal medya mecraları üzerinden araştırmanın bağlantı adresine erişebilecek ve bilgilendirilmiş onam formunu okuyup çalışmaya katılmayı kabul ettikleri takdirde çevrimiçi olarak ölçekleri doldurabileceklerdir. Bu çalışmada 300 okul öncesi öğretmene ulaşmak planlanmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

"Demografik Bilgi Formu"; araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Öğretmenin yaşı, cinsiyeti, deneyim süresi, eğitim düzeyi ve çalıştığı okul türü (özel/devlet) gibi bilgiler yer almaktadır.

"Olumsuz Duygular ile Başa Çıkma Ölçeği Öğretmen Formu"; Fabes, Eisenberg ve Bernzweig (1990) tarafından ilk olarak ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek, çocukların deneyimlediği öfke, korku, üzüntü, utanç ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duyguları içeren 12 örnek olaydan oluşmaktadır. Her senaryoyu çocuğun olumsuz duygusuna verilebilecek 6 farklı tepki türü izlemektedir. Bu 6 tepki türü, ölçeğin 6 alt boyutunu oluşturmaktadır; probleme odaklı tepkiler (POT), duyguya odaklı tepkiler (DOT), duygu ifadesini kolaylaştıran tepkiler (DİT), küçümseyici tepkiler (KT), cezalandırıcı tepkiler (CT) ve ebeveynde sıkıntı (ES). POT, DOT ve DİT alt boyutlarından alınan puanlar "destekleyici duygu sosyalleştirme" tepkilerini oluşturmaktadır. KT, CT ve ES alt boyutlarından alınan puanlar "destekleyici olmayan duygu sosyalleştirme" tepkilerini oluşturmaktadır. Orijinal ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .69 ile .85 arasında değişmektedir (Fabes, Poulin, Eisenberg ve Madden-Derdich, 2002). Ebeveynler için geliştirilen ölçekteki senaryolar ve tepkiler, ölçek geliştiricileri tarafından öğretmenlere de uyarlanmıştır. Öğretmen formunun kullanıldığı bir çalışmada ölçek Cronbach alpha kat sayılarının .70-.90 arasında olduğu görülmüştür (Li, Shen ve Kang, 2021).

"Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği"; ebeveynler için O'Neal ve Magai (2005) tarafından ebeveynler için geliştirilen Ersay (2014) tarafından Türkçeye uyarlaması gerçekleştirilen ölçek maddeleri, Ersay (basıma hazır makale) tarafından 2017 yılında öğretmenler için uyarlanmıştır. Basit değişikliklerle ifadeler yeniden düzenlenmiştir. "Çocuğum üzgün olduğunda, çocuğumun üzüntüsü ile ilgilendim." ifadesi "Bir çocuk üzgün olduğunda, bu çocuğun üzüntüsü ile ilgilendim." olarak değiştirilmiştir. Alt ölçekler için Cronbach alpha kat sayıları şu şekilde bulunmuştur: ödül .68, ceza .79, büyütme .74, ihmal .73, avutma .87.

"Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği-Kısa Form (DDGÖ-16)"; Gratz ve Roemer (2004) tarafından geliştirilen ölçeğin kısa formu Bjureberg ve arkadaşları (2016) tarafından oluşturulmuştur. Ölçek toplam 16 maddeden oluşmaktadır ve maddeler beşli likert (1= hemen hemen hiç, 5= hemen hemen her zaman) şeklinde puanlanmaktadır. Açıklık, amaçlar, dürtü, stratejiler ve kabul etmeme olmak üzere beş alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Yiğit ve Yiğit (2017) tarafından yapılmıştır. Asıl çalışma ve Türkiye'deki çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık kat sayısı .92 olarak saptanmıştır. Türkiye'deki çalışmada ölçeğin alt boyutlarının Cronbach alpha iç tutarlılık kat sayıları .78 ile .87 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar duygu düzenleme güçlüğünün yüksek olduğunu göstermektedir.

"Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği"; Üstüner (2006) tarafından geliştirilen ölçek, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumunu ölçmek için geliştirilmiştir. Tek boyutlu olan ölçek toplam 34 maddeden oluşmaktadır ve maddeler beşli likert (1=katılmıyorum, 5=tamamen katılıyorum) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .72, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .93 bulunmuştur.

2.3. İşlem

Etik kurul iznini takiben, araştırmanın ilk aşamasında, Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeğinin Öğretmen Formu'nu Türkçeye uyarlama çalışması gerçekleştirilecektir. Bu doğrultuda; ölçek maddelerinin İngilizceden Türkçeye çeviri işlemi, araştırmacılar tarafından ayrı olarak yapılacak ve sonra bir araya gelinerek ortak karar alınacaktır. Akabinde Türkçeye çevrilen ölçeğin maddelerinin uygunluğu yine uzmanlarca değerlendirilecektir. Sonrasında maddeler her iki dile de hakim uzman bir kişi tarafından İngilizceye geri çevrilecektir. Bu aşamanın ardından ölçeğin orijinal maddeleri ile geri çeviri işlemi sonrası edinilen maddeler benzerliği açısından araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sonrasında düzeltilmesi gereken maddeler varsa gözden geçirilecek ve ölçeğe son hali verilecektir. Bu aşamadan sonra veri toplama işlemine geçilecektir.

Veriler, rastgele ulaşılabilir örnekleme yolu ile okul öncesi öğretmenlerinden çevrimiçi anket formu üzerinden toplanacaktır. Ölçekleri doldurmanın yaklaşık 30 dakika sürmesi öngörülmektedir.

2.3. Verilerin İstatistiksel Analizi

Toplanan veriler IBM SPSS 25 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı ile analiz edilecektir. Analiz öncesinde, verilen yanıtların tek değişkenli ve çok değişkenli dağılım

özellikleri incelenecek, veri analize hazır hale getirildikten sonra doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizleri ve Cronbach alfa güvenirlik analiz kullanılarak analiz edilecektir.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Öğretmenler, tıpkı ebeveynler gibi duygu sosyalleştirme biçimleri ile çocukların duyguları anlama ve düzenleme becerilerinde kritik rol oynamaktadır. Ancak literatürdeki duygu sosyalleştirme becerisini ölçen araçların daha çok ebeveynler için geliştirildiği görülmüştür. Öğretmenlerin duygu sosyalleştirme becerisini ölçmek için, uluslararası literatürde ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerisi için kullanılan ölçüm aracının maddeleri, ölçeğin geliştiricileri tarafından öğretmenlere uyarlanmıştır.

Bu ölçeğin öğretmen formunun Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi ölçeğin gelecek çalışmalarda kullanımının önünü açacaktır. Böylece ülkemizde yapılacak çalışmaların yurtdışı literatürüyle kıyaslama imkanı olacak, öğretmenlerin çocuklarının duygu düzenlemelerine yardım ederken kullandığı stratejilerin kültürel olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenebilecektir.

KAYNAKÇA

$250m funding boost for malaria vaccine. (2003). https://www.abc.net.au/news/2003-09-22/250m-funding-boost-for-malaria-vaccine/1482220

Altan-Aytun, Ö., Yagmurlu, B., ve Yavuz, H. M. (2013). Turkish mothers' coping with children's negative emotions: A brief report. *Journal of Child and Family Studies, 22*(3), 437-443.

Bjureberg, J., Ljótsson, B., Tull, M. T., Hedman, E., Sahlin, H., Lundh, L. G., ... ve Gratz, K. L. (2016). Development and validation of a brief version of the difficulties in emotion regulation scale: the DERS-16. *Journal of psychopathology and behavioral assessment, 38*(2), 284-296.

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar. (Effective Practices in Early Childhood Education, 2nd Edition).* (Çev. Hatice Zeynep İnan ve Taşkın İnan). 343-345. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Cheung, J. M. Y., Bartlett, D. J., Armour, C. L., Laba, T. L., ve Saini, B. (2018). To drug or not to drug: A qualitative study of patients' decision-making processes for managing insomnia. *Journal of Behavioral Sleep Medicine*, *16*(1), 1-26. doi:10.1080/15402002.2016.1163702

Corapci, F., Aksan, N., ve Yagmurlu, B. (2012). Socialization of Turkish Children's Emotions: do different emotions elicit different responses?. *Global Studies of Childhood, 2*(2), 106-116.

Curby, T., Brock, L., ve Hamre, B. (2013). Teachers' emotional support consistency predicts children's achievement gains and social skills. *Early Education and Development, 24*(3), 292-309.

Eisenberg, N., Cumberland, A., ve Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry, 9,* 241–273.

Ersay, E. (2014). Parental Socialization of Emotion: How Mothers Respond to Their Children's Emotions in Turkey. *International Journal of Emotional Education, 6*(1), 33-46.

Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., ve Márquez-Greene, N. (2019, August 8–11). Gun violence: An event on the power of community [Conference presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. https://convention.apa.org/2019-video

Fabes, R. A., Eisenberg, N., ve Bernzweig, J. (1990). *The coping with children's negative emotions scale: Procedures and scoring.* Arizona State University.

Fabes, R. A., Poulin, R. E., Eisenberg, N., & Madden-Derdich, D. A. (2002). The Coping with Children's Negative Emotions Scale (CCNES): Psychometric properties and relations with children's emotional competence. *Marriage & Family Review, 34*(3–4), 285–310.

Fellner, C. (7 Nisan 2019). Time bomb: Two new cases as NSW faces worst measles outbreak in years. *The Sydney Morning Herald*. https://www.smh.com.au

Fivush, R., ve Wang, Q. (2005). Emotion Talk in Mother-Child Conversations of the Shared Past: The Effects of Culture, Gender, and Event Valence. Journal of Cognition and Development, 6(4), 489–506.

Gratz, K. L. ve Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and d dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of the difficulties in e emotion regulation scale. *Journal of psychopathology and behavioral assessment, 26*(1), 41-54.

HealthTimes. (2015). The future of aged care nursing in Australia. https://healthtimes.com.au/hub/aged-care/2/news/nc1/the-future-of-aged-care-nursing-in-australia/495/

Housman, D., Denham, S. A., ve Cabral, H. (2018). Building Young Children's Emotional Competence and Self Regulation from Birth: The begin to…ECSEL approach. *International Journal of Emotional Education, Special Issue Volume 10*(2), 5-25.

Li, I., Shen, P. S., & Kang, S. S. (2021, July). Teacher-Derived Emotional Socialization Predicts the Development of Emotion Regulation and Knowledge in Preschool Children. *In Child & Youth Care Forum* (pp. 1-18). Springer US.

Markus, D. A. (2014). *Surveys in social research.* Sidney, Avustralya: Routledge.

McKenzie, H., Boughton, M., Hayes, L., ve Forsyth, S. (2008). Explaining the complexities and value of nursing practice and knowledge. I. Morley & M. Crouch (Ed.), *Knowledge as value: Illumination through critical prisms* (ss. 209-224). Amsterdam, Hollanda: Rodopi.

O'Neal, C. ve Magai, C. (2005). Do parents respond different ways when children feel different emotions? The emotional context of parenting. *Development and Psychopathology, 17*(2), 467– 487.

Rothenberg, W. A., Weinstein, A., Dandes, E. A., ve Jent, J. F. (2019). Improving child emotion regulation: effects of parent–child interaction-therapy and emotion socialization strategies. *Journal of Child and Family Studies, 28*(3), 720-731.

TÜİK. (2018). *Hanehalkı memnuniyet anketi.* www.tuik.gov.tr

Üstüner, M. (2006). Öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 45*(45), 109-127.

Yiğit, İ. ve Yiğit, M. G. (2019). Psychometric properties of Turkish version of difficulties in emotion regulation scale-brief form (DERS-16). *Current Psychology, 38*(6), 1503-1511.

MAKEDON HANEDANI DÖNEMİNDE BİZANS'IN ARMENİA'DAKİ DİN POLİTİKASI

♦ ◆ ♦

RELIGIOUS POLICY OF BYZANTINE IN ARMENIA DURING THE MACEDONIAN DYNASTY PERIOD

Engin ÖZTÜRK*

ÖZET

Hıristiyanlığın kabulü Roma (Bizans) ile Ermeniler arasındaki tarihi ilişkiyi daha farklı ve birbirlerini yakından ilgilendiren bir noktaya taşımıştı. Bizans kendi emperyal gücüne dayanarak Ermenileri kendi merkezi devlet sistemi içine alıp onları eritmeyi amaçladı ve bunu yaparken de dini önemli bir araç olarak kullandı. Ancak Doğu'dan gelen daimi siyasi hareketler, Bizans'ın bu politikasını her zaman sekteye uğrattı. Sâsânîler'in büyük savaşı, ardından gelen İslamiyet ve bu dinin getirdiği muazzam bir hakimiyet Bizans'ın Doğu bölgesinde hem siyasi hem de dini gücünü azalttı. Uzun bir Müslüman-Arap hakimiyetinden sonra Bizans 9. yüzyılın ortalarından itibaren kaybettiği siyasi ve dini gücü tekrar kazanmak istedi ve Doğu'ya doğru dini bir açılım başlattı. Arap hakimiyetini istemeyen Ermeniler Bizans'ın bu açılımına büyük bir destek verdiler ve hatta Bizans'a mektuplar yazarak onları Doğu'ya çağırdılar. Ancak bu durum Ermenileri dini bir baskıya tekrar maruz bıraktı ve yaklaşık yüz elli yıllık bir dönem Ermenilerin dini bir denge politikası izlemesine neden oldu. İniş-çıkışlarla geçen bu politik dönem tesirini Ermeniler üzerinde derin bir şekilde hissettirdi, öyle ki, bu politika, Ermenilerin Anadolu topraklarına gelen ve bu toprakların yeni sahipleri olan Türklere yakınlaşmasını sağlayacaktı. Bizans ise geri dönüşü olmayacak şekilde bu sahneden çekilecekti.

Anahtar Kelimeler: *Bizans, Ermeniler, İslamiyet, Müslüman-Arap, Türkler*

ABSTRACT

The adoption of Christianity brought the historical relationship between Rome (Byzantine) and Armenians to a different and closely related point. By relying on its imperial power, Byzantium aimed to include the Armenians in its central state system and to dissolve them, and while doing this, it used religion as an important tool. However, permanent political movements from the East always interrupted this policy of Byzantium. The great war of the Sassanids, the ensuing Islam and the enormous dominance brought by this religion reduced both the political and religious power of Byzantium in the Eastern region. After a long Muslim-Arab domination, Byzantium wanted to regain the political and religious power it had lost since the middle of the 9th century and started a religious opening towards the East. The Armenians, who did not want Arab domination, gave great support to this opening of Byzantium and even wrote letters to Byzantium and invited them to the East. However, this situation again exposed the Armenians to a religious oppression and caused the Armenians to follow a policy of religious balance for a period of approximately one hundred and fifty years. This political period, which passed with ups and downs, made its impact felt deeply on the Armenians, such that this policy would bring the Armenians closer to the Turks, who came to the Anatolian lands and were the new owners of these lands. Byzantium, on the other hand, would withdraw from this scene irreversibly.

Keywords: *Byzantium, Armenians, Islam, Muslim-Arab, Turks*

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Doktora, Türkiye.. (e-Mail: engoztk@gmail.com)

325 yılındaki Nikea Konsili'yle birlikte Bizans ve Ermeniler arasında dini ilişkiler resmen başlamış oldu. Bu konsilde alınan kararlara Ermeniler de uyumluluk gösterdi ve Aryanizm'i kınadılar (Bournoutian, 2006, s.50; Öztürk, 2020, s.24-25). 381 yılındaki Konstantinopolis Konsili'nde de Ermeniler Bizans ile aynı safta yer aldılar, hatta bu konsilin kararları Ermenilerin itikadı açısından daha iyiydi (Öztürk, s.42). Ancak 451 yılındaki Khalkedon Konsili Bizans ve Ermeniler arasında geri dönüşü olmayacak bir yola soktu ve derin bir uçurum yarattı (Öztürk, s.84). Bu tarihten sonra Ermeni literatüründe Bizans'ın diğer bir adı Khalkedoncular olacaktı. Sâsânîlerin Armenia bölgesinde etkin güç olması Bizans'ın siyasi olarak Ermeniler üzerinde bu dini baskıları kurmasına mani oldu. Tabii Sâsânîler de kendi inançlarını Ermeniler üzerinde benimsetmeye çalışıyorlardı. Bu Ermeniler için sancılı bir süreçti. Ancak 7. yüzyıl ile büyük bir güç passionerliğin verdiği o coşkuyla Doğu topraklarından harekete geçti. Bu güç Müslüman Araplardı. Bizans, İmparator Herakleios ile birlikte tekrardan Armenia üzerinde hakimiyet sağlamışken ve Ermeni kilisesini neredeyse kendi istediği biçimde şekillendirmişken, Doğu'dan böylesine muazzam bir gücün çıkması Ermenilerin tekrardan rahat bir nefes almasını sağladı. Ancak bu kısa süreli bir nefes almaydı. Arapların Armeia topraklarına girmesi ve burada uzun bir dönem kalmaları dini açıdan Ermeniler için iyi bir durumdu (Ter-Ghévondian, 1986, s.774). Zira Arap egemenliği altında Bizans'ın Khalkedoncu öğretisine daha az maruz kalıyordu.

5. yüzyılda başlayan bu dini gerginlik özünde monofizit-dyofizit çatışmasıydı. Bizans bunu kendi siyasi çıkarları için bir gerekçe olarak sunarken, Ermeniler ise, tabiri caizse, hayatta kalmak için bir kalkan olarak sundu. Bizans yaşanan siyasi gelişmeleri ve farklı güç odaklarının işin içinde olduğunu görünce bölgedeki istikrarı ve bekası için tek çarenin Ermenileri Khalkedoncu doktrinin içine çekmeye çalıştı. Ermeniler IX. yüzyılın sonlarına doğru özerkliklerini kazanarak bir prenslik kurduktan sonra kiliselerinin üzerindeki Grek Ortodoks tesirini kaldırmak istediler. Bilhassa Arapların egemenlik dönemlerinde Bizans'a sığınmış olan Ermeniler Ortodoks Greklerden dini baskı gördüler. Ancak Ermenilerin Arapların da kendi topraklarında tesirlerinden rahatsız oldukları için Bizans ile bir orta yol bulmaları gerekiyordu. Arapların siyasi gücü Bizans'ın siyasi ve askeri bir hareket yapmasına mani olduğu için, Bizans 9. yüzyılın ikinci evresinde bunu dini bir açılımla başlattı. Bu akımın ilk öncüsü meşhur Patrik Photios idi. Ostrogorsky, "Photios, İstanbul patrikliği makamına yükselmiş olanların fikir bakımından en önemlisi, siyaset bakımından en göze çarpıcısı ve diplomat olarak en ustası idi" der (Ostrogorsky, 2011, s.210). Photios Prens Aşot'a 862 tarihinde uzun bir mektup yazı. Bu mektup Armenia bölgesinde yaşayan Taronlular'ın Khalkedonculuğa dönüştürülmesiyle ilgiliydi ve mektubunda bunu "καὶ τῶν Ἀρμενίων τοὺς ὀρθοδοξήσαντας δευτέρα πάλιν σταλεῖσα ἐπιστολή - τοὺς κατοικοῦντας τὴν Τετάρτην Ἀρμενίαν Ταρρωνίτασ οἶδά σε μή ἀγνοεῖν ὅτι λέγω… [Ortodoks Ermenilere – dördüncü Ermenistan'da (Armenia) yaşayan Taronlulardan bahsetmek istediğimin farkındasınızdır – bu mektup eksiklikleri giderecektir…]" bu şekilde ifade ediyordu (Darrouzes, 1971, s.147). Ermenilerin de Bizans'ın bu din politikasına karşı kayıtsız kalmadığını görüyoruz, zira Genceli Grigoras eserinde şöyle bir bilgi vermektedir: "Basileios, İsmaillerin gönderdiği tacın yanı sıra Aşot'a tekrar bir taç gönderdi. Konstantinopolis patriği Photios, Tanrı'nın Haç'ından bir parça ile birlikte Aşot'a bir mektup yolladı. Aşot'un emri üzerine, vardapet Sahak da Photios'a güzel ve bilge dolu bir cevap yazdı" (Kirakoras, 1986, s.29).

Photios'un bu teşebbüsü halefleri tarafında da devam ettirildi. Burada özellikle Patrik Nikolaos Mystikos önemli bir yer ihtiva etmektedir. Joseph Hergenröther Mystikos için "Photius'un en asil özellikleri, onun öğrencisi olan Nikholas Mystikos'un şahsında vücut bulmuştu. Hiç kimse onun kadar, Photius'un şahsında sembolleşen patriklik kavramını takip konusunda uğraş göstermemiştir" der (Hergenröther, 1867, s.655; Vasiliev, 2016, s.383). Onun da Ermenilere mektuplar yolladığını biliyoruz, ancak elimizde orijinal Grekçe nüshalar yok ve bu mektuba Ermeni diline çevrilmiş ya da o dilde yazılmış haliyle ulaşıyoruz. Mektup tetkik edildiğinde, Mystikos'un elinden çıkmış olma ihtimali bizi biraz düşündürüyor. Zira selefi Khalkedoncu doktrini vaaz ederken, halefi Ermeni Katolikosu'nun Doğu'da ve Kafkaslar'daki Hristiyanların hamisinin Ermeni Kilisesi'nin olduğunu söylüyordu, yani monofizit inancı tanıyordu (Nicholas I Patriarch of Constantinople, 1981, ss.32-35). Mektubun bize dönemin patriği Hovahannes'ten kalması mektubun değiştirilerek günümüze geldiğine dair şüphelenmemize neden oluyor. Zira kendi kilisesini Bizans Ortodoks Kilisesi'nden aşağı görmek istememesi normaldi. Hovhannes de bu mektuba karşılık çok uzun bir mektup kaleme aldı (Jean Catholicos, 1841, ss.270-282).

Mektupta Bizans'ın Armenia'nın protektoru olmasını istiyordu ve Doğu'ya büyük sefer yapılmasını talep ediyordu (Grousset, 1973, s.443). Bu mektup bize bir asır sonra yapılacak Haçlı Seferlerini anımsatır.

İmparator Romanos Lekapenos döneminde "Enkarnasyondan sonra Mesih'in tek tabiatı dogmasını destekleyen Ermenilerin ülkesindeki Sünik piskoposuna bir mektubun sureti" şekliyle imparatorun emriyle gönderilen bir mektup kayıtlarda vardır (Darrouzes, 1956, s.115). Bu karşılıklı mektuplar Bizans'ın Doğu politikası için uygun zemini hazırladı ve Ermenilerin de istediği Doğu seferi bir Haçlı Seferi gibi, 927 yılında İoannes Kourkouas komutasında başladı. Bu sefer Batılı tarihçiler için Doğu'nun karşısında Batı'nın tekrar dirilişini ifade etmekteydi (Caharanis, 2021, s.50; Ostrogorsky, s.212; Vasiliev, s.354).

Bizans'ın siyasi ilerleyişi dini politikasının etkisini Ermeniler üzerinde göstermeye başlamıştı. Zira imparatorluk Sünik bölgesinde ılımlı bir şekilde karşılandı. Sünik bölgesinin katolikosu Vahan 968-69 yılında başa geçinde 'Khalkedoncularla' iyi ilişkiler kurmak ve onlarla anlaşmak istedi (Step'anos Taronec'i, 2017, s.233). Ancak monofizit Ermeni taraftarları yine de çoktu ve Vahan'ı kınamak için Ani'de pek çok din adamı toplandı. Vahan bunlardan kaçmak için Vaspurakan bölgesine kaçtı. (Step'anos Taronec'i, s.233-324).

Bizans'ta ruhban sınıfı her zaman laik kesim kadar itidalli ve politik olamıyordu. Ermeniler içinde de bu tarz kişiler çoktu, lakin Vahan gibi aslında orta yolu bulmak isteyenler de vardı. İmparator Nikephoros döneminde Pontos'lu ünlü Ermeni keşişi Nikon imparatorun da teşvikiyle '*Ermenilerin dinsiz kültü*' üzerine akerbik bir inceleme yazdı. Bu tarz incelemenin daha doğrusu aşağılama içeren bir metinin bir Ermeni tarafından yazılması da hem ilginç hem önemlidir. Tabii ki bu tarz şeyler iki kesimin birbirlerine karşı zıtlaşmasına neden oluyordu. Üstelik Kars Katetrali'nde ayinlerin Gürcülerin yani Ortodoks itikadının geleneklerine göre yapılması da istenmişti ve Ermeni lideri Apas bunları püskürtmek zorunda kalmıştı. Ermenilerin Ber bölgesine karşı barbarca tutumları, tabii olarak Grekleri öfkelendirdi, lakin bundan da öte, bunu Gürcülerin katıldığı Ortodoks Kilisesi'nin törenlerine bir hakaret olarak addettiler. Doğu'daki Ermenilerin bu tutumları, Batı'da Bizans yönetimi altında yaşayan Ermenilerin, kendilerini geçmişte olduğundan daha sıkı bir şekilde Ortodoks Grek Kilisesi'nin geleneklerine uymak zorunda bıraktı. Mösyö Tournebize'in söylediği gibi "Onları Ortodoksluğun kucağına alarak tasdik ettiler ve bazen yeniden vaftiz ettiler" (Tournebize, 1900, s.151). Kadim inançlarından vazgeçmek istemeyen Ermeniler Büyük Ermenistan'a, bilhassa Ararat bölgesi içinde olan Şirak ve Vanat bölgesine sığındılar. Ancak işin ilginç yanı, Ortodoks Grek Kilisesi'nin gelenekleri ve hatta ayinleri, Ermeni ruhbanların nazarında, Ermeni ritüellerinin Grek Kilisesi'nin nazarında lütuf bulmadığından daha fazla lütuf bulamamıştı. Grekler vaftizin bir kişi adına verildiği ve Katolikos Ananias'ın vaftizi ellerinden alanlara yeniden ad verdiğini iddia ettiler. İnsanlar o kadar patlamaya hazır barut gibiydiler ki, Grekler ve Ermeniler, uzlaşmadan söz etmeye cüret eden engin görüşlü kişileri heretik olarak görüyorlardı. Yine mösyö Tournebize'in sözüyle "…les excès avaient provoqué et entretenaient d'autres excès [aşırılıklar diğer aşırılıkları kışkırtmış ve sürdürmüştü]" (Tournebize, s.152).

Ermeniler siyasi olarak Bizans'a karşı koyabilecek güçte değillerdi. Bunun için geriye yalnızca doktrinsel alanda mücadele vermek kalıyordu. İmparator İoannes Çimiskes Ermeni bir rahip ve filozof olan Gevond'a şöyle bir mektup yazdı:

> "Sevimli ve değerli filozof, şanlı Pantaleon'a selam! Manevi evladımız olan Şahınşah Aşot tarafından yazınımıza gelip ona kaşı duyduğumuz öfkeyi yatıştırdın ve Antsevastikli Bagratuni Bab ile 'protospathaire[2]' Simbat Toernetzi'yi getirdiğin vakit, seni, Arap memleketinden dönümüzde mukaddes şehirde göreceğimize dair mektup yazmıştık. Şimdi ise, seni Tanrı'nın himayesinde bulunan şehrimizde bulmamız için gayret et. Oradan, Tanrımız Hazreti İsa'nın papuçları ve Hazeri Yahya'nın saçları için büyük merasim tertip edeceğiz. Keza, senin, orada, bizim alim ve filozoflarımızla mükaleme etmeni görmekle sevinç duyacağımı bildiririm. Allah senin ve bizim, Hazreti İsa da bütün kullarının yardımcısı olsun." (Urfalı Mateos, 2000, s.31-32).

2 Protospatharios (πρωτοσπαθάριος) 8. ve 12. yüzyıllarda üst düzey komutanlara, eyalet valilerine ve Ermeni-Gürcü gibi yabancı prenslere verilen yüksek saray unvanlarından biridir (Kazhdan, 1991, s.1748).

İmparator bu mektupla Gevond'u başkent Konstantinopolis'e davet etti. İmparatorun veya kilisenin bu davetteki amacı Khalkedon doktrinini Ermeni din büyüklerine teolojik münazaralarla kanıtlamak ve onlara benimsetmekti (Grousset, 449-500). Gevond burada kendi doktrinlerini savunma imkanı buldu. Mateos onun Romalı (Bizanslı) filozoflarla alenen münazaraya giriştiğini ve kimsenin onu alt edemediğini söyler (Urfalı Mateos, 2000, s.32).

985-86 tarihinde Melitene [Malatya] merkezinde oturan Ortodoks Patrik'i Teodoros yeni Katolikos olan Haçik'e bir mektup gönderdiğini görüyoruz. Aynı şekilde Teodoros'un bu mektubuna mukabil Ermeni rahip Samuel'in de ona güzel bir cevap verdiği kaynaklarda geçer. Taronlu Stephanos Teodoros'un Ermenileri mektubunun başında 'heretik' olarak nitelediğini belirtir (Step'anos Taronec'i, s.253.) Ancak Mateos "Patrik Teodoros, bunu ziyadesiyle takdir etti ve bundan dolayı Rum patriki Teodoros ile Ermeni katolikosu Haçik arasında sıkı bir dostluk peyda oldu" der (Urfalı Mateos, s.40-41).

İmparator II. Basileios, erkinin ilk dönemlerinde Ermeniler üzerinde sert bir politikası olduğu görülüyor. Zira 986 yılında pek çoklarını farklı bölgelere tehcir ettirdi ve efemine papazlar ile Sebastia metropoliti Ermeni halkına inanç konusunda baskı yapmaya başladı. Ayrıca şiddete başvurarak din adamlarına inanç konusunda işkence yapıldı ve Sebasteia [Sivas] şehrinin önde gelen din adamlarını zincire vurarak kralın sarayına teslim edildi (Step'anos Taronec'i, s.252).

II. Basileios Bulgarlara karşı büyük zafer kazandıktan sonra Konstantinopolis'e döndü ve bu tarihten itibaren ilk dönemki sert politikasını değiştirdi. İmparator paskalya yortusu üzerinden Bizans ve Ermeni alimleri karşılaştırmak ve bir nevi teoloji münazarası yaptırmak istedi. Ermeniler başta bunu reddetseler de, imparatorun ikinci kez ricası üzerine onu kırmadılar ve yukarıda adı geçen rahip Samuel'i başkent Konstantinopolis'e gönderdiler (Urfalı Mateos, s.46-47). Mateos burada kendi kilisesini ve mezhebini ön plana çıkarmak için abartılı bir anlatım yapmaktadır. Böyle bir dini münazaranın imparatorun huzurunda olduğuna dair Bizans kaynaklarında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak İmparator Basileios yakın bir zamanda Doğu seferine çıkıp hakimiyetinde olmayan Ermeni topraklarını da alacağı için bu tarz dini ilişkiler kurmuş olabilir. II. Basileios Armenia'da planlı bir boyun eğdirme politikası gütmek istiyordu ve her açıdan güçlü bir konumdaydı. Ermeniler de bunu bildiği için ona karşı daha esnek bir politika gütmek zorundaydılar. II. Basileios da bunu görüyordu ve o da aynı şekilde esnek bir politika sürdürdü.

II. Basileios ve kardeşi VIII. Konstantinos döneminde Ermeniler Bizans'ın siyasi ve dini politikasından memnundu. Basileios ölmeden önce Armenia'da aldığı yerlerden sorumlu olan prensleri makamında bırakmıştı ve bu tutum kardeşi döneminde de devam etmişti (Lastivertli Aristakes, 2022, s.43). Ancak III. Romanos döneminden itibaren Bizans'ın Armenia'daki dini politikası önemli ölçüde değişti. III. Romanos erkinin ilk yıllarında Antiokheia [Antakya] bölgesine sefer yaparken, orada çalışan Ermenileri görerek içlerinden önemli olan kişilere "Bu kâfir kalabalığı nedir?" diye sordu. Onlar da "Onlar dua eden, her zaman dünya barışını ve sizin sağlınızı dileyen kişilerdir" dediler. İmparator onlara dönerek "Onların dualarına ihtiyacım yok. Tüm keşişleri ülkeme hizmet için okçu olarak askere kaydedin" dedi. Bu tutum imparatorun Ermenilere bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. Aristakes bu bilgileri verdikten sonra onun "önceki kralların saltanatları altındaki halklarla ne kadar alakadar olduğunu düşünmüyordu, bilakis, geçici bir buyrukla Tanrı'nın kiliselerinde değişiklikler getirmek istedi" der (Lastivertli Aristakes, s.47-48).

Armania'nın tam kontrolü artık doktrinsel bir münazarayı gerekli görmüyordu. Durum artık üst-ast durumuna dönmüştü. Bilhassa 1045 yılında Ani'nin Bizans tarafından alınması buna güzel bir örnekti. Bizans komutanı Iasites [Asit] Ani'ye geldiğinde Patrik Petros'u eşsiz bir onurla yüceltti, kontrolü altındaki toprakları itaat altına aldı ve daha sonra Dıvin şehrine doğru çok sayıda birlikle gitti (Lastivertli Aristakes, s.74). Bazı modern Ermeni tarihçiler Petros'u 'Helensever' olarak telakki eder (Dedeyan, 2015, s.229). Ancak onun Helenseverliği Bizans nezdinde pek kabul görmemiş gibidir. Zira Iasites'ten sonra görevi devralan Katakalon Kekaumenos Patrik Petros'a aynı tavrı göstermedi. Kekaumenos bilakis imparatora onun hakkında suçlayıcı mektuplar yazdı. Bizanslı komutanların imparatoru ve saray erkanını yönlendirdiği çok açıktı. Bu suçlamalar makul görülmüş olma ki, imparator patriğin ikametgâhını Karin [Erzurum] bölgesindeki Ardz [Arcn] avanında olmasını buyurdu (Lastivertli Aristakes, s.74). Belli bir süre sonra imparator onu başkente yanına istedi. Petros'a cömert bir maaş

bağladı ve onu üç yıl yanında tuttu. İmparatorun bundaki amacı Petros'un Ani'de kalırsa Ermenileri kışkırtıp dini temelli bir isyan çıkaracağından korkmasıydı. Ancak daha sonra imparator bu endişesini yenmiş olmalı ki, Petros'u serbest bıraktı ve Senekerim oğlu Atom onu şükranla kabul ederek Sebasteia şehrinde ağırladı (Lastivertli Aristakes, s.99).

Patrik Petros'un ölümünden sonra kız kardeşinin oğlu Haçik onun makamına oturdu. İmparator Petros gibi ondan da endişelenmiş olmalı ki, onun da hazinelerine el koyarak Konstantinopolis'e getirdi ve üç yıl yanında tuttu. Aristakes onun Konstantinopolis'e getirilmesini şöyle açıklıyor: "Onu vergi verme yükümlüğü altına sokmak istiyorlardı. Ancak Haçik, 'Benim zamanından önce uygulanmayan bir şeydi ki ben de kabul etmeyeceğim' iddiasında bulunarak bunu reddetti." Ancak daha sonra iki keşiş çıka gelerek Bizans'ın vergi talebini kabul etti. Böylece üç yılında sonunda Haçik Üçüncü Armenia sınırında olan Tarnta adlı bir şehre geldi ve zira imparator onun burada yaşamasını emretti (Lastivertli Aristakes, s.99-100).

Bizans'ın bu politikası, ki Ermeniler açısından bir perseküsyondur, X. Doukas Konstantinos erki boyunca daha da şiddetlendi. Mateos imparatorun ruhban sınıfı ile ittifak ederek Ermeni mezhebini ortadan kaldırmak ve Aziz Grigor Lusaroviç'in inancını bozmak istediğini söyler. Doukas da selefi II. Basileios gibi kendi huzurunda teolojik bir münazara yaptırmak ister. Bunun için Sasahinli rahip Hagopos'u Konstantinopolis'e çağırır. Hagopos'un münazarada Bizanslıların tarafına meylettiği görülür. İmparator bunu tasdik ettirmek için Bizans ve Ermeni kilisenin ittifakına dair bir yazı hazırlanmasını ister ve bunun Ayasofya'da okunmasını emreder. Ancak daha sonra Ermenilerin reisi Gagik başkente gelince bu yazıyı tanımadığını söyledi ve Ermenilerin inancını izah eden uzun yazı takdim eder (Urfalı Mateos, s.128-129; Armenia and the Crusades, 1993, ss.111-120; Bibliothéque Historique Arménienne, 1858, ss.135-150). Mateos burada da abartılı bir anlatım yapmaktadır, ancak dikkat etmemiz gereken nokta iki kesim arasında dini politikadır. Bunun ne boyutta olduğunu ne yazık ki tam olarak bilemiyoruz, çünkü Bizans kaynakları bu konular hakkında Ermeniler gibi bilgiler vermiyor.

Netice olarak, Bizans'ın 451 tarihinden beri açtığı uçurum bazen olumlu ve çoğu kez Ermeniler açısından olumsuz olmak üzere bu şekilde tezahür etmiştir. Bizans'ın dini politikası Ermenilerin mezhebini bir nevi onların kimlikleri hali getirmiştir. Armenia toprakları çeşitli zamanlarda çok el değiştirdiği için, hangi tarafta olursa olsun Ermeniler kendilerini bir yabancı gibi hissetmişlerdir. Bizans siyasi olarak güçlüyken böyle bir politika takip etmesi normaldi, ancak gücü zayıflayınca bu bölgedeki nüfusu kendisine çekecek cazip bir durumu yoktu. Zira uzun yıllardan beri Ermeniler onlar için 'heretik', onlar Ermeniler için ise 'Khalkedoncu' idi.

Bizans politikasının kendileri açısından olumlu sonuçları ise Anadolu'nun neredeyse her yanından Müslüman nüfusu püskürtmeleriydi. Ermeniler bu durumundan kısmen faydalanabildiler ve Arapların boşalttıkları topraklara Bizans'ın tehciri ile yerleştirildiler. Bu durum ileriki dönemler için Ermenilerin işine yarayacaktı. Ermenilerin kendisi açısından olumlu sonuçları ise, dini baskı görülse de XI. yüzyılın ortalarından itibaren gevşeyen Bizans yönetimi onlara büyük bir serbestlik sundu. Ayıca şurası şüphesiz ki, Bizans'ın bu politikası en çok Anadolu'nun yeni sahipleri olacak olan Türklerin işine yarayacaktı. Zira Türkler Anadolu'ya girdiklerinde ve yerleştiklerinde, Arapların 8. yüzyılda yaşadıkları gibi, Ermenilerin bir mukavemetiyle ve isyanıyla karşılaşmadılar ve on yıldan kısa bir sürede Khalkedon [Kadıköy] önlerine vardılar. Mateos Khalkedonculardan kurtulmayı şöyle izah ediyor: "Ermenistan, Greklerin elinden alındıktan sonra Ermeniler Romalıların bütün fenalıklarından kurtulmuş oldular" (Urfalı Mateos, s.112).

KAYNAKÇA

Armenia and the Crusades Tenth to Twelfth Centuries – The Chronicle of Matthe of Edessa. (1993). Ara Edmond Dostourian (Çev.). New York: UPA.

Bibliothéque Historique Arménienne ou Choixdes Principaux Historines Arméniens. (1858) M. Edouard Dulaurier (Çev.). Paris: A. Durand.

Bournoutian George. (2006). *A Concise History of the Armenian People*. California: Mazda.

Charanis, P. (2021). *Bizans imparatorluğu'nda Ermeniler*. Engin Öztürk (Çev.). İstanbul: Urzeni.

Dedeyan Gerard. (2015). *Ermeni Halkının Tarihi*. Şule Çiltaş (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Grousset, R. (1973). *Histoire de l'Arménie des originas à 1071*. Paris: Payot.

Hergenröther Joseph. (1867). *Photius, Patriarch von Constantinopel : sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma*. Regensburg: Georg Joseph Manz.

Jean Catholicos. (1841), *Histoire d'Arménie*. J. Saint-Martin (Çev.). Paris: Imprimerie Royale.

Jean Darrouzès. (1956). "Un Recueil Épistolaire Byzantin: le Manuscrit de Patmos 706", *Revue des études byzantines*, 14, 87-121.

Jean Darrouzès. (1971). "Deux letters inédites de Photius aux Arméniens," *Revue des études byzantines*, 29, 137-181.

Kazhdan Alexander. (1991) *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Cilt 1-3). New York: OUP.

Kirakos Gandzaketsi. (1986). *History of the* Armenian. Robert Bedrosian (Çev.). New York.

Lastivertli Aristakes'in Tarihi – Bizans ve Türkler Arasında Ermeniler. (2020). Engin Öztürk (Çev.). İstanbul: Urzeni.

Nicholas I Patriarch of Constantinople Miscellaneous Writtings. (1981). L.G. Westerink (Ed-Çev.). Washington: Dumbarton Oaks.

Ostrogorsky George. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. Fikret Işıltan (Çev.). Ankara: TTK.

Öztürk, E. (2020). *Bizans döneminde Anadolu'da Ermeniler*. İstanbul: Urzeni.

Ter-Gheévondian Aram. (1986). "L'Arménie et la Conquête Arabe", Bibliothèque *Arménienne de la Fondation Calouste Gulbenkian*.

Tournebize. (1900). *Histoire Politique et Religieuse de l'Arménie* (Cilt I). Paris: Tyrographie Firmin.

The Universal History of Step'anos Taronec'i. (2017). Tim Greenwood (Çev.). Oxford: OUP.

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162). (2000). Hrant D. Andreasyan (Çev.). Ankara: TTK.

Vasiliev Alexander. (2016). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. Tevabil Alkaç (Çev.). İstanbul: Alfa.

HYPERREALITY IN VIRTUAL WORLD: DIGITAL SELF AND SELF-IMAGE CONGRUENCE IN CONSUMPTION

♦ ◆ ♦

SANAL DÜNYADA ÜST GERÇEKLİK: DİJİTAL BENLİK VE TÜKETİMDE BENLİK İMAJI UYUMU

Berceste RİH*

ABSTRACT

Modernism that based on binary system and postmodernism against categorization logic of the binary system which explains fluidity between production and consumption functions. Image creation with consumption behavior explains producing role of consumption. This role in consumption explains recreating of product's image by consumer after offering it to consumer. With postmodern approach image replaced reality, copy turned into reality as a simulation of the original, thus, hyperreality existed. Hyperreality describes like an image that is created by simulation and based on of similar of reality reflecting desire of living in virtual simulation instead of reality. By helping of technology, simulation become more realistic and replacing of reality. Hyperreality has evolved with technological development. Based on creating simulation, virtual reality is an output of this development. Technological development and due to globalization, by increasing flow of knowledge, meaning of consumption has increased and identities has become crucial. Owing to technological development, dematerialization of consumptions that means of self explains virtual nature of consumptions and constructing self in virtual world. Based on hyperreality, willing to be existed in virtual simulation, that combines with technological development creates area of virtual reality thus, creating self and consume issues. Avatars that are created in virtual world, formed with values and beliefs that belong to persons, therefore, digital self is constructed. Avatars are digital self, therefore, consume of products for avatars explains self-image congruence. With combination of technological development and hyperreality, this paper develops perspective for self and consumption behavior in virtual world.

Keywords: *Postmodernism, Hyperreality, Digital Self, Self-Image Congruence, Consumer Behavior*

ÖZ

Modernizmin ikilikler sistemi olarak gruplandırma mantığına karşı çıkış temelinde postmodernizm, üretim tüketim ikiliği arasında sınırların akışkanlığını ve bulanıklaşmayı ifade etmektedir. Tüketimin üretim işlevine yaptığı atıfla birlikte, tüketim davranışıyla anlam ve imaj yaratımı temelinde üretici rolü vurgulamaktadır. Tüketimdeki bu rol, ürün sunulduktan sonra tüketicilerin anlamlandırmalarıyla imaj olarak yeniden yaratılmasını açıklamaktadır. Postmodern yaklaşımlarla birlikte, gerçeğin yerini imaj alarak, kopyanın orijinal olanın simülasyonu olarak gerçekliğe dönüşümünü açıklayan üst gerçeklik kavramı gelişmiştir. Üst gerçeklik simülasyon yoluyla oluşturulan imaj olarak tanımlanmakta, gerçeğe benzeyiş temelinde var olmakta ve gerçek yerine sanal simülasyonda yaşama arzusunu yansıtmaktadır. Simülasyon, teknoloji yardımıyla daha gerçek olabilmekte ve gerçeğin yerini alabilmektedir. Üst gerçeklik teknolojik gelişmelere bağlı gelişim kaydetmiştir. Simülasyon ortamı yaratılması temelinde sanal gerçeklik bu gelişime örnek oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeye bağlı bilgi akışının hızlanmasıyla tüketimde anlam yayılımı artmış, kimlikler önem kazanmıştır. Teknolojik gelişmelere bağlı benlik ifadesini sağlayan tüketimlerin kaydileştirilmesi, tüketimlerin sanal varlığını açıklamakla birlikte benliğin sanal dünyada yapılandırılmasına işaret etmektedir. Üst gerçeklik temelinde sanal simülasyonda var olma arzusu, teknolojik gelişmelerle birleştiğinde yaratılan sanal gerçeklik ortamı benlik ve tüketim olgularının şekillendiği ortamı yaratmaktadır. Sanal dünyada yaratılan Avatarlar, bireylerin değer ve inançları temelinde oluşması nedeniyle dijital benliği ifade etmektedir. Bu Avatarlara yönelik yapılan ürün tüketimleri dijital benlikle uyumlu ürünleri seçmesi nedeniyle benlik imajı uyumunu açıklamaktadır. Teknolojik gelişmeler ve üst gerçekliğin birlikteliğiyle, sanal dünyadaki benlik oluşumuna ve benliğe yönelik tüketim davranışına perspektif geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Postmodernizm, Üst Gerçeklik, Dijital Benlik, Benlik İmajı Uyumu, Tüketici Davranışı*

* Ege University, PhD in Marketing, Turkey. (e--Mail: berceste.rih@gmail.com)

1. INTRODUCTION

Postmodernist approaches, with criticism of modernity, give insights about consumption production function is creating image. With the motives of pursuit this image, consumer reflect their selves. Based on this understanding, studies investigating the cultural dimension of consumption examine individuals' interpretation of consumptions, their use for self-expression, and focus on the production function of them (Arnould and Thompson, 2005, p. 871). In this case, product is a tool for conveying these images. So, product as reality with their images turn to new reality which desribes as hyperreality.

Hyperreality describes as a creating new reality from reality. In other words, it defines simulated reality from reality, so reflects copy of original one and becoming new reality. With technological development, it, that exist in postmodern approach, can be seen in the virtual world. Virtual world create a simulated area from real world. This virtual area exist in the context of similarity of real world. So, with development of postmodernism that contains hyperreality qualification related with virtual world.

Virtual world provides some facilities give insights in terms of consumer behavior issues. With these facilities, people can create their avatars. Their qualification consist with people's their own thoughts. So, these avatars conceptualized as digital self. Also, consumption of product for their avatars reflects congruence of self image. So, consumers in the real world shifts avatars (digital selves) and consumption choices for them can realized in virtual world instead of real world.

With combination of technological development and hyperreality, this paper develops perspective for self and consumption behavior in virtual world. As a result of the consumption possibilities being transferred to the simulated virtual world, in this study, it is aimed to develop a perspective on the consumptions realized in the virtual world in the context of the self.

This paper starting point is hyperreality that create simulated world that have improvement with technology. In virtual world, as emerging universe, provide insights for consumer behavior. In this context, the aim of this paper is providing theoretical construction about selves and consumption behavior due to them, in the newly emerging simulated virtual world, like Metaverse universe.

In this study, firstly, the concepts of postmodernism and hyperreality will be explained. How consumption behavior occurs in postmodernist thought and the role of the consumer in this process will be examined. Based on the characteristics of this approach, it will be emphasized that it has the hyperreality feature and how it is visible to the consumption behavior and the consumer. After explaining the formations of postmodernity and hyperreality, the reflections of these formations on the self will be examined. The reflections of the non-physical world created depending on technological developments on the self as an output of the hyperreality will be examined. It will be explained how the self is structured here in the context of creating a new environment in which self-expression is achieved. Afterwards, a theoretical framework will be developed for the behavior of consumers in this virtual created environment to provide an insight into their consumption. The last part of the study consists of evaluations of self-related consumption behavior in the technologically simulated space.

2. POSTMODERNISM AND HYPERREALITY

The reflection of modernity's explanation of the universe on the basis of dualities on marketing express that producing and consuming activities are handled segregately in a dual order, against this understanding of dealing with these activities separately, postmodernism has developed. (Fırat and Venkatesh, 1995, p. 240). Therefore, in terms of marketing, this mentality indicates fluidity between producing and consuming activities on the contrary of categorization logic of system. When this understanding is adapted to the discipline of consumer behavior, it is possible to define consumers as producers.

Postmodern marketing discourse has risen over a critique of the consumers' function of simply destroying values, and has moved them to an active position in terms of being the creators of them (Dedeoğlu, 2015, pp. 26-27). At this point, prosumer phenomenon, which is formed against isolated existence of these activities, is conceptualized to clarify combining these two functions and consumer's producing feature depending on their consumption activities (Ritzer, 2019, p. 76).

Role of consumer, who is abstracted from the process of formation of products and services as a value in modernity, and defined only by their acquisition, has changed with postmodernity. (Fırat and Venkatesh, 1993, p. 235). Consequently, they are also participator of formation process. Consumption can be defined through a language metaphor, products can be defined as an indicator in terms of providing meaning construction (Baudrillard, 2017, p. 92). Consumers are active participants in constructing process, they recreate product's image after it is offered to market. Consumption is a means of conveying meaning with the symbols it contains (Odabaşı, 2017, p.83). According to postmodernist thought, consumed products are called symbols and they create their own reality (Bocock, 1997, p. 117). In this case, consumptions transforms to imagination and this turns to new realities (Fırat and Venkatesh, 1995, p. 242).

With marketing activities and consumer's interpretation, this created image in context of consumptions, creates hyperreality (Odabaşı, 2014, p. 46). It defines the process in which the simulated new reality replaces real ones (Baudrillard, 2017, p. 160). It is described like an image that is created by simulation and based on similarity of reality (Odabaşı, 2014, p. 45). It has developed with technological development. Virtual reality based on simulation creation is an output of this development.

3. DIGITAL SELF

Self includes individual's thoughts about themselves as well as about other people (Koç, 2016, p. 324). The desire to exist in virtual simulation, combined with the technological development that creates the virtual reality field, creates new areas for self and consumption issues. This non-physical area provides the shaping of the person with the facilitating effects of technological developments, so digitalization of self (DS) is created (Solomon, 2018, p. 211).

Creation is formed by values and beliefs of individuals, therefore, this refers to DS. Technological development and due to globalization, by increasing flow of knowledge, meaning of consumption has increased and identities has become crucial. By helping of technology, simulation become more realistic and replacing of reality.

Owing to technological development, dematerialization of consumptions that means of self explains virtual nature of consumptions and selves. After digitalization of self is evaluated in terms of nonmaterial nature of consumptions, visualization of individual expression, creating an environment that brings individuals together, providing an opportunity to recognition with the togetherness of people (Belk, 2013, p. 478).

Our ideas and behaviors are also shaped by the influences of others, self is essentially social phenomenon, as culture not only contains elements that define individuals, but also participates in the creation of identity (Fay, 2005, p. 64). Individuals gains the opportunity to express themselves in the context of non-physical area created by technological improvements.

For anyone to be called a self, others must notice of this entity; therefore, there is a dependency correlation between the person and others in the context of the need for others for the individual's expression (Fay, 2005, p. 67). With virtual facilities, many nonphysical visualized persons come together. So other's necessity for self is fulfilled in the context of this created world.

With technological facilitation, individual have production tool of identity, so peoples can create and form their DS that have nonphysical nature (Solomon, 2018, pp. 211-212). In the social order, the dressing and presentation of the body is crucial in terms of the meanings it contains, at the same time it provides the construction of identity (Karaçizmeli, Dedeoğlu & Erten, 2017, pp. 426-427). In other words, they construct their simulation. This simulation can be recreated and it named as DS. Therefore, this case provide visibility of hyperreality effect on simulated world and provides insights in terms of self.

4. SELF-IMAGE CONGRUENCE MODEL

Consumption has the function of providing self expression as individuals express who they are to the external environment with their consumption and the products they own (Odabaşı, 2017, pp.

83-84). In other words, consumption reflects the fact that self expression is a social phenomenon as a tool to express who the individual is and who he or she wants to be (Bocock, 1997, p. 10). There is an significant relationship between the products that people consume and their selves (Koç, 2016, p. 323). In terms of being an ongoing constructive activity and recreated as a result of interaction with others, the self should be named with its variability and non-rigidity characteristics rather than being static (Fay, 2005, p. 63).

Consumption practices associated with this self, which exist in the physical world, are also reflected in the virtual world with technological improvements. In other words, products that are consumed by people, reflects their selves. Simulated nonphysical person's existence as images are DS, therefore, consume of products for them explains self image congruence model (SICM).

Body of person can be visualised in technologically created enviroment and your wearings in terms of that can be interpreted as your DS (Solomon, 2018, p. 212). In other words, this simulated individual reflects your DS, and their consumption choices like clothes decision can be explained by SICM. According to SICM, individuals interprets consumptions that contains indicator and choose them which matches their selves (Onkvisit and Shaw, 1987, p. 16). Consumers reflects their value system and self with their purchasing choices.

Consumption is carried out with the aim of expressing the self and creating an image rather than meeting the needs (İslamoğlu and Altunışık, 2017, pp. 63-64). With postmodern approaches, consumption behavior has begun to be defined as a means of communicating through image and symbol creation, and it has enabled the self to be expressed with this image of the product (Odabaşı, 2014, pp. 129-130). Therefore, postmodernist movements provides insight about consumption decisions that matches with self.

Especially in postmodern conditions, consumption occur in symbolic enviroment and consumption objects contains this symbolic meaning, so if we look at consumer behavior in this perspective, we will see that these objects are chosen for self expression, researches are supportive for SICM (Solomon, 2020, p. 188). Individuals create an image through their consumptions in the marketplace and use them in self expression (Dedeoğlu, 2015, p. 27). With the technological developments, the behaviors and decisions of individuals as consumers have been moved to the virtual environment, these enviroments provides an opportunity to negotiate their desired selves for them (Dedeoğlu and Üstündağlı, 2011, p. 24). With technological improvements and virtual space possibilities, people can consume for their avatars. This case means that SICM can be observed in simulated virtual world.

5. CONCLUSIONS

With combination of technological development and hyperreality, this paper develops perspective for self and consumption behavior in virtual world. Virtual world create new consumption area. This paper explains that virtual simulated world is area for self expression. In terms of consumer behavior, digital selves consumption's and purhase's images matches with their selves. This behavior reflects SICM that can be used for explain and understand consumer behavior.

Metaverse, as a newly developing technology, also has effects in the fields of marketing and consumer behavior. Metaverse offers a simulation of the real world, where individuals' avatars are created and they can purchase items for them. In this context, the DS and SICM provides a theoretical framework for consumer behavior.

REFERENCES

Arnould, E. J., & Thompson, C. J. (2005). Consumer culture theory (cct): Twenty years of research. *Journal of Consumer Research,* 31(4), 868-882. doi: 10.1086/426626

Baudrillard, J. (2017). *Tüketim toplumu söylenceleri yapıları* (N. Tutal, & F. Keskin, Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Belk, R. W. (2013). Extended self in a digital world. *Journal of Consumer Research,* 40(3), 477-500. doi: 10.1086/671052

Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (İ. Kutluk, Trans.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Dedeoğlu, A. Ö. (2015). Değişen pazaryerinde tüketici ve tüketimin rolüne ilişkin yeni yaklaşımlar: Ortak-üretim (co-production) ve ortak-yaratma (co-creation). *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi,* 6(2), 17-29. doi: 10.18354/esam.75360

Dedeoğlu, A. Ö., & Üstündağlı, E. (2011). Sanal topluluklar bağlamında tüketicilerin tüketim, yaşam tarzı ve kimlik yönünden değerlendirilmesi. *Business and Economics Research Journal,* 2(2), 23-40. Retrieved from https://www.proquest.com/scholarly-journals/sanal-topluluklar-baglaminda-tüketicilerin/docview/867265799/se-2?accountid=10699

Fay, B. (2005). Çağdaş sosyal bilimler felsefesi çokkültürlü bir yaklaşım. (İ. Türkmen, Trans.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fırat, A. F., & Venkatesh, A. (1993). Postmodernity: The age of marketing. *International Journal of Research in Marketing,* 10(3), 227-249. doi: 10.1016/0167-8116(93)90009-N

Fırat, F. A., & Venkatesh, A. (1995). Liberatory postmodernism and the re-enchantment of consumption. *Journal of Consumer Research,* 22 (3), 239–267. doi: 10.1086/209448

İslamoğlu, A. H. ve Altunışık, R. (2017). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Karaçizmeli, A., Dedeoğlu, A. Ö., & Erten, E. U. (2017). Giyim tüketimi ve mahremin eril inşası: İş yaşamında eril giyim kodları üzerine bir araştırma. *Uluslararasi İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* 10(19), 425-442. doi: 10.18092/ulikidince.316719

Koç, E. (2016). *Tüketici davranışları ve pazarlama stratejileri: Global ve yerel yaklaşım.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Odabaşı, Y. (2014). *Postmodern pazarlama.* İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.

Odabaşı, Y. (2017). *Tüketim kültürü yetinen toplumdan tüketen topluma.* İstanbul: Aura Kitapları.

Onkvisit, S., & Shaw, J. (1987). Self-concept and image congruence: Some research and managerial implications. *Journal of Consumer Marketing,* 4(1), 13-23. doi: 10.1108/eb008185

Ritzer, G. (2019). *Prosumption: Contemporary capitalism and the new prosumer*. F. F. Wherry, & I. Woodward, (Ed.), *The oxford handbook of consumption* (pp. 75-95). United States of America: Oxford University Press.

Solomon, M. R. (2018). *Consumer behavior: buying, having and being 12th edition*. London: Pearson Education Limited.

Solomon, M. R. (2020). *Consumer behavior: Buying, having and being thirteenth edition.* USA: Pearson Education.

CENGIZ DAĞCI`NIN "KORKUNÇ YILLAR" ROMANINDA TÜRKÇÜLÜK ÖĞELERİ

♦ ◆ ♦

ELEMENTS OF TURKISM IN CENGIZ DAĞCI'S NOVEL "THE TERRIBLE YEARS"

Lalazar SARKHANOVA*

ÖZET

Kadim Türk tarihi çağdaş Türk Edebiyatına da kaynaklık etmiş ve birçok önemli çağdaş edebiyat temsilcisi bu tarihi malzemeden istifade etmiştir. Eserlerinde Türklerin hayatını kaleme alan yazarlardan biri de Cengiz Dağcı`dır. C.Dağcı 1919 Kırım`da doğmuştur. Çocukluğu Kırım`daki Sovyet dönemine denk gelen C. Dağcı`nın hayatında kolhozlaştırma siyasetinin yol açtığı büyük sarsıntı ve acıların ardından, toprakları elinden alınan babasının 1931`de sürgün edilmesi, serbest kalınca köyüne dönemeyip Akmescit`e gitmesi büyük değişimlere sebep olmuştur. C.Dağcı üniversite eğitimi yıllarına denk gelen II.Dünya Savaşına katılmak mecburiyetinde kalmış, savaşırken Almanlara esir düşmüştür. Esir kamplarında zor hayat şartları altında yaşayan C.Dağcı, Almanların Rus olmayan unsurlardan oluşturdukları Türkistan Lejyonuna katılmıştır. 1942`de izinli olarak Kırım`a giden Cengiz Dağcı`nın bu gidişi ailesini ve topraklarını son kez görüşü olmuştur. Bir daha vatanına gidemeyen C.Dağcı Almanya, Edinburgh, Londra gibi farklı yerlerde yaşayarak hayata tutunmaya çalışmıştır. Hayatında cereyan eden bu olaylar C.Dağcı`nın kalbinde büyük bir vatan hasretini, acısını taşımasına sebep olmuştur. "Korkunç Yıllar", "Yurdunu Kaybeden Adam", "Onlar da İnsandı", "O Topraklar Bizimdi", "Yansılar", "Hatıralarda Cengiz Dağcı" gibi eserleri kaleme alan C.Dağcı yazılarında Türklerden, vatandan, topraktan, Türklerin yaşam tarzından, örf adetlerinden, yaşadıkları zorluklardan, sürgün hayatından ve vatan hasretinin bireyin kalbinde yarattığı acıdan, caresizlikten konuşmuştur. C. Dağcı 1956`da yazdığı "Korkunç Yıllar" romanında baş kahraman Sadık`ın diliyle Kırım Tatarlarının yurtlarında söz haklarını kaybetmesinden, kendi topraklarından sürgün edilmesinden, II.Dünya Savaşında savaşmaya mecbur kalmasından bahsetmiştir. Kırım Tatarlarının yaşadıklarını kabullenemeyen Sadık, kahramanlıklarla zengin olan tarihlerini hatırlayarak isyan etmiştir. Zorluklara karşı vatanını, geçmişini düşünerek mücadele eden Sadık her zaman Türk olması ile gurur duymuş ve kaleme aldığı hatıralarının her kısmında bunu dile getirmiştir. Bu çalışmada C.Dağcı`nın 1956`da yazdığı "Korkunç Yıllar" romanı Ş.Aktaş, N.Çetin, Forster`in roman tahlil metotları örnek alınarak incelenmiş ve eserde Türkçülük mefkuresini yansıtan unsurlar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Cengiz Dağcı, Türkçülük, Sadık, Kırım, II.Dünya Savaşı.*

ABSTRACT

Ancient Turkish history has also been a source for contemporary Turkish literature and many important representatives of contemporary literature have benefited from this historical material. One of the writers who wrote the lives of Turks in his works is Cengiz Dağcı. C. Dağcı was born in 1919 in Crimea. C. Dağcı, whose childhood coincided with the Soviet period in Crimea, caused great changes in the life of his father, who was exiled in 1931, after the great shock and suffering caused by the collective farm policy, and when he was released, he could not return to his village and went to Akmescit. C. Dağcı had to participate in the World War II, which coincided with his university education years, and was captured by the Germans while fighting. C. Dağcı, who lived under difficult living conditions in the prisoner camps, joined the Turkestan Legion, which was formed by the Germans from non-Russian elements. This departure of Cengiz Dağcı, who went to Crimea on leave in 1942, was the last time he saw his family and lands. C. Dagci, who could not go to his homeland again, tried to hold on to life by living in different places such as Germany, Edinburgh and London. These events that took place in his life caused C. Dağcı to carry a great homesickness and pain. C. Dağcı, who wrote works such as "The Terrible Years", "The Man Who Lost His Homeland", "They were Humans too", "That Land was Ours", "Reflections", "Cengiz

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları, Türkiye. (e-Mail: mujgan211199@gmail.com)

Dağcı in Memories", wrote about the Turks, the homeland, the land, the lifestyle of the Turks, He talked about the customs, the difficulties they experienced, the life of exile and the pain and helplessness that homesickness creates in the heart of the individual. In the novel "The Terrible Years" written in 1956, C. Dağcı spoke in the language of the protagonist Sadık, about the loss of the right to speak in their homeland, the exile of the Crimean Tatars from their own lands, and the fact that he was forced to fight in the World War II. Sadık, who could not accept what the Crimean Tatars went through, revolted by remembering their rich history with heroism. Sadık, who struggled against difficulties by thinking about his homeland and his past, was always proud of being Turkish and expressed this in every part of his memoirs. In this study, C.Dağcı's novel "The Terrible Years", written in 1956, was analyzed by taking the novel analysis methods of Ş.Aktaş, N.Çetin, Forster as an example, and the elements reflecting the Turkism ideal in the work were revealed.

Keywords: *Cengiz Dağcı, Turkism, Sadık, Crimea, World War II.*

1. GİRİŞ

Türk Dünyası, Türklük kavramları tarihin geçmişinden bugüne Türklerin yaşadıkları coğrafyaları, başlarından geçen olayları kendinde taşır. Üst kimlik Türklükte alt kimlik olan Tatar, Kazak, Azer, Kırgız, Özbek gibi boylar buluşmaktadır. Türklerin tarihine baktığımız zaman başlarından çok badirelerin geçtiğini, çok acılara sine gerdiklerini, kahramanlıklarını, yenilmezliklerini ve kendi kültürlerini, adetlerini nasıl koruduklarını görebiliriz. Kahramanlık dolu tarihe sahip olan Türk boylarından biri de Krım Tatarlarıdır. Kırım`ın en eski sahiplerinden olan Kırım Tatarları bu yerlerde her şeye rağmen var olmayı, adetlerini korumayı başarabilmişlerdir. Kırım Tatarlarından olan İsmail Bey Gaspıralı düşünceleri, görüşleriyle yalnız Kırım Tatarlarına değil, aynı zamanda bütün Türk boylarına öncüllük etmiştir. Kırım Tatarlarının önemli temsilcilerinden biri ise Cengiz Dağcı olmuştur. Halkının çektiği acıların tarihin sayfalarında unutulup gitmemesi için Cengiz Dağcı kaleme sığınmıştır. XX. yüzyıl Kırım Tatarlarının ünlü ismi olan Cengiz Dağcı, 1919 Kırım`da Gurzuf kasabasında doğmuş ve baskının, esaretin, sürgünün, ayrılığın, yurdunu kaybetmenin, insan aklına sığmayacak işgencelerin bizzat şahidi olmuştur.

Hayatı bu kadar acılarla, badirelerle geçen Cengiz Dağcı, yaşadığı acıyı, sürgünü, var olma mücadelesini eserlerine konu yapmış, şiir, roman, hikâye, hatırat, günlük gibi farklı türlerde eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden biri de 1956 yılında yayımlanan "Korkunç Yıllar" romanıdır. Biz de bu çalışmamızda eserde Nurullah Çetin, Şerif Aktaş ve Forster`in roman inceleme yöntemlerine uygun olarak incelemeler yapacak ve en esası eserdeki Türkçülük öğelerinden, bunların kullanılma amaçlarından bahsedeceğiz.

2. "KORKUNÇ YILLAR" ROMANININ İÇERİĞİNİN İNCELENMESİ

2.1. Zihniyet

"Romancı bir müşahittir, o devrinin fotoğrafçısıdır." (Kleber Haedens, 1961) Birçok romanları okuduğumuz ve incelmeye aldığımız zaman görüyoruz ki her bir yazı türü gibi romanda da hayal gücü kendini göstermektedir ama romanda bir gerçekçilikte mevcuttur. Ve bu gerçekçilik genelde yazarın kendi zamanı ile bağlantılı oluyor. Roman yazarının hayatta gördükleri, yaşadıkları onun eserlerinin ana konusuna etki ediyor. Roman incelemelerinden Forster`in "Roman Sanatı", Nurullah Çetin`in "Roman Çözümleme Yöntemi", Şerif Aktaş`ın "Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili- Teori ve Uygulama", "Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş" kitablarına baktığımız zaman yalnız Şerif Aktaş`ın "Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili- Teori ve Uygulama" kitabında "zihniyet" adlı bir başlık ayrıldığını görüyoruz. "*Zira her eser yazıldığı dönemi belirleyen her türlü güç ve düşünce hareketinin etkisi altında kaleme alınır veya söylenir. Toplumu idare eden güçler bütünü birlikte bir zevk ve anlayışa vücut vermişlerdir. Yazar farkında olsun, olmasın bu gücün imkanları dahilinde cümleleri düzenlemekte, eserinin sayfaları arasına sinen düşünce ve duygu hâlini dile getirmektedir."* (Şerif Aktaş, 2017) 1919-2011 yılları arasında yaşamış, hayatın acı yüzünü defalarca gören C. Dağcı eserlerinde de yaşadığı dönemdeki olayların hayal gücüne bürünerek yansıtıldığını görmekteyiz.*"Cengiz Dağcı*

doğumundan başlayarak, Kırım Türklüğünün yirminci yüzyıldaki macerasını adeta şahsına toplamış bir insandır" (İbrahim Şahin, 1996)

"Korkunç Yıllar" romanında da baştan sona kadar yazar zihniyetine etkilemiş olaylar kendini gösteriyor. Sovyet Birliği esaretinde olan Türklerin yaşam tarzı, sebepsiz yere sürgüne gönderilmeleri, sürgün sonraki yaşam tarzları, gördükleri müamele ile başlayan eserde, daha sonra Türklerin zorla II. Dünya Savaşına gitmek mecburiyetinde kalmaları, burada Rusların kendi ordusunu ele vermesi, Almanlara esir düşen insanların zor şartlar altında hayatta kalma mücadelesi, Türklerin birbirine sımsıkı bağlanması, Türklerin Ruslara olan nefretleri, Rusların galibiyetinden sonra bir daha yurduna gidemeyen gençlerin sonraki hayatta yaşadıkları, savaşın, toprak hasretinin insan kalbinde, ruhunda açtığı yaralar gibi olaylara yer verilmiştir.

Nurullah Çetin`in "Roman Çözümleme Yöntemi" kitabını okuduğumuz zaman *"Roman kurgusunun ilk unsuru, romanın adıdır. Ad, roman kurgusunun tamamı göz önünde tutularak verilir. Romanın adı, onu anlamada, açıklamada, temsil etmede, içeriğini çarpıcı ve tekili bir biçimde vermede oldukça önemli bir işleve sahiptir."* (Nurullah Çetin, 2011) cümleleri ile karşılaşıyoruz ve buradan anlıyoruz ki romanın adı da çok önemlidir ve o, aslında yazarın romanın içeriği, bütünü, okuyucuya iletmek isteği anlam hakkında bilgi vermektedir. "Korkunç Yıllar" romanında da bunu görmekteyiz. Romanın adı aslında onun içeriği hakkında bize önceden bilgi veriyor. Cengiz Dağcı`nın klabinde büyük yaralar açmış, vatanından uzak salmış, bir daha ailesini görememesine sebep olan yıllar onun hatırasında her zaman korkunç olarak kalmıştır.

2.2. Olay Örgüsü

Forster`e göre, *"Olay örgüsü de olayların anlatımıdır; ancak burada üstünde durulan nokta, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisidir."* (Forster, 2014) Nurullah Çetin ise, olay ya da olayların genellikle zaman dizimsel bir sıra içinde, yani oluş sırasına göre cereyan ettiğini ve klasik romanlarda yapılanma aşamasının giriş, gelişme ve sonuç biçiminde olduğunu söylemiştir.

Cengiz Dağcı`nın Sadık adlı kahramanın hayatının anlatısı üzerine kurulmuş "Korkunç Yıllar" romanında da olaylar bir olay örgüsüne göre dizilmiştir. Önce konuya giriş verilmiş, daha sonra olaylar gelişme sürecine girerek anlatılmış ve son olarak da yekun bulmuştur.

254 sayfalık "Korkunç Yıllar" romanı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm 11-13. Sayfalardaki Giriş kısmından, 15-38. Sayfalardaki 1. Hisse, 39-56. Sayfalardaki 2. Hisse, 57-85. Sayfalardaki 3. Hisse, 86-113. Sayfalardaki 4. Hisseden oluşmaktadır. Birinci bölümde olaylar Giriş kısmında Cengiz ve Sadık`ın tanışması, Cengiz`in Sadık`ı hatırlaması, onun ölüm haberinden duyduğu hüzüntü ve ona bırakıp gittiği "Hatıraları" okuması ile başlıyor. Sonradan Giriş`ten sonraki hisseler gelmeye başlıyor ki burada da Sadık küçükken Sovyet hükumetinin baskısından, sebepsiz yere insanların sürgüne gönderilmesinden, sürgüne gönderilenlerin ailesinin yaşadığı istiraplardan, Sadık`ın babasının eğitime ne kadar önem vermesinden, II. Dünya Savaşının başlamasından, Türklerin büyük bir kısmının buraya zorla götürülmesinden, savaşta yaşanılan zor anlardan, yaşam mücadelesinden, durumun mühümlüğü ve kötülüğünden Sadık`ın Almanlara esir düşmesine kadar olan olaylar anlatılmıştır.

İkinci bölüm ise 117-129. Sayfalardaki 5. Hisseden, 130-162. Sayfalardaki 6. Hisseden, 163-184. Sayfalardaki 7. Hisseden, 185-248. Sayfalardaki 8. Hisseden ve 249-254. Sayfalardaki 9. Hisseden ibarettir. İkinci bölüm Sadık`ın Almanlara esir düştüğü zamandan başlayarak olayları anlatıyor. Eserde olaylar anlatılırken geçmişe de seyahet ediliyor. Almanlara esir düşenler esir kamplarında çok zor şartlar altında hayatta kalmaya çalışıyorlar ve burada da bir birlik gösteriyorlar. Ikinci bölümde Rusların elinden esir olarak bile kurtulma şansı bulan Türkler onlara olan nefretlerini, gazaplarını burada ifade ediyorlar. Tek umut yerleri ise, belki Almanlar savaşı kazanırsa onlara tanıyacağı özgürlük, bağımsızlıktır. Bu insanlar kendi vatanları ve vatandaşları için savaşa, mücadeleye her zaman hazırlar ama kendilerine zulüm edenler için savaşmak, onları korumak istemiyorlar. Eserin sonunda bağımsız bir birlik uğruna bir araya toplanan Türklerden bahsedilmiştir. Ikinci bölüm Sadık`ın Cengiz`i beklemesi ile son bulmuştur. Ve bu romandaki olaylar daha sonra yazılacak "Yurdunu Kaybeden Adam" romanında devam etmiştir.

2.3. Şahıs Kadrosu

Hayata renk katan insanlar olduğu gibi esere de renk katan şahıslardır. Edebiyat insanlar tarafından insanlar için yaratılmıştır. Ve hayattan, yaşanmışlıklardan örnekler verilerek karakterin üzerinde hayal gücünü de işe katarak canlandırılmıştır.

Cengiz Dağcı "Korkunç Yıllar" romanın kişiler bakımından incelenmesine bakarsak baş kahraman Sadık`tır. Ve olaylar Sadık`ın hayatının üzerinden haraket alıyor. bunun için de karakterleri Sadık`ın çocukluk yıllarından tanıdıkları, II. Dünya Savaşında Ruslar tarafta savaşmaya mecburken tanıdıkları ve Alman esirliğinde olduğu zaman tanıdıkları şeklinde gruplara ayırabiliriz.

Eser Cengiz`in Sadık`la karşılaşmasını hatırması ve ölüm haberine üzülmesi ile başlıyor. Cengiz ismini eserin ön kısmında Sadık`ın Hatıralar`ını okumaya başladığı ve eserin sonunda Sadık`ın onu aradığı sahnelerinde görüyoruz. Aslında 254 sayfalık bir eser, adı çok az çekilen bu kahramanın dilinden Hatıralar`ın okunması ile başlıyor. Yani eser aslında onun okuduklarından ibaret, ama biz eserde sanki Hatıralar`ı Sadık`ın dilinden duyuyoruz. Anlatıcı kısmında Giriş`ten sonra Sadık görünüyor. Eserdeki Cengiz belki de kendi acısını kaleme alarak avunan Cengiz`in yansımasıdır. Savaşı Cengiz Dağcı kalemi ile anlatmaya başlıyorsa, eserdeki Cengiz isimli kahraman Sadık`ın Hatıralar`ını okuyarak anlatıyor. Cengiz Dağcı Yansıların`da yazıyor: "*Oysa değilim. Ne Saf, ne Sadık Turan. Ben Cengiz Dağcı'yım. Saf'la, Sadık Turan'larla, Selim Çilingirlerle hiç mi ilişkim yok? Var tabiî. Onları kendi ruhumda ve kendi hayatımda buldum önce. Varlıklarını kendi içimde taşıdım uzun yıllar. Sonra başkalarının tanımaları gereğini duydum ve özledim ve onları kendi ruhum ve dimağımdan çıkarıp okura sundum. Bu kadar."* (Cengiz Dağcı, 1990) İsa Kocakaplan`a göre de, Cengiz Dağcı kahramanı ile bir arada yaşıyor ve mutlaka ona kendinden bir şeyler vermiş, ama yüzde yüz kendisi değildir.

Eserdeki Süleyman, Sadık`ın babası, Sadık`ın annesi, Bekir, Öğretmen Safiye, Sadık`ın dayısı Mansur, Komşu Mehmet Ağa, Fazıl Usta, Müdür Yaltalı Niyazi Efendi, İvan Aleksandroviç Şişkof, Kerim, Grişa Kalaçof, General Maksimenko, Vasilef Çavuş, Akmescitli Hasan, Duvanköylü Mehmet, Üskütlü Kerim`le Zeki, Özenbaşlı Halil, Yaltalı Hüsnü, Halit, Bekir, Gözleveli Osman, Kırgız Kılıçbay, Kazanlı yaralı doktor, Gürcüstanlı doktor, Buharalı Özbek Aksakal gibi karakterler Sadık`ın Almanlara esir düşmeden önce karşılaştığı kişilerdir. Romanya askerleri, Kirovgrad kampındaki Yahudi, Akmescitli Mustafa Onbaşı, Cevdet, Halil, Osman, Enver, Mehmet, Veli, Ermeni doktor, Ukrayna polisi, Ali Amca, Hamza, Azerbaycanlı esir, Kırımlı İskender, Buh, Şults, iki Özbek, tercüman Yan, muhtar, Huşnud, Roma`daki doktor gibi karakterler ise Sadık`ın Almanlara esird üştüğü andan itibaren eserde bulunan karakterlerdir.

2.4. Mekan

Eserde şahıs kadrosunun bulunduğu, olayların gerçekleştiği mekanlar mevcuttur. Bazı eserlerde mekanlar yazar için çok önemli bir yere sahiptir. Yazar okuyucuya iletmek istediği düşünceleri mekanlar üzerinden gerçekleştirir. Bazı eserlede ise mekanlar eserin ana konusuna fazla etki göstermez. Şerif Aktaş`a göre, mekan tasvirleri, eserdeki kahramanların bazı özelliklerini dikkatlere sunmaya yardım eder. Cengiz Dağcı eserlerinde mekan mühüm bir yere sahiptir. Yazar vatanını, topraklarını, evini hatırlayarak içinde yurduna karşı olan sevgiyi, yurdundan ayrı düşmenin ona yaşattığı acılarını verdiği mekanlarla daha canlı bir şekilde anlatmıştır. Kamplardaki esirlerin durumunun ne kadar kötü olduğunu göstermek için tasvirleri kullanmıştır.

"Romanlarda mekân türlerini belirten açık, kapalı, geniş, dar, özel gibi adlandırmalar kullanılır. Açık mekân (ülke, bölge, deniz, şehir, dağ, park v.s.) vaka parçalarının yaşandığı diğer mekânları kapsayıcı özelliğe sahiptir. Kapalı mekânlar (ev, oda, hastane, fabrika vs.) bazı şahısların içinde yaşadıkları diğer şahısların giremedikleri "kapsanan" mekânlardır." (Mehmet Narlı, 2002)

Cengiz Dağcı`nın "Korkunç Yıllar" romanında kullandığı mekanlar arasında açık ve kapalı mekanlar yer almaktadır. Açık mekanlar: Londra; Kırım; Kızıltaş; Bahçesaray; Lehistan; Dinyeper; Kazan; Roma; Odesa; Akkerman; Krasnoye; Kotovsk-Balta; Aleksandrov; Ayı Dağı; Trial`da İnn`ın kıyısı; Arjantin vb.

Kapalı mekanlar: Londra`da otel odası; Toprak damlı evciklerin arasındaki, kırmızı teneke damlı, etrafına taş duvarlar çekilmiş, şirin mektep binası; Akmescit; Kayabaşı orta mektebi; Tokal Camisi; sınıf

odası; Roma`daki hastahane; Ray. Voyen. Kom.`u; sinema; ahır; Uman Kampı; N. K. V. D. merkezi esir kampı; Kirovgrad Kampı; 5 numaralı baraka; Ukraynalı polisin götürdüğü ev; 2 numaralı baraka; Şults`un evi; Rus casuslarının toplandığı kamp; Türkistan lejyonu vb.

2.5. Zaman

Roman incelemesi zamanı dikkat edilen hususlardan biri de zaman konusudur. Olayların yaşandığı zamanlar ne kadar kurmaca olsa da eser için mühüm bir yere sahiptir. Romanda yaşatılan olaylar zaman açısından kronolojik sırasına göre de dizilebilir, ileri geri gitmeler de olabilir. *"Zamanda geri dönüş ya kişilerle ilgilidir ya da anlatıcının olayla ilişkisinden kaynaklanır. Metinde kişiler hakkında verilen bilgilerle ilgili olarak geri dönüşleri, yerine göre bir parantez olarak düşünmek mümkündür."* (Şerif Aktaş, 2017)

Cengiz Dağcı`nın "Korkunç Yıllar" romanında olayların zaman ardıcılığı kronolojik sıralamaya uygun bir şekilde dizilmemiştir. Hatıralar`ını kaleme alan Sadık, zamanda adeta yolculuk etmiştir. Hadiseler anlatılmaya Sadık`ın babasının sürgün edildiği yıllardan itibaren başlamıştır. Bu zaman dilimde Sadık`ın hayatındaki zorluklardan bahsedilmiştir. Sonra babası serbest bırakıldıktan Tokla camisi yıkıldığı döneme kadar zaman ele alınmıştır. Sadık`ın rüya görmesi ile zamanda yolculuk edilmiş, Ulu Han zamanına gidilmiştir. Daha sonra 1938 senesinde "Yeni Dünya" gazetesinde çalışan Sadık ve arkadaşı Süleyman`ın askerliğe çağırılması zamanından 1940 yılına kadarki zaman diliminden bahsedilir. 1940`dan itibaren savaş yılları başlamıştır. 1940`dan 1941 8 Ağustos`a kadar II. Dünya savaşında Ruslar tarafında savaşmıştır. 1941 8 Ağustos`ta Almanlara esir düşüyor. 1941 8 Ağustos`tan 14 ağustos`a kadar Kivograt ve Uman kamplarında oluyor. 1941 14 Ağustos Kirovgrad`daki esir kampına getiriliyor. 5 numaralı barakaya getirilmesinden hastaneye kadar, hastahaneden 2 numaralı barakaya getirilmesine kadar, 5 numaralı barakada aşçılık yaptığından Şults`un evine gelene kadar olan olaylarda kesin olarak tarih belirtilmese de her biri ayrı zamana aittir. Çünkü verdiğimiz her bölümde Sadık`ın bir esir olarak gördüğü muamele farklıdır. Sonraki olaylar Şults`un evine geldiğinden 1942 31 Mayıs Şults ile son görüşmesine kadar zamana dahil olanlardır. Şultsla son görüşmesinden sonra Rus casus kampını redd etmesine ve Türkistan lejyonuna katılması ise ayrı bir zamandır. Eserdeki en yeni tarihlere Sadık`ın 1946`da Hatıraları`nı kaleme alarken hatırladıkları, Cengiz`le buluşması, Cengiz`in Sadık`ın ölüm haberini alarak Hatırlar`ı tekrardan okumaya başlaması dahildir.

Eserde olayların anlatımına yardım etmek, daha iyi bir şekilde okuyucuya sunmak için kullanılan tarihler mevcuttur. Bunlar, Ulu Han zamanı Kırım Tatarlarının durumu, 1873`te Potemkin`in başladığı iğrenç işi yüz altmış yıl zulüm ederek devam ettirmeleri, 1921`de Kırım`da büyük bir açlığın oluşu, 1927`de Kırım kıyılarının bir zelzele felâketine uğraması gibi tarihi olaylardır.

"Dağcı`nın tek bir kahramanı, tek bir coğrafyası, yaşadığı tek bir trajedisi vardır: Kırım ve Kırımlının trajedisi… Dağcı`nın romanlarında hangi zaman dilimi anlatılırsa anlatılsın onun romanlarında tek bir zaman dilimi vardır: Kırım"ın zamanı…" (İbrahim Şahin, 2017)

Cengiz Dağcı eserinde söylediğimiz gibi zaman olarak ileriye ve geriye gitmeler, hatırlamalar yapmak mevcuttur. Ama ne olursa olsun, nerede olursa olsun romanın baş kahramanı olan Sadık yurdu Kırım`da geşirdiği zamanı hiçbir zaman unutmuyor ve hayatının sonraki dönemlerinde yaşadığı zorluklara karşı varolma gücünü o zamanları hatırlayarak elde ediyor.

3. "KORKUNÇ YILLAR" ROMANINDA TÜRKÇÜLÜK

1919 senesinde Kırım`da dünyaya gelen, Vatanını derinden seven, onun için mücadele eden ve hayatının büyük bir kısmını halkının, vatanının acısının sesini dünyaya duyurmak için geçiren ünlü yazar Cengiz Dağcı`nın kaleminden çıkan eserlerden biri de "Korkunç Yıllar" romanıdır. Yazarın 1956 yılında yayımladığı eserinde baş rol Sadık`ın notlarından yola çıkarak Kırım Türklerinin Sovyet hakimiyeti zamanında ve II. Dünya Savaşında yaşadıkları zorluklardan, kendi topraklarında köle durumuna düşmelerinden, güçlü, tarih sahnesinde her zaman gururlu rollerle yer alan bir halkın yabancı yöneticilerin elinde nasıl yıprandığından ve mücadelelerinden bahsetmiştir. Eserin adını da Korkunç Yıllar olarak kullanan Cengiz Dağcı`nın hafızasında o yıllar korkunç, bir daha yaşanılmasını istemediği yıllar gibi kalmıştır. Çünkü Kırım halkı büyük bir boşluk içinde idi. Uzun yıllardır işkence gördükleri

Ruslar için bu sefer de savaşmak mecburiyetinde kalmışlardı. Peki, bu savaş kim için ve ne için gerekliydi, asıl düşman kimdi, kime karşı savaşmak iyi olabilirdi soruları her zaman onların beyninde dolanıp durmuştur.

"Cengiz Dağcı yazdığı eserlerle Türk edebiyatında bir ilki gerçekleştiren yazardır. Külliyatını milletinin yaşadığı trajediye ayırmıştır." (Kocakaplan, 2013)

"Korkunç Yıllar" eserinde esaret içinde yaşamak için mücadele eden Kırım Türklerinin hayatlarından bahseden Cengiz Dağcı`nın eseri kendisinde baştan sona Türkçülük öğelerini beslemiştir. Bu öğelere rastladıkça Cengiz`in yurduna olan sevgisi, toprağı için olan endişesini, halkının daima var olmasını arzu edişini hissediyoruz.

Eserin ilk sayfalarından, Cengiz karakterinin eline aldığı Türk şiir antolojisiden itibaren Türkçülük öğelerine rastlanmaktadır. *"Türk şiir antolijisini alarak yatağa uzandım. Kitabı açtım. Sayfaları yavaş yavaş çevirerek bir şiirin son mısralarına gözlerim takıldı: "Türk`üm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi".* (Dağcı, 2020) Bu mısralarda yazar, son nefesine kadar, son kişi kalana kadar daima Türklüğün yaşayacağını herkese duyurmak istemiştir.

"*Dağcı`nın romanlarında tarihtir toprak, kültürdür, bilinçtir, özgürlüktür, gelecektir, kalpten evrene açılmış bir penceredir, kendini idrak etmenin temelidir, anadır, geçmişle gelecek arasında var eden temel güçtür."* (Güngör, 2019)

Uzun yıllar toprak hasreti ile yaşayan yazar eserlerinde bu özlemin izlerini ince ince işlemiştir. Ata topraklarına daima özlem duymuş olsa da bir daha memleketini dünya gözü ile görmek nasip olmamıştır. Çaresiz kalan Dağcı, yalnız eserleri ile kendini avutabilmiştir.

"Bu topraklar, vagonların tekerlekleri altında yılların kanlı türküsünü söylüyordu. Bu türküyü saatlerce dinledim, sonra Allah`ım, Allah`ım diye yakardım, sen bizi ayırma bu topraktan! Bu toprak bizimdir. Atalarımızın mirasıdır. Aç, çıplak kalsak da bu toprakta olalım. Ölsek de bu toprakta ölelim. Vatanım, vatanım! Dünyanın hangi köşesinde olursam olayım, ben yaşadıkça sen de bizimle beraber olacaksın…" (Dağcı, 2020) Esirlikte iken ve sonrasında birçok yerde yaşamak zorunda kalan yazar nerede olursa olsun vatanını hiçbir zaman unutmamıştır. En büyük özlemi, hayali toprağına kavuşmak olmuştur. Bunun için de kendisinin de yazdığı gibi dünyanın neresinde olması ile ilgili olmayarak hep aklında da, fikrinde de toprağı olmuştur.

"*Her kişinin ata yurdu o kişinin yöresel ya da milli dininin kutsal gördüğü toprak parçası, atalarından arta kalanların barındığı, ruhlarının dolaştığı yurttur. Ata yurdu tanrıların ve ataların oturduğu ve tapınmayla kutsanan kutsal bir topraktır".* (Maurizio, 2012)

Uzun yıllar Sovyet esaretinde yaşayan halkın işkencelerden, sebepsiz sürgünlerden kaçıp canını kurtarmamasının en mühüm sebebi topraklarına olan bağlılıktır. Yazar da eserinde bununla ilgili düşüncelerini cümleler ile ifade etmiştir. *"Millet o anayurdu seviyordu. Her şeyden, kendinden bile çok seviyordu. Bundan dolayı sessizdi. Her zulme, her şeye razıydı, yalnız atalar, dedeler toprağında yaşasın. Köylü, eski ata topraklarını gözbebeği gibi severdi. Elinden alınmış tarlasında, bağında, bahçesinde iki büklüm çalışırken atalar toprağına döktüğü gözyaşlarını yalnız kendisi bilirdi. Kimseye belli etmezdi, çünkü o toprak, o yurt onundu."* (Dağcı, 2020)

Bu kadar acılara rağmen terk etmedikleri bu yurdu kaybetmeye dayanamazdılar. Onun için de bu yurdu kaybetmiş gibi kabullenmiyordular. Çünkü onlar bu yurt için son damla kanlarına kadar vuruşmuşlardı. *"Çünkü ben kaybetmedim. O yeşil yurdu, kanımı döktükten sonra, düşmanlarıma teslim ettim."* (Dağcı, 2020)

Milli duyguları daima bütün duygularından üstte olan Cengiz Dağcı eserinde de Sadık karakteri ile milli duygularının kutsallığına dokunmuştur. *"Fakat ne benim, ne de başka birinin millî duygularına dokunma."* (Dağcı, 2020)

Cengiz Dağcı`ya göre bir Türkü yaşatan şeyler onun vatanına, evine, toprağına olan sevgisi ve bağlılığıdır. Onun kalbinden bunları söküp atarsan cansız bir beden olur. çünkü o vatan ile doğulup, vatan sevgisi ile bu dünyadan göçenlerdendir. İşte Türkü de başkalarından farklı kılan şey budur. *"Gözlerimi*

kapıyorum ve başında Çerkes kalpağiyle Bekir`i, iki büklüm olmuş babamı, buruşuk yanaklarından gözyaşları süzülen annemi görüyorum. Köy bahçelerinde, çayırlarımızda, cennet gibi bağlarımızda, bostanlarımızda geziniyorum. İşte beni yaşatan şeyler. İşte beni ayakta tutan, beni bu şartlar içinde dahi hayata bağlayan şeyler, Şişkof! Bunları içimden, kalbimden sök at; ayaklar altına al… O zaman ben, cansız ve duygusuz bir varlığım. Lüzumsuz bir adamım." (Dağcı, 2020)

Sadık ve Sadık`ın timsalinde tüm Kırım Türkü gençlerinin tek bir amalı vardı: Vatanı korumak! Onlardan öncekiler gibi son damla kanlarına kadar vatan için savaşmak ve bu vatanı kendilerinden sonra gelecek kuşaklara miras bırakmaktır. Hayatta oldukları sürece nerede olmalarının farkı olmadan daima vatanın yükleşi için çalışmaktır. *"Kaç mezar, kaç çukur, kaç kurban! Onlar "Ah Kırım!" diye can vermediler mi, Sadık? Analarımız bizi o yurt için doğurmadılar mı? Biz de o yurt uğrunda öldük, daha da öleceğiz! Yurdu için ölmek en büyük şeref değil mi?"* (Dağcı, 2020)

Toprakların hakimi Kırım Türkleri uzun yıllar Rusların elinden kurtulmak için mücadele etseler de yenilgiyle barışmadılar ve bir gün bu yerlerden Rusların gideceğine, ata babadan miras kalan evlerine kavuşacaklarına umut ettiler. *"O yurt, o ev bizimdir. Atalarımız, dedelerimiz orada doğdu, orada yaşadılar. Yedi ceddimiz oralı… O yurt bizim, biz o yurdun evlâtlarıyız. Çıkmalılar!..."* (Dağcı, 2020) Bu cümleler ile yazar, yurdun eski sahiplerinin de kendileri olduğuna vurgu yapmıştır.

Eski zamanlardan Kırım`ı kendilerine meskun eden Kırım Türklerinin buradaki şanlı hakimiyetinin sonrasında yaşadıkları ağırlarına gidiyordu. Bu yerlerin sahibi onlar iken asılı durumuna düşmüş, kendi topraklarında söz haklarını yitirmişler. Ama bu toprakları var eden Kırım Türkleridir. Onlarsız bu yerlerin hiçbir anlamı kalmaz. Çünkü bu yerlere renk katanlar onlardır. Onlar, toprağın da, vatanın da değerini bilenler, Kırım`a sevgi dolu gözlerle bakanlardı. *"Bilir misin, o yurt sensiz yaşıyamaz. Bilir misin, o yurdu Tanrı sana emanet etti. Yalnız seninle var olacak o yurt. Sensiz, bağlarında bal yerine zehir akacak; sensiz evlerinde, saraylarında, baykuşlar ötecek; dağları aşılmaz, yolları geçilmez olacak; o cennet cehenneme dönecek."* (Dağcı, 2020)

Atilla`dan, Mete`den akıp gelen kanı taşıyan Türkler için vatan kutsaldır. Çünkü bir Türk için ömürden pay olsa da, vatandan pay olmaz. Eserde canlandırılan Türkistan lejyonundaki Türkler için de kutsal ve önemli olan şey Vatandır.

"*Hey sevdiğim vatanım,*
Bu canım kurban sana…"
diye bir marş söylemeye başladılar. Vatan duygusu beni öylesine coşturmuştu ki, gözlerim bir şey görmüyordu, o seslere karışıp gitmiştim sanki." (Dağcı, 2020)

Yazar Sadık`ın dili ile Kırım`dan olması ile övünmüştür. *"Hayatı severim bile!... Tatar`ım. Ana yurdum Kırım. Orada doğdum, orada büyüdüm. Asker oldum."* (Dağcı, 2020) Cengiz Dağcı gibi Sadık da daima vatan hasreti ile yaşıyor. Dünya gözü ile ata baba topraklarını bir daha görmese de hiç olmazsa mezarının orada olmasını arzu etmiştir. *"Ah, o dağların eteklerinde, mezarımın o topraklarda olacağını bir bilsem! ..."* (Dağcı, 2020)

Cengiz Dağcı "Korkunç Yıllar" romanında eski Türk destanlarının isimlerini de vermekle ne kadar zengin bir tarihe sahip olmalarının yanı sıra edebiyatlarının zengin, kültürlerinin kadim olmasına vurgu yapmıştır. *"Akşamları "Kuzu Kurpeç", "Çora Batır" destanları söylerdi."* (Dağcı, 2020) Eserin içinde Sadık`ın rüyasında aksakkallar tarafından söylenilen "Azamat`ın oğlu Arslan Bey" masalında da Kırım Türklerinin eski adetlerinden, kahramanlıklarından, sözlerine sadık olmalarından bahsedilmiştir. Türkler esirlikte bile bir araya geldiklerinde yurtlarını, şarkılarını hatırlamışlar. "Zeyneb`im, güzel Zeyneb`im" türküsünü söylemelerinden konuşulmuştur.

Yıllarla Sovyet zulmüne dayanan halkın tek bir amalı vardı: "Yurdunun, milletinin varlığını korumak." Bu yurt, yaşamak için okumuş gençlere muhtaçtır. Cahilliye sürüklenen bir kuşakla hürriyeti elde etmek mümkün değildir. Halkın eski gücünü geri kazanması için alanının farkı olmadan okumuş gençler lazımdır. *"Ben senin okumanı istiyorum, Sadık, dedi. Okuyup adam olmanı istiyorum. Sana ihtiyacım olduğunu biliyorum; fakat sana muhtaç olan yalnız ben değilim… Bütün millet sana, senin gibi gençlere bakıyor. Bütün milletin sizlere ihtiyacı var…"* (Dağcı, 2020)

Cengiz Dağcı eserde Sadık`ın babasının timsali ile kendi düşüncelerini vererek Türklere yapılan zülmun sebebini onlardan korkmaları ile bağlamıştır. Düşmanların maksatlarının Türkleri büsbütün mahvetmek olduğu, fakat mahvolsalar bile yine Türklerden korkacaklarını söylemiştir. *"Biz bunlara bakıp korkmamalıyız. Düşmanlarımız korksun. Hem de nasıl korkuyorlar. Korkularından bize bu zulümleri yapıyorlar. Korkmasaydılar yapmazdılar. Yüz elli yıldır bizi tüketmeğe uğraşıyorlar. Yüz elli yıl! İşte bu yurtta bir avuç Tatar kaldık. Bizi büsbütün yok etmedikçe içleri rahatlamıyacak. Biz mahvolduktan sonra bile, bu sefer ruhumuzun önünde titreyecekler. İyi bak bu yıkıntılara!... Sen benim evladım olmakla beraber, bu toprağın, bu yıkıntıların bir parçasısın… Seni bu toprak doğurdu, bu toprak besledi. Bil ki yalnız değilsin. Büyük bir milletin zengin geçmişi ve parlak geleceği seninle beraber. Bahçesaray`dan Kaşgar`a varana kadar binlerce minaremiz göklere uzanıyor. Bize Tatar diyorlar, Çerkez diyorlar, Türkmen diyorlar, Kazak diyorlar, Özbek diyorlar, Azeri diyorlar, Karakalpak, Çeçen, Uygur, Kabardı, Başkırt, Kırgız diyorlar. Bunlar hep yalan! Deniz parçalanmaz. Biz Türk-Tatarız. Bunu senin kalbinin bildiği gibi, her Başkırt, her Kırgız, her Kazak`ın kalbi de bilir. Kalbinin hissleri ile hareket et. Dünyanın boş hırslarına kapılma…"* (Dağcı, 2020) Eserdeki son cümleler ile yazar, ne olursa olsun Türk birliğinin hiçbir zaman bozulmayacağına, bir kökten geldiklerine işaret etmiştir.

Sadık`a "Tatar mısın?" diyen dedeye *"Tatarım. Anam Tatar, Babam Tatar, soyum sopum hep Tatar…"* (Dağcı, 2020) cevabını vererek Tatar olması ile gurur duymuştur. Gururlu, mağrur Tatarlar uzun yıllar Vatan için savaşmaktan o kadar yıpranmışlar ki artık sadece günlük işlerle meşgul oluyordular. *"Biz, bizim gibi bütün halkımız, yirmi yıldır süregelen Bolşevik zulmünden perişan olmuştuk. Bu yüzden, davamız şimdilik bir kenara bırakmış, günlük işlerle uğraşıyorduk. Rus idarecileri, Kırım`da kalmış bir avuç Tatar hükümete zararlı olamaz artık, diye düşünüyorlar mıydı, bilmiyorum, ama toplu sürgünler durmuş gibiydi."* (Dağcı, 2020)

Eserde bir Tatar birliğinin şahidi oluyoruz. Savaşın en kaynar zamanından tutmuş esirliğin en ağrılı günlerine kadar hep vatandaş arayışında olan Sadık ve hemşehrileri birbirilerini bulduklarında dünyanın en mutlu adamı gibi mutlu oluyorlar. Çünkü onların bu ağır günlerinde tek tesellileri aynı acıyı paylaşdıkları kişilerdi. Sadık *"Allah`ım Süleyman`ı koru! Sen, vatandaşlarımı koru, Allah`ım! Sen, sadık kullarını gözet!"* (Dağcı, 2020) diye Allah`tan arkadaşı Süleyman`ın timsalinde tüm Kırım gençleri için imdat dilemiştir. Ahmet Özenbaşlı`nın "Kırım halkı çeşitli çiçeklerden yapılma bir demettir." sözünü hatırlayarak Kırım Türklerinin ne kadar yumuşak kalpli olduğunu söylemiştir.

Sadık`ı Rus olarak bilenlere karşı çıkıyor, kendisinin Türk olması ile iftihar ederek her yerde Türk olduğunu söylüyor. Esir düştüğünde, en zor anlarında bile Türk olduğunu söylemekten çekinmiyordu.

"*Askere, ne milletten olduğumu iftiharla anlatmak istedim:*

Tatar… Tatar. Ben Tatar...

Ne demek istediğimi anlamadı galiba. Yüzündeki sertlik yumuşadı. Aynı sesle:

Ben Tatar. Türk… Türk… dedim. Bu sefer güldü ve birden arkasına dönerek, geride bir çukurun içinde yüzükoyun yatan subaya haykırdı:

Eine Türkische officiere, herr leutnant! Türkische officiere!..." (Dağcı, 2020)

Eserde bir Rus tarafından da Sovyetlerin Türklersiz bir hiç olduğu, aslında Sovyetleri ayakta tutanların Türkler olduğuna vurgu yapılmıştır. *"Sizlerin esir hayatı yaşamanız, Rusya`nın bütünlüğünü korumak demektir. Kırımsız, Kafkasyasız, Türkistansız Rusya, Rusya olur mu hiç? Yalnız istiklal düşüncelerine karşı değil, bütün varlığınıza bile, beyaz Rusya da, Kızıl Rusya da karşı oldu; ilerde bu harpten sonra, Rusya ne renk alırsa alsın, bil ki gene size karşı olacak… Bundan dolayı, ben sana geçmişi unutmalı, istikbalinizi düşünmelisiniz derim."* (Dağcı, 2020)

Sadık her şeye sine gerirdi yeter ki vatanının hürr olduğunu bilsin. *"Ben sana, bir arka odun değil, bir orman kesmeğe razıyım. Yalnız milletimi kurtar, Dostum"* (Dağcı, 2020) diyerek uzun yıllar işkence gördükleri Ruslardan kurtuluşu Almanlarda görüyordu.

Sadık en zor zamanlarında bile hep vatandaş arayışında olmuştur ki bu da onun halkına olan bağlılığının göstericisi idi. *"O gün bütün kalabalıkta vatandaş araştırdım. Ama ne bir esmer yüze, ne de bakışları kalbimde ılık duygular uyandıran bir çift göze rastlayabildim. Çoğu Rus ve Ukraynalı"* (Dağcı,

2020) söyleyen Sadık bir Kırım Türkünün ne kadar farklı ve merhametli olduğunu duyguları ile ifade etmiştir. Sadık yurdu için can veren kahramanların hiçbir zaman unutulmayacağını, Kırım Türklerinin gençlerinin kalplerinde daima yaşayacaklarını düşünüyordu. *"Sizleri yaşlı gözlerimle anarken, bir sis perdesinin gerisinden imanlı Tatar gençliğini görüyorum. Evet, siz, gençlerin kalplerinde yaşayıp nesilden nesile sürüp gideceksiniz. Tatar adı yaşadıkça siz de yaşayacaksınız."* (Dağcı, 2020)

Tatar halkının kahramanlıkları yalnız kendileri tarafından dile getirilmiyor, gittikleri her yerde onların kahramanlıklarını anıyorlar. *"Tatar olduğumu öğreneliden beri her akşam barakada bana Tatar milletini övüyor."* (Dağcı, 2020)

Ruslarla işbirliği yaparak casusluk etmesi teklifine karşı Sadık *"Benim kendi milletim var!"* (Dağcı, 2020) diyerek isyan etmiştir.

Tatarların tek amalları vardı o da vatanın istikbali. *"Kırım`da bütün Tatarlar, Alman ordusuna katılıp Ruslara karşı harp ediyorlar. Fedekar bir millet doğrusu! Sivastopol`de binlerce kurban verdiler. Farz et ki bugün Kırım`dasın, milletin, istiklali uğrunda harb ediyor. Halbuki sen?"* diye Sadık`a hitap eden Almana karşı Sadık *"Milletimle düşmanlarımıza karşı ben de savaşırım."* (Dağcı, 2020) diyerek vatanı için savaşa daima hazır olduğunu, sorununun Ruslar olduğunu söylemek istemiştir.

Kırgız, Kazak, Azerbaycanlı, Tatar olarak adlandırılan halk aslında bir kökten gelen Türklerdir ve Ruslar asla onların bir araya gelerek birlik olmasını istemiyorlardı. *"Birkaç Azerbaycanlı, birkaç Kırgız, Tatar bir araya geldiğimiz zamanlar aramıza sokulup gülümseyerek ne konuştuğumuzu, neden bahsettiğimizi sorardı."* (Dağcı, 2020)

Türkleri başka milletlerden farklı kılan şey onların uzun yıllardır korudukları kültürleridir. Ne kadar kahraman, kuvvetli olsalar da Türkler çok yumuşak kalpli bir millet olmuştur. Bu için de tarih kitaplarının sayfalarında adları onurla anılmıştır. Sadık da böyle zengin bir kültüre ve tarihe sahip bir halkın daima varolacağı düşüncesindedir. *"Tatar milletini, tarihin her devrinde, tek bir vücut halinde yaşamış görüyorum. Bundan dolayı, gelecekte, benim milletim ya kuvvetli, sağlam ve büyük olarak yaşayacak; ya da bütün mahvolacak diye düşünüyorum. Bazen, milletimin, kuruluşu da, bazı Hıristiyan milletlerinde olduğu gibi, fen, hukuk, hak, din esaslarına dayansın istiyorum. O milletlerin tarihlerinde de türlü facialar vardır. Fakat bu facialar, o milletlerin içindeki kuvvetsizleri, zayıfları, hastaları alıp götürür. Kuvvetliler, bazen gizli, bazen meydanda olarak devir devir çoğalır, gelişir, yavaş yavaş ayaklanırlar. Bizse kuvvetlilerimiz de, zayıflarımız da aynıyız. Zafere beraber koştuğumuz gibi, mağlubiyete de hep birlikte sürükleniriz."* (Dağcı, 2020)

Bütün Türkler için endişe duyan Sadık, Almanların Yahudi sanıp öldürmek için getirdikleri Özbeklere gerçek milletlerini söylemeyi tavsiye ederek onları ölümden kurtarmak istiyordu. *"Şimdi söyle bakayım. Siz Özbek misiniz, yoksa Türkmen mi?"* (Dağcı, 2020)

Eserin sonlarına doğru artık Türklerin bir araya gelerek Türkistan için mücadele ediyorlar. Ve artık onlar vatanlarının hürriyeti için savaşmaktan memnunlar, birlik olmanın en doğru adım olduğunu düşünüyorlar.

"-Özbeklere, Kırgızlara, Kazaklara, Türkmenlere Türkistanlılar mı dersiniz?

-Düşmanlarımızın iğrenç yalanı kalblerimizde şüphe yerine artık birlik duyguları uyandırsın!...

-Şimdiden sonra, sizinki sizin olsun, biz de Türkistan`ımız için kanımızı dökeceğiz"

(Dağcı, 2020)

Karakterlerin dili ile verilen Türklerin Türkistan arzusu eserin önünde de Aksakkal Özbek tarafında söylenilen şiirde de verilmişti. O, bu şiirde Türkistan`ın başına gelen facialara ağıt söylemiştir.

"Güzel Türkistan sana ne oldu,

Hiç vakitsiz güllerin soldu.

Bilmem niçin kuşlar ötmez bahçelerinde,

Ah, behçelerinde…" (Dağcı, 2020)

Sadık için Türklük o kadar değerlidir ki değeri biçilemez. Her zaman kutsaldır, her zaman bu ad korunmalıdır. Çok aç zamanında bile Türklüğünü ucuza satmak istememiştir. *"Elimdeki teneke kutunun içindeki çorbanın bana sırf Türk olduğum için verildiğini anlıyorum. Neden bilmem, Türklüğümü ucuza satmışım gibi geliyor bana."* (Dağcı, 2020)

Savaş yıllarından sonra Alman esirliğine düştükleri ve Rus hakimiyetini kabul etmedikleri için yurtlarına bir daha dönemeyen Türkler, uzaklarda gücü Türk olmaklarını hatırlamakla alıyorlardı. Çünkü Türkler her şeye rağmen her zaman güçlü olmuşlardır. *"Her işine, Türk`üm; onun için yaşıyorum, onun için yapıyorum diye başlarsan sana lüzumlu kuvveti, kabiliyeti, damarlarındaki kanda bulursun."* (Dağcı, 2020)

Yazar eserinde Türkleri tasvir ederken onların gücünün, kuvvetini dış görünüşlerinde de belli etmiştir. Zorluklara karşı, canlarının kaybı ile de karşı karşıya kalsalar da asla verdikleri sözden dönmediklerini kalemle tasvir etmiştir. Kırgız Türkünü tasvir ederken "Solumda siyah saçları terli alnına yapışmış bir başta iki ateşli göz ve bu başı taşıyan zayıf bir gövde gördüm. Öyle ki gece olsaydı kurt gördüğümü sanacaktım. Bu insanın uzun yüzünde, parlak gözlerinin garip bakışlarında o kadar hayvanca bir şey vardı ki derhal tabancama davrandım" cümlelerini kullanarak bir Türkün dış görünüşünün tasvirini vermiştir. Esirlikte canı yitirmek tehlükesi ile karşı karşıya kalan Azerbaycanlının bu zor anında bile sözünden vaz geçmediğini göstermekle Türk halkının sözünde sadık olduğunu söylemiştir. *"İster istemez, Buh`a baktığımda bakışlarım Azerbaycanlının bakışlarıyla karşılaştı. Uzaktan, o bakışlarıyla, "korkma, gardaş" demek istedi galiba; dudaklarının ucun oynadı, garip garip güldü."* (Dağcı, 2020)

Türklerin o dönem bağımsız devleti olan Türkiye`ye karşı sevgi her bir Türk evladının içinde olmuştur. Ve çetin dönemlerden geçseler de Türkiye`ye karşı savaşmak istememişlerdir. Aralarındaki birliği de bazen bununla sorgulamışlardır. *"Yarın, Türkiye`yle Rusya arasında bir harb çıkacak olsa, belki Türklere kurşun da sıkacaksın…"* (Dağcı, 2020)

Türkler bağımsız Türkiye`yle, onun bayrağı ile daima iftihar etmişler. Sovyetlerin zulümleri, savaşın acımasızlığının içinde yıpranan halk için bağımsız bir şekilde dalgalana bilen Türk bayrağı tüm bayraklardan ucadır, kutsaldır ve şerefle mavi semada dalgalanıyordur. Çünkü Türk bayrağı bu yüksek makama evlatlarının yiğitliği, mertliği sayesinde yücelmiştir. *"Sadık, kampın en kenarında yüksek dağ eteğindeki üç barakada, üç Türk bayrağı! Evet, Türk bayrağı!!... Bütün bayraklardan yüksekte, bütün bayraklardan şanlı, bütün bayraklardan güzel üç bayrak!... Türk bayrakları beni şaşırtmıştı. Evet, Türkler! Ama nasıl? Nereden? Hemen barakalara koşmuştum, heyecan içinde Türk araştırıyordum. Üç baraka da ağızlarına kadar Türk doluydu. Genç, ihtiyar, çocuk, kadın, hepsi Türk, bizim Türkler Kırımlılar…"* (Dağcı, 2020)

Kırım Türkleri Ruslardan kaçtıkları zamanlarda Türkiye`ye gidemeseler de sıkıntılarının çaresini Türk bayrağı altına sığınmakta görüyorlardı. *"Barakanın önünde, yamalı ama temiz gömlekli, koç boynuzları gibi burma, beyaz bıyıklı, Ali Amca diye çağrılan bir ihtiyar, bir grup genci etrafına almış, nasihat ediyordu:*

Kimin ağzından Rusça bir söz, bir kelime çıkacak olursa, gözünü patlatacağım

onun dersini yüzüp leşini gübreye gömeceğim… Anladınız ya! Amerikalı, kimsin diye sorarsa lâmı cimi yok! Türk`üm! Vesselâm. Amerikalı, nerelisin diye sorarsa gene lâmı cimi yok: Türkiyeli!... Eskişehirli, Ankaralı, Türkiyeli, vesselam." (Dağcı, 2020)

Kırım Türkleri Türkiye`ye gitmeseler de Türk bayrağının altında hürr yaşamaktan gurur duyuyorlar. *"O sevgili Türk bayrağının altında üç ay yaşadım. Ya Türklerin haberleri var mı acaba bizden?... Kara Tatar, kamplarında çırpınıyormuş, bir avuç toprak için ölüyormuş, kimin haberi olur? Avrupa`dasın, belki zaman değişir ve yolun Türkiye`ye düşer. O zaman gurur duy ve imanla:*

Dünyada Türk bayrağı altında yaşamak şerefini kazanan bir millet varsa o da bu

Millettir, diyeceğine candan inanırım." (Dağcı, 2020)

Almanlar tarafından esir alınan Türklerden Türkistan lejyonunu kurmuşlar. Buradaki yiğitler hepsi Türklerin birliği, vatanın selametliği için bir arada savaşmaya hazırlar. Rusun ayak izlerini bile

topraklarında görmek istemiyorlar. *"Hep Türkistanlı, birader, dedi, bundan sonra Tatar, Kırgız yok, hep Türkistanlı... Geçen gün Berlin`den gelen Tokay Bey söylemedi mi bunu? Sen neredeydin? Hepimiz Türkistanlıyız, kan kardeşiyiz diye ne güzel sözler söyledi. Baba adam ha! Göreceksin; o, bir gün, halkı sefaletten nasıl kurtaracak... Türkistan toprağında Rus gavurunun ayak izini bile bırakmayacak..."* (Dağcı, 2020)

Kırım Türkleri uzun zamandır o kadar acı çekmiş ve hürr, özgür yaşamak için o kadar mücadele etmişler ki artık yıpranan güçlerinin karşılığında özgür bir devlete yeniden kavuşmak için umut ediyorlar. *"Yeniler"in getirdikleri haberleri düşünüyordum. Ruslar geri çekiliyorlar. Bir iki hafta içinde Moskova düşer... Harb biter... Harb biter ve milletim yeniden doğar. Yarabbim! Gördüklerim hakikat mi? Bin bir türlü zulüm, meşakkat, zilletin altından kalkıp yükselen milletimi, devletimi görüyorum! Hür ve serbest memleketimde, ağlayan değil, gülen analarımızı, yavrulamızı, mesut babalarımızı görüyorum. Güneş ışığında nazik minarelerimizi, güneşli mekteplerimizi, yemyeşil köylerimizi görüyorum. Bütün bunların yanında benim gözyaşlarım nedir? Varsın kafamı kurşunlar delsin, fena insanlar kanımı akıtsınlar. Benim ıstırabım milletimin bu istikbali yanında nedir"* (Dağcı, 2020)

Esir düşen Türk gençleri en ağır günlerde bile bir gün kapıların açılıp harbin bittiği haberini alacakları, vatanlarının artık esaretten kurtulduğu, hürriyete kavuştuğu haberini alacakları günü bekliyordular. *"Harb bitti!... Gidiniz!... Evlerinize, yavrularınıza, ana babalarınıza kavuşunuz!... Hürsünüz, serbestsiniz artık... Gidiniz artık... Gidiniz! Evlerinize! Evlerinize! Her şey unutulur. Istırap, kan, iniltiler, gözyaşları... Her şey unutulur. Evlerinize... dün geçtiğimiz ovalardan, kanlı yollardan evlerimize döneriz."* (Dağcı, 2020)

Almanların elinde esir olan Türklere hürriyet sözü verildikten sonra hepsi silaha sarılmış ve yurtları için ölüm meydanlarına atılmaktan hiç korkmamışlardır. Yeter ki, tekrardan hürr ve özgür olsunlar. *"Türkistan`ın hürriyeti uğruna savaşmak için bizi silaha sarılmaya çağırdılar. Biz de memleketi gavurdan temizlemeğe yemin ettik. O günden sonra kamp boşalmağa başladı. Bugün yarın biz de yola çıkarız."* (Dağcı, 2020)

Tarihin her döneminde olduğu gibi yine de Türk erleri vatanları, toprakları için ölümü bile göze alarak şarkılarla kendilerini savaşa hazırlamışlardır.

"İleri!... İleri!
Türkistan erleri,
Ölürüz senin için,
Türkistan ileri!..." (Dağcı, 2020)

Kırım Türkü gençlerini temsilen canlandırılan Sadık, bütün hayatı boyunca Türkistan istiklali uğruna çalışacağına, tüm gücünü buna adayacağına defalarca yemin etmiştir. *"Türkistan ve istiklal uğruna yaşıyacağım; savaşacağım, öleceğim. Bu kutsal gaye, şimdiden sonra, hayatımın ufuklarında bir yıldız gibi parlıyacak. Yorgunum, ama son nefesime kadar, son damla kanıma kadar..."* (Dağcı, 2020)

Sadık`ın Rusya tarafında savaştığı dönemlerde de, Almanlara esir olduğu zamanlarda da içindeki sesle bir boğuşma vardı. Çünkü Sadık bu savaş meydanında neden bulunduğu sorusunun cevabını bulamıyordu. Hep kendine kimi kimden koruduğunun sorusunu soruyordu. Türkistan lejyonuna katıldıktan sonra artık en azından savaşma amacını bilerek çıkmıştı bu yola. Sadık vatanını, toprağını, halkını, tarihini seviyordu ve bunun için de mücadeleye hazır idi. *"Kan ve felaketten doğan asker! Ölümün kucağında doğan asker! Yurdumuz için, sizinle birlikte harb etmeğe yemin ettim. Sizin kahramanlarınız ve sizin günahlarınızla yaşadım. Hangisi daha yüksekti, bilmiyorum. Fakat her yaptığınız, yurdumuz uğrunda olduğuna bugün candan inanıyorum."* (Dağcı, 2020)

Türkistan lejyonuna katılan Türk gençleri artık yurtlarını koruyabilecekleri, kendi özgürlükleri için savaşabilecekleri bir orduya sahip olmanın mutluluğu ile yaşıyorlar. *"Artık askerlerimiz de var. Türkistan askeri... Ulu Tanrı`nın bize, biz, dünkü esirlere bayraklarımızı dalgalandırmak şerefini verdiğine nasıl şükredeceğimi bilemiyordum."* (Dağcı, 2020) Ve artık Sovyetlerin terkibinde olan, Rus zulmünün çilelerini yaşayan Türk gençleri bir yumruk halinde birleşip hürriyet uğrunda savaşmayı başarmıştır.

Ruslar işgal ettikleri topraklarda Türkler arasındaki bağları koparmak için bir dil ve alfabe değişikliği siyaseti yürütmüştüler. Ve bu siyasete de eserde dokunulmuştur. *"Bütün Tatar mekteplerinde ve gazetelerde, Latin harfleri yerine Kızıl harfleri kullanılıyor artık. Tatar dilinde Rus harfleri Latin harflerinden daha iyi uyarmış."* (Dağcı, 2020)

Sadık`ın dili ile Türk gençlerinin bu siyasete olan itirazları verilmiştir. *"Hep Tatar sözleri, Tatar kelimeleri Rus harfleriyle yazılmış... o harflere baktıkça, kendi dilimden; annelerimizin, mini mini yavrularına ninni söylemek için kullandıkları o tatlı dilden nefret ediyorum adeta. Senin dilin, benim dilim. Atalarımızın, dedelerimizin dili. Bir milletin varlığı, dili ve yurdu ile belli olur, öyle mi? Yüz elli yıldır, eski, Çarlık idaresi, bizi cennet yurdumuzdan sürdü, astı, kesti. Bugünkü kızıl Rus idaresi de, şuracıkta bir avuç Tatar`ın canlı dilini kesiyor..."* (Dağcı, 2020)

Uzun süren Sovyet idaresi, baskısı sonrası bazı kişiler artık birliğin var olduğuna inanmıyordular, gençlerin özgürlükle ilgili umutları ölmeye başlıyordu. Bunlardan biri de eserdeki Süleyman karakteridir. O bir köylünün dil birliğini asla anlayamayacağı düşüncesindedir. *"Gazeteler Rusça mı çıkıyor, Tatarca mı; onun için hepsi bir. Dilin önemi yok onun için. O, yalnız emir bilir. Emri ise biz değil Ruslar veriyorlar."* (Dağcı, 2020) söyleyen Süleyman`a karşı çıkan Sadık, onları birbirine bağlayan kuvvetin vatan sevgisi ve lisan olduğunu ispat etmek için hiç tanımadığı Kerim`in yanına gidiyor. Kerim`le yüzyüze gelen Sadık ona Tatarca sesleniyor ve bunun için Kerim onu vurmuyor. *"Bereket versin Tatarca cevap verdin, teğmen arkadaş. Vallahi az kalsın ateş edecektim."* (Dağcı, 2020) Kerim aslında Rus emirlerine uyması için yetiştirilmiş bir Türk genci idi ve Süleyman bu sebepten onun diline, vatanına olan bir bağının kalmadığını düşünüyordu. O ise karşısındaki insan Tatarca konuştuğu için tembih edildiği halde Sadık`a ateş açmıyor. Kerim`den neden ateş açmadığının sebebini sorduklarında ise *"Müslümanca konuştu Süleyman ağa. Ateş edemezdim ya!"* (Dağcı, 2020)

Ruslar II. Dünya Savaşı döneminde Türk gençleri de savaşmaya getiriyorlar ve bu gençler bir araya geldikleri her anda uzun yıllar onlara öğretilen Rusça değil, kendi ana dilleri olan Tatarca konuşuyorlar. Bu bir Türk gencinin dilinin onlar için olan önemini ifade etmektedir. *"Benim bölükte on iki Tatar var. Biraz serbest kaldığın zaman gel, onlarla konuş. Şimdi inanıyorum, dilimiz bizim için çok kıymetli..."* (Dağcı, 2020) Bu gençler en zor zamanlarında bile yanlarında kendi dillerinde konuşan insanların olmasını istiyorlardı. *"Yanımda, bana ana dilimle seslenecek birinin bulunmasını öyle istiyorum ki!"* (Dağcı, 2020)

"Duygularınızı paylaşmıyorum, efendim. Bundan sonra sizler kendiniz, bizler de kendi yurdumuz için kan dökeceğiz. Bizi inandırabilecek artık ne sözünüz, ne de renginiz kaldı binbaşım." (Dağcı, 2020) diyerek Ruslar casuslarla birlikte çalışmak teklifine itiraz eden Sadık`ın eserin sonunda uzun yıllar Kırım Türkleri de dahil olan birçok Türk halkına zulüm eden, sebepsiz yere gençleri, yaşlıları, halkın en aydın kişileri de dahil olmak üzere büyük bir toplumu sürgün eden, kendi topraklarında söz haklarını yitirmesine, köle durumuna düşmesine sebep olan düşmanlarına karşı isyan seslerini duymaktayız.

"Düşmanımız kim? Siz değil misiniz Şişkof! Yalanla dolanla memleketimi istila ettiniz. Himayenize girmekle topraklarımız, malımız, mülkümüz, dinimiz korunacak diye, sizden öncekiler söz verdiler. Teslim olduk. O millet, yurdunu her şeyden çok sevdiğinden teslim oldu. Silahlarımızı bıraktık. Ya siz? Memleketimize girdiğiniz günden beri topraklarımız kan içinde. Minarelerimizi devirdiniz. Su kemerlermizi, çeşmelerimizi, heykellerimizi, mermer saraylarımızı atlarınıza ahır yaptınız. Müezzinlerimiz ezan okumak üzere minarelere çıktıkları vakit, sarhoş askerleriniz, eğlenmek için, kalblerine nişan alma talimi yaptılar" (Dağcı, 2020)

Rusların Türklere yaptığı işkenceleri dile getiren Sadık bir taraftan da Türklerin neden bu kadar merhametli ve affedici olduğunu sorgulamaktadır. Türkler o topraklardan ayrılırken neden isyan kopmadı diye Allah`a isyan etmektedir. *"O millet o topraktan ayrılırken niçin kıyamet kopmadı, bir zelzele olsun olmadı, denizler o yurdu, o milletiyle beraber yutmadı! Niçin Sen, Tatar milletini böyle temiz kalbli ve affedici yarattın! Düşmanlarımıza karşı savaşmak, o toprak için ölmük hakkından bizi mahrum mu ettin Allah`ım?"* (Dağcı, 2020) Böylece, Sadık karakteri başta olmak üzere Türk gençlerinin timsalında Türklerin ne kadar gururlu, toprağa bağlı, merhametli ve affedici olduğu gösterilmiştir.

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

1919 yılında Kırım`da dünyaya gelen Cengiz Dağcı genç yaşlarında yurdundan koparılsa da her zaman toprağının, evinin hasreti ile yaşamıştır. Sovyetler zamanı Kırım halkının başına getirilen facialar, kısıtlamalar onun gözü önünde olmuştur. İçindeki vatan hasretini dindirmek, Kırım Türklerinin acılarını dünyaya duyurmak için Cengiz Dağcı elini kaleme atmış ve derdini sayfalara dökmüştür. Bir sıra tanınmış eserlerin sahibi olan yazarın diğer bir eseri de "Korkunç Yıllar" eseridir. Zaman bakımından Sovyet esareti dönemi, II. Dünya Savaşı ve savaş sonrası dönemi kendinde barındıran eserin zengin bir şahıs kadrosu vardır. Eserin baş karakteri Sadık`tır ve olaylar onun Hatıralarının okunması ile başlar ve hatıraların anılması ile devam eder. Karakterleri Sadık`ın askerlik öncesi, savaş zamanı, esirlik zamanı ve esirlik sonrası karşılaştığı kişiler olarak ayırmak mümkündür. Eserdeki mevcut mekanların da incelenmesinde aynı bölgü kullanılmıştır. Eserin zihniyetinde zulümler, acılar içinde yaşayan Kırım gençlerinin hürriyet uğrundaki mücadeleleri yer almıştır. Cengiz Dağcı`nın kendisinin de söylediği gibi onun eserlerindeki karakterler yüzde yüz kendisi olmasa da kendisi hiç değil de diyemeyiz. Çünkü yazar kendi yaşadıklarından yola çıkarak bu eserleri kaleme almıştır. Ama işin içine bir fantazi, hayal ve arzularını da dahil etmiştir. Eser Türklerin hayatından, haklı isyanlarından, toprak hasretlerinden bahsettiği için kendisinde baştan başa Türkçülük öğeleri içermektedir. Buradaki Türkçülük öğelerini de toprağa bağlılık, vatana bağlılık, eve bağlılık, dile, dine bağlılık, Türkiye`ye olan merak, istek, Türk bayarağına olan sevda, Türklerin bir olmaları, Türk üst kimliğinin altında Azerbaycanlı, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen gibi bir sıra alt kimliklerin mevcut olduğu, Türkistan arzuları şeklinde ayırmak mümkündür.

KAYNAKÇA

Cengiz Dağcı. (1990). *"Yansılar 2"*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Dağcı, C. (2020). *Korkunç Yıllar.* İstanbul : Ötüken Neşriyat.

Forster. (2014). *"Roman Sanatı"*. (Ü. Aytür, Çev.) İstanbul: Milenyum Yayınları.

Güngör, B. (2019). Cengiz Dağcı'nın Romanlarında Kırım Algısı. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi* .

İbrahim Şahin. (1996). *"Cengiz Dağcı`nın Hayatı ve Eserleri"*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İbrahim Şahin. (2017). *"Vatanı Dilinde Cengiz Dağcı Kitabı"*. İstanbul: Ötüken Neşriyatı.

İsa Kocakaplan. (2013). «Cengiz Dağcı`nın Ruh ve Fikir Dünyası». *Düşünce Dünyasında TÜRKİZ Siyaset ve Kültür Dergisi*.

Kleber Haedens. (1961). *"Roman Sanatı"*. (Y. Nebi, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınevi.

Kocakaplan, İ. (2013). Cengiz Dağcı'nın Ruh ve Fikir Dünyası. *Düşünce Dünyasında TÜRKİZ Siyaset ve Kültür Dergisi Sayı:19*, Sf:43.

Maurizio, V. (2012). Vatan Aşkı illiyetçilik Üzerine Bir Deneme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Sayı:13 Sf:11-25.

Mehmet Narlı. (2002). "Romanda Zaman ve Mekan Kavramları". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 91-106.

Nurullah Çetin. (2011). *"Roman Çözümleme Yöntemleri"*. Ankara: Öncü Kitap Basımevi.

Şerif Aktaş. (2017). *"Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili"*. Ankara: Kurgan edebiyat Yayınları.

ETHNIC TERROR AND WOMEN SUICIDE BOMBERS: LIBERATION TIGERS OF TAMIL EELAM

♦ ◆ ♦

ETNİK TERÖR VE KADIN İNTİHAR SALDIRGANLARI: TAMİL EELAM KURTULUŞ KAPLANLARI

Hülya SAVUT*

ABSTRACT

Today the term of terror is using actively nearly in all parts of our daily life and terror organizations are using women and suicide bombing, which is the most effective type of terror actions, in order to create great horror and panic in community. There are many reasons and advantages for terror organizations to use women as a suicide bomber in their actions. Terror organizations use women as suicide bomber to reach their goals with the easiest and cheapest way. Contrary to popular belief, anger, revenge, and rape which are individual motivations, are not main reasons for women to join terror organizations. Women decide to join terror organizations to have freedom in public and for national reasons. In a word for women organizational motivations have foreground place and supported by individual motivations. In world Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE) was the example of that type of ethnic terror organization which used women as suicide bomber and motive them with national goals. Ethnic terror is the type of terror in which bloody conflicts happens all over the world, women are persuaded to be suicide bomber with nationalistic discourses. Even in some conflicts in which militarism has great place in daily life, women join conflicts by themselves for national reasons. Feminism basically deals with women and tries to show women's effects in community an also tries to understand women's roles and contributions to terror organizations. In international relations discipline feminism is a new theory and especially tries to add new perspectives to nationality and militarised systems.

Keywords: *Terror, Ethnic Terror, Suicide Bombers, Feminism, Liberation Tigers of Tamil Eelam*

ÖZET

Terör kavramının hayatımızın neredeyse her alanda aktif olarak yer bulduğu günümüzde örgütler kadın saldırganları en etkili eylem türü olan intihar saldırılarında kullanarak toplumda büyük korku yaratmaktadır. Terör örgütlerinin kadın saldırganları intihar saldırılarında kullanmasının çeşitli nedenleri ve avantajları mevcuttur. Örgütler eylemlerinde kadınları ve yöntem olarak intihar saldırılarını kullanarak amaçlarına en kısa yoldan ve en ekonomik şekilde ulaşır. Kadınların terör örgütlerine katılarak intihar saldırganı olmayı seçmesinin temel nedeni sanılanın aksine öfke, intikam ve tecavüz gibi bireysel motivasyonlar değil, milliyetçilik ve özgürlük elde etmek gibi örgütsel motivasyonlardır. Yani kadınlar için öncelikli olan örgütsel nedenlerdir ve bu nedenler bireysel nedenlerle desteklenmektedir. Dünyada kadınları milliyetçilik ve özgürlükle motive eden ve intihar eylemlerinde sıklıkla kullanan etnik terör örgütüne örnek olarak Tamil Kaplanları verilebilir. Terörün türlerinden biri olan etnik terörde kanlı çatışmalar sıkça yaşanmakta ve kadınlar özellikle milliyetçilik söylemi kullanılarak intihar saldırganı olmaya ikna edilmektedir. Hatta bazı durumlarda toplumun yaşanan çatışmalar sonucunda aşırı derecede militer yapıda olması nedeniyle kadınlar etkilenmekte ve milletleri için çatışmalara katılmaktadır. Feminist teori temelde kadınları toplumda görünür kılmayı amaçlarken kadınların terör örgütlerindeki rol ve katkılarını anlamaya odaklanır. Uluslararası ilişkiler alanında yeni sayılan feminizm özellikle milliyetçi toplum yapısına ve militarist sisteme getirdiği eleştirilerle alana yeni bakış açıları katmaktadır. Dolayısıyla feminist teori kapsamında kadın intihar saldırganları ve motivasyon kaynakları konusunda da yeni görüşler ve açıklamalar mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: *Terör, Etnik Terör, İntihar Saldırıları, Feminizm, Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları*

* Ege University, Phd Student, Turkey. (e-Mail: hulyasavut@hotmail.com)

1. INTRODUCTION

From the first minute of birth the main aim of the human beings in life is to survive but in lifetime sometimes some threats are appeared and threat life of humans. Today, first artificial threat to human comes from terrorist organizations, in order to reach their aims those organizations do not hesitate to kill or scare humans. Moreover, while they are trying to reach their aim, they use women as a suicide bomber. Using suicide as a method take great attraction to their aim and using women as a tool can double this attraction. Because peoples try to understand how women, as a life giver turn in to life taker position. What conditions or reasons can explain that behaviour, especially in terrorist groups?

In history, women took place in every aspect of life with many different roles and provide many developments for their community, but their importance and roles are not noticed. Same situation happened in the emerging years of International Relations (IR) discipline but today the nature of discipline has changed, and main theoretical debates has lost their importance. As a result of those developments place of women in IR become visible and the importance of their roles cannot be ignored so feminist perspectives in IR began to occupy place in great debates. The basic argument of feminist perspective which place women in the centre of discussion, is to make women roles visible in IR and try to criticise man's hegemonic place in community.

Feminist perspectives in IR with its dynamic and new structure try to criticise and define main concepts of IR from women's point of view. Basically, feminism tries to make women visible in IR and along with that aim it tries to iron out discipline's weak points and deficits.

In main theoretical debates of IR there are no place for women and women have secondary place and role. In order to understand main concepts of IR from different perspective especially from the feminist side, this study mainly focus on women and their roles in community, especially in ethnic terrorist organization. In this respect in conceptual framework of this study the concepts of terror especially ethnic terror and suicide bombings with their advantages is analysed. While studying terror and suicide bombing method with feminist perspective Tamil Tigers of Eelam is chosen as a case study in order to understand conceptual and theoretical framework deeply.

In this study while the main arguments of feminism are discussing, the concepts of terror, security and nationalism is analysed from women point of views. Also, to realise the importance and development of conceptual and theorical framework Tamil Tigers, which is an ethnic terrorist organization in Sri Lanka, is chosen. The main reason for choosing Tamil Tigers is the organization's ideology which gives women high positions and important place. Beside this reason the most important reason is that Tamil Tigers used women very much and effective as a tool in suicide bombings. As a result of those discussions the main question of this study is to understand how and under what conditions women who are life giver turns in to life taker position? Basically, what are the main reasons for women to be suicide bomber? Are those reasons depending on personal or organizational motivations? What are the roles and effects of women in national movements in comparison to men? In this study, answers to those questions are analysed with holistic approach in three main parts.

The first part of study is about the main concepts of study which are terror, especially ethnic terror, and suicide bombings. While analysing ethnic terror, nationalism and ethnicity concepts are also mentioned in this part. In the second part which is theorical framework, feminist perspective is analysed. The main concepts of feminism which are sex and gender are discussed in relation with the first part of study. Also, feminist views about security and nationalism are studied. Beside this, in second part the main reasons and motivations for women to became suicide bomber is going to be analysed. The last part of the study includes Tamil Tigers as a case. After talking about short history of Sri Lanka and emergence of Tamil Tigers, women's place and role, especially as a suicide bomber, in organization is going to be discussed deeply.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK: TERROR AND SUICIDE BOMBING

Terrorist activities stamp all era in history and used by many different organizations. Terror activities can change in their type and quality from time to time but cannot be retract as a method to

reach aim. Ethnic terror activities emerged parallel to developments of word and especially used by ethnic groups for the aim of independence. To reach their aims, terror organizations use the cheapest and easiest way which is suicide bombing. As a method, suicide bombing is the most attention grabbling and when women are used as a tool the effects of bombing doubled, and terror organisation gain legitimacy for its aim and bombings show them as an innocent. In ethnic terror organisations, personal motivations for women and men can be different but as an ideological motivation it can be said that both women and men are motivated by nationalistic reason. Even, women are nationally more motivated than men and gendered reasons are driving force for their motivation. In this conceptual part of study, firstly the concept of terror is analysed deeply to understand ethnic terror. Secondly, the concept of suicide bombing and its advantages for terror organizations is studied.

2.1 The Concept of Terror and Its Transformation

The word 'terrere' is originated from Latin and express the feeling of fear, concern, and anxiety. After 9/11 events, discussions about the concept raise and using of concept create negative feelings and horror among peoples. Although terror as a concept has large place in studies, common definition of concept is not obtained (Kaya, 2005: 9).

In literature of international relations and political science the definition of terror is associated with using of violence for political purposes. Even terrorism is an activity of violence, all activities those includes violence are not defined as terror activity. Because the main point of those activities is its political purpose (Topal, 2005: 7).

Terror activities basically includes the usage of violence against civilians for political purpose. According to this view terrorism has three main components, first one is quality of activity which must include violence. Secondly, the purpose of activity must be political, for instance it tries to change regime or economic policy of country. Thirdly, terror activities target civilians because they want to attract attention and have place in media (Ganor, 2002: 294). The more, terror activities are differentiated from other activities by its motivation. In terror attacks, ideological motivations are become prominent, attacker do not have any personal interest in attacks but in personal or ordinary attacks, attacker have personal interests. With attacks, attacker wants her/himself heard loudly and create psychological destruction which is more important than physical. Attacker's main target is to change attitudes of community by creating anxiety and fear (Topal, 2005: 37).

The concept of terror does not have objective definition because of its changeable nature and purposes, because of this situation states, actors or individuals defined terror differently. Even, in different times states can change definition of terror according to their interest. As a result of this, the definition of terror is expanded and it became difficult to differentiate terror activities from other types of crimes (Topal, 2005: 10).

The biggest obstacle about definition of terror is the principle of national self-determination. Some organizations, institutions or individuals use this principle for justifying or legitimizing their activities (Karacasulu and Ovalı, 2004: 39). The root of self-determination principle found in 18th century, and it defends the rights of individuals and social contract between ruler and ruled. The principle was not taken place in League of Nations founding document but took place in charter of United Nations. After World War II, empires dissolved and independence movements against colonialist states increased. For gaining independence, colonialized states used every type of violence which include terror and this created rise of national independence movements. But in those movements the problem is about their legal status and in their questionable right to use power. However, some organisations like Provisional Wing of the Irish Republican Army (IRA) in North Ireland or National Liberation Front (FLN) in Algeria connected relation between terror and self-determination in frame of national independence movement (Taşdemir, 2006: 12-16).

Today, decolonization process is over, so violence is not used in frame of self-determination principle. But this principle is still using by ethnic groups or occupied states which means that those groups are using terror activities for their purposes. Ethnic groups mostly use terrorism for gaining independence or obtaining equal rights in society (Topal, 2005: 22-23).

2.2 Ethnic Terror and Its Reasons

Ethnic terror is an intended violence that is used by sub-nations for reaching their purposes, especially gaining independence. Mostly it emphasis on having independent state or increasing statue of one group opposite to other and those sub-nations protect their identity for political aim. In other words, ethnic terror differentiates from other terror types with having nation who come together around common identity, so they try to create ethnic mobilization. The more, ethnic terrorist try to create ethnic homogeneity in specific areas by scaring other ethnic groups and cause them to migrate. For example, in Sri Lanka Tamil Tigers tried to deport non-Tamils from northern and eastern part of country by torture and humiliation for creating ethnic homogeneity (Byman, 1998: 151-158).

In IR literature, the issue of ethnic identity is mostly studied, and studies try to understand why in some countries different ethnic identities live in peace but in some they conflict with each other. In other words, what are the reasons of conflict between them or under which conditions they live peacefully. Ethnic groups conflict with each other because of some negative conditions, what are those conditions? (Yılmaz, 2011: 15).

The basic condition is limitation of ethnic identity which includes ethno-identity. For example, forbidding of regional language or customs and suspension of political activities create tension between groups (Yılmaz, 2011: 16). Even, ethnic terror cannot reach its aim, it is useful for creating common identity. The level of violence in ethnic conflicts sharpen 'we' and 'the other' difference and take attention of the world to their aim so it could be said that they are successful in the way of gaining independence (Byman, 1998:154).

The other condition is the oppression of economic, legal and cultural statues of the ethnic identity. The privileges that majority have provoke minority group, as a result the minorities are mobilized to get those privileges. The more, minorities have faced with structural violence in which they work in lower wages or statues. Discrimination policies have an aim to assimilate minorities, by humiliating their customs, cultural discrimination is created and this situation maintains hostility in society (Yilmaz, 2011:15-19).

Non-democratic structure of a country is a motivation for ethnic conflicts. In democratic countries there are structural mechanisms that protect minorities. For example, in democracies rights of minorities are protected by laws or social problems can be solved with democratic ways. But in non-democratic states there is no mechanism to prevent social tension and little tensions can turn into big conflicts instantly (Yılmaz, 2011: 18).

In some cases, the collapse of nation-state provide way to ethnic conflicts. When state collapse, regional anarchy in country increase and this make minorities to feel insecure, so they try to provide their security in personal way which creates the exclusion of other. The more, collapse of state create power vacuum which want to be fulfilled. As a result of this, interests of ethnic groups conflicts and this paved way to conflicts in country. In other words, the collapse of nation state is an important reason for ethnic conflicts. The dissolution of USSR and Yugoslavia were an example of this situation (Öztop, 2015: 17-19).

Some ethnic terror groups find international support, and this proves the activities of ethnic terror groups. For instance, Kurds in Iraq gained support from Israel, USA, and Iran (Yılmaz, 2011: 20). The more, ethnic terror groups attack countries that they defend their enemy. For example, LTTE attacked India because LTTE thought that India support Sri Lanka government. Also, by attacking international targets terror groups gained more media interest and this made them to announce their aims loudly (Byman, 1998: 161).

Ethnic terror movements have complex structure because the reasons and results of ethnic conflicts are different for each group. So ethnic conflicts are different from each other, every conflict is unique. The reasons that explained above are the reasons of interstate conflict but for each state the reasons can develop with different factors. It is important to keep in mind that every ethnic conflict is unique because of its time and region so in this frame the solution for conflicts is different and unique (Öztop, 2015: 58-61).

2.3 Suicide Bombings and The Reasons for Terror Groups to Use Suicide Bombings

Suicide bombings have been using as a tactic for centuries but especially after 9/11 it gained attention. Because as a tactic they do not need any technological development and they are the easiest and cheapest way for reaching aim or scaring enemy (Bloom, 2005: 89).

Suicide attacker sacrifice her/his life for achieving political aim. The attacker, who is well educated either physical or psychological, is ready to die for damaging enemy. The death of the attacker is the precondition to complete mission successfully (Ramasubramanian, 2014: 3). The more, suicide attacks are used in asymmetric wars and ethnic conflicts which means that by studying suicide attacks it is possible to analyse ethnic conflicts, international security, or politics deeply (Bloom, 2005: 76).

In 19th century with discovery of dynamite, suicide attacks became the most favourable method for terror groups but later with founding of more lethal or effective explosive the usage of suicide bombings decreased. However, in 20th century with developments in anti-terror measures, terrorist tried to find ways to surpass those measures so suicide bombings were becoming popular again among either religious or ethnic terror groups (Ramasubramanian, 2014: 2).

Suicide bombings are the nationalistic strategy that used for gaining independence or stop the invasion of country. In other words, terror groups use suicide bombings to push targeted country to accept their request or punish them for damaging their cultural or religious structure. The more, terror groups are using suicide bombings to increase the commitment of their adherents (Ramasubramanian, 2014: 2).

Today, it is not possible to profile suicide bomber because number of bombers is low but there is large profile to determine them. In short, it is not possible to determine who could be a suicide bomber (Pape, 2003: 344). The more, against to common view in society, bombers are not irrational. They are planned and conscious because suicide attack as a war tool includes intention and awareness (Hoffman, 2006: 132). There are three elements that shows suicide attacks are rational and conscious. The first one is timing that shows attack is organized not happens randomly. Secondly, it has national aims which means that terror group wants to gain independence. Lastly, they mostly choose democratic states as a target because by attacks they push democratic states easily to accept their aims (Pape, 2003: 347).

Suicide bombings are used by terror groups for five mains reasons. Firstly, suicide bombings caused more damage than other terror methos. In democratic states especially criticism toward government increased and terror groups put pressure on governments for their aims. The more, with suicide attacks groups want to provoke states for attacking them with heavy weapons so terror groups can make propaganda which is very important for legitimizing of their action (Bloom, 2005: 94). Secondly, by attacks even terror groups cannot gain political interests, they create a power group. Terrorists want to see that their action gain high interests of media, so they use suicide attacks as a physiological weapon (Speckhard, 2009:2-7). According to Jenkins, terror groups do not want to kill many people, they want many people to watch and know their attack for creating horror in state (Pape, 2003: 345). Thirdly, suicide attacks provide sponsor to groups, with attacks terror groups gain both political and economic benefits. The more, cost of suicide attack is very low (Cronin, 2013:10). For example, Bin Ladin who was the leader of Al-Qaida said that one dollar of Al-Qaida damage million dollars (Hoffman, 2006: 134). Fourthly, in suicide attacks it is possible to control time and place. The suicide attacks are 'smart weapon' because to cause great damage attacker can choose the best time and place to bomb (Cronin, 2013: 10). Besides, because of attack bomber die so there is no risk of torture or delivering intelligence to enemy (Ramasubramanian, 2014: 6). Lastly, suicide attacks are psychological weapon, they spread great horror to society and make people to feel anxiety which is the basic aim of terror groups for reaching their aims (Hoffman, 2006: 134-135).

To sum up, suicide bombings are special because with this method terror groups can gain many advantages in many levels and the cost of action is very cheap. Also, the dedication of attackers showed to society that their cause is right and legitimate so they can gain new adherents. Also, the violence of action shows that for those people there is no other way to reach their aim, so they sacrifice their self for their cause (Bloom, 2005: 76).

2.4 Women Suicide Bombers and Their Advantages for Terror Groups

In general, it is not easy to profile terrorist but in media it is commonly accepted that terrorist are men, between age 18-35 and uneducated. Apparently, most of the terrorist actions are done by men but the number of women as terrorist cannot be underestimated and their number is increasing day by day. For a long time, women have taken place in terror groups, but their number is low, are in active and they have supporting roles such as nursing, cooking, or collecting intelligence. But roles do not mean that they are passive or weak (Bokharı, 2007: 51-57).

The usage of suicide bombings in modern times began in 1983 and later women were involved in actions. In 1985 the Syrian Nationalist Party, in 1991 Tamil Tigers, in 1996 the Kurdistan Worker Party and in 2000s Chechen, Palestine and Uzbekistan used women for suicide bombings (Speckhard, 2009: 3). In 1980s there were around eight women suicide bombers in the world but in 2000s it increased to more than hundred and their number is expected to increase in future. As a result of the increase in number the strategic importance of women deepens (Rourke, 2009: 681).

Terror actives aim to reach political aims with violence but when women join those activities the effect of action is doubled because society is surprised and shocked by their involvement, so this creates the understand reason why they become bomber. The first thing which is tried to be understood is the reason why passive, peaceful or weak gendered women choose to be a bomber (Bokharı, 2007: 63). The suicide attacks which were arranged by women were more deadly than men. Also, when women arranged attacks, its effects were doubled because it was against the gendered roles of women. Also, women gain more attraction than men and this is used by terror groups as a strategy because when audience see women who are both life giver and life taker, they are shocked (Bokharı, 2007: 53-55).

Women came to scene after men especially when states have taken effective counter terror measures. Terror groups thought that they can overcome those measure by using women (Rourke, 2009: 691). The more, it is useful to women in states where there are strict security measures. Because women camouflage themselves easily and causes more deadly damages than men. Terror groups want to send powerful message to enemy by dissolving gendered roles of women (peaceful, mother or weak) (Bokharı, 2007: 56). Besides, women cast doubts less than men because of their gendered roles, for example some Afghan men choose to wear like women to be successful. The more, because of their clothes style women can hide weapons easily especially in traditional clothes like sari, jilbab or they can behave like pregnant. Lastly, in security point the body of women cannot be searched because of sensitivity especially in Muslim states (Speckhard, 2009: 24).

To conclude, women suicide bombers bring many advantages to terror groups both in tactical and organisational aims. So, terror organizations used women in their actions without any hesitation. Also, women involvements in terror groups and their sacrificing of their life attacks great attention from media and needed to be analysed. So, in this frame in the next part of the study the reasons behind being women suicide bomber is going to be searched in feminist perspective.

3. THEORIC FRAMEWORK: FEMINIST PERSPECTIVE IN INTERNATONAL RELATIONS

Feminist perspective in IR basically put emphasis on gender inequality and stand up for evolution of women's roles and rights in society (İmançer, 2002: 5). Feminism indicates that in social community women mostly have secondary roles, in this frame main aim of feminism is to make women visible in society and showed them as a 'subject' of community (Egbatan and Şahin, 2014: 251). In other words, feminism tries to develop roles and rights of women in every aspect of society and reach equality between women and men in those aspects. Feminism is defending equality between women and men, it also tries to evaluate and analyse the reasons behind inequality (İmançer, 2002: 5). Shortly, feminism put emphasis on restructuring gender roles and indicates that those gendered roles effect global politics and direct women's life (Smith, 2017: 63).

While feminist perspective tries to make women visible in society, they also put emphasis on roles of men. This means that men are not ignored or throw out of focus. The effects and roles of women and men in international relations is analysed together, in a word women and men are interdependent (Sterling Folker, 2006: 246).

According to the feminism, as an actor women must have effective place in international politics. But, in this frame, feminism does not provide unique or solid proposition for solution instead of it, feminism provides different viewpoints from different perspectives (Ataman, 2009: 13). In short, feminism tries to build down the patriarchy, but it does not offer unique solution about it. Because of this reason for solving problems many different viewpoints such as liberal, Marxist, socialist, radical feminism are emerged in discipline (İmançer, 2002: 157).

Feminist perspective includes many different viewpoints about secondary roles of women and gender inequality in community. All those different types offer different explanation and solutions to inequality. Also, those different types of feminism develop analyses about freedom of women and because of the divergent conception of freedom the channels to reach them have differences (Tickner and Sjoberg, 2010: 198).

3.1 Analysis of Basic Concepts in Feminist Perspective

The biggest contribution of feminist perspective is adding 'gender' concept to international discipline and distinguish sex and gender concepts. Sex is biological i.e it consists genetic and anatomic character of individual. Also, it is universal which means does not change from society to society. But gender is learned and structured in society and gender roles are learned in socialization process and cultural environment where individuals live. So, it could be said that gender roles can change according to time, place and society. In this frame, feminist perspective focuses on gender roles more than sex and tries to understand how social identities are structured in social process and history (Folker, 2006: 245). Gender consists social structured roles of men and women and those structured roles effects global politics and international relations in this frame feminism tries to break those roles and patriarchy which place women in a secondary place (Smith, 2017: 63).

The concept of gender began to be used in 1950s and with the support of feminist movement, it reached its pike in 1980s. Gender gains its meaning during the socialization process of individual which means that it is not stable (Kasımoğlu, 2015: 245). Gender studies tries to understand and analyse social dynamics of society by referring to cultural and social differences in community. Women and men live in hierarchy which is structured by society so every individual experience gender differently so gender cannot be measured because of the differences in language, religion and identity formation (Sjoberg, 2009: 187).

To sum up, while sex is defined as a biological difference gender is defined as cultural or social differences between humans. Generally, men are thought be brave, warrior, active which means that they have masculine character. Whereas women are thought as peaceful, innocent, passive and mother which means that they have feminine character. But the concepts of femininity or masculinity are not single, in mean they can change according to time, place, class or ethnicity (Sjoberg, 2015: 25).

Feminisation is the other concept that is used commonly in literature. Mostly, it used as a weapon or strategy. In literature, feminisation events in the of Ebu Gureyb prison is used as an example. The photos of imprisoned Iraqi men who were naked and abused; there was an women American soldier who was happy and smiling among Iraqi men. Those photos were created serious reactions and criticism in society. Because the basic message of the photos of feminisation of Iraqi men, they were humiliated by women soldier. By this way, while one side, America, of the war is characterised as masculine and powerful, the other side, Iraq, is characterised as feminine and weak (Sjoberg, 2015: 109).

Feminisation is mostly used in ethnic conflicts and genocides. In ethnic conflicts, the basic aim is to extinguish 'the other' ethnicity and the way to do this is to damage their reproduction system which consists of either to kill men or damage women's reproduction. Because to protect ethnic identity reproduction system must be protected (Sjoberg, 2015: 110).

3.2 Security and Nationalism in Feminist Perspective

After the end of Cold War, the definition of security has changed, and new definitions and dimensions are added. The concept of security expanded with inclusion of issues which are about environment, women, education, and human rights. In this frame feminist perspective emphasised that

power, war, peace, or armament concepts must be redefined. For example, feminists are against the traditional definition of power which put men in the centre of studies, in this frame feminists try to redefine power with gender lenses. The more, during Cold War era, realism was the dominant theory of IR but realism do not place women in high politics. This situation is criticised by feminism and women's place in high politics and its relation to security is emphasised by them (Ataman, 2009: 24).

Feminist perspective does not only deal with the military dimension of security, it also deals with the social and identity dimension of security and adds that gender analysis must be included in those dimensions. In other words, feminism discuss security in multi-dimensional aspects and includes physical, structural, and ecological security issues (Tür and Koyuncu, 2010: 12).

Feminist opened security concept to discussion, and they asked, 'where are the women?'. This question is also asked by popular feminist writer Cynthia Enloe, with this question women are showed as both effecter and affected of security issues and by becoming visible in discipline they redefined the basic concepts (Egbatan and Şahin, 2014: 261).

In IR discipline the definition of war mostly does not include humans but war has social and individual aspects. In this frame feminist perspective emphasis on individuals and offers a viewpoint that has not discussed before which means that feminist analyses security issues in individual level and state level. By putting individual in centre feminist studies try to show relation between individual and political issues (Eken, 2014: 465-467).

According to Enloe, war is a gendered issue which means that roles of women and men are created in accordance with gender roles of community. Men are directed to be warrior and supported to make war and by this way the division between women and men are become clear (Dilber, 2014: 187). Feminist studies indicated that in war women are affected more than men because of this reason they must have place in decision making process and upper part of political issues (Ataman, 2009: 27).

Feminist studies also put emphasis on gender-based violence in which individuals are exposed to violence because of their gender roles. The biggest example for this situation is war rapes. Rape as a tool has different aims and types, this means that rape during war or apart from war has different aims. For example, rape is used to scare society or increase soldiers' motivations (Egbatan and Şahin, 2014: 266). Beside this for feminism, state increase its military capacity to protect its citizens, but this threats individuals especially women security. It could be said that militarist structure of state makes women to depend on men and expose them to state violence (Tür and Koyuncu, 2010: 13).

Feminist studies also showed that, after war women-based violence is more intense than during war times. After war, states mostly give importance to high politics and named women issues as 'soft' and secondary issues. Also, after war women's' importance is decrease and they do not have chance to take place in peace negotiations. This point showed that women are keeping away from economic, politic, and social rights (Smith, 2017: 66-67).

After the end of Cold War nationalist movements began to arise and concept of 'nation' is redefined in that era. While redefining nation, the concepts of gender and sex are added to definition. Feminist perspective thought that in national movements there is a relation between women and national identity, so feminist added this relation to their own studies (Nilsson and Tetreault, 2005: 1).

Nationalist movements continue to be experienced all around the world and so it has important place in IR studies. Women have great space in nationalism studies because for nationalism there is a relation between the conquering of territory and women body because women have importance for creating nation because women are giving birth and have culture transitory role. In this framework feminist studies try to show gender deficiency in nationalism, so feminist try to find answers to questions: what are the roles of women in national movements? Which national studies gives importance to masculine and feminine structure? What is the role of gender in nation building stage? (Racioppi and O'Sullivan See, 2005: 21-22).

In nationalism studies feminism focuses on identity formation and conceptualization of social categories in this frame the concept of nation is re-analysed and redefined in many aspects. In feminist

literature, women's involvement in national movement is discussed mostly. Feminism tries to find answer to question that in national movements women have great space but what happened them after movements? They can take place in nation-state building process or they can go back to their home. (Nilsson and Tetreault, 2005: 4).

Issue of rape is also indicated in nationalism with feminist viewpoint. In nationalist discourse nation is likened to family and in patriarchal system roles of women and men are emphasised in that discourse. The body of women is important because of the of motherhood and it is a bridge between past and future so it must be protected from enemy and rape. Besides, the body of women is likened to states territory and gendered, so protecting women means also protecting nation-state and this duty is given to men (Akgül, 2013: 95). Lastly, all definitions of nationalism are gendered but that definitions can change according to time and place (Nilsson and Tetreault, 2005:7).

3.3 Feminist Perspective About Women Suicide Bomber

Terror groups main aim is to create the greatest damage with the cheapest and easiest way and with this damage they want to scare and frustrate society. For reaching that aim terror groups they do not hesitate to use women for their action and try to get the biggest advantage they can. It could be said that terror groups use women for their political aims (Speckhard, 2009: 3). The more, the popular discourse which indicates that 'someone kill but someone cannot kill, killing someone is not about being women or men' give rise women role as a suicide bomber (Bokharı, 2007: 58). In this part of study, the main reasons behind women's motivation is going to be analysed.

Breaking the traditional gender role is first reason which comes in mind. According to Barbara Victor who is the writer of 'Army of Roses', suicide bombing is strengthening action of women. Women have trauma because of the structured gendered roles in society and show their reaction by becoming bomber (Rourke, 2009: 703). According to some studies, the places where there are gender equality and this inequality is not straightened by state, women choose to be become bomber for increasing their social statue. For example, women in Irish Republican Army (IRA) wanted to gain high statue and rights in society so they joined IRA. But studies have shown that women's involvement in terror groups did not bring social justice and equality to women and traditional roles still have place in society (Dalton and Asal, 2011: 804).

The ideology of terror group is the other motivation for women. Ideology established connections between the terror group aims and women's personal motivation (Rourke, 2009: 700). Ideology is very important because it has the power to change individuals mind and make them to gain militaristic identity and personality. When they join terror group and take education about ideology, they rebuild their self and thought that they have power to change world, so they do not hesitate to kill anyone (Eren, 2008: 51-52).

Revenge, Anger, Shame and being mother are the personal motivations for being bomber. the terror groups use revenge as a tool for gaining more women bomber and victimizing women to earn sympathy for their actions (Karademir, 2013: 24). The role of women as a mother or infertility are the reasons to become bomber. In Tamil culture, being suicide bomber is the continuation of motherhood. In patriarchal societies it is expected from to forgive their life for their children and if they do not have any children for their nation state. The more raped, or divorced women are not welcomed in traditional societies, so those women are used by terror organizations and women legitimized groups actions. For example, in 2002 three Tamil women wanted help from Tamil Tigers and in time by using discourse of saving family name, Tamil Tigers persuaded those women to be a bomber. Tamil Tigers used women as a tool of propaganda and with this Tamil Tigers was built connection between women's personal motivation and its own ideology by victimizing women (Rourke, 2009: 711-713).

Nationalism as a motivation is the basic reason for being suicide bomber. The people who live in conflict or war zones are mostly motived for being suicide bomber. Their basic motivations are tiggered by personal traumas such as rape, revenge, or anger. Many of the attackers thought themselves as death so they try to punish or damage their enemy (Speckhard, 2009: 10). The more, in war zones women go out from their homes and this reduce the barriers in society. In this frame, the women's role out of her

house is mostly seen as gender equality (Bokharı, 2007: 54). Terror groups know that there are different personal motivations for women and men, but those differences do not conflict with groups strategic aims. Suicide bombers are motivated by both personal and ideological reasons. According to O'Rourke basic motivation for women and men is feeling loyalty, but the difference comes from their personal reasons which terror groups used for their political aims. In other words, it could be said that not every women suicide bomber is motivated rape, anger, or revenge; it is not possible to talk about typical bomber, but personal experiences have great effect to be a suicide bomber (Rourke, 2009: 701-707).

To sum up, women are not only motivated by personal reasons, but they are also motivated by nationalism, independence, and freedom. Those women are used effectively by terror groups for attacks. Tamil Tigers is example for other terror groups for using women effectively in their attacks. In the next part of study, it is tried to understand how they succeed in using women with case of Tamil Tigers.

4. LIBERATION TIGERS OF TAMİL EELAM (LTTE) AS A CASE STUDY

As a terror organisation LTTE's main aim was to gain its independence from Sri Lanka, but after 2004 it began to lose its military power and Sri Lanka army took this situation as an advantage and attacked with full mobilization to Tamil Tigers. As a result, in 2009 with the death of Tamil Tigers leader the organization was dissolved. In this frame, in this part of study in Sri Lanka the reasons for Tamil to apply violence must analysed and the emergence of LTTE as a terror organization is studied. The more, as a terror group LTTE was very special because it gave importance to women by giving high statues in organization structure, so after talking about situation in Sri Lanka, the situation and importance of women in LTTE and why they choose to be a suicide bomber is going to be analysed.

4.1 The Short History of Sri Lanka and Emergence of LTTE

Sri Lanka, whose old name was Ceylon, is an island situation in the Indian ocean, gained its independence from Britain in 1948. The ethnic division in country is 74.9% Sinhala, 11.2% Tamil, Sri Lanka Moors 9.2% and Indian Tamils 4.22%; the official religion of country is Budism (70.2%) which is accepted by Sinhalas. The other religious communities are Hindu (12.6%) and Islam (9.7%), Tamil's accepted Hinduism as a religion. The official language of country which is mostly used is Sinhala and spoken by 87% of citizens and Tamil language is spoken 28.5% of citizens (Yass, 2014: 66).

After gaining independence in 1948, Sri Lanka government accepted 1948 Sinhala Only Law with which they tried to take back rights of Tamils and saw them as a guest and wanted them to turn back India. With 1948 Sinhala Only Law, job opportunities of Tamil were decreased because with new law finding job in public was based on population ratio and Tamils were minority in Sri Lanka. In 1949, Indian Tamils citizenship and voting rights were taken away, in 1956 Sinhala accepted only official language and Sinhalese imposed quotas to Tamil students for entrance of universities. After 1956, Tamil established their own defence policy and they wanted autonomy (Bose, 2007: 15-21). As a result, in country the tension between Tamil and Sinhalese was became clear.

In 1972, new Constitution was accepted in state and name of country changed from Ceylon to Sri Lanka which means that island belongs to Sinhalese. After accepting 1972 Constitution some Tamil tried to defend their rights in peaceful ways but also at the same time some radical movements began to arise among young Tamils (Korkmaz, 2014: 93). In 1974, regional quotas to education were introduced which created advantage for Sinhalese and these quotas showed that education system depend on ethnicity, because of this many young Tamils left school or shooted from university. In 1975, mayor of Jaffna was killed by a young Tamil boy and in 1976 a young boy who called as Velupillai Prabhakaran established Tamil Tigers for gaining independence from Sinhala (Bose, 2007: 24).

In 1977 general election tension between Tamils and Sinhalese were rise and young Tamils began to be thought about gaining independence with arm as a result small hit and run attacks began and developed in time. In accordance to deal with those attacks Sinhala government accepted 1979 Prevention of Terrorism Act which used excessive amount of arm so many Tamils began to join LTTE (Bose, 2004: 27).

In 1983, big revolt began and turn to civil war in Sri Lanka. When 13 Sinhalese soldier was killed by Tamils and their body was hang on Colombo square, Sinhalese people began to attack Tamil's

home or office. In Sri Lanka anti Tamil movement began, many people dead and Sri Lanka army did not do anything to stop them. After 1983 Revolt great number of Tamil joined LTTE and 1987 LTTE's core unit of war and military was formed, LTTE got more power and became popular. As a result, public support for LTTE increased (Corley, 2012: 114).

After 9/11 events in international conjecture, counter terror measurements began to develop and there was great antipathy toward terror actions and this conjecture provided advantage to Sri Lanka, it caused LTTE to lose its power. USA and Britain accepted LTTE as a terrorist organisation and this led LTTE to abandon its demand on independence and LTTE announced that it can accept autonomy (Karaağaçlı, 2016: 1).

In 2005, there was a division in LTTE between leader Prabharakan and Captain Caruna who's the captain of eastern part of LTTE controlled territory. Captain Caruna supported the peace negotiations and said that with guerrilla tactics LTTE cannot gain anything, so Caruna left the region he controlled to Sri Lanka army and the way to end of LTTE began (Karaağaçlı, 2016: 2). As a result of division in LTTE, Sri Lankan army all-out attacked LTTE and in 2009 with death of leader LTTE was dissolved and civil war in country finished (Yass, 2014: 70).

4.2 The role of Women in Tamil Society and LTTE

LTTE had a special place among terror organizations because it gave importance to women. Unlike other terrorist groups, LTTE touched women as a discipline and emphasised on the importance of their freedom and in organization it established special women unit. The more, LTTE used women's situation as an advantage, added women to organization and tried to be sympathise towards others. For example, by telling their personal stories (rape, revenge, anger) women legitimised both her and organization's attacks (O'Connor, 2007 :29). From its beginning, LTTE defended freedom and equality of women either by discourses or written propaganda activities. In 1970s LTTE went beyond from this point and made women an active warrior and member of organization because leader of LTTE noticed that with adding women to its side, LTTE would develop more faster and easier (Hellman-Rajanayagam, 2008:6).

In LTTE women had three main aim, first one was freedom and establishment of independent Tamil state, second one is breaking traditional gender roles in Tamil society that includes caste system and lastly, they wanted to gain social, political, and economic equality (Alexander, 2041: 1). Besides, LTTE watched liberal gendered policy because of three reasons. Firstly, strategically LTTE needed women involvement because number of men in organization was low. Secondly, LTTE wanted to show that its ideology was capturing all parts of society and lastly, among Tamil women there was a great request to be warrior. The more, LTTE saw itself as a revolutionary organization because it did not only support independence of Tamils but also it supported radical changes in Tamil society. For example, it promised to remove caste system and provide gender equality among Tamils (Allison, 2011: 134).

In Sri Lanka's social structure is dominated by caste system which determines the relations between and in castes. For instance, marriage between different caste is not welcomed or different castes have different gender roles and view about women. The more, according to *karpu* belief women must stay at home and forgive their roles, they cannot swim, climb tree, or go alone somewhere. In *karpu,* women are responsible for continuation of lineage and transfer culture or customs to next generations (Hrdlickova, 2016: 75).

Tamil Tigers gave importance to reproduction of women, so LTTE banned family plannings and urged women to born multiple children to get rid of from minority position and protect their nation to perish. The more, single mothers cannot be ashamed of their position they must raise their children and gave them to LTTE for education (Bandarage, 2010: 658). According to Prabhakaran, women and men must respect their independence and equality and formed family in accordance with mutual understanding this led to development of Tamil society. Prabhakaran indicated that he was not against men, he was against chauvinism and added that women could be freed by gaining independence (Allison, 2003: 45). In LTTE, women symbolised feminist ideas and this effected other women in society and made them to join LTTE (Allison, 2003: 44).

4.3 Women Suicide Bombers in LTTE and Their Motivations

In IR discipline issues such as war, conflict, and violence are seen in dominance of men but in discipline women are not only affected from war or conflict they also effect the war and be member of terror organizations (Frersk, 2014: 93).

Tamil Tigers were a popular terror organization in world because it used child as a soldier, assassinate high level politicians in India and Sri Lanka and used women as a tactical weapon for their actions. Because of all those reasons Tamil Tigers were seen as the most dangerous, violent, and deadly terror organization in the world (Wang, 2011:100). The more, those characteristics of LTTE increased the interest to women suicide bombers in LTTE, especially in traditional societies in which the role of women are so limited like Tamil how women become member of LTTE? Why LTTE choose women as personnel or how the process for women in LTTE develop? are the main questions which are curious about LTTE (Cunnıngham, 2003:179). LTTE accepted women as an attacker because of the combination of many reasons. In the following part those reasons are going to be analysed.

The number of men decreased among Tamils and this led to strategic need of women in LTTE. Until 1980s Tamil women were seen as brave mothers who were preparing their husbands and boys to war. But when the violence in country increased and between 1982-1987 LTTE lost more than 860 men and the need to women increased. The decrease of Tamil men was important reason for women to join LTTE but not the basic reason, because there was a serious request among women to be a member of LTTE and LTTE used that situation as an advantage for its aims (Allison, 2003: 39).

Sexual violence and rape were the reasons which were specific to women and gendered. Tamil women wanted to show her anger and revenge by joining LTTE (Allison, 2011: 137). The more, in LTTE being raped was not important reason for becoming suicide bomber but not all women were chosen to be a suicide bomber which means that this point is open to discussion. Also, LTTE used rape and raped women for legitimisation of their attacks. For instance, when Gandi was killed by women suicide bomber, LTTE legitimize that attack by saying women bomber was raped by Sinhalese soldier (Gunawardena, 2006: 85-86). Besides, raped women in traditional society did not welcome but by joining LTTE and being a suicide bomber instead of feeling useless, they wanted to serve for the purpose of LTTE (Wang, 2011: 103). Also, among Tamil women the fear of going to be raped is so high that they joined LTTE for being secure (Allison, 2003: 42). Women in LTTE choose to live in jungle instead of their home because in jungle they safer than home and know how to defend themselves (Alexander, 2014: 2).

Anger, shame or oppression are the motivations for Tamil women to be a suicide bomber. women were exposed more abasement and violence than men and this led to increase of anger towards enemy. Body searching in the check points mostly humiliate and shamed women (Frersk, 2014: 95). The more, when women had witnessed oppression or inequality, they thought that one day it will be their turn, so they were affected and joined LTTE (Allison, 2003: 40).

Breaking traditional gender roles is the one of the basic motivations among Tamil society. Tamil women mostly joined LTTE to broke patriarchy system and they thought that breaking taboos would provide advantage to them in peace time. Before joining LTTE Tamil women mostly did not talk about equality between women and men but when they joined LTTE their awareness about it increased and Tamil women wanted to have more equal life. According to Sumathi, while Tamil women were fighting for independence they were also fighting for their own freedom (Allison, 2003: 43-44).

National political movements depend on militaristic tactic so national ideologies include women soldiers or suicide bombers more than religious ideology. It is interesting to see how women break down traditional roles and become warrior. As states above, in nationalism body of women is important and women forgive his son, father or husband for her state. Later that sacrification turns to being suicide bomber, women not only prepare or produce but also women accept to sacrifice her life for her state. In ethnic movements, women are the symbol of modernization and freedom, so she is supported for being soldier. For example, in LTTE women are supported for armament and it is defended that economic and political power bring freedom to women (Parashar, 2009: 240).

Most of the women in LTTE choose to be members of the LTTE by themselves. For women, the reason of being member of LTTE sometimes intersects but sometimes differentiate from men. Women mostly joined LTTE for national motivation. Miranda Allison interviewed with sixteen LTTE women and nine of them indicated that they joined LTTE for national aims. In other words, nationalism is the main motivation, and the other motivations are corresponding with nationalism (Allison, 2011: 136). According to Allison in LTTE women's national feelings were intense than men and ideological factors were dominant than personal factors for becoming suicide bomber (Parashar, 2009: 243). According to Sumatra Bose, like men women are basically motivated by nationalism in LTTE. Bose reached that conclusion with interviewing of women in LTTE. Women in LTTE indicated that their main reason to join LTTE was gaining self-determination right, basic rights and territory of Tamils (Allison, 2003: 40). Ideology of LTTE and feminist views are intersected, both defend that without women's emancipation Tamil nation cannot reach freedom. LTTE leader supported women freedom by saying 'freedom movement of women is part of big Tamil movement' (Allison, 2011: 143).

In this frame *freedom* is the other source of motivation. By fighting for LTTE women gained their public rights. Women know that if they did not join war, they would have been able to gain their rights and continue to stay at home. By joining LTTE women break down traditional gender roles and became equal with men. In other word, women structured their own power, emancipation, and destiny (Alexander, 2014: 2). The more, women in LTTE were very happy about to be freed from social pressure. Women began to swim, go out alone or climb tree and because of this their trust and respect to themselves increase and they develop themselves without depending on anyone (Allison, 2003: 49-50).

5. RESULT

The basic need of human being is to survive or to be in safe is threatened systematically by terrorist organizations in every part of world. With the end of Cold War the ethnic identities, which were supressed during Cold War, now choose to fight for their independence and join ethnic terrorist organizations. Besides, states apply some politics towards them so they, ethnic organisations, legitimize their actions depending on states politics.

For terrorist organisation to continue its being, they must keep citizens fear alive and with this way pursue state to accept their demands. In other words, terror groups organise one action but scare terrorise and frustrate many of them. This means that propaganda activities of terror organisations are the most important part of their activities. So, terror organisations try to take attention as much as possible and reach the biggest deficit with the easiest way and women are the most successful and effective tool for that purpose.

Suicide bombings which are also called as 'smart weapons' provide great benefits to terror organizations. Because suicide can choose the most effective time and place for action also, suicide is the cheapest way of threating peoples and reaching aim. Choosing women as a suicide doubled those gains, because women as bomber surprised community and media and action/bombing of terror group provide best propaganda to them. Propaganda is the most important thing for terrorist groups because with this way organizations show that they are still active, strong and do not abandon their aim. Moreover, terror groups use women to gain legitimacy. Because as general view, women are seen as innocent and passive so nobody except to kill many people and behave against those roles. As a result, women are used often by terror organisations and Tamil Tigers is the one which use them as a tool for their bombings.

The role of women in suicide bombings take great attraction and discussed more often in community. In these respects, the first thing to analyse is how and under what conditions women become life taker. In other words, what are those women who are soft, passive, and fragile, experience and decide to kill herself? Or more importantly what are the motivations behind them? Are personal experience (revenge, anger, or rape) reasons over independence or national reasons or not? Are national reasons for fight only for men, do women have any national reason?

While searching about the motivations of women for suicide bombing the first thing come to mind is gendered motivations which are rape, anger, divorce. But against to that idea, women do not

become suicide bomber only with gendered reasons. Gendered reasons are driving force them but alone they do not provide necessary and effective explanations for women's action. In other words, gendered reasons provide only limited explanations because while one woman is motivated with gendered reasons the other woman can no longer.

On the other side of the story, while discussing the motivations of men no gendered reason is referred. Men are seen as national heroes who can die for national reasons which is parallel to organization's aim. On the other hand, while talking about women's motivation the first thing to come in mind is not nationalism. But studies show that the first motivation of women in ethnic terror organization is nationalism and women can militarise and die for their nation state. In this point, we can say that Tamil Tigers firstly motivated women with nationalism and independence and then used gendered reasons as a driving force for committing suicide bombings. It can be said that personal motivations of women cannot contradict with terror groups aims so terror groups use those personal motivations as an advantage.

Tamil Tigers provides great place in organisation structure, by doing this it comes front either in among other Tamil groups or in Sinhala community. The leader of organisation, Prabhakaran, motivated women with saying that 'women are plasters of society and independence and freedom cannot be gained without them'. By saying this, he motivated women for being part of organisation and being suicide bomber. In Sri Lanka, traditional society norms are strong and while women are fighting for national reason they can also fight for freedom and equality, and they hope that after war women can gain more rights in society, so they are motivated to be part of organisation.

The concepts of sex and gender are the basic concepts of feminist perspectives. Sex is biological and universal, gender is learned, structured, can change and affected by culture, time, and place. Women join terrorist organisations in order to restructure their gendered roles. In Tamil Tigers we can see that re-structure of gender roles. For example, traditional Tamil women cannot swim, ride a bike, or go alone somewhere, but Tamil women who want to reach her national aim can go out alone and become member of organisations, so they show that they are active in public sphere. By this way, as feminist perspectives argue women become active in public sphere, be seen in public and taking high roles in society. Thus, the relation between feminist perspectives and nationalism become clear and the importance of women in national actions can be seen.

Women get armed and take place in ethnic conflict this situation help them to frame expectations for their future. Bombers risk their life for the expectations of freedom and independence which they can get after war. The women in Tamil Tigers these expectations were the second motivation source, but women could not get anything because Tamil Tiger were neutralised by Sri Lankan army. After war, Sri Lanka began to implement rehabilitation program for every Tamil people. But many of Tamils did not join those programs because they thought that these programs were useless, or they did not trust state. The more, women's situation in the camps were awful because hunger and poverty level in camps were high and women work as a prostitute to survive. Besides, the same situation for Tamil took place in different parts of the word. For example, in Yemen after Arap Spring women went back to kitchen and continued their traditional roles as a housewife. This situation means that glass ceiling syndrome is all around the word and women cannot get what they deserve. Women can be seen in decision making process or in high positions even if they work more than men. Feminist perspectives basically criticised that position and ask where the women are. That question, where are the women, especially asked in war times and by asking this question feminist try to take attention to women's place and role in war.

Rape is the method that can used for ethnic cleaning and underestimating enemy in war. In national movements, women are very important because they have role in transformation of culture and give birth to new generations. At this point, rape is motivation that push women to take part in war and provoke men to defend their women. In Tamil society, women are scared about alienation from society, so they did not talk about rape. But rape is the driving and gendered motivation for Tamil.

Terror organizations motivated their members according to their ideology and national ideologies are the most effective ideologies that can use women as a tool. Because to continue being a nation states

need women. women can provide continuity of nation either by growing child or transferring as culture. The core of nation state depends on women because they are national wombs so they must be protected and stay away from war.

As a result, in this study it is argued that women are motived with national reason like man. They think that they can get freedom and independence, so they are more national motivated than men. Tamil Tigers are chosen as a case for that study because Tamil Tigers were neutralised and by analysing neutralised organizations consistent analyses can be made. The terror organizations that continue its being cannot led as to made proper analyses because in time they can change and develop according to their interests. Besides, women who live in militarist society can sacrifice their life for national reasons ad this point shows that there is a connection between militarism and nationalism. To sum up, the main argument of this study is that the basic motivation for women to become suicide bomber is nationalist reasons and gendered reasons are driving for them. Also, it can be said that there cannot be one motivation reason for women, motivations must be analysed in multi-dimensional perspectives.

BIBLIOGRAPHY

Alexander, E. (2014). Women of war: The female fighters of the Liberation of Tigers of Tamil Eelam. Cornell International Affairs Review, 7 (2), 1-2.

Allison, M. (2003). Cogs in the wheel? Women in The Liberation Tigers of Tamil Eelam. Civil Wars, 6(4), 37-54.

Allison, M. (2011). In the war we never think we are women. In L.Sjoberg & C. E. Gentry (Eds.), Women, Gender and Terrorism (131-155). University of Georgia Press.

Ataman, M. (2009). Feminizm: Geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerine alternatif yaklaşımlar demeti. Alternatif Politika. 1(1), 1-41.

Bandarage, A. (2008). The separatist conflict in Sri Lanka: Terrorism, ethnicity, political economy. Routledge Contemporary South Asia Series.

Bandarage, A. (2010). Women, armed conflict and peacemaking in Sri Lanka: Toward political economy perspective. Asian Politics and Policy, 2 (4), 653-667.

Bloom, M. (2005). Dying to kill: The allure of suicide terror. Colombia University Press.

Bloom, M. (2005). Mother, daughter, sister bomber. Bulletin of the Atomic Scientist, 54-62.

Bokharı, L. (2007). Women and terrorism-passive or active actors? Motivations and strategic use. The NATO Science for Peace and Security Series, 40, 51-63

Bose, S. (2007). Contested lands: Israel-Palestine, Kashmir, Bosnia, Cyprus and Sri Lanka, Harvard University Press.

Byman, D. (1998). The logic of ethnic terrorism. Studies in Conflict and Terrorism. 21, 149-169.

Corley, C. L. (2012). The Liberation Tigers of Tamil Eelam. In M. Freeman (Ed.), Financing Terrorism: Case Studies (111-142). Ashgate Publishing Group.

Cronin, A.K. (2003). Terrorists and suicide attacks. Foreign Affairs, Defense and Trade Division, 1-26.

Cunnıgham, K. J. (2003). Cross regional trends in female terrorism. Studies in Conflict and Terrorism. 26(3),171-195.

Dalton, A. &Asal, V. (2011). Is it ideology or desperation: Why do Organizations deploy women in violent terrorist attacks? Studies in Conflict and Terrorism, 34, 802-819.

Dilber, M. (2014). Feminizm ve Güvenlik. In E. Çıtak & O.Şen (Eds.), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler (169-192), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi Yayınları.

Egbatan, M. & Şahin, G. (2014). Uluslararası ilişkilerde feminist yaklaşımlar. In M. Şahin & O.Şen (Eds.). Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar (1-17), Kripto Yayınları.

Eren, S. A. (2008). Psychology of terrorists and profile of suicide bomber. The NATO Science for Peace and Security Series. 43,51-57.

Evren Eken, M. (2014). Feminizm, maskülenite ve uluslararası ilişkiler teorisi: Uluslararası siyasetin toplumsal cinsiyeti. In R. Gözen (Ed.) Uluslararası İlişkiler Teorisi (443-491). İletişim Yayınları.

Frersk, G. (2014). Between agency and subjugation: Female LTTE combatants in the Sri Lanka conflict and post-war Situation. In Georg F. & Annelou Y. & Rheinhilde S. K. (Eds.), Gender and Conflict: Embodimets, Discourses and Symbolic Practices, Ashgate Publishing Group.

Ganor, B. (2002). Defining terrorism: Is one man's terrorist another man's freedom fighter? Political Practice and Research. 3 (4), 287-304.

Gunawardena, A. (2006). Female black tigers: A different breed of cat? The Institute for National Security Studies. 81-91.

Hellmann-Rajanayagam, D. (2008). Female warriors, martyrs and suicide attackers: Women in the LTTE, International Review of Modern Sociology, 34 (1), 1-25.

Hoffman, B. (2006). Inside Terrorism. Colombia University Press.

Hrdlickova, Z. (2016). The impact of the Sri Lankan conflict on the social status of Tamil women. In D. Madavan, G. Dequirez, E. Meyers (Eds.), Les Communautes Tamoules et le Conflict Sri Lankais, L'harmattan.

İmançer, D. (2002). Feminizm ve yeni yönelimler. Doğu Batı Dergisi, 19, 155-176.

Karaağaçlı, A. (February, 2016). Sri Lanka ve Tamil Kaplanları, Bilgesam Yayınları.

Karacasulu, N. & Ovalı, Ş. (2004). Terör: Kavramsal çeşitlilik. Mülkiye Dergisi, 28 (243), 50-63.

Karademir, K. (2013). Suicide terrorism as a multidimensional process: A complex relational approach. Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi. 4 (2), 15-30.

Kasımoğlu, A. (2015). Milliyetçiliğe dair çözümlemelerde toplumsal cinsiyet olgusu. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (10), 241-273.

Korkmaz, H. (2014). Sri Lanka'da ulus inşası ve ayrılıkçı Tamil hareketinin anatomisi: Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları örneği. Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, 5 (1), 143-183.

Nillson, S. R. & Tetreault, M. A. (2005). Gender and Nationalism. In Women, States and Nationalism (1-18). Taylor and Francis (E-book).

Öztop, F. (2015). Devlet içi etnik çatışmaların çıkış nedenleri: İspanya'daki Bask sorunu üzerine bir değerlendirme, PESA Internatıonal Journal of Social Studies, 1(2), 56-75.

Pape, R. (2003). The strategic logic of suicide terrorism. American Political Science Review, 97 (3), 343-361.

R Ramasubramanian (2014). Suicide terrorism in Sri Lanka. IPCS Research Paper, 1-20.

Racioppi, L. & O'Sullivan See, K. (2005). Engendering nation and national identity. In Women, States and Nationalism (18-35), Taylor and Francis (E-book).

Rourke, L. A. (2009). What's special about female suicide terrorism? Security Studies**,** 18 (4), 681-719.

Sjoberg, L. (2009). Introduction to security studies: Feminist contributions. Security Studies, 18 (2).183-213.

Sjoberg, L. (2015). Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Çatışma. Altın Bilek Yayınları.

Speckhard, A. (2009). The emergence of female suicide terrorists. Studies in Conflist and Terrorism. 31, 995-1023.

Stack O'Connor, A. (2007). Lions, tigers and freedom birds: How and why the Liberation Tigers of Tamil Eelam employs women. Terrorist and Political Violence, 19, 43-63.

Sterling Folker, J. (2006). Making Sense of International Relations. Lynne Rienner Publisher.

Taşdemir, F. (2006). Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi. USAK Yayınları.

Tickner, A. & Sjoberg, L. (2010). Feminism. In T. Dunne& M.Kurki& S. Steve (Eds.). International Relations Theories: Discipline and Diversity (205-223). Oxford University Press.

Topal, A. H. (2005). Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı. Beta Yayınları.

Tür, Ö. & Aydın Koyuncu, Ç. (2010). Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı: Temelleri, gelişimi, katkı ve sorunları. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 7 (6). 3-24.

Wang, P. (2011). Women in The LTTE: Birds of freedom or cogs in the wheel? Journal of Politics and Law, 4 (1), 100-108.

Yass, S. (2014). Sri Lanka and Tamil Tigers: Conflict and legitimacy. Military and Strategic Affairs,6 (2), 65-82.

Yılmaz, S. (2011). Terör ve Türkiye. Kum Saati Yayınları.

SCRIPTS FROM THE MARGINS: DETERRITORIALIZATION OF LANGUAGE IN SEVIM BURAK'S *EVEREST MY LORD* AND SARAH KANE'S *4.48 PSYCHOSIS*

Aslı SEKENDİZ*

ABSTRACT

This study bases its arguments on two provocative postmodern plays Sevim Burak's Everest My Lord (1984) and Sarah Kane's 4.48 Psychosis (2000) in which language is adroitly fragmented. By resorting to a non-realistic style and deliberate use of fragmented language, both attempt to obscure the meaning in their plays. This study, therefore, employs Deleuze and Guattari's concept of deterritorialization of language, which in this case can be seen as an inevitable departure from conventional language use, showing how objective meaning is undermined through linguistic literals and the deconstruction of syntax. The aforementioned plays are thus examined in terms of the separation of language and ideology by employing a 'minor literature' in Deleuze and Guattari's sense. The reader will observe the resistance of the two playwrights' to all norms, definitions, and structures and will notice ultimate destruction of all standardized rules in language. This study not only tries to highlight a hybridization of language but also touches upon the reflections of such hybridization in the lives of the playwrights. Last but not least, this study highlights the fact that they, either a migrant cut off from her homeland like Burak or a native living in her own country as in the case of Kane, use a minor language because theirs is the language of those who speak their own language like a foreigner.

Keywords: *deterritorialization / deconstruction of traditional storytelling / fragmented language / Sarah Kane / Sevim Burak*

1. INTRODUCTION: CONCEPT OF DETERRITORIALIZATION

This study provides the field of world literature with a comparative analysis of two plays written by two female playwrights by employing a Deleuzian concept of deterritorialization in analyzing the use of language in both works. Both plays tackle with the dismissal of the representation of a stable self by challenging the coherent nature of self-representation. In this sense, the Deleuzian concept of deterritorialization can be employed in reading both plays. Rejecting sharp binary oppositions, both playwrights deconstruct the languages of authority.

Being a minority and detached writers, Sarah Kane and Sevim Burak manifest a denial of the dominant language and the dominant discourse of the region (Deleuze & Guattari, 1986, p.14). They either intentionally or unintentionally deconstruct the patriarchal language rules and logic in their writings. Deleuze and Guattari relate this concept of deterritorialization to the notion of being untied or independent and owning reduced attachment to the world outside in general. This concept embraces and celebrates dualisms and defects. As they emphasize in their renowned work *Kafka: Toward a minor literature*, "reterritorialization of the image" permitted a reversal for the minority writers (1986, p.15). This is to say that instead of establishing certain connections and discourses with "some preexistent category or genre", these minority writers stake their claim by rejecting the use of the dominant language or the dominant discourse of the region (1986, p.14). This phenomenon is defined as a 'minor' or migrant literature.

As Enlightenment rationalism and a prevailing certainty of meaning had restricted divergent interpretations and cultivated a subjugation of each individual, postmodernism was born out of a craving for self-expression, revision, and anarchy as well. This postmodern trait inevitably led to a major change in language use, which was the only instrument that the writers ever had and could make alterations in the way they wanted. Thus, the use of a "minor language" helps the minor literature writers gain space

* Karabuk University, English Language and Literature, Turkey. (e-Mail: asli.sekendiz@gmail.com)

for themselves by representing the wounds or even traumas of a historical eradication operated by ideological state apparatuses (1986, p.16). What Deleuze and Guattari specifically infer in this work, *Kafka: Toward a minor literature,* is that divergent language use must be analyzed in terms of separating language from the ideology and being a lot more political by doing the opposite. They claim that it is only possible with the deterritorialization of authoritarian language. Hence, in the following section, Kane and Burak's plays are examined with regard to 'fragmentary minor language' use of both female playwrights.

2. SARAH AND SEVIM: TWO IDENTICAL FEMALE VOICES PRODUCING LITERATURE ON THE BOUNDARIES

As mentioned previously, this study takes the reader on the journey of two uniquely atypical yet prominent women playwrights' either intentionally or unintentionally disorganized writing styles in the selected plays: Sarah Kane's *4:48 Psychosis* and Sevim Burak's *Everest My Lord*. We can observe an avoidance of the appropriate way of scriptwriting in both works. It then makes sense that there is no proper setting, actors, or any stage directions except from a few descriptions and three voices whose identifications are displayed with no indications.

As the concept indicates, deterritorialization occurs when a person is ripped away from their native territory and culture that they have known and forced to live in another place. As a result, these people are deprived of their rights. In Sevim Burak's case, she is a migrant who was ripped away from not only her native land but also her native language and brought into an alien culture. In Sarah Kane's case, she is forced to be hospitalized only because she could not achieve to fit into the social codes and expectations of her society. Thus, it can be said that they both were forced into living according to the dominant cultural, political and social codes that they were expected to obey.

What Samuel Beckett and Harold Pinter found in Kane's plays and style was her deconstruction of language which stems from the restrictions of language to express 'self' and 'the other' or in my term Kane and worldly realities. As an expected result, the language she had to use in her play *4:48 Psychosis* was in an irregular zigzagging format like heartbeats with an irregular pattern. We have an abundance of repetitions and fragmentations in the play because it is about a psychotic breakdown. The audience bears witness to Kane's isolation and contradiction to conventional practices of discourse throughout the play. Her unclear voice is overheard now and then in the text: "And my mind is the subject of these bewildered fragments" (Kane, 2000, p.6). She not only breaks the barriers between binaries such as man-woman, victim-perpetrator, gay-straight, and rational-irrational but also breaks down the linear storytelling. She is by far deemed the most provocative in-yer-face theatre writer of all time since she could always speak the unspeakable in her plays.

As in her prior plays, Kane gives almost none of the stage directions and details for the actors to perform their roles. Even character variation in the conventional sense does not exist in this play. The only way she makes her voice heard is through plenty of incoherent and obscure speeches. The structures she uses are highly hazy and speculative due to her traumas which are obviously triggered by inhumane acts and atrocities of wars and killings in her time. Her language is tactfully handled as though the aim of the writing is no more to make sense. This is to mean that language is created as a means of reaction against labels, identifications, and stereotypes by representing the link between the subject, herself, and the institution. It is visible in such scenes that the doctor uses scientific and formally structured jargon whereas the patient, Kane herself, destroys all those forms and rules in the English language. Deleuze (1986) also draws attention to such an atypical language use: "The three characteristics of minor literature are the deterritorialization of language, the connection of the individual to a political immediacy, and the collective assemblage of enunciation."(18).

Kane's choice of narration demonstrates her sickness and fatigue of not being understood. Thus, she deconstructs the mentality of language and destroys the standards of the drama genre. Hence, the audience senses her tastelessness throughout the play. Through the use of fragmentary phrases, she resists against political oneness of discourse, but also seems even not to care about what the words she is using can mean anymore:

I don't imagine
(clearly)
that a single soul
could
would
should
or will (Kane, 2000, p.15).

Graham Saunders, an academic member at the University of the West of England, claims Kane to have taken an "overdose of the theatre" to stage the conflict between self and the other (2002, p.22). The audience was endeavoring to put Sarah's overwhelming and bewildering fragments together to form meaningful structures. Yet, this was a vain attempt as watching the works of such playwrights who chose to be highly indirect and unclear by corrupting traditional writing rules as an expression of anarchy or perhaps a scream for aid.

The emergence of the post-modern era and socio-cultural changes that have affected the perception of reality has resulted in fragmentation in Kane and Burak's plays. For them, only through this fragmented -even disordered- speech; any crisis, conflict, or disconnection can be solved within the artistic and theatrical style. As several literary critics have also pointed out so far, post-modernity appears as a linguistic playfulness stemming from an ejection and disintegration of past norms. It is to put forward that many divergent plays are composed in such a scattered way that this is exactly how the writer sees the world. They could not idealize the life they lived and hence could not just fit in. As Kane blatantly states: "Your truth, your lies, not mine" (2000, p.6).

Living as a Jew migrant woman in Istanbul, Sevim Burak also employed a fragmentary style to show the kind of the world that she was living in. What she does with her play is breaks down the political correctness in drama.

The play *Everest My Lord* is hard to digest in terms of perception of the content and character description. The whole play is rather like a monologue being broken down and shared among the characters casually. That is why it is almost impossible to say anything about the analysis of the content, but we could only talk about its structure and what she aimed at with such an untidy structure. Beyond the characters and the content, Sevim Burak is concerned about exploring the language of silence, the language of the impossible, and the language of the outsider. It is such a play that at some point it even attempts to bewilder its own author:

Everest My Lord: WHAT DOES THE TRUTH MEAN?

Author's Shadow: I DON'T KNOW. (S/he suddenly screams) That's enough!.. I am sick of this nonsense (Burak, 1984, p.15).

During the play, she seems obsessed with words photos, images, and letters. She tries to get rid of the writing whereas she complicates the practice of learning Turkish. To put it another way, she alienates the text right in the text and this can be seen as a reckoning with the predominant ideologies of Turkey and the whole education system and essentially oppressive structures imposed in the society.

Burak's text seems to be completely contrary to the grammar of the dominant language. Such a usage in which grammar is in the foreground more than the function of the language clearly destroys the understanding of language in everyday life. She manifestly destroys the function of the language. By doing so, she shows the impossibility of explaining everything utilizing language. More precisely, that's how she had to make use of a minor language:

The author's shadow (throttles Everest My Lord):

If I don't know

That means I do not know

If he doesn't know

If we don't know
We don't know
They don't know
They can't know
They won't be able to know
He doesn't know
He never knows
If they don't know
If they can't know
It will never be known (1984, p.15).

As can be observed above, Burak's play seems to be a game played with the audience. Her scripts are always already a game of meaning and gap-filling. As Deleuze & Guattari stated, it is an indispensable act to employ a minor language if the writer is from a minority, excluded, misfit, or outcast in the society (1986, p.17). Her style was different, thus this difference in discourse was rather essential. In one of her letters to her son Karaca Borar, she expresses this situation as follows: "People here are grumbling like 'What kind of literature is this?', nonetheless here, I'm going to continue until I get them to agree. Social stories that can be read as if they were memorized from the beginning up to the end, or idealistic stories that reveal the truth of Turkey apply only. I can't write like this. For this reason, please understand that I am facing a very difficult environment" (1990, p.208). She was not of the same mind as many other popular authors, nor was what she produced. After all, Burak was clearly, in Deleuze's words, a nomad in relation to her own language (1986, p.19).

Gloves/tweezers/Vaseline tube/a
bunch/vase/towel/shampoo/curler/jar/hanger/clasp/clothes pin/rope/aspirin
Nail file
Pumice stone
Working
Sits on a chair
I'm tired
…
WHY
DOES ONE GETS TIRED
AS GETTING TIRED
With an old tired face … (Burak, 1984, p.29).

By listing all the toiletries, her exhaustion with daily routines becomes obvious in the text above. Some phrases created over a set of verb forms create linguistic alienation. Throughout the play, she essentially keeps stuttering and repeating and dislocating the system's logical continuity by various disruptions as can also be seen in the extract given above.

Deleuze and Foucault interpreted the power, authority, and subject relationship in a very similar context. As Gary Gutting (1994) states, Foucault holds the view that rationalization includes power relations under the conditions of existence of such disciplines as sexuality, psychiatry, criminology, etc. Modern society's imposed structure that classifies individuals as normal-abnormal or innocent-criminal is originated from the rational-irrational relationship of Enlightenment. The mind turns into a tool of power from the moment it excludes the rest. Thereby, people's way of thinking and behaviors are aimed to be controlled by specific conventional discourses. This is exactly what Deleuze means by major discourses and ideological language. Likewise, according to Foucault, disciplinary power manifests itself through social rules (1994).

Friedrich Nietzsche also questions whether the writers can be allowed to be ironic with the unpleasant language of classical representation (1990). He raises a question about the inessentiality of 'the subject and the verb' structure and a certain belief in grammar. As the audience, we notice Nietzschean disapproval of all those rules and preciseness of structure in the language in Kane's play as presented below:

> True Right Correct
> Anyone or anybody
> Each every all
> drowning in a sea of logic (Kane, 2000, p.16).

3. CONCLUSIONS

In the light of the discussion given above, Sarah Kane and Sevim Burak lived in self-confident disarray with strong theatrical behavior and bizarre tastes. They were definitely liminal and in-between figures of their time and society. Fragmentation in language stands not only for a linguistic strategy of writing but also a need for a unique way of participating in the foreign world. As is observed in this study, their only aim was to separate this radical language from the tool of ideology by rejecting linguistic codes and conventions. Both deconstructed the languages of authority because they both rejected sharp binary oppositions in their plays.

Consequently, this study demonstrated that the two women playwrights are exposed to a double otherness because they are above all a woman and a minority, be it a Jewish or a queer, and these plays are painful manifestations of their lives. Kane and Burak were a nomad even of their own languages. They both deterritorialized the language so that they could deconstruct the hierarchical domineering structures in both British and Turkish society. All in all, my reading of both works, *4.48 Psychosis* and *Everest My Lord* reveals that both are minority writings making use of a 'major language'.

REFERENCES

Burak, S. (1984). *Everest My Lord [Here are the Head, the Body and the Wings]*. Adam Press, İstanbul.

Burak, S. (1990). *Mach 1'den Mektuplar [Letters from Mach 1]*. İstanbul: Logos.

Deleuze, G., & Guattari, F. (1986). *Kafka: Toward a minor literature*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Gutting, G. (1994). *The Cambridge Companion to Foucault*. 2nd Edition. Cambridge University Press, England.

Kane, S. (2000). *4.48 Psychosis*. London: Methuen Drama.

Nietzsche, F. W., (1990). *Beyond Good and Evil: Prelude to a Philosophy of the Future.* London, England: Penguin Books.

Saunders, G., (2002). *Love me or Kill Me: Sarah Kane and the Theatre of Extremes*. Manchester University Press, Manchester.

1920'DEN GÜNÜMÜZE İRAN KADINLARININ SOKAK MODASI

♦ ◆ ♦

IRAN WOMEN'S STREET FASHION FROM 1920 TO THE PRESENT

Nazanin SOUDMAND* ve **Serkan BOZ****

ÖZET

Dünya'da birçok ülkenin tarihinde farklı sosyolojik unsurlardan etkilenerek evrim geçiren moda İran'da da özellikle değişken siyasi iklimden etkilenmiştir. İranlı kadınların medeni haklarını ve vatandaşlıklarını elde etmeleri, Rıza Şah Pehlevi döneminde ve modern İran'ın modernizasyon projeleri sırasında gerçekleşti. Rıza Şah iktidara geldikten sonra İranlı kadınların kıyafetleri değişiklik göstermiştir. Rıza Şah Türkiye'ye seyahati sırasında Türk modernizminden etkilenmiş, tüm İranlı erkek ve kadınların Batılı tarzda giyinmelerini emretmiştir. İran'da tesettürü bırakma emrinin ardından kadınlar iki gruba ayrılmıştı. Bir grup tesettürsüzlüğü uygunsuz görürken ve diğer grup için bu durum problem teşkil etmemekteydi. Bazı kadınlar saçlarını şapkayla örtmekteydi. Bu nedenle şapka kullanımı, Pehlevi döneminde kadınlar arasında popüler hale geldi. O zamanlar tayt ve şapkalarla birlikte kısa palto ve etek giymek modaydı. Topuklu ayakkabılar da bu dönemde çok önemli hale geldi. Muhammed Rıza Şah iktidara geldiğinde, bazı kadınlar yeniden başörtüsü taktı, ancak eğitimli kadınların çoğu batı modasını takip etti. Özel ofis veya Farah Vakfı 1959'de kuruldu. Yaklaşık 40 kültürel, sosyal ve sanatsal organizasyon Kraliçe Farah'ın himayesindeydi. Kraliçe Farah, kültür politikasında önemli bir rol oynamaktaydı ve kültür, gelenek ve modernizm kombinasyonunun farklı bir temsilini sağlamayı amaçlamaktaydı. Kadın giyimi için en önemli değişim Pehlevi'den sonra (inkılaptan sonra) başladı. Bu dönemde kadınların büyük çoğunluğu kara çarşaf giymeye başladı. On yıl sonra, kadınlar daha kısa ve daha dar giysiler giymeye ilgi gösterdiler. Öyle ki diz üstü kısa kabanlar moda oldu. Dar paltoların zirvesi bu on yılda oldu. Bu çalışmada İran sokak modasının 1920'den günümüze nasıl değiştiğini ve nelerden etkilendiğine değinilmiştir. İran'da tarihsel süreçte yaşanan rejim değişikliklerinin modaya yansıması örnekler ile ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: *İran, sokak modası, giyim kuşam, Rıza Şah Pehlevi, modernizm.*

ABSTRACT

Fashion, which has evolved by being influenced by different sociological elements in the history of many countries in the world, has also been affected by the changing political climate in Iran. The acquisition of civil rights and citizenship by Iranian women took place during the reign of Reza Shah Pahlavi and during the modernization projects of modern Iran. After Reza Shah came to power, the clothes of Iranian women changed. Reza Shah was influenced by Turkish modernism during his trip to Turkey and ordered all Iranian men and women to dress in a Western style. After the order to leave the hijab in Iran, women were divided into two groups. While one group considered the wearing hijab inappropriate, this was not a problem for the other group. Some women covered their hair with hats. This is why the use of hats became popular among women during the Pahlavi era. At that time it was fashionable to wear short coats and skirts, along with tights and hats. Heeled shoes also became very important during this period. When Mohammad Reza Shah came to power, some women reintroduced the hijab, but most educated women followed western fashion. The private office or Farah Foundation was established in 1959. About 40 cultural, social and artistic organizations were under Queen Farah's patronage. Queen Farah played an important role in cultural policy and aimed to provide a distinctive representation of the combination of culture, tradition and modernism. The most important change for women's clothing started after the Pahlavi (after the revolution). During this period, the vast majority of women began to wear the black chador. Ten years later, women showed an interest in wearing shorter and tighter clothing. So much so that over-the-knee short coats became fashionable. The peak of tight coats was in this decade. In this study, it is mentioned how Iranian street fashion has changed from 1920 to the present and how it has been affected. The fashion reflection of the regime changes in Iran in the historical process is discussed with examples.

Keywords: *Iran, street fashion, clothing, Reza Shah Pahlavi, modernism.*

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Moda Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı, Türkiye. (e-Mail: na.soudmand@gmail.com)

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Moda ve Tasarım Yüksekokulu, Moda Tasarımı Bölümü, Türkiye. (e-Mail: serkan.boz@ege.edu.tr)

1. GİRİŞ

Şah döneminde monarşiyle yönetilen ve daha sonra İslam devrimiyle dünyanın tek İslami teokrasisi olan İran İslam Cumhuriyeti'nde, rejimin meşruiyetinin milli kimliğini korumak için vatandaşlarının dindarlığına bağlı olduğu düşünüldüğünde, devlet ve toplum arasındaki ilişki, birbirinden ayrı olarak var olamaz. Buna göre, bireysel düzeyde İran'ın muhafazakâr normlarına meydan okumak, devlet için bir tehdit unsuru sayılmaktadır. Bu konu, istikrarı sağlamak için sistematik olarak ele alınmalıdır. Bununla birlikte, İran'da muhafazakâr normlara meydan okuma konusu ele alındığında, hükümet ve halk arasında bir ilişki gözlemlenmektedir. Bu ilişki, İran'da tüm yönleriyle kendini gösterirken; en çok da kadınlar için İslami açıdan uygun elbiseyi neyin oluşturduğunu çevreleyen, son derece kutuplaşmış söylemlerle belirginleşmektedir. Ayetullah Humeyni'nin yönetimi altında 1979'daki İslam Devrimi'nden sonra İran'da, ilk başta kadınların sert muhafazakâr kararlara karşı yaygın protestolarına rağmen, tüm kadınlar için kamusal alanda örtünmeyi zorunlu kılan için yeni bir yasa çıkarılmış ve din adamlarının Şeriat Yasası yorumlarıyla meşrulaştırılmıştır (Dānesh, 2018).

Kadın giyiminin siyasallaşması devrim öncesine uzanmaktadır. 1936'da Rıza Şah Pehlevi'nin daha kapsamlı bir modernleşme programının parçası olarak halkın başörtüsü takmasını yasaklamasıyla (Keşf-i Hicab ile) başlamıştır. Bu durum, 1983 yılında Ayetullah Humeyni ile yeni kurulan İslam Cumhuriyeti'nin bu kanunu yeniden düzenlemesiyle ve dini kimliğe bakılmaksızın kamuya başörtüsü takmadan çıkmanın cezalandırılabilir bir suç haline getirmesine kadar yürürlükte kalmıştır (Moruzzi and Sadeghi, 2006). Rıza Şah, İran'ın batılılaşmaya karşı direnişini kendi meşruiyetine bir tehdit olarak görmüştür. Aynı şekilde Humeyni liderliğinde yeni kurulan İslam Cumhuriyeti de laiklik ısrarını meşruiyetine bir tehdit olarak görmüştür. Düşünce ve politikalardaki bu değişimlerin her ikisi de kadın giyimini nesnelleştirdi, onlara dindarlık veya modernite ölçüleri olarak baktı ve kadınların ideolojilerini buna göre değiştirmelerini bekleyerek boyun eğdirmeye çalıştı.

İslam için örtünme, genellikle kadınların mütevazı giyinmesini gerektiren Kuran›ın bir emri olarak anlaşılır (Gökarıksel ve Secor, 2009). Tesettür kanunu, kadınların yüzleri ve avuç içi hariç tüm vücutlarını kamuya açık yerlerde örtmelerini şart koşmaktadır. Yaygın yanılgılardan biri, İslami kadın kıyafetlerinin monoton siyah ve büyük beden elbiselerin hakim olduğu eski ve modası geçmiş ilkelere dayanması olarak karışımıza çıkmaktadır. Ancak gerçek şu ki İslami giyim, zorunlu olarak mütevazi olmakla birlikte, stil, moda, zarafet ve asalet gibi temel unsurları göz ardı etmemektedir (Mulali, 2009). Güzellik, kişinin bir özelliğidir ve dini açıdan da algılanır, Şeriat bağlamında yorumlanır (Muhammed, 2008). Müslüman bir kadın aslında İslam hukukuna uyabilirken aynı zamanda tesettür modasının güzelliklerine de ayak uydurabilmelidir (Mulali, 2009). İran, kadınların mütevazi giyim standartlarını belirleyerek tesettür politikasını benimsemiş bir İslam ülkesidir. Kamuya açık alanlarda kıyafetlerini, tüm vücutlarını kapatacak şekilde manto, pantolon veya uzun etek kombinlerinden, başlarını ve saçlarını örtmek için ise başörtüsü, makne (bir tür başörtüsü) veya çarşaftan seçebilirler. Resmi kıyafetler ise sade renklerde manto, pantolon ve maknelerin bir araya getirilmesiyle oluşturmuşlardır.

Giyim kuşam her ne kadar kalıplara sokulmaya çalışılsa da halk mümkün olduğunca modaya uymaya çalışmakta, farklı manto, pantolon ve başörtüsü modelleriyle kısmen de olsa sisteme meydan okumaya devam etmektedir.

Bu çalışmada İran sokak modasının 1920'den günümüze nasıl değiştiğini ve nelerden etkilendiğine değinilmiştir. İran'da tarihsel süreçte yaşanan rejim değişikliklerinin modaya yansıması örnekler ile ele alınmıştır. Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında modernite algıları ile ilgili daha geniş sonuçları ve seküler ideoloji ile dini muhafazakarlığın genel olarak Müslüman dünyada nasıl bir arada var olduğu tartışılmıştır. Son olarak, önde gelen kadın moda tasarımcıları ve moda blogcularının, genellikle sosyal medya aracılığıyla, bugün İran'da siyasi olmayan eylemler yoluyla devletin dayattığı sosyal kısıtlamalara nasıl direndiklerine bakarak bir analiz yapılmıştır.

2. GİYİM ALIŞKANLIKLARINI ETKİLEYEN SOSYOLOJİK UNSURLAR

İnsanlığın ilk dönemlerinden günümüze kadar çeşitli değişikliklere uğrayan giyinme eylemi, doğa şartlarından korunma ile başlamış, insanoğlunun kendisini gizlemek için örtünme amacını taşımış ve modanın da etkisiyle zamanla süslenme unsuruna dönüşmüştür (Özsan ve Harmankaya, 2020).

İnsanoğlu, yaşadığı bölgenin iklim koşulları, bulunduğu ortamın sosyo ekonomik yapısı, inanç ve kültürel değerleri doğrultusunda kılık kıyafetlerini şekillendirmiştir (Sürür, 1976).

Giyim alışkanlıklarını öncelikle iklim, ekonomi vb. unsurlar etkilerken bunların yanında önemli ölçüde etkisi bulunan sosyolojik unsurlar da bulunmaktadır. Bu unsurlar arasında;

- Ulusal kültür
- İran İslam kanunu ve kişisel dini inanışlar
- Devlet politikaları ve
- Moda yer almaktadır.

2.1. Ulusal Kültür

Başörtüsünün Müslüman kadınların özgürlük eksikliğini simgelediği ve hatta kanıtladığı söylenir. Liberal çok kültürlü toplumlar kültürel özelliklerin gösterilmesini kabul etseler ve bazen övseler de, Batı dünyasında Müslüman kadınların peçesi genellikle baskıcı geleneklere boyun eğmenin bir sembolü olarak kabul edilmektedir (Rehman ve Shabbir, 2010).

Başörtüsü kültürünün eski İran›daki köklerini ortaya çıkaran bazı tarihi kanıtlar bulunmaktadır. Ayrıca İranlılar 14 asır önce İslam'ı benimsemişlerdir. Dolayısıyla, ulusal ve geleneksel İran giyiminde bir başörtüsü kültürü bulunmaktadır. Günümüzde de bu geleneğe bağlı olarak, tasarımcıların daha fazla ilham almak veya pazara hitap etmek için İran ve İslami referanslara sahip çıktıkları bunun sonucunda da satışların arttığı düşünülmektedir. (Hanzaee ve Chitsaz, 2011).

2.2. İran İslami Kanunu ve Kişisel Dini İnanışlar

İslam›da gücün kaynağı Allah'tır ve tüm yaratıklar O'nun kanunlarına uyar. İslami yaşam sistemine Şeriat denir (Rehman ve Shabbir, 2010). Şeriat'ta normatif etiğin ilk ve en önemli kaynağı Kuran'dır (Hanzaee ve Chitsaz, 2011).

İran nüfusunun çoğunluğu tarafından takip edilen Şii İslam'da, Müslüman Âlimin adı Müçtehid'dir. Müçtehidin erkek, olgun, aklı başında, meşru doğum, diri ve adil olması gerekir. Bir Müslüman, dinin dallarında, yani pratik kanunlarda veya uygulama kurallarında bir müçtehidi izlemelidir (İranlı müçtehitlerin tesettür konusunda benzer fetvaları vardır, yani tesettür kıyafetinin gerekliliği konusunda fikir birliğindedirler.

2.3. Devlet Politikaları

Feminist siyaset teorisine göre siyaset teorisinin nasıl kullanıldığına odaklanılmıştır. Özellikle cinsiyet eşitsizliği konusunu ele alındığında, feminist teoride, başörtüsünün her zaman eşitsizliği kontrol etmek ve daha fazla uygulamak için kullanıldığı fikrine ulaşılmaktadır (Shirazi, 2019).

Iran hükümeti, ayrımcı kıyafet yasalarını protesto ettikleri için kadınları tutuklamaya ve kovuşturmaya devam etmektedir. 1979'daki kuruluşundan bu yana, İran İslam Hükümeti kadınlara seyahat (bir erkeğin onayı gerekir) dahil olmak üzere birçok kısıtlama getirmiştir.

Kadınlara yönelik diğer ayrımcı eylemlerden biri istihdamla ilgilidir. İranlı kadınların daha yüksek eğitimli olmasına rağmen istihdam politikaları erkeklere ayrıcalıklar sunmaktadır.

Tüm bu "resmi" ayrımcı eylemlerde, fiziksel başörtüsü/tesettür ve bunun geleneksel ataerkil annelik rolü kavramıyla bağlantısı, başlangıçta bir yasa olmayan, ancak kadınlara dayatılan devrim sonrası sistemin önemli bir parçası haline gelmiş daha sonra da kanunlaştırılmıştır. İran'daki mevcut hükümet tarafından kadınlara çok çeşitli yasal ve kültürel dayatmalar bulunmaktadır.

2.4. Moda

İran'da özellikle 1920'den itibaren siyasi iklim sürekli değişkenlik göstermiş buna bağlı olarak da giysi alışkanlıkları da politikalar ve yasalarla kısıtlanarak farklı yönlerde evrilmiştir.

1920'lerde Rıza şahın modernizm anlayışı 1979'da Humeyni'nin iktidarı ele geçirmesiyle İslami cumhuriyete dönmüş ancak Hatemi zamanında yasalardan bağımsız olarak kişilerin giyinme alışkanlıkları daha rahat ve modernize olduğu dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkan Hatemi'nin seçim vaatlerine ve 2000 Parlamento seçimlerinde Reformistlerin egemenliğine rağmen, devlet mekanizmaları aracılığıyla sosyal özgürlüklerin herhangi bir meşru genişlemesini gerçekleştirmede başarısız oldukları görülmektedir. Bu, seçilmiş yetkililerin iç veya dış politika reformunu uygulamaya yönelik her türlü girişimini başarıyla baltalayabilen Dini Lider Hamaney'in etkisi gözlemlenmektedir. Bunun sonucunda da Reformistlerin vaatlerini yerine getirmemeleri, birçok destekçinin geri adım atmasına neden olmuştur (Dānesh, 2018).

1936'da Rıza Şah, "Keşf-i Hicab" olarak bilinen bir başörtüsü devrimiyle kadınlara zorla örtünmemelerini emretmiş, başörtüsü kullanımını yasaklamıştır. Bu kararname halk üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Muhafazakar sınıf, kamusal alanda kadınları başörtüsüz bırakmanın utanç verici olduğunu vurgulamak için kararnameyi protesto etti. İran gibi muhafazakar bir toplumda bu hassas bir konuydu. Kadınların alenen açılmasının, dini sınıf tarafından Kuran'ın öğretilerine ve İslami ahlaka aykırı olduğu iddia edilmişti. Ancak devlet bu kararnameyi uygulamaya kararlıydı ve bunu toplumun her kademesinde şiddetle teşvik etmiştir. Feminist teoriyi savunanlara göre ise din adamlarının kadın düşmanı yaklaşımlarıyla yüzleşmek için gerekli "ilerici" bir önlem olarak görünmekteydi (Shirazi, 2019).

3. DEVLET YÖNETİCİLERİNİN DÖNEMLERİ BAZINDA GİYİM ALIŞKANLIK VE KURALLARININ DEĞİŞİMİ

İslami kültürün ön planda olduğu İran'da kanun koyucu devlet yöneticileri Modernizm ve İslam anlayışı arasında toplumsal devrimlerin yaşanmasına neden olmuşlardır. Muhafazakâr ve Reformist kesimlerin siyasi seçimleri dolayısıyla özellikle kadın giyiminde gelgitler yaşatmışlardır. Kişisel özgürlükler kanunlarla kısıtlanmış giysileri nedeniyle halk, ahlak polisinin uyarı ve cezalarına maruz bırakılmıştır. Bu bölümde Modernizm anlayışının hakim olmaya başladığı Rıza Şah Pehlevi döneminden yani 1920'den günümüze kadar devlet yöneticileri bazında giyim kurallarının değişimi detaylı olarak anlatılmıştır.

3.1. Rıza Şah Pehlevi Dönemi 1920-1940

İranlı kadınların medeni haklarını ve vatandaşlıklarını elde etmeleri, Rıza Şah Pehlevi döneminde ve modern İran›ın modernizasyon projeleri sırasında gerçekleşmeye başlamıştır. Onun döneminde, geleneksel İran toplumunda ilk kez, kadınlar evlerin dışına çıkabilmiş ve sosyal alana girmişlerdir. Hem erkek hem de kadınlar için zorunlu eğitim ve okur-yazar sınıfının artması bir diğer önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu dönemde kadınların durumunda, geleneksel tesettür konusu çokça düşünülmüştür; Sedghi'ye göre, "Batılılaşma politikası" Şah'ın Türkiye ziyaretinden önce başlamıştır. 1926'da Rıza Şah, İran polisini ülkede geleneksel başörtüsü takmak istemeyen kadınlara destek vermesi için görevlendirmiştir (Sedghi, 2008).

Şekil 1.

Mustafa Kemal Atatürk İran Şahı Rıza Pehlevi ile birlikte, İzmir (22.06.1934)

1933'te Rıza Şah Pehlevi, Mustafa Kemal Atatürk ile Türkiye'de görüştükten sonra kadınların konumunu iyileştirmek için harekete geçmiştir. Bu gezi, başörtüsü devriminin gerektiğine dair inançlarının yerleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur. İranlıların Türklere nazaran "geri kalmışlığına" karşı Rıza Şah'ın tavrını derinden etkilemiştir. Bu nedenle 1934-35 döneminde kamuoyunu başörtüsü devrimine hazırlamak amacıyla geniş çaplı bir propaganda kampanyası yürütülmüştür. Başkent ve diğer şehirlerde çok sayıda kutlama ve konferans düzenlenmiştir. Rıza Şah, Tahran Üniversitesi başta olmak üzere eğitim kurumlarının da kızları okula kaydettirmesini emretmiştir. İran›ın din adamları, bu durumdan endişe duymuş ve zaman zaman protesto etmişler ancak bu protestolar bastırılmıştır. Meşhed'deki bir protestoda, kentin din adamları ve bir grup halk, erkek şapkalarındaki değişikliği ve başörtüsü devrimini protesto etmek ve hükümet karşıtı sloganlar atmak için Goharshad Camii'nde toplandı. Sonunda, 8 Aralık 1935'de, kız ilkokulunun mezuniyet töreninde Rıza Şah, eşi ve kızlarının geleneksel İslami başörtüsü takmaması ile İran›da başörtüsü devrimi resmiyet kazandı. Rıza Şah'ın eşi Taj al-Muluk Airmloo ve kızları Shams ve Ashraf başörtüsü olmadan Öğretmen Okulu'na gittiklerinde Şah'ın ailesinin geleneksel başörtüsü olmadan halka açık bir toplantıya katıldığı ilk sefer olarak kayıtlara geçmiştir. Pehlevi tarihinde de "Kadınların Kurtuluş Günü" olarak geçmektedir (Wikipedia, كشف حجاب).

Şekil 2.

Rıza Şah'ın eşi ve kızları'nın başörtüsü olmadan Öğretmen Okulu ziyaretleri

Mayıs 1935'te Maarif Nezareti'nin denetiminde ve Şems Pehlevi (Rıza Şah'ın ilk ve en büyük kızı) başkanlığında Kadın Derneği kurulmuştur. Sonunda, 8 Ocak 1936'te resmi olarak başörtüsü devrimi gerçekleşmiştir. O tarihten itibaren Avrupa şapkaları dışında çarşaf veya herhangi bir başörtüsü kullanılması yasaklanmıştır. Başörtülü kadınların sokaklara ve araçlara girmesine izin verilmemiştir. Tüccarların tesettürlü kadınlara ürün satmasına da izin verilmemiştir (imna.ir). Bu nedenle Pehlevi dönemi kadınları arasında şapka kullanımı popüler hale gelmiştir. O zamanlar tayt ve şapkalarla birlikte kısa palto ve etek giymek moda olmuştu. Topuklu ayakkabılar da bu dönemde çok önemli hale geldi (bornosmode.com).

Şekil 3. Başörtüsü devrimi sonrası İranlı kadınlar

Şekil 4. Rıza Şah Pehlevi döneminde kız öğrenciler (imna.ir)

Devrime rağmen muhafazakar aileler kızlarının okula gitmesini engellemiştir. Varlıklı aileler kızları evde özel hocalarla okutarak kızlarının eğitimine devam etmelerine izin vermiştir. Bir kesim de başörtüsü devrimine uyarak kızların eğitimine devam etmiştir. Kadınların özgürleşme kisvesi altında başlarını açmaları, birçok kız çocuğunun eğitimlerine devam etmelerini olumsuz etkilemiştir.

3.2. Muhammed Rıza Şah Pehlevi Dönemi 1941-1979

İran›ın son Şahı, Rıza Şah›ın oğlu Muhammed Rıza Şah, 16 Eylül 1941'den 11 Şubat 1979'a kadar İran Devrimi ile devrilmesine kadar iktidarda kalmıştır. İkinci Pehlevi'nin yirmi yılındaki modernleşme politikasına dayanarak, kadının sosyal statüsünde değişiklikler meydana gelmeye devam etmiştir. Kadınların daha yüksek eğitim ve istihdam seviyelerine girme olasılıkları bu dönemde artmıştır. Bir dizi kadın örgütü ve partisi ortaya çıkmış ve en önemli hedeflerinin oy kullanma hakkı ve ülkenin yasal yapısında toplumsal cinsiyet eşitliği lehine yasal reform yapmak olduğunu söylemişlerdir. Kadınlar için tesettür uygulaması serbest bırakılmıştır. Ancak aynı zamanda, Muhammed Rıza Şah Pehlevi hükümetinin kültürel ve sosyal politikalarına göre, başörtüsü sosyal ilerlemenin önünde bir engel olarak görülmekteydi. Muhammed Rıza Şah, kadınların peçe takıp takmamayı seçebilecekleri, belki de onu takmak isteyenler için yine özgürleştirici bir karar vermiştir (mehrnews.com). Muhammed Rıza Şah, örtünmeyi yasaklayan yasayı yürürlükten kaldırmıştır. Bununla birlikte, zorla açılma yılları toplumda derin bir iz bırakmıştır. Örtünme alışkanlıklarının, sadece eğitim ve sınıf farklılığının göstergesi değil, aynı zamanda davranış ve hareketlilik üzerindeki sınırlamalar yoluyla bu farklılıkların inşa edildiği araçlar haline geldiği görülmektedir. Zorla başörtüsü kaldırma dönemi boyunca, geleneksel sosyal ortamlardan gelen kadınlar için eğitime erişim neredeyse imkansız hale gelmiştir.

Yöneticilerin eşleri ve aileleri bu dönemlerde rol model olarak karşımıza çıkmaktadır. Rıza Şah'ın üç eşi Fuzıye, Süreyya ve Farah farklı dönemlerde batılılaşma sürecinde önemli rol oynayan isimlerdi.

Şekil 5. Rıza Şah'ın üç eşi; Fuzıye, Süreyya ve Farah

Batılılaşma sürecinde önemli isimlerden birisi, Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin ikinci eşi Süreyya Şah'tır. Kendisiyle tanıştıktan sonra hemen evlenme kararını verdi ve 1950 yılının Ekim ayında nişanlandılar. Çok kısa süre sonra da, 12 Şubat 1951'de tüm dünyanın konuştuğu bir düğünle evlendiler.

Süreyya, 15 kilo ağırlığındaki Christian Dior gelinliğini taşıyamamıştır. Sarayın terzisi gelinliğin eteğinin altındaki katları keserek yükü azaltmasına rağmen Süreyya gelinliği taşıyabilmek için olağanüstü bir çaba sarf etmiştir.

Şah ve Süreyya'nın ayrılığından sonra Rıza Şah üçüncü eşi Farah'la evlenmiştir. Farah Pehlevi İran'ı büyük ölçüde etkilemiş bir kadındır, kurduğu veya yönettiği kurumlar ağırlıklı olarak İran tarihinde bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca dünyanın birçok markasıyla anlaşarak bir moda ikonu haline gelmiştir.

Farah, Şah'la evlenmesinden itibaren İran'da kültür ve sanatı tanıtmak için yoğun çaba sarf etmiştir. Onun himayesinde, hem İran'da hem de Batı dünyasında tarihi ve çağdaş İran Sanat'ını öne çıkarmak için çok sayıda organizasyon teşvik edilmiştir. Özel ofis veya Farah Vakfı 1959'de kurulmuştur.

Şekil 6.

Muhammed Rıza Pah Pehlevi ve eşi Süreyya'nın düğünü- 1951

Şekil 7.

Muhammed Rıza Şah Pehlevi ve eşi Farah'nın düğünü-gelinlik-taç takma töreni 1959

Farah, kendi çabalarına ek olarak, çeşitli vakıf ve danışmanların yardımıyla bu hedefe ulaşmaya çalışmıştır. Onun bakanlığı, geleneksel İran sanatları (dokuma, şarkı söyleme ve şiir resitali gibi) ve Batı tiyatrosu da dahil olmak üzere birçok sanatsal ifade biçimini teşvik etmiştir. Sahne sanatlarını destekleyen en tanınmış çabası, Şiraz Sanat Festivali'nin himayesiydi. Zaman zaman tartışmalı olan bu etkinlik, 1967'den 1977'ye kadar her yıl yapıldı ve hem İranlı hem de Batılı sanatçıların canlı performanslarına yer verdi.

1940'larda takı ve süs eşyalarının tasarımı oldukça başarılıydı. Pehlevi ailesinin takı ve süs eşyalarının çeşitliliği ve güzelliği bu düşünceyi desteklemektedir. Bu takılar, Doğu ve Batı takı modellerinin bir kombinasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1940'larda İran'da erkek ve kadın giyimi ve takı modelleri birçok Vogue muhabirinin ilgisini çekmiştir (banimode.com).

Şekil 8.

Tahran Moda Haftası-1960 (banimode.com)

Farah Pehlevi İran'ı büyük ölçüde etkilemiş bir kadındır, kurduğu veya yönettiği kurumlar ağırlıklı olarak İran tarihinde önem arz etmektedir. Farah Pehlevi, sanatı destekleyerek Eşinin önceki döneme göre daha esnek kuralları olan devrimini teşvik etmiştir. Farah, Eski İran eserlerini geri almaya odaklanmak yerine modern sanat koleksiyonuna yatırım yapmaya karar vermiştir. Topladığı Renoirs, Gauguins, Pollocks, Lichtensteins ve Warhols koleksiyonu yaklaşık 3 milyar dolar değerindedir(tur.tivoyageur.com). Farah'ın kültür ve sanata olan ilgisi İran için değerli katkılar sağlamıştır ve şu anda İran'da dünya sanatçılarının orijinal resimlerinin bir kısmı onun çalışmaları sayesinde bulunmaktadır (rouydad24.ir).

Şekil 9.

Zarif giysileriyle Farah Pehlevi (rouydad24.ir)

Bu dönemde kadınlar, Avrupa modasını takip etme çalışmış ve moda hakkında haber çevirilerini okumaya başlamışlardır. Birçok genç insan (1960'lar – 1970'ler) Hollywood ve en sevdikleri Avrupalı film yıldızları hakkındaki dedikoduları takiben Farsça dublajlı yabancı filmleri (çoğunlukla Amerikan) izlemeye başlamıştı. İranlı kadınlar için yayınlanan, "Burda" gibi çeşitli Avrupa moda dergilerinde evde dikiş yapmak için kalıplar bulabilmekteydi. Bu dönemde moda olan fotoğraflarda çeşitli kısa etekler ve taytlar gözlemlenmektedir. Bu giysi tasarımını mont ve yeleklerle birlikte kullanmak kadınların o dönemdeki giyim tercihleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca 1970'lerde trend olan unsurlar olarak midi elbiseler, kısa topuklu ayakkabılar ve denim pantolonlar kadın giyiminde karşımıza çıkmaktadır (Faegheh Shirazi, 2019).

Şekil 10. *a.* 1970'lerde Zan e Rooz (Bugünün Kadını) Dergisi'nin kapağı. *b.* Etela'at e Haftegi (Weekly News) Dergisi 1970'lerin kapağı. *c.* Sepid va (Siyah) Dergisi 1970'ler kapağı (parstimes.com)

Şekil 11. 1970'lerde Iran Air uçuş görevlileri (parstimes.com)

Şekil 12. Tahran'da sokak modası: Şortlar ve Mini Etekler - 1970'ler (parstimes.com)

Kadınlar ayrıca uzun, epik paltolar ve basit eşarplar kullanmaktaydı ve çarşaf gardıroba geri dönmüştü. Zamanla Kadınların tesettür sorunlarıyla ilgili olarak, açma veya örtünme zorunlu olmasa da, muhafazakar ailelerin çoğu yüzlerini kapatmadan çarşaflarını giymeye geri döndüler. Bu dönemde aynı yerde çarşaflı ve çarşafsız kadınların karışık toplantılarını görmek; aynı aileden kadınları, anne geleneksel bir çarşaf giyerken, kızının mini etek giyerek başlarını açması görülebilmekteydi. Sokaklarda geleneksel kıyafetlerin ve modaya uygun Avrupa stillerinin uyarlamaları da görülebilmekteydi. Bu, kadınların başörtüsü kullanma veya başörtüsü kullanmama konusunda hükümetten hiçbir baskı hissetmediği anlamına geliyordu. Bu dönemde ailelerin ev geleneklerine bağlı olarak kendi kurallarını takip ettikleri görülmektedir. Bazı kadın öğrenciler evlerinden çarşafla çıkarken okullarında çarşaflarını çıkarmaları ve gününü çarşafsız geçirmeleri de oldukça yaygındı. Bu öğrenciler eve dönmeden önce tekrar çarşaflarını giyerlerdi. Böylece dini açıdan muhafazakar ev ortamları ile devam ettikleri laik devlet okulları arasında uyum yollarını bulmuşlardır. Okulların tesettür veya başörtüsü açma konusunda bir kuralı olmadığı gibi, bir kadının toplum içinde ne giymesi gerektiğine dair halka açık işaretler veya hatırlatmalar da olmadığı bir dönemdir.

Şekil 13.

1970'lerde Zan e Rooz (Bugünün Kadını) Dergisi'nin kapağı (parstimes.com)

3. 3. Ayetttullah Humeyni Dönemi ve Sonrası / 1979'dan Günümüze

İslam Cumhuriyeti Hükümeti'nin gelişi, Rıza Şah Pehlevi hükümetinin sonlarına doğru birkaç yıllık bir yapılanma olarak görülmekteydi. Monarşinin yerini, Şii İslam hukukçularının önderi "Velayat-i fakih" (Din alimi) tarafından yönetim ilkesine dayalı bir hükümet almıştır. Bu yeni hükümet, aynı zamanda kendi dönemine kadar dini lider olan Ayetullah Humeyni tarafından yönetilmiştir. Humeyni'nin ölümünden sonra (1989) yerine Ali Hamaney (İran'ın şu anki dini lideri) gelmiştir. İslam Cumhuriyeti Hükümeti'nin zorunlu kıldığı görsel olarak dikkate değer bir değişiklik, peçenin takılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 14. İmam Humeyni'nin Güzel Düşünce Sisteminde Kadınların Sosyal Rolü

İslam Devrimi 1970›lerin sonlarında bir sivil ayaklanma olarak patlak vermiştir. Kıyafet düzenlemeleri de dahil olmak üzere Şah'ın politikaları Batılılaşma ile ilişkilendirilirken, 8 Eylül 1978'de rejim muhaliflerinin ilk şiddetli baskısından sonra Batı tarzı olmayan kıyafetler giymek Şah'a karşı kendiliğinden direniş olarak yorumlanmıştır.

Ayetullah Humeyni liderliğindeki yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte, hükümet görevlerinde çalışan kadınların bir tür örtülü elbise giymeleri zorunlu hale getirilmiştir. Devrimden sonraki aylarda, insanların giydiği kıyafet türünde hala bir tekdüzelik bulunmamaktadır ve toplumda Pehlevi döneminin aynı tarz ve modasında giyinen insanlar görülebilmektedir. 1978 yazında, uzun yırtmaçlı beyaz tunikler ve bol pantolonlar moda olmuştur. Bu yılın sonlarına doğru yerini haki giysiler ve eşarplara bırakmışlarıdır. 1980 baharında Tahran'da başörtüsüne karşı büyük gösteriler başladı. 13 Mart 1980'de Ayetullah, kadınların tesettür elbise veya çarşaf giymeyi ahlaki bir görev olarak görmeleri gerektiğini kamuoyuna duyurmuştur. Mayıs 1981 tarihli yasa ile Müslüman olsun ya da olmasın, toplumda yeterince örtünmeyen tüm kadınlara bir yıla kadar hapis cezası yolu açılmıştır (Shirazi, 2019).

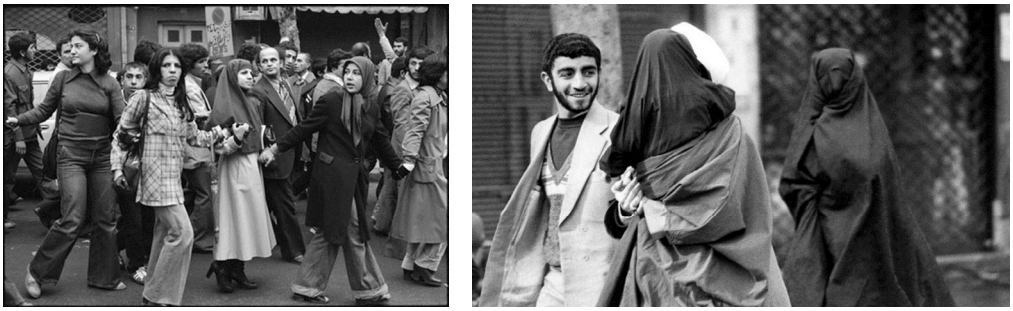

Şekil 15. 1979-1980 yılında İran'da sokak gösterileri

Fariba Adelkhah'ın, Peçenin Altında Devrim (1991) adlı kitabında, tesettür politikasının, ailelerinin baskısı olmadan ev dışındaki hareketlerini kısıtlamadan okullara devam edebilen ve eğitim alabilen çok sayıda kadını nasıl güçlendirdiğini göstermektedir. Bu, alt sınıflar arasındaki sosyal hareketliliği artırmış ve İslami hassasiyetlere uygun yeni bir orta sınıfın oluşumuna katkıda bulunmuştur (Balasescu, 2004).

Michael Fischer'e (2003) göre, İran'da başörtüsü çok değerli bir ahlaki göstergedir ve aynı anda dini ve politik kimlikleri ortaya çıkarır. Ayrıca yer, durum ve sosyal statüye göre farklı şekillerde temsil edilir. Tesettür ile ilgili düzenlemeler İslam Devrimi'nden bu yana en görünür değişikliktir. Kadının Cuma namazındaki siyah çarşafı, bir kıyafetten daha fazlasıdır; büyük bir siyasi öneme sahiptir. Kadınların başörtüsü artık dini esaslara dayalı bir tercih olmaktan çıkıp "siyasi bir mesele" haline gelmiştir.

İran›daki tesettür türleri ele alındığında kabaca üç türe ayrılabilir: Çarşaf (Çadır), Makne ve Eşarp (Russari). Yarım küre şeklindeki "Çarşaf" çoğunlukla dindar kişiler ve hükümet yetkilileri tarafından giyilir. Basit ama resmi bir türban olan "Makne", çalışan kadınların ve öğrencilerin üniformasıdır. Eşarp şeklindeki "Russari", modern, modaya uygun farklı renkleri ve desenleri ile laik kadınlar tarafından tercih edilmektedir (Koo, 2004).

Muhafazakar dini liderler ve hükümet görevlileri Eşarp (Russari)'yi uygunsuz bulurken, İranlı şehirli genç kadınlar Eşarp (Russari)'yi tercih etmekte ve onu dini bir sembolden ziyade bir moda ve dekorasyon aracı olarak görmektedirler.

Manto, ilk yıllarında vücudun şekli ve boyutuna daha uygun olduğu için tercih edilmiştir. Genellikle dizin hemen altında veya diz üstünde olan manto modeli, yağmurluk stilinden ilham almıştır. Mantoların önlerinde ya basit düğmeler bulunur dikilir ya da önden bağlanırdı. Çoğunun yakaları erkeksi, yuvarlak veya dikti. Mantolar, bir eşarp veya uzun başlıklarla tamamlanırdı. Daha uzun olan bazı modellerde kemer ya kanca ya da düğümle bağlanırdı. Eşarplar sade renklere sahipti ve kumaşları çok yumuşak olmayan krep kumaşlardan yapılmıştı. Iran'da kadınların hepsi çarşaf giymiyor. 60'lı yıllardan kalan sokak stili ve filmlerdeki oyuncuların üslubundan kalan fotoğraf ve görüntülerden o

dönemin giyim tarzı üzerine göreceli bir analiz yapılabilir. Devrimden önceki yıllarda manto bugünkü kadar yaygın değildi. Ancak 1961'den bu yana halk arasında giderek daha fazla yayılmaya başlamıştır. Tesettür giyen kadınlar genellikle kendi tarzları olarak seçtikleri elbiseyi giyer, manto veya başörtüsü kullanmadan giyerlerdi.

Bazı kadınların iyice gevşetilmiş başörtüler ve mantolarla dolaşması daha doğrusu, başörtüsünü ne kadar geriye ittiği muhafazakar kesimi rahatsız etmekteydi. Kadınlar, sık sık başörtülerini mümkün olduğunca geriye iterek kendi küçük direniş eylemlerini gerçekleştirdiler. O zamanlar daha çok siyah renk de giyilen kadınlar ve önü kapalı mantolar daha moda ve modern olmaya başlamış ve yıl geçtikçe boyut değiştirmiştir. Devrimin gerçekleşmesi ve Kültür Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra moda dünyası yeniden yön değiştirerek başka bir alana girdi, kot pantolon, kaban ve eşarp kullanımı yeniden popüler hale gelmiştir (tarahelebas.ir).

Şekil 16. Mantoların evrimi

2010'lardan sonra kadınlar, sokak şıklığına daha çok önem vermiştir. Kısa mantolar pratikte uzun gömleklere dönüştürülmüş ve uzun mantolar düğmelerine veda etmiştir. Yerli tasarımcılar artmıştır. Renkli, hareketli, kimono, panço tarzı da giyimler ve bunlarla uyumlu şal ve eşarplar tasarlanmıştır.

Tasarımcılar yurt dışı elbise ve dış giyim trendlerden esinlenerek her yıl yaz ve kış sezonları tasarım yaparak İran sokak modasına başka bir boyut kazandırmaktadırlar.

Manto üretiminin yanı sıra başörtüleri de (şal, eşarp) oldukça değişmiştir. Tasarımcılar tarafından farklı model ve ebatlarda üretilmiştir.

Şekil 17. Farklı başörtüsü modelleri

İran'da hükümetin nabzını, tesettür meselesine nasıl yansıdığına ve kadınların toplum içinde nasıl göründüğüne bakarak okuyabilmek mümkündür. İran, ahlak polisi olarak bilinen ve görevi özellikle tesettür yasasını uygulamak olan binlerce gizli ajanı görevlendirmiştir (Shirazi, 2019).

Şekil 18.

Tahran'da ahlak polisi bir kadını uygunsuz başörtüsü nedeniyle gözaltına alırken

Tüm bu dayatmalara rağmen kadınlar istediği gibi giymeye çaba göstermekte ve bununla ilgili devamlı eylemler ve protestolar gerçekleşmektedir.

2015 yılında Tahran'daki sosyal medya trendlerini inceleyen bir araştırma, başta Instagram olmak üzere en çok aranan üç kelimenin "moda", "tasarım" ve "stil" olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca en önemli web trafiğinden kadın giyim şirketleri ve bazı moda blogcularının sitelerine gerçekleştiği analiz edilmiştir. Bu popülerlik, İran'ın moda endüstrisinin uluslararası sahnede giderek artan önemli varlığına büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Tahran Moda Haftası koleksiyonu 2020 yılında bağımsız ve özel bir organizasyon olarak başlatılmıştır. Bu kültürel-ticari etkinlik yılda iki kez (ilkbahar-yaz ve sonbahar-kış) düzenlenmekte ve öncü tasarımcıların ve tanınmış isimlerin tasarımları, yetenekli gençlere ve İran moda endüstrisinin en iyilerini tanıtmaktaydı. Önde gelen İran markaları, yurtiçi moda pazarının ve küresel izleyicinin ilgisini çekmekteydi. Tahran Moda Haftası, İran halkının zevk ve ilgi alanlarına uygun giyim tasarım ve üretiminde ülke kültürünün gereksinimlerine uygun çağdaş bir söylem elde etmeyi hedefliyor. Küresel pazarın ana arka planı ve platformu olan yerli üretim giyim pazarının güçlendirilmesi, Tahran Moda Haftası'nın ana hedeflerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (wikipedia.org/مد در ایران).

Şekil 19. Günümüzde İran sokak modası

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Giyim alışkanlıkları doğal (iklim) etmenler, sosyolojik unsurlar gibi birçok şeyden etkilenmektedir ancak moda anlayışı ve kişinin giyim özgürlüğü anlayışı bu etmenlerin birçoğunun önüne geçmektedir. Özellikle günümüzde sosyal medya ile yaygınlaşan beğenilme arzusu da giyim tercihlerini etkileyebilmektedir.

İran'da farklı otoritelerin yönetimde bulundukları sırada özellikle kadınların toplum içindeki yerleri ve giyim kuralları da yönetilmeye çalışılmıştır. Rıza Şah yönetimi başörtüsünü tamamen yasaklarken, Muhammed rıza şah kişisel giyim özgürlüğüne müdahale etmemeye çalışmıştır. Tüm bu devrimlerin ardından İran İslam Devrimiyle başörtüsü ve tesettür tekrar zorunlu hale getirilmiştir. Bütün bu politik dayatmaların ardından başörtüsü ve tesettür toplumunda kadın giyimi ekseninde kutuplaşmasına sebep olmuştur. Özellikle de kadınlar bu dayatmalara karşı küçük direnişler uygulamaya çalışsa da kanunlar kişinin giyim özgürlüğünü kısıtlar niteliktedir. Tüm bu kısıtlara rağmen İran halkı modayı yakından takip etmekte ve sokakta giyilmesi zorunlu giysileri modaya uydurmaktadırlar. Giysi tercihi kanun, örf, adetler kapanında kısılmamalı ve özgür bırakılmalıdır. Kişinin giyim özgürlüğünün önünde toplumsal dayatmaların olması toplumu kutuplaştırmakta ve karşıt görüşteki insanları toplumdan uzaklaştırmakta hatta yurt dışına yerleşmelerine sebep olmaktadır.

İran'da 1920'lerde yaşanan modernist devrim ve 1970'lerin sonunda yaşanan tersine muhafazakar devrimin oluşturduğu, özellikle kadın giyim modasında yer alan gelgitler günümüz modernist ancak kısmen de muhafazakar sokak modasını oluşturmuştur. Devrim hareketlerinin zıt yönlü işleyişi ile bağlantılı olarak mevcut yasalara ayak uydurmaya çalışan modernist moda anlayışı günümüz İran sokaklarında gözlenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Balasescu, A. (2004). *Fashioning subjects, unveiling modernity: The co-motion of aesthetics between Paris and Tehran*. University of California, Irvine.

Ennenga, E., Hackett, M., Shelden, J., Hudayar, S., Kahoe, C., Standley, C., ... & Kuyon, K. (2017). Dānesh: the OU undergraduate journal of Iranian studies. Volume 2, 2017.

Gökarıksel, B., & Secor, A. J. (2009). New transnational geographies of Islamism, capitalism and subjectivity: the veiling-fashion industry in Turkey. *Area*, *41*(1), 6-18.

Halper, L., & Sedghi, H. (2008). Women and Politics in Iran: Veiling, Unveiling, and Reveiling. *Politics & Gender*, *4*(4), 659.

Hanzaee, K. H., & Chitsaz, S. (2011). A review of influencing factors and constructs on the Iranian women's Islamic fashion market. *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, *1*(4), 94-100.

Koo, G. Y. (2014). Women as Subject of Defiance and Everyday Politics of Hijab as Dress Code in Modern Iran. *Asian Women*, *30*(4).

Muhammad, Z. (2008). *Islam and the Obsession of Beauty*. The Halal Journal. http://www.halaljournal.com

Mulali, A. (2009). *Hijab Fashion and Islamic Clothing: Hot and Trendy*. http://www.ideamarketers.com

Moruzzi, N. C., & Sadeghi, F. (2006). Out of the frying pan, into the fire: Young Iranian women today. *Middle East Report*, (241), 22-28.

Özsan, M., & Harmankaya, H. (2020). Ajur Tekniğinin Kullanım Alanları ve Süsleme Olarak Ajur Kullanılarak Yapılan Giysi Tasarımları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *13*(70), 1250-1262.

Rehman, A.U. & Shabbir, M. S. (2010). The relationship between religiosity and new product adoption. *Journal of Islamic Marketing*.

Shirazi, F. (2019). The Veiling Issue in 20th Century Iran in Fashion and Society, Religion, and Government. *Religions*, *10*(8), 461.

URL 1: banimode.com/blog/a-study-of-the-style-of-men-and-women-from-1300-to-1399-in-iran/ Erişim Tarihi: Mayıs 2022

URL 2: fa.wikipedia.org/wiki/ایران در دم Erişim Tarihi: Mayıs 2022

URL 3: imna.ir/news/466895/ Erişim Tarihi: Mayıs 2022

URL 4: mehrnews.com/news Erişim Tarihi: Mayıs 2022

URL 5: http://www.parstimes.com/fashion/pre_revolution/ Erişim Tarihi: Mayıs 2022

URL 6: rouydad24.ir/000rlJ Erişim Tarihi: Mayıs 2022

URL 7: tarahelebas.ir/history-of-clothing-design-in-iran/ Erişim Tarihi: Mayıs 2022

URL 8: tur.tivoyageur.com/controversial-story-farah-pahlavi-jackie-kennedy-middle-east-915820 Erişim Tarihi: Mayıs 2022

URL 9: http://en.wikipedia.org/wiki/Ijma Erişim Tarihi: Mayıs 2022

POLITICAL VIOLENCE THROUGH PRINTED MEDIA: LGBTQIA+ SAMPLE

Ahmet Emirhan ŞAŞMAZ*

ABSTRACT

LGBTQIA+s are not given as much mainstream media representation as Anti- LGBTQIA+s, and the audience is exposed to negative discourses about this social group. Likewise, it is claimed that the media, as the 4th force, is trying to harm the social movement of LGBTQIA+s, which is one of the opposition mechanisms, with hate speech and disinformation used by mainstream media channels. This research aims to understand the strategies used by anti- LGBTQIA+ news writers in Turkish Media to manage the perception of the audience about LGBTI+s. To examine this phenomenon, 6 newspaper news with different perspectives towards LGBTI+ individuals discourse analyses of newspaper news texts (Textual Analysis) has done, to understand how hate speech against LGBTQIA+ individuals differs in Newspapers with different perspectives in Turkey. It has been found that Anti- LGBTQIA+ news writers try to stigmatize and marginalize pro- LGBTQIA+s and related institutions with *"external conflict"* discourse and *"deviance"* and try to isolate LGBTI+s from the Turkish nation, culture, and definition of family. While anti- LGBTQIA+s open and direct hate speech against LGBTQIA+s, other media channels that can be called mainstream maintain the status quo by telling the government-based political violence as it is and remaining *"neutral"*.

Keywords: *LGBTI+, Political Violence, Textual Analysis, Human Rights Violence, Printed Media*

1. INTRODUCTION

Due to social stratification, social, political, and cultural differences are observed among people, and people become different from each other due to their backgrounds. These social groups are not always familiar with the differences that distinguish each other, they may not know what distinguishes the "other" from them. Thus, this breeds fear and uncertainty. Uncertainty, on the other hand, breeds hatred, polarization, and othering in the context of "us" and "them". These othering practices are used to strengthen group belonging, survive in daily life, and access and maintain power between different social and political groups. The marginalization discourses of powerful groups trigger attitudes such as ostracizing, stigmatizing and hating others. These fears and uncertainties can be weaponized to gain political power and lead to political violence. Political violence can be defined as *"the deliberate use of power and force to achieve political goals (WHO, 2002)."* Thus, the efforts of one group to manipulate the practices of the other group and the efforts to manipulate the thoughts about it to achieve certain political goals also fall under this definition.

"Hate speech covers many forms of expressions which advocate, incite, promote or justify hatred, violence, and discrimination against a person or group of persons for a variety of reasons (ECRI, 2022)." As in the political systems of many other countries, marginalization, and hate speech have taken a place of their own in Turkey's political system. Emphasizing that *"there is no tolerance for the opposition"*, Mardin (1966) talks about the continuing lack of a functioning ideal opposition in Turkey that checks the government's policies and offers alternative policies to these policies. Therefore, there is no *"tolerance"* to any ideology or approach other than the idea and mindset of rulers, and to the agencies that try to perform these approaches. Likewise, no matter how much the Turkish political system tries to adapt secularization practices, it can be said that Turkish political life includes the synthesis of Islam in many periods like today. The fact that more than one truth is not tolerated in Islam, that is, the adoption of a single truthfulness attitude by the power actors is one of the considerable embargoes against the opposition and freedom of expression. Therefore, many *"hate speeches"* are masked as *"freedom of expression"* by the rulers because of the unclear boundaries of freedom of expression,

* İzmir University of Economics, Political Science and International Relations, Turkey. (e-Mail: aemirhansasmaz@gmail.com)

which is under human rights, and the practices it covers are not limited. Because the rulers utilize the indefinite limits of freedom of expression (especially in populist regimes) to legitimize hate speech and polarization, and similarly, they brand the discourses that fall within the scope of freedom of expression as "hate speech". *"According to people belonging to the dominant nation and religion, hatred towards those who considered "other" is not a crime, but a "right (İnceoğlu and Çoban, 2019)."* Furthermore, LGBTQIA+s, that are positioned as the opposition to the political Islamic heteronormative Turkish government, who have been subjected to hate speech throughout their life in Turkish culture have social and psychological disorders; they are sentenced to bad emotional responses such as anxiety, tension, despair, stress, wrath, and social isolation (Kaos GL, 2012, p.294).

Therefore, it is important to investigate hate speech against LGBTI+s. The research question is *"What strategies do anti-LGBTI+ writers use in Turkish Media to manage audience perception about LGBTI+s?"* Therefore, this research aims to understand the strategies used by anti-LGBTI+ writers in Turkish Media to manage the perception of the audience about LGBTI+s. It is claimed that hatred against LGBTI+s is maintained systematically, since LGBTI+s are not given as much mainstream media representation as Anti-LGBTI+s, and the audience is exposed to negative discourses about this social group. Likewise, it is claimed that the media, as the 4th force, is trying to harm the social movement of LGBTI+s, which is one of the opposition mechanisms, with hate speech and disinformation used by mainstream media channels. The contribution of the study is the analysis of the methods of political violence against LGBTQIA+ included/performed by the Turkish media with a poststructuralist perspective.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. The Power of Media

Althusser (1970) sees the media as one of the Ideological State Apparatuses, along with education and religion. For him, the media is one of the apparatuses through which certain ideologies, usually the government, media owners, or powerful social groups, can impose their ideologies on the masses. Furthermore, İnceoğlu and Çoban (2019, pp. 17-18) criticize how the government utilizes ideological state apparatuses and other mechanisms to legitimize heterosexism:

> "In Turkey, especially the media, politicians, schoolbook writers, and many public officials commit "hate crimes". Because in Turkey, all non-Turkish, Sunni, and non-heterosexual people are "marginalized" and encounter this "discourse" or more, consciously or unconsciously, as the "natural" target of hate speech.

İnceoğlu and Çoban (2019), who previously mentioned its features such as ordinaryizing hate speech and inciting hate crime, mention another power of the media as follows: *"As much as the media has the power to highlight diversity and difference, it can also be extremely effective and directive in normalizing and spreading a conflict".*

According to Akser and Barbaros (2012, p.307) *"The media autocracy in Turkey, today can be categorized under five headings: conglomerate pressure, judicial suppression, online banishment, surveillance defense, and accreditation discrimination."* Therefore, it should be noted that the media, such as legislative, judicial, and executive powers, exist in the political system as the 4th power. Apart from being an instrument for perception management, the media, as well as actors and institutions that are involved, can also become a controlling instrument for power. Social media areas, which are seen as areas where civil society *"freely"* manifests itself, have become a *"witch hunt arena (Akser and Barbaros, 2012)"* where those who make statements against the government or share their thoughts can be easily detected with certain censorship and monitoring. Particularly in competitive authoritarian political systems, media ownership, social media practices, and the level of access to social media reveal many elements of that government's practices of political violence and democratic backsliding.

2.2. The Brief History of LGBTQIA+ Movements in Turkey

After the 1980 coup, the LGBTI+ movement felt closer to the left movement. An example of this is gay collectivization within the Radical Democrat Green Party (RDYP) (Engindeniz, 2011). However,

RDYP was also exposed to the stigmatization practices experienced by the LGBTQIA+s movement. Interviewed in Yıldız's (2012) study, RDYP Chairman İbrahim Eren reacted to the press by calling the party the *"gay party*", *"even though there are many social groups such as atheists, conscientious objectors, and antimilitarists within the party, press stigmatized the party via homosexuals, who are only a small part of the party".* LGBTQIA+s who *increased their visibility with political content in the early 90s (İnceoğlu and Çoban, 2019)* were planned to be held on 2-6 July under the name of *"Christopher Street Day Sexual Liberation Activities"* within the scope of *"Pride Week Activities"* in 1993 in Istanbul. However, at the last moment, the events and the march were declared by the Governor's Office *as "contrary to Turkey's traditions and moral values!"* (Gecim, 2009). At the press conference held to protest the ban, detentions were experienced by the police, everyone detained was tested for HIV, and participants from abroad were deported (İnceoğlu and Çoban, 2019). LGBTQIA+s, who came together under the name of *"Gökkuşağı"* before the bans, formed a stronger organization by taking the name *"Lambda İstanbul"* after the ban. A year after the organization, KaosGL magazine, *"an LGBTQ+ association founded in Ankara in September 1994 with the aim of emancipation by LGBTQ+ individuals in Turkey by fighting against the discrimination they are exposed to and adopting the motto that the liberation of homosexuals will liberate heterosexuals as well (Radikal, 2014)"*, started to provide direct representation of homosexuals in the media. *"The LGBT+ rights movement grew in the 1990s, its activism expanded, and attempts to organize around the association and fanzines strengthened (Diltemiz Mol, 2016, p.64)".* The space provided to the LGBTQIA+ movement by the AKP government, which tried to take certain progressive actions due to its EU membership candidacy in the 2000s, unfortunately, disappeared as the party turned into a dominant party. Furthermore, the Gezi Park protests had a significant impact on the LGBTQIA+ movement and media visibility. This social movement, which started as a reaction to the demolition of the park and the democratic backsliding of the AKP government, caused many social groups, especially opposition groups, to meet each other and motivate the participation of other social groups in non-subjective social movements. It can be said that LGBTQIA+s, especially demonized by the central media, achieved self-representation with this movement. The internet has *"enabled people with previously polarized, non-mainstream gender identities and/or sexual orientations to communicate with each other and form communities (Görkemli, 2012),"* and *"the formation of networking among LGBTI+ individuals, as well as "the expansion of organizations or associations and their advocacy for the movement (Erdoğan & Köten, 2014)."* Today, more radical and direct attacks against LGBTQIA+ have begun to be made in the Turkish political system stemming from the competitive authoritarian regime. While the marginalizing and insulting hate speech of members of the government and ministers is heavily covered in the media, pride marches and press statements are subject to police attacks and Governor bans. LGBTQIA+s, who are hated by the political Islamist, nationalist right, and conservative left groups, are on their own, apart from the fact that their associations have little access to financial and other forms of support, and the synthetic support they can get because of the populist actions of the opposition parties and their catch-all mindset.

2.3. Turkish Media and LGBTQIA+

LGBTQIA+ appeared as *"Imaginary Being(s) (İnceoğlu and Çoban, 2019)»* after the 80 Coup, the media could not know what it is. They are associated with murder, immorality, AIDS, averse relationship, and setting a bad example for children. İnceoğlu and Çoban (2019) emphasize that homosexuality is directly associated with transsexuality in this period. On the other hand, there were some positive impacts of participation of European origin institutions/organizations in local LGBTI+ events, making these events more "news-worthy". In the 1990s there was *"the emergence of homosexuals but their escape from the media"*. The media institutions were aware of the media about the organization of LGBTQIA+s. Furthermore, LGBTQIA+s were represented directly in the news with the magazines published by LGBTQIA+s such as KaosGL, as well as in Express Journal and Cumhuriyet News. İnceoğlu and Çoban (2019, p. 32) describe this era as *"half masked"*. The *"unmasked"* period, on the other hand, begins with KaosGL's "we are gay, we are real, we are here" banners on May 1, 2001, when they descended to the squares freely and confidently together with the workers and students (İnceoğlu, 2013). Thus, it is claimed that these people are systematically marginalized from society because of these political violence practices.

Characteristics of most parts of the Turkish media are conservative, heterosexist, nationalist, and Islamist (Turkish, Sunni, Heterosexual). Some biased Journalists are not familiar with or anti-LGBTI+ supporters. Therefore, they are generally Pro-Government individuals, and their employers are generally anti-LGBTI+ supporters as well. Thus, it can be said that *"media organs and social media are areas where hate speech is made freely and does not face any criminal sanctions (İnceoğlu and Çoban, 2019, pp.16)."* Strategies against LGBTQIA+ include marginalization, polarization, keeping these individuals away from mainstream culture and society using religious and cultural values, humiliation, and defamation. The main reasons why the Turkish media included heterosexist and hate speech in the past (and in today's cases as well) are "*journalists do not feel comfortable while reporting about LGBT (İnceoğlu and Çoban, 2019)", "the source of news is government officials and court decisions (Chomsky and Barclay, 2013, pp.1398-1400)",* and "*inability to adapt the subject to certain news frames (Plummer, 1992, pp.403)".* On the other hand, Özbaş (2004) states *"the reason why homosexuals were represented in the media in this way in the past was the lack of a mechanism to prevent disinformation,"* citing that LGBTI+s are not enough institutional and organized. LGBTI+ representation in Turkish media includes many different labeling and disinformation such as *"deviancy": 1529 texts, 44%, "disease": 1297 texts, 37%, "sin": 1437 texts, 41.9% (KaosGL, 2020)"*, crime, abnormality, *objectification of the LGBTI+ victims (Alğan and Şansever, 2010),* Psychosexual Pathology, and lastly, a lifestyle.

So why is it that so much scientific data on human rights and gender equality can be accessed, and hate speech against LGBTQIA+s still takes place in mainstream media channels? To answer this question, it is important to understand the root cause of the hatred towards homosexuals. The real cause of hate against homosexuals is explained by *Hocquenghem* as follows:

> *"It's not gay desire, but rather the fear of homosexuality; why does the mere mention of it trigger feelings of hatred? That's why we need to examine the heterosexual world's fantasies and reasonings about "homosexuality."... Homosexual desire is socially excluded from childhood by some family and educational mechanisms (Hocquenghem, 2015, pp. 43)."*

This hatred towards LGBTQIA+ also has certain consequences. *"These groups, which are the target of discursive and actual attacks in the social sense, are not only kept under pressure but also constantly exposed to ideological violence (İnceoğlu and Çoban, 2014, pp. 51)."*

3. METHODOLOGY

In the study using the qualitative method, data were analyzed by deconstruction and double reading methods. *"Using the deconstruction and double reading strategies, poststructuralist theorists try to throw away any text that skillfully hides the power relations behind it and try to reveal it (Kardaş & Erdağ, 2014)."* 6 newspaper news with different perspectives towards LGBTQIA+ (4 of them as an example of Anti-LGBT media mechanism "Yeni Akit", 1 of them as LGBT-friendly DuvaR, and 1 of them as an example of mainstream/ neutral in a sense media "Cumhuriyet") discourse analysis of newspaper news texts (Textual Analysis) has done, to understand how hate speech against LGBTI+ differ in Newspapers with different perspectives in Turkey.

> "Discourse analysis is a contextual analysis and tends to explain how the existing power-ruling relations are established within the discourse" and different studies emphasize that "news discourse as a discourse is not independent of the dominant discourses, that is, the discourses of institutions and organizations that have power" (İnal, 1996)."

Therefore, the representation of LGBTI+ in newspaper news is directly proportional to the perspective of power and it is important to analyze the attitude of the government towards this social group. News has been selected from among the news published in 2021 and 2022. *"In the discourse of the news, the dominant discourses become natural, and the dominant ideology is re-established (İnal, 1996, pp.104)."* Being exposed to hate speech against a certain social group regularly through content such as newspaper news, on the other hand, considerably shapes the attitude of the audience towards that social group. As a strategy, the reasons why Yeni Akit, which is known for being anti-LGBT, is featured in more news (with 4 News) than *DuvaR (1 News)* and *Cumhuriyet (1 News)*, are Yeni Akit is mainstream media, the known closeness of Yeni Akit to the government, and therefore, it is important to

understand the government's approach to LGBTI+s and how political violence is normalized as a result of the media's utilization as a 4th power.

6 Critical Questions by McLaughlin and DeVoogd (2004) has been utilized in the text analysis process because they can be seen as a beneficial instrument to analyze the discourses and subtexts in the texts in depth.

- Who is sending the message and what is the author's purpose?
    - What techniques are used to attract and hold attention?
    - What lifestyles, values, and points of view are represented in this message?
    - How might different people interpret this message differently?
    - What is omitted from this message?
- Who is in the text/picture/situation? Who is missing?
- Whose voices are represented? Whose voices are marginalized or discounted?
- What are the intentions of the author? What does the author want the reader to think?
- What would an alternative text/picture/situation say?
- How can the reader use this information to promote equity?

(McLaughlin and DeVoogd, 2004)

4. FINDINGS

Homophobic political systems that have adopted Anti-LGBTI+ conservative heteronormativity are in close contact with other political systems with similar characteristics to make themselves stronger. An article by Yeni Akit in 06.01.2022 named *"Shock from Turkey friend to gay perverts!"* is produced for the "celebration" of the 5-year prison punishment for being gay in Senegal. In the text production process, Anti-LGBTI+ groups are involved, and their aim is the intention to celebrate the criminalization of homosexuality and present it as an important step in preserving heteronormative conservative "family" values. Extreme polarization and hate speech towards homosexuals are dominant in the news. This hate speech is tried to be normalized with the discourse of *Senegalese President Macky Sall* in the news content and with the emphasis on "closeness to Turkey", there is a hostile representation of homosexuals. While the direct discourses of homophobic conservative heterosexist Anti-LGBTI+s are included in the text, the voice of LGBTQIA+s is not directly or indirectly included in the text. The author, who wants to emphasize the power relations between LGBTI+s and the president with the discourse *"In Senegal, which plans to increase the penalty for homosexual deviance to 10 years, has found the sentence enough in 5 years (5th-6th lines)"* by saying *"he saw enough (6th line)"*, the author tried to emphasize that the President is a powerholder and that he knows the "truth" in line with his perspective. Likewise, the particular emphasis of the phrase *"known for being close to Turkey (10th line)"* is to emphasize that Turkey has the same homophobic heterosexist conservative "family" structure. Finally, Sall said, "*I will try to further strengthen our already good relations with President Erdogan, in the interests of both Africa and Turkey (12th-14th lines)."* It can be claimed that the use of the rhetoric in this news is to make the reader think of the criminalization of homosexuality as one of the *"strengthening actions"* in readers' perception. As a result, different reader groups may react differently to this newspaper article. Anti-LGBTIs may celebrate the punishment of homosexuals, believing that their values are protected, while a human rights defender realizes that this article is intended to defame sexual minorities and normalize human rights violations. People who have no idea about this issue may have a negative mindset about sexual minorities due to the lack of perspective and direct hate speech against them. Likewise, another motivation for adopting this mindset is that the person is more familiar with the conservative heterosexist family structure rather than gay rights and issues.

It is seen that anti-LGBTI+ owned newspapers also utilize their channels to demotivate the LGBTI+s' social movement. The newspaper article *"Izmir Bar Association has embraced deviants! Joint press conference from foreign-funded associations"* published by Yeni Akit on 03.06.2021 was created

to criticize the joint press conference of Izmir Bar Association and gender-based non-governmental organizations for human rights violations. Emphasizing that the readership and the institution are Anti-LGBTI+ advocates at every opportunity, the authors of Yeni Akit expressed their negative attitude about this joint press release by supporting them with hate speech. The author of Yeni Akit, who prefers to use a marginalizing language by labeling LGBTQIA+ as *"Gay deviants (lines 24th, 27th, 29th, and 35th)"* many times, also tried to marginalize the İzmir Bar Association institution by emphasizing that it *"hosts deviants"*. The author who masks the fact that LGBTI+ associations emphasize their visibility with the slogan of *"we existed, we are existing, we will exist",* tries to launch LGBTI+s as an interest group that seeks political power. Furthermore, surprisingly, the voice of LGBTI+s was also included in this news instead of only Anti-LGBTI+s, the only problem is that it is included to use the discourse of pro-LGBTI+s against them. Regarding the pro-LGBTI+ *Efruz KAYA's* statement, it is tried to strengthen the discourse of war for political power by branding the person as *"gay deviant (29th line)"* and claiming that he *"targets government (29th line)"*. Kaya's text contains mostly pro-LGBTI+ and anti-conservative rhetoric. Emphasizing the political structure of the power *(the political and social climate inherent in the hatred and violence created by the binary sexist and heterosexist male power, 30th and 31st lines)* and political violence actions *(discrimination against trans people, hate crimes, and hate murders, 32nd and 33rd lines)* With the *"call for solidarity (33rd line)"* in the statement, it is aimed to create anxiety in the Anti-LGBTI+ reader. Plus, over the funding method of the associations, *"Representatives of gay deviants do not hide that they are funded from abroad!"* With this rhetoric, the manipulation of *"outsiders"* was tried to be reinforced. Different readerships may have different interpretations of this text: the conservative Anti-LGBTI+ group directly targeted by the news organization adopt the synthetic wartime mentality aimed by Yeni Akit, perceiving that LGBTI+s came together and the conservatives "come together to destroy their values and call for solidarity", human rights defenders will understand what is meant by Kaya's direct quotes.

The fact that LGBTI+-based non-governmental organizations, which do not receive any financial or non-material support from the government, receive scientific project-based funding from European institutions and organizations, is used by anti-LGBTI+ groups as a trump card to strengthen their *"outsiders"* discourse. Published by Yeni Akit on 12.06.2021, *"Gay perverts complained about our newspaper to their European brothers!"* The newspaper article was created to criticize KaosGL's report, which includes text analysis on how Yeni Akit's systematic homophobia is reflected in news texts. The writer of Yeni Akit, whose readership is mostly anti-LGBTI+ advocates, preferred to attack the LGBTI+ group, especially the KaosGL Association, with the allegations of hate speech and value destruction in this article. With the rhetoric of *"defenders of homosexual perverts with European funding, one of the most important pillars of the project to corrupt our family structure (40th-41st lines)"*, othering, portraying them as enemies, and stigmatizing an interest group that deliberately tries to damage the heterosexist family structure is used. In the same way, the writer and news organization, who presented themselves as both victims of LGBTI+ attacks and guardians of the heterosexist conservative family structure, with the motto *"they targeted our newspaper, which they saw as an obstacle to their goals (41st line)",* presents the reader with a synthetic war situation in this news. Aiming to further strengthen this situation with the rhetoric *"Kaos Gl, whose authors are gay perverts, has targeted our newspaper because of our content warning our society about their perversions and activities (43rd and 44th lines),"* the writer of Yeni Akit, in this news, said that gays are *"perverted" (35th, 41st, 43rd, 47th and 56th lines)"* many times. There is no direct representation of LGBTI+s in this news, only KaosGL's news headlines are included to trigger anti-LGBTI+ readers *(49th-51st lines).* Labeling KaosGL Association as *"the publication organ of perverts targeting individuals and institutions fighting against deviance (46th-47th lines)",* the author criticizes the transparency and reliability of the report sarcastically by enclosing the prepared report in quotation marks. The most striking point in this news is the criticism brought to the interaction between Europe and LGBTI+. Criticizing the report prepared by KaosGL, funded by human rights-based institutions in Europe, as *"They complain to their elder brothers"*, the author adds a different dimension to his criticism with the masculine hierarchy emphasis on the formality, transparency, and reliability of the interaction. As in much news of the institution, it is emphasized in this news that the association is *"fed by European funds (55th line)"*, the reason for this is that the

discourse of *"foreign outbreaks"* is used for perception manipulation in this text, as in other news texts of the institution. The author, who marginalizes LGBTI+s by isolating them from Turkish society with the rhetoric of *"perverts who have no small equivalent in Turkish society (54th line)"*, normalizes the systematic hate speech and disinformation in the news with the explanation of *"our news that disturbs them (54th line)"*. There may be different interpretations of this text by different audiences: the conservative Anti-LGBTI+ group, which the news organization directly targets, preferred not to believe the report's reliability without even bothering to search and analyze the report, while interpreting the published report as a propaganda tool; human rights defenders and pro-LGBTI+s will prefer not to believe the author by scanning the research report or thinking that the news is unfounded because of the Anti-LGBTI+ characteristics of Yeni Akit. Here, the practice of the ordinary reader is divided into two: one either finds the research report and chooses to examine the report and determines one's own attitude according to one's own observations, or one prefers to accept the information given by the text as it is and fall into the mistake that KaosGL *"serves" to "external forces"*.

The object of hate speech by anti-LGBTI+ groups is not only the people who are part of this group, but also their supporters. The newspaper article titled *"The tenth year of its writing, the second month of its disposal! Gay horns meet for the Istanbul Convention",* published on 11.05.2021, was created to criticize online activism on social media to celebrate the tenth anniversary of the Istanbul Convention, which was recently terminated by the Turkish government. The author states his negative attitude about the activism of the Istanbul Convention to his political-Islamist, conservative and right-wing readers as *"thrown away (59th line)"* in the title of the news. The author, who mentions the termination of the contract in a generally congratulatory way in the text, defines the contract as *"a contract that opens the way for gay deviants, expands the areas of 'freedom', and allows immorality to be pumped into the society (66th and 67th lines)"*. As can be seen in the excerpt, the features of the contract to protect the fundamental rights of sexual minorities and to prevent hate crimes are masked and the contract is presented as a provocation tool that LGBTQIA+ use to gain political power. Likewise, touting the contract as a contract that *"provides an opportunity to pump immorality into society (66th line)"* is another manipulation strategy to deflect the original purpose and value of the contract. The standardized representation of LGBTI+s and pro-LGBTI+s as *"homosexuals"* in the text and the mention of this group as *"horny"* many times has been used to create a misconception about the members of the social movement protesting the abolition of the Istanbul Convention. Trying to present that activism has only a sexual dimension, the author tries to create a false perception about the size and diversity of the social movement to damage its credibility by claiming that the protesting group is homogeneous and uniform members. Likewise, the fact that the person who revoked the contract, Erdogan, the president of Turkey, is directly involved in the news *(President Recep Tayyip Erdogan's decree, 62nd line))* is to present Erdogan as a *"guardian who protects social values"*. Presenting the convention as an element that *"couldn't digest the removal of homosexuals (68th line)"* and that *"the horny minority still cannot accept (68th line)"*, it was desired to manage the perceptions about the importance of activism according to the ideology of the news agency. Moreover, a direct attack on the importance and motivation of activism is made with the rhetoric that *"The group, so far removed from the truth to celebrate the 10th anniversary of a terminated contract, continued to beautify homosexual perverts (71st and 72nd lines)"*. In this news, as in other news items that have been analyzed, the act of marginalizing LGBTI+s from Turkish society has taken its place as another manipulation strategy, with the introduction of *"gay deviants, homosexual lovers who are almost hostile to the moral structure of society (70th and 71st lines)"*. Finally, tweets from people who participated in the activism were shared with screenshots and referred to as *"disgusting people (73rd line)"*. While the conservative heterosexist lifestyle and political system were glorified in the news, groups fighting for human rights were generally presented as enemies of the country and exposed to marginalization. The dynamics of the reader's interpretation of the news are shaped by their background. While the sexual minorities directly targeted by Yeni Akit react aggressively or critically because they would feel disempowered by the many negative attitudes, hate speech, and disinformation in this news about the social movement, the readers of Yeni Akit, on the other hand, would see the Convention as *"a weapon used to harm social values"* and its activists as *"a homogeneous group of homosexuals who aim to harm the social and political order"*.

Mainstream media channels, which were much more aggressive towards LGBTI+s in the past, are now more "tolerant" towards LGBTI+s, seeing them and their problems as a mechanism by which they can criticize the government in general. Mainstream media channels, whose criticism is blocked at a certain level due to the government pressure on the mainstream media or their understanding of the sub-texts of the news to a certain level, prefer to present the violations of rights or the hate speech of the politicians as they are, without making any comments. An example of this phenomenon is the news text of the Cumhuriyet Newspaper *titled "Süleyman Soylu's target is LGBT"* dated 28.12.2021. Cumhuriyet Newspaper is generally known for its opposition to the political Islamist conservative government. Likewise, its readers are composed of a more left-wing mass that supports the phenomena of democracy and republic. Cumhuriyet was also one of the two newspapers that featured the LGBTI+ movement in its newspaper in the 90s, together with Express. The news is about the hate speeches produced by the Minister of Interior *Süleyman Soylu* against LGBTI+s at the meeting held at *Bursa Merinos Atatürk Congress and Culture Center* as part of the *"Muhtars of Turkey Hand in Hand"* project. The Cumhuriyet writer, who did not comment on the content of Soylu's discourses except that he only targeted LGBTI+s, also conveyed the disinformation in the discourses as they were. First, the "proliferation of homosexuality" can be given as an example, homosexuality or other sexual identities and orientations are not a virus or disease spreading, but something innate and instinctive, just like heterosexual identities and sexual orientation. Soylu has utilized this discourse to defame the growing awareness and growing activism about LGBTI+. Sharing similar ideologies with Yeni Akit, Soylu also performs the manipulation of "foreign outbreaks" through the foreign funding of LGBTI+ associations like Akit and externalizes the flaws of the government and other social events to this sexual minority. First of all, it ensures that LGBTI+ is presented as an interest group rather than a sexual identity, through the family structure and mukhtar practices familiar to the participants, with the following statements: *"Which parents in your neighborhood apply to you for the spread and development of LGBT in this country? A parent- "Let LGBT spread in this country, let our children be more interested in these matters.' Did a single person apply to you? (87th-89th lines)"* Furthermore, *Soylu* describes the LGBTI+s' search for rights as *"love (90th line)"* and claims that *"this love is maintained by European and American associations and foundations abroad, by their embassies themselves (89th and 90th lines)"*. Moreover, Soylu, who presents himself as the guardian of the Turkish family structure and the victim of the *"attacks"* of LGBTI+s, both externalizes government-based problems and aims to isolate LGBTI+s from the definition of family, especially from the Turkish family structure:

> *"How do we survive? With drugs. "They are attacking, we are standing. They are attacking with terrorism, we are standing. They are attacking economically, we are standing. Why? That's why our family structure is strong. Our family structure is not shaken, we develop from it. They do everything they can to make our floor unstable, but they failed. (91st-96th lines)"*

The classification of us and them in discourses is another factor that fuels polarization. Afterward, Soylu, who praises Turkish nationality through fascist discourses, tries to isolate LGBTI+s from Turkish nationality through these discourses. Afterward, Soylu, who praises Turkish nationality through fascist rhetoric, tries to isolate LGBTI+s from Turkish nationality through these discourses, and to legitimize the reactions to the government's attitude towards associations under the name of *"lynching"*.

> "The reason is that our civilization is strong, our state is strong, but most importantly, the leaven of our nation is strong. There is serious funding for these associations from abroad, we express this, we share that there is a problem here, but despite this, they are still trying to lynch us (97th-100th lines)."

Finally, LGBTI+s, especially their associations, was tried to be portrayed as a terror mechanism through funding discourses, and it was aimed to connect the mass to the government by creating a synthetic panic culture with the crisis discourses.

> "Why would a foreigner's son give money to spread such issues in Turkey? Why should America support the PKK and the PYD, which is still terrorist organization? Would an American citizen want his country to support a terrorist organization? It does not just give

> money, it gives weapons, it gives ammunition, it gives training, it gives support, it gives morale, it gives strategy, it gives advice. It gives them all. Then they try to go out into the world preaching democracy and the rule of law (100-106th lines)."

Cumhuriyet, which generally does not contain a positive or negative discourse about both perspectives (LGBTI+s and Political Islamists) in the news, generally left the interpretation to its readers. It can be said that this is a strategy aimed both from the pressure of power and to reach more audiences like the "catch-all party" logic in the same political parties. While pro-LGBTI+s generally criticize *Soylu's* rhetoric, the political Islamist right-wing and conservative left-wing sections of the newspaper may fully support *Soylu's* rhetoric or may prefer to agree to a certain extent.

Since the rise of the Internet and its use by civilians has increased day by day, it has become easier to access information created by alternative news sources rather than central news sources. Thanks to these alternative sources, access to alternative critical and oppositional content has become easier, apart from central news sources that try to convey certain ideologies to the masses. *DuvaR* can be called one of these alternative news sources. The news source, which has a generally oppositional approach, differs from mainstream newspapers such as Cumhuriyet by being more critical and having a more niche readership (specific intellectual or social/political minorities. In the newspaper article titled "LGBTI+ hatred at Tekirdağ University: 'There is a base and dishonorable structure'" published on Thursday, March 11, 2021, Tekirdağ Namık Kemal University Sociology Department faculty member Mustafa Hakkı Ertan's hate speech towards LGBTQIA+, news criticized by the author. The author's pro-LGBTI+ nature and critical approach can be understood from the following statements: she states that Ertan *"has made hate speech against LGBTI+s (110th line)"*, and Ertan's "*If two men live together, they can be a family", they are trying to establish by law. Does it become a family by living together, friends? (125th-127th lines)"* with her criticism of *"(Ertan) defined one of the basic elements of the family as a reproduction (116th-117th lines)"*. Although the views of both perspectives (pro-LGBTI+ and anti-LGBTI+) are directly included in the news, anti-LGBTI+ member Ertan's thesis was refuted due to the author's critical perspective, Ertan's statements have taken place as revealing the hate crime committed by the person rather than giving this person's perspective a space. In Ertan's discourses, there is a hate speech toward homosexuality over the family structure. Likewise, Ertan, who claims that sexual identities and orientations are a *"preference",* tries to strengthen his argument through *"world history"*, which is held in a heteronormative way. Defining the family through *"reproduction",* Ertan claims that homosexuality "will bring the end of humanity", creating the perception that LGBTI+s have a motivation to force everyone to be homosexual.

> "Individualism and individuality in young girls and boys caressing her personality under the name of freedom, her/his coming against her/his family, against her/his state, against her/his nation… Friends, what is LGBT? Is such a thing possible guys? So gay, lesbian, etc., etc. bisexual, homosexual, and the union of these, a new perception as opposed to the family. They are trying to impose the law, 'If two men live together, they can be a family. Will it be a family when two men live together, friends? There is a base and dishonorable structure in the world that tries to present immorality to us as a legal ground. I am very sorry to you, I had to use such an expression. Is such a thing possible guys? This can't happen, guys. A person's choice is her/his own choice, but if s/he lives within him/herself, s/he will live, but since the history of the world... Can two men multiply together, friends, can two women multiply side by side? It will bring the end of humanity. (120th-133rd lines)"

The following is a text supporting the pro-LGBTI+ perspective: students' reactions to Ertan's hate speech can be observed in the text in the form of direct quotations. *"Why not, teacher?", "I don't think so", "Everyone's concept and expectation of family may be different", and "In many countries, two men or two women are officially considered a family (136th-138th lines)"*. Bringing criticism from the *"political aspect (142nd line)"* to the perspective of students' reactions to distance homosexuality from normality and reality and stigmatizing homosexuality as a political perspective, Ertan adopted a discourse that distances homosexuality from science and reality by "advising" his students to think *"on a scientific level within the reality of the world (142nd and 143rd lines)"*. At the end of the news article,

the author, who stated his attitude and criticism of the event transparently, brought *an "unscientific*" criticism to Ertan's statements. *"Because of this unscientific approach, which disturbs many students, it has been stated that LGBTI+s studying at the university feels excluded and angry. (146th-148th lines)"*. The news offers both perspectives, giving readers space for reflection. The direct representation of anti-LGBTI+ Ertan is found in the article, albeit biased by revealing hate speech, not by not providing access to the perspectives of the opposing view, as in the news of Yeni Akit. Therefore, ordinary readers, except for the anti-LGBTI+s who will directly reject the news content and the pro-LGBTI+s who will support the news content, weigh the event, and interpret the text according to their own mindsets.

5. CONCLUSION

In general, Yeni Akit, which is an anti-LGBTI+ institution, Mainstream, Cumhuriyet, which is known for its opposition to the government, and pro-LGBTI+'s handling of LGBTI+ news have been examined. While Yeni Akit stigmatized LGBTI+s with rhetoric such as *"deviant"* and *"horny",* it has presented this group as enemies who are abstract from the Turkish society and the Turkish nation and *"doing joint "business" with outsiders"* with many different strategies. While Cumhuriyet, one of the mainstream media sources, did not state its comment and opinion on the perspectives of both sides in its news, it preferred to convey the event as it was. Known for its Pro-LGBTI+ perspective, DuvaR displays its stance by revealing heterosexist hate speech with its critical perspective. While Yeni Akit gives place to the opposing view either at all or by manipulating what is said, DuvaR exposes what is said as it is and offers criticism on it. The reach of the opposing view is very significant here. While DuvaR states the content and the content with hate speech both with direct quotations and with its video, Yeni Akit does not have any stance close to this. News writers, who try to harm the social movement, especially through LGBTI+ based associations, generally try to present these institutions as a homogeneous interest group with foreign connections and undermine the reliability of the content they produce with sarcastic methods and by not including the original texts. They portray these institutions and their members as enemies and marginalize them while portraying themselves as guards on the defensive.

Here, the knowledge production process and power relations are quite significant. If it is wanted to look at the process from a Foucauldian perspective, the following quote from Foucault is important: *"There is no power relation without the correlative constitution of a field of knowledge, nor any knowledge that does not presuppose and constitute at the same time power relations (1977) "*. When looked at, many news organizations in Turkey produce the content of the news they produce due to the pressure of the government *"in a way that satisfies"* the government. Accessing or failure to access knowledge is directly related to power relations and is important to *"govern"* individuals' perceptions and daily practices. The perspective that the government aims at is to create a synthetic warfare state by the manipulation of knowledge to control the opposition, especially the pro-LGBTI+ segment, and to create a circle of hatred about the opposition. In the same way, there are motivations to maintain the status quo through *"protection of values"* and *"Turkish culture not including LGBTI+*", thus transforming the public into apolitical "*docile bodies (Foucault, 1977)"*. In addition to this, the pro-LGBTI+s are reinforced as a terrorist and foreign terrorist stigma, and the pro-channels aim to demotivate the social movement and activism. In the same way, mainstream, and *"neutral"* news such as the Cumhuriyet newspaper reproduces the order by publishing the content as it is and not revealing its own criticism. Because while society is already dominated by government-based systematic homophobia, remaining unresponsive helps to maintain the status quo. Unfortunately, since media channels such as KaosGL and DuvaR are not as accessible and legitimate as mainstream channels such as Yeni Akit and Cumhuriyet, the perspective of LGBTI+s is not as visible as anti-LGBTI+s. Here, power relations are important not only in the production process of knowledge but also in terms of the reliability of the information. The status of the actor producing the knowledge directly affects the reliability of that information (Foucault, 1977).

Ownership of news channels is also important along with the way the news is produced. In particular, the sharing of similar ideologies by the media owners with the government causes the government to transfer its ideologies to the mass through the media. This is called the use of the media as an *Ideological State Apparatus (Althusser, 1970)*. "*The AKP government's actions to reshape the*

media can be seen in the changes in media ownership patterns between 2002 and 2008 (Adaklı 2009, as cited in Akser and Baybars, 2012)." Therefore, the contents and the agenda produced in the media have taken on a situation that the AKP can manage. Since media organizations with an oppositional perspective to the government face heavy penalties such as heavy tax penalties, thus, *"media barons may have to replace newspaper management or tone down their critical tone to stay in business (Akser and Baybar, 2012)."* Therefore, this situation caused the mainstream media to hesitate to make pro-LGBTI+ statements. The ruling group, which manages the media agenda both directly and indirectly, tries to embargo alternative information as much as possible so that the *"docile bodies"* who have adopted the heterosexist phobic conservative family structure do not speak up.

REFERENCES

Akser, M. Baybars-Hawks, B. (2012). Media and Democracy in Turkey: Toward a Model of Neoliberal Media Autocracy. *Middle East Journal of Culture and Communication,* 5(3), 302–321.

Alğan, C. Şensever, L. (2010) *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek*. Sosyal Değişim Derneği, İstanbul.

Althusser, L. (1970) *Ideology and Ideological State Apparatuses*. Verso: France

Chomsky, D., Barclay, S., (2013) The editor, the publisher, and his mother: the representation of lesbians and gays in the New York Times. *Journal of Homosexuality*

Cumhuriyet. (2021, 12 28). *Süleyman Soylu'nun hedefinde LGBT var.* Retrieved from Cumhuriyet: https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/suleyman-soylunun-hedefinde-lgbt-var-1896108

Çömlek, S. (2012) Yasemin İnceoğlu: "Nefret Söylemi, Nefret Suçunun Önünü Açar."

Diltemiz Mol, M. (2016). "LGBTİ Hareketinin Hak ve Temsil Mücadelesi ve Siyasal İletişim Faaliyetleri." PhD Thesis. Ankara Üniversitesi.

DuvaR. (2021, 09 11). *Tekirdağ Üniversitesi'nde LGBTİ+ nefreti: 'Alçak ve şerefsiz bir yapı var'.* Retrieved from Gazete DuvaR.: https://www.gazeteduvar.com.tr/tekirdag-universitesinde-lgbti-nefreti-alcak-ve-serefsiz-bir-yapi-var-haber-1515745

Engindeniz, Ş. (2011) 80lerden Günümüze Eşcinsel Hareketin Medyayla İlişkisi. In Erol A. (2011). *Anti-homofobi kitabı.* Ayrıntı Basımevi, Ankara

Erdoğan, B., & Köten, E. (2014). Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi. *Siyasal Bilimler Dergisi*, *2*(1), 93-113. https://doi.org/10.14782/sbd.201416302

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). (2022). *Hate speech and violence.* Retrieved from Council of Europe: https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/hate-speech-and-violence

Foucault, M., 1977. *Discipline and punishment*. New York: Penguin Books.

Gecim, H. (2009) *A Brief History of the LGBT Movement in Turkey*. ILGA Europe.

Görkemli, S. (2012). "Coming Out of the internet". *Journal Of Middle East Women's Studies*, *8*(3), 63-88. https://doi.org/10.2979/jmiddeastwomstud.8.3.63

Hocquenghem, G. (2015) *Homoseksüel Arzu*, Altıkırkbeş Yayınları: İstanbul

İnal, A. (1996) *Haberi Okumak.* Temuçin Yayınları, İstanbul

İnceoğlu, Y., Çoban, S. (2014) *Azınlıklar, Ötekiler ve Medya.* Ayrıntı Yayınları: İstanbul

İnceoğlu, Y., (2019). *LGBTİ bireyler ve medya*. Istanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnceoğlu, Y., (2013) *Önsöz, Erkeklik Ofsayta Düşünce*, İletişim Yayınları, İstanbul.

KaosGL. (2021) *LGBTİ+'LARIN İNSAN HAKLARI 2020 YILI RAPORU.* Ayrıntı Basımevi

Kardaş, T., Erdağ, R. (2014). *Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler*. Gözen, R. Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, pp. 415-440. İstanbul.

Mardin, Ş. (1966). Opposition and Control in Turkey. *Government And Opposition*, 1(3), 375-388. Doi: 10.1111/j.1477-7053.1966.tb00381.x

McLaughlin, M. and DeVoogd, G., 2004. Critical Literacy as Comprehension: Expanding Reader Response. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 48(1), pp.52-62.*

Özbaş, A., (2004) Türk Medyasında Eşcinsellik ve Eşcinseller. *Medyada Homofobiye son! KaosGL Dergi Eki*

Plummer, K. (1992) Speaking its name: inventing lesbian and gay studies, in *Modern homosexualities: fragments of lesbian and gay experience.* London and New York: Routledge.

Radikal. (2014) "Cinsel yönelim ayrımcılığı ve STK'lar".

World Health Organization (WHO) *World Report on Violence and Health*. Geneva: 2002

Yeni Akit. (2021, 06 12). *Eşcinsel sapıklar gazetemizi Avrupalı ağababalarına şikayet etti!* Retrieved from Yeni Akit: https://www.yeniakit.com.tr/haber/escinsel-sapiklar-gazetemizi-avrupali-agababalarina-sikayet-etti-1548360.html

Yeni Akit. (2021, 12 17). *İzmir Barosu sapkınlara kucak açtı! Yurt dışından fonlanan derneklerden ortak basın toplantısı.* Retrieved from Yeni Akit: https://www.yeniakit.com.tr/haber/izmir-barosu-sapkinlara-kucak-acti-yurt-disindan-fonlanan-derneklerden-ortak-basin-toplantisi-1607779.html

Yeni Akit. (2021, 05 11). *Yazılışının onuncu yılı, çöpe atılışının ikinci ayı! Eşcinsel azgınlar İstanbul Sözleşmesi için buluştu.* Retrieved from Yeni Akit: https://www.yeniakit.com.tr/haber/yazilisinin-onuncu-yili-cope-atilisinin-ikinci-ayi-escinsel-azginlar-istanbul-sozlesmesi-icin-bulustu-1538461.html

Yeni Akit. (2022, 01 06). *Türkiye dostundan eşcinsel sapkınlara şok!* Retrieved from Yeni Akit: https://www.yeniakit.com.tr/haber/turkiye-dostundan-escinsel-sapkinlara-sok-1614655.html

Yıldız, S. K. (2012) Ölüdoğan Bir Demokrasi Denemesi, Interview published by Mustafa Cevdet Arslan. Available in <http://ibrahim-eren.blogspot.com.tr/>

KAPTOLOJI- TEKNOLOJININ İKNA GÜCÜ VE AMAZON TÜRKIYE'DEN ÖRNEKLER

♦ ◆ ♦

CAPTOLOGY- THE CONVINCING POWER OF TECHNOLOGY AND EXAMPLES FROM AMAZON TURKEY

Arda ŞENGEL*

ÖZET

Teknoloji, insanlık tarihiyle birlikte başlayan ve yüzyıllar boyunca kendini geliştiren, güncelleyen dinamik bir süreçtir. 1900'lü yıllardan itibaren teknolojik gelişmelerin hızı artarak insanların yaşantısını birçok farklı yönden derinden etkilen bir kavram haline gelmiştir. Özellikle son yıllarda küresel olarak internetin yaygınlaşmasıyla birlikte e-ticaret siteleri ortaya çıkmış ve geleneksel tüketim anlayışının getirisi olan marketten veya mağazalardan alışveriş deneyimi yerini dijital ortamlardan ve sanal mağazalardan tüketime doğru bırakmaya başlamıştır. Bu nedenle geleneksel ikna yöntemleri gibi dijital ortamlarda da tüketicinin satın alma kararını etkileyen ikna teknikleri markalar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada günümüze hâkim olan bilgi işlem teknolojilerinin ikna yöntemleri incelenmiştir. Çalışmada ikna, kaptoloji ve dijital pazarlama kavramları açıklandıktan sonra e-ticaret sitesi olan Amazon üzerinde kullanılan tam zamanında ikna, deneyim simülasyonu, kişiselleştirme, öneri, izleme ve takip, rekabet ve tanınma teknikleri örneklerle açıklanmıştır. Sonuç olarak ikna tekniklerinin dijital ortamlarda çok sık olarak kullanıldığı ve gün geçtikçe bu tekniklerin gelişerek insanları fazlasıyla etkilemeye başladığı saptanmıştır. İkna tekniklerinin tüketicilerin satın alma karar süreçlerinde kolaylaştırıcı bir rol oynadığı görülmüştür. Çalışmada kaptoloji alanında yapılacak kapsamlı çalışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kaptoloji, İkna, Dijital Pazarlama, Dijital İkna Teknikleri, Amazon*

ABSTRACT

Technology is a dynamic process that started with the history of humanity and developed and updated itself for centuries. Since the 1900s, the speed of technological developments has increased, and it has become a concept that deeply affects people's lives in many ways. Especially in recent years, with the global spread of the internet, e-commerce sites have emerged and the shopping experience from the market or stores, which is the return of the traditional consumption understanding, has started to leave its place to consumption from digital environments and virtual stores. For this reason, persuasion techniques that affect the purchasing decision of the consumer in digital environments, like traditional persuasion methods, have started to be used by brands. In this study, persuasion methods of information processing technologies that dominate today are examined. After explaining the concepts of persuasion, captology and digital marketing in the study, just-in-time persuasion, experience simulation, personalization, suggestion, tracking and tracking, competition and recognition techniques used on the e-commerce site Amazon are explained with examples. As a result, it has been determined that persuasion techniques are used very frequently in digital environments and these techniques have developed and started to affect people more than ever. It has been seen that persuasion techniques play a facilitating role in the purchasing decision processes of consumers. In this study, it is aimed to shed light on comprehensive studies to be done in the field of captology.

Keywords: *Captology, Persuasion, Digital Marketing, Digital Persuasion Techniques, Amazon*

* Ege Üniversitesi, Reklamcılık, Türkiye.. (e-Mail: ardaa.sengel@gmail.com)

1. GİRİŞ

Teknoloji tarih öncesi çağlardan bu yana var olan ve sürekli kendini güncelleyen dinamik bir süreçtir. Üretim sistemleri, sağlık uygulamaları, eğitim gibi konularda yaşanan teknolojik gelişmeler özellikle son 100 yıl içerisinde büyük bir hız kazanmış ve günümüzde hemen hemen her alanı derinden etkileyen bir unsur haline gelmiştir. İnsanlar gündelik yaşamlarında teknolojik ürünler ile çok fazla vakit geçirip, birçok işi teknoloji sayesinde yapabildiği için teknolojiye ve teknolojik aletlere 20. yüzyıla kıyasla daha aşina olduğumuz söylenebilir. Sağlık, ekonomi, eğitim, savunma, sanayi gibi birçok faktörü etkileyen teknoloji, dijitalleşmenin etkisinin artması ve yaygınlaşmasıyla kuşkusuz pazarlamayı da etkilemiş ve geleneksel pazarlama anlayışlarının değişerek dijitale entegre edilmesine öncülük etmiştir. Özellikle küresel ekonominin gelişmesine büyük etkisi olan teknoloji, pazarlamanın dinamiklerini de dijitale taşımış ve sürekli güncellenen bir unsur haline getirmiştir.

İnsanlar sıklıkla bilgisayar, cep telefonu, akıllı televizyonlar ve tabletlerde vakit geçirdiği için pazarlamanın yönü de bu alanlara zorunlu olarak kaymıştır. Artık gazete, dergi ve radyo reklamları gibi geleneksel medya unsurları -önemlerini korumalarına rağmen- dijital pazarlama unsurlarına kıyasla etkisini bir nebze kaybetmiştir. Dijital pazarlama unsurlarıyla, daha etkili, hedeflenebilen, ölçülebilen, maliyeti uygun reklam ve pazarlama çalışmaları yapılabilmektedir. Tüm bu faktörler dijital pazarlama ve reklam anlayışını geleneksele göre daha avantajlı kılmakta ve markalar bu avantajları nedeniyle rakiplerinin önüne geçmek, hedef kitlelere göre farklı reklamlar yapmak, reklamın ölçümleyebilmek ve etkili bir iletişim kurabilmek adına sıklıkla dijital pazarlama uygulamalarına yönelmektedir.

Pazarlama ve reklamın önemli bir unsuru olan ve tüketicileri ürünü veya hizmeti satın almaya, denetmeye teşvik eden ikna da dijital teknolojilerin odaklandığı bir kavram olmuştur. İnsanlar gibi insanların yarattığı bilgi işlem teknolojileri insanların tutumlarını, davranışlarını etkilemek ve dikkatlerini çekmek için kullanılabilmektedir. Bilgisayar teknolojilerinin planlı ikna edici teknikleri son yirmi yıldır sürekli olarak gelişerek tüketiciler için önemli bir karar verme kolaylaştırıcısı haline gelmiştir. Markalar rakiplerinden ayrılabilmek, tüketicilerin zihinlerine erişebilmek, ürün ve hizmetlerini satın almaya teşvik etmek için teknolojinin ikna gücüne ihtiyaç duymakta ve bunu etkin olarak kullanmaya özen göstermektedir. Kimi zaman bu ikna edici unsurlar fark edilebiliyorken kimi zaman da fark edilmeyerek etik tartışmalara yol açmaktadır.

Etik tartışmaların ana kaynağını ikna edici teknolojilerin yıkıcı amaçlar için de kullanılabilmesi oluşturmaktadır. Bireyin bilgisi dışında değiştirilmesi amaçlanan tutum ve davranışlar manipülasyona neden olarak kötü sonuçlar doğurabilmektedir (Fogg, 1999, s. 26). Bu duruma örnek olarak seçim dönemi yapılan gizli ikna çalışmaları verilebilmektedir. Amacı yarardan ziyade belirli bir ideolojiye veya kişiye hizmet olan bu çalışmalar sayesinde tüketicilerin tutumları ve düşünceleri kendilerinden habersiz olarak değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Özellikle e-ticaret siteleri planlanmış ikna tekniklerini sıklıkla kullanan web sitesi kategorileri arasında yerini almaktadır. Markalar arası yoğunlaşan rekabet internet ortamında da etkisini gösterdiği için siteler birbirinden farklı teknikler geliştirerek kullanıcılarını ikna etmeye çalışmaktadır. Kıyaslama, öneri, deneyim simülasyonu, kişiselleştirme, tam zamanında ikna bu tekniklerden sadece birkaçını oluşturmaktadır. E-ticaret siteleri bu teknikler sayesinden rekabette öne geçerek hem var olan müşterilerini korumayı hem de yeni müşteriler kazanmayı hedeflemektedir. Geleneksel satış ve pazarlama anlayışında büyük bir önem taşıyan ikna teknikleri dijital ortamlarda da bir gereklilik haline gelerek markaların üzerine yoğunlaştığı ve çalışmalar gerçekleştirdiği bir alan olmuştur. Bu nedenle günümüzde kaptoloji olarak adlandırılan dijital teknolojinin ikna gücü her marka için fark yaratan, pazarda markayı öne çıkararak tüketicileri etkisi altına almayı kolaylaştıran, markanın varlığını ve kârlılığını sürdürme girişimlerine destek olan bir kavram olarak önem taşımaktadır.

Bu araştırmada da dijital ikna tekniklerinin Amazon Türkiye sitesi üzerinden nasıl uygulandığı örnekleriyle beraber incelenerek çeşitli yorumlamalar getirilmiş ve dijital ikna tekniklerinin türleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu araştırma sayesinde özellikle e-ticaret sitelerinde kullanılan dijital ikna teknik türleri ve kaptoloji kavramının literatüre kazandırılarak konuyla ilgili araştırmacılara ve markalara bilgi kazandırmak amaçlanmıştır.

2. ARAŞTIRMA BAŞLIKLARI

2.1. Kaptoloji

Günümüzde insanların teknolojiye bağımlı hale geldiği söylenebilmektedir. Modern insanların tüm yaşantısı teknolojiyle bütünleşmiş bir şekilde geçmektedir. İş yapış biçimi, sanat, eğlence, iletişim, sağlık, alışveriş gibi insanın günlük hayatında ihtiyaç duyduğu pek çok şeye teknolojik gelişmeler sayesinde dijital ortamlardan ulaşılabilmektedir. Teknolojinin hayatımıza bu kadar dahil olmasıyla birlikte teknolojiye dair yeni kavramlar da ortaya çıkmaktadır. Kaptoloji de bilgisayar teknolojilerinin gelişerek çeşitli amaçlar için ikna tekniklerini kullanmasıyla birlikte ortaya çıkmış bir kavramdır.

Bilgisayar teknolojileri başlangıç aşamasında ikna etmek için yaratılmadıysa da zamanla günlük yaşama etkisinin artmasıyla birlikte daha ikna edici hale gelmiştir. Günümüzde insanların tutum ve davranışlarını değiştirmek amacıyla tasarlanan etkileşimli bilgi işlem sistemleri bulunmaktadır. Bu nedenle teknolojinin ikna edici bir çağa ulaştığı görülmektedir. Sağlık, eğitim, pazarlama, iş verimliliği gibi farklı alanlarda ikna edici teknolojiler kullanılmaya başlanmıştır (Fogg, 2003, s. 1). Kaptoloji, bilgisayarla ilgili çalışmaları ikna edici teknolojiler olarak tanımlayan bir kavramdır. Bilgisayar teknolojisi her geçen gün yaygınlaştığı ve geliştiği için insanların tutum, davranış ve inançlarını etkileyen, değiştiren ve biçimlendiren etkileşimli teknolojileri anlamak önem kazanmıştır. Kaptolojiyi anlayarak etkileşimli teknolojilerin insanların tutum ve davranışlarını değiştirme konusunda daha etkili teknikler geliştirilmesine olanak sağlanabilmektedir (Fogg, 1997, s. 129). Kaptoloji kavramı, "Computers As Persuasive Technologies" kelimelerinin kısaltmasını oluşturmaktadır. Bir kişinin tutumlarını ve davranışlarını önceden belirlenmiş bir şekilde değiştirmek için kasıtlı olarak tasarlanmış bilgi işlem sistemleri, cihazları veya uygulamalarını kapsamaktadır. Kavramın tanımında kasıtlılık ikna edici bilgi iletişim teknolojisinin kilit noktası olarak vurgulamaktadır (Cheng, 2004, s. 1-2).

Elden, Yeygel ve Bakır (2014, s. 77) kaptolojiyi, bilgi iletişim teknolojilerinin insanların davranışlarını ve tutumlarını şekillendirebilme, değiştirebilme, pekiştirebilme gücünün incelenmesini içeren çalışmalar ve bu konudaki stratejik yaklaşımlar olarak tanımlamıştır. Başka bir tanıma göre kaptoloji; bilgisayar, telefon, internet siteleri, uygulamalar ve video oyunları gibi etkileşimli bilgi işlem ürünlerinin her yönünün tutumları veya davranışları değiştirmek için nasıl kullanılabileceğinin incelenmesi olarak açıklanmıştır (HBI, 2021). Bireylerin davranışlarını, düşüncelerini ve duygularını değiştirme amacı kavramın öne çıkan bir unsurudur. Bunun yanı sıra planlanarak yapıldığı için kasıtlılık barındırması da öne çıkan bir başka unsurdur.

Yapılan tanımlamalardan da görülebileceği üzere teknolojinin gelişmesiyle birlikte kaptolojinin de tanımı ve kapsamı gelişmiştir. Eskiden ağırlıklı olarak bilgisayar ve web sitelerini ikna edici teknoloji kapsamında değerlendirilirken günümüzde telefon, mobil uygulamalar, video oyunları, akıllı saatler ve ev aletleri gibi unsurlar da ikna edici teknoloji kapsamında yer almıştır. Şekil 1'de görülebileceği üzere kaptoloji bilgisayar teknolojileriyle ikna tekniklerinin kesişimi arasında yer almaktadır. Tanımlamalardan yola çıkarak kaptolojinin bilgisayar ve ikna tekniklerinin oluşturduğu bilgi işlem teknolojilerinin insanlarda beklenti, tutum ve davranış değişikliğine yol açan tekniklerinin tasarlandığı, incelendiği ve araştırıldığı bir alan olduğu söylenebilir. Teknolojinin hayatımızdaki payının yükselmesiyle birlikte kaptolojinin kapsadığı alan ve etkileri de artmıştır. Akıllı televizyonlar, akıllı telefon ve saatler, akıllı ev aletleri gibi pek çok teknolojik alet ikna edici mesaj yollayan teknoloji arasında sayılabilmektedir.

İkna edici teknoloji, büyük insan gruplarının davranışlarını etkilemek için teknolojinin ölçeklenebilirliği ve uyarlanabilir zekâsı üzerinde insanlardaki değişimi etkileme yeteneğinin nasıl en üst düzeye çıkarılacağına dair en iyi anlayışı temsil etmektedir. Bireyler, ikna edici teknoloji yoluyla belirli teknolojiler ve uygulamalarla isteyerek veya istemeyerek etkileşime girebilme imkanına sahiptir (Shahrom, Kassim, Humaidi, & Zamzuri, 2017, s. 162). İnternet siteleri, cep telefonları gibi birçok bilgisayar sistemi insanları etkileme ve motive etme amacına sahiptir (Özyirmidokuz & Uyar, 2022, s. 154). Bireyler bilgi almak, alışveriş yapmak, iletişime geçmek veya eğlenmek için bir internet sitesine veya uygulamaya girdiği anda birçok ikna tekniğiyle karşı karşıya kalmaktadır. Site veya uygulama sahiplerinin temel amacı bireylerin kendi sistemlerinde daha çok vakit geçirmesini sağlayarak onlara yeni ürün veya hizmetler satmak veya bir konu hakkında ikna etmektir.

Şekil 1. Kaptoloji (Elden vd., 2014)

Kaptoloji özünde bilgisayar teknolojilerinin planlanan ikna edici etkilerine odaklanır (Fogg, Cuellar, Danielson, & David, 2017, s. 134). Davranışlarımızı ve duygularımızı etkileyen, hareketlerimizi izleyen bir bilgisayar fikri günümüzde çok hayalci bir düşünce değildir. Artık sıradan bir cep telefonundan bile gittiğimiz yerler, kullandığımız uygulamalar, internet üzerinden arattığımız şeyler, alışkanlıklarımız ve ilgi alanlarımız gibi çeşitli bilgiler takip edilebilmektedir. Giydiğimiz akıllı teknolojik cihazlarla (saat, bileklik vb.) sağlık durumumuz bile belli ölçüde takip edilip ve bu verilere göre ikna iletileri geliştirilebilmektedir.

İkna edici teknolojinin ortaya çıkışından bu yana, tetikleyicilerin rolü önem kazanmıştır. Bugün, en çok arzu edilen hedef davranışların çoğu bilgisayar veya telefon kullanılırken yapılmaktadır. Televizyon veya gazete gibi geleneksel medyada, ikna edici unsurlara hemen yanıt vermek genellikle mümkün değildir. Bir dergi reklamında bir tetikleyici ile karşılaşabilir veya radyoda bir şey duyulabilir ancak daha sonra alışveriş yapmak için mağazaya gitmek gibi davranışları gerçekleştirmek için çaba göstermemiz gerekmektedir. Ancak bugün bilgisayarlarla ve bilgisayar aracılığıyla hemen harekete geçebiliriz (Fogg, 2009, s. 6-7). Bu nedenle bilgisayar ve benzeri anlık etkileşime ve iletişime olanak sağlayan teknolojiler iknanın etki gücünü artırarak anında istenilen davranışı yaratabilme ihtimaline sahiptir. Bu avantaj sayesinde markalar tarafından rekabette öne geçme unsuru olarak kullanılmaktadır.

2.2. İkna Ve İkna Edici İletişim

İkna iletişim, pazarlama ve siyaset sürecinde çok önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik yaşantıda iki insanın birbiriyle iletişim halindeyken bile ikna çabaları içerisine girdiği görülmektedir. Yüzyıllardan beri insanları ikna etmeye yarayan soyut ve somut kavramlar araştırılmakta, psikolojik, toplumsal ve mantıksal boyutları keşfedilmeye çalışılmaktadır. Elde edilen veriler ve çıktılarla birlikte ikna teknikleri geliştirilerek bu etkiyi kolaylaştırmak amaçlanmaktadır. Karşınızdaki kişiyi ikna ederek, tutum ve davranışlarını değiştirmesini beklemek bilgi bombardımanının çok yoğun olduğu günümüz dünyasında gittikçe zorlaşan bir beklenti haline gelmiştir. Özellikle insanların dikkat ve algı sürelerinin git gide azalması, çevreden gelen iletilere kayıtsız kalması veya ilgi göstermemesi markaları zorlamaktadır. Bu nedenle pazarlama ve reklam çalışmalarında da ikna önemli bir kavram olarak yer almaktadır.

Günlük yaşantı içerisinde insanların birbiriyle sohbet amaçlı iletişim kurduğu durumlarda dahi davranış, tutum ve düşüncelerin değiştirilmeye veya herhangi bir konu hakkında ikna edilmeye çalışıldığı görülmektedir. İletişim için ikna etmek önemli bir neden olarak yer almaktadır. Her iletişim türü için bunu söylemek doğru olmasa da iletişimin genelinde ikna veya duygu, düşünceleri değiştirme çabası yatmaktadır. Bu nedenle iknayı "istendik amaçların ortaya çıkarılması için gerçekleştirilen bir iletişim biçimi" tanımlamak mümkündür (Yüksel, 2012, s. 4-5). Her iletişim bilinçli bir ikna süreci olarak değerlendirilmemektedir. İletişimin bilgi aktarma, eğlence, duygu ve düşünce belirtme gibi

formları varken özünde ticari kazanç, propaganda, davranış ve tutum değişikliği yaratmak gibi çeşitli unsurların bulunduğu süreçler ikna amacı oluşturma gayesiyle tasarlanmaktadır.

Başka bir tanıma göre ikna; "kaynak kişi ya da kişilerin, hedefin belirli bir ürün, birey ya da görüşe ilişkin olumlu bir tutum oluşturmasını ya da var olan tutumunu değiştirmesini sağlama yönündeki çabası" olarak ifade edilmiştir (Demirtaş, 2004, s. 74). İkna, başka bir kişiyi değiştirme girişimini barındıran bir unsurdur. Girişim kelimesi kasıtlılığı ve amacı ifade eder. Bir kişi başka birinin tutumunu veya davranışını kasıt olmaksızın değiştirirse bu ikna değildir (Fogg, Cuellar, Danielson, & David, 2017, s. 134). Tüm bu tanımlamalar göz önüne alındığında iknayı bilinçli ve planlı bir şekilde yapılan amacı zorlama olmadan tutum, düşünce ve davranış değiştirmek olan bir süreç olarak tanımlamak mümkündür.

Bir kişinin davranışlarında ve düşüncelerinde değişiklik yaratma amacıyla yollanan ikna iletileri bazı durumlarda o iletiye maruz kalan kişinin iyiliği için olabilmektedir. Bazı durumlarda ise ikna etme amacı taşıyan kaynak yalnızca kendi çıkarlarını ve hedeflerini düşünerek hareket etmektedir (Reardon, 1991, s. 1). Örneğin akıllı saatlerin belirli bir süre hareketsiz kaldıktan sonra veya çok sesli bir ortama girdikten sonra uyarı yollayarak bireyi harekete geçirme isteği insanların yararı gözetilerek oluşturulmuştur. Ancak bir satış görevlisinin belirli bir markaya yönelik olarak yaptığı ikna konuşması ticari kaygı barındırdığı için markanın hedefi ve çıkarı söz konusudur. Bu nedenle böyle bir örnekte öncelik olarak iknaya maruz kalan kişinin yararı yerine markanın yararı söz konusudur. Fakat birey herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan kendi hayatını kolaylaştırmak, ihtiyacını gidermek için bir ürünü satın aldığında dolaylı olarak kendi için de bir yarar sağlamış olur.

İkna edici iletişim bir başka bireyin veya topluluğun yanıtlarını şekillendirme, güçlendirme veya değiştirme amacını taşıyan mesajlardır. Bunu kasıtlı olarak yapmak önemlidir. Çünkü iletişimin doğası gereği ikna edici olduğu öne sürülebilir. İkna edici iletişimde bu sürecin kasıtlı olarak yapılması gereklidir (Stiff & Mongeau, 2016, s. 4). İkna mesajlarıyla birlikte insanların duygularına ve fikirlerine hitap edilerek bir konuya ilişkin olarak tutumlarını, düşüncelerini veya davranışlarını değiştirmek amaçlanmaktadır (İplikçi, 2015, s. 68). İkna edici iletişim süreci bir tutum kazandırma veya var olan bir tutumda değişiklik yaratma süreci olarak da kabul edilmektedir. Söz konusu ikna edici iletişim süreci bireyin bir iletiyi kaynak tarafından alması, iletiyi anlaması ve onaylaması, hedeflenen davranışı veya düşünceyi yansıtmasına kadar sürmektedir (Bozkurt, 2014, s. 16). Özellikle kaynağın güvenilirliği, iletinin dikkat çekiciliği ve yaratıcılığı, iletinin hedef kitle tarafından kavranacak düzeyde olması ikna edici iletişim için önem arz eden detaylardır. Bu unsurların her birinde sağlanacak yeterlilik ikna sürecinin etkisini artırabilmektedir.

Ran Cheng (2004, s. 2-5), kendi araştırmasında kaptolojinin kullandığı bazı ikna teknikleri olarak tam zamanında ikna, deneyim simülasyonu, kişiselleştirme, öneri, izleme ve takip, rekabet ve tanınma ve sanal topluluklardaki kişilikleri görselleştirme olarak sıralamıştır. Tam zamanında ikna tekniği ikna edici mesajların birbiriyle bağlantılı olması ve insanların karar verme eylemi sırasında onlara ulaşmasını kapsamaktadır. Ürün hakkında bilgiler, ürün karşılaştırmaları, tüketicinin incelediği ürüne yönelik olarak bir indirim gibi uygulamalar tam zamanında ikna tekniği içerisinde değerlendirilebilir. Deneyim simülasyonunda kullanıcıya gerçeğine çok benzer bir simüle edilmiş bir ortam sunulur. Bu eylem sonucunda kullanıcılar bazı deneyimler edinecek ve bu deneyimlere bağlı olarak kararlar alabileceklerdir. Ürün inceleme videoları, ürünün detaylı görselleri gibi uygulamalar deneyim simülasyonuna örnektir. Kişiselleştirilmede ise kullanıcılara özel olarak gönderilen iletiler mevcuttur. Genel bilgilerden ziyade kişiselleştirilmiş bilgilerin daha etkili olduğu düşünülmektedir. Bu teknik ile insanları etki altına almak hedeflenmektedir. Kişinin geçmiş alışverişleriyle ve ilgi alanlarıyla bağlantılı olarak sunulan öneriler, kullanıcıya özel indirimler yapılması bu teknik için örnek olarak verilebilir. Bir diğer teknik olan öneride ise ürün/hizmeti satın alan kullanıcılarının yorumları ve puanlandırmaları önemli rol oynamaktadır. Öneri tekniğinde kişiler daha önce bir ürünü satın alan, deneyimleyen insanların yorumlarını dikkate alarak algılanan riski azaltıp satın alma sürecini hızlandırabilmektedir. Ancak bir ürüne, hizmete ya da markaya yönelik olarak gelen olumsuz yorumlar riski artırarak satın alma işlemini tamamlanmadan sonlandırabilir. İzleme ve takip tekniği tüketicilerin mahremiyetini kısıtlaması yüzünden tartışmalı bir ikna türü olarak değerlendirilmektedir. Ancak insanların davranışlarını değiştirdiği için ikna tekniği olarak görülmektedir. Bazı web sitelerinin farklı bir sekmeye girildiği anda "Hey bizi unuttun." gibi

iletiler yollayarak bireyi tekrar web sitesine geri döndürmeye çalışması, listelerdeki ürünlerde yaşanan fiyat değişikliklerinin tüketiciye bildirilmesi gibi uygulamalar izleme ve takip tekniğine örnek olarak verilebilir. Rekabet ve tanınma tekniğinde ise insanları motive etmek adına birbirleriyle yarıştırma ve rekabet ettirme amacı vardır. Bazı sitelerde haftalık en çok harcamayı yapan üyelere rozet verilmesi, açık artırma düzenlenmesi, üyelik kategorileri yaparak her kategoriye özel farklı özellikler tanınması bu tekniğe örnektir. Bireyler bu tarz ayrıcalıklar ve ünler elde edebilmek için daha çok harcamaya ikna olabilmektedir. Cheng'in son olarak belirttiği ikna tekniği olan sanal topluluklardaki kişilikleri görselleştirme ise kullanıcı katılımının önemini vurgulamaktadır. Yeni bir sanal topluluğa katılan bir kişi üyelerin tutum ve görüşlerini ifade eden kişilik görselleştirmeleri ile topluluğa uyum süreci hızlanmaktadır.

2.3. Dijital Pazarlama

Bilgisayarların ve internetin hayatımızda yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan dijital pazarlama, cep telefonlarının artık küçük bir bilgisayar haline gelerek insanlara dijital dünyaya rahatlıkla ulaşma imkânı vermesiyle birlikte önemini artırmıştır. Klasik pazarlama anlayışı dijital unsurlara entegre olmaya başlamış ve getirdiği avantajlar sayesinde sıklıkla kullanılan bir pazarlama tekniği haline gelmiştir. İnternet ve bilgisayar teknolojisinin günden güne gelişmesi ve değişmesiyle birlikte dijital pazarlama da statik kalmayarak kendini güncellemiş ve değişimlere ayak uydurmuştur.

Dijital pazarlama, potansiyel müşterilere ulaşmak ve müşterilere dönüştürmek ve onları korumak için dijital teknolojileri kullanarak malların veya hizmetlerin hedeflenmiş, ölçülebilir ve etkileşimli pazarlanması için genel bir terimdir. Temel amaç, markaları tanıtmak, tercihleri şekillendirmek ve çeşitli dijital pazarlama teknikleriyle satışları artırmaktır (Todor, 2016, s. 52). Tüketicilere ve müşterilere zamanında, kişisel ve uygun maliyetli bir şekilde ulaşmak için öncelikle veri tabanına dayalı dağıtım kanallarını kullanarak ürün ve hizmetleri yenilikçi bir şekilde tanıtma uygulaması, dijital pazarlama olarak bilinir (Wsi, 2013, s. 7). Geleneksel pazarlamaya kıyasla reklamın etkinliğini net olarak ölçebilme, kişisel mesaj yollayabilme ve etkileşim sağlama gibi özellikler dijital pazarlamanın olumlu yönleri arasında yer almaktadır.

Dijital pazarlama geleneksel pazarlama anlayışından farklı olarak hedef kitlelerin düşünce, duygu ve yorumlarıyla etkileşimli bir şekilde iletişim süreci işletmektedir. Bireylerin deneyim yaşamasına olanak sağlayan dijital pazarlama birçok farklı yol ile hedef kitlelere ulaşarak markaya zaman ve para yönünden faydalar sağlamaktadır (Bulunmaz, 2016, s. 357). Dijital pazarlama ile hedef kitleleri ilgi alanlarına, geçmiş satın alımlara, lokasyona ve yaşa göre kategorilendirerek daha hedefli, etkili ve ölçülebilen pazarlama stratejileri geliştirmek mümkündür.

Çevrimiçi pazarlama, e-pazarlama ve web pazarlaması olarak da adlandırılan dijital pazarlama ürün ve hizmetlerin internet üzerinden pazarlanmasını içerir. Dijital pazarlamanın içeriğini yalnızca bir web sitesi olarak düşünmek yanlıştır. Arama motoru reklamcılığı, bloglar, B2B ortaklıkları, e-mailing, sosyal medya pazarlaması, içerik pazarlaması, interaktif pazarlama gibi pek çok unsuru kapsamaktadır. İnternetin kullanımının artmasıyla birlikte dijital pazarlamanın potansiyel müşterilerinde de artış yaşanmıştır (Bala & Verma, 2018, s. 327-331). Dijital pazarlama kanalları arasında arama motoru optimizasyonu, e-posta pazarlaması, arama pazarlaması, içerik pazarlaması, sosyal medya pazarlaması, satış ortaklığı pazarlaması, tıklama başına ödeme, görüntülü reklamcılık, çevrimiçi halkla ilişkiler, ınbound pazarlama, web analitiği ve viral pazarlama gösterilebilir (Gedik, 2020, s. 69-72). Markalar kendi pazarlama amaçlarına göre seçecekleri dijital pazarlama kanallarını etkin ve verimli bir şekilde kullandıkları takdirde hedef kitleleri ikna etme gücünde yaşayacağı avantajların farkını görebilecektir (Köse & Yeygel Çakır, 2019, s. 209).

Bahsedilen faydalar incelendiğinde dijital pazarlamanın, geleneksel pazarlamaya göre pek çok konuda öne çıktığını ve fark yarattığını söyleyebiliriz. Özellikle reklamın etkinliğinin ölçülebilmesi, re-marketing yapılarak daha önce ulaşılan kitlelere tekrar ulaşılabilmesi ve veriler sayesinde doğru hedef kitleyi belirleyebilmesi reklam verenler için önemli detaylar olarak öne çıkmaktadır. Bahsedilen bu özellikler nedeniyle yapılan reklam yatırımları daha isabetli sonuçlar almaya ve markanın zorlu rekabet koşulları arasında öne çıkmasına yardımcı olmaktadır.

2.4. Araştırmanın Amacı Ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın amacı tüm dünya üzerinde hizmet veren en büyük e-ticaret sitelerinden biri olan Amazon'un Türkiye uzantılı sitesinde kullandığı ikna tekniklerini kaptoloji bağlamında derinlemesine incelemektir. Hangi ikna tekniklerinin nasıl kullanıldığı örnekleriyle beraber incelenmiş, bu tekniklerin markaya tüketiciyle etkileşim açısından kattıkları tartışılmıştır. Çalışmada öncelikle kaptoloji, dijital pazarlama, ikna ve ikna edici iletişim kavramları tanımlanmış ardından en büyük e-ticaret sitelerinden biri olan Amazon'un resmî sitesinde kullandığı ikna teknikleri Cheng'in ortaya koyduğu ikna teknikleri açısından incelenerek çeşitli yorumlamalar getirilmiştir.

Türkiye üzerinde faaliyet gösteren birçok e-ticaret sitesi olmasına rağmen araştırma kapsamında yalnızca Amazon'un sitesi incelemeye tabii tutulmuştur. Ayrıca inceleme Cheng'in 2004 yılında ortaya koyduğu ikna teknikleri kapsamında gerçekleştirilmiş diğer ikna teknikleri çalışmaya dahil edilmemiştir. Amazon'un mobil uygulaması da araştırmaya dahil edilmeyen başka bir unsurdur. Tüm bu sayılanlar araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3. BULGULAR

Amazon ilk kurulduğu yıldan bu yana hızla büyüyen ve neredeyse tüm dünya üzerinde hizmet veren bir e-ticaret sitesidir. Site içerisinde kitaptan kişisel bakıma, evcil hayvan ürünlerinden bahçe gerekçelerine kadar birçok ürün kategorisinden ürün satılmaktadır. Türkiye pazarına da 2018 yılının sonbahar döneminde giriş yapan marka, bu zamana kadar satış ve dağıtım hizmetleri günden güne iyileştirmektedir. Cheng'in ortaya koyduğu ikna teknikleri Amazon üzerinden incelendiğinde sanal topluluklardaki kişilikleri görselleştirme tekniklerinin kullanılmadığı görülmüştür. Bireysel Amazon hesabından siteye giriş yapıldığında bir ve iki numaralı görselde olduğu gibi tam zamanında ikna odaklı örneklerle karşılaşılmaktadır.

Görsel 1 ve **2-** Tam Zamanında İkna Örnekleri

Son görüntülenen ürünlerin tekrar gösterilmesi, günün fırsatlarının her gün değişerek karşımıza çıkması, tam zamanında ikna tekniğiyle ilişkilendirilebilir. Daha önce görüntülenip satın alınmayan ürünlerin tekrar karşımıza çıkması unutulan veya ertelenen satın alma kararlarını bizler için tekrar gündeme getirerek satın almamızı sağlayabilmektedir. Aynı şekilde karşımıza indirimli bir şekilde çıkan fırsat ürünleri de satın almaya ikna edici bir mesaj olarak değerlendirilebilir. Ayrıca ürünlerin satın alımı tamamlanırken karşımıza çıkan Prime teklifi de tam zamanında ikna kapsamında yer almaktadır. Satıştan hemen önce çıkan bu teklifle Prime üyeliğe geçerek hızlı kargo, indirimli fiyatlar ve dizi/filmlerin olduğu Prime video ayrıcalıklarından yararlanma fırsatı tüketicilere sunulmaktadır. Satıştan önce gelen bir günlük kargo ve indirimli fiyat teklifleri insanları cezbederek uygun fiyatlı Prime özelliğine geçmesine ikna edebilir.

Görsel 3- Tam Zamanında İkna Örneği

Görsel 4- Tam Zamanında İkna Örneği

Tüketiciler bazen ürün kategorilerde -özellikle algılanan riskin yüksek olduğu ürünlerde- oldukça kararsız kalabilmektedir. Bu noktada tüketicilerin karar vermesini kolaylaştırmak, aradığı bilgileri kolayca onlara ulaştırabilmek için bazı e-ticaret sitelerinde detaylı açıklamalar ve ürünler arasında karşılaştırmalar olmaktadır. Dört numaralı görselde bir dizüstü bilgisayarın tüm özelliklerinin detaylı bir şekilde yazılı olduğu açıklama kısmı görülmektedir. Dizüstü bilgisayarın özellikleri, boyutu, model numarası, oyunlara yönelik performansı gibi merak edilebilecek pek çok şey açıklanmıştır. Bu da kullanıcılara o ürün hakkındaki tüm bilgileri aktararak kararsız kalınmasının önüne geçmek ve algılanan riski azaltmak için yapılmış bir hamledir. Bu hamle de tam zamanında ikna örneği olarak değerlendirilmektedir.

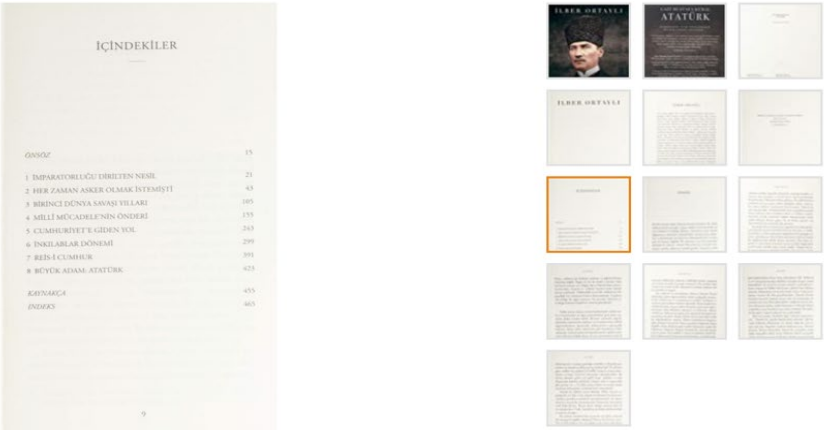

Görsel 5- Deneyim Simülasyonu Örneği

Beşinci görselde ise bir kitabın önemli kısımlarına ait fotoğraflar görülmektedir. Kitabın kapak görseli, içindekiler kısmı, giriş bölümünden yazılar ve bazı sayfalara ait olan fotoğraflar mevcuttur. Bu sayede insanlar alacağı kitap hakkında daha fazla bilgi imkanına sahip olmaktadır. Postmodernizmin hâkim olduğu dünyamızda simülasyon kuramı çok önemli bir kavram olarak yerini almıştır. Tüketiciler satın alacakları ürünleri simüle ederek yaşayacağı duyguları, hazları ve kullanım deneyimini test

etmektedir. Amazon'un kitap örneğinde de kitabın detaylı bir ön izlenimi mevcut olduğu için o ürünü satın almayı düşünen tüketicilerin deneyimi simüle ederek ürünü satın aldığında karşılaşabileceklerini aktarılmaya çalışılmıştır.

Görsel 6- Kişiselleştirme Örneği

Kişiselleştirme de önemli bir ikna tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişiselleştirilmiş bilgiler, kitlesel olarak sunulan bilgilerden daha çok ilgi görebilmektedir. Sık kullanılan bu teknikle kullanıcılara sesleniyormuş gibi bir algı yaratılarak etki altına alınmaya çalışılır. Dolayısıyla bilgileri kullanıcılara göre kişiselleştirmek daha etkili sonuçlar verebilir. Altı numaralı görselde görülebileceği üzere Amazon'da kullanıcılarının satın alma ve ürün inceleme geçmişine yönelik olarak her kullanıcıya farklı olmak üzere fırsatlar sunulmaktadır. Burada sıklıkla bakılan, geçmişte satın alınan ürünlere benzeyen ürünler olduğu için insanlar aynı satın alma davranışını bu ürünler üzerinde de sergileyebilmektedir. İlk görselde görülebileceği gibi siteye girilen an bize ismimizle hitap edilmesi de kişiselleştirmeye iyi bir örnek oluşturmaktadır. Yedinci görselde ise Amazon'un ana sayfasında Prime üyelerine özel olarak sunduğu Amazon Prime Video platformundan kişiye özel öneriler sunulduğu görülmektedir. Amazon bir yandan Netflix'e rakip olan dizi ve film platformunun reklamını yaparken bir yandan da Prime üyeliğin getirdiği avantajı kişiselleştirilmiş örnek olarak sunmaktadır.

◄ **Görsel 7-** Kişiselleştirme Örneği

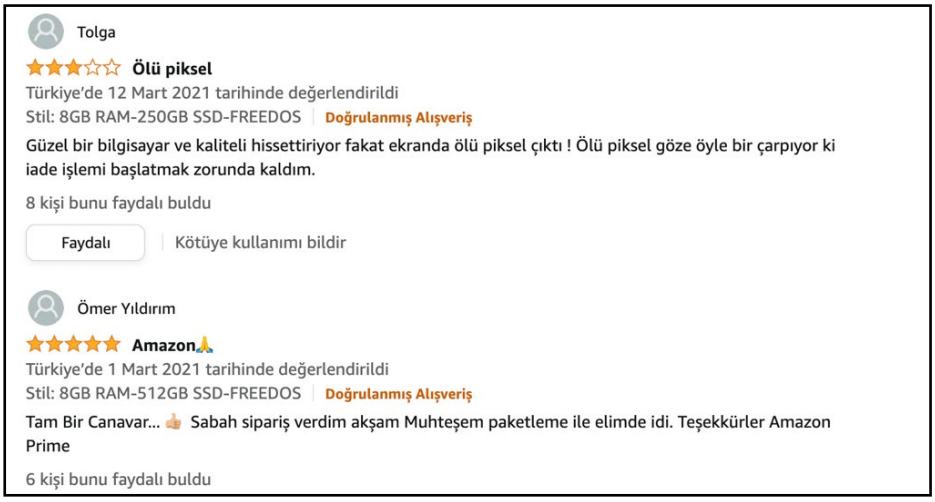

Görsel 8- Öneri Örneği

Sitede bulunan kullanıcı yorumları kısmı da öneri tekniğiyle bağdaştırılabilir. İnsanlar aldıkları ürünlerin fotoğraflarını ve videolarını çekerek yükleyip, o ürünler hakkında puanlama yapıp yorumlarını

yazabilmektedir. Bu da özellikle elektronik ürünlerde kararsız tüketicilerin çok işine yarayan bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Çekilen fotoğraflar ve videoların yanında kendisi gibi bir tüketicinin ürün hakkındaki yorumları güvenilir olarak algılanabilmektedir. Bu sayede de bir deneyim simülasyonu yaratılarak satış için bir ikna oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak yorum kısmında ürün için gelen olumsuz yorumlar ters etki de yapabilir. Ürüne yönelik olumsuz yorum ve puanlamalar satın alma davranışını olumsuz etkileyerek sonlandırabilir. Yorum özelliğinin dışında Amazon'un yaptığı hediye önerileri de öneri ikna çeşidine bir örnek oluşturmaktadır. Dokuz numaralı görselde Amazon'un sunduğu seçeneklerden herhangi birine tıklayarak ona özel hediye önerilerini görmemiz mümkündür. Bu durum hediye seçmekte kararsız kalan tüketicilerin satın alma sürecini rahatlatan bir ikna çeşididir.

◄ **Görsel 9-** Öneri Örneği

İzleme ve takip tekniğinde ise Amazon'un sunduğu benzer alışveriş önerileri ve fiyat değişiklikleri örnek olarak verilebilir. Amazon'un geçmiş alışveriş deneyimleriyle bağlantılı olarak sunduğu benzer alışveriş önerileri öneri niteliği taşımakla birlikte tüketicinin site içi hareketlerini ve satın alma geçmişini izlediği için izleme ve takip tekniği arasında değerlendirilebilir. Fiziksel mağazadaki satış görevlilerinin tüketicileri takip etmesine benzer olan bu olay tüketicileri etkisi altına alarak satışa yönlendirebilir. Bunun yanı sıra tüketicinin daha sonra almak veya ürünleri takip etmek üzere oluşturduğu listelerim ve kayıtlı ürünler kısmın da Amazon tarafından izlenerek herhangi bir fiyat değişikliği durumunda tüketiciyi bilgilendirmektedir. Bu tarz değişiklikleri bildirmek tüketiciyi satın alma davranışına yönlendirebilmektedir.

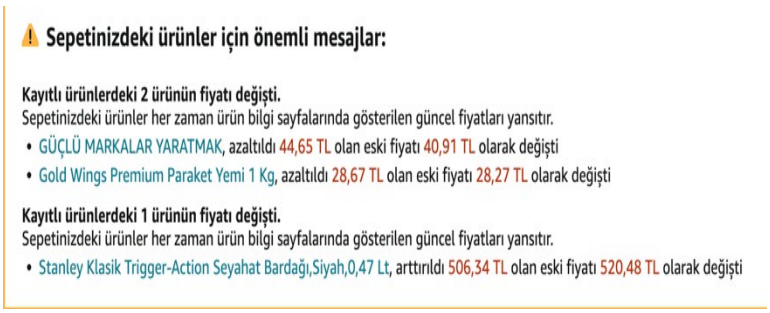

Görsel 10 ve **11-** İzleme ve Takip Örneği

Rekabet ve tanınma tekniğinde ise herhangi bir açık artırma tarzı uygulama olmasa da Amazon Prime üyeliğinin getirdiği ayrıcalıklar kullanıcılarda bir rekabet ortamı yaratmaktadır. On ikinci görselde Prime üyelerine özel seçili ürünlerdeki indirimler normal kullanıcılarla Prime kullanıcıları arasında bir fark yaratarak rekabet oluştururken aynı zamanda Prime üyeleri arasında da belirli stok sayısında sunulduğu için rekabet oluşturmaktadır. Bu nedenle rekabet ve tanınma yöntemine örnek olarak gösterilmesi mümkündür.

◄ **Görsel 12-** Rekabet ve Tanınma Örneği

4. SONUÇ

Dijitalin dünyamıza hâkim olmasıyla birlikte tüm alışkanlıklarımızda değişim meydana gelmiştir. Alışveriş alışkanlıklarımız ve tercihlerimiz de bu değişimlerden etkilenen unsurlar olmuştur. Eskiden yüz yüze yapılan alışverişler artık sanal ortamlara taşınmış ve bu sayede insanlar dünyanın bir ucundan bir ucuna internet üzerinden sipariş verme imkanına sahip olmuştur. Sınırların ortadan kalkması, her ürüne ulaşabilme imkânı tüketiciler için kolaylık yaratsa da normal ortamlardan kıyasla dijital ortamlarda ikna teknikleriyle daha çok karşılaşmamız dezavantaj sayılabilmektedir.

Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, insanları ikna etme konusunda da ciddi bir gelişme sergilemiştir. Amazon örneğinde gördüğümüz üzere özellikle e-ticaret siteleri kullanıcılarını ikna etmek, planlı veya plansız bir satış gerçekleştirmek için birçok teknik kullanmaktadır. Hatırlatma bildirimleri, kişiselleştirilmiş mesajlar, kullanıcının ilgisine göre ürün önerileri, ürün karşılaştırmaları, ürüne yönelik fotoğraf ve video incelemeleri gibi uygulamalar tüketicilerin daha kolay ikna olmasını sağlayabilmektedir. Bu dijital ikna teknikleri yanında etik sorunları getirse de sağlık, eğitim, iş geliştirme ve askeri gibi yararlı konularda da kullanılabilmektedir.

İkna teknikleri Amazon özelinde incelendiğinde yoğunlukla tam zamanın ikna tekniğinin kullanıldığı görülmüştür. Çeşitli avantajlar, günlük fırsatlar, son görüntülenen ürünler, ürün özelliklerinin açıklayıcı bir şekilde yer alması ve Prime özelliğine sahip olanlara sağlanan ayrıcalık gibi unsurlar satışı kolaylaştıran ve tüketicileri ikna eden unsurlardır. Bu nedenle Amazon tarafından da sıklıkla kullanılarak tüketicileri hem satın almaya hem de çeşitli ayrıcalıklardan yararlanmaya ikna etme amaçlanmaktadır. Ayrıca marka sıklıkla kişiselleştirilmiş ikna tekniklerini de kullanmaktadır. Kişiselleştirme tekniği ile kullanıcıların geçmiş alışveriş deneyimlerine benzer öneriler yapılabilmektedir. Tüketicilerin geçmiş satın alımları ve site içi hareketleri göz önünde bulundurularak yapılan kişiselleştirilmiş iletiler tüketicilerin plansız bir satın alma işlemi gerçekleştirmesine neden olabilmektedir. Öneri tekniği de Amazon'un kullanıcılarının kendisine sunduğu bir tekniktir. Kullanıcılar satın aldıkları ürüne yönelik olarak görüşlerini yazarak o ürünü satın almayı düşünen diğer kullanıcılar için bir fikir verebilmektedir. Olumsuz yorumlar o ürüne yönelik olarak kötü bir algı oluştursa da olumlu yorumlar satın alma işlemini kolaylaştıran, risklerin ortadan kalkmasına yardımcı olan bir etmendir. Simülasyon, izleme ve takip, rekabet ve tanınma Amazon tarafından kullanılan diğer teknikler olurken Cheng'in belirttiği kişilikleri sanal topluluklarda görselleştirme tekniği tespit edilememiştir.

Amazon örneğinde görülebileceği üzere e-ticaret siteleri birbirinden farklı dijital ikna teknikleri kullanarak satışın yanı sıra hem tüketici bağlılığı hem de marka imajı yaratmaya çalışmaktadır. Bazı durumlarda farklı ikna teknikleri aynı anda kullanılarak tüketicinin davranışını pekiştirmek amaçlanmaktadır. Markaların giriştiği rekabet yarışında öne çıkabilmek, satışları sürdürebilmek ve pazar paylarını koruyabilmek adına dijital ikna tekniklerine önümüzdeki zamanlarda da fazlasıyla ihtiyaç duyulacaktır. Günümüz dünyasının değişmez bir gerçeği haline gelen teknoloji, her geçen gün insanların hayatında daha çok yer etmeye başlamıştır. Akıllı telefonlar, akıllı ev eşyaları, akıllı arabalardan sonra artık akıllı evler bile insanların hizmetine sunulmuştur. Tek bir tuşla buzdolabımızdaki ürünleri kontrol edip, evimizi kameralarla online olarak izleyip akıllı temizlik robotunu çalıştırıp, dijital asistanlarla siparişler verebilme imkânına sahip teknolojiler gelişmiştir. Teknoloji gelişmeye devam ettiği müddetçe dijital ortamlarda insanları ikna etmek ve rekabette öne geçmek için yeni çabalar ve teknikler de gelişecektir.

KAYNAKÇA

Bala, M., & Verma, D. (2018). A Critical Review of Digital Marketing . *International Journal of Management, IT & Engineering, 8*(10), 321-339.

Bozkurt, İ. (2014). *İletişim Odaklı Pazarlama: Tüketiciden Müşteri Yaratmak.* İstanbul: MediaCat.

Bulunmaz, B. (2016). Gelişen Teknolojiyle Birlikte Değişen Pazarlama Yöntemleri ve Dijital Pazarlama. *Trtakademi*, 348-365.

Cheng, R. (2004). Persuasion Strategies for Computers as Persuasive Technologies. citesseerx: https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.119.7064&rep=rep1&type=pdf adresinden alındı

Demirtaş, H. (2004). Temel İkna Teknikleri : Tutum Oluşturma ve Tutum Değiştirme Süreçlerindeki Etkilerinin Altında Yatan Nedenler Üzerine Bir Derleme. *İletişim, 19*, 73-90.

Elden, M., Çakır Yeygel, S., & Bakır, U. (2014). Bir İkna Edici Teknoloji Olarak Sigara Karşıtı Web Siteleri: Kar Amacı Güden Ve Gütmeyen Kurumların Web Sitelerine Yönelik Kullanıcı Tutumları. *Global Media Journal*, 75-96.

Fogg, B. (1997). Captology: The Study of Computers as Persuasive Technologies. *CHI: Conference on Human Factors in Computing Systems* (s. 129). Atlanta: Association for Computing Machinery, New York.

Fogg, B. (1999). Persuasive technologies. *Communications of the ACM*, 26-29.

Fogg, B. (2003). *Persuasive Technology: Using Computers to Change What We Think and Do Interactive Technologies.* San Francisco: Morgan Kaufmann.

Fogg, B. (2009). A behavior model for persuasive design. *Persuasive '09: Proceedings of the 4th International Conference on Persuasive Technology*, (s. 1-7). California, USA.

Fogg, B., Cuellar, G., Danielson, & David. (2017). Motivating, Influencing and Persuading Users: An Introduction to Captology . A. Sears, & J. A. Jacko içinde, *Human-Computer Interaction Fundamentals* (s. 110). Florida: CRC Press.

Gedik, Y. (2020). Pazarlamada Yeni Bir Pencere: Dijital Pazarlama. *Journal Of Busıness In The Dıgıtal Age, 3*(1), 63-75.

HBI. (2021, 05 04). *Captology: How Computers Rewire our Minds—and Why We Let Them*. 05 2022 tarihinde HBI Helga Bailey GmbH: https://www.hbi.de/en/blog/captology-how-computers-rewire-our-minds-and-why-we-let-them/# adresinden alındı

İplikçi, H. G. (2015). Reklamlarda Tüketiciyi İkna Etmek İçin Kullanılan Stratejiler Ve Reklam Örnekleri. *Sosyalve Beşeri Bilimleri Dergisi, 7*(1), 65-77.

Köse, G., & Yeygel Çakır, S. (2019). Markaların Dijital Pazarlama Çağında Tüketicileri Etkileşime İkna Etme Yolları: Influencer Pazarlama ve İçerik Pazarlamasına İlişkin Kavramsal Bir Çalışma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38*, 205 - 222.

Reardon, K. K. (1991). *Persuasion in Practice* . California: Sage Publications.

Özyirmidokuz, E. K., & Uyar, K. (2022). Mutlu Pazarlama Yazılım Gereksinimleri Analizi. *Journal of Research in Business, 7*(1), 148-164.

Shahrom, M., Kassim, E., Humaidi, N., & Zamzuri, N. (2017). A Captology Study on Behavior Model for Persuasive Ubiquitous Technology. *International Journal of Machine Learning and Computing, 7*(5), 162-166.

Stiff, J. B., & Mongeau, P. A. (2016). *Persuasive Communication.* New York: The Guilford Press .

Todor, R. D. (2016). Blending traditional and digital marketing. *Economic Sciences, 9*(58), 51-56.

Wsi. (2013). *Digital Minds: 12 Things Every Business Needs to Know about Digital Marketing.* Victoria: Friesen Press.

Yüksel, A. H. (2012). İkna Kavramı. M. Editör: Oyman içinde, *İKNA EDİCİ İLETİŞİM* (s. 2-20). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

A RESEARCH ON THE TRANSFORMATION OF PAGAN ELEMENTS IN THE CHRISTIAN DEPICTION TRADITION

♦ ◆ ♦

PAGAN UNSURLARIN HRİSTİYAN RESİM GELENEĞİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Settar TARMAN*

ABSTRACT

As seen in many belief systems in common geographies, Paganism and Christianity had interacted with each other for centuries. When the way of living of the Roman pagan peoples are examined, it is noteworthy that their religious tradition affects their daily lives directly. In these societies, there are many protective cults and talismanic symbols are stand out similarly. The fact that the aforementioned cults or other symbolic elements have a place in Christianity through various transmission methods is an important clue that these societies are sharing the same geography. It is a common situation that religious traditions in temples continue to exist by gaining a new identity through architecture in sacred areas such as mausoleums or churches. In addition, sometimes in the form of a Christian saint image, it manifests itself as a pagan element in the art of depiction due to a known patronage or protective feature of the saint. Related to this, Dionysus, who is identified with grapes and wine, continued his existence in the Christian tradition through St. Tryphon as the protector of vineyards. Similarly, these roles assumed by Saint Blasios, who is considered the protector of farm animals, or Saint Mamas, who is especially known for taming wild animals, appears as an extension of the Greek goddess Artemis, who is associated with nature and rural life. Within the scope of this research, it will be evaluated that how the protective elements attributed to pagan figures, especially through activities such as viticulture, farming and animal husbandry that shape rural life, are transformed and maintained in the tradition of painting through various Christian saints.

Keywords: *Paganism, Christianity, Christian Saints, Byzantine Wall Painting*

ÖZET

Ortak coğrafyalardaki birçok inanç sisteminde görüldüğü gibi Paganizm ve Hristiyanlık da yüzyıllar boyunca birbiriyle etkileşim içinde olmuştur. Romalı pagan halklarının yaşam tarzları incelendiğinde dini geleneklerinin doğrudan gündelik hayatlarını etkilediği dikkat çekmektedir. Bu tarz toplumlarda özellikle çeşitli alanlarda koruyuculuklarına inanılan kültler ya da tılsımlı oldukları kabul edilen sembolik ögeler ön plana çıkmaktadır. Bahsi geçen kültlerin ya da diğer sembolik unsurların, çeşitli aktarım yollarıyla Hristiyanlık içinde kendilerine yer edinmesi de aynı coğrafyayı paylaşan toplumlar açısından önemli bir bulgudur. Özellikle mabetlerdeki dini geleneklerin mozole ya da kilise gibi kutsal alanlarda, mimari üzerinden yeni bir kimlik kazanarak varlığını sürdürmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bunun yanı sıra bazen de bir Hristiyan azizi imgesi halinde, azizin bilinen bir patronluğu ya da koruyucu özelliğinden dolayı tasvir sanatında pagan ögesi olarak kendini göstermektedir. Buna ilişkin üzüm ve şarap ile özdeşleştirilen Dionysos, bağ ve bağcıların koruyucusu olarak Aziz Tryphon üzerinden Hristiyan gelenek içinde varlığını devam ettirmiştir. Benzer şekilde çiftlik hayvanlarının koruyucusu kabul edilen Aziz Blasios ya da özellikle vahşi hayvanları ehlileştirmesiyle tanınan Aziz Mamas'ın üstlendikleri bu roller, doğa ve kırsal yaşantıyla ilişkilendirilen Yunan tanrıçası Artemis'in bir uzantısı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma kapsamında özellikle kırsal hayatı şekillendiren bağcılık, çiftçilik ve hayvancılık gibi faaliyetler üzerinden pagan figürlere atfedilen koruyucu unsurların, çeşitli Hristiyan azizleri aracılığıyla resim geleneği içinde nasıl dönüşerek varlıklarını sürdürdüğü değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Paganizm, Hristiyanlık, Hristiyan Azizler, Bizans Duvar Resmi*

* Ege University, History of Art, Doctorate Program, Turkey. (e-Mail: settartarman@gmail.com)

Introduction

Very wide field from the Middle East to Anatolia, the Balkans and Europe, respectively, are important areas where many beliefs were born and spread from. Also this area is where paganism and Christianity encountered and clashed in the struggle for survival. Especially in the first 300-400 years of Christianity, both beliefs seriously affected each other; Christianity somehow survived, but added many Pagan elements to itself.

In the Roman public structure which is following paganic traditions, the reflections of religious references in daily life are clearly seen. In such structures, it draws attention that people give intense meaning to talismanic things or superstitions. Similar themes appear in Christianity or other similar religions on close issues. It should be underlined that these beliefs gained a specific identity in the first 200-300 years after their emergence.

When we consider the Roman Pagan people, we can clearly see that regional specific Gods come to the fore in cult areas which are known to be sacred. Among the well-known Gods, we can think of figures such as Zeus, Apollo, Artemis or Dionysos. Similarly, in Christian architecture, we often see structures dedicated to the Holy Cross, Theotokos, Apostles or any other sacred elements in churches. In addition to these, the buildings which are dedicated to the saints are also have an important place in traditon. This kind of practice is implementing in settlements that are more urban. On the other side, when we observe the rural settlements, both the shrinkage of buildings and the change of expectations who are believers are drawn attention.

This study includes: (1) difference between urban and rural settlements religious buildings both Roman-Pagan people and Roman-Christian people, (2) meaning of the sacred people and elements in th cities and villages, (3) cause of why villagers or rural residents pay attention to atributes/symbols of Paganic or Christian figures, (4) how Pagan elements transform and find a place in Christian tradition.

Objectives of this study are (1) when Pagan people, from Middle East to Europe, chose Christianity how their religious traditions are affected by this situation, and (2) explaining the tranformation of Paganic elements to Christian tradition by using wall-paintings.

A comprehensive literature review was conducted using the following keywords, limited to Google Scholar until April 05.2022: Byzantine wall-paintings, Byzantine architecture, Paganism, Christianity, Christian saints.

Rural Settlements

In villages (χωρίον[2] ya da κώμη[3]) or settlements smaller than a villages like hamlets (ἀγρίδιον[4]) where the rural population lives, the primary sources of livelihood are agricultural activities based on vegetal and animals (Gerstel, 2015, pp. 10-11). For this reason, the population living in villages may have shown a special devotion to religious figures that could adversely affect their socioeconomic life and protect themselves from negative climatic conditions or diseases that could be seen in the plants and animals they grow.

Patronage of a Saint and the Atributes

In Christian belief, we see the saints as a powerful dignitary in public and they had mighty and appealing influence on their disciples and followers. The saints also touched and rehabilitate the people's moral side of their lives.

For example, Saint Nikolaos[5] the bishop of Myra is known as a protector saint for Myra or likewise Saint Polykarpos[6] who was the bishop of Smyrna appears as a protector saint of Smyrna

2 Çelgin, 2011, 724.

3 Çelgin, 2011, 388.

4 Liddell & Scott, 1996, 15.

5 BHG 1347-1364n: Halkin, 1957b, 139-151.

6 BHG 1556-1564: Halkin, 1957b, 212-214.

(Doğan vd., 2014, p. 17; Tarman, 2021, pp. 21-22). They are also known as wonderworkers by the cities of people they were related to. When we consider these saints important for related cities, it's common to encounter a church or tomb which is built in the name of Saint Nikolaos or Saint Polykarpos in these cities. A similar situation occurs in many other cities in the same practice. Because these people are perceived as symbols of resistance, libareation or development in the history of the cities. Naturally, it's also normal to encounter the depictions of these person in the buildings inner walls as an mural -wall-painting or mosaics (Tarman, 2021, pp. 82-83).

When consider this practice in rural settlements, we encounter a perception of belief shaped around the neccessities of daily life. Small-scale churches built in the name of a saint or other religious figures who are believed to be their protector, or chapels that are small due to their essential form of structures are seen in the same way (Gerstel, 2005, p. 166). However, the applications in the Wall paintings that we encounter in the decoration of buildings refers to the dynamics of the Pagan elements in Christianity.

Normally, we can't see the saints like Tryphon[7], Blasios[8] or Mamas[9] who weren't remarkable as Saint Nikolaos or Saint Polykarpos, in the interior church decoration as a main figures (Safran, 2005, p. 188; Tarman, 2021, p. 16). Or these saints don't appeared together in a common small size religious buildings. So religious buildings in the rural settlements are shown us how the rural practice was.

Other important issue is about the identification of these saints. In rural settlements, atributes are significant because the beliefs are shaped by the practice of residents' talismanic units. For example, when we consider the cult of Dionysos, the god of the grape-harvest, has seen in the icons with grape leaf, crown of ivies, etc. (Bulfinch, 2011, pp. 186-192; Graves, 2010, pp. 127-136). The same way of description draws attention in the Christian's depictions. Saint Tryphon is associated with winemaking or gardeners. So, saint is often depicted with a pruning knife or vine leaf in his depictions (Gerstel, 2015, p. 121). This symbolic usage is important to understand the perception of countryside resident's living styles of their believes and their practices.

Image 1. Saint Tryphon (Gerstel, 2015, p. 122)

7 BHG 1856-1858x: Halkin, 1957b, 307-309; SynaxCP 437: Delehaye, 1902, 437.

8 BHG 276-277k: Halkin, 1957a, 99-100; SynaxCP 457: Delehaye, 1902, 457.

9 BHG 1017z-1022: Halkin, 1957b, 72-74; SynaxCP 5-7: Delehaye, 1902, 5-7.

Rural Saints and Comparison With Their Ancient Roots

Normally, saints like Tryphon, Blasios, Mamas can't be seen inner church decoration as a main figures. Or these saints don't appeared together in a small size religious buildings. So rural settlements religious buildings are shown us how the rural practice was.

Saint Tryphon is protector of vignerons and vineyards and villagers believe that they are under the protectection of this figüre (Safan, 2005, p. 189); like the Olympian God Dionysos. Sometimes we see Saint Tryphon with a pruning knife as an atribute/ a symbol. And Dionysos is generally depicted with a crown of ivies, grape leaf or grape itself (Gerstel, 2015, p. 121; Graves, 2010, pp. 127-136).

Image 2. Dionysos sailing with the pirates he transformed to dolphins (https://l24.im/pw2gr)

Another figures Saint Blasios is protector of farm animals/livestock; Saint Mamas has known as tamer of animals and a protector for them like Saint Blasios (Gerstel, 2015, pp. 110-111; Safan, 2005, p. 189). Sometimes Saint Blasios is seen with a shepherd's crook or Mamas is seen with a sheep or on the lion. Just as Saint Tryphon is in parallel with the Dionysos, these saints also bear some similarities with the Olympian Goddess Artemis. Artemis is known as protector of newborn or young animals which need protection. She is modeled with a stag or deer, hunting spears, bow&arrow (Graves, 2010, pp. 100-104).

Image 3. Saint Mamas and Saint Tryphon (Gerstel, 2015, pp. 105,110)

Image 4. Artemis pouring a libation (https://l24.im/eSFHc)

As mentioned that the villagers had built small humble churches and sometimes just small chapels in rural settlements. These specific saints like Tryphon or Blasios depictons are clearly recognize if they are with Greek inscriptons or just their atributes/symbols. Sometimes, the wall-paintings can be found in a small rectangular place as niche for offering. They can be crop, bread maybe grape/vine or any other product from productive villagers (Gerstel, 2015, pp. 66-67). When we look at the Paganic traditions, before Paganism is faded, similar rites are continuing.

Image 5. Offering nich (Gerstel, 2015, p. 67)

Conclusion

When examining the beliefs that have emerged in a very wide common geography, that is neccessary not to consider them independently of each other. Because these beliefs take advantage of similar motivations and elements and they somehow influenced each other. In this context, purpose of the related Pagan gods and Christian saints or Paganism and Christianity are serving the same expectation.

To sum up, rural settlements residents aware of the patronage of religios figures. In time Roman citizens were Pagan and then they were Roman again but somehow chose Christianity or asimilated. So they prefers much more helpful saints for their agricultural living style in the church or chapel decoration.

REFERENCES

Artemis pouring a libation (01.06.2022) Source: https://l24.im/pw2gr

Bulfinch, T. (2011). *Bulfinch Mitolojileri*, (Çev. Babacan, A., Kamcez, B., Özcangiller, B.), İstanbul.

Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul.

Delehaye, H. (1902). *Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris/Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, (Eds. De Smedt, C., De Backer, I., Van Ortroy, F., Van Den Gheyn, I., Delehaye, H. & Poncelet, A.), Bruxelles.

Dionysos sailing with the pirates he transformed to dolphins (1.06.2022) Source: https://l24.im/eSFHc

Doğan, S., Çorağan, N., Bulgurlu, V., Alas, Ç., Fındık, E. & Apaydın, E. (2015). *Myra-Demre Aziz Nikolaos Kilisesi*, (Ed. Doğan, S.), İstanbul.

Gerstel, S. E. J. (2005). The Byzantine Village Church, *Les Villages Dans L'Empire Byzantin (IVe-XVe Siecle)*, Realites Byzantines 11, (Eds. Lefort, J., Morrison, C. & Sodini, J.-P.), Paris, 165-178.

Gerstel, S. E. J. (2015). *Rural Lives and Landscapes in Late Byzantium (Art, Archaeology and Ethnography)*, Cambridge.

Graves, T. (2010). *Yunan Mitleri: Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler*, (Çev. Akpur, U.), İstanbul.

Halkin, F. (1957a). *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, Vol. I, Edt. III, Subsidia Hagiographica 8a, Bruxelles.

Halkin, F. (1957b). *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, Vol. II, Edt. III, Subsidia Hagiographica 8a, Bruxelles.

Liddell, H. G. & Scott, R. (1996). *Greek-English Lexicon with a Revised Supplement*, Oxford.

Safran, L. (2005). Saints and Villages in the Salento and the Mani, *Les Villages Dans L'empire Byzantin (IVe-XVe Siecle)*, Realites Byzantines 11, (Eds. Lefort, J., Morrison, C. & Sodini, J.-P.), Paris, 179-192.

Tarman, S. (2021). *Smyrna Piskoposu Aziz Polykarpos'un hayatı ve sanattaki yeri*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

WOODEN DOOR WINGS OF SURP ARAKELOTS MONASTERY DECORATED WITH ISLAMIC MOTIFS

Hale TELLİ*

ABSTRACT

The oldest remains of the Surp Arakelots Monastery of Mush show that the building was first built in the 11th century but some researchers date it to the 10th century. A jamatun was added to the main church in 1555 and a bell tower was added to the jamatun in 1791. The Homilarium of Mush, one of the most important medieval Armenian manuscripts, was written in this monastery in 1200. The door was found in Bitlis in 1916 and saved by archaeologist Smbat Ter-Avetisean The monastery was destroyed in 1960, The wooden door that has survived to the present is an important work worth investigating and researching. It was created in 1134 according to the inscription on the door exhibited in the Yerevan History Museum. The door is made of walnut wood and by deep carving method, there are Islamic influenced star-centered geometric compositions which were widely used in the period in Anatolia. The geometric motifs consisting of octagonal stars are filled with rumi motifs s-shaped. There is St. Gregor, who slays the dragon. There are figures riding horses, a pedestrian playing a trumpet with braided hair, wild animals, and figures such as the sphinx and siren on the outer frame of the door. It is estimated that the door frame was made in a later period due to the stylistic difference with the door wings. The door is a good example of the artistic interaction that emerged as a result of the intense raids of the Seljuks to the region since 1040. Similar composition can be seen on the Seljuk period door wings of Konya Beyhekim Masjid (13th century) and Cizre Great Mosque (13th century).

Keywords: *Islamic Art, Armenian Art, Medieval, Woodenworks, Geometric and Vegetal Ornamentation*

1. INTRODUCTION

Between the 11th and 14th centuries, people were mobile, which contributed to the exchange of ideas and objects across cultural borders, engendering a diversity of beliefs and forms of expression. The Anatolian lands served as a bridge in this process. This is a process in which Eastern Romans, Armenians, Seljuks and Mongols lived together in these centuries. In the arts, connections between these worlds specifically are evident through the decisions of patrons, an agency of artists, and the circulation of artworks. As the predominant international style at the time, Islamic features filtered into Armenian art and architecture. Armenians, in turn, actively contributed to the development of Islamic art and architecture. Prominent figures responsible for this exchange include those who converted to Islam. While architecture offers a more public display of artistic exchange between the Armenian and Islamic worlds, different media also show traces of influence, such as portable objects that themselves carried ideas and forms across their regions (Yalman, 2018, p.122). In this article, the wooden door of the Arakelotys Monastery of Muş, which seems to have emerged as a result of this interaction, will be examined. The door is a topic that has been dealt with by many different researchers before. The informations of these researchers were used in this article.

2. HISTORICAL BACKGROUND

With the conversion of Armenia to Christianity early in the fourth century. Aštisat (near Yücetepe) passed to the Armenian Church, becoming its earliest religious center and the hered itary property of the house of St. Gregory, the family of its first chief bishop. Shortly thereafter, the principality of the rebellious Sikunis passed to the Mamikoneans. With the death of the last male Gregorid. St. Sahak the Great, katholikos of Armenia (387-437), Tarawn passed with the other Gregorid holdings to his daughter Sahakanouys, and through her to his son-in-law, Vardan Mamikonean. In this way. both halves of Tarawn became possessions of the Mamikonids, and the two, thus united, became one of their princely domains (Hewsen, 2001, p. 107).

* Ege University, History of Art, Doctorate Program, Turkey. (e-Mail: hale.telli@ege.edu.tr)

Two councils were convened by Catholicos Sahak I in 432 and 435 in Ashdishad (near Yücetepe), and Nestorians were accepted as heretics in these councils. A council was held in the same place in 449 on the subject of Armenians returning to Zoroastrianism (Grousset, 2005, p. 181-185).

Syrian governor Muawiya captured most of Armenia in 650. When the Byzantines insisted to them on accepting the Chalcedonian provisions, the Armenians agreed with the Arabs in 652 (Bournoutian, 2016, p.82). Thus, Islamic influences began for the first time in the region. The Pakradunis, who came after the Umayyads, and the Abbasids established good relations (Bournoutian, 2016, p.86). At the beginning of the 9th century, the Abbasid Empire began to weaken. Ashot Misager was given the title of "Prince of Princes of Armenia" in 806 by the order of Caliph Harun al-Rashid, on condition that he remains attached to the Emirate of Dvin. After the death of Ashot (826), the principality was divided between his two sons Bagarat and Simbat. Bagarat took the lands around Daron, Sasun and Khoyt and established the Daron/Taron Bagratlı principality (Grousset, 2005, p.333).

Bagratid Tarawn flourished until 967, when the Byzantines occupied the prin cipality and converted it into a Byzantine theme (military province) called Taron. Under the Byzantines, Taron became a bastion of Chalcedonianism in Armenia, the Byzantines establishing a number of Byzantine episcopal sees in the province as they were to do everywhere else in Armenia as they made their third expansion into the country. The center of the Bagratid principality was the town of Mush, which, as Greek Mous, appears to have continued to serve as capital of the new theme. (Hewsen, 2000, p. 107). The Theme of Taron, 966-1071 United to the empire in 966, Tarawn was at first organized into a separate theme called Taron in Greek. As with the other new, smaller themes organized by the Byzantines in the eleventh century. Taron was composed of smaller districts which Arutyunova-Fidanyan calls "strate gies," that is, "military commands," which she identifies by means of the episcopal provinces which she believed corresponded to them. Taron, then, included with Akil isene as a single eparchy or ecclesiastical province, would have contained the following dioceses and hence the following subdivisions:

Taron proper, which Eremyan identified as the district around the town of Melti; Mous, obviously the district of the town of Mush, which may have been the capital of the whole of Taron; Khatsoun, the district of the village of Haciwn across the river Met from Mus in the center of the eastern half of the plain; Mastrabatz, tentatively identified with the district surrounding Matnavank; Khouit. the district of Xoyt' in the Tauros Mountains to the southeast of Mush, in the valley of the tiny river Xoyt, still called Huyot in Turkish (Hewsen, 2000, p. 124).

Even though during the eleventh to the fourteenth centuries there were three Christian powersin the region (Byzantium, Crusaderstates, and Georgia), it should be remembered that the general area was still under Muslim control. The three Armenian enclaves were inside the new Islamic world of Persians, Arabs, Turks, and Mongols. The so-called kingdoms of this second phase rose in different circumstances and had radically different manners of interacting in a dynamically changing and often hostile environment. The patterns of Armenian cultural-political interactions with both the Christians and Muslims took extreme and divergent forms. Again, only a holistic approach can detect and trace the peculiarities (Dadoyan, 2013, p. 146)

The population of eastern Asia Minor was overwhelmingly Armenian, and that of western Asia Minor was Greek. The various ruling Muslim factions accepted the status quo and recruited Armenians in their administration. The Shaddadids of Sirak called in a Pahlawuni. The Armenians in the armies of the Seljuk Sultanate of Iconium and the Shah-i Armens in the east received iqta's, became hereditary rulers, and eventually converted to Islam. The intermingling of cultures and institutions between the conquerors and the conquered was paralleled by interrnarriages. The locals and settlers merged, conversions became more numerous, and as the influx of Turkmens increased, Asia Minor metamorphosed from being Greek, Armenian, and Christian to being Turkish and Muslim. (Dadoyan,2013, p.147). The result was the creation with time of a distinct group-almost excluded from the Armenian sources, called renegades: As in the past, and similarto other non-Arab ethnic groups as well, the converts were always identified as "Armenians": they retained their ethnicity and a syncretistic form of Christian culture. There happened an "Armenization ofthe Seljuks" while the Armenians were still the majority in many parts of eastern Asia Minor.' By the thirteenth century, an Armeno-Turkish

and, generally, an Armeno-Muslim community had developed in Asia Minor, Northwestern Iran, Egypt, al-Sham and Lower Mesopotamia. It was very common to find Christian ancestry and relations among the higherranking figures ofall ethnicities. Similar to the Arab tribal amirs earlier on, the Shah-i-Armans and the Seljuks married Armenian ladies of the nobility. These Muslims absorbed and consciously adopted many aspects of life, arts, and folklore from the Armenians in the midst of whom they settled. Similar to Fatimid architecture that was Armenized through Armenian builders, Seljuk architecture also was Armenized. Already by that time, Armenians had borrowed and elaborated the geometric patterns and Arabesque styles from Islamic arts (Dadoyan, 2013, p. 147-148).

Religious intolerance ran parallel to economic and social deterioration in the Ilkhanid Empire. Competition for power and internal strife caused the devastation of many parts of Armenia and the collapse of the old nobility, some of whom converted. The rest of the fourteenth century saw conflicts between the Kara Koyunlu (Black Sheep) Turkmens and the Ottomans. They emerged as the strongest group and controlled parts of western Armenia, Sivas, Erzinjan and Melitene. In 1385, Khan Tokhtamish of the Golden Horde (Altın Ordu) moved from Derbend to Azerbaijan, plundered Naxijewan, and withdrew (Dadoyan, 2013, p. 153).

3. THE MONASTERY

Abu Hamr from Mamikonian received the title of patriarch from the Byzantine Empire thanks to his good relations. The monastery may also have begun to be built during these good relations (Arrak'el, 1952, p. 23).

One of the most important religious buildings of Muş is the Surp Arakelots [Saint Apostles] Monastery (Fig.1-2). According to late medieval belief, Saint Gregory the Illuminator (St. Gregory the Enlightenment) founded this church to preserve the remains of the places where St. Peter and St. Paul and the Apostle Andrew lived. More realistic evidence points to the building's construction being linked to the rise of the Tornigian branch of the Mamigonians in the second half of the 11th century. Most researchers think that the earliest parts of the monastery were built in this century. In the following centuries the priests of Surb Arakelots developed ties with monasteries in Klatsor and Cilicia, and attended religious councils of national importance. The largest surviving Armenian New Testament, the Mush Homilarium, was preserved in the monastery. The monastery consists of two chapels and a main church, a narthex (jamadun) and a bell tower. The main church was built with brick and mortar, perhaps as early as the 10th century. The building dedicated to the Saints Apostles is rectangular on the outside and the interior plan of the building is cross-in-square. A dome over the now collapsed arches once sat on the octagonal drum above the central section of the structure. On the south side of the main church is the single-nave Saint Isdepanos chapel with an inscription dated 1663 and ending in an apse. The monastery's jamatun, built in 1555, was also destroyed. On the west wall of the jamatun is a bell tower dated 1791, with only the lowest floor still standing (Maranci, 2016, p. 124-125). About 300 meters northeast of the main building is the Surp Tateos chapel, which is probably the oldest building in the complex after the church. This chapel is in better condition today compared to other structures. It is interesting that muqarnas (Fig.3), similar to the Seljuk architecture, was used in the dome transitions. There are vegetal forms, crosses and lions on the reliefs that adorn the outside of the dome. Based on the stylistic similarities, Jean-Michel Thierry hesitantly suggested a date for the chapel between the 13th and 14th centuries (Maranci, 2016, p.126).

Unfortunately, the monastery was partially destroyed and subsequently abandoned in 1915 (Dymydyuk, 2019, p.208).

4. THE WOODEN DOOR

The most prominent and valuable antiquity of the Arakelots Monastery is the door (Fig.4) that German archaeologists heard about and became closely acquainted with. They were waiting for a convenient opportunity to take it to the Imperial Museum in Berlin. However, the victorious advance of the Russian army hinders them. The Russian army captures the city of Bitlis. This historic door is found among the booty left by the retreating Germans. According to the information given by Patriarch Arrakel,

The Armenian soldiers fighting in the Russian army hand over this valuable antiquity to the Armenian emigrants migrating to the Caucasus, who, as a relic of the cultural values of the past centuries, carefully transport it to the Caucasus and temporarily keep it in the Tbilissi (Georgia) Museum (Arakel, 1952, p. 23). On the other hand, according to other information when Russian troops took control of the region in 1916, Armenian historian and archaeologist Smbat Ter-Avetisian found the door in Bitlis and brought it to the Museum of the Armenian Ethnographic Association in Tbilisi. But in the winter of 1921/1922, the door was moved to the newly founded History Museum of Armenia in Yerevan (Dymydyuk, 2019, p.208). The door is still exhibited in the History Museum of Armenia in Yerevan.

The double-leafed door from the monastery was made walnut wood and ornamented by carvings of different geometrical shapes, images of animals and warriors. The height of the door is 2.02 m and its width is 1.42 m. (Dymydyuk, 2019, p.208). The wooden door consists of door frame, two door wings and a column in the middle of the doorway. The the frame decorated with animal and human figures in the frame should probably have been added at a later period (Thierry, 1988, p. 138). Sasani type palmettes and half leaves are seen on the leaves on this door frame. The earliest examples of the S-shaped ornaments seen in this side stripe in Armenian art are the decoration in the Gospel of Marshal Auchine dated 1274 and the letter of Prince Hethoum dated 1286 (Sakisian, 1940, p. 53). There are also figures such as the sphinx and the siren, as well as the wild animals taken from nature such as elephant, bird, horse, lion, etc., used by the door. Many animal motifs were also used in the book of makams (des Apotres), which was copied in 1201-1206 in the same monastery of the Apostles (Sakisian, 1940, p. 54).

Decoration of lozenges or light and dark stone lozenges are seen in Armenian and Seljuk arts and architecture ss on the façade of the Ani palace (Fig.13), which dates back to the 12-13th century. A similar decoration is located in the upper, middle and lower of the door's column (Fig.4).

The relief in the upper part of the door (Fig. 5) from the Mush Arakelots monastery can be divided into three parts: in the left part, there are two heavily armoured horsemen, one of whom is trying to escape, while the other pierces him through with a sword. In the middle of the relief, there is an infantry-man with a trumpet and on the right side two horsemen are presented, one of whom is piercing through a big snake or a dragon with his spear. One of the figures on the upper side of the door frame is St. Gregor, who slays the dragon. Reading of ՍԲ Գ[Ե]ՈՐԳ [SB G[E]ORG], the outcome is "St. George", which can be accurate because under this description there is a horseman spearing a dragon (it is a traditional religious iconography in the Late Roman and Orthodox art). Similar depictions of St. George killing the dragon with his spear present in Georgian and Armenian art (Dymydyuk, 2019, p. 212- 213). However, the dragon here is more like a snake and its tail rises by dividing the two carved areas into two equal parts. In the Akdamar church, which belongs to the beginning of the 10th century, the dragon killed by St. Georg is also in the form of a large snake.

On corner of the relief, there is a four letters are visible: ՏՐԴՏ [TRDT], which could mean ՏՐԴ[Ա]Տ ([TRD[A]T – Tiridates – an Armenian name). Arakel Patrick suggests that this scene was an episode from the Armenian national epic Daredevils of Sassoun (8th-13th century), in which David, riding on a horse, is pursuing Msra-Melik, but no definitive answer is provided. Some researches believe that these inscriptions were added later (Dymydyuk, 2019, p. 213), because this word, unlike the other, is not embossed, a simple scratching.

The geometric ornament consisting of octagonal stars and arabesques decorated with Seljuk branches carry Turkish art influences (Thierry, 1988, p. 138). It was carved in 1134, as evidenced by the inscription (Fig.6)it bears "Ի թ. Հ. ՇՁԳ. ԵՍ ՏՐ Թորոս եւ Գրիգոր եւ Ղուկաս ԳԾ" which is mean "In the year 583, Der Toros (Thoros), Grikor (Krikor), and Ghugas (Lucas) carved this door" (Dymydyuk, 2019, p.208). 583 [2] Armenian calendar year is 1134 years in the Gregorian calendar.

After the date it is written ''Ben Der Thoros, Krikor and Lucas'''', followed by the letters Գ (keem) and Ծ (dza), the two letters of the word "kedzogh" usually used by medieval Armenian stonemasons. However, it is not clear whether this master name belongs to these three people. 'Der'' meaning seigneur

2 Շ (500), Ձ (80), Գ (3)

(efendi in Turkish), was used for both clergy and non-religious people (Sakisian, 1940, p. 57). It is supposed that the first person mentioned is a clergyman, probably the patron of the door, and Grigor and Luke are the sculptors (Avestisyan, 1979, p. 207).

5. COMPERATION AND CONSLUTION

It is clear that wooden doors had a different place in the medieval Middle East. P. Vincent wrote that the origin of a door of Bethlehem Nativity Basilica (Fig.8) which gifted by the Armenian King Hetum of Cilicia in 13th century, should be sought in Persian or Mesopotamian art (Vincent and Abel, 1914,p.100). Because there are motifs that are frequently used in Islamic art on the door.

The door wings of the Cizre Ulu Mosque (Fig.9) which is dated 13th century (The Museum of Turkish and Islamic Arts in Istanbul) were designed similarly to the door wings of the Arekelots Monastery. The inscription (May Allah give strength to our elder Abul Kasım Mahmud Sencer Shah) (Tuncer, 1981, p.104) at the top and the part below the inscription consist of a classical Seljuk star composition. A similar composition can be seen on the Seljuk period door wings of Konya Beyhekim Masjid (13th century) (Fig.10) exhibited in Berlin Pergamon Museum of Islamic Arts (Önder, 1999, p.18) The closest example of this starry composition in terms of geography and date is the mihrab (Fig.11) of the Van Ulu Mosque which is dated 12th century (Eskici, 2006, p. 58). However, the mosque and the mihrab have not survived today.

There are few surviving examples of Armenian medieval woodwork to compare. The wooden door wings of the Surp Garabed Monastery (Fig.12) near Mush is one of them. On the right door leaf, there is a composition with star motif inside the rosette (Erbudak, Kyurkchyan, 2020, pp.6-7).

The motifs of the door wings are carved with a flat surface. There are a few examples of wooden carved work made in this style during the Seljuk period. There are ornaments made with this technique on the window wings of Akşehir Kileci Masjid, the pulpit of Malatya Ulu Mosque, and the pulpit of Kayseri Ulu Mosque (Öney, 1970, p.141).

Some legendary and iconographical figures, such as dragon-slaying saint-hero, readily traversed the fluid cultural boundaries between Christian and Muslim societies of medieval Anatolia. The iconography of many of these images is very closely related to specimens from earlier and contemporaneous Byzantine, Armenian, and Georgian contexts that depict, with only minor variations, a figure mounted on a horse, his raised arm poised to thrust a spear diagonally into the gaping jaws of a threatening serpent or "dragon," frequently represented with a pretzel-like knot in its midsection (Pancaroğlu, 2004, pp.151-152). This figure began to be seen in Turkish art after the Seljuks came to Anatolia such as coin of Nasir al-Din Muhammed from Malatya (1170s), stucco relief from Konya (13th century), mirror (13th century) exibiting in Topkapi Palace (Pancaroğlu, 2004, pp.157-159).

The siren figure on the frame of the door was also a motif frequently used in Anatolia at that time. Although it is a figure used in antiquity (Iran, Egypt, etc.), its meaning must be different for Islam and Christians. This motif is also one of the motifs worth investigating in the intercultural context.

The use of muqarnas, which was widely used in the Seljuks, in the church is another proof of the interaction of the church with the Islamic culture. Known as the Homilies book of Mush was written at Daranaghyat on Mount Sepuh (now Kemah) around 1200-1202 (Metevossian, 1969, p. 150) and has been stored in the Arakelots Monastery from 1205 to 1915. Islamic motifs of the period, especially Seljuk motifs, can be seen in its decorations.

BIBLIOGRAHY

Պատրիկ Առաքել (Arakel, P.) (1952) Մշո Առաքելոց վանքի դուռը, Ս. Էջմիածին, pp. 23-26

Ավետիսյան Կ.Մ., Ավետիսյան Ա.Ա. (Avetisyan, K., Avestisyan, A.A.), Հայրենագիտական էտյուդներ: «Սովետական գրող» հրատարակչություն, Երևան, 1979, p. 207

Bilici, Z.K. (2006) Bronze Door-Knockers of Cizre Great Mosque: a New Example, *Eran ud Aneran*, Ed. Compareti M., Raffetta P., Scarcia G., pp.111-122

Bournoutian, George A. (2016) *Ermeni Tarihi*, İstanbul

Dadoyan, S. (2013) *The Armenians in the Medieval Islamic World. Armenian Realpolitik in the Islamic World and Diverging Paradigms Case of Cilicia Eleventh to Fourteenth Centuries*, vol. II, London

Dymydyuk, D. (2019) The Relief on The Door Of The Msho Arakelots Monastery (1134) as a Source for Studying Arms and Armour of Medieval Armenian Warriors, Studia Ceranea, vol. 9, pp. 207-250

Ebudak, M. A., Kyurkchyan, A. (2020) Scientific analysis of Armenian medieval ornamentation, https://www.researchgate.net/publication/341279551_Scientific_analysis_of_Armenian_medieval_ornamentation

Eskici, B. (2006) Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar, *Sanat Tarihi Dergisi*, vol. XV/1, pp.57-75

Grousset, R. (2005) *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*

Hewsen, R. H. (2001) *Armenia: A Historical Atlas*

Maranci, C. (2016) Pağeş/Bitlis ve Daron/Muş'un Sanat ve Mimarisi, *Bitlis ve Muş*, Ed. R.g. Hovhannisian, Çev. Zülal Kılıç, pp.119-146

Önder, M., (1999) Berlin Müzesi'ndeki Selçuklu Eserleri, *Vakıf ve Kültür*, vol. 1/4, Ankara, pp.17-19

Öney, G., (1970) Anadolu Selçuklu ve Beylikleri Ahşap Teknikleri, *Sanat Tarihi Araştırmaları*, vol. III, İstanbul, pp. 135-149

Pancaroğlu, O. (2004) The Itinerant Dragon-Slayer: Forging Paths of Image and Identity in Medieval Anatolia, *Gesta,* vol. XLIII/2

Sakisian, A. (1940) *Pages d`Art Armenien,* Paris

Tuncer, O. C. (1981) Cizre Ulu Cami ve Medresesi, *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, vol. III

Thierry, J. M. (1988) *Armenische Kunst*, Freiburg

Vincent, H., Abel, F.M. (1914) *Bethléem, le sanctuaire de la nativité*, Paris

Yalman, S. (2018) Artistic Exchanges between Armenia and the Islamic World, *Armenia: Art, Religion, and Trade in the Middle Ages*, Ed. H. C. Evans,

https://allinnet.info/news/how-armenian-scientists-saved-the-door-of-the-arakelots-monastery/

https://artsandculture.google.com/asset/wooden-door-of-arakelots-monastery-of-mush-narek-harutyunyan/tAGpljQOm-0lpA

http://virtualani.org/palace/index.htm

FIGURES

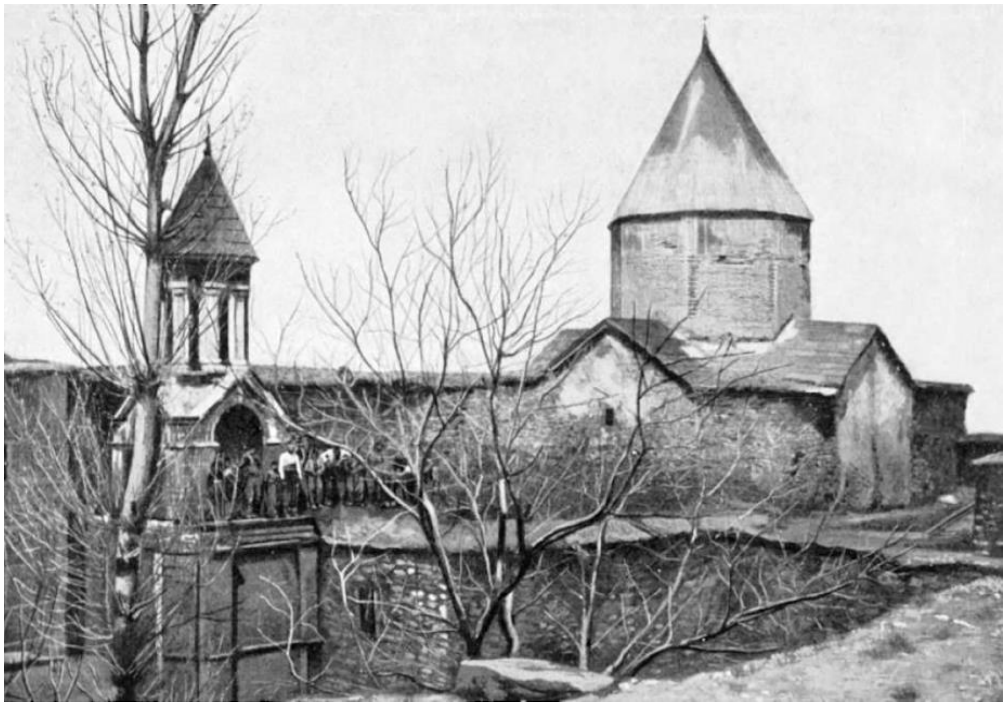

Figure 1. The Surp Arakelots Monastery of Mush (Dörter, 2017, p.29)

Figure 2. The Surp Arakelots Monastery of Mush (Dörter, 2017, p.29)

Figure 3. Ruins of the monastery and muqarnas details (Dörter, 2017, p.29)

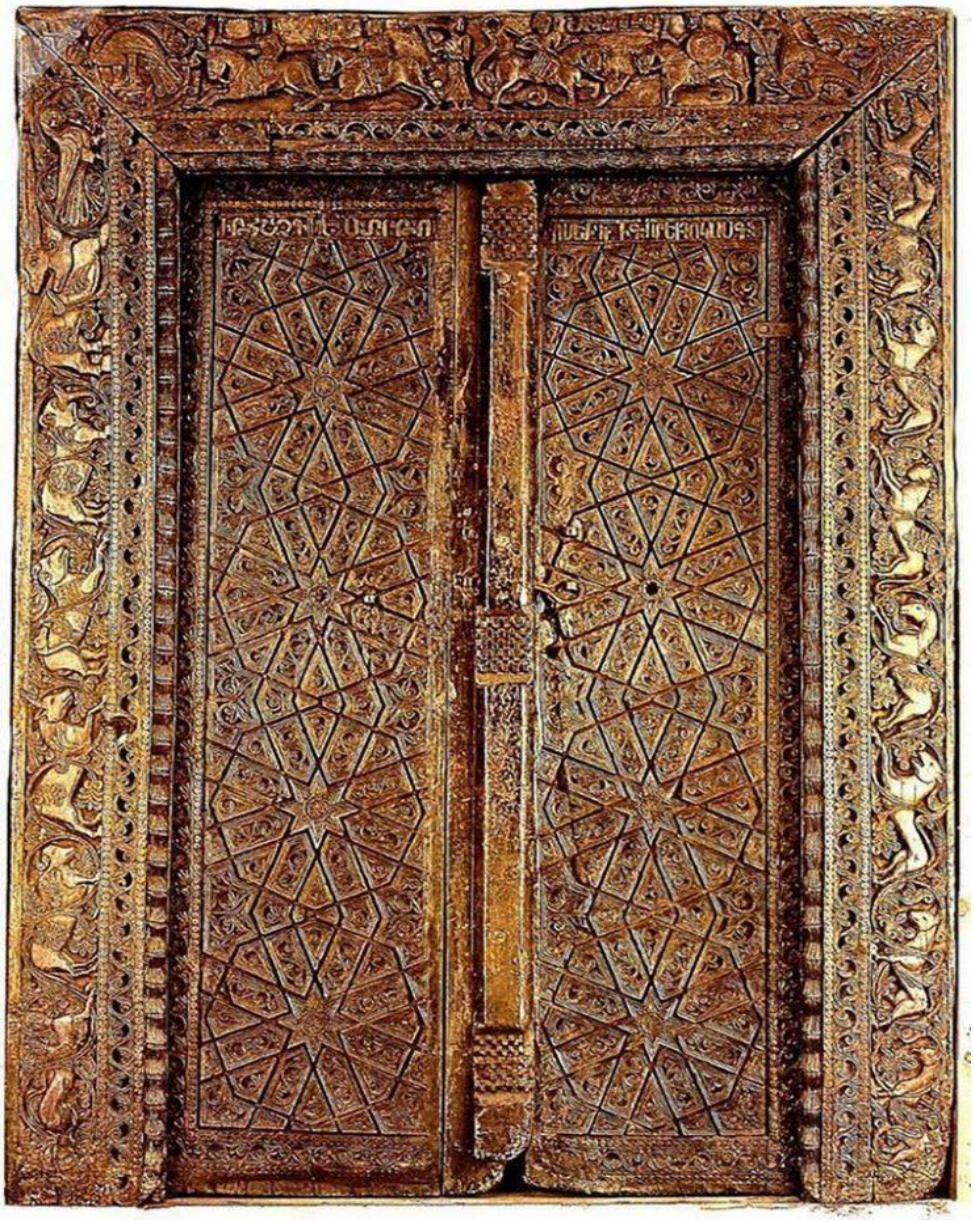

Figure 4. The wooden door of the Surp Arakelots Monastery of Mush (https://allinnet.info)

Figure 5. St. Gregor who slays the dragon and Tiridat (https://artsandculture.google.com)

Figure 6. Detail of the door of Surp Arakelots Monastery (https://artsandculture.google.com)

Figure 7. A siren figure on the frame of the door (https://allinnet.info)

Figure 8. Detail of the door of Bethlehem Nativity Basilica (Vincent and Abel, 1914, Fig.40)

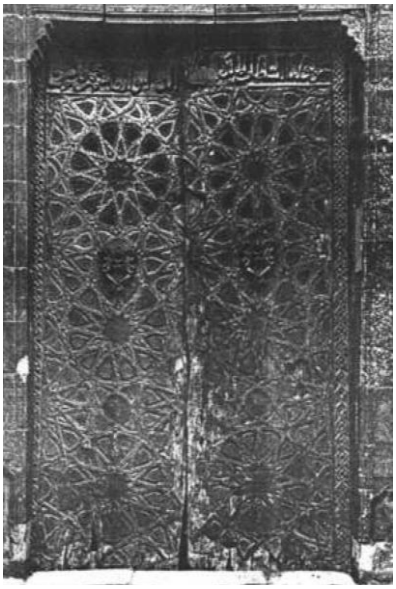

Figure 9. The door of Cizre Great Mosque 1155-1160 (Bilici, 2006, Fig.1)

Figure 10. The wooden door of Beyhekim Masjid 13th century (Önder, 1999, p. 19)

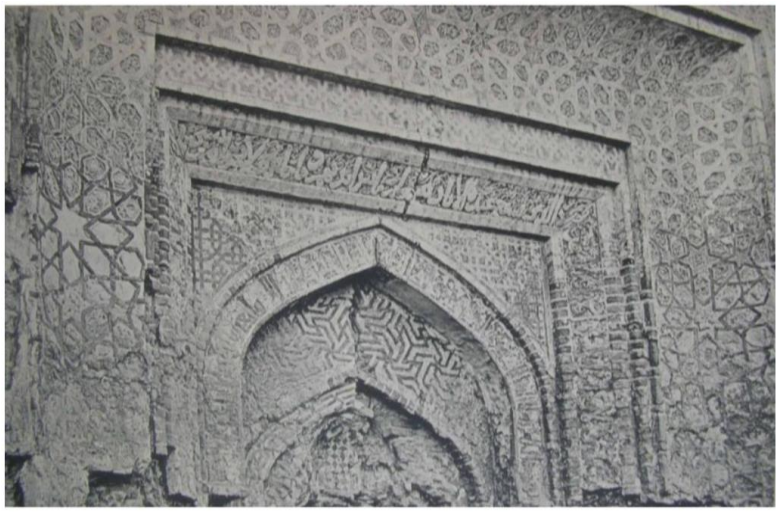

Figure 11. Mihrab of Van Grat Mosque (Eskici, 2006, Fig.3)

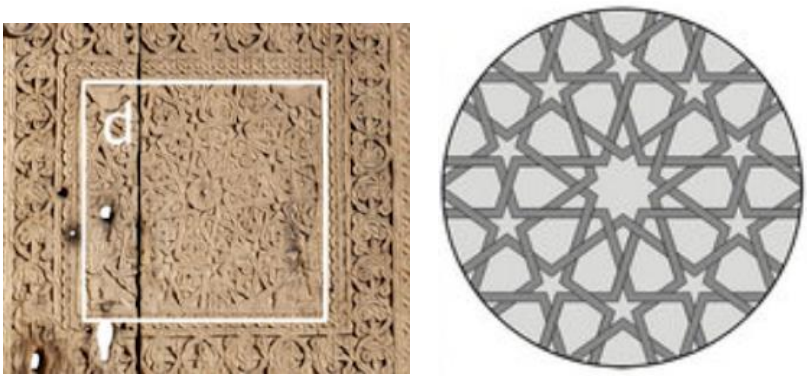

Figure 12. Decoration detail of the door of the Surp Garabed Monastery in Mush (Erbudak, Kyurkchyan, 2020, fig. 4).

Figure 13. Palace in Ani (http://virtualani.org)

YENİ GÜVENLİK TEHDİTLERİ KAPSAMINDA NATO'NUN STRATEJİK DÖNÜŞÜMÜ VE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

♦ ◆ ♦

NATO'S STRATEGIC TRANSFORMATION AND TURKEY'S ROLE IN THE SCOPE OF NEW SECURITY THREATS

Duygu TEMİZ* ve **Berkay KARLIDAĞ****

ÖZET

NATO, kuruluşundan itibaren uluslararası ilişkilerde güvenlik konularının temel aktörü konumundadır. NATO kendi içerisinde dönüşümler geçirerek ve uluslararası sistemin yapısına uyum sağlayarak küresel siyasette etkin rol oynamaya çalışmaktadır. NATO'nun güvenlik stratejilerinin dönüşümü, Soğuk Savaş Dönemi, Soğuk Savaş sonrası dönem ve 11 Eylül sonrası dönem olmak üzere üç ayrı döneme bölünebilmektedir. Haziran 2022 yılında kararlaştırılması beklenen NATO 2030 strateji belgesinde, küresel ve bölgesel güvenlik meselelerine karşılık stratejik konsept belirlenmektedir. Söz konusu NATO 2030 Strateji raporunda, ittifakın siyasi birlik olarak güçlendirilmesi, iklim ve çevre konularında savunmanın güçlendirilmesi gibi öneriler sunulmaktadır. Öneriler arasında, pandemi ve salgın hastalıklar ile anında mücadele edilmesine yönelik politikalara ek olarak hibrit ve siber tehditlere karşı güçlendirilmiş bir düzeye gelinmesi yer almaktadır. Bunun yanında Çin ile teknolojik rekabette üstünlüğün korunması adına daha fazla teknolojik araçların geliştirilmesi önerisi de sunulmaktadır. Türkiye'nin de NATO ittifakı içerisinde stratejik açıdan aktif bir rolü bulunmaktadır. Örneğin, enerji güvenliği konusunda, Türkiye'nin stratejik konumu önem arz etmektedir. Küresel siyaset ortamında, Türkiye de kendisini, yeni güvenlik meselelerinin önemli bir aktörü olarak görmektedir. İttifak içinde, güncel uluslararası krizlerinin çözümünde Türkiye de, kendisine yeni manevra alanı yaratabilmektedir. İttifak içerisinde Türkiye'nin önemli rolleri arasında yer alan Üçüncü Dünya ülkelerinin taleplerini dile getirmesi de ittifakın küresel ve bölgesel vizyonunun gelişmesinde önemli bir yere sahip olacaktır. İttifakın, Türkiye ile, her alanda güçlü iş birliği içinde olması gerekmektedir. Türkiye'nin Ukrayna- Rusya Savaşı'nda da görüldüğü üzere var olan arabuluculuk rolü, NATO ve AB gibi örgütler için, gelecek tehditlere karşı da önem arz etmeye devam edecektir. Rusya ve Çin'e karşılık yürütülecek politikalarda da Türkiye'nin enerji transferi vb. konularda öncü olabileceği düşünülebilmektedir. Bu çalışmada, NATO'nun stratejik dönüşümü Türkiye ve ittifak açısından ele alınacaktır. Beraberinde, NATO 2030 strateji belgesinin Haziran 2022'de görüşmelerine dair öngörüler sunulmaya çalışılacaktır. Buna mukabil, Türkiye'nin ittifakın önemli bir üyesi olarak gelecekteki güvenlik tehditlerine nasıl tepki vereceği analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *NATO 2030, Küresel Güvenlik, Türkiye, Strateji, Savunma*

ABSTRACT

From its location, NATO is the main actor of security measures at the international level. Try to play an influential role in politics by shaping NATO's own centers and cities-driven forms. In NATO's own security, the Cold War era and the 9/11 event can be divided into three separate parts. In the NATO 2030 strategic document, which is expected to be decided in June 2022, global and advancing are determined according to strategic plans. In that NATO 2030 report, climate is considered as a political unity, and defense of the environment as necessary. Recommendations include a major challenge to pandemic and breeding planning, as well as hybrid cyberthreats. Besides, you can take advantage of more advantages from the advantage of taking advantage of China. Turkey also has an active role in a planned way within the NATO alliance. For example, in energy, Turkey has a strategic importance. In the field of global politics, it appears to be an important factor in new security issues regarding Turkey. Within the alliance, a new design of current international crises can be created in Turkey. Turkey's important countries will not have any targets in the Alliance. The Alliance needs to cooperate strongly in its field. Being distinguished in Turkey's Ukraine War will continue to be important in its existing mediation role, for

* Ege Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans, Türkiye. (e-Mail: duygudttemiz@gmail.com)

** Ege Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans, Türkiye. (e-Mail: brkykrldg@gmail.com)

organizations such as NATO and the EU, against future struggles. Turkey's energy transfer, etc. to be spent on Russia and China. predictions are predictable. In this study, Turkey and attention regarding the planning of NATO will be discussed. In addition, it will be tried to present predictions for the meeting of the NATO 2030 strategy document in June 2022. On the other hand, how is Turkey's reaction to the fight against security as a member of the alliance?

Keywords: *NATO 2030, Global Security, Turkey, Strategy, Defence*

1. GİRİŞ

2030 NATO strateji belgesinin analizi için NATO'nun geçmişten bugüne stratejik dönüşümünün incelenmesi önem arz etmektedir. NATO kurulduğu zamandan itibaren dönemin uluslararası şartlarına uygun hareket etmek amacı ile çeşitli stratejiler benimsemektedir. Bu noktada, NATO'nun uygulamış olduğu stratejik konsept iki döneme ayrılabilir. Bunlar Soğuk Savaş sürecindeki ve Soğuk Savaş sonrasındaki konseptlerdir. NATO 2030 Belgesi'ni daha iyi anlayabilmek için geçmişteki konseptlerin ve söz konusu dönemlerdeki konjonktürün incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada, araştırma sorusu olarak Türkiye'nin NATO'nun stratejik dönüşümü esnasındaki güncel rolünün olup olmadığı ele alınmıştır. Bu konuda, NATO'nun 2030 strateji belgesinde yer verilmeyen Türkiye'nin güncel uluslararası siyasette ittifak için var olan öneminden bahsedilecek olup çatışmaların çözümü konusunda Türkiye'nin ittifak adına önemli rolü bulunduğuna dikkat çekilecektir. Bu çalışmada, öncelikle NATO'nun Soğuk Savaş dönemindeki stratejik konseptleri ele alınacaktır. Devamında ise, Soğuk Savaş sonrası dönemde benimsediği konseptlere değinilecektir. Ardından NATO'nun 2030 strateji belgesi ana hatları ile analiz edilmeye çalışılacaktır. Son olarak ise Türkiye'nin bu konudaki rolüne yer verilecek ve güncel uluslararası tehditlere ve risklere karşı nasıl bir rol üstlenebileceği tartışılacaktır.

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ STRATEJİK KONSEPTLER

Soğuk Savaş Dönemi Stratejik Konseptler kapsamında, 6 Ocak 1950 tarihli "Tecavüzü Caydırma" stratejisi, 3 Aralık 1952 tarihli "Entegre Kuvvetlerin Oluşturulması" stratejisi, 23 Mayıs 1957 tarihli "Topyekûn Karşılıklılık" stratejisi ve son olarak ise 16 Ocak 1968 tarihli "Esnek Karşılıklılık" stratejilerinin benimsendiği görülmektedir (Pekşen, 2016: 29-40). Söz konusu stratejilere yakından bakmakta fayda vardır.

Tecavüzü Caydırma, NATO'nun ilk stratejisi olmakla beraber bu dönem Kore örneği kapsamında Sovyetler Birliği'nin bir ülkeyi kendi kontrolü altına almak adına müdahale edeceği fikri sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu stratejinin amaçlarından biri olarak da, savunmanın yanı sıra işgalci ülkeyi herhangi bir işgal planından caydırmak düşünebilmektedir. Entegre Kuvvetlerin Oluşturulması konseptinde ise amaç; NATO bölgesini savunmak, Sovyetler Birliği'nin ve destekçilerinin savaşma yeteneklerinin ve yetkinliklerinin önüne geçilmesini sağlamaktır. Topyekûn Karşılıklılık stratejisi kapsamında, ilk kez nükleer silahların kullanılması tartışılmaya başlandığı için Sovyetlerin nükleer kapasitesi bakımından ABD'ye yaklaşması, Sputnik'in fırlatılması, 1956 Süveyş Krizi ve Macaristan'da yaşananlar NATO'daki Sovyetlere ilişkin kaygıları arttırmıştır. Bu konsept genel olarak ABD'nin nükleer yeteneklerine ve Sovyetlerin nükleer saldırısı durumunda Avrupa'yı savunmaya ilişkindi. Esnek Karşılıklılık stratejisi de, NATO'nun Soğuk Savaş sürecinde benimsediği 16 Ocak 1968 tarihli son stratejik konseptidir. Esneklik ve tırmandırma ilkeleri bu stratejik konseptin temel aldığı iki ilke durumunda ele alınabilmektedir (Pekşen, 2016, 40).

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI STRATEJİK KONSEPTLER

Soğuk Savaş, kısaca iki kutup arasında yaşanan rekabetin son bulmasına yol açmamış aynı zamanda NATO'da çeşitli dönüşümleri de sağlamıştır. NATO, bu dönemki amacının "demokratik değerleri desteklemek" olduğunu ifade etmiştir (Kandemir, 2011). Genel olarak, NATO Soğuk Savaş sonrası üç stratejik konsepti kabul etmiştir. Bunlar: 1991 Roma Zirvesi'nde açıklanan Yeni Stratejik Konsept, Washington Zirvesi'nde kabul edilen 1999 Stratejik Konsept ve Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen 2010 Stratejik Konsept'tir (Kandemir, 2011).

Yeni Stratejik Konsept'in oluşturulduğu dönem açısından, Sovyetlerin dağılması ve komünist tehdidin ortadan kalkması sonrasında NATO'nun işlevinin son bulacağına ilişkin tartışmalar başlamıştır. Bunun yanında, Avrupa-Atlantik bölgesindeki tehditlerin ve risklerin tekrar değerlendirilip üzerine düşülmesi zorunluluğu doğmuştur. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin NATO'nun kendi çıkarlarına tehdit oluşturduğu görülmektedir. Washington Zirvesi'nde belirlenen 1999 Stratejik Konsept kapsamında NATO, Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından, terörizm, etnik çatışma, insan hakları ihlalleri gibi yeni tehditler açıklamıştır (Uysal Oğuz-Atyurt, 2010, 267-268). Soğuk Savaş dönemi son stratejik konsept olan ve Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen 2010 Stratejik Konsept için, NATO, Nükleer ve Kitle İmha Silahları ve bunların yayılması, Terörizm, Siber saldırılar gibi konvansiyonel tehdidin yok olmadığını ifade ederek konseptinde bu riskleri belirtmiştir (Başar, 2011).

4. NATO 2030 STRATEJİ BELGESİ'NİN ANALİZİ

NATO'nun 2030 konseptine gelinen süreci yukardaki şekli ile ifade ettikten sonra NATO'nun güncel risklere ve tehditlere nasıl yaklaştığı ve bunları nasıl ele aldığı üzerine durulması önemli olmaktadır. 25 Kasım 2020 tarihinde NATO, "Yeni Bir Çağ İçin Birliktelik" başlığını ele alan 2030 konseptini açıklamıştır (NATO, 2020b). Beş başlıktan oluşan belgede bulunan konu başlıkları da bu şekilde sıralanabilir:

1. Önsöz
2. Giriş ve Temel Bulgular
3. Güvenlik ve Politikanın Dönüşümünün Analizi: 2010-2030
4. Öneriler: NATO'nun Rolünün, Uyumunun ve İstişaresinin Güçlendirilmesi
5. Sonuç (NATO, 2020b)

Raporun ön sözünde, NATO'ya ilişkin üç önemli maddeye dikkat çekilmektedir. Bu vurgular belgede şöyle sıralanmıştır:

1. Müttefikler arasındaki dayanışma duygusunun kuvvetlendirilmesi
2. NATO müttefikleri arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi
3. Küresel tehditler karşısında NATO'nun rolünün merkezileştirilmesi (NATO, 2020b)

NATO'nun 2030 konseptini ortaya koyan belgenin giriş ve temel bulgular bölümünde ele alınan konu başlıklarından anlaşılacağı üzere NATO, küresel sistemde var olan değişimlere ve gelecekte yaşanılacak tehditlere karşılık uyum sağlamaya önem vermektedir. Bunun yanında, uluslararası sistemin dönüşümüne de uyum sağlamak ve böylelikle uluslararası meşruiyetini arttırmak niyetindedir. Bu nedenle de ilgili başlıkları analiz etmek bu çalışmayı daha anlaşılır kılacaktır. Bu kapsamda raporda yer alan şu ifadeler dikkat çekicidir.

> "NATO'nun en başından beri, savunma işbirliğinin ilk olduğu kabul edildi ve en acil gereksinim bu oldu. Fakat bu yeterli değildi. Özellikle de günümüzde güvenliğin askeri bir meseleden çok daha fazlası olduğuna dair bir antlaşma imzalandı. Siyasetin güçlendirilmesi danışma ve ekonomik işbirliği, kaynakların geliştirilmesi ve eğitimde ilerleme gibi meseleler de halkın korunması için mühimidir. İlerleyen dönemde daha da önemli olabilir. Zira bir ulusun veya uluslararası örgütün güvenliği, bir savaş gemisinin inşası ya da bir ordunun teçhizatından daha değerlidir." (NATO, 2020b)

Görüldüğü gibi NATO, bu vurgusuyla savunma konseptli işbirliğini diğer alanları da kapsayan bir entegrasyona dönüştürmek ve sadece askeri ittifakla sınırlı kalmayarak; siyasi bir işbirliği temelini yaratmak istemektedir.

Genel olarak, NATO, Soğuk Savaş sonrasında siyasi koşulların da dönüşüm geçirdiğini ve dönüşmeye devam ettiğini ifade etmiştir. Bu noktada, güncel tehditlerin ve risklerin farklılaşabildiğini ifade eden belge, 11 Eylül sonrasında küresel tehdit olarak terör ve radikalleşmeyi öne sürmektedir. Bunun dışında, söz konusu belgede, Rusya ve Çin gibi devletlerin NATO ülkeleri adına risk oluşturduğu da NATO tarafından açıklamıştır (NATO, 2020b). Yeni Çağa Uygun Bir Rol başlığı altında belge,

2030'u yeni bir eşik olarak algılamakta ve devletleri bir araya getirme konusunda daha somut ötekiler fikrini öne sürmektedir. Bu ötekilerin ise Rusya ve Çin olduğu belgede açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda NATO'nun önümüzdeki süreçte Rusya ve Çin'e karşı baskıyı yükselteceği ve belki de bu devletlerle yeni bir Soğuk Savaş başlatabileceği ön görülebilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vizyon başlığı altında, öncelikle NATO'nun 2030 vizyonu şeklinde açıklanan maddeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Kolektif birliktelik anlayışı çerçevesinde tüm üye devletlerin savunulması
2. Küresel güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesi bağlamında NATO'nun rolünün merkezileştirilmesi
3. Farklılıklara hoşgörüyle yaklaşan demokrasilerin küresel düzeyde desteklenmesi inancıyla açık toplumların inşası ve bu sayede halkların refah seviyelerinin arttırılması
4. Helsinki Nihai Senedi'nden hareketle üye devletlerin güvenliğinin sağlanması için üye ülkeler arasındaki stratejik işbirliğinin arttırılması
5. İşbirliğinin sürdürülmesi amacıyla diyalog ortamının güçlendirilmesi (NATO, 2020b)

Bu amaç neticesinde NATO, üye ülkelere de birtakım vazifeler yüklemiştir. Söz konusu görevleri de şu şekilde sıralamakta fayda vardır:

1. Demokratik değerlere bağlı kalınması
2. Tüm müttefiklerin kendi sınırları içerisinde egemen politik varlık olarak kabul edilmesi ve bu bağlamda birbirlerinin iç meselelerine saygı göstermesi
3. Devletlerin dış politika yapım süreçlerinde hedeflerini ve eylemlerini belirlerken müttefiklerinin çıkarlarına zarar verecek hareketlerden sakınması
4. Nükleer tehdit, hibrit savaşlar ve terör karşısında ortak politikaların belirlenerek birlikte hareket edilmesi
5. Fikir birliği prensibini işletirken hızlı kararlar alınabilmesi için diyalog mekanizmalarının genişletilmesi ve üyeler arasında istişarelerin arttırılması (NATO, 2020b)

4.1. *Güvenlik ve Siyasi Ortam 2010-2030*

Raporun söz konusu bölümü iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki "Güvenlik Ortamı: Sistemik Rekabetin Geri Dönüşü ve Küresel Tehditlerin Yükselişi" başlığı ve ikincisi de "Siyasi Ortam: Müttefiklerin Birlikteliği Üzerine Etkileri" başlığıdır (NATO,2020b)

4.1.1. *Güvenlik Ortamı: Sistemik Rekabetin Geri Dönüşü Ve Küresel Tehditlerin Yükselişi*

Rusya merkezli olarak ilgili bölümde dikkat çekilen en önemli olgu ise Rusya'nın saldırgan politikalar izlemesidir. Bu kapsamda, Rus yayılmacılığına karşı önlemler alınması gerektiği belirtilmiş ve Moskova yönetiminin Ukrayna ve Gürcistan'a ilişkin saldırgan politikalar benimsediği ve bu siyaset tarzına devam ettiği açıklanmıştır (NATO, 2020b: 12-15) Yine, belgede Çin tehdidine ilişkin çeşitli ifadeler de bulunmaktadır. Bunun yanında, Çin'in ekonomik büyümesinin NATO'yu etkisi altına aldığı da belirtilerek, birçok NATO üyesinin kalkınma politikalarında Çin'in itici güç konumunda yer aldığı ifade edilmiştir (NATO, 2020b: 12-15).

4.1.2. *Siyasi Ortam: Müttefiklerin Birlikteliği Üzerine Etkileri*

Belge, NATO'nun 11 Eylül saldırılarının ardından aynı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bir ortak akıl ortaya attığını açıklamaya özen göstermiştir. Bunun yanında, son dönemde siyasi arenada ortaya çıkan risk ve tehditlere karşı da siyasi uyumun arttırılması ve diyalog mekanizmasının etkin bir biçimde kullanılmasının gerekliliği üzerine durmuştur. Bu hedeflerin de efektif bir birliktelik ruhunun inşa edilmesi açısından önemli olduğu görülmektedir.

Tüm bunlara ek olarak belgenin ilgili bölümünde NATO'nun ortak ve güçlü bir politik kimlik inşa ettiği belirtilmiş ve bu demokratik kimliğin sürdürülebilirliği konusunda üye devletler arasında söylem ve eylem birlikteliğinin önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu noktada, NATO'nun istişare mekanizmalarının daha etkili bir duruma taşınmasının ihtiyaç olduğu konusunda hemfikir olunmuştur.

5. NATO 2030 RAPORUNA İLİŞKİN SONUÇ

Belgenin sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmakta, Covid-19 salgınının yarattığı ekonomik ve sosyal sorunlara değinilmekte, hibrit savaş ve küresel terörizm risklerinin varlığını koruduğu açıklanmaktadır (Oral, 2020). Bu kapsamda belgede NATO'nun Rusya ve Çin'i net bir şekilde öteki olarak ifade ettiği de görülmektedir. Zira belgeye göre NATO, 2030'a hazırlanma sürecindedir. Bu yüzden de örgüt, değişen siyasi koşullara ve yaşanan dijitalleşmeye uyum sağlamaya gayret göstermelidir. Bununla birlikte, belgede dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan siber terör tehdidine de yer verilmektedir (NATO, 2020b: 46). Söz konusu belgede tüm risk ve tehditlere karşı üye devletlerin birlikte hareket etmesinin önemine dikkat çekilmiş ve NATO'nun bir değerler ittifakı olarak konumlandığı net bir şekilde ifade edilmiştir.

6. TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Son olarak NATO kapsamında günümüz tehditlerine karşılık Türkiye'nin rolüne değinilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada, genel olarak, global güç merkezlerinin aralarında denge dönüşümleri ve ilişkileri adına sürekli ve çok taraflı çıkar ile güç çatışmaları bulunmaktadır. Bu konumuyla Türkiye; Afrika'nın kuzeyi, Avrupa'nın doğusu ve Asya'nın batısında yer alarak, bu üç kıta arasında bir köprü, geçiş ile çatışma noktası ve stratejik bir kavşaktır (Tarçın, 2019). Son dönemde başta küresel terörizm olmak üzere yeni tehditlerle mücadele edebilmenin devletlerin, bir araya gelerek gerçekleştirecekleri güçlü bir işbirliği neticesinde mümkün olabileceği görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin askeri gücü ve kabiliyetleri önemli bir etken olmuş ve Türkiye, güvenlik sağlayıcısı olmaya da devam etmiştir. Bu durum da Türkiye'yi NATO açısından değerli hale getirmiştir. Bu değerin sebebi ise, Türkiye'nin ittifak içerisinde ABD'den sonra en büyük ikinci askeri güç konumunda olmasıdır (Tarçın, 2019).

Genel olarak, Türkiye, bölgesel güvenlik işbirlikleri ve barışı koruma faaliyetlerine özel bir ilgi göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda NATO çerçevesinde gerçekleştirilen Somali, Bosna-Hersek ve Afganistan'da barışı koruma görevlerine aktif bir şekilde katılmaya özen göstermiştir (Ereker,2019,5). Türkiye'nin de NATO ittifakı içerisinde stratejik açıdan aktif bir rolü olduğu bilinmektedir. Örneğin, enerji güvenliği konusunda, Türkiye'nin stratejik konumu önem arz etmektedir. Küresel siyaset ortamında, Türkiye de kendisini, yeni güvenlik meselelerinin önemli bir aktörü olarak görmektedir. İttifak içinde, güncel uluslararası krizlerinin çözümünde Türkiye, kendisine yeni manevra alanı yaratabilecek güçte kabul edilmektedir. İttifak içerisinde Türkiye'nin önemli rolleri arasında yer alan Üçüncü Dünya ülkelerinin taleplerini dile getirmesi de ittifakın küresel ve bölgesel vizyonunun gelişmesinde önemli bir yere sahip olacaktır. Bu noktada Ukrayna-Rusya savaşı sırasındaki arabuluculuk rolünü üstlenmesi NATO kapsamında sorunun çözümünde önemli bir durum olmaktadır. Bu noktada anlaşılabilir ki, İttifakın, Türkiye ile, her alanda güçlü iş birliği içinde olması gerekmektedir. Türkiye'nin bu arabuluculuk rolü, NATO ve AB gibi örgütler için, gelecek tehditlere karşı da önem arz etmeye devam edecektir. Rusya ve Çin'e karşılık yürütülecek politikalarda da Türkiye'nin enerji transferi vb. konularda öncü olabileceği düşünülebilmektedir.

SONUÇ

Sonuç itibari ile, NATO'nun 2030 Strateji Belgesini analiz ederken geçmişten bu yana gerçekleştirilen dönüşümlerin de beraberinde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Soğuk Savaş dönemi ve sonrası şeklinde ayrım yaparak analiz etmek yerinde olmaktadır. Uluslararası sistemin en büyük güvenlik sağlayıcısı rolündeki NATO ittifakının, dönemine nazaran var olan tehditlere ve risklere karşı verdiği cevaplar ve gerçekleştirdiği uygulamalar önemlidir. 2030 yılına gelinen süreçte NATO'da kendi ekseninde görevlerine ve faaliyet alanlarına çeşitli dönüşümler eklemleyerek güncel tehditlere ve risklere karşı savunmasını gerçekleştirme niyetindedir. Bu noktada eksiklikler ve yetkinlikler ölçülüp biçilerek çeşitli karar alma durumları söz konusudur. İttifak içerisindeki devletlerin birlikte hareket etme ruhunun zayıf olması bu eksikliklerin başında gelmektedir. Söz konusu belgede buna değinilmiş ve güncel tehditlere uyum sağlamanın ilk kuralları arasında devletler arası istişarenin sağlanması durumu gösterilmiştir. Bunun yanında önceki stratejilerde açıklanan tehditlerin devam ettiği ileri sürülmüş olup yeni birkaç tehdit belgeye eklenmiştir. Yine, Rusya ve Çin gibi devletlerin çeşitli konularda

NATO açısından tehdit oluşturabilecek bir öteki şeklinde konumlandırıldığı açıklanmıştır. Türkiye'nin rollerinin de ittifak açısından önemi belgede yer almasa dahi analiz yolu ile bu çalışmada açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin arabuluculuk rolünün günümüz Rusya-Ukrayna savaşı kapsamında ne kadar önemli bir nokta olduğu da görülmekle birlikte askeri kabiliyetlerin ittifak açısından vazgeçilmez bir konumda olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksu Ereker, Fulya, "NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri", Güvenlik Yazıları Serisi,

No.23, Ekim 2019. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/NATOStratejikKonseptleri_FulyaAksuEreker_v.1.pdf

Erhan, Çağrı (2001). "NATO ve ABD'yle İlişkiler", Baskın Oran (der.), Türk Dış Politikası:

Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar. İstanbul: İletişim Yayınları

Kandemir, N. (2011). "Uluslararası Güvenlikte Yeni Sorunlar - NATO'nun Değişen Güvenlik

Konsepti". 4. Türk – Alman Güvenlik Diyalogu: Uluslararası Güvenlikte Yeni Sorunlar NATO'nun Değişen Güvenlik Konsepti, Konrad Adenauer-Stiftung, Ankara: TASAM E-Kitap, 26.

NATO 2030: United for A New Era", NATO, 2020,

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201 (Erişim Tarihi:01.06.2022).

NATO (1991). The Alliance's New Strategic Concept.

Https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm.

NATO (1999). The Alliance's New Strategic Concept.

https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm.

NATO, (2020). a.g.e.; Ereker, a.g.e., No. 23, 2.

NATO, (2020). a.g.e.; Ereker, a.g.e., No. 23, 3.

Oral, F., "NATO'nun 2030 Vizyonu: Çin İttifakta Kırılma Yaratır mı?", ANKASAM,

https://www.ankasam.org/natonun-2030-vizyonu-cin-ittifakta-kirilma-yaratir-mi/.

Pekşen, H. D. (2016). "NATO'nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji

Güvenliği". Güvenlik Stratejileri Dergisi, 12(23), 38-40.

Shea, J. (2020). "Getting NATO ready for the rest of the 21st century: eight core ideas for 2030", Friends Europe, https://www.friendsofeurope.org/insights/getting-natoready-for-the-rest-of-the-21st-century-eight-core-ideas-for-2030.

HOCA MES'ÛDUN SÜHEYL Ü NEVBAHÂR ADLI MESNEVÎSİNİN RONALD B. TOBİAS'IN 20 TEMEL KURGUSU BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

♦ ◆ ♦

AN EXAMINATION OF HOCA MES'ÛD'S MUSNAVI NAMED SÜHEYL Ü NEVBAHÂR IN THE CONTEXT OF RONALD B. TOBİAS' 20 MASTER PLOTS

Beyza TERZİ SARI*

ÖZET

Ronald B. Tobias, Türkçe'ye Roman Yazma Sanatı olarak çevrilen 20 Master Plots and How to Build Them adlı çalışmasında öncelikle kurguyu çeşitli cephelerden ele almış ardından anlatılardaki temel yirmi kurguyu on dokuz bölümde tanıtarak bunları çeşitli filmlerden ve kitaplardan hareketle açıklamıştır. Tobias'a göre, her kurgunun yapısı farklı olmakla birlikte hepsinin kökeni binlerce yıllık insan davranışı örneklerine dayanır. İnsan için oldukça temel olan bu örnekler, ne yıllar içinde belirgin bir değişime uğramış ne de farklı coğrafyalarda keskin değişiklikler göstermiştir. Öyle ki basit bir fıkrada da ince ince işlenmiş bir romanda da bu kurgulardan herhangi birine rastlamak mümkündür. Doğu ve Batı medeniyetlerinden öte insanlık medeniyeti üzerine inşa edilen bu kurgular; müstakilen ele alınabildikleri gibi kendi içerisinde de birleştirilebilir yahut bir anlatı birden fazla kurguyla desteklenebilir. Bu çalışmada Türk edebiyatının başlangıç dönemindeki önemli eserlerinden biri olan Süheyl ü Nevbahâr adlı mesnevi, Tobias'ın 20 temel kurgusuyla okunacaktır. Bahsi geçen: Araştırma, Serüven, Kovalamaca, Kurtarma, Kaçış, İntikam, Bilmece, Rekabet, Haksızlığa Uğrayan Kişi, Ayartma, Metamorfoz, Değişim, Olgunlaşma, Aşk, Yasak Aşk, Fedakârlık, Keşif, Gereksiz Aşırılıklar ve Yükselme- Düşüş adlı kurgular kısaca tanıtılıp bunlardan Süheyl ü Nevbahâr'da kullanılanlar mesnevi üzerinden örneklendirilecektir. Böylelikle yirminci yüzyılın sonlarında Batılı bir araştırmacı tarafından derlenen kurguların, bahsi geçen çalışmadan yüzyıllar önce kaleme alınmış Doğulu bir metindeki izleri sürülmüş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Klâsik Türk edebiyatı, kurgu, mesnevî, Roman Yazma Sanatı, Süheyl ü Nevbahâr.*

ABSTRACT

Ronald B. Tobias examined fiction from various aspects in his work 20 Master Plots and How to Build Them, which is translated into Turkish as Roman Yazma Sanatı. He introduced twenty basic types of plots in narratives in nineteen chapters and explained them by analyzing various movies and books. According to Tobias, the structure of each plot is different and their origin is based on human behavior patterns that are shaped over thousands of years. The behavioral patterns that are crucial for humans, neither have undergone a significant change over the years nor have shown dramatic changes in different geographies. It is possible to come across to any of these plots in a simple anecdote or a finely crafted novel. Rather than Eastern and Western civilizations, these plots are built solely on human civilization and can be used alone or combined with other plots. This study, Suheyl u Nevbahar, one of the important mathnawi of Turkish Literature, will read through 20 basic plots of Tobias. These plots can be counted as Quest, Adventure, Pursuit, Rescue, Escape, Revenge, The Riddle, Rivalry, Underdog, Temptation, Metamorphosis, Transformation, Maturation, Love, Forbidden Love, Sacrifice, Discovery, Wretched Excess, Ascension, and Descension. The types of plots will be briefly introduced, and the ones used in Suheyl u Nevbahar will be examined. This study aims to trace the plots employed in an Eastern narrative written centuries ago and analyze it through a Western researcher's narrative theory.

Keywords: *Old Turkish Literature, fiction/plot, mathnawi, 20 Master Plots and How to Build Them, Suheyl u Nevbahar.*

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı, Türkiye. (e-Mail: bterzi@dogus.edu.tr)

1. GİRİŞ

"Yapma, biçimlendirme veya şekil verme eylemi" (Britannica Dictionary, 2022) anlamlarına gelip Latince *fictiō* sözcüğünden türeyen *fiction yani kurgu*; kelime anlamı olarak "bir zembereği kurmak için kullanılan anahtar veya âlet; bir şeyin kuruluş biçimi, bir bütünü meydana getiren parçaların birleştirilmesi" (Kubbealtı Sözlüğü, 2022) gibi manaları da karşılar. Kurgu, terim olarak ifade edildiğinde "olgusal karşılığı olmamakla birlikte usalır bir durumun imgesel tasarımı" (Uygulayım Terimleri Sözlüğü, 2022), "gerçek olmayan olay ve kahramanlardan oluşan eser" (Güncel Türkçe Sözlük, 2022), "gerçek kişi ve olaylara dayanmayan, muhayyel karakter ve olaylar hakkında yazılan kitap veya hikâye türü" (Cambridge Dictionary, 2022), "yalan, yapıntı, düşsel yaratı, varsayım, düşsel evren, gerçek dışı" (Saraç, 1985, s. 601) gibi anlamlarda kullanılır. Tüm bu tanımlardan hareketle kurgunun dayanak noktasının inşa ve hayali ögeler olduğu söylenebilir; bununla birlikte kurgu bir metindeki ögelerin tümünün gerçek dışı yahut hayal gücü olduğu düşünülemez. Kurgu, gerçeğin yeniden üretilmiş hâlidir; ama salt gerçek değildir. G. Farner bu durumdan hareketle edebi kurguyu, "okurun içeriğe kurguymuş gibi davranmasının beklenildiği metin" (Farner, 2014, s. 13) olarak tanımlamıştır. Mahdut bir çerçeveden bakıldığında edebi kurgunun; roman, öykü, kısa öykü gibi düzyazı ile kaleme alınan türleri ifade ettiği hatta bazen bütünüyle roman türüyle eş anlamlı olarak kullandığı görülür. Geniş bir anlamda bakıldığında ise kurgunun mensur veya manzum herhangi bir edebi metnin iskeleti olduğu ifade edilebilir (Abrams ve Harpham, 2012, s. 128).

Ronald B. Tobias'a göre "kurgu edebiyatın kendisi kadar eskidir" (Tobias, 1996, s. 12). Edebiyat da "bizi sahici bir yere götürmek yerine, yapılı olanla gerçeğe benzeyen arasındaki gerilimde sahneye çıkarır. Bunu yaparak da okurlara, dünyayı bilmenin *hakikat* ve *kurgu*yla bir etkileşime geçme meselesi olduğunu hatırlatır" (Jusdanis, 2012, s. 57). İnsanın varoluşundan beri dünyayı bilme arzusuna sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, edebiyat ve doğal olarak kurgunun doğuşunun da insanın kendini ve dış dünyayı anlamlandırmaya çalışıp bunlardan hareketle bir şeyler anlatmaya başladığı zamanlara kadar uzandığı söylenebilir.

Tobias'a göre kurgu çeşitlerinin belirli bir sayısı yoktur; ona göre dünyanın hangi zamanından yahut coğrafyasından olursa olsun insanlar, aynı şeyleri farklı biçimlerde ifade ederler (Tobias, 1996, s. 16). Böylelikle her kurgunun yapısı farklı olmakla birlikte hepsinin kökeni temelde binlerce yıllık insan davranışı örneklerine dayanır. "[…] ve bu örnekler insan için öylesine temeldir ki, son beş bin yıl içinde değişmemişlerdir ve herhalde önümüzdeki beş bin yıl içinde de değişmeyeceklerdir" (Tobias, 1996, s. 17). Basit bir fıkrada da ince ince işlenmiş bir romanda da bu kurgulardan herhangi birine rastlamak mümkündür. Medeniyetler üstü bir şekilde temel insan yaşamı ekseninde inşa edilen bu kurgular, müstakilen ele alınabildikleri gibi bir anlatı birden fazla kurguyla da desteklenebilir.

Bu çalışmada, Türk edebiyatının başlangıç dönemindeki önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen *Süheyl ü Nevbahâr* adlı mesnevi[2], Tobias'ın 20 temel kurgusuyla okunacaktır. Öncelikle çalışmayı daha anlaşılır kılabilmek adına, yaklaşık altı bin beyitten müteşekkil mesnevinin, hayli kapsamlı olan olay örgüsü en kısa ve çalışmaya en faydalı olabilecek biçimde aktarılacaktır. Sonrasında bahsi geçen; *Araştırma, Serüven, Kovalamaca, Kurtarma, Kaçış, İntikam, Bilmece, Rekabet, Haksızlığa Uğrayan Kişi, Ayartma, Metamorfoz, Değişim, Olgunlaşma, Aşk, Yasak Aşk, Fedakârlık, Keşif, Gereksiz Aşırılıklar* ve *Yükselme-Düşüş* adlı kurgular kısaca tanıtılıp ardından *Süheyl ü Nevbahâr*'da kullanılanlar tespit edilerek mesnevi bağlamında izah edilecektir.

XIV. yüzyılın önemli mesnevilerinden olan *Süheyl ü Nevbahâr*[3], 751/1350 yılında Hoca Mes'ûd ve yeğeni İzzeddin Ahmed tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. 5703 beyitlik mesnevinin

2 Mesnevinin metni için araştırmacı Özkan Ciğa'nın *Süheyl ü Nev-bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin)* adlı basılmamış yüksek lisans tezinden istifade edilmiştir. Çalışma boyunca ana metne yapılan göndermelerde bu tez esas alındığından, mesnevinin beyit numaraları da tezdeki gibi verilmiştir. Beyit numarasıyla birlikte bahsi geçen tezin sayfa numarasını da vermek karışıklığa sebep olacağından yalnızca beyit numaralarıyla yetinilmiştir. Beyitler gösterilirken, önce "b." yazılıp ardından beytin numarası eklenmiştir: *b. 44* yani *beyit 44* gibi.

3 Mesnevinin sonunda Hoca Mes'ud, eserini Kenzü'l-Bedâyî' olarak adlandırdığını fakat bu isimle anılmak istenmezse Süheyl ü Nevbahâr adının da kullanılabileceğini söyler. Bkz. Ciğa, 2013, s. 445.

yalnızca 1000 beyti İzzeddin Ahmed tarafından aktarılıp kalanı Hoca Mes'ûd tarafından tamamlanmıştır.[4] Motamot çeviri olmayan eser, müellifin katkılarıyla yeniden yazılmıştır.[5] Bu yönüyle hem tercüme hem telif niteliği taşır.

2. SÜHEYL Ü NEVBAHÂR MESNEVİSİNİN OLAY ÖRGÜSÜ

1. Yemen padişahı Bahr'ın, tacı ve servetini bırakacak bir oğlu olmadığı için çok üzülmesi, Allah'a yalvarması ve nihayetinde Süheyl adında bir oğlu olması;
2. Bahr'ın hayattayken her şeyini oğluna bırakması ve Süheyl'in tahta çıkması;
3. Süheyl'in, babasının bıraktığı hazineleri görmek istemesi, saraydaki her kapıyı açması ancak bir kapıyı kilitli bulup üzülmesi;
4. Süheyl'in babasından gizlice anahtarı alıp kapıyı açması, odanın bayındır bir arazi ve köşke açılması, Süheyl'in kubbeye nakşedilip oradan köşkün havuzuna yansıyan resmi görmesi;
5. Süheyl'in resmi gördükten sonra kendinden geçmesi, babasının böyle olacağını bildiği için bu odayı yasakladığını söylemesi ve oğlunu ayıltması;
6. Süheyl'in resme âşık olması, Bahr'ın vezirlerin yönlendirmesiyle resmin nakkaşını buldurması, Nakkaş'ın resimdeki kızın Çin Fağfuru'nun kızı olduğunu söylemesi;
7. Süheyl'in Çin'e gitmek istemesi, Nakkaş'ın Bahr'dan Süheyl adına izin alması, Bahr'ın gönülsüzce izin vermesi, Nakkaş'ı Süheyl'e yol arkadaşı tayin etmesi;
8. Süheyl'in tacı ve tahtı bırakıp Çin yollarına düşmesi, Nakkaş'ın tavsiyeleriyle Çin Fağfuru'na kendini tanıtmak için konakladığı her yerde insanları yedirip içirmesi, namını duyurması, yakınlarda çadır kurup Fağfur'u beklemesi;
9. Nevbahar'ın Süheyl'i rüyasında görmesi, rüyasını dadısına tabir ettirmesi, dadının onu seven biri olduğunu söylemesi, Nevbahar'ın sevdiğini araması;
10. Fağfur'un Süheyl ile tanışması, onu çok sevip sarayında ondan bahsetmesi, Nevbahar'ın gördüğü rüya ile Süheyl arasında bağlantı kurup Süheyl'e âşık olması;
11. Fağfur'un Süheyl'i sarayında ağırlamak istemesi, Süheyl'in Nakkaş'ın öğüdü ile durumdan sıyrılması, Fağfur'un sarayında yeniden Süheyl'den bahsetmesi, Nevbahar'ın yaşadığı bir olay üzerine aradığı kişinin Süheyl olduğundan emin olması;
12. Fağfur'un yeniden Süheyl'i ağırlamak isteyişi üzerine Nakkaş'ın araya girmesi, Süheyl için Fağfur'un bahçesinde kısa sürede bir saray yapılması;
13. Süheyl'in Nakkaş'ın tavsiyeleriyle köşkün bahçesinde kopuz çalıp şarkı söylemesi, Nevbahar'ın odasının damından Süheyl'i gözlemesi, defalarca tekrarlanan sahnelerin ardından Nevbahar'ın Süheyl'e haber göndermesi, sonunda Süheyl ile Nevbahar'ın yüz yüze gelmesi;
14. Süheyl'in Nevbahar'ın saçlarına tırmanarak yatak odasına girmesi, meclis kurup eğlenmeleri, birlikte olmaları, günlerce güzel vakit geçirmeleri, birbirlerini gündüz de görebilmek için her ikisinin de bulundukları yerden yerin altını bizzat kazmaları ve yeraltında gizlice buluşmaları;
15. Nevbahar'ın Süheyl ile Yemen'e gitmek istemesi, Süheyl'in Fağfur'a gitmek istediğini söylemesi, Fağfur'un önce izin vermeyip sonra razı olması, Süheyl'e veda için ziyafet düzenlemek istemesi;
16. Süheyl'in plan yapması, Nakkaş'ı askerleriyle birlikte Yemen yolu üzerinde hazır bekletmesi, yol üzerinde buluşacaklarına dair Süheyl ile Nakkaş'ın sözleşmesi;
16. Nevbahar'ın ziyafete saki kılığına girmesi, herkesi sarhoş edip Süheyl'e az içki vermesi, babası (Fağfur) ve kardeşlerinin içkisine bayıltıcı ilaç katması;
17. Nevbahar'ın Süheyl'e ortak buluşma adresi vermesi, Süheyl'in Nevbahar'ı beklerken

4 b. 299- 351.

5 b. 5615-5618.

uyuyakalması, Fağfur'un düşmanı Saluk'un Süheyl'i görmesi, Saluk'un Süheyl uyuduğu için kimi beklediğini merak etmesi ve onun yerine geçmesi;

18. Nevbahar'ın Saluk'u Süheyl sanması, beraber atla yol almaları, Nevbahar'ın Saluk'u tanıması, bir şekilde onu kandırıp ondan kurtulması, Saluk'un Nevbahar'ın peşine düşmesi;
19. Nevbahar'ın günlerce yol alması, Cühud adlı bir tüccarın onu bulması, Nevbahar'ın kılık değiştirerek Cühud'a Fağfur'un oğluyum yalanını söylemesi, Cühud'un gemisinde ayrı bir hücrede kalması, Cühud'un arkadaşı Talis'in oğlu Kaytas'ın Nevbahar'ın kadın olduğunu anlaması, ona âşık olması, onu Cühud'dan satın almak istemesi, Cühud'un önce şaşırıp sonra yüksek meblağa Nevbahar'ı satmaya karar vermesi;
20. Kaytas'a satılınca, Nevbahar'ın kurtulmak için Cühud'a "ben aslında seni seviyordum" diyerek onu kandırması, birlikte kaçmaları, Nevbahar'ın Cühud'u da atlatıp kaçması, Cühud'un Nevbahar'ın peşine düşmesi;
21. Kaytas'ın Nevbahar'ın ardından intihara teşebbüs etmesi, kurtarılınca Cühud ve Nevbahar'ın peşine düşmesi;
22. Nevbahar'ın günlerce yol alması, bir gün deniz kenarında dinlenirken denizden çıkan cinlerin padişahı ve onun eşiyle karşılaşması, cin padişahının eşi hikâyesini anlatınca Nevbahar'ın onun Kaytas'ın kız kardeşi olduğunu anlaması, Nevbahar'ın Kaytas hariç başına gelen her şeyi anlatması, yol için onlardan yardım istemesi, cinlerin Nevbahar'a mücevher hediye etmesi;
23. Kaytas'ın Nevbahar'ı ararken kaybolan kız kardeşine rastlaması, onun deniz cinleri padişahının karısı olduğunu öğrenmesi, başından geçenleri anlatınca kız kardeşinin "o kız (Nevbahar) buradan geçmişti, şimdi Tufan şehrindedir" demesi, ağabeyine mücevher vermesi, deniz cinleri padişahının Kaytas'ı uçurup Tufan şehrine bırakması;
24. Nevbahar'ın yolu takip ederek önce çöle düşüp ardından Tufan şehrine varması, Tufan şehrinin padişahı öldüğü için kalanların birbirlerine düşmeleri, şehirdekilerin karşılarına çıkacak ilk kişiyi şah ilan edeceklerine dair sözleşmeleri, karşılarına çıkan ilk kişi Nevbahar olduğundan şehirdekilerin onu padişah ilan etmesi;
25. Nevbahar'ın iki yıl boyunca ülkeyi çok iyi yönetmesi, Süheyl'i aklından çıkaramaması, bir gün bir nakkaşa başından geçenleri anlatıp şehrin girişindeki kapıya havuza yansıyacak şekilde resmini yaptırması, havuz başında bayılan olursa kendisine haber verilmesini istemesi;
26. Saluk'un yolunun bir şekilde Tufan şehrine düşmesi, resmin havuzdaki yansımasını görünce bayılması, Nevbahar'ın karşısına çıkarılması, Nevbahar'ın kendi kimliğini açıklamadan Saluk'tan başından geçenleri anlatmasını istemesi;
27. Saluk'un konuşmaması, Nevbahar'ın onu zindana attırması, bir hizmetçiye Saluk'un ağzını arattırması, Saluk'un hizmetçiye olan biteni anlatması, Nevbahar'ın, Saluk'un Süheyl'i öldürmediğini öğrenince çok mutlu olması;
28. Kaytas'ın, kız kardeşinin verdiği mücevherler sayesinde Tufan'a yerleşmesi, resmin havuzdaki yansımasını görünce onun Nevbahar olduğunu tahmin ederek (uzaktan görüp âşık olmuştu) şehrin şahıyla görüşmek için plan yapması;
29. Kaytas'ın elindeki son mücevherin ederini belirlemek için şahla görüşmek istediğini bildirmesi, Nevbahar'ın mücevherden dolayı Kaytas'ı tanıması, onu huzuruna çağırması, kendi kimliğini açıklamadan Kaytas'tan başından geçenleri anlatmasını istemesi, Nevbahar'ın Kaytas'a bu sevdadan vazgeçmesini söylemesi, Kaytas parasız kaldığı günlerde birkaç kez saraydan ona yemek göndermesi;
30. Cühud'un yolunun bir şekilde Tufan'a düşmesi, resmin havuzdaki yansımasını görünce bayılması, Nevbahar'ın karşısına çıkarılması, Nevbahar'ın kendi kimliğini açıklamadan Cühud'dan başından geçenleri anlatmasını istemesi, Nevbahar'ın Cühud'a bu sevdadan vazgeç diyerek akıl vermesi, ona sarayında bir yer yaptırıp sarayda tutması;
31. Süheyl'in uyandıktan sonra günlerce Nevbahar'ı araması, Calus ile karşılaşıp ona hikayesini

anlatması, Calus'un Çin'e adam göndererek Nevbahar'ın durumunu sordurması, Süheyl'in Nevbahar'ın kaybolduğunu öğrenince çok üzülmesi;

32. Calus ile Süheyl'in iki yüz atlı Çin ordusuyla cenge tutulması, Süheyl'in esir düşüp Calus'un kaçması;
33. Esir düşen Süheyl'in Haveran Şah'ın huzuruna çıkarılması, Heveran Şah'a başından geçenleri anlatınca şahın durumuna inanıp Süheyl'e acıması ve ona yardım etmek istemesi;
34. Heveran Şah ile Süheyl deniz kenarında gezerken Süheyl'in gemiden inen Nakkaş'ı görüp sevinmesi, Nakkaş ile uzun bir aradan sonra buluşması, Nakkaş'ın başından geçenleri anlatıp Çin Fağfuru'nun Nevbahar ve Süheyl'i aramak için kendisini görevlendirdiğini söylemesi;
35. Nakkaş ile yeniden bir araya gelen Süheyl'in Nevbahar'ı aramak için yola koyulması, Yun şehrinde yok yere esir düşmeleri, zindandaki görevli sayesinde kurtulmaları ve yollarının bir şekilde Tufan'a düşmesi;
36. Süheyl'in şehirdeki resmi görünce bayılması, hemen iyileşememesi, Nevbahar'ın kendi kimliğini açıklamadan Nakkaş'a başından geçenleri sorması, Nakkaş olayları anlattıkça Nevbahar'ın duygulanması, Nakkaş'ın karşısındaki kişinin Nevbahar olduğundan şüphelenmesi;
37. Nevbahar'ın şehirde büyük bir mahkeme hazırlatması, mahkemede her şeyin ortaya çıkması, Saluk'un ölümle Cühud'un kırbaçla cezalandırılması, Kaytas'a hediyeler verilerek uğurlanması, Süheyl'e kavuşan Nevbahar'ın halkından yeni padişahın Süheyl olmasını istemesi, Süheyl'in Tufan şehri padişahı oluşunu halkın seve seve kabul etmesi;
38. Süheyl ve Nevbahar'a düğün yapılması, Süheyl'in; kayınpederi (Çin Fağfuru), babası (Yemen Padişahı) ve ona yardım eden Calus ve Heveran Şah'a mektup yazıp durumunu bildirmesi, Nakkaş'ın vezir yapılması, Yun şehri padişahının idam edilip mallarının zindandaki görevliye bağışlanması;
39. Nevbahar'ın Hümam adlı bir oğlunun olması, yıllar geçip güçlü kuvvetli bir çocuk oluşu, Yemen padişahın Süheyl'e mektup yazması, Süheyl'in; Nevbahar ve vezirlere danışarak Tufan şahlığını oğluna bırakması, Nevbahar ve Nakkaşla birlikte Yemen'e dönmesi;
40. Bahr'ın onları sevinçle karşılaması, Bahr'ın Süheyl'in başından geçenleri nazmetmesi için bir kâtip tutup Süheyl ve Nevbahar'ın maceralarını yazdırması, Bahr'ın Nakkaş'a büyük bir şehir hediye etmesi ve Nakkaş'ın o şehre yerleşmesi, Nevbahar'ın Hilal adlı bir oğlunun daha olması;
41. Bahr'ın hastalanması, ölmeden önce etrafındakilere nasihatler vermesi, oğluyla baş başa kalması, oğluna nasihatler vermesi, Bahr'ın ölmesi ve ardından matem töreni yapılması, Süheyl'in babasının öğütlerini dinleyerek adaletli bir padişah olarak halkına hükmetmesi.

3. MESNEVİDE KULLANILAN KURGULAR

Tobias'a göre, bir anlatıda birden fazla kurgu bulunabilir. Özellikle hacimce büyük eserlerde belirlenmiş ana kurgu yahut kurguların yanı sıra ikincil kurguların kullanımı da söz konusudur (Tobias, 1996, s. 273). Burada ideal olan, anlatıyı karmaşıklaştırmamak ve eserin bütününe katkı sağlamayacak bir kurguyu sırf kullanmış olmak için kullanmamaktır.

Mesnevinin ana yapısı *arayış, aşk, fedakârlık*, *olgunlaşma, keşif* ve *değişim* kurguları üzerine inşa edilmiştir. Bu altı kurgu iki başkarakterin etrafında şekillenir. *Serüven, kurtarma, gereksiz aşırılıklar, yükselme ve düşme* kurguları ise yine başkarakterler etrafında şekillenen ikincil kurgular olarak anlatıda yer alır. *Kovalama, kaçış, bilmece, haksızlığa uğrayan kişi, ayartma, intikam* kurguları; başkarakterlerden biri ve yan karakterler arasında bulunan daha küçük kurgulardır. *Rekabet, yasak aşk* ve *metamorfoz* kurguları ise yan karakterler arasında kurulan ve başkarakterlerle doğrudan ilgisi olmayan kurgular olarak anlatıda bulunur. Böylelikle bahsi geçen yirmi kurgunun da karakterlerin hikâyeleri vasıtasıyla mesnevide kullanılmış olduğu görülür.

Tobias çalışmasında, amacının bu kurguların neye benzediği hususunda okura fikir vermek olduğunu söylemiş ve tanıttığı kurguların kullanımında bunları birebir tatbik etme zorunluluğu

olmadığını ifade etmiştir (Tobias, 1996, s. 272). Hâlihazırda inceleyeceğimiz *Süheyl ü Nevbahâr*'da yer alan kurguların da Tobias'ın ortaya koyduğu temel kurgularla birebir örtüştüğü söylenemez. Mesnevideki bazı kurgular, Tobias'ın işaret ettiği başlıkların doğrudan örnekliğini teşkil ederken bazıları yalnızca anıştırma düzeyinde kalmıştır. Benzerlik çok minör bir seviyede olsa da bahsi geçen kurguların belirgin özelliklerini metindeki kurgularda yakalamak mümkündür.

4. BAŞKARAKTERLER ETRAFINDA GELİŞEN ANA KURGULAR

4. 1. Arayış

Kahramanın, bir kişi bir yer yahut bir şey araması olarak tanımlanan bu kurguya göre başkarakter hayatını değiştireceğini umduğu şeyi hassaten arar. Arayış kurgusunda kahramanın aradığı yer, kişi yahut nesne hikâyeden çıkartıldığında hikâyenin dağıldığı görülür. Genellikle evinden yola çıkan kahraman istediği şey için diyar diyar gezer, yol boyunca karşılaştığı güçlüklere meydan okur ve en nihayetinde yine evine döner. Bu kurgunun bir diğer genel özelliği de yardımcı bir arkadaşın kahramana yol boyunca eşlik etmesi ve kahramanın onun yardıma güvenmesidir (Tobias, 1996, s. 75-88).

Çalışmaya konu olan mesnevinin başkarakterleri, esere isimlerini veren Süheyl ve Nevbahar adlı iki gençtir. Başkarakterlerden Süheyl suya yansıyan resimden suretini gördüğü Nevbahar'a âşık olur ve bu sebeple harekete geçer. Süheyl'in duymuş olduğu kuvvetli onu aşk, onu aciz bırakıp evden çıkmaya zorlamıştır. Kahraman, babasının bu konudaki gönülsüzlüğünü dikkate almadığı gibi yine babasının *bu kızı sana isteriz* teklifine de *onu çabalayarak kazanmalıyım* deyip şiddetle karşı çıkar. Süheyl'in babası, oğluna yol arkadaşı olarak Nakkaş'ı tayin etmiştir. Süheyl, Nakkaş'ın tavsiyelerinden yol boyunca faydalanır. Bir dönem birbirlerini kaybetseler de sahnede olduğu her an Süheyl'in yanında olan bu sadık arkadaş, onun yolunu bulmasından yaşadığı krizlere kadar daima yanında olur. Önce Nevbahar'ı bulan sonra kaybeden ardından türlü maceralar yaşayan Süheyl, tıpkı kurguda olduğu gibi hikâyenin sonunda aradığını bulmuş şekilde evine geri döner.

4. 2. Aşk

Kurgu, iki aşığın aşklarının niteliğinin gösterilip karakterlere mutluluğun tattırılmasıyla başlar. Bu saadetin üzerinden çok vakit geçmeden âşıklar bir şekilde ayrılır. Bu noktada sevgililerden en az biri diğerini bulma/kurtarma/yeniden birleşme çabasında bulunur, diğeri sabırla kurtarılmayı bekler. Sonunda bütün engeller aşılır ve çiftler genellikle en baştaki duygusal yoğunluğa döner (Tobias, 1996, s. 201-216).

Mesnevide de âşıkların bir araya gelmelerinden itibaren mutluluğu tattığı, vuslata erip beraber çok güzel zamanlar geçirdikleri görülmektedir. Sonrasında iki sevgilinin yolları bir şekilde ayrılır, engellerle karşılaşırlar. Hikâyenin sonunda Süheyl'i de Nevbahar'ı da engelleri aşmış ve en baştaki duygusal yoğunluğa dönmüş olarak görürüz.

4. 3. Fedakârlık

Bir kurgu olarak fedakârlığın temeli, anlatı karakterinin eylemlerinde aranır. Bunun için öncesinde karakteri tanıyıp onun niçin fedakârlık yaptığını aydınlatmak gerekir. Kurguda genellikle doğru olanın karşılığı olarak büyük bir bedelin ödendiği görülür. Bu bedel sonucunda karakter, yaşamından olabilir yahut derin psikolojik değişimler geçirebilir. En azından bir insanın kaderi yeniden şekillenmelidir (Tobias, 1996, s. 227-238).

Mesnevi Süheyl'in taht ve taçtan vazgeçip itibar şişesini taşa çalma fedakârlığıyla başlar. Ülkesine padişah olma imkânı daha babası sağken kendisine sunulan Süheyl, bu fırsatı değerlendirmek yerine aşkı için Çin yollarında sıradan bir şehzade gibi davranmayı tercih eder. Nevbahar da el üstünde tutulup özenle yetiştirilmesine rağmen bulunduğu yerde sabit kalamaz ve aşkı için kendisi ve ailesinin itibarını hiçe sayar. Aynı durum Süheyl için de geçerlidir. Her iki başkarakter de statülerinden fedakârlık ederek mesnevi boyunca çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır.

4. 4. Olgunlaşma, Keşif, Değişim

Çeşitli mücadeleler neticesinde fiziki yahut ahlaki bir büyümeyi temel alan *olgunlaşma* ve *keşif* kurgularıyla yine zorlu çabalar sonucunda içsel bir büyümeyi gerektiren *değişim* kurgusu; taşıdıkları

ortak özellikler sebebiyle aynı başlık altında anlatılmıştır. Kurgular arasında nüanslar olsa da hepsinin sonunda fiziki, ahlaki, psikolojik olarak yetişmiş ve artık başlangıçta olduğundan daha tecrübeli bir insan profili karşımıza çıkar.

Olgunlaşma kurgusuna göre, kahramanların öğrenecekleri dersler vardır ve bu dersler onları olduklarından daha güçlü birer insan haline getirir. Olgunlaşma kurgusunun temel şartlarından biri fiziksel büyümedir. Kurgunun başkahramanı da genellikle ahlaki ve psikolojik olarak büyümesi gereken acemi bir gençtir. Sonunda kahraman, büyümenin getirilerine bağlı değişikleri ya kabul ya reddeder (Tobias, 1996, s. 191-200).

Mesnevinin başlangıcında Süheyl de Nevbahar da hayatın gerçek yüzüyle karşılaşmamış iki toy gençtir. Süheyl ilk etapta Yemen şahı olan babasının tahtı kendisine bırakmasıyla doğrudan taht sahibi olmuştur, fakat gerekli psikolojik ve ahlaki olgunluğa erişmediğinden âşık olduğu an dünyası başına yıkılıp sorumluluklarını reddeder. Hatta babasından Çin'e gitmek için izin istediğinde babasının vezirleri *nasılsa el bebek gül bebek büyümüştür, gitse bile yapamayıp geri döner*[6] diyerek şahı müsaade vermeye teşvik ederler. Süheyl çıktığı yolda öncelikle en küçük durumlarda bile Nakkaş'a danışır ve onun gölgesinde kendini rahat hisseder; sevdiği kızın gönlünü nasıl çeleceğine kadar her şeyi ona danışmaktadır. Nakkaşla yolları ayrıldığında tek başına kalan Süheyl, önce yalnız mücadele eder sonrasında iki arkadaş edinse de kararlarını tek başına alır. Nakkaşla yolu yeniden kesiştiğinde ise artık ona daha az akıl danışan, inisiyatif alabilen biri olarak karşımıza çıkar. Nevbahar da sevgilisiyle ayrı düştüğü zamanlarda karşılaştığı zorluklarla olgunlaşmış, çektiği acılara karşılık bir ülkenin idaresini sırtlanabilecek konuma gelmiştir. Müellif Nevbahar'ı hemen tahta geçirmez; öncesinde onu Saluk, Cühud, Kaytas gibi insanlarla ve zorlu doğa koşullarıyla çetin bir mücadeleye sokar. İki karakter de *olgunlaşma* kurgusuna bağlı olarak hem *fiziken* büyüyüp çocukluktan yetişkinliğe geçerler; hem de ahlaki ve psikolojik açıdan yetkinleşirler.

Ayrı bir başlık altında incelenen *keşif* kurgusunu da buraya almamızın sebebi olgunlaşma ile keşfin çoğu zaman karıştırılmasıdır. Olgunlaşma kurgusunda da kahraman elbette kendisi ve dünya hakkında bir keşifte bulunacaktır ama burada asıl amaç keşif değil, keşfin büyüme üzerindeki etkisidir. Keşif kurgusu ise büyümeyle değil onu yorumlamayla ilgilenir. Fiziksel büyümeden ziyade insanın tabiatıyla alakalıdır. Bu kurgu daha çok insanların kim olduklarını anlamaya/keşfetmeye çalışmalarıyla ilgilidir. Karakterler kendileriyle mücadeleye girip yaşamları hakkında aydınlanmaya erişirler (Tobias, 1996, s. 239-248).

Konumları itibariyle müreffeh yaşamlara sahip iki genç, kendileriyle giriştikleri mücadelelerden sonra aşka yenilirler, bu sefer de aşkın getirdikleriyle savaşmaya başlarlar. İki kahraman da süreç sonunda yapabileceklerini *keşfedip* ne kadar güçlü oldukları konusunda aydınlanma yaşarlar. Atlara dahi yem vermeye korkan Nevbahar, yolculuğu esnasında denizden çıkan canavarlardan korkmayacak *ata ot vermek bile bana korkutucu gelirken şimdi bu canlılardan korkmadığımı gördüm*[7] diyerek kendiyle ilgili bu keşfine hayret edecektir. Süheyl de pamuklara sarılmış bir şehzadeyken evinden kilometrelerce uzakta pek çok badire atlatarak hayatta kalabileceğini *keşfeder*.

Değişim kurgusu, karakterin yaşamındaki değişimi başlatan olayla başlar. Herhangi biri için önemsiz gibi görünen bir an, karakterin kişilik değişimini başlatabilir. Karakter, sonunda olacağı kişiye varana kadar birkaç aşamadan geçer. Öğrenilecek dersler, verilecek kararlar, varılacak yerler vardır. Kahraman, deneyimin sonuna geldiğinde pek çok ders alıp olgunlaşarak en başındakinden farklı biri haline gelir (Tobias, 1996, s. 183-190).

Süheyl'in değişimi, Nevbahar'ın kubbeden havuza yansıyan fotoğrafını görmesiyle başlar. Nevbahar ise gördüğü bir rüya üzerine düşünmeye başlayıp sonrasında yabancı bir genç hakkında duydukları ile rüyası arasında irtibat kurar. Bu genç öyle uzun süre aklında kalır ki bir gün babasıyla sohbetteyken babasının anlattıkları sebebiyle artık Süheyl'in "o kişi" olduğundan emin olur. Herhangi biri için önemsiz bir eylem sayılabilecek olan; güzel bir resimle karşılaşmak yahut rüya görmek gibi hadiseler, başkarakterler için değişimi başlatan olaylar olmuştur. Nazik bir prenses olarak yetiştirilen

6 b. 724-725.

7 b. 3467.

Nevbahar; artık aşkı için kazma kürek tutacak, erkek kılığına girecek, ıssız yollarda kaybolacak, ormanda geyik avlayacak, denizden çıkan canavarlarla sohbet edecektir. Aynı şekilde Süheyl de aşkı için gurbete düşecek, zindanda kalacak, bir müddet tek başına aç susuz gezecektir. Başlarından bu kadar maceralar geçen karakterlerin değişmeyip başlangıç noktasında kalmaları düşünülemez. Onlar da bu olaylardan dersler almış, kararlar vermiş nihayetinde menzile varmışlardır. Olayların neticesi hem *olgunlaşma* hem *değişim* olmuştur.

Görüldüğü gibi bu üç kurgu, aynı çerçeve içerisinde farklı fotoğraflara sahiptir. Her üç kurgu da *süreç* gerektirir. Bu süreçler mesnevinin başından sonuna yaşanmıştır. Kiminin çıkış noktası yavaşken kimininki ani bir olay neticesindedir ama her halükârda varış noktaları aynıdır.

5. BAŞKARAKTERLER ETRAFINDA GELİŞEN İKİNCİL KURGULAR

5. 1. Serüven

Serüven kurgusu genellikle evde başlar, yazar kahramana güçlü bir neden verir ve kahramanı yola çıkarır. Merak, endişe gibi basit nedenler bu yolculuk için yeterli değildir. Hikâyenin sonunda kahramanlar, değişmek zorunda değildir ama değişebilirler de. Bu bir süreç kurgusudur ve okur kahramanla birlikte yabancı mekânlara gitmekten keyif alır (Tobias, 1996, s. 89-98).

Mesnevinin gelişme bölümünde Süheyl de Nevbahar da sürekli gezer. İkisi de evinden büyük bir motivasyonla çıkmıştır. Hatta Süheyl, Nevbahar'ın ülkesi Çin'e varmak için Nevbahar'dan da önce dolaşmaya başlar. Yolculuk boyunca irili ufaklı şehirlerde konaklar. İki başkarakter de hem gerçek olduğu söylenen şehirlerden (Kusta, Yun, Tufan, Haveran) hem denizden canavarların, cinlerin çıktığı egzotik adalardan, ıssız çöllerden geçerler. Müellifin amacı okura bu mekanları gezdirmekten ziyade hikâyeyi geliştirmektir. İki başkarakterin de gezip dolaştığı yerler arka planda akar.

5. 2. Kurtarma

Bu kurgu *kahraman*, *kurban* ve *düşman* olan üç karakter arasındaki dinamik ekseninde inşa edilmiştir. Bu üç karakterin de belli başlı özellikleri vardır. Genelde kahraman hakkında çok şey bilinirken kurban pek fazla tanıtılmaz. Düşman bu kurgudaki ikinci önemli karakterdir; çünkü kahramanın eylemlerini o belirler. Kurban daha çok kahramanla düşmanı karşı karşıya getirmek için bir vesiledir. Burada amaç birini ya da bir şeyi kurtarmaktır. Bir şeyi elinden alınan kahraman, düşmanı kovalar. Kahraman kurbanı kurtarmak için düşman neredeyse oraya gider. Onun yolda karşılaştığı engeller genelde düşmanın eliyle hazırlanmıştır. Bu kurguyla inşa edilen hikâyelerin sonunda ise kahramanla düşman çatışır (Tobias, 1996, s. 107-114).

Süheyl ü Nevbahâr'da bu kurguyu birebir yansıtan bir örnekle karşılaşılmamıştır. Görünürde mesnevide düşman (Saluk), kahramanın (Süheyl)'in elinden kurbanı (Nevbahar) çalmıştır ve kahraman kurbanın peşine düşmüştür. Fakat burada bilinçli bir kurtarma çalışması söz konusu değildir; çünkü uyuyakalan Süheyl ilk etapta Nevbahar'ın başına ne geldiğini anlayamaz. Onun düşman tarafından mı yoksa kendi babası tarafından mı götürüldüğünü bilemeyip doğrudan aramaya koyulur. Süheyl daha sonra Calus'un yardımıyla Nevbahar'ın evine dönmeyip kaybolduğunu öğrenir ve bunun üzerine artık onu *kurtarma* bilinciyle arar fakat bu da düşman elinden kurtarma değildir; çünkü Süheyl Nevbahar'ın kaybolma nedenini hala bilmemektedir. Haliyle burada düşmanla karşılaşıp çatışma gibi bir durum söz konusu olmaz. Olaylar *birini ya da bir şeyi kurtarmak* yönüyle bu kurguyla benzeşir.

5. 3. Gereksiz Aşırılıklar

Bu kurguya göre anlatıdaki olaylar aynı koşullar altındaki herkesin başına gelebilir. Bunun için yalnızca uçlarda yaşayan insanlar olmak gerekmez. Bu kurgu aynı zamanda anormal koşullar altındaki normal insanlarla, normal koşullar altındaki anormal insanların hikâyelerini de izler. Kurguda ilk etapta karakterin yaşamının değişiklik başlamadan evvel nasıl olduğu gösterilir; sonrasında değişim sürecini başlatan olaylar silsilesi birbirini izler ve kontrolünü kaybeden karakter her yerden köşeye sıkışır. Bu sıkışma kişiyi ya yıkıcı sona götürür ya olduğundan daha iyi bir konuma gelişinin başlangıcını sağlar. Her durumda aşırılık sona erer. Karakter ya mutlu ya mutsuz olur (Tobias, 1996, s. 249-260).

Mesnevide başkarakterlerin -özellikle Nevbahar'ın- başlarına gelenler *gereksiz aşırılıklar* barındırır. Nevbahar önce tuhaf bir tesadüfle sevdiğinden koparılıp kötü birinin eline düşer. Tam kurtuldum derken onu cariye olarak satmak isteyen başka biriyle mücadele eder; üstelik burada onu satın almak isteyen kişiden de kurtulması gerekmektedir; oradan da çıkışı yakalamışken aç susuz çöllerde harap olur. Artık tamamen ümidini kaybettiği ve *kara bahtım daha ne gösterecek acaba*[8] diye düşündüğü noktada talihi dönmeye başlar. Bu olay, mevcut halinden tamamen kurtulup yüksek bir konuma ereceği anın başlangıcıdır. Süheyl de normal insanlardan farklı imkanlar içerisinde doğup buna göre kuvvetli bir donanımdan geçmiş olmasına rağmen, tıpkı *normal insanlar gibi uyuyakalır*. O da olaylar neticesinde yaprak gibi savrulur. Önce kaybettiği sevgilisini yol iz bilmeden tek başına arar, tam Nevbahar'ı bulma ümidini ona sağlayan biriyle tanışmışken o kişiyle birlikte bir savaşa girip esir düşer, esir düştüğü yerden kurtulmuşken başka bir şehirde hapsedilir. Yine her şeyin bittiği düşünüldüğü bir noktada Süheyl, Tufan şehrini bulur ve kaderi yeniden yükselişe geçer.

5. 4. Yükselme ve Düşme

Bu kurgu, aynı başarı ve yenilgi döngüsünün farklı taraflarında bulunur. Karakteri yükselmeye götüren huylar genelde onun düşüşüne de sebebiyet veren huylardır. Kurgunun başında, sonrasında eskiyle mukayese imkânı doğabilmesi için karakterin durumu anlatılır. Ardından karakterin eski kişiliğinden yenisine geçmesine sebep olan olaylar gösterilmelidir. Burada hikâye başkahraman hakkındadır; olaylar *onun etrafında gelişir ve son bulur* (Tobias, 1996, s. 261-269).

Mesnevideki olaylar da *iki başkarakter etrafında gelişir ve onlarla son bulur*. Süheyl de Nevbahar da büyük şehirlerin idaresini alabilen padişahlar konumuna yükselmiştir. Bu esnada yaşadıkları olaylar onları eski toy kişiliklerinden yeni kudretli kişiliklerine götürmüştür.

6. BAŞKARAKTERLERDEN BİRİ VE YAN KARAKTERLER ARASINDAKİ KURGULAR

6. 1. Nevbahar'ın Etrafındakiler

6. 1. 1. Kovalamaca

Saklambacın edebi biçimi olarak tanımlanan *kovalamaca* kurgusuna göre kurgunun temeli bir insanın diğerini kovalaması üzerine kuruludur. Öncelikle oyunu başlatmak için motive edici bir neden ortaya konur, iyi karakterle kötü karakter arasında bir yarış başlar. Bu kurgunun en belirgin özelliği, karakterlerin coğrafi bakımdan mümkün olduğunca sıkışık bir alanda tutulup gerilimin arttırılmasıdır. Son aşamada kovalanan kişi ya *kesin olarak kaçar ya da yakalanır* (Tobias, 1996, s. 99-106).

Mesnevideki kötü yan karakterlerden Saluk da Cühud da zamanlarının büyük bir kısmını ellerinden kaçırdıkları Nevbahar'ı kovalayarak geçirmiştir. Coğrafi olarak her ikisi de Nevbahar'a yakın tutulmuş ikisi de Nevbahar'ın geçtiği adalardan, ormanlardan, çöllerden geçmiştir.[9] Hikâyenin sonunda Nevbahar her ikisinden de *kesin biçimde kurtulur*.

6. 1. 2. Bilmece

Okura sorunu çözmesi için bir meydan okuma niteliğinde sunulan *bilmece* kurgusuna göre ortada karakterlerin *çözmesi gereken ipuçları* vardır. Hikâyenin sonunda bilmece mutlaka çözülür (Tobias, 1996, s. 135-148).

Arka arkaya çeşitli rüyalar gören Nevbahar, bu rüyaları dadısına tabir ettirir. Dadısı ona rüyaların güzel olduğunu, kendisini bir kısmetin beklediğini ve bunların hayra yorulması gerektiğini anlatır.[10] Bu noktada eline bir ipucu geçen Nevbahar, sonrasında parçaları birleştirmeye çalışır ve babasının muhtelif zamanlarda kendisinden bahsettiği gencin kısmetindeki genç olup olmadığını çözmeye uğraşır.[11] En sonunda babasından gencin çok içli bir şarkı söyledikten sonra bayıldığını işiten Nevbahar, genç için

8 b. 3529.

9 b. 4024, 4104.

10 b. 868-888.

11 b. 1118-1132.

endişelenip rahatsızlanır. Tanımadığı biri üzerine anlatılan bu hikâyeden sonra fenalaşması Nevbahar için *kuvvetli bir ipucu* olmuştur. Genç kız bu olaydan sonra muammayı *çözer* ve beklediği gencin bahsedilen genç olduğundan emin olur. [12]

6. 1. 3. Ayartma

Ayartma kurgusu insan doğasının zayıflığının hikâyesidir. Bu, perhizde lezzetli bir tatlıya karşı koyamamak gibi basit bir şey olabileceği gibi evli biriyle ilişki yaşamak gibi ahlaksızca bir şey de olabilir. Ayartılan kişi suçunu kabul ettiği gibi inkâr da edebilir. Kurguda temel olan nokta, ayartılan kişinin davranışının sonucunu yaşayıp aldığı yanlış kararın faturasını ağır biçimde ödemesidir. Hikâyenin sonunda ortaya çıkan kriz ve sonrasında ödenen bedel neticesinde, ayartılan karakterin düşük bir ahlaki seviyeden daha yüksek bir seviyeye çıkması beklenir (Tobias, 1996, s. 165-174).

Mesnevinin kötü yan karakterleri Saluk ve Cühud, Nevbahar tarafından ayartılır ve bunun sonucunda her ikisi de ağır bedeller öder. Süheyl ile gittiğini zannederken attaki kişinin Saluk olduğunu fark eden Nevbahar, önce Süheyl'e ne olduğunu öğrenmek için Saluk'u oyunu getirip tatlı sözlerle onun gardını düşürür.[13] Nevbahar'ı görünce Saluk'un aklı başından gider. Nevbahar bu sefer de Saluk'tan kurtulmak için bir plan yapıp ona *yıllardır namını işittiğini, aşkıyla gönlünün yandığını, kendisine gelmek için hazırlıkta bulunduğunu* anlatır. Bu hazırlık esnasında, yanına bir altın kesesi de aldığını ifade eden Nevbahar, kesenin bahçede atlarla uyuyan kişide (Süheyl) kaldığını söyleyerek Saluk'u sözde keseyi almaya gönderir.[14] Geri dönen Saluk, Süheyl'i orada bulamayınca kandırıldığını anlayıp Nevbahar'ın peşine düşer.[15] Sefil halde günlerce yol alıp dağları, ormanları aşar. Ayartılması neticesinde hem âşık olduğu kızdan hem gücünden olur.

Nevbahar'la deniz kenarında karşılaşan Cühud ise erkek kılığına giren genç kızı, erkek sanarak gemisinde ona yer verir. Cühud, Kusta şehrine vardığında arkadaşının oğlu Kaytas'ın gemide Nevbahar'ı görmesiyle olaylar karışır. Kaytas, Cühud'dan Nevbahar'ı kendisine satmasını ister. Aç gözlü bir tüccar olan Cühud, bu teklifi kabul eder. Bunun üzerine Nevbahar tıpkı Saluk'a yaptığı gibi Cühud'u da *ben seni seviyorum hem beni Çine götürürsen babam seni ülkeye padişah yapar* diyerek kandırır.[16] Kaytas'tan alacağı paradan olduğu gibi Nevbahar'dan da olan Cühud'un ödediği bedel bunlarla da sınırlı kalmaz. Issız çöllere düşer, atını vahşi hayvanlara kaptırır, yaya halde kilometrelerce yürür; üstelik ticaret dolayısıyla edindiği itibarı da yerle bir olmuştur.[17] Hikâyenin sonunda Cühud'un ahlaki olarak yükselmesi beklense bile müellif *huylu huyundan vazgeçmez* minvalinde bir yorumda bulunarak Cühud meselesini kapatır.[18]

Görüldüğü gibi iki karakter de kurguya uygun olarak ayartıldıktan sonra büyük bedeller ödemişlerdir; ancak ikisinin de ahlaki düzeylerinin yükseldiği söylenemez. Hikâye bu yönüyle *ayartma* kurgusuyla uyuşmaz.

6. 1. 4. İntikam

İntikam kurgusu; kahraman, düşman ve kurban üzerine inşa edilmiştir. Hikâyenin tam ortasında; genelde iyi bir insan olup yasaların hakkını koruyamaması nedeniyle intikam almak zorunda kalan bir *kahraman*, suç işleyen ve bunun cezasından kurtulmuş bir *düşman* son olarak da kahramanın intikamını alması gereken bir *kurban* vardır. *Bazen kurban, kahramanın kendisi de olabilir*. İntikam hikâyesinde kahramana büyük bir fiziki yahut zihni zarar gelmelidir. İntikam için geçerli mazeret olmalıdır. Hikâyenin sonu yüzleşmeyi içerir. Her ne kadar intikamın ilk kuralı cezanın suça eşit olması olsa da genellikle kahramanın sağladığı adalet "vahşi"dir (Tobias, 1996, s.121-134).

Mesnevide *kahraman kurbanın kendisidir*. Başkarakterlerden Nevbahar, hayatını altüst eden

12 b. 1297-1299.
13 b. 2415-2418.
14 b. 2422-2450.
15 b. 2470-2482.
16 b. 2970-3370.
17 b. 4024-4105.
18 b. 5068-5072.

Saluk ve Cühud'dan intikam almak için şehir meydanında büyük bir divan tertip ettirip onlarla yüzleşir.[19] Cühud'u 200 kırbaçla cezalandıran Nevbahar, bütün bu olaylara sebep olan Saluk'tan intikamını onu idam ettirerek alır.[20] Saluk sebebiyle sevdiğiyle yolu ayrılan, çeşitli badireler atlatan, bazen canından olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Nevbahar'ın adaletini vahşice tecelli ettirdiği görülmüştür.

6. 2. Süheyl'in Etrafındakiler

6. 2. 1. Kaçış

Bağımlılık, fobi vb. kötü alışkanlıklarından kaçmaya çalışan karakterler *kaçış* kurgusunun alanına girmez. Buradaki kaçış gerçektir: Kişi isteği dışında bir yere kapatılmıştır ve oradan kurtulmak ister. Kahramanın suçu gerçek veya isnat edilmiş bir suç olabilir. Hikâyede, hapsedilen kahraman bir kaçış planı yapar, sonunda dezavantajlı olmasına rağmen üste çıkıp kurtulur (Tobias, 1996, s. 115-120).

Süheyl ile Nakkaş'ın yolu Nevbahar'ı ararken Yun şehrine düşer. Yun şehrinin hükümdarı zalimliği ile nam salmış kötü bir padişahtır.[21] Padişah, hiç sorgulamaksızın Süheyl ile Nakkaş'ı casus olarak yaftalayıp zindana kapatır. Bunun üzerine Süheyl bir plan yapıp zindancıdan *bir gün bizim de sana bir yardımımız olur* diyerek yardım ister. Zindancıdan padişahın yanına gidip *halkın masum ve yabancı kişilerin zindanda tutulmasından rahatsızlık duyduğunu* söylemesini ister.[22] Zindancı padişaha gidip zulmünden herkesin yorulduğunu, suçsuz insanları da hapiste tuttuğu için halkın artık taşkınlık yapacağını anlatır. Tanımadığı insanların başına daha fazla bela olmasını istemeyen padişah, istemeyerek de olsa Süheyl ile Nakkaş'ı azat eder.[23] İsnat edilen suçla hapiste tutulan kahraman, tüm dezavantajına rağmen planı sayesinde *kurtulmuştur*.

6. 2. 2. Haksızlığa Uğrayan Kişi

Haksızlığa uğramış kişi kurgusunda güçler eşit değildir. Kahraman bir dezavantaja sahiptir. Haksızlığa uğrayan kişi genelde karşısına çıkan engelleri aşar. Onun önemli bir niteliği düşman tarafından güçsüz bırakılmasıdır fakat sonrasında kahraman yavaş yavaş güç elde etmeye başlar (Tobias, 1996, s. 157-164).

Mesnevide Süheyl hiç yokken haksızlığı uğramıştır. Normal şartlarda eşit seviyede olduğu Yun padişahının karşısında; gurbette ve yolculuk esnasında olmanın getirdiği dezavantajla güçsüz kalan Süheyl, zindandan çıkıp Tufan şehrine vardığında yavaş yavaş güç elde etmeye başlar. Gücü tamamen edindiğinde ise Yun'a ordu gönderip Yun padişahını idam ettirir. [24] Bu durumun intikam kurgusu içinde gösterilmemesinin sebebi, intikam kurgusunun temel şartlarından birinin yüzleşme yahut bir tür hesaplaşma gerektirmesidir. Burada bir hesaplaşmadan ziyade düşmanı doğrudan cezalandırma görülür.

7. YAN KARAKTERLER ARASINDA GELİŞİP BAŞKARAKTERİ DOĞRUDAN ETKİLEMEYEN KURGULAR

Bu başlıkta ele alınacak olan olaylar, bahsi geçen kitaptaki kurgularla en az uyumluluk gösterenlerdir. Nevbahar için çatışmaları bakımından *eşit güce sahip* olan Kaytas ve Cühud *rekabet kurgusu* içinde düşünülmüştür. Fakat unutmamalıdır ki rekabet kurgusunun sonunda biri kazanır öbürü kaybeder (Tobias, 1996, s. 151). Eserde Nevbahar ne Kaytas'a ne Cühud'a yar olmuştur. Nevbahar'ın deniz altından çıkan yarı insan yarı havyan varlıklarla karşılaşması[25] bize *metamorfoz kurgusu*ndaki met amorfları anımsatmıştır. Metamorfoz kat'i olarak fiziki değişim gerektirir, genellikle bir kötülük yapılması üzerine konulan lanetin sonucudur (Tobias, 1996, s. 175). Yine denizlerin hâkimi Talis'in kızının, cinler padişahının oğluyla evli olması, aşkları toplum tarafından onaylanmayacak insanların başrolde olduğu *yasak aşk* kurgusunu düşündürür (Tobias, 1996, s. 225).

19 b. 4894.
20 b. 5050-5096.
21 b. 4748.
22 b. 4769-4773.
23 b. 4774-4785.
24 b. 5164-5169.
25 b. 3430-3435

Elbette yukarıda bahsi geçen *rekabet, metamorfoz ve yasak aşk* kurgularının mesnevide tam manasıyla bulunduğunu söylenemez. Yukarıdaki örnekler, bir yönüyle bu kurguları anımsatan ve bahsedilen kurgulara evrilme imkânı olan olaylardır.

8. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Süheyl ü Nevbahâr çok geniş bir mesnevi olduğundan birden çok kurgunun bir arada kullanıldığı bir anlatı olarak karşımıza çıkar. Özellikle olay örgüsü pek çok hikâyeyi barındıran anlatılarda, birden fazla hatta arzu edildiği kadar kurgu bir arada kullanılabilir; ancak bu durum hikâyenin girift bir hale gelip ana konudan kopması gibi birtakım riskleri de taşır. Hoca Mes'ûd, mesnevisinde yirmi temel kurgunun yirmisine de en azından belli başlı yönleriyle yer vermiş, buna rağmen anlatıyı karmaşıklaştırmayıp neredeyse temel plana katkı sağlamayan hiçbir kurguyu kullanmamıştır. Sahneler sonra Nevbahar'ın deniz canavarlarıyla karşılaştıracak olan müellif, beyitler öncesinde denizi tarif ederek okuru bu duruma hazırlar. Bu gibi örneklere mesnevide sıklıkla rastlanır.

Süheyl ü Nevbahâr adlı mesnevinin, kendinden yedi yüz yıl sonra kaleme alınan R. Tobias'ın çalışması ile okunması, insana dair hikâyelerin temelinin benzer olduğunu ortaya koyar. R. Tobias, eserinde referanslarını Batılı eserlerden almış, bunlardan hareketle yirmi temel kurgu şemasını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, Doğulu bir mesnevi incelendiğinde de aynı kurguların kısmi değişikliklerle kullanıldığı görülmüştür. Dünyanın neresinde olursa olsun *insan'ın* ortak davranış temayüllerinin birer yansıması olan kurguların sayısı, elbette yirmiyle sınırlı değildir; bununla birlikte bu çalışmada referans alınan temel kurguların tek bir anlatıda kullanılmış olması oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda, her sanat eserinin biricikliğiyle birlikte bilhassa insan yaşamını ele alan eserlerde zamanlar ve medeniyetler üstü perspektifle benzer motif ve hayat döngülerinin yer alması, R. Tobias'ın temel kurguları ve *Süheyl ü Nevbahâr* örnekliğinde görüldüğü üzere mümkündür.

KAYNAKÇA

Abrams, M.H., & Harpham G.G. (2012). *A Glossary of Literary Terms* (10th ed.). Boston, USA: Wadsworth Cengage Learning.

Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin)* [Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi].

Farner, G. (2014). *The Ways We Read Narrative Literature Literary Fiction* (1st ed.). Chennai, India: Bloomsbury.

Jusdanis, G. (2010). *Kurgu Hedef Tahtasında Edebiyatın Savunusu* (1.baskı). İstanbul, Türkiye: Koç Üniversitesi Yayınları.

Saraç, T. (1985). *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük* (1.baskı). İstanbul, Türkiye: Adam Yayınları.

Tobias, R.B. (1996). *Roman Yazma Sanatı* (1. baskı). İstanbul, Türkiye: Say Yayınları.

E-Kaynaklar

Britannica Dictionary. 14 Haziran, 2022, https://www.britannica.com/art/fiction-literature

Cambridge Dictionary. 14 Haziran 2022,

https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/fiction

Güncel Türkçe Sözlük. 14 Haziran 2022, https://sozluk.gov.tr/

Kubbealtı Sözlüğü. 14 Haziran, 2022, http://lugatim.com/s/kurgu

Uygulayım Terimleri Sözlüğü. 14 Haziran 2022, https://sozluk.gov.tr/

WRITING HER-STORY: DOUBLE COLONIZATION OF WOMAN IN BUCHI EMECHETA'S *SECOND CLASS CITIZEN* (1974) AND *THE JOYS OF MOTHERHOOD* (1979)

Ömercan TÜM*

ABSTRACT

The current paper aims at analyzing the concepts of gender and race which are used to entrap and silence the woman in once-colonized countries. Being trapped within a system of patriarchy and colonial hegemony women in once colonized countries have been subalternatized and their voices have been muted as a result of the patriarchal hegemony. It is aimed through this paper to claim what Buchi Emecheta tries to achieve through her novels, Second Class Citizen (1974) and The Joys of Motherhood (1979) is to reinscribe the women in various social contexts and the deconstruct the social, cultural and religious norms to represent the new African women. Following the tenets of African Womanism, Emecheta uses her novels to situate Black female protagonists in various contexts. Regardless of the personal struggles of the main heroines, Emecheta offers the view that oppression was biangulous, that is, African women's struggle was not only with colonial patriarchy but also with the deeply rooted local patriarchy which was dominant within the African culture.

Keywords: *gender, feminism, womanism, race, culture, oppression, subaltern.*

"*I am a feminist with a small f*"
Buchi Emecheta

1. Introduction

The idea of universal feminism or universal patriarchy have been widely criticized due to their presupposition that the oppression of women was caused by a single form of hegemonic structure of patriarchy. The Western feminism often subjugated ethnically or racially Other-ed women and objectified them as examples or illustrations within their theories of oppression. Through their definition of this monolithic "third-world women" Western feminism defined itself as the primary referent in theory and praxis. Therefore, much of the Western feminist criticism often states itself as the primary frame for understanding the struggle and resistance of women within the systems of oppression. From this perspective, their theories have been criticized as they serve imperialism by colonizing and constructing the concept of Third World women. As Suzan Z. Andrade claims: "By representing itself as color-blind and universal, however, such feminist theory neglects to examine its own inscription within a European system of thought which is saturated by imperialism" (1990, p. 92). On the other hand, using a parallel mode of reading, the concepts of gender and sexual identity are often neglected by postcolonial/neocolonial theories which, again, require marginalized subjects to accommodate to a unified model by ignoring their heterogeneous experience as if the model is too fixed to cover them. Thus, both Western feminist and cultural critics often neglect to value heterogeneous categories of gender and individual experiences for the sake of generalization. Therefore, within these Eurocentric discourses and gender issues, the situation of women in once-colonized countries are often silenced and oppressed for a second time.

Recognizing the exclusionary aspect of Western Feminism which is based predominantly on white women, a mode of critical reading including Black women and their experience appeared. The

* Karabük University, English Language and Literature, Turkey. (e-Mail: otum@dogus.edu.tr)

term "womanism" is intended to enhance the scope of Western Feminism with a specific emphasis upon the concepts of gender, race, class and power relations. Alice Walker in her book, *Our Mother's Gardens* (1983) defines womanist as a "black feminist or feminist of color" dealing with the continuing development of Afrocentric Feminist Theory (p. xi).

Therefore, in a manner of using their writing as an emancipatory act African feminist writers involved in a process of rewriting the history by destroying the norms and taboos attached to their gender and race. The novels written by womanist follow a similar structure with some common elements, such as motifs of sexists and racist oppression; black female protagonists; a journey from victimization to self-realization and autonomy; female bonding or sisterhood; relationships within family and community; black female language; validation of emotions.

The concept of 'herstory' coined by Hazel Carby is used to identify a female-centered perspective for African color that can be differentiated from European women. In her article, White *Woman Listen! Black Feminism and the Boundaries of Sisterhood* (1982), Carby writes:

> History has constructed our sexuality and our femininity as deviating from those qualities with which white women, as the prize objects of the Western world, have been endowed. . . . It is fundamental to the development of a feminist theory and practice that is meaningful for black women. We cannot hope to reconstitute ourselves in all our absences, or to rectify the ill-conceived presences that invade herstory from history, but we do wish to bear witness to our own herstories (p. 110)

In order to identify the main struggle of black writers and critics, in *Challenging Imperial Feminism*, Amos and Parmar write that:

> The 'herstory' which white women use to trace the roots of women's oppression or to justify some form of political practice is an imperial history rooted in the prejudices of colonial and neo-colonial periods, a 'herstory' which suffers the same form of historical amnesia of white male historians, by ignoring the fundamental ways in which white women have benefitted from the oppression of Black people" (1984, p. 5)

The current paper addresses Buchi Emecheta's novels *Second Class Citizen* (1974) and *The Joys of Motherhood* (1979) as examples of womanist writing tradition dealing with the struggles of black female protagonists who are torn between race, culture and sex and their survival within these dynamics of power.

Throughout the his-tory, women have been defined as the binary opposite of men. The existence of men in various social, political, and academic fields have led to define women as a mirror image. Women, from this perspective socially have been associated with the household environment and politically shaped by the hegemonic teachings suggesting the sanctity of being the producers of the following generations by physically and mentally sacrificing their bodies to culture and religion. The position of women in once colonized countries have been reshaped once more by the Western colonial powers. In order to create her-story of African women, African female writers often seek to contribute the resistance by exploring the position of black women within and re-inscribing them as women who defy and resist the cultural, social and political hegemony. Upon women's writing in colonized countries Hortense Spiller writes:

> Reading against the canon, intruding into it a configuration of symbolic values with which critics and audiences must contend, the work of black women's writing not only redefines tradition, but also disarms it by suggesting that the term itself is a critical fable intended to encode and circumscribe an inner circle of empowered (1985, pp. 250-51).

Following this idea, therefore, the act of writing and re-inscribing themselves in the rewriting of the history become very significant tools for African female writers. In Emecheta's novels, specifically *Second Class Citizen* (1974) and *The Joys of Motherhood* (1979), the reader is faced with female protagonists defying the constructed roles and attributions to their gender. As Judith Butler suggests "gender is an identity tenuously constituted in time, instituted in an exterior space through a *stylized*

repetition of acts" (1999, p.179). Therefore, the struggle for African female writers is to write back by undoing the constructed gender roles. Both novels studied in this paper offer a criticism towards the mechanisms shaping female identity. The female protagonists do not conform to the pre-established norms and they struggle to find their rightful place freed from the effects of patriarchy and colonialism.

2. Reading *Second Class Citizen* (1974)

In her novel, *Second Class Citizen* (1974), Buchi Emecheta discusses how the issues of gender along with the issues of race and ethnicity lead to double subjugation of women. Her novel which carries various autobiographical elements, shows the situation of African women within two capitalist and patriarchal continents: Africa and Europe. Moving to United Kingdom with high expectations to fulfill her desire of self-fulfillment, the main character Adah's struggle only becomes greater as she faces with racism in London and also oppressed by her husband who also becomes a medium of struggle for her. Emecheta's novel becomes a journal of the ways patriarchy and racism function within the English society and she deliberately compares these two to the same mediums affecting the African land.

The protagonist as a colonial product raises herself to achieve her English Dream. At an early age, she starts developing a critical view of her own people and the norms that surround her culture and she involves in an inner struggle believing that if she gets enough education she could move to England and become an important part of the English society. With a philosophy of end justifies the means, she gets married and fulfill her husband's desire by having babies. She is well aware of the impossibility for her to move to London alone, therefore, she gets married to Francis. Upon arriving to London by a ship, she for the first time realizes the coldness of English people:

> England gave Adah a cold welcome. The welcome was particularly cold because only a few days previously they had been enjoying bright and cheerful welcomes from ports like Takoradi, Freetown and Las Palmas. If Adah had been Jesus, she would have passed England by. Liverpool was grey, smoky, and looked uninhabited by humans. It reminded Adah of the loco-yard where they told her Pa had once worked as a moulder. In fact the architectural designs were the same. But if, as people said, there was plenty of money in England, why then did the natives give their visitors this poor, cold welcome? Well, it was too late to moan, it was too late to change her mind (Emecheta, 1974, p.33).

As a woman who has enough education to work in a library in her hometown, Adah, regardless of the problems caused by the patriarchal society lives a somewhat stable life in her hometown. She only becomes a "second class citizen" upon arriving the land of the whites where people are judged according to their gender, race and economic situation. Having been confused and disappointed by the facts she experiences in London, Adah cannot seem to comprehend this harsh reality. In one of their discussions with her husband, Francis tells Adah:

> You must know, my dear young lady, that in Lagos you maybe a million publicity officers for the Americans, you may be earning a million pounds a day, you may have hundreds of servants: you may be living like elite, but the day you land in England, you are a second class citizen. So you can't discriminate against your own people because we are all second class." (Emecheta, 1974, p.37)

Emecheta's criticism on the phallocentric Western society sustains the idea that regardless of their backgrounds, migrants are always kept marginalized and rejected by the dominant culture. Francis, having made his peace with this social reality, forces her wife to accept the fact that a Black cannot succeed in such situation. Throughout the novel, Adah is oppressed by not only the society but her husband who is reluctant to provide for their children, complete his education and still having difficulties in adapting to this new society and the concept of new woman. Despite the fact that she experiences double victimization by the two phallocentric cultures, Adah does not give up the fight and rejects the inferiority attached to her gender and race:

> What worried her most was the description 'second-class'. Francis had become so conditioned by this phrase that he was not only living up to it but enjoying it, too. He

> kept pressing Adah to get a job in a shirt factory .Adah refused. Working in a factory was the last thing she would do. After all, she had several 'O'and 'A' levels and she had part of the British Library Professional Certificate [...] Why should she go and work with her neighbors who were just learning to join their letters together instead of printing them? Some of them could not even speak any English even though it was becoming a colloquial language for most Igbos. To cap it all, these people Yorubas, the type of illiterate Yoruba who would take joy in belittling any Igbo. But Francis mixed with them very well, and they were pushing him to force her to take the type of job considered suitable for housewives, especially black housewives. (Emecheta, 1974, p. 38)

The quotation above clearly represents Emecheta's representation of the struggles surrounding the women in general and black women in particular. What the author offers is the hybridization of cultural and social values. As an African feminist, she believes that there should be a third space which deconstructs all the binary oppositions between sexes and races:

> Thinking about her first year in Britain, Adah could not help wondering whether the real discrimination, if one could call it that, that she experienced was not more the work of her fellow-countrymen than of the Whites. Maybe if the blacks could learn to live harmoniously with one another, maybe if a West Indian landlord could learn not to look down on the African, and the African learn to boast less of his country's natural wealth, there would be fewer inferiority feelings among the blacks. (Emecheta, 1974, p.70)

From this perspective, as she becomes more experienced living in this melting pot, Adah develops stronger relations with the other white girls in the novel, particularly, through her relation with Janet, she comes to realize a sense of complementarity between different races. This realization also leads to abandon the preconceived idea about the superiority of the white over the black: "There were bad Whites and good Whites, just as there were bad blacks and good blacks! Why then did they claim to be superior? (Emecheta, 1974, p. 52). Being overcome her sense of inferiority within this foreign environment, the protagonist of the novel comes to realize that she should not accept any oppression as a result of her race or gender, consequently, she changes the narrative of her own story, preparing a happy ending for the novel.

To conclude, Buchi Emecheta, in her novel *Second Class Citizen* (1974) provides the reader a strong female character, who despite all the struggles caused by her migrant situation, her gender and her race, never abandons the fight for her desire of sell-fulfillment. Following the character's understanding of certain social constructions, in a didactic way, Emecheta deconstructs certain phallocentric norms offering the reader the idea that individual struggle should be freed from all types of oppression.

3. Reading *The Joys of Motherhood* (1979)

In *The Joys of Motherhood*, published in 1979, Emecheta reconstructs the myth of the sanctity of motherhood in African societies. The author's portrayal of the main character, Nnu Ego whose life is described in a form of bildungsroman, shows the reader how women are entrapped within the society by the notion of maternity. Nnu Ego, who sacrifices all her life to provide for her several children, at the end, finds herself all alone, deserted by them. It should be noted here that, although the overall message of the novel is not a complicated one, what Emecheta and her contemporaries struggle to achieve can be interpreted as a struggle to present how female enslavement was constituted in various facets of life. In her novel, the author traces how gender inequality shapes women's identity in very early stages of their lives. In Igbo culture, girls hold a secondary position compared to boys in the families. They are raised in order to be married in an early age and the bride money is usually used to provide a proper education to the boys. Later, women who cannot provide their husbands male children, or no children are put to inferior positions at their homes and the husband is provided with another wife. The position of women, therefore is measured according to their success of providing their husband more children, preferably male children: "And they all agreed that a woman without a child for her husband was a failed woman" (p. 62). The female protagonist of the novel is trapped within a web of intricate system of gender performativity and the cultural norms. The novel clearly shows that the blind commitments to

these norms are often lead to failure for women in establishing themselves as individuals. Emecheta's writing, from this perspective, can be read as an example of women who have had similar experiences and could not find their voices within public sphere.

The condition of women in African countries have been shaped not only by the inner patriarchy but also arose as a consequence of colonial domination in Africa leading to contradictions and oppositions in defining the gender roles. Women in such position were in an ambiguous situation since they were both oppressed by their own culture and the oppressive colonial powers. Nnu Ego, is therefore, serves as an illustration representing the contradictory position of women torn between the requirements of different hegemonies. In the novel, the narrator also mentions how the double oppression of women occurred as a result of colonialism: "To regard a woman who is quiet and timid as desirable was something that came after his [Agbadi's] time, with Christianity and other changes" (1979, p. 10). While not neglecting the interior patriarchy, Emecheta argues the oppression of women was doubled under the influence of colonialism.

In order to illustrate the undoing of gender, the African women writers play with the prescribed gender roles. Therefore, in the novel, the author deconstructs the norms attached to gender; the female characters in the novel, regardless of their inferior situation and the heavy burden attached to their genders, are bold, courageous and they contribute to their societies. The main character after realizing she have failed to adapt to the changes happening around her realizes that: "she had been trying to be traditional in a modern urban setting . . . This time she was going to play it according to the new rules" (Emecheta, 1979, p. 81). Emecheta's female protagonist shows a great deal of ambition and self-determination in fighting with the financial and social oppressions. On a similar level, the categorization of individuals due to their race or ethnicity is a product of colonization. Therefore, the struggles of female writers in Africa was not only to undo the gender but also confront to the racial norms which labelled them inferior. In order to do that, these women writers seek to destroy the repetitions and reiterations of imperial thought.

In her novel, the author also criticizes the concept of friendship or 'sisterhood' in Igbo culture. For narrator, this lack of community is described with the absence of older women. Moving from a traditional village to a colonial town, Nnu Ego cannot feel secure or protected even among other women. Later, Cordelia who has helped Nnu Ego to overcome the pain of the loss of her first baby and mentored her about the social concepts, disappears from the narrative as her husband finds a job far away. The author's criticism of a possible Igbo women community becomes sharper with the figure of Adaku. Sharing a husband together, Adaku and Nnu Ego are forced to live in difficult situations. In an attempt to demand more money from their husband Nnaife, the women involve in a cooking strike. However, the male community supports Nnaife and the women fail on getting their rightful demand fulfilled. At the end of their failed strike, both women experience harsh realization. Nnu Ego, for the first time, comes to accepts the intricate web of norms enslaving her: "On her way to their room, it occurred to Nnu Ego that she was a prisoner, imprisoned by her love for her children, imprisoned in her role as the senior wife" (Emecheta, 1979, p. 137) On the other hand, Adako who appears as a stronger and a more straightforward figure compared to Nnu Ego, realizes that her individual fight with the deeply rooted patriarchy in their culture is inadequate which, eventually leads her to leave the Owulum family and to her brief period of prostitution. Through Adaku, the writer represents a female character who violates the traditional taboos and her greater economic success at the end of the novel may be interpreted as one of the possibilities by destroying the patriarchal taboos. Although, experiencing the similar oppression longer than Adaku, Nnu Ego is still torn between the requirements of tradition and the oppression of the same traditions. Although, she has been providing her children by trading, yet, she cannot comprehend a life without a male figure in their life. Upon this perspective, Adaku's indifference to men appears once more: "I want to be a dignified single woman. I shall work to educate my daughters, though I shall not do so without male companionship." (Emecheta, 1979, pp. 170-71) She stresses the heterogeneity of female experience, Adah realizes it was not only men who put women into a single category but it was also the other women who could not comprehend that they were serving the patriarchy: "Yet the more I think about it the more I realize that we women set impossible standards for ourselves. That we make life intolerable for one another" (Emecheta, 1979, p. 171).

At the end of the novel, Nnu Ego returns to her hometown as her husband is sentenced to five years of imprisonment. Her children having established their own lives cannot provide the peaceful golden years of her life. Spending all of her life to provide for her children, she cannot seem to find a reason for her existence anymore: "I don't know how to be anything else but a mother. . . Taking the children from me is like taking away the life I have always known, the life I am used to" (Emecheta, 1979, p. 222). Following her move to Ibuza, there she dies alone at the side of a road. The concept of motherhood for Nnu Ego moves from being a source of joy to one of the greatest defeats of her. As a woman who is torn between the expectations of the society, Nnu Ego cannot follow her envisions about the future, cannot adopt to the changing society, and therefore, she devotes all of her strength to her children, yet, her idealism fails her at the end of the novel:

> After such wandering on one night, Nnu Ego lay down by the roadside, thinking that she had arrived home. She died quietly there, with no child to hold her hand and no friend to talk to her. She had never made many friends, so busy had she been building up her joys as a mother. . . . Stories afterwards, however, said that Nnu Ego was a wicked woman even in death because, however many people appealed to her to make women fertile, she never did. . . . Nnu Ego had it all, yet still did not answer prayers for children. (Emecheta, 1979, p. 224)

4. Conclusıons

All in all, this paper analyzed Buchi Emecheta's rhetorical and performative confrontation with the oppression of women in Africa which are caused as a result of various cultural expectations, gender roles and the influence of colonial hegemony which renders them as subordinate beings. In a manner of reinscribing women into literary and social history, many contemporary African female writers use their writings as free spaces that empower women and represent their never ending power. Being a representative of African Womanist movement, Emecheta's two protagonists being stuck within this web of oppression, still, struggle to achieve self-fulfillment and establish themselves as individuals not only within the domestic scene but also in various social context. While *Second Class Citizen*'s heroine, Adah leads a happier ending at the end of the novel, Nnu Ego represents a rather more traditional example as she cannot abandon the prescribed roles of the society. Still, both women are depicted as strong and ambitious examples forging new paths in African women's future.

BIBLIOGRAPHY

Amos, V., & Parmar, P. (1984). Challenging Imperial Feminism. *Feminist Review, (17), 3-19.*

Andrade, S. (1990). Rewriting History, Motherhood, and Rebellion: Naming an African Women's Literary Tradition. *Research in African Literatures, 21*(1), 91-110.

Butler, J. (1999). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

Emecheta, B. (1974). *Second-class citizen*. London: Allison & Busby.

Emecheta, B. (1979). *The Joys of Motherhood.* London: Allison & Busby.

Mohanty, C. (1988). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. Feminist Review, 30(1), 61–88.

Spillers, Hortense J. (1985). "Afterword: Cross-Currents, Discontinuities: Black Women's Fiction." Conjuring: Black Women, Fiction and Literary Tradition Ed. Marjorie Pryse and Hortense J. Spillers. Bloomington: Indiana UP.

Taylor JY. Womanism: a methodologic framework for African American women. ANS Adv Nurs Sci. 1998 Sep; 21(1): 53-64.

TÜRKIYE TÜRKÇESINDE İSIM TAMLAMASI TÜRLERININ ADLANDIRILMASI

♦ ◆ ♦

NAMING TYPES OF NOUN PHRASES IN TURKEY TURKISH

Güldemet YAVUZ*

ÖZET

İsim tamlaması, Türkçede önemli bir gramer konusudur. Birçok dil bilimci bu konuda araştırmalarını ve görüşlerini eserlerinde sunmuşlardır. İki isim unsurunun oluşturduğu, birbirini tamamladığı kelime grubu olan isim tamlamaları kimi zaman biçimsel kimi zaman anlamsal yönüyle çok tartışalan konulardan biri olmuştur. İsim tamlamasının türleri konusu da tartışmalı bir alandır. Türkçede belirtili/belirli isim tamlaması, belirtisiz/belirsiz isim tamlaması, zincirleme isim tamlaması ve takısız isim tamlaması olmak üzere genel kabul görmüş dört isim tamlaması türü vardır. Takısız isim tamlası başlığının, isim tamlaması kelime grubuna ait olup olmadığı konusunda farklı görüşler günümüzde hala devam etmektedir. İsim tamlamasının türlerine verilen belirtili ve belirli, belirtisiz ve belirsiz adlandırmaları üzerinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu bildiride isim tamlamasının adlandırılması konusu ele alınmıştır. Kimi dil bilimciler belirtili/belirtisiz kelimelerinin kullanımını savunurken kimileri ise belirli/belirsiz kelimelerini kullanmanın uygun olacağını düşünmüşlerdir. Tercih edilen bu kullanımların hangi dil bilimciler tarafından kullanıldığı, bu kelimelerin anlamlarını ve bizce kullanılması gereken terimi bu bildiride değerlendireceğiz. Konuya olan yaklaşımımız değerlendirme ve tartışmaya açık bir husustur.

Anahtar Kelimeler: *isim tamlaması, belirli, belirtili, belirsiz, belirtisiz*

ABSTRACT

İsim tamlaması, Türkçede önemli bir gramer konusudur. Birçok dil bilimci bu konuda araştırmalarını ve görüşlerini eserlerinde sunmuşlardır. İki isim unsurunun oluşturduğu, birbirini tamamladığı kelime grubu olan isim tamlamaları kimi zaman biçimsel kimi zaman anlamsal yönüyle çok tartışalan konulardan biri olmuştur. İsim tamlamasının türleri konusu da tartışmalı bir alandır. Türkçede belirtili/belirli isim tamlaması, belirtisiz/belirsiz isim tamlaması, zincirleme isim tamlaması ve takısız isim tamlaması olmak üzere genel kabul görmüş dört isim tamlaması türü vardır. Takısız isim tamlası başlığının, isim tamlaması kelime grubuna ait olup olmadığı konusunda farklı görüşler günümüzde hala devam etmektedir. İsim tamlamasının türlerine verilen belirtili ve belirli, belirtisiz ve belirsiz adlandırmaları üzerinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu bildiride isim tamlamasının adlandırılması konusu ele alınmıştır. Kimi dil bilimciler belirtili/belirtisiz kelimelerinin kullanımını savunurken kimileri ise belirli/belirsiz kelimelerini kullanmanın uygun olacağını düşünmüşlerdir. Tercih edilen bu kullanımların hangi dil bilimciler tarafından kullanıldığı, bu kelimelerin anlamlarını ve bizce kullanılması gereken terimi bu bildiride değerlendireceğiz. Konuya olan yaklaşımımız değerlendirme ve tartışmaya açık bir husustur.

Keywords: *isim tamlaması, belirli, belirtili, belirsiz, belirtisiz*

* Ege Üniversitesi, Yeni Türk Dili, Yüksek Lisans Programı, Türkiye. (e-Mail: guldemetyavuz@gmail.com)

Türkçede isim tamlaması konusu üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle isim tamlamasının türleri konusunda Türk gramerciliğinde birçok görüş öne sürülmüştür. Fakat tüm fikir ayrılıklarına rağmen isim tamlamasının manası konusunda genel geçer bir tanımda ortaklık söz konusudur; "İsim tamlaması, iki isim unsurunun iye yüküyle birbirine bağlanmasından oluşur."

İsim tamlaması, ad tamlaması, mülkiyet (izafet) ilgisi, ad takımı gibi adlandırmalar alan söz öbeği, iki ismin birbirine ekli/eksiz ilgi ve iyelik bağıyla bağlanmasına denir. Adlandırmaların hepsi aynı sonucu gösterse de gramerciler tarafından bu konuda çeşitlilik sağlanmıştır. Jean Deny *mülkiyet (izafet) ilgisi*; Muharrem Ergin ve Leyla Karahan *isim tamlaması*; Zeynep Korkmaz, Vecihe Hatiboğlu, Doğan Aksan ve Günay Karaağaç *ad tamlaması*; Tahsin Banguoğlu *adtakımı* isimlerini kullanarak bu söz öbeğini adlandırmışlardır.

İsim tamlaması terimi Osmanlıcada *izafet terkibi*, Fransızcada *rapport d'annexion* (rapport possesif), İngilizcede *possesive construction*, Almancada *genitiv konstruktion* olarak adlandırılmaktadır.

İsim tamlamasının tanımı konusunda olan ortak düşünceler ne yazık ki isim tamlaması türleri konusunda görülmez. Gramerciler isim tamlamasının türlerinin iki kolu olan *belirli/belirtili* isim tamlaması ve *belirsiz/belirtisiz* isim tamlaması konusunda ortaklık yaşarlar; fakat bazı gramerciler üçüncü bir tür de var olduğu görüşündedirler. Takısız isim tamlaması kimi gramerciler tarafından söz öbeği olarak sıfat tamlaması grubuna dahil edilirken kimi gramerciler tarafından isim tamlaması grubu adı altında işlenir. Fakat bu konu üzerine birçok makale ve bildiri yazılmış, görüşler beyan edilmiştir. İsim tamlamasının takısız isim tamlaması konusu ayrı bir tartışma konusudur. Kimi gramerciler de yine isim tamlamasının bir diğer türü olarak zincirleme isim tamlamasını bu grup içerisine dahil etmiştir.

Biz bu çalışmamızda isim tamlamasının en temel iki türü olan *belirtili/belirli isim tamlaması* ve *belirtisiz/belirsiz isim tamlamasının* adlandırılmasında neden iki ayrı seçeneğin (*belirtili/belirli*, *belirtisiz/belirsiz)* ortaya çıktığı ve hangisinin kullanımının daha doğru olacağı konusunda bir tartışmayı ele alacağız.

Belirtili/Belirli isim tamlaması, tamlayan ögesinin ilgi (genitif) eki aldığı ve tamlanan ögesinin iyelikli olduğu; *belirtisiz/belirsiz* isim tamlaması, tamlayan ögesinin ilgi (genitif) eki almadığı ve tamlanan ögesinin iyelikli olduğu durumlarda görülen kelime grubudur.

Öncelikle belirti ve belirli kelimelerinin Türk Dil Kurumundaki karşılıklarını ele almak gerekir. Belirti sözü isim gövdesine sahipken, belirli sözü sıfat gövdeli bir yapıya sahiptir.

belirti: 1. (isim) Bir olayın veya durumun anlaşılmasına yardım eden şey, alamet, nişan, nişane; 2. (isim, tıp) Vücutta işlevsel bir bozukluğun veya hastalığın belirlenmesine yarayan işaret, araz, semptom.

belirli: (sıfat) Açık ve kesin olarak sınırlanmış veya kararlaştırılmış olan, muayyen.

Belirtili/Belirli isim tamlaması Osmanlıcada *tayinli izafet*, Fransızcada *construction génitive* (rapport d'annexion*)*, İngilizcede *definite noun phrase* (genitival construction), Almancada *vollgenitiv* (genitiv konstruktion) olarak adlandırılmıştır. *Belirtisiz/Belirsiz* isim tamlaması Osmanlıcada *tayinsiz izafet*, Fransızcada *rapport d'annexion,* İngilizcede *indefinite noun phrase* (shortened genitival construction), Almancada *verkürzter genitiv* olarak adalandırıldığı görülür.

Bu aşamada öncelikle *belirti ve belirli* kelimelerinin etimolojik incelemelerine değinmek gerekir. Belirti ve belirli kelimelerinin kökenleri aynıdır. Nevzat Özkan'ın da çalışmalarında incelediği gibi *belir-* fiili "zahir, açık, aşikar ve ayan" anlamına gelen *bel kökünden gelmektedir. Özkan çalışmasında *bel kökünün «işaret» anlamına gelen isim kökü olduğunu, bu kökten türeyen *belgü* kelimesinin "alamet, nişan, im, belge" anlamlarını taşıdığını ifade eder. *bel köküne +GU isimden isim yapım ekinin eklenmesiyle meydana geldiğini ifade eder. Gabain incelemelerinde *belgü* isim gövdesine +r- isimden fiil yapım ekinin getirilmesiyle *belgür-* "belirmek, meydana çıkmak, görünmek" anlamlarındaki kelime oluşmuştur. Oğuz grubu şivelerinde yaygın olan g>Ø ses düşmesi sonucunda *belür->belir-* şeklini almıştır. Clauson da yine aynı açıklamalarla kelimenin Osmanlıcada *belir-/belür-* şekillerinin olduğunu ifade eder.

Bugün Nişanyan Etimolojik Sözlüğüne baktığımızda *belir-* fiil gövdesini şöyle açıklar: Eski

Türkçe *belgür-* "meydana çıkmak, belli olmak" fiilinden evrilmiştir. Bu fiil Eski Türkçe anlamı bilinmeyen, yazılı örneği bulunmayan *bel- fiilinden Eski Türkçe +(g)Ur- ekiyle türetilmiştir. 2003 yılında Nişanyan sözlüğü *bel kökünü isim olarak ele alırkan son yapılan güncellemelerle (2021) belir- maddesinde *bel- kökünün fiil olduğu ifade edilmiştir. Semih Tezcan ve A. von Gabain *bel- kökünün fiil olduğunu düşünmektedirler. Görüldüğü gibi kelimenin kökeninin isim ve fiil olmasından dolayı çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır.

belirti ve belirli kelimelerinin aynı kökenden geldiği ve bu kökün *bel- olduğu kesindir. *belirti* kelimesini şöyle inceleyebiliriz: belir-t-i şeklinde ayırmaktayız. belir- fiil gövdesine geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdelerinden ettirgenlik fiilleri yapan, işlek bir faktitif eki olan -t- eki gelmiştir. Bu ek ise üzerine fiilin gösterdiği işin ürünü veya sonucu olan somut ve soyut isimler ve sıfatlar türeten -i fiilden isim yapım ekini almıştır. *belirli* kelimesini ise iki farklı görüşle inceleriz (belir- fiiline isimden isim yapım eki +li gelemeyeceği için):

1. *bel-gü+r-ü-l-i: fiil kökü-fiilden isim yapım eki+isimden fiil yapım eki-yardımcı ünlü-fiilden fiil yapım eki (edilgenlik bildirir)-fiilden isim yapım eki

2. *bel-gü+r-ü-g+li: fiil kökü-fiilden isim yapım eki+isimden fiil yapım eki-yardımcı ünlü-fiilden isim yapma eki+isimden isim yapım eki

Oğuz grubu şivelerinde *g* sesinin tonlu ünsüzün ardından düşmesi olayı sıkça görüldüğü için 2. ihtimalin oluşumu da söz konusu olabilmektedir.

Sonuca varmak gerekirse isim tamlamasının türlerini ifade ederken gramercilerin kullandığı *belirtili/belirli* ve *belirtisiz/belirsiz* kelimeleri aynı kökene dayanır. Gramercilerimizden Banguoğlu, Karaağaç, Ergin ve Eraslan isim tamlaması türlerini adlandırırken gramerlerinde *belirli/belirsiz* terimlerine yer verirken Alyılmaz, Korkmaz, Karahan ve Hatiboğlu gramerlerinde *belirtili/belirtisiz* terimlerini tercih etmişlerdir. Tüm bu gramercilerin isim tamlaması türlerini ifade ederken kullandıkları, genel olarak kabul görmüş tanımlamalarından yola çıkarak isim tamlamasının işlevini ve manasını ele almak gerekir. İsim tamlaması iki ismin birbirine iyelik sistemi ile bağlanmasından meydana gelir. Tamlayan ve tamlanan olarak iki unsurdan oluşan bu kelime grubunda tamlanan unsur daima iyelik eki alırken tamlayan unsur ise ekli veya eksiz olarak genitif halde bulunur. Bu iki ismin bir araya gelmesinin nedeni tamlanan isme sınırlandırma getirmek, onu daha kesin ve açık bir biçimde ifade etmektir. *Belirtili/belirli* isim tamlamasında genitif, ekli halde tamlayan unsurda bulunur. *Belirtisiz/belirsiz* isim tamlamasında ise genitif, eksiz bulunur. *Belirtili/belirli* ve *belirtisiz/belirsiz* kavramları da genitif ekinin mevcudiyet duruma bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Şimdi en başta Türk Dil Kurumunun her iki terim için de olan anlam karşılığını hatırlayalım:

belirti: 1. (isim) Bir olayın veya durumun anlaşılmasına yardım eden şey, alamet, nişan, nişane; 2. (isim, tıp) Vücutta işlevsel bir bozukluğun veya hastalığın belirlenmesine yarayan işaret, araz, semptom.

belirli: (sıfat) Açık ve kesin olarak sınırlanmış veya kararlaştırılmış olan, muayyen. Görüldüğü üzre *belirti* kelimesi "bir olayın veya durumun anlaşılmasına yardım eden şey" olarak basit bir biçimde ifade edilmiş. Peki isim tamlamasının türlerini birbirinden ayıran şey, alamet, nişan, nişane, işaret, araz veya semptom nedir sorusu yöneltiğinde cevap bizi genitif ekine götürüyor. *Belirti* kelimesinin isim tamlamasının türlerini adlandırırken kullanılması bizi tamlayan unsurun genitifli olup olmadığı durumuyla kısıtlıyor. Bu durumda *belirtili/belirtisiz* terimleri yerine *genitifli/genitifsiz*, *ilgi ekli/ ilgi eksiz* isim tamlaması gibi unsurları da kullanabilirdik. Fakat isim tamlamasının bir türüne genel bir terim kullanılıyorsa burda isim tamlamasının ne ifade ettiği esas alınmalıdır. İsim tamlamasının esası da iki ismin bir araya gelerek tamlanan isme sınırlandırma getirmek, onu daha kesin ve açık bir biçimde ifade ederek bir anlam bütünü, kelime grubu veya söz öbeği oluşturmak olduğu için *belirli/belirsiz* isim tamlaması terimlerini kullanmanın daha doğru olacağı görüşündeyim. Bu durumda tamlayan kelimenin tamlanan kelimeyi *belirterek* iki isimin oluşturduğu kelime grubunu *belirli/belirsiz* hale getirdiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Banguoğlu, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri,* TDK yayınları, Ankara.

Clauson, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish,* Oxford.

Deny, Jean, Oytun Şahin [Çeviren], (2000), *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi),* TDK yayınları, Ankara.

Erdal, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon*, Wiesbaden.

Ergin, Muharrem (1991), *Dede Korkut kitabı-II _ndeks-Gramer,* TDK yayınları, Ankara.

Ergin, Muharrem (1998), *Türk Dil Bilgisi,* Bayrak yayınları, İstanbul.

Gabain, A.Von, Mehmet Akalın [Çeviren], (2000), *Eski Türkçenin Grameri,* TDK yayınları, Ankara.

Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ.

Karahan, L. (2012). *Türkçede Söz Dizmi*. Ankara: Akçağ.

Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Özkan, Nevzat (1999), "İsme Gelen Ekleri de Alan Bir Fiil Gövdesi: Belir-", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1996*: 213-220.

Tekin, Talat (1995), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg yayınları, Ankara.

Tekin, Talat (1998), *Orhon Yazıtları,* Simurg yayınları, İstanbul.Tezcan, Semih (1974), *Das uigurische Insadi-Sutra*, Berlin, Berliner Turfan- Texte III.

Türk Dil Kurumu web Sözlüğü terim tanımları (https://sozluk.gov.tr), 2021.

Nişanyan Etimolojik web Sözlüğü terim etimolojileri (https://www.nisanyansozluk.com), 2021.

ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GÜNCEL SORUNLARI VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MIRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESI KAPSAMINDA YAŞATILARAK KORUNMASI ÜZERINE BIR DEĞERLENDIRME

♦ ◆ ♦

A EVALUATION ON THE CURRENT PROBLEMS OF THE MINSTREL TRADITION AND ITS SAFEGUARDING BY KEEPING IT ALIVE UNDER THE CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Yarkın YENİCE*

ÖZET

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılarak yani yaşatılarak korunmasını amaçlar. Bu açıdan bakıldığında gelenek taşıyıcılarının icralarına devam etmesi ve bunu genç kuşaklara aktarması geleneğin devamı ve doğal olarak korunması açısından son derece önemlidir. Bu devamlılığı sağlayabilmek için gelenek icracılarının günümüzde yaşadığı sorunları tespit etmek ve bunlara çözüm önerileri sunmak gerekmektedir. Bildirimizde öncelikle Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin temel alanları, amaçları, ardından UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesinde yer alan âşıklık geleneği hakkında bilgi vereceğiz. Bildirimiz günümüzde korunmasının gerekliliğini gördüğümüz âşıklık geleneğinin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi çerçevesinde korunmasına yönelik tekliflerimizi ve İzmir'de yaşayan Âşık Güngör Kaptan'ı tanıtma amacını taşımaktadır. Farklı kültürel dokuları bünyesinde barındıran İzmir, âşıklık geleneğinin çıkış noktalarından biri olmamakla birlikte zaman içinde şehrin aldığı göç ile âşıklık geleneğini Kars, Erzurum gibi şehirlerde almış âşıkların toplandığı şehirlerden biri haline gelmiştir. Göç ile bu şehre gelen âşıklar, daha çok şehrin kendi hemşehrilerinin yerleştiği bölgelerinde bu geleneği sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu durum ise zamanla geleneğin korunması, yaşatılmasında bazı zorlukların oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca geleneğin sürdürülebilirliği konusunda var olan maddi sorunlar, toplum ilgisi sorunları, telif sorunları, eğitim sorunları, âşıkların günümüz teknolojisine uyum sağlama sorunları bildiride yer alacaktır. Bütün bu zorlukları bildiride Âşık Güngör Kaptan'ın (Âşık Güngöri) hayatı ve sanatından hareketle ele alacak ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi çerçevesinde bu sorunların çözümleri hakkında öneriler sunacağız.

Anahtar Kelimeler: *Âşık, Gelenek, Sürdürülebilirlik, Kültür, Miras*

ABSTRACT

UNESCO Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Convention aims to preserve traditions by handing them down from generation to generation. From this point of view, it is extremely important for the tradition-bearers to transfer it to the younger generations in terms of the continuation and natural preservation of the tradition. In order to ensure this continuity, it is necessary to identify the issues experienced by the performers of tradition and to offer solutions to them. In our statement, we will first give information about the fundamentals of this convention, its aims, and then the tradition of minstrelsy, which is in the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. Our statement aims to introduce our proposals for the protection of the tradition of minstrelsy, which should be preserved today, within the framework of the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Convention and Âşık Güngör Kaptan, who lives in İzmir. İzmir, which contains different cultural textures, is not one of the starting points of the minstrel tradition, but over time, became one of the cities where minstrels lived, who learned the tradition of minstrelsy in cities such as Kars and Erzurum. The minstrels who came to this city with migration try to continue this tradition mostly in the regions of the city where their fellow countryman settled. This situation causes some difficulties in preserving and keeping the tradition alive over time. In addition, financial problems, social interest problems, copyright problems, education

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türkiye. (e-Mail: yeniceyarkin@gmail.com)

problems and the problems of the minstrelsys' adaptation to today's technology will be included in the paper. In this paper, we will address all these diffuculties with reference to the life and art of Âşık Güngör Kaptan and offer suggestions about the solutions of these problems within the framework of the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Convention.

Keywords: *Minstrel, Tradition, Continuousness, Culture, Heritage*

Giriş

Âşıklık geleneği köklerini şamanlıktan alan, Türk kültüründe çok önemli bir yere sahip olan kültürel miraslarımızdandır. Bu miras yüzyıllar içinde çeşitli değişikliklere uğramış, ozanlar ve ozanların takipçileri olan âşıklar tarafından günümüze kadar ulaştırılmış bir gelenektir. Yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren âşıklık geleneği günümüzde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin sunulması geleneğin sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bildirimizde kültürel mirasları koruma amacı taşıyan UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi çerçevesinde âşıklık geleneğinin sorunlarını ve bu sorunlarla ilgili çözüm önerilerimizi sunmayı amaçlıyorum. İlk olarak Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi hakkında bilgi vermek istiyorum.

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras şöyle tanımlanmaktadır:

"Somut olmayan kültürel miras, toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler, -ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar –anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunulur." (Oğuz,2018:60)

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Amaçları

1. Somut olmayan kültürel mirası korumak,
2. İlgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek,
3. Somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak,
4. Uluslararası iş birliği ve yardımlaşmayı sağlamak.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Alanları

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin korumayı amaçladığı 5 temel alan vardır. Bu alanlar şunlardır:

1. Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar
2. Gösteri sanatları
3. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler
4. Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar
5. El sanatları geleneği

Âşıklık geleneği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin 5 temel alanından sözlü gelenekler ve anlatımlar alanında yer almaktadır. Gelenek pek çok ilin envanterinde kayıtlıdır. 2009 yılında ise İzmir İl Envanterine "İzmir'de Yaşayan Âşıklar ve Âşıklık Geleneği» adıyla kaydedilmiştir. Yine 2009 yılında âşıklık geleneği Ulusal Envantere 01.003 envanter numarası ile kaydedilmiştir. Âşıklık geleneği İzmir İl Envanteri ve Ulusal Envanter dışında 2008 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine de kaydedilmiştir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi bir mirası yaşatarak koruma amacı taşımaktadır. Gelenek sürdürüldüğü sürece koruma altındadır. Prof. Dr. Metin Ekici ve Doç. Dr. Pınar Fedakâr "Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu" adlı makalelerinde konuyla ilgili şunları söylemişlerdir:

"Bu sözleşme çerçevesinde somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamanın en etkili yollarından birinin "mirasın profesyonel taşıyıcıları"nın başka bir ifadeyle "ustalar"ın bilgi ve yeteneklerinin artırılması ve kültürel mirası genç kuşaklara aktarmalarının sağlanması olduğu belirtilmiştir." (Ekici ve Fedakar, 2014: 41).

Âşıkların icralarına devam etmeleri, usta-çırak ilişkisiyle bilgilerini genç kuşaklara aktarmaları geleneğin yaşatarak korunması açısından son derece önemlidir. Âşıklar, geleneği yaşatırken çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlar onların icralarını azaltmakta ve doğal olarak geleneğin devamlılığını tehlike altına sokmaktadır. Bu sorunların tespiti amacıyla 2020 yılında İzmir'de yaşayan bir âşık olan Âşık Güngöri ile bir derleme çalışması gerçekleştirdim. Hem yaptığım görüşmede Âşık Güngöri'nin verdiği bilgiler hem de yazılı kaynaklardan edindiğim bilgiler neticesinde günümüz âşıklarının yaşadığı sorunları 6 başlık altında vereceğim. Âşıklık geleneğinin sorunlarına geçmeden önce görüşme gerçekleştirdiğim Güngör Kaptan (Âşık Güngöri) hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum.

Âşık Güngör Kaptan

Güngör Kaptan 1959 yılında Kars'ın Selim ilçesinin Çıplaklı köyünde doğmuştur. Bir kamu kuruluşundan emekli olmuş ve şu anda sadece âşıklık geleneği ile ilgilenmektedir. Güngör Kaptan ilk şiirini 12 yaşında amca kızının ölümünün acısı ile yazmıştır. Şu anda kendisine ait 200 adet şiiri bulunmaktadır. Güngör Kaptan ortaokuldan itibaren köyünden ayrılmış ve okumak için Ankara'ya gitmiştir. Kendisinin âşık oluşunda gurbetin en önemli etken olduğunu söylemektedir. Âşık Güngöri'nin ailesinde kendi dışında geleneği devam ettiren bir diğer kişi de dedesidir. Ancak dedesi o küçükken vefat etmiştir. Dedesinin eserleri kaydedilmediğinden dolayı elimizde şiirleri bulunmamaktadır. Âşık çoğunlukla kendi deyişlerini söylemektedir. Belli bir ustası yoktur. Ustalara saygı için Mevlüt İhsani, Âşık Reyhani, İhsan Yavuzer, Murat Çobanoğlu gibi usta âşıkların deyişlerini söylemektedir.

Günümüz âşıklarıyla ilgili tespit ettiğimiz sorunlar şunlardır:

1. Düzenli Gelir Elde Etme Sorunu

Âşıklık geleneği ile ilgili tespit ettiğimiz sorunların başında âşıkların maddi olarak yeterince desteklenmemesi gelmektedir. Âşıklar sadece belli aralıklarla düzenlenen gecelerden düşük miktarda ücret almaktadırlar. Bu durum âşıkların başka işlerde çalışmalarına ve geleneği ikinci plana atmalarına sebep olmaktadır. Her birey gibi âşıklarında belli bir maddi ihtiyacı vardır. Bu maddi ihtiyacın karşılanmaması âşıkların sanatlarını icra etmelerinde sorun teşkil edecek ve bu da geleneğin zayıflamasına yol açacaktır. Bu nedenle âşıklar tarafından düzenlenen gecelerde verilen ücretler arttırılabilir, belli bir temsil yeteneği olan belli sayıdaki âşıklara sağlık güvencesi sağlanabilir ve devlet veya vakıflar tarafından maaş bağlanabilir. Bu şekilde üretim artacak, gelenek daha sağlıklı bir şekilde devam edecektir.

2. Toplum İlgisi Sorunu

Tespit edilen bir diğer sorun ise âşıklık geleneğine karşı ilginin az olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle genç kesim tarafından âşıklık geleneğine önem verilmemesi, tanınmaması geleneğin devamı açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin özellikle altını çizdiği mirasın gelecek nesillere aktarılarak korunması yani yaşatarak koruma gelecek nesillere aktarılmadıkça mümkün olmayacaktır. Geleneğin tanıtılabilmesi için kitle iletişim araçları kullanılabilir. Örneğin âşıklık geleneği ile ilgili bir televizyon programı yayınlanabilir. Bunun dışında okullarda lise dönemindeki gençlere geleneklerimiz hakkında bilgi sağlayan seçmeli bir ders fırsatı sunulabilir.

3. Telif Sorunu

Tespit ettiğimiz sorunlardan biri ise telif ile ilgili sorundur. Bazı âşıkların telif yasası ile ilgili bilgileri olmadığından dolayı eserlerine telif almamaktadırlar. Bu yüzden âşıkların eserleri başka kişiler

tarafından izinsiz bir şekilde alınıp anonimleşitirilmektedir. Bu sorunun giderilebilmesi için derneklerde telif yasası ile ilgili seminerler düzenleyip âşıkların kendi haklarıyla ilgili bilgi sahibi olması sağlanabilir.

4. Mekân Sorunu

Çalışmamız kapsamında 2020 yılında ziyaret ettiğimiz İzmir Halk Âşıkları Derneği›nin durumu oldukça kötüdür. Dernekler âşıkların sanatını icra ettikleri, gelenekle ilgili bilgi paylaşımında bulundukları sosyal bir mekândır. Binanın eskiliği ve bakımsızlığı göze batan sorunlardan biridir. Âşıkların daha iyi bir dernek binasına sahip olmaları geleneğin icracıları açısından önemlidir. Bu durumla ilgili yerel yönetim ile bir görüşme yapılabilir. Yeni bir mekân tahsisi ya da şu an bulunan mekânın tadilatı âşıkların icralarını daha rahat bir şekilde yapmalarını sağlayacaktır.

5. Âşıkların Göç Sorunu

Bu başlık altında değerlendirebileceğimiz sorun ise İzmir'de yaşayan âşıkların durumuyla ilgilidir. Bilindiği gibi İzmir âşıklık geleneğinin çıkış noktalarından biri değildir. İzmir'de âşıklık geleneği genellikle Erzurum veya Kars gibi Doğu ve Güneydoğu illerinden göç etmiş âşıklar tarafından yaşatılmaktadır. Âşıklar genellikle kendi hemşehrilerinin bulunduğu bölgelerde ikâmet etmektedir. Bu durumdan dolayı âşıklık geleneği sadece İzmir'in belli bölgelerinde aktif olarak var olmaktadır. Çeşitli sebeplerle kendi memleketlerinden çıkıp İzmir'e göç eden âşıklara geleneği daha fazla yerde icra etme fırsatı sunulmalıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve yerel yönetimler tarafından şehrin merkezî noktalarında âşıkların sanatlarını icra etmeleri sağlanabilir.

6. Âşıkların Günümüz Teknolojisine Uyum Sorunu

Günümüz teknolojisinin gelişmesiyle beraber sosyal medya birçok konuda önem kazandı. Günümüzde sosyal medya aracılığıyla kişiler milyonlarca insana ulaşabilmektedir. Geleneğin yaşatılarak korunması amacıyla sosyal medya ile birçok kişiye ulaşılabilir ve gelenek daha tanınan bir hale gelebilir. Ancak âşıkların genel olarak böyle bir çabası olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu durumu düzeltmek amacıyla âşıklara sosyal medya kullanımı ile ilgili eğitimler verilerek gençlerin geleneğe karşı ilgisi arttırılabilir.

Sonuç

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması sözleşmesi bir milletin ortak değerlerini koruma altına alan, gelenekleri kuşaktan kuşağa aktararak yok olmalarını engelleme amacı taşıyan bir sözleşmedir. Günümüzde Türk kültürünün önemli değerlerinden biri olan âşıklık geleneği korunmaya ihtiyaç duyan bir hale gelmiştir. Geleneği korumanın en kolay ve en etkili yolu geleneğin icracılarını korumaktan geçmektedir. Biz de bu inançla kültür taşıyıcısı olan âşıkların sorunlarını dile getirip, bu sorunların bir an önce çözülmesine yardımcı olmayı amaçladık. Bu sorunların çözülmesiyle âşıklık geleneğinin çok daha sağlıklı bir şekilde devam edeceği ve kuşaktan kuşağa aktarılarak yok olma tehlikesinden kurtulacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

Ekici, M. ve Fedakâr, P. (2014). Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu. *Milli Folklor*, (101), 40-50.

Oğuz, M.Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? Ankara: Geleneksel Yayınları.

ORYANTALIST RESSAM HENRIETTE BROWNE'IN RESIMLERINDE DOĞULU KADIN İMGESİ

♦ ◆ ♦

IMAGES OF EASTERN WOMEN IN ORIENTALIST PAINTER HENRIETTE BROWNE'S PAINTING

Sena YİĞİT*

ÖZET

Avrupalılar için Doğu ilgisinin kökenleri Ortaçağ'a kadar götürülebilir. Bu ilgi, 19.yüzyılda Oryantalizm adını almıştır. Öncelikle ticaret, savaş diplomasi ve gezginlerin karşılıklı etkileşimleriyle ortaya çıkan bu ilgi 19.yüzyılda sanatçılara ilham veren Doğu'nun özümsenmesi anlamına gelmiştir. Fransız sanatçı Henriette Browne da XIX. yüzyılın dikkat çekici kadın Oryantalist ressamlarından biridir. Browne, 1829 yılında Fransa'da eğitimine destek veren bilinçli bir aile ortamında dünyaya gelmiş ve ilk resim eğitimini 1849 yılında almıştır. İlk olarak Emile Perrin'in atölyesinde başladığı eğitim hayatı daha sonra Charles Joshua Chaplin'in atölyesinde devam etmiştir. 1869 yılında Türkiye'yi, 1865-9 yılları arasında da Şam, Mısır ve Suriye'yi eşi Henri Jules de Saux ile ziyaret etmiştir. Henriette bu gezilerden Fransa'ya birçok eskizle geri dönmüştür. Oryantalist bir ressam olarak, Henriette harem, saray, dansçı, müzisyen ve Doğulu kadın portreleri resmetmiştir. Tüm bunlara ek olarak Henriette manastır yaşamı, eğitim kurumları, çocuk portreleri ve pek çok günlük yaşam sahnesi de resmetmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Oryantalizm, Fransız Oryantalizmi, Henriette Browne, Doğu İlgisi, Avrupa Resmi.*

ABSTRACT

The origins of Eastern interest for Europeans can be traced back to the Middle Ages. This interest was called Orientalism in the 19th century. First of all, this interest, which emerged with the mutual interactions of trade, war diplomacy and travelers, meant the assimilation of the East that inspired artists in the 19th century. The French artist Henriette Browne was one of the most important women Orientalist painters in XIX. century. Browne was born in 1829 into family that supported her education in France and she takes early painting education in 1849. Firstly she was trained in the studio of Emile Perrin at the studio and then she continued in studio of Charles Joshua Chaplin. Browne visited Turkey in 1869, Morocco, Egypt and Syria in 1865-9 with husband Henri Jules de Saux. Henriette returned to France with a lot sketches. As a Orientalist painters, Henriette painted harem life, palace, dancer and musicians and Eastern women portraits. Additionally Henriette Browne depicts views of monastic life, educational institutions, children's portraits and detail life scenes with a realist style.

Keywords: *Orientalism, French Orientalism, Henriette Browne, East Attention, Western Painting*

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Programı, Türkiye. (e-Mail: snygt_1994@outlook.com)

Oryantalist Ressam Henriette Browne'ın Resimlerinde Doğulu Kadın İmgesi adlı sunumumda ilk olarak Oryantalizm teriminin ne olduğu ve Batı toplumları tarafından oluşan Doğu ilgisini tanımlayarak başlamak isterim.

Oryantalizm, Doğulu toplumlar yaşayış biçimleri, dilleri, dinleri ve gelenekleri açısından Batı dünyası için yüzyıllar boyunca merak konusu olmuştur. Ulaşım koşullarının zorluğu nedeniyle Doğu toprakları hakkındaki bilgilere kolaylıkla ulaşamamaları da bu merakı arttırmıştır. Doğu toplumlarına duyulan ilgi yüzyıllar içerisinde yalnızca merak unsuru olmaktan çıkmış ve bilimsel araştırmalara konu olabilecek bir niteliğe sahip olmuştur. XIX. yüzyıl, gelişen ulaşım koşullardan yararlanılarak başlatılan Doğu seyahatlerinin en verimli dönemi olmuştur. Doğu'ya ait kültür, tarih, dil ve topluma ilişkin bilgiler, XIX. yüzyılda Oryantalizmi meydana getirmiştir. Oryantalizm terimi, Fransızca *"Orientalisme"* kelimesinden yola çıkılarak oluşturulmuştur.(Germaner-İnankur, 1989,9) Edward Said'in *Şarkiyatçılık* kitabında belirttiğine göre *"Şarkiyatçılık (Oryantalizm), Şark'a ilişkin uçuk bir Avrupalı hülyası değildir, nesillerdir önemli parasal yatırımların yapıldığı, yaratılmış bir kuram ve uygulama bütünüdür."* Said bu görüşü ile Oryantalizmin, Batı'nın Doğu'ya yaptığı sistematik inceleme ve araştırma biçimi olduğunu vurgulamıştır. XVIII. yüzyıl sonunda Doğu, multidisipliner bir şekilde üniversitelerde kurulan yeni kürsülerde, antropoloji, biyoloji, dilbilim, tarih, iktisat ve sosyoloji alanlarında araştırılmaya başlanmış ve pek çok araştırmanın temeli haline gelmiştir.(Said, 2014,16-17) Edward Said'e göre akademik bir temele sahip olan Oryantalizm, resmi olarak 1312 yılında Paris, Bologna, Oxford, Salamanca üniversitelerinde İbranice, Süryanice ve Arapça kürsülerinin kurulmasıyla başlamış sayılmaktadır. Ayrıca Said Oryantalizmi, Rönesans döneminde eski Yunan kültürüne duyulan ilgiyle benzeştirmiştir. İngiliz Oryantalist Arthur John Arberry'e göre Oryantalizm, Doğu dili ve edebiyatı hakkında bilgi sahibi olan kişileri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. 1691 yılında bu kitapta, birkaç Doğu dilini konuştuğu belirtilen Samuel Clark'ın bir oryantalist olarak tanımlandığı görülmüştür.(Arberry,1943,8) Tobias Hübinette ise Oryantalizm teriminin, Oxford English Dictionary'de adı geçen bir terim olduğunu ve Doğu toplumlarına ek olarak Asya ve Uzak Doğu'nun da dil, tarih ve kültür alanları hakkında bilgilere sahip olduğunu belirtmiştir.(Tobias,2003,73) Oryantalizm, Batı bilginlerinin egemenliği altında yer alan Doğu topraklarında uzun süre çalışma imkânı sağlanabilecek verimli bir bilim dalı anlamına gelmiştir. (Goffman,2002,238) Bernard Lewis'e göre geçmişte oryantalizm iki alan etrafında şekillenmiştir. İlk alan, Batılı sanatçıların resim okulu olarak tanımladığı ve Ortadoğu'nun, Kuzey Afrika'nın kültürünün araştırılması ve gezip görülmesiyle ya da hayal edilerek kaleme alınmasını içermiştir. İkinci alanda ise Said'in görüşüne katılarak Oryantalizmi, Rönesans döneminden itibaren oluşan bir akademik disiplin olarak tanımlamıştır.(Lewis, 1982,3) Oryantalist kelimesinin en erken kullanımı 1683 yılına tarihlenmiştir. Bu yıllarda Oryantalizm kelimesinin kullanım alanı, Doğu veya Yunan Ortodoks Kilisesi mensuplarını kapsamıştır. Oryantalizmin Fransa'daki ilk kullanım alanı ise 1697'de Barthelèmy d'Herbelot'nun "*Bibliothèque Orientale*" (Doğu Kütüphanesi) adlı eserinde görülmüştür.1773 yılında ise Samuel Johnson sözlüğünde "*Doğulu dillerinin karakteristik stili; Doğuya ait konuşma modası*" olarak tanımlamıştır. 1787-88 yılları arasında İspanya ve Portekiz'e seyahat eden William Beckford günlüğünde de Oryantalizm terimini kullanmıştır. Fransız sömürgeciliğinin karşısında yer alan ünlü siyasetçi Jules Antoine Castagnary, Oryantalizm terimini popüler hale getiren kişi olup bu modanın 1876'da sona erdiğini belirtmiştir. Bu bilginin aksine Daniel Martin Varisco kitabında bu modanın 1876 yılından sonra da tüm canlılığı ile yoluna devam ettiği bilgisine yer vermiştir.(Varisco,2011,80-1)

Doğu'ya Yönelen İlgi

Doğu toplumuna yönelen ilgi ilk olarak, 19.yüzyılda oluşmadı. Örneğin M.Ö 560-30 yıllarında Perslerin, Atinalılar üzerine gerçekleştirdiği fetihler sonunca, bir doğu toplumu olan, Persler "barbar" olarak nitelendirilmiştir.(Ferris,2006,41-6) İlkçağ'da Yunan toplumu, Persler aracılığıyla Doğu'yu kölelik ve despotluğun merkezi olarak görmüştür. Nitekim Ortaçağ'da Doğu ilgisi, Hristiyanlığın doğum yeri olduğu için önem kazanmıştır. Müslüman Doğu ve Hristiyan Batı kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamıştır. Orta Çağ'da Avrupalıların, Müslümanlarla yolları pek çok kez kesişmiştir.

Müslümanların 711 yılında İber Yarımadası'na girmeleri ile ilk temas gerçekleşmiştir. 827-1031 yılında ise Sicilya, İslam yönetimine alınıp bu topraklardan ganimetler elde edilmiştir. X–XI. yüzyılda Endülüs Emevi halifeliği güçlenerek Hristiyanların hâkimiyetini zayıflatıp 985 yılında Barselona'ya,

997'de ise Santiago de Compostela'ya hükmetmişlerdir.(Jacono,2012,219-228) Orta Çağ'da, Haçlı Seferleri öncesinde Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında diplomasi, seyahat ve ticaret alanında etkili iletişimler kurulamamıştır. 1095-1099 yıllarında ise Venedik, Pisa ve Cenova gibi güçlü şehir devletleri aracılığı ile Haçlılar, Kutsal Topraklar'a geçiş sağlayabilmiştir. Bu saldırılar, Doğu Akdeniz ve Doğu topraklarında üstünlük kurmak için gerçekleştirilmiştir.(Ferris,2006,148,156) Haçlı Seferlerinin en büyük başarısı Venedik, Fransa, Mısır, Suriye ve Doğu ülkelerinin düzenli ticari ilişkilerinin temelini atmış olmasıdır. Daha sonraki dönemde Bizans İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu için yardım edilecek ve daha sonra fethedilecek bir konuma gelmiştir. Bu süreç 15.yüzyıldaki Bizans İmparatorluğu'nun fethi ile noktalanmıştır. Tüm bu gelişmeler hesaba katılınca Haçlı Seferleri'ne kadar yaygın bir iletişime sahip olmayan Batı ve Doğu dünyası kanlı savaşlar ve anlaşmalarla aralarında bulunan duvarları yıkmıştır. Bu dönemin resim sanatına yansımaları ise Medici Sarayı'nda bulunan *"Müneccimlerin Alayı"* (1459-62) freskosunda betimlenen Doğu kralı figüründe görülmektedir**.**

Avrupa toplumunda Rönesans dönemine bakacak olursak, dini dayatmaların ötesine geçen bireyler, dünyayı tanımak ve yeni kültürler keşfetme arzusuyla dolmuştur.

Rönesans döneminde bilinçli olarak ortaya çıkmaya başlayan Doğu ilgisi diplomasi, savaş ve ticaret ilişkileri sayesinde Avrupa kültüründe ve sanat anlayışında farklılıklar oluşturmuştur. Haritacılığın ve ticaret faaliyetlerinin genişlemesi kültürel ve siyasal anlamda Doğu ve Batıyı birbirine yaklaştırmıştır.(Arnold,1995,5) Doğu ve Batı arasındaki ticari ilişkiler, Haçlı seferleri sonrasında Akdeniz ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu durumun en iyi örneklerinden biri de ticaret ilişkilerini geliştirmek amacıyla Venedik'te yer alan Büyük Kanal'da kurulmuş Türk Hanı'nın, Türklerin ticaret merkezi haline getirilmesi olmuştur. XV. yüzyılda Venedik'e ek olarak Cenova ve Floransa gibi önemli şehirlerde de konsolosluklar ve ticaret merkezleri kurulmuştur.(Lemaires,2001,5)Ticareti yapılan Doğu eşyaları, Portekizli denizciler tarafından Hindistan rotası bulunana dek en önemli ticaret ağı olan İpekyolu üzerinden deve, at ve gemiler aracılığı ile Avrupa'ya taşınmıştır. Misk, zencefil gibi baharatlar, Çin porselenleri, Arap atları, ipekler, dokumalar, halılar, goblenler ve lale önemli ithalat ürünleri arasında yer almıştır.(Elliott, 1986,16)

Rönesans dönemi aydın ve hümanistlerin amacı, Hz. Muhammed ve İslam medeniyetinin klişelerini inceleyip gerçekleştirdikleri seyahatlerde edindikleri gözlemlerini paylaşmak olmuştur. Bu dönemde elde edilen bilgiler XVIII.-XIX. yüzyıl Avrupası'nın bakış açısını etkilemiştir. Rönesans, diğer dönemlere oranla Doğu'ya daha tarafsız bakılan bir dönem olmuştur. Doğu'ya seyahat edenler diplomat, tüccar, din adamı, sanatçı ve yazarlardan oluşmuştur. Hikâye, seyahatname, şiir ve romanlar aracılığı ile şaşkınlık ve merak uyandıran Doğu kültürü yansıtılmıştır.(Blanks and Frassetto,1999,2) Edward Said'e göre Rönesans döneminde kâşifler ve tarihçiler, bilimsel belgelemeler ve büyük bir bilinmezliğe sahip olan egzotik Doğu'yu konu alan seyahatnameler ile Doğu'yu daha da görünür kılmıştır. Bir diğer bakış açısına göre de Rönesans tarihçileri için Doğu, Avrupa'nın gerisinde bir yer olarak tasvir edilmiştir.(Said,2014,127) Orta Çağ'da Doğu topraklarının tanıtıldığı seyahat rehberleri, yalnızca hacılar ve seyyahların ilgi alanına girerken Rönesans'ta, şehirlerin tarihsel geçmişleri, sahip oldukları mimari kalıntılar ve ticaret bağlantılarının aktarıldığı eserler, daha geniş kitlelere ulaşmıştır. (Liaroutzos,2010,41)

XVI. yüzyılda Doğu ve Türk imajı, hem ön yargı hem de gerçeği yansıtma ikilemleri arasında gidip gelmiştir. Erasmus'un *Türklere Karşı Savaş Hakkında Yararlı Tavsiyeler* adlı kitabında Türk güçlerinin Avrupa'daki etkisini kırmak için yapılan hazırlıklardan ve bu hazırlıkların gerekliliklerinden bahsedilmiştir.(Kafé,1984,207-8) 1555- 1560 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş olan diplomat Oqier Ghisloin de Busbecq*, Türk Mektupları* adlı seyahatnamesini, Osmanlı topraklarına yaptığı seyahat sonrasında oluşturmuştur. Saray yaşantısından, askeri işleyişlere, İstanbul'da yer alan anıtlardan, Türklerin dini inanışlarına ve savaşlara yer verdiği çok yönlü seyahatnamesi ile 18.yüzyıla kadar pek çok seyyahın başvurduğu bir kaynak olma statüsüne girmiştir. Busbeq'in İstanbul ziyaretinde ona eşlik eden Danimarkalı Melchior Lorichs de pek çok desen, resim, İstanbul panaroması ve padişah portreleri üzerine çalışmıştır.(Busbeq,2005,xı-xıı,ıx) Ayrıca Busbeq'in seyahatnamesi için çizimler yapmıştır. *Muhteşem Süleyman'ın Portresi* bu çizimlerden biridir**.**

Rönesans döneminde Doğu ilgisini arttıran bir diğer gelişme de Osmanlı sarayı ve halkı üzerine yayımlanan katalog, broşür ve kitapların ortaya çıkmasıdır. Bu materyaller Doğu hakkında merak edilen

yaşayışı, kıyafetleri, gelenek ve görenekleri yansıtmıştır. Önyargılı ve katı düşüncelere sahip gezginlerin yanı sıra Guillaume Postel ve Nicoles de Nicolay gibi araştırmacılar, Doğu kültürüne ve insanlarına daha ılımlı yaklaşmayı tercih etmişlerdir.(Kafè,220,231,243)

Gerçekleşen kültürel ve diplomatik yakınlaşmalar Rönesans dönemi resim sanatında da kendini göstermiştir. Resimlerde Yakındoğu manzaraları, halkları, mimarileri ve eşyaları görülmeye başlanmıştır. Doğu algısı, resim ve tiyatroda gerçekçilikten uzak ve egzotik bir algının egemenliğinde var olmuştur. Doğu kıyafetleri içerisinde kaftan ve sarık giymiş figürler, sıklıkla yatağan ve hançer tutarken resmedilen kahramanlar, yeniçeriler, elçiler pek çok Avrupalı ressamın resimlerinde yer almaya başlamıştır.

Profesör Anna Condatini'ye göre, XVI.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa resminde Osmanlı tipleri ve kostümleri tanıtılmaya başlamıştır.(Condatini, 1999,7) Gentile ve Giovanni Bellini kardeşlerin *Aziz Mark'ın İskenderiye'de Vaazı* adlı resmi 1492 yapılmıştır. Yine Bellini'nin akıllarda yer eden Fatih Sultan Mehmet Portesi de oldukça önemlidir.

XVII. yüzyılda Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Doğu toplumlarında yoğun bir savaş ve ticaret faaliyetleri kendini göstermeye devam etmiştir. Fransa'da bu yüzyılda gelişen seyahat koşulları ve keşifler, deniz aşırı ticaret faaliyetleri yürütmeye olanak sağlamıştır. Bu yüzyıla kadar Avrupa üzerinde korkutucu bir güce sahip olan Osmanlı İmparatorluğu II.Viyana Kuşatması ve Karlofça Anlaşmalarının sonucunda gerilemeye başlamıştır.

XVII. yüzyılda Avrupalı aydınlar ve siyasetçiler, yeni bir kültür ve ticaret alanı keşfetme arzusu ile koloni kurma isteklerini birleştirerek Doğu'ya seyahatler düzenlemeye devam etmiştir. Bu seyahatlerde Doğu toplumlarına yapılan önyargının azaldığı dikkati çekmiştir. Avrupa'nın kendi varlığını ve gücünü Doğu üzerinden tanımlama isteği devam etse de Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi gücünün azalması dolayısıyla Avrupa'da yaydığı korku büyük oranda azalmıştır. Daha sonra da Türk ve Müslüman imajının keskinlikleri törpülenmiş ve Avrupalılar için daha ilgi çekici bir hale gelmeye başlamıştır.(Blanks-Frassetto,2,15)

XVII. yüzyılda gerçekleşen en önemli gelişme ise Fransız Oryantalist Barthélemy d'Herbelot'nun ölümünden iki yıl sonra Antoine Galland tarafından düzenlenen *Doğu Kitaplığı* adlı oryantalizm ansiklopedisinin basılması olmuştur.(Varisco,80) 1630'lu yıllara kadar Doğu gerçeklerini yansıtma amacı taşımayan Avrupalılar, 1630'lu yılların sonrasında artan seyahatlerle gözlemleyebildikleri gerçekleri yansıtmışlardır. Özellikle Fransızların Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin iyi olması nedeniyle en çok Fransız seyyahlar, Osmanlı topraklarını ziyaret edip bu toplum hakkında yazılar kaleme almıştır. (Kumrular,2005,149-150)

Süleyman Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu elçisi olarak 1699 yılında Paris'e yaptığı seyahatte XVII. yüzyılın önemli olayları arasında yerini almıştır. Bu seyahatin ayrıntılarına diplomat Marquis de Nointel'in kaleme aldığı seyahatnamede rastlanmıştır. Albert Vandal tarafından yayımlanmış olan bu seyahatnamede pek çok Avrupalı sanatçıya ilham verebilecek gravürlere yer verilmiştir. Bu gravürlerde, XIV. Louis'nin huzurunda yer alan Süleyman Paşa ve ona eşlik edenler betimlenmiştir**.** (Vandal,1900,23-5) Gravürde giyim ve kuşamları ile Avrupalıların dikkatini çeken Süleyman Paşa ve ona eşlik edenlerin kabul töreni betimlenmiştir.

18.yüzyıl Fransa, Avrupa'nın öncüsü konumuna yükselmiştir. Fransa, kültür ve sanat alanlarında, yüzyılın sonunda gerçekleşen devrime dek gelişmeye devam etmiştir. Ancak tüm bu gelişmelerin yanında siyasi olarak da var olmaya devam etmiştir.(Tanilli,1992,82-4) Rusya tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na yöneltilen saldırılar da Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu korumuştur. Rusya'nın Küçük Kaynarca sonrası Kırım ve Karadeniz'de üsler kurması İstanbul ve ticari bakımdan değerli Boğaz'ın varlığını da tehlikeye sokmuştur. Halil İnalcık'a göre Avrupalı devletler, hem siyasi hem de kültürel yönden beslendikleri Osmanlı İmparatorluğu'nu korumayı bir sorumluluk haline getirerek Şark Meselesi'nin gündeme gelmesine katkı sağlamıştır.(İnalcık,1998,16) Fransız Devrimi de XVIII. yüzyıl Avrupa siyasetini etkileyen en büyük olaylardan biri olmuştur. Devrim liberalizm, ulusalcılık, cumhuriyet rejimi ve köleliğin kaldırılması gibi konularda etkili olmuştur.

Napolyon'un Mısır'a yaptığı sefer, siyasi ve kültürel anlamda XVIII. yüzyılın en önemli olaylarından biri olmuştur. Gelişen sömürgecilik faaliyetleri, üstünlük çabaları ve sınırları genişletme amacı taşıyan pek çok olay bu seferin nedenini oluşturmuştur. İktidarda bulunduğu süre içerisinde yeni kültürlerin ve toplumların keşfedilmesi isteği hareket eden Napolyon, XVIII. yüzyılda Yakın Doğu'ya duyduğu merakı, bilinçli araştırmacı ve gezginler ile araştırmaya başlamıştır. Napolyon Bonapart, 19 Mayıs 1798 yılında Toulon limanından 400 gemi ve 36.000 kişiyle birlikte Mısır Seferi için yola çıkmıştır.(Tignor, 2004,18) Bu sefer 1801 yılına dek devam etmiştir. Edward Said'e göre Bonapart, bu sefere çıkmadan önce Mısır toprakları hakkında bilgi edinmek için Mısır Enstitüsü kurdurup pek çok bilgini de ordusuna dahil etmiştir. Mısır, 1798 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmakla beraber Memlük hâkimiyetinde yönetilmiştir. Napolyon bu topraklarda siyasi birliği tam olarak sağlayamamış olsa da Mısır topraklarına bir süreliğine sahip olmuştur. Tüm bunlar yaşanırken İngiliz ordusu Amiral Nelson'nun komutasında İngiliz filosunun ve Osmanlı birliklerinin Mısır'a ayakbasması da Fransız ordularının gücünü kırmıştır. Ve 1801'de Napolyon ve birlikleri

Mısır'dan çekilmiştir. Mısır Seferi'nin kültürel geri dönüşleri seferin başarısıyla ters orantılı olmuştur. 1799 yılında Napolyon ve Mısır'ı keşfeden araştırmacılar, İskenderiye yakınlarında, üzerinde yerli Mısır dili, Yunan ve Mısır hiyeroglif yazı stillerinin yer aldığı, *Rosetta Stone'u (Kırmızı Taş)* bulmuş ve bu taşın bulunması diğer hiyerogliflerin okunmasını kolaylaştırmıştır. Yine aynı dönemde Mısır ve çevresinde yer alan pek çok ören yeri keşfedilmiştir. Örneğin Karnak'ta yer alan harabeler, bu keşiflerin en önemlisi olmuştur. Mısır ve çevresinde Kahire'de araştırmalar yapılabilmesi için bir merkez kurulmuştur.(Curtis,2009,18)Mısır Seferi sonrası Napolyon'un matematik, Fransızca, coğrafya gibi pek çok alanda eğitimin verilebileceği okullar kurmuş olması Arap toplumlarına ve Doğulu halklara bir ayrıcalık vermiştir. Bonarapart'ın Mısır Seferi öncesi Doğu halkları ve onlara yaklaşımı hakkında askerlerini yüreklendiren ve amaçlarını anlatan bir bildiri kaleme almıştır. Bildirinin ayrıntılarında, Memlük beylerinin despot yönetimin etkisi altında yönetilen Mısır'ın, Fransız ordularının gelmesi ile kurtulacağı ve de tüm dinlere ve gerekliliklerine saygı duyulacağı belirtilmiştir.(Tignor,136) Edward Said'e göre Mısır Seferi, XVIII. yüzyıldan sonra giderek başka bir kimlik kazanacak olan Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerin temeli haline gelmiş ve Oryantalizm, önceki yüzyıllardan farklı bir anlam ifade etmiştir. (Said,69)

1721 yılında XV. Louis'nin hüküm sürdüğü Paris'e elçi olarak gönderilen eğitimli ve askeri alanda tecrübeye sahip Mehmet Faizi, bildiğimiz adıyla Yirmisekiz Mehmet Çelebi ve maiyeti, Parisliler tarafından merak ve coşku içinde görkemli bir merasimle karşılanmıştır.

Pek çok Avrupalı ressam, Mehmet Çelebi'nin ziyaretini büyük bir coşku ile karşılayıp resimlemiştir. Bu örneklerden biri de Charles Parrocel tarafından 1723-27 yılları arasında *Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi Efendi'nin Tuileries Bahçelerine Varışı (21 Mart 1721)*, adı ile resmedilmiştir.(Grosheide-Rondot, 2018,166)Paris ziyareti sırasında Tuileries bahçelerini de gezen elçi ve maiyetindekiler, kalabalık bir kompozisyon içerisinde betimlenmiştir**.**

Doğulu ve Batılı elçiler sayesinde Doğu giyim kuşamı, dekorasyonu, kültürü, yaşam şekli, resmi, müziği ve mimari öğeleri, Batı'nın Doğu modası olarak adlandıracağı Turquerie'yi ortaya çıkarmıştır. (Rado,2019,94-5) Turquerie, Roma'da düzenlenen bir karnavalda dikkat çeken Türk kostümleri ile başlayıp Fransa Kralı XV. Louis ve Madam Pampadour'un onayı ve beğenisi ile Paris'ten diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Avrupalılar'ın kendilerini Türk kıyafetleri içinde resmettirme isteği ve Doğu temalarını yaşam alanlarında görmek istemeleri, bu modayı ayakta tutmuştur.(Germaner- İnankur,59-63) Popülerliği XVIII. yüzyılın sonunda giderek azalsa da XIX. yüzyılda kullanımı tekrar yoğunlaşan Turquerie, XVIII. yüzyılda resim, tiyatro, seramik, süs eşyaları, müzik ve Avrupa saraylarında yer alan Türk odalarında egemen olmuş bir üslup değil Avrupalılar tarafından yaygın olarak kullanılan bir konu olarak tanımlanmıştır.(Williams,2015,7-8)

Fransız Oryantalizmi

XIX. yüzyıla gelindiğinde Doğu ilgisi, Fransa'da ve pek çok Avrupa ülkesinde bilinçli bir şekilde Oryantalizm adı ile araştırılmaya başlanmıştır.1798 yılında başlayıp 1801'e dek devam eden Napolyon'un Mısır seferi ve Süveyş Kanalı'nın kullanıma açılması, Mısır Bilimi Enstitüsü'nün

kurulması, Fransızların Cezayir'i fethi ve kolonileşme faaliyetleri, Pierre-François Bouchard'ın keşfettiği *Rosetta Stone*, Fransa'da Oryantalizm araştırmalarını başlatan önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmeler ile Avrupalı, kendi kültürüne göre ötekileştirdiği Doğu'nun tanınması yolunda önemli adımlar atmıştır. Edward Said'e göre Napolyon'un Mısır Seferi, Fransızlar tarafından ciddi bir bakış açısıyla Doğu ve sömürgelerin incelenmesini başlatmış ve Şark toplumlarının da modernleşmesini sağlamıştır. Fransızlar için Mısır Seferi sonrası Doğu, bir hac merkezi haline gelip uygarlaştırma misyonu ile incelenmiştir.(Said,2014,180-1)

XIX. yüzyıl, gelişen seyahat koşulları bakımında da önemli bir yere sahiptir. Buharlı gemiler ve demiryolunun kullanımının artması pek çok Fransız ressam ve sanatçıyı Doğu topraklarına getirmiştir. Bu dönemde seyahat eden Avrupalı gruplarının profesyoneller, gezgin ressamlar, yazarlar, illüstratörler, tarih araştırmacıları ve diplomatlara eşlik eden eşlerden oluştuğu belirtilmiştir. XIX. yüzyılda bu gruplara ek olarak hiç Doğu'ya gitmemiş sanatçıların da atölyelerinde hayal gücüne dayalı resimler yaptığı bilinmektedir.(Ackerman,1996,1-3) 1830-40'lı yıllar Fransız Oryantalizminin en etkin dönemi olmuştur. Sanatçılar, Doğu topraklarına ziyaret edip pek çok eskiz ve resim çalışmalarıyla geri dönmüştür. Başarılı çizimler Türkiye, Yunanistan ve Mısır gezilerinin izlenimlerinden yararlanılarak yapılmıştır. 1850'li yıllarda Cezayir'in fethedilmesi sebebiyle de pek çok sanatçı bu toprakları ziyaret etmiş, resmettikleri Oryantalist temalar popüler olmayı sürdürmüştür.(Rosenthal, 1982,34,50,69) Avrupa genelinde 1870'li yıllara kadar yoğun olarak Fransız ve İngilizlerin etkin olduğu Oryantalist resim, ortak bir üsluba sahip olmamış ve hatta yalnızca konu birliği içinde değerlendirilmiştir. Doğu'nun ışığı, rengi ve pitoresk manzaralarından etkilenen ressamlar alışık olmadıkları bu büyüleyici toprakları betimlemekten büyük bir keyif almıştır. Bu betimlemeler şehirleri, insanların merak edilen yaşamları, gelenekleri ve gariplikleri yansıtmıştır.(Thornton,1995, 4-5) Fransız Oryantalist resmi, manzara ve figürlü kompozisyonların egemenliğinde şekillenmiştir. Ayrıca dikkat çeken şiddetli savaş sahneleri, erotik izlenimlerle bezeli harem ve hamamlar, Doğulu halkın günlük yaşamı, kıyafet albümleri, portreler ve dini ibadet sahnelerine ek olarak Avrupalıların daima ilgisini çeken Doğu'ya ait arkeolojik alanlar ve İslam mimarlık örnekleri de betimlenmiştir. Tüm bu konulara ek olarak Fransa'da XIX. yüzyıl sonlarına doğru resmedilmeye değer egzotik doğa manzaraları daha çok tercih edilmeye başlamıştır. Fransızlar, kendi şehirlerinde eşine rastlanmayan, güçlü ve parlak bir ışığa sahip Doğu kentlerindeki egzotik bitkilerin, uçsuz bucaksız çöllerin ve yapıların karşısında kendilerinden geçip bu yenilikleri tuvallere aktarmıştır.(Germaner-İnankur, 42-7) Fransız ressamların bazıları resimlerini oluştururken gerçekçi gözlemleri temel alırken bazıları da tıpkı Jean Auguste Dominique Ingres gibi atölyesinden hiç çıkmadan Doğu'yu düşleyerek gerçekliklerden uzak eserler üretmiştir.(Makzume, 2006,45-6) Hayali Doğu tasvir edilirken duygusal yoğunluğu ve şiddetli dışavurumu temel alan Romantizm akımı temsilcileri, Doğu'nun bilinmezlikten gelen gizemli varoluşundan ve hayal kurmaya uygun oluşundan ilham almıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Oryantalist resim, Doğu'nun gerçeklerinin keşfedilmesiyle birlikte daha ciddi bir araştırma disiplinine evrilmiştir. Bu yüzyılda resimler daha çok realizm akımıyla oluşturulmuştur. (İnankur,48-9)

Oryantalizmin son bulması, Osmanlı'da yaşanan Batılılaşma dönemi, egzotik algısı ile ön plana çıkan şehirlerin görünümünü değiştirmiş ve bu algıyı kaybetmesinden ileri gelmiştir. Bu sırada Fransızlar Kuzey Afrika şehirleri ve çöllerinin manzaralarını görmeyi ve resmetmeyi daha fazla tercih etmiştir. Aynı zamanda Sultan Mahmut'un, Batılıların dikkatini çeken, Osmanlı halkının renkli giyim kuşamı ve büyük boyutlu sarıkları üzerinde yaptığı değişiklikler, egzotik Doğuluların farklı ve öteki algısının kırılmasına neden olmuştur. Önceki yüzyıllarda Batılılarca pitoresk bir algıya sahip olan Boğaziçi ve Haliç manzaraları da mimarisi bakımından kendine ait özgünlüğü kaybetmiştir. Bu nedenler Batılıların farklı olması nedeniyle peşinden koştuğu Doğu'ya duyduğu merakı ve heyecanı yitirmesine yol açmıştır. (Rosenthal,1982,41;Boppe,2014,147)

Henriette Browne'ın Hayatı

Henriette Browne, 16 Haziran 1829 yılında kökleri, Kuzeybatı Fransa'nın Bretonya bölgesine ait bir ailenin üyesi olarak Paris'te dünyaya gelmiştir. Asıl adı, Sophie de Bouteiller olan sanatçı Henriette Browne takma adını, ilk kez 1855 tarihinde Uluslararası Sergi'de kullanmıştır. Bu süreçten sonra sanatçıya daima takma adıyla hitap edilmiş ve eserlerini de bu isimle imzalamıştır. Sanatçı

aynı zamanda Paris'te yer alan Paris Güzel Sanatlar Topluluğu'nun üç kadın üyesinden biri olmayı başarmış ve Suluboya Ressamları Kraliyet Kurumu'nun da fahri üyeliğine de uygun görülmüştür. (Blackwell,1860,85-6) Henriette Browne, I.Napoleon'nun gayriresmi oğlu, Kont Waleski'nin kâtibi olarak çalışmış olan, diplomat Henri Jules de Saux ile 1855 yılında evlenmiştir. Saux'nun içinde yer aldığı diplomatik ve entelektüel çevre Henriette'nin içinde doğduğu ailenin getirileriyle birleşince başka imkânların kapılarını aralamıştır. Browne, sıklıkla eşi Henri Jules de Saux'nun seyahatlerine katılarak 1860 yılında İtalya ve Türkiye'ye, 1865 yılında Fas'a, 1868-9 yılları arasında Mısır ve Suriye'ye seyahat etmiştir. Ressam, 1860 yılında iki hafta süreyle de İstanbul'da kalmıştır.(Blackwell,92) Osmanlı arşivinde yapılan araştırmalara göre Ressamın İstanbul'a geldiğini gösteren resmi bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak gazetelerde ve seyahatnamelerde Henriette'in seyahatleri hakkındaki bazı bilgilere ulaşılmıştır. Le Monde Illustré dergisinde Browne'ın Doğu topraklarını ziyaret ettiğini ve bu toprakların tüm ihtişamını ve zenginliğini resimlerinde yansıttığı belirtilmiştir. Bu bilgiyi doğrulayan diğer bir veriye de Mary Adelaide Walker'ın seyahatnamesinde rastlanmaktadır.(D'Arge,1857,187) Kırım Savaşı sonunda İstanbul'u kardeşi Charles Curtis'le ziyaret eden ressam burada geçirdiği zaman aralığında da paşanın eşi için sipariş edilen resmi de çizmeye başladığından bahsetmiştir. Walker, hareme yaptığı ziyaretleri sırasında ona eşlik eden Henriette Browne'dan da söz etmiştir.(Walker, 1886,1-2,10)

Farklı coğrafyalara yapılan seyahatler sanatçıyı daha donanımlı hale getirmiştir. Birbirinden farklı ülkelerin görünümleri, gelenekleri sanatçı bir kişiliğin bakış açısıyla kesiştiğinde ortaya çıkabilecek yaratıcılık kaçınılmaz olmuştur. 1879 yılında sergilere katılmak üzere resim yapmaktan vazgeçtiğinde bile günlük yaşam ve Oryantalist konulu tablolar yapmaya devam etmiştir. Uzun bir yaşam süren Henriette Browne, 13 Mart 1901 yılında Paris'te hayatını kaybetmiştir.(King,1997, 327)

Oryantalist Üslubu ve Eserleri

Sanatçının ilk Oryantalist çalışmalarının başlangıcı, Nicholas Tromans ve Reina Lewis tarafından ortak bir görüşle 1860 yılına tarihlendirilmiştir.1861 yılında ilk eserleri, *Ziyaret: Harem İçi-Constantinople ve Flüt Çalan Biri-Constantinople* Paris Salon'da sergilenmiştir. Lewis'e göre sergilendiğinde büyük bir ilgi görmüş olan bu resimler, öncelikle gezgin bir kadın sanatçının fırçasından çıkmış olması dolayısıyla ikinci olarak da harem hakkında bilinen asılsız tasvirleri gerçeklerle değiştirmesi bakımından etkileyici bulunmuştur. Bu başarı sanatçının haremi kendi gözleriyle görmesine ve efsanelere uygun olabilecek otantik bir harem hayali kurmayan gerçekliğine bağlanmaktadır. Ressamın, Londra'da sergilenen resimlerinin Fransa'dan daha büyük bir yankı uyandırdığından bahsedilmektedir. (Tromans,1994,328) Julia Kuehn'ye göre oryantalist temalar üzerine çalışan kadın ressamlar, Lord Leighton, Delacroix ve Dinet gibi önemli Oryantalist ressamların egemenliği altında kaybolmuş gibi görünse de Henriette Browne ve Elisabeth Jerichau Baumann gibi başarılı Oryantalist ressamlar, bu genel yargıyı değiştirmiştir.(Kuehn,2011,31,35)

Bu bölümde Henriette'in Yakındoğu seyahetlerinde gözlemlediği kadın figürlerine yer verilmiştir. Ressam, Doğulu kadın figürlerini kalabalık harem eğlencelerinde ya da günlük yaşamlarında resmetmeyi tercih etmiştir. Bu resimler, yüzyıllardır merak konusu olan Doğulu kadınların gerçek yaşamlarının belgelenmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Ziyaret (Harem İçi; İstanbul, 1860) resmi, Henriette Browne'ın ilk Oryantalist konulu eserlerinden biridir. 1861 yılında yapılmış ve Salon'da sergilenmiştir. Avrupalıların hareme ilişkin bilgileri kimi zaman gerçekçi kimi zaman da gerçeklerin çarpıtılması ve hayal edilmesi üzerine şekillenmiştir. Erotik algının ön plana çıkarıldığı ve despot yönetimlerin acımasızlığı ile yönetildiği varsayılan harem görünümünün tam zıttı olduğu görülmektedir.

Flüt Çalan Biri (Harem İçi; İstanbul, 1860) adlı resimde ise arka planda yer verilmiş iki ince sütunun taşıdığı yuvarlak kemerin gerisinde mekân algısını güçlendiren bir derinliğe yer verilmiştir. Arapça bir levha, haremin duvarlarını süsleyen yegâne dekoratif öğe olarak karşımıza çıkmıştır. Tablonun sağ kısmında harem kadınlarını eğlendirme amacına hizmet eden sanatçılar sol kısmında ise bu eğlenceye dahil olan harem kadınları betimlenmiştir. Tablonun merkezinde uzun, kıvrımlı elbisesi ve başlığı ile flüt çalan kadın sanatçı yüzünü seyirciye dönmüş vaziyette gösterilirken onun gerisinde duran diğer kadın figürü de sırasını beklemektedir. Tablonun ön planında ise bir diğer figür ve onun önünde

duran *gusle* adlı müzik aleti betimlenmiştir. Müzisyenlerin karşısında da onları keyifle dinleyen harem kadınları ve bu kadınların yardımcısı betimlenmiştir.

Nübyeli Dansçılar-1869 Henriette'in 1868-9 yılları arasında gerçekleştirdiği Mısır seyahatinde edindiği gözlemlere dayalı olarak betimlenmiştir. Resim, saray eşrafının düzenlediği danslı ve müzikli eğlenceyi konu almıştır. Asuan'da yer alan mekân, arka planda yuvarlak kemerli giriş açıklıkları ve ince sütunların taşıdığı yuvarlak kemerli dekoratif öğelerle betimlenmiştir. Dans eden iki kadın figürünün etrafında toplanan müzisyenler ve eğlenceye katılan kadın figürlerle oluşturulan resim, detayların başarı bir şekilde gösterilmesiyle dikkat çekmektedir.

Tandır-1865 Tandır, farklı biçimlerde üretilen mangal, onun üzerinde duran sehpa ve bu düzeneğe ek olarak üst kısımda da yorganın örtüldüğü bir tür ısınma aracı olarak kullanılmıştır. Tandırın etrafında toplanan Doğulu figürlerin betimi ilgi çeken ve sıklıkla kullanılan bir konu olmuştur. Müslüman kadınların kış günlerinde hep birlikte toplandıkları tandır başında misafir ağırladıkları, eğlenceler düzenledikleri ve yemek yedikleri bilinmektedir.

Henriette, sade arka plan önünde konumlandırılan kadın figürleri de resmetmiştir. Papağan ile Faslı Kız-1875, Kuzey Afrikalı Fellah-1867 ve Doğulu Yahudi Kadın Portresi adlı resimleri bu türün örnekleridir.

Sonuç

Henriette'in Oryantalist çalışmaları, Doğu'nun günlük yaşamını tüm doğallığı ile yansıtmaktadır. Doğu topraklarını görmeden betimlemeye çalışan sanatçıların erotik çağrışımlı ve yer yer abartılı harem, hamam, odalık betimlemeleri, Browne'ın resimlerine yansıttığı Doğu'dan tamamen farklıdır. Henriette'in tasvirleri, örneğin, Ingres ve Jules Joseph Lefebvre'in odalık betimlerinden oldukça farklı bir görünüm arz ederken kendi gibi Doğu haremlerini gözlemleyen bir diğer kadın sanatçı, Mary Adelaide Walker'ın, resimleriyle büyük benzerlik taşımaktadır. Oryantalist kadın ressamlar, sahip oldukları öneme ve sanatsal ustalığa rağmen çoğu zaman erkek ressamların egemenliği altında geri planda kalmışlarsa da Henriette Browne gibi bazı kadın ressamlar sosyal ve sanatsal çevrelerde öne çıkmayı ve kendilerini kabul ettirmeyi tüm güçlüklere rağmen başarmışlar, yarattıkları eserlerle yüzyıllar sonrasına da değerli tarihsel ve kültürel belgeler bırakmışlardır.

KAYNAKÇA

ARBERRY, Arthur John. British Orientalists, William Collins of London, London, 1943.

ARNOLD, David. Coğrafi Keşifler Tarihi, Çev. Osman Bahadır, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995.

ACKERMAN, Gerald M. Picturing The Middle East : A Hundred Years of European Orientalism, Dahesh Museum of Art, New York, 1996.

BLACKWELL, Anna. "Madame Henriette Browne", The English Woman's Journal, Vol. V, 1860, pp. 85- 92

BLANKS, David and Michael Fressetto. Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe, St. Martin's Press, New York, 1999.

BOPPE, Auguste. 18. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları, çev. Nevin Yücel Celbiş, Pera Turizm Yayınları, İstanbul, 2014

CURTIS, Michael, Orientalism and Islam, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

CONDATİNİ, Anna ve Charles Burnett (Ed.), "Artistic Contacts: Current Scholarship and Future Tasks", Islam and the Italian Renaissance, The Warburg Institute, London, 1999.

D'ARGE, Ch. "Chronique Des Beaux-Arts", Le Monde Illustré, No. 206, Paris, 1857, pp. 186-7.

ELIOT, Lynne, The Renaissance in Europe, Crabtree Publishing Company, 2009

FERRIS, John R. Christen I. Archer, Holger H. Herwig. Dünya Savaş Tarihi, çev. Cem Demirkan, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2006

GERMANER, Semra ve Zeynep, İnankur. Oryantalizm ve Türkiye, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 1989.

GOFFMAN, Daniel. Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700, Çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

GROSHEIDE, Daniëlle Kisluk and Rondot, Bertrand. Visitors to Versailles: From Louis XIV to the French Revolution, Metropolitan Museum of Art, 2018.

JACONO, Claudio Lo."Avrupa'da İslam", Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar, (Ed. Umberto Eco), çev: Leyla Tonguç Basmacı, Alfa, İstanbul, 2012, ss. 219-226

KING, Julie. "Browne Henriette", Dictionary Women Artists, Fitzroy Dearborn, ABD, 1997, pp. 326-7.

KAFÉ, Esther. "Rönesans Dönemi Avrupa Gezi Yazılarında Türk Miti ve Bunun Çöküşü", Çev. Zeki Arıkan, Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyeti, Cilt 21-22, 1984, ss. 203- 243

KUMRULAR, Özlem. Dünyada Türk İmgesi, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

KUEHN, Julia. "Exotic Harem Paintings: Gender, Documentation and Imagination", A Journal of Women Studies, University of Nebraska Press, 2011, vol.32, pp. 31-63.

LEMAIRES, Gérard-Georges. The Orient in Western Art, Könemann, Cologne, 2001

LEWIS, Bernard. "The Ouestion of Orientalism", The New York Review of Books, New York, June 24 1982, pp. 1-20.

LIAROUTZOS, Chantal. "Escape Baroque,Escape Classique Daus Les Guides du Voyage ev Orient",Orient Baroque/Orient Classique, Bouchene, Paris, 2010, pp. 41-527

ROSENTHAL, A. Donald. Orientalism the Near East in French Painting 1800-1880, Memorial Art Gallery of the University of Rochester, France, 1982.

RADO, Şevket. Paris'te Bir Osmanlı Sefiri -Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi -, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2019.

SAID, Edward. Şarkiyatçılık, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

Sevin, Necla Arslan. Gravürlerde Yaşayan Osmanlı, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara

TANİLLİ, Server. Uygarlık Tarihi, Say, İstanbul, 1992.

TOBIAS, Hübinette. "Orientalism Past and Present: An Introduction a Postcolonial Critique", The Stockholm Journal of East Asian Studies, Vol. 13, 2003, Stockholm, pp. 73-80

TIGNOR, Robert L. Napoleon in Egypt Al Jabati's Chronicle of the French Occupation 1798, translate: Shmuel Moreh, Princeton, 2004.

THORNTON, Lynne. The Orientalists Painter-Travellers, ACR Poche Couleur, France, 1994.

TROMANS, Nicholas (Editör). Doğu'nun Cazibesi-Britanya Oryantalist Resmi, çev. Kemal Atakay ve Melis Seyhun, Pera Müzesi, İstanbul, 2008

VARISCO, Daniel M. Reading Orientalism: Said and the Unsaid, University of Washington Press, Washington, 2011.

WALKER, Mary Adelaide. Eastern Life and Scenery with Exursion in Asia Minor, Mytilene, Crete, Roumania, Vol.1, Chapman and Hall, London, 1886.

WILLIAMS, Haydn. 18.Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası Turquerie, Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

USER BEHAVIOR ANALYSIS AND ANOMALY DETECTION OF INTERNAL ACTORS IN ENTERPRISES USING MACHINE LEARNING ALGORITHMS

Erhan YILMAZ*

ABSTRACT

Internal actors are the major cause of cyber security attacks and sensitive data leaks in enterprises. Cyber security issues caused by enterprises' employees and external resources with access to the enterprise network cause both financial and reputational losses for enterprises. Although the transactions in the enterprise network are recorded by some software and hardware, the loss of effect of fixed security policies over time and the inability to adapt to new cyber-attack types cause cyber security issues and data leaks. Fixed security policies lead to the fact that cyber security problems caused by internal actors are not noticed for a long time and cyber security problems are solved too late. Recording transactions performed by internal actors and analyzing logs using data mining techniques and machine learning algorithms can identify users who have suspicious behavior. User behavior analysis and anomaly detection using machine learning enables rapid and accurate detection of cyber-attacks and sensitive data leaks, as well as a rapid response. In the study, the literature on user behavior analysis and anomaly detection by using different machine learning algorithms that enterprises can use for cyber security and sensitive data privacy has been searched.

Keywords: *machine learning, user behavior analysis, anomaly detection*

1. INTRODUCTION

Internal cyber security threats in businesses are security risks originating from within the targeted business, caused by employees, former employees and contractor company employees who have access to the company network. Internal cybersecurity threats are mostly caused by stolen passwords and users who neglect security policies. Although there are information and communication technologies teams specially created for cyber security in large-scale companies, there are no specialized employees in this regard in medium and small-sized enterprises. Software and hardware used for cyber security in most businesses have fixed security rules. Fixed security policies cause security vulnerabilities because they are not changed according to changing network structure, newly added users and new devices and cannot adapt to new types of cyber-attacks.

One of the other major cyber security problems in businesses is that the cyber attack and data leakage that occurs cannot be detected for a very long time. According to the "Cost of a Data Breach Report 2021" research conducted by IBM Security and Ponemon Institute companies with 537 organizations in 17 different countries, the average time taken for a data breach to be detected and brought under control in businesses is 287 days. According to the research, if the time taken to detect and contain a data breach is more than 200 days, the average cost to businesses is $4.87 million, while if it is less than 200 days, the average cost to businesses is $3.61 million. It is of great importance for businesses to detect and control data breaches as soon as possible, and to achieve this by using machine learning algorithms and automated processes.

In the study, the definition of machine learning, machine learning types and machine learning algorithms were examined and user behavior analysis and anomaly detection studies for computer systems in this field were scanned.

2. MACHINE LEARNING

The ability to adapt to changing environmental conditions and act accordingly is one of the greatest strengths of humans. Learning from the environment while seeing and identifying

* Ege University, Master of Business Administration, Turkey. (e-Mail: erhan.yilmaz@itu.edu.tr)

numerous objects strengthens the ability to adapt. Learning is also one of the characteristics that distinguishes humans from computer systems, which, while rapidly improving, are not as capable as humans. (Emir, 2013).

While algorithms used to solve a problem in computers consist of instructions to produce outputs from inputs, computers are expected to create these instructions in cases where it is not known exactly how the outputs will occur. Machine learning is used to program computers using case studies, sample data, and past experiences when the solution to a problem cannot be written directly. Machine learning algorithms can be used to translate the speech of people of different ages, genders and accents into text and to identify objects from photographs (Alpaydın, 2014).

1.1. Machine Learning Types

Although machine learning is grouped in different ways in the literature, Shobha and Rangaswamy (2018) grouped machine learning types under four main headings as supervised, unsupervised, semi-supervised and reinforcement learning.

Supervised machine learning is based on the preprocessing of data to train the model and labeling it according to its attributes. Labeled data is called the training set, and unlabeled data is called the test set. The attributes and labels of the data in the training set are used by supervised machine learning algorithms to predict the labels of the data in the test set (Fabris, Magalhães & Freitas, 2017).

While the purpose of supervised learning is to predict outputs properly from inputs, the goal of unsupervised learning is to identify regularities in inputs where certain patterns occur more frequently than others. Unsupervised learning algorithms are generally used in speech recognition, image compression, document classification and clustering processes. In unsupervised machine learning, there is no training set consisting of labeled data.

Semi-supervised learning is a combination of supervised and unsupervised learning, using small labeled dataset and unlabeled dataset which is significantly larger than the labeled dataset. The purpose of semi-supervised learning is to classify unlabeled data using labeled data set (Shoba & Rangaswamy, 2018).

Where the output of the system is a sequence of actions, it is more important to sequence the correct actions to achieve the goal rather than a single action. Reinforcement machine learning uses the results of past actions to create the sequence of actions necessary to achieve the goal (Alpaydın, 2014).

1.2. Data Mining

Data mining is the discovery of previously undetected, interesting and unexpected useful information from a large data set. Although statistical scientists, database researchers and business communities define the process of uncovering useful information as data mining, different names are also given by different communities, such as knowledge discovery, knowledge gathering, data archeology, and data pattern processing. According to the purpose of the study, data mining is to define a distribution shape in large data, and to produce a summary according to the defined general distribution or to identify unusual detections in the data.

Machine learning algorithms are at the center of the data mining process. Neural networks, case-based reasoning, genetic algorithms, classification and decision trees used in the decision-making process are the basic machine learning algorithms used in data mining (Jackson, 2002).

3. ANOMALY DETECTION

Outliers, exceptions, deviations, and differences in the data that do not fit the expected patterns are called anomalies. An anomaly in computer networks may indicate that computers have been hijacked by malicious people and sensitive data has been leaked, while an anomaly in credit card usage may indicate theft of a credit card. Chandola, Banerjee, and Kumar (2009) classified anomalies into three categories according to their association and relationship to normal situations.

Type-1 Anomaly: When a data has an attribute that is significantly inconsistent with other data in the dataset, it is called a Type-1 anomaly, also called point anomalies. The case of using a credit card at an hour when it has not been used before and making an expenditure that has not been made before, differs significantly from the normal usage data of the credit card and creates a Type-1 anomaly.

Type-2 Anomaly: Although Type-2 anomalies, which can also be named as contextual anomalies, are not considered anomaly when examined alone, they are defined as anomalies when examined in a specific context. Although a measured air temperature is between the lowest and highest values of the temperature values of a region throughout the year, this temperature value can be considered an anomaly depending on the season in which the measurement is made.

Type-3 Anomaly: Conditions that are not considered anomaly when examined alone, but cause anomaly with repetition, are called collective anomaly or Type-3 anomaly. While spending with a credit card is not considered an anomaly when examined on its own, making multiple purchases from the same store may possibly indicate theft of a credit card.

Situations such as defining the distinction between normal behavior patterns and abnormal behaviors, lack of labeled data for training models to detect normal and abnormal behavior, normal behavior patterns may change over time, different anomaly definitions for different application areas, malicious users adapting themselves to make anomalies appear normal It is one of the reasons that complicates anomaly detection.

4. STUDIES IN USER BEHAVIOR ANALYSIS AND ANOMALY DETECTION USING MACHINE LEARNING ALGORITHMS IN COMPUTER SYSTEMS

Kokkinaki (1997) worked on detecting non-ordinary behaviors by monitoring users' database operations, creating user profiles, and comparing the data to be obtained from the system with user profiles using a similarity tree.

Tian, Gao, Sun, Duan, and Zhang (2006) created normal behavioral profiles of users by following the commands that users run on their computer systems. They compared the normal behavior profiles of the users with the data obtained later from the computer systems using the sequence-matching algorithm.

Mondal and Bours (2013) compared the performance of Naive Bayes Classifier, k-Nearest Neighbour (k-NN), Decision Tree Learning, Multilayer Perceptron, Radial Basis Function Network, and Support Vector Machine (SVM) algorithms in user authentication from mouse dynamics data obtained from the user.

With the system they developed using Density estimation, and principal component analysis (PCA), Gupta, Sinha, and Zhang (2015) monitored user behaviors in real time and detected anomalies in user activities using profiles created from users' previous behaviors.

Hsieh, Lai, Mao, Kao, and Lee (2015) worked on detecting anomalies by modeling daily routine behaviors of users from Active Directory logs. Studies have shown that the proposed system can be used to detect internal threats in businesses.

Krishnamoorthy, Rueda, Saad, and Elmiligi (2018) conducted a study on the creation of user profiles using the support vector machine algorithm from the keyboard typing cadence of the users while typing the password they entered on their computers, and verifying the identity of the users from the obtained data.

Le and Chain-Heywood (2020) conducted studies to detect internal threats, which are among the most damaging factors to businesses and public institutions. Using logistic regression, random forest, artificial neural networks, and Naïve Bayes algorithms, they worked on user-based behavior analysis and anomaly detection with high performance and low false positive rate.

Almalki, Assery, and Roy (2021) studied online continuous authentication and anomaly detection using decision trees, k-nearest neighbor, random forest classification and convolutional neural network

classification algorithms from users' mouse movement and click streams. As a result of the studies, they were able to distinguish a real user from a fake user with a high degree of accuracy.

Studies in this area are shown in Table-1.

Table 1 - *Studies in User Behavior Analysis and Anomaly Detection Using Machine Learning Algorithms*

No	Author(s)	Title of Paper	Used Machine Learning Algorithm/ Method	Methodology and Outcome
1	Kokkinaki (1997)	On atypical database transactions: identification of probable frauds using machine learning for user profiling	Decision Tree	Monitoring users' database operations, creating user profiles and detecting anomalies
2	Tian, Gao, Sun, Duan & Zhang (2006)	A method for anomaly detection of user behaviors based on machine learning	Sequence-matching algorithm	By monitoring the commands executed by the users on the computer systems, the users' normal behavior profiles were created and used to detect anomalies.
3	Mondal & Bours (2013)	Continuous authentication using mouse dynamics	Naive Bayes Classifier, k-Nearest Neighbour (k-NN), Decision Tree Learning, Multilayer Perceptron, Radial Basis Function Network, and Support Vector Machine (SVM)	Comparison of different algorithm performances for continuous authentication using Mouse Dynamics as the behavioral biometric modality
4	Gupta, Sinha & Zhang (2015)	Eagle: User profile-based anomaly detection for securing Hadoop clusters	Density estimation, and principal component analysis (PCA)	By monitoring user behaviors in real time and using profiles created from previous behaviors of users, anomalies in user activities have been detected.
5	Hsieh, Lai, Mao, Kao & Lee (2015)	AD2: Anomaly detection on active directory log data for insider threat monitoring	Markov model algorithm	It has been studied to detect anomalies by modeling the daily routine behaviors of users from Active Directory records.
6	Krishnamoorthy, Rueda, Saad & Elmiligi (2018)	Identification of user behavioral biometrics for authentication using keystroke dynamics and machine learning	Support Vector Machine (SVM)	Creating user profiles from the typing speeds obtained from users while typing the password and authenticating users from the data obtained

7	Le & Zincir-Heywood (2020)	Exploring anomalous behaviour detection and classification for insider threat identification	Logistic regression (LR), Naive Bayes (NB), Random Forest (RF), Artificial neural network (ANN)	Proposing user-centered machine learning-based anomaly behavior and insider threat detection on multiple data granularity levels
8	Almalki, Assery & Roy (2021)	An empirical evaluation of online continuous authentication and anomaly detection using mouse clickstream data analysis.	Decision tree classifier (DT), k-nearest neighbor classifier (KNN), Random Forest classifier (RF), Convolutional neural network classifier (CNN)	User profile creation and anomaly detection using mouse dynamics

5. CONCLUSIONS

Internal cyber-threats are getting more prevalent every day. It is critical to recognize and prevent cyber threats as soon as possible in order to minimize the financial and reputational damage caused by internal threats. Machine learning is one of the most effective tools for detecting evolving cyber-attack strategies. The number of studies on detecting anomalies from various records, such as keyboard typing speed, mouse usage, executed commands in computer system using machine learning algorithms is growing.

REFERENCES

Almalki, S., Assery, N., & Roy, K. (2021). An empirical evaluation of online continuous authentication and anomaly detection using mouse clickstream data analysis. *Applied Sciences*, *11*(13), 6083.

Alpaydin, E. (2014). *Introduction to machine learning*. MIT press.

Chandola, V., Banerjee, A., & Kumar, V. (2009). Anomaly detection: A survey. *ACM computing surveys (CSUR)*, *41*(3), 1-58.

Cost of a Data Breach Study, IBM Security. 2021.

Emir, Ş. (2013). Yapay sinir ağları ve destek vektör makineleri yöntemlerinin sınıflandırma performanslarının karşılaştırılması: borsa endeks yönünün tahmini üzerine bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi, İstanbul*.

Fabris, F., De Magalhães, J. P., & Freitas, A. A. (2017). A review of supervised machine learning applied to ageing research. *Biogerontology*, *18*(2), 171-188.

Gupta, C., Sinha, R., & Zhang, Y. (2015, October). Eagle: User profile-based anomaly detection for securing Hadoop clusters. In *2015 IEEE International Conference on Big Data (Big Data)* (pp. 1336-1343). IEEE.

Hsieh, C. H., Lai, C. M., Mao, C. H., Kao, T. C., & Lee, K. C. (2015, September). AD2: Anomaly detection on active directory log data for insider threat monitoring. In *2015 International Carnahan Conference on Security Technology (ICCST)* (pp. 287-292). IEEE.

Jackson, J. (2002). Data mining; a conceptual overview. *Communications of the Association for Information Systems*, *8*(1), 19.

Kokkinaki, A. I. (1997, November). On atypical database transactions: identification of probable frauds using machine learning for user profiling. In *Proceedings 1997 IEEE Knowledge and Data Engineering Exchange Workshop* (pp. 107-113). IEEE.

Krishnamoorthy, S., Rueda, L., Saad, S., & Elmiligi, H. (2018, May). Identification of user behavioral biometrics for authentication using keystroke dynamics and machine learning. In *Proceedings of the 2018 2nd International Conference on Biometric Engineering and Applications* (pp. 50-57).

Le, D. C., & Zincir-Heywood, N. (2020). Exploring anomalous behaviour detection and classification for insider threat identification. *International Journal of Network Management*, e2109.

Mondal, S., & Bours, P. (2013, September). Continuous authentication using mouse dynamics. In *2013 International Conference of the BIOSIG Special Interest Group (BIOSIG)* (pp. 1-12). IEEE.

Shobha, G., & Rangaswamy, S. (2018). Machine learning. In *Handbook of statistics* (Vol. 38, pp. 197-228). Elsevier.

Tian, X. G., Gao, L. Z., Sun, C. L., Duan, M. Y., & Zhang, E. Y. (2006). A method for anomaly detection of user behaviors based on machine learning. *The Journal of China Universities of Posts and Telecommunications*, *13*(2), 61-78.

OTURUMLARDAN ENSTANTANELER
VIEWS FROM SESSIONS

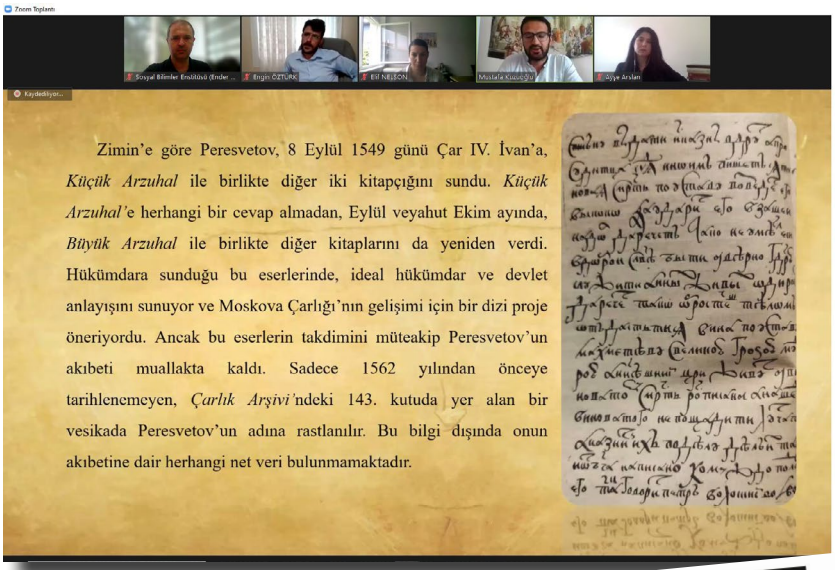

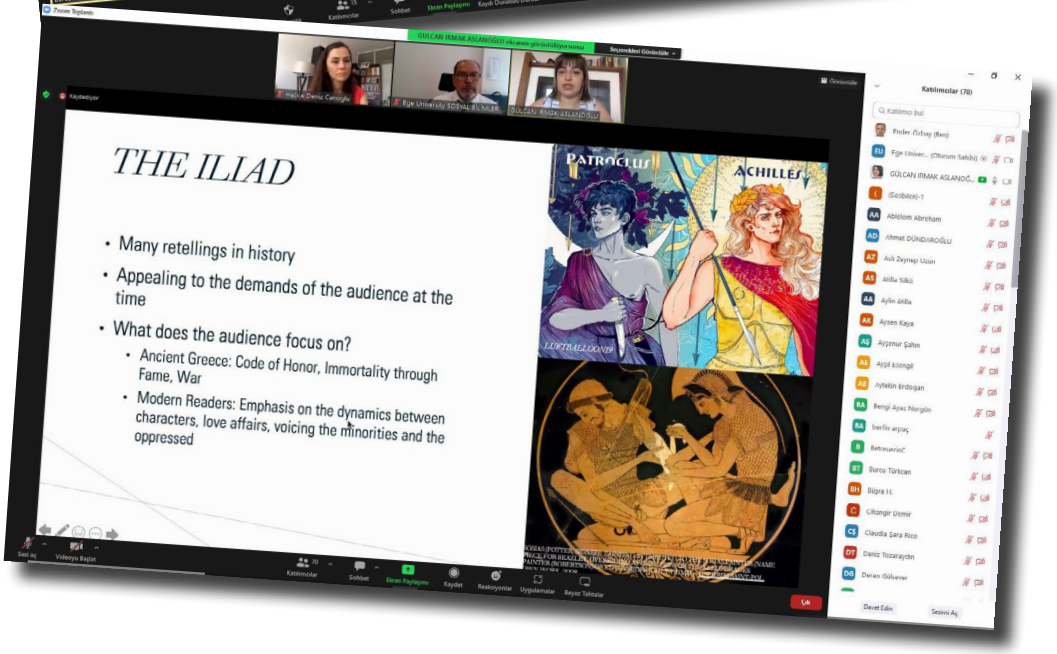

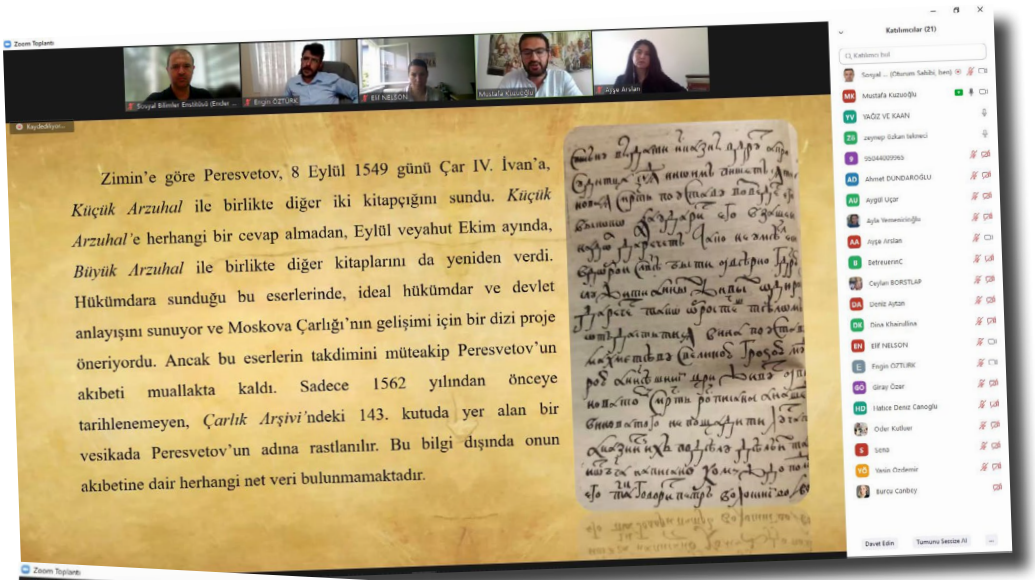
Zimin'e göre Peresvetov, 8 Eylül 1549 günü Çar IV. İvan'a, *Küçük Arzuhal* ile birlikte diğer iki kitapçığını sundu. *Küçük Arzuhal*'e herhangi bir cevap almadan, Eylül veyahut Ekim ayında, *Büyük Arzuhal* ile birlikte diğer kitaplarını da yeniden verdi. Hükümdara sunduğu bu eserlerinde, ideal hükümdar ve devlet anlayışını sunuyor ve Moskova Çarlığı'nın gelişimi için bir dizi proje öneriyordu. Ancak bu eserlerin takdimini müteakip Peresvetov'un akıbeti muallakta kaldı. Sadece 1562 yılından önceye tarihlenemeyen, *Çarlık Arşivi*'ndeki 143. kutuda yer alan bir vesikada Peresvetov'un adına rastlanılır. Bu bilgi dışında onun akıbetine dair herhangi net veri bulunmamaktadır.

frukkilic
Merve Demirkaya
Aytekin Erdogan
Duygu Temiz
Mawuli D

Flash Kurgu
• Ani kurgu
• Nano kurgu
• Mikro kurgu
• Mikro hikaye
• Kartpostal kurgu
• Küçürek öykü
• Kısa kısa öykü
• Çok kısa öykü olarak da bilinmektedir.
AESOP'S FABLES
THE CLASSIC EDITION
Illustrated by Charles Santore

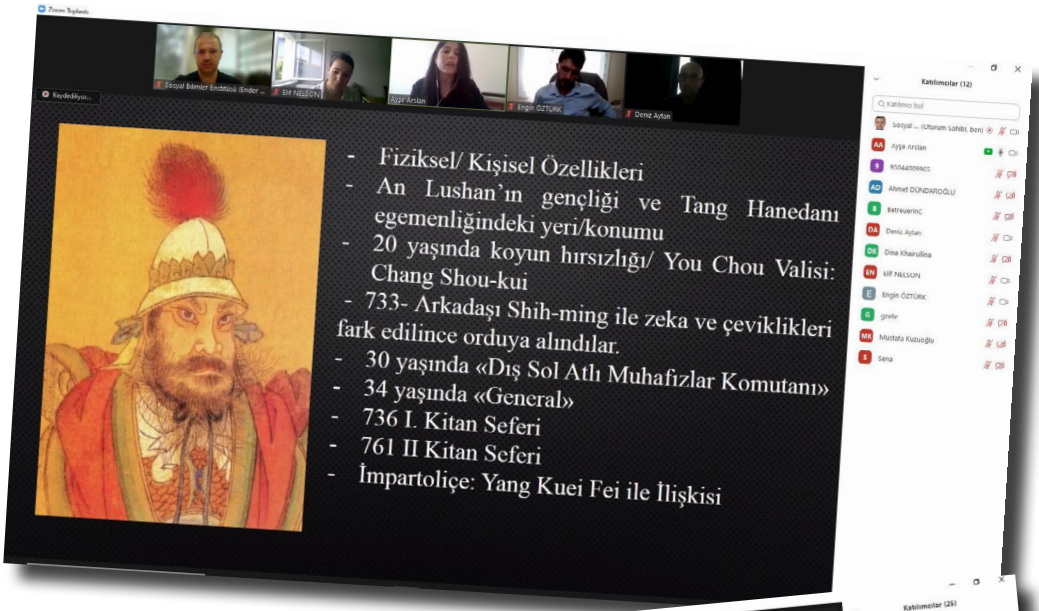
- Fiziksel/ Kişisel Özellikleri
- An Lushan'ın gençliği ve Tang Hanedanı egemenliğindeki yeri/konumu
- 20 yaşında koyun hırsızlığı/ You Chou Valisi: Chang Shou-kui
- 733- Arkadaşı Shih-ming ile zeka ve çeviklikleri fark edilince orduya alındılar.
- 30 yaşında «Dış Sol Atlı Muhafızlar Komutanı»
- 34 yaşında «General»
- 736 I. Kitan Seferi
- 761 II Kitan Seferi
- İmpartoliçe: Yang Kuei Fei ile İlişkisi

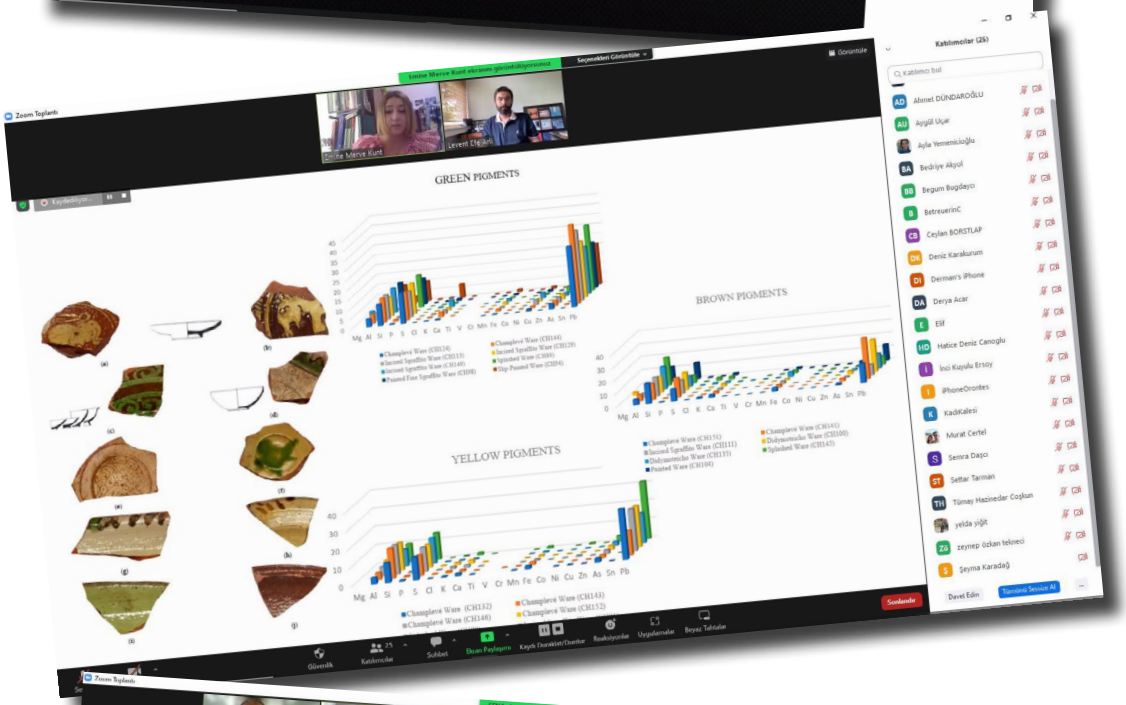
GREEN PIGMENTS
BROWN PIGMENTS
YELLOW PIGMENTS

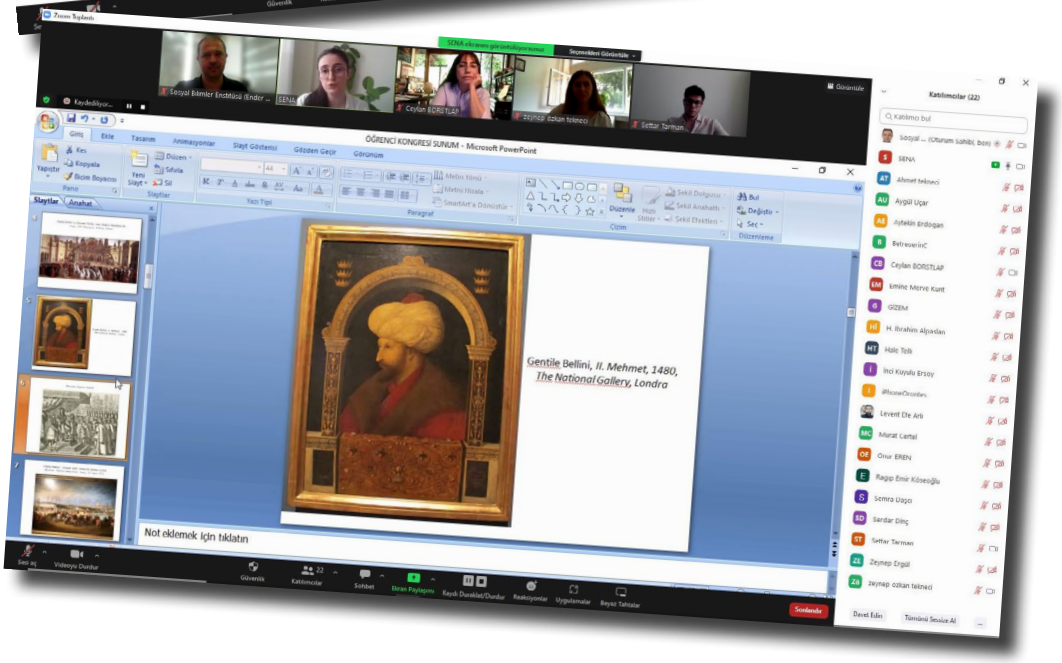
ÖĞRENCİ KONGRESİ SUNUM - Microsoft PowerPoint
Gentile Bellini, II. Mehmet, 1480,
The National Gallery, Londra
Not eklemek için tıklatın

Borders
FRANCE
SPAIN
ITALY
Venice
Ravenna
Genoa
Corsica
Sardinia
Rome
Naples
Sicily
Syracuse
NORTH AFRICA
SERBIA
BULGARIA
MACEDONIA
THESSALONICA
GREECE
Athens
Crete
Constantinople
Byzantium
Nicaea
ASIA MINOR
Trabzond
Black Sea
Danube
Mediterranean Sea
Cyprus
SYRIA
PALESTINE
Jerusalem
EGYPT
BYZANTINE EMPIRE
Extent of the empire under Justinian I, 527–565
The empire in about 1020
The empire in about 1260
© Encyclopædia Britannica, Inc.

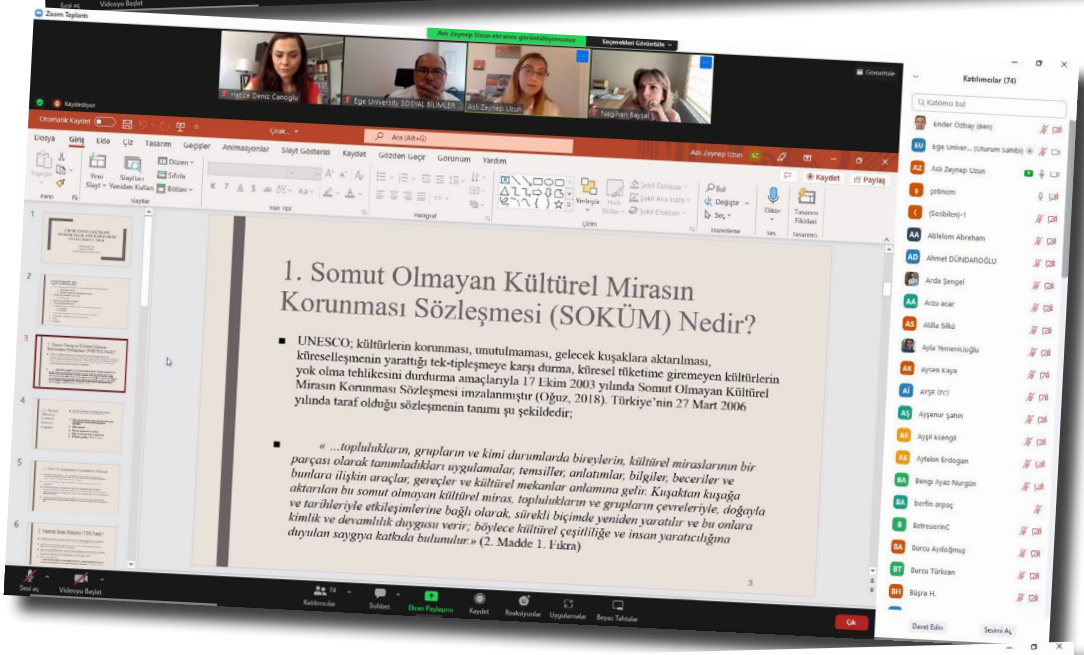
1. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (SOKÜM) Nedir?
UNESCO; kültürlerin korunması, unutulmaması, gelecek kuşaklara aktarılması, küreselleşmenin yarattığı tek-tipleşmeye karşı durma, küresel tüketime girmeyen kültürlerin yok olma tehlikesini durdurma amaçlarıyla 17 Ekim 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi imzalanmıştır (Oğuz, 2018). Türkiye'nin 27 Mart 2006 yılında taraf olduğu sözleşmenin tanımı şu şekildedir;
« ...toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunulur.» (2. Madde 1. Fıkra)

Sosyal Kontrol Kavramı
Sosyal kontrol, toplumsal yaşamda ilişkileri düzenleyen normlardan sapmayı çeşitli ödüllendirme ve cezalandırma süreçleri ile önleyen ve bu yolla toplumda düzeni sağlayan bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır.

EGE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sosyal ve beşeri bilimler alanlarında lisansüstü programlar açıp bilim insanı ve uzman yetiştirmek, aynı zamanda nitelikli bilimsel çalışmalar yapmak amacıyla, 20.07.1982 tarihli ve 17760 sayılı R.G.'de yayımlanan 22.06.1982 tarihli ve 41/17 sayılı "Yükseköğretim Kurumlan Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulmuştur.

Kurulduğu 1982 – 1983 öğretim yılında, Edebiyat Fakültesi ve o zamanki adı ile Basın Yayın Yüksek Okulu'nun (Şimdiki adı ile İletişim Fakültesi) bazı anabilim dallarında lisansüstü programlar açan Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne, geçen zaman içinde Birgivi İslami İlimler Fakültesi, Çeşme Turizm Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Devlet Türk Musikisi Konservatuarı, Moda ve Tasarım Yüksekokulu da çeşitli lisansüstü programları açarak katılmışlardır.

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü eşgüdümünde güncel olarak, 12'si Edebiyat Fakültesi, 4'ü İletişim Fakültesi, 3'ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2'si Çeşme Turizm Fakültesi, 1'i Birgivi İslami İlimler Fakültesi, 6'sı Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 2'si Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı, 1'i Moda ve Tasarım Yüksekokulu, 1'i Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı ve 1'i de Endüstriyel Tasarım Anabilim Dalı alanlarında olmak üzere toplam 33 Anabilim Dalında öğretim sürdürülmektedir. Bu 33 Anabilim Dalına bağlı 61 doktora, 77 tezli yüksek lisans, 27 tezsiz yüksek lisans ve 5 uzaktan öğretim tezsiz yüksek lisans olmak üzere toplam 170 lisansüstü programın koordinasyonu sağlanmaktadır. Enstitüdeki Anabilim Dallarından ikisi disiplinlerarası program olarak gerçekleştirilmektedir. Bunlar Kadın Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programı ve Endüstriyel Tasarım Tezli Yüksek Lisans Programıdır.

Anabilim Dallarımız ve bu Anabilim Dallarına bağlı Programlarımız aşağıda listelenmektedir.

- ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI'na bağlı Alman Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Alman Dili ve Edebiyatı Doktora Programı,
- AMERİKAN KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI'na bağlı Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Doktora Programı,
- ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI'na bağlı Prehistorya Tezli Yüksek Lisans Programı, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Tezli Yüksek Lisans Programı, Klasik Arkeoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Sualtı Arkeolojisi Tezli Yüksek Lisans Programı, M**ü**zecilik ve K**ü**lt**ü**rel Miras Tezsiz Y**ü**ksek Lisans Program**ı**, Protohistorya ve **Ö**nasya Arkeolojisi Doktora Program**ı**, Klasik Arkeoloji Doktora Program**ı**,
- COĞRAFYA ANABİLİM DALI'na bağlı Fiziki Coğrafya Tezli Yüksek Lisans Programı, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Tezli Yüksek Lisans Programı, Coğrafi Bilgi Sistemleri Tezli Yüksek Lisans Programı, Fiziki Coğrafya Doktora Programı, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Doktora Programı, Coğrafi Bilgi Sistemleri Doktora Programı,
- ENDÜSTRİYEL TASARIM ANABİLİM DALI'na bağlı Endüstriyel Tasarım Kültürü ve Uygulamaları Tezli Yüksek Lisans Programı,
- FELSEFE ANABİLİM DALI'na bağlı Felsefe Tezli Yüksek Lisans Programı, Sistematik Felsefe ve Mantık Tezli Yüksek Lisans Programı, Felsefe Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Felsefe Doktora Programı, Sistematik Felsefe ve Mantık Doktora Programı, Felsefe Tarihi Doktora Programı,
- GAZETECİLİK ANABİLİM DALI'na bağlı, Genel Gazetecilik Tezli Yüksek Lisans Programı, Sağlık İletişimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Basın Ekonomisi Tezli Yüksek Lisans Programı, Sağlık İletişimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Dijital Gazetecilik ve Yayıncılık Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Genel Gazetecilik Doktora Programı,
- HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI'na bağlı Halkla İlişkiler ve Tanıtım Tezli Yüksek Lisans Programı, İletişim Araştırmaları Tezli Yüksek Lisans Programı, Kişilerarası İletişim Tezli Yüksek Lisans Programı, Kurumsal İletişim Tezli Yüksek Lisans Programı, İletişim Stratejileri ve Halkla İlişkiler Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Kurumsal İtibar Yönetimi ve Hakla İlişkiler Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Sosyal Medya ve Dijital İletişim Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Doktora Programı, İletişim Araştırmaları Doktora Programı, Kişilerarası İletişim Doktora Programı,

- İKTİSAT ANABİLİM DALI'na bağlı İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı, Bölgesel Kalkınma İktisadı Tezli Yüksek Lisans Programı, İktisat Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Finansal Ekonomi Tezsiz Yüksek Lisans Programı, İktisat Uzaktan Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Finans Ekonomisi ve Yönetimi Uzaktan Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans Programı, İktisat Doktora Programı, İktisat Tarihi Doktora Programı,
- İNGİLİZ DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI'na bağlı İngiliz Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Edebiyat ve Kültürel Çalışmalar Tezsiz Yüksek Lisans Programı, İngiliz Dili ve Edebiyatı Doktora Programı,
- İŞLETME ANABİLİM DALI'na bağlı İşletme Tezli Yüksek Lisans Programı, Pazarlama Tezli Yüksek Lisans Programı, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Yönetim Geliştirme Tezli Yüksek Lisans Programı, Yönetim Bilimi ve Organizasyon Tezli Yüksek Lisans Programı, Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler Tezli Yüksek Lisans Programı, İşletme Tezsiz Yüksek Lisans Programı, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Yönetim Geliştirme Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Lojistik Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Kurumsal Yönetişim ve Liderlik Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Pazarlama ve Marka Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Muhasebe ve Finansman Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Üretim İşlemleri Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı, İşletme Uzaktan Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Hastane ve Sağlık Kuruluşları Yönetimi Uzaktan Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Lojistik Yönetimi Uzaktan Eğitim Tezsiz Yüksek Lisans Programı, İşletme Doktora Programı, Pazarlama Doktora Programı, Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler Doktora Programı, Yönetim ve Organizasyon Doktora Programı,
- KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI'na bağlı, Kadın Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programı, Kadın Çalışmaları Tezsiz Yüksek Lisans Programı,
- MODA TASARIMI ANABİLİM DALI'na bağlı Moda Tasarımı ve Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı,
- MÜTERCİM TERCÜMANLIK ANABİLİM DALI'na bağlı Almanca Mütercim Tercümanlık Tezli Yüksek Lisans Programı, Çeviribilim Doktora Programı,
- PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI'na bağlı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Sosyal Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Deneysel Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Gelişim Psikolojisi Tezli Yüksek Lisans Programı, Psikometri Tezli Yüksek Lisans Programı, Aile Danışmanlığı Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Sosyal Bilimlerde İnsan Çalışmaları Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Psikoloji Doktora Programı, Klinik Psikoloji Doktora Programı, Sosyal Psikoloji Doktora Programı, Deneysel Psikoloji Doktora Programı, Gelişim Psikolojisi Doktora Programı, Genel Psikoloji Doktora Programı, Psikometri Doktora Programı,
- RADYO. TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI'na bağlı Radyo, Televizyon ve Sinema Tezli Yüksek Lisans Programı, Fotoğraf Tezli Yüksek Lisans Programı, Radyo, Televizyon ve Sinema Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Sinema Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Medya Çalışmaları Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Radyo, Televizyon ve Sinema Doktora Programı,
- REKLAMCILIK ANABİLİM DALI'na bağlı Reklamcılık Tezli Yüksek Lisans Programı, Yaratıcı Yazarlık Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Reklamcılık Doktora Programı,
- SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI'na bağlı Sanat Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Tezli Yüksek Lisans Programı, Bizans Sanatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk İslam Sanatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Sanat Tarihi Doktora Programı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Doktora Programı, Bizans Sanatı Doktora Programı, Türk İslam Sanatı Doktora Programı,
- SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI'na bağlı Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Kurumlar Sosyolojisi Tezli Yüksek Lisans Programı, Uygulamalı Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Sosyoloji Doktora Programı, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Doktora Programı, Kurumlar Sosyolojisi Doktora Programı, Uygulamalı Sosyoloji Doktora Programı,
- TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI'na bağlı Temel İslami Bilimler Tezli Yüksek Lisans Programı,

- TARİH ANABİLİM DALI'na bağlı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı, Eskiçağ Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Ortaçağ Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Yakınçağ Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Yeniçağ Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Genel Türk Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Tarih Doktora Programı, Eskiçağ Tarihi Doktora Programı, Ortaçağ Tarihi Doktora Programı, Yakınçağ Tarihi Doktora Programı, Yeniçağ Tarihi Doktora Programı, Genel Türk Tarihi Doktora Programı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Doktora Programı,
- TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI'na bağlı Turizm İşletmeciliği Tezli Yüksek Lisans Programı,
- TURİZM REHBERLİĞİ ANABİLİM DALI'na bağlı Rekreasyon ve Turist Rehberliği Tezli Yüksek Lisans Programı,
- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Eski Türk Dili Tezli Yüksek Lisans Programı, Yeni Türk Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Eski Türk Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Yeni Türk Dili Tezli Yüksek Lisans Programı, Halk Bilimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Lehçeleri Edebiyatları Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı, Eski Türk Dili Doktora Programı, Yeni Türk Edebiyatı Doktora Programı, Eski Türk Edebiyatı Doktora Programı, Yeni Türk Dili Doktora Programı, Halk Bilimi Doktora Programı, Türk Lehçeleri Edebiyatları Doktora Programı,
- TÜRK DİLİ VE LEHÇELERİ ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Dili ve Lehçeleri Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Dünyası Edebiyatı Doktora Programı, Türk Dili ve Lehçeleri Doktora Programı,
- TÜRK DÜNYASI EDEBİYATI ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Dünyası Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı,
- TÜRK DÜNYASI SOSYAL, EKONOMİK VE SİYASAL İLİŞKİLER ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Dünyası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı,
- TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Halk Bilimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Halk Bilimi Doktora Programı,
- TÜRK HALK OYUNLARI ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Halk Oyunları Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Halk Oyunları Doktora Programı,
- TÜRK MÜZİĞİ ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Müziği Tezli Yüksek Lisans Programı, Duysal Tasarım Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Sanat Müziği Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Halk Müziği Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Müziği Doktora Programı,
- TÜRK SANATI ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Sanatı Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Sanatı Doktora Programı,
- TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI'na bağlı Türk Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı, Türk Tarihi Doktora Programı,
- ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI'na bağlı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı, Bölgesel İlişkiler: AB-Akdeniz Çalışmaları Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Uluslararası İlişkiler Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Küresel Güvenlik ve Dış Politika Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Uluslararası İlişkiler Doktora Programı.

1982 yılından bugüne kadar geçen yaklaşık 40 yıllık süre içerisinde Enstitümüz programlarından, alanlarında uzmanlık kazanmış 990 doktora, 2300 tezli yüksek lisans, 2989 tezsiz yüksek lisans ve 422 uzaktan öğretim tezsiz yüksek lisans olmak üzere toplam 6701 öğrenci mezun olmuştur. 2021 Yılındaki mezun sayımız 421'dir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne güz ve bahar yarılında, yılda iki kez açılan programlarda tezli ve tezsiz lisansüstü öğrencisi kabul edilmektedir. Enstitümüze 2021 yılında 306'sı tezli yüksek lisans, 223'ü tezsiz yüksek lisans ve 87'si doktora olmak üzere toplam 616 yeni öğrenci kaydedilmiş ve aynı yıl Enstitümüzden 118'i tezli yüksek lisans, 242'si tezsiz yüksek lisans ve 61'i doktora olmak üzere toplam 421

öğrenci de mezun olmuştur. Enstitünün, 2021 Yılı sonu itibariyle 1071 tezli yüksek lisans, 460 tezsiz yüksek lisans ve 899 doktora olmak üzere programlarına kayıtlı toplam 2430 öğrencisi bulunmaktadır.

Ayrıca, gelişmekte olan üniversitelere akademisyen yetiştirmek amacıyla Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) ve 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu 35. Madde kapsamında kadroları, eğitimleri süresince geçici olarak Enstitümüze tahsis edilmiş olan 56 araştırma görevlisi bulunmakta olup bu araştırma görevlileri öğrenimlerine devam etmektedirler.

Bir araştırma görevlisi kadrosuna sahip olan Enstitümüzde, eğitim-öğretim faaliyetleri, Enstitü dışından sağlanan 271 farklı öğretim üyesi tarafından toplam 701 ders ile sürdürülmektedir.

Enstitünün organları, Enstitü Müdürü, Enstitü Kurulu ve Enstitü Yönetim Kurulu olup Enstitü; Müdür ve iki Müdür Yardımcısından oluşan Enstitü Üst Yönetimi ve Akademik Yönetim Birimleri ile birlikte Enstitü Sekreterliği, Akademik Yayın, Veri Yönetimi ve Analizi, Mali İşler – Ek Ders, Mali İşler – Maaş İşleri, Satın Alma ve Ayniyat, Öğrenci İşleri, Özel Kalem, Özlük İşleri, Yardımcı Hizmetler ile Yazı ve Kurul İşleri gibi farklı idari birimlerden oluşmaktadır.

Enstitümüz bünyesinde 1 akademik, 18 idari ve teknik olmak üzere toplam 19 personel görev yapmaktadır.

Enstitüde bilim ve öğretim dili Türkçedir. İngiliz Dili ve Edebiyatı ile Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dallarında İngilizce, Alman Dili ve Edebiyatı ve Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, Almanca Mütercim Tercümanlık programlarında Almanca, İngilizce Mütercim Tercümanlık programlarında İngilizce öğretim yapılmaktadır.

Sosyal Bilimler Enstitüsünün misyonu; yürüttüğü lisansüstü programlarda, öğrenci merkezli bir yaklaşımla, alanında meydana gelen gelişmeleri yakından izleyen, ülke ve dünya gerçeklerine duyarlı, evrensel ölçüde bilgi üretme kapasitesine sahip aynı zamanda mesleki ve kültürel anlamda donanımlı, sorgulayan ve çözümler üreten bireyler yetiştirilmesi amacıyla gerekli faaliyetlerin koordineli bir şekilde yürütülmesidir.

Alanında öncü, öğrenci odaklı, ulusal ve uluslararası yapılar dâhilinde işbirliği ağları oluşturan, disiplinlerarası çalışmalara önem veren, uluslararası alanda kabul gören programlara sahip ve evrensel değerlere bağlı sürdürülebilir bir eğitim kurumu olmak ise Enstitünün vizyonunu oluşturmaktadır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü üniversitemizin araştırma üniversitesi olma yolunda yapılan çalışmalara birçok alanda destek vermiştir. Diğer yandan üniversitemizin ülkemizde tam akreditasyon unvanı alan ilk üniversite olması sürecine de lisansüstü eğitim ve öğretin alanları başta olmak üzere katkı sağlamıştır.

Enstitümüz sosyal bilimler alanında birçok farklı disiplinde yürütülen programlar ile eğitim ve öğretim faaliyetlerini başatıyla sürdürmektedir. Diğer yandan bir araştırma enstitüsü işlevini de üstlenerek bilimsel yayın faaliyetleri, sempozyum, çalıştay vb. bilimsel toplantıları düzenlemekte ve üniversitemize bu alanlarda da katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu amaçla ülkemizin birçok farklı üniversitesinden lisansüstü eğitim görmek amacıyla gelen ve kadrosu enstitümüzde olup, ilgili anabilim dallarında görevlendirilen araştırma görevlilerini bilimsel yayın yapma ya da bilimsel faaliyetlere katılma konusunda desteklemektedir. 2021 yılında birincisini düzenlediğimiz ve süreklilik kazandıracağımız "Bilim Şenliği-Lisansüstü Tez Buluşmaları" etkinliği, çevrimiçi bilimsel faaliyetlerin düzenlenebilmesi amacıyla oluşturduğumuz çalışmalar bu destekler arasında sayılabilir.

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ege Üniversitesi Kampüsü, Bornova / İzmir / Türkiye
Web: https://sosbilen.ege.edu.tr/
Tel.: 0(232) 342 49 50 Dahili: 2507
E-Posta: sosbilen@mail.ege.edu.tr

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları

Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü

E-ISBN: 978-605-338-389-5